



**НАУКОВІ ЗАПИСКИ
НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ
«ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ»**

Серія «Філологічна»

Збірник наукових праць

Випуск 55

Острог
Видавництво Національного університету «Острозька академія»
2015

УДК 81. 161. 2+
81. 111
ББК: 81. 2 Укр. +
81. 2 Англ.
Н 34

*Рекомендовано до друку вченою радою
Національного університету «Острозька академія»
(протокол №10 від 28 травня 2015 року)*

*Збірник затверджено постановою президії ВАК України
від 22 квітня 2011 року № 1-05/4*

Редакційна колегія:

Архангельська А. М., доктор філологічних наук, професор;
Білоус П. В., доктор філологічних наук, професор;
Вокальчук Г. М., доктор філологічних наук, доцент;
Пасічник І. Д., доктор психологічних наук, професор;
Поліщук Я. О., доктор філологічних наук, професор;
Тищенко О. В., доктор філологічних наук, професор;
Хом'як І. М., доктор педагогічних наук, професор, академік АН ВШ України;
Яворська Г. М., доктор філологічних наук, професор.

Н 34

Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»: збірник наукових праць / укладачі: І. В. Ковальчук, Л. М. Коцюк, С. В. Новоселецька. – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2015. – Вип. 55. – 302 с.

У збірнику містяться статті, присвячені проблемам сучасного мовознавства та порівняльного літературознавства, а також методиці навчання іноземних мов. Збірник рекомендовано науковцям, викладачам, студентам-філологам і всім, хто цікавиться філологічною наукою.

УДК 81. 161. 2+
81. 111
ББК: 81. 2 Укр. +
81. 2 Англ.

*Адреса редколегії:
35800, Україна, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2,
Національний університет «Острозька академія»,
факультет романо-германських мов*

© Видавництво Національного університету
«Острозька академія», 2015

Oksana Chaika

Academy of Advocacy of Ukraine

TERMINOGRAPHY VS LEXICOGRAPHY

The article focuses on peculiarities of terminography in contrast with lexicography in the Ukrainian, English and Portuguese languages. The problem under scrutiny aims at finding ways and solutions of how to differentiate terminography and lexicography in general and specify peculiarities of terminography in particular. The contrasting lay-out of the information by describing present-day terminography and lexicography is introduced in regard of end products based on relevant approaches. Thus, the linguistic approaches (conceptual, descriptive and prescriptive, onomasiological and semasiological) exploited either by terminography or lexicography are contemplated to show how terminographers and lexicographers compile and edit technical / general dictionaries. The difference between terminography and lexicography is highlighted as to a process of excerption, documentation, processing, and dissemination of either terminological information on different subject fields, disciplines and domains or the information on the general vocabulary of a particular language(s), respectively. In the end, typology of end products is provided. It is underlined that both terminography and lexicography deal with dictionaries of monolingual, bilingual and multilingual translating character as well as explanatory dictionaries, however, dictionaries produced by terminographers are technical and tailored to serve some certain subject field or domain, and those produced by lexicographers center on general vocabulary of the given language. The overview of some theoretical aspects accompanies the problem under discussion. It should be noted that the list of the provided peculiarities relating to similarities and differences between terminography and lexicography is not limited to the issues under discussion and requires a respective analytical plunge into the matter.

Key words: terminography, lexicography, approach, subject field, domain, similarities and differences, concept, semasiology, onomasiology.

ТЕРМІНОГРАФІЯ ТА ЛЕКСИКОГРАФІЯ: СПІЛЬНОСТІ ТА ВІДМІННОСТІ

У статті розглядаються особливості термінографії у зіставленні з лексикографією на матеріалах української, англійської та португальської мов. Поставлені завдання націлені на пошук шляхів вирішення питань розмежування цих двох областей знань загалом та окреслення спільностей та відмінностей зокрема. Мета досягається за допомогою описаних підходів, що використовуються термінографами та лексикографами для компіляції та випуску відповідних словників, що, в свою чергу, є кінцевим продуктом такої діяльності.

Ключові слова: термінографія, лексикографія, підхід, область знань, семасіологія, ономасіологія.

ТЕРМІНОГРАФИЯ И ЛЕКСИКОГРАФИЯ: СХОДСТВА И ОТЛИЧИЯ

В статье рассматриваются особенности терминографии в сопоставлении с лексикографией на материалах украинского, английского и португальского языков. Поставленные задачи предусматривают поиск путей решения вопросов, касающихся разграничения этих двух областей знаний в целом и очерчивание их сходств и отличий в частности. Достижение цели объясняется с помощью подходов, используемых терминографами и лексикографами для компиляции и выпуска соответствующих словарей, что, в свою очередь, и есть конечным продуктом такой деятельности.

Ключевые слова: терминография, лексикография, подход, область знаний, семасиология, ономасиология.

In recent years there have been a great number of hot discussions and arguments witnessed in relation to the issues of similarities and differences between terminography and lexicography, development of the specific methodology of terminography as well as the theoretical basis in order to differentiate such from those of lexicography. The idea underlying these demanding requirements may as well lie behind the distinct peculiarities of terminography, which take their relevant roots in lexicographic language resources and may derive, among the other things, from recognized theoretical works of the Austrian, German, French, Canadian, Ukrainian, Czech, Russian linguists, etc. (E. Wüster, M.T. Cabré, J. Sager, R. Temmermann, A. Rey, O. Taranenko, V. Luchyk, T. Kyyak, V. Ivashchenko) [10; 4; 6; 7; 8; 1]. At the same time it looks obvious that a great deal of work has already been done to consider genuine and/or artificial contradictions in favour of either terminography or lexicography, see, for instance, works by Bergenholtz and Kaufmann (1997), Mariëta Alberts (2001), Georgeta Ciobanu (2003), V. Ivashchenko (2013). However, it is yet to be clarified and draw a clear-cut line what makes terminography distinct from lexicography within the Ukrainian plane as well as international. While certain works, and papers, and theses that are published in Europe, Canada and the USA point out relevant peculiarities to differentiate the above, in Ukraine it is not only the criteria but also relevance of some linguistic terms (terminological lexicography, language for special purpose, lexicography of special languages, specialized lexicography) [5, p. 59-60; 2, p. 71-72], and translation techniques, and concepts in general, etc. that are required to be described and duly analyzed and contrasted with the similar ways and approaches to the study. Contrastive analysis carried out on the materials of the English, German, Portuguese, Spanish, Ukrainian languages will undoubtedly contribute to well-thought and properly-weighted conclusions. Besides, at the current moment, a time of unbelievably fast growing demand in concordance of terms internationally, it is viewed sound to develop cutting-edge methodology including approaches and techniques relating to standardization of domestic terminological domains and harmonization of such at the global stage in the framework of Pointer project, TermNet, ISO, respectively, TermCat.

Given the fact that both terminography and lexicography are known to be specialized professions concerned with compilation and editing of dictionaries, for the purpose of this article the act of documenting [a language unit] in itself is worth mentioning. Thus, in terminography, it is the terms of specific subject areas, disciplines or domains that are documented in contrast with the words that belong to the vocabulary of the general language, which are documented in lexicography.

For instance, a Ukrainian terminological dictionary of law (by V. Kopeichukov) explains the legal terms according to their domain – *legal relations* between respective parties: *правовідносини* ‘специфічні суспільні відносини, учасники яких виступають як носії прав та обов’язків, установлених нормами права’ – in English, *legal relations* stand for specific relationship in which each participant is viewed to be entitled to enjoy and exercise respective rights and obligations; *правоздатність* ‘передбачена нормами права здатність суб’єкта мати суб’єктивні права та юридичні обов’язки’ – in English, *legal capacity* means a person’s capacity to hold personal rights and legal obligations as anticipated by norms of law. As it reads in a Portuguese dictionary of law, *direito* means ‘reunião das regras e leis que mantêm, ou regulam, a vida em sociedade; ciência que estuda essas normas, leis e regras, em seu aspecto geral ou particular: direito civil; direito penal’ – in English, (i) combination of the rules and laws that maintain, or regulate life in society; (ii) science studying these regulations, laws and rules, in its general or particular aspects, e.g. *civil law*, *criminal law*. At the same time unlike subject field or domain dictionaries, general dictionaries are *word-oriented* rather than *topic-oriented*. The conceptual system underlying terms belonging to a subject field or domain (e.g. law of obligations, contract law) well demonstrates such a close *generic*,

hierarchical or associative relationship that it is impossible to regard the terms as common words belonging to the general vocabulary of the layperson. Where a general dictionary may view *obligation* as a noun, originating from *to oblige* (a verb) and provide a list of senses – 1) the act of obligating; 2) that which obligates or constrains; the binding power of a promise, contract, oath, or vow, or of law; that which constitutes legal or moral duty; 3) any act by which a person becomes bound to do something to or for another, or to forbear something; external duties imposed by law, promise, or contract, by the relations of society, or by courtesy, kindness, etc.; 4) the state of being obligated or bound; the state of being indebted for an act of favor or kindness; 5) (law) a bond with a condition annexed, and a penalty for nonfulfillment – in a larger sense, it is an acknowledgment of a duty to pay a certain sum or do a certain things, – a terminological dictionary will specify details, kind of obligation, hierarchical and/or associative relationship, legal outcome and remedies if breached.

Despite the aforesaid, the work and objectives of terminographers and lexicographers are in many ways complimentary (Cabré 1998, Ciobanu 2003, Ivashchenko 2013) [4; 5; 1]. The similarities with terminography and lexicography may be synthesized as follows, (i) both terminography and lexicography handle words and tackle with relevant theoretical and applied issues, (ii) the result is compiled and edited dictionaries irrespective of macro- and microstructure. However, these similarities leave a good number of specific issues far behind by merely describing the oversimplified underlying approach. To further read, from our standpoint, the problem under scrutiny aims at finding ways and solutions of how to differentiate terminography and lexicography in general and specify peculiarities of terminography in particular. The next is the contrasted format of present-day terminography and lexicography to be introduced in regard of end products based on relevant approaches, which are also under focus of this paper.

To this extent and following the latter, the word, being classically a basic unit for terminography and lexicography, in terminography is employed under the conceptual approach, which is why it transforms from a word into a term assigned to a relevant concept. As fairly noted by G. Ciobanu, even if formally the term *is* a word, it is not *any* word, it is only the word, i.e. the term, assigned to a concept in a subject field [5, p. 61]. Consequently, the conceptual approach is viewed the prime issue for terminography. Unlike terminography, lexicography deals with a comprehensive general dictionary that comprises all aspects of a particular language. It includes into its vocabulary inventory common and colloquial words, dialectal varieties and slang, taboo and sexist words, archaic and deprecated words, in certain cases etymology of words, words in literature / science / technology, etc.

The other two approaches – descriptive and prescriptive, also set a demarcation line between terminography and lexicography: a prescriptive approach is exercised in terminography to document and describe the relevant concepts of a subject field or domain with the help of respective definitions and terms to standardize the terms while a descriptive approach is used in lexicography to document, describe and preserve a particular language in all its facets and registers. At the same time, an onomasiological approach, i.e. based on naming, attributes to terminography by starting from concepts and, therefore, creating names for concepts; a semasiological approach, being based on meaning, is relevant to lexicography, for such semasiological approach starts from the word and looks for its meaning.

In order to contrast formats exploited by terminography and lexicography please kindly regard certain results received in the similar studies outside Ukraine (Mariëtta Alberts, Georgeta Ciobanu) [2; 4]. Firstly, with view to theory and practice of compiling and editing dictionaries terminography arrives at technical, or terminological, or specific subject dictionaries while lexicography provides general dictionaries. Secondly, to compile and edit a subject field dictionary terminography uses basic lexicographical / terminographical principles and procedures; lexicography applies basic principles and procedures to compile and edit general dictionaries. Thirdly, terminography as regarded one of the subdivisions of lexicography (Ivashchenko 2013) [1] conducts a process of excerption, documentation, processing, and dissemination of terminological information on different subject fields, disciplines and domains while lexicography on its own conducts the above on the general vocabulary of a particular language(s). Fourthly, the point of departure for terminography lies with a respective subject field or domain (law, law of obligations, contract law; business relations, economics and finance, etc.), which enables subject specialists as well as laypeople to easily communicate and further promote communication. With lexicography, the point of departure is outlined within a particular language (English, German, Portuguese, Spanish, Ukrainian, Polish, etc.), which also promotes communication amongst speakers of the same or different language. Finally, regarding words entered into a lexicographical source (general dictionary) various emotional connotations can be attached and, thus, causing shift in meaning. Dealing with terms in any subject field or domain, no emotional connotations can be attached, for terms are exact and designed for employment in a special subject field / domain, i.e. one concept equals one term. Unfortunately the current practice in the Ukrainian terminological studies with regard to the latter sometimes lacks behind the theory, by witnessing a huge number of terminological synonyms, especially in the domain of law of obligations, contract law, etc. In addition, it is quite clear that the list of the peculiarities relating to terminography and lexicography and provided above is not limited to the issues under discussion and requires an analytical plunge into the matter.

To wind-up, speaking of end product by terminography and lexicography terminography deals with dictionaries of monolingual, bilingual and multilingual translating character as well as explanatory technical dictionaries tailored to serve some certain subject field or domain. Lexicography also supplies monolingual, bilingual and multilingual translating dictionaries or explanatory dictionaries but based on general vocabulary. Moreover, where terminography is mainly interested in the written form of technical language, lexicography employs both the spoken and written form of the language. Ultimately, it is yet to account for macrostructure and microstructure dealing with explicit and implicit information in regard of terms or words, thus, remaining uncovered in this paper and to be discussed further in more scientific findings.

Literature:

1. Івашченко В. Л. Концептуарія основних понять термінографії / В. Л. Івашченко // Відділ наукової термінології Інститут української мови НАН України. – <http://term-in.org/goods/15-1-1-1/category/29/>
2. Alberts, M. Lexicography versus Terminography / M. Alberts // *Lexikos* 11 (AFRILEX-reeks/series 11). – 2001. – P. 71–84.
3. Antia, B. E. Terminology and Language Planning : An alternative framework of practice and discourse / B. E. Antia. – Amsterdam / Philadelphia : John Benjamins, 2000. – 265 p.
4. Cabré, M. T. Terminology : Theory, methods and applications / M. T. Cabré. – Amsterdam / Philadelphia : John Benjamins, 1998. – 248 p.
5. Ciobanu, G. Peculiarities of Terminography / Georgeta Ciobanu // *Buletinul Științific al Universității «Politehnica» din Timișoara*. – Seria Limbi modern. – 2003. – Tom 2 (2). – P. 59–64.
6. Sager, J. A Practical Course in Terminology Processing / J. Sager. – Amsterdam: John Benjamins, 1990. – pp. 280-282.
7. Temmermann, R. Towards New Ways of Terminology Description / Rita Temmermann. – Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins, 2000. – pp. 184 – 185.
8. Rey, A. Essays on Terminology / Alain Rey. – Amsterdam / Philadelphia : John Benjamins, 1995. – 223 p.
9. Wright, S. E. and G. Budin Handbook of Terminology Management / S. E. Wright, G. Budin. – Amsterdam/Philadelphia : John Benjamins Publishing Co., 1997. – 2 Volumes.
10. Wüster, E. Introduction to the General Theory of Terminology and Terminological Lexicography / E. Wüster. – Vienna : Springer, 1979. – Volumes 1, 2.

Svitlana Grynyuk,
Ph.D, National Aviation University, Kyiv, Ukraine

IN THE ERA OF GLOBAL ENGLISH MARKET

This article focuses on the issues of language policy that take place nowadays, including globalization with its strong and weak points in regard to education; foreign language learning and teaching in the conditions of drastic global changes in world economies.

It discusses the most peculiar characteristics of English learning and teaching; it briefly encompasses conditions under which foreign languages (FLs) are currently taught, learned, and used. It also respectively considers the positive and the negative effects of globalization. The article implies the tendencies and trends that are apparent in the light of the global English market.

Keywords: globalization, multilingualism, communicative competence, foreign language learning and teaching.

В ЭПОХУ АНГЛОЯЗЫЧНОГО РЫНКА

У статті здійснюється дослідження питань у галузі вивчення, викладання та навчання іноземних мов в умовах радикальних глобальних змін у світовій економіці, включаючи глобалізаційні процеси з їх сильними та слабкими аспектами.

У статті обговорюються умови, за яких на сьогодні забезпечуються процеси навчання та вивчення мови, як другої іноземної; розглядаються питання як позитивного, так і негативного впливу глобалізаційних процесів, які нині мають місце у системі світової економіки та аналізуються тенденції, що стали очевидними у контексті глобального англомовного ринку.

Ключові слова: глобалізація, багатомовність, комунікативна компетентність, вивчення та викладання іноземної мови.

В ЭПОХУ АНГЛОМОВНОГО РЫНКА

Статья сосредоточена на вопросах исследования в сфере изучения, обучения и преподавания иностранного языка в условиях радикальных изменений в мировой экономике, включая глобализационные процессы с их сильными и слабыми аспектами.

В статье рассматриваются условия имплементации процессов обучения и изучения языка как второго иностранного; рассматриваются вопросы как позитивных, так и негативных последствий глобализации, которая имеет место в системе мировой экономики; анализируются тенденции, которые стали очевидными в контексте глобального англоязычного рынка.

Ключевые слова: глобализация, мультилингвизм, коммуникативная компетентность, изучение и преподавание иностранного языка.

Stating a problem

Globalization, nowadays, has become a fashionable word in the popular context of average people. It is also a key word in the academic discourse of politics, economy, sociology, technology as well as culture [1].

Globalization has two macro-level paradoxical effects on our daily lives. First, it simultaneously both integrates and segregates. It integrates world cultures through the global communication networks and less restricted movement of individuals. At the same time it creates a tension between those who are benefiting more and those who may be marginalized by the market values and consumer cultures that are typical to many societies, especially in the areas that suffer from poverty or slower development. The challenge for future public education is to give priority to teaching ethics and a sense of global responsibility that go beyond the bounds of the knowledge economy. Second, globalization promotes competition although strategic alliances between competing parties are becoming a condition of success. Economic markets have become more open and flexible because of diminishing barriers of trade and lowering of labor and trade regulations. The mobility of goods, services, money and intellectual capital has increased due to sub-regional and global agreements. Competition to expand markets, promote innovations, and develop highly skilled workforces is shifting the focus of work from quantities to qualities and from mastery of facts to professional flexibility and continuous renewal of personal capacities. Globalization increases competition because productivity and efficiency have become key descriptors of successful economies. Corporations and service organizations are regularly using quality assurance policies and committing themselves to management strategies that are based on assessment of performance of both staff and managers. Thus, there is no doubt that globalization brings new requirement and challenge on education, and the interdisciplinary talents of high quality are needed to meet the need of world market [5].

The rationale of the article

Foreign language, especially English, is not only a form of knowledge, but also become the primary resources of economy in the special linguistic environment worldwide. Language competence can enhance worker's employability as a high communication skill; the teaching of foreign languages, as marketable knowledge, faces opportunities and challenges, with the transformation from specialty to versatility; and has also become a valuable commodity for learners and created changes in the labor market. Therefore, language as knowledge creates and extracts more economic values in the globalization context [3; 4].

Overviewing the material

At these days global changes worldwide have changed what we mean by communication, language and culture; they require educators not to abandon all standard pedagogic norms of language but rather strive to make the students into multilingual individuals, sensitive to linguistic, cultural and above all, semiotic diversity and willing to engage with difference. Engaging with difference, in this context, means mastering the linguistic code well enough to be able to assume responsibility for one's linguistic choices and to respond appropriately to the choices made by others. Ultimately these changes call for «a much more reflective, interpretive, historically grounded and politically engaged pedagogy».

Language primarily used to be the formal elements of a linguistic system, standardized by grammars and dictionaries, and taught in rational sequences over the course of several years. With the communicative approach to language teaching, language got to include speech functions, appropriate gambits and useful verbal strategies to do things with words in situational contexts of everyday life.

In the last thirty years, the compression of time and space online, and the computer's unlimited storage of information, its ubiquitous presence and control have changed the nature of what we, as language teachers, are in the business of doing. Instead

of relying exclusively on words and sentences to make meaning, we now have images, films and YouTube videos to make that meaning visible, palpable, and graspable as never before.

In today's multilingual context, culture is no longer shared membership in one singular community of like-minded individuals who all share the same history, memories and dreams of the future. Culture has become deterritorialized; it lives in the minds and hearts of expatriates, immigrants, travelers. Thus, in our fast-paced era of global 24/7 media, information glut and constant change, communication has become at once more homogenized and more context-specific than ever meaning that a global neoliberal culture is taking hold around the world that prizes individual choice, risk-taking and an entrepreneurial mindset aimed at gaining visibility, popularity, and public forms of success. On the other hand, there is an ever greater fragmentation into local contexts of cultures of-use where the gap is growing between the young and the elderly, the wealthy and the poor, the idealists and the materialists, the monolingual locals and the multilingual cosmopolitans, those who have access to the internet and those who do not, those who were brought up in a print culture and those who only know the virtual culture offered by the computer.

In the context of the above mentioned processes that take place nowadays, we find the necessity and demand to discuss respectively the positive and negative effects of globalization on English language teaching and learning.

In this era of global English market, among the positive effects of globalization on ELT we see the following.

ELT is considered to be a great business and is seen as a kind of service industry. This means that English language is seen as a commodity, and teaching it is a service provided for people. This can imply that there are many career opportunities for English language teachers. Indeed, ELT plays a key role in providing better jobs for some people. It also expands communications, interactions and integration of people either in the local or global contexts. Currently, it has both local and global position that implies its importance for many corporations, companies, and other specialized fields.

Globalization, in a way, contributes effectively in developing materials of English language teaching and learning through sharing and getting benefits and experiments from a lot of specialists, experts and methodologists all over the world. It supports and strengthens communication between millions who have completely different cultures. This may attract English language teachers and learners to know something about the world around them. Besides, globalization also helps in sending many qualified native speakers around the world to teach English and this can help somehow in acquiring and knowing something about the culture of native speakers of English.

As demand for English grows, more providers of ELT service appear and competition becomes fiercer. Within this massive service industry, moreover, it is important to consider some organizations such as TESOL (Teaching of English to Speakers of Other Languages), TESL (Teaching of English as Second Language), TEFL (Teaching of English as a Foreign Language), the British Council and English foreign/second language examination market such as IELTS (The International English Language Testing System), TOEFL (Test of English as a Foreign language) and so on. Such organizations and agencies contribute to promote ELT and create a new marketplace in the global economic forces.

Being a global service industry, ELT provides this service for a range of specialized areas through the field of ESP (English for Specific or Special Purposes).

In this era of technology upheaval, it has become much more modern, advanced and developed. Global technology offers new teaching equipment which can help teachers in ELT such as overhead projectors, laboratories transparencies and so on. In addition, teachers can use the Internet to benefit from the unlimited teaching websites that provide them with the newest researches and articles in the broad field of ELT.

However, any process has two sides of the coin, and we can't omit stating its weaknesses or simply ignore the negative aspects that the globalization process has simultaneously brought. Technological changes produced by globalization affect ELT and learning in general and the improvement of some learning skills. It could be argued that although some global ELT approaches or methodologies can be effective and useful in some ELT classrooms, they can be inappropriate for particular ELT classrooms in which they may be used. Both the process and content of ELT can include some values, traditions, and social habits that may not socially and culturally correspond with particular environments [2; 6; 7].

While technological wealth and communication innovations provide exciting possibilities for educators, Kramsch pointed out in her introduction [3]:

«...there has never been a greater tension between what is taught in the classroom and what the students will need in the real world once they have left the classroom. In the last decades, that world has changed to such an extent that language teachers are no longer sure of what they are supposed to teach nor what real world situations they are supposed to prepare their students for».

Western-produced textbooks remain ethnocentric and give little consideration to the sociocultural context in which they may be used. This can be skillfully illustrated on the example of the reading skills. Certainly, there is a shift in reading practices especially among young people who grew up with computers. That is to say, in some cases the screen is replacing the page. Different psycholinguistic processes may be required to decode information from a screen rather than from a page, especially when this is done at the click of a mouse, and the increase use of electronic dictionaries. This can imply that some regarding skills such as skimming, scanning, and guessing words from a context may be weakened and not enhanced.

Globalization may also provoke and cause some laziness and dependence on others. Some teachers of English may not be able to become productive and creative in improving their ELT methodologies, but they may be dependent on others who can supply them with new materials and methods. And more likely, they will, in the run of time, be gradually losing their professional potential. Besides, they may be not well-trained to use the new teaching equipment in their ELT classrooms. This may create an atmosphere of frustration and complexity for them and their students [3; 6].

The fact is that language teaching has become more exciting but, at the same time, it has also become considerably more complex. It is clear from the above discussion that globalization generates the issue of the cultural appropriacy of some global ELT approaches and materials for particular ELT contexts.

Kramsch points out that globalization, with its ability to complicate our understanding of the world, puts into question the «modernist tenets» of the language education profession which depends upon the stability of nation-states, linguistic grammars, and «codified norms of correct language usage» [3].

Summary

Clearly this is just a tiny sampling of the types of thinking and writing that is being done on the issue of language teaching and learning in this era of globalization. But it is an important area of inquiry as so much of who we think we are is bound up in the languages we speak, the languages we choose to learn, and the languages we use to describe ourselves.

In order to cope with these impacts of globalization on education, alternative directions are needed. Education policies and reform designers need to pay closer attention to the issues that have been suggested by many of the leading thinkers of educational development.

One visible trend within education is homogenization of the content of teaching and standardization of the expected learning in secondary schools as well as higher educational establishments. Insecurity and uncertainty, that are typical by-products of globalization, create new challenges for everyone involved in the educational process either a student, or a school teacher, or a university lecturer, or parents, or state authorities. We all need to be prepared for new world realities such as sustainable ecologies or knowledge economies.

References:

1. Block, D. and Cameron, D. (eds.) (2002). *Globalization and Language Teaching*. New York: Routledge. <http://ru.scribd.com/doc/109412599/Globalization-of-Language-and-Culture-in-Asia-the-Impact-of-Globalization-Processes-on-Language>
2. Brydon, D. 'Knowledge work in the era of the global turn'. Conference at the Umea-Manitoba partnership conference: from cultural capital to culture capital: understanding the impact of changes to our cultural climate, University of Manitoba, October, 2010.
3. Kramsch, C. (2012). Authenticity and legitimacy in multilingual SLA. *Journal of Critical Multilingualism Studies* 1(1), 107–128.
4. Jingbo Sun. Globalization and language teaching and learning in China. *International Journal on Integrating Technology in Education (IJITE)* Vol.2, No.4, December 2013.
5. Pasi Sahlberg Teaching and Globalization <https://nvardmanasian.files.wordpress.com/2011/02/teaching-and-globalization.pdf>
6. <http://framing.indiana.edu/2014/04/21/globalization-language-learning/>
7. <http://ppgi.posgrad.ufsc.br/files/2014/06/reaa-36-p-169-192.pdf>

УДК 811.111'42

Olesya Ladnytska,

L'viv Ivan Franko National University

FORMAL AND FUNCTIONAL PECULIARITIES OF OCCASIONALISMS IN IAN MCEWAN'S NOVELS 'SATURDAY', 'ON CHESIL BEACH', 'SOLAR'

The article provides insights into the nature of word-building occasionalisms on the basis of which the appropriate lexical units are drawn from Ian McEwan's three late novels with their further classification according to the ways and models of word-creation as well as their functional load. The novels are disparate in topics, settings and occasionalisms per page proportion, but on average there is one occasionalism for every other page (1:1,96). On the whole, they reveal a high degree of motivation as well as implicit predication in many of them. Due to research data, out of 426 innovations 57% are compounds proper (including multicomponent innovations), 19% are complex derivatives, 10% are occasionalisms formed by means of affixation proper and 12% are innovations coined by means of combining forms/semi-affixes, shortenings and conversion constitute a small percentage (1-2%). A peculiar feature of the occasionalisms in Ian McEwan's mature novels is their imagery, communicative nature and syntactic compression prompted by syntactic convenience, hence the semantic, structural and functional relevance of the coinages, the latter being mainly realized in the nominative and pragmatic (expressive, evaluative, emotive) functions of theirs.

Key words: occasionalism, compounding, affixation, complex derivatives, derivation by means of combining forms, a function, Ian McEwan.

СТРУКТУРА ТА ФУНКЦІЇ ОКАЗІОНАЛІЗМІВ У РОМАНАХ ІЕНА МАК'ЮЕНА 'SATURDAY', 'ON CHESIL BEACH' І 'SOLAR'

Стаття подає аналіз словотворчих okazіоналізмів (загалом 426, в середньому 1 на 1,96 сторінки тексту), зафіксованих у трьох зрілих романах сучасного англійського письменника Ієна Мак'юєна. Лексичні інновації класифіковані за словотворчими способами та моделями (більше половини з яких словоскладання) із зазначенням їх функціонально-го навантаження (головно номінативна та прагматична функції, а також синтаксична вигода).

Ключові слова: okazіоналізм, словоскладання, афіксація, складнопохідні слова, словопродукування з участю комбінованих форм, функція, І. Мак'юєн.

СТРУКТУРА И ФУНКЦИИ ОККАЗИОНАЛИЗМОВ В РОМАНАХ ИЭНА МАКЪЮЕНА 'SATURDAY', 'ON CHESIL BEACH' И 'SOLAR'

Статья представляет анализ словообразовательных окказионализмов (всего 426, в среднем 1 на 1,96 страницы текста), зафиксированных в трех зрелых романах современного английского писателя Иэна Макьюэна. Лексические инновации проклассифицированы по словообразовательным способам и моделям (больше половины из которых словосложение) из указанием их функций (в основном номинативная и прагматическая, а также синтаксическая выгода).

Ключевые слова: окказионализм, словообразование, аффиксация, сложнообразовательные слова, словопродуцирование с участием комбинированных форм, функция, Иэн Макьюэн.

Language, highly susceptible to even the slightest changes in social, political, economic, cultural aspects of life, constantly changes. Involuntarily it is the lexical system of the language which experiences the greatest alterations, the appearance of new words being one of them. It takes time and a number of other conducive factors for lexical innovations appearing in speech to become part and parcel of the system of language, the event itself being marked by the lexeme getting registered and defined in a dictionary. The stage in between the time of coinage and becoming an update to some dictionary is different if altogether possible for each occasionalism, dependent on its semantics, the discourse it appeared in, its applicability to other communicative situations etc.

Literature transcends the borders of different types of discourse registering past and present, random and recurrent, intertwining fact and fiction, juxtaposing the topical, the imaginary and the forthcoming. The language of modern fiction is thus an indicator of both – the current state of language development and the potential it anticipates. As regards the latter it is occasionalisms which are the most obvious and conspicuous in fiction in terms of vocabulary. Not that occasionalisms are the subject matter of fiction alone: journalism as well as everyday discourse abounds in various kinds of words coined ad hoc to denote new objects, phenomena, processes, notions, qualities and actions or reddenote the existing ones in the light of new perspective, in which case the innovations are called 'retronyms' [3, p. 15]. The **object** of this article being occasional word-formation in modern English fiction, in McEwan's novels in particular, its **subject** is the formal and functional peculiarities of these coinages which have not presented the research matter before, hence the **novelty**. The **topicality** of the study is prompted by the necessity of the language evolution research in all its manifestations.

The **research methodology** for the article takes into account the modern contextualist approach in linguistics analysing the speech elements in their functional perspective without discarding the formalist approach to the investigation of lexemes because of its relevance to the topic under study.

The **literary basis** for the study comprises three novels – ‘*Saturday*’ (2005) [10], ‘*On Chesil Beach*’ (2007) [9] and ‘*Solar*’ (2010) [11] written by a renowned British novelist Ian McEwan. The bulk of literary material amounts to 793 pages.

In view of the ambiguity of the term ‘**occasionalism**’ it is expedient to state that here it is used to denote words registered in Ian McEwan’s novels but not fixed in any authoritative dictionaries (including those of neologisms) or any of the hundreds of on-line dictionaries collected in ‘One Look Dictionary Search’ [13] – not only as separate entries, but also as listed derivatives, mere corpus examples excluded, chronological parameters taken into account. Aware of the limitations of this way of identification of occasionalisms (for the coinage passes a long way from the originator to the fixation in a dictionary being socialized and lexicalized in the process) we still acknowledge the fact of being non-fixed in dictionaries ‘the only genuine materialized criterion of relating a lexeme to a word type’ [6, p. 164].

Besides, it should be stressed that this study is interested only in occasional nomination proper (word-building occasionalisms), other types of occasional nomination – namely, semantic occasionalisms, new word combinations and occasional borrowings from other languages are not within this research interest.

Despite the fact, that they work in a limited context, in a private occasion, in a well-defined communicative situation and do not claim fixation in language and entering the common use, occasionalisms do find their way to dictionaries and – independently from that – happen to be used by other speakers elsewhere. The former may also be the result of dictionaries tending to become more descriptive rather than strictly prescriptive: they register words from corpus materials of authentic utterances – the Collins English Dictionary shortened our list of occasionalisms providing definitions for lexemes like *work-worn*, *half-smile*, *shark-infested*, *moth-hole* [10] to name a few from ‘*Saturday*’ alone. The fact of being used unawares by the fixation in a dictionary being socialized and lexicalized in the process) we still acknowledge the fact of being non-fixed in dictionaries ‘the only genuine materialized criterion of relating a lexeme to a word type’ [6, p. 164].

The 793 pages of the novels contain 426 occasionalisms, so that on average there is one occasionalism for every other page (1:1,96). The novels are disparate in topics, settings and occasionalisms per page proportion: a poignantly detailed and suspenseful account of one day from a life of a modern London neurosurgeon in ‘*Saturday*’ presents the 1:2,3 proportion; a devastating, exquisite story of young innocents married in 1962 set on the eve of their wedding night ‘*On Chesil Beach*’ is a bit of an anticlimax with regard to occasionalisms – 1:3,8; both funny and serious, featuring a fictitious Nobel Prize-winning physicist on his professional and personal lifespan from 2000 till 2009, ‘*Solar*’ boasts the 1:1,4 ratio.

Starting with the **formal, structural features** of lexical, namely word-building, innovations in Ian McEwan’s celebrated novels one should start with the following stipulations. Due to the absence of clear boundaries between the ways of current word-formation means in English any attempt to classify contemporary occasionalisms presents a challenge and inevitably ends in a compromise about which views to adhere to, discard or revisit. Notoriously, there is no unanimous opinion about the structural limits of compounding on either end, some of which being the problem of split spelling, ‘the stone wall’ problem, the other the indeterminacy as far as the status of complex derivatives is concerned. Likewise, in view of constant development and variety of word-building elements no two scholars seem to agree on the list of affixes, semi-affixes or combining forms triggering miscellaneous classifications of the means involving them into affixation with no discriminate divisions between the above-mentioned elements (then treated synonymously) or affixation proper (using prefixes, suffixes and interfixes) and the word-derivation by means of combining forms as distinct from affixation itself with different opinion on the status of the same elements from study to study (treating –like as an affix or combining form and –style as an affix, combining form or even part of a compound word, for instance). Some linguists believe it is worth reconsidering the very notion of word-formation pertaining to English [3]; we keep to the traditional word-building typology tracing each word-building element along its progress and its status as of contemporary research.

The productivity of certain ways of forming neologisms in the period correlating with the publication of I. McEwan’s novels under study reveals similar phenomena and tendencies with those governing the coinage of occasionalisms in contemporary literary discourse [4]. Research [3; 5; 7] proves the increasing significance of compounding and its prevalence over affixation, the two accounting together for 65 % of all lexical neologisms in the XXI century [3, p. 49].

Not surprisingly then, occasionalisms in the novels under study reveal the same tendency: out of 426 innovations there are 242 (57%) compounds proper (including 30 multicomponent innovations), 81 (19%) complex derivatives, 43 (10%) occasionalisms formed by means of affixation proper and 51 (12%) innovations coined by means of combining forms. Surprisingly, though, we have identified none of the numerous types of **shortenings** (famously ever-growing in the last decades both in the case of neologisms and occasionalisms) except those allegedly functioning as abbreviations to imaginative institutions, projects or products, namely *WUDU* for ‘a Wind Turbine for Urban Domestic Use, a gizmo the householder could install on his rooftop to generate enough power to make a significant reduction in his electricity bill’ [11, p. 27] or ‘the Lordsburg Artificial Photosynthesis Plant, known as LAPP to the engineers’ [11, p. 283] – 2 (<1%). Quite in accordance with the research data on neologisms there are few occasional lexemes formed by means of **conversion**, namely the adj→n *impersonal* (and he feels again the same leap of gratitude for a glimpse, beyond the earthly frame, for the truly *impersonal* [10, p. 13]), *solar* (3 times) (*Solar* will expand [11, p. 178] in the title of the novel included), *unruly* (Holding the unruly in check... [10, p. 88]), *first-name* functioning as a verb (her mother whom she’d always first-named [10, p. 48] and *forgotten* as a noun [10, p. 197] – 7 in all (2%).

Compounding is thus de facto a major way of occasional word-formation in the novels under study. The majority of compounds are formed according to the most productive models n+n (18%), n+PII (12%) and n+PI (7%), and the less productive (in our case) models n+adj (*myelin-rich* [10], *world-historical* [11] etc.), adj+adj (e.g. *sad-sweet* [10], *grey-green* [9] etc.), adj+PII (*bright-edged* [10], *thick-cut* [11] etc.), endocentric adj+n (*gold-leaf*, *polar-bear*, *early-evening*, *clean-energy*, *special-issue* [11] etc.), PII+adv/prep (*slicked-back* (2), *bottled-up* [10], *steamed-up*, *slicked-back* [11] etc.), PII+n (*closed-mouth*, *brushed-cotton* [10], *splayed-arm*, *barbed-wire*, *pierced-tongue* [11] etc.), num(c)+n (*thousand-year* [11]), n+num(c) (*year-two* [10]), adv+PI (*late-flowering* [9], *upward-tilting* [11]), adv+PII (*tastily-heated* [11] etc.), v+prep (*keep-out* [11] etc.), adv+n (*down-pipes* [11]) etc. The least productive and most deautomatizing are PI+n (*dying-length* [10]), v+n (*squeeze-ball* [10]), n+v (*fan-vault* [9]), PII+PII (*curled-edged* [10]), Ger+adv (*going-away* (2) [9]) and the only one spelt integrally prep+PI (*onrushing* [11]). There is also a converted compound noun: ‘He saw it as if in bold... sometimes he could sense it coming before the **page-turn**’ [11, p. 57].

Multicomponent compounds are quite numerous making up 12% of compounds and 7% of all occasionalisms. Almost all from the latest novel, mainly three-component innovations, some of them involve the element *and* (6) or *of* (5), some feature 4 or 5 elements with the abundance of hyphens slowing down the perception of the occasionalism. Naturally, the structure of these units reduces the probability of their lexicalization to the minimum. Due to their contextual originality, these complexes reveal their

semantics independently and can usually be understood in the microcontext: *strawberries-and-cream look*, *a matters-of-the-heart exchange*, *come-and-get-me look* [11] etc.

Even if we did not recognize the existence of word-forming elements/ combined forms/ semi-affixes like -style, half-, self-, mock-, near- etc. (and we do) and considered that words formed this way belong to the affixational type, compound words will still prevail over affixational innovations in that broad sense, making up a proportion of 57:22 percent, the remaining 19% belonging to complex derivatives combining the features of both compounding and affixation but often included into the realm of compounding in its broad sense.

The high productiveness of compounding is also not undermined by the fact that picking occasionalisms from McEwan's novels, we were guided by the orthographic principle of integral form suggested by A. Smyrnytskyi: only words spelt together (2%), words spelt with a hyphen (98%) or a slash (none in our case) are considered compound. Doubtless, including occasional word combinations would increase further the number of compounds. Contradictory is also the fact that some words have been spelt solidly, hyphenated or separately depending on the edition: while the British publishing house 'Vintage Books' used *page-turn*, *half-despised*, *toastily-heated*, for instance, the American 'Anchor Books' preferred *the page turn*, *half despised*, *toastily heated* in 'Solar'.

Thus, 81 cases of **complex derivatives** (that is words «consisting of two nominative stems and a word-forming suffix made up in a simultaneous act of compounding and affixation» [6, p. 77]) treated separately in this study but alongside compounding in some other research are the next numerous bulk of occasionalisms found in the novels. The main models serving to form complex derivatives are n+n+ed (29 complex derivatives) and adj+n+ed (46), 8 of which contain some colour component in the structure (*white-soled*, *orange-tinted* [10], *yellow-faced* [9], *orange-coloured* [11]). Among compounds proper 6 occasionalisms contain colour-naming words and their combinations and 2 more have a colour-modifying component in them (*jungle-green*, *egg-yellow* [10], *straw-blonde* [11]). The complex derivative n+n+ed model underlies two occasionalisms without basic colour-naming components but still denoting colour, namely *treacle-coloured*, *biscuit-coloured* [9], the adv+n+ed: *richly-carpeted* [11].

Nearly all occasional complex derivatives describe people, things, places: *Saddam*, for example, *doesn't simply look like a heavy-jowled brute* [10, p. 39]; *Now, down the smog-shrouded cobbled alleyways of filthy cities and in pestilential thatched villages, there were dark mutterings of revolt* [11].

There is a tendency in McEwan's complex derivatives: -sized features 7 times (*coin-sized* [9], *different-sized*, *mansion-sized*, *America-sized (bed)*, *foolscap-sized (ledger book)*, *pinhead-sized (entity)*, *a child-sized (fist)* [11]); adj+face+ed is used 11 times: *pink-faced*, *horse-faced* (3), *small-faced*, *frozen-faced* [10], *yellow-faced* [9], *thin-faced*, *pink-faced*, *parchment-faced*, *numb-faced* [11], the other parts of human body represented by -jowled, -skinned, -chested [10], -backed, -limbed (2) [9], -jawed (2), -shanked, -fingered, -throated, -haired (2), -kneed (2), -eyed (3), -headed, -hipped, -bloodedly, -toothed, -brained [10].

Contrary to compounds with their second component mostly unaffected, in adj+n+ed complex derivatives it is the second component which experiences the biggest grammatical and logical transformation like in *smooth-skinned* [10], *thin-shanked* [11] and the following descriptive extracts from 'On Chesil Beach' all within 10 pages of text: 'smooth-edged speck', 'a hard, flat-ended smack', 'a straight-backed, music-stand poise', 'a dirty, joyous bare-limbed freedom', 'bare-limbed weightless embrace' [9, p. 87–97].

Despite the structural and semantic simplicity of complex derivatives, the expressive and communicative capacity of these words is immense, for «what is said in many or several words can never be as vivid, convincing, «capacious», ... as what is said in one word» [quot. from 2, p. 13]. Such precision in form and function explains why occasional complex derivatives are usually understandable.

In the **derivation by means of combining forms/ semi-affixes** Ian McEwan uses the following forms and models most frequently:

- near+adj/near+n/near+Ger (18 times) with near- combined with *total*, *thrashing*, *perfect*, *illegible*, *pleasurable*, *assent*, *infinite* [10]; *silence* [9]; *naked*, *normal*, *pleasant*, *black*, *vertical*, *religious*, *mute*, *empty*, *complete*, *unbearable* [11];
- self+n/self+PI/self+PII (10 times): *self-cancelling*, *self-retaining*, *self-organising* [10], *self-dramatising*, *self-flagellating* [9], *self-start*, *self-persuasion*, *self-blame*, *self-renewing*, *self-interestedly* [11];
- half+n/half+v/half+PII/half+adj (8 times) with half- combined with *aroused*, *turn*, *made*, *die*, *destroyed* [10], *built*, *despised*, *unpacked* [11] along with a synonymous but less assimilated semi- (4 times – *semi-obscure* [9], *semi-remote*, *semi-clarity* (2) [11]).

Other combining forms involved are -style (3) (*banana-style* [10]), much- (*much-loved* [10]), -free (*acne-free* [10]), ante- (*anteroom* [9]), pseudo- (*pseudo-husband* [11]), mock- (*mock-formal* [10], *mock-chivalrous* [11]), mini- (*mini-strip* [11]), nano- (*nanosolar* [11]).

Affixation proper (excluding the more numerous cases of word derivation by means of combining forms) underlies the last bulk of occasionalisms in Ian McEwan's novels under study. The suffixes involved are -ed, -like, -ish, -ly, -ize, -anize, -ing, -e, -able of which the most productive is -like (10 innovations). The prefixes McEwan makes use of are: non-, un-, over-, under-, ill-, well-, pre-, post-, ex-, re-, mis-, pro-, mid-, en-. The author also uses proper nouns to form affixational occasionalisms: *pro-Saddam* (2) [10], *Samson-like* [11].

The meanings of affixes being quite clear, the coinages are sometimes obvious to interpret, e.g. 'prehungry'. The narrator of 'Solar' craftily admits to its invented nature on the part of the protagonist whose point of view dominates in the narrative: 'He was not at that moment truly hungry, but he was, in his own terms, prehungry' [11, p. 168]. However, the outer form of occasionalisms created with their help often only partially uncovers their meaning which is context-dependent and -bound despite the surface simplicity of their structure.

Of interest are the examples of double-affixed 'georganised' [9, p. 12] and 'tudorized' [11, p. 4] suggestive of the analogy (with 'modernized' etc.) which we consider not a way but a principle of word creation along with another governing principle of word-building – speech effort economy – at work with the majority of occasionalisms in general. Another case of analogy being a mechanism comes together with the analog itself in a direct dialogic speech:

«He's loathsome,» she says. «It's a given».

«No it's not. It's a forgotten...» [10, p. 197].

Here, conversion being a means of coining 'a forgotten', its language mechanism, analogy is to be viewed as the cognitive mechanism, like association, opposition, melioration, assimilation, accentuation, detailing [1, p. 470].

Proceeding with the **functional peculiarities** of Ian McEwan's occasionalisms, we can claim that longing for exactness, brevity, attitude and de-automatization is the major stimulus for the emergence of lexical innovations. Standing for the nominative, syntactic, pragmatic and stylistic functions correspondingly, the four stimuli are often combined in discourse.

O. V. Rebrii believes that *the nominative* and *the pragmatic* are the main functions of an occasional word [7, p. 10]. In the *nominative* plane the need to form a new language unit can be invoked by the emergence of new content which cannot be defined by the usual language means, the absence of a usual means of nomination in the inside vocabulary of a speaker, or a speaker's desire to conceptualize content, familiar for a certain language society and realized traditionally through usual means, in a new form. The latter gives the largest number of language innovations which can be further divided into two groups: occasionalisms – synonyms of usual lexemes and occasionalisms – analogs of syntactic constructions. The first case (de-automatization) invokes a *stylistic* effect (*pain-pleasure* [10; 9], *pleasure-pain* [11], often combined with pragmatic purposes), the second one serves *syntactic* functions, too (self-cancelling thoughts [10, p. 221], pavement-crack weed [11, p. 195], fine-texturing, high-blooming first-trimester hormones [11, p. 203]).

According to O.V. Rebrii, the *pragmatic function* is dominant: «occasional words, in which the creative potential of a language system is realized to the fullest, serve rather as a means of pragmatic influence on the intellectual and the emotional fields of the addressee in the process of speech actualization, and not as a means of nomination» [7, p. 12]. Due to the most typical elements of the pragmatic component there are two sub-functions – *expressive and evaluative*.

Any word-building model has an expressive potential, all the more those having a comparison in their structure, possessing unusual semantic connections between the word components and those containing elements (combining forms, affixes, roots) already capable of some degree of expressiveness. The *expressive* subfunction of occasionalisms is exuberantly represented by the innovations coined with the 'comparative' models of compounding, complex derivation and affixation correspondingly: n+adj, n+n+ed, n+like. Defining the feature common for the objects compared is the basis underlying the word-building model. Defining that feature leads to its intensiveness, i.e. *expressiveness*

- resulting in the semantic qualification of the feature in the n+adj model:

'and memory was wax-soft' [11, p. 112],

- accentuating features in both first components in the n+n+ed model like in *America-sized* and *melon-bellied* or: *She liked the sharply defined lines of the badge-shaped indentation on the upper lip* [9, p. 100],

- mainly comparing the outer resemblance or quality of objects, the character of the action in the n+like model richly represented in the novels under study: animate-involving *dog-like* [10], *child-like*, *walrus-like*, *bird-like* [9], phenomenon or process-involving *business-like*, *dance-like* [10].

The unusual semantic combinability between the word components resulting in expressiveness is most conspicuous for the compound models n+PI (a late-flowering acne [9, p. 16], a thought-confining desire [9, p. 20], light-loving skin [11, p. 132]), n+PII (*candle-heated*, *wind-shrunken* [9], *colleague-crowded*, *smog-shrouded* [11] with the first component as an agent, cornflower-stiffened gravy, stone-chilled castles, ivy-covered church [9], *turd-strewn*, *drug-enhanced*, *litter-crammed* [11] with the first component 'material') and the complex derivative adj+n+ed discussed above.

Expressive are also the words which contain an element expressive by itself like a prefix over-, for instance (*over-excitement*, *over-obvious* [9], *over-represented* [11]). Over- is also capable of presenting evaluative connotations, derogatory here: 'With eyed closed he sees the newspaper offices, the curled-edged coffee-stained carpet tiles, the ferocious heating system that bleeds boiling rusty water, ... the piles of paper that no one touches, for no one cares ... what they are for, and the *over-inhabited* desks pushed too close together' [10, p. 122].

The *evaluative* subfunction of occasionalisms is – in line with the typical scale of human evaluative orientation with two extremes in positive and negative direction – represented by meliorative and pejorative connotations (the latter prevailing in case of occasionalisms in general. Meliorative occasionalisms express gratitude or approval of the previous or forthcoming behaviour (soft-voiced vicar [9, p. 9]) or manner (Parisian-style [10, p. 73]) while pejorative innovations realize such communicative aims as disapproval, sneer and intimidation (*money-obsessed* culture, post-hippie plutocrat [11, p. 59, p. 176]).

The emotive seme in some of the occasionalisms triggers the *emotive* subfunction: smile-wrinkles [10, p. 19], sad-sweet love songs [10, p. 129], a road-rage showdown [10, p. 151], full-throated panic [11, p. 81], dead-eyed drivers [11, p. 134], agony-aunt columns [11, p. 139].

On the whole, the occasionalisms in McEwan's novels reveal a high degree of motivation as well as implicit predication in many of them. They prove the peculiarities of occasional nomination as an individual and simultaneously typified speech-and-thought process in the context of language variation and evolution. A peculiar feature of these lexemes is their imagery, communicative nature and syntactic compression prompted by syntactic convenience. Hence the semantic, structural and functional relevance of the occasionalisms, the latter being mainly realized in the nominative and pragmatic functions of the coinages. Pragmatic needs of communication imply the need to create a new language sign in order to influence other participants of a communicational situation with the help of expressive, evaluative, and emotive semes, which stipulate for the appropriateness of the emergence of a new word. Of great relevance is the so-called syntactic function of occasionalisms governed by speech effort economy. The functional validity and contextual justification of occasionalisms in Ian McEwan's novels under study suggest further research on the writer's previous and upcoming novels.

Literature:

1. Александрук І. В. Когнітивні та мовні механізми утворення неологізмів та окаяніалізмів у творах жанру фентезі (на матеріалі творів сучасних англійських та американських авторів) / І. В. Александрук // *Studia Linguistica*. – Київ, 2010. – Вип. 4. – С. 469–475.
2. Заботкина В. И. Новая лексика современного английского языка / В. И. Заботкина: [учеб. пособие для студ. филол. фак. ун-тов]. – М.: Высш. шк., 1989. – 128 с.
3. Зацний Ю. А. Інновації у словниковому складі англійської мови початку ХХІ століття: Англо-український словник [Текст]: навчальне видання / Ю. А. Зацний, А. В. Янков. – Вінниця: Нова книга, 2008. – 360 с.
4. Ладницька О. Л. Окаціональна словотворчість у дискурсі романів Девіда Лоджа / О. Л. Ладницька // *Вісник Львівського університету. Серія «Іноземні мови»*: [зб. наук. праць]. – Львів, 2007. – Вип. 14. – С. 38–46.
5. Левицький А. Е. Актуальні проблеми розвитку неології (на матеріалі сучасної англійської мови) / А. Е. Левицький // *Вісник Житомирського університету ім. І. Франка*. – Житомир, 2005. – Вип. 23. – С. 16–26.
6. Мешков О. Д. Словосложение в современном английском языке / О. Д. Мешков: [учеб. пособие для ин-тов и фак. иностр. яз.]. – М.: Высш. шк., 1985. – 187 с.
7. Ребрій О. В. Окаціоналізми в сучасній англійській мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови» / О. В. Ребрій. – Харків, 1997. – 20 с.
8. Holemhaus P. How to do (even more things) with nonce words (other than naming) / P. Holemhaus // *Lexical creativity, Texts and Contexts* / [edited by J. Munat]. – J. Benjamin Publishing Company, 2007. – V 58. – P. 13–39.
9. McEwan I. *On Chesil Beach* / I. McEwan. – Vintage Books, 2007. – 170 p.

10. McEwan I. *Saturday* / I. McEwan. – Anchor Books, 2005. – 332 p.

11. McEwan I. *Solar* / I. McEwan. – Anchor Books, 2011. – 338 p.

Dictionaries:

12. Collins Cobuild Dictionary : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.collinsdictionary.com/dictionary/english-cobuild-learners>

13. One Look Dictionary Search : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.onelook.com/>

УДК 811.111-193.3'255.4

L. V. Pet'ko,

PhD (Pedagogy)

Dragomanov National Pedagogical University, Kyiv

T. V. Goncharova,

PhD (Philology)

Dragomanov National Pedagogical University, Kyiv

S. M. Babii,

PhD (Philosophy), lecturer,

Shevchenko Kyiv National University

METAPHOR IN SHAKESPEARE'S TEXTS

Shakespeare's texts are rich with metaphors presenting the heroes his plays. This paper looks at the using of linguistic metaphors in Shakespeare's texts: cognitive metaphor, conceptual metaphor, root metaphor, visual metaphor. The authors show some metaphor types and give some examples from Shakespeare's plays. The role of metaphors is considered, as possibility of expansion of the conceptual field of the artistic text, where the symbol is a field of meaning. A metaphor is the active mechanism of existence poetics.

Key words: English language, metaphor, poetics, character, Shakespeare's plays, cognitive metaphor.

МЕТАФОРА В ТЕКСТАХ В. ШЕКСПИРА

Твори В.Шекспіра багаті на вживання метафор, завдяки яким презентуються герої його п'єс. Стаття присвячена опису використання метафор в текстах Шекспіра: когнітивна метафора, генералізуюча метафора, номінативна метафора, образна метафора. На прикладах з творів автори статті демонструють вживання Шекспіром різних видів метафор, роль метафори, як можливість розширювати концептуальне поле художнього тексту, де полем значень є символ, а метафора виступає активним «механізмом» екзистенції поетики.

Ключові слова: англійська мова, метафора, поезія, характер, п'єси Шекспіра, когнітивна метафора.

МЕТАФОРА В ТЕКСТАХ В. ШЕКСПИРА

Произведения Шекспира богаты употреблением метафор, благодаря которым характеризуются герои его пьес. Статья посвящена описанию использования метафор в текстах Шекспира: когнитивная метафора, генерализующая метафора, номинативная метафора, образная метафора. На примерах из произведений авторы статьи демонстрируют употребление Шекспиром различных видов метафор, роль метафоры, как возможность расширить концептуальное поле художественного текста, где полем значений выступает символ, а метафора – активным «механизмом» экзистенции поэтики.

Ключевые слова: английский язык, метафора, поэзия, характер, пьесы Шекспира, когнитивная метафора.

Introduction. In modern society learning foreign language means that the future specialists are some steps higher than others. Because a personality can survive in another country and also when the students are studying the foreign languages, they can develop their future professional competences, study parallel another culture, education and develop themselves. Reading and understanding British poetry by students are one of the ways of enhancing their intercultural foreign communication. **The aim of this paper** is to study the using of metaphors in Shakespeare's texts.

Results. A metaphor is a figure of speech that identifies something as being the same as some unrelated thing, for rhetorical effect, thus highlighting the similarities between the two. It is therefore considered more rhetorically powerful than a simile. While a simile compares two items, a metaphor directly equates them, and so does not apply any distancing words of comparison, such as «like» or «as». Metaphor is a type of analogy and is closely related to other rhetorical figures of speech that achieve their effects via association, comparison or resemblance including allegory, hyperbole, and simile [13].

A simile (sɪməli) is a figure of speech that directly compares two things through the explicit use of connecting words (such as *like, as, so, than*, or various verbs such as *resemble*). Although similes and metaphors are sometimes considered as interchangeable, similes acknowledge the imperfections and limitations of the comparative relationship to a greater extent than metaphors. Metaphors are subtler and therefore rhetorically stronger in that metaphors equate two things rather than simply compare them. Similes also hedge/protect the author against outrageous, incomplete, or unfair comparison[20]. You can see the English similes category of words in Wiktionary, the free dictionary [15].

The Simile may be regarded as an expanded Metaphor, or the Metaphor as a condensed Simile. The metaphor proceeds by ascribing to a given object certain actions or qualities which are not literally true of that object, and which have in reference to it only the truth of analogy. To illustrate this: When Romeo says of Juliet:

«O, she doth teach the torches to burn bright!

Her beauty hangs upon the cheek of night,

Like a rich jewel in an Ethiop's ear»...

here we have two metaphors, and also one simile. Juliet cannot be said literally to *teach the torches* any thing; but her brightness may be said to make them, or rather the owner of them ashamed of their dimness; or she may be said to be so radiant, that the torches, or the owner of them may learn from her how torches ought to shine. Neither can it be said literally that her beauty hangs upon the cheek of night, for the night has no cheek; but it may be said to bear the same relation to the night as a diamond pendant

does to the dark cheek that sets it off. Then the last metaphor is made one of the parts in a simile; what is there in expressed being likened to a rich jewel hanging in *an Ethiop's ear*. So, too, when *Wordsworth* apostrophizes John Milton:

*«Thy soul was like a Star, and dwelt apart;
Thou hadst a voice whose sound was like the sea»;*
here we have two similes [5].

Generally, metaphor is the stronger and more encompassing of the two forms of rhetorical analogies.

The results of theoretical analysis testify that different aspects of the use of metaphors in Shakespeare's texts were described by modern scholars: Koivisto-Alanko, Burnley, Coleman, Coulson, Grady, Johnson, Hardin, Harvey, Hines, Hutton, Karnein, Kövecses, Lakoff, Nikonova, Nevitt, Oakle, Partridge, Taylor, Tissari, Shestakov, Spurgeon, Wayne.

The term metaphor is also used to describe more basic or general aspects of experience and cognition: 1) *a cognitive metaphor* is the association of object to an experience outside the object's environment; 2) *a conceptual metaphor* is an underlying association that is systematic in both language and thought; 3) a root metaphor is the underlying worldview that shapes an individual's understanding of a situation; 4) a nonlinguistic metaphor is an association between two nonlinguistic realms of experience; 5) a visual metaphor uses an image to create the link between different ideas. Metaphors can also be implied and extended throughout pieces of literature [13].

Lakoff and Johnson [9] and Lakoff [10] have done the first treatments of the cognitive metaphor theory (CMT), they were their first publications on cognitive metaphor and only takes Kövecses's [6] first book on the metaphors of emotion into account Kövecses [7; 8]. Metaphor is essentially a cognitive mechanism, a pivotal distinction is made between conceptual and linguistic metaphors. The former belong to the level of thought and constitute a small group of mental schemas where by the human mind understands abstract concepts in terms of more concrete bodily experiences by establishing ontological correspondences across conceptual domains; the latter, on the other hand, are the surface manifestation in language of conceptual metaphors [14, p. 17-18]

Cognitive metaphor is understood as a (mental) correspondence relationship between two different conceptual domains such as love and fire (Lakoff [10, p. 386-388]), in which love receives some characteristics of fire through a direct verbal equation. For example, Romeo claims that (both the word *love* and the words suggesting fire are highlighted):

*Love is a smoke made with the fume of sighs,
Being purged, a fire sparkling in lover's eyes ...
Being vexed, a sea nourished with loving tears.
What is it else? a madness most discreet,
A choking gall, and a preserving sweet.
(Romeo and Juliet 1.181–182) [17, p. 143].*

H:Tissari offers examples of metaphor types found specifically in *Romeo and Juliet*: 1) metaphors of containment (since linguists seem especially to disagree about the likelihood that the following usage of prepositions):

*BENVOLIO. What sadness lengthens Romeo's hours?
ROMEO. Not having that, which, having, makes them short.
BENVOLIO. In love?
ROMEO. Out –
BENVOLIO. Of love?
ROMEO. Out of her favour where I am in love.*

2) Metaphor «*Love is a valuable commodity*»: a different example of this metaphor occurs in Act five, where Romeo looks back to the time when he enjoyed the company of Juliet:

*ROMEO. Ah me, how sweet is love itself possessed,
When but love's shadows are so rich in joy!
(5.1.10–11)*

You should note that Romeo does not really think about love and marriage in terms of an economic exchange – he is not a beggar who has found a rich man's

daughter and dreams of wealth, gold lighting up in his eyes. In this sense the

metaphor is genuinely metaphorical, while money and marriage can also go hand in hand, the metaphor thus having a possible metonymic basis. 3) *Cupid*, personification and violence: many metaphors of LOVE meet in the person of Cupid: he is love personified (Love is a human being), he employs FORCES, he can use MAGIC and, being mischievous, he likes to make A GAME or even WAR of love. BLINDNESS is also associated with Cupid, because good eyesight is necessary for aiming his arrows at the right people. The following quote hovers between a reference to Cupid and a sexual innuendo:

*If love be blind, love cannot hit the mark.
(2.01.33) [17, p. 139-142]*

The author stresses that the notes include love as A FORCE (including BURDEN) and as A CONTAINER (*to sink in it*), plus a reference to the personification of love (Cupid, Love as a human being) [17, p. 144]:

*MERCUTIO. You are a lover, borrow Cupid's wings,
And soar with them above a common bound.
ROMEO. I am too sore enpierced with his shaft
To soar with his light feathers, and so bound
I cannot bound a pitch above dull woe:
Under love's heavy burden do I sink.
MERCUTIO. And to sink in it should you burden love,
Too great oppression for a tender thing.
ROMEO. Is love a tender thing? it is too rough,
Too rude, too boist'rous, and it pricks like thorn.
MERCUTIO. If love be rough with you, be rough with love:
Prick love for pricking, and you beat love down.
(1.4.17–28)*

4) Metaphor «*Love is a plant*»: an emotion which grows like a flower, *love* in example eight can also be understood as Juliet's body, still budding in virginity:

JULIET. Sweet, good night:

This *bud of love*, by summer's ripening breath,
 May prove a *beauteous flower* when next we meet.
 Good night, good night! as sweet repose and rest
 Come to *thy heart* as that *within my breast*.

(2.2.120–124)

Flower and plant imagery does continue in metaphors for (beloved) women and their parts (Caitlin Hines [3, p. 297, 303; 4, 151, 158], Coleman [1, p. 54-64]). Flowers and gardens could also be associated with innocence, the paradise and the pastoral (as in Hardin [2, p. 61-62]).

The Prologue from Henry V is replete with metaphors. Before reading the Prologue the students should study glossary: *Harry*: King Henry V of England, *port*: bearing, *Mars*: the god of war, *wooden O*: round, wooden theater, like Shakespeare's Globe Theater, *Agincourt*: famous battle near the French castle of Agincourt, where the inferior numbered British troops led by Henry V, defeated the French; *casques*: helmets; *crooked figure*: zero, which is not straight, when added to «1» can make a million *ciphers*: zeros/nothings; *puissance*: power, potency.

For better understanding this monologue students at first listen to the Prologue from Shakespeare's drama, *Henry V* [19], where a single actor, Chorus, speaks directly to the audience, harking back to the effect of the chorus in ancient Greece, and then look for metaphors and characterised them:

O for a Muse of fire, that would ascend
 The brightest heaven of invention,
 A kingdom for a stage, princes to act
 And monarchs to behold the swelling scene!
 Then should the warlike Harry, like himself,
 Assume the port of Mars; and at his heels,
 Leash'd in like hounds, should famine, sword and fire
 Crouch for employment. But pardon, and gentles all,
 The flat unraised spirits that have dared
 On this unworthy scaffold to bring forth
 So great an object: can this cockpit hold
 The vasty fields of France? or may we cram
 Within this wooden O the very casques
 That did affright the air at Agincourt?
 O, pardon! since a crooked figure may
 Attest in little place a million;
 And let us, ciphers to this great accompt,
 On your imaginary forces work.
 Suppose within the girdle of these walls
 Are now confined two mighty monarchies,
 Whose high upreared and abutting fronts
 The perilous narrow ocean parts asunder:
 Piece out our imperfections with your thoughts;
 Into a thousand parts divide on man,
 And make imaginary puissance;
 Think when we talk of horses, that you see them
 Printing their proud hoofs i' the receiving earth;
 For 'tis your thoughts that now must deck our kings,
 Carry them here and there; jumping o'er times,
 Turning the accomplishment of many years
 Into an hour-glass: for the which supply,
 Admit me Chorus to this history;
 Who prologue-like your humble patience pray,
 Gently to hear, kindly to judge, our play.

Michelle Rasmussen asks: «What is the main idea here? and answers. – The creative Shakespeare is speaking directly to you, to awaken your creativity, your imagination, your fantasy. In truth, that is the purpose of the play. To raise the level of the audience, so that they may become better to see into the future, or to create visions of the future, in order to change the present». She has written that metaphor is the language of human creativity. It unleashes a playful, surprising thinking process, which provokes you to think in a non-deductive way, «out of the box». It is just this quality of thought needed to discover the new physical principles which will get us to Mars. The quest in science is not to discover what, but why. Metaphor trains us to search behind the shadows of sense certainty, to find the principles that cause physical phenomenon [16].

One of the most prominent examples of a metaphor in English literature is the «All the world's a stage» monologue from «As You Like It» by William Shakespeare:

*All the world's a stage,
 And all the men and women merely players;
 They have their exits and their entrances;*

(*As You Like It*, 2/7 [18]).

This quotation contains a metaphor because the world is not literally a stage. By figuratively asserting that the world is a stage, Shakespeare uses the points of comparison between the world and a stage to convey an understanding about the mechanics of the world and the lives of the people within it.

LaRouche has stressed that metaphorical thinking is not only the key to art, but, also, of science: «a metaphor is of the same nature, as to form, as the ontological paradox which obliges the thinker to discover a validatable new universal physical principle [11]». Metaphor, through paradox and irony, overturns old assumptions, forces your mind to reconsider, and think about things in a new way [12].

Here is a series of metaphors from Shakespeare's creative mind, as found in his plays:

But, look, the morn, in russet mantle clad,
Walks o'er the dew of yon high eastern hill.

(Hamlet, i. 1).

(Russet: reddish-brown; mantle: a large coat, cloak).

Look, love, what envious streaks
Do lace the severing clouds in yonder East:
Night's candles are burnt out, and jocund day
Stands tiptoe on the misty mountain tops.

(Romeo and Juliet, iii. 5).

(lace: mark with colored streaks; jocund: high spirits and lively mirthfulness)

The charm dissolves apace;
And as the morning steals upon the night,
Melting the darkness, so their rising senses
Begin to chase the ignorant fumes that mantle
Their clearer reason....

Their understanding
Begins to swell; and the approaching tide
Will shortly fill the reasonable shore
That now lies foul and muddy.

(The Tempest, V, i)

The gaudy, blabbing and remorseful day
Is crept into the bosom of the sea;
And now loud-howling wolves arouse the jades
That drag the tragic melancholy night;
Who, with their drowsy, slow and flagging wings,
Clip dead men's graves and from their misty jaws
Breathe foul contagious darkness in the air.

(Henry VI, Part 2, IV, I)

To be, or not to be; that is the question:
Whether 'tis nobler in the mind to suffer
The slings and arrows of outrageous fortune,
Or to take arms against a sea of troubles,
And, by opposing, end them.

(Hamlet, 3.1.58)

To die: to sleep;
No more; and by a sleep to say we end
The heart-ache and the thousand natural shocks
That flesh is heir to, 'tis a consummation
Devoutly to be wish'd. To die, to sleep;
To sleep: perchance to dream: ay, there's the rub;
For in that sleep of death what dreams may come
When we have shuffled off this mortal coil,
Must give us pause: there's the respect
That makes calamity of so long life;
For who would bear the whips and scorns of time,
The oppressor's wrong, the proud man's contumely,
The pangs of despised love, the law's delay,
The insolence of office and the spurns
That patient merit of the unworthy takes,
When he himself might his quietus make
With a bare bodkin? who would fardels bear,
To grunt and sweat under a weary life,
But that the dread of something after death,
The undiscover'd country from whose bourn
No traveller returns, puzzles the will
And makes us rather bear those ills we have
Than fly to others that we know not of?
Thus conscience does make cowards of us all;
And thus the native hue of resolution
Is sicklied o'er with the pale cast of thought,
And enterprises of great pith and moment
With this regard their currents turn awry,
And lose the name of action.

(Hamlet, 3.1.58)

[Banquo to the wierd sisters:]
If you can look into the seeds of time,
And say which grain will grow and which will not,
Speak then to me...

(*Macbeth* 1.3.58)

[Duncan to Macbeth:]
Welcome hither.
I have begun to plant thee, and will labor
To make thee full of growing.

(*Macbeth* 1.4.27)

[Lady Macbeth:]
«Come, thick night,
And pall thee in the dunnest smoke of Hell,
That my keen knife see not the wound it makes,
Nor Heaven peep through the blanket of the dark,
To cry Hold, hold!»

(dun: brown-grey)

[Macbeth:]
«Heaven's cherubin, hors'd
Upon the sightless couriers of the air,
Shall blow the horrid deed in every eye,
That tears shall drown the wind».
«The flame o' the taper
Bows toward her; and would under-peep her lids,
To see th' enclosed lights, now canopied
Under these windows, white and azure, lac'd
With blue of heaven's own tinct».

(*Cymbaline*)

«My conscience, thou art fetter'd
More than my shanks and wrists: you good gods give me
The penitent instrument to pick that bolt,
Then free for ever!»

(*Cymbaline*)

Some joy too fine,
Too subtle-potent, tun'd too sharp in sweetness,
For the capacity of my ruder powers.

(*Troilus and Cressida*, Act III, Scene 2)

Time travels in divers paces with
divers persons... I'll tell you who Time
ambles withal, who Time trots withal, who
Time gallops withal, and who he stands tall
withal.

(*As You Like It* 3.2.310)

Conclusion. To sum up, the success of these metaphors is well attested not only in their widespread usage and acceptance but also in the metaphorical networks created by such metaphors. The effective understanding Shakespeare's texts by students is achieved by the following ways: 1) write out the definition for each term; 2) when reading the assigned piece of a text at home, be sure that you (student) understand it, be ready to discuss it in class; 3) make a presentation, a report, an essay about one of the metaphor.

The picture of the world as it appears in Shakespeare's texts can be viewed from two major perspectives: poetic and cognitive. The former proceeds from some general assumptions as to Shakespearean poetics to the analysis of the language of his plays while the latter focuses first on linguistic units that give access to respective mental structures typical of Shakespeare's worldview, thus making the aesthetic value of his works more transparent.

Bibliography:

1. Coleman Julie. Love, Sex, and Marriage: A Historical Thesaurus / Julie Coleman. – Amsterdam & Atlanta, GA : Rodopi, 1999.
2. Hardin Richard F. Love in a Green Shade: Idyllic romances ancient to modern / Richard F. Hardin. – Lincoln & London: University of Nebraska Press, 2000.
3. Hines Caitlin. 'Let me call you sweetheart': The WOMAN AS DESSERT metaphor» / Caitlin Hines ; in: Bucholtz, Mary, A.C. Liang, Laurel A. Sutton & Caitlin Hines (Eds.) // Cultural Performances: Proceedings of the Third Berkeley Women and Language Conference, April 8, 9 and 10, 1994, Berkeley: Berkeley Women and Language Group, University of California, 1994. – P. 295–303.
4. Hines Caitlin. «Rebaking the pie: The WOMAN AS DESSERT metaphor» / Caitlin Hines ; in: Mary Bucholtz, A.C. Liang & Laurel A. Sutton (Eds.): // Reinventing Identities: The Gendered Self in Discourse. – New York & Oxford : Oxford University Press, 1999. – P. 145–162.
5. Hudson Henry Norman. Shakespeare: His Life, Art, and Characters / Henry Norman Hudson. – Volume I. New York: Ginn and Co. Shakespeare Online. 20 Aug. 2009. (date when you accessed the information) [Web site]. – Access mode : <http://www.shakespeare-online.com/biography/imagery.html>
6. Kovecses Zoltan. Metaphors of Anger, Pride and Love: A Lexical Approach to the Structure of Concepts / Zoltan Kovecses. – Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins, 1986.
7. Kovecses Zoltan. Emotion Concepts / Zoltan Kovecses. – New York etc.: Springer, 1990.

8. Kovecses Zoltan. *Metaphor and Emotion: Language, Culture and Body in Human Feeling* / Zoltan Kovecses. – Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
9. Lakoff George. *Metaphors We Live By* / George Lakoff, Mark Johnson. – Chicago : The University of Chicago Press, 1980.
10. Lakoff George. *Women, Fire and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind* / George Lakoff. – Chicago & London: The University of Chicago Press, 1987.
11. LaRouche Lyndon. *The Mystery of Your Time* [Web site] / Lyndon LaRouche. – Access mode : <http://larouchepac.com/node/21206>
12. LaRouche, Lyndon. *The Strategic Situation Now* [Web site] / Lyndon LaRouche. – Access mode : <http://larouchepac.com/node/20865>
13. Metaphor [Web site]. – Access mode : <http://en.wikipedia.org/wiki/Metaphor>
14. Lopez Rodriguez Irene. *The representation of women in teenage and women's magazines: recurring metaphors in English* / Irene Lopez Rodriguez [Web site]. – Access mode: <http://revistas.ucm.es/index.php/EIUC/article/viewFile/EIUC0707110015A/7707>
15. Pages in category «English similes» [Web site]. – Access mode : http://en.wiktionary.org/wiki/Category:English_similes
16. Rasmussen Michelle. *Shakespeare and Methaphor* [Web site] / Michelle Rasmussen. – Access mode : http://www.schillerinstitute.org/educ/shakespeare/2012/S_and_metaphor.html
17. Tissari Heli. «Is love a tender thing?» *Metaphors of the word love in Shakespeare's plays* / Heli Tissari // *Studi Linguistici e Filologici Online* 4.1. – Dipartimento di Linguistica – Università di Pisa, 2006. – PP. 131–174 [Web site]. – Access mode : <http://www.humnet.unipi.it/slifo/>
18. Shakespeare William. *As You Like It* [Web site] / William Shakespeare. – Access mode : <http://shakespeare.mit.edu/asyoulikeit/full.html>
19. Shakespeare. *The Prologue from Henry V* [Web site]. – Access mode : <https://www.youtube.com/watch?v=B5d165LvbrE&feature=youtu.be>
20. Simile [Web site]. – Access mode : <http://en.wikipedia.org/wiki/Simile>

УДК 811.112.2'373.23 : 821.112.2

Y. S. Pravidtseva,

Donbas state teachers training university

THE FUNCTIONAL PECULIARITIES OF ANTHROPONYMS OF THE ENGLISH LANGUAGE (ON THE MATERIAL OF ENGLISH FICTION LITERATURE)

The article deals with the problem of functioning of anthroponyms in the English language. The author has pointed the influence of social and cultural aspects on the anthroponym system of the English language. English anthroponyms are conditioned by semantic and phonetic features of the language. In the fiction text they may have different functions, the author has given the examples of allusion, comparison, metaphor and cataphoric functions that have anthroponyms. The researcher has determined that anthroponyms include social and national components. They have also the function of determining of person's cultural identity and at the same time they have the connectional function in the question of intercultural communication.

Key words: anthroponym, function, intercultural communication, social component.

ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ АНТРОПОНІМІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ)

У статті розглянуто проблему функціональності антропонімів англійської мови. Автором відзначено вплив соціальних та культурних аспектів на антропонімічну систему англійської мови. Англійські антропоніми не є включенням в цьому аспекті, але водночас, вони зумовлюються семантичними та фонетичними особливостями англійської мови. У художньому тексті вони можуть виконувати різноманітні функції, автором наведено приклади антропонімів, які виконують функції алюзії, порівняння, метафори та катафоричну функції. Дослідницею визначено, що антропоніми несуть в собі соціальний та національний компоненти. Вони, також, виконують функції позначення особистості культурної ідентичності людини та водночас виконують об'єднувальну функцію у питанні міжкультурної комунікації.

Ключові слова: антропонім, функція, міжкультурна комунікація, соціальний компонент.

ФУНКЦИОНАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ АНТРОПОНИМОВ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА (НА МАТЕРИАЛЕ АНГЛИЙСКОЙ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ)

В статье рассмотрена проблема функциональности антропонимов английского языка. Автором отмечено влияние социальных и культурных аспектов на антропонимическую систему английского языка. Английские антропонимы не являются исключением в этом аспекте, но в то же время, они обусловлены семантическими и фонетическими особенностями английского языка. В художественном тексте они могут выполнять различные функции, автором наведены примеры антропонимов, выполняющие функции аллюзии, сравнения, метафоры и катафорическую функции. Исследовательницей определено, что антропонимы несут в себе социальный и национальный компоненты. Они, также, выполняют функции определения личной культурной идентичности человека и в то же время выполняют объединяющую функцию в вопросе межкультурной коммуникации.

Ключевые слова: антропоним, функция, межкультурная коммуникация, социальный компонент.

Language is an indicator of human's culture because it discloses not only the imagination about the world, surrounding reality, conditions of life but also the people's consciousness, mentality, character, traditions, morality and system of values. The language peculiarity of fiction literature lies in the fact that it expresses the culture an individual world outlook of people by whom it has been created. These aspects have caused lots of difficulties and problems during the analysis of fiction pieces of literature and during the comparison of the original text and its translation.

One of the most important problems is the functioning of anthroponyms as one of the basic components in the structure of a fiction text. Anthroponym on the one hand is the component of person's cultural identity and on the other hand it has a connectional function in the question of multicultural communication.

The problem of anthroponyms has been analyzed by the number of scientists like H. Joseph, D. Stewart, O. Espersen, T. Gobbs, B. Rassel and others.

T. Gobbs has studied the peculiarities of semantics of anthroponyms. B. Rassel has determined the similar elements between proper names and demonstrative pronouns. Lexical meaning of anthroponyms has been the most problematic question of this problem. The scientists D. Stewart and B. Rassel have pointed that anthroponyms have no lexical meaning at all.

The actuality of studying of the problem of functioning of anthroponyms lies in the fact that this phenomenon hasn't been studied deeply by scientists. Anthroponym as the lexicological phenomenon causes lots of difficulties during the studying and analyzing scientific and fiction texts. To solve this problem means to make the deep analysis of this phenomenon in order to understand its nature and mechanisms of working.

The object of the article is anthroponym as one of the basic elements of a fiction text.

The subject of analysis is the peculiarities of semantics and functioning of anthroponyms as lingua and cultural units.

Main material. Anthroponomy is the special science that studies the names of people. «Its name is created from the Greek words «anthropos» – «man» «onoma» – «name», This term has been created by Portuguese linguist Z. Vaskonselva in 1887» [2, p. 10].

Anthroponomy studies people's proper names that may be official – names, surnames and not official – nicknames or pseudonyms. Anthroponym is a separate name that identifies a certain person. At the same time, it should be noticed that anthroponyms may not be created in the text only by way of using the rules of the word building of a certain language. It is very complex process that has historical, social and cultural background.

O.S. Cubryakova has noticed that «onomastics as the sphere of language is closely connected with social phenomena. So, we should always take into account the interaction between language and not language factors that determine the functioning of a word in a sentence» [1, p. 58].

History shows us that most of the proper names are closely connected with the Christian tradition and religious texts. Their roots come from Greek, Latin, and Jewish languages. English anthroponyms have a great history which is connected with English people and the process of the development of language. Anglo-Saxons had only one name that was very simple by its structure. Gradually the names became more complex, their structure has included several components. These components have been taken from the Old English. The preference of several personalities to a one family has been indicated by combining of personal names and the parents' names of the family members. By its structure Old English female names have no differences from the male names. The gender indicator has served as the second component.

Modern anthroponyms include the social component that serves as the indicator of national preference. Lots of proper names have become as the national symbols in certain countries (e.g. Jack – for USA, Taras – for Ukraine). In other anthroponym systems they cause certain associations with the represented countries. National aspect is also disclosed in the anthroponym formula that is a norm for determining the different types of anthroponyms in the process of nomination of a personality who belongs to a certain nationality, social group and faith. The phonetic aspect of anthroponyms is unique in every language. It is connected with special peculiarities of the development of semantics and phonetics in different languages.

The anthroponyms of the English language are also conditioned by its semantics. There are special rules of forming of anthroponyms and their use in the text in the English language especially when we speak about surnames. There are different ways of the surname building, for example: from the names of professions: *cooper* – *Cooper*; from the names of animals: *wolf* – *Wolf*; from the proper names: *John* – *Jones*, *Johnson*; from the names of colour: *black* – *Black*; from the appearance: *big* – *Big*; according to belonging to a certain ethnic group or nationality: *french* – *French*.

English anthroponyms have the number of unique features that make them different from anthroponyms of other languages. We should point that there are no differences between male and female surnames in the English language, for example: *William Smith* – *Alice Smith* but there may be the interchanging between first names and surnames, for example: *Henry George* – *George Washington*, *Irving Stone* – *Washington Irving*, *George Washington* – *Henry George*.

The characterizing feature of the English anthroponym system is the presence of several first names with one surname. In most cases there are two first names (the second one is called middle name), for example: *Bernard George Huston*, *Gregory Joseph Byrd*.

Another peculiarity of the English anthroponym system is the familiar attitude to official persons or politicians. In most cases the diminutive forms of names with surnames or without them are used, for example: *Tony Blaer*, *Bill Clinton* (*Antony Blaer*, *William Clinton*).

Anthroponyms may serve as the device of the individualization of a personality and at the same time as the device of showing the respect or polite attitude in the English language. In such a case different words are used with anthroponyms like *sir*, *mam*, *miss*, *missis*, *mister*, *madam*, *lady* etc. These words differentiate people according to gender, age, social state. For example, the lexeme «*sir*» is used speaking with an older man, or with the personality who has a greater social status (e.g. inferior and chief). The lexeme «*lady*» is used in the communicational situations with the women of any status or age in order to address the person officially with a high degree of politeness. There are also cases when the anthroponyms are used with the names of professions or scientific degree in order to identify a certain personality, for example: lawyer *Nicholson*, professor *Smith* etc. It should be noticed that such a communicational norm is absent in the Ukrainian and Russian languages.

In the fiction text anthroponym may have the functions of different stylistic devices like allusion, comparison, metonymy, epithet and others as in following example:

«Tommy ordered two cognac, and when the door closed behind the waiter, he sat in the only chair, dark, scarred and handsome, his eyebrows arched and upcurling, *afighting Puck, an earnest Satan*» [3, p. 200].

In this example the main hero of the piece of literature by S. Fitzgerald is compared with the evil spirit Puck.

In the example «Elliott, the costume too large now for his emaciated frame, looked like a chorus man in an early opera of Verdi's. *The sad Don Quixote* of a worthless purpose» [4, p. 153] anthroponym has the function of metaphor that is based on the rethinking of the name. In this example Don Quixote is the image of idealist that is out of the boundaries of the real life and this seme is actualized in this context.

Anthroponym may express the demonstrative cataphoric function directing for further statement or part of the sentence as in following example from the piece of literature by T. Wilder

«– Now listen, Jesus, it's this way. – Hell, what is your name?

– Brush, – George Brush» [6, p. 81].

The personage speaks with Brush but he calls him as Jesus before he gets known his name.

A certain anthroponym may denote several people but some surnames are associated with the personalities of famous people (Shakespeare, Darwin, Fitzgerald), such anthroponyms are called single ones. The multiple anthroponyms are characterized by the limitation of the communicational sphere where they may determine only one referent. That is why their use in broad sphere is possible only with the specifying context, as in the following example: «I heard somebody coming through the shower curtains. Even without looking up, I knew right away who it was. It was Robert Ackley, this guy that roomed next to me... Not even Herb Gale, his own roommate, ever called him «Bob» or even «Ack»» [5, p. 124].

The single anthroponyms don't need such a context or additional explaining. This aspect is disclosed only in cases when we don't understand in the context understand the preferences of the names of certain personages.

Conclusions. The problem of anthroponyms has appeared as the result of the intercultural communication of different people and at the same time it has a great historical background. The forms of anthroponyms are influenced as well as by social as by individual factors. Lots of anthroponyms have become likely as national symbols in different countries and this aspect shows its great importance and role in the system of language. The forming of anthroponyms in the English language depends on its semantic and phonetic peculiarities and has its unique aspects. The anthroponyms in the fiction text may have the function of different stylistic devices such as epithet, metonymy, allusion and others. The deeper analysis of functioning of anthroponyms may be the perspective for further investigation.

Literature:

1. Кубрякова Е. С. Части речи в ономазиологическом освещении / Е. С. Кубрякова. – М. : Наука, 1978. – 115 с.
2. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного / А. В. Суперанская. – М. : Наука, 1973. – 367 с.
3. Fitzgerald F. S. Tender is the Night / F. S. Fitzgerald. – N. Y. : Wordsworth Editions, 1994 – 337 p.
4. Maugham W. S. The Razor's Edge / W. S. Maugham. – N. Y. : Vintage, 2003 – 320 p.
5. Salinger J. The Catcher in the Rye / J. Salinger. – N. Y. : Little, Brown and Company, 1991 – 224 p.
6. Wilder Thornton. Heaven's My Destination / Thornton Wilder. – N. Y. : Harper Perennial, 2003 – 240 p.

УДК : 811.111'42 + 821.111 -3.09

О. В. Андрущак,

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

СТИЛІСТИКО-СИНТАКСИЧНІ ЗАСОБИ ВІДОБРАЖЕННЯ ВНУТРІШНІХ СТАНІВ ПЕРСОНАЖІВ У ПОСТМОДЕРНОМУ РОМАНІ (НА ПРИКЛАДІ РОМАНУ ДЖ. БАРНСА «АРТУР ТА ДЖОРДЖ»)

У статті обговорено особливості відображення внутрішніх станів персонажів у постмодерному романі. Обговорено сутнісні характеристики постмодернізму як світоглядної конструкції. Запропоновано умовну класифікацію внутрішніх станів. Проаналізовано функції стилістико-синтаксичних засобів, а саме стилістичного прийому перерахування, лексичних та синтаксичних повторів та синтаксичного паралелізму, у відображенні внутрішніх станів людини.

Ключові слова: постмодерний роман, внутрішні стани, стилістичний прийом перерахування, лексичні та стилістичні повтори, синтаксичний паралелізм.

СТИЛИСТИКО-СИНТАКСИЧЕСКИЕ СРЕДСТВА ОТОБРАЖЕНИЯ ВНУТРЕННИХ СОСТОЯНИЙ ПЕРСОНАЖЕЙ В ПОСТМОДЕРНОМ РОМАНЕ (НА ПРИМЕРЕ РОМАНА ДЖ. БАРНСА «АРТУР И ДЖОРДЖ»)

В статье проанализированы особенности отоображения внутренних состояний персонажей в постмодерном романе. Обсуждены сущностные характеристики постмодернизма как мировоззренческой конструкции. Предложена условная классификация внутренних состояний. Проанализированы функции стилістико-синтаксических средств, а именно стилістического средства перечисления, лексических и синтаксических повторов и синтаксического параллелизма, в отображении внутренних состояний человека.

Ключевые слова: постмодерный роман, внутренние состояния, стилістический прием перечисления, лексические и синтаксические повторения, синтаксический параллелизм.

STYLISTIC SYNTACTIC MEANS EMPLOYED TO REFLECT INNER STATES OF PERSONAGES IN POSTMODERN NOVEL (BASED ON THE NOVEL «ARTHUR AND GEORGE» BY J. BARNES)

The article discusses characteristic features of syntactic stylistic devices employed in the reflection of inner states of personages in postmodern novel. The choice of the novel for analysis has been based on wide recognition of the British postmodern author J. Barnes a classical representative of postmodernism. It is argued that postmodernism has passed the state of formation already, so that now the focus of research should be shifted from theoretical to applied problems. The article aims at discussing types and functions of syntactic stylistic devices employed in the reflection of inner states. The linguistic tradition of classifying inner states based on existing psychological approaches is kept, so that the main types distinguished include perception (primary and secondary), emotions and feelings, and thoughts. The types of syntactic stylistic devices most often employed in the novel include stylistic device of enumeration (which takes different structural forms), repetitions (which may be lexical or syntactic, and which sometimes take the whole book as a single context) and parallel constructions of various structural and semantic types. The functions of each of these stylistic devices are discussed based on examples from the analyzed novel.

Key words: postmodern novel, inner states, stylistic device of enumeration, lexical and syntactic repetitions, syntactic parallelism.

Постановка наукової проблеми та її значення. Постмодернізм, світоглядна парадигма, що домінувала у всіх аспектах культури протягом кількох останніх десятиліть, переживає цікавий етап у своєму розвитку. Все частішими стають твердження про появу нової світоглядної парадигми, яку називають автентизмом [6], перформатизмом [7] чи пост-постмодернізмом [8]. Такі заяви, звісно, видаються занадто радикальними, принаймні якщо йдеться про заміну надскладної конструкції постмодерного сприйняття людиною світу та себе, а також реалізації цього сприйняття. Однак, можна погодитись, що постмодернізм переживає завершальний етап свого формування. Відповідно, актуальність дослідження цього явища пересувається від філософсько-теоретичних аспектів, що домінують при вивченні явища, що розвивається та формується, до прикладних аспектів. У площині філології це передусім постановка та вирішення власне лінгвістичних проблем дослідження літературних творів. Відтак, **мета даної статті** – дослідження лінгвістичних, а зокрема стилістико-синтаксичних засобів, що задіяні у відображенні внутрішніх станів персонажів у постмодерному романі. Дослідження виконано на прикладі роману видатного британського постмодерного автора Дж. Барнса «Артур та Джордж». Вибір твору для аналізу не є випадковим, а зумовлений тим, що він вважається класичним прикладом постмодерного роману.

Аналіз досліджень проблеми. Термін постмодернізм має безліч інтерпретацій, які загалом об'єднують навколо кількох ідей. Підсумуємо їх наступним чином. У вузькій інтерпретації це явище охоплює набір критичних, стратегічних та риторичних практик, що використовують такі поняття як відмінність, повторюваність, симуляція, симулякри, гіперреаль-

ність та не приймають такі поняття як ідентичність, послідовність, епістемічна певність та однозначність значення [2]. У широкій інтерпретації явище постмодернізму охоплює не лише літературу чи філософію, а, як вже згадувалось, культуру у її найширшому розумінні як системи людського сприйняття та мислення. Постмодерна позиція характеризується відкиданням об'єктивної істини та глобального культурного нарративу, і наголошує на ролі мови, владних відносин та мотиваційного аспекту у конструюванні безлічі окремих реальностей [2]. Відтак, однією із найважливіших рис постмодернізму є ствердження неможливості опису світу як чогось єдиного та цілісного та неможливості представлення єдино правильного знання про дійсність.

У цьому плані цікаво прослідкувати як проєктується постулат про існування безлічі реальностей та їх хаотичність на бачення та відображення внутрішнього світу людини авторами-постмодерністами. У літературі постмодернізму прослідковується орієнтація на відображення, чи «відбиття» внутрішніх станів персонажів, радше ніж їх опис чи передачу, які характеризували модернізм. Враховуючи когнітивні та інші особливості людського мозку, зрозуміло, що застосування традиційних нарративних лінгвістичних засобів різних рівнів не може передати всю складність його діяльності. У дослідженні основну увагу приділено стилістико-синтаксичним засобам, оскільки попередній аналіз дозволив стверджувати, що власне їх роль є найважливішою у представленні внутрішніх станів персонажів.

Традиційно лінгвістичні підходи до опису цих понять повністю ґрунтувались на психологічних визначеннях [1; 3; 9]. Внутрішні стани можна умовно поділити на думки, емоції та почуття та сприйняття (первинні – сприйняття за допомогою органів чуття та вторинні – на рівні пізнання).

Більш лінгвістично обґрунтований опис внутрішніх станів разом із класифікацією методів та прийомів їх передачі запропонував Ю. Апресян [3]. Автор виділяє п'ять фаз виникнення та розвитку внутрішніх станів та виділяє лінгвістичні засоби різних рівнів, які використовуються для їх передачі. Так, «первинна причина думки чи емоції» (тобто сприйняття за допомогою органів чуття), на думку автора, можуть виражатись за допомогою традиційного потоку свідомості, розриву нарративу, коротких та еліптичних речень, перерахувань, відокремлених та вставних конструкцій [3].

А. Вежбіцька теж спробувала пов'язати сутність внутрішніх станів людини із лінгвістичними засобами, що можуть вживатись для їх передачі. Однак, на відміну від поділу на фази когнітивного процесу, вона відштовхується від поділу на емоційний (виражається простішими лінгвістичними засобами) та інтелектуальний (виражається складнішими прийомами, наприклад флешбеками, повторами, порівняннями, метафорами) аспекти [8].

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. Основними стилістико-синтаксичними засобами, задіяними для відображення внутрішніх станів персонажів виявились повтори, перерахування та паралельні конструкції. Вони використовуються в основному у невластне-прямому мовленні.

Повтори представлені в основному лексичними (*sudden wonder and sudden impossibility of his life*) та синтаксичними (*They knew him innocent, but this only doubled his sense of guilt towards them. They knew him innocent?*), причому синтаксичні повтори є домінуючим типом у романі. Як показує аналіз, вони виконують кілька функцій у творі. По-перше, повтори виражають позицію персонажа, його сприйняття реальності: *Be stolid, he told himself, be stolid* [4, с. 198]. Повторення лексичної одиниці *stolid* (having or revealing little emotion or sensibility; impassive) використовується, щоб показати, наскільки важливо для персонажа було залишатись спокійним та зібраним попри життєві перетурбації. Поняття стійкості було одним із основних характеристик ідеалу людини у розумінні Джорджа, що пояснюється двома причинами – він був напів-парсі (стійкість є важливою рисою у східних культурах), а також тому, що він виріс у сім'ї із спокійними, неемоційними, навіть сухими стосунками.

По-друге, повтори підкреслюють силу емоцій персонажа: *Isn't that a good thing to be? Isn't stolid what a typical solicitor is meant to be? And yet I am not a typical solicitor. I am a typical Oriental, whatever that means. Whatever I am, I am typical, isn't that it? If I were excitable, I would still be a typical oriental, wouldn't I?* [4, с. 158].

Часто лексичні та синтаксичні повтори спостерігаються не у контексті певної ситуації, а на рівні цілого роману. Яскравим прикладом може бути вживання вже згадуваної лексичної одиниці *stolid*. Вона повторюється у передачі роздумів Джорджа на різних етапах його життя – перед несправедливим обвинуваченням у злочині, якого він не скоював, під час судового процесу та коли він був у тюрмі.

Перерахування у романі як правило складаються із багатьох елементів із асиндетичним зв'язком: *And he had observed – no, not just observed, sensed, almost been able to touch – those unseen, unbreakable strands which linked everyone whose business was the law. Judges, magistrates, barristers, solicitors, clerks, ushers: this was their kingdom ...* [4, с. 149]. Варто зазначити, що низка перерахованих елементів може виконувати різні синтаксичні функції у реченні: підмета, присудка, додатка, означення.

Чи не основною функцією перерахувань у романі є передача первинного, сприйняття реальності персонажем. Як правило йдеться про сприйняття за допомогою зору, яке при використанні номінативних речень, що складаються із серії іменників, набирає форми фотографічного представлення описуваної сцени: *The door, the room, the light, the bed, and what was on the bed: a 'white, waxen thing'* [4, с. 3]. У наведеному прикладі описується як Артур вперше зустрівся із смертю: побачив тіло своєї бабусі. Перераховані іменники створюють ефект переміщення очей хлопчика із одного об'єкта на інший, ніби фіксуючи їх у його думці. Структурно виділяючи та протиставляючи останній елемент перерахування, автор привертає увагу читача до описуваного, показуючи наскільки вразило хлопчика побачене. Таким чином, останній елемент *and what was on the bed*, використовується із подвійною функцією: передати лінгвістично зупинку очей та думок хлопця на тілі бабусі та повернути, фіксувати увагу читача на цьому моменті.

Іншою функцією перерахувань є деталізація розуміння реальності персонажами: *...the reward for the progress being to find yourself closer to the master, to the seat of instruction, to knowledge, to truth* [4, с. 11]. Цей приклад показує наскільки важливою, навіть символічною, була для маленького Джорджа можливість сидіти біля вчителя. Його повага до вчителів, вихована батьком, була настільки великою, що зрештою близькість до вчителя сприймається як близькість до істини. Оскільки читачу відомо, що батько Джорджа – священник, вони відчувають імпліковане розширення смислу слова *truth* до широкого філософського та релігійного розуміння. Важливість та символічність також підсилюються ефектом семантичної градації елементів перерахування: *Instruction – the act, practice, or profession of instructing; Knowledge – familiarity, awareness, or understanding gained through experience or study; Truth – that which is considered to be the supreme reality and to have the ultimate meaning and value of existence.*

Паралельні конструкції, що вживаються у романі, є структурно та семантично дуже різноманітними. Так, представлені і структурно повні (*Back in England, however, he ran into Grant Allen: like Arthur a novelist, and like Touie a consumptive*) і структурно неповні (*Each uncomplaining cough sent a pain, not through her, but through him; she brought up a little blood,*

he brought up bouts of guilt). Найчастіше вживаними семантичним типами паралельних конструкцій є аналогія (*It is not assignation, though he finds himself getting out of the cab on the corner of the street. It is not assignation, though there is a woman of indeterminate age and class who opens the door and disappears. It is not assignation, though they are at last alone together sitting on a sofa covered in satin brocatelle* [44, с. 230]) та антитеза (*a white flower once a year for Jean, and white lies all the year round for his wife* [4, с. 255]). Градація вживається не настільки часто, але теж представлена: *No, I do not think you are innocent. No, I do not believe you are innocent. I know you are innocent* [4, с. 306].

Однією із найважливіших функцій паралельних конструкцій у романі є показ невідповідності чи відповідності між реальністю та сприйняттям/розумінням персонажа: *He sees not what his fellow passengers would see – a few intertwined bushes blown by the wind, home to some nesting birds – but instead a formal boundary between owners of land, a delineation settled by contract or long usage* [4, с. 89]. Антитеза у даному прикладі наголошує на сухості, педантичності та формальності сприйняття реальності Джорджем, який ховався за ними від того, чого не розумів чи не вмів відчутти. Контраст між теплим та емоційним сприйняттям та сухим формальним сприйняттям Джорджа ґрунтується на використанні окремих наборів слів. У першому випадку це лексичні одиниці *bushes, blown by the wind, birds* і особливо наступні два слова: *Nesting* – from nest – 1. to build or occupy a nest; 2. to create and settle into a warm and secure refuge; *Home* – 1. A place where one lives; a residence. 2. An environment offering security and happiness. Друга група, лексичні одиниці, що характеризують Джорджеве сприйняття, це юридичні терміни *formal, boundary, owners of land, delineation, to settle*. Використовуючи антитезу, автор наголошує на специфічному світосприйнятті персонажа.

Не менш важливою є функція передачі антагонізму у душі персонажів: *As a doctor, he might find such a moment of weakness explicable; as an English gentleman, he finds it shameful and perturbing* [4, с. 232]. У даному прикладі показано почуття Артура після зустрічі із Джин. Після багаторічного спокійного подружнього життя із Туї він був вражений красою та жіночністю Джин, причому автор наголошує на різних проявах, в тому числі і фізіологічному, реакції Артура на зустріч із цією жінкою. Вікторіанське виховання та вплив матері-аристократки далося взнаки: Артур сильно переживає через те, що відчуває, і вважає таку реакцію зрадою дружині. Автор передає бажання Артура не звертати уваги, пояснити чи оправдати свої відчуття. Проте вплив легенд героїчного 14 століття є надто сильним: вживання лексичних одиниць *shameful* (causing or deserving shame; scandalous; giving offence; indecent) та *perturbing* (from to perturb – 1. to disturb greatly; make uneasy or anxious) показує наскільки сильним було відчуття обов'язку та вини перед дружиною.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що стилістико-синтаксичні засоби, зокрема перерахування, повтори та паралельні конструкції, відіграють велику роль у відображенні внутрішніх станів персонажів у постмодерному романі. Вони мають здатність передавати різні типи внутрішніх станів: сприйняття, емоції та відчуття, думки. Функції вищезгаданих стилістико-синтаксичних конструкцій зумовлені особливостями постмодерного світогляду, що постулює відсутність єдиної реальності та існування міріадів суб'єктивних реальностей, які теж не є послідовними та цілісними. Така складність, суперечливість, багаторівневість перш за все характеризує людську свідомість та внутрішні стани людини. Запропонована умовна типологія внутрішніх станів, а також типологія функцій, які вони виконують, може бути базою для подальшого повного комплексного дослідження мовних засобів та дискурсних технік, що використовуються автором для відображення внутрішніх станів персонажів.

Література:

1. Апресян Ю. Д. Языковая аномалия / Ю. Д. Апресян // Филологические исследования. – М.-Л.: Наука, 1990. – С. 51–52.
2. Енциклопедія постмодернізму / За ред. Ч. Вінквіста та В. Тейлора; Пер. з англ. В. Шовкун; Наук. ред. пер. О. Шевченко. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2003. – 503 с.
3. Леонтьев А. Н. Избранные психологические произведения. – А. Н. Леонтьев. – [Электронный ресурс]. – Доступно с : <http://yanko.lib.ru/books/psycho/leontyev-psychology.htm>
4. Barnes J. Arthur and George. – J. Barnes. – London, Vintage Books, 2005. – 504 p.
5. Cambridge Dictionary of the English language. – [Electronic resource]. – Retrieved from dictionary.cambridge.org
6. Docx E. Postmodernism Is Dead / E. Docx // Prospect. – [Electronic resource]. – Retrieved from : <http://www.prospectmagazine.co.uk/features/postmodernism-is-dead-va-exhibition-age-of-authenticism>
7. Eshelman R. Performatism, or What Comes After Postmodernism. New Architecture in Berlin. – R. Eshelman // Artmargins. – [Electronic resource]. – Retrieved from : <http://www.artmargins.com/index.php/archive/322-performatism-or-what-comes-after-postmodernism-new-architecture-in-berlin>
8. Kirby A. The Death of Postmodernism and Beyond. – A. Kirby // Philosophy Now. – [Electronic resource]. – Retrieved from : https://philosophynow.org/issues/58/The_Death_of_Postmodernism_And_Beyond
9. Wierzbicka A. I. Understanding Cultures through their Key Words: English, Russian, Polish, German, Japanese / A. Wierzbicka. – New York : Oxford University Press, 1997. – 717 p.

УДК 821.161.2 «19»

Л. В. Артеменко,

Рівненський державний базовий медичний коледж, м. Рівне

СЮЖЕТНО-СИТУАТИВНИЙ КОМПЛЕКС «ПОЕТ – ІНШИЙ ПОЕТ» У СЕМАНТИЧНІЙ ПЛОЩИНІ ВИЯВУ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЕТОЛОГІЧНОЇ ЛІРИКИ ХХ СТ.

Стаття присвячена аналізу художнього феномену української поетологічної лірики. Досліджується специфіка сюжетної організації української поетологічної лірики, її сюжетно-ситуативні комплекси, зокрема мотиви, які тематично окреслюють сюжетно-ситуативний комплекс «поет – інший поет».

Ключові слова: поетологічна лірика, сюжет, фабула, мотив, сюжетно-ситуативний комплекс

СЮЖЕТНО-СИТУАТИВНИЙ КОМПЛЕКС «ПОЭТ – ДРУГОЙ ПОЭТ» В СЕМАНТИЧЕСКОЙ СФЕРЕ ВЫЯВЛЕННОСТИ УКРАИНСКОЙ ПОЭТОЛОГИЧЕСКОЙ ЛИРИКИ ХХ В.

Статья посвящена анализу художественного феномена украинской поэтологической лирики. Исследуется специфика сюжетной организации украинской поэтологической лирики, ее сюжетно-ситуативные комплексы, в частности мотивы, которые тематически очерчивают сюжетно-ситуативный комплекс «поэт – другой поэт».

Ключевые слова: поэтологическая лирика, сюжет, фабула, мотив, сюжетно-ситуативный комплекс.

PLOT AND SITUATIONAL COMPLEX «POET-ANOTHER POET» IN THE SEMANTIC SPHERE OF UKRAINIAN POETIC LYRICS OF THE 20TH CENTURY IDENTIFICATION

This article is dedicated to analysis of the artistic phenomenon of the Ukrainian poetological lyrics, reposing on the author's reflection or self-reflection concerning one or another aspect of the poetry writing or of the poet personality. The specificity of the plot organization of the Ukrainian poetological lyrics, its plot and situational complex have been analyzed on the basis of the poetological discourse of the Ukrainian poetry of the 20th century.

It has been stated that for the Ukrainian poetological lyrics the most inherent is the plot of the subjectified type, based on the certain fabular situation, which nevertheless takes not the form of the well-defined and dynamically developing chain of events. Such plot has the very specific, a kind of «dotted», fragmentary form and is focused on the internally and not externally motivated factors of expression of the eventuality semantic aspects.

In this paper, the plot motive is defined as the smallest structural and semantic link of the plot construction and as the established semantic element of the literary and art text. The plot motives appear as reflection of the real-life situations, more or less repeated, typical for the certain separate sphere of the human life activity, as reflection of the models of human relations, emotional impressions etc. In the lyrical composition, one or another motive, modelled by the life, is developed into the situation, with more or less detailed plot, which incurs the artistic transformation and evaluation, according to the author's ideological and aesthetic convictions.

According to the object in view, six main plot and situation complexes of the motives in the Ukrainian poetological lyrics of the 20th century are marked off: 1) poet – supernatural powers; 2) poet – society or its differentiated part; 3) poet – authority; 4) poet – readers; 5) poet – another poet; 6) poet – creative process. In this paper the motives, which typically define the plot and situation complex «poet – another poet», are defined in details. In this plot and situation complex, the emphasis is put on the narrative art-centric poetological motives, reflecting the relations between poets: the exaltation of one poet by another poet; the ideological or aesthetic discrediting of one poet by another one; the motives of the creative studying or preaching; the motives of the intertextual dialogue between poets; the motives of the creative rivalry; the motives of the assertion of belonging to the literary tradition or of the opposition to it.

Key words: poetological lyrics, plot, fabula, motive, plot and situation complex.

Серед актуальних питань сучасного літературознавства важливе місце посідають проблеми дослідження лірики, зокрема її жанрової типології, суб'єктно-об'єктної сфери, специфіки сюжетної організації тощо. Майже неопрацьованим видається ще один, не менш вагомий аспект цієї проблеми, а саме – питання творчої рефлексії, авторцепції автора щодо власної творчості або процесів творчості загалом. Поетичні твори, тематична спрямованість яких окреслюється в колі авторських рефлексій або саморефлексій, відносять до так званої поетологічної лірики. Питання художньої авторрефлексії, металітературності в сучасному літературознавстві набувають особливої теоретичної ваги, про що дає підстави стверджувати й авторитетна кількість наукових розвідок, у яких ці проблеми наголошуються, так й висловлені в них аргументи науковців (праці О. Рисака, С. Руссової, І. Лучука, М. Богданової, К. Бусласвої, К. Дюжевої, В. Папушиної, О. Турган, А. Вежбицької, Х. Вайнріха, Є. Мюллер-Зетельман, Х. Шлаффера, А. Вебера, Е. Гессенберга, А. П. Франка, В. Хінка, Л. Хатчен, Р. Олтера, Р. Зігеля, М. Хатямової, В. Ходуса, М. Шруби, К. Штайн та ін.). В українському літературознавстві опрацювання проблем художньої поетології все ще знаходиться на початковому етапі та здебільшого репрезентоване зразками аналізу часткових її виявів у творчості окремих українських або зарубіжних митців.

Метою нашої роботи є дослідження специфіки сюжетної реалізації української поетологічної лірики ХХ ст., а саме – сюжетно-ситуативного комплексу «поет – інший поет».

Семантика поняття «сюжет» здебільшого пов'язана з уявленнями про динаміку, рух, певну послідовність розгортання картин зображуваного в літературно-художньому творі людського життя. Стосовно особливостей епічного та драматургічного родів літератури сюжет в основному визначають як локалізовану у певних часово-просторових межах форму подієвого розгортання й авторської предметно-образної конкретизації заданої фабули. Утім, далеко не всі дослідники констатують про правомірність використання категорії сюжетності щодо ліричного роду літератури. Те, що феномен подієвості не типовий для лірики дає підстави окремим дослідникам стверджувати про те, що сюжету лірика немає. Останнє твердження на сьогодні залишається суперечливим з огляду на те, що інші дослідники теоретично аргументують наявність сюжету й у ліричних творах, щоправда підкреслюють його особливу, типологічно відмінну від епосу або драматургії форму художнього буття. Протиставлення цих двох відмінних родових типів сюжетного розгортання в основному пояснюють у контексті семантичної опозиції екстеріоризованої (зовнішньої, або об'єктивованої) й інтеріоризованої (внутрішньої, або суб'єктивованої) форми вияву сюжетної подієвої основи літературно-художнього твору. Об'єктивованій – це тип сюжету, що має форму розповіді або драматизованих діалогів, які розгортають реальну або умовно-реальну фактологічну основу твору у вигляді ланцюжка образних картин (епізодів, сцен), пов'язаних у подієву послідовність. Для лірики більше властивий суб'єктивований тип сюжету, основу якого також може складати певна фабульна ситуація, яка, проте, тут не набуває вигляду чітко окресленого та динамічно розгорнутого подієвого ланцюжка, має специфічну, свого роду «крапкову», тобто фрагментарну, форму і зацентрована не на зовнішню, а на внутрішню мотивованих чинників вияву семантичних аспектів подієвості. Основу фабульної ситуації, яка певним чином інтерпретована й оцінена автором у ліричному творі, здебільшого формують так звані сюжетні мотиви.

На сучасному етапі літературознавці напрацювали достатньо широкий спектр визначень поняття «мотив». Так, укладачі відомого «Літературознавчого словника-довідника» тлумачать мотив як «тему ліричного твору або неподільну смислову одиницю, з якої складається фабула (сюжет): мотив відданості вітчизні, жертвовності, зради коханого тощо. Мотиви рухають вчинками персонажів, збуджують їх переживання і роздуми, особливо тонко динамізують внутрішній світ ліричного суб'єкта» [6, с. 469].

У новітній літературознавчій енциклопедії (за ред. Ю. Коваліва) мотив потрактовано дещо по-іншому – як: «стійкий формально-змістовий компонент художнього твору чи критичної або літературознавчої праці, усвідомлена причина творчості або аналізу, зумовлена художніми та науковими потребами, відповідними інтелектуальними діями» [5, с. 78-79].

Коментуючи теоретичну позицію одного з перших дослідників поняття «мотив» – відомого російського вченого О. Веселовського, укладачі енциклопедії «Лексикон загального та порівняльного літературознавства» констатують про те, що «з одного боку, «мотив виростає у сюжет», що дозволяє розуміти під мотивом «зерно сюжету», «формулу, яка породила сюжет». З іншого – Веселовський говорить про сюжет як «комплекс мотивів, що дає право вбачати в мотиві «елемент, складову частину сюжету». Насправді наведені погляди не суперечать один одному: якщо мотив дійсно передував сюжетові в процесі становлення останнього, то мотив, звичайно, виступає «зерном сюжету»; якщо ж аналізувати певний сюжет у композиційній завершеності, то його можна розглядати як «комплекс мотивів» [4, с. 347].

Відтак, мотив – це найменша структурно-семантична ланка сюжетної побудови й усталений смисловий елемент літературно-художнього тексту. Сюжетні мотиви постають як відображення окремих типових для певної сфери людської життєдіяльності, тобто більш або менш часто повторюваних життєвих ситуацій, моделей людських взаємин, емоційних вражень тощо. Таким чином, той або той змодельований життям мотив у ліричному творі розгорнений у більш або менш сюжетно деталізовану ситуацію, яка, відповідно до авторських ідейно-естетичних настанов, зазнає художнього трансформування й оцінювання.

З огляду на те, що осмислити у площині однієї літературознавчої студії всього кола сюжетних мотивів української поетологічної лірики ХХ ст., очевидно не можна, на нашу думку, доцільно виокремити й схарактеризувати комплекс найбільш усталених ситуативних мотивів, які визначають її узагальнену сюжетну парадигму. Відповідно до поставленої мети нами розмежовано шість основних сюжетно-ситуативних комплексів мотивів української поетологічної лірики ХХ ст.: 1) поет – надприродні сили; 2) поет – суспільство або його диференційована частка; 3) поет – влада; 4) поет – читачі; 5) поет – інший поет; 6) поет – творчий процес.

Розглянемо більш детально сюжетно-ситуативний комплекс «поет – інший поет».

У цьому сюжетно-ситуативному комплексі наголошено на сюжетних мистецькоцентричних поетологічних мотивах, у яких відображено взаємини поетів: звеличення поета іншим поетом; ідеологічну або естетичну дискредитацію поета іншим поетом; мотиви творчого навчання або повчання; мотиви інтертекстуального діалога поетів; мотиви творчого супротивництва; мотиви констатації належності до літературної традиції або протиставлення їй.

– *Звеличення поета іншим поетом.*

Різномасштабність мотиву звеличення поета іншим поетом очевидна з огляду на значний перелік його сюжетних форм, як-от – підкреслення поетичної величчя митця, його заслуг перед суспільством, невмирущої слави, посмертне вшанування пам'яті поета, характеристика його естетичних смаків і художніх уподобань тощо: Х. Алчевська «На смерть Лесі Українки»; Н. Лівницька-Холодна «О ні, не хочу ні Верлена...» (М. Рильському); С. Маланюк «Пам'яті поета і воїна» (М. Гумільову), «Ти не любив приблизних рим...» (М. Зерову); О. Тарнавський «Поет-мистець» (С. Гординському); Л. Полтава «Балада про п'ятого лебедя» (М. Рильському); С. Будний «Слово Шевченка»; М. Вінграновський «Наш Василь іде по найдовшій у світі дорозі...» (В. Симоненку) й ін.:

О ні, не хочу ні Верлена,
ні Мореаса, ні Реньє!
Сьогодні Рильського натхненна
в моїй душі весна встає.
І чую я під гомін міста,
під скрип докучливий пера,
як прокидається барвіста
на Україні мрій пора

[10, с. 231].

– *Ідеологічна або естетична дискредитація поета іншим поетом.*

Сюжетний вияв вищевказаного мотиву – це здебільшого форма висловлювання одним митцем іншому власної ідейно-естетичної позиції у вигляді певних дорікань і претензій. Дискредитація певного поета може бути пов'язана з вимогою спростування окремих естетичних програм, декларацій, відмови від особистісних уподобань митця, його творчої позиції, авторитету й інколи навіть пихи. Утім, слід констатувати, що в основному пріоритетним аргументом критики є саме світоглядні настанови митця, який виступає глашатаєм ідеології тоталітарного суспільства. Ідеологічна й естетична дискредитація одного поета іншим має переважно форму персоналізованого звернення: М. Зеров «Вороний», «Одесьь»; П. Карманський «Тичині»; М. Семенко «К другу стихотворцю» (М. Вороному); С. Маланюк «Антистрофи» (А. Ахматовій), «Послання» (М. Рильському); Яр Славутич «Парнаський летом» (М. Рильському); П. Гетьманець «Володимир Сосюрі»; Б. Павлівський «Крик закованих слів» (П. Тичині та М. Рильському); В. Затулівітер «Олесі, Рильські, шафранці Тичини...»; П. Косенко «Якби ти, хлопче, народився не в Росії...»; В. Махно «На вечорі Андрія Вознесенського»:

Якби ти, хлопче, народився не в Росії
І був годований не на її хлібах,
То не ходив би ти у підданих рабах,
А був би пестуном свобідної стихії.
/.../
Свгеній Обдурманович слизький, як в'юн,
Як може вийти він за межі пут московських,
Коли він від народження свого плазун?

[3, с. 146].

Інколи дискредитації може бути надано ознак узагальнення, як-от у поезії П. Косенка «Кому ви служите, запроданці-поети...»:

– *Мотиви творчого навчання або повчання.*

Для мотивів творчого навчання або повчання напрацьовано такі сюжетні форми реалізації:

– прямих дидактичних настанов митця, як правило, адресованих молодим поетам (Д. Загул «Молодим співцям»; М. Рильський «Поете! Будь собі суддею...», «Поетові», «Товаришеві по перу»; О. Влизько «Поетові»; П. Тичина «До молодих поетів»; М. Орест «Поетична мова»; Є. Плужник «Що менше слів, то висловитись легше...», «Поетові»; І. Качуровський «Сонет»; М. Руденко «Як стати поетом»; С. Караванський «Поетові»; Б. Павлівський «Поетові й прозаїку»; Яр Славутич «Слова, що владою вагомі...»; В. Коротич «Книги», «Виступи перед поетами-початківцями»; М. Луків «Друзям-поетам і собі»; В. Базилевський «Не шукай не шукай порятунку у муз...»):

Сьогодні всі уміють римувати –
Це нині не найважче ремесло.
Та є рядки, неначе груди з вати, –
Не сіялось у них і не росло.

Але поет...
Ні, рими бездоганні

Його ще не творять, друже мій:
 Як сіль у світовому океані,
 В Природі розчинитися зумій.
 /.../
 Тоді ти враз навчишся римувати,
 Так просто й легко, як цвіте земля,
 Як вміє, граючись, щаслива мати
 В коханні зачинати немовля.

І стане вірш підковою і горном,
 І воском, і гартованим мечем.
 Для милої – цілунком неповторним,
 Для материнських рук – твердим
 плечем

[9, с. 360, 362].

– подяки митця іншому поету за його «поетичну школу» (Х. Алчевська «До Кобилянської»; М. Зеров «Присвята Мих. Ів. Рудницькому»; П. Тичина «Максиму Рильському»; Л. Первомайський «Уроки поезії»; М. Доленго «Перечитуючи Коцюбинського»; Ю. Клен «Моему вчителю Малаярме»; І. Драч «Олександрові Твардовському»; Д. Луценко «Учитель»; Л. Куліш «Учитель»):

Часом себе я питаю: кому я завдячую більше,
 Хто мені визначив шлях до кастальських джерел і Парнасу?
 Перші зустріли мене Шевченко і Лермонтов разом;
 Юність бездомну мою, що в чужинному світі минула,
 Квітом бузків і черемх вінчали Єсенін та Бунін.
 Потім прийшли акмеїсти зі словом несхибним, як шпага.
 А як вернувся додому і знову пішов на чужину –
 П'ятеро лебедів рідних, подоланих – та нездоланих,
 Тих, що на озері смерті бились об кригу відчаю.
 Шостий, молодший їх брат, зробився мені найріднішим

[10, с. 621].

– звернення митця до свого авторитетного попередника з проханням символічного освячення його поетичних почи-
 нань (Бабай «До сонетотворця»; Л. Забашта «Творчість»; Т. Дігай «Прости мені, великий Дант, зухвалі спроби...»):

Прости мені, великий Дант, зухвалі спроби
 Занотувати плин думок високим стилем
 Твоїх карбованих терцин – важкий твій стилос!
 Надійно схований він у Равенні. Пробі!
 Але намарно; вірю я, що дух пііта
 Безсмертний, бо ж цілований зірками,
 У легкім леті над посушлими віками
 Шукає вибраних і ставить тайні міти

[1, с. 52].

– *Мотиви інтертекстуального діалогу поетів.*

Мотиви інтертекстуального діалогу пов'язані з таким зверненням поета до творчості літературного попередника або сучасника, що передбачає парафрази поетичної тематики останнього, його образи або сюжети, прямі або непрямі цитати з поетичних текстів. Здебільшого реалізований у сюжеті поетологічного тексту інтертекстуальний діалог мотивує таку реінпретацію художнього першоджерела, яка слугує приводом для висловлення оцінного ставлення до нього автора, а також спроби сучасного його прочитання: Х. Алчевська «Пам'яті Павла Грабовського»; М. Рильський «Варіації на поезію Коцюбинського «Наша хатка»; М. Драй-Хмара «Лани – як хустка в басмани...» (звернення до М. Хвильового); І. Багрянний «Стоїть, як скеля, непохитний...» (звернення до П. Тичини); О. Лятуринська «На далеку дорогу» (звернення до Є. Маланюка); П. Воронько «Заповіт», «Немає ластівок» (звернення до О. Коломійця); Л. Дмитерко «Люблю грозу в начале мая...» (звернення до Ф. Тютчева); В. Біляїв «Остання зустріч з Годосем Осьмачкою»; О. Тарнавський «Інше дитинство» (звернення до Рільке); В. Базилевський «Григорій» (звернення до Г. Сковороди), «Шевченко»; С. Будний «Пісні» (звернення до А. Міцкевича), «Слова» (звернення до Т. Шевченка); Д. Луценко «Садок вишневий коло хати...»; П. Гірник «Напишу про садок коло хати...»; В. Гайний «В саду вишневому хатина...»:

«Садок вишневий коло хати,
 Хрущі над вишнями гудуть...»
 Так тільки він умів сказати
 І до глибин душі збагнуть

Терплячу вдачу України,
 Віками писану красу.
 Її хороми і руїни,
 Її веселощі і сум

[7, с. 330].

– *Мотиви творчого суперництва.*

Мотиви творчого суперництва передбачають сюжетно розгорнуте протиставлення різних творчих манер, поглядів на мистецтво, порівняння власної поетичної творчості із творчістю іншого поета тощо: М. Вороний «Іванові Франкові»; В. Еллан-Блакитний «Непотрібне пояснення»; М. Зеров «П. П. Филиповичу»; В. Сосюра «Неокласикам»; М. Руденко «Державін і Котляревський»; С. Титикайло «Самовираження» й ін.:

Коли крик мій біжить під дзвін асонансу,
 Коли тяжко ступають кроки рим, –

Знайте, що не Парнасом
Розоранжереєть мене старим.
Серед вас – молодих і потасканих, –
В колі ваших заломлених фраз –
Я самий молодий і самий прекрасний,
І самий, сміливий з усіх вас

[2, с. 88].

У поезіях В. Еллана-Блакитного «На колиску панфутуризму» та В. Базилевського «Чи не тісно двом поетам...» мотив творчого суперництва сюжетно реалізовано шляхом комічної інтерпретації останнього.

– *Мотиви констатації належності до літературної традиції або протиставлення їй.*

Окремі поетологічні тексти репрезентують сюжетно оформлені мотиви проголошення поетами їхньої приналежності до певних літературних традицій (М. Рильський «Сонет»; Є. Плузник «Я – як всі. І штани з полотна...»; Б. Кравців «Служу Камені знов. Віршую в-одно й тільки...»; М. Івасюк «В поезії моєї...» і ін.) або ж протиставлення цим традиціям із аргументуванням власних літературних позицій (Л. Дмитерко «Переоцінені й недооцінені»; Г. Соколенко «Гимн молодих поетів»; Л. Костенко «Умирають майстри, залишаючи спогад, як рану...»; Б. Павлівський «Новатори»:

Нехай усі «по-новому» віршують,
На «ізми» та на джаз наводять телескоп,
А я пишу про те, що бачу й чую, –
Як стогне, як живе «колхозний» хлоп.
Мій реалізм – проста відверта мова,
Як щира пісня, із душі пливе,
Стікає серце, наче рана, кров'ю
І в людських душах тайною живе.
А всі модерні задуми та «ізми»
Мене не спокушають!..

[8, с. 49].

Отже, у статті було проаналізовано один із сюжетно-ситуативних комплексів української поетологічної лірики, а саме – «поет – інший поет», виокремлено його основні мотиви: звеличення поета іншим поетом; ідеологічну або естетичну дискредитацію поета іншим поетом; мотиви творчого навчання або повчання; мотиви інтертекстуального діалога поетів; мотиви творчого суперництва; мотиви констатації належності до літературної традиції або протиставлення їй. Перспективу подальших досліджень вбачаємо у студіюванні інших сюжетно-мотивних комплексів, притаманних українській поетологічній ліриці.

Література:

1. Дігай Т. Тетянин день / Тетяна Дігай. – Тернопіль : «СорокА», 2006. – 92 с.
2. Еллан В. (Блакитний). Твори : в 2 т. / Василь Еллан (Блакитний). – К. : Державне видавництво художньої літератури, 1958. – Т. 1. / автор передм. А. Недзвідський. – 1958. – 301 с.
3. Косенко П. Сонети / Петро Косенко ; передм. Л. Федорука. – К. : Логос, 1999. – 315 с.
4. Лексикон загального та порівняльного літературознавства / А. Волков (голова ред.). – Чернівці : Золоті литаври, 2001. – 634 с.
5. Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / Ю. І. Ковалів (авт.-уклад.). – К. : Видавничий центр «Академія», 2007. – Т. 2 : Мадаї-Кара – Я (я-форма). – 624 с.
6. Літературознавчий словник-довідник / Роман Гром'як, Юрій Ковалів. – К. : ВЦ «Академія», 2007. – 752 с.
7. Луценко Д. Усе любов'ю зміряне до дна : Вибране / Дмитро Луценко ; Т. І. Луценко (упоряд.), М. В. Шевченко (вступ. ст.). – К. : Криниця, 2005. – 608 с. – (Серія «Бібліотека Шевченківського комітету»).
8. Павлівський Б. Бог своє береже. Вибрані поезії / Борис Павлівський ; літ. ред. та упоряд. Я. Гевко. – Тернопіль : Лілея, 2009. – 172 с.
9. Руденко М. Д. Вибране : Вірші та поеми (1936–2002) / Микола Данилович Руденко ; Л. М. Талалай (упоряд., передм. та післям.). – К. : Дніпро, 2004. – 800 с. – (Бібліотека Шевченківського комітету).
10. Слабошпицький М. 25 поетів української діаспори / Михайло Слабошпицький. – К. : вид-во «Ярославів Вал», 2006. – 728 с.

УДК 811.134.2

М. О. Биба,

Запорізький національний університет, м. Запоріжжя

ИНТЕГРАТИВНІСТЬ ЯК ОСНОВА ДОСЛІДЖЕННЯ КОНЦЕПТІВ У ФОКУСІ ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЇ ТА КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

У статті розглянуто особливості інтегративного підходу до дослідження концептів у фокусі лінгвокультурології та когнітивної лінгвістики. Проаналізовано внутрішній і зовнішній рівні організації концепту як ментального утворення зі складною структурою. Виокремлено атрибутивні й системні характеристики концепту, які необхідно враховувати при лінгвоконцептологічному аналізі. Концепт описано як динамічну, самоорганізовану систему з елементами підпорядкованими певним параметрам порядку.

Ключові слова: лінгвокогнітивний, лінгвокультурний, концепт, концептуальний, синергетичний.

ИНТЕГРАТИВНОСТЬ КАК ОСНОВА ИССЛЕДОВАНИЯ КОНЦЕПТОВ В ФОКУСЕ ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИИ И КОГНИТИВНОЙ ЛИНГВИСТИКИ

В статье рассмотрены особенности интегрированного подхода к исследованию концептов в фокусе лингвокультурологии и когнитивной лингвистики. Проанализированы внутренний и внешний уровни организации концепта как ментального образования со сложной структурой. Выделены атрибутивные и системные характеристики концепта, которые необходимо учитывать при лингвоконцептологическом анализе. Концепт описан как динамическая, самоорганизующаяся система с элементами подчиненными определенным параметрам порядка.

Ключевые слова: лингвокогнитивный, лингвокультурный, концепт, концептуальный, синергетический.

INTEGRATIVE APPROACH AS A BASIS OF CONCEPTS' RESEARCH IN THE FOCUS OF LINGUOCULTUROLOGY AND COGNITIVE LINGUISTICS

The article deals with the features of an integrated approach to the study of concepts in focus of linguistic culturology and cognitive linguistics. The concept is characterized by bilateral nature, because it belongs to the cognitive level and it relates to cultural phenomena. The basic concept's feature is its multidimensionality. In the article we analyze the internal and external levels of the organization of the concept as a mental formation with a complex structure. We determined attributive characteristics and system characteristics of the concept that should be considered during the linguistic conceptological analysis. The attributive features include the concept's simultaneous belonging to the language, consciousness and culture, its value, its limiting by consciousness of an informant and a lot of ways of appealing to the concept. Among the concept's system characteristics are its complex structure, its three-level lingual implementation, a dynamism, an obligatory non-isolated functioning with other concepts. The external level of the concept implies its entry to the conceptual sphere. The systemacy of the concept leads to the application of a synergetic approach to its study. The synergetic approach lets research a concept as a non-linear, dynamic, self-organizing, open system. The behavior modeling of such system is performed involving the terms of an attractor and order parameters.

Keywords: concept, conceptual, linguocognitive, linguocultural, synergetic.

У результаті парадигмальних змін на межі століть акценти дослідницької уваги перемістилися на вивчення явищ світу крізь суб'єкт, його знання про оточуючу дійсність, сприйняття, оцінку. Так, у центрі сучасних лінгвістичних досліджень опинилася людина як представник певної лінгвокультури і носій знань. За словами В. З. Дем'янка, людина – активний носій когніції, що виступає у подвійній ролі: як сторона, що розглядає, пізнає – і як центр перспективи [5, с. 24].

Базовим поняттям у сфері дослідження мовного репрезентування когніцій визнається *концепт*, який вже посів чільне місце в поняттєвому апараті мовознавчої науки, хоча його термінологічний статус й досі залишається дискусійним питанням. Незважаючи на велику кількість дефініцій та інтерпретацій концепту, вчені поділяють думку про основну його кваліфікаційну ознаку – багатовимірність. Це зумовлює його активне використання в двох основних напрямках сучасного мовознавства – когнітивній лінгвістиці та лінгвокультурології [15, с. 58], що зводить всі підходи в аналізі концепту до двох аспектів: лінгвокогнітивного (від індивідуальної свідомості до культури) і до лінгвокультурного (від культури до індивідуальної свідомості) [7, с. 97]. При лінгвокогнітивному підході концепт розглядається в межах понять знання та свідомості, а при лінгвокультурному – в межах діади «мова – культура» [15, с. 58].

Двобічна природа концепту, тобто його належність до когнітивного рівня та відношення до феноменів культури, вказує на складність досягнення єдиного погляду на кількість параметрів його дослідження [23, р. 249]. Тим не менш, беручи до уваги те, що обидва підходи до розуміння концепту не взаємовиключають один одного [7, с. 97], будь-яке лінгвокультурологічне дослідження одночасно є лінгвокогнітивним [8, с. 13]. Як зазначає В. З. Дем'янков, навіть зосередившись на суто процедурних аспектах у дослідженні людської когніції, лінгвісти не можуть залишитися осторонь від культурних факторів, оскільки предметно дослідити мову і її вживання можна тільки в рамках певних культур [6, с. 46].

У зв'язку з тим, що отримані в ході різних досліджень дані потребують нового, інтегративного їх осмислення в контексті єдиної теорії репрезентації та оперування знанням у мові, що і є одним із важливіших завдань когнітивної лінгвістики на сучасному етапі її розвитку [2, с. 5], спостерігається тенденція до інтегрування лінгвокогнітивного та лінгвокультурного підходів у дослідженні концептів (Красавський М. О. [11], Приходько А. М. [19]). Таке інтегрування видається досить продуктивним, відповідає закономірностям антропоцентричної парадигми та пояснюється прагненням об'єднати зусилля суміжних дисциплін у досягненні єдиної мети [15, с. 30–31].

Інтегративний підхід посприяв виокремленню у вітчизняній науці нової галузі міждисциплінарного знання – лінгвоконцептології, що прагне переосмислити структуру й семантику мовних одиниць у вимірах етно-, соціо- і (суб)культурних категорій [19, с. 6] з її центральним поняттям концепту як певного культурного смислу, позначеного етнічною специфічністю, що знаходить своє мовне вираження [3, с. 11]. Основне завдання лінгвоконцептології полягає у моделюванні змісту досліджуваного концепту як глобальної ментальної (мислинневої) одиниці в її національній (можливо, і в соціальній, віковій, гендерній, територіальній) своєрідності та визначення його місця в концептосфері [18, с. 22], що висуває на перший план проблему структурної та змістової організації концепту. Попри неоднозначність у вирішенні цього питання, здобутки науковців у сфері лінгвоконцептології переконливо свідчать про наявність системних [13, с. 148–157] та атрибутивних (базових) [8, с. 13–15] характеристик концепту, які необхідно враховувати під час лінгвоконцептологічного аналізу.

До *атрибутивних характеристик* лінгвокультурного концепту зараховують комплексність побутування, цінність, обмеженість свідомістю носія, поліапелюваність. *Комплексний характер* побутування концепту полягає у його належності до мови, свідомості та культури, де свідомість є сферою перебування концепту, де культура його детермінує, а мова – опередмечує [8, с. 13], [19, с. 50].

Цінність як базова характеристика концепту відрізняє його від інших ментальних одиниць в різних галузях науки (когнітивний концепт, фрейм, образ, архетип тощо) і базується на оцінності (наявність оцінного складника в денотаті мовної одиниці, що є ім'ям концепту, у властивих цій одиниці конотаціях, у її сполучуваності з оцінними епітетами) та актуальності (продуктивність використання мовних одиниць на позначення концепту) [19, с. 49], [21, с. 30–31].

Поліапелюваність полягає у великій кількості способів мовної апеляції до будь-якого концепту, наявності так званих «входів у концепт» – лексем, фразеологізмів, вільних словосполучень, речень, а також невербальних засобів. У різних комунікативних контекстах одна й та ж одиниця може бути входом у різні концепти, способи апеляції до одного і того ж концепту в різних культурах також різняться [8, с. 14–15], [19, с. 49].

Визнання науковцями того факту, що концепт не є аморфною сукупністю компонентів, простою сукупністю ознак, а являє собою систему [13, с. 149], [21, с. 29], призводить до думки стосовно *системних характеристик концепту*, серед яких виокремлюють складноструктурованість, трирівневу лінгвальне втілення [19, с.50–51], динамічність / мінливість, облігаторну неізолюваність концепту [13, с. 150].

Визнання концепту дискретним, немонолітним, багатомірним утворенням [22, с. 41–42], [7, с. 129] дозволяє говорити про присутність в його структурі декількох складників (шарів, вимірів та ін.). Точки зору вчених щодо структурних компонентів концепту у більшості випадків збігаються і вказують на його *трьохкомпонентність* або, за словами В. В. Колесова, трійстий його складників у синергійній єдності [10, с. 49]: образно-перцептивний+понятійний+ціннісний [7, с. 118]; понятійний субстрат+перцептивно-образний адстрат+валоративний епістрат [19, с. 55]; образ+інформаційний зміст+інтерпретаційне поле [18, с. 106] тощо.

Лінгвісти вказують на динамічність концепту, яка пов'язана зі зміною його актуальності: зміст концепту з тією чи іншою мірою інтенсивності постійно змінюється в часі залежно від культурних змін, що відбуваються в тому чи іншому людському суспільстві на різних етапах його існування [8, с. 14], [11, с. 24], [13, с. 150], [18, с. 125]. Мінливість змісту кон-

цепту та його динамічність дозволяють поділяти концепти на ті, що розвиваються, і застигли. Концепти, які розвиваються – активно використовуються в національній концептосфері, поповнюють свою структуру новими ознаками. Застиглими називаються концепти, структури яких перестали поповнюватися новими ознаками [16, с. 11].

Зазначені особливості концепту відносяться до одного із його рівнів – внутрішнього (організація, характеристики та внутрішні закономірності концепту), але виокремлюється й інший рівень – зовнішній – зв'язки конкретного концепту з іншими концептами [24, р. 55]. Концепт як система зі складною архітектонікою не існує ізольовано від інших концептів, а перебуває з ними в певних таксономічних відношеннях [13, с. 150], [11, с. 24] і має з ними зв'язки за концептуальними ознаками [18, с. 62]. Той ментальний рівень чи ментальна організація, де зосереджена сукупність усіх концептів, даних розуму людини, їх впорядковане об'єднання називається концептуальною системою [12, с. 94]. Концептуальна система (або концептосистема) фіксує інформацію, яка надходить до неї у мовній і невербальній формі у функціональному континуумі взаємодії різних пізнавальних механізмів [20, с. 405–406].

Концепти можуть бути представлені у вигляді об'ємних сфер, організованих за польовим принципом, які перетинаються одна з одною, утворюють концептуальний простір, організований настільки складно, наскільки дозволяють асоціативні зв'язки і досвід звернення до концептів певного етносу й індивіда [9, с. 201]. Будь-яка концептуальна система характеризується принципом голографічності, згідно з яким концепти як складники системи, являють собою сукупність ознак, необхідних і достатніх для ідентифікації фрагментів світу, що за ними стоять, і при цьому кожна ознака концепту є самостійним концептом [17, с. 17]. Спираючись на цей принцип, будь-який концепт як елемент концептосфери може бути змодельований як система, що складається зі стійкого угруповання типологічно і значеннєво однорідних та ієрархічно упорядкованих концептів – мезоконцепту, макроконцептів, гіперконцептів, мезоконцептів та (ката)концептів [19, с. 218].

Системність концепту об'єктивно зумовлює застосування синергетичного підходу до його вивчення [14, с. 507], що дозволяє зрозуміти природу концепту як нелінійної відкритої системи, моделювання поведінки якої здійснюється із залученням понять атрактора та параметрів порядку [4, с. 3]. Концепт є синергетичним за своєю природою: у ньому через суб'єктивне сприйняття сфокусовані актуальні та потенційні елементи мови, свідомості і культури, представлені в ньому у вигляді раціональних (понятійних) та ірраціональних (підсвідомих та прагматичних) компонентів [1, с. 187]; він характеризується самоорганізованістю, тобто властивістю існування в індивідуальній концептосфері досить самостійно і у національній концептосфері, яка будучи продуктом психічної діяльності людей, сама починає впливати на них [13, с. 152–153].

Таким чином, інтегративний підхід передбачає розгляд концепту як глобальної ментальної одиниці лінгвокультури, внутрішня організація якого включає атрибутивні характеристики (його одночасна належність до мови, свідомості та культури, цінність, обмеженість свідомістю носія, поліапальованість) та системні (складноструктурованість, трирівневе лінгвальне втілення, динамічність, облігаторна неізолюваність від інших концептів). Зовнішній рівень організації концепту має на увазі його входження до концептосфери – системно організованої сукупності впорядкованого об'єднання концептів лінгвокультури та його таксономічні відносини з іншими концептами. Концепт є складноструктурованим ментальним утворенням, яке містить значущі фрагменти досвіду та знань і побутує у лінгвокультурі як динамічна, самоорганізована система з елементами підпорядкованими певним параметрам порядку.

Література:

1. Алефиренко Н. Ф. Фразеология в свете современных лингвистических парадигм / Н. Ф. Алефиренко. – М. : Элпис, 2008. – 271 с.
2. Болдырев Н. Н. Актуальные задачи когнитивной лингвистики на современном этапе / Н. Н. Болдырев // Вопросы когнитивной лингвистики. – 2013. – № 1. – С. 5–13.
3. Воркачев С. Г. Постулаты лингвоконцептологии / С. Г. Воркачев // Антология концептов [Под ред. В. И. Карасика, И. А. Стернина]. – Том 1. Волгоград : Парадигма, 2005. – С. 10–13.
4. Гирный А. В. Синергетическая модель концепта «жизнь» : экспериментальное исследование : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / А. В. Гирный. – Тверской государственный университет. – Тверь, 2011 – 19 с.
5. Демьянков В. З. Когнитивная лингвистика как разновидность интерпретирующего подхода / В. З. Демьянков // Вопросы языкознания. – № 4. – 1994. – С. 17–33.
6. Демьянков В. З. Цивилизационные параметры когниции: лингвистика – эстетика – этика – психология – логика / В. З. Демьянков // Вопросы когнитивной лингвистики. – № 1. – 2013. – С. 32–47.
7. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 476 с.
8. Карасик В. И. Базовые характеристики концептов в лингвокультурной концептологии / В. И. Карасик, Г. Г. Слышкин // Антология концептов. – [Под ред. В. И. Карасика, И. А. Стернина]. – Волгоград : Парадигма, 2005. – Т. 1. – С. 13–15.
9. Караулова Е. Н. К вопросу о структурировании лингвокультурных концептов (на примере концепта «community») / Е. Н. Караулова // Изменяющаяся Россия и славянский мир : новое в концептуальных исследованиях. Серия «Концептуальные исследования». Вып. 11. – Севастополь : Тов «Рибест», 2009. – С. 199–205.
10. Колесов В. В. Когнитивистика в аспекте терминологии / В. В. Колесов // Вопросы когнитивной лингвистики. – 2013. – № 1. – С. 48–54.
11. Красавский Н. А. Эмоциональные концепты в немецкой и русской лингвокультурах : Монография / Н. А. Красавский. – Волгоград : Перемена, 2001. – 495 с.
12. Краткий словарь когнитивных терминов / [под общ. ред. Е. С. Кубряковой]. – М. : Филол. ф-т МГУ им. М. В. Ломоносова, 1997. – 245 с.
13. Морель Морель Д. А. К вопросу о свойствах концепта как системы / Д. А. Морель Морель // Изменяющаяся Россия и славянский мир: новое в концептуальных исследованиях. – [сборник статей / Отв. ред. М. В. Пименова]. – Севастополь : Рибест, 2009. – С. 148–157. (Серия «Концептуальные исследования». Вып. 8).
14. Онищенко М. С. Синергетический подход к исследованию концептосферы / М. С. Онищенко // Когнитивная лингвистика: новые парадигмы и новые решения : сборник статей / отв. ред. М. В. Пименова. – М. : ИЯ РАН, 2011. – (Серия «Концептуальные исследования»). Вып. 15). – С. 507–515.
15. Пименова М. В. Концептуальные исследования. Введение : учеб. пособие / М. В. Пименова, О. Н. Кондратьева. – М. : Флинта : Наука, 2011в. – 176 с.
16. Пименова М. В. Концепт сердце: Образ. Понятие. Символ / М. В. Пименова. – [Монография]. – Серия «Концептуальные исследования», Вып. 9 – Кемерово: КеМГУ, 2007б. – 500 с.
17. Пименова М. В. Концептуальный мир – основа ментальности / М. В. Пименова // Образ мира в зеркале языка : сб. научных статей [отв. соред. В. В. Колесов, М. Влад. Пименова, В. И. Теркулов]. – Серия «Концептуальный и лингвальный миры», Вып. 1. – М. : ФЛИНТА, 2011а. – С. 16–26.
18. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – М. : Восток-Запад, 2007. – 320 с.

19. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А. М. Приходько. – Запоріжжя : Прем'єр, 2008. – 332 с.
20. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.
21. Слышкин Г. Г. Лингвокультурный концепт как системное образование / Г. Г. Слышкин // Вестник ВГУ, Серия «Лингвистика и межкультурная коммуникация», 2004. – № 1. – С. 29–34.
22. Степанов Ю. С. Константы: Словарь русской культуры / Ю. С. Степанов. – М. : Шк. «Языки рус. культуры», 1997. – С. 824.
23. Gunina N. A. Concept VS Meaning: Cognitive Approach / N. A. Gunina // Вестник ТГТУ. – 2011. – Том 17. – № 1. – С. 248–250.
24. Schwarz M. Kognitive Semantiktheorie und neuropsychologische Realität: repräsentationale und prozedurale Aspekte der semantischen Kompetenz / M. Schwarz. – Tübingen : M. Niemeyer, 1992. – VI. – 163 S.

УДК 81'27'42:341

І. С. Бик, Г. Б. Кучик,

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

КОМУНІКАТИВНІ МОДЕЛІ ТЕКСТІВ ДОКУМЕНТІВ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ

У статті проаналізовано характеристики комунікативного процесу. Охарактеризовано моделі комунікації у міжнародно-правових угодах. Автори акцентують увагу на комплексному підході до комунікативних моделей. Розкрито багатокомпонентний характер процесу комунікації у контексті творення текстів документів міжнародно-правового характеру.

Ключові слова: модель комунікації, комунікативний акт, адресант, адресат, мотивація, інтенція.

КОМУНІКАТИВНЫЕ МОДЕЛИ ТЕКСТОВ ДОКУМЕНТОВ МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРА

В статье проанализировано характеристики коммуникативного процесса. Охарактеризованы модели коммуникации в международно-правовых соглашениях. Авторы акцентируют внимание на комплексном подходе к коммуникативным моделям. Установлено многокомпонентный характер процесса коммуникации в контексте создания текстов документов международно-правового характера.

Ключевые слова: модель коммуникации, коммуникативный акт, адресант, адресат, мотивация, интенция.

COMMUNICATIVE MODELS OF THE TEXT OF INTERNATIONAL LEGAL DOCUMENTS

The article analyses characteristics of communicative process and models of communication in international legal agreements. The authors take an integrated approach to communicative models due to which they reveal the multicomponent nature of the communication in the context of writing international legal documents. The contents of communicative, interactive, perceptive elements of communicative process are characterized and the interplay and interdependence between these elements revealed.

Basic stages of communicative activity in the formation of international legal documents reflected in the structure of the texts are analyzed: the preamble of a document contains motivations and intentions while target and executive (practical) components are revealed in the main body of international legal agreements. The results of the research presented in the article show the necessity of broader research basis through focusing on the communicative elements in international relations.

Key words: model of communication, communicative act, sender, recipient, motivation, intention.

Останнім часом у сучасному мовознавстві інтенсивно розробляються проблеми, пов'язані з комунікацією. В центрі уваги опинилися такі характеристики комунікативного процесу, як стратегії і тактики, створення і розуміння, накопичення і передача знань, вплив соціальних норм, суб'єкти комунікації тощо. Виникла необхідність окреслити одиницю комунікації, а також модель, яку обирають комуніканти у процесі комунікації.

Багатогранність процесу комунікації обумовлює необхідність комплексного підходу до його аналізу. Саме з таких позицій комунікація вивчається прагмалінгвістикою, що ставить в центр уваги активний початок. Мова розглядається не як система абстрактних правил, а як компонент осмисленої, цілеспрямованої і пізнавальної комунікації [8, с. 45–52].

Із зростанням динаміки міжнародних відносин та інтеграційних тенденцій особливу увагу дослідників стали привертати міжнародно-правові документи, які стали досить своєрідним взірцем як писемної мовленевої діяльності, так і текстом, утвореним в специфічних комунікативних обставинах. Недостатність вивчення цього феномену в українській політичній лінгвістиці актуалізує мету дослідження – з'ясування змісту комунікативної діяльності в контексті творення текстів документів міжнародно-правового характеру.

Як будь-який вид діяльності, комунікація має свій активний початок в особі суб'єктів текстової діяльності, інтенції і результату. Отже, суб'єкти володіють власними знаннями, уявленнями, індивідуальними характеристиками, опираються на власні переконання, світогляд тощо. Завданням сучасної лінгвістики є «вивчення не стільки мови, скільки мовця» [7]. Для вирішення цього завдання необхідно розширити рамки лінгвістичної науки за рахунок таких сфер дослідження, як соціолінгвістика, етнолінгвістика, психолінгвістика тощо.

Комунікативний процес включає наступні ознаки: тему, соціальні норми, соціальні схеми, інтенціональність і мовальність [10, с. 89–94]. Через тему встановлюється контакт між суб'єктами комунікації, а в результаті комунікативної діяльності реалізуються їхні інтенції. Інтенції зводяться в три групи – фатичні, регулятивні і експресивні. Як правило, вони всі присутні в спілкуванні, але одна виявляється домінуючою, що визначається приводом, соціальною чи суспільно-політичною сферою, ступенем близькості комунікантів. Оскільки об'єктом нашого розгляду є міжнародно-правові документи, а суб'єктами комунікації виступають держави у міжнародних відносинах (або їхні репрезентанти), то процес комунікації варто розглядати у контексті творення того чи іншого тексту документу як процес узгодження політичних цілей між державами-комунікантами.

З точки зору комунікативної діяльності у процесі творення міжнародно-правових документів важливим є розгляд комунікативних схем, під якими розуміємо систему пов'язаних в певній послідовності інтенціональних типів мовних дій. Комунікативні схеми можуть бути представлені в згорнутому вигляді, але вони легко відновлювані. Повнота їх реалізації залежить від типу міжособової модальності тексту.

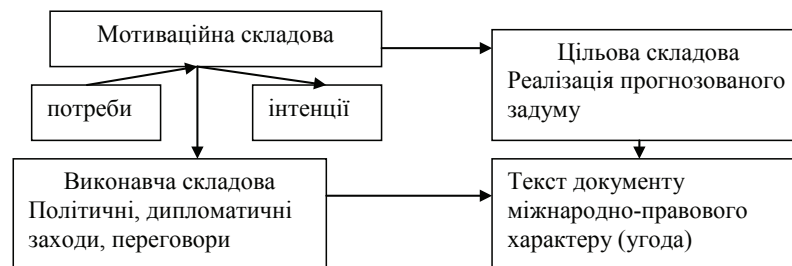
Дослідник-мовознавець Ю. М. Караулов розрізняє три елементи процесу спілкування: комунікативний, завданням якого є встановлення і розвиток контакту між партнерами; інтерактивний – його завданням виступає обмін інформацією і вироблення єдиної стратегії взаємодії в спільній діяльності; перцептивний, функція якого полягає у сприйнятті та розумінні іншої особи, інституції та її інтересів. Проте було б неправомірно говорити про суто комунікативні потреби.

Справедливіше було б вести мову про комунікативно-діяльнісні потреби особи або інституції, які визначаються всією парадигмою її соціально-діяльної поведінки, інтересами, мотивами, інтенціями, цілями і цінностями [5].

Досить важливим для розуміння комунікативного процесу є ідея М. Бахтіна: по-перше, необхідною ознакою будь-якого висловлювання є його зверненість, адресованість, тобто, без слухача немає мовця, без адресата немає адресанта, по-друге, будь-яке висловлювання набуває змісту тільки у контексті, у конкретний час та в конкретному місці (ідея хронотопа, що з грецької перекладається як «час» і «місце»). Він наполягав на тому, що будь-яка комунікація є реакцією на попередній вислів і, своєю чергою, передбачає комунікативну реакцію на себе [2, с. 3–4].

Отже, інтерактивна модель як обов'язковий елемент комунікативного процесу вводить у свою структуру зворотній зв'язок, наочно демонструючи колоподібний характер комунікації: відправник і одержувач повідомлення послідовно міняються місцями.

Розглядаючи процес творення документу із застосуванням такої моделі та функціонально-прагматичного підходу, комунікативна діяльність характеризується структурною цілеспрямованістю і має три сторони: мотиваційну, цільову і виконавчу. Вона народжується з потреби, потреба виступає у вигляді макроінтенцій, в яких синтезується суспільно-політична активність суб'єктів. Макроінтенції актуалізуються у суспільно-політичних мотивах [11, с. 20]. Далі, використовуючи політичні та дипломатичні засоби, ми плануємо діяльність, ставлячи її кінцевою метою регламентацію діяльності держав на міжнародній арені (угода) і визначаємо засоби її реалізації. Наступним етапом є реалізація мети. Ця діяльність є синтезованою з цих трьох елементів. Вона розпочинається з інтенції через визначення мети та її досягнення; в середині ж лежить динамічна система конкретних дій і операцій, спрямованих на це досягнення [6, с. 26].



Сторонами комунікації є держави, для яких початковим моментом є мотив, інтенція створення тих чи інших міжнародно-правових норм (правил). Цей мотив стимулює вироблення плану конкретних дій і операцій для досягнення певного результату, тобто створення тексту угоди, яким і завершується акт комунікативної діяльності. Комунікація не є простою сукупністю мовних актів. Вони структуровані певним чином, для того, щоб у результаті реалізувати поставлену мету. Іншими словами, комунікативна діяльність держав чи уповноважених ними осіб відбувається після виявлення мотивів (інтенцій) до творення текстів міжнародно-правового характеру для реалізації певної мети. Власне процес мовної комунікації, вираженої в тексті угоди, є створення тексту, в якому відображена кінцева мета.

Очевидною є необхідність розглядати комунікативний процес водночас як діалогічний за своїм характером, так і застосовувати для його аналізу стратегії тактичного порядку у вигляді фреймового сценарію [9]. Власне лінгвістична стратегія суб'єкта переговорів полягає у вибиранні мовних засобів, які з його точки зору оптимально підходять для досягнення повної успішності в розумінні мовного акту реципієнтом. Таким чином, мовець вирішує спочатку *що* сказати (записати), а потім, *як і де* сказати (записати) [3, с. 68–75].

На думку переважної більшості дослідників, комунікативні схеми, окрім когнітивності, характеризуються ще й емоційністю. Водночас слід зазначити, що коли йдеться про застосування їх у дипломатичному стилі, то емоційність як елемент практично виключається з комунікативного процесу. Це засвідчує відсутність емоційності у документах міжнародно-правового характеру.

При цьому текстові засоби використовуються в умовах комунікації для впливу на стратегію комунікативного суб'єкта. Акти вибору і організації мовних засобів детерміновані, насамперед, змістом комунікативного наміру, що реалізується в певному соціальному, дипломатичному, суспільному, політичному контексті [4].

Виконуючи ту чи іншу комунікативну дію, ми визначаємо лінію поведінки наступними чинниками.

Перший чинник, що визначає структуру комунікативної дії, – це домінуюча мотивація [6, с. 56]. У текстах документів міжнародно-правового характеру відображення мотивів такої комунікативної діяльності можна побачити у їх преамбулі, де обґрунтовуються мотивації до наступних узгоджених дій.

Інший чинник – ситуативна аферентія (зовнішні фактори, обставини) – сукупність усіх зовнішніх впливів на суб'єкт від даної ситуації, які, разом з домінуючою мотивацією, якнайповніше інформують суб'єкт про вибір тієї дії, яка найповніше відображає наявну в даний момент мотивацію [1, с. 83]. Іншими словами, це ті параметри вибору дії, які склалися на початку дії – комунікативні, або, точніше, політично-комунікативна ситуація, у котрій створюється міжнародно-правовий документ.

На думку дослідника Б. Бернштейна, наступним чинником є прогнозовані зміни в комунікативній ситуації, які комунікант планує отримати як результат своїх комунікативних дій, які спочатку мотивують його діяльність («модель майбутнього») [12, с. 157–178].

Таким чином, ми бачимо, що комунікативні дії здійснюються комунікантами в комунікативній ситуації з метою зміни ситуації відповідно до обставин комунікації. Ці дії є особово обумовленими, оскільки здійснюються суб'єктом відповідно до особистої мотивації, усвідомленими, оскільки проходять стадії аналізу ситуації і свідомого планування, та інтенціональними, тому що переслідують певну мету.

Якщо ми приймемо розуміння висловлювання за рівноправну комунікативну дію, то в загальній картині комунікативної діяльності ми матимемо дві різні дії (розуміння і творення), а також їхній матеріальний результат – висловлювання, об'єднані певною комунікативною ситуацією, яка включає (як мінімум) двох комунікантів: адресанта і адресата, що мають різні інтенціональні наміри. У наміри адресанта входить твір комунікативної дії з метою зміни стану комунікативної ситуації (з можливими – планованими або непланованими – наслідками для суспільно-політичної ситуації), що реалізується у вигляді матеріальної знакової структури – тексту. У наміри адресата входить сприйняття знакової продукції з метою орієнтації в комунікативній ситуації, тобто з метою досягнення ситуативної рівноваги. Після досягнення рівноваги, обставини комунікативної ситуації, які склалися, можуть викликати в адресата певні інтенції, які зажадають від нього здійснення комунікативних дій, – адресат може стати адресантом (реалізувати через форму поправок, внесення змін).

Отже, аналіз творення документів міжнародно-правового характеру через призму комунікативної діяльності засвідчує складність та багатокомпонентність процесу. Спроба представити процес комунікації виключно через побудову єдиної комплексної моделі зумовлює необхідність залучення додаткових чинників у відображення комунікативної діяльності учасників процесу комунікації (держав). Базовими елементами комунікативної діяльності держав у процесі творення міжнародно-правових документів є три етапи, які відображені у структурі текстів документів: мотиваційно-інтенціональна, цільова та виконавча (практична).

Література:

1. Анохин П. К. Узловые вопросы теории функциональных систем / П. К. Анохин. – М., 1980. – С. 83.
2. Бахтин М. М. Искусство и ответственность / М. М. Бахтин // Литературно-критические статьи. – М. : Худож. лит., 1986. – С. 3–4.
3. Голод В. Н. Когнитивные и коммуникативные аспекты текста как инструмента общения / В. Н. Голод, А. М. Шахнарович // Теории и модели знаний. Вып. 714. – Тарту, 1985. – С. 68–75.
4. Дейк Т. А. Дискурс и власть: Репрезентация доминирования в языке и коммуникации / пер. с англ. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2013. – 344 с.
5. Караулов Ю. Н. Языковое сознание, языковая картина мира, менталитет / Ю. Н. Караулов // Вавилонская башня-2 : Слово. Текст. Культура. – М., 2003.
6. Леонтьев А. А. Основы теории речевой деятельности / А. А. Леонтьев. – М., 1974. – С. 56.
7. Леонтьев А. А. Психология общения / А. А. Леонтьев. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Смысл, 1997. – 365 с.
8. Литературный, стандартный, общий язык // Язык и действительность : сборник научных трудов памяти В. Г. Гака. – М., 2007. – С. 45–52.
9. Почепцов Г. Г. Теория коммуникации / Г. Г. Почепцов. – К. : Ваклер; М.: Рефл-бук, 2001. – 656 с.
10. Сухих С. А. Аспект отношения в диалоге // Высказывание и дискурс в прагматическом аспекте : сб. науч. трудов / отв. ред. Г. Г. Почепцов. – Киев, 1989. – С. 89–94.
11. Сухих С. А. Прагматическое моделирование коммуникативного процесса / С. А. Сухих, В. В. Зеленская. – Краснодар : Изд-во КубГУ, 1998. – 160 с. – С. 20.
12. Bernstein B. Social Class, Language and Socialization / B. Bernstein // Language and Social Context : Selected Readings. Harmondsworth : Penguin, 1979. – P. 157–178.

УДК 81'255

Т. Г. Бондар, А. Ю. Шевчук,

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк

ПЕРЕКЛАД НАЦІОНАЛЬНО-СПЕЦИФІЧНОЇ ЛЕКСИКИ НА ПОЗНАЧЕННЯ КУЛЬТУРНИХ РЕАЛІЙ (НА МАТЕРІАЛІ ПЕРЕКЛАДУ Ф. ЛАЙВСЕЙ ПОВІСТІ Г. КВІТКИ-ОСНОВ'ЯНЕНКА «МАРУСЯ»)

У статті розглянуто способи та методи передачі культурних реалій у перекладі Флоренс Лайвсей повісті Г. Квітки-Основ'яненка «Маруся». Було показано, що для вдалого відтворення національного колориту необхідно поєднувати різні прийоми та засоби перекладу. У перекладі Ф. Лайвсей основними засобами передачі реалій є транслітерація, доповнена поясненнями та описами.

Ключові слова: *реалія, національно-специфічна лексика, транслітерація, функціональний аналог, переклад.*

ПЕРЕВОД НАЦИОНАЛЬНО-СПЕЦИФИЧЕСКОЙ ЛЕКСИКИ, ОБОЗНАЧАЮЩЕЙ КУЛЬТУРНЫЕ РЕАЛИИ (НА МАТЕРИАЛЕ ПЕРЕВОДА Ф. ЛАЙВСЕЙ ПОВЕСТИ Г. КВИТКИ-ОСНОВЬЯНЕНКО «МАРУСЯ»)

В статье рассмотрены способы и методы передачи культурных реалий в переводе Флоренс Лайвсей повести Г. Квитки-Основьяненко «Маруся». Было показано, что для удачного отображения национального колорита необходимо сочетать различные приемы и средства перевода. В переводе Ф. Лайвсей основными средствами передачи реалий является транслитерация, дополненная объяснениями и описаниями.

Ключевые слова: *реалия, национально-специфическая лексика, транслитерация, функциональный аналог, перевод.*

TRANSLATION OF THE NATION-SPECIFIC VOCABULARY REPRESENTING CULTURAL REALIA (BASED ON F. LIVESAY'S TRANSLATION OF THE NOVEL MARUSIA BY H. KVITKA-OSNOVIANENKO)

The article deals with the ways and methods of cultural realia representation in Florence Livesay's translation of the novel Marusia by H. Kvitka-Osnovianenko. It was shown that different methods and means of translation should be combined for successful rendering of national colouring. Nowadays there are still difficulties both in rendering a content of realia and in their understanding. The use of only one means of translation can cause inappropriate perception of the text, overloading it with foreign words or loss of national colouring in the content. It was revealed that Florence Livesay managed to represent ethnographic realia. She used various means of translation of non-equivalent vocabulary, namely transcription, transliteration, combination of transcription and descriptive translation, explanation in footnotes. Also, analogues as approximate translation were chosen properly. The main means of transmission of realia is transliteration, accompanied with explanations and descriptions.

It was indicated that translation of nation-specific vocabulary representing realia is extremely important for understanding the text, especially fiction, because it is the only way to convey the peculiarities of culture, national mentality, differences between surrounding environments and material culture.

Key words: *realia, nation-specific vocabulary, transliteration, functional analogue, translation.*

На сучасному етапі розвитку суспільства, в умовах глобалізації, інтеграції та інтенсифікації контактів і взаємозв'язків між країнами, що належать до різного лінгвокультурного простору, особливого значення набуває перекладацька діяльність. Переклад національно-специфічної лексики, яка позначає культурні реалії, має важливе значення для розуміння тексту, особливо художнього твору, адже саме така лексика передає особливості культури й мислення нації, відмінності природного середовища та матеріальної культури. Вдале відтворення реалій є однією з основних складових успіху в перекладацькій справі. Проте проблема передачі реалій не є до кінця дослідженою і потребує подальшого вивчення, що і зумовлює актуальність нашого дослідження.

У термінологічному плані слід розрізняти 'реалію-предмет' і 'реалію-слово'. У лінгвістичній літературі термін 'реалія' вживається як на позначення слова-реалії, так і на позначення предмета-реалії.

Проблему реалій, як показників національного колориту та національної специфіки, почали обговорювати лише на початку 50-х років минулого століття. Зокрема, Л. М. Соболев [8] у 1952 р. одним із перших ужив термін 'реалія' у його сучасному розумінні. Чималий внесок в опрацювання проблеми реалій зробив відомий український лінгвіст В. В. Коптілов, який реаліями називає «слова, що позначають предмети та явища, невідомі мові перекладу» [5, с. 65]. С. І. Влахів і С. П. Флорин під реаліями розуміють «слова (і словосполучення), які називають об'єкти, характерні для життя (побуту, культури, соціального й історичного розвитку) одного народу і чужі іншому» [1, с. 47]. Реалії є носіями національного і / або історичного колориту; вони не мають точних відповідників (еквівалентів) в інших мовах, і, як наслідок, не піддаються перекладу «на загальних засадах», вимагаючи особливого підходу. Багато науковців присвятили свої роботи питанню передачі реалій, зокрема: А. Д. Швейцер [9], В. Н. Комісаров [4], Я. І. Рецкер [6], Р. П. Зорівчак [3] та ін.

Вагомий внесок у переклад української літератури англійською мовою зробила Флоренс Гамільтон Лайвсей, яка у 1940 році в США опублікувала переклад повісті Г. Квітки-Основ'яненка «Маруся». Варто зазначити, що лише незначна кількість українських творів XX-го століття була перекладена англійською мовою. Повість «Маруся» містить багато українізмів та одиниць національно-специфічної лексики. Тому матеріалом нашого дослідження було обрано саме цей твір та його переклад англійською мовою.

Мета нашої розвідки – виявити культурні реалії у повісті «Маруся» та проаналізувати способи і засоби їхньої передачі у тексті-перекладі. Зазначимо, що засоби передачі реалій англійською мовою у перекладі Ф. Лайвсей вже привертати увагу мовознавців (див. [2]).

У практиці перекладу використовуються різноманітні способи передачі реалій. Ф. Лайвсей досить часто використовує такий спосіб як функціональний аналог, наприклад: *Дружечки зараз кинулись з боярами цятатся* – <...> *to play Odd-and-Even*. При передачі реалії зберігається традиційно-локальна сема, адже грати *Odd-and-Even* так само як і *цятатися* – означає 'вгадувати, до пари чи не до пари' [7 (XI), с. 255]. Цю реалію передано вдало.

Найчастіше для передачі етнографічних реалій (предметів побуту, мистецтва та культури) перекладачка застосовує транслітерацію та пояснення, для того, щоб читач міг чітко зрозуміти зміст поняття. Зокрема, за допомогою такого способу передано такі реалії:

- жупан: *жупан на ньому синій* – <...> *girded in blue zhupans, or long-coats of English worsted*.

- вечорниці: *А про вечорниці так і не згадай!* – *And also, don't mention to her the Vechernytysi, the evening gathering and revel of youths and maidens*.

- баба: *А чому ж баби, котрі знають* <...>. – <...> *why does the Baba – the old wise woman* <...>.

- покуття: *посадили, звичайно, на покуття* – <...> *the pokuttia, the place of honor*.

- тараня: *солоня тараня з пишишними галушечками та вареники з с'мяною макухою* – *salted tarania, fish with noodles*.

За даними словника української мови, *тараня* – 'невелика промислова риба родини коропових, поширена в опріснених ділянках Чорного та Азовського морів, яка іноді заходить у пониззя Дніпра, Дунаю та ін. річок' [7 (X), с. 39]. Перекладачка не пояснює детально, що таке тараня, лише вказує, що це риба. Такого пояснення достатньо для передачі змісту цього поняття.

- рушник: *присилай, козаче, за рушниками* – *I would send a Cossack for Rushnyky, the betrothal scarves*. Використане пояснення вдало відображає національно-обрядовий колорит реалії.

- Покрова (свято): *а з покрови удосвіта встає* <...>. – *And after Pokrova, the fall festival, she was up before daylight*.

- паска: *Маруся у великодню суботу сама учинила паску*. – *On the Saturday before Easter, Marusia made ready the Paska, the dough that would rise in the Easter bread*.

- Пречиста (свято): *і тільки вернусь сюди і к пречистії* – *and shall only come back about the time of Precbysta, the holiday of the Immaculate Conception*.

- юшка: *Онісла подали юшку з хляками, печене було баранина, а там молошина каша та й годі, більш і нічого* – *Then they passed iushka – soup made from entrails – baked lamb, milk soup*.

- світилка: *Наум, побачивши, що вже усе готово, став одбирати людей: кого дружкойм, дівочку у світилку* – *He chose a young girl for the Light-Bearer, Svitylka, (a sister or relative of the bridegroom, who, during the wedding ceremony, holds a lighted candle, or – as in the old days – a sword)*.

- проводи: *аж ось і проводи!* – *suddenly they realized it was Providna, the first Sunday after Easter*.

- зозуленька: *Буду, – каже, – тебе, моя зозуленько, як ока берегти*. – *My little Zozulenska, my cuckoo!*

- голубка: *та він же невеселий на весіллі був... ото, мабуть, скучав за своєю голубкою*... – <...> *for his Holubka, his dove*.

За допомогою транслітерації та пояснення перекладачка також відтворює вигуки, притаманні українській мові:

- *Ох, мені лишенько!* – *Oh, meni lykhenko, trouble enough for me!*

- *Ох, доленько моя лихая!* – *Oh, dolenko moia lykha! Poor me!*

У деяких випадках Ф. Лайвсей, скориставшись транслітерацією для передачі реалії, подає пояснення у виносі внизу сторінки. Наприклад, у тексті подано речення: *No one has a chance to look at her, not only at the Vechernytysi or when they sing the Koliadky, but even at early nightfall on the street, and on Kupalo night*. У виносках містяться тлумачення: «*Koliadky*: Christmas carols»; «*Kupalo night*: St. John's Eve».

Аналогічним способом відтворено такі реалії:

- німці: *We are foreigners, Nimtsi*. У виносі подано: «Ukrainian peasants might call a foreigner or anyone whom they could not understand a «*Nimets*», a dumb man, one who cannot speak».

- цур йому!: *Tsur iomu!*. У виносі: «Remove the spell!»

- Спасівка: *So, from Spasivka to Christmas* <...> (у виносі: «*Spasivka*: Feast of the Assumption») та <...> *and will hardly notice or feel it until Spasivka is here* (у виносі: «*Spasivka*: Feast of two weeks in August»).

- коровай: <...> *instead of the wedding honey-wax roses on the Korovai* (у виносі: «*Korovai*: The wedding cake»).

Для передачі реалії *сорочка* Ф. Лайвсей, окрім транслітерації та пояснення, використовує ще й перекладний відповідник реалії: *Сорочка на ній біленька, тоненька, сама пряла і тишині рукава сама вишивала червоними нитками*. – *Her smock was snow-white and thin, and she wove it herself; she alone spun the thread for the sorochka and the full puffed sleeves she embroidered with red thread*. Як бачимо, спочатку перекладачка подає англійський відповідник *smock* – 'сорочка, халат, вільна блуза' [10], що не передає національного колориту слова та потребує уточнення, тому Ф. Лайвсей додатково використовує транслітерацію з поясненням у виносі для передачі змісту реалії: «*Sorochka*: Loose and long, straight petticoat or chemise: today the word means shirt, or a blouse when worn by women». За даними словника української мови, *сорочка* – 'жіночий одяг, який одягають поверх білизни' [7 (IX), с. 467].

Іноді Ф. Лайвсей використовувала лише транслітерацію для передачі реалії. Наприклад:

- козак – *his moustache was that of a handsome Cossack*;

- боярин – *The head boiaryn was a lad from town;*
- гопак – *the boys dancing the hopak;*
- дружечки – *Sit down, my dear little Druzhyky;*
- Печерськ (власна назва) – *Pechersk.*

Розгляньмо інші способи передачі реалій у перекладі твору «Маруся». Так для передачі реалії *тронак* перекладачка використала диференціацію, можливо тому, що український гопак більш відомий поза межами країни, а тропак – ні, хоча за характером виконання близький до гопака:

<...> *свисне, що аж у вухах заляцить, та вп'ять в боки, та тронака-тронана, що аж земля гуде* – *Then again, with arms akimbo, he danced the hopak.*

Очевидно, читачу, який не знає української мови та не усвідомлює, що таке український дух, важко зрозуміти фразу «...ні до кого нічичирк». Тому перекладачка вдається до описового перекладу: «...was unable to utter a sound to a soul».

В оригіналі тексту є культурна реалія *свитник*. Ф. Лайвсей, використавши напівкальку, утворює слово *coatmaker*, яке передає зміст поняття.

Перекладачка використовує також гіперонімію: *А далі витяг капшучок <...> достав та й положив на викуп шапки, за квітку, цілісний гривеник!* – *Then he drew out his purse <...> and took from it a piece of silver to ransom his cap.* У наведеному реченні передано реалію *капшучок* за допомогою англійського відповідника *purse*. У словнику української мови: *капшук* – ‘гаман у формі торбинки, що затягується шнурочком’ [7 (VI), с. 98], а його гіперонімічний відповідник *purse* має значення ‘будь-який гаманець; жіноча сумочка’ [10]. Реалію передано невдало, оскільки лексема *purse* не відображає семантики українського слова *капшучок*. Однак, в цьому реченні вдало передано грошову реалію *гривеник* за допомогою методу прихованої транспозиції.

На нашу думку, не зовсім вдалим є відтворення реалії *запaska*:

Запaska шовкова, морева; каламайковий пояс, та як підперешеться, так рукою і обхватиш, – це ж то не дуже і стягнеться. – *Her apron was of silk, and when she laced herself up in her belt you could span her waist with your hands, though she did not torture herself by squeezing too much.* Архісеому реалії *запaska* є ‘святковий одяг’, в той час як архісема англійської лексеми *apron* – ‘фартух, захисний одяг’. Тобто, лексема *apron* не відображає семантики українського слова *запaska*.

Отже, при передачі культурних реалій перекладачка послуговується низкою різних способів та засобів перекладу, оскільки використання тільки якогось одного прийому може бути причиною неправильного сприйняття тексту-перекладу, переважання його іншомовними словами, втрати національного колориту чи збіднення змісту. Аналіз перекладу повісті «Маруся» Г. Квітки-Основ'яненка свідчить про те, що перекладачка Ф. Лайвсей вцілому вдало відтворила мовні реалії, які передають національний колорит у першотворі. Вона використовувала різні засоби перекладу: одиниць безеквівалентної лексики, а саме: гіперонімію, калькування, комбінування транскрипції та описового перекладу, а також пояснення в коментарях. Варто відмітити, що основними засобами перекладу реалій є транскрипція та транслітерація, які перекладач доповнила описами та виносками. Досить вдало були підібрані аналоги при приблизному перекладі.

У подальших розвідках ми плануємо дослідити способи передачі реалій у перекладах творів інших українських письменників.

Література:

1. Влахов С. И. Непереводимое в переводе / С. И. Влахов, С. П. Флорин. – М. : Международные отношения, 1980. – 343 с.
2. Гнатів Р. Я. Семантичний аналіз реалій та засоби їх передачі англійською мовою у перекладі Флоренс Лайвсей повісті Г. Квітки-Основ'яненка «Маруся» / Р. Я. Гнатів, О. М. Савенко, О. В. Ярема // Проблеми лінгвістики науково-технічного і художнього тексту та питання лінгвометодики. – Львів : Вид-во Національного університету Львівська політехніка, 2000. – С. 65-69.
3. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад (на матеріалі англійських перекладів української прози) / Р. П. Зорівчак. – Львів : Вид-во при Львів. ун-ті, 1989. – 216 с.
4. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) : Учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. / В. Н. Комиссаров. – М. : Высш. шк., 1990. – 253 с.
5. Коптілов В. В. Актуальні питання українського художнього перекладу / В. В. Коптілов. – К. : Вища школа, вид-во при КДУ, 1971. – 131 с.
6. Рецкер Я. И. Теория перевода и переводческая практика / Я. И. Рецкер. – М. : Международные отношения, 1974. – 216 с.
7. Словник української мови : В 11-ти томах. – К. : Наукова думка, 1970-1980.
8. Соболев Л. Н. О переводе образа образом / Л. Н. Соболев // Вопросы художественного перевода. – М. : Советский писатель, 1955. – С. 270-290.
9. Швейцер А. Д. Перевод и лингвистика / А. Д. Швейцер. – М. : Воениздат, 1973. – 280 с.
10. АВВУУ Lingvo-Online [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lingvo.ua/uk>
11. Квітка-Основ'яненко Г. Маруся / Г. Квітка-Основ'яненко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrlib.com.ua/books/printout.php?id=62&bookid=1>
12. Kvitka-Osnovianenko, Hrihory. Marusia / Hrihory Kvitka-Osnovianenko / Trans. Florence Randall Livesay. – New York : Dutton & Co. Inc. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.utoronto.ca/elul/English/Kvitka-Osnovianenko/Marusia.pdf>

УДК 811.111'42+130.2

О. А. Бондарук,

Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів

ОБРАЗ «ЗОЛОТОЇ ДІВЧИНИ» В ПОЕЗІЇ ЄЛИЗАВЕТИНСЬКОЇ ЕПОХИ: ЛІНГВОКУЛЬТУРНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ

*«As courtiers with their costly girls,
Though richly deck'd in gold and pearls».*
(Томас Гейвуд)

У статті представлено методику дослідження образу «золотої дівчини» із застосуванням лінгвокультурологічного підходу. Останній передбачає аналіз мовних феноменів з урахуванням культури мовленнєвої спільноти та зосереджений на вивченні відображення духовного світу людини в дискурсі. З використанням цього підходу описано семантичний зміст

лексичних одиниць, які формують образ «золотої дівчини» в англійському поетичному дискурсі другої половини 16 – початку 17 століть. Це дослідження виконано в антропоцентричній парадигмі сучасних мовознавчих студій.

Ключові слова: антропоцентрична парадигма, Єлизаветинська епоха, лінгвокультурна інтерпретація, лінгвокультурологічний підхід, образ золотої дівчини, поетичний дискурс.

ОБРАЗ «ЗОЛОТОЙ ДЕВУШКИ» В ПОЭЗИИ ЕЛИЗАВЕТИНСКОЙ ЭПОХИ: ЛИНГВОКУЛЬТУРНАЯ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ

В статье рассматривается методика исследования образа «золотой девушки» с использованием лингвокультурологического подхода, который предусматривает анализ языковых феноменов с учетом культуры языкового сообщества и сосредоточен на отражении духовного мира человека в дискурсе. С использованием этого подхода обуславливается семантический смысл лексических единиц, которые формируют образ «золотой девушки» в английском поэтическом дискурсе второй половины 16 – начала 17 веков. Это исследование выполнено в антропоцентрической парадигме современных языковедческих студий.

Ключевые слова: антропоцентрическая парадигма, Елизаветинская эпоха, лингвокультурная интерпретация, лингвокультурологический подход, образ золотої дівчини, поетичний дискурс.

«GOLDEN GIRL» IN ELIZABETHAN POETRY: LINGUAL CULTURAL INTERPRETATION

This article presents the lingual cultural approach to the analysis of the image of «golden girl». This approach is aimed to analyze the linguistic phenomena considering the culture of the lingual community. It is also focused on the study of the reflection of the humanity in the discourse. The lingual cultural analysis facilitates the explanation of the semantic meaning of the lexical units that form the image of «golden girl» in the English poetic discourse of the late 16th – early 17th centuries. This research has been carried in the anthropocentric paradigm of the modern linguistic studies. It is determined in the article that the culture peculiarities of the Elizabethan era have influenced the selection of the lexical units that create the image of the young girl in the poetic discourse. One of the most remarkable features of this period is the correlation between culture, religion and social life. It is substantiated that the poetic discourse of the Elizabethan period is characterized by the interlacement of human and nature, human and society. The role of human is indicative in the Elizabethan era. The illustrated method of image analysis could be applied for the interpretation of the image of woman.

Keywords: antropocentric paradigm, golden girl, image, lingual cultural approach, poetic discourse.

Сучасні мовознавчі дослідження поетичного дискурсу є антропоцентрично спрямованими. Підтвердженням цьому слугує посилена увага науковців до відображення людини та її духовного життя в поетичних текстах.

У цій статті розглядаються засоби лінгвокультурного кодування образу жінки в англійській поезії кінця 16 – початку 17 століть. Метою дослідження є на основі аналізу культурно-маркованих мовних одиниць встановити способи зображення образу молодшої, «золотої» дівчини та визначити становище й оцінку молодшої дівчини у суспільстві крізь призму поетичного дискурсу. Це дослідження виконано в антропоцентричній парадигмі та ілюструє зростання інтересу до аналізу людини в мові та мови в людині, що зумовлює актуальність цієї статті. Наукова новизна роботи полягає у дослідженні образу молодшої дівчини в Єлизаветинському поетичному дискурсі.

В останні десятиліття науковці все частіше наголошують на ідеї антропоцентризму в мовознавчих дослідженнях (Н. Андрейчук, Ф. Бацевич, Дж. Грінберг, В. Гурєєв, В. Карасік, В. Маслова, К. Мізін, Л. Ставицька). Причина активного зацікавлення мовознавцями людиною полягає у тому, що вона є творцем, носієм та користувачем мови. Така орієнтація поглядів спричинена змінами підходів до вивчення мови (від структурного аналізу мови «в самій собі й для себе» до антропологічного, де мова розглядається в дії та береться до уваги людський чинник у творенні мови й духовний світ людини).

Крізь призму антропоцентризму мову розглядають як «животворне джерело всього ціннісно-сміслового простору культури» [1, с. 171]. На сучасному етапі мовознавчих досліджень в антропоцентричній парадигмі виділяють чотири програми, які базуються на параметрах дослідження людини: мовна свідомість, мовна когніція, мовна особистість та мовна творчість. Це дослідження проводиться в рамках четвертої програми – аналізу мовної творчості, де розглядається мовний продукт творчості індивіда (дискурс). Ця програма займається відтворенням моделей взаємодії автора тексту (адресанта) і адресата за участю інтерпретатора-лінгвіста, який реконструює смислові побудови учасників дискурсу [2, с. 276]. Вона спеціалізується на вивченні тих мовних засобів тексту, які втілюють мовну свідомість людини та її соціальну діяльність.

Низка сучасних досліджень засвідчує зацікавленість аналізом людини в мові за участю лінгвокультурологічних студій. Лінгвокультурологічні дослідження забезпечують двобічний аналіз дискурсу – дослідження засобів його омовнення та розкриття культурно-соціального життя людини певної епохи крізь інтерпретацію цих засобів. Головним завданням лінгвокультурології – науки, яка досліджує мову як феномен культури, є розкриття ментальності народу та його культури через мову, вона зосереджена на відображенні духовного стану людини та суспільства в мові, дискурсі [1; 7]. Постулатом таких досліджень є переконання про нероздільний зв'язок мови і культури [6; 9].

Лінгвокультурний аспект аналізу дискурсу включає дослідження впливу звичаїв, вірувань, цінностей, побуту й особливостей культури етносу на мову (процеси номінації, лексичний склад, фразеологічний пласт). Метод лінгвокультурологічного аналізу полягає у детальному вивченні тих елементів художнього тексту, які є носіями культурної інформації: мовних кодів, символів, стереотипів, фразеологізмів, художніх метафор та порівнянь, тощо. Цим питанням цікавляться такі мовознавці як А. Вежицька, С. Воркачов, С. Іванова, В. Жайворонок, В. Карасик, В. Кононенко, В. Маслова, Г. Слишкін, Ю. Степанов, В. Телія, Н. Труфанова та інші.

При проведенні лінгвокультурологічного аналізу мовного втілення образу жінки в поезії Єлизаветинської епохи слід виділити в об'єкті дослідження ту інформацію, яка вказує на культурну значущість мовної одиниці, а також розпізнати її відношення до предметної галузі культури [3, с. 34]. У кожній культурній спільноті є свої уявлення про норми та ідеали людини, це ті характерні ціннісні орієнтири, на яких базується культура, і які відображаються в національній мові. Мова є носієм культурної інформації – інформації про світ, яка закріпилася у символічній формі, тобто має лінгвокультурну маркованість [4, с. 9; 8, с. 30]. Джерелами цієї інформації є також традиції, обряди, побут, віросповідання, фольклор, міфологія.

Людина в епоху Відродження усвідомлює цінність знання та свого індивідуального погляду, цей час відзначається «розквітом науки, увагою до особистості, переоцінкою середньовічних цінностей, появою нових жанрів та оновленням старих» [5, с.14]. Відродження характеризується утвердженням гідності людини, оспівуванням її зовнішньої та внутрішньої краси, розкриттям можливостей людського розуму. Зростає цінність кожної окремої людини, як особистості, вона викликає інтерес до своєї сутності.

Епоха Відродження в Європі активно охопила Італію (розквіт живопису й скульптури), Німеччину (графіка та книгодрукування), Англію (розвиток художнього дискурсу). Єлизаветинська поезія є вагомим компонентом Відродження в

Англиї, це був період розвитку слова. Кінець 16 – початок 17 століть є визначним часом в історичному та культурному житті Англії, який називають Єлизаветинською епохою. Це був період правління королеви Єлизавети I (1558 – 1603), який маркується в історії як час розквіту літературного життя та ренесансної культури. У зв'язку з цим, тема людини набула нового розвитку – вона займає центральне місце в мистецтві та літературі цього часу. Серед усіх описів людини у художніх творах, саме в поезії до неї прикута особлива увага, в тому числі й до опису жінки.

В епоху Відродження місце жінки у суспільстві змінилося в кращу сторону. У порівнянні з іншими країнами Європи цього часу, в Англії жінка мала більше свободи. Хоч вона повинна ще була коритися своєму чоловікові та виконувати низку домашніх справ, сфера її діяльності розширилася – з'явилося право на спілкування з іншими людьми (особливо з чоловіками) та можливість здобувати освіту, цікавитися музикою [21; 23].

Дослідження жіночої долі та ролі жінки в соціумі привертає посилену увагу мовознавців XX – XXI століть (А. Архангельська, Дж. Битлер, І. Грабовська, Т. Космеда, К. Левін, Д. Робін,), окремо науковці також аналізують особливості жіночого мовлення (Е.Горошко, Дж.Коутс, М.Крафорд, О.Петренко, О.Побережная, Л.Ставицька, О.Холод, Ю.Шевельов), досліджують жіночі образи та способи їхньої вербалізації (Ю.Гончар, А. Горнятко-Шумилович, Л. Демська-Будзуляк, Н.Карпенко, Я.Пузиренко, Т.Сукаленко). Актуальними також є культурологічні студії, які аналізують жінку та її повсякденне життя з урахуванням історичних особливостей певної епохи (Х.Даміко, А.Круз, А. Ларсен, К.Хавей, Дж. Хайзе).

Для дослідження способів лінгвокультурного мовного кодування образу жінки в англійських поетичних творах кінця 16 – початку 17 століть було проаналізовано твори 123 поетів цієї епохи, які описують жінок різного соціального й сімейного статусу, віку, тощо. Матеріалом дослідження є 1692 поетичних тексти. З метою виявлення лексем на позначення образу жінки було проведено вибірку іменників, які номінують жінку. В результаті аналізу визначено, що образ жінки зустрічається у 1138 віршах.

Опрацьовані твори англійських поетів містять описи жіночих ролей в житті суспільства досліджуваної епохи. Автори використовували низку мовних одиниць на позначення жінки та її якостей, описуючи її як молоду дівчину (*bonilasse, girl*), красуню (*belle, fair*), дружину (*wife, widow*), члена сім'ї (*mother, sister*), титуловану особу (*madam, queen*), жінку, яка займалася конкретними заняттями (*huntress, herd-maid*). Деякі лексичні одиниці позначають жінку, як об'єкт негативного ставлення (*shrow, witch*). Всі вище згадані одиниці слугують засобами вербалізації образу жінки та формують денотативне поле ЖІНКА, яке поділяється на субполя (Рис. 1). Перелічені поля містять тематичні групи синонімічної лексики, які характеризують різні категорії жінок. Кожному субполю призначається окрема семантична ознака, яка об'єднує лексичні одиниці.

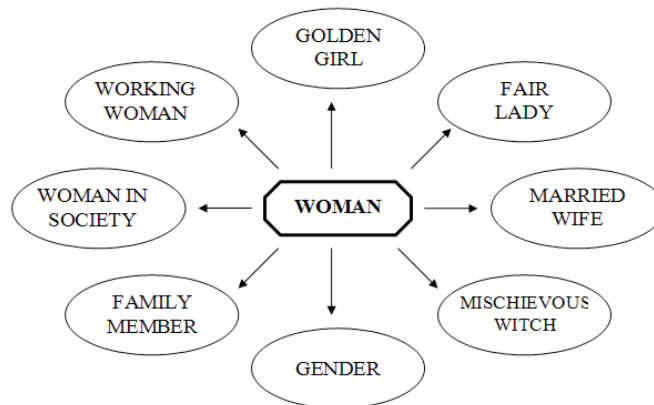


Рис. 1. Структура денотативного поля ЖІНКА

У цій статті розглянемо субполе GOLDEN GIRL. Мовні одиниці, які входять до цього поля, об'єднані семантичною ознакою «дівоцтво», «молодий вік». Ця ознака лежить в основі смислів різних лексем на позначення молодої особи жіночої статі, незаміжньої дівчини, яка ще не має великого життєвого досвіду та не зіткнулася з труднощами жіночої долі [20]. Словникові статті розкривають значення лексеми *girl* таким чином: це 1) немовля чи дитина жіночої статі [27, с. 1059]; 2) незаміжня молода дівчина [25]; 3) кохана, мила, любя (розм.) [28]; 4) молода особа жіночої статі [19]. Лексема *gold* в Єлизаветинську епоху символізує 2 різних поняття – дорогоцінний метал чи предмет прекрасного жовтого кольору та вказує на щось прекрасне, надзвичайне. Окремо виділяють мовну форму *golden*, яка в якості прикметника позначає: 1) дещо надзвичайно вартісне, важливе, чудове; 2) розквіт, щастя, молодість; 3) об'єкт бажання, часом домагання [12, с. 278-280]. Ці значення втілені у найменуванні Єлизаветинської епохи, яку називають «золотим віком», що символізує період активного розквіту культури Англії. Золото є символом багатства людини, яке проявляється в матеріальних статках та внутрішніх якостях людини.

У матеріалі дослідження субполе GOLDEN GIRL представлено 6-ма лексемами на позначення молодої дівчини, дівчинки – *girl, maid, maiden, bonilasse, damsel, lass*. Етимологічні дані про ці мовні одиниці ілюструють особливості їхніх значень, що сприятиме проведенню об'єктивного дослідження цієї лексики у англійському поетичному дискурсі.

Початково, у часи Середньовічної Англії, лексемою *girl* позначали маленьких дітей обох статей, як чоловічої так і жіночої [27, с. 1059]. Згодом, аж до 16 століття, це слово було витіснене мовними одиницями *knave* або *gay*, якими називали як хлопчиків, так і дівчаток [17, с. 148; 13, с. 641]. У 16 столітті слово *girl* знову зазнає змін та набуває значення дитини жіночої статі та молодої, неодруженої дівчини, а у 17 столітті його почали вживати на позначення служниці [27, с. 852]. Ця лінгвістична трансформація була спричинена змінами в культурній свідомості носіїв мови щодо оцінки жінок молодого віку [20, с. 172]. Такий розвиток семантичної структури був відповіддю на культурні зміни, які відбувалися в гендерній ідеології суспільства. У Єлизаветинську епоху мовна одиниця *girl* позначала дитину жіночої статі, яка не ще стала дружиною та через це має більше свободи у діях. Проте, вона є об'єктом зацікавлення чоловіків і перебуває під пильним наглядом батька чи брата.

Мовні одиниці *maid* та *maiden* в англійській мові вважаються синонімами, оскільки перша лексема є скороченим варіантом другої. До 12 століття слово *maid* позначало дівчину, молоду неодружену жінку (в сучасній англійській мові це значення зустрічається лише в архаїчних прикладах або у жартівливих ситуаціях). У Середньовіччі цією одиницею номі-

нують незайману дівчину, інколи служницю (друге значення є архаїчним та діалектним), в деяких випадках лексему *maid* використовують на позначення неодруженого чоловіка. У 17 столітті (під кінець правління королеви Єлизавети I) це слово позначає неодружену жінку, часом «стару діву» [26, с. 1259-1260; 14, с. 880]. Соціальною особливістю лексеми *maid* є те, що вона вказує на неодружену жінку, яка обов'язково є невинною і одного дня неодмінно стане дружиною.

Лексема *damsel* також позначає молоду, неодружену дівчину, леді, проте її відмінністю є те, що дівчина повинна належати до шляхетного чи титулованого роду. Згодом це слово почали використовувати як шанобливу форму звертання до дівчат нижчого соціального класу. Одним з середньовічних, застарілих значень цього слова є «молода дівчина чи служниця, яка очікує на народження дитини». У 16 – 17 століттях це слово користувалося особливою популярністю серед поетів для опису звичайної, молододі дівчини [26, с. 487; 14, с. 410; 14, с. 21].

Мовна одиниця *lass* використовується в англійській поезії на позначення молододі дівчини, жінки. У шотландському діалекті англійської мови це слово номінує дівчину-служницю. Нового значення ця лексема набула наприкінці 16-го століття, коли нею почали позначати кохану дівчину [26, с. 1179]. Останньою одиницею у субполі GOLDEN GIRL є *bonilasse*, яка має спільний корінь зі словом *lass*. Ця лексема рідко присутня в етимологічних та тлумачних словниках англійської мови. Так, в етимологічному словнику вона зустрічається двічі: 1) у словниковій статті *bonnibel*, як синонім до цього слова та означає «красиву, молоду дівчину» [26, с. 216]; 2) у словниковій статті *bonilasse*, де вказано, що ця лексема тепер пишеться через два слова *bonny* і *lass*, значення таке ж [10, с. 987]. А також у словнику «Collins Dictionary», який пропонує наступне, архаїчне значення цього слова – «приваблива молода дівчина» [16]. Отже, лексема *bonilasse* є результатом сполучення іменника *lass* («молода дівчина») та прикметника *bonny* («приємна, весела, красива») чи прикметника *bonne* («добра»), які походять з французької мови.

Розглянемо лінгвокультурні особливості зображення молододі дівчини у англійському поетичному дискурсі епохи Єлизавети I (1558 – 1603):

1. *Rich damask roses in fair cheeks do bide
Of my sweet girl, like April in his prime;
But her hard heart, cold chilly snow doth hide,
Of bitter Januar the perfect sign:
Her hair of gold shows yellow like the corn
In July when the sun doth scorch the ground;
And her fair breast, ripe fruit, which doth adorn
September rich: so as in her is found lit nil
Harvest, Summer, Winter, Spring, to be,
Which you in breast, hair, heart, and face, may see.* (Robert Tofte) [15]

Роберт Тофт створює образ молододі дівчини Єлизаветинської епохи *sweet girl* через опис її зовнішності та характеру. Він використовує мовні одиниці *hard heart – cold chilly snow, fair breast – ripe fruit* на позначення вродливої дівчини, у якої тверде, холодне серце, а пори року вказують на мінливість її характеру. Одиниці *damask roses in fair cheeks, hair of gold like corn* містять культурну інформацію, яка розкриває зовнішність та бачення молододі дівчини: *damask* є символом Єлизаветинської епохи, це червоний колір який був популярний в елементах одягу, він символізував багатство, розкіш та красу, також це був колір дамаської троянди – ніжно-рожевий, який поети використовували для опису рум'янцю на дівочих щічках [11, с. 15]; «золоте волосся» ілюструє тогочасне уявлення краси, яке закріпилося в культурному уявленні «золотої дівчини» – порівняння волосся з зерном вказує на цінність та перевагу дівчини з таким кольором волосся. У цьому прикладі спостерігаємо розуміння цінності зерна для жителів Англії і перенесення цього особливого значення на дівчину, яку природа наділила винятковою красою – золотавим волоссям. Така риса дівчини миттєво робила її особливою.

2. *As the bonilasse passed by,
Hey, ho, bonilasse!
She roved at me with glancing eye,
As clear as the crystal glass:
All as the sunny beam so bright,
Hey, ho, the sun beam!* (Edmund Spenser) [15].

Для створення образу молододі дівчини *bonilasse* Едмунд Спенсер використав такі мовні одиниці на опис її зовнішності: *glancing eye, clear crystal glass, bright sunny beam*. Ці стилістичні засоби (епітет, метафора) особливим художнім способом кодують культурні цінності людини Єлизаветинської епохи. Поет створює образ дівчини, де ілюструє її красу, простоту та щирість. *Sunny beam*, подібно до попереднього прикладу, передає культурне бачення краси дівчини та перегукується з «золотою дівчиною» – дівчина є променем сонця, її порівнюють з тим, без чого неможливе життя та що дає сили й розквіту всього живого на землі, вона є «променем» для чоловіка, який дає наснаги та зігриває. *Sunny* є синонімом до *golden*, оскільки символізує жовтогарячий, золотий колір, а дівчинка і є «золотою», адже у свої юні роки її багатством є молодий вік та свіжа краса. Епітет *crystal glass* символізує чистоту дівочтва та щирість погляду дівчини, її незайманість та відкритість.

3. *A modest maid, deck'd with a blush of honor,
Whose feet do tread green paths of youth and love,
The wonder of all eyes that look upon her,
Sacred on earth, design'd a saint above.* (Samuel Daniel) [22].

У цьому вірші Семюель Деніель створює образ скромної дівчини *modest maid*, яка є символом молодості та любові. Для розкриття образу юної, невинної дівчини використано мовні одиниці: *honor, youth, love, sacred, saint*, які увиразнюють бачення молододі дівчини. Автор говорить про молоду дівчину, як про «Божу красу». Здавна прийнято вважати, що Бог дає людині благодать, все найкраще, а отже саме Бог наділяє жінку особливою красою. Усе, що йде від Бога, є чудом і його даром, і краса не є винятком. Саме ця зовнішня риса є особливістю дівчини, вона є втіленням божественної краси. Створений образ ілюструє, що культура цієї епохи була глибоко пронизана релігійністю, яка вона мала особливе значення для англійців.

4. *He that for fear his master did deny,
And at a maiden's voice amazed stood.* (Henry Constable) [22].

Генрі Констабль милується красою молододі дівчини, яка втілена у голосі, настільки особливому, що захоплює хлопця. У цьому прикладі мовна одиниця *voice* використана на позначення краси дівчини, чистоти та невинності її душі. Ще у давньогрецькій міфології голос наділяли особливою магичною силою, який був здатний привабити чоловіка. Через голос та спів розкривається душа людини, летиться її щирість та любов.

5. *Take heed of gazing overmuch
On damsels fair, unknown:
For oftentimes the snake doth lie*

With roses overgrown. (Thomas Richardson) [15].

Томас Річардсон створює образ красивих, незаміжніх дівчат *fair damsels*, які приваблюють чоловіків, обравши релігійну тематику – він згадує змія, як символ гріхопадіння. Таким чином, мовні одиниці *gazing, fair, snake, roses* розкривають іншу сторону дівчини – вони вказують на зв'язок жінки та загрози. Релігійна спрямованість культури Єлизаветинської епохи пояснює використання біблійної алюзії у поетичних текстах, яка була прозорою для читачів англійської поезії.

6. *Thy girdle of gold so crimson red,
with pearles bedecked sumptuously:
The like no other lasses had,*

and yet thou wouldst not loue me. (Anonym) [15].

У цьому вірші автор створює образ дівчини з багатою сім'ї з використанням мовних одиниць, які позначають її зовнішність та елементи гардеробу: *girdle of gold, pearles*. Поєднання золотого та червоного кольору (*gold so crimson red*) мали особливе значення в культурі Англії цієї епохи, вони були символами титулу та викликали асоціації із забезпеченим життям. Лексема на позначення темно-червоного, кривавого кольору *crimson* є носієм культурної інформації та є один із знаменних відтінків досліджуваної епохи. Цей колір могли собі дозволити лише забезпечені люди, оскільки він не знебарвлювався і спосіб отримання такої фарби був дуже дорогим (його пігмент діставали з маленьких комашок). Цей відтінок вказував на те, що чоловік чи жінка належали до певного соціального класу, він демонстрував не лише багатство, але й соціальний чи релігійний статус, владу. За законом, який регулював використання предметів розкоші (встановлений у час правління Єлизавети I), цей колір могли носити лише ті, хто належали до королівської родини, дворянства чи церкви [24].

Лексема *pearl* увійшла в англійську лексику в 14 столітті з старофранцузької мови [26] та вказує на те, що англійці захоплювалися прикрасами, дорогоцінним камінням, а також на те, що вони приділяли увагу декоруванню свого одягу. Цю коштовність могли собі дозволити лише члени королівського двору чи люди вищого соціального класу [18]. Вона була дуже популярною прикрасою в цю епоху, символом моди, багатства.

У результаті проведеного дослідження встановлено частотність використання мовних одиниць на позначення образу жінки, які належать до субполя GOLDEN GIRL: *girl* – 10, *maid* – 52, *maiden* – 24, *bonilasse* – 2, *damsel* – 13, *lass* – 15. Встановлено, що найчастіше вживаються лексеми *maid* та *maiden*, а отже саме ці синонімічні одиниці найкраще ідентифікували молоду особу жіночої статі. Описані приклади ілюструють використання атрибутів на позначення зовнішнього вигляду та рис характеру незаміжньої дівчини у Єлизаветинській поезії.

Отже, у цій статті представлено спосіб застосування лінгвокультурологічного підходу до аналізу образу молодої дівчини. З його допомогою охарактеризовано культурно-марковані, мовні одиниці субполя GOLDEN GIRL, яке входить до денотативного поля ЖІНКА та здійснено інтерпретацію мовного кодування молодої дівчини в англійській поезії кінця 16 – початку 17 століть. Семантичною ознакою, яка об'єднує мовні одиниці цього субполя, є юна, молода, незаміжня дівчина, в той час як атрибут *golden* доповнює опис дівчини такими якостями, як дорогоцінна, жадана, особлива, у розквіті краси та літ. Саме тому вона була «золотою» – краса та молодість є одними найбільших багатств дівчини. В результаті проведеного дослідження визначено становище й оцінку молодої дівчини у суспільстві – це була юна, приваблива, незаміжня, щира, невинна, скромна, повна духовної чистоти, часом небезпечна (через спокусу) дівчина, яка привертає увагу юнаків.

Для опису зовнішності та внутрішньої сутності дівчини поети використовували назви природних явищ, елементи рослинного світу, біблійні алюзії та деталі гардеробу. Ця спеціальна лексика ілюструє спосіб сприйняття довоколишнього світу та цінності людей Єлизаветинської епохи. На основі аналізу субполя GOLDEN GIRL визначено, що незважаючи на слабку й другорядну позицію жінки в суспільстві 16 століття та звинувачення її у гріхопадінні, молоду дівчину часто оспівували у поетичних творах, описуючи її як привабливу жінку. Поетичний дискурс особливим чином привертає увагу до жінки з позитивної сторони.

Визначено, що особливості культури Єлизаветинської епохи вплинули на добір лексичних засобів для створення образу молодої дівчини у поетичному дискурсі – найяскравіше простежується зв'язок культури з релігією та соціальним життям людини цієї епохи. Таким чином, поетичному дискурсу Єлизаветинського періоду характерні переплетеність світів людини та природи, людини та соціуму. Розроблена методика аналізу субполя GOLDEN GIRL може бути застосована для подальшого вивчення денотативного поля ЖІНКА та інтерпретації кожної його складової.

Література:

1. Алефиренко Н. Ф. Лингвокультурология: ценностно-смысловое пространство языка: учеб. пособие / Н. Ф. Алефиренко. – М. : Флинта, Наука, 2010. – 288 с.
2. Андрейчук Н. І. Антропоцентрична парадигма сучасної лінгвістики: ідеологія і програми досліджень / Н. І. Андрейчук // Лінгвістичні студії: зб. наук. пр. – Донецьк : ДонНУ, 2009. – Вип. 17. – С. 273–278.
3. Андрейчук Н. І. Семіотика лінгвокультурного простору Англії кінця XV – початку XVII століття: монографія / Н. І. Андрейчук. – Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2011. – 280 с.
4. Березович Е. Л. Язык и традиционная культура: Этнолингвистические исследования / Елена Львовна Березович. – М. : Индрик, 2007. – 600 с.
5. Георгіївська В. В. П'єса Кристофера Марло «Едуард II» у контексті літератури XVII ст. / В. В. Георгіївська // Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. Серія Літературознавство. – 2011. – Вип. 2(1). – С. 11–16.
6. Гумбольдт В. фон. Язык и философия культуры / Вильгельм фон Гумбольдт [пер. с нем. М. И. Левина и др.]. – М. : Прогресс, 1985. – 456 с.
7. Маслова В. А. Лингвокультурология: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / В. А. Маслова. – М. : Издательский центр «Академия», 2001. – 208 с.
8. Никитина Л. Б. Образ homo sapiens в русской языковой картине мира: монография / Л. Б. Никитина. – 2-е изд. – М. : ФЛИНТА, 2011. – 221 с.
9. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии / Э. Сепир. – М. : Прогресс, 1993. – 655 с.
10. A new English dictionary on historical principles: in 10 vol. / Ed. by Dr. James A. H. Murray. – Vol. 1. – Oxford : At the Clarendon press, 1888. – 1240 p.
11. A new English dictionary on historical principles: in 10 vol. / Ed. by Dr. James A. H. Murray. – Vol. 3. – Oxford : At the Clarendon press, 1897. – 1213 p.

12. A new English dictionary on historical principles: in 10 vol. / Ed. by Dr. James A. H. Murray. – Vol. 4. – Oxford : At the Clarendon press, 1901. – 1176 p.
13. An etymological dictionary of modern English / Ed. by Ernest Weekley. – New York : Dover Publications, Inc., 1967. – Vol. 1. – 814 p.
14. An etymological dictionary of modern English / Ed. by Ernest Weekley. – New York : Dover publications, Inc., 1967. – Vol. 2. – 1660 p.
15. Ault N. Elizabethan Lyrics from the Original Texts / Norman Ault. – New York : Capricorn Books, 1960. – 560 p.
16. Bonilasse definition [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/bonilasse>
17. Curzan A. Gender Shifts in the History of English / Anne Curzan. – Cambridge : Cambridge University Press, 2003. – 223 с.
18. Elizabethan Jewelry [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.elizabethan-era.org.uk/elizabethan-jewelry.htm>
19. Girl definition [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/girl>
20. Higginbotham J. Fair maids and golden girls: the vocabulary of female youth in early modern English / Jennifer Higginbotham // Modern Philology. – The University of Chicago Press. – 2011. – Vol. 109, № 2. – P. 171–196.
21. McDowall D. An illustrated history of Britain / David McDowall. – Edinburgh : Longman Pearson, 2006. – 188 p.
22. Online collection of poems from different poets all around the world [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.poemhunter.com/>
23. Picard L. Elizabeth's London: everyday life in Elizabethan London / Picard Liza. – London : Weidenfeld & Nicolson, 2003. – 342 p.
24. The Color Crimson [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.elizabethan-era.org.uk/color-crimson.htm>
25. The desk standard dictionary of the English language / Ed. by L. H. D. James, C. Fernald and others. – New York and London : Funk & Wagnalls Co., 1939. – 894 p.
26. The shorter Oxford English dictionary on historical principles / Ed. by William Little, H. W. Fowler and others. – 3rd edition. – Oxford : At the Clarendon press, 1955. – Vol. 1. – 1280 p.
27. Webster's new international dictionary of the English language. – 2nd ed. – Springfield, Mass : G. & C. Merriam Co., 1956. – 3194 p.
28. Webster's collegiate dictionary. – 5th ed. – Springfield, Mass : G. & C. Merriam Co., 1943. – 1274 p.

УДК 811.124'06

І. І. Вакулик,

Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

ФАХОВА ЛЕКСИКА У НАУКОВІЙ ПАРАДИГМІ АНАТОМІЧНИХ НАЙМЕНУВАНЬ

У статті аналізуються терміни першого українськомовного видання Міжнародної ветеринарної анатомічної номенклатури (*Nomina anatomica veterinaria*) як семантична цілісність, упорядкована лінгвістично, у системі ветеринарно-медичних понять. Зокрема, розглянуто й описано структуру утворень термінологічних одиниць, до складу яких увходять терміни, що відносяться до кінцівок, а також терміни, які вказують на розташування і напрямок частин тіла. Терміни топографічної анатомії згруповано за диференційними семами.

Ключові слова: *Nomina anatomica veterinaria*, термінологічна номінація, анатомічні сполучення, шкала продуктивності, векторні терміни.

ПРОФЕСИОНАЛЬНАЯ ЛЕКСИКА В НАУЧНОЙ ПАРАДИГМЕ АНАТОМИЧЕСКИХ НАИМЕНОВАНИЙ

В статье анализируются термины первого украинскоязычного издания Международной ветеринарной анатомической номенклатуры (*Nomina anatomica veterinaria*) как семантическая целостность, лингвистически упорядоченная, в системе ветеринарно-медицинских понятий. Рассмотрены и описаны структуры образований терминологических единиц, в состав которых входят термины, относящиеся к конечностям, а также указывающие на расположение и направление частей тела. Термины топографической анатомии сгруппированы по дифференциальным семам.

Ключевые слова: *Nomina anatomica veterinaria*, терминологическая номинация, анатомические терминологические единицы, шкала продуктивности, векторные термины.

PROFESSIONAL VOCABULARY IN SCIENTIFIC PARADIGM OF ANATOMICAL NAMING UNITS

Terminology issues as a component part of general linguistics problematics are seen through the perspective of modern linguistics, since terminological systems are changing and being replenished with new concepts in accordance with changes of scientific knowledge level. Research activity of microsystems' component elements is being increased by the need of studying the nominations of new concepts.

The article analyzes the terms of the first Ukrainian edition of the International veterinarian anatomical nomenclature (*Nomina anatomica veterinaria*) as the semantic entity, structured linguistically, in the system of veterinarian-medical definitions. In particular, we considered and described the formation structure of terminological units which include the terms related to limbs as well as the terms related to location and orientation of body parts. Terms of topographic anatomy are grouped by differentiated semes.

Terms under analysis enter the syntagmatic relations according to the laws of vocabulary and grammar of the language under study. The tendency towards regularity/irregularity of terminological models formation is being observed. Terminological units nomination is due to the linear compatibility of linguistic components which form a clear definition in the structure of modern veterinary and medical terms. Quantitative analysis of the terms under study has revealed the most common lexemes grouped by opposite meaning.

For the terms related to NAV, the «performance scale» has been built, characteristic features of terms functioning and their use have been revealed. The specified terms can be used as an index list for establishing the definitions of anatomical terms when making professional dictionaries in veterinary medicine.

Key words: *Nomina anatomica veterinaria*, terminological nomination, anatomical combination, productivity scale, vector terms.

Постановка проблеми. Проблеми термінології як складової частини проблематики загального мовознавства знаходяться у призмі сучасної лінгвістики, оскільки термінологічні системи змінюються і поповнюються новими поняттями відповідно до змін рівня наукових знань. Активність досліджень складових елементів мікросистем посилюється потребою вивчення номінацій нових понять.

Терміни є тими одиницями мовної системи (за висловом В. Лейчика, «мови для спеціальних цілей»), які допомагають їй здійснювати спілкування в певній галузі разом із загальноживим лексиконом [5, с. 736]. Результати пізнавальної діяльності людини закріплюються у колективній свідомості людства за допомогою термінів, із яких складаються майбутні терміносистеми, що є певними фрагментами наукової картини світу у формі національних термінологій. Логічний

зміст терміносистем певних галузей є однаковим для всіх національних мов, а мовна форма – план вираження – має суто національний характер і залежить від словотворчих і метафоричних моделей конкретної (національної) мови [9]. Тому особливої актуальності у мовознавчій науці набувають проблеми функціонування термінологій різних галузей знань в аспекті мовних та концептуальних картин світу, поява яких продиктована розвитком суспільства і мови зокрема [2, с. 35; 3; с. 93–94; 6, с. 20, 25–26; 7, с. 89–90; 8].

Аналіз досліджень, спрямованих на системний аналіз засобів термінотворення, що зумовлено особливостями структури наукової національно-мовної картини світу, породжують поліаспектність у вивченні проблем сучасних термінологічних систем. Незважаючи на активні розробки у галузі структурної організації термінів (А. Хаютін, З. Стобескі, Р. Грабіс, К. Лорен, Г. Піхт, Б. Головін, В. Гак, В. Даниленко, Т. Канделакі, Д. Лотте, О. Суперанська, М. Степанова, М. Володіна, Ф. Нікітіна, О. Безпояско, Л. Шевченко, Т. Кияк, В. Івашенко, І. Кочан), закономірності будови системи моделей у мові науки залишаються недостатньо вивченими. Тому актуальність дослідження терміносистем різних мов із урахуванням своєрідних тенденцій сучасного термінотворення не підлягає сумнівам. Висвітлення цього питання набуває особливого значення у зв'язку з кількісним зростанням нових термінологічних найменувань, із посиленням лексичного і структурного впливу на інтернаціональні моделі словотвірних інновацій, а також необхідно для розуміння основних чинників і закономірностей розвитку граматичної будови мови взагалі.

Мета і формулювання цілей статті. Метою дослідження є розгляд форм вербалізації анатомічних понять ветеринарної медицини, за допомогою яких відбувається процес моделювання фрагментів наукового знання про світ, виявлення сутнісних ознак у семантичній структурі анатомічних термінів ветеринарної медицини.

Викладення основних положень статті. Слово у термінологічній системі має особливу семантику, продиктовану науково-професійною сферою, а також дефініціями [4, с. 13]. Тому об'єктом нашого дослідження були терміни, що увійшли до першого українськомовного видання Міжнародної ветеринарної анатомічної номенклатури – *Nomina anatomica veterinaria* за редакцією В. Т. Хомича і В. С. Левчука (Київ, 2005). Їх ми розглядали як семантичну цілісність, упорядковану лінгвістично [10, с. 119], у системі ветеринарно-медицини понять.

У роботі над термінологічним матеріалом використано два види дужок – круглі та квадратні. У круглих дужках наведено прилади, цифри позначають сторінку у NVA, де зазначено термін, а квадратні дужки вжито для пояснення термінів. Також розвідка містить умовні скорочення NVA – *Nomina anatomica veterinaria*, NA – *Nomina anatomica*, TO – термінологічна одиниця (у визначенні кількісної характеристики термінів).

Оскільки остеологія пов'язана з морфологією скелета, то у моделях термінів ветеринарії у функції ядра виступають «кістка» (*сезамоподібна* 33, *ploska* 35, *трапецієподібна* 59, *півмісяцево-човноподібна* 59, *крилоподібна* 44) та «відросток» (*крилоподібний* 39, *шилоподібний* 41, 57, 58, *гачкоподібний* 45, 55, *пірамідний* 48, *мечоподібний* 54, *надгачкоподібний* 55, *соскоподібний* 40, 49, 51). Вони групуються навколо прикметників із фіналлю *-подібний*.

У інших анатомічних сполученнях, де ядром виступає «отвір», може використовуватися сема «геометричної фігури» (напр., *круглий отвір*, *овальний отвір*) або вказувати на зовнішню подібність (*соскоподібний*, *шило-соскоподібний*, *решітчастий*).

Третя позиція за частотністю використання належить іменникам «гребінь» (*клиноподібний* 40, *крилоподібний* 39, *надсоскоподібний* 42), «пазуха» (*клиноподібна* 40, 49, 39), «тім'ячко» (*соскоподібне* 35, *клиноподібне* 53), «поверхня» (*вушкоподібна* 53, 63, *клиноподібна* 40, 49), «край» (*соскоподібний* 37, *клиноподібний* 42), «ямка» (*човноподібна* 39, *клиноподібна* 50). Також зафіксовано одиничні випадки вживання таких термінів, як «кут», «втиснення», «підвищення», «гачок», «дзьоб», «пазуха» у поєднанні з прикметниками, які вказують на фізичну подібність.

У анатомічних сполученнях даного типу ад'єктив презентує подібність за двома ознаками: може вказувати на наближеність до зовнішніх форм чи геометричних фігур (*ploskий*, *овальний*, *пірамідний*, *коловий*, *квадратний*, *круглий*, *півмісяцевий*, *решітчастий*, *спіральный*) або може бути створений за зразком (*сезамо-*, *соско-*, *клин-*, *валико-*, *крило-*, *човно-*, *шило-*, *передклин-*, *шилососко-*, *надсоско-*, *гачко-*, *вушко-*, *мечо-*, *надгачко-*, *грушо-*, *кікте-*, *нитко-*, *грибо-*, *сочевице-*, *листоподібний*). Разом зафіксовано 73 TO, що становить 6,3% термінів.

У переважній більшості такі терміни біноміальні. Вони зводяться до структури N+A, хоча зустрічаються поодинокі випадки й ускладненої формули N+N+A, що містить два означення – узгоджене та неузгоджене. Схематично модель можна зобразити наступним чином: Я+O_{неузг.}+O_{узг.}, де Я – ядро, O_{узг.} – узгоджене означення, O_{неузг.} – неузгоджене означення.

Розглянемо другу категорію термінів, які вказують на розташування та напрямок. Їх застосовують переважно у найменуванні понять, що стосуються голови, грудної й тазової кінцівок та їх ділянок, а також ділянок тіла, живота, таза, шиї, грудей. Найпоширеніші прикметники топографічної анатомії перебувають у відношенні протилежності: *верхній* – *нижній*, *краніальний* – *каудальний*, *дорсальний* – *вентральний*, *зовнішній* – *внутрішній*, *правий* – *лівий*, *більший* – *менший*, *латеральний* – *медіальний*, *плантарний* – *пальмарний*.

У розділі «Остеологія» виценовуємо наступні термінологічні сполуки, у яких семантичний маркер ядра містить протилежні значення: *каудальний/краніальний кут* 55, 58, 66, 67, *каудальна/краніальна частина* 56, 64, *каудальна/краніальна поверхня* 57, 58, *каудальна/краніальна хребцева вирізка* 51, *каудальний/краніальний суглобовий відросток* 51, 53, *каудальна/краніальна реберна ямка* 52, *каудальний/краніальний отвір таза* 64, *каудальна/краніальна дорсальна клубова ость* 63, *каудальне/краніальне міжвіросткове поле* 66, *каудальний/краніальний отвір грудної клітки* 55, *каудальна/краніальна гілка лобкової кістки* 55, *каудальний/краніальний кінець* 51 [ямка хребця, голівка хребця]. Разом 36 TO, що становить 3,11%.

Третя опозиційна пара на позначення термінів напрямку стосується сторін тіла тварин, спрямованих догори або донизу. Дорсально називається поверхня, розташована проти сили тяжіння, а її протилежна сторона – вентральна – виявляється найближчою до природного положення тіла тварин, тобто коли вона ходить, літає, або плаває. Тому міжнародна ветеринарна анатомічна номенклатура подає перелік термінів, укладений за системним принципом будови організму тварин: *дорсальний носовий хід* 36, *дорсальна стінка* 36, *дорсальна виросткова ямка* 37, *дорсальна дуга* 52, *дорсальна суглобова поверхня* 52, *дорсальні крижові отвори* 53, *дорсальний край* 60, 70, *дорсальна клубова ость* 63, *дорсальний лобковий горбок* 64. Разом 10 TO, що становить 0,86%.

У межах анатомічної терміносистеми виценовуємо антиномії, які різняться лише понятійним змістом, тобто виявляють семантичні протилежності лише у даному контексті: *дорсальна поверхня* 53, 59, 68 – *пальмарна*, *медіальна*, *латеральна* (*поверхня*); *дорсальна поздовжня борозна* 59, 69 – *пальмарна*, *плантарна*, *проксимальна* (*борозна*) [плеснові кістки], *дорсальна сезамоподібна кістка* 62 – *дистальна кістка*; *дорсальна частина* 61, 70 – *латеральна*, *медіальна* (*частина*) [кісток пальців стопи], *вентральна сіднична лінія* 63 – *каудальна сіднична лінія* [клубова кістка], *вентральний кут* 55 – *каудальний*, *краніальний* (*кут*) [лопатка], *вентральна поверхня кам'янистої частини* 41 – *медіальна поверхня кам'янистої*

частини [вискова кістка], каудальний криловий отвір 39 – ростральний, малий (криловий отвір); каудальний слізний відросток 46 – ростральний слізний відросток; каудальна ямка черепа 35 – ростральна, середня (ямка черепа). Такі терміни варто кваліфікувати як векторні, оскільки вони виражають протилежну або взаємну зворотність ознак і зумовлені об'єктивним існуванням у системі ветеринарної анатомії.

Терміни типу *дорсальна носова раковина* 45 [решітчаста кістка], *вентральна пластинка* 52 [VI шийний хребець], *вентральний гребінь* 51 [тіло хребця], *каудальний піднебінний отвір* 35 [лице], *каудальна носова ость* 49 [кістка риля], *каудальна верхньоощелена пазуха* 46, 49 [влична кістка], *каудальна лобова пазуха* 38, 48 [тім'яна та міжтім'яна кістка], *каудальний похилений відросток* 38 [основна клиноподібна кістка] не утворюють протилежних, але співзначних пар, що пояснюється особливістю називання функціональних органів тварин.

Найпотужнішими (з погляду продуктивності утворення термінологічних сполучень) серед термінів, які вказують на напрямок частин тіла, виступають такі, до складу яких увиходить прикметник *lateralis*, є «бічний». Так анатомічні сполучення *латеральна поверхня (стегна, гомілки, стопи, плесна)* стосуються тазових кінцівок; *латеральна ділянка (носа, шиї, грудна борозна)* відносяться до ділянок голови, шиї та грудей. *Латеральна сезамоподібна суглобова поверхня* 65, *латеральна стінкова борозна* 61, 70, *латеральна стінка* 36, *латеральна лобова пазуха* 46, *латеральна поверхня* 49, 55, 58, 66, 67, 69, *латеральні підборідні отвори* 50, *латеральний хребцевий отвір* 51, *латеральна маса* 52, *латеральна частина* 53, 61, 70, *латеральний крижовий отвір* 53, *латеральний надвіросток* 57, 65, *латеральний край* 57, 58, 59, 66, 67, *гребінь латерального надвіростка* 57, *латеральний шилоподібний відросток* 57, *латеральний вінцевий відросток* 58, *латеральне пальмарне підвищення* 60, *латеральний пальмарний відросток* 61, *латеральна підшовна борозна* 61, *латеральний підшовний отвір* 61, 71, *латеральний копитний хряц* 61, 70, *латеральне поле прямого м'яза стегна* 62, *латеральний надвіростковий горбистість* 65, *латеральний віросток* 65, 66, *латеральний міжвіростковий горбок* 66, *латеральна кісточка* 66, 67, *латеральне плантарне підвищення* 69, *латеральний плантарний відросток* 70. Ці терміни становлять 3,8% у загальному переліку остеології.

Другу позицію на шкалі продуктивності напрямів презентує термін *medialis*, є «медіальний, серединний». Сполучуваність даного прикметника у термінологічних номінаціях становить 3,03% : із яких більша частина термінів належать ділянкам тазової кінцівки (*regiones membri pelvini*), інші терміни – ділянкам грудної кінцівки (*regiones membri thoracici*). Переважно, це терміни, які стосуються медіальної поверхні кисті, п'ястка, плеча, передплесна, стегна, гомілки, стопи, плесна, пальців стопи: *медіальна поверхня кам'янистої частини* 41, *медіальна стінка* 36, *медіальний підборідний отвір* 50, *медіальний надвіросток* 57, 65, *медіальний край* 57, 58, 59, 66, 67, *медіальний шилоподібний відросток* 57, *медіальний вінцевий відросток* 58, *медіальна поверхня* 58, 66, 67, 69, *медіальна підшовна борозна* 61, *медіальний підшовний отвір* 61, 70, *медіальний копитний хряц* 61, 71, *медіальне поле прямого м'яза стегна* 62, *медіальна губа* 65, *медіальний віросток* 66, 65, *медіальна кісточка* 66, *медіальна частина* 70, 60, *медіальний плантарний відросток* 70, *медіальне пальмарне підвищення* 60, *медіальна стінкова борозна* 60, *медіальна надвіростковий горбистість* 65, *медіальна сезамоподібна поверхня* 65, *медіальний міжвіростковий горбок* 66, *отвір медіального плантарного відростка* 70.

Третю позицію так званої шкали посідає термін «*dorsalis*, е» із вісьмома варіантами утворень, котрі стосуються грудної й тазової кінцівок (напр., *дорсальна поверхня (стопи, плесна, пальців стопи, пальців кисті, зап'ястка, п'ястка)*), а також укаже на лінії та площі ділянок тіла й шиї (*дорсальна середина лінії, дорсальні площини*). Як видно із наведених прикладів, даний термін має відношення до спини або дорсальної частини хвоста, тулуба, шиї та відповідної поверхні голови. Також він увиходить до складу термінів, що мають відношення до спинки кисті та стопи.

Серед термінів, що вказують на розташування (проміжний, поверхневий, глибокий, поздовжній) вирізняються терміни *anterior* «передній», *posterior* «задній», *superior* «верхній», *inferior* «нижній», які взагалі не можуть використовуватися по відношенню до чотвероногих. Унаслідок їх використання виникає плутанина через значення в анатомії людини. Вживання цих термінів обмежене при позначенні деяких структур голови (напр., повіки і губи мають верхню та нижню частини). Термін *transversalis*, є «поперечний» має відношення до площини, яка перпендикулярна до поздовжньої осі тулуба або його частин (*поперечний відросток* 51, *поперечний отвір* 52, *поперечні лінії* 53, *поперечний гребінь* 57). Дана категорія термінів детально розглянута у розвідці автора «*Nomina anatomica veterinaria: етапи формування номенклатури та особливості використання термінологічних одиниць*».

Наступні зауваження стосуються термінів «пальмарний» (долонний), «проксимальний» (ближчий), «плантарний» (підшовний). *Palma* – це точний латинський термін для внутрішньої поверхні руки. У NVA зафіксовано терміни: *підшовна поверхня пальців стопи (плантарна поверхня, пальмарна поздовжня борозна, пальмарна поверхня (заплесна, плесна, п'ястка, пальців кисті); проксимальна міжфалангова ділянка* [ділянки тазової і грудної кінцівок].

Ще одна опозиційна пара термінів із семантичною ємністю «розташування» посідає на сходнику на «шкалі продуктивності» у так званій термінологічній матриці ветеринарної медицини (*права/ліва поздовжня борозна* 130, *правий/лівий поздовжній тяж* 130, *права/ліва печінкова протока* 138, *права/ліва вентральна ободова кишка* 135, *права/ліва дорсальна ободова кишка* 135, *правий/лівий згин ободової кишки* 135, *правий/лівий край* 137 [печінка], *права/ліва частина цитоподібної залози* 167, *права/ліва пластинка* 143, *правий/лівий край матки* 160, *права/ліва трикутна зв'язка* 166, *права/ліва медіальна частина печінки* 138, *ліва латеральна частина печінки* 138). Разом 26 ТО, що становить 2,46% термінів спланхнології.

Аналіз досліджуваних термінологічних одиниць демонструє також категорію термінів, у яких ємність «розмір» презентована опозицією великий/менший (*малий криловий отвір* 39). Однак у номінації анатомічних термінів зустрічаємо лексичну градацію форми – більший/менший: *менший вертлог* 64, *менші слізи залози* 123, *менші піднебінні канали* 49, *менший піднебінні отвори* 49; *більша піднебінна борозна* 47, 48, *більший піднебінний отвір* 47, 49; *більша/менша сідонична вирізка* 63, *гребінь більшого/меншого горбка* 56, *горбистість більшого/меншого крилового м'яза* 56, 57, *більша/менша кривина* 130, 131, *більша/менша кривина шлунка* 128, *більший/менший сосочок дванадцятипалої кишки* 133, *більша/менша кривина сліпої кишки* 134, *більша/менша протока вилочної залози* 123, *протоки більшої/меншої під'язикової залози* 123, *більші/менші ниркові чашечки* 151, *більші/менші присінкові залози* 162 [присінок піхви], *більший/менший сальник* 165, 166 [очеревина], *більше/менше артеріальне коло райдужки* 360, *канал більшого/меншого кам'янистого нерва* 40). Разом 52 ТО, що становить 1,98% термінів остеології та спланхнології.

Кольорова гама також не залишилася поза увагою науковців-термінологів, котрі уклали номенклатурні видання. У термінах артрології, міології, спланхнології виявлено термінологічні сполучення *жовті зв'язки* 81, *жовта оболонка живота* 105, *жовте тіло* 159. Серед термінів нервової системи – *червоне ядро* 304, *червоно-спинномозковий шлях* 298; у ангіології – *червона пульпа селезінки* 283. І лише у двох термінологічних сполученнях присутні прикметники *ruber*, *brn*, *brum* та *flavus*, а *um*, котрі вказують не лише на кольорову відмінність, але є показником термінологічних дефініцій

двох типів кісткового мозку, що, відповідно, розрізняються за структурними й функціональними особливостями: *medulla ossium rubra* є джерелом кровотворення, *medulla ossium flava* – неактивною пухкою жировою тканиною. Найактивнішими у залученні до складу термінологічних сполучень визнано «білий» та «сірий»: біла зона 379, біла пластинка 304, біла спайка 293, біла речовина 292, білі лінії 105, білувата оболонка 153, білувате тіло 159, біла пульпа селезінки 283. Указують на яскравість кольору темна пластинка склери 359, блискучий покрив 359, біде ядро 318. Анатомічні терміни нервової системи презентують ще два кольори – блакитний та чорний. Однак це одиничні приклади (блакитне місце 302, чорна речовина 304). Разом 21 ТО.

Термінологічні системи перебувають у постійному русі, що пов'язано зі зміною рівня наукових знань, заміною менш досконалих термінів на більш адекватні. Саме таке тенденція спостерігалась у дефініціях окремих термінів NVA. Термін *пальмарний* «долонний» використовують як термін напрямку замість *волярний*; *anterior, posterior, superior, inferior* – терміни, які вказують на розташування та напрямок частин тіла [1, с. 31]; термін остеології (морфології скелета) *sternebrae* «сегменти груднини» уведений тому, що у деяких видів свійських ссавців сегменти груднини залишаються окремими, *linea musculi tricipitis* «лінія триголового м'яза» заміняє термін *crista anconeae*, який застарів [1, с. 75]; у артрології (вченні про з'єднання кісток) термін *articulationes* є спільним для всіх з'єднань, *articulationes synoviales* заміняє раніше вживані *diarthrosis et articulus, ligamenta sesamoidea collateralia* «колатеральні сезамоподібні зв'язки» раніше називали «підтримуючими зв'язками дистальної сезамоподібної кістки», *pars calcaneometatarsea* «п'яtkово-плеснова частина» раніше називали *pars distalis ligamenti collateralis laterale breve* [1, с. 94]; терміни міології (вченні про м'язи) *musculus erector spinae* «м'яз-випрямляч хребта» заміняє термін *musculus sacrospinalis, ligamentum accessorium* «додаткова зв'язка» раніше називалась «обмежувальною зв'язкою» або «променевою голівкою сухожилка поверхневого згинача і сухожилковою голівкою сухожилка глибокого згинача пальців», *musculus gluteofemoralis* позначає «сіднично-стегновий м'яз», який раніше називали *musculus caudofemoralis* і *musculus abductorcruris cranialis* [1, с. 118]; термін спланхнології (вчення про нутроці) *rugae palatinae* більш правильніший, ніж *plicae palatinae, musculus stylopharyngeus caudalis* «шило-глотковий каудальний м'яз» раніше називався *musculus stylopharyngeus, capsula fibrosa perivascularis* «наволокудишна волокниста капсула» раніше називали «гліссоновою капсулою» [1, с. 170–172, 176]; терміни ангіології (вчення про судини) *truncus linguofacialis* «язиково-лицевий стовбур» заміняє колишню назву «зовнішня щелепна артерія від її початку до язикової артерії» [1, с. 285], *arteria cervicalis superficialis* заміняє давніший термін *truncus omocervicalis*, а також позначає артерію, яку раніше називали «поверхневою шийною артерією у м'ясоїдних» і «висхідною шийною у жуйних» [1, с. 286], *limphocentrum ischiadicum* заміняє колишній *limphocentrum sacrale* [1, с. 291]; термін нервової системи *fissura uvolonodularis* «язичково-вузликвова щілина» заміняє термін *fissura caudolateralis* і відповідає *postolateralis* NA, *lamina terminalis grisea* введений для того, щоб запобігти плутанині при використанні його в ембріології, відповідно до анатомічної номенклатури, *ganglion pterygopalatinum* «крило-піднебінний вузол» змінено для того, щоб погодити її з назвою крило-піднебінної ямки, в якій лежить цей ганглії [1, с. 355]; серед термінів органів чуття *discus nervi optici* колишній термін *papilla* не відповідає дійсності, тому що у цьому місці поверхня підіймається своєрідно – у зв'язку з цим у NA використано термін «диск зорового нерва».

Тому постійне поповнення NVA новими термінами свідчить про відкритість і динамізм системи, що виявляється у процесі термінологізації, та, за влучним висловом О. Селіванової, «у межах терміносистем постійно відчувається планове вдосконалення як здійснення її систематизації <...>, унормування <...>, уніфікації <...> і стандартизації» [5, с. 739].

Отже, аналізовані терміни вступають у синтагматичні відношення за законами лексики та граматики досліджуваної мови. Прослідковується тенденція до регулярності/нерегулярності творення термінологічних моделей. Номінація термінологічних одиниць відбувається завдяки лінійній сполучуваності мовних складових, які формують чітку дефініцію у структурі сучасних ветеринарно-медичних термінів.

Кількісний аналіз досліджуваних термінів виявив найбільш частотні лексеми, згруповані за значенням протилежності: «верхній/нижній», «краніальний/каудальний», «правий/лівий», «дорсальний/вентральний», «зовнішній/внутрішній», «більший/менший», «латеральний/медіальний», «плантарний/пальмарний».

Таким чином, для термінів, що увіходять до NA, вибудовано «шкалу продуктивності», виявлено характерні особливості функціонування і використання термінів, котрі вказують на розташування і напрямок частин тіла чи відносяться до кінцівок, а також термінологічні одиниці згруповано за диференційними семами. Описані терміни можуть слугувати списком алфавітного показника для встановлення дефініцій анатомічних термінів при укладанні фахових словників ветеринарної медицини.

Подальший аналіз словникових дефініцій дозволить окреслити закономірності лінійної сполучуваності термінів, сприятиме диференціації схожих лексико-семантичних груп.

Перспективним може бути розгляд умотивованості описуваних термінологічних одиниць, оскільки за будь-якої номінації важливу роль відводять мотивації (чи то з погляду метафоризації, чи то завдяки набору відповідних терміноелементів). Ці та інші проблеми будуть вивчені у наступних термінологічних розвідках.

Література:

1. Nomina anatomica veterinaria / В. Т. Хомич, В. С. Левчук, Л. П. Горальський, Ю. С. Ших, І. Г. Калиновська. – Житомир : Полісся, 2012. – 388 с.
2. Вакулик І. І. Давньогрецька та латинська мови як джерело сучасної наукової термінології [Текст] : монографія / І. І. Вакулик. – К. : НУБіП України, 2014. – 237 с. : табл.
3. Дубічинський В., Васенко Л. Деякі аспекти термінознавства у процесі навчання української мови за професійним спрямуванням [Електронний ресурс] / В. Дубічинський, Л. Васенко. – Режим доступу : <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/6984/1/22.pdf>
4. Кочан І. М. Українська наукова лексика : міжнародні компоненти в термінології : [навч. посіб.] / І. М. Кочан. – К. : Знання, 2013. – 294 с.
5. Лінгвістична енциклопедія / [авт.-уклад. Селіванова О. О.]. – Полтава : Довкілля-К, 2010. – 844 с.
6. Основи термінознавства : [навч. посібник] / С. З. Булик-Верхола, Г. П. Наконечна, Ю. В. Теглівець. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2013. – 160 с.
7. Основи термінотворення : семантичний та соціолінгвістичний аспекти [Текст] : монографія / А. С. Д'яков, Т. Р. Кияк, З. Б. Куделько. – К. : ВД «Academia», 2004. – 220 с.
8. Термінологічний вісник: [Зб. наук. праць] / Відп. ред. В. Л. Іващенко. – К. : Інститут української мови НАНУ, 2013. – Вип. 2(2). – 207 с.
9. Зеленецький Н. В. Международная ветеринарная анатомическая номенклатура на латинском и русском языках. Nomina Anatomica Veterinaria (пятая редакция) [справочник] / Н. В. Зеленецький. – [1-е изд.] – СПб. : ООО «Лань-Трейд», 2013. – 400 с.
10. Общая терминология : Вопросы теории / А. В. Суперанская, Н. В. Подольская, Н. В. Васильева. – 3-е изд. – М. : УРСС, 2004. – 246 с.

Т. В. Валюкевич,

Харьковский гуманитарный университет «Народная украинская академия», г. Харьков

ПОНЯТТЄВО-ЦІННІСНА СКЛАДОВА В СТРУКТУРІ КОНЦЕПТУ ЗОВНІШНІСТЬ ЛЮДИНИ

Стаття присвячена вивченню поняттєво-ціннісної складової в структурі концепту ЗОВНІШНІСТЬ ЛЮДИНИ. Розглядаються підходи до моделювання структури концептів. Обґрунтовується вивчення понятійної і ціннісної складових в їх взаємозв'язку.

Ключові слова: концепт ЗОВНІШНІСТЬ ЛЮДИНИ, поняттєво-ціннісна складова, структура концепту.

ПОНЯТИЙНО-ЦЕННОСТНАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ В СТРУКТУРЕ КОНЦЕПТА ВНЕШНОСТЬ ЧЕЛОВЕКА

Статья посвящена изучению понятийно-ценностного компонента в структуре концепта ВНЕШНОСТЬ ЧЕЛОВЕКА. Рассматриваются подходы к моделированию структуры концептов. Обосновывается изучение понятийного и ценностного компонентов в их взаимосвязи.

Ключевые слова: концепт ВНЕШНОСТЬ ЧЕЛОВЕКА, понятийно-ценностный компонент, структура концепта.

NOTIONAL-VALUE COMPONENT IN THE CONCEPT APPEARANCE STRUCTURE

The article deals with notional-value component in the concept APPEARANCE structure. Approaches to concepts structure modeling suggested by native as well as foreign linguists are described. The concept studied which is defined as a combination of a person's external features visually perceived is viewed as a linguocultural one due to the fact of containing value component in its structure. Notional component of the concept APPEARANCE contains information about invariant characteristics of a person's appearance which are interpreted, and evaluated while being perceived. Value component of the concept under consideration reflects values shared by people in a particular society. The article states that evaluation of a person's appearance is verbalized by adjectives which express three types of values – sensory, sublimated and rationalistic.

Key words: concept APPEARANCE, notional-value component, the structure of a concept.

Актуальность исследования обусловлена непрекращающимся интересом к процессам категоризации и концептуализации окружающей действительности, занимающим центральное место в когнитивной лингвистике, а также к моделированию структуры концепта, как основного ее термина.

Объектом исследования в данной статье является понятийно-ценностный компонент в структуре концепта ВНЕШНОСТЬ, в то время как средства объективации данного компонента составляют предмет исследования.

Концепт, являясь базовым термином современной лингвистики, изучается в рамках двух основных подходов – лингвокогнитивного [6; 1; 11; 3] и лингвокультурного [12; 7; 8; 5; 13]. Когнитивные концепты – это «индивидуальные содержательные ментальные образования, структурирующие и реструктурирующие окружающую действительность, а культурные концепты – это коллективные содержательные ментальные образования, фиксирующие своеобразие соответствующей культуры» [7, с. 34].

Следует отметить, что на данном этапе не существует единого мнения исследователей относительно структуры концепта. Представители лингвокогнитивного подхода определяют ее как совокупность когнитивных признаков, под которыми понимаются «отдельные признаки объекта, осознанные человеком и отображенные в структуре концепта как отдельные элементы его содержания» [11, с. 128], в то время как структуру лингвокультурного концепта составляют понятийная, образная и ценностная (значимостная в терминологии С.Г. Воркачева) составляющие [7; 13; 5].

Новый подход к определению структуры лингвокультурных концептов предлагает И.С. Шевченко, которая настаивает на взаимопроникновении составляющих концепта и выделяет концепты с относительно обособленными составляющими, концепты бинарной структуры и синкретические концепты. В структуре концептов первого типа (ВЛАСТЬ, ВЫБОРЫ) четко выделяются понятийный, образный и ценностный компоненты. Концептам второго типа (ГРЕХ/SIN, ДОБРО/ЗЛО) присуща неразрывность двух составляющих – понятийного и ценностного, так как ценность присутствует в самих понятиях. К третьему типу относятся так называемые синкретичные концепты (КРАСОТА), понятийный, образный и ценностный компоненты которых неразрывно связаны, о чем свидетельствует компонентный анализ имени концепта [14].

Концепт ВНЕШНОСТЬ ЧЕЛОВЕКА, как совокупность его зрительно воспринимаемых признаков, рассматриваем как лингвокультурный благодаря наличию в его структуре ценностного компонента. Как отмечает С.Г. Воркачев, с утратой ценностного компонента, концепт сохраняет свое физическое существование, но теряет культурный статус [5].

Понятийный компонент лингвокультурного концепта определяется как «то в содержании концепта, что не является образным» [5], представляет собой языковую фиксацию его признаков [7] и выделяется на основании анализа лексико-графического анализа слов-репрезентантов исследуемого концепта. Так, понятийный компонент концепта ВНЕШНОСТЬ ЧЕЛОВЕКА составляет основной когнитивный признак «способ выглядеть», а также признаки «тело», «мимика», «манера поведения», «одежда», отражающие инвариантные характеристики внешности, несущие фактуальную, наиболее существенную информацию о ней. В терминологии М.В. Никитина понятийный компонент составляет интенционал концепта, его постоянные признаки, индуцирующие признаки вероятностные, составляющие его импликационал и образующие периферию концепта [9].

Таким образом, понятийный компонент изучаемого концепта содержит информацию об инвариантных признаках внешности. Воспринимаемые зрительно, данные признаки интерпретируются субъектом восприятия, получают оценку, и отражают ценности, существующие в данном обществе, так как «именно оценка связывает человека не только с окружающей природной, социальной или иной реальностью, но и непосредственно с другими людьми, вводя его в мир ценностей» [10, с. 175].

Внешность человека представляет собой его неотъемлемую характеристику, и, являясь объектом зрительного восприятия, оценивается воспринимающим в зависимости от существующих в сознании ценностных установок. Ценностный компонент концепта предполагает наличие оценочного отношения к предмету или явлению представителей определенной лингвокультуры того или иного исторического периода, и является определяющим для его выделения [7].

Внутри ценностного компонента, по мнению Г.Г. Слышкина [13], могут быть выделены аспекты актуальности и оценочности. Актуальность определенного концепта определяется многообразным потенциалом его знакового выражения, детализацией обозначаемого концептом фрагмента действительности [7; 13]. Аспект оценочности заключается в наличии оценочной составляющей имени концепта, его сочетаемости с оценочными прилагательными, свойственных ему оценочных коннотациях [13].

Оценка рассматривается в качестве многоаспектной категории, соотносимой с ценностной шкалой, и определяется как положительная или отрицательная характеристика объекта, связанная с признанием или непризнанием его ценности [2].

Как отмечает Е.М. Вольф, оценочная шкала является неоднородной, представляет собой сложную биполярную структуру, отражает полюсы оценочного спектра и содержит зону «положительного» (хорошо) и «отрицательного» (плохо), между которыми расположена зона «нейтрального». Точки (зоны, области) на этой шкале выделяются в соответствии с критериями градации, основным из которых является возможность фиксации некоторого состояния для объективного определения степени качества [4].

Оценка внешности может быть выражена отдельными словами (прилагательными, наречиями, наименованиями предметов и действий), семами в составе значения отдельных слов, а также семантикой высказывания в целом. Положительное или отрицательное значение может содержаться в семантике самих лексических единиц или выражаться имплицитно и выводиться на основании контекста.

Лексическими средствами выражения оценки внешности являются прилагательные, представляющие группу предикатных слов, функцией которых является не указание на предметы или явления, а приписывание им признаков.

Средством оценивания внешности человека являются прилагательные, которые, в зависимости от основания, выражают *сенсорную*, *сублимированную* и *рационалистическую* оценку.

Отношение человека к внешности другого может быть зафиксировано на шкале с положительным и отрицательным векторами, условно называемыми зонами «положительного» и «отрицательного», между которыми находится зона «нейтрального».

Сенсорная оценка связана с ощущениями, чувственным опытом и характеризует не объект, а субъект. Благоприятное ощущение вызывает положительные эмоции и внешность получает позитивную оценку, и негативную, если ощущение неблагоприятное. Так, *сенсорную* положительную оценку объективируют прилагательные *agreeable, prepossessing, pleasing, smiling, good-humoured, imposing, charming, delightful, striking, remarkable*, в то время как прилагательные *sinister, fierce, unprepossessing, despicable, demonic, grim, frightening* характеризуют отрицательную.

Группу *сублимированных* оценок составляют оценки эстетические и этические. Эстетические оценки связаны с удовлетворением чувства прекрасного, этические оценки – с удовлетворением нравственного чувства.

Эстетическое суждение об определенном объекте с целью определения его ценности можно вынести только в результате зрительного восприятия, так как свойство быть красивым / некрасивым приписывается, прежде всего, зримым объектам окружающего мира. Положительная *эстетическая* оценка вербализована прилагательными *genteel, good-looking, pretty, attractive, beautiful*, отрицательная – *unprepossessing, unattractive, ill-favoured, disagreeable, grotesque*.

Рационалистическая оценка связана с практической деятельностью человека, его интересом и повседневным опытом. Основными критериями данной оценки являются физическая или психическая польза, направленность на достижение определенной цели, выполнение некоторой функции. Таким образом, рационалистическая оценка, также как и сублимированная, соотносится с понятием нормы. Прилагательные *healthy, well-groomed, orderly, industrious, youthful* выражают положительную *рационалистическую* оценку, а *unhealthy, insignificant, ugly* – отрицательную.

Таким образом, специфика восприятия изучаемого концепта, обусловленная интерпретацией и оцениванием внешности, позволяет рассматривать понятийный и ценностный компоненты в их взаимосвязи

Перспективой дальнейших исследований является описание образного компонента изучаемого концепта.

Литература:

1. Бабушкин А. П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка / А. П. Бабушкин. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1996. – 104 с.
2. Белова Н. Н. Семантика оценки в именах прилагательных : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Белова Наталья Николаевна. – Мичуринск, 2011. – 262 с.
3. Болдырев Н. Н. Концептуальная основа языка / Н. Н. Болдырев // Когнитивные исследования языка. – Вып. IV. Концептуализация мира в языке : кол. монография ; гл. ред. Е.С. Кубрякова. – М. : ИЯ РАН; Тамбов : Изд-во ТГУ, 2009. – С. 25–78.
4. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки / Вольф Е.М. – [2-е изд. доп.]. – М. : Едиториал УРСП, 2002. – 280 с.
5. Воркачев С. Г. Счастье как лингвокультурный концепт / С. Г. Воркачев. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2004. – 192 с.
6. Жаботинская С. А. Концепт / домен: матричная и сетевая модели / С. А. Жаботинская // Культура народов Причерноморья. – 2009. – № 168. – Т. 1. – С. 254–259.
7. Карасик В. И. Лингвокультурный концепт как единица исследования / В. И. Карасик, Г. Г. Слышкин // Методологические проблемы когнитивной лингвистики. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 2008. – С. 75–80.
8. Красных В. В. Этнопсихоллингвистика и лингвокультурология : курс лекций / В. В. Красных. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2002. – 194 с.
9. Никитин М.В. Развернутые тезисы о концептах / М. В. Никитин // Вопросы когнитивной лингвистики. – 2004. – № 1. – С. 53–64.
10. Нечепуренко Т. Л. Социокультурный компонент языковой личности как предпосылка развития системы оценки / Т. Л. Нечепуренко // Семантический анализ единиц языка и речи: Процессы концептуализации и структура значения: вторые чтения памяти О. Н. Селиверстовой. – М. : МГПУ, 2006. – С. 173–179.
11. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика / З.Д. Попова, И. А. Стернин. – М. : АСТ : Восток-Запад, 2007. – 314 с.
12. Степанов Ю. С. Константы : Словарь русской культуры / Ю. С. Степанов. – [Изд. 2-е, испр. и доп.]. – М. : Академический проект, 2001 – 590 с.
13. Слышкин Г. Г. Лингвокультурные концепты и метакоцепты : автореф. дис. на соискание учен. степени докт. филол. наук : спец. 10.02.19 «Общее языкознание» / Г. Г. Слышкин. – Волгоград : Волгоград. гос. пед. ун-т, 2004 – 35 с.
14. Шевченко И. С. Лингвокультурні концепти: проблеми типології / И. С. Шевченко // Каразінські читання чинання : Людина. Мова. Комунікація : Тези доповідей XIV наукової конференції з міжнародною участю. – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2015. – С. 250-251.

М. І. Венгринюк, О. М. Мельник,

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, м. Івано-Франківськ

КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ АНОТАЦІЇ ЯК ВТОРИННОГО НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО ТЕКСТУ

У статті розглянуто анотацію як складник політекстуальної структури науково-технічного тексту. На матеріалі статей журналу «Нафтогазова енергетика» розкрито комунікативно-прагматичний потенціал анотацій в науково-технічному дискурсі. Зокрема визначено функціональне навантаження анотації в процесі комунікативного обміну між автором наукового тексту і читачем, з'ясовано зміст анотації як жанру вторинної комунікації.

Проаналізовано стилеві особливості науково-технічного макротексту, у площині якого перетинаються первинні і вторинні тексти (лексеми, що утворюють тематичне ядро; схематичність і стереотипність висловлювання; акцент на термін; економія одиниць лексичного і синтаксичного рівнів та ін.). Схематично відображено стереотипні структури, які формують комунікативно-прагматичний каркас науково-технічної анотації, – фокус інформації, на якій автор спрямовує увагу читача.

Ключові слова: анотація, науково-технічний текст, вторинна комунікація, стереотипна структура, прагматичний каркас.

КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ АННОТАЦИИ КАК ВТОРИЧНОГО НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОГО ТЕКСТА

Статья рассматривает аннотацию как компонент политекстуальной структуры научно-технического текста. На материале журнала «Нефтегазовая энергетика» раскрыт коммуникативно-прагматический потенциал аннотаций в научно-техническом дискурсе. Определены функции аннотации в процессе коммуникативного обмена между автором научного текста и читателем, содержание аннотации как жанра вторичной коммуникации.

Проанализированы стилиевые особенности научно-технического макротекста, в плоскости которого пересекаются первичные и вторичные тексты (лексемы, образующие тематическое ядро; схематичность и стереотипность высказывания; акцент на термин; экономия единиц лексического и синтаксического уровней и др.). Схематически отображены стереотипные структуры, формирующие коммуникативно-прагматический каркас научно-технической аннотации, – фокус информации, на который автор направляет внимание читателя.

Ключевые слова: аннотация, научно-технический текст, вторичная коммуникация, стереотипная структура, прагматический каркас.

COMMUNICATIVE AND PRAGMATIC POTENTIAL OF THE ABSTRACT AS A SECONDARY SCITECH TEXT

The article explores the abstract as part of the politextual structure of SciTech texts. Article abstracts from «Oil and Gas Energy Journal» made it possible to prove communicative and pragmatic potential of such secondary source material in SciTech discourse. They particularized a functional load of abstracts in communicative exchange between the author and the reader of SciTech text and the content of the abstract as a genre of secondary communication.

The research proved the abstract to serve as an accurate expressive and condensed substitute of the original, to have a stereotypical structure and to perform a number of functions aimed at finding an information source, its representation and selection from an array of subject sources that are homogeneous.

Analysis of stylistic features of SciTech macrotext revealed intersection of primary and secondary texts (lexemes forming the subject nucleus; language patterns and stereotypes; terminological emphasis; scarcity lexical and syntactic units etc. Stereotypical structures focus schematically communicative and pragmatic frame of a SciTech abstract highlighting and contouring information that the author draws attention to. Its distinctive feature is that the frame is formed by a correlating pair describing two key actions (what has been done and what positive result it has brought). Abstract authors use evaluative markers represent them the most significant information to the receiver.

Functional diversity of abstracts testifies to their representative nature and universality in search and retrieval of information. The main goal of this communicative genre is to avoid redundancy of information, emphasis on the most important findings, receiver's focus on the most significant, condensed information. Linguistically, it may be useful to examine broader contexts of SciTech abstracts, to outline their place in the system of SciTech genres, to analyze their lexical, syntactic, structural and compositional features.

Key words: abstract, SciTech text, secondary communication, stereotypical structure, pragmatic frame.

В умовах розширення обсягу інтелектуальної інформації та ускладнення комунікації в науці зростає посилена увага до вивчення комунікативно-прагматичного потенціалу вторинних (периферійних) наукових текстів (заголовки, передмова, післямова, вступ, висновки, анотації). Це відносно самостійні тексти, що узагальнено і сконденсовано виражають зміст первинного тексту і є результатом його аналітико-синтетичного опрацювання. Їхня основна функція – розкривати тематичний ракурс наукового джерела, репрезентувати важливі, на думку автора, онтологічні, методологічні й аксіологічні ознаки отриманого знання [1], акцентувати на якісних характеристиках дослідження та перевазі застосованих методів, сигналізувати про створення наукового продукту, який підвищить рівень уявлення про предмети і явища об'єктивного світу.

Вторинні тексти, незважаючи на їхню функціональну близькість, різняться структурно і за змістом. На особливу увагу заслуговує вивчення анотації як складника політекстуальної структури науково-технічного тексту. Цей жанр посідає особливе місце в системі жанрів як максимально ущільнений, що представляє наукову інформацію в найбільш сконденсованій формі. З одного боку, його «можна віднести і до жанрового ядра (тобто жанрів, що домінують за обсягом представлення та мають найповніше виражені мовні характеристики, властиві науковому стилю загалом), і до жанрового пограниччя» [8, с. 177].

Незважаючи на те що анотація вже неодноразово потрапляла в коло наукових зацікавлень мовознавців, вивчення її крізь призму комунікативно-прагматичного потенціалу науково-технічного тексту не було об'єктом ґрунтовного осмислення. Мета наукової статті – розкрити комунікативно-прагматичний потенціал анотацій в науково-технічному дискурсі. Для досягнення поставленої мети необхідно розв'язати такі завдання: 1) розкрити зміст анотації як жанру вторинної комунікації в науково-технічному тексті; 2) виявити функціональне навантаження анотації в процесі комунікативного обміну між автором наукового тексту і читачем. Матеріалом дослідження послужили анотації науково-технічних статей (журнал «Нафтогазова енергетика» за 2011-2014 рр.)

Анотація як вторинний науковий жанр була об'єктом різноаспектного вивчення. Мовознавців цікавили такі питання: визначення змісту понять «анотація», «анотування», виявлення функцій анотації в науковому дискурсі та визначення її структурно-семантичних особливостей, класифікація анотацій, місце анотації в системі жанрів наукового стилю, показни-

ки рівня якості анотації. На думку Л. Мацько та Г. Денискіної, анотація – це коротке письмове повідомлення про джерело інформації, створене для того, щоб у читача склалося адекватне уявлення про загальний зміст і призначення джерела [3, с. 51]. Основними функціями цього вторинного жанру є сигнальна і пошукова [3; 7].

Показниками рівня якості анотації є стислість і точність інформації про першоджерело, оформлення анотованого тексту відповідно до чинних мовних норм, уникнення зайвих фраз, вставних слів, складних конструкцій. Орієнтовну модель анотації наукового джерела формує вступна (вихідні дані джерела), основна (перелік основних проблем та/або висновків тексту-джерела), заключна частини (актуальність і адресат джерела) [5; 7]. Класифікування анотацій передбачає їхній поділ на довідкові та рекомендаційні; загальні та аналітичні; монографічні та зведені; пояснювальні, описові та реферативні; авторські і складені редакторами, бібліографами. Тож ідеться про вторинний текст, що тяжіє до точності, виразності та сконденсованості змісту первинного тексту, що має стереотипну структуру і певні функції, спрямовані на пошук джерела інформації, його репрезентування та виокремлення з низки тематично однорідних.

Як «компонент політекстуальної структури тексту» (О. Баженова) анотація тісно пов'язана з первинним текстом, перебуваючи з ним у відповідному змістовому й лексико-граматичному зв'язку. Потужним об'єднуювальним чинником цих текстів є мовний стиль, що значною мірою визначає актуалізацію певних одиниць лексичного і граматичного рівнів та способи представлення наукової інформації. Науково-технічний макротекст, у площині якого перетинаються первинні і вторинні тексти, має свої стильові особливості. Проаналізуємо їх.

По-перше, симбіоз науки і техніки спрямований на практичне застосування наукових знань, покращення технологічного процесу, збільшення обсягів виробництва, забезпечення надійності й ефективності роботи промислових об'єктів. Тому ключовими поняттями в науково-технічному тексті є ті, що відображають науково-технічний прогрес: *ефективність (економічна), оптимізація (режимів, підсистем), попередження (виникнення аварійних ситуацій), розв'язання (складного завдання), удосконалення (технологічного процесу, методів), підвищення (ККД), зменшення (втрат потужності), запобігання (самовідгвинченню, виникненню нештатних ситуацій), працездатність (запропонованої моделі), зміцнення (поверхні металевих виробів), доцільність (використання), надійність (трубопроводів)*. Ці лексеми утворюють тематичне ядро науково-технічного тексту.

По-друге, виклад у науково-технічних текстах передбачає логічне, а не чуттєве сприйняття, тому в цьому типі дискурсу вживають здебільшого мовні засоби, позбавлені емоційного та експресивного навантаження [2, с. 2].

По-третє, т. зв. «технічне мислення» зумовлює тяжіння до стереотипності та схематичності висловлювання, надання переваги усталеним мовним зворотам та стандартним моделям побудови тексту, як-от: наведено результати порівняльних експериментів; охарактеризовано основні технічні рішення; проведено експериментальні дослідження; побудовано математичну модель; створено інтелектуальну систему; розглянуто актуальне науково-практичне завдання; використано алгоритм; визначено економічну ефективність; здійснено прогнозування; наведено приклади пошкодження.

По-четверте, науково-технічний текст тяжіє до звуження вербального простору, інформаційної місткості засобів, акцентуванні на терміні та його поняттєвому визначенні, економії одиниць лексичного і синтаксичного рівнів. Тож як складник науково-технічного макротексту анотація відображає його основні стильові риси і зближується з іншими компонентами тієї самої політекстуальної структури.

З іншого боку, анотація – відносно самостійний текст, який може функціонувати незалежно від первинного тексту. Жанрові та функціональні особливості анотації вирізняють її з-поміж стилістично однопланових текстів. Цей вторинний текст має потужний комунікативно-прагматичний потенціал: не лише дає коротку характеристику наукової статті, а й актуалізує метадані, які описують документ або його частину [3, с. 51]. Анотація «діє» на комунікативному рівні. За її допомогою автор науково-технічного тексту привертає увагу читача, переконує його в необхідності прочитання праці, роблячи первинний текст мобільнішим, відкритішим, доступнішим.

Зважаючи на певні чинники, автор наукового твору намагається обґрунтовано дібрати мовні засоби, які мають, на його думку, якнайкраще репрезентувати отримані знання та донести їх до адресата. Проведений аналіз дозволив виявити стереотипні структури, які формують комунікативно-прагматичний каркас науково-технічної анотації. Це своєрідний змістовий згусток, або фокус інформації, на який автор спрямовує увагу читача, прагнучи його зацікавити. Відзначмо таку особливість: каркас анотації утворює співвідносна пара, яка описує дві ключові дії: що було зроблено і який позитивний результат це дало. Схематично стереотипні структури можна відобразити так:

1) удосконалення методу – позитивні зміни в процесі (за допомогою вдосконаленого методу обчислення проаналізовано контрольні точки... дало можливість зменшити кількість інформації для подальшого оброблення даних і в такий спосіб прискорити процес контролю);

2) проведення випробувань – введення в експлуатацію (Розроблено програму проведення випробувань. ... Розроблена програма прийнята в промислову експлуатацію...);

3) удосконалення методів – заощадження коштів, уникнення аварій (Удосконалення сучасних методів контролю фізико-механічних характеристик металоконструкцій дасть змогу заощадити значні фінансові кошти та запобігти виникненню аварій);

4) розроблення методів – удосконалення технології (Скористалися методом комп'ютерного моделювання.... удосконалено технологію визначення характеристик відцентрового нагнітача);

5) аналізування сучасних методів – визначення оптимальних дій (Проаналізовано сучасні методи визначення ефективних керувальних дій ... Запропоновано для визначення оптимальних керувальних дій використовувати математичну модель);

6) розроблення конструкції – заощадження витрат (Розроблено нову конструкцію для транспортування природного газу ... це майже утричі дешевше за транспортування традиційною системою);

7) експеримент – виявлення дефектів (Розроблено експериментальний взірець для контролю стану ізоляційного покриття ... Отримано результати контролю із виявленими місцями дефектів);

8) аналіз процесу – зменшення сили тертя (Проаналізовано процеси, що відбуваються з компонентами ... Досягнуто зниження енергонавантажності металополімерних пар тертя);

9) математична модель – оптимізація енергоспоживання (Розроблено математичну модель визначення оптимальних значень ... оцінено можливий отриманий ефект зменшення енергоспоживання та зниження навантажень);

10) описано рівняння – рекомендація щодо вибору (Описано рівняння ..., що дає підстави розробити рекомендації щодо вибору типу та конструкції насосної установки);

11) проведення розрахунків – підтвердження результатів (Проведено тестові розрахунки, які підтверджують узгодженість результатів розрахунків з відомими теоретичними й експериментальними розрахунками);

12) запропоновано напрям – покращення (*Запропоновано найважливіші напрями ..., спрямовані на удосконалення систем менеджменту, покращення систем інформаційного забезпечення в управлінській сфері*).

Стереотипні структури дозволяють сфокусувати увагу читача на ключових питаннях, відображених у первинному тексті, дають змогу сформулювати уявлення про тематику та проблематику наукового джерела, об'єкт та предмет дослідження. В умовах збільшення науково-технічної інформації ці засоби економлять пошукові ресурси адресата, сприяють пришвидшенню отримання необхідних знань і динамізують пізнавальний процес. З іншого боку, аналізуючи зміст анотації, читач запитує: чим це наукове джерело вирізняється з-поміж тематично однорідних, у чому його перевага? Тоді важливу роль відіграють аксіологічні засоби, саме вони оцінюють науковий твір.

Так, визначаючи модальну рамку висловлювання (*новий – новий, сучасний – несучасний, актуальний – неактуальний, доцільний – недоцільний, ефективний – неефективний*), автор за допомогою оцінних маркованих засобів наголошує на найактуальніших, найновіших підходах, методах, аспектах вивчення явища чи процесу, вказуючи адресатові, що саме це джерело заслуговує на увагу. Як зауважує П. Селігей, автори «важливо не просто повідомити про свою розвідку, а й переконати інших у тому, що її тема – актуальна, метод – слушний, результати – вірогідні, подальша праця – перспективна, так щоб читач урешті й сам розділив думки й позицію автора, жваво перейнявся цією проблематикою, покликався на цю публікацію в майбутньому» [6, с. 175]. Анотація, перебуваючи в сильній позиції тексту (розташування зазвичай біля заголовка, перекидка кількома мовами, наявність ключових слів), здатна якнайкраще представити здобуті знання науковій громадськості, привернути увагу читачів: *запропоновано нову технологію вимірювання та інтерпретації; представлено сучасну техніку та технології ремонту; розглянуто актуальні питання на основі використання нової технології; обґрунтовано технічну досяжність та економічну доцільність застосування технології; вирішено важливе завдання*.

В іншому випадку автори використовують оцінні маркери з метою представлення реципієнтові найбільш значущої інформації: *охарактеризовано основні технічні рішення, необхідні для практичної реалізації запропонованої схеми; проведено короткий огляд основних методів та технічних засобів, вказано на їхні переваги та недоліки; запропоновано основні способи підвищення ефективності контролю; описано та обґрунтовано основні проблеми, які можуть виникнути*. Тож інтенційно-авторську спрямованість анотацій актуалізують такі сполучення слів: *основні технічні рішення, основні методи та технічні засоби, основні способи, основні проблеми* тощо. Увагу зосереджено на найважливішому, інформаційно сконденсованому. Головне комунікативне завдання – уникнути надлишкової інформації, наголосити на важливому.

Отже, анотація є необхідним складником науково-технічного тексту, а не його надлишковим смисловим дублетом. З одного боку, цей жанр покликаний задовольняти інформаційно-пошукові потреби адресата, сприяти пришвидшенню отримання необхідних знань, динамізувати пізнавальний процес, з іншого – активно пропагувати працю, зацікавлювати читача, переконувати в необхідності прочитання певного наукового джерела. Така функціональна різноплановість анотацій дозволяє говорити про її універсальний пошуковий та науково-репрезентативний характер. Мовознавчою перспективою є вивчення широкого контексту науково-технічних анотацій, визначення їх місця в системі жанрів наукового стилю, аналізування лексико-синтаксичних, структурно-композиційних та прагматичних особливостей.

Література:

1. Баженова Е. А. Научный текст как система субтекстов : дис. ... доктора филол. наук, 10.02.01 «Русский язык» / Баженова Елена Александровна. – Екатеринбург, 2001. – 366 с.
2. Крапивкина О. А. Лингво-прагматические аспекты перевода научно-технических текстов [Электронный ресурс] / О. А. Крапивкина, А. А. Мусоханова // Гуманитарные научные исследования. – 2014. – № 8. – Режим доступа : <http://human.snauka.ru/2014/08/7629>
3. Мацько Л. І. Українська наукова мова (теорія і практика) / Любов Мацько, Ганна Денискіна. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2011. – 272 с.
4. Непийвода Н. Ф. Автор наукового твору : спроба психологічного портрета // Мовознавство. – 2001. – № 3. – С. 11–23.
5. Онуфрієнко Г. С. Науковий стиль української мови / Г. С. Онуфрієнко. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 312 с.
6. Селігей П. О. Науковий стиль української мови : ресурси оновлення / П. О. Селігей // Мовознавство. – 2006. – № 2–3. – С. 174–186.
7. Семенов О. М. Культура наукової української мови / О. М. Семенов. – Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2008. – 224 с.
8. Шулінова Л. В. Анотація в системі жанрів наукового стилю української літературної мови / Л. В. Шулінова // Мовні і концептуальні картини світу. – К. : ВД Дмитра Бураго, 2010. – Вип. 29. – С. 377–381.

УДК 070 (477.84) «1990/1991»

О. К. Вільчинський,

Тернопільський національний педагогічний університет імені В. Гнатюка, м. Тернопіль

ТРАНСФОРМАЦІЯ РАЙОННОЇ ПРЕСИ ТЕРНОПІЛЬЩИНИ В ПЕРІОД СУСПІЛЬНИХ ЗМІН 1990-1991 РОКІВ

У статті розглянуто особливості структурно-змістових перетворень у районній пресі Тернопільщини в період суспільних змін 1990-1991 рр., виявлено певні закономірності та етапи трансформації районних газет.

Ключові слова: районна газета, трансформаційні процеси, перейменування, зовнішня трансформація, внутрішня трансформація.

ТРАНСФОРМАЦИЯ РАЙОННОЙ ПРЕССЫ ТЕРНОПОЛЬЩИНЫ В ПЕРИОД ОБЩЕСТВЕННЫХ ПЕРЕМЕН 1990-1991 ГОДОВ

В статье рассмотрены особенности структурно-содержательных преобразований в районной прессе Тернопольщины в период общественных перемен 1990-1991 гг., выявлены определенные закономерности и этапы трансформации районных газет.

Ключевые слова: районная газета, трансформационные процессы, переименование, внешняя трансформация, внутренняя трансформация.

THE REGIONAL PRESS OF TERNOPIL DURING SOCIAL CHANGES IN 1990-1991: STRUCTURAL AND SEMANTIC ASPECT

The article deals with peculiarities of structural and semantic changes in the regional press of Ternopil during the period of social changes in 1990-1991, some conformities and stages of regional newspapers transformation are revealed. It was elu-

cided that the transformation processes in the local press of mentioned period in the spring of 1990 became irreversible, after the elections to local councils on March 4. It was caused by the fact that Rukh got the victory in the vast majority of district councils of Ternopi. Regional newspapers were apparatus of the Communist Party of district and regional councils and it was reflected in the increasing number of publications on the previously forbidden or concealment topics on national-patriotic, religious and local history themes. The next step of transformation in Ternopil regional newspapers was their mass renaming, which lasted from early summer to late autumn of 1990, although some publications were renamed until August 1991. The synchronicity of this process may indicate that it was planned. Renaming did not affect only those publications, whose names did not contain Communist Soviet ideology. At all regional newspapers, whether they were renamed or not, edition marking of the regional organization of the Communist Party of Ukraine and District Council of MPs was transferred from the first page to the last one. The marking was typed in small print in the original statements. This can be seen as an attempt of Communist Party elite to retain the political leadership. In late August 1991, after the failure of «Emergency Committee» and the proclamation of the Act of Independence of Ukraine, third phase of transformations begins. At this time almost all local newspaper, except ones that stopped their resignation, were officially registered as the publication of district councils, or as the cofoundation of district councils and labor groups. They have remained in this legal status to the present day.

Keywords: regional newspaper, transformation processes, renaming, external transformation, internal transformations.

Трансформація тернопільської преси кінця 1980-х – початку 1990-х рр. відображає зміни, що відбувалися в українського суспільстві у той період, має як спільні риси виходу з-під компартійного контролю друкованих ЗМІ Галичини, так і деякі особливості. Найменш дослідженими є трансформаційні процеси у районних газетах.

Метою запропонованої статті є аналіз структурно-змістових особливостей перетворень у районній пресі Тернопільщини означеного періоду.

Під трансформацією розуміється «далекосяжний комплекс системних перетворень, який сприяє оптимізації контролю над більшістю основних суспільних елементів управління. У вузькому сенсі трансформація – це перехід від авторитарних і монолітних суспільно-економічних відносин з плановою економікою до плюралістичних демократичних структур з ринковою економікою» [4, с. 11]. І хоч у статті «Чи є в Україні преса?» Д. Пилипчук указує на пасивну роль українських журналістів у подіях того часу: «Виплекана партапаратом національна індиферентність тисяч українських журналістів особливо відчутно проявилася в дні, коли КПУ розпочала масове цькування Народного Руху України» [3, с. 54], районна преса Тернопільщини в цей період уже почала вичерпувати свій потенціал як «засіб простого інформування населення про досягнення трудівників соціалістичної праці, а отже, її функція як «рупора будівництва комуністичного суспільства» також почала вичерпуватися, зійшла нанівець» [2, с. 76–77].

Трансформаційні процеси у районній пресі зазначеного періоду, на наш погляд, набули незворотного характеру лише навесні 1990-го, після виборів до місцевих рад народних депутатів 4 березня. У переважній більшості районних рад Тернопільщини перемогу здобули представники Руху, а оскільки районні газети були органами одночасно райкомів компартії і районних рад, то це відразу позначилося на збільшенні кількості публікацій на раніше заборонені або замовчувані теми національно-патріотичного, релігійного, історико-краєзнавчого спрямування.

Зокрема, у бережанському «Новому житті» лише після березня 1990 р. почали з'являтися публікації на вище означену тематику, а саме: «Лисоня просить нас» (№ 78) – про легіон українських січових стрільців, «Чогось наша слава Україна зажурилася» (№ 86) – про січових стрільців, вихідців із Бережанського району, «Могутні крила журавлів» (№ 91) – повернення імені Б. Лепкого, «500-літній ювілей козацької слави» (№ 93) та ін. Раніше замовчувана тема січового стрілецтва навесні 1990-го була помітною і на шпальтах газети «Шляхом Ілліча» – органу Тернопільського райкому компартії та Тернопільської районної ради народних депутатів. Йдеться насамперед про такі матеріали: «Іхав стрілець на війноньку» (№ 48–49), «У кліщах смерті» (№ 57–58) – спогади чотаря УГА, «Крила стрілецької пісні» (№ 90–91). Подібна тематика в цей період спостерігається на шпальтах переважної більшості районних газет Тернопільщини, за винятком хіба що газет у трьох північних (волинських) районах, які на початку ХХ ст. входили до складу Російської імперії, а не Австро-Угорської.

Починаючи з червня і завершуючи листопадом 1990 р., у районних газетах Тернопільщини разом із тематичною трансформацією відбуваються і зовнішньотрансформаційні процеси, які розгортаються у двох напрямках. По-перше, районки починають масово перейменовувати (перереєструвати під новими назвами, але зберігаючи стару нумерацію). При цьому із назв видань усувають суспільно-політичну лексику на кшталт: *комунізм, прапор, Ілліч, колгосп, зоря, ленінський* та под. По-друге, із першої шпальти (з-під логотипу) зникає означення видання як органу певного райкому та районної ради. Натомість у вихідних даних на останній сторінці дрібним шрифтом зазначається, що видавцями газети є районна рада та районна партійна організація (без вказівки якої саме партії). Саме така зовнішня трансформація відбулася з гусятинською районною газетою «Прапор комунізму», яка однією з перших в області (16 червня) змінила назву на «Вісник Надзбруччя». До 9 жовтня під логотипом ще стояло «Орган Гусятинського районного комітету Комуністичної партії України та районної ради народних депутатів Тернопільської області», але потім його замінило означення, а саме: «Громадсько-політичний часопис Гусятинського району Тернопільської області». Водночас триває і тематична трансформація. Так, незважаючи на означення «орган райкому», у газеті з'являються матеріали не лише про відновлення могили борців за волю України «Повернуто забуті імена» (№ 87–88), а й критичні публікації про роль комуністичної партії у житті суспільства на зразок: «Чому я вийшов з партії?» (№ 81–82).

Упродовж літа-осені 1990 р. прояви зовнішньотрансформаційних перетворень спостерігалися більшою або меншою мірою у всіх районних газетах Тернопільщини, незалежно від того, чи були в їхніх назвах слова на позначення компартійних символів, чи вони певним чином зберігалися. Навіть якщо назву газети і не змінювали, як, наприклад, у бережанського «Нового життя», то з-під логотипу все одно усувалося означення органу відповідної партії, а натомість з'являлося інше – «Громадсько-політична газета Бережанщини». Варто додати, що саме «Нове життя» є тим районним виданням, яке вже в 1990 р. пройшло разом із зовнішньою ще й внутрішню трансформацію. Як уже згадувалося, на виборах до місцевих рад у березні 1990 р. в багатьох районах Тернопільщини перемогли представники Руху, у Бережанській районній раді вони також становили більшість. Відтак, рішенням районної ради створюється газета «Бережанське віче», перший номер якої виходить 15 вересня 1990 р. Тоді ж із логотипу «Нового життя» зникає перша частина означення – «орган Бережанської районної ради», а залишається лише друга – «орган райкому компартії». З таким логотипом газета виходила недовго, уже 22 вересня (№ 112) згідно із загальною тенденцією з'являється інше означення цього видання, хоча у вихідних даних вказується, що його видавцем залишається «районна організація компартії України». Однак приклад такого досить нетипового для 1990 р. внутрішнього перетворення, спричиненого заснуванням Бережанською районною радою свого видання, не вплинув на продовження тематичної трансформації газети «Нове життя». Так, у ній від 2 жовтня (№ 115) вміщено «Звернення Бережанського райкому компартії до комуністів, усіх жителів району...», а поряд під рубрикою «Постаті» з'являється об'ємна

публікація про життєвий шлях Михайла Грушевського, рвніше замовчуваного наукового та політичного діяча, одного з лідерів УНР. Подібне триває до 24 серпня 1991 р. – Дня проголошення незалежності України, коли вийшов останній номер (№ 63) компартійного «Нового життя», після чого газета більше не відновлювалася. Натомість видання районної ради народних депутатів «Бережанське віче» в 1991 р. переживає пік популярності, досягаючи накладу в 10 тис. примірників.

Масове перейменування, що стало визначальною рисою зовнішньотрансформаційних процесів, у тернопільських районних газетах почалося, як уже зазначалося, на початку літа 1990 р. і тривало до кінця осені цього ж року. Першою районною газетою, що засвідчила ці процеси, був гусятинський «Прапор комунізму», який із 16 червня (№ 72–73) почав виходити під назвою «Вісник Надзбруччя», а останньою – підволочиська «Збручанська зоря», яку 17 листопада (№ 135) було перейменовано на «Гомін волі». Як і у всіх інших подібних випадках, з-під логотипу передусім зникло означення видання як партійного органу і з'явилося визначення його як «громадсько-політичної газети» певного району.

Зовнішньотрансформаційні процеси якраз і знаходять найбільший вияв у зміні назв газет, коли, на думку В. Галича, «логотипи районної періодики поєднують різні типи комунікації: візуальну, вербальну, міфологічну, художню. Зокрема, вербальна імпліцитна інформація переплітається з міфологічною й візуальною, що покликано розкодовуватися у їх сприйманні читачем і в концепції діяльності видання» [1, с. 59]. Масове перейменування тернопільської районної преси на етапі зовнішньої трансформації можна розглядати і як спробу перенести увагу читача з факту компартійного видання («Гомін волі» замість «Збручанська зоря», «Вісник Надзбруччя» замість «Прапор комунізму», «Подільське слово» замість «Шляхом Ілліча» та ін.) на «патріотичний вибір, що зберігає інформаційні коди, ілюзії, міфи, плекає історичні традиції, засновані на зв'язку поколінь» [1, с. 60].

Масове перейменування районних газет Тернопільської області проходило з червня 1990 р. до серпня 1991 р. (див. таблицю).

Таблиця
Перейменування районних газет Тернопільщини у 1990-1991 рр.

Назва газети до перейменування	Нова назва та дата перейменування
«Прапор комунізму»	«Вісник Надзбруччя» з 16.06.1990 р.
«Шляхом Ілліча»	«Подільське слово» з 18.08.1990 р.
«Зоря комунізму»	«Голос народу» з 04.09.1990 р.
«Ленінський промінь»	«Вісті Придністров'я» з 04.09.1990 р.
«Будівник комунізму»	«Голос Лановеччини» з 07.09.1990 р.
«Колгоспне життя»	«Народне слово» з 14.09.1990 р.
«Радянське село»	«Прапор волі» з 14.09.1990 р.
«Надзбручанська правда»	«За вільний край» з 25.09.1990 р.
«Ленінська правда»	«Новини Шумщини» з 27.10.1990 р.
«Збручанська зоря»	«Збручанські вісті» з 17.11.1990 р.
«Перемога»	«Золота Пілава» з 01.01.1991 р.
«Радянське слово»	«Вільне слово» з 31.08.1991 р.
«Колос»	Назва не змінилася
«Нове життя»	Назва не змінилася
«Трудова слава»	Назва не змінилася
«Прапор перемоги»	Назва не змінилася

Як видно з таблиці, найбільш інтенсивно зміна назв відбувалася протягом вересня (перейменовано шість видань), перейменування не торкнулося лише тих видань, у назвах яких були відсутні комуністично-радянські ідеологеми, але в усіх без винятку районах, незалежно від того були вони перейменовані чи ні, означення видання як органу відповідної районної організації компартії України та районної ради народних депутатів із першої шпальти переноситься на останню, де набирається дрібним шрифтом у вихідних відомостях. У цьому можна вбачати спробу компартійної верхівки зберегти за собою політичне керівництво, звільнившись від відповідальності за повсякденні справи.

Певну складність аналізованих зовнішньотрансформаційних процесів можна проілюструвати на прикладі борцівської районної газети «За вільний край», яка впродовж липня-серпня 1991 р. кілька разів змінювала зміст вихідних даних. Так, у газеті за 13 липня (№ 71–72) зникає рядок про те, що це орган районної організації компартії України, а 1 серпня (№ 78) він з'являється знову. Проте 17 серпня (№ 82–83) – за два дні до «ГКЧП» – цей рядок знову усувають, причому уже назавжди. На практиці залежність редакцій від думки компартійних функціонерів виявляла себе аж до кінця серпня 1991 р.

Наприкінці серпня 1991 р., після провалу «ГКЧП» та проголошення Акту Незалежності України, починається третій етап перетворень – внутрішня трансформація. У цей час майже всі районні газети, за винятком тих, які припинили свій вихід, наприклад, бережанське «Нове життя», офіційно перереєструються або як видання районних рад народних депутатів, або на умовах співзасновництва районних рад та трудових колективів редакцій. У такому правовому статусі вони збереглися і до наших днів.

Загалом усі три етапи трансформації районної преси Тернопільщини: тематичний, зовнішньотрансформаційний та внутрішньотрансформаційний у досліджений період виглядають як еволюційні процеси, які, проте, не позбавлені певних протиріч та драматизму. Кожний попередній етап доцільно вважати базою для наступного. Наслідки цього поступу виявлялися не тільки в докорінній зміні статусу, зовнішніх ознак, тематики видань, але й певним чином впливали на мову газетних публікацій. Проте небагатьом районним газетам вдалося скористатися можливістю виходу з-під компартійної залежності у 1991 році, аби здобути справжню свободу слова. Районна преса лише змінила засновників, чи співзасновників, а на практиці потрапила у нову залежність від органів державної влади, ставши виданнями районних рад та райдержадміністрацій, у цьому статусі продовжує функціонувати і до сьогодні.

Література:

1. Галич В. М. Логотипи районних газет Луганщини як предмет зображальної журналістики / В. М. Галич // Регіональні ЗМІ України: історія, стан, перспективи розвитку : матеріали I Міжнар. наук. конф. : у 3 т. – Т. I. – Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2010. – С. 58–61.
2. Кіцаєва Н. В. Криза існування районної комунальної преси в аспекті ситуації постмодерну / Н. В. Кіцаєва // Регіональні ЗМІ України: історія, стан, перспективи розвитку : матеріали I Міжнар. наук. конф. : у 3 т. – Т. I. – Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2010. – С. 76–81.

3. Пилипчук Д. Чи є в Україні преса? / Д. Пилипчук // Тернопіль. – 1991. – № 1. – С. 53–57.
 4. Цісак Войцех. Трансформація преси в Польщі і Україні в контексті суспільних змін (1989-1999 р.р.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук : спец. 10.01.08 «Журналістика» / В. Цісак. – К., 2001. – 42 с.

УДК 811.11-112

А. А. Воскрес,

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

КЛАЗУАЛЬНІ АДВЕРБІАЛІЇ СПОСОБУ ДІЇ ДАВНЬОАНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНОМУ ПОЛІ

У статті йдеться про структурні та семантичні особливості клаузальних адвербіалій способу дії давньоанглійської мови. Під клаузальними адвербіаліями маються на увазі різнорівневі одиниці на позначення способу дії, в першу чергу, номінативні одиниці, більша частина яких представлена прислівниковими адвербіаліями, фразові одиниці, які містять, перифрази іменникових відмінків (в основному, давального і орудного в давньоанглійській мові), а також іменникових структур з прийменником, які набувають функції адвербіалій. До адвербіалій способу дії давньоанглійської мови нами відносяться також підрядні речення способу дії, за якими закріплюється термін «клауза». Таким чином, до функціонально-семантичного поля (ФСП) способу дії входять, крім сімох груп прислівникових одиниць, дві групи фразових одиниць та клаузальні, які в давньоанглійській період являють собою досить широкий пласт одиниць на позначення способу дії, які і є предметом дослідження у цій статті.

Ключові слова: ФСП способу дії, адвербіалії способу дії, прислівникові адвербіалії, перифрази, клаузальні адвербіалії, ототожнювальні, метаморфозні, емпіричні, деонтично-раціональні, образно-порівняльні, метафоричні.

КЛАЗУАЛЬНЫЕ АДВЕРБИАЛИИ ОБРАЗА ДЕЙСТВИЯ ДРЕВНЕАНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА В ФУНКЦИОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧЕСКОМ ПОЛЕ

В статье идет речь о структурных и семантических особенностях клаузальных адвербиалий способа действия в древнеанглийском языке. Под клаузальными адвербиалиями имеется в виду разноуровневые единицы, обозначающие способ действия, в первую очередь, номинативные единицы, большая часть которых представлена наречиями, фразовые единицы, которые включают перифразы именных падежных форм (в основном, дательного и творительного в древнеанглийском языке), а также предложных именных, которые переосмысливаются в адвербиалии способа действия. К адвербиалиям способа действия в древнеанглийском языке нами относятся также придаточное предложение способа действия, за которыми закрепляется термин «клауза». Таким образом, в функционально-семантическое поле способа действия входит, кроме семи групп наречных единиц, две группы фразовых единиц, и клаузальные, которые в древнеанглийский период представляют собой достаточно широкий пласт единиц, обозначающих способ действия, и которые являются предметом рассмотрения данной статьи.

Ключевые слова: ФСП способа действия, адвербиалии способа действия, наречные адвербиалии, перифразы, клаузальные адвербиалии, отождествляющие, метаморфозные, эмпирические, деонтично-рациональные, образно-сравнительные, метафорические.

CLAUSAL ADVERBIALS OF MANNER OF OLD ENGLISH IN THE FUNCTIONAL-SEMANTIC FIELD

The article deals with structural and semantic peculiarities of clausal manner adverbials in Old English. Under manner adverbials we have in mind linguistic units marking manner of action, first of all nominative units the largest part of which is represented by adverbs, periphrastic units in which nominal cases (mainly, dative and instrumental) are rethought as adverbials of manner. Into the group of adverbials of manner we also include adverbials subordinate clauses of manner which are termed as «clauses». Thus, the functional-semantic field of manner includes in addition to seven groups of nominal adverbials and two groups of phrasal adverbials of manner, also clausal manner adverbials, which represent a rather wide field of units marking manner of action which make up the subject of our analysis in this article.

Key words: FSF of manner of action, manner adverbials, nominative adverbials, phrasal adverbials, clausal adverbials of manner, equalizing, metamorphic, empirical, deontic-rational, metonymic, metaphoric.

Актуальність дослідження визначається високою частотністю підрядних речень способу дії в давньоанглійській мові, які ми називаємо клаузальними і тим фактом, що вони до цього часу практично не досліджувались.

Мета статті полягає у описі структурних і семантичних особливостей клаузальних адвербіалій способу дії.

Предметом аналізу є особливості структури, семантики і функціонування клаузальних адвербіалій способу дії в текстах пам'яток давньоанглійського періоду.

Об'єкт аналізу – клаузальні адвербіалії способу дії, які функціонують в давньоанглійських текстах.

Матеріалом для аналізу слугували адвербіалії структури у формі підрядних речень способу дії, відібрані з текстів давньоанглійського періоду з розподілом за двома часовими відрізками – ранньодавньоанглійським та пізньодавньоанглійським.

Наукова новизна полягає в тому, що функціонування клаузальних структур способу дії в давньоанглійських текстах досліджується вперше.

Під адвербіаліями способу дії маються на увазі різнорівневі мовні структури, серед яких виокремлюються номінативні одиниці відповідної функції, представлені сімома різними семантичними розрядами, фразовими групами та компаративними підрядними реченнями. Останні поділяються нами на два типи – ототожнювальні та метаморфозні, перший з яких містить емпіричну та деонтично-раціональну групи, а другий – образно-порівняльні та метафоричні адвербіалії способу дії.

Розгляд клаузальних адвербіалій у давньоанглійській мові потребує уточнення нашої позиції щодо проблеми сурядного і підрядного зв'язку. Мовні факти засвідчують, що підрядний зв'язок виник і розвинувся пізніше від сурядного і, очевидно, відображає більш складний етап у конструюванні думки, а тому є більш цікавим для дослідження.

Підрядні речення способу дії є важливим і досить своєрідним сегментом функціонально-семантичного поля. Стосовно названих одиниць вважаємо за доцільне застосування терміна «клаузальні структури» (від англ. clause), оскільки такою спеціальною одиницею доречніше оперувати в науковому контексті. Очевидно, саме тому цей термін часто використовують у своїх розвідках західні дослідники. Як правило такі підрядні речення пов'язуються з головним реченням сполучником *сва*. Цей сполучник є багатофункціональний і може вводити різні за функцією підрядні речення: означальні, додаткові і обставинні. Серед останніх більшість дослідників давньоанглійської мови виокремлюють, в першу, чергу,

підрядні наслідкові і підрядні причини і лише окремі лінгвісти включають в обставинні речення підрядні способу дії [4]. Л. М. Ікалюк розглядає їх як порівняльні, не відокремлюючи їх від означальних і не розрізняючи їх за функцією [5].

Аналіз різних за жанром текстів, які належать до двох часових відрізків давньоанглійської мови, дозволяє зробити висновок, що значна частина підрядних речень зі сполучником *swa* виконують функцію способу дії. Такі клаузуальні адвербіалії можна розглядати як *swa*-кваліфікатори. Останнє поняття можна застосовувати як альтернативу термінам «підрядні речення» і «клаузуальні структури». У цій статті ми не маємо можливості дослідити проблему становлення підрядності в англійській мові і лише підтримуємо позицію тих учених, які вважають, що підрядність є закономірним розвитком сполучних засобів, які розвинулися в германських мовах із займенників у результаті двох процесів – переосмислення і поєднання думок.

Спочатку сполучники позначали послідовність подій або виступали у функції інтенсифікаторів. Залежно від того, який аспект ситуації підсилювався, могла з'явитися комунікативна потреба «висвітлення» однієї предикації на тлі іншої, тобто протиставлення основної ідеї підпорядкованій. Сліди цього процесу можна зустріти в давньоанглійській мові – у збереженні в деяких ситуаціях одиницею *swa* функції інтенсифікатора або показника послідовності подій.

Адвербіалії способу дії виражають манеру, яка характеризує дію або стан виражений дієсловом або іншим предикатом. В систему адвербіалій способу дії входять такі класи адвербіалій, як прислівники, відмінкові і іменниково-прийменникові адвербіалії. Поряд із ними спосіб дії в давньоанглійській мові може виражатися підрядним обставинним реченням. У такому разі підрядні речення способу дії мають включатися у загальну систему, якою на цьому конкретному етапі дослідження є функціонально-семантичне поле способу дії. На нашу думку, підрядні речення способу дії мають виділятися на таких саме підставах, на яких встановлюються інші типи підрядних речень – виходячи з їх функції. Функція порівняння не покриває всіх функціональних особливостей таких структур: вони є ширшими.

Наявність *swa* не може служити показником адвербіалії способу дії. Однокоренева проста лексема *swa* є поліфункціональною одиницею і може виконувати різні функції: 1) дейктичного прислівника з різними відтінками значень: а) загальним, б) анафоричним, або в) епіфоричним значенням; 2) сполучника сурядності або послідовності; 3) сполучника підрядності; 4) прислівника-інтенсива.

Наведемо відповідні приклади:

1) Дейктичний прислівник:

а) *Ic mæg mid handum swa fela wundra gewyrcean*. Я міг би своїми руками робити набагато більше таких див (Gen. 279).

б) *Beorn eorl ford mid him; þa se cyng lyfde eallong Myceon ham.; hig swa dydon*. Молодий ерл пішов із ним до Мерсії, де король колись жив; він зробив так само (почав там жити) (Chr. 1049).

в) *Ta same dæge rad se cyng up bi tære ea.; gehawade hwar mon mihte þa ea forwyrcean þæt hie ne mehton þa scipu utbengan; hie þa swa dydon*. Того самого дня поїхав той король до тієї річки; щоб подивитися, як можна через ту річку переправитися, як можна перенести свої кораблі; і він зробив так... (а далі йде пояснення дії – вони розпиляли корабель на дві частини і пішли далі) (Chr. 846).

2) Сполучник сурядності або послідовності подій: *tanon wendan ofer Temese into Wesseaxum swa wid Canegan Mersces; þæt eall forberndon*. Звідти поплили вони по Темзі у Вессекс, і також у Каннінг в Мерсії, і потім там все спалили (Chr. 1010).

3) Сполучник підрядності, який може приєднувати підрядні речення: а) способу дії; б) причини; в) мети; г) наслідку; д) часу; е) місця; ж) умови; з) додаткового; і) релятивного (атрибутивного/ порівняльного):

а) *Noe fremede swa hine nergend heht*. І Ной зробив, як йому Бог наказав (Gen. B, 1314).

і) *Swa hatra sumor, swa mara þunor and liget*. Чим спекотніше літо, тим більше грому і блискавок (ASD).

Сполучник *swa* часто вживається в підрядних порівняльних реченнях: *<...> and dy hit is on worulde a swa leng swa wyrse...* і так буде в світі – чим далі, тим гірше. (SL, 41).

Спарене утворення *swa swa* Л.М. Ікалюк розглядає як структурний варіант однослівного сполучника *swa* [99, с. 51–60] *Swā swā sē heretoga Moyses on dām álcum bōcum āwrat...* Ось саме те, що написав предводитель Мойсей на тій самій книжці... (Ælfric, Ал., с. 39).

На нашу думку, повтор *swa* не завжди є частиною сполучника. В цьому конкретному випадку комплекс *swā swā*, що складається з двох елементів, вводить незалежне речення і виконує, на наш погляд, дві функції: по-перше, відображає послідовність подій і по-друге, виконує функцію підсилення.

Згідно Д. Лайтфуту, синтаксичні зміни відбуваються як результат аналогії, в основі якої лежить реінтерпретація або реграматизація давніх поверхневих структур, що нівелює колишні відмінності і створює нові відносини. [9, р. 44, 49]. Р.В. Ленекер допускає, що не всі діахронні зрушення в сфері синтаксису спричинюються реінтерпретацією, але разом з тим вважає його основним механізмом синтаксичного розвитку [8].

На додаток до прикладів, які було подано вище, продемонструємо роль сполучника *swa* як одиниці, що може вводити різні типи речень – незалежні і залежні, а функціонуючи як сполучник підрядних структур, *swa* може слугувати також сполучником підрядних обставинних речень різних типів.

Підрядне причини:

Suddan hine byrigde swa swa him wel gebyrede þ wæs full weorðlice swa he wyrðe wæs. Вони поховали його з почестями, оскільки він був дуже шанованою людиною (Chr, 1036).

Підрядне наслідкове:

Swilce he wæs eac swiþe stearc man ræde swa þæt man ne dorste nan þing ongean his willan dōn. Такою суворою і жорстокою людиною він був, що жоден не міг нічого чинити проти його волі (Chr. 636, р. 355).

Підрядне обставини часу:

Ac sona swā hie tō Bēamfleote cōmon, ond þæt geweorc geworct wæs swā hergode hē on his rice, þone ilcan ende þe Æpered his cumpæder healdan sceolde; Як тільки він прийшов до Бемфліта і була збудована захисна фортеця, тоді зруйнував він королівство, як раз ту його частину, якою мав би володіти його хрещений батько (Chr. 894).

Підрядне обставинне способу дії:

On his dagum he godode georne, God him geuðe þæt he wunode on sibbe. Þa hwile þe he leafode he dyde swa him þearf wæs. Упродовж свого життя він благоденствував. Бог дарував йому життя в мирі, і поки він жив, він діяв, як йому личило (Chr. 963).

Як видно з прикладів, у всіх підрядних реченнях вживається сполучник *swa*. Використання одного сполучника для поєднання речень різних типів було характерним для давньоанглійської мови. З цього приводу В.Я. Плоткін слушно зазначає, що наявність у конекторів яскраво вираженої польової структури, цілком закономірне, оскільки конектори, як і

великі частини мови, об'єднуються в клас на функціональній основі, а функція спроможна втягувати в свою сферу найрізноманітнішу субстанцію і не обмежується тією субстанцією, яка спеціалізована для її виконання [7, с. 167].

У процесі аналізу адвербіалій способу дії, виражених підрядними клаузуальними структурами, було звернено увагу на те, що в деяких із них значення способу дії виявляється ослабленим. Тому такі структури часом сприймають не стільки як підрядні, скільки як вставні. Детальний аналіз засвідчив, що на характер сприйняття функції впливає характер дієслова, з яким пов'язана *swa*-структура.

Порівняємо попереднє речення з такими прикладами:

And eac syndan wide, swa we ér cwædan, þurh āðbrycas and ðurh wedbrycas and ðurh mistlice lēasunga forloren and forlogen mā þonne scolde, and frēolsbricas and fæstenbricas wide geworhte oft and gelome (AO, 44). А також часто трапляється («розповсюдженням е»), як ми говорили раніше, те, що частіше, ніж мало б бути, через клятвовідступництво і неправдиві свідчення, порушуються домовленості, а через зраду часто-густо люди не дотримуються обрядів і посту.

Hēr syndan þurh synlēawa, swā hit þincan mæg, sære gelēwede tō manege on earde. Тут існує й те, що через зраду, як можна думати, горе приноситься багатьом людям на землі (Wulfst., Ал., 45).

Hēr syndan, swā wē ér sædon, mannsлагan and mægslagan... Тут існують також, як ми раніше говорили, вбивства людей і родичів... (Wulfst., Ал., 45).

Неважко помітити, що в цих реченнях базовою виступає лексема *buon* (бути). Це дієслово буття, з ослабленим значенням дії, тому і зв'язки підрядного речення з дієсловом слабші. В деяких випадках видається, що адвербіалія більше пов'язана з усім головним реченням, а на цій основі й виникає враження вставного характеру клаузи. Отже, ще раз підтверджено роль базового дієслова стосовно підрядних речень способу дії: з акційними дієсловами зв'язок підрядного речення з дієсловом тісніший, а тому і його функція способу дії є прозорішою. Возночас підрядні речення легше комбінуються з дієсловами буття, ніж інші типи адвербіалій. Наведемо приклади речень з акційними базовими дієсловами.

<...> ac lā on Godes naman utan dōn swā ūs nēod is, beorgan ūs sylfum swā wē geornest magan... Так от, іменем Бога ми і за кордоном повинні робити все, як потрібно, оберігати самих себе, і настільки рішуче, наскільки ми можемо це зробити (SR, 45).

Hē āras on þam briddan dæge, swā swā gewritu sedap. Він піднявся на третій день, як говорить святе письмо (ASD, 598, 4).

<...> heah þu, Drihten, us nu adrifen hæbbe fram þe, and us gebysmrod, And mid us ne fare on fyrd, swā þu geo dydest. Однак ти, Боже, нас покинув і присоромив нас і не йдеш більше з нашим військом, як ти раніше робив (Ps, 43:23).

Деяко іншою є ситуація з групою дієслів-процесів: вони містять, з одного боку, дієслова говоріння, які мають «сильне» значення діяльності, а на іншому полюсі їм протистоять дієслова знання і ментальних процесів. Останні менше притягають до себе прислівники, але навіть вони часто вживаються з прислівниками оцінного характеру, на зразок «добре»/«погано». Те саме можна сказати про третю групу дієслів, у яку входять позначення станів. Ці дієслова також досить часто виступають у зв'язці з оцінними адвербіаліями способу дії.

Розглянемо семантичні особливості клаузуальних адвербіалій способу дії. Підрядні речення способу дії відрізняються одне від одного своєю семантикою. Оскільки такі адвербіалії являють собою предикатні утворення, видається доцільним говорити не про семантику, а про зміст таких адвербіалій. Аналіз прикладів, відібраних із давньоанглійських текстів, дозволяє, на основі їх узагальненої семантики, виділити кілька груп клаузуальних адвербіалій способу дії. Усі підрядні речення способу дії можна класифікувати на ототожнювальні і метаморфозні. Останній термін ми запозичили з роботи С.А. Жаботинської [3]. У межах ототожнювальних речень способу дії ми виокремлюємо два види: емпіричні і деонтично-раціональні.

Розглянемо такий приклад:

<...> þy ilcan geare feng Carl to þam west rice to alum þam west rice behiendan Wendel sæ begeondan þisse sæ swa hit his bridda fæder hæfde butan Lidwiccium. Того року заволодів Чальз західним королівством аж до Вендельського моря і за тим морем, як це робив його прадід, за винятком Лідвіка (Chr., 985).

У цьому реченні спосіб дії виражено за допомогою підрядного речення способу дії, смисл якого полягає в ототожненні способу дії з тим способом, який наведено як епізод із досвіду, як подія відома обом. При цьому не обов'язково, щоб сам оповідач був суб'єктом такої дії. Це може бути інша особа, головне, щоб мовець уявляв її собі як попередній досвід обох комунікантів. Адвербіалій такого типу досить багато в давньоанглійських текстах різних жанрів, не лише в Хроніках, але й в поетичних текстах, таких як «Беовульф», і в релігійно-повчальних текстах, таких як «Звернення до народу» Вульфстана.

Емпіричні підрядні речення ми об'єднуємо в одну групу на основі посилання на життєвий досвід, частіше пращурів і рідше свій власний. У більшості випадків посилання здійснюється на позитивний характер фактів досвіду, однак коли йдеться про війну і грабж завойовників, у посиланнях говориться про те, що вороги чинили, «як було в їх звичаях» або «як їм подобалося». Можна сказати, що таке «емпіричне» речення є «слідом», який зберігається в пам'яті у вигляді цілісної картинки. Останню можна й описати, але на думку адресанта, у цьому немає потреби, тому що його адресат може відновити (пригадати) таку «картинку» теж.

Різновидом цього виду адвербіалій є посилання на самого себе, на свій життєвий досвід і на свої слова. Такі слова можуть бути обіцянками, а гарантією їх виконання може бути посилання на те, як це робилося раніше.

Ic þe þa fæhðe þeo leanige, ealgestreonum swā ic ær dyde wundrum golde, gif þe on weg cymest. Я обдарую давніми скарбами і крученим золотом того, хто піде зо мною, як я раніше робив (Beo, 1380).

Ic þe sceal mine gelaстан freode, swā wit furðum spræcon. Дорогий друже, я все зроблю так, як ми з тобою про те нещодавно говорили (Beo, 1705).

Домінантним дієсловом у таких клаузуальних адвербіаліях є «don».

Інший різновид ототожнювальних речень можна розглядати як *деонтично-раціональний*. Він характеризується тим, що ототожнення здійснюється шляхом посилання на біблійні заповіді і закони або на те, в чому є рація (сенса).

Gewat engles laгum swā se halga bebed. Оволодівай знаннями про історію свого (англійського) народу, як це заповідав Всевишній (Gen. 2296).

Такі клаузуальні адвербіалії є, до певної міри, також емпіричними, оскільки йдеться про відомі тексти проповідей, посилання на Боже слово, на усні та письмові послання та авторитетні книжки. Зміст таких адвербіалій відображає особливу повагу тогочасного суспільства до знань і шанування вчених «мужів».

Одним із варіантів може бути смисл, пов'язаний із тим, як людина має діяти. Дія ув'язується з деонтичними поняттями, які виражено, як правило модальними дієсловами. Цю групу можна назвати також «моральною», оскільки вона

спирається на усталені моральні принципи, про що свідчить широке вживання в підрядних реченнях модальних дієслів *scullan, þurfan, nydan*, які позначають зобов'язання і необхідність.

<...> *ond to Geatum spræc mildum wordum, swa sceal man don.* <...> і з геатами він розмовляв м'яким словом, як і належить справжньому мужу (Beo, 1169).

Одним із варіантів є посилання на самого себе, як раціональність.

Dā sē cyning hine þā west wende mid þære fierde wið Exancestres, swa ic ær séde... Потім той король звідти пішов із тим військом до Екзанкастера, як я раніше говорив... (Chr. 894). У таких реченнях базовими дієсловами є, здебільшого, дієслова мовлення.

Зведення різноманітного змісту таких каузальних адвербіалій до невеликого переліку не завжди видається можливим, наприклад, посилання на впевненість в справедливості і правильності здійсненої дії та сподівання, що доля буде прихильна до людини тощо, які теж можна буде вважати раціональними.

Ic þæt hilt þanan feondum ætferede, fyrendæda wræc, deaðcwealm Denigea, swā hit gedefe wæs. Так помстився я за ворожі дії – убив даниці, як це було лише справедливо і правильно (Beo, 16).

Nelle ic beorges weard forfleon fotes trem, ac unc furður sceal weorðan æt wealle, swā unc wyrð geteoð, metod manna gehwæs. Ні на крок не відійду я від свого наміру. Одна битва біля стіни має покласти край нашій війні і так, як *вирішуть з Божої волі наша доля* (Beo, 2525). Для цієї групи характерне вживання в підрядному реченні дієслів, що мають значення «випадати», «траплятися» (*gelimpan*), які позначають дію, що не залежить від волі людини, а також іменники на позначення, долі, Бога.

Такі клаузальні адвербіалії за оформленням схожі на порівняльні, однак ці речення не можна вважати компаративними у повному розумінні цього слова. Всі вони мають в основі однотипну предикативну форму, змістом якої є переадресація комуніканта до певної події, що і позначає той спосіб, яким має характеризуватися дієслово головного речення. Це, фактично, структури семантичного ототожнення. За змістом такі предикації є зображенням ситуації, яка може слугувати основою ототожнення і передавати зміст способу дії, однак у згорнутому вигляді, у вигляді картинки. З точки зору змісту такі адвербіалії будемо вважати емпіричними.

Водночас серед клаузальних адвербіалій є і порівняльні, які, як було зазначено вище, ми називаємо метаморфозними: у них йдеться не про ототожнення, як у першому типі, а саме про порівняння. При цьому такі речення теж можуть бути двох різновидів. Перший різновид – це образні порівняння, у яких об'єкт, з яким здійснюється порівняння, реально існує. Таке порівняння розглядаємо як образний троп, образне порівняння.

Ic wille fandigan nu gif hie swa swide synna fremmad teawum and getancum swa hie on þweorh facen sprecad und inwit. Я хочу зараз виявити, чи грішать люди так багато в своїх справах і думках, як їх злі язики про це жахливо і брехливо плещуть. (Gen. B. 2412). (це потім перенести в підрядні порівняльні речення різного типу).

Lihte se leoma efne swā of heovene scined rodores candel. Світло сяє так ясно, як ніби свічка в небі (Beo, Th. 3146).

And he geded þine rihtwisnesse mannum swā sweotole swā sunnan, and þinne dom he geded swā swetolne swā sunne byð to middes dæges. А Він *посилає* справедливість до людей як *світло*, а праведний суд має бути для них, як *сонце в полудень* (Psalms, 36:6).

Іншим різновидом метаморфозної адвербіалії виступає підрядне речення метафоричного порівняння, коли за собою вираження способу дії є порівняння з об'єктом, назву якого передано метафорою. Але підрядні «метафори» в давньоанглійській мові зустрічаються дуже рідко. На нашу думку, це можна пояснити тим фактом, що метафори є іменами, тобто відповідне підрядне речення має бути швидше означальним ніж адвербіальним.

Отже, як засвідчив фактичний матеріал і проведений аналіз, можемо констатувати, що за своїми структурними особливостями адвербіалії способу дії в давньоанглійській мові можуть бути номінативними, фразовими і клаузальними. За семантичними особливостями адвербіалії способу дії можуть бути представленими тринадцятьма групами. Ядром функціонально-семантичного поля є прислівники способу дії кваліфікативної семантики (первинні, аспектні та метааспектні, інтенсифікуючі, оцінні, ступеневі та модусні). За межами ядра знаходяться фразові адвербіалії та клаузальні. ФСП адвербіалії способу дії можна представити у вигляді концентричних кіл. У центрі такого кола знаходяться симплекси (за О. С. Кубряковою), первинні непохідні прислівники. В наступному колі – група похідних аспектних і мета-аспектних комплексів, утворених за допомогою суфіксів -e і -lice [1, с. 139–168; 2, с. 81–87]. Між собою адвербіалії перебувають у парадигматичних відношеннях, концентричні кола стосовно одне до одного знаходяться в епідигматичних відношеннях [5]. Центральні кола (симплекси і комплекси) перетинаються з колами категорії інтенсифікації і порівняння.

Література

1. Выготский Л. С. Собрание сочинений : в 6 т. / Л. С. Выготский. – М. : Просвещение, 1982. – Т. 2 : Проблемы общей психологии. – 504 с.
2. Выготский Л. С. Собрание сочинений : в 6 т. / Л. С. Выготский. – М. : Просвещение, 1984. – Т. 4 : Детская психология. – 432 с.
3. Жаботинская С. А. Концептуальная метафора в специальном языке: процедура анализа / С. А. Жаботинская // Иностранные языки в высшей школе. – Рязань : Рязанский гос. ун-т имени С. А. Эсенина, 2013. – Вып. 3(26). – 26–34 с.
4. Ильиш Б. А. История английского языка : [учебник] / Б. А. Ильиш. – Л. : Просвещение. 1972. – 350 с.
5. Ікалюк Л. М. Порівняльні конструкції в текстах давньоанглійської мови: структурний і функціонально-семантичний аспекти : дис... кандидата філол. наук : 10.02.04 / Ікалюк Леся Михайлівна ; Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаніка. – Івано-Франківськ, 2010. – 280 с.
6. Кубрякова Е. С. Роль словообразования в формировании языковой картины мира / Е. С. Кубрякова // Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира / отв. ред. Б.А. Серебренников. – М. : Наука, 1988. – С. 141–172.
7. Плоткин В. Я. Строй английского языка : [учеб. пособие] / В. Я. Плоткин. – М. : Высшая школа, 1989. – 241 с.
8. Langacker R. W. Syntactic reanalysis / R. W. Langacker // Mechanisms of Syntactic Change / Ed by Ch. N. Li. – Austin : University of Texas Press, 1977. – P. 59–139.
9. Lightfoot D. The Development of Language. Acquisition, Change and Evolution / D. Lightfoot. – Oxford : Blackwell Publishers, 1999.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

1. ASD – An Anglo-Saxon Dictionary Based on the Manuscript collections of the late Joseph Bosworth, D. D., F.R.S. / Edited and Enlarged by T. Northcote Toller. – New York : M. A. Oxford University Press Inc., 1997.

2. *BD* – Bede's Ecclesiastical History of the English People // Древнеанглийский язык / Л. С. Алексеева. – М. : Высшая школа, 1964. – Р. 14–19.
3. *Beo* – Beowulf [Електронний ресурс]. – Режим доступу до тексту : <http://www8.georgetown.edu/departments/medieval/labyrinth/library/oe/texts/a4.1.html>
4. *Gen A* – Genesis A in Thwartes Heptateuch.
5. *AO* – King's Ælfred's Orosius // Древнеанглийский язык / Л. С. Алексеева. – М. : Высшая школа, 1964. – Р. 19–23.
6. *Ps* – Psalms [Електронний ресурс]. – Режим доступу до тексту : <http://www8.georgetown.edu/departments/medieval/labyrinth/library/oe/texts/a5.html>
7. *SL* – Sermo Lupi ad Anglos // Древнеанглийский язык / Л. С. Алексеева. – М. : Высшая школа, 1964. – Р. 41–47.

УДК 811.111' 373

Д. В. Гайданка,

Ужгородський національний університет, м. Ужгород

СТАТУС ОКАЗИОНАЛЬНИХ УТВОРЕНЬ У СИСТЕМІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Стаття присвячена статусу окказіоналізмів як нестандартних новотворів у лексичній системі сучасної англійської мови. Розглядаються найновіші тенденції до вивчення окказіональних утворень у ракурсі сучасних лінгвістичних парадигм. Робиться спроба систематизувати існуючі дефініції даного мовного явища та типологізувати їх у контексті існуючих мовних опозицій з метою визначити статус окказіоналізмів в англійській мовній системі.

Ключові слова: окказіоналізм, потенціалізм, норма, окказіональне словотворення, ономасіологічна теорія окказіональності.

СТАТУС ОККАЗИОНАЛЬНЫХ ЕДИНИЦ В СИСТЕМЕ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Статья посвящена исследованию статуса окказиональных образований в лексической системе современного английского языка. Рассматриваются новейшие тенденции изучения окказионализмов в рамках современных лингвистических парадигм. Осуществляется попытка систематизировать существующие дефиниции данного языкового явления и типологизировать их в контексте общепринятых языковых оппозиций с целью определить статус окказионализмов в английской лексической системе.

Ключевые слова: окказионализм, потенциализм, норма, окказиональное словообразование, ономасиологическая теория окказиональности.

THE STATUS OF NONCE-FORMATIONS IN THE SYSTEM OF THE ENGLISH LANGUAGE

The article is devoted to the status of nonce-formations in the lexical system of the English language. There have been elucidated contemporary approaches to nonce word-formation research in the light of modern linguistic paradigms. The author has made an attempt to systematize as well as classify the existing definitions in the context of generally accepted language oppositions. Presently, there have been two main approaches to nonce-words comprehension. The proponents of the postsoviet one divide nonce words into 3 groups, separating potential words that do not violate rules, but are unexpected. According to the second approach all nonce-words are divided into 3 categories, depending on the degree of comprehensibility beyond the original context. Regarding the status of nonce-formations, the onomasiological theory of P. Stekauer testifies their rightful position in the lexicon as they serve the communicative needs of the society similarly to the neologisms proper. Thus merely the speech community is entitled to accept or eliminate such lexical units. Occasionality can be considered the first stage of any unit of the lexicon, which, having passed the barrier of nonce word-formation becomes a legitimate part of the English vocabulary.

Key-words: nonce formation, potential formation, norm, nonce word-building, onomasiological theory of nonce word-formation.

Вивчення окказіональних одиниць у вітчизняному та російському мовознавстві останнім часом знаходиться у центрі уваги дослідників, хоча у 50-х – 60-х роках минулого століття індивідуально-авторське словотворення досліджувалося досить активно. Найбільший внесок у аналіз індивідуально-авторської словотворчої діяльності на теренах пострадянського простору зробили Н. Фельдман, Е. Ханпіра, О. Земська, Н. Шанський, В. Лопатін, О. Ликов, Р. Намітокова. Величезний вплив на розвиток окказіоналістики здійснили О. Габінська, Н. Ільцова, А. Ахманова, чий науковий доробок аналізується та доповнюється і на сучасному етапі.

Більшість вищезазначених лінгвістів вивчали окказіоналізми переважно з точки зору словотвірних способів та процесів, однак такий підхід не давав вичерпної відповіді на те, як і з якою метою вони вживаються. Тому у період сьогодення різні аспекти окказіонального словотворення привернули увагу Ж. Колоїз, Е. Карпіловської, О. Турчак, В. Церули, Н. Молдочої, Д. Гугунаві, О. Стишова, О. Ребрія, Ю. Зацного, а саме: лексикологічний, соціолінгвістичний, ономасіологічний, перекладний, лексикографічний, тощо. У західному мовознавстві окказіональне словотворення було об'єктом вивчення Л. Бауер, К. Бузашіової, П. Гогенхауса, П. Штекауера, К. Векенмана, Л. Ліпки. Проте активні процеси появи нових слів вимагають різноаспектного дослідження, зумовленого амбівалентністю нових лексичних одиниць. З метою збагнути їх природу та виділити відмінні та спільні риси, необхідно розглянути весь термінологічний спектр на позначення нових слів. Загалом, лінгвісти послуговуються термінами «**неологізм**» (новотвір, інновація, інноваційна одиниця), «**окказіоналізм**» (окказіональне утворення, окказіональне слово, індивідуальне утворення), «**потенціалізм**» (потенційне слово, потенційна одиниця). Проте співвіднесеність цих термінів, як і статус окказіоналізму у лексичній системі англійської мови є надзвичайно суперечливими питаннями, що і зумовлює перспективу подальших досліджень.

Дослідження нових лексичних одиниць переважно базується на двох опозиціях: «мова – мовлення» та «зузальність-окказіональність». На сучасному етапі окказіоналізми також розглядають з позицій авторства: письменницькі та спонтанно-розмовні (неписьменницькі) [14]. На основі комплексних досліджень виділяють 2 основні підходи до їх вивчення:

1) у фокусі якого структурна відповідність/невідповідність нормам словотворення (Г. Винокур, О. Ликов, О. Чиркова, Е. Ханпіра, О. Флоря), протиставляє потенціалізми та окказіоналізми;

2) позиціонує потенціалізми як різновид окказіональних одиниць (П. Штекауер, П. Гогенгаус, К. Бузашіова, О. Мартінцова, О. Абинська, Н. Бабенко, В. Лопатін, Е. Карпіловська, К. Дюкар).

У рамках першого усі новотвори поділяють на неологізми, окказіоналізми та потенціалізми (напівокказіональні одиниці). Термін «потенціалізм» вперше вжив Г. Винокур [Цит. за: 3, с. 10]. Постулюючи даний підхід, потенційні слова відповідають словотвірній нормі, але є аномальними з погляду лексичної норми [5].

Проте більшість науковців погоджуються, що диференціація на потенціалізми та okazіоналізми не має практичного застосування. Габинська, наприклад, зазначає, що у випадку існування лише теоретичної можливості виникнення нової лексичної одиниці самого слова відповідно не існує [2, с. 35], тож доцільніше класифікувати такі утворення на одиниці, утворені за продуктивними та непродуктивними (okazіональними) моделями. Тому пропоненти другого підходу розглядають потенціалізми як різновид okazіональних утворень. Диференціюють 3 рівні okazіоналізмів: 1) okazіоналізми 1-го ступеня утворені за вимогами нормативного словотвору, співвідносяться з потенціалізмами; 2) okazіоналізми 2-го ступеня (порушують норми, але без утруднення інтерпретації); 3) okazіоналізми 3-го ступеня (інтерпретація поза контекстом неможлива) [1, с. 16]. П. Штекауер стверджує, що оскільки кожен називний акт відповідає конкретній потребі, стає неважливим з якою метою така одиниця була утворена, адже усі слова входять до лексичної системи, і тільки мовна спільнота може вирішити їх подальшу долю [21, с. 101].

Таким чином, порушення норми словотворення призводить до появи нестандартної одиниці – okazіоналізма. Насамперед, слід звернутися до визначення терміну «okazіоналізм». Дане поняття бере початок від латинського *occasio* – випадок. Концепт okazіонального був уперше згаданий німецьким мовознавцем Г. Паулем у 1880 р. [13, с. 299]. Прикметник «okazіональний» був вперше вжитий Р. Шор у праці «Мова та суспільство» у 30-х роках ХХ століття [17, с. 2], проте у якості лінгвістичного терміну він був уведений у вжиток Н.Фельдман у 1957 році [12, с. 8]. Наразі найбільш прийнятними вважають терміни «okazіоналізм» та «okazіональне слово/одиниця». Зарубіжні лінгвісти послуговуються терміном «*nonce words /words for the occasion*», вперше введеним в обіг у 1884 р. одним із редакторів *The New English Dictionary* Дж. Мюрреєм для позначення «новотвору, який виник виключно для конкретної ситуації» [22].

На нашу думку, одну з найвизначніших дефініцій терміну запропонувала О.Турчак: okazіоналізми – це «незвичні, експресивно забарвлені слова чи стійкі сполучення слів (нові за значенням і формою, або тільки за значенням/формою), які по-новому, оригінально називають предмети і явища, утворені з порушенням законів деривації, існують лише в контексті, у якому виникли, мають свого автора й характеризуються...одноразовістю й нерегулярністю використання...» [12, с. 7].

У 1976 р. О. Ликов запропонував перелік критеріїв okazіональності: 1) належність до мовлення, а не мови; невідтворюваність; 2) ненормативність або вмотивована неправильність; 3) функціональна одноразовість; 4) індивідуальна приналежність; 5) експресивність; 6) номінативна факультативність [9, с. 11]; синхронно-діахронна дифузність (О. Ликов зауважує, що okazіоналізми не є новими словами через відсутність здатності «старіти») [8, с. 43].

Славісти К. Бузашшова та О. Мартінцова трактують okazіоналізм як «нестандартне творення слів з погляду словотвірної норми та творення лексики, неуживаної чи неусталеної в системі мови», таким чином, дослідниці доповнюють сосюривську дихотомію мова – мовлення перехідною позицією «норма» [16, р. 262–263].

П. Гогенгаус створив власну теорію okazіоналізмів, які він називає «ad-hoc утвореннями» [19, р. 238]. Дослідник стверджує, що «приналежність новотворених лексичних одиниць до okazіоналізмів визначається «ступенем okazіональності» [19, р. 6], який можливо виміряти на основі певних критеріїв та типових характеристик:

– унікальність (неможливо перевірити частоту вживання новотворів у всіх можливих контекстах, отже okazіоналізмом може вважатися одиниця, відсутня у ментальному лексиконі мовця/слухача) [19, р. 14];

– ситуаційна та контекстуальна залежність (можливість інтерпретації okazіоналізму поза контекстом залежить від до-свідно-світоглядних характеристик особи, рівня фонових знань) [19, р. 29];

– відхилення від існуючих словотвірних норм;

– відсутність у лексиконі (виключно з позиції синхронії) [19, р. 51].

На відміну від П.Гогенгауса, П.Штекауер розглядає okazіоналізми крізь призму діахронної точки зору у рамках власної ономасіологічної теорії, вважаючи їх ««називними одиницями», які представляють певний етап від зародження слова до його широкого використання» [21, р. 99]. На його думку, особливості okazіоналізмів полягають у наступному:

– так як okazіоналізми утворюються на вимогу мовної спільноти, від неї залежить, чи інтегруються вони у центр, чи залишаться на периферії [21, р. 110];

– незвичність okazіональних утворень пояснюється співвідношенням між мовою та екстралінгвістичною реальністю, а також взаємозв'язком між мовою та мовною спільнотою [21, р. 99].

Ономасіологічна модель дослідника виглядає наступним чином: «На ономасіологічному рівні одна з сем виконує функцію ономасіологічної основи (ОО), що позначає загальний клас, до якого належить об'єкт номінації, а інші семи є ономасіологічними маркерами (ОМ), що конкретизують ОО» [20, р. 338]. Сукупність ОО та ОМ і складає ономасіологічну структуру. Теорія okazіоналізмів П. Штекауера підкреслює нерозривну єдність словотворчого та лексичного компонентів, але незалежно від синтаксичного.

На думку Ж. Колоїз, okazіональність можна вважати первинною стадією будь-якого неологізму, який поступово виходить за межі конкретної ситуації до узусного вживання. За сприятливих умов (Ж. Колоїз називає їх «подоланням межі пасивності») неологізм переходить до пласту загальноновживаної лексики. Так, сам розвиток мовної системи детермінується процесом переходу okazіональності в узуальність [6, с. 80].

Є.Карпіловська виділяє 3 основних правила творення okazіоналізмів:

1) порушення нормативної когнітивної структури з оцінно-експресивною конотацією;

2) порушення нормативної ономасіологічної структури;

3) порушення словотвірного зразка, спричинені «зміними в мовних смаках та новими тенденціями розвитку лексики»: вкладанням нового жартівливого змісту в уже наявну словотвірну структуру, чи-то використанням нового формального засобу для вже існуючого змісту [3].

Як зазначає Ж.Колоїз, okazіональна деривація виконує дві основні функції: номінативну (для позначення реалій/ірреалій навколишнього світу) та комунікативну (обслуговує конкретні комунікативні акти). Водночас науковець виділяє наступні типи okazіоналізмів:

– лексичні: антропоніми, персоніми, флоризми, зооніми, натурфактоніми, артефактоніми, ідеоніми, вербоніми, і т.д.;

– морфологічні (передбачають випадкові граматичні модифікації);

– фраземні, представлені субституцією, експлікацією, контамінацією та еліптизацією значення;

– синтаксичні (внутрішньо-реченнєві/сполученнєві перетворення із послабленими синтаксичними зв'язками;

– семантичні [6; 7].

У працях Н. Молодчої семантичні okazіоналізми зазнають подальшої класифікації, так як представлені метафоричною антономазією, метонімічною антономазією, метафоричним та метонімічним перенесенням [23, с. 11]. Варто зазначити, що лексичні та семантичні okazіоналізми є переважно однокомпонентними, тоді як «okazіональні фраземи є надслідними... і продукуються внаслідок синтаксико-фразеологічних процесів» [5, с. 110].

А. Флорія пропонує наступну класифікацію нових лексичних одиниць на основі індивідуально-авторського словотворення та поширеної трихотомії неологізм – потенціалізм – okazіоналізм:

- 1) **власне потенціалізми** (утворюються за словотвірними моделями, не фіксовані у словниках, але легко відтворювані);
- 2) **потенційні слова, що мають номінальних авторів** (не вживаються автором, але асоціюються з його твором);
- 3) **авторські неологізми** («відповідають реаліям певної епохи», створюються за продуктивними моделями, але введені у вжиток не мас-медіа, а письменниками);
- 4) **авторські новотвори** (вигадані авторами для конкретного контексту, легко входять до лексику, не протирічають системі та здебільшого є оригінальними синонімами уже існуючих слів);
- 5) **системні okazіоналізми** (результат каламбурного та зворотнього словотвору);
- 6) **власне okazіоналізми** (створені письменниками для конкретного випадку за непродуктивними моделями, малопередбачувані, існують виключно у даному контексті, їх денотати не приймаються лексиконом, бо знаходяться поза часовими рамками. У їх структурі переважають образотворчість та експресія);
- 7) **«зарозумні» лексеми та квазі-лексеми** («володіють виключно мовним буттям, без жодних реальних денотатів») [14, с. 6–8].

О. Ребрій зауважує, що для тлумачення таких одиниць слід насамперед враховувати їх тісний зв'язок із контекстом, велике прагматичне навантаження через ускладнення структури та необхідність залучення фонових знань для їх розуміння [11, с. 180]. Натомість Ю. Зацний уважає, що «незвичність okazіоналізмів надає змогу зарахувати їх до найбільш конотаційно-забарвлених, адже вони є «інтелектуально-мовною грою» і у розраховані на інтелектуальну еліту суспільства [4].

Отже, okazіоналізми є нерегулярними і нестандартними новотворами, утворені з порушеннями словотвірної норми, які повністю залежать від індивідуальної креативності і здебільшого передбачають вмилу ігрову маніпуляцію узуальним мовним матеріалом, надають оцінне значення та підсилену експресію явищам дійсності, часто мають не понятєвий, а сенсорно-емотивний зміст. У системі англійської мови okazіональні одиниці мають перехідну позицію між авторськими неологізмами та власне неологізмами, адже згідно з західними класифікаціями, за лексикалізацію новотвору відповідальні мовні спільноти, а okazіональні одиниці обслуговують конкретні комунікативні акти на вимогу спільноти. З цієї причини нерационально стверджувати, що okazіоналізми є існують виключно в первинному контексті, у якому виникли.

Література:

1. Бабенко Н. Г. Окказиональное в художественном тексте. Структурно-семантический анализ: Учебное пособие / Н. Г. Бабенко. – Калининград : Изд-во КГУ, 1997. – 84 с.
2. Габинская О. А. Типология причин словотворчества / О. А. Габинская. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1981. – 153 с.
3. Дюкар К. В. Інноваційні одиниці: okazіоналізми чи потенціалізми? / К. В. Дюкар // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія: Філологія. – 2012. – № 1014. – Вип. 65. – С. 10–15.
4. Зацний Ю. А. Неологізми англійської мови 80–90-х років ХХ століття / Ю. А. Зацний. – Запоріжжя : РА «Тандем-У», 1997. – 396 с.
5. Карпіловська Є. А. Неузуальне словотворення: правила «гри без правил» / Є. А. Карпіловська // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія: Філологія. – 2005. – Т. 8. – № 1. – С. 106–117.
6. Колоїз Ж. В. До питання про диференціацію основних понять неології / Ж. В. Колоїз // Вісник Запорізького ун-ту. Серія: Філологічні науки. – 2002. – № 3. – С. 78–83.
7. Колоїз Ж. В. Окказиональна деривація: теоретичний та функціонально-прагматичний аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Ж. В. Колоїз ; НАН України. Ін-т укр. мови. – К., 2007. – 36 с.
8. Лыков А. Г. Можно ли окказиональное слово назвать неологизмом? / А. Г. Лыков // Русский язык в школе. – 1972. – № 2. – С. 85–89.
9. Лыков А. Г. Современная русская лексикология (русское окказиональное слово) / А. Г. Лыков. – М. : Высшая школа, 1976. – 118 с.
10. Молодча Н. С. Семантичні okazіоналізми в сучасному англійському дискурсі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Н. С. Молодча ; Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. – Харків, 2011. – 23 с.
11. Ребрій О. В. Переклад okazіоналізмів як лінгвістична проблема / О. В. Ребрій, А. О. Шураєв // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2006. – № 741. – С. 179–183.
12. Турчак О. М. Окказионалізми в мові української преси 90-х років ХХ століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. М. Турчак. – Дніпропетровськ, 2005. – 19 с.
13. Турчак О. М. Поняття «okазіоналізм» у мовознавчій літературі та його мовленнєва реалізація в українських періодичних виданнях кінця ХХ століття / О. М. Турчак // Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Філологічні науки. – 2013. – № 2(6) – С. 299–305.
14. Флорія А. В. К вопросам о русской неологии [Електронне видання] / А. В. Флорія // Вестник ОГУ. – 2000. – № 2. – С. 4–8. – Режим доступу : http://vestnik.osu.ru/2000_2/0.pdf.
15. Чиркова Е. К. О критериях отграничения окказиональных слов от новых слов литературного языка / Е. К. Чиркова. Современная русская лексикология. – Л. : Наука, 1975. – С. 91–101.
16. Buzassyova K. Neuzualni slovtvorba v zapadoslovanskykh jazycich / K. Buzassyova, O. Martincova // Slowotworstwo/Nominacja / Red. nauk. I. Ohnheiser. – Innsbruck-Opole : Uniwers. Innsbruck ; Uniw. Opolski, 2003. – S. 262–275.
17. Cerula V. Проблематика okazіонального слова [Електронний ресурс] / Viktor Cerula // Jazyk a kultura. – Presov, 2010. – No 4. – Режим доступу : http://ff.unipo.sk/jak/4_2010/cerula.pdf.
18. English Word-Formation. A History of Research (1960–1995) / Ed. By Pavol Stekauer. – Tubingen: Gunter Narr, 2000. – 495 p.
19. Hohenhaus P. Ad-hoc-Wortbildung: Terminologie, Typologie und Theorie kreativer Wortbildung im Englischen / Peter Hohenhaus. – Frankfurt am Main : Lang, 1996 – 505 s.
20. Stekauer P. Beheading the Word? Please, Stop the Execution // Pavol Stekauer // Folia Linguistica XXXIV/3–4. – Berlin : Mouton de Gruyter, 2000. – P. 333–355.
21. Stekauer P. On the Theory of Neologisms and Nonce-formations / Pavol Stekauer // Australian Journal of Linguistics. – 2002. – Vol. 22. – No. 1. – P. 97–112.
22. OED: Oxford English Dictionary [Електронний ресурс] // The definitive record of the English language. – Режим доступу : <http://www.oed.com/>.

Ю. О. Гайденко,

Національний технічний університет України «КПІ», м. Київ

ВЛАСТИВОСТІ ТА ОЗНАКИ СЛОВА

У статті розглядається слово як базова одиниця мови, притаманна слову дихотомія, її вплив на функції і ознаки слова, а також проблема визначення слова з огляду на його поліаспектність та поліфункціональність. Центральну роль займає визначення властивостей та ознак слова.

Ключові слова: дихотомія, властивості слова, ознаки слова, поліаспектність, поліфункціональність.

СВОЙСТВА И ПРИЗНАКИ СЛОВА

В статье рассматривается слово как базисная единица языка, присущая слову дихотомия, её влияние на функции и признаки слова, а также проблема определения слова учитывая его полиаспектность и полифункциональность. Центральную роль занимает определение свойств и признаков слова.

Ключевые слова: дихотомия, свойства слова, признаки слова, полиаспектность, полифункциональность.

PROPERTIES AND FEATURES OF THE WORD

The article is aimed at the word as the basic language unit, the dichotomy as the intrinsic feature of the word and its influence on the word's functions and properties. The article is also focused on the problem of defining the word taking into account its multiaspect and multifunctional nature. The word is the language unit that has dual nature i.e., it has expression and content planes. The expression plane is the word's semantics (lexical meaning) which is a language means used to express notions. Despite its multifunctional nature, the most distinctive and basic function of the word is nominative. Although the word is the nominative language unit, not all words that possess the meaning refer to notions. The difference between function and content (notional) words is identified giving an account of the functions performed by them. The word also performs a range of other functions (communicative, gnoseological, modal, emotive etc.) when used in communication process. The word's ability to perform different functions is described. As the word has multiaspect nature i.e., refers to all levels of the language and units that represent them, the terms 'phonetical word', 'morphological word' and 'syntactic word' are defined; the word's relations to other language units are identified and analyzed. A central role belongs to identification of isomorphic and allomorphic features of the word as the basic language unit. Classifications of the word's allomorphic features suggested by the linguists and lexicologists are compared and analyzed; their similarities and differences are pointed out. A range of definitions emphasizing the word's multiaspect and multifunctional nature is given. The problem of defining the word is outlined.

Key words: dichotomy, word properties, word features, multiaspect nature, multifunctional nature.

Мова – це своєрідний каркас, база людської комунікації. З одного боку, мова характеризується відносною самостійністю, оскільки складові одиниці мови здатні організовуватися та функціонувати відповідно до певних внутрішніх закономірностей. З іншого боку, кожна мова невідривно пов'язана із суспільством, у якому функціонує, а на її розвиток впливають такі соціальні фактори як мислення, пізнання, психологічна діяльність, що відображається у її поліфункціональності.

Слово, словосполучення та речення також є поліфункціональними і комунікативно спрямованими, щоправда погляди лінгвістів стосовно превалювання у них номінативної та комунікативної функцій різняться. Так, на противагу І. П. Ющуку, котрий заперечує комунікативні властивості слів, інші вчені [2; 5; 9] вказують на їх комунікативну наповненість: «Слово – мінімальна комунікативна одиниця тексту [5, с. 153–154]», одночасно підкреслюючи її відносну самостійність: «...ставши елементом висловлювання і послуживши виразу його задуму, слово все ж не розчиняється в семантиці речення, узгоджуючись із цією семантикою, воно зовсім не втрачає своєї відносної автономності і не перестає бути носієм саме тих значень, для передачі яких воно і було вибране [9, с. 9]».

Актуальність статті полягає у визначенні слова з огляду на багатоманіття його узуальних та текстових зв'язків, що перетворюють його на поліаспектну та поліфункціональну одиницю мови.

Метою цієї статті є розгляд дуальної природи слова та її вплив на формування притаманних слову властивостей і функцій.

Основним завданням статті є визначення складових слова, що впливають на його поліаспектність та поліфункціональність.

Згідно із Ф. де Соссюром: «Слово є одиницею, що невідступно постає перед нашим розумом як щось центральне в механізмі мови [7, с. 14]». Однак, не дивлячись на центральний статус слова у системі мови, навіть на сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки дати єдине універсальне визначення цього терміна не видається можливим.

З точки зору його лінгвістичної природи слово – це складна, багатомірна, різнопланова одиниця мови, що характеризується дихотомією [17, с. 9]. Дихотомічна природа слова є принципово важливою у творенні його комунікативного потенціалу, бо «не кожен комплекс звуків буде словом [15, с. 4]». Одиницю мови можна приймати за слово лише у тому випадку, коли її зовнішня форма поєднується із внутрішнім змістом (лексичним значенням). Лексичне значення (семантика) слова – це співвіднесеність слова із певним поняттям [15, с. 4]. Поняття – це не індивідуальна та відсторонена, а всезагальна та узвичаєна думка про предмети, явища і факти об'єктивної дійсності, що виникає у свідомості мовців під час вживання певної лексичної одиниці. Така соціальна природа поняття є результатом процесу його творення, бо зв'язок, що виникає між поняттям та словом є результатом діяльності не одного індивіда, а групи їх. Цим пояснюється співвіднесеність певного поняття та слова у свідомості групи людей, що живуть на одній території у певний період часу.

Володіючи значенням, не всі слова у мові здатні співвідноситися із поняттями. На відміну від повнозначних слів, що співвідносяться із поняттями та мають значення, неповнозначні (службові) – неспіввідносні поняттям, хоча характеризуються наявністю значення. Вони існують для вираження емоцій та встановлення відношень між мовою і фактами об'єктивної дійсності [15, с. 4], тобто виконують службову функцію.

Дихотомія – це не єдина характерна ознака слова, тому загальноприйняті дефініції, що вказують на цю притаманну йому особливість, наприклад, «слово – це єдність звучання і значення [11, с. 185]» є правильними, але неповними та можуть стосуватися інших мовних одиниць (морфем, словосполучень).

Як одиниці власне лексичного рівня слову притаманна номінативна або називна функція. Оскільки слово – це одиниця мови, йому властива варіантність. Варіантність мови обумовлюється її індивідуально-суспільною природою, яка призводить до існування мови як статичної системи та мовлення як динамічної репрезентації цієї системи. Варіантні відношення на лексичному рівні виявляються через слова-назви та їх актуальні реалізації у мовленні. Слово може вживатися як

самостійна номінативна одиниця (ономатема), відсторонена від реальних функцій у реченні [12, с. 11]. Окрім унікальної номінативної функції слово виконує й іншу, яка залежить від ступеня реалізації його валентності: воно може вживатися у реченні та, поєднуючись із іншими словами з метою утворення та вираження загального змісту, виконувати комунікативну функцію (функціональна варіантність).

На необхідності диференціації статусів слова як лексичної одиниці зосереджував свою увагу В. В. Виноградов, котрий запропонував розрізняти поняття «слово та лексема» і «форма слова та слово». Перше, на його думку, використовується на позначення лексичної одиниці мови, як системи форм та функцій, що усвідомлюється на фоні структури мови в цілому [6, с. 37].

На двоїстий характер слова вказував І. Р. Вихованець підкреслюючи, що у сфері мови воно часто співвідноситься з предметом або явищем позамовної дійсності абстраговано від одиничних уявлень про них, а у сфері мовлення слово може виявитися найменуванням одиничного предмета в конкретній ситуації [7, с. 14–19], тому образ, що виникає в нашій свідомості під час вимовляння окремого слова та той, що виникає під час вимовляння певного словосполучення разом із цим словом різняться [14, с. 93–94]. Також смислова сторона слова містить релятивні значення, які вказують на відношення між предметами або явищами позамовної дійсності, а в системі мови – на відношення між словами [7, с. 14–19].

У разі виконання ним комунікативної функції, слово входить до складу висловлювань і виступає їх будівельним матеріалом. Висловлювання використовуються безпосередньо у процесі мовлення, слугуючи основним засобом спілкування. Оскільки процес мовлення передбачає участь у ньому співрозмовників, слово постає не лише засобом називання фактів об'єктивної дійсності, але й одиницею позначення почуттів та ставлень до цих фактів самих мовців, перетворюючи процес найменування в акт пізнання та комунікації. У такому випадку слово виконує не лише номінативну і комунікативну, але й гносеологічну функцію та передбачає формування поняття і утворення певного мислительного образу на позначення відповідного явища навколишньої дійсності у підсвідомості людини, його передавання у процесі комунікації.

Здатність слова виконувати вищезазначені функції не минули увагою лексикологи: «Слово – це основна номінативна та когнітивна одиниця мови, яка слугує засобом найменування та повідомлення знань про предмети, ознаки, процеси та відношення – явища реальної дійсності [10, с. 191]; воно є основною одиницею найменування фактів дійсності, а також сприймань, думок, почуттів людини, викликаних цими фактами [1, с. 128]. Оскільки слова не лише називають явища навколишньої дійсності, але слугують засобами вираження особистого ставлення мовців до цих явищ, окрім вищезазначених функцій вони мають здатність виконувати модальну (виражають ставлення мовця – впевненість, допустовість тощо – до повідомлюваної ним інформації) та емотивну / емоційно-вольову (не називають емоцій, але вказують на них [16, с. 18], як-от вигуки) функції.

Слово пронизує всі рівні мовної системи та є безпосередньо пов'язаним із одиницями цих мовних рівнів, тому основна складність його визначення полягає у багатоаспектності: слово – це фонетичне, морфологічне, лексичне та функціональне ціле [3, с. 16]. На багатоаспектність слова впливають його численні текстові та узуальні зв'язки. Слово є такою одиницею, з якою пов'язані усі інші одиниці системи мови. Так, фонема виступає складовою одиницею, яка слугує засобом диференціації одного слова від іншого, морфема, що є двостороннім цілим, яке володіє планом вираження та змісту, але не може бути самостійною комунікативною одиницею, виступає незмінним конститuentом слова, а слово у свою чергу – основою для утворення речень. Тому сьогодні існують такі моноаспектні (термін Л. Г. Бабенко) визначення: *фонетичне слово* – це комплекс звуків, об'єднаних наголосом; *морфологічне слово* – це цільнооформлений комплекс морфем, що володіють самостійним значенням; *синтаксичне слово* – це член речення, який володіє відносно самостійним значенням [12, с. 16]. Кожне із вказаних визначень є вірним, але акцентує увагу на одній із характерних ознак слова, а не групі їх, тому такі дефініції вважають неповними.

Не дивлячись на багатоаспектність слова та його зв'язки із одиницями усіх рівнів мови, йому притаманний ряд диференційних, конститутивних (визначних) ознак, які характеризують слово як одиницю системи мови та відмежовують його від інших одиниць. Наявність цих особливостей обумовлюється дуальною природою слова. На думку Є. І. Дібрової до них належать:

1) *номінативність* – називання явищ реальної дійсності та представлення їх у вигляді лексичного значення [10, с. 191–192]. Її думку також поділяє ряд інших вчених [3; 12; 17; 18; 19].

2) *Інформативність* – об'єм знань про явища світу дійсності [9, с. 191]. Ця характерна ознака дозволяє слову виконувати кумулятивну (накопичувальну) функцію, що полягає у накопичуванні та збереженні знань про навколишній світ.

3) *Індивідуальність лексичного значення* – відображення у значенні слова єдиного визначеного класу явищ реальності [10, с. 192]. Це означає, що кожне лексичне значення є носієм інформації та засобом відображення лише одного визначеного фрагмента об'єктивної дійсності. Разом із тим у мові існує лише незначна кількість однозначних слів, у яких одна лексема співвідносна одному значенню.

4) *Матеріальність* – існування слова у звуковій та графічній формі [10, с. 192]. Звукової форми слова набувають у мовленні, а графічна форма слів характерна для мови. Матеріальність слова – це прояв його глибинної дихотомічної структури, адже «кожне зі слів є матеріальною, формальною оболонкою для певного змісту, а фонетична оформленість слова підтримується наявністю одного наголосу [3, с. 20]. На здатність слів зберігати лише один наголос (*недвоноголосність*) у своїй праці «Лексикологія сучасної російської мови» звернув увагу М.М. Шанський, віднісши її до переліку диференційних ознак слова [18, с. 11].

5) *Відтворюваність* – наявність слова у готовому вигляді, яка усуває необхідність його повторного формування [18; 9]. Відтворюваність сприяє фіксації слів у словниках, щоправда існують інші репрезентації цієї конститутивної ознаки. Так, у класифікації Л.Г. Бабенко вона суміщається з ознакою виокремлюваності (виділимості) [3, с. 21].

Виокремлюваність (виділимість) слова передбачає фонетичне виділення слова з метою відмежування його від інших сусідніх слів. Цю диференційну ознаку слова, разом із цільнооформленістю було сформульовано видатним радянським лінгвістом-теоретиком О.І. Смирницьким. Виокремлюваність (виділимість) слова дозволяє відрізнити від нього морфему і є принципово важливою, адже з формальної точки зору, слово – це їх комплекс.

6) *Структурна цільнооформленість* – це цілісність лексичного, фонетичного та граматичного оформлення слова [10, с. 191–192]. Подібно до матеріальності, структурна цільнооформленість є проявом дихотомії притаманної слову, бо «фонетична цілісність слова завжди підкріплюється його морфологічним оформленням [3, с. 20]». Кожне слово складається із морфем; морфем утворюють слова відповідно до наявних у мові моделей. Причому морфем як і словотвірні моделі слугують засобами диференціювання слів, адже вказують на їх приналежність до певної частини мови.

Отже, входячи до складу певної словотвірної моделі та утворюючи слово, морфем слугують засобами реалізації його категоріально-семантичних ознак. Це дозволяє словам утворювати певні системні групи, наприклад, слова з пред-

метним значенням входять до складу іменників, слова зі значенням дії чи стану – до складу дієслів [17, с. 11]. З іншого боку, використання конкретної словотвірної моделі та морфем перетворює слово на сталу цільнооформлену структуру, що характеризується окремістю [3, с. 21], тобто будь-які зміни у композиції слова чи внесення до його складу сторонніх складових неминуче призведуть до зміни його значення. Така властивість слова, що забезпечує неможливість додавання до його основи інших словотвірних компонентів без зміни його значення у класифікації М.М. Шанського називається *непроникністю* [18, с. 11].

На відміну від С. І. Дібрової, для якої термін «структурна цільнооформленість» означає єдність фонетичної, лексичної та граматичної складових слова [10, с. 191], Л. Г. Бабенко відрізняє його від терміна «граматична оформленість». Згідно з нею, перший термін передбачає єдність фонетичного та морфологічного конститuentів слова, а другий – співвіднесеність слова з певною частиною мови [3, с. 20].

У класифікаціях інших вчених [16, с. 15; 18, с. 11] розмежовуються поняття фонетичної, граматичної оформленості та лексико-граматичної співвіднесеності. Перше поняття позначає наявність у слова постійної звукової оболонки, друге – певних граматичних форм. Граматична оформленість безпосередньо пов'язана з лексико-граматичною співвіднесеністю (приналежністю слова до певної частини мови).

Цільнооформленість – це особливість, яка відрізняє слово від основної одиниці синтаксичного рівня мови – речення – з яким слово пов'язане функціонально, адже виступає його будівельним матеріалом [12, с. 16–17]. Ця характеристика слова як лексичної одиниці стала основою для визначення Д. Н. Шмелева: «Слово – це одиниця найменування, що характеризується цільнооформленістю (фонетичною та граматичною) та ідіоматичністю [19, с. 53]».

На *ідіоматичності* як принципово важливій ознаці свою увагу вперше зосередив М. В. Панов. Це поняття базується на твердженні про те, що слово як ціле завжди значить більше ніж його частини [13, с. 140]. Основою ідіоматичності слугує притаманна слову номінативна функція, бо виступає привязаністю його семантики до чітко визначеного комплексу морфем, які поєднуються одна з одною та на основі певної словотвірної моделі утворюють єдине ціле із закріпленням за ним значенням. У класифікації М. М. Шанського ця конститутивна ознака слова отримала іншу назву: фразеологічність. На його думку, слово реалізує цю свою властивість у тому випадку, коли його значення не виводиться зі значення морфем, що входять до його складу [18, с. 11].

До попередньо перелічених (номінативність, недвонаголосність, цільність та єдинооформленість, фонетична оформленість, лексико-граматична співвіднесеність, непроникність, відтворюваність, фразеологічність) прикмет слова, що відрізняють його від інших одиниць мови, вчений додає: семантичну валентність (здатність слова набувати різних відтінків значень у словосполученнях), переважну вживаність у словосполученнях, ізольованість (у більшості випадків слово можна виділити зі словосполучення) та постійність звучання і значення (здатність слова залишатися незмінним протягом тривалого часу, хоча слова можуть зазнавати семантичних чи фонетичних змін із бігом часу [18, с. 11]).

Не варто також забувати про наявність у кожній конкретній системі мови аломорфних рис, які призводять до неспівпадіння фонетичних, морфологічних, синтаксичних характеристик слів різних мов. На тому, що слова у різних мовах функціонують згідно з особливими притаманними їм правилами фонетики, семантики та граматики акцентують свою увагу О. Л. Рубльова: «Слово – це певний набір звуків із закріпленням за ним лексичним значенням, оформлений відповідно до законів граматики конкретної мови [16, с. 17]» та В. Г. Гак: «Слово – це основна структурно-семантична одиниця мови, що слугує для найменування предметів та їх якостей, явищ, відношень дійсності, а також володіє сукупністю семантичних, фонетичних і граматичних ознак, специфічних для кожної мови [8, с. 464]». Згідно з ним, характерними ознаками слова є цільність, виокремлюваність та вільна відтворюваність у мовленні.

Отже, варіативність мовної системи впливає на поліфункціональність слова, основною диференційною функцією якого вважають номінативну. Слово – це поліаспектне, поліфункціональне ціле, що підпорядковується законам тієї мови, в якій воно існує, тому спроби охарактеризувати всі властивості слова в одному визначенні призводять до громіздких формувань, а дефініції, що зосереджені на одному із його аспектів вважають неповними. Погляди вчених щодо функцій та властивих слову ознак також різняться, що відображається в існуванні різних класифікацій диференційних ознак слова.

Література:

1. Алексеенко-Лемовська Л. В. Слово як лінгвістична категорія / Л. В. Алексеенко-Лемовська // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Серія: Педагогіка і психологія. – Вип. 39. – Ялта : РВНЗ «Кримський гуманітарний університет», 2013. – С. 120–129.
2. Бабенко И. И. Коммуникативный потенциал слова и его отражение в лирике М. И. Цветаевой: диссертация... кандидата филологических наук: 10.02.01. – Томск, 2001. – 234 с.
3. Бабенко Л. Г. Лексикология русского языка. Учебное пособие / Л. Г. Бабенко. – Екатеринбург, 2008. – 126 с.
4. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. – М., 1987. – 445 с.
5. Варина В. Г. Коммуникативный статус слова / В. Г. Варина // Сб. науч. тр. МШИИЯ. – Вип. 252. Коммуникативные единицы языка. – М. : Высш. шк. – 1985. – С. 151–158.
6. Виноградов В. В. О формах слова / В. В. Виноградов // Избр труды: Исследования по русской грамматике. – М., 1975. – С. 33–50.
7. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті / І. Р. Вихованець. – К. : Наукова думка, 1988. – С. 14–19.
8. Гак В. Г. Слово // Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. – М. : Сов. Энциклопедия, 1990. – С. 464.
9. Гасюк Г. М. Субстантивне словосполучення як комунікативна одиниця. Субстантивно-дієслівні кореляції / Г. М. Гасюк // Вісник львівського університету. Серія: іноземні мови. – Випуск 16. – 2009. – С. 7–14.
10. Диброва Е. И. Слово как основная номинативная единица языка / Е. И. Диброва // Современный русский язык: Теория. Анализ языковых единиц: Учебник для студ. высш. учебных заведений: В 2 ч. Ч. I: Фонетика и орфоэпия. Графика и орфография. Лексикология. Фразеология. Лексикография. Морфемика. Словообразование. – М., 2002. – С. 191–192.
11. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства / М. П. Кочерган. – К. : Видавничий центр «Академія», 2000. – 368 с.
12. Кузнецова Э. В. Лексикология русского языка / Э. В. Кузнецова. – М. : Высш. шк., 1989. – 216 с.
13. Панов М. В. О слове как единице языка // Введение в языковедение: Хрестоматия. – Минск, 1984. – С. 132–143.
14. Пешковский А. М. В чем же, наконец, сущность формальной грамматики? / А. М. Пешковский // Избр. труды. – М., 1959. – С. 74–100.
15. Пляскова Е. А. Современный русский язык. Лексикология / Е. А. Пляскова. – Воронеж : Изд-во ВГУ, 2006. – 63 с.
16. Рублева О. Л. Лексикология современного русского языка / О. Л. Рублева. – Владивосток : Издательство Дальневосточного университета, 2004. – 250 с.
17. Фомина М. И. Современный русский язык. Лексикология / М. И. Фомина. – М. : Высш. шк., 2001 – 415 с.
18. Шанский Н. М. Лексикология современного русского языка / Н. М. Шанский. – М., 1972. – С. 11.
19. Шмелев Д. Н. Современный русский литературный язык. Лексика / Д. Н. Шмелев. – М., 1977. – С. 5–20.

О. М. Галинська,

Національний університет харчових технологій, м. Київ

УКРАЇНЬСЬКА ТА АНГЛІЙСЬКА ХАРЧОВА ТРАДИЦІЯ У ДЗЕРКАЛІ ФРАЗЕОЛОГІЇ: ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ТА ЕТНОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТИ

Статтю присвячено дослідженню харчового коду культури; розглянуто аспекти мовної і культурної взаємодії; сформульовано основні положення лінгвокультурологічного підходу у фразеології; на матеріалі українських і англійських фразеологізмів зіставлено образну і символічну специфіку харчових компонентів у складі фразеологічних одиниць; визначено основні джерела культурної інформації фразеологізмів харчового коду культури.

Ключові слова: харчова традиція, код культури, харчовий код культури, фразеологічна одиниця.

УКРАИНСКАЯ И АНГЛИЙСКАЯ ПИЩЕВАЯ ТРАДИЦИЯ В ЗЕРКАЛЕ ФРАЗЕОЛОГИИ: ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЙ И ЭТНОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТЫ

Статья посвящена исследованию пищевого кода культуры, рассматриваются аспекты языкового и культурного взаимодействия; формулируются основные положения лингвокультурологического подхода во фразеологии; на материале украинских и английских фразеологизмов сопоставлена образная и символическая специфика природных компонентов в составе фразеологических единиц определены основные источники культурной информации фразеологизмов пищевого кода культуры.

Ключевые слова: пищевая традиция, код культуры, пищевой код культуры, фразеологическая единица.

UKRAINIAN AND ENGLISH FOOD TRADITION IN PHRASEOLOGY: LINGUISTIC AND CULTURAL AND ETHNOLOGIC ASPECTS

The article focuses on the investigation of food cultural code; aspects of language and cultural interaction are examined; the Ukrainian and English phraseologisms serve as material for the comparative analysis of image's and symbolic peculiarities of food components in the structure of phraseological units. Food is an important and integral part of everyday life. The meal unites material and spiritual, nature and culture. Food tradition of ethnos is formed during centuries. At the language level food tradition forms a number of semantic fields. At the semiotic level it generates one of the culture codes. It is a food (gastronomic) code. It occurs when elements of food tradition, getting secondary meaning, become symbols. This code is conceptual because its elements can correspond with different material embodiment of the meaning objective and verbal.

Key words: food tradition, cultural code, food cultural code, phraseological unit.

Антропологічний підхід до вивчення мови у центр дослідницької уваги висунув проблему взаємозв'язку мови, культури та людини (В. Телія, В. Ужченко та ін.). Мова розглядається як засіб осмислення культурного коду, зашифрованого в різних значеннях як лексичних, так і фразеологічних одиниць. Актуальними залишаються дослідження лінгвокультурологічного (М. Алефіренко, І. Заваринська, О. Левченко, М. Ковшова), етнолінгвістичного (В. Жайворонок, Н. Толстой, С. Толстая) аспектів функціонування мовних одиниць, дослідження реалізації кодів культури в мові (О. Березович, В. Красних, О. Селіванова та ін.).

Сучасна лінгвокультурологія характеризується тенденціями до вивчення культурної семантики мовних знаків, зокрема і фразеологічних, яка формується при взаємодії мови і культури. Лінгвокультурний аспект наукових студій передбачає вивчення наслідків впливу на мовну систему звичаїв, обрядів, вірувань, побуту, загальної культури й менталітету етносу. Це стосується процесів номінацій, формування окремих шарів лексики, пареміології, фразеології. Лексичний матеріал, а саме назви рослин, тварин, природних явищ, обрядів, імена-міфологеми очевидні переважно з погляду своєї етнокультурної знаковості. Такі слова, як наприклад, укр. *калина, тополя, хліб, душа*, англ. *rose, oak, bean, pin, cake*, – не просто слова-знаки, а мовні одиниці, пов'язані з національною культурою. У мові ці одиниці мають етнографічний, етнокультурний, етноісторичний підтекст, тому багато з них є образними і стали етносимволами [5, с. 16].

Дослідження входять у коло проблеми взаємозв'язку мови і культури тоді, коли йдеться про властивість мовних знаків кодувати і зберігати в собі пам'ять про «порядок культури» (за Р. Бартом), про коди культури, передані та накопичені установи культури, які розпізнаються або несвідомо відтворюються лінгвокультурою. Лінгвокультурологічний напрям у фразеології передбачає з'ясування низки питань, пріоритетними серед яких вважаємо виявлення культурно маркованих сигналів у фразеологічних одиницях (ФО) і встановлення їхнього співвідношення з кодами культури.

Мета статті – описати харчовий код культури та його фразеологічну презентацію в українській і англійській мовах, що передбачає розв'язання таких завдань: уточнити поняття «код культури»; здійснити аналіз фразеологізмів української і англійської мов з «харчовими» компонентами, дослідити образну і символічну специфіку в семантиці фразеологізмів.

Національно-культурна специфіка внутрішнього контексту фразеологізмів можлива за наявності в їхньому складі різних кодів: гастрономічних, соматичних, артефактних, зоонімних тощо, а також завдяки розумінню тієї лінгвокультурної інформації, яка закладена в мотивуванні фразеологізму, тобто його образності, семантиці.

У дослідженнях В. Красних, В. Телії, О. Березович код культури виступає як знакова реалізація архетипів свідомості. Так, В. Красних код культури прирівнює до «сітки», яку культура «накидає» на навколишню дійсність, членує, категоризує, структурує й оцінює її [9, с. 5]. Коди культури співвідносяться з давніми архетиповими уявленнями людини і, власне, вони ці уявлення «кодують». Як вважає дослідниця, коди культури за своєю природою є універсальними, бо властиві людині як homo sapiens. Проте їх прояви та питома вага кожного в певній культурі, а також метафори, в яких вони реалізуються, національно детерміновані й обумовлені конкретно культурою [там само, с. 5]. Код культури Ф. Бацевич визначає як сукупність знаків (символів), смислів, комбінацій, які присутні в будь-якому предметі культури певної лінгвокультурної спільноти [СТМК].

Коди утворюються і виконують свої функції в культурі, яку можна розглядати як семіотичну систему, де синтезуються знаки і смисли. Знаки (знакові тіла) для втілення своїх смислів вона запозичує з рослинного і тваринного світу, артефактів, з внутрішнього й зовнішнього світу людини. Таким чином, код культури можна розглядати як знаряддя для вираження смислів, що мають різні формальні «обличчя» [3, с. 341]. Різними способами кодований ціннісний смисл утворює систему кодів культури і в цілому картину світу, яка розкриває світогляд того чи іншого соціуму.

Приймаючи за базове положення про те, що код культури – це система знаків матеріального і духовного світу, що стали носіями культурних смислів [4, с. 9], то впливає, що код передбачає вторинне використання знаків, які вже мають закріплене за собою первинне значення. Природа первинних знаків відрізняється: це можуть бути природні об'єкти (тваринний, рослинний коди), речі (артефактний код) та інші прояви дійсності.

Кожний етнос формується в певних природних умовах і поступово пристосовується до них. Харчові традиції (приготування страв, харчові переваги, табу) нації формується залежно від природно-географічних та історичних умов. У процесі етногенезу в представників етносу виробляється орієнтація на певну їжу, на продукти, до яких нація «звикає». Їжа – один із найважливіших і найдавніших елементів матеріальної культури, це необхідна умова існування людини. Соціум впродовж життя формує в людини харчові переваги, і дуже часто вони є яскравим етнічним маркером. Маркуючи представників «свого» і «чужого» світів, харчова традиція стає могутнім засобом консолідації етносу [12]. Кулінарні традиції, що формувалися впродовж тривалого часу, надають цікавий і багатий матеріал для аналізу міфологічних, релігійних уявлень етносу, побуту, духовного, соціального, історичного досвіду народу [7, с. 11].

Українська харчова традиція формувалася віками, і в цьому процесі задіяна вся денотативна сфера, пов'язана з їжею. Будь-яка харчова традиція – складна семіотична система, що включає в себе декілька рівнів. Експлікація культурно-національної значущості семіотичного утворення досягається на основі як без свідомого, так і свідомого співвідношення цього «живого значення» з кодами культури [11].

У фразеології фіксуємо образно закріплені словесні характеристики деяких особливостей харчування українців та англійців. З-поміж проаналізованих ФО виділяємо такі *джерела культурної інформації*:

1. Біблія: укр. *сіль землі* «найкращі, найвидатніші представники народу; добірна частина певного товариства, суспільства», *манна небесна* «те, що легко дістається; щось бажане, приємне», *медові та молочні ріки* «повний достаток, благополуччя, добробут»; *медом і акридами харчуватися* «коли говорять про дуже бідну, вкрай обмежену їжу» [СФУМ, с. 650; 367; 600]; англ. *to eat the bread of luxury* «жити на широку ногу», *the land flowing with milk and honey*; *salt of the earth* [АУФС, с. 585; DIO, с. 258];

2. традиції та обряди: укр. *обмінати хліб [святий]* «дати або дістати згоду на шлюб; домовитися про одруження»; *повертати хліб* «відмовляти тому, хто сватається» [СФУМ, с. 454; 524]; англ. *to take the cake* «заслужити повагу, мати заслуги» [DIO, с. 64], *to eat bread and salt* «урочисто поклястися, дати урочисту клятву» [АУФС, с. 299];

3. суспільно-історичне життя: укр. *проханий хліб* «милостиня»; *і хліб і до хліба* «необхідні засоби для існування; достаток» [СФУМ, с. 745; 745]; англ. *apple-pie bed* «зв'язані простирадло і підковдра, які не дають можливості випрямитися на всю довжину» (*поширений в англійських шкільних інтернатах жарт; загнуті кінці простирадла нагадують зануті краї яблучного пирога*); *to save one's bacon* «ледве втекти від небезпеки чи труднощів»; *to take the gilt off the gingerbread* «показати щось без прикрас, у натуральному вигляді»; *Sally Linn cake* «здобна булочка» (*за ім'ям жінки-кондитера кінця XVIII ст.*) [АУФС, с. 34; DIO, с. 14; DIO, с. 135; АУФС, с. 827];

4. література та фольклор: укр. *молочні ріки і киселеві (масляні) береги* «заможне, повне достатку, безтурботне життя» [СФУМ, с. 600]; англ. *jam tomorrow* «обіцянка, що все буде добре, яка рідко справджується»; *a pound of flesh* «повна обов'язкова сплата, яку людина вимагає від іншої людини» [DIO, с. 172; 239].

За часів язичництва їжа символізувала внутрішній зв'язок з усіма тими магічними властивостями, що були притаманні рослинам і тваринам, які споживали. Давні люди вірили, що спожиті рослини і тварини – це жертви богам. Різні харчові табу накладалися тому, що та чи інша їжа вважалася священною для певного божества і споживати її заборонялося під страхом хвороби або навіть смерті. Дозволялася така їжа лише під час оргії, яку влаштовували на честь божества. Вчений М. Маковський, який зробив спробу розглянути деякі слова сучасної англійської мови (особливо ті, які не мають етимології або етимологія яких видається суперечливою) кризь призму людської культури, дійшов цікавих висновків. Враховуючи думку В.Топорова, він зазначає, що очевидно, можна говорити про ритуальне походження мови. Адже саме ритуал був тим локусом, де відбувалося становлення мови як знакової системи, в якій передбачається зв'язок означуваного з позначуваним, вираженому в звуках [10, с. 9].

Так, здавна хліб та інші вироби із зерна здавна приносилися в жертву Божеству, що підтверджується порівнянням англ. *bread* та і.-е. **bhlad* «жертвоприносини». Весільний хліб уособлював могильний пагорб: наречена, виходячи заміж (англ. *bride* співвідноситься з англ. *bride* «весільний хліб»), повинна була спочатку «поховати» своє дівочтво і лише після цього набувала статусу дружини, жінки, майбутньої матері [10, с. 80].

У давнину існувало містичне дійство, під час якого на вівтар клали хлібне зерно, що приносилося в жертву богам. Потім зерно споглядалося у повній тиші присутніми, це символізувало вічність зміни життя і смерті, вічність зміни пори року, вічність «смерті» зерна та його воскресіння в землі [10, с. 97]. Довкола хлібного зерна влаштовувались «хлібні танці» (*corn-dances*), щоб викликати дощ і щоб були родючими землі. Усе це звичайно свідчить про важливість хлібного зерна та взагалі хліба для давніх людей.

В українських обрядах і побуті хліб часто поєднують із сіллю. Хліб-сіль клали на голову нареченої на весіллі, зустрічали молодих після повернення з церкви після шлюбу, давали в дорогу мандрівнику. Хліб символізував багатство, благополуччя, повноту долі, а сіль захищала від ворожих сил. Крім того, хліб був ще й оберегом: його клали в колиску до новонародженого, з наближенням зливи його виносили на вулицю, щоб захистити посіви. Хліб разом з медом і сиром входив до складу давньоруських жертвувань породіллям [СМЭС, с. 476–477]. У кожній українській родині хліб колись був найпершим годувальником, і для українців-хліборобів він був святиною, символом добробуту, гостинності, хлібосоцтва, багатства. Достаток або скрута обов'язково пов'язувались із хлібом: *[і] хліб і до хліба* «необхідні засоби для існування; достаток»; *їсти хліб* «мати все необхідне для життя»; *їсти сухий хліб* «жити у нестатках, бідності»; *жити (собі) та (і) хліб жувати* «вести нормальний, матеріально забезпечений спосіб життя»; *перебиватися з хліба (з жушки) на воду (на сіль, на квас)* «бідувати, терпіти нестатки» [СФУМ, с. 745; 282; 489]. І хоча найдавнішим видом хліба в Україні були прісні коржі, проте улюбленим повсякденним святковим та обрядовим хлібом був учинений хліб. Особливості виготовлення різних хлібних виробів пов'язані із тістом, і про це свідчать спостереження, зафіксовані у фразеологізмах: *з одного тіста* «однаковий з ким-, чим-небудь; схожий з кимось–чимось»; *з іншого тіста* «не схожий до інших»; *з м'якого тіста* «безвольний, непослідовний у своїх діях, поглядах»; *не з такого тіста* «особливий, інший»; *надувся, як тісто на опарі* – про пихату людину [СФУМ, с. 713; ССНП, с. 151]. З тіста виготовляли вареники та галушки, які вважаються символами традиційної української кухні. Це знайшло своє вираження у фразеології: *як вареник у маслі (у сметані)* – «жити дуже добре, замож-но»; *губи як вареники* – про людину з великими губами; *круглий як галушка* – про невеличкого на зріст товстуна; *лежить як галушка* – про бездіяльну, заможну людину; *живе як галушка в маслі* – «добре, замож-но живе, благоденствує»; *всипати на галушки* кому «дуже виляяти, суворо покритикувати» [ССНП, с. 20; 43; 35; СФУМ, с. 131].

У сучасному житті відчувається важливість хліба для українців і дотепер. Шановану людину, поважного гостя зустрічають з хлібом. Оскільки хліб символізує родинне щастя, достаток, він і дотепер відіграє велику роль на весіллі. Те саме можна стверджувати про весільний коровай як символ народження нової родини. Коровай прикрашають рослинами з національною символікою (каліною, барвінком), фігурками птахів, орнаментом.

Хлібні вироби, залежно від достатку в родині та регіону, виготовляли з пшеничного, житнього, кукурудзяного, ячмінного борошна. Тому існують фразеологічні одиниці, які свідчать про особливості випікання деяких виробів: *ламатися*, як *гречаний бублик* «неспішно реагувати на чиєсь прохання, чиюсь пропозицію; зволікати»; жарт. *хоч бублик чіпляй* «кирпатий, задертий догори (про ніс)»; *викручується як здобний бублик* «надмірно хизується»; *виламується як ячний бублик*, *ламається як житній бублик* «неширо відмовляється»; *крутиться як ячний коржик у помийниці* «тиняється без діла»; *виламується як житній (здобний, ячний) пряник* «дуже задається, чваниться» [СФУМ, с. 328; 765; ССНП, с. 19; 19; 122]. З житнього тіста випікали пироги і пампушки, які їли з борщем. Так з'явилися такі фразеологізми й порівняння: *мазати пирогом (пирогоми) зверху* кого «балувати кого-небудь»; *на пироги* «у гості»; *плаває як пиріг у маслі* «благоденствує, заможно живе»; як *мазаний пиріг* «підлабузник»; *попікся як дід пампушкою* «азнав невдачі» [СФУМ, с. 363; 502; ССП, с. 115; 115].

У фразеології англійської мови зафіксовано набагато менше фразеологізмів, пов'язаних із хлібом. Напр., *to have one's bread buttered for life* «жити в достатку; бути матеріально забезпеченим на все життя»; *to eat the bread of luxury* «жити на широкую ногу»; *to eat bread and salt* «урочисто поклестися, дати урочисту клятву» [АУФС, с. 472; 300–301; 299]. Можна припустити, що для англійців очевидно хліб не має такої виразної символіки, як для українців. Натомість у фразеології англійської мови відображені одиниці, пов'язані з випічкою (*cake, pie, biscuit*) та здібністю господині до цієї справи: *to take the cake* «заслужити повагу, мати найбільший успіх» [DIO, с. 64]; *to have one's cake baked* «мати засоби до існування (у 1-му знач.); бути заможним» [АУФС, с. 472], (*as*) *good as a pie* *амер.* «1) дуже хороший, симпатичний; 2) вихований» [АУСКФ, с. 87]; (*as*) *flat as a pancake* «1) абсолютно плоский, рівний (поверхня, ландшафт, жіночі груди і т. п.); 2) безглуздий, безрадінний» [АУСКФ, с. 84–85]; (*as*) *dry as biscuit* 1) «дуже сухий (тіло, шкіра, горло людини); 2) запальний» [АУСКФ, с. 87; 84–85; 17]. Як бачимо, представлені порівняння стосуються зовнішності людини та деяких інших її особливостей. На прикладі ФО *to take the cake* можна прослідкувати, що лежить в основі образу лексики *cake*. Вважають, що цей вираз походить з так званої «пирогової ходи» – *cakewalk* – розваги, вудуманої чорношкірими рабами південноамериканських штатів у 19 ст. Пари, які брали в ній участь, мали пройти кімнатою, тримаючись за руки. І та пара, що рухалась найграйливіше, отримувала за винагороду пиріг, до того ж усе це супроводжувалося захопленими вигуками: «*That takes the cake!*» [DIO, с. 64]. Проте, вислів і традиція нагородження тортом насправді набагато давніші. Ще в 5 ст. до н. е. грецький поет-комедіограф Аристофан писав у «Вершниках»: *If you surpass him in impudence, we take the cake* [там само, с. 64]. Пиріг, – солодоші у вигляді підсмажених хлібних злаків, підсолоджених медом, був нагородою найпильнішому під час нічної варти або тому, хто залишився найбільш проворним на п'яній вечірці. Вираз став ідіоматичним у греків, і пізніше використовувався під час будь-якої події, де відбувалися нагородження. *To take the biscuit* – варіант ФО, що ймовірно з'явився завдяки ірландському журналістові і драматургу Дж. Б. Шоу. Принаймні цей вислів вживається частіше, ніж той, від якого він походить, і часто використовується для висловлення обурення чи недовіри в різних ситуаціях. А Шотландію взагалі називають «країною вівських коржиків» – *the land of Cakes* [АУФС, с. 586]. З-поміж англійських культурних символів харчового коду культури виділяємо *Yorkshire pudding* «пиріг із збитого тіста, запеченого під куском м'яса» [АУФС, с. 1032].

Крім хліборобства, українці займалися скотарством. Так, образ корови асоціюється з благополуччям і достатком. У фразеології й фольклорі представлені одиниці, пов'язані з молоком. Наприклад: *тільки (хіба, лиш) пташиного молока нема (не вистачає, бракує)* «хто-небудь має абсолютно все (про повний достаток, заможне життя» [СФУМ, с. 432]; *молочні ріки і киселеві (масляні) береги* «заможне, повне достатку, безтурботне життя» [СФУМ, с. 600]. Нар.-поет. вислів *медові та молочні ріки* (пор. англ. *the land flowing with milk and honey*) «повний достаток, благополуччя, добробут» [СФУМ, 600] – інтернаціональний. Про «край, що тече молоком і медом» (див. Біблія: Кн. Вихід, 3: 8–9; Лев 20: 24) неодноразово згадано в Старому Заповіті. Йдеться про слова Господа подарувати казкову та щедру землю ізраїльському народу. Вираз часто зустрічається в українських і російських народних казках («Гуси-лебеді», «Морський цар і Василиса Премудра»), де цей фольклорний образ часто слугує символом достатку, ситого та життя. Очевидно, завдяки давньому корінню і універсальному характеру цього образу вислів вважають інтернаціональним, і як зазначає автор словника, його зв'язок з біблійними джерелами досить імовірна [ЭСБФ, с. 370–371]. З іншого боку, конкретно-мовне оформлення образу у східних слов'ян уможливило його глумачення про його національне втілення і суто фольклорну природу. Зазначимо, що англійський відповідник *the land flowing with milk and honey* у словнику позначено ремаркою *бібл.* [АУФС, с. 585].

Косметичні рецепти давнини та народні бачення краси знайшли своє відображення у ФО як *скупаний у молоці* – «гарний зовні, виплеканий» [СФУМ, с. 661]. Представлені в фразеології також одиниці, пов'язані з іншими продуктами, отриманими від корови: масло, сметана, вершки, сир: як *вареник у маслі (сметані)* – «живе дуже добре, безтурботно, заможно»; *доля маслом губи змастить* – «пощастило в житті кому-небудь»; як *муха в сметані* зі сл. *дибати, іти*, ірон. «повільно, незграбно»; *збирати вершки [на молоці]* «брати собі все найкраще, першим користуватися чимись здобутками»; *купатися як сир у маслі* – «жити у достатках, у розкошах» [СФУМ, с. 51; 412; 257; 319]. На позначення нерозумної людини вживається порівняння *дурний як масла грудка*, тобто «дуже (дурний)» [ССНП, с. 89]. Деякі ФО, до складу яких входять лексики *молоко* і *сметана*, побудовані на специфічних властивостях цих продуктів, наприклад, жарт. *вмочити в молоко* «стати сивим (про голову, вуса, бороду); посивіти» [СФУМ, с. 119]; *білий як сметана* – 1) про людину із світлим волоссям; 2) про не засмаглу людину; 3) про сиву людину; як *муха в сметані* – «хтось неповороткий, незграбний» [ССНП, с. 39]. У давній міфопоетичній традиції молоко вважалося напоєм життя, отриманим божеством з морської піни. Молоко – символ вселенського порядку й гармонії [10, с. 199]. Також вважалося, що молоко символізує божественний розум, Божество, уособлює божественну вічність. Поняття божественної мудрості безпосередньо співвідноситься з поняттям продовження роду – чудом божественного творіння. Молоко і продукти з нього були не лише предметом жертвоприношення, але часто застосовувалося під час сакрального узливання. Крім того, молоко вважалося символом відродження, добра, піклування, достатку і плодючості. Характерний для спільноєвропейської міфологічної традиції образ молочного достатку відображений у численних метафорах ведійської поезії.

У слов'ян молоко разом із хлібом виступало одним із головних видів їжі та об'єктом міфологічних вірувань, магичних ритуалів і захисту. Материнське молоко як «генетичний» продукт наділений сакральним значенням [СМЭС, с. 301], означає родинні кровні зв'язки і виступає символом материнства. Сказане підтверджується фразеологізмами: з *молоком матері* (з дієсл.) «від народження, з перших днів життя» [СФУМ, с. 403]; *всмоктувати (всисати) / всмоктати (ввіссати) з молоком матері* «засвоювати щось з дитинства» [СФУМ, с. 132]. ФО *[ще] [материне] молоко на губах не обсохло* свідчить про неповнолітність, недосвідченість, *молоко та кров* – про здоров'я людини [СФУМ, с. 403; 315].

У фразеології англійської мови теж фіксуємо вирази, пов'язані з молоком і продуктами з нього. Так, вродливу жінку або чоловіка англійці порівнюють з молоком і трояндою – *like milk and roses*, з молоком і вершками порівнюють білосніж-

ність шкіри – (as) *white as milk / cream* [АУФС, с. 673; 1006]. Для характеристики повної і здорової людини у позитивному сенсі вживають порівняння (as) *fat as butter / cream*, блідого обличчя або шкіри людини – (as) *pale as cream* [АУФС, с. 323]. Про того, хто діє всупереч власним інтересам та облищає заняття, що дає засоби до існування, кажуть: *He/she quarrels with his/her bread and butter* [АУФС, с. 803]. Про недоцільність жалкувати за чимось свідчить прислів'я *It is no use crying over spilt milk* (пор. укр.: *Після бійки кулаками не махають* або *Сльозами горя не здолаєш*).

У результаті аналізу виявлено спільні джерела культурної інформації в межах харчового коду культури (біблійні, обрядово-традиційні, суспільно-історичні, літературні, фольклорні) як із спільною символікою (хліб/bread, молоко/milk, пиріг/cake), так і відмінною (укр. *вареник, бублик, галушка*, англ. *pancake, bacon, jam*).

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в зіставленні інших кодів культури, основних моделей зчеплень кодів, їхньої взаємодії, та в дослідженні їхньої специфіки в українській і англійській фразеології.

Література:

1. Алефиренко Н. Ф. Лингвокультурология: ценностно-смысловое пространство языка / Н. Ф. Алефиренко. – М.: Флинта: Наука, 2010. – 288 с.
2. Бацевич Ф. Духовна синергетика рідної мови: Лінгвофілософські нариси [монографія] / Флорій Бацевич. – К.: ВЦ «Академія», 2009. – 192 с.
3. Березович Е. Л. Язык и традиционная культура: Этнолингвистические исследования / Елена Львовна Березович. – М.: «Индрик», 2007. – 600 с. (Традиционная духовная культура славян. Современные исследования).
4. Гудков Д. Б. Телесный код культуры: материалы к словарю / Д. Б. Гудков, М. Л. Ковшова. – М.: Гнозис, 2007. – 288 с.
5. Жайворонок В. Українська етнолінгвістика: Нариси / Віталій Жайворонок. – К.: Довіра, 2007. – 262 с.
6. Заваринська І. Ф. Лінгвокультурна інформація фразеологізмів з онімним компонентом в англійській, польській та українській мовах: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.17 «Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство» / Заваринська Ірина Федорівна. – Рівне, 2009. – 215 с.
7. Капелюшник Е. В. Человек сквозь призму кулинарного кода культуры / Е. В. Капелюшник // Вестник Томского государственного университета. – Вып. 435. – 2011. – С. 11–15.
8. Ковшова М. Л. Семантика и прагматика фразеологизмов (лингвокультурологический аспект): дисс. ... доктора филол. наук: 10.02.19 «Теория языка» / Ковшова Мария Львовна. – М., 2009. – 654 с.
9. Красных В. В. Коды и эталоны культуры (приглашение к разговору) / В. В. Красных // Язык, сознание, коммуникация: Сб. статей / [отв. ред. В. В. Красных, А. И. Изотов]. – М.: МАКС Пресс, 2001. – Вып. 19. – С. 5–19.
10. Маковский М. М. Язык – миф – культура. Символы жизни и жизнь символов / Марк Михайлович Маковский. – М., 1996. – 329 с.
11. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В. Н. Телия. – М.: Языки русской культуры, 1996. – 288 с.
- Устинова Н. А. Пищевой код как символизация пищевой традиции (на материале говоров Среднего Приобья) [Электронный ресурс] / Н. А. Устинова // Вестник Томского госуниверситета. – № 333. – 2010. – С. 28–31. – Режим доступа: <http://sun.tsu.ru/mminfo/000063105/333/image/333-028.pdf>

Список довідникової літератури

1. АУФС – Англо-український фразеологічний словник [уклад. К. Т. Баранцев] – К.: Знання, 2005. – 1056 с.
2. ЛЕ – Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2010. – 844 с.
3. СМЭС – Славянская мифология. Энциклопедический словарь / С. М. Толстая [отв. ред.], Т. А. Агапкина, О. В. Белова и др. – [2-е изд., испр. и доп.] – М.: Междунар. отношения, 2002. – 512 с.
4. ССНП – Юрченко О. С. Словник стійких народних порівнянь / О. С. Юрченко, А. О. Івченко. – Х.: Основа, 1997. – 176 с.
5. СТМК – Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації / Флорій Сергійович Бацевич. – К.: Довіра, 2007. – 205 с.
6. СФУМ – Словник фразеологізмів української мови [укл.: В. М. Білоноженко та ін.]. – К.: Наукова думка, 2008. – 1104 с.
7. DIO – Dictionary of Idioms and Their Origins / Linda and Roger Flavel. – L.: Kyle Cathie Ltd, 2006. – 343 p.

УДК 811.111'37

Т. Г. Гафу, І. В. Сапожник,

Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича, м. Чернівці

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ FOOD В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Стаття присвячена проблемі дослідження лексико-семантичного поля в сучасній англійській мові. Лексико-семантичне поле FOOD визначається як динамічне утворення, внутрішньо організована система взаємопов'язаних і взаємозалежних лексичних одиниць на позначення їжі, які реагують на зміни, що відбуваються в мові, особливості яких відображаються у їх структурній та семантичній організації. В роботі досліджуються семантичні особливості лексико-семантичного поля FOOD, проведено компонентний аналіз лексеми FOOD, за допомогою формули В.В. Левицького визначено ядро, центр і периферію лексико-семантичного поля FOOD.

Ключові слова: лексико-семантичне поле, ядро, центр, периферія, синонімія, антонімія, компонентний аналіз.

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКОЕ ПОЛЕ FOOD В СОВРЕМЕННОМ АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

Статья посвящена проблеме исследования лексико-семантического поля в современном английском языке. Лексико-семантическое поле FOOD определяется как динамическое образование, внутренне организованная система взаимосвязанных и взаимозависимых лексических единиц для обозначения еды, которые реагируют на изменения, происходящие в языке, особенности которых отражаются в их структурной и семантической организации. В работе исследованы семантические особенности лексико-семантического поля FOOD, проведен компонентный анализ лексеми FOOD, с помощью формулы В.В. Левицкого определены ядро, центр и периферия лексико-семантического поля FOOD.

Ключевые слова: лексико-семантическое поле, ядро, центр, периферия, синонимия, антонимия, компонентный анализ.

LEXICO-SEMANTIC FIELD FOOD IN MODERN ENGLISH

The article deals with the problem of investigation of the lexico-semantic field. A general overview of the definitions and basic approaches to the investigation of the lexico-semantic field are provided. One of the important problems of modern

linguistics is the study of lexical units as elements of the language system. Such studies allow to investigate the semantic structures that reveal basic patterns of formation and development of English vocabulary, the reasons for the creation of each lexeme, time of its formation and change of meaning. In linguistics, lexico-semantic field has mainly been researched in terms of expression and meaning. It is a complex system which combines all possible meaning components of one lexeme. Lexico-semantic field FOOD is defined in the article as a dynamic entity responsive to changes occurring in the language, an internally organized set of interrelated and interdependent units denoting food, the specific features of which lie in their structural and semantic organization and means of formation. Taking into account the above-mentioned, semantic peculiarities of the lexico-semantic field FOOD in Modern English are outlined. The componential analysis of the lexeme FOOD is carried out. Based on the formula by V.V. Levytskii, nucleus, center and periphery of the lexico-semantic field FOOD are determined.

Keywords: *lexico-semantic field, nucleus, center, periphery, synonymy, antonymy, componential analysis.*

Одним із важливих завдань сучасної лінгвістики є дослідження лексичних одиниць як елементів мовної системи. Такі дослідження уможливають розкриття глибинних структур семантики, що дозволяє виявити основні закономірності та шляхи розвитку лексичного складу англійської мови, причини творення кожної лексеми, час її виникнення і зміни значень. У центрі цих досліджень знаходиться лексема, природа семантики якої виявляється насамперед через її предметний зміст, співвіднесеність з іншими лексемами у структурі семантичного поля.

Актуальність дослідження зумовлена динамікою розвитку загальної лексичної системи мови та необхідністю різноаспектного її дослідження. У статті фактом такого розвитку є лексико-семантичне поле FOOD, дослідження якого здійснюється з урахуванням сучасних підходів до мовних фактів – у номінативному та семантичному аспектах.

Окремі аспекти, що стосуються типології і семантичних особливостей лексичних одиниць, а також структуру лексико-семантичного поля вже висвітлювали вчені – представники різних наукових напрямків – І. Тріп, Р. Інсен, Л. Вейсгербер, У. Порциг; серед вітчизняних лінгвістів питаннями закономірностей семантичних зв'язків між мовними одиницями та системного характеру лексики займалися О. О. Потєбня, М. М. Покровський, В. В. Виноградов, С. В. Кузнєцова, Л. М. Васильєв, Ф. П. Філін, Г. С. Щур та інші.

Сучасні розвідки більшою мірою стосуються проблеми будови семантичного поля, визначення його основних ознак, що дозволяє виявити принципи організації певних одиниць у полі. Так чи інакше, різні комбінації ознак зводяться до виділення таких структурних елементів поля, як ядро та периферія. Власне, це чинник, що об'єднує погляди таких дослідників, як Ю. Караулов, Ж. Соколовська, О. Антомонов, М. Жгенті, С. Денисова та ін. Етапними є праці, присвячені дослідженню лексико-семантичного поля FOOD: М. Ткачук досліджено лексико-семантичного поле FOOD в діячності, Н. О. Попова розглядала лексико-семантичні особливості новітніх англіцизмів сучасного періоду на матеріалі тематичної групи «Страви та напої», Т. М. Куренкова дослідила класифікацію лексики FOOD у художніх творах з точки зору польового підходу.

Проте питання про специфіку лексичних одиниць на позначення FOOD як у вітчизняній, так і зарубіжній лінгвістиці залишається відкритим.

Новизна дослідження полягає в тому, що в роботі вперше проаналізовано та побудовано лексико-семантичне поле FOOD в сучасній англійській мові, досліджено його лексичний склад, визначено ядро, центр та периферію.

Загальнонаукове значення роботи визначається тим, що її основні висновки поглиблюють та доповнюють знання про лексико-семантичне поле, та знайдуть практичне застосування в подальших дослідженнях даного аспекту.

На сучасному етапі розвитку лінгвістики глибоко розроблені теорії, ідеї та принципи семантичного аналізу мови. У мовознавстві семантичне поле визначається як сукупність мовних одиниць, які об'єднуються спільністю змісту і відображають понятійну, предметну та функціональну схожість позначуваних явищ [3, с. 99]. С. Денисова бачить у семантичній будові поля відображення принципу ядерно-периферійної структури, організованої не за ознаками бінарної опозиції релевантності/нерелевантності, а за принципом ґрадування – ступеня значущості ознак: центр утворюється ознаками високого ступеня детермінованості, периферія об'єднує явища з високим рівнем варіативності [2, с. 123]. І. М. Кобозєва визначає лексико-семантичне поле як сукупність мовних одиниць, об'єднаних спільністю змісту, які відображають поняттєву, предметну чи функціональну подібність позначуваних явищ [3, с. 99].

Розглянувши погляди Р.З. Щура, лексико-семантичне поле існує в межах парадигматичних та синтагматичних відносин. У середині парадигматичного поля виявляються синоніми, антоніми, гіпоніми, гіпероніми та інші групи слів, які зв'язані спільністю семантичних відносин. Під синонімічними відносинами розуміють тип семантичних відносин мовних одиниць, що полягає в повному або частковому збігу їх значень. Наприклад: *food – nourishment (Food – anything that provides mental nourishment or stimulus; nourishment – a substance that nourishes, food, nutriment [11])*. На відміну від синонімії, антонімія – тип семантичних відносин лексичних одиниць, що мають протилежні значення. Наприклад: *food – drinks – nourishment in more or less solid form as opposed to liquid form [11]*.

Розглядаючи семантичне поле, варто зупинитись на його структурі. У структурі семантичного поля можна виділити такі частини:

1) ядро поля, що представлене родовою семою – компонентом, навколо якого розгортається поле. Оскільки ядро є лексичним вираженням смислів, або семантичних ознак, воно може замінити кожен із членів парадигми, будучи представником усієї парадигми. Наприклад ядром семантичного поля FOOD є лексема *food*, оскільки нею можна замінити будь-який компонент поля;

2) центр поля складається з одиниць, які мають інтегральне, загальне з ядром і між собою, значення. Тобто, центром поля може бути будь-який синонім до лексеми *food*.

3) периферія поля складається з одиниць, що є найвіддаленішими за своїм значенням від ядра. Вони вживаються в переносному значенні, заснованому на метафоричному перенесенні. Ці значення фіксуються в словниках [1, с. 26].

Для виокремлення лексем, які відносяться до ядра, центру та периферії, розглянемо визначення компонентного аналізу. За О. Селівановою, компонентний аналіз – методика опису структурної організації значення як набору мінімальних семантичних компонентів, кожний з яких виконує свою функцію і пов'язаний з іншими певними ієрархічними відношеннями. Компонентний аналіз ґрунтується на 3 категоріях: значеннях слів, семах та правилах уживання. За допомогою компонентного аналізу, лексеми можна подати у вигляді систем, побудованих за певною семантичною ознакою. Цей метод сприяє встановленню приналежності слів до певних семантичних угруповань мови [9, с. 230].

Визначення складових лексико-семантичного поля FOOD почнемо з дефініційного аналізу лексеми *food* на основі шести англійських тлумачних словників. В результаті компонентного аналізу лексеми FOOD на основі дефініцій із лексикографічних джерел ми змогли виявити 19 компонентів, якими лексема FOOD реалізується в англійській мові (Таблиця 1).

Таблиця 1
Компонентний аналіз лексеми FOOD

Компонент	D1	D2	D3	D4	D5	D6
substance	+	+	+	+	+	+
carbohydrates	+	-	-	-	+	-
proteins	+	-	-	-	+	-
fats	+	-	-	-	+	-
nourishment	+	+	+	+	+	+
provisions	-	-	-	+	-	-
vegetables	-	+	-	-	-	-
meat	-	+	-	-	-	-
fruit	-	+	-	+	-	+
growth	-	-	+	+	+	+
energy	+	-	-	-	+	+
vitamins	-	-	-	-	+	-
condiments	+	+	-	-	+	-
minerals	-	+	-	+	+	-
stimulus	+	-	-	+	-	-
things	-	+	+	-	+	-
material	-	-	-	-	+	-
repair	-	-	-	-	+	-
vital processes	-	-	-	-	+	-

В семантичне поле FOOD входять такі лексеми: *substance, carbohydrates, proteins, fats, nourishment, provisions, vegetables, meat, fruits, growth, energy, vitamins, condiments, minerals, stimulus, things, material, repair, vital processes*.

Для визначення місця досліджуваних елементів у семантиці слова, ми обчислили вагу кожного компонента за формулою В. В. Левицького:

$$W = \frac{(n+1) - r}{n},$$

Де w – вага досліджуваного компонента, n – кількість компонентів у тлумаченні, r – порядковий номер компонента [7, с. 130].

Величина ваги компонентів коливається від 0 до 1. Очевидно, що найбільшою величиною ваги володіють компоненти, які найближче розташовані до слова, що тлумачиться. Компоненти, які демонструють найбільші величини ваги компонента, пов'язані з доміною найтісніше і становлять, таким чином, ядро поля: *substance, nourishment*. Одиниці значення з величиною ваги від 0.69 до 0.3 увійдуть до центрального складу поля: *growth, condiments, minerals, things, fruit*. Компоненти, вага яких менша за 0.3 належать до периферійного складу: *energy, carbohydrates, proteins, fats, stimulus, provisions, vegetables, meat, vitamins, material, repair, vital processes*.

Отже, за своєю будовою семантичне поле є складною системою, в якій поєднуються всі можливі значення однієї лексеми. При цьому синоніми та антоніми відіграють важливе значення, так як саме вони і складають парадигму значень будь-якого семантичного поля. Лексико-семантичне поле FOOD, будучи динамічним утворенням, швидко реагує на зміни, що відбуваються в мові з появою нових лексем та виступає внутрішньо організованою сукупністю взаємозв'язаних і взаємозумовлених одиниць, специфіка яких виявляється у структурно-семантичній організації і способах утворення.

Перспективи подальшого дослідження ми бачимо у вивченні лексико-семантичних полів, асоціативно пов'язаних з полем FOOD, дослідженні семантичних пересувів у лексиці на позначення FOOD у різних типах дискурсу.

Література:

1. Вердиева З. Н. Семантическое поле в современном английском языке / З. Н. Вердиева. – М. : Высшая школа, 1986. – 120 с.
2. Денисова С. П. Типология категорий лексичної семантики / С. П. Денисова. – К. : Вид-во Київського держ. лінгвістичного ун-ту, 1996. – 294 с.
3. Кобозева И. М. Лингвистическая семантика : ученик / И. М. Кобозева. – М. : Эдиториал УРСС, 2000. – 352 с.
4. Кочерган М. П. Слово і контекст: лек чина сполучуваність і значення слова / М. П. Кочерган. – Львів : Вища школа, 1980. – 183 с.
5. Кузнецова А. И. Понятие семантической системы и методы ее исследования / А. И. Кузнецова. – Москва, 1963. – 57 с.
6. Куренкова Т. Н. Микрополе «Мучные и крупяные блюда» как часть лексико-семантического поля «Еда» (в произведениях русских авторов конца XIX – начала XX вв.) / Т. Н. Куренкова // Вестник Сибирского государственного аэрокосмического университета им. академика М. Ф. Решетнева. – 2007. – № 4. – С. 200–204.
7. Левицкий В. В. Семасиология / В. В. Левицкий. – Винница : НОВА КНИГА, 2006. – 512 с.
8. Попова Н. О. Лексико-семантичні особливості новітніх англіцизмів сучасного періоду (тематична група «Страви і напої») / Н. О. Попова // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна : серія Філологія – 2008. – № 798. – С. 3–5.
9. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – К., 2006. – 716 с.
10. Ткачук М. А. Лексико-семантичне поле їжі в діахронії / М. А. Ткачук // Студентські наукові записки Острозької академії : серія «Філологія» – 2009. – № 2. – С. 239–243.
11. Collins English Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/food>
12. Dictionary.com [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dictionary.reference.com/browse/food?s=t>
13. Longman Dictionary of Contemporary English [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.ldoceonline.com/dictionary/food>
14. Macmillan Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.macmillandictionary.com/dictionary/british/food>
15. Oxford Learner's Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/food?q=food>
16. Merriam-Webster Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.merriam-webster.com/dictionary/food>

Н. О. Гач,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

ТЕОРІЯ ДИНАМІЧНОГО ТЛУМАЧЕННЯ ЗНАЧЕННЯ ЯК ОСНОВА КОНЦЕПТУАЛЬНОГО АНАЛІЗУ

У статті висвітлено основи теорії динамічного тлумачення значення, що пропонує інструментарій для концептуального аналізу різних типів дискурсу, а також структурування концептосфери мовної спільноти. Особливу увагу приділено вивченню підходів до когнітивно-прагматичної інтерпретації власних назв у рамках поетичного дискурсу.

Ключові слова: власна назва, концептосфера, концептуальний аналіз, поетичний дискурс, теорія динамічного тлумачення значення.

ТЕОРИЯ ДИНАМИЧНОГО ТОЛКОВАНИЯ ЗНАЧЕНИЯ КАК ОСНОВА КОНЦЕПТУАЛЬНОГО АНАЛИЗА

В статье освещены основы теории динамического толкования значения, которая предлагает инструментарий для концептуального анализа различных типов дискурса, а также структурирования концептосферы языковой общности. Особое внимание уделено изучению подходов к когнитивно-прагматической интерпретации имен собственных в рамках поэтического дискурса.

Ключевые слова: имя собственное, концептосфера, концептуальный анализ, поэтический дискурс, теория динамического толкования значения.

THEORY OF THE DYNAMIC CONSTRUAL OF MEANING AS A BASIS FOR THE CONCEPTUAL ANALYSIS

The article outlines the fundamentals of the theory of the dynamic construal of meaning that offers the tools for the conceptual analysis of different types of discourse and the construction of the integral conceptual sphere of a linguistic community. It is stated that the application modes of the theory under consideration are not confined to the analysis of phraseological and nominative linguistic units. Therefore, particular attention is given to the study of the approaches to the cognitive and pragmatic interpretation of proper names within a poetic discourse. The involvement into the process of the research of such notions as contextualized interpretation, purport, constraints and construal provides the methodological basis of the conceptual analysis, since it presupposes the idea that the meaning of a linguistic unit can be modified within the context of its usage, taking into account historical and cultural background, as well as author's pragmatic intentions. In such a way, the comprehensive character of the research is achieved due to the fact that the theory of the dynamic construal of meaning is characterized by the high degree of linguistic and extra-linguistic knowledge integration, engagement of social, cultural and historical contexts into the process of the cognitive interpretation of proper names. The results of the research show that proper names used within poetic works are endowed with certain cognitive meaning, the exposition of which is determined by both linguistic and extra-linguistic factors.

Key words: conceptual analysis, conceptual sphere, poetic discourse, proper name, theory of the dynamic construal of meaning.

Постановка проблеми. Сучасні лінгвістичні теорії досить часто фокусуються на вивченні внутрішньо притаманних мові чи локальних контекстуальних елементів певного типу дискурсу, обмежуючи у такий спосіб залучення до процесу дослідження ширшого історичного, культурного й ідеологічного контексту. Так, дескриптивні підходи у рамках лінгвістики здебільшого зосереджені на аналізі тексту як системи, а не на персоналіях і їхніх діях, як тих, що описані у тексті, так і тих, що стоять за процесом його створення. Саме тому пошук нових шляхів інтерпретації дискурсу з метою конструювання концептосфери мовної спільноти та її окремих елементів є актуальним напрямком розвитку сучасної лінгвістичної науки.

Актуальність дослідження зумовлено намаганням лінгвістів виявити взаємозв'язок між мовою і культурним континентом суспільства, а також з'ясувати способи вербалізації концептуальних структур у тексті.

Зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Основне завдання дослідження полягає в окресленні сучасних підходів до лінгвокультурного аналізу поетичного дискурсу як платформи репрезентації концептосфери мовної спільноти, а також у виявленні способів реалізації культурологічного значення мовних одиниць з огляду на суспільно-історичний контекст.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічною базою дослідження є фундаментальні ідеї в галузі антропоцентризму мовної системи, розуміння мови як засобу втілення знань про навколишній світ, співвідношення мовної і концептуальної картин світу й засобів репрезентації їх у тексті. У рамках когнітивної лінгвістики основоположні принципи проведеного дослідження сформульовані В. фон Гумбольдтом [1], Е. Сепіром [3], Дж. Філмором [6], А. Вежіцькою [12–13], Р. Ленекером [8–9], Дж. Лакоффом і М. Джонсоном [7], У. Крофтом і А. Крузом [4].

Новизна дослідження полягає у застосуванні результатів теорії динамічного тлумачення значення у процесі концептуального аналізу власних назв у американському поетичному дискурсі.

Методологічне/загальнонаукове значення дослідження зводиться до застосування новітніх підходів до аналізу поетичного дискурсу з огляду на принципи динамічного тлумачення значення мовних одиниць. У роботі використано методи дискурсивного і контекстно-ситуативного аналізу, які уможливають вивчення когнітивно-прагматичного навантаження мовних одиниць. Власне результати дослідження оприявлюють когнітивні взаємозв'язки між мовою і культурою, роблять внесок у розвиток теорії когнітивної семантики та у розв'язання проблем лінгвокультурної інтерпретації тексту.

Викладення основного матеріалу. З погляду когнітивної лінгвістики, дискурс передбачає використання певної послідовності мовних засобів, що по своїй суті є біполярною подією, оскільки, враховуючи усі особливості мовної системи, включає як елементи концептуалізації, так і засоби вираження. У рамках концептуального аналізу кожен випадок використання мови передбачає повне контекстуальне розуміння висловлювання, і усвідомлення не лише тієї інформації, що виражена експліцитно, але і прихованого змісту, а також усіх асоціацій, що виникають у процесі ознайомлення з текстом [9, с. 457–458]. У цьому випадку поняття концептуалізації є досить широким: воно включає як нові, так і усталені концепти; чуттєвий, кінестетичний та емотивний досвід; можливість розпізнавати безпосередній контекст (соціальний, фізичний чи лінгвістичний) представниками мовної спільноти тощо [8, с. 3].

Більшість лексичних одиниць мають значну кількість взаємопов'язаних значень, які і визначають спектр їхнього повсякденного використання. Звичайно, знання про усталену цінність мовної одиниці не можна звести до уніфікованої системи, як-то до певного прототипу чи багаторівневої ієрархічної схеми, адже семантичні структури значення характеризуються співвіднесенням із когнітивними областями, що виступають певними видами концептуалізації (чуттєвим досвідом, концептом, концептуальним комплексом чи складно організованою системою знань) [8, с. 3–4].

Як одне з ключових понять у лінгвістиці, саме контекст увиразнює зв'язок між використаними автором лінгвістичними одиницями і об'єктивною дійсністю. Інакше кажучи, контекст допомагає виявити приховані значення і глибше зрозуміти загальний зміст висловлювання. Отже, визнання контексту – фізичного, соціального й лінгвістичного – є базовим аспектом концептуалізації, оскільки лінгвістична одиниця виявляє свою цінність і семантику лише у взаємозв'язку з відповідними аспектами комунікативної ситуації з огляду на певні культурно-історичні події [5, с. 78]. Аналіз значення висловлювання потребує врахування і прагматичної ситуації. Для правильного розуміння прагматичного контексту важить поняття дискурсивного простору – ментального простору, спільного для всіх мовців. Такий простір реалізується на рівні когнітивних структур, які втілюють ментальний досвід мовної спільноти.

Саме внутрішній зв'язок між контекстом індивідуального використання слова і його надіндивідуальною природою (загальнонаціональним і загальнолюдським контекстом) реалізує на практиці природний діалектичний зв'язок людини з іншими людьми та людством загалом [2, с. 80]. Отже, лінгвістична структура висловлювання наділена певним закономірним значенням, яке не можна розшифрувати на рівні окремих компонентів, адже значення складників висловлювання може втрачатися, підкоряючися загальному його змістові. У художньому творі смисл слова не обмежується прямим номінативно-предметним значенням. Буквальне значення слова обростає новими смислами, нерозривно пов'язаними зі способом відбиття та художнього втілення дійсності.

Як бачимо, дискурс є єдиним цілим, а його складові елементи не можуть інтерпретуватись відокремлено один від одного; адже лінгвістичне значення, наприклад, слова не є окремою та самодостатньою сутністю, відокремленою від інших знань та когнітивних можливостей. Навпаки, воно їх залучає та використовує [9, с. 458]. Отже, культурні конотації притаманні мовним одиницям, які реалізують свій когнітивний потенціал у рамках певного контексту. Хоча культурні конотації найвиразніше відбито в ідіомах та усталених лексичних сполученнях слів, вони також притаманні всім культурно маркованим мовним одиницям, зокрема власним назвам.

У своєму дослідженні У. Крофт і А. Круз зазначають, що виявлення зв'язку між слова та їхніми значеннями можливе лише шляхом інтегрального аналізу як структурних особливостей лексичних одиниць, так і по суті безкінечної варіативності значення у певному контексті [4, с. 97]. Адже слова не мають значення, як його не мають і речення; значення є результатом інтерпретації матеріалу, у процесі якої мовці використовують властивості лінгвістичних елементів, а також інформацію, доступну завдяки контексту, екстралінгвістичні та фонові знання, асоціації тощо [4, с. 98]. Таке твердження є особливо важливим у процесі формування когнітивно-прагматичного значення власних назв, за якими у реальному світі стоять конкретні особистості, місця чи події, сприйняття яких, у першу чергу, базується на суб'єктивному сприйнятті дійсності мовцями.

Основою теорії динамічного тлумачення значення є взаємозв'язок чотирьох понять: контекстуальна інтерпретація (contextualized interpretation), зміст (purport), обмеження (constraints) і тлумачення (construal) [4, с. 98]. Контекстуальна інтерпретація передбачає модифікацію значення слова у контексті його використання з огляду на історико-культурну ситуацію у суспільстві, а також прагматичні інтенції самого автора. У свою чергу, зміст складає основу концептуального наповнення семантики слова. На думку У. Крофта, зміст не є різновидом конструйованого значення; це інгредієнт, а не його складова. Крім того, процес інтерпретації значення мовних одиниць супроводжується накладанням певних обмежень, що стосуються когнітивних можливостей особистості, природою реальності (певні елементи досвіду, безперечно, впливають на тлумачення подій чи комунікативних ситуацій), звичаїв (суспільство, у якому проживає індивід, впливає на конструювання певних ситуацій та визначає ставлення своїх членів до них), а також контексту (лінгвістичного, фізичного, соціального, набутого). У. Крофт і А. Круз визначають термін «тлумачення» як ряд когнітивних процесів, які перетворюють сирий матеріал змісту на повністю контекстуальне значення [4, с. 101–103]. Як бачимо, зазначена теорія характеризується високим рівнем інтеграції лінгвістичних і екстралінгвістичних знань, залученням до процесу тлумачення значення мовних одиниць соціальних, історичних, культурних контекстів.

Проаналізуємо вірш Дж. Уїтт'єра «The Vow Of Washington» [10] з огляду на теорію динамічного тлумачення значення:

... *Joined hands* at last and were *United States*...
 How felt *the land in every part*
 The strong throb of *a nation's heart*,
 As its great leader gave, with reverent awe,
 His pledge to *Union, Liberty, and Law*...
 Our first and best! – his ashes lie
 Beneath his own *Virginian sky*.
 Forgive, forget, O true and just and brave,
 The storm that swept above thy sacred grave.

Власна назва *United States* поряд із такими метоніміями, як *joined hands* і *a nation's heart*, свідчить про єднання американської нації, рівність її прав і свобод перед законом. Отже, у рамках контекстуальної інтерпретації топонім виконує оцінно-описову функцію, адже подає Америку в ролі єдиної держави з єдиними для всіх цілями. Визначальним у контексті цілісного твору є використання топоніма *Virginia*, який маркує один із рабовласницьких штатів. На території штату Вірджинія рабство (31 % населення становили раби) процвітало не лише в галузі сільського господарства, а й у гірничо-видобувній, кораблебудівній та інших галузях, що призводило до численних повстань, які сприяли початкові Громадянської війни (*The storm that swept above thy sacred grave*). Саме у Вірджинії відбулося найбільше битв між арміями Півночі і Півдня, тож ухвалення цим штатом конституції, що гарантувала вільний доступ до навчання, а також рівні політичні, громадянські й виборчі права для темношкірого населення, стало визначною подією в історії американського суспільства. Отже, зміст розглянутого топоніма полягає у ствердженні суспільно-політичної значущості штату в процесі історичного розвитку Америки.

Певні обмеження на інтерпретацію значення проаналізованих власних назв накладає використання у назві твору імені першого президента Сполучених Штатів Америки Джорджа Вашингтона (*The Vow Of Washington*). Будучи народженим у Вірджинії, він став батьком-засновником США і головнокомандувачем Континентальної армії. Важливим є той факт, що саме його ім'я пов'язують із заборонаю рабства у країні. Таким чином, ще на початку твору автор обмежує сприйняття тексту читачами, залучаючи до процесу його інтерпретації фонові історичні знання про згадану особистість. Отже, у результаті інтерпретації вірша стає очевидним, що Дж. Уїтт'єр пропонує тлумачити власну назву *Virginia* з огляду на історичні події на території Сполучених Штатів Америки XVIII століття, а саме боротьбу проти рабства. Проте, не варто забувати, що отримані результати демонструють лише одну із численних сторін когнітивного значення назви штату,

оскільки інтерпретація тексту в будь-якому випадку базується на рівні фонових знань та асоціацій мовців, а також прагматичних інтенціях автора.

Головні висновки. У результаті дослідження було встановлено, що теорія динамічного тлумачення ефективно застосовується для аналізу не лише фразеологічних чи номінативних мовних одиниць, але і власних назв. Однак, отримання цілісної концептуальної структури значення лінгвістичної одиниці передбачає залучення до процесу дослідження різних типів дискурсу в діакронічній перспективі.

Перспективи використання результатів дослідження. Теорія динамічного тлумачення значення дозволяє повному поглянути на рамки концептуального аналізу не лише поетичного, але й інших типів дискурсу, оскільки пропонує інструментарій для детального вивчення елементів культурно-історичного контексту існування мовної спільноти, а також способів репрезентації цих елементів на текстуральному рівні.

Література:

1. Гумбольдт В. Язык и философия культуры / В. фон Гумбольдт. – М.: Прогресс, 1985. – 452 с.
2. Потебня А. Мысль и язык / А. Потебня. – М.: Лабирифт, 2007. – 256 с.
3. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии [Электронный ресурс] / Э. Сепир. – Режим доступа до вид.: www.twirpx.com/file/7833/. – Назва з екрану.
4. Croft W. Cognitive Linguistics / William Croft. – Cambridge: Cambridge University Press, 2004. – 356 p.
5. Dilley R. The Problem of Context / Roy Dilley. – New York: Berghahn Books, 1999. – 256 p.
6. Fillmore Ch. Frame Semantics / Charles J. Fillmore, Dirk Geeraerts // Cognitive Linguistics: Basic Readings. – 2006. – P. 373–400.
7. Lakoff G., Johnsen M. Metaphors we live by / G. Lakoff, M. Johnsen. – London: University of Chicago Press, 1980. – 193 p.
8. Langacker R. An Introduction to Cognitive Grammar [Электронный ресурс] / Ronald Langacker. – Режим доступа до вид.: http://cse.iitk.ac.in/users/se367/10/langacker_intro-cog-grammar-cogSci86.pdf. – Назва з екрану.
9. Langacker R. Cognitive Grammar: A basic introduction / Ronald Langacker. – Oxford: Oxford University Press, 2008. – 567 p.
10. Poem Hunter [Electronic Resource]. – Mode of access: URL: www.poemhunter.com/poem/the-vow-of-washington/. – Title from the screen.
11. Rojo A. Cognitive Linguistics and Translation / Ana Rojo. – Berlin/Boston: Walter de Gruyter, 2013. – 420 p.
12. Wierzbicka A. Cross-cultural pragmatics: the semantics of human interaction / A. Wierzbicka. – Berlin: Walter de Gruyter, 2003. – 502 p.
13. Wierzbicka A. English: meaning and culture / A. Wierzbicka. – Oxford: Oxford University Press, 2006. – 352 p.

УДК – 811.134.2:81'374

Г. І. Глуцук-Олея,

Херсонський державний університет, м. Херсон

ІМЕННИКИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ДРІБНИХ РЕЧЕЙ ЯК ПОСИЛЮВАЧІ ЗАПЕРЕЧЕННЯ

У статті описуються випадки вживання певної групи іменників на позначення невеликого розміру або цінності задля надання емпатичності запереченню, що простежується у всіх романських мовах, починаючи із латини. Було зазначено, що у французькій мові такі іменники поступово набували ознаки прислівника, втрачаючи при цьому своє етимологічне та семантичне значення, тобто вони граматикувалися. У загальних рисах, іменники незначної цінності можуть бути еквівалентами «ніщо», іншими словами перифразами ідеї «ніщо» чи синонімами «абсолютно ніщо».

Ключові слова: іменники мінімізатори, заперечення, емпатичність, романські мови.

СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫЕ НА ОБОЗНАЧЕНИЕ МЕЛКИХ ПРЕДМЕТОВ КАК УСИЛИТЕЛИ ОТРИЦАНИЯ

В статье описываются случаи употребления существительных, передающих значение небольшого размера или ценности для передачи эмпатичности отрицания, что прослеживается во всех романских языках, начиная с латыни. Чаще всего, такие существительные принадлежат к семантическим полям «растения», «животные», «деньги», «человек и его окружение». В статье мы уделили внимание описанию общих черт конструкций такого типа с существительными минимизаторами для возможности их распознавания.

Ключевые слова: существительные минимизаторы, отрицание, эмпатичность, романские языки.

NOUNS WITH THE SIGNIFICATION OF THE THINGS OF SMALL VALUE AS A EMPHASIS OF NEGATION

The article describes the case of the usage of some noun groups with the evaluative meaning to emphasize the negation, that traces in all Romance languages borrowed from Latin. Negation is one of the few truly universal grammatical categories: every language seems to have some grammaticalized means to deny the truth of an ordinary declarative sentence. For the historical linguists, changes in the way that negation is expressed are therefore an ideal testing ground for theories of change, with every language having the potential to provide important data. In the emergence of the new negative markers, we find grammaticalization of lexical items as new grammatical markers of negation: a noun like French *pas* 'step' comes to be reinterpreted as a marking negation. Thus, in French, for example, such nouns gradually gained the signs of adverb and lost their etymological and semantic significance, that is they were grammaticalized. These noun minimizers are united in such semantic groups, as «plants», «animals», «money», «human and its environment», but we extend them. The article is also devoted to the description of the general indications of such types of constructions with minimizers for possibility of their identification. In general words the nouns with the evaluative meaning can be the equivalents of «nothing», the periphrasis of «nothing» or synonyms of «absolutely nothing».

Key words: nouns minimizers, negation, emphasis, Romance languages.

Вживання іменників на позначення елементів із мінімальним значенням є особливо цікавим ресурсом, який використовується для посилення заперечення. Це явище було поширене в латинській мові і продовжило свій розвиток у романських мовах [2, с. 55–56]. У розмовній латині іще з часів комедій авторами було прийнято посилювати заперечення словами на позначення дрібних предметів типу *floccus*, *naucis*, *pilus*, а також *as*, *ciccus*, *dupondius*, *labella*, *numus*, *nux*, *pluma*, *teruncius*, *triobolus*, *hilum*, *pilus*, *digitus*, *unguis*, *granus*, *ets*. [2, с. 55–56]: *pluma haud interest* «немає жодної різниці» (букв.: немає посередині і пір'їнки), *non naucifacere* «мати за ніщо» (букв.: не вважати і за горіхову шкаралупу), *non flocci pendere* «мати за ніщо» (букв.: не цінувати і на вагу пушинки). Із цією ж метою у романських мовах використовуються певні лексичні одиниці та парафрази з ними, наприклад, уже вищезгадана *mica* «крихта», порівняймо рум. *nimic(ă)*, молд. *нимик(э)*, іт. *(ne)mica*, ст.-фр. *ne mie*; *gutta* «капля» (*ne-gutta* «ані краплі») – ст.-ломб. *nagot*, фр. *goutte*; *passus* «крок» – фр. *ne...pas* тощо; у Галії продовжували вживати як заперечення *gēnus* (ст.-фр. *giens*, пров. *ges*); аналогічно в Галії і в Італії

увійшло в ужиток *ne-gentem* «нічого» (ст.-фр. *noient*, іт. *neitante*). В італійських діалектах *miga* (*mica*) – крихта, функціонує як ідіоматичний квантор на позначення дрібності, поширений на всій території Італії; поряд із ним вживаються *negota*, *neota*, із латини – *ne gutta(m)*, які є більш уживаними у ломбардській і венеційській, і *punto* у тосканській [11, с. 80]. Перелік подібних мінімізаторів дуже численний, наприклад, *un figo seco* (XIII ст. веронська або західноенеційська), *un festugo de palia* (XIII ст. ломбардська), *fiore* (XIV ст. тосканська), *stiça* (XIV ст. лігурійська), та із них невелика кількість граматикувалися і стали заперечними прислівниками. Таке посилення заперечення спостерігається і у давній літературній арагонській; єдиний арагонський манускрипт початку XV ст. – переклад *Li Livres Dou Tresor* із французької, модель якої вплинула на вживання виразів мінімізаторів типу *no...mica, res (ren), pas, punt(o), gayre* [4, с. 12].

Вживання таких слів має подвійне значення [8, с. 280]: 1) приховане порівняння, наприклад у фр. *je ne vois goutte*; п'єм. *e vivre si cum ragionavoil, no mia cumma bestie*; 2) посилення заперечення, у ломб. *ma no minga da tuti*. Хоча іноді може йтися про структури лінгвістично не заперечні, ми розглядатимемо їх кванторами заперечення, із яким вони мають безпосередній зв'язок. Так, Ф. Ернандес Парісіо визначив завданням заперечення зводити до нуля кількість чи передбачену характеристику первинного елемента [6, с. 141]. Дослідники зосередилися на опису загальних рис такого типу конструкцій задля можливості їхньої ідентифікації [5]:

1. Збереження іменниками свого семантичного значення. Це пов'язано з емоційністю та експресивністю такого типу виразів, для більшого посилення яких використовуються певна низка способів, зазначених Ф. Мьогреном як для давньої французької так і для інших романських мов періоду середньовіччя [9, с. 12–18]: а) можливість заміщувати один іменник іншими семантичними еквівалентами (фр.: *un denier* може бути замінено на *angevis, angovencs, bezan, clarmontes, tarin*; вираз типу *no val una castanha* замінюється *un gant* чи *un giscles, una mora*; ісп. *higo (higa)* на *haba, grano*); б) уточнення іменника за допомогою детермінативів (сефардська: *ni un cabeo de tu cabeza*; ісп.: *Non dariedes por ssu vestidura huna mançana madura* (ME, v. 912-913, p. 135)); в) так зване тавтологічне вживання структур типу (ст.-фр.): *ni lata ni cabiro*; г) додавання пейоративних прикметників (ст.-фр.: *un pauc coirdo*; ст.-ісп.: *non le valien a Poro tres arvejas podridas* (Alex., e. 2059d, p. 328); *non dexo de quemar una mala meaja* (Alex, e. 1897c, p. 310); *non dio el rey por ello un mal puerro assado* (Alex., e. 1940c, p. 328)); д) вживання числівників [5, с. 753, 9, с. 14–17]: *un(-a)* (найчастіший), *dos, tres* (менш уживані), *cuatro, cinco* (дуже рідко); ст.-фр.: *una pruna a secas, un bezan*; сефардська: *dos puerros no tengo yo, trabar una magajica*; ісп. *Sepa, señor, que no vale dos maravedis para reina* (D. Quij.: 22); *non valien cinco sueldos los que eran fincados* (Alex., e. 2039b, p. 325); е) вживання звучних виразів, типу *ni buf ni baf, ni fu ni fa*.

У французькій мові з XII ст. *mie, pas, point, goutte, etc.* почали вживатися як посилювачі заперечення, серед них *mie* зустрічався у найдавніших французьких текстах; найважливішим став іменник *pas*, який первісно повинен був вживатися із дієсловами на позначення руху, та вже на початку XIV ст. замінив *mie* [7, с. 144]. Л. Тен'єр, називаючи указані слова субституатами, ілюструє їхнє етимологічне значення такими прикладами [13, с. 240]:

Je ne marche pas – я не йде ні кроку (букв.)

Je n'écris point – я не пишу ні крапки (букв.)

Je ne mange mie – я не їм ні крихти (букв.)

Je ne bois goutte – я не п'ю ні краплі (букв.)

Спочатку зазначені лексеми вживалися на початку речення після дієслова у заперечній формі як іменники, та поступово набували ознаки прислівника, втрачаючи при цьому своє етимологічне та семантичне значення [7, с. 144; 8, с. 282; 12, с. 267], тобто вони граматикувалися. Іменники *mie, pas, gens* задокументовані у давньофранцузьких текстах, *goutte, point* довше за попередні зберігають статус іменників, *grain, mot, personne, rien* були найчастішими посилювачами заперечення у французькій періоду середньовіччя, у сучасній французькій мові цю ланку займає *pas*; *point* є менш уживаним та вважається провінційним; *mie* застаріло, а *goutte* майже виключно вживається у виразі *n'y voir goutte* – темно, хоч в око стрель [13, с. 240]. Проте у французькій існують інші експресивні посилювачі, які передають поняття «маленької» чи «безцінної речі»: *un bouton, un gant, une noix, une pomme, un fromage, etc.* [7, с. 145].

2. Недостатня чи мінімальна значущість предметів, які позначають указані іменники. Із цієї точки зору такі іменники мають семантичне значення маленького розміру, незначущості та невеликої цінності, які частіше за все належать до семантичних полів «рослини», «тварини», «гроші», «людина та її оточення», є вульгаризмами або жаргонними словами тощо [9, с. 9, 12, 235; 10]. Запропонована кількість семантичних груп може бути розширена, так, наприклад група «рослини» може включати такі підгрупи «дерева», «плоди», «насіння», «квіти», «злаки», «овочі» тощо; група «тварини» – «свійські тварини», «птахи», «риби», «комахи»; «людина» – «частини тіла», «одяг», «продукти харчування», «дії, рухи», «предмети побуту» тощо; «реалії світу» – «матеріальні», «ідеальні», «фізичні», «абстрактні» тощо. За визначенням А. Р. Нікла, лексеми на позначення фруктів та овочів як посилювачі заперечення в іспанській мові почали вживатися у XIII–XIV ст., причому, можливо, вподобання до такого роду порівнянь у творах духовних мужів (Г. де Берсео, Х. Руїса, Ф. Гонсалеса тощо), пов'язано із тим, що у тодішньому оточенні фрукти та овочі слугували предметами обміну та сплати замість грошей [10, с. 311]. Так, наприклад, сталося із американізмом *cacao*, яке у XVI ст. у колумбійські часи було розмінною монетою Нової Іспанії та було затверджено королем Іспанії як конвертована грошова одиниця відповідно до реала: у 1555 р. 1 реал – 40 какао бобів; у 1575 р. 1 реал – 100 какао бобів [1, с. 1443]. А у XVII ст. в Іспанії уже вживалися вирази типу: *no estimar en un cacao una cosa*; наразі в іспанській мові поширена фраза *no valer un cacao*.

Стосовно грошових одиниць у фр. мові, треба зауважити, що були випадки вживання у виразах мінімізаторах назви монет значного котирування, наприклад *bezan* відповідали 120 грошовим одиницям [9, с. 10, 13], такого типу фрази слугували для ще більшого висміювання предмету порівняння [5, с. 750]. В Іспанії найменшою грошовою одиницею була *meaja*: 1 *meajas* – 1 *pepión*, 6 *meajas* – 1 *dinero*, 64 *meajas* – *mençal*, 180–192 *meajas* – 3 *mencales* – 1 *maravedí burgalés antiguo* [10, с. 311], поступово значення *meaja* пересіклося із *migaja* (*miaja, miga*) – крихта. *Mençal* – монета невеликої цінності, яка була в обігу в Іспанії у XII–XIII ст.; у хроніці Альфонса Мудрого (глава 1) *mençal* називається *metal* і слугував для маленьких купівель, 18 *pepiones* – 1 *metal*, 10 *metales* – 1 *maravedí* [10, с. 311, 313]. Хтось це слово вимовляв і читав як *mercal*, уважаючи його похідним від дієслова *mercar*, також *metical*, та зазначалося, що воно зникло, коли вийшов з ужитку *pepión* приблизно у перший рік правління дона Алонсо; в помісті Моліна слово *mençal* позначало маленькі плоди. *Pepion*, у свою чергу, монета XIII ст., 180 *pepiones* – 1 *maravedí bulgarés* [10, с. 311].

3. Можливість замінювати ці вирази кванторами. Іменники незначної цінності, у загальних рисах, можуть бути еквівалентами «ніщо», іншими словами перифразами ідеї «ніщо» чи синонімами «абсолютно ніщо» [3, с. 342]. У цьому і полягає їхня експресивність, оскільки вони замінюють абстрактність цього заперечного слова лексемами із оточуючого світу, вони належать до нижчого рівня градаційної шкали кванторів, до якої вони повністю включаються у заперечному оточенні. Ф. Ернандес

Парісіо згадає кванторність як рух від «усе → щось → ніщо», за яким такі іменники, знаходячись на рівні «щось», досягають нульової кванторності чи «ніщо» із запереченням [6, с. 135–141]. Зазначені вирази мінімізатори посилюють заперечення, наголошуючи на мінімальний рівень кількості, що, в свою чергу, передбачає емпатичність та рельєфність кванторності [3, с. 342].

4. Однакове оціночне функціонування цих виразів та вживання із низкою дієслів, пов'язаних із поняттями оцінювання та вартості, наприклад, в ісп. мові [8, с. 290–293, 319; 12, с. 268]: *preçiar, valer, apreciar, dar por, importar, prestar, dársele a uno algo, tener en, etc.* Наприклад:

ісп.: *çelar un acento, merescer un bodigo; dar por algo una paja / un clavo; valer un pimiento / un céntimo / un real; costar un céntimo / un real, un duro; valer una langosta / un dinero / un tiesto foradado; preçiar un gorrión / un çapato;*

кат.: *valdre un xavo rovellat / un duro / un botó; tindre un gallet per a fer cantar un cego;*

фр.: *valoir / un oef pare'; la corde pour le pendre; comprendre un traître mot; lever le petit doigt; prisier deus boutons.*

5. Переважна наявність у поетичних текстах. Як зауважують Х. Р. Фернандес Гонсалес та А. Швейгхаузер, у багатьох випадках такі вирази були створені задля вирішення проблем із римою [5, с. 750–751]. До цього схиляється також В. В. Комфорт, зазначаючи вживання таких фігуральних заперечень у французьких ранніх жанрах: міракліях, героїчному епосі, уже в «Пісні про Роланда» (проте не в елегантно римованій *matière de Bretagne*), та творчості трубадурів; в іспанських романсах, на його думку, вони повністю відсутні, оскільки рядки настільки короткі, що немає місця для розробки експресивних виразів заперечення; в італійському куртуазному епосі, який на відміну від іспанських романсів, не декламувався, вживання подібних виразів було надмірним.

6. Часте вживання цих іменників із неозначеним артиклем, що запобігає їхньої граматикалізації [7, с. 145]. Ця риса відрізняє їх від таких посилювачів як *pas, miga (mija), ge(n)s* у давній окситанській, які втратили своє первинне значення. Так, у давній французькій відсутність артикля, не передбачаючи початку граматикалізації, було поширеним явищем із виразами мінімізаторами, особливо з іменниками, що відносилися до семантичних полів «розміру, величини», і серед них – на позначення монет. Наприклад: *Non pretz mealha*, тут *mealha* позначає грошову одиницю, еквівалентну половині монети [9, с. 23].

Таким чином, виходячи із проаналізованого матеріалу, можна дійти висновку, що іменники на позначення дрібності чи невеликої цінності (мінімізатори) як посилювачі заперечення, дійсно були поширені у романському мовному ареалі. Перспективою подальшої наукової розвідки можуть становити вирази мінімізатори в іспанській мові у плані діакронії.

Література:

- Aranda Kilian L. El uso de cacao como moneda en la época prehispanica y su previvencia en la época colonial [Електронний ресурс] / Lucía Aranda Kilian. – P. 1439–1450. – Режим доступу до статті : www.mecd.gob.es/.../El_uso_cacao_como_mo...
- Bassols de Climent M. Sintaxis latina. Vol. 2. 4-a reimpresión. – Madrid : C.S.I.C., 1973. – 420 p.
- Coterillo Díez S. C. El refuerzo de la negación mediante sustantivos de valor mínimo: una versión quiijotesca / Sara Cristina Coterillo Díez // Moenia: Revista lucense de Lingüística & literatura. Núm.13. – Santiago de Compostela : Universidad de Santiago de Compostela, 2007. – P. 341–360.
- Dawn E. Prince. El aragonés literario a finasles del siglo XIV. El testimonio del LIBRO DE TRASORO. – Academia de l' Aragónés, 2007. Numero 1. – P. 1–16.
- Fernández González J. R. El reforzamiento de la negación en provenzal antiguo // Actas do XIX Congreso Internacional de Lingüística e filoloxía románicas. V. Gramática histórica e historia da lingua. – Santiago de Compostela: universidad de Santiago de Compostela, 1993. – P. 743–769.
- Hernández Paricio F. Aspectos de la negación. Colección Contextos, 3. – Leon : Universidad de Leon, 1985. – 263 p.
- Jorge Chaparro Ma del Carmen. La negación reforzada en francés: notas para un estudio histórico / María del Carmen Jorge Chaparro // Actas del II coloquio sobre los estudios de filología francesa. – Cuenca : Servicio de publicaciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, 1994. – P. 141–148.
- Medina Granda R. M. Expresiones de valor mínimo y polaridad negativa en occitano antiguo. Elementos de comparación con otros romances medievales [Електронний ресурс] / Rosa María Medina Granda. – P. 279–362. – Режим доступу до статті : dialnet.unirioja.es/descarga/articulo/299414.pdf
- Möhren F. Le renforcement affectif de la négation par l'expression d'une valeur minimale en ancien français / Frankwalt Möhren. – Tübingen : Neineyer, 1980. – 264.
- Nykl A. R. Old Spanish terms of small value / Alois Richard Nykl // Modern Language Notes. – Baltimore : The John Hopkins University Press, 1927. – P. 311–313.
- Parry M. Negation in the history of Italo-Romance / Mair Parry // The History of Negation in the Languages of Europe and the Mediterranean. – NY : Oxford University Press, 2013. – P. 77–118.
- Rueda Rueda M. Los refuerzos de la negación en la literatura medieval española : análisis lingüístico [Електронний ресурс] / Mercedes Rueda Rueda. – P. 93–133. – Режим доступу до статті : dialnet.unirioja.es/descarga/articulo/98028.pdf
- Tesnière L. Elementos de sintaxis estructural, I. [Traduc. de Esther Diamante]. – Madrid : Gredos, 1994. – 660 p.

УДК 81'253=111=161.2

Н. М. Гоца,

Тернопільський національний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка, м. Тернопіль

СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДУ ЗАПОЗИЧЕНЬ В АНГЛОМОВНОМУ НАУКОВОМУ МЕДИЧНОМУ ДИСКУРСІ НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ

Стаття присвячена основним аспектам перекладу медичної термінології на українську мову. Розглядаються домінуючі шляхи утворення медичних термінів та особливості їх відтворення українською мовою. Наведено приклади та проаналізовано найуживаніші способи перекладу лексики наукового медичного дискурсу.

Ключові слова: науковий дискурс, медична термінологія, запозичення, способи медичного перекладу.

СПЕЦИФІКА ПЕРЕВОДА ЗАЙМСТВОВАНИЙ В АНГЛОЯЗЫЧНОМ НАУЧНОМ МЕДИЦИНСКОМ ДИСКУРСЕ НА УКРАИНСКИЙ ЯЗЫК

Статья посвящена основным аспектам перевода медицинской терминологии на украинский язык. Рассматриваются доминирующие пути образования медицинских терминов и особенности их воспроизведения на украинском языке. Приведены примеры и проанализированы наиболее частые способы перевода лексики научного медицинского дискурса.

Ключевые слова: научный дискурс, медицинская терминология, заимствования, способы медицинского перевода.

PECULIARITIES OF BORROWINGS RENDERING INTO UKRAINIAN IN ACADEMIC MEDICAL DISCOURSE

The article is dedicated to the basic aspects of medical terminology translation into Ukrainian. In the research paper the main aspects of such language concepts as «discourse», «academic discourse» and «medical terminology» are analyzed and identified; the structural and semantic aspects of borrowed medical terminology are determined; dominant ways of medical terms formation and peculiarities of their rendering into Ukrainian are examined; the examples and the most common ways of scientific vocabulary of medical discourse translation are illustrated.

It is stated, that in the process of medical terms translation it is important to find out the interconnection between term and context, which is the only way to render lexical meaning. In the article great attention is paid to the compound medical terms rendering that is one of the most controversial sides of medical English-Ukrainian translation. It is defined that according to the translation situation and/or to the textual genre, it is necessary to take into account the different register levels and possible changes in vocabulary. It is important to remember that translation of borrowed medical terms demands from translator sufficient level of knowledge in this sphere and also following the strict norms of Ukrainian language. According to the investigation done, meaning of borrowed suffixes and prefixes in medical discourse coincide in both languages. Hence the main techniques of their translation into Ukrainian are either transliteration, or finding functional equivalent.

Key words: scientific discourse, medical terminology, borrowings, techniques of medical translation.

На сьогоднішній день існує багато недоліків перекладу запозичень в англomовному науковому дискурсі, багато термінів іншомовного походження вживають без будь-якого застереження. Наступним важливим аспектом є недосконалий переклад англійських термінів українською мовою. Слід зауважити, що при перекладі з англійської мови на українську доцільно враховувати й контекстуальне українське значення.

Актуальність досліджуваної теми визначається тим, що принциповим для цієї проблематики є те, що відтворення англійських термінів українською мовою вимагає знання тієї галузі, якої стосується переклад, розуміння змісту термінів англійською мовою й володіння термінологією рідної мови. При перекладі термінів з англійської мови на українську важливе значення має взаємодія терміна з контекстом, завдяки чому й реалізується значення слова. Якщо слово вживається як термін у системі іншої спеціальної галузі знань, то в ній воно теж однозначне, семантично чітко відмежоване від тих його значень, які виявляються в позатермінологічному функціонуванні, а також і в термінологічному, але в іншій галузі знань.

Об'єктом дослідження виступають запозичення в англійському медичному дискурсі, **предметом** слугують способи відтворення запозичень в українському перекладі англomовної медичної літератури.

Метою нашої розвідки є визначити та проаналізувати основні аспекти перекладу запозичених термінів у наукових медичних текстах. Мета роботи передбачає розв'язання наступних завдань: 1) проаналізувати та визначити основні мовні аспекти понять «дискурсу», «наукового дискурсу» та «медичної термінології»; 2) визначити структурно-семантичні риси, характерні для запозиченої термінології медичного спрямування; 3) з'ясувати та описати основні способи перекладу запозиченої медичної термінології на українську мову.

У руслі сучасних лінгвістичних досліджень значне місце відведено особливостям функціонування, а також домінантним аспектам перекладу текстів медичного наукового дискурсу. Роботи такої тематики є у авторів Davi-Ellen Chabner [5], Henry Fischbach [6], Vicent Montalt [8], Morten Pilegard [9] та ін..

Перед тим, як розглядати мовні особливості медичного наукового дискурсу, зупинимося на визначенні наукового дискурсу загалом. Зазвичай, науковим дискурсом називають вербалізований в тексті тип дискурсивної діяльності за сферою комунікації, мовленнєву взаємодію представників відповідної соціальної групи/інституту з метою здійснення статусно-рольових можливостей у заданих цим соціальним інститутом межах, складова власне професійної зони професійного дискурсу [2, с. 7]. Як структурна складова власне професійної зони фахового дискурсу, науковий дискурс характеризується креативністю, істинністю та професійною цінністю [3, с. 161]. Англomовний науковий дискурс насичений спеціальною термінологією, характерною для певної галузі знань. Незважаючи на широку різноманітність текстів наукового дискурсу, спільним для них є синтез загальнонавчальної лексики термінології.

Зазначимо, що основною функцією наукових розвідок є відтворення інформації, що зосереджена у термінології, тому переклад наукового дискурсу є інформативним (переклад текстів, основною функцією якого є відтворення інформації). Основним є те, що перекладач повинен створити «семантичний» переклад, який полягає у можливості найбільш точного відтворення контекстуального значення елементів вихідного тексту, що несуть основне інформативне навантаження. Як відомо, процес семантичного перекладу складає природна взаємодія двох стратегій [1, с. 14–15]. Одна з них орієнтована на спосіб висловлювання, характерний для мови перекладу і використовується при відтворенні загальних лексико-граматичних елементів. Інша орієнтована на специфіку збереження особливостей вихідної форми висловлювання і має місце при відтворенні спеціальної лексики.

Медична термінологія – це лексика для точного опису тіла та супровідних компонентів, умов, процесів у науковому стилі. Такий систематичний підхід до творення лексичної одиниці та розуміння цього терміна ґрунтується на концептах кореня слова, префікса та суфікса. У медичній термінології корінь слова – це частина слова, що походить від мови запозичення, найчастіше грецької чи латинської та зазвичай позначає частини тіла. Префікс додається перед коренем терміна та надає додаткову інформацію про розташування органа, кількість частин тіла і т.д. Суфікс додається в кінці слова після кореня та найчастіше вказує на стан, процес захворювання чи процедуру.

Складні слова латинського чи грецького походження формуються із простіших і менших частин. Якщо ця менша частина слова відома перекладачу, то цілком можливо відстежити значення складеного слова. Наприклад, слово «otorhinolaryngology» можна розбити на частини: *oto* – вухо, *rhino* – ніс, *laryngo* – гортань, *logo* – наука. Таким чином, ці слова вказують на науку, що вивчає такі частини тіла як вухо, ніс та гортань, що є цілком зрозумілим для більшості англomовних мовців, оскільки входять до слів загального вжитку.

У процесі формування чи розуміння кореня слова необхідне елементарне розуміння терміна у мові оригіналу. Наприклад, слово, що позначає «стан нирок» може мати два кореня – грецького (*νεφρός nephros*) та латинського (*ren(es)*) походження. Тому *renal failure* (ниркова недостатність) означатиме стан нирок, а *nephritis* (нефрит) вказуватиме на інший стан – запалення нирок. Суфікс *-itis* вказує на запалення, отже ціле слово має значення запалення нирок (*nephritis* – «нирка» + *-itis* «запалення» = *nephritis* «запалення нирок»).

Продемонструємо найбільш уживані складні медичні терміни: *atrophy* – Gr. – схуднення, ослаблення; *circulation* – Lat. *circulare* – кругообіг; *auditory* – Lat. *audire* – слуховий; *cartilage* – Lat. *cartilage* – хрящ; *bile* – Lat. *bilis* – жовч; *cuboid* – Gr. *kybos* – кубоподібна кістка (плесно ноги); *cortex* – Lat. *cortex* – кора головного мозку; *carcinoma* – Gr. *karkinos* – ракове новоутворення; *bronchus* – Gr. *bronchos* – бронхи; *capillary* – Lat. *capillaris* – капілярний.

Проблема також полягає в тому, що множина слова повинна утворюватися тим самим шляхом, як це здійснюється у мові, з якої це слово було запозичене. Грецька чи латинська мови мають різні правила утворення множини. Зазвичай, такі особливості можна помітити, працюючи із медичним лексиконом.

Існує також і інша особливість, яку помічає перекладач медичної термінології. Коли у формуванні медичного терміна вживається більше ніж одна частина тіла, окремі корені слова з'єднуються за допомогою вживання букви *-o-*, що вказує на сполучення різних частин тіла в одному слові. Наприклад, якщо маємо запалення шлунка та кишечника, то цей термін буде утворюватися таким чином: *gastro-* і *enter-* плюс *-itis*, *gastroenteritis*. У прикладі *-o-* вказує на об'єднання двох частин талі у терміні.

В українській мові більша частина медичних термінів також походить з грецької та латинської мов. Проте, такі терміни не потрапляють у загальнонавчальну лексику. Непрофесіонали вживають паралельний термін українського походження для позначення хвороб чи стану здоров'я. Таким чином, протягом довгого періоду часу два різних медичних лексикона співіснують: з однієї сторони іншомовні наукові форми, що використовують лікарі, а з іншої зрозумілі слова українського походження.

Відповідно до перекладацької ситуації і жанру тексту, необхідно брати до уваги різні лексичні рівні і постійні зміни словникового складу, особливо при перекладі з української мови, яка досить часто має лише один термін-відповідник – латинського походження. Останнім часом при відтворенні медичних текстів не варто забувати і про суттєве зростання кількості термінів англо-американського походження. На англійську мову великий вплив має мова наукового дискурсу, завдяки якій багато термінів (серед яких і терміни латинського та грецького походження) увійшло у германські мови (як у науковий, так і у загальнонавчальний лексикон).

Через певні відмінності у граматичних, морфологічних та синтаксичних структурах вихідної мови та мови перекладу перекладач повинен використовувати різні перекладацькі трансформації. Розглянемо найбільш уживані способи відтворення запозичених термінів медичного дискурсу:

❖ **Транслітерація, транскрибування** (transliteration, transcribing). У наступних реченнях медичні терміни запозичені з латинської мови – *symptom*, *epilepsy* та *hysterical* (1) та *coma* та *convulsions* (2) перекладаються за допомогою транслітерації:

1) *The symptom can occur also in epilepsy and in hysterical conditions.* – Такий симптом також може виникнути під час епілепсії чи істеричних станів. 2) *Almost any condition that can cause coma or persistent unconsciousness can also cause convulsions.* – Майже кожен стан, що може призвести до коми чи постійної непритомності, може спричинити й конвульсії.

❖ **Спрощення** (simplification). Іноді можна помітити, як в українському перекладі медичні терміни спрощують. У такому випадку складні медичні терміни відтворюють за допомогою однокомпонентних відповідників, що вживаються в українській медичній термінології:

1) *Such conditions as sore throat, sinus infections, and scarlet fever may be caused by streptococci.* – Стрептокок може спричинити біль у горлі, синусид та скарлатину. 2) *Such diseases as infantile paralysis or meningitis or encephalitis may damage only certain groups of muscles.* – Такі захворювання як поліомієліт, чи енцефаліт можуть пошкодити лише певні групи м'язів. – Медичний термін *infantile paralysis* перекладено за допомогою спрощення – поліомієліт. Проте, у словнику можна також знайти переклад за допомогою калькування – дитячий параліч.

❖ **Калькування** (calque) не часто використовується при перекладі медичної термінології. Проте, випадки вживання є досить цікавими.

Наприклад: 1) *Lupus is a chronic, usually severe disorder occurring mostly in females fifteen to forty years old.* – Вовчанка – це хронічна, зазвичай серйозна хвороба, що трапляється у жінок н'ятнадцяти-сорока років. 2) *It is likely that multiple sclerosis occurs because the body destroys its own myelin sheaths of the nerves.* – Очевидно, що розсіяний склероз виникає тоді, коли сам організм знищує мієлінові оболонки нервів. 3) *In jaundice the skin and the whites of the eyes and even mucous membranes have a slightly yellowish ting.* – Під час жовтяниці шкіра, білки очей та навіть слизова оболонка набувають трохи жовтуватого відтінку. – Варто звернути увагу на переклад терміну *mucous membranes*. Адже термін *membranes* є полісемантичним та має значення оболонка і мембрана. Останнє значення, в свою чергу, вживається лише у технічному дискурсі.

❖ **Переклад за допомогою підбору функціонального еквівалента (відповідника)** (functional equivalent).

Наприклад: 1) *Another common childhood disease caused by a virus is chicken pox.* – Іншим поширеним дитячим захворюванням, яке спричиняють віруси, є вітряна віска. 2) *Heat cramps occur in those who have sweated excessively and taken excessive amounts of water.* – Судоми, спричинені спекою, виникають у тих, хто надмірно спитнів, а потім випив багато води. 3) *The activity of the thyroid gland is apparently controlled by the hormone that comes from the pituitary gland.* – Діяльність щитовидної залози контролюється гормоном, що виділяє гіпофіз.

❖ **Переклад за допомогою пояснення** (explicitation).

Наприклад: 1) *The most common cause for vomiting of blood – in forty to eighty per cent of cases – is ulcer of the stomach, or duodenum.* – Найпоширенішою причиною блювання кров'ю – від сорока до вісімдесяти відсотків – це виразка шлунку чи дванадцятипалої кишки. 2) *The cortex is important in enabling the human being to adapt himself to conditions of stress.* – Кора головного мозку дає змогу людині пристосуватися до стресових ситуацій.

Важливо пам'ятати, що відтворення запозичених термінів медичного дискурсу вимагає від перекладача ґрунтовного рівня знань у цій галузі та володіння нормами української мови.

З однієї сторони, переклад запозичень будь-якого наукового дискурсу не передбачає інтерпретації та повинен бути чітким, як і будь-який науковий переклад. Першочергове значення надається точному відтворенню змісту, а не стилістичної специфіки. З іншої сторони, переклад наукових текстів не повинен бути дослівним, та повинен адаптуватися до культурної специфіки мови, на яку цей переклад здійснюється.

Література:

1. Казакова Т. А. Практические основы перевода. English – Russian. – Санкт-Петербург : Союз, 2002. – 320 с.
2. Колеснікова І. А. Лінгвокогнітивні та комунікативно-прагматичні параметри професійного дискурсу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук: спец. 10.02.15 «Загальне мовознавство» / І. А. Колеснікова. – К. : Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2009. – 33 с.
3. Макаров М. Л. Основы теории дискурса / М. Л. Макаров. – М. : Гнозис, 2003. – 273 с.
4. Чередниченко О. І. Міжкультурні аспекти перекладу // Мовні і концептуальні картини світу: 36. наук. пр. – Спец. вип. – К. : КНУ імені Тараса Шевченка, 2001. – С. 485–489.

5. Chabner, Davi-Ellen. Medical Language Instant Translator / Davi-Ellen Chabner. – Elsevier Health Sciences, 2010. – 344 p.
6. Fischbach, Henry. Translation and Medicine / Henry Fischbach. – John Benjamins Publishing, 1998. – 194 p.
7. Medical Translation & Interpreting: A Resource Guide. – American Translators Association, 2002. – 114 p.
8. Montalt, Vicent. Medical Translation Step by Step: Learning by Drafting / Vicent Montalt, Maria González-Davies. – Routledge, 2014. – 297 p.
9. Pilegard, Morten. Translation of medical research articles // Text typology and translation / edited by Anna Trosborg. – John Benjamins B.V., 1997. – P. 160–181.

УДК 811.111'42 : 821.111 «15»

Л. М. Грижак,

Чернівецький національний університет, м. Чернівці

РЕКУРЕНТНІСТЬ ДОМІНАНТНИХ ОЗНАК У ПОРТРЕТНИХ ОПИСАХ ПЕРСОНАЖІВ

Предметом вивчення в статті є мовні особливості портретних описів персонажів у англійській художній прозі 19 століття. Автором проаналізовано як за допомогою використання різних мовних засобів письменники вирізняють прикметні ознаки зовнішності літературних героїв, неодноразово повторюючи їх в описових фрагментах у тексті твору. Рекурентність домінантних ознак зовнішності героїв сприяє створенню їх цілісного образу.

Ключові слова: Вікторіанська художня проза, персонаж, портретний опис, зовнішність, рекурентність.

РЕКУРРЕНТНОСТЬ ДОМИНАНТНЫХ ПРИЗНАКОВ В ПОРТРЕТНЫХ ОПИСАНИЯХ ПЕРСОНАЖЕЙ

Предметом изучения в статье являются языковые особенности портретных описаний персонажей в английской художественной прозе 19 века. Автором проанализировано как с помощью использования различных языковых средств писатели выделяют отличительные признаки внешности литературных героев, неоднократно повторяя их в описательных фрагментах в тексте произведения. Рекуррентность доминантных признаков внешности героев способствует созданию их целостного образа.

Ключевые слова: Викторианская художественная проза, персонаж, портретное описание, внешность, рекуррентность.

RECURRENCE OF DOMINANT FEATURES IN CHARACTERS' PORTRAIT DESCRIPTIONS

The paper deals with the recurrence of dominant features in characters' portrait descriptions in the English prose fiction of the 19th century. The research was conducted on the material of two novels of the Victorian period in the history of the English literature – «Wuthering Heights» and «Jane Eyre» by Emily Brontë and Charlotte Brontë. The problem of portrait descriptions in the stated literary period as well as the repetition of definite properties in characters' portrayals, their influence on the creation of heroes' images have not been studied in detail by scholars yet.

The author of the research analyses language means used in the description of physical appearance of fictional characters in the aforementioned literary works and singles out those peculiarities in their aspect that were repeatedly accentuated by the writers, providing the relevant statistical data. These peculiarities are viewed as dominant ones. Various language means employed by the novelists to distinguish dominant features of characters' appearance fall into 5 groups. They are: recurrence of the same lexemes, use of complete and partial synonyms, use of contextual synonyms, use of derived words, and the usage of descriptive language structures to render the similar content. Repetition of certain properties in the characters' aspect contributes to the creation of their entire image.

Key words: Victorian fiction, character, portrait description, appearance, recurrence.

Створюючи образ персонажу в художньому творі, письменник використовує великий арсенал мовних та літературних засобів з метою втілення в цьому образі власних задумів, помислів та інтенцій. Інтегральною частиною в конструюванні завершеного образу персонажу в єдності його індивідуалізованих і типізованих характеристик є опис його зовнішності, який традиційно іменують портретним, оскільки він деталізує прикметні особливості зовнішності героя – його обличчя, фігури, одягу, міміки, жестів, манери триматися.

Метою цієї розвідки є дослідити повторюваність головних ознак в портретних описах (далі –ПО) літературних героїв у романах Вікторіанської доби, а саме використання авторами творів різних мовних одиниць з метою акцентування уваги на певних рисах зовнішності персонажів.

Актуальність дослідження зумовлена його антропоцентричним спрямуванням, оскільки об'єктом наукової уваги є опис зовнішності персонажа, який виступає образом людини в художньому творі.

Застосований у роботі підхід до аналізу мовних явищ у художньому тексті, відносить її до одного з сучасних напрямів наукових пошуків у галузі лінгвістики тексту – антропоцентричного, який пов'язаний з інтерпретацією тексту в аспекті його породження (позиція автора) і сприйняття (позиція читача), в аспекті його дії на читача і в дериваційному аспекті [1, с. 16].

Портретні описи неодноразово були предметом вивчення мовознавців, які досліджували їх структурні, мовно-стилістичні атрибути, тощо на матеріалі різних мов. Зокрема, на матеріалі англійської мови такими є праці Ю. О. Башкатової [2], Т. В. Насалевич [3], І. В. Родіонової [4], О. Д. Шмідт [6] і ін.

Проте, незважаючи на велику кількість робіт, в яких аналізуються ті чи інші аспекти портретних описів літературних героїв, особливості зображення персонажів у художній прозі Вікторіанського періоду (1830-1901) не отримали належного висвітлення в мовознавчих працях сучасності. Серед наукових праць, які охоплюють визначений період часу і в яких порушені деякі аспекти портретного опису необхідно зазначити дослідження Ю. О. Башкатової [2], С. Ю. Селезньової [5] і О. Д. Шмідт [6].

Зокрема, С. Ю. Селезньова у процесі вивчення мовних і когнітивних механізмів репрезентації зовнішності людини в прозових художніх творах англійських та американських авторів XIX і XX століть приходиться до висновку, що «у формуванні портретного опису персонажа беруть участь три групи лінгво-когнітивних засобів (механізмів): 1) стилістичні прийоми, 2) деталізація, 3) метафорична концептуалізація» [5, с. 184].

Ю. О. Башкатова, вивчаючи лінгвістичні особливості реалізації категорії інтертекстуальності в портреті персонажа на матеріалі творів англійської літератури XVIII-XX століть, пише, що «у романі XIX століття має місце тенденція до скорочення портретних описів у порівнянні з літературою попереднього періоду» і набуває особливого значення «лейтмотивна

деталь», результатом чого стало збільшення «частки динамічного портрета персонажа, зображення його кінесичної поведінки» [2, с. 64].

У свою чергу О. Д. Шмідт, простежуючи еволюцію художньої деталі, як мінімального комунікативно-значущого елементу художнього тексту, в словесному портреті на матеріалі творів британських авторів XVIII – XX століть, вирізняє констатуючі (емоційно-нейтральні / емоційно-забарвлені) та імплікуючі (емоційно-сутнісні / емоційні символи) деталі [6].

Короткий огляд праць з цієї тематики дає нам підстави вважати, що ПО персонажів у художніх творах Вікторіанської доби є недостатньо вивченими як у плані їх типології, так і мовної специфіки.

Новизна представленого дослідження полягає в аналізі мовних одиниць, використаних в ПО персонажів, які увиразнюють характерні риси зовнішності персонажів у романах Вікторіанської доби.

Методологічне або загальнонаукове значення роботи полягає в тому, що її результати сприятимуть поглибленню і розширенню знань стосовно мовних способів створення портретної характеристики персонажа та є внеском у розробку комунікативно-прагматичної теорії дискурсу.

Предметом вивчення в роботі стали мовні особливості портретних описів персонажів у романах Емілі Бронте «*Wuthering Heights*» [8] і Шарлоти Бронте «*Jane Eyre*» [7]. З досліджуваних творів обиралися ті персонажі, до описів зовнішності яких письменниці зверталися найчастіше. Зокрема, у першому романі прослідковано рекурентність основних ознак у ПО чотирьох героїв: *Mr. Heathcliff*, *Catherine Linton*, *Catherine Earnshaw* і *Hareton Earnshaw*, а в другому – *Jane Eyre*, *Mr. Rochester* і *Mr. St. John*. Неодноразове виокремлення певних ознак зовнішнього вигляду цих літературних героїв дає підстави вважати їх домінантними і вказує на авторські задуми в конструюванні цілісного образу персонажу.

Так, з 58 описових фрагментів (далі – ОФ) зовнішнього вигляду *Mr. Heathcliff* можна виокремити 5 домінантних ознак, на яких часто акцентувалась увага:

- темна зовнішність (17 ОФ) – темношкірий, чорні очі та волосся, наприклад: *dark-skinned gipsy* [8, с. 4], *with dark face and hair* [8, с. 105], *black eyes flashed* [8, с. 366], *his black brows* [8, с. 374];
- брутальність (13 ОФ), наприклад: *a rough fellow* [8, с. 38], *rough as a saw-edge* [8, с. 38], «*vulgar young ruffian*,» and «*worse than a brute*» [8, с. 76], *stern for grace* [8, с. 109], *the sarcastic, savage face* [8, с. 383];
- похмурий вираз (11 ОФ), наприклад: *rather morose* [8, с. 4], *a sullen, patient child* [8, с. 42], *threw double gloom over his countenance* [8, с. 60], *depressed brows* [8, с. 84], *the grim aspect of his countenance* [8, с. 332];
- неохайний, брудний вигляд (10 ОФ), наприклад: *the shabby coat* [8, с. 12], *a dirty, ragged, black-haired child* [8, с. 40], *the surface of his face and hands was dismally beclouded* [8, с. 60], *the dusky fingers* [8, с. 61];
- могутній, сильний (8 ОФ), наприклад: *a tall, athletic, well-formed man* [8, с. 109]; *a tough young fellow* [8, с. 211], *he is taller and bigger* [8, с. 235], *quite strong and healthy* [8, с. 370], *hard constitution* [8, с. 371].

Таким чином, *Mr. Heathcliff* постає перед читачами в образі брутального, сильного смаглявого чоловіка з чорним волоссям і очима, неохайний і брудний на вигляд. Такий образ є достатньо негативний і повтор, виокремлених зовнішніх рис, тільки підсилює його непривабливість.

У 38 портретних описах героїні *Catherine Linton* вирізняються такі атрибути її зовнішності:

- краса (10 ОФ), наприклад: *the most exquisite little face* [8, с. 10], *amiable lady* [8, с. 12], *she looked very well, and very handsome* [8, с. 38], *a real beauty in face* [8, с. 215], *smiling beauty* [8, с. 351];
- тендітність (10 ОФ), наприклад: *delicate neck* [8, с. 10], *she was slender* [8, с. 10], *small features* [8, с. 215], *her slender fingers* [8, с. 279];
- юний вік (6 ОФ), наприклад: *scarcely past girlhood* [8, с. 10], *the young lady* [8, с. 12], *did not look seventeen* [8, с. 13], *pretty girl-widow* [8, с. 36];
- золотисте кучеряве волосся (6 ОФ), наприклад: *very fair; flaxen ringlets, or rather golden* [8, с. 10], *yellow curling hair* [8, с. 215], *her golden ringlets* [8, с. 243], *her yellow curls* [8, с. 336].

Слабкість, красу та юність цієї героїні підкреслюється вибором Е. Бронте цих та інших мовних засобів, чіє семантичне значення співвідносне з виділеними нами характеристиками.

Водночас образ ще однієї героїні, *Catherine Earnshaw*, є достатньо динамічним навіть у зображенні її вигляду – від квітучої краси до змарнілості, як наслідок хвороби. У 34 описових фрагментах зовнішності цього персонажу письменниця зосереджує увагу на трьох домінантних ознаках:

- хворобливий вигляд (9 ОФ), наприклад: *her cheeks <...> assumed the aspect of death* [8, с. 135], *her ghastly countenance* [8, с. 138], *haggard aspect* [8, с. 179], *white cheek* [8, с. 182], *the colourless skin* [8, с. 182];
- розкішне волосся (8 ОФ), наприклад: *her bonny hair* [8, с. 48], *her beautiful hair* [8, с. 57], *with brown ringlets* [8, с. 59];
- хвороблива-збудливість (5 ОФ), наприклад: *blushing for all* [8, с. 66], *her cheeks flushed* [8, с. 67], *whose flushed cheeks* [8, с. 108], *flushed and gloomy* [8, с. 129].

У 29 портретних описових фрагментах *Hareton Earnshaw* Е. Бронте акцентує увагу на таких рисах його зовнішності:

- почервоніння від вияву різних емоцій (9 ОФ), наприклад: *the youth grew crimson* [8, с. 13], *his handsome features glowed with pleasure* [8, с. 351], *his face burnt with mingled rage* [8, с. 252];
- грубий, неотесаний (9 ОФ), наприклад: *his dress and speech were both rude* [8, с. 11], *the rustic youth* [8, с. 12], *a ruffianly child* [8, с. 156], *as awkward and rough as ever* [8, с. 245], *the angry boor* [8, с. 252];
- молодий вік (8 ОФ), наприклад: *the young man* [8, с. 11], *the youth* [8, с. 13], *well-made, athletic youth* [8, с. 224], *he was a young man* [8, с. 351];
- вродливий (6 ОФ), наприклад: *it's such a beauty!* [8, с. 74], *an elf-locked, brown-eyed boy* [8, с. 124], *good-looking in features* [8, с. 224], *fellow is as handsome a rustic* [8, с. 341], *his handsome features* [8, с. 351];
- неохайний (6 ОФ), наприклад: *a decidedly shabby upper garment* [8, с. 11], *unwashed hands* [8, с. 13], *dirty in garb* [8, с. 156];

Виокремлені характеристики створюють контрастний образ героя, який, незважаючи на молодість, привабливість і емоційність, є, водночас, простакуватим, грубим і неакуратним на зовнішній вигляд.

З виділених для аналізу ПО персонажів у романі Ш. Бронте «*Jane Eyre*», саме опису зовнішнього вигляду головної героїні, *Джейн Ейр*, письменниця приділила найбільше уваги і в романі налічується 95 описових фрагментів, у яких часто повторювалися такі її особливості:

- блідий вигляд (17 ОФ), наприклад: *a white face* [7, с. 18], *pale and tired* [7, с. 261], *pallid wanderer* [7, с. 389], *looked very pale* [7, с. 486];
- виразні очі (15 ОФ), наприклад: *ardent eyes* [7, с. 83], *searching eyes* [7, с. 155], *these clear eyes* [7, с. 339], *a glowing eye* [7, с. 361];

- невеликий розмір (14 ОФ), наприклад: *the strange little figure* [7, с. 18], *a little nonnette* [7, с. 154], *Jane's little fingers* [7, с. 513]
- ординарність і простота у зовнішньому вигляді й одягу (13 ОФ), наприклад: *my dress <...> was quite simple* [7, с. 135], *you are not pretty* [7, с. 155], *I am so plain* [7, с. 479], *my usual Quaker trim* [7, с. 151];
- гарячковість, збудженість (10 ОФ), наприклад: *you look flushed and feverish* [7, с. 183], *feverish and fagged* [7, с. 309], *a burning glow mount to my face* [7, с. 397], *my crimsoned visage* [7, с. 398].

Перед нами постає образ невеликої, блідої дівчини, з достатньо скромним зовнішнім виглядом, проте з виразними очима і гарячковою збудженістю в окремих моментах життя.

Цілоком протилежним є ПО іншого головного героя – *Mr. Rochester*, до опису якого Ш. Бронте зверталася 55 разів. У його зовнішності виділено такі характеристики:

- суворість (20 ОФ), наприклад: *stern features* [7, с. 134], *grim mouth, chin, and jaw* [7, с. 141], *firm, grim mouth* [7, с. 203], *scowling countenance* [7, с. 214], *sardonic face* [7, с. 214], *cross and crusty* [7, с. 315];
- масивність (16 ОФ), наприклад: *broad chested* [7, с. 141], *massive head* [7, с. 153], *granite-hewn features* [7, с. 153], *broad-shouldered* [7, с. 509];
- темна зовнішність (14 ОФ), наприклад: *a dark face* [7, с. 134], *sable waves of hair* [7, с. 154], *ebon eyebrow* [7, с. 167], *swarthy skin* [7, с. 167];
- широкі, масивні брови (8 ОФ), наприклад: *heavy brow* [7, с. 134], *broad and jetty eyebrows* [7, с. 141], *massive brow* [7, с. 203], *eyebrows have become as thick as my finger* [7, с. 302], *brow of rock* [7, с. 498].

Таким чином, письменниця створює образ сильного, великого чоловіка суворого на вигляд з густими навислими чорними бровами.

Портретні описи останнього досліджуваного персонажу, *Mr. St. John*, траплялися у романі Ш. Бронте 32 рази, в яких письменниця неодноразово звертала увагу на наступні атрибути його зовнішності:

- класична врода (13 ОФ), наприклад: *a Greek face very pure in outline quite an Athenian mouth and chin* [7, с. 396], *a handsome fellow* [7, с. 479], *a graceful Apollo* [7, с. 509];
- блідість (8 ОФ), наприклад: *high forehead, colourless as ivory* [7, с. 396], *his hand looked wasted like his face* [7, с. 436], *bloodless lip* [7, с. 476];
- блакитні очі (7 ОФ), наприклад: *blue pictorial-looking eyes* [7, с. 396], *his eye was a cold, bright, blue gem* [7, с. 473], *tall, fair, blue-eyed* [7, с. 509];
- суворість (7 ОФ), наприклад: *his gaze, grave almost to displeasure* [7, с. 415], *his marble-seeming features* [7, с. 424], *young and austere* [7, с. 419];

Ці та інші мовні одиниці створюють образ вродливого, блакитноокого чоловіка суворого і блідого на вигляд.

Рекурентність зазначених рис зовнішності персонажів відбувається в результаті використання письменницями різних мовних засобів, зокрема:

1) повтору тих самих лексичних одиниць: *a dirty boy – you are so dirty; yellow curling hair – yellow curls; cheeks flushed – flushed cheeks; blushing bashfully – blushed crimson; features glowed – his face glowed; the angry boor – that boor; a handsome fellow – a handsome man* і ін.

2) використання синонімічних слів, наприклад: *sullen – overcast; ferocious – vicious – savage – rough; ragged – shabby; tough – strong; exquisite – beautiful – pretty – handsome; blush – flush; frail – feeble, black – ebon – sable; little – small; plain – simple* тощо;

3) застосування контекстуальних синонімів, наприклад: *beautiful – amiable; black – dark; dirty – dusky – beclouded; fair – flaxen – golden – yellow; grim – cross – grave – stern; heavy – massive; rough – vulgar; sullen – surly – morose; strong – hard; slender – delicate; pale – white – colourless – bloodless – blanched; haggard – ghastly; flush – burn – glow – redden, nerveless – languid – feeble; simple – Quakerlike* і ін.;

4) вживання споріднених слів, наприклад: *dark – dark-skinned; sullen – sullennes; ferocity – ferocious; beauty – beautiful; girl – girlhood – girl-widow; rude – rudeness; young – youth; broad – breadth; strong – strength; square – squareness, grim – begrimed; harmony – harmonious* і ін.;

5) передача аналогічного змісту дескриптивними структурами, наприклад: *ferocious – worse than a brute; young – scarcely past girlhood, pale – assumed the aspect of death; sphynx-like expression; flush – her whole complexion in a blaze, a bright spot of colour, crimsoned visage; stern – marble-seeming features* тощо.

У підсумку зазначимо, що вивчення мовних особливостей портретних описів персонажів у Вікторіанську добу показало, що створюючи певні образи персонажів автори аналізованих творів використовували різні мовні засоби з метою виокремити прикметні ознаки в їх зовнішності і привернути увагу читача до цих рис.

Результати дослідження можуть бути використані для здійснення подальших наукових пошуків у галузі лінгвістики тексту, зокрема лінгвістичної інтерпретації художнього тексту.

Література:

1. Бабенко Л. Г. Лингвистический анализ художественного текста. Теория и практика : учебник ; практикум / Л. Г. Бабенко, Ю. В. Казарин. – 6-е изд. – Москва : Флинта Наука, 2009. – 495 с.
2. Башкатова Ю. А. Интертекстуальность словесно-художественного портрета : учеб. пособие / Ю. А. Башкатова ; ГОУ ВПО «Кемеровский государственный университет». – Кемерово : Кузбассвузиздат, 2006. – 143 с.
3. Насалевич Т.В. Портретний опис у різних типах тексту : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.04 «Германські мови» / Т.В. Насалевич. – Одеса, 2003. – 16 с.
4. Родионова И. В. Портрет в строе текста современного английского рассказа : дис. ... канд. филолог. наук : 10.02.04 / Родионова Ирина Владимировна. – Тула, 2003. – 164 с.
5. Селезнева С. Ю. Языковые средства и когнитивные модели описания внешности персонажей в англоязычной художественной прозе : На материале произведений английских и американских писателей XIX и XX вв. : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. филол. наук : 10.02.04 «Германские языки» / С. Ю. Селезнева. – М., 2001. – 28 с.
6. Шмидт Е. Д. Эволюция художественной детали в тексте словесного портрета : на материале английской художественной прозы XVIII-XX вв. : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. филол. наук : 10.02.04 «Германские языки» / Е. Д. Шмидт. – Санкт-Петербург, 2006. – 20 с.
7. Brontë E. *Wuthering Heights* / E. Brontë. – London : Penguin Classics, 2002. – 416 p.
8. Brontë C. *Jane Eyre* / C. Brontë. – London : Penguin Classics, 2006. – 624 p.

М. М. Гузинець, Л. С. Козуб,

Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДУ ТЕРМІНІВ В ПІДМОВІ АГРАРНОЇ ГАЛУЗІ

У статті розглянуто питання визначення терміну, актуальні проблеми і труднощі перекладу аграрних термінів, зокрема структурно-семантичний аспект. Особлива увага звертається на можливі варіанти та особливості перекладу аграрних термінів. Виявлено, що процес перекладу полягає у максимально точному підборі еквівалента або ж (якщо еквівалента не існує) в не менш точній його заміні з метою досягнення якомога точного перекладу, що відповідає структурі, змісту, та логічній послідовності оригіналу.

Ключові слова: термін, будова терміну, еквівалент, прийоми перекладу термінів.

СПЕЦИФИКА ПЕРЕВОДА ТЕРМИНОВ В СУБЯЗЫКЕ АГРАРНОЙ ОТРАСЛИ

В статье рассмотрены вопросы определения термина, актуальные проблемы и сложности перевода аграрных терминов, в частности, структурно-семантический аспект. Особое внимание обращается на возможные варианты и особенности перевода аграрных терминов. Выявлено, что процесс перевода заключается в максимально точном подборе эквивалента или (если эквивалента не существует) не менее точной его замене с целью достижения наиболее качественного перевода соответствующего структуре, содержанию и логической последовательности оригинала.

Ключевые слова: термин, строение термина, эквивалент, приемы перевода терминов.

SPECIFICITY OF TERMS TRANSLATION IN THE SUBLANGUAGE OF AGRICULTURAL FIELD

The article deals with the definition, actual problems and difficulties of translation of agricultural terms, particularly in structural and semantic aspect. Special attention is paid to different variants and peculiarities of translation of agricultural terms. It reveals that the process of translation presupposes the accurate selection of equivalents or (if there are no equivalents) finding the most suitable word or word combination with corresponding meaning in order to provide the adequate translation which reflects the content and logic of the original term. The most important condition for achieving the adequacy of translation is to preserve the content accuracy of the translated units, ensuring absolute identity of concepts expressed by terms of the source language and the target language. The analysis indicates that a large number of common words acquire meanings, specific for agricultural areas, i.e. become specialized terms. To overcome difficulties that arise while translating specialized texts, it is necessary to provide thorough analysis of agricultural terms, study their polysemy, synonymy, antonymy, word-structure and methods of translation.

Key words: term, structure of term, equivalent, methods of translation of terms.

Дослідження обумовлене умовами стрімкого науково-технічного прогресу, появою нових понять, термінів, предметів та явищ. Фахова лексика складає значну частину лінгвістичного фонду, тому особлива увага до проблематики і специфіки перекладу аграрних термінів є цілком закономірною. Крім того, якщо взяти до уваги обмін інформацією між зарубіжними та вітчизняними науковцями, аналіз проблем перекладу вузькогалузевих термінів набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематики перекладу торкалися у своїх працях багато вітчизняних і зарубіжних лінгвістів (В. Карабан, В. Коптілов, С. Влахов, С. Флорін, В. Комісаров, Г. И. Ахманова, В. Г. Козловський, П. Ньюмарк, Л. Венуті та інші) досліджуючи специфіку перекладу термінів, їх види, етапи перекладу, основні вимоги до перекладача та перекладу в цілому. Серед численних термінів, які вивчали науковці, простежуються і терміни аграрної тематики, які потребують більш ґрунтовного вивчення.

Виклад основного матеріалу. Термін – це спеціальне слово або словосполучення, що виражає чітко окреслене поняття – дефініцію певної галузі науки, культури, техніки, мистецтва, суспільно-політичного життя. Конкретний зміст поняття, визначеного терміном, може бути зрозумілий лише завдяки цій дефініції – логічному та лаконічному визначенню, що зазначає основні ознаки предмета або значення поняття, тобто його зміст і межі.

Розвиток цивілізації супроводжується появою численних термінів у різних галузях науки та техніки. Оскільки значну частину лінгвістичного фонду складає фахова лексика, є цілком природним той факт, що лінгвісти, перекладачі та філологи надають особливого значення дослідженню особливостей терміна.

Специфіка перекладу термінів полягає в тому, що найважливішою умовою досягнення адекватності є збереження в перекладі змістовної точності вихідних одиниць, забезпечення абсолютної ідентичності понять, що виражаються термінами вихідної мови та мови перекладу. Переклад термінів вимагає знання тієї галузі, до якої належить текст, що перекладається, розуміння термінів іноземною мовою і знання термінології рідною мовою. Так, В. С. Сліпович виділяє два завдання, які повинен виконати перекладач здійснюючи переклад: 1) вірно зрозуміти зміст висловлювання (тексту) мовою оригіналу; 2) повно та точно передати зміст засобами мови перекладу [5, с. 3].

При перекладі термінології виникають труднощі в добірї точного перекладацького відповідника, що є необхідною умовою адекватного перекладу. Це зумовлено такими причинами: 1) розходженнями в структурі термінів англійської та української мови; 2) наявністю безеквівалентної лексики; 3) багатозначністю і варіантністю відповідностей в перекладі. Матеріальним проявом цього є: *полісемія* (наявність у терміна більш ніж одного значення); *омонімія* (семантичне відношення внутрішньо не пов'язаних значень, виражається подібними лексемами і розрізняється в тексті завдяки контексту); *синонімія* (збіг за основним значенням слів, морфем, конструкцій, фразеологічних одиниць), *гіпонімія* (більш широке значення, що виражає загальне, родове поняття, назву класу предметів (властивостей, ознак)), *антонімія* (бінарний принцип опису фактів і явищ дійсності, що виявляється в ствердженні наявності або відсутності тієї чи іншої ознаки, в протиставленні якісних показників).

Багато вчених виділяють основні прийоми перекладу термінів. При перекладі аграрної літератури важливе значення має взаємодія терміну з контекстом, завдяки чому виявляється значення слова. Так, А. Я. Коваленко визначає два етапи у процесі перекладу терміну: перше – це з'ясування значення терміну у контексті, друге – це переклад значення рідною мовою [2, с. 15].

Переклад за допомогою лексичного еквіваленту є головним прийомом перекладу термінів. Важливу роль при цьому відіграють терміни, що мають еквіваленти у рідній мові. Такі терміни служать пунктами опори у тексті. Від них залежить не лише значення інших слів, але й розкриття характеру тексту в цілому. Саме тому важливо вміти знаходити відповідний еквівалент у рідній мові і розширювати знання термінів-еквівалентів.

За своєю будовою А. Я. Коваленко поділяє усі терміни на: 1) прості, які складаються з одного слова: *harvest* – урожай; 2) складні, які складаються з двох слів і пишуться разом або через дефіс: *agriculture* – сільське господарство; 3) терміни-словосполучення, які складаються із декількох компонентів: *arable land* – орна земля. При цьому терміни-словосполучення поділяються на три типи. До першого типу належать терміни-словосполучення, компонентами яких є самостійні слова, які можуть вживатися окремо і які зберігають своє значення: *bamboo* – бамбук, *cane* – лоза, *цинок*. До другого типу відносяться такі терміни-словосполучення, які мають один із компонентів аграрний, а другий – загальнонавчальної лексики. Компонентами такого типу можуть бути два іменники, або іменник і прикметник. Цей спосіб утворення аграрних термінів більш продуктивний, ніж перший, де два компоненти є самостійними термінами: *harvesting* – збирання урожаю, *combine* – комбайн. До третього типу відносяться терміни-словосполучення, обидва компоненти яких є слова загальнонавчальної лексики і тільки сполучення цих слів є терміном. Такий спосіб утворення науково-технічних термінів непродуктивний: *flag-leaf* – бот. ірис [2, с. 259].

Вивчаючи специфіку перекладу англомовних термінів біотехнології у текстах професійного спрямування Л. Л. Ритікова вказує на складні випадки щодо їх функціонування та варіантів передачі на рідну мову:

1. Велика кількість загальнонавчених слів набувають значень, специфічних для аграрної сфери, тобто стають вузькими термінами: *habitat* – місце проживання, місце розповсюдження, природне середовище, довкілля; *meal* – їжа, борошно зрубного помелу.

2. Значення терміну складає одне із значень слова і перекладається за допомогою лексичного еквіваленту: *habitat of life* – спосіб життя.

3. У сучасній науковій літературі, зокрема з аграрних проблем, часто простежується таке явище, коли термін в одній галузі має два і більше значень: *crop* – урожай; *живна*; *посів*; *с.-г. культура*, *food* – 1) їжа, корм; 2) продукти харчування; 3) поживні речовини; 4) поживний. Така багатозначність, на думку науковця, створює нечіткість і підміну одного терміну іншим. І тут особливо важливо враховувати контекст, тобто лексичне і граматичне оточення даного терміну [3; 4, с. 174]. Очевидно, що описані автором випадки характерні не лише для термінів біотехнології, але й для значно ширшої групи термінів, що використовуються в аграрній галузі.

Особливості функціонування термінів потребують відповідних засобів перекладу на рідну мову їх значення. Оскільки в сучасній англомовній дуже поширені терміни-словосполучення, Л. Л. Ритікова аналізує основні прийоми перекладу цих лексичних одиниць.

1) Переклад за допомогою слів і виразів рідної мови, які дослівно відображають слова і вирази англійської мови (так зване калькування): *chain reaction* – ланцюгова реакція, *natural selection* – природний добір.

2) Переклад з використанням родового відмінку, наприклад: *plant protection* – захист рослин, *soil erosion* – ерозія ґрунту.

3) Переклад іменника за допомогою прикметника, наприклад: *water energy* – водна енергія, *cell engineering* – клітинна інженерія.

4) Переклад словосполучення за допомогою групи пояснювальних слів, наприклад: *biotechnology-derived* – той, що має біотехнологічне походження, *relay cropping* – змінна система вирощування с/г культур.

5) Переклад зі зміною порядку компонентів атрибутивної групи, наприклад: *plant protection measures* – засоби захисту рослин, *ecosystem equilibrium state* – стан рівноваги екосистеми.

Особливу увагу науковець приділяє переклад термінологічних сполучень, які складаються з двох або трьох слів: *food safety* – безпека продуктів харчування, *food crop* – сільськогосподарська продовольча культура, *herbicide-tolerant crop* – сільськогосподарська культура, стійка до гербіцидів [4, с. 24–29].

У сучасній науці існує багато різних моделей, які визначають порядок та способи перекладу термінологічних одиниць. Головне завдання перекладача полягає в тому, щоб засобами іншої мови цілісно й точно передати зміст оригіналу зі збереженням усіх його особливостей. При цьому «цілісність» перекладу варто розуміти як єдність форми й змісту на новій мовній основі. Якщо критерієм точності перекладу є тотожність інформації, що повідомляється різними мовами, то цілісним (повноцінним чи адекватним) можна визнати лише такий переклад, який передає цю інформацію рівноцінними засобами. Інакше кажучи, переклад повинен передавати не тільки те, що виражено оригіналом, але й так, як це виражено в ньому. Ця вимога стосується як перекладу відповідного тексту в цілому, так й окремих його частин.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, однією з головних відмінностей вузькогалузевої літератури є наповнення тексту спеціальними термінами. Проведений аналіз свідчить про те, що в аграрних текстах велика кількість загальнонавчених слів набувають значень, спеціальних для аграрної сфери, тобто стають вузькогалузовими термінами. Для подолання труднощів, що виникають під час перекладу фахових, зокрема аграрних текстів, необхідно ґрунтовно аналізувати спеціальну лексику, вивчати її багатозначність, синонімію, антонімію, особливості словотворення, а також різноманітні скорочення, аббревіатури та власні назви, що простежуються у зазначених текстах.

Результати, отримані під час дослідження особливостей перекладу англійської аграрної термінології можуть бути ефективно використані під час подальшого поглибленого вивчення структурно-семантичних особливостей зазначених термінів у перекладацькому аспекті.

Література:

1. Восьмиязычный сельскохозяйственный словарь / Ред. В. Крагохвил, Ш. Урбанова. – Прага : Гос. издательство с.х. литературы, 1970. – Т.1. – 1045 с. – Т. 2. – 675 с.
2. Коваленко А. Я. Науково-технічний переклад / А. Я. Коваленко. – Тернопіль : Вид-во Карп'юка, 2004. – 284 с.
3. Олійник А. Д. Англо-російсько-український глосарій термінів аграрної екології та екобіотехнології / А. Д. Олійник, Л. Л. Ритікова. – К. : Вид. центр НАУ, 2008.
4. Ритікова Л. Л. Специфіка перекладу англомовних термінів біотехнології у текстах професійного спрямування / Л. Л. Ритікова // *Materiały VIII Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji «Europejska nauka XXI powieką – 2012»*. – Volume 11. *Filologiczne nauki*. – Przemysł. : Nauka i studia. – str. 24–29.
5. Сліпович В. С. Курс перевода (английский – русский язык) / В. С. Сліпович. – Мн. : Тетра Системс, 2004. – 320 с.

Т. І. Гуменюк,

Національний університет «Києво-Могилянська академія», м. Київ

СТАНДАРТИЗАЦІЯ В ТЕРМІНОЛОГІЇ: ЕКСТРАЛІНГВІСТИЧНИЙ ПОГЛЯД

У статті розглянуто історію становлення національної і міжнародної стандартизації. Екстралінгвістичний кут зору на проблему обрано для порівняння розуміння суті та призначення стандартизації для лінгвістики і економіки. Проаналізовано рецепцію стандартизації в сучасних мультидисциплінарних термінологічних теоріях, зокрема в соціотермінознавстві. Доведено, що відмінності у трактуванні стандартизації з боку сучасних мультидисциплінарних теорій порівняно з загальною термінологічною теорією пов'язані передовсім зі зміною погляду на саму природу термінологічних одиниць.

Ключові слова: термін, стандартизація, загальна термінологічна теорія, соціотермінознавство.

СТАНДАРТИЗАЦИЯ В ТЕРМИНОЛОГИИ: ЭКСТРАЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ ВЗГЛЯД

Статья рассматривает историю становления национальной и международной стандартизации. Экстралингвистический взгляд на проблему выбран для сравнения понимания сути и назначения стандартизации в лингвистике и экономике. Проанализирована рецепция стандартизации в современных мультидисциплинарных терминологических теориях, в частности в социотерминоведении. Доказано, что различия в трактовании стандартизации со стороны современных мультидисциплинарных теорий по сравнению с общей терминологической теорией связаны прежде всего с изменением взгляда на саму природу терминологических единиц.

Ключевые слова: термин, стандартизация, общая терминологическая теория, социотерминоведение.

STANDARDISATION IN TERMINOLOGY: EXTRALINGUISTIC VIEW

The origin of standardization of terminology is associated with the multilingual terminological dictionary of E. Wuster. It led to the emergence of General Terminology Theory and turned standardization into a trend. Later in different countries appeared a set of standardization institutions: in the US – American Standards Association, in Germany – German Normalization Committee, in France – Association Française de Normalisation. In the twentieth century it became clear that language barriers result in economic losses and failures, inhibit international commercial and research projects. It resulted in idea of creating supranational terminology centers that would collect accurate national counterparts to the names of concepts and objects of different sectors (International Standards Organization – ISO, Nordterm – for the Nordic countries, ArabtermNet – for Arab countries, RiTerm, Rint – for French-speaking countries). Nowadays in Ukraine standardization of terminology is provided by the state. Standards are created by a special executive body – State Standard of Ukraine. ISO defines a standard as a document that provides requirements, specifications, guidelines or characteristics that can be used consistently to ensure that materials, products, processes and services are fit for their purpose. According to the Finnish researcher T. Pikala language is difficult to standardize because reality is much richer than its linguistic representation. Example of Socioterminology shows that the differences in the interpretation of standardization by the modern multidisciplinary theories compared with General Terminology Theory is caused primarily by the changes in the views terminological units' nature.

Key words: term, standardization, General Terminology Theory, Socioterminology.

Довгий час стандартизація термінології була своєрідною науковою аксіомою. Порушували питання про форму стандартизації, її недоліки, але не саму її доцільність. З приходом нових мультидисциплінарних теорій у кінці XX століття ситуація змінилася.

Витоки стандартизації в термінології пов'язують із виходом міжмовного термінологічного словника Е. Вюстера. Саме він започаткував загальну термінологічну теорію і був поштовхом до перетворення стандартизації на тренд. У цьому словнику було викладено початкові принципи збору й опису термінологічного матеріалу з погляду стандартизації наукової мови. Е. Вюстер був переконаний, що завдання термінознавства – створювати і стандартизувати назви концептів. «У середовищі техніків проблему стандартизації технічної мови висувують з усе більшою наполегливістю, оскільки зростає плутаниця стихійних термінів, що стає серйозною перепорою для фахового спілкування інженерно-технічних працівників» (*пер. мій*), – писав Е. Вюстер [1, с. 21–22]. Він ставив перед собою кілька основних завдань: 1) усунути неоднозначності з технічних мов за допомогою стандартизації термінології, щоб зробити фахові мови ефективним засобом комунікації; 2) переконати усіх носіїв фахової мови у перевагах стандартизованої термінології; 3) закріпити термінознавство як дисципліну для практичних цілей і надати їй статус окремої науки [10, с. 112].

У кінці XIX на початку XX століття в багатьох галузях виникла потреба внаормувати термінологію задля кращого розуміння між її користувачами. Для цього в різних країнах було створено відповідні інституції: у США – Американську асоціацію стандартів, у Німеччині – Німецький нормалізаційний комітет, у Франції – Французьку асоціацію нормалізації тощо [5, с. 72]. Це в основному позадержавні структури, які проводять термінологічні наради і конференції, на яких обговорюють та затверджують усі зміни в термінології. Паралельно із загальнонаціональними асоціаціями діють також фірмові стандартизаційні групи та спеціалізовані науково-технічні товариства з окремих галузей науки та виробництва.

У XX столітті стало зрозуміло, що мовні бар'єри призводять до економічних прорахунків і збитків, гальмують міждержавні комерційні та наукові проекти. Так виникла ідея створення наднаціонального термінологічного центру, який збирав би точні національні відповідники до назв понять і предметів різних галузей. Кожна національна терміносистема перш ніж увійти до міжнародного фонду, повинна стати симетричною (одне поняття – один термін), логічно системною (відповідати класифікації понять певної галузі), мовно системною (послідовність використання словотворчих засобів для відтворення певного значення) [5, с. 78–80]. У 1926 році національні асоціації об'єдналися у Міжнародну федерацію національних асоціацій (International Standards Association – ISA), яка функціонувала до початку Другої світової війни. У 1946 році вона поновила свою діяльність, змінивши назву на Міжнародну організацію стандартизації (International Standards Organization – ISO). На сьогодні ця організація видала понад 19500 стандартів, а її членами є 163 країни світу [7]. Авторитетною термінологічною організацією є Міжнародна електротехнічна комісія (International Electrotechnical Commission – IEC), яка крім стандартизації термінології опрацьовує назви термінів різними мовами і укладає «Міжнародний електротехнічний словник».

За останні десятиліття виникло чимало міжнародних регіональних організацій: Nordterm – для скандинавських країн, ArabtermNet – для арабських країн, RiTerm, Rint – для франкомовних країн. У США, Японії, Німеччині, Китаї є організації, що координують термінологічну діяльність між країнами-споживачами. Їх об'єднує міжнародна термінологічна мережа TermNet [8], заснована в 1988 році. У 1971 році в рамках Генеральної інформаційної програми ЮНЕСКО на базі

австрійського Інституту нормування створено міжнародний термінологічний нормалізаційний центр Infoterm [6]. Ця установа збирає інформацію з національних терміносистем, опрацьовує її і створює термінологічний банк даних. Вона також надає консультації міжнародним організаціям, проводить курси і семінари для фахівців з термінології, складає міжнародні проекти та організовує їхню реалізацію.

У Радянському Союзі нормування термінології перебувало в руках держави. Над створенням стандартів працювали Комітет науково-технічної термінології, Комітет стандартизації мір і вимірних приладів та Всесоюзний науково-дослідний інститут інформації, класифікації та кодування. Затверджені стандарти (ГОСТи) мали силу закону і були повністю російськомовними. Навіть 600 республіканських стандартів УРСР, що їх видав Держплан УРСР, також були російськомовними. В українській історії першим нормувальним термінологічним центром було Наукове товариство імені Т. Шевченка (НТШ). Навколо нього гуртувалися провідні термінологи того часу, до його порад прислухалися автори підручників. Наступником НТШ став Інститут української наукової мови (ІУНМ) [5, с. 73]. Але жодна з цих структур не видавала стандарти в сучасному розумінні цього слова.

На сучасному етапі в Україні стандартизація термінології є державною справою. Стандарти створює спеціальний орган виконавчої влади – Держстандарт України. Ця установа готує та публікує ці директивні документи. Відтак кожен, хто виробляє матеріальні чи духовні продукти, має дотримуватися параметрів, закладених у стандарті. У 1992 році спільним наказом Міносвіти та Держстандарту України створено Технічний комітет стандартизації науково-технічної термінології (ТК СНТТ) [2, с. 101–105]. Спочатку Комітет створено на базі Львівського політехнічного інституту, згодом до його складу як базові увійшли також Київський політехнічний інститут, Інститут української мови НАН України та Український науково-дослідний інститут стандартизації, сертифікації та інформатики. Всього технічних галузевих комітетів стандартизації є понад 80, але ТК СНТТ займає серед них особливе місце. Тільки він має повноваження координувати мовні питання, узгоджувати термінологію, яку використовують інші галузеві технічні комітети.

За ДСТУ 3966–2009 мета стандартизації термінів та визначень полягає у фіксації необхідної унормованої термінології, щоб усталювати однозначні й несуперечливі терміни, усувати термінологічні перешкоди міжгалузевим зв'язкам, узгоджувати описи різних об'єктів, сприяти перекладанню міжнародних стандартів, сприяти підвищенню рівня освіти, сприяти розвитку української науково-технічної мови [3, с. 4]. Через кожні п'ять років державні стандарти (ДЕСТи) переглядають, доповнюють і уточнюють.

М. Зарицький визначає стандарт як нормативний документ, що встановлює характеристики продукту матеріального чи духовного виробництва. Якщо йдеться про матеріальні речі, то такі нормативні документи встановлюють кількісні та якісні характеристики предметів. Що ж до нематеріальних речей або продуктів духовного виробництва, то завдання стандартів – подати терміни та їхні дефініції у відповідній галузі [2, с. 103]. Зазначимо, що у такому визначенні стандартів відсутній «тоталітарний» відтінок. Це пов'язано з тим, що в основі частини українських стандартів лежать старі радянські зразки.

Ще одним «привидом минулого» є деякі елементи статті стандарту. Її будова зазвичай є такою: 1) назва поняття українською мовою; 2) скорочена форма терміна; 3) недозволений (заборонений) синонім; 4) родове поняття; 5) видове поняття; 6) еквіваленти англійською, німецькою, французькою, російською мовами; 7) дефініція (означення); 8) формула або схема. Набір вказаних пунктів може змінюватися: інколи додатково вказують основні властивості предмета, матеріал та спосіб виготовлення. У статті стандартизовані терміни виділяють напівжирним шрифтом і ставлять на перше місце. Короткі форми нормативних термінів набирають світлим шрифтом, а синоніми – курсивом. Терміни-синоніми без позначки «Нд» (недозволений) наводять лише як довідкові, оскільки вони не є стандартизованими [5, с. 78]. Феномен заборони слів і втручання у внутрішню структуру мови – це реалії СРСР ХХ століття. За матеріалам текстів дослідники уклали цілий реєстр репресованих слів [9, с. 356–399]. Як показує історія, така практика не є продуктивною ні для мови, ні для розвитку країни в цілому.

Міжнародна стандартизація пішла шляхом демонстрації принада стандартизації, а не заборон. Наприклад, ось визначення стандарту ISO: «Стандарт – це документ, що надає характеристики, вимоги, інструкції, за допомогою яких можна переконатися, що матеріали, продукти, процеси і послуги відповідають своєму призначенню» [7]. Тобто, стандарт має рекомендаційний характер. Автори зазначають, що міжнародна стандартизація сприяє безпеці і якості продуктів та послуг, збільшенню продуктивності бізнесу за рахунок зменшення втрат через помилки, доступу до нових ринків і глобальної торгівлі для компаній тощо.

У сучасному світі стандартизація має здебільшого економічний вимір. Але для лінгвістів вона цікава насамперед у світлі підходів до формування та нормування термінології. Багато років загальна термінологічна теорія пропонувала єдиний набір принципів збору матеріалу та вузький погляд на семантику термінологічних одиниць. Не враховувала вона і структурних та прагматичних особливостей термінології. Зокрема загальна термінологічна теорія зосереджувалась на спеціальних знанневих концептах для опису та організації термінологічної інформації. Концепт розглядали як абстрактну когнітивну сутність, яка стосувалась до об'єктів реального світу, а терміни були просто його лінгвістичною оболонкою. Одним з базових тверджень загальної термінологічної теорії є те, що термінологічну одиницю можна відрізнити від звичайної лексеми за однозначним зв'язком зі спеціальним концептом, який він позначає, і стабільністю зв'язку між формою і змістом у текстах, що містять цей концепт [10, с. 111].

Але це більше схоже на ідеалізовану версію фахової комунікації. Навіть побіжне дослідження фахових текстів засвідчує, що термінологічні варіації – часте явище. Варіювання залежить від знань і статусу людини, функції тексту, його змісту тощо. Одні й ті ж концепти часто позначають кілька слів, а одна й та ж лінгвістична оболонка може стосуватися кількох концептів. І такі речі трапляються в різних мовах світу.

На думку фінської дослідниці Т. Пікалі, мову складно стандартизувати, оскільки реальність є значно багатшою, ніж її мовна репрезентація. Крім того мова постійно змінюється, а її функціонування крім значення самого слова відображає погляди мовців, соціальний та професійний статус [4, с. 311].

Позиції загальної термінологічної теорії похитнуло соціотермінознавство. Соціотермінознавство застосовує соціолінгвістичні принципи до теорії термінології й розглядає термінологічні варіації на фоні різних контекстів вжитку. Параметри варіації базуються на соціальному та етнічному критерії, у яких комунікація між фахівцями може продукувати різні терміни для одних і тих же концептів або декілька концептів для одного терміна. Згідно з соціотермінознавством, стандартизація – це химера, оскільки мова постійно змінюється [10, с. 113–114]. Полісемія і синонімія неunikно присутні в термінології та фахових текстах. Використання одного терміну замість іншого може відображати знання, соціальний і фаховий статус групи, і навіть виявляти рівень стосунків співрозмовників. Термінологічна варіація також вказує на те, що система концепту та його дефініція не статичні.

Зауважмо, що відмінності сучасних мультидисциплінарних теорій від загальної термінологічної теорії пов'язані передовсім зі зміною погляду на саму природу термінологічних одиниць. Е. Вюстер писав: «Ця книга присвячена винятково науково-технічній мові, фаховій мові інженерів, техніків і робітників, мові, що має специфічне призначення і суттєві відмінності від мови художньої літератури і повсякденного розмовного мовлення. Технічна мова поряд з іншими засобами фіксації та передачі технічної думки – кресленнями, формулами й умовними знаками – потребує особливої точності взаємного розуміння між винахідником і конструктором, між тим, хто складає технічне завдання і його виконувачами» (*пер. мій*) [1, с. 21]. Тобто для Е. Вюстера терміни були ближчими до формул і креслень, ніж до слів у художній літературі. «Науково-технічна мова – це система звукових знаків (мовних позначень), яким відповідають уявлення (поняття, значення)» (*пер. мій*) [1, с. 28]. Сучасні теорії критикують стандартизацію, виходячи з лінгвістичної природи терміна, як живої частини природної мови. При цьому не враховують, що вихідні позиції Е. Вюстера базувались не стільки на лінгвістичній, скільки на знаковій природі терміна. Тому обидві позиції не суперечать одна одній, а приводять до спільного висновку: для ефективної роботи і безпеки стандартизація необхідна в утилітарних технічних сферах, але може бути послаблена для абстрактних нематеріальних сфер.

Література:

1. Вюстер Е. Международная стандартизация языка в технике / Е. Вюстер [пер. О. И. Богомоловой] – Ленинград : Стандартиз, 1935. – 301 с.
2. Зарицький М. С. Актуальні проблеми українського термінознавства / М. С. Зарицький. – К. : ІВЦ «Видавництво «Політехніка», 2004. – 128 с.
3. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять: ДСТУ 3966–2000. – Чинний від 01.07.2010. – К. : Держспоживстандарт України, 2010. – 35 с.
4. Іващенко В. Л. Соціологічний і соціокогнітивний напрями досліджень у сучасному зарубіжному термінознавстві / В. Л. Іващенко // Жуття у слові: Зб. наук. праць на пошану акад. В. М. Русанівського (1931–2007). – К., 2011. – С. 304–316.
5. Наконечна Г. Українська науково-технічна термінологія. Історія і сьогодення / Г. Наконечна. – Львів : Кальварія, 1999. – 110 с.
6. Сторінка Infoterm: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://infoterm.info>.
7. Сторінка International Organization for Standardization (ISO): [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://iso.org>.
8. Сторінка TermNet: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://termnet.org>.
9. Українська мова у ХХ сторіччі: історія лінгвоциду / Упоряд. Л. Масенко та ін. – К. : Вид. Дім «Києво-Могилянська акад.», 2005. – 399 с.
10. Faber P. The Cognitive Shift in Terminology and Specialized Translation / P. Faber // MonTI: Monografias de Traducción e Interpretación. – No 1. – 2009. – S. 107-134.

УДК 81'1:81'37:81'373.7=161.2=111(045)

Т. А. Давиденко,

Національний авіаційний університет, м. Київ

КОЛЬОРАТИВ ЧОРНИЙ ЯК СУКУПНІСТЬ ТРАДИЦІЙНОГО ТА СУЧАСНОГО В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ: КОМПАРАТИВНИЙ АСПЕКТ

У статті проаналізовано лексико-семантичне наповнення кольоративу чорний/black у мовній картині світу українців та англіїців, розкрито полісемантичність лексеми на позначення чорного кольору, встановлено лексико-семантичні групи, компонентом яких є зазначений кольоратив, розглянуто кольоратив у складі фразеологічних одиниць української та англійської мови.

Ключові слова: кольоратив, амбівалентність, лексико-семантична група, символ, фразеологічна одиниця, світогляд.

КОЛОРАТИВ ЧЕРНЫЙ КАК СОВОКУПНОСТЬ ТРАДИЦИОННЫЕ И СОВРЕМЕННЫЕ В УКРАИНСКОЙ И АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКАХ: КОМПАРАТИВНЫЙ АСПЕКТ

В статье проанализировано лексико-семантическое наполнение цвета черный в языковой картине мира украинцев и англичан, раскрыта полисемантическая лексема на обозначение черного цвета, определены лексико-семантические группы, компонентом которых является этот цвет, рассмотрен цвет черный в составе украинских и английских фразем конститuentом которых он есть.

Ключевые слова: лексема, что обозначает цвет, амбивалентность, лексико-семантическая группа, фразеологическая единица, мировоззрение.

COLOR BLACK AS A TOTALITY OF TRADITIONAL AND MODERN IN UKRAINIAN AND ENGLISH: COMPARATIVE ASPECT

The paper is devoted to the brief analyses of traditional and modern usage of black color. The author compares various meanings and functioning in Ukrainian and English. The paper shows the directly opposite meanings of this color that depends on the context and functional language. In general, the color is a symbol of evil and pain or mental anguish etc. As a part of word combination the color can be used in a such lexical and semantic groups as: social and politic events or phenomenon having negative results for a man or humanity in general; man's nomination, descriptions or social status; the phenomena of a financial sphere; phenomena connected with week days; religious phenomena or groups; names of household goods; names of clothes; nomination of natural phenomena. The color black can also function as a part of Ukrainian and English idioms. In this way it serves for the purpose to depict the inner mental condition of a man; to show different relationships; to designate the qualitative and time characteristics.

The perspectives of given paper can be devoted to learning of this color as a part of author idiostyle, its functioning in another languages and comparing with different languages. It helps to widen the world view of various nations and makes significantly simpler the translators' work.

Key words: color, ambivalence, lexical-semantic group, idiom, world view.

Кольоративи становлять вагомий пласт мовних засобів, відображаючи історію, життя народу, систему духовних цінностей, народні традиції та звичаї, часом навіть менталітет тощо. Саме тому питанню вивчення кольору в тому чи тому аспекті присвячено багато наукових розвідок. Семантика кольору є об'єктом дослідження таких учених, як: Р. В. Алімпієвої, І. М. Бабій, О. П. Василевича, А. Вежицької, Т. В. Ковальової, Г. В. Максимчук, Р. Л. Ріжко, Н. М. Сологуб, Р. М. Фрумкіню та ін.

У мовознавчій науці розроблено низку класифікацій лексем на позначення кольору, як-от: за словотвірною структурою (О. М. Дзівак), за структурно-семантичними типами (А. П. Критенко), за подібністю у психолінгвістичному аспекті (Н. Б. Бахліліна), за фізичними параметрами (Л. Н. Миронова) тощо.

Поняття «колір» є досить складним, аджеку взаємодії з іншими поетичними засобами колір... рідко збігається з об'єктивною кольоровою ознакою реалії, тобто має своїм значенням тільки ознаку кольорового спектра» [1, с. 344]. Мова художньої літератури здатна репрезентувати найтонші зміни в семантиці того чи того кольоративу. «Із багатоманітного, конкретно-предметного світу письменник прагне вибрати явище, яке б найповніше уособлювало його ідейний задум» [5, с. 3], яке допомогло б довершити цілісність описуваних подій та викликати зацікавлення читача. Саме тому семантико-стилістичний аспект кольоративів у літературній спадщині багатьох авторів також стає предметом вивчення таких лінгвістів, як Н. А. Адах (дослідження семантичного наповнення кольорів у мові В. Барки), І. М. Бабій (В. Стефаніка, М. Коцюбинського, М. Хвильового), К. О. Давиденко (М. Волошина), О. В. Коваль (М. Зерова, М. Драй-Хмари, П. Филиповича, Ю. Клена, М. Рильського), Н. М. Сологуб (О. Гончара) та ін.

Оскільки конотаційне поле того чи того кольоративу не є статичним, тому, незважаючи на значні напрацювання в даній галузі, це питання залишається у колі наукових інтересів.

Мета нашого дослідження – визначити семантичне навантаження кольоративу *чорний/black* та його роль у мовній картині світу українців та англійців шляхом зіставлення українського та англійського світогляду.

Загальновідомо, що «в Україні символіка кольорів відіграла величезну роль і варіювалася залежно від означуваних предметів, регіональних особливостей, традицій» [2, с. 161]. Однак зважаючи на те, що семантико-стилістичне навантаження назв кольорів у художньому творі залежить також і від особистісного бачення творцем реалій життя та, відповідно, способу їхнього ідейно-художнього зображення [4, с. 32], то автори-класики вдавалися до створення особистої системи кольорів-символів та її потрактування. Цю ж тенденцію простежуємо у творчості сучасних письменників, яку ми також будемо брати до уваги у цій науковій розвідці.

Л. І. Мацько вказує на визначальну рису кольоративів – полісемантичність. Викликання певних асоціацій зумовлює «розширення, зміщення» [1, с. 343]. Учена пояснює, що на природні кольорові ознаки предметів об'єктивної дійсності накладаються образні характеристики: «Якщо врахувати, що під впливом асоціації відбуваються розширення, зміщення, переноси значень, то доводиться визнати, що парадигми кольористичних словосполучень також є змінними, і на реальну парадигму, що відображає кольорові ознаки реального світу..., нашаровується переносна, образна...» [1, с. 343].

Пропонована наукова стаття присвячена аналізу кольоративу першого порядку – *чорний/black* в українській та англійській мовах. Досліджуваний матеріал викристалізовує його амбівалентну природу. Це означає, що чорний колір паралельно функціонує як у позитивно-оцінному, так і в негативному конотативних значеннях у межах однієї мови, і може розширювати чи звужувати свою семантику, порівняно із значеннєвою системою потрактувань іншої мови.

Загальновідомо, що «чорний колір практично в усіх етнокультурах – це символ темряви, зла, смерті, диявола, пекла, Заходу та ін». [2, с. 161]. Лексема «black [ˈblæk] – without light or not able to reflect it; colourless or so dark as to appear colourless» у своїй основній колірній семемі позначає відсутність світла: цілковиту темряву, повне поглинання світлових хвиль.

Кольоратив *чорний/black* як невід'ємний конститuent словосполучень може використовуватися на позначення таких лексико-семантичних груп:

1) **суспільно-політичні явища, події тощо, що мають негативні наслідки для людини чи соціуму загалом.** Цілком логічно, що опис якихось трагічних подій супроводжується використанням кольоративу *чорний*. Сучасна українська авторка Є. Кононенко насичує *чорним* кольором усю сюжетну лінію повісті «Ностальгія», напр.: *чорна кров, чорний мікроавтобус, абсолютно чорний будинок* тощо. Для підсилення емоційності поряд із прикметником *чорний* використано лексеми *абсолютно* зі значенням «відсутності на чомусь (у цьому випадку – будинку) інших кольорів».

Оскільки колір може бути «промивним символом соціального статусу» [2, с. 161], то Є. Кононенко вживає чорні фарби для створення портрету-образу тогочасної влади, напр.: – *Тобто, приїхав той самий «чорний ворон»...; Майже завжди арештові передували обшук, а потім приголомшені люди мовчки йшли до чорної машини*. Словотвірна основа кольоративу *чорний* репрезентована ад'єктивною лексемою у формі суперлативу *найчорніший*, стилістична функція кольоративу – розкриття трагічності, абсолютної немічності й безпорадності пересічної людини перед тогочасною жорстокістю радянської влади.

Протистояння між чорною та білою расою в США в певний історичний період внесло додаткове смислове навантаження для поєднання кольоративу з іменником *man*: *white man* та *black man*. Соціолінгвістично зумовлені значення «порядка, культурна у всіх відношеннях людина» для першого словосполучення, та негативне забарвлення для другого [6];

2) **номінація людини, її характеристик чи її соціального статусу.** В українській мові фіксуємо такі словосполучення *чорна кістка* – на позначення людини недворянського походження; *чорні люди*: а) російські селяни в XIV–XVII ст., які жили на так званих чорних, тобто державних, землях; чорносошні селяни; б) частина посадських людей, що сплачували державні податки, трудящі маси міського населення в XVI–XVII ст. [3].

За аналогією до української мови в англійській кольоратив *black* використаний на позначення цієї лексико-семантичної групи, напр.: *black bag* у значенні «нелегальний» (про дії ФБР, пов'язані із несанкціонованим проникненням в помешкання);

3) **поняття, явища фінансової сфери.** Сполучення кольоративу *black* із днями тижня може використовуватися для номінації фінансової дестабілізації, напр.: *Black Wednesday* – чорна середа [16 вересня 1992 р., коли фунт стерлінгів був за межами грошового механізму європейської валютної системи і його курс упав приблизно з 2 до 1,5 дол. за 1 ф. ст. – *Т. Д.*], *Black Thursday* – чорний четвер [24 жовтня 1929 р., коли відбулося різке падіння курсу акцій і розпочався їх панічний продаж – *Т. Д.*], *Black Tuesday* – чорний вівторок [кульмінація подій, що відбулася 29 жовтня 1929 р., другий чорний день після 24 жовтня. У цей день спостерігалася ще більша паніка на Нью-Йоркській фондовій біржі – New York Stock Exchange, коли було продано 16 млн. акцій; наймасштабніше падіння курсу за всю історію США – *Т. Д.*], *Black Friday* – чорна п'ятниця [24 вересня 1869 р., коли різке падіння цін на золото зумовило початок фінансової кризи (Panic of 1869). З того часу словосполучення *Black Friday* – номінаційний термін на позначення різкого падіння кон'юнктури на фінансових ринках; сам термін з'являється в 1873 р. і пов'язаний з тим, що паніка на біржі розпочалася саме в п'ятницю – *Т. Д.*].

В українській мові також функціонує фінансовий термін, компонентом якого виступає кольоратив *чорний*, напр.: *чорна біржа, чорний ринок* у значенні: «а) у капіталістичних країнах – місце для нелегальних валютних операцій; б) місце, де таємно продають товари переважно за спекулятивними цінами» [3];

4) **явища, пов'язані з назвою днів тижня.** Цікавими є потрактування *Black Monday* – перший день шкільних занять після канікул. Досить промовистим є кольоратив у поєднанні з днем тижня, вкарбованого в пам'ять конкретної нації.

Напр., *Black Friday* – чорна п'ятниця, напр.: They continued their strike for several months more, till it wound up in a defeat in November. This was «Black Friday» of 1921 all over again... [9];

5) **релігійні поняття, явища чи угруповання.** Кольоратив *чорний* широко функціонує у релігії. У християнстві поняття *чорне духівництво (духовенство)* – частина православного духівництва, яка суворо дотримується чернечої обітниць; чернецтво [3]. У християнських і мусульманських священників *чорний* відображає відхід від земної суєти. В ісламі він вважається кольором помсти. Це пов'язано із назвою терористичної групи «Чорний вересень», яка викрала ізраїльську команду на Олімпійських іграх в Мюнхені [7, с. 410];

6) **назви побутових речей.** Відмінним від української мови є функціонування словосполучення англійської мови *black goods* на позначення побутової електротехніки (телевізори, радіоприймачі, стереосистеми тощо). Це зумовлено тим, що вони спершу були пофарбовані лише в чорний або в темний колір, що став номінаційним терміном на позначення цієї групи товарів;

7) **назви одягу.** Загалом, чорний колір речей безпосередньо пов'язаний із жалобою людини/людей по померлій близькій людині. Корективи внесла Коко Шанель, яка в 1926 році, на згадку про свого коханого, створила *a little black dress/ маленьку чорну сукню*, яка з того часу стала досить популярною і перетворилася на невід'ємний елемент будь-якого гардеробу;

8) **номінація явищ природи:** *чорна ніч, чорна вода, чорні грозові хмари, чорний ураган* тощо. Напр., *чорна діра* – астрофізичний об'єкт, який створює настільки потужну силу тяжіння, що жодні, як завгодно швидкі частинки, не можуть покинути його поверхню, навіть світло. Термін використав Джон Арчибалд Вілер наприкінці 1967 р. в публічній лекції «Our Universe: the Known and Unknown».

Чорний колір і в українській, і в англійській мовах як конститuent **фразеологічних одиниць** широко використано з метою:

1) **позначення внутрішнього психічного стану людини** (передусім негативного), напр.: *to look black, black in the face, to look at the black side of things*; як *чорна туча, як чорна хмара, над голівонькою збираються чорні хмари, чорні хмари нависають, як чорний віл на ногу наступив* тощо;

2) **зображення міжособистісних стосунків**, зокрема негативних, напр.: *black looks, to be in one's black books*; *чорна кішка пробігла*;

3) **номінації якісно-часової характеристики**, напр.: *black-letter day, things look black, black ox has trod on his foot, a black year, black day / чорні дні, на чорний день, на чорну годину* тощо;

4) **одиночними є приклади номінації людини**, напр.: *black beast*.

Варто зауважити, що чорний колір в українській мові, може бути репрезентовано різними частинами мови, (а не лише прикметником як в англійській мові), напр.: 1) іменником *чорнь*, 2) прикметником *чорний – чорніший – найчорніший*, що загалом має емоційне забарвлення, 3) дієсловом/ формою дієслова *почорніти, почорнілий*, 4) прислівником *чорно*.

Отже, кольоратив *чорний/ black* має досить розгалужену систему конотативних значень як в українській, так і в англійській мовах.

Перспективи майбутніх наукових розвідок убачаємо у вивченні лексико-стилістичних та функціональних особливостей цього кольоративу у спектрі визначення авторського ідіостилію, а також розгляді його функціонування у порівнянні з іншими слов'янськими та неслов'янськими мовами. Було б доцільним у подальшому дослідити особливості інших назв кольорового спектру. Це б дало змогу для кращого розуміння семантичного наповнення кольорів у різних мовах і полегшило б роботу в перекладацькій справі, а також розширило б певним чином пізнання та розуміння навколишнього світу.

Література:

1. Мацько Л. І. Стилістика української мови : [підручник] / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько ; [за ред. Л. І. Мацько]. – К. : Вища школа, 2003. – 462 с.
2. Словник символів культури України / [за заг. ред. В. П. Коцура, О. І. Потапенка, М. К. Дмитренко, В. В. Куйбіди]. – [3-є вид.]. – К. : Міленіум, 2005. – 352 с.
3. Словник української мови : [в 11-ти т.] / [ред. кол. : І. К. Білодід (голова) та ін.]. – К. : Наук. думка, 1970–1980.
4. Сологуб Н. М. Світова цивілізація через призму національної культури (на прикладі мови творів О. Гончара) / Н. М. Сологуб // Мова і культура нації : [тези доповідей регіон. наук. конф.]. – Львів, 1990. – С. 32.
5. Супрун Л. О. Семантика і прагматика назв кольорів в українському романному тексті середини – другої половини ХХ ст. (на матеріалі творів О. Гончара, П. Загребельного, М. Стельмаха) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Л. О. Супрун. – Харків, 2009. – 16 с.
6. Тер-Минасова С. Г. Словосочетание в современном английском языке как социолингвистическая и дидактическая проблема / С. Г. Тер-Минасова // Режим доступа: <http://istina.msu.ru/publications/article/517694/>
7. Трессидер Дж. Словарь символов / Джек Трессидер ; [пер. с англ. С. Палько]. – М. : ФАИР-ПРЕСС, 1999. – 448 с.
8. Фразеологічний словник української мови / [за ред. В. М. Білоноженка та ін.]. – К. : Наук. думка, 2008. – 1104 с.
9. Foster W. Outline History of the World Trade Union Movement / W. Foster // Режим доступу : <http://envoc.ru/code/slovar.php?idiomawtd=Black+Friday>

УДК 81:81.111

Н. М. Дайнека,

Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир

АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНУ КІБЕРБУЛІНГУ

Статтю присвячено аналізу поняття кібербулінгу та різних підходів до його вивчення. Відповідно до результатів дослідження кібербулінг визначено як форму агресивної комунікації, що відбувається в електронному просторі і направлена на систематичне переслідування особи іншою особою або групою осіб. Аналізуються основні підходи до вивчення кібербулінгу, такі як: соціологічний, соціолого-психологічний, соціолого-правовий, педагогічний, лінгвістичний.

Ключові слова: булінг, кібербулінг, соціологічний підхід, соціолого-психологічний підхід, соціолого-правовий підхід, педагогічний та лінгвістичний підходи.

АСПЕКТЫ ИЗУЧЕНИЯ ФЕНОМЕНА КИБЕРБУЛЛИНГА

Статья посвящена анализу понятия кибербуллинга и разных подходов к его изучению. Согласно результатам исследования, кибербуллинг определен как форма агрессивной коммуникации, которая проходит в электронном пространстве и направлена на систематическое преследование личности другой личностью или группой. Анализируются основные подходы к изучению кибербуллинга, такие как: социологический, социолого-психологический, социолого-правовой, педагогический и лингвистический.

Ключевые слова: буллинг, кибербуллинг, социологический подход, социолого-психологический подход, социолого-правовой подход, педагогический и лингвистический подходы.

ASPECTS IN THE STUDY OF CYBERBULLYING

The paper is aimed at the analysis of the notion of cyberbullying and different approaches to its study. Because of the rapid development of modern technologies, the means of communication change. The emergence of cell phones, availability of computers and the Internet promoted the appearance of the new forms of communication, one of them is cyberbullying, which has become an implementation of bullying in electronic environment. According to the results of the research, cyberbullying is defined as a form of aggressive communication that takes place in the cyberspace and is aimed at the systematic persecution of one person by another person or a group. Most frequently the instruments used by cyber aggressors are leaving messages on blogs, chats, websites, sending text messages and emails, sharing videos and personal information of the victim. The amount of methods which can be used for cyberbullying is rapidly growing. Among the approaches to the study of cyberbullying the following were analyzed: sociological, socio-psychological, sociological-legal, pedagogical, linguistic. Cyberbullying is viewed as a form of cruel and aggressive communication, which is happening in electronic environment and is aimed at planned systematic humiliation of a person by another person or a group of people. Further studies can be directed toward the analysis of the speech (language) situation of cyberbullying, distinguishing communication strategies, which are used by cyber aggressors and their victims.

Key words: bullying, cyberbullying, sociological approach, sociological-psychological approach, sociological-legal approach, pedagogical and linguistic approaches.

Постановка проблеми. Значна частина щоденної комунікації сучасних людей проходить в електронному просторі і відбувається з використанням Інтернету, мобільного зв'язку тощо. Таке віртуальне спілкування сьогодні виступає певним віддзеркаленням спілкування реального, характеризуючись при цьому унікальними відмінностями.

У контексті підсилення уваги сучасної лінгвістики до комунікативно-прагматичних аспектів розвитку мови постає необхідність дослідження типів комунікації, що існують сьогодні в кіберсередовищі, та їх впливу на поведінку людей. Особливої актуальності набуває аналіз такого поширеного різновиду інвективної комунікації як буллінг та його сучасного втілення – кібербуллінгу. Останній розглядається як форма жорстокої та агресивної комунікації, що відбувається в електронному просторі та спрямована на приниження і переслідування певної особи іншою особою або групою осіб. **Мета статті** – аналіз поняття кібербуллінгу. **Об'єктом дослідження** є явище буллінгу в сучасному англomовному кіберпросторі, а **предметом** – вивчення різних засобів вираження кібербуллінгу.

Аналіз досліджень і публікацій. Незважаючи на проведення досить значної кількості досліджень, серед сучасних науковців немає єдності щодо визначення поняття буллінгу та кібербуллінгу як його різновиду. Найбільш широко буллінг визначається як агресивна поведінка, яка є навмисною і включає дисбаланс влади або сили [20; 2]. Особливого поширення буллінг набув серед дітей та підлітків. Іноді такий дисбаланс включає різницю у фізичній силі між дітьми, але часто він характеризується різницею у соціальному статусі (влада). Через цей дисбаланс влади або сили дитині, з якої знущаються, важко захистити себе. Типово буллінг не відбувається лише одного разу або двічі, він повторюється знову і знову. Отже, буллінг варто розглядати як інвективну комунікацію, метою якої є цілеспрямоване і систематичне приниження і знущання над певною особою – жертвою. Буллінг може проявлятися у різних формах: наклепи, образи, переслідування, домагання тощо.

Актуальність вивчення буллінгу визначається даними досліджень рівня поширеності цього негативного явища. Дослідники здійснювали спроби систематично вивчати буллінг протягом останніх 20-ти років, хоч це явище існує ще з часів появи перших організованих спільнот людей. Найбільш ранні дослідження буллінгу були проведені Даном Ольвеусом серед дітей в Норвегії та Швеції у 1980-х роках ХХ століття [21]. У анонімному опитуванні [21; 49], яке було проведено серед 150 000 дітей та молодих людей, Ольвеус визначив, що приблизно 15% респондентів регулярно ставали жертвами або були свідками буллінгу. Близько 9% опитаних відчували на собі прояви буллінгу зі сторони однолітків, 7% самі знущалися над іншими та 2% самі стали жертвами знущань і, у відповідь, починали переслідувати інших.

Наступні дослідження, що були проведені серед дітей та молоді у Сполучених Штатах лише через десять років після досліджень Д. Ольвеуса, показали підвищення рівня буллінгу [19; 1]. Дослідники проаналізували та оприлюднили результати проведеного анонімного анкетування, які виявилися такими: 17% дітей та представників молоді повідомили, що протягом одного семестру в школі вони ставали жертвою знущань «іноді» або частіше, 19% самі знущалися над іншими «іноді» або частіше та 6% зазначили, що вони були і жертвами знущань і самі здійснювали певні форми буллінгу [20, с. 2096]. Результати спричинили низку подальших досліджень даного явища, яке ще декілька десятиліть тому не виділялося як окремий вид агресивної поведінки серед дітей та підлітків. При цьому багато дослідників схильні вважати, що буллінг не менш часто можна зустріти не лише в шкільній та студентській спільноті, а і у будь-якому замкненому колективі дорослих.

Невирішені частини загальної проблеми. На тлі стрімкого розвитку сучасних технологій відбувається зміна засобів комунікації. Поява мобільного зв'язку, доступність комп'ютерів та Інтернету сприяла появі нових форм спілкування, однією з яких є кібербуллінг, який став втіленням буллінгу в електронному середовищі. Бракує загального визначення поняття кібербуллінгу, відсутні чітко описані підходи до його вивчення.

Основні результати дослідження. До цього часу немає загальноприйнятого визначення традиційного буллінгу, [25] у тому числі і кібербуллінгу. Кібербуллінг визначають як надсилання або розміщення образливих або жорстоких повідомлень чи зображень з використанням мережі Інтернет та інших електронних засобів зв'язку [29, с. 85].

Більш повним можна вважати таке визначення: «Кібербуллінг включає використання інформаційних технологій та технічних засобів зв'язку для підтримки навмисної, повторюваної та ворожої поведінки, що здійснюється індивідом чи групою осіб з наміром нашкодити іншим» [5].

П. К. Сміт та інші [27, с. 379] визначають кібербуллінг як «агресивний, неодноразовий і навмисний вчинок, що здійснюється групою осіб, чи окремою особою за допомогою використання електронних форм зв'язку проти жертви, яка не може захистити себе протягом певного проміжку часу».

Досить вдалим видається визначення кібербулінгу як «навмисної і повторюваної образи чи шкоди, яка заподіюється через комп'ютери, мобільні телефони та інше електронне обладнання» [24, с. 39].

Кібербулінг є особливим видом конфронтативного дискурсу, спрямованого на переслідування одного з членів колективу з боку інших його членів у Інтернет просторі [1].

Найчастіше інструментами сучасних кіберагресорів стають повідомлення у блогах, чатах, на веб-сайтах, розсилання коротких повідомлень на мобільні телефони, листів на електронну пошту, розповсюдження відео, особистої інформації обраної жертви тощо. Чисельність і різноманітність методів, які можуть бути використані для кібербулінгу, зростають день за днем. Їх результати часто бувають руйнівними для жертви і спричиняють тривалу шкоду [29, с. 91]. Синонімами кібербулінгу, відповідно до конкретних типів знущання, можуть виступати електронний булінг, е-булінг, кібер харасмент, текстовий булінг, смс булінг, мобільний булінг, цифровий булінг, Інтернет булінг, соціальна он-лайн жорстокість тощо.

Загальноприйнятим є той факт, що кібербулінг може приймати різні форми. В одній з перших робіт Ненсі Віллард, в якій розглядалася тема кібербулінгу («Кібербулінг та кіберпогрози») [29], адвокат, яка є директором Центру безпечного і відповідального використання Інтернету, визначила кілька типів поведінки, які, на її думку, простежуються під час кібербулінгу. Серед них перепалка чи флемінг, харасмент, наклепи, персонація (impersonation), публічне викриття, шахрайство, виключення, кіберсталкінг (кіберпереслідування) і новий вид булінгу – хеппі слеппінг [1].

Отже, відповідно до розглянутих визначень, можемо виокремити наступні ознаки, що характеризують поняття кібербулінгу: а) навмисна, спланована дія, спричинена особою або групою осіб; б) повторювана дія, яка не припиняється після першого випадку і часто набуває системного характеру; в) агресивна жорстока поведінка, у результаті якої жертва зазнає моральної та психологічної шкоди, страху, тривоги чи пригнічення; г) головна ознака кібербулінгу – виконання зазначених дій агресорами за допомогою електронних носіїв (комп'ютери, телефони, пейджери тощо).

Перші дослідження кібербулінгу були проведені восени 1999 – весною 2000 року [31, с. 1310] серед 1498 постійних користувачів Інтернету віком від 10 до 17 років і було виявлено наступні результати: 19% користувачів протягом року були з боку отримувачів або з боку поширювачів онлайн агресії, а саме: 4% користувачів були жертвами онлайн агресії, 12% були агресорами та 3% були і агресорами, і жертвами одночасно.

З кожним роком випадки кібербулінгу частішають. Так, вже в 2006 році дослідження Дж. Петчіна та С. Хіндуя показало, що майже 30% респондентів-підлітків ставали жертвами кібербулінгу [22, с. 155]. Дослідження 2007 року, проведене серед молоді віком від 13 до 17 років, засвідчило, що 43% переживали кібербулінг [30, с. 54]. Пізніше дослідження Сміта та його колеги, вказало на те, що більшість учнів впевнені в тому, що 67-100% підлітків переживали або спостерігали кібербулінг, але не зізнаються в цьому батькам чи іншим дорослим [27, с. 380]. Досить неочікуваними були результати дослідження проведеного Дж. Петчіном та С. Хіндуєю вже в 2009 році [24, с. 48–49]. Вони визначили, що 17% респондентів за своє життя один раз чи більше, ставали жертвами кібербулінгу. Це дослідження проводилося серед 1963 учнів середніх шкіл.

Як бачимо, з кожним роком кібербулінг набуває неймовірного поширення і стає загальносвітовою проблемою, що зумовлює актуальність дослідження цього явища у різних аспектах та аналізу підходів до його вивчення.

Серед основних підходів до вивчення кібербулінгу можна виділити: соціологічний, соціолого-психологічний та соціолого-правовий.

Соціологічний підхід базується на вивченні соціальної шкоди, яку може спричинити кібербулінг. Явище кібербулінгу становить значний інтерес для соціологів, оскільки піднімає багато соціологічних проблем.

Кібербулінг використовують хлопці й дівчата, для того, щоб образити своїх однолітків у новий спосіб [26, с. 17]. Багато соціологів вважають, що це явище може бути не менш шкідливим для жертв ніж фізичний булінг [26, с. 17]. Деякі дослідники зазначають, що електронний булінг може навіть мати ще більш негативні наслідки, тому що дуже часто жертва не знає ким є насправді той, хто над нею знущається [8, с. 55]. Можливість залишатися анонімним в Інтернеті дає кіберхулігану додаткову свободу, захищає від викриття і робить кібербулінг більш небезпечним для жертви [8, с. 56; 11, с. 61–65]. Соціологи зазначають що, кібербулінг є «сучасною формою булінгу», яка з'явилася відколи комп'ютери та мобільні телефони стали невід'ємною частиною спілкування та соціалізації [4, с. 24–27]. Це загальний соціальний феномен, від якого потерпають мільйони підлітків у всьому світі [12, с. 64].

Кіберхулігани вважають, що вони мають владу над своїми жертвами. Ця влада може базуватися на популярності, фізичній силі, соціальній компетентності, дотепності, екстравертності, впевненості, інтелекті, перевагах віку, статі, раси, етнічності, соціоекономічного статусу тощо [22, с. 150]. Все це може призвести до того, що хуліган буде думати, що він/вона сильніший або кращий ніж його жертва. При цьому кіберхуліган у школі не обов'язково є хуліганом: ззовні привітна і дружня людина може потай використовувати Інтернет для знущання над іншими [26, с. 17–18]. Це відбувається тому, що агресор може видавати себе за іншу людину і це дає йому відчуття сили, якої в нього немає у реальному житті.

Фізичне знущання над своїми однолітками стає непопулярним завдяки широкому розвитку нових технологій [26, с. 17–18], які дають набагато більше можливостей потенційним агресорам. Підлітки, які належать до вищого соціоекономічного статусу, і, відповідно, мають більше доступу до Інтернету, більш ймовірно стають кіберхуліганам, а ті, хто належать до менш забезпечених родин, використовують фізичний спосіб насилля, коли стикаються з агресією, тому що для них це є більш доступним виходом [13; 18, с. 1760; 32].

Інтернет є дуже популярним засобом комунікації серед дітей та молоді, які зазвичай, користуються комп'ютером для надсилання імейлів, обміну миттєвими повідомленнями, ведення блогів – у цих трьох сферах найчастіше і виникає кібербулінг [17, с. 2]. Оскільки підлітки є головними жертвами кібербулінгу, суспільство повинно вживати більше заходів, щоб захистити їх [26, с. 17–18].

Соціолого – психологічний підхід. Негативні наслідки традиційного булінгу – різні негативні емоції жертв часто оприлюднюються і є загально відомими [14]. Так, наприклад, відомо, що жертви часто відчувають сум, тривогу, мають занижене почуття власної гідності [6, с. 735–747]. Емоційні стани у жертв кібербулінгу схожі на емоційні стани жертв булінгу [31; 25]. Дослідження кібербулінгу та його наслідків доводять, що у жертв кібербулінгу більша вірогідність проявів депресивної симптоматології [31], психосоматичних проблем (головного болю, болю в животі, розладів сну), проблем зі сприйняттям [28].

Дослідження, проведене дослідницьким центром кібербулінгу у США [16, с. 1] серед 468 учнів, показало, що дівчата перебувають під більшим емоційним впливом від кібербулінгу, ніж хлопці. Під час анонімного анкетування дівчата повідомляють про розчарування (39,6%), злість (36%) і сум (25,5%). У хлопців ці показники виявились значно нижчими

(27,5%, 24,3% і 17,9% відповідно). Самотність, приниження та невпевненість є наступними проявами попередніх емоційних реакцій на процес буллінгу і можуть призвести до більш серйозних клінічних проявів, як, наприклад, депресія, яка може розвинути у більш складні проблеми [9, с. 1–2]. Жертви відчувають стійке психологічне напруження, тривогу, втрачають впевненість в собі, не вірять у можливість захистити себе і вплинути на поведінку кривдників, що може призвести до край негативно-наслідків, серед яких суїцидальні думки або думки про насильницьку помсту [3, с. 1–86]. Згідно з національним звітом демографічної статистики США, суїцид є третьою з основних причин смерті серед молоді віком від 15 до 24 років [10]. Молоді люди, які є жертвами буллінгу і ті, які вчиняють буллінг, знаходяться в зоні підвищеного ризику відносно суїцидальних думок, спроб і власне вчинення суїциду [23, с. 119–130]. Згідно зі статистикою [15, с. 153] жертви кібербуллінгу і їхні кривдники показали більшу ймовірність спроб так званого «булліциду» (акту вчинення суїциду через наслідки буллінгу) ніж молодь, яка не мала до нього відношення.

Кіберагресори – це зазвичай активні, імпульсивні діти з проблемами в сфері самоконтролю, які використовують агресивність і насильство з метою самовизначення [21]. Досить часто агресори мають більш високий соціальний статус, ніж їх жертва, і, принаймні, невелику групу спільників. При цьому основними мотивами буллінгу стають прагнення до влади або соціально-психологічні фактори (підтвердження лідерства, престижу тощо).

Соціолого-правовий підхід. У загальній теорії напруження соціолог Роберт Агню припустив, що напруження і стрес, які переживає індивід у результаті буллінгу, можуть викликати негативні емоції, які ведуть до девіантної поведінки, і можуть призводити до правопорушень [2]. Циклічні наслідки цього процесу є особливо тривожними, оскільки ведуть жертву до асоціальної поведінки – таким чином вона намагається знайти вихід для своїх емоцій.

Статистичні дані управління юстиції у справах неповнолітніх та профілактики правопорушень США свідчать, що 60 відсотків чоловіків, які були хуліганми з 6 по 9 клас, були засуджені принаймні за один злочин у дорослому віці; від 35 до 40 відсотків з цих колишніх хуліганів мало три або більше судимостей [9, с. 1–2].

Педагогічний підхід. Педагогіка теж у свою чергу звертає увагу на проблему кібербуллінгу, але внесок, який вона зробила для вирішення цієї проблеми, відноситься насамперед до прикладних наукових досліджень по запобіганню та перешкоджанню кібербуллінгу.

Лінгвістичний підхід. Поза увагою дослідників досі залишаються вербальні аспекти кібербуллінгу. Когнітивна лінгвістика надає потужний апарат та методологію для дослідження когнітивних механізмів буллінгу, концептуальної розбудови зазначеного поняття. Дискурсологія та прагмалінгвістика спроможні вирішити питання функцій кібербуллінга, типології стратегій і тактик, між концептуальною взаємодією у процесі регулятивного впливу.

Існує також необхідність вивчення маркерів кібербуллінгу, їх системно-функціональних характеристик, всебічного аналізу мовних знаків, задіяних у комунікативну ситуацію буллінга.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, кібербуллінг розглядається як форма жорстокої та агресивної комунікації, що відбувається в електронному просторі та направлена на сплановане систематичне приниження і переслідування певної особи іншою особою або групою осіб. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на аналіз мовленнєвої ситуації кібербуллінгу, виокремлення комунікативних стратегій, що вживаються кіберагресорами та жертвами, визначення шляхів захисту та боротьби із цим негативним явищем.

Література:

1. Дайнека Н. М. Кібербуллінг: онтологічні ознаки та типологія / Н. М. Дайнека // Вісник ЖДУ імені Івана Франка. – 2013. – Вип. 70. – С. 233–238.
2. Agnew R. Pressured into crime: an overview of general strain theory// R. Agnew. – New York : Oxford University Press. – 2006. – P. 659–660.
3. Anderson R. N. Deaths: leading causes for 2001/ R. N. Anderson, B. L. Smith// National Vital Statistics Report. – 2003. – Vol. 52(9). – P. 1–86.
4. Anderson T. Cyber-bullying: From Playground to Computer/ T.Anderson, B. Sturm// Young Adult Library Services. – 2007. – Vol. 5(2). – P. 24–27.
5. Belsey, B. Cyberbullying / B. Belsey [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.cyberbullying.org
6. Borg M. G. The emotional reaction of school bullies and their victims / M. G. Borg// Educational Psychology. – 1998. – Vol. 18(4). – P. 433–444.; Seals D. Bullying and Victimization: Prevalence and Relationship to Gender, Grade Level, Ethnicity, Self-Esteem and Depression / D. Seals, J. Young // Adolescence. – 2003. – № 38. – P. 735–747.
7. Cowie H. The Expression of Emotion in Response to Bullying / H. Cowie, L. Berdonini // Emotional and Behavioral Difficulties. – 2002. – Vol. 7(4). – P. 207–214.
8. Durkheim E. The Rules of Sociological Method / E. Durkheim in J. Farganis// Readings in Sociological Theory. – New York : McGraw-Hill, 2004. – 448 p.
9. Ericson N. Addressing the Problem of Juvenile Bullying// N.Ericson/OJJDP Fact Sheet#27/ U.S. Department of Justice, Office of Justice Programs, Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention/ Washington D.C.: U.S. Government Printing Office. – 2001. – P. 1-2.
10. Frazier L. Homicide and suicide rates-national violent death reporting system, six states, 2003/1.Frazier/U.S. Department of Health and Human Services. – 2005. – p.1. – Режим доступу : <http://www.cdc.gov/mmwr/preview/mmwrhtml/mm5415a1.htm>.
11. Gini G. Bullying as Social Process: The Role of Group Membership in Students' Perception of Inter-Group aggression at School / G. Gini// Journal of Social Psychology. – 2006. – Vol. 44(1). – P. 51–65.
12. Greene M. B. Bullying in Schools: A Plea for Measure of Human Rights / M. B. Green//Journal of Social Issues. – 2006. – Vol. 62(1). – P. 63–79.
13. Guillen M. F. Explaining the Global Digital Divide: Economic, Political and Sociological Drivers of Cross-National Internet Use/ M. F. Guillen, S. L. Suarez// Social Forces. – 2005. – Vol. 84(2). – P. 581–702.
14. Hawker D. S. J. Twenty Years' Research on Peer Victimization and Psychological Maladjustment: A Meta-Analysis Review of Cross-Sectional Studies / D. S. J. Hawker, M. J. Boulton// Journal of Child Psychology and Psychiatry. – 2000. – Vol. 41(4). – P. 441–445.
15. High B. Bullycide in America / B. High. – JBS Publishing, Inc. – 2007. – P. 153.
16. Hinduja S. Cyberbullying:emotional and psychological consequences / S. Hinduja, J. W. Patchin. – Cyberbullying Research Center. – 2009b. – P. 1. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.cyberbullying.us/cyberbullying_emotional_consequences.pdf
17. Huffaker D. Teen Blogs Exposed: The Private Lives of Teens Made Public/ D. Huffaker// Paper presented at the meeting of the American Association for Advancement of Science. – St. Louis, Mo, 2006. – 2 p.
18. Li Q. New Bottle but Old Wine: A Research of Cyber – bullying in School/ Q. Li // Computers in Human Behavior. – 2005. – Vol.23(4). – 1780 p.
19. Melton G. B. Violence among rural youth. Final report/ G. B. Melton, S. P.Limber, P. Cunningham, D. W. Osgood, J. Chambers, V. Flerx // U. S. Department of Justice Programs, Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention. – Washington DC : Unpublished report, 1998.

20. Nansel T. R. Bullying Behavior Among U.S. youth: Prevalence and Association with Psychological adjustment / T. R. Nansel, M. D. Overpeck, R. S. Pilla, W. J. Ruan, B. Simmons-Morton, P. Scheidt // Journal of the American Medical Association. – 2001. – № 285. – P. 2094–2100.
21. Olweus, D. Bullying at School: What We Know and What We Can Do/ D. Olweus. – New York : Blackwell, 1993. – 152 p.
22. Patchin J. W. Bullies Move Beyond the Schoolyard: A Preliminary Look at Cyberbullying / J. W. Patchin, S. Hinduja // Youth Violence and Juvenile Justice. – 2006. – Vol. 4(2). – P. 148–169.
23. Patchin J. W. Bullying beyond the schoolyard: Preventing and responding to cyberbullying / J. W. Patchin, S. Hinduja. – Thousand Oaks, California : Corwin Press, 2009. – 254 p.
24. Rigby K. Suicidal ideation among adolescent school children, involvement in bully-victim problems, and perceived social support / K. Rigby, P. T. Slee // Suicide and Life Threatening Behavior. – 1999. – Vol. 29(2). – P. 119–130.
25. Rigby K. Working to prevent school bullying: Key Issues / K. Rigby, P. K. Smith, D. Pepler // Bullying in schools: How successful can interventions be? [ed. by K. Rigby, P. K. Smith, D. Pepler]. – Cambridge : Cambridge University Press. – 2004. – P. 1–12.
26. Shiraldi K. Cyber-bullying: The New Generation of Mean / K. Shiraldi // College of Saint Elizabeth Journal of Behavioral Sciences. – 2008. – Vol. 2. – P. 17–18.
27. Smith P. K. Cyberbullying: It's nature and impact in secondary school pupils/ P. K. Smith, J. Mahdavi, M. Carvalho, S. Fisher, S. Russell, N. Tippett // Journal of Child Psychology and Psychiatry. – 2008. – № 49 (2). – P. 376–385.
28. Sourander A. Psychological Risk Factors Associated with Cyberbullying Among Adolescents / A. Sourander, A. B. Klomek, M. Ikonen, J. Lindroos, T. Luntamo, M. Koskelainen, T. Ristkari, H. Helenius // Archives of General Psychiatry. – 2010. – № 67. – P. 720–728.
29. Willard N. E. Cyberbullying and cyberthreats: Responding to the Challenge of Online Social Aggression Threats, and Distress / [ed. by K. Steiner]. – Champaign, Illinois : Research Press, 2007. – 320 p.
30. Wolak J. Does Online Harassment Constitute Bullying? An Exploration of Online Harassment by Known Peers and Online-Only Contacts / J. Wolak, K. J. Mitchell, D. Finkelhor // Journal of Adolescent Health. – 2007. – № 45. – P. 51–58.
31. Ybarra M. L. Online Aggressor/ Targets, Aggressors and Targets: A Comparison of Associated Youth Characteristics / M. L. Ybarra, K. J. Mitchell // Journal of Child Psychology and Psychiatry. – 2004. – № 45. – P. 1308–1316.
32. Ybarra M. L. Youth Engaging in Online Harassment, Internet Use, and Personal Characteristics/ M. L. Ybarra, K. J. Mitchell // Association of Professionals in Social Services, Journal for Adolescents. – 2004(b). – Vol. 27(3). – P. 319–336.

УДК 81'373. 7: 811.112.2.=811

О. П. Дмитренко,

ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», м. Київ

ЗООМОРФНИЙ КОД КУЛЬТУРИ У ФРАЗЕОЛОГІЧНІЙ КАРТИНІ СВІТУ НІМЕЦЬКОЇ, АНГЛІЙСЬКОЇ, УКРАЇНСЬКОЇ ТА РОСІЙСЬКОЇ МОВ

У статті проглядається зооморфний код культури на базі фразеологічних одиниць з зоокомпонентом у німецькій, англійській, українській та російській мовах, виявляється спільне, відмінне, національно-специфічні елементи у кодах порівнюваних мов.

Ключові слова: зооморфний код культури, фразеологічна картина світу, зоофразеологія, фразеологічні одиниці з зоокомпонентом.

ЗООМОРФНИЙ КОД КУЛЬТУРИ У ФРАЗЕОЛОГІЧЕСЬКІЙ КАРТИНІ МИРА НІМЕЦЬКОГО, АНГЛІЙСЬКОГО, УКРАЇНСЬКОГО І РОСІЙСЬКОГО ЯЗЫКОВ

В статті розглядається зооморфний код культури у фразеологічній картині світу німецького, англійського, українського і російського мов, виявляються загальні, відмінні та національно-специфічні елементи в кодах порівнюваних мов.

Ключевые слова: зооморфний код культури, фразеологічна картина світу, зоофразеологія, фразеологічні одиниці з зоокомпонентом.

ZOOMORPHISM CODE OF CULTURE IN THE PHRASEOLOGICAL WORLD PICTURE IN GERMAN, ENGLISH, UKRAINIAN AND RUSSIAN

In this article the author considers the zoomorphism code of culture on the base of phraseological units with zoomorphism as their components. Zoomorphism as a separate word and as a word-component of phraseological units are presented in all languages in the world. They form the oldest and wide-spread part of vocabulary. Zoomorphisms in each language have very different qualities. And that gives evidence of individual peculiarities of figurative thinking. A zoomorphic code of culture gives opportunity to reveal the system of symbols, standards, stereotypes of national culture, finding reflection in phraseological units with zoomorphism as their components and paroemia fund in German, English, Ukrainian and Russian, reveals specificity of world perception of native speakers and culture. The author tries to reveal the common, distinctive and specific-national features of the codes of compared languages.

Key words: zoomorphism code of culture, phraseological world picture, zoomorphism phraseology, phraseological units with a zoomorphism component.

Актуальність даного пошуку визначається теоретичними та практичними завданнями сучасної лінгвістики, зміщенням фразеологічної парадигми в бік антропоцентризму, у центрі уваги якої знаходиться індивід, національна своєрідність його мовленнєвої діяльності, питання взаємодії мови та культури, мовна картина світу, закодована у мові взагалі та у фразеології, зокрема.

Об'єктом дослідження є один з фрагментів картини світу, представлений ФО з компонентами зоонімами у німецькій, англійській українській та російській мовах.

Мета даного пошуку спрямована на виявлення загальних, відмінних та національно-специфічних культурних рис у значеннях фразеологічних одиниць з словом-компонентом зоонімом у порівнюваних мовах шляхом етно-семантичного зіставлення та порівняння.

Фразеологічний склад будь-якої мови є своєрідним барометром, що фіксує природно-географічні особливості країни, її історію та культуру, характерні риси етносу, що населяє цю країну. Фразеологічні одиниці мови як предмет дослідження є «цінним джерелом відомостей про культуру й менталітет народу, у яких ніби законсервовані уявлення народу про міфи, звичаї, ритуали, звички, мораль, поведінку» [5]. У значенні практично кожної фразеологічної одиниці (далі ФО) закладено своєрідне сприйняття світу через призму мови та національної культури. ФО фіксують та передають від покоління до по-

коління культурні приписи та стереотипи, еталони та архетипи, сконденсований складний комплекс культури і психології того чи іншого народу. Кожна ФО приховано відображає шматочок давно минулої дійсності із життя етносу. У значенні ФО відображені природно-географічні умови життя народу, його побут, спосіб господарювання, рослинний та тваринний світ. З давніх-давен люди та тварини співіснували поруч у природі. Тварини відігравали надзвичайно велику роль у житті людини, особливо на ранніх етапах розвитку людства. Тому зоофразеологія є чисельною, активно функціонуючою фразеологічною групою загальної фразеологічної фонди досліджуваних у даному пошуку мов. Зоофразеологія ємна, виразно, колоритно, чітко, повно презентує різноманітні сфери матеріального й духовного життя народу, його культурні цінності, демонструє вирази народної етнокультури (вірування, повір'я, обряди), представляє індивіда, типового носія національного характеру та менталітету, особливості його мислення, світобачення та світосприйняття, дає індивіду, його діям та вчинкам позитивну чи негативну характеристику. Тому цілком закономірним етапом розвитку знань про індивіда як особливого об'єкта є дослідження та тлумачення системи образів тваринного світу та включення їх до загальної системи образних засобів характеристики людини. Зоохарактеристика людини на основі образного уявлення про ту чи іншу тварину, найяскравіше та безпосередньо відображає національну самобутність мов через систему оцінних образів – еталонів, стереотипів, символів, характерних даному етносу.

Фундамент вивченню фразеологічних одиниць як знаків мови і культури заклали зарубіжні та вітчизняні вчені, як от: Д. Б. Гудков, С. Н. Денисенко, М. Л. Ковшова, В. В. Красних, О. П. Левченко, М. В. Пименовою, О. О. Потєбня, В. М. Телія, В. Д. Ужченко та ін. ФО з зоокомпонентом досліджувалися у працях О. П. Левченко, А. В. Парія, Н. Д. Петрової, В. А. Степаненко, Ф. Ф. Фархутдиной, Т. А. Шепілової та ін. А. В. Парій досліджував асоціативну природу конотативних ознак ФО з анімалістичним компонентом та їх внесок у формуванні цілісного фразеологічного значення. Н. Д. Петрова дослідження зосередила на символіці зоонімів, їх ролі у формуванні цілісного значення ФО.

Загальновідомим є те, що фразеологізми виконують не тільки мовну функцію, а й культурну. У семантику ФО майстерно вплетено та «зашифровано» найрізноманітніші образи, що зберігають та передають із покоління у покоління ціннісні установки національної культури, найдавніші уявлення про властивості природи, знання про ритуально-магічну сутність дійства, якому уподібнюється те, що відбувається навколо індивіда. Ключовою ланкою для реконструкції культурної конотації ФО, декодування її культурного змісту є співвіднесення слів-компонентів з кодами культури [2, с. 65]. Як правило, розуміння коду є його перекодування з «чужого» на «свій». Засвоєний «чужий» код асимілюється суб'єктом та приєднується до «своїх» кодів. Проте, іноді код залишається «чужим» після всіх намагань суб'єкта зрозуміти та розкрити його. У цьому випадку ми говоримо про національно-специфічні властивості даного коду. Кожна національна культура має власну систему кодів, в основі якої лежить здатність, уміння індивіда співвідносити явища природи, рослинний та тваринний світ, предмети побуту із різними сферами, виокремлюючи при цьому найголовнішу, найяскравішу ознаку предмета. У сучасних лінгвістичних дослідженнях код розглядають як методологічну, поняттєву основу лінгвокультурології, як транслятор матеріального та духовного досвіду які напрацювало людство у період реальної історії, яка підтверджена матеріально і яка має свідчення (артефакти, описи, листи, літопис, щоденники, відгуки мандрівників) [1, 2, 3, 5, 6, 7].

Останнім часом найширше та найчастіше термін «код» використовується у семіотичній культурі. З позицій семіотики культури код розглядається як сукупність текстів, під якими розуміють послідовність знаків будь-якого походження. Мовні коди містять глибокі особливості культури її носіїв, тобто концептуалізацію реальності у відповідності з встановленими у культурі етносу векторами та вимірами. Світосприйняття носіїв культури кодується у текстах і гіпертекстах [6, с. 19]. Правила їх прочитання «визначаються культурою: культурним хронотопом, культурною компетенцією інтерпретатора» [6, с. 19]. Код напрацьовується та функціонує у культурі того чи іншого етносу.

Поняття культурного коду використовується як ключ до розуміння культурної картини світу, певного типу культури, її унікальних особливостей, що дісталися народам від їх предків у спадок. Культурний код є закодованою у певній формі інформацією, що ідентифікує культуру етносу. Культурний код визначає набір образів, що зв'язані з деяким комплексом стереотипів у свідомості носіїв мови.

Зооморфний код культури, втілений у фразеологічній картині світу, є найцікавішим, найбагатшим лінгвокультурологічним матеріалом, оскільки містить самобутні, притаманні етносу, риси культури, світобачення та світосприйняття. Основою зоометафори є стереотипний образ, який відображає найяскравішу ознаку, що є найхарактернішою для даної тварини, образ, що легко осмислюється носіями мови. У порівнюваних мовах представники фауни (домашні та дикі тварини, птахи дикі та свійські, комахи тощо) використовуються для оцінної характеристики людини, як от: про надійну людину кажуть *mit jmdm. Pferde stehlen können* (ugs.) (дослів. з кимось можна красти коні) [15, с. 566]; про людину, яка вміє / не вміє правильно оцінити ситуацію німці кажуть: *aufs falsche / richtige Pferd setzen*: напр.: *er hatte aufs richtige Pferd gesetzt und war mittlerweile Geschäftsführer geworden*. Людину, що марнує час та зусилля іншої англійської етнос, порівнює з дією *to flog a dead horse* (дослів. бити мертвого коня) – марнувати чийсь час та зусилля, напр.: *Explaining grammar to John is like flogging a dead horse. He just can't take it in!* [13, с. 23]. Про людину, що все сприймає кращим, ніж воно є насправді, українська лінгвостільнота називає у когось / кому *усі кози в золоті* – «все здається, сприймається кращим, ніж є насправді». – *Ege ж, там [в Америці] і кози в золоті ходять*, – безневинно каже *Лесь Якубенко, і дячки починають реготати* (М. Стельмах) [14, с. 303]. Про людину, що схильна перебільшувати росіяни кажуть *делать из мухи слона* [16, с. 1112]; людина, що йде не правильним шляхом є заблудшая овца (овечка) – «людина, що зійшла з правильного життєвого шляху».

На основі аналізу словникових статей тлумачних та фразеологічних словників німецької, англійської, української та російської мов ми проведемо зіставний аналіз зооморфізмів у складі фразеологічних одиниць з таким компонентом, який не так часто висвітлюється у лінгвістичній літературі. Тому розглянемо низку ФО з зоонімом гусак / гуска у порівнюваних мовах.

У німецькій мові було виявлено наступні ФО з компонентом *Gans / Gänserich* гусак / гуска: а) *jmdm läuft / kriecht / jagt eine Gänsehaut über den Rücken* (ugs.) (дослів. у когось біжить / повзе / женеться гусяча шкіра по спині) – «хтось тремтить від страху / жаху» [15, с. 250]. Дійсно, у випадках страху чи холоду шкіра людини стає цілком подібною до гусячої; б) *im Gänsemarsch* (ugs.) (дослів. йти гусячим маршем) – «йти один за одним, повільно рухатися один за одним» [15, с. 250]. Еталоном повільного пересування людини є гусяча хода, бо відомо, що гуси пересуваються на суші дуже повільно, врівноважено, не поспішаючи. Значно швидше вони пересуваються по воді та в повітрі. У наступній ФО звертається увага на те, що гуси як і інші птахи видають звуки, гелготуть. Гелготання може продовжуватися досить довго, поки існує зовнішній подразник. Гелготання для людини було незрозумілим, не вартим уваги, дурницею, тому наступна ФО *wie eine Gans schnattern* (дослів. гелготати як гуска) набуває значення «верзти дурниці» [11, с. 237]. До речі, сучасні господині стверджують, що гелготання гусей є різним у різних ситуаціях: про небезпеку для своєї зграї, про те, що хтось чужий зайшов до оселі гусак повідомляє гучним пронизливим голосом. Тихі, лагідні звуки гуси видають до гусенят та до свого господаря, який дає їх корм. Гелготання гусака / гуски є невід'ємним, таким, без якого їх уявити не можна. Значення ФО

Gänse ohne schnattern gibt es nicht (дослів. не буває такого, що гуси не гелготали) – «не буває так, щоб все було добре, тобто не буває лиха без добра» [11, с. 237] базується на цій властивості. Уподібнення ходи людини маємо у ФО *wie eine Gans watscheln* (дослів. перевалюватися з боку на бік як гуска) – «ходити перевалюючись» [11, с. 237]. Значення ФО *die Gänse gehen überall barfuß* (дослів. гуси скрізь ходять босми) – «скрізь так заведено, щось робиться скрізь однаково» [11, с. 237]. Все тіло птаха покрите густим пір'ям, лише лапки не мають ніякого покриву. І це є фізіологічною особливістю гусей, нормою існування їх у природі. Для номінації байдужої, аморфної, іноді впертої людини німецька лівгоспільнота вживає ФО *an imdm. ablaufen wie das Wasser am Entenflügel / an der Gans / am Pudel* (дослів. у когось щось спливає як вода з качиноного крила / як вода з гуски / як вода з пуделя) – «про того, хто зовсім не реагує на щось; ніщо не впливає, не діє на нього / неї» [15, с. 29], що базується на властивості птаха змащувати пір'я секретією, що не дозволяє йому намокати. Отже, наведені зоофразеологізми з компонентом *Gans / Gänserich* виключно характеризують людину та її дії.

Зооморфний код у німецькій мові доповнюють влучні прислів'я: *Die Gans will den Schwan singen lehren* (дослів. гуска хоче вчити лебедя співати) – «не вчи орла літати, а солов'я співати» [11, с. 237]. Так кажуть про зарозумілу особу, її намагання видати свої знання за кращі, ніж вони є насправді. У наступному висловлюванні *man hält seine eigenen Gänse für Schwäne* (дослів. свої власні гуси хтось вважає лебедями) – «дитина хоч кривенька, та батькові-матері миленька» [11, с. 237] демонструється велика батьківська любов до своєї дитини, навіть, якщо й оцінка свого чада дещо завищена, але це виправдовується великими батьківськими почуттями. Вираз не містить різко негативної оцінки. У наступному прислів'ї дається оцінка людині, яка не змінюється ні під впливом освіти, життєвого досвіду чи настанів старших, мудріших. Німці говорять так про впертих, самозакоханих, гордих: *es flog ein Gänschen über Rhein und kam als Gickgack wieder heim* (дослів. одного разу полетів гусак через Рейн, але повернувся знову гусяком) – «ворона за море літала, та все чорна вертала» [11, с. 237], а також її варіант *flog' eine Gans übers Meer, käm' eine Gans wieder her* [11, с. 237].

Гусак / гуска у фразеології англійської мови виступає у образі нерозумної істоти: *<as> silly as a goose* (досл. – нерозумний як гуска) – «нерозумний» [13, с. 23]. Наступна ФО *to give the goos* (досл. – дати гусяка) має значення «ошикувати, освистати актора». У наступній ФО *the goose hangs high* (дослів. – гуска, що висить високо) має значення «все в порядку, все як слід» [13, с. 23]. В англійській фразеології гуска / гусак є символом багатства та добробуту. Продемонструємо це на наступних ФО: *the goose that laid / lays the golden eggs* (дослів. – гуска, яка приносить / несе золоті яйця) «джерело багатства» [13, с. 23]. Зварити чи вбити власну гуску, яка несе золоті яйця, формують значення наступних ФО *to cook one's own goose* (дослів. – зварити власну гуску) «підірвати основи добробуту, багатства», а також *to kill the goose that laid / lays the golden eggs* (дослів. – вбити гуску, яка несе золоті яйця) – «знищити джерело власного добробуту, статку» [13, с. 23]. Для вираження негативної характеристики людини, її схильності до перебільшень, людини, судження якої відірвані від реальності, англійці протиставляють двох дуже споріднених птахів гусяка та лебедя. Вдало підмічене англійським етносом протиставлення «непоказний, непривабливий» вигляд гусяка та красота, грація лебедя дали поштовх до появи ФО: а) *all his geese are swans* (досл. – всі чийсь гуси – лебеді) – «про того, хто постійно перебільшує чи прикрашає»; б) *turn geese into swans* (досл. – перетворювати гуси в лебедів) «прикрашати, перебільшувати» [13, с. 23].

В українській фразеології зоонім гусак / гуска представлений однією ФО: *як (мов, ніби і т. ін.) з гуски (з гусяка) вода з кого* – «про того, хто зовсім не реагує на щось; на ніщо не впливає, не діє на щось» [14, с. 121]. Проте, цього птаха український етнос оспівує у своїх піснях. Оповідках та казках, як от: «Ой летіли дикі гуси», «Грицева шкільна наука» І. Франка, «Івасик-телесик» тощо.

У фразеології російської мови **гусяка / гуску** відносять до тих образів, які відображають велику кількість негативних рис людини, як от: *гусь порядочный (хороший)* – «несхвальна характеристика людини, яка робить ганебні вчинки, її нерозторопність, вайлуватість, недалекоглядність, зарозумілість та чванливість» [16, с. 200]. ФО *хорош гусь* має також негативне значення, оскільки слугує для вираження якостей людини, які були раптово виявлені. Не менш пейоративне значення має й наступна ФО *гусь лапчатый* – «пройда, пройдисвіт; хитра, пронозувата людина» [16, с. 200]. Асоціація гусяка з «шахраєм, пройдисвітом» виникла під впливом іншого фразеологічного звороту «*как с гуся вода*» [16, с. 200]. Ця ФО демонструє уявлення про те, що замовлена ворожбитом проти хворої людини не боїться наврочень чи пристрігу. Всі хвороби, порчі з людини спливають, ніби вода з гусяка / гуски, що купається у воді. Всім відомо, що у водоплавних птахів залози виділяють секретію, яка не дає пір'ю намокати. Значення даної ФО сформувалося переважно за рахунок його входження у дійство ворожбита чи знахаря, який примовляв: «*С гуся вода, с нашего мальчика (или девочки) – худоба (т.е. болезнь)*». Спостерігаючи за поведінкою цього птаха, росіяни помітили його злість, коли його роздратувати. На базі цього виникла ФО «*дразнить гусей (раздразнить гусей)*» – «викликати гнів, роздратованість, лють у кого-небудь» [16, с. 200]. Результати порівняння ФО з зоонімом гусак / гуска висвітлено у таблиці.

Таблиця 1.

Зооморфний код культури у порівнюваних мовах

Характеристика людини та її дії	Німецька мова	Англійська	Українська	Російська
дурний/нерозумний	+	+	–	+
страху / холод	+	–	–	–
говорити будь-що	+	–	–	–
лихо не без добра	+	–	–	–
хода	+	–	–	–
байдужість	+	–	+	+
порядок, норма	–	+	–	–
правило, припис	+	–	–	–
добробут, багатство	–	+	–	–
підірвати добробут	–	+	–	–
перебільшення	–	++	–	–
ганебні вчинки	–	–	–	+
пройдисвіт	–	–	–	+
гнів, роздратовання	–	–	–	+

За допомогою даних таблиці ми стверджуємо, що а) порівнювані етноси не в однаковій мірі вибрали зоонім гусак / гуска мірилом категоризації світу та індивіда в ньому; б) широкий спектр найрізноманітніших характеристик індивіда та його вчинків за допомогою зооніма гусак / гуска представлено в німецькій мові; найменший спектр представлень – в

українській мові; в) різко негативне ставлення російського етносу до цього зооніму передалося у виключно негативній характеристиці індивіда. До спільних характеристик індивіда у німецькій, англійській та російській мовах відносимо «глупість, дурість» та «байдужість» (крім англійської). До національно-специфічних рис зооморфного коду відносимо гусака / гуску в англійській мові як символ багатства та символ перебільшень; у російській мові цей зоонім є символом виключно негативної людини; у німецькій мові специфічно-національним є констатація факту *die Gänse gehen überall barfuß* перетворюється на правило, припис, що є обов'язковим для виконання всіма.

Дослідження такого плану є ефективними, результативними та мають перспективність у подальших, більш глибоких, змістовніших дослідженнях.

Література:

1. Денисенко С. Н. Національно-культурна своєрідність фразеологізмів з погляду взаємозв'язку мови і культури / С. Н. Денисенко, В. А. Хлівний // Язык и культура. Вторая международная конференция. / Сост. С. Б. Бураго. – К.: Коллегиум, 1993. – С. 96–97.
2. Ковшова М. Л. Анализ фразеологизмов и коды культуры / М. Л. Ковшова // Известия РАН. Серия литературы и языка. – М., 2008. – Т. 67. – № 2. – С. 60–65.
3. Ковшова М. Л. «Культурный код» как элемент культурной интерпретации фразеологизмов в лингвокультурологической парадигме исследования / М. Л. Ковшова // Славянские языки и культура. Материалы междунауч. конф. в 2-х т. – Т. 1. Знание. Язык. Культура. / Отв. ред. В. Т. Бондаренко. – Тула: ТПУ им. Л. Н. Толстого, 2007. – С. 30–33.
4. Левченко О. П. Принцип зооцентризма у фразеотворенні // Проблеми зіставної семантики: Зб. наук. статей. – К., 2001. – Вип. 5. – С. 206–209.
5. Маслова В. А. Лингвокультурология: [учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений] / В. А. Маслова. – М., 2001. – 201 с.
6. Маслова В. А. Национальные ценности и язык: духовный код культуры / В. А. Маслова // Лингвистика. – 2010. – № 2 (20). – С. 19–30. 7: 19].
7. Ужченко В. Д. Семантика українських зоофразеологізмів в етнокультурному висвітленні: автореф. дис. кандидата філол. наук / В. Д. Ужченко. – Харків, 2000. – 18 с.
8. Ужченко В. Д. Фразеологія сучасної української мови: навч. посіб. / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – К.: Знання, 2007. – 494 с.
9. Большой немецко-русский словарь. В 2 т. Т. 1. / Под. рук. О. И. Москальской. – М.: Рус. Язык, 2004. – 760 с.
10. Большой немецко-русский словарь. В 2 т. Т. 2. / Под. рук. О. И. Москальской. – М.: Рус. язык, 2004. – 680 с.
11. Гавриш В. І. Німецько-український фразеологічний словник / В. І. Гавриш, О. П. Пророченко. – Том I. – К.: Рад. шк., 1981. – 416 с.
12. Гавриш В. І. Німецько-український фразеологічний словник / В. І. Гавриш, О. П. Пророченко. – Том I. – К.: Рад. шк., 1981. – 381 с.
13. Сейдл Дж., Макморди У. Идиомы английского языка и их употребление / предисловие Медниковой Э. М. – М.: Высш. Школа, 1983. – I – VI + 266
14. Словник фразеологізмів української мови / уклад. В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк, В. В. Дятчук та ін. – К.: Наукова думка, 2003. – 1104 с.
15. Duden (in 12 Bänden) Band 11. Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten. Idiomatics Wörterbuch der deutschen Sprache. Dudenverlag. – Mannheim, Leipzig, Zürich, 1992. – 864 s.
16. Російсько-український словник / І. О. Анніна, Г. Н. Горюшина, І. С. Гнатюк та ін. – К.: Абрис, 2002. – 1424 с.

УДК 811.111:[378.147:373.5.011.3–051]

О. В. Дмитрієва,

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», м. Слов'янськ

ФУНКЦІОНАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДІАЛОГУ КУЛЬТУР ЯК ЗАСОБУ ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Статтю присвячено дослідженню питання функціональної характеристики діалогу української та американської культур як засобу формування міжкультурної компетенції майбутніх учителів англійської мови; проаналізовано наукові доробки вітчизняних та зарубіжних учених щодо трактування поняття «міжкультурна компетенція» та особливостей української та американської культур; з'ясовано, що процес формування міжкультурної компетентності майбутніх учителів англійської мови є ефективним за умови наявності конструктивного діалогу між українською та американською культурами, результатом якого стає взаємозбагачення обох націй.

Ключові слова: міжкультурна компетенція, культура, мова, майбутні вчителі англійської мови.

ФУНКЦИОНАЛЬНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ДИАЛОГА КУЛЬТУР КАК СПОСОБ ФОРМИРОВАНИЯ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Статья посвящена исследованию вопроса функциональной характеристики диалога украинской и американской культур как средства формирования межкультурной компетенции будущих учителей английского языка; проанализированы научные труды отечественных и зарубежных ученых относительно трактовки понятия «межкультурная компетенция» и особенностей украинской и американской культур; выяснено, что процесс формирования межкультурной компетентности будущих учителей английского языка является эффективным при условии наличия конструктивного диалога между украинской и американской культурами, результатом которого становится взаимообогащение обеих наций.

Ключевые слова: межкультурная компетенция, культура, язык, будущие учителя английского языка.

THE FUNCTIONAL DESCRIPTION OF THE DIALOGUE BETWEEN THE UKRAINIAN AND AMERICAN CULTURES AS MEANS OF FORMING OF INTERCULTURAL COMPETENCE OF THE FUTURE TEACHERS OF ENGLISH LANGUAGE

The article is devoted to the research of the question of functional description of the dialogue between the Ukrainian and American cultures as means of forming of intercultural competence of the future teachers of English language; the scientific works of the domestic and foreign scientists in relation to interpretation of concept «intercultural competence» and the peculiarities of the Ukrainian and American cultures are analyzed; it is found out that the process of forming of the intercultural competence of future teachers of English language is effective on condition of the presence of a constructive dialogue between the Ukrainian and American cultures, as a result of which both nations will be enriched. Moreover, the studies of English language should take place in the unity with the research of cultural values, traditions and mentality of the native speakers, on

condition of a constructive dialogue between two cultures, in particular the Ukrainian and American ones. Having analyzed the works of the Ukrainian scholars (O. Goncharova, A. Maslova, G. Elizarova, S. Sokolovska) we came to the conclusion that the dialogue between the Ukrainian and American cultures as means of forming of intercultural competence of the future teachers of English language is of great importance and necessity. By the term «intercultural competence» we understand the knowledge of social and cultural context of the use of the foreign language and the ability to communicate within the given context. Thus, in order to be able to communicate and cooperate with the representatives of other nationalities the future teachers of English language need to acquire the skills and experiences, necessary for solving the possible misunderstanding and finding of compromises while socializing with the people from different countries.

Keywords: intercultural competence, culture, language, future teachers of English.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У сучасній професійній педагогічній освіті важливе місце посідає проблема необхідності спеціальної, організованої підготовки майбутніх учителів англійської мови з урахуванням нових суспільних вимог. Саме полікультурна перспектива навчання цієї світової мови та позиціонування її як засобу міжкультурного спілкування є невід'ємною складовою процесу формування міжкультурної компетентності студентів – майбутніх учителів англійської мови. Так, навчання англійської мови повинно відбуватися в нерозривній єдності з дослідженням культурних цінностей, традицій та менталітету носіїв цієї мови, в умовах діалогу двох культур, зокрема української та американської.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми й на які спирається автор, виділення нерозв'язаних раніше частин загальної проблеми, котрим присвячено означену статтю. Питання взаємозв'язку мови та культури завжди привертало увагу філософів, лінгвістів, філологів та інших учених. Давньогрецький мислитель Платон та його послідовники вважали, що мова створює культуру, активно впливаючи на її розвиток. Прибічники іншої думки (В. Гумбольд, Дж. Локк) зауважували, що мова, навпаки, є пасивним явищем, дитям культури [2, с. 15]. Проте, науковці погоджувалися в тому, що мова та культура є неподільними феноменами, які не можуть існувати один без одного. Зазначимо, що українські та зарубіжні вчені (А. Вежбицька, В. Воробйов, Л. Жук, В.Красних, О. Місечко, Є. Пасов та ін.) досліджували мову не лише як засіб спілкування, інструмент комунікації, але і як ефективний чинник знайомства з культурою інших народів; концепція діалогу культур висвітлено у працях М. Бахтіна, В. Біблера та інших.

Формування цілей статті (постановка завдання). Дослідити питання функціональної характеристики діалогу української та американської культур як засобу формування міжкультурної компетентності майбутніх учителів англійської мови.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Наростання інтеграційних тенденцій у світовому розвитку, інтернаціоналізація суспільного й політичного життя та готовність громадян України до безпосереднього контакту з різними культурами створює умови для необхідності вивчення англійської мови як міжнародного засобу комунікації. А з огляду на той факт, що «майже 70% громадян України ніколи не виїздили за кордон своєї держави й не мали безпосереднього контакту з представниками інших культур в іншомовному середовищі» [6, с. 292], саме вчитель англійської мови знайомить учнів із мовою, традиціями та культурними реаліями англійських країн та відіграє роль міжкультурного посередника, який безпосередньо впливає на процес формування міжкультурної компетентності учнів.

На нашу думку, визначення сутності терміну «міжкультурна компетентність» вимагає комплексного підходу та урахування різних думок щодо вивчення досліджуваного явища. Так, українська вчена С. Соколовська потрактувала цей термін як «здатність членів певного культурного співтовариства досягати розуміння у процесі взаємодії з представниками іншої культури з використанням компенсаторних стратегій для запобігання конфліктів «свого» й «чужого» та створювати у процесі взаємодії нову міжкультурну комунікативну спільноту». [7, с. 257].

Поділяючи цю думку, Г. Єлізарова наголошувала на тому, що міжкультурна компетентність – «це компетентність особливої природи, яка ґрунтується на знаннях і вміннях реалізувати міжкультурне спілкування шляхом створення спільного для комунікантів усвідомлення того, що відбувається, і досягнення, нарешті, позитивних для обох сторін результатів спілкування. Міжкультурна компетентність не має аналогії з комунікативною компетентністю носіїв мови і притаманна лише медіатору культур, мовній особистості, яка вивчає іншу мову як іноземну» [5, с. 236]. Дослідники О. Гончарова та А. Маслова, аналізуючи сутність дефініції, звертають увагу на те, що міжкультурна компетентність «сприяє виробленню практичних навичок спілкування із представниками інших культур та завжди виявляється в діяльності. У контексті загальної інтеграції та інформатизації суспільства міжкультурна компетентність може тлумачитись як здатність студента до ефективного розв'язання завдань під час міжкультурного спілкування, яке передбачає діалог взаєморозуміння, а не зіткнення різних культур». [3, с. 8]. Зазначимо, що компонентами міжкультурної компетентності, які співвідносяться з компонентами іншомовної комунікативної компетентності, є мовний, мовленнєвий та соціокультурний. Додамо, що зарубіжні вчені виділили лінгвістичну, соціолінгвістичну, дискурсивну, стратегічну та соціальну складові міжкультурної компетентності [7, с. 257].

Проаналізувавши доробки вищезазначених вітчизняних та зарубіжних дослідників, можемо стверджувати таке: у процесі формування міжкультурної компетентності майбутніх вчителів англійської мови особливо важливим є набуття навичок спілкування майбутніми учителями англійської мови з представниками інших національностей, необхідних для конструктивного розв'язання можливих непорозумінь та знаходження компромісу між різними країнами, яке стає можливим в умовах діалогу двох (чи більшої кількості) культур. У цьому контексті пріоритетним завданням для майбутніх учителів англійської мови є вивчення особливостей мови, культури та менталітету британців, американців та інших представників англійських країн. Наголосимо, що американська культура дуже відрізняється від української, завдяки історичним умовам у цих країнах, способу життя та менталітету двох народів.

Так, українцям властиві такі якості, як чутливість, емоційність, пісенність, м'який гумор тощо. Але на відміну від представників інших народів, які виборюють свою долю, «українець часто-густо сповнений спокоєм неминучості та покірності долі» [4]. Вітчизняна вчена В. Бушкова в дослідженні «Основні тенденції взаємодії української та американської культур (соціально-філософський вимір)» наголошувала, що серед історично-традиційних цінностей української культури відзначаються «схильність до споглядання, відчуття глибокої гармонії і спорідненості людини з рідною землею, акцентування значення практичних та моральних аспектів духу, схильність до оптимістично забарвленої релігії, життєстверджувальна світоглядна й одночасно песимістично-позитивістське світобачення» [1, с. 12].

Також зауважимо, що для українців важливою є думка оточуючих та підтримка співтовариства. Американцям ж характерна самостійність у прийнятті рішень, незалежність, індивідуалізм, універсалізм, емоційно-психологічна установка на активізм. На противагу українцям, представники американського суспільства в більшості випадків мають оптимістичний настрій та мислять позитивно, що, відповідно, впливає на їх мову в цілому та особливості вживання тієї чи тієї фрази в конкретній

ситуації. Термін «позитивне мислення» («positive thinking») з'явився в американському суспільстві в 1952 році, після публікації бестселера Н. Піла «Сила позитивного мислення» («Power of Positive Thinking»). На думку автора, характерною ознакою англо-американського населення є життєрадісне сприйняття світу та оточуючих людей, віра в те, що все буде добре, та прагнення кращого майбутнього. Ці якості закладаються в американців з дитинства та підтримуються упродовж усього життя [8].

З огляду на той факт, що українська культура інтегрується в мультилінгвальний і мультикультурний світ, а «синтез позитивів національної історичної спадщини з новітніми тенденціями розвитку сучасного світу відкриває нові перспективи для взаємодії з іншими культурами» [1, с. 12], особливого значення набуває процес формування міжкультурної компетентності майбутніх учителів англійської мови, при якому діалог української та американської культур не припинявся, але сприяв би взаємозбагаченню обох націй.

Висновки із цього дослідження й перспективи подальших досліджень у цьому напрямку. Отже, набуття навичок, що дозволяють майбутнім вчителям англійської мови розуміти відмінності між українською та американською культурами та успішно спілкуватися з носіями англійської мови, не лише дозволить їм вийти за межі особистої культури, принести щось нове в сприйняття світу, характерне українському народу, але при цьому не втратити особистої культурної ідентичності. Перспективу подальших досліджень вбачаємо в розробці та реалізації шляхів формування міжкультурної компетентності майбутніх учителів англійської мови в умовах діалогу української та англійської культур.

Література:

1. Бушкова В. В. Основні тенденції взаємодії української та американської культур (соціально-філософський вимір): Дис. канд. філос. наук: 09.00.03 / АПН України; Інститут вищої освіти. – К., 2001. – 196 с.
2. Виссон Л. Русские проблемы в английской речи. Слова и фразы в контексте двух культур / Линн Виссон / Пер. с англ. Изд. 3-е стереотипное. – М.: Р. Валент, 2005. – 192 с.
3. Гончарова О. Формування міжкультурної компетентності студентів немовних спеціальностей в процесі навчання іноземної мови / О. А. Гончарова, А. В. Маслова // Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. – Мелітополь: МДПУ, 2010. – С. 7–14.
4. Євсєєва Г. До питання про український менталітет і формування української національної ідеї [Електронний ресурс] / Г. П. Євсєєва, Л. М. Архипенко – Режим доступу до документу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/apdu/2011-1/doc/1/13.pdf> – Заголовок з екрана.
5. Елизарова Г. Культура и обучение иностранным языкам / Г. В. Елизарова. – СПб.: КАРО, 2005. – 352 с.
6. Місечко О. Готовність майбутніх учителів англійської мови до формування міжкультурної компетентності учнів: постановка проблеми / Ольга Місечко // Наукові записки. – Випуск 128. Серія: Філологічні науки (мовознавство) – Кіровоград: РВВ КПДУ ім. В. Винниченка, 2014. – С. 291–297.
7. Соколовська С. Толерантність як компонент міжкультурної компетентності майбутніх учителів англійської мови / Соколовська Світлана Володимирівна // Людські цінності і толерантність у сучасному світі: міжконтинентальний діалог інтелектуалів: матер. Міжнарод. наук.-практ. конф., (16 листоп. 2011 р., м. Київ). 2011. – С. 252–258.
8. Peale N. The Power of Positive Thinking / Norman Vincent Peale. – Sixth Edition. New York: Prentice-Hall, Inc., 1953. – 154 p.

УДК 811.11-112:26

У. В. Жорнокуй,

Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИКЛАДАННЯ КУРСУ ЛЕКСИКОЛОГІЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Стаття присвячена висвітленню актуальних проблем у процесі викладання лексикології англійської мови. Вивчення аналізованого питання постає необхідністю не тільки часу, а й методики, зважаючи на поглиблення міждисциплінарних зв'язків й динамічним поповненням лексичного фонду новими словами й розширенням семантичних полів уже існуючих.

Ключові слова: комунікативна ситуація, лексикологія англійської мови, мовна ієрархія, маркер, етноментальні особливості, словник, фразеологія.

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРЕПОДАВАНИЯ КУРСА ЛЕКСИКОЛОГИИ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Статья посвящена освещению актуальных проблем в процессе преподавания лексикологии английского языка. Изучение рассматриваемого вопроса возникает необходимостью не только времени, но и методики, учитывая углубление междисциплинарных связей и динамичное пополнение лексического фонда новыми словами и расширением семантических полей уже существующих.

Ключевые слова: коммуникативная ситуация, лексикология английского языка, языковая иерархия, маркер, этноментальные особенности, словарь, фразеология.

CURRENT PROBLEMS OF TEACHING ENGLISH LEXICOLOGY

The article deals with the topical issues in the teaching of English lexicology. Analyzed question arises to be not only the need of time in the context of the mentioned subject, but also to emphasize the topicality of methodology, especially when the deepening of interdisciplinary connections and continuous dynamic replenishment of the vocabulary are being observed.

The word, as it was already noted, is not a unit that lies apart from the others, and reflects, to some extent, the mental peculiarities of residents who use it everyday. Awareness and consideration of this factor will help the researchers to overcome the problem of lack of knowledge systematization, because understanding of lexical and semantic relationships is not only necessary but essential for understanding the structure of peculiar language and to avoid possible misunderstandings in further interpretation, based on cultural and mental differences. Course of Modern English Lexicology should be studied parallelly with cultural and historical studies of language and Britain in general to reflect the full and ground picture of the functioning of a token that will increase the productivity of the student's understanding. The current program and syllabus of Modern English Lexicology does not provide the study of lexical and phraseological units in such relationships, which would fully reflect the current stage of their development.

Taking into consideration synergetical approach we should also include new topics into the course of Modern English Lexicology, namely those themes and questions which are not gender marked and which are not outlined only through the prism of binary relations in the language.

Keywords: communicative situation, English lexicology, hierarchy, marker, ethnic and mental features, dictionary, phraseology.

Чим досконаліше людина володіє мовою певного народу..., тим краще вона засвоює готові знання, точніше мислить, повніше реалізує свій інтелектуальний потенціал, швидше налагоджує стосунки з іншими людьми.

Актуальність дослідження. Лексика відображає системні відношення, які існують в об'єктивному світі. Завдяки змінам у суспільстві відбуваються і зміни у лексико-семантичній системі: для позначення нових реалій і понять не лише з'являються нові слова, а й уже існуючі розширюють конотацію або набувають цілком нових значень. Усе це і сприяє забезпеченню комунікативних потреб суспільства. Вивчення лексики студентами часто носить досить довільний характер, що не сприятливим фактором у її засвоєнні. Саме тому основна мета, яку повинен ставити викладач курсу лексикології перед собою – це систематизація лексичного матеріалу з метою збільшення продуктивності знань студентів, що висуває нові вимоги до фахової підготовки студентів, які повинні не лише здобути необхідні лінгвістичні знання, а й навчитися бездоганно володіти ними у власному мовленні, що послужить, передусім, умовою формування мовленнєвих навиків. Фахова підготовка здійснюється у процесі викладання всіх лінгвістичних дисциплін, але курс сучасної лексикології в цьому процесі займає особливе місце.

Аналізована проблема є невід'ємною складовою методики викладання сучасної англійської мови (далі АМ) у вищих навчальних закладах і якнайтісніше пов'язана з продуктивністю і якістю знань студентів у рамках інших основних лінгвістичних дисциплін, а отже, й має безпосереднє практичне спрямування. Тому **метою нашого дослідження** є аналіз стану викладання сучасної англійської мови (на матеріалі вивчення лексикології і фразеології) і визначення актуальних проблем, що постають у вузівській методиці, а також можливих шляхів їх розв'язання.

Аналіз останніх досліджень. До аналізу проблем у викладанні лексикології АМ зверталось багато дослідників, що, власне, пояснюється динамічними процесами у мові, яка у кожному новому слові чи його значенні рефлектує нову реалію. Серед праць на цю тематику варто виокремити й студії таких відомих вітчизняних лексикологів, як Г. Б. Антрушина, В. Д. Аракін, В. Б. Арнольд, Л. Г. Верба тощо, та британських науковців, як І. Возерспун, К. Кей, Д. Лі тощо. Спостерігається тенденція до збільшення розвідок, присвячених висвітленню труднощів у викладанні порівняльної лексикології, оскільки популярність останньої значно підвищилась в останнє десятиліття (для прикладу праці І. В. Корунця). Відбувається й чимало спеціалізованих конференцій, де активно обговорюються актуальні проблеми методики викладання курсу лексикології АМ.

Виклад основного тексту. У сучасному вкрай динамічному й складному світі для діяльності людини важлива не стільки сума знань, скільки вміння здобувати знання та відповідно користуватися ними, тобто виленовувати й аналізувати явища, помічати в них суттєве, робити правильні висновки й приймати своєчасні виважені рішення. Тому дуже важливо, щоб майбутні фахівці засвоїли для себе, що мало лише вивчити відповідний лексичний матеріал, треба навчитися вивчене застосовувати на практиці. Ці напрями роботи існують у діалектичній єдності: розвиток мислення й зв'язного мовлення безпосередньо залежать від словникового запасу і навпаки. Більше того, аналіз програми з курсу лексикології АМ показав, що спостерігається значний розрив між шкільним і вузівським курсами. Фразеологія і лексикологія розглядаються як складові однієї дисципліни у контексті шкільної програми, у той час як у вузах ці два розділи не об'єднуються в один, хоча в процесі їх вивчення і встановлюються певні зв'язки та проводяться відповідні паралелі. Подібна диференціація цих дисциплін методологічно не веде до розпорошення, а, навпаки, точніше відображає їх місце в мовній ієрархії (лексичні одиниці належать до лексико-семантичного рівня мови, фразеологія ж і її одиниця – фразеологізм – займають проміжне місце, як-от морфонологія). Для подолання розриву між принципами викладання зазначених курсів у вищій і середній школах необхідний ґрунтовний перегляд і доопрацювання чинних програм. Зміни повинні стосуватися всіх розділів програми з сучасної англійської мови. Ніякою мірою не применшуючи роль інших розділів курсу ізономної мови, але, на нашу думку, саме вивчення лексики і фразеології повинне закласти фундамент мовної освіти особистості, адже досконале володіння лексико-фразеологічними одиницями англійської мови забезпечує, насамперед, функціонування мови як основного засобу спілкування на усіх рівнях.

Поглиблене вивчення згаданої проблеми також зумовлюється й етноментальними відмінностями між двома суспільно-історичними та культурно-освітніми мовними ареалами – англійським й українським. У результаті, загострюється необхідність паралельного викладання курсів лексикології та лінгвокраїнознавства, а також перекладознавства, що сприятиме системності знань студентів і попередить утворення прогалів у процесі усвідомлення закономірностей певних лексичних явищ і безпосереднього впливу на їх розвиток та формування певної нації чи етнічної меншини.

Розриву між шкільною і вузівською освітою поглиблюється й з огляду на надмірний академізм, який все ще притаманний закладам останньої, незважаючи на те що Україна приєдналась до Болонської системи, де особистісно-зорієнтоване навчання – ключова ціль. Для подолання зазначеної проблеми необхідно, насамперед, зменшити кількість студентів в академічних групах, що дасть змогу налагодити діалог, а не односторонній монолог викладача. Вивчення лексикології і фразеології, як і інших розділів САМ, базується на засвоєнні не виключно теоретичних знань, а й на виробленні відповідних умінь та навичок, що досягається, перш за все, використанням системи вправ, які «допомагають студентові разом з набуттям глибоких теоретичних знань виробляти міцні практичні уміння й навички аналізу мовних фактів і явищ, бачити й розуміти їхню специфіку як комунікативних одиниць мови, що служать безпосереднім засобом вираження мислення і волевиявлення людини» [2, с. 47].

Новачки часто реалізують комунікативні потреби, опираючись на уже відомі слова. Для прикладу, речення «Yesterday be in theatre. And friends. Play be good» майже у повній мірі відтворює зміст повідомлення, незважаючи на граматичні помилки (вживання минулого часу і необхідних артиклів, пунктуаційні неточності). Загальний сенс комунікативного повідомлення, отже, передається за допомогою лексики, проте оперування правилами граматики, з іншого боку, є потужним інструментом, адже тільки усвідомлення особливостей граматичної парадигми певного слова покликане сприяти виробленню в студентів умінь і навичок правильного й комунікативно виправданого їх уживання у власному мовленні.

Студент, усвідомлюючи комунікативну силу засвоєної лексики, передбачувано буде прагнути засвоїти ще більшу кількість слів, вважаючи, що чим більше слів він знає, тим повніше й експресивніше зможе висловити свою думку. Проте довгі списки слів, які відтворює пам'ять, не завжди контекстуально «вписуватимуться» у необхідне комунікативне повідомлення.

Беручи до уваги зростаючу популярність синергетизму, і, у результаті, переосмислення існуючого бінарності в мові як ідентифікатора категорій «правильне / неправильне», «дозволене / заборонене», «нормальне / ненормальне» тощо, особливо актуальним постає питання гендерного маркування лексики, й необхідність його винесення окремою проблемою

в курсі англійської лексикології. Наприклад, лексема «*air stewardess/steward*» все частіше у словниках маркується як «*outdated*», а замість неї пропонується вживати синонімічне «*flight assistant*», зважаючи на те, що це іменник спільного роду, а тому є більш нейтральним відповідником. Таким чином, активізація використання подібних слів мотивована, у першу чергу, посиленням глобалізації, а, отже, й пошуком найадекватніших еквівалентів, без прив'язки до статі, а також проявом лояльності в рамках популярної сьогодні концепції «статево-сексуальної ідентифікації».

Часто викладачі помилково вважають, що перший крок до вирішення зазначеної проблеми є використання English-English словників, а не англо-українського, адже саме у перших можна знайти приклади вживання у реченнях, типові моделі слововживання та варіанти поєднання з іншими одиницями мови необхідної лексеми. Дуже важливо, щоб студенти усвідомили, що слова у мові існують не ізольовано, а у певних взаємовідносинах одне з одним, утворюючи при цьому відносно стійке єдине ціле, що можливе лише за умови існування певних відношень – парадигматичних і синтагматичних. Саме розуміння студентами цих відношень і повинне сприяти усвідомленню ними місця й ролі слова не лише як одиниці лексико-семантичної системи, а й у мовній ієрархії взагалі. Очевидно, отже, що використання не тільки English-English, а й двомовних словників повинно перетворитись у своєрідний рефлекс, оскільки є доволі ефективним у виробленні цінних навиків.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Слово, як уже зазначалось, не є одиницею, яка стоїть окремо від інших, а відображає, до певної міри, ментальні особливості народу, у мові якого воно функціонує. Усвідомлення і врахування цього фактору дасть змогу подолати проблему відсутності систематизації знань, а саме розуміння суті лексико-семантичних взаємозв'язків необхідне для усвідомлення їх комунікативної ролі і функціонального призначення. Курс лексикології АМ необхідно вивчати паралельно з лінгвокраїнознавством, історією мови й Британії загалом з метою відображення цілкової картини функціонування певної лексеми, що збільшить продуктивність її засвоєння студентами. Діюча ж програма з сучасної англійської мови не передбачає вивчення лексико-фразеологічних одиниць у таких взаємозв'язках, що пояснюється пануючими на час її виходу тенденціями вивчення цих одиниць, і не задовольняє достатньо мірою сучасних потреб фахової підготовки в галузі іноземної філології.

Таким чином, систематизація засвоєних лексем повинна відбуватись за схемою: ознайомлення – закріплення на практиці – запам'ятовування – відтворення і використання. Якщо один із цих етапів був пронівельований, то продуктивність вивчення певного тематичного прошарку лексики студентами знижується, або призводить до невміння правильно застосовувати лексему в контексті певної комунікативної ситуації. Саме розуміння студентами системних відношень і повинне сприяти усвідомленню ними місця й ролі слова не лише як одиниці лексико-семантичної системи, а й у мовній ієрархії взагалі.

Література:

1. Актуальні проблеми дослідження граматики та лексикології: Матеріали міжнародної науково-теоретичної конференції: 4-5 жовтня 2006 р. / МОНУ; Вінницький держ. педагогічний ун-т ім. Михайла Коцюбинського; Редкол.: П. С. Дудик, М. І. Степаненко, А. В. Костюк та ін. – Вінниця, 2006. – 252с.
2. Богдан М. М., Власенко В. В., Конторчук Г. К. Сучасна українська літературна мова. Лексичний, фонетичний і граматичний аналізи: Навчально-методичний посібник / М. Богдан та ін. – Житомир, 2001. – 135 с.
3. Мостовий М. І. Лексикологія англійської мови: Підручник для ін-тів і фак. інозем. мов / М. І. Мостовий. – Харків: Основа, 1993. – 256 с.
4. Проблеми типологічної та квантитативної лексикології = Problems of typological and quantitative lexicology / [наук. ред.: В. Каліущенко, Р. Кьолер, В. Левицький]. – Чернівці: Рута, 2007. – 311 с.
5. Теоретична й практична лексикологія сучасної англійської мови: навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів / Є. І. Гороть [та ін.]. – Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2011. – 419 с.
6. Scrivener J. Learning Teaching: The Essential Guide to English / Jim Scrivener. – Oxford: Macmillan, 2006. – 416 p.

УДК 81'373.613'373.43=111:796

А. О. Жупник,

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

АНАЛІЗ АНГЛІЦИЗМІВ ЯК НАЙЧИСЛЕННІШОЇ ГРУПИ НЕОЛОГІЗМІВ СПОРТУ

Стаття присвячена аналізу неологізмів серед складу запозичень з англійської мови. Феномен англіцизму викликає пожевнений інтерес лінгвістів усіх країн світу, а у випадку з Іспанією, вплив англійської мови є найпомітнішим і тому слід приділяти йому належну увагу. Ми сконцентрували увагу на спортивному мовленні, оскільки це семантичне поле для великої кількості англіцизмів. Важливим завданням аналізу є виявлення неологізмів серед загального складу англіцизмів спортивного дискурсу періодичних іспанських видань.

Ключові слова: англіцизм, неологізм, гібрид, семантична неологія, формальна неологія, вроджений еквівалент, лексичне запозичення, структурна калька, дослівна калька, концептуальна калька, семантичне запозичення, інтернаціоналізм, хибні запозичення, псевдо англіцизми.

АНАЛИЗ АНГЛИЦИЗМОВ КАК САМОЙ МНОГОЧИСЛЕННОЙ ГРУППЫ НЕОЛОГИЗМОВ СПОРТА

Статья посвящена анализу неологизмов в составе слов иностранного происхождения с английского языка. Феномен англицизма вызывает интерес лингвистов всех стран мира, а в случае с Испанией, влияние английского языка является очень заметным и поэтому следует предоставлять ей достаточно внимания. Мы сконцентрировали внимание на спортивной лексике, поскольку это лексическое поле для большого количества англицизмов. Важным заданием является выявление неологизмов среди общего состава англицизмов спортивного дискурса испанских периодических изданий.

Ключевые слова: англицизм, неологизм, гибрид, семантическая неология, формальная неология, врожденный эквивалент, лексическое заимствование, структурная калька, дословная калька, концептуальная калька, семантическое заимствование, интернационализм, ошибочные заимствования, псевдо англицизмы.

ANALYSIS OF ANGLICISMS AS THE MOST NUMEROUS GROUP OF SPORTS NEOLOGISMS

The article deals with the neologisms borrowed from English. Anglicism phenomenon attracts linguists' great attention around the world. Considering Spain, English influence is the most noticeable, therefore this phenomenon should be appropriately investigated. The attention is concentrated on sports speech, as this is a semantic field for a great amount of Anglicisms. An important task of the analysis is to single out neologisms out of Anglicisms in the sports discourse of Spanish periodicals.

In the course of the study there were analysed two linguistic circles: North American and European with different approaches to methods used in the analysis of neologisms. This made it possible to identify systematic relations between structure of both Anglicisms and neologisms in the sports discourse. Anglicisms, as the largest group of neologisms, let the analysis trace the development and adaptation of words of the sports discourse in the Spanish language. The study also represents quantitative results of the analysis as a group of words and a part of the language that are frequently exposed to the influence of borrowings. There was an attempt to identify the causes of borrowings and as a result it was found out that the Spanish language often refers to this way of forming its own vocabulary since native speakers are very concerned about the prestige and need in the terminology of some kinds of sports. The analysis showed that the Spanish language is still concerned about its own identity and realizes a proper adaptation of words to its own spelling and phonetics, which in fact is systematically and effectively worked at by the Royal Academy of Spain.

Key words: *Anglicism, neologism, hybrid, semantic neology, formal neology, born equivalent, lexical borrowing, structural calque, semantic borrowing, internationalism, false borrowing, pseudo Anglicism.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В середині ХХ століття сформувались дві школи чи традиції дослідження запозичень: *північноамериканська та європейська*. Відмінність між цими школами полягає в методах, що використовуються для їх аналізу. Хуан Гомес Капуз [3, с. 13–16] помічає наступні ключові відмінності: метою вивчення північноамериканської традиції є аналіз мов іммігрантів в США, франкомовних груп Канади та Центральної Америки. При такому підході англійська є домінуючою над іншими мовами. Ця теорія застосовується також для аналізу мов на інших територіях. В Іспанії мова йде про такі регіони, як Каталунья, Валенсія, Галісія, Країна Басків, де кастильська мова є загальнонаціональною, а відтак домінуючою над іншими мовами півострова.

Аналіз останніх досліджень. Північноамериканські дослідники такі, як Е. Хоуген і У. Вайнріх демонструють, що механізм переходу і заміни може застосовуватись до лексичного запозичення як у цілому, так і для кожного його компоненту (морфеми), з існуванням *гібридів*, полі-морфемних одиниць, в яких частина вислово запозичена, а інша замінена або «перекалькована» *waterpolo > polo acuático*, а також *autocross, centroforvard, ciclocros, doblescull, fotofinish, gentlemanraider, motocross, pitstop, recordman, recordwoman, setpoint, balompié, balonvolea* [3, с. 53]. Тому, **метою** написання статті є аналіз англіцизмів як найчисленнішою групи неологізмів. **Завданнями дослідження** є з'ясування шляху іноземних запозичень в іспанській мові на прикладі англіцизмів та систематизація. Отже, **об'єктом дослідження** є статті спортивних колонок провідних іспанських періодичних видань, а **предметом** – визначальні характеристики знайдених англіцизмів. **Актуальність** теми дослідження полягає в тому, що тема неологізмів є дійсно важливим аспектом розвитку мови, який часто розглядається лінгвістами та дослідниками, про те ми пропонуємо нове бачення та базуємо дослідження на детальному розгляді найчисленнішої групи неологізмів спортивного дискурсу в іспанській мові.

Виклад основного матеріалу. Мова є відкритою системою, яка реагує на сигнали зовнішнього світу. Особливо це стосується лексики, яка є частиною мови, що зазнає постійних змін [6]. На даному етапі розвитку людства є широка необхідність розширення лексики, з цією метою використовуються наступні стратегії:

– використання традиційних ресурсів для створення нових слів з допомогою механізмів *формальної неології*: *recoger, pelota > recogepelotas*.

– *семантичної неології*: *higiénico > limpio*.

– *неології запозичення*, до якої належать слова іншомовного походження.

Одним із способів творення нових слів – є також *лексичне запозичення*. Йдеться про, так звані, *вроджені еквіваленти*. Це вислово сформовані з внутрішньо неологічних слів, але наслідуючи форму іноземного слова *play-off > eliminatoria*.

Інший тип запозичення – це *структурна калька*. Вернер Бетз, [3, с. 54–56] німецький дослідник та лінгвіст, визнає наступні види структурної кальки: *дослівна калька*, яка полягає в точному перекладі кожної морфеми іноземної моделі: *ing. basket-ball > esp. balon-cesto*. У випадку вільнішого перекладу виникає *наближена калька*: *ing. boom > esp. auge súbito*. Найменш вірна модель іноземного варіанту – *вільна або концептуальна калька*: *al. Wienbrand > fr. cognac*.

Семантичне запозичення, на відміну від лексичного, не включає нових лексем, а обмежується висловами зі значенням слова, яке вже існує в мові реципієнта. Наприклад, основне значення іспанського прикметника *júnior* та англійського *junior* – «молодший, ніж інша людина» [6; 7]. Англійський варіант має ширше значення в спортивному мовленні «*стосується змагань, в яких учасники мають вісімнадцять – двадцять років*» [4, с. 166]. Під впливом англійської мови вторинне значення перейшло також і в іспанський варіант.

Е.Хоуген [3, с. 53] поділив запозичення за формальною та концептуальною схожістю. Його типологія надалі була застосована також іншими авторами (Хоуп, Хамблі, ПратВальехо). Якщо існує одночасно формальна і семантична схожість, йдеться про *аналоги*. У випадку контакту романських мов з англійською, знаходимо схожості в латинському та спільному романському лексичному фонді. Ч. Пратт [4, с. 160–172], у даному випадку, говорить про *пароніми*. Між схожими мовами виникають *омоніми*, що базуються виключно на семантичній схожості. Цей тип семантичного запозичення характеризують арабізми середньовіччя *árab. walad «дитина і нащадок трону»* [3, с. 50] *> esp. infante «дитина і син короля»* [7]. Деякі європейські автори [3, с. 50] називають їх *семантичною калькою*. І навпаки, якщо два слова схожі на звучанням, йдеться про *омофони* *ing. grocery «магазин продуктів»* [7] *> esp. grosería «невихованість, неповага»* [6].

Європейська традиція зосереджує свою увагу на аналізі лексичних запозичень між національними європейськими мовами. Результатом взаємовпливу між цими мовами є *культурне запозичення*. Їхня кількість досить обмежена, оскільки це не слова щоденного вжитку, а пов'язані з такими сферами життя як спорт (*caddie, cról, gol, eagle*), мода (*bermudas, jersey, bikini*), наука (*láser, radar, bigbang*), тощо. Європейська традиція приділяє увагу семантиці, яка залишається непоміченою північноамериканською школою. Крім цього, європейська школа враховує історичний, соціальний та культурний контекст [2, с. 12].

Існує велика кількість класифікацій запозичень за різними основними та додатковими критеріями. Ми опираємось на дві роботи Гомеса Капуза «*Inmigración léxica*», де знаходимо значну кількість класифікацій. Найповнішим є поділ запозичень за рівнем лінгвістичного впливу. Цей поділ включає в себе ідеї представників обох шкіл.

В лексичному складі всіх західних мов знаходимо слова технічного та наукового характеру, письмова форма яких схожа між собою. Хоча часто слова входять в мову реципієнта через англійську або французьку мову, стає очевидним, що вони походять з латини чи старогрецької мови. Часто це *інтернаціоналізми psicología, hipertrofia, telégrafo*.

Якщо лінгвістичний контакт між двома мовами є таким інтенсивним і значущим¹, як у випадку іспанської та англійської виникають *запозичення, що з'являються і зникають*, які переходять від однієї мови до іншої і після певного періоду вживання повертаються в мову походження з певними формальними або семантичними змінами. Багато з них стосуються спортивного мовлення, як наприклад, сучасний англїцизм *record* «спортивне досягнення» [7], яке з'явилося в давній галісійській *record* в значенні «сногад», [2, с. 61] в якому вже не вживається.

Останню групу цієї класифікації складають *хибні запозичення*. Запозичення цього типу вмотивовані престижем іноземної мови в певній сфері і тенденціями імітування її мовних конструкцій. Ситуація ускладнюється більше, коли хибні запозичення однієї мови, наприклад слова утворені у французькій на основі англійської моделі, проникають в іншу мову, в нашому випадку іспанську. Це стосується *псевдо англїцизмів*, які виникли у французькій мові та перейшли в іспанську. Як наприклад, слово *recordman*, яке часто вживається в спортивному мовленні і є сумішшю французького слова *record* і *man* з англійської мови, але не використовуються для характеристики людини, яка встановила рекорд. Англійська використовує термін *record-holder*. Часто вживаються також, так звані, *інші псевдо англїцизми*. Їх зміна полягає в написанні слова, наприклад, слово *rally*, яке використовується в іспанській, французькій та італійській, проте в оригіналі вони представлене словом *rally*. Інші типи змін можуть бути виражені в семантичному полі, як у випадку французького слова *derby* зі значенням «спортивна зустріч двох команд» [8], яке не має нічого спільного з англійським оригіналом *Derby* «*тун забігу коней*» [7].

Гомес Капуз визначає формальне, синтаксичне, фразеологічне та інші запозичення. Ми не будемо наводити більше класифікацій відомих лінгвістів, а представимо власний розподіл на основі проаналізованих англійських запозичень відповідно до обраного ними шляху адаптації. Ми розділили їх на власне англїцизми, асимільовані слова, гібридні та похідні слова.

Серед власне англїцизмів зустрічаються назви видів діяльності та спорту як *bowling, bobsleigh, cricket, hockey, rugby, squash, windsurfing*. Деякі слова мають свої відповідники в іспанській мові як *bolos* замість *bowling*, *croquet* замість *cricket*, *surfavela*, замість *windsurfing*. Як бачимо слова, які придатні до адаптації до іспанських правил читання лише змінили своє написання, інші ж – через складність вимови, були замінені на іспанські за допомогою кальки як *surfavela*. Все ж вплив англомовного світу залишив свій слід в іспанській мові і мовці надають перевагу вживанню англійського варіанту над іспанським. Це можна пояснити тим, що англійські слова легше піддаються подальшому творенню нових слів на їхній основі, як *windsurfing* в *windsurfista*, при цьому до англійського слова додається іспанський суфікс. Навпроти слово, *balonpié*, рідше вживається, ніж адаптований англїцизм *fútbol*, оскільки дає менше можливостей для творення нових слів, а відтак – є менш продуктивним. Також зустрічаємо терміни спортивного мовлення, які позначають позиції, частини ігрового поля чи спорядження, як наприклад, *catcher, court, goal-average, homerun, kart, linier, offside, pitcher, poleposition*, здебільшого вони вживаються через відсутність іспанського еквіваленту, тому їхня присутність в мові є повністю виправданою. Оскільки ці слова є необхідними у спортивному житті ми можемо припустити, що в майбутньому вони краще адаптуються до іспанського правопису та правил фонетики. Частою причиною появи англїцизмів є престиж, прагнення спортивних професіоналів показати свої знання. В такому випадку, зустрічаємо слова англійського походження, які мають іспанські еквіваленти і стосуються не лише спорту, як *game, hit, match, performance, open, out, winner* та ін..

В результаті проведеного нами аналізу англїцизмів, як найбільш чисельної групи іншомовних слів в іспанському спортивному мовленні можемо сказати, що 69% знайдених слів становлять власне англїцизми, тобто, ті, які зберегли фонетичну форму, оригінальне написання² як іспанською, так і англійською, і це найчисельніша група. Важливо зазначити, що ця кількість буде збільшуватись через постійний взаємозв'язок мов та вплив англійської мови. Асимільовані слова становлять 20% і в основному складаються з тих мовних одиниць, які вже раніше ввійшли в мову і встигли набути власне іспанського фонетичного та орфографічного оформлення. Слова, що стоять на шляху до повної адаптації іспанською мовою – такі як складені гібридні та похідні слова, а також слова-кальки – в сукупності становлять 11%.

Ми провели також аналіз наявності англїцизмів в словнику Королівської Академії, який підтвердив погляди стосовно їхньої прагматики. Існує велика кількість англїцизмів, що й досі, будучи у активному вжитку носіїв мови, не прийняті академією, а отже, вважаються неологізмами (119), та менша кількість вже прийнятих слів до складу іспанської мови (81). В більшості випадків слова, прийняті до складу словника Королівської Академії Іспанії отримали належні зміни в написанні, згідно граматичних правил *leader>lider, meeting>mitin*. А слова, що зберігають англійський варіант написання *jockey, ruck, scratch, tiebreak*, поки не внесені до нього. Це можна пояснити надзвичайною активністю їх появи у зв'язку з активним розвитком і впливом англійської мови, а також відсутністю потреби через присутність належних еквівалентів в іспанській мові.

Все вище сказане привело нас до **висновків**, що 40,5% англїцизмів внесені у словник Королівської академії Іспанії, що говорить про значний вплив англійської мови на всі мови світу. Але при попередньому аналізі ми побачили, що часто ці слова видозмінені, у них з'являються наголоси та замінюються невласливі для іспанської мови звуки на власне іспанські. Звичайно ця адаптація є справою часу, але нам мабуть важко уявити собі, який складний шлях проходить слово перед тим, як увійти в мову.

Звернемо увагу на ключові дані нашого аналізу – це 59,5% англїцизмів, які ще не прийняті до складу словника Королівської Академії Іспанії та вважаються неологізмами. Така велика кількість неологічних утворень говорить про те, що іспанській мові все ж бракує мовних одиниць, щоб означити всі реалії спортивного світу. На нашу думку, спостереження за адаптацією та вкоріненням цих слів в іспанську мову, стане цікавою темою для майбутніх досліджень.

Література:

1. Alzugaray Aguirre, Juan José. Extranjerismos en el deporte / Juan José Alzugaray Aguirre. – Barcelona: Editorial Hispano Europa, 1982. – 93–94 p.
2. Gomez Capuz, Juan. Inmigración léxica, en la colección Cuadernos de lengua española / Juan Gomez Capuz. – Madrid : Anaya, 1986. – 120 p.
3. Gomez Capuz, Juan. Préstamos del español: lengua y sociedad / Juan Gomez Capuz. – Madrid : Arco Libros, 2004. – 90 p.
4. Pratt Ch. El anglicismo en el español peninsular contemporáneo / Ch. Pratt. – Madrid : Gredos, 1980. – 166 p.
5. López Morales, H. Anglicismos léxicos en la habla culta de San Juan de Puerto Rico / H. López Morales. – Madrid : Arco Libros, Lingüística Española Actual, IX, 1987. – 303 p.
6. Moliner, María. Diccionario de uso del español / María Moliner. – Madrid : Gredos, 1966. – 183 p.
7. Словник Cambridge Dictionary. – Режим доступ : <http://dictionary.cambridge.org>

¹ XI–XX століття

² Ми звернули увагу лише на письмову асиміляцію, хоча в деяких випадках, незважаючи на збереження форми, слова мають іншу вимову, ніж в англійському варіанті. За відсутності фонетичного матеріалу, не можемо запропонувати класифікацію, яка б охоплювала такий аспект.

К. А. Завертайло,
Уханьський Університет

ДОСЛІДЖЕННЯ МОТИВАЦІЇ ВИВЧЕННЯ КИТАЙСЬКОЇ МОВИ УКРАЇНСЬКИМИ СТУДЕНТАМИ ТА ШВИДКІСТЬ ЇХ АДАПТАЦІЇ В НОВОМУ МОВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Основною метою даного дослідження є характеристика обставин вивчення українськими студентами китайської мови у Китаї; ознайомлення з принципом їх розподілу по території Китаю, мотивацією у вивченні мови, а також їх планами на майбутнє. Аналіз сучасних обставин вивчення китайської мови українськими студентами розкриє суть складнощів, з якими вони стикаються. Таким чином, викладачу буде легше обрати найбільш придатний спосіб викладання для українського слухача, посилити його інтерес до китайської мови, а також сприяти зміцненню дружніх стосунків обох держав та їх взаємного розуміння.

Ключові слова: Україна, Китай, українські студенти, вивчення китайської мови.

ИССЛЕДОВАНИЕ МОТИВАЦИИ ИЗУЧЕНИЯ КИТАЙСКОГО ЯЗЫКА УКРАИНСКИМИ СТУДЕНТАМИ И СКОРОСТЬ ИХ АДАПТАЦИИ В НОВОЙ ЯЗЫКОВОЙ СРЕДЕ

Главной целью данного исследования является характеристика обстоятельств изучения китайского языка украинскими студентами в Китае; ознакомление с принципом их распределения по территории Китая, мотивацией в изучении языка, а также планами на будущее. Анализ современных обстоятельств изучения китайского языка украинскими студентами раскрывает суть сложностей, с которыми они сталкиваются. Таким образом, преподавателю будет легче выбрать наиболее подходящий способ преподавания для украинского слушателя, он сможет усилить интерес студентов к китайскому языку, а также способствовать укреплению дружеских отношений между двумя странами.

Ключевые слова: Украина, Китай, украинские студенты, изучение китайского языка.

RESEARCH ON MOTIVATION FOR LEARNING CHINESE LANGUAGE BY UKRAINIAN STUDENTS AND THE PROCESS OF ADAPTATION TO THE NEW LANGUAGE ENVIRONMENT

The main aim of this research is to characterize the studying environment of learning Chinese language by the Ukrainian students in China, to get acquainted with their distribution in the cities of China, studying motives, to analyze their current situation and plans for the future. Some universities do research on foreign students, in order to learn about attitude towards university and teaching methods, but students are not divided into different nationality groups. The research on the Ukrainian students studying Chinese language abroad can reveal the difficulties in learning the foreign language for the Ukrainians; it can help teachers to come up with the most suitable teaching methods. This research will give teachers the full understanding of Ukrainian students, their peculiarities and will be able to compare them with students of other nationalities. This research can also help to establish understanding and further friendship between China and Ukraine, as well as reduce the cultural differences between the two countries and lead to mutual understanding.

Keywords: Ukraine, China, Ukrainian students, learning Chinese language.

Постановка проблеми: У сучасному суспільстві проблема крос-культурних відносин та процесу адаптації у новому мовному середовищі є однією з найбільш актуальних. Багатьом студентам, які їдуть на навчання за кордон, важко пристосуватися до нових умов життя, до нової мови, їжі, менталітету. Подібні дослідження можуть допомогти українським викладачам підготувати студентів до навчання в іншій країні і обрати найкращий спосіб викладання, орієнтуючись не лише на мовний фактор, але і на крос-культурний.

Актуальність роботи: тема поки що залишається малодослідженою, однак з кожним роком кількість українських студентів, які виявляють інтерес до Китаю та китайської мови, зростає. Це дослідження може допомогти китайським викладачам краще зрозуміти соціально-психологічні настрої та навчальні пріоритети українських студентів, а також надати інформацію викладачам китайської мови в Україні про поведінку українців в новому мовному середовищі. Ця робота також має цінність для студентів, які збираються їхати на навчання до Китаю. Вони зможуть дізнатися про розподіл українців за містами та університетами, про навчальні методи та труднощі у процесі вивчення мови, про досягнення та мотивацію.

Наукова новизна дослідження: розвиток китайсько-українських дипломатичних стосунків став причиною зіткнення двох культур, тому деякі українські науковці почали цікавитися питаннями крос-культурного спілкування. Кваснюк Є. (2009) досліджував різницю між українцями та китайцями з точки зору усного спілкування, беручи до уваги стосунки між людьми, стиль мовлення, норми поведінки і т.д. [1] Ху Жунсі (2013) досліджував соціокультурні особливості адаптації китайських студентів до навчання в університетах України та визначав шляхи розв'язання проблеми адаптації іноземних студентів до навчання в Україні [2]. Ряд досліджень був проведений іноземцями про мотивацію до вивчення китайської мови і адаптацію до мовного середовища студентів різних країн, таких як Індонезія [3], В'єтнам [4], Корея [5], Лаос [6], Японія [7], Німеччина [8], Росія [9]. Аналіз сучасної наукової літератури показав, що на сьогоднішній день є наукові роботи, які вивчають відмінності між українською і китайською культурами, але існує небагато досліджень про повсякденне життя та навчання українських студентів у Китаї, що підтверджує практичну актуальність даної роботи.

Мета роботи: з'ясувати особливості поведінки українських студентів в новому мовному середовищі, дізнатися про швидкість їх адаптації та виявити їх труднощі у вивченні мови в Китаї.

Китай завжди мав славу древньої цивілізації із тисячолітньою історією. Весь світ не лише захоплюється його багатим культурним спадком, але і вивчає його, намагаючись краще зрозуміти китайський народ. Китай стрімко розвивається у всіх напрямках, і завдяки цьому має неабиякий вплив на інші країни світу. Із запровадженням реформ та політики «відкритості», Китай зазнав величезних змін: з кожним днем зростає кількість іноземців, які приїжджають сюди у пошуках роботи або на навчання. Протягом останніх років українці також опинилися у числі тих, хто активно виявляє інтерес до Піднебесної. На сьогоднішній день в Україні вивчення китайської мови є не лише модним захопленням, але й вважається перспективною професією. Більш того, деякі українці впевнені, що вивчення китайської мови у Китаї має перевагу через більш досконалі методи викладання носіями мови. Дуже багато українських навчальних закладів підписують договір про співпрацю із китайськими університетами, тому все більше студентів мають можливість поїхати туди на практику. Наприклад, співпраця із Чжецзянським педагогічним університетом триває вже понад 15 років. Міністерство закордонних справ, Міністерство освіти, Академія наук України плідно співпрацюють з рядом китайських університетів. Для формування нових дослідницьких можливостей та напрямів, у травні 2007 року Чжецзянський та Луганський педагогічні університети спільними зусиллями заснували перший Інститут Конфуція в Україні, який активно розвивається у сфері

культурного обміну та популяризації китайської мови в українському суспільстві. Згідно з даними, наданими Посольством України у Китайській Народній Республіці, на початку 2010 року було зареєстровано 706 українських студентів, які навчалися на території Китаю. Щороку все більше українців приїжджають до Китаю, щоб займатися підприємницькою діяльністю, вчитися, подорожувати, а також щоб відчувати на власному досвіді особливості іншої культури, яка радикально відрізняється від української.

Студенти приїжджають до Китаю з різними цілями. Деякі студенти обирають університети КНР, щоб вчитися на бакалавра, інші ж для покращення рівня китайської мови приїжджають на півроку або на рік. У процесі навчання українські студенти стикаються із міжкультурними відмінностями, труднощами у навчанні, щоденними життєвими неприємностями, але це все не може зрівнятися з мотивацією вивчення китайської мови. Загалом, українці завжди із задоволенням беруть участь у всіх університетських заходах, знайомляться з новими людьми та шукають друзів серед китайців. Активна участь у громадському житті допомагає студентам подолати труднощі на шляху до володіння мовою.

Після завершення навчання у китайських університетах, більшість студентів обирають подальше отримання наукового ступеня в Китаї або роботу у галузях економіки чи освіти. Для зміцнення дружби українського та китайського народів українські лінгвісти видають книги з матеріалами для вивчення мови, китайської історії та культурних відмінностей обох країн.

Методи дослідження: предметом даного дослідження є українські студенти, які приїжджають вивчати мову до Китаю на короткий строк або довгий термін. Ця стаття базується на опитуванні, проведеному у період з листопада 2010 року по квітень 2011 року. Автор розповсюдила 70 анкет, 50 з яких згодом опрацювала. За допомогою Посольства України в Китаї, Генерального Консульства у Шанхаї, китайського керівника та друзів-китайців автор розшукала студентів української національності у китайських вузах та попросила їхньої допомоги у заповненні даних анкет. У процесі опитування в автора зав'язалися дружні стосунки із українськими студентами з різних китайських міст. Пізніше автор листувалася з ними, щоб обговорити досвід навчання за кордоном та плани на майбутнє. Це стало одним із важливих факторів розуміння впливу Китаю на процес міжкультурного обміну та вивчення мови.

Результати опитування та аналіз отриманих даних:

1) Досвід у вивченні китайської мови

Згідно з результатами опитування було встановлено, що 80% українських студентів вже мали досвід у вивченні мови, тобто вони почали опановувати китайську ще в Україні. Таким чином, володіючи певною базою, українці приїжджають до Китаю, щоб поліпшити свої мовні навички. 62% українських студентів перед тим, як приїхати на мовну практику, знають більшість ієрогліфів, 26% визнають, що володіють базовими ієрогліфами, а 13% опитуваних зовсім не вміють читати ієрогліфічне письмо. Іншу велику підгрупу формують випускники вищих навчальних закладів, які приїжджають до Китаю вивчати мову з «нуля».

2) Розподіл за містами та навчальними закладами

Українські студенти навчаються у багатьох китайських містах, таких як: Далянь, Чунцін, Шанхай, Цзіньхуа, Ланьчжоу, Чанчунь, Сучжоу, Гуанчжоу, Пекін, Ухань, Тяньцзінь, Санья та інших. 70% студентів з України отримують стипендії від Інституту Конфуція та китайського уряду та призначення до різних університетів. Ця цифра свідчить про те, що навчальні заклади України та Китаю підписали низку угод про співробітництво. Завдяки цьому, українці мають змогу навчатися у різних університетах Китаю, таких як Чжецзянський педагогічний університет, університет Санья, Ляонінський педагогічний університет, Північно-Східний педагогічний університет, Чунцінський педагогічний університет, Шанхайський педагогічний університет, Цзінанський університет, Нанькайський університет, Сучжоуський університет, Цзілінський університет та інші. Причиною, з якої студенти навчаються в тому чи іншому університеті, є стипендія або програма обміну. 30% українців, які здобувають знання за власний рахунок, знайшли університети за допомогою порад друзів або інформації з інтернету. Обираючи навчальний заклад, українські студенти не звертають уваги на місцевий діалект та вимову, 4% українців взагалі обирають університет навмання.

3) Розподіл за науковим ступенем та професійним спрямуванням

8% студентів з України навчаються в Китаї на бакалавра, 32% – на магістра, 6% – в аспірантурі, але більшість, яка складає 54%, не отримує науковий ступінь взагалі, а лише вивчає мову. Студенти-бакалаври обирають такі спеціальності, як бізнес, економіка або просто китайська мова. Серед магістрів популярним спрямуванням стало «викладання китайської мови для іноземців» через те, що в світі у багатьох людей виникає бажання вивчати цю мову, саме тому досвідчені та висококваліфіковані викладачі є затребуваними. Серед інших професій, які обирають українські студенти, зустрічається «міжнародна економіка», але співвідношення складає лише 10%.

4) Вибір міста

Зазвичай з метою навчання українські студенти повертаються до китайського міста, де вони вже були, тому що вони вже знайомі із місцевістю, вчителями та мають там друзів. Тим не менш, деякі вирішують продовжувати навчання у різних містах, наприклад, зустрічаються такі пари: Чунцін – Чанчунь, Пекін – Цзіньхуа, Далянь – Гуанчжоу, Далянь – Ухань, Далянь – Санья, Тяньцзінь – Гуанчжоу. В основному такий процес зміни місцевості відбувається через отримання гранту. Досвід навчання у Китаї зменшує бажання студентів вчитися деінде, серед них 40% не бажають вчитися загалом, 60% сподіваються поїхати до Ціндао, Ханчжоу, Пекіну, Гуанчжоу, Чанша, Шанхаю або Гонконгу, щоб продовжити навчальний процес. Більшість студентів вважає Ханчжоу, Шанхай та Пекін найбільш перспективними, бо ці міста є туристичними, культурними та діловими центрами Китаю. У процесі дослідження автор виявила, що причиною подібного вибору є не місцеве мовне середовище, діалект або клімат, а масштаби міста, швидкість його розвитку та престиж навчального закладу.

5) Мотивація

60% українських студентів, як правило, мають потужну мотивацію у вивченні мови: вона потрібна для подальшого професійного розвитку, або студенти просто мають сильне бажання вивчити мову Піднебесної. 30% українських студентів за обміном зацікавлені у безпосередніх результатах вивчення китайської мови. Ці люди зазвичай виявляють інтерес до китайської культури та історії. 10% українських студентів вирішили вчити китайську мову через наполягання батьків або можливість міжнародного обміну. В цілому, мотивація студентів в Україні базується на реальних потребах суспільства та окремого індивіда.

6) Аспекти вивчення китайської мови

44% українців визнали, що розмовляють китайською мовою із іншими представниками їхньої країни лише під час занять в університеті; 28% студентів заявили, що дуже рідко розмовляють китайською мовою з іншими українцями; 20% опитуваних ствердили, що вони часто розмовляють китайською; також 8% студентів не розмовляють китайською із спів-

вітчизниками навіть під час занять. У процесі вивчення китайської мови україномовне середовище є серйозною загрозою на шляху до успіху. Після приїзду до Китаю деякі студенти дуже сумують за Батьківщиною, і через міжкультурний конфлікт із китайцями намагаються завести друзів серед українців. 60% студентів з України використовують китайську мову у спілкуванні зі своїми одногрупниками; 22% говорять англійською; 18% українських студентів розмовляють китайською мовою до моменту, доки вони розуміють її.

7) Труднощі, що виникають у процесі вивчення китайської мови

В українській мові немає ієрогліфів та поняття про тон, тому 44% українців вважають, що тони – це найскладніший аспект вивчення мови. 42% думають, що таким є ієрогліфічне письмо, бо є відносно новим для вивчення явищем. Лише 8% студентів вважають, що словниковий запас є складним для запам'ятовування, а для 6% такою є граматики. І хоча більшість вважає, що тони є найважчим аспектом для вивчення, 50% студентів стверджує, що перш за все потрібно удосконалити навички письма. 36% українців вважають, що вони повинні поліпшити навички усного мовлення, 18% мають проблеми із аудіюванням; 12% студентів хочуть покращити вміння читати китайською мовою.

8) Навчальні методики та результати

56% українців намагаються подружитися з китайцями, щоб покращити свій рівень володіння мовою; 20% студентів обирають режим самостійного навчання; 38% стверджують, що заняття в університеті допомагають їм вивчити мову. Крім підручників, 74% студентів дивляться китайське телебачення та кінематограф для удосконалення мови; 36% українців користуються словниками, щоб збагатити свій запас; 24% студентів подобаються китайські журнали; 16% українців використовують аудіо матеріали; 8% надають перевагу іншим методикам вивчення мови, як наприклад, читання китайських романів.

Китайське середовище сприяє вивченню мови українськими студентами, доказом чого можуть послужити результати HSK (екзамен на знання китайської мови для іноземців). До навчання в Китаї лише 42% українських студентів здали тест на знання китайської мови; 58% не змогли справитися із цим завданням. Після подорожі до Китаю показники змінюються: 52% українських китайців здають HSK, і 48% все ще не в змозі пройти тест. Після мовної практики у Китаї рівень HSK українських студентів радикально змінився з 3 до 4, з 3 до 5, з 3 до 6, з 6 до 9 і т.д.

9) Плани на майбутнє

Що стосується планів на майбутнє, то 72% українських студентів сподіваються залишитися у Китаї, щоб знайти роботу. 28% українців планують знайти роботу на батьківщині; 46% студентів збираються заснувати власний бізнес в Китаї. 8% планують знайти роботу у сфері освіти та бути вчителями, послами або журналістами; 4% опитуваних хочуть працювати в уряді; а інші 14% – заснувати власне туристичне агентство або працювати моделлю.

Висновки

За допомогою опитування проведеного серед студентів-українців, які навчаються за кордоном, автору вдалося з'ясувати, що на сьогоднішній день все більшої кількості моїх співвітчизників вдається отримати можливість навчатися в КНР. Педагогічні університети багатьох китайських міст підписали договір із Київським національним університетом, таким чином дві країни повною мірою мають змогу здійснювати обмін студентами. 70% українських студентів у Китаї мають гранти – ця цифра свідчить про хороший рівень дипломатичних відносин між Україною та Китаєм. Міграція студентів з одного міста до іншого є досить поширеним явищем, оскільки вони хочуть ознайомитися з різними частинами такої великої країни, їх культурними особливостями та місцевими діалектами. Велику частину навчального процесу українського студента займає вивчення давнього та багатого культурного спадку, принципи якого суттєво відрізняються від українських. Незважаючи на це, українцям все ж вдається дуже швидко адаптуватися до незнайомого середовища, саме тому більшість (72%) сподівається залишитися в епіцентрі світового розвитку. 46% сподіваються заснувати свій бізнес, а інші – працювати у сфері освіти. Згідно з результатами опитування, українці беруть активну участь в університетських позанавчальних заходах, мовних конкурсах та інших видах суспільної активності. Українці готові дружити з китайцями, допомагати їм у вивченні іноземних мов та одночасно покращувати свою китайську. Деяким студентам не вдається звикнути до китайського способу життя та мовного середовища, але їх порівняно мало. Після навчання на батьківщині, рівень студентів суттєво покращується, про що свідчать результати HSK. Всі вищезгадані фактори закріплюють пройдений на заняттях матеріал та дають змогу застосовувати теорію на практиці. Таким чином, вивчення мови в Китаї стало не лише популярною тенденцією, але й запорукою швидкого прогресу. З розвитком дипломатичних відносин між Китаєм та Україною ще більшої кількості українських студентів випадє можливість вивчати китайську мову та культуру. Адже обмін студентами між двома державами – це ще один крок до взаєморозуміння та процвітання.

Література:

1. Кваснюк Є. Сприйняття і розуміння в міжособистісних відносинах українського та китайського народів. / Є. Кваснюк. – К.: КНУ ім. Тараса Шевченка – 2009. – с.32-57.
2. Ху Жунсі Соціокультурні особливості адаптації китайських студентів до навчання в університетах України. / Жунсі Ху. – Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». – 2013. – № 1(5). – с.36-41.
3. 郝红艳, 张念 在穗印尼留学生汉语学习情况调查研究. / 广东外语外贸大学 – 广东外语外贸大学学报 – 第16卷. – 第1期. – 89-96页.
4. 褚孟辉 越南留学生非正式汉语学习情况调查研究 – 以广西大学为例. / 广西大学硕士学位论文 – 2013年11月. – 17-26页.
5. 朴宣妹 上海的韩国青少年留学生的汉语教育现状. / 师范大学学报 – 2005年. – 15-34页.
6. 史文 老挝留学生汉语学习动机调查研究. / 云南华文学院 云南师范大学硕士学位论文 – 2013年6月. – 21-34页.
7. 王学松 华日本留学生汉语学习情况调查. / 师范大学汉语文化学院学报, 第4期 – 2001年11月. – 25-30页.
8. 欧阳丽娜 在华德国留学生跨文化适应问题调查研究. / 东北师范大学学位评定委员会 – 2012年5月. – 13-23页.
9. 元华、李美阳 在京俄罗斯留学生跨文化适应调查研究. / 北京师范大学汉语文化学院学报 – 2011年. – 2期. – 36-42页.
10. Larry A. Samovar, Richard E. Porter, Lisa A. Stefani Communication between cultures. / Beijing: Beijing Foreign Language Teaching and Research Press – 2000. – p. 9-20.
11. 中华人民共和国教育部/统计数据/外国留学生情况: <http://www.moe.edu.cn/publicfiles/business/htmlfiles/moe/s4633/201010/109922.html>
12. 乌克兰驻华大使馆: <http://www.mfa.gov.ua/china/ch/>
13. <http://ukrainian.cri.cn/1/2010/07/23/2s15839.htm>

А. С. Загороднюк,

Чорноморський державний університет імені Петра Могили, м. Миколаїв

ПРОБЛЕМИ АНГЛО-УКРАЇНСЬКОГО ЮРИДИЧНОГО ПЕРЕКЛАДУ ЛАТИНІЗМУ «INSTITUTION» (НА МАТЕРІАЛІ «ЗВІТУ ГРОМАДСЬКОГО МОНИТОРИНГУ ВИКОНАННЯ ПОРЯДКУ ДЕННОГО АСОЦІАЦІЇ УКРАЇНА-ЄС»)

У розвідці висвітлено внутрішньофахову омонімію латинізму «institution» в англомовній терміносистемі європейського права; проаналізовано значення понять «інститут» та «інституція» як основних україномовних відповідників цього англомовного терміна і на прикладі Звіту громадського моніторингу виконання порядку денного Асоціації Україна-ЄС критично проаналізовано варіативність термінології у перекладі згаданого латинізму українською мовою.

Ключові слова: латинізм, «institution», «інститут», «інституція», юридичний переклад, фальшивий друг перекладача.

ПРОБЛЕМЫ АНГЛО-УКРАИНСКОГО ЮРИДИЧЕСКОГО ПЕРЕВОДА ЛАТИНИЗМА «INSTITUTION» (НА МАТЕРИАЛЕ «ОТЧЕТА ОБЩЕСТВЕННОГО МОНИТОРИНГА ВЫПОЛНЕНИЯ ПОВЕСТКИ ДНЯ АССОЦИАЦИИ УКРАИНА-ЕС»)

В разведке освещена внутриотраслевая омонимия латинизма «institution» в англоязычной терминосистеме европейского права; проанализировано значение понятий «институт» и «институция» в качестве основных украиноязычных соответствий этого англоязычного термина и на примере «Отчета общественного мониторинга выполнения повестки дня Ассоциации Украина-ЕС» критически проанализирована вариативность терминологии в переводе упомянутого латинизма на украинский язык.

Ключевые слова: латинизм, «institution», «институт», «институция», юридический перевод, фальшивый друг переводчика.

PROBLEMS OF ENGLISH-UKRAINIAN JURIDICAL TRANSLATION OF THE LATINISM «INSTITUTION» (BASED ON THE MATERIAL OF REPORT ON CIVIC MONITORING OF IMPLEMENTATION OF THE EU-UKRAINE ASSOCIATION AGENDA)

In the survey the intra-sectoral homonymy of the Latinism «institution» in the English-speaking terminological system of the European law is highlighted; the meaning of the notions «інститут» («instytut» – «institution» as an establishment) and «інституція» («instytutsiya» – «institution» as patterns of behavior) as the main Ukrainian-speaking equivalents to the English term was analyzed, and by the example of Report on civic monitoring of implementation of the EU-Ukraine Association Agenda the variability of the terminology in translation of the mentioned Latinism into Ukrainian was critically analyzed.

Keywords: Latinism, «institution», «інститут» («instytut»), «інституція» («instytutsiya»), juridical translation, false friend of a translator.

Постановка проблеми. На відміну від терміносистем точних та природничих наук у юриспруденції *нерівнозначність* термінів (*формальна варіативність*) і їхня *неоднозначність* (*семантична варіативність*) є більш поширеним явищем, оскільки йдеться про галузь, яка описує, аналізує та регулює мінливі й неоднозначні за своєю суттю соціальні зв'язки та процеси, що постійно урізноманітнюються (Н.В. Артикуца, Н. Михайловська, Л. Полубіченко, Н. Глинська, В. Савицький, О. Савоцька, О. Шаблій, А. Ушаков, Н. Фатєєва, С. Хижняк, О. Шпаковська, Е. Неженець, Ю.Ф. Прадід, В. Вайсфлог, П. Сандріні, С. Поммер та багато інших). Як відомо, ще з часів римського права латинські терміни становлять кістяк окремих національних мов права. Проте з їхнім розвитком значення окремих слів латинського походження значною мірою розійшлися і все ще залишаються недостатньо розкритими, а їхній переклад – дискусивним. Одним із таких понять є поняття, позначуване терміном-латинізмом «institution».

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій свідчить про те, що в юридичних мовах латинізм стали об'єктом науково-теоретичного аналізу таких вчених, як О. Шаблій, Я. Боровського, Ю. Маадла, С. Кійко, Н. Лепухова та інших. Великий внесок у вивчення особливостей вживання слів латинського походження в англійській юридичній мові зробили: П. Маклеод, Дж. Гладкі, М. Рістіківі, О.Яранцева. Такі науковці як: Д. Кремер ван Влюгт, П. Кайцер, Дж. Годсон, М.Кармазіна, О.Шурбована, А. Турен, П. Бергер та багато інших присвятили свої праці тлумаченню понять «institution», «інститут» та «інституція».

До **невирішених раніше частин загальної проблеми** слід віднести потребу у з'ясуванні ядерного значення іменника «institution» у межах англомовної терміносистеми європейського права й аналізі термінологічної варіативності у передаванні цього юридичного поняття українською мовою. Цим також визначається **актуальність** та **новизна** наукової розвідки. Оскільки внутрішньофахова термінологічна варіативність у цьому дослідженні розглядається у світлі перекладу, звертаємося й до перекладознавчої термінології, яка описує *міжмовну неоднозначність етимологічно споріднених одиниць*, а саме – усталеного метафоричного терміна «*фальшивий друг перекладача*» (фр. *faux ami*, англ. *deceptive cognate, misleading word of foreign origin*).

Мета дослідження полягає у вивченні різних наукових думок щодо походження, ядерного значення поняття, позначуваного терміном «institution» та його перекладу українською мовою; аналізі україномовних відповідників поняття, зокрема з'ясуванні юридично значимої різниці між поняттями «інститут» та «інституція».

Виклад основного матеріалу розвідки. Як уже згадувалося вище, у юриспруденції латинська мова посідає поважне місце принаймні тому, що більшість правових систем ґрунтуються на Римському праві. Тому разом з правовими традиціями Риму в різні юридичні терміносистеми прийшло чимало слів та словосполучень латинського походження. Одним із таких слів вважається іменник «institution» (лат. «institutum» – *встановлення, запровадження, звичай*) [13]. Д. Кремер стверджує, що в загальному значенні поняття «institution» стосується створених суспільством правил, які керують його поведінкою [10, с. 871].

Переклад цього поняття викликає чималі дискусії серед мовознавців та перекладачів. У юридичній сфері він має як абстрактне значення («встановлення», «запровадження», «інституція», «порушення» тощо), так і матеріальне («установа», «інститут» тощо) [3, с. 541; 2, с. 215; 9, с. 252; 11, с. 940].

У досліджуваному документі термін «institution» переважно перекладено як «інститут» або «інституція». Причому у більшості випадків обидва використовуються як взаємозамінні. Хоча іменники часто вважають синонімами, слід все-таки враховувати їхні первинні значення [6]. Так, на відміну від терміна «інститут», «інституція» походить від

латинського «*institutio*», «*institutiones*» (нідручник). Розглянемо відмінності у значеннях обох понять на прикладах з досліджуваних текстів оригіналу та перекладу.

1) *These documents were drafted with the Ukrainian and international expert community involved and received positive feedback from the leading European institutions, including the Council of Europe* [12, с. 18].

Переклад: Ці документи розроблялися за участі української та міжнародної експертної спільноти і отримали схвальні відгуки від провідних європейських інституцій, зокрема Ради Європи [4, с. 18].

2) *Recognition by the European community of the existence of systematic problems in the Ukrainian justice is proved by the resolution of the PACE – The Functioning of Democratic Institutions in Ukraine No.1865, adopted on 26 January 2012* [12, с. 36].

Переклад: Визнання європейською спільнотою існування системних проблем в українському правосудді підтверджується резолюцією ПАРЄ «Функціонування демократичних інституцій в Україні» № 1862, яку було ухвалено 26 січня 2012 р. 50 [4, с. 36].

3) *Penetration of corruption into all the spheres of social life results in the lack of trust to government institutions, doesn't promote establishing the rule of law, has a negative influence on the investment climate in the state and reduces the role of Ukraine on the international scene* [12, с. 65].

Переклад: Проникнення корупції в усі сфери життя суспільства підриває рівень довіри до владних інститутів, не сприяє утвердженню в Україні принципу верховенства права, негативно впливає на інвестиційний клімат в державі та послаблює роль України на міжнародній арені [4, с. 66].

У всіх трьох випадках поняття «*institution*» має однакове значення – «структура», «організація». Логічним є те, що звернувши увагу на контекст вживання терміна, виникають суперечності щодо його перекладу. В наступних прикладах контекст вживання поняття ідентичний. І в першому, і в другому випадку йдеться про створення окремих організацій з відповідними функціями. Але переклад різниться:

1) *At the start of monitoring we mentioned establishment of an institution aiming at solving all urgent problems in the frameworks of the Priority – i.e. protecting rights of journalists – and propose solutions* [12, с. 46].

Переклад: На початку моніторингу ми фіксували створення інституту, завдання якого вирішувати всі нагальні проблеми в контексті Пріоритету – забезпечення прав журналістів – та пропонувати варіанти рішень [4, с. 47].

2) *In some new EU member states, in connection with this, special laws on protection of the rights national and ethnic minorities have been developed, and special institutions were created to work on this issues* [12, с. 56].

Переклад: У деяких нових країнах-членах ЄС у зв'язку з цим було розроблено спеціальні закони про захист прав національних та етнічних меншин і створено спеціальні інституції, які займаються цими питаннями [4, с. 57].

М.Кармазіна та О.Шурбована стверджують, що часто інституції хибно сприймають як організації, які певним чином об'єднують людей (школу, університет тощо). Натомість вони вважають, що інституції виступають як регулятивні зразки, себто програми, якими суспільство обмежує поведінку індивідів [5]. Авторки також наводять слова П. Бергера, який зазначає, що базовими характеристиками інституцій, є екстернальність, об'єктивність, спонукальна сила, моральний авторитет та історичність [7]. Тому правильно було б розуміти термін «інституція» як «встановлення», «традицію», «порядок», а «інститут», відповідно, розглядати як закріплення таких звичаїв і порядків у законах і правових нормах. А. Турен стверджує, що інституція сьогодні має позначати не те, що було інституційовано, а те, що є джерелом інституціонування, тобто, ті механізми, завдяки яким культурні орієнтири трансформуються в соціальну практику. Автор вважає, що інституції стосуються більше суспільства, ніж суверенної влади, яка є виразником його волі [1, с. 19–21].

Обидва поняття є важливими складовими структури держави. Однак, інститутом за традицією називали вищий навчальний заклад. І до цього часу сфера вживання слова у відповідному значенні не звужилася. Наукові установи продовжують називати інститутами (Інститут історії України, Інститут економіки тощо). У рамках вищих шкіл виокремлювали самостійні структурні одиниці, які теж називають інститутами (Інститут міжнародних відносин, Інститут журналістики при Київському національному університеті ім. Т. Г. Шевченка та ін.) [8]. Поняття «інститут» має і суто юридичне значення – «сукупність правових норм у якій-небудь галузі суспільних відносин окремої держави» [8]. На сьогодні можемо спостерігати велику кількість подібних інститутів, наприклад: ідеологічний інститут, суспільний інститут, соціально-юридичний інститут державної служби тощо. Як зазначає Т. Коць, такі словосполучення мають значення цілісності, характерної ознаки окремої сфери життя [8]. Разом з суспільно-політичними, науковими та іншими трансформаціями поняття «інститут» набуло ще одного значення – назву діяльнісних характеристик людини або групи людей, яка репрезентує певний напрямок у суспільному житті або є ознакою соціального ладу: інститут громади, інститут професури, інститут влади, інститут резервних депутатів, інститут наглядачів [8].

Звертаючись до первинного значення слова «інституція», маємо пам'ятати, що термін насамперед позначає особливості управління, механізми дії правових норм різних галузей суспільних відносин. Т. Коць пояснює, що диференціація значень у словосполученнях банківський інститут, банківська інституція наприклад відбувається наступним чином: в першому випадку мова йде про наявність самостійної структури в державі, а в другому – про механізм її дії. Авторка зауважує, що згідно практики слововживання синонімом до терміна «інституція» є слово «механізм», яке не може стояти в одному значеннєвому ряду зі словом «інститут» [8].

Як зазначають М.Кармазіна та О.Шурбована, інститути створюються насамперед відповідно до потреб існуючої політичної системи. І згідно з цими потребами набувають певних функцій та утворюють регламентовані канали зв'язку з іншими елементами системи (наприклад підсистемами) тощо. Інституції авторки вважають спонтанними, традиційними утвореннями, де підставою їх функціонування виступають не потреби системи, а – історична зумовленість. Під інституціями розуміють символічні, звичаєві, семіотичні значення та практики, закріплення і відтворення яких здійснюється за допомогою таких соціальних організацій, як інститути [5].

У досліджуваному юридичному тексті перекладачі запропонували й інші еквіваленти поняття «*institution*»:

1) *...and the Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On the Procedures of the assignation of gifts received as gifts to the state, the Autonomous Republic of Crimea, local community, state or municipal institution or organization», № 1195, dated 16.11.2011* [12, с. 22].

Переклад: ...постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку передачі дарунків, одержаних як подарунки державі, Автономній Республіці Крим, територіальній громаді, державним або комунальним установам чи організаціям» від 16.11.2011 № 1195 [4, с. 22].

2) *Maintenance bodies of the State Registrar monthly update the information on the basis of information of the Ministry of Internal Affairs, the Ministry of Justice ..., and foreign diplomatic institutions* [12, с. 28].

Переклад: Органи ведення Державного реєстру щомісячно поновлюють інформацію на основі даних відомостей Міністерства внутрішніх справ, Міністерства юстиції, Державної пенітенціарної служб та закордонних дипломатичних установ [4, с. 28].

3) *That is, the opinion of consultative and advisory institutions is considered rather indirectly, which offsets the possibility of effective participation of the minorities in the public life as it is typical for many European countries* [12, с. 64].

Переклад: Тобто думка консультативно-дорадчих структур враховується доволі опосередковано, чим нівелюється можливість ефективної участі меншин в суспільному житті, як це характерно для різних європейських країн [4, с. 65].

Висновки. Проблеми перекладу поняття «*institution*» викликана багатьма чинниками. Головними серед них, посиляючись на представлені зразки, вважаємо контекст, в якому вжито термін і який зумовлює домінування семи «суспільний механізм/чинник» або «установа/організація». Основними відповідниками до згаданого поняття, згідно наших спостережень, є іменники «*інститут*» та «*інституція*», а також «*установа*», «*структура*» та «*організація*». Причиною численних дискусій та наукових досліджень стала варіативність україномовної термінології, яку можна вирішити шляхом окреслення юридичної специфіки застосування кожного з них. Стикаючись з перенесенням терміна «*institution*» на українську юридичну мову, слід пам'ятати, що йдеться про «*фальшивого друга перекладача*» і варто в першу чергу з'ясувати, про що йде мова в тексті-джерелі – «*сукупність норм і правил*», «*владні органи*» чи «*суспільні механізми*».

Література:

1. Турен А. Повернення дієвця / А. Турен. – К. : «Альтерпрес», 2003. – 320 с.
2. Англо-русские термины гражданского и гражданского процессуального права / Сост. С. Д. Оськина. – Омск, 2003. – 350 с.
3. Карабан В. Англійсько-український юридичний словник / В. Карабан. – Вінниця : Нова книга, 2004. – 1088 с.
4. Громадський моніторинг виконання Порядку денного Асоціації Україна – ЄС: звіт за період з грудня 2011 до вересня 2012, «Дизайн-студія «ПАПУГА». – Львів, 2013. – 65 с.
5. Кармазіна М. «Інститут» та «інституція»: проблема розрізнення понять, за станом на 5 квітня 2015 р. / М. Кармазіна, О.Шурбована // [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=59&c=1308>.
6. На найближчій сесії ПАРС обговорять демократичні інституції в Україні, за станом на 5 квітня 2015 р. / [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://www.newsru.ua/ukraine/17jan2012/strasburg.html>.
7. Бергер П. Л., Бергер Б. Що таке інституція? Випадок мови / П. Л. Бергер, Б. Бергер // Пер. Ю. Яремко, за станом на 5 квітня 2015 р. / [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://www.ji.lviv.ua/n35texts/berger.htm>.
8. Коць Т. Інститут-Інституція, за станом на 9 квітня 2015 р. / Т. Коць // [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://kulturamovny.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine60-33.pdf>.
9. Amy Hackney Blackwell, The dictionary of essential legal terms, 1st ed., Sourcebooks, Inc., Naperville, Illinois, 2008, 556 p.
10. Cremer D., M. van Vlugt (1999), Social Identification Effects in social dilemmas: A Transformation of Motives, European Journal of Social Psychology, Vol.29 No.7, pp. 871–93;
11. Henry Campbell Black, Black's law dictionary, 4th Ed. Rev., West publishing company, 1968, 1882 p.
12. Report on civic monitoring of implementation of the EU-Ukraine Association Agenda, December, 2011 – September, 2012, «Design Studio»PAPUGA». – Lviv, 2013. – 65 p.
13. <http://dictionary.reference.com/browse/institution>

УДК 821.162.1:821.161.1

Л. В. Зелінська,

Національний університет «Острозька академія», м. Острог

ВІДОБРАЖЕННЯ «СЕРЕДНЬОГО КЛАСУ» У МАЛЯРСТВІ ТА ЛІТЕРАТУРІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ДР. ПОЛ. XVIII – ПЕР. ПОЛ. XIX СТ.

Стаття присвячена проблемі відсутності героя-підприємця, відсутності теми соціальної мобільності у культурі Російської імперії вибраного періоду. Методом «нового історизму» вивчено контекст і з'ясовано відмінність між реаліями та художніми моделями.

Ключові слова: портрет, підприємливість, середній клас, маргінал

ИЗОБРАЖЕНИЕ «СРЕДНЕГО КЛАССА» В ЖИВОПИСИ И ЛИТЕРАТУРЕ РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ ВТ. ПОЛ. XVIII – ПЕР. ПОЛ. XIX ВВ.

Статья посвящена проблеме отсутствия героя-предпринимателя, отсутствия темы социальной мобильности в культуре Российской империи избранного периода. Методом «нового историзма» изучен контекст и определены различия между реалиями и художественными моделями.

Ключевые слова: портрет, предпринимательство, средний класс, маргинал

REFLECTION OF THE «MIDDLE CLASS» IN THE PAINTINGS AND LITERATURE OF THE RUSSIAN EMPIRE OF THE SECOND HALF OF THE 18TH – THE FIRST HALF OF THE 19TH CENTURIES

The article deals with the issue of absence of the entrepreneur hero, absence of the social mobility theme in the culture of Russian Empire of the chosen period. «New historicism» method has been used to study the context and differences between realia and art models.

Key words: portrait, entrepreneurship, middle class, fringe.

У літературознавстві прийнято досліджувати факти літературного процесу. Вивчення відсутності певних образів та ідей, на нашу думку, є не менш важливим. З'ясовуючи лакуну, відкриваємо усунуті проблеми; на опозиції присутності-відсутності знаходимо нові аргументи і укладаємо новий контекст. Так, наприклад, російські літературознавці визнали домінуючим в др. пол. XVIII ст. образ героя-філософа [20], а тему служіння – головним видом суспільної діяльності. Натомість герой-підприємець, тема соціальної мобільності були відсутніми в культурі часів Катерини II, і мало що змінилося в пер. пол. XIX ст. Виникає запитання: вольтер'янство (специфічна поведінка, мода, комунікація) було цікавішим за етику ринкової економіки А. Сміта, чи дискурс просвітницької філософії насправді самодержавний? Контекст цього запитання становить **актуальність теми** «середнього класу» в мистецтві Російської імперії, що сьогодні, в час реструктуризації українського суспільства, є особливо важливою. Міждисциплінарний підхід до теми дозволяє вибрати **об'єктами** дослідження портрет

російського підприємця-кріпака Н.Сеземова (1770), намальованого художником українського походження Д.Левицьким (1735–1822), і роман польського письменника Ю. І. Крашевського (1812–1887) «Остап Бондарчук» (1847) про лікаря-кріпака. **Предметом** дослідження є художнє відображення самостійної діяльності підданого Російській імперії вказаного періоду, моделювання його поведінки, розуміння мотивації героя-маргінала, котрий формує «середній клас» суспільства. **Мета** – переосмислити стереотипи, насаджені ідеологією минулих сторіч, за допомогою **методу** «нового історизму».

В **огляді джерел** необхідно зазначити, що творчість художника Д.Левицького почали системно вивчати лише у ХХ ст.: художній стиль (А.Валіцька [4], Л.Маркіна [14], Н.Молева [15]), історичний контекст (А. Бенуа [2], Н. Глінка [7], Н. Гершензон-Чегодаева [8]), міфологічний контекст (С. Кузнецов [13]). Зокрема, А. Валіцька наголошує, що в Д. Левицького «художественный метод подвижен, богат и не исчерпывается ни одним из стилистических направлений века... В целом творческий путь представляет несомненное движение к реализму» [4, с. 7]. Творчість Ю. І. Крашевського в культурі Російської імперії завжди мала певний резонанс. На роман «Остап Бондарчук» одним з перших відгукнувся російський критик Д. Писарев [16], коли твір вийшов у перекладі 1858 р. Вказавши на художні здобутки та недоліки, критик, проте, адресував твір читачкам. І. Франко згадав вказаний роман відносно теми селянства, вважаючи, що «Крашевський започаткував новий напрям у польській белетристиці, вводячи до неї вперше справжні, живі, народні типи. Його повісті «Ярина», «Остап Бондарчук», «Уляна», «Хата за селом», крім першорядних мистецьких достоїнств, мають і завжди матимуть першорядну вартість в історії польської літератури, як перші промені світла, кинуті у цю досі темну глибину, яка називається життям і душою простого народу» [23, с. 68]. У радянський період з'явилися вступні статті до видань українською мовою творів Ю. І. Крашевського, декілька наукових статей, серед яких І. Грики [9] та Р. Кирчіва [12]. На початку ХХІ ст. поживалися польсько-українська культурна співпраця і це відобразилося на здобутках крашевськіани. На сьогодні є три основні персональні монографії В. Василенка [5; 6], С.Баженової [1] та Р. Радішевського [18], у яких висвітлюються проблеми творчості письменника, пов'язані із українською культурою. У статті М.Жулинського [11] піднята проблема конфліктності «свій – чужий». Г. Бондаренко [3] досліджує культурні коди роману, запозичені у Ж.-Ж. Руссо. **Новизною** нашого дослідження є аналіз резонансу мистецтва на зміну суспільних тенденцій.

Першим офіційним зображенням кріпака вважається портрет Н. Сеземова, «села Вихіно поселянина», виконаний Д. Левицьким 1770 р. у Санкт-Петербурзі. Належачи графу П. Б. Шереметьєву, Н.Сеземов завдяки діловим рисам характеру нажив капітали, став так званим «капіталістичним селянином». Він займався збором податків на вино. Особу, котра вела такий вид діяльності, називали «откупщиком» (похідне від – купець, що означало в Російській імперії загалом підприємця). Пізніше Н. Сеземов розпочав ще й кредиторську діяльність (оголошення в «Санктпетербургских ведомостях» за 1773 р.), що свідчила про його активність, розвинуту інтуїцію, уміння ризикувати. Історик В.Столбов вказує, що «вотчинная контора взимала с «капиталистских» крестьян плату (ренту) за их предпринимательскую деятельность. /.../ Сеземов платил 248 руб. в год. /.../ Иногда крестьяне отказывали Шереметьевым по тем или иным причинам. Известен факт, когда крестьянин Сеземов не только отказал графу в сумме 10 тысяч руб, но в ответ на угрозу графа провел операцию через банкирскую контору Тамеса о получении последней векселя с графа на эту сумму» [21]. А для сиріт московського Виховного Дому – «благотворительное закрытое учебно-воспитательное учреждение для приёма и призрения подкидышей и бесприютных детей» – Н. Сеземов пожертвував 20 тисяч рублів. Такою була його воля: поміщику відмовити, сиротам віддати.

У статуті Виховного Дому вказувалося, що сироти здобувають соціальний статус «вільної особи». Багато кріпаків підкидали своїх дітей, сподіваючись на цей статус. Проте досягнути його було нелегко. Історик медицини В. Альбіцький витягнув із архівів іншу назву Виховного Дому – «фабрика ангелів», отриману внаслідок великої смертності. Філантропія Н.Сеземова не була абстрактною. Ті діти, котрим пощастило вижити, навчалися грамотності, різним ремеслам, в т. ч. медицині; найбільш обдаровані студіювали в Московському університеті, Академії художеств. У країні жорсткої соціальної стратифікації сиротинець був одним із джерел поповнення середнього класу.

У зв'язку із доброзичливістю Н.Сеземова цариця Катерина II розпорядилася намалювати портрет благодійника. Як сама особа, так і стиль виконання портрета були винятковими для мистецтва ХVIII ст. Постаць Н. Сеземова взята крупним планом. Масивний одяг хоча й з дорогих тканин, але у простонародному стилі, – зливається із темним фоном. Численні складки, змінання тканини, на противагу «вилитому» мундиру офіційних портретів, вказують вільний рух – вільну діяльність людини. Бородатий чоловік з непокритою головою, розкуйовдженим волоссям приходить наче б то нізвідки, – так можна сказати, якщо взяти до уваги традиційне тло парадних портретів аристократів – інтер'єри, аксесуари, символи. Могутня постаць селянина заповнює увесь простір портрета, символізуючи цим нову силу у суспільстві. Офіційності додає широкий жест Н. Сеземова, яким вказує на грамоту. На ній намальований план Виховного Дому, немовля і рядки з Біблії. Кмітливий погляд селянина, виразно промальовані зморшки навколо очей і лобі явно відрізняють це обличчя від «фарфорових» масок парадних портретів. Відчувається внутрішня свобода, відкритість натури Н. Сеземова, його комунікабельність і впевненість у собі.

Припускаємо, що модель обумовила психологічну манеру художника. Д.Левицький буде поглиблювати її надалі, зокрема, у камерному портреті Д. Дідро, мальованому під час перебування філософа у Санкт-Петербурзі 1773 р. Французький просвітителю зображений також без перуки, волосся злегка розкуйовджене, зморшки свідчать про рухливу міміку обличчя. Одягнутий у домашній халат. Демократизація (в розумінні простоти, натуральності) і відтворення динаміки людини – це кроки до створення реалістичного портрету. Д. Левицький втілював почуття самодостатності у двох різних за соціальним та національно-культурним статусом осіб; втілював характер людини, котра реалізує свої потенції.

Тим не менше підприємлива і благочинна діяльність «капіталістичних селян» не викликала інтересу в літераторів. Тема людини у сфері грошей, продукування, обігу товарів, коливання ринку була так само неприйнятною, як тема людини науки і прогресу. Хоча саме завдяки підприємливим Сеземовим Російська імперія поволі переходила на новий лад, від держави військової машини до більш світського суспільства із «середнім класом». Серед сучасників Н.Сеземова, котрі підтримували його капіталістичну діяльність економічними концепціями, можна нарахувати лише кількох (!) осіб. Ними були два учні А. Сміта – С. Десницький (поч. 1740-х – 1789) та І. Третяков (? – 1779), брати Я. (ст.) та Я. (мол.) Козельські (бл. 1728 – 1795), депутат Комісії А.Алейніков. Кілька осіб (причому усі, окрім І. Третякова, українського походження) протистояли таким ідеологам як кн.Шербагов, письменник М.Карамзин та ін. Роман О.Радішева «Подорож із Петербурга в Москву» (1790) опублікований приблизно в часі смерті Н.Сеземова. Навіть якби читач був ще живим, у тій книзі, де співчують кріпакам і кличуть їх до бунту, прочитати про себе нічого не зміг би. Як перебудувати господарство імперії, – проблема, до якої письменник, будучи жорстко покараний за твір, не наближався.

С. Десницький, застосувавши витончену іронію, завдяки якій обманув цензуру, у «Слові про прямиий і найближчий спосіб навчання законності» (1768) протиставляє російську воєнщину купецтву. Після славослов'я робить висновок, що

«...предприятия, полезные роду человеческому, одним оружием и единственным упражнением военным в желаемое действовање произведены быть и достигнуть до своего совершенства благопоспешно не могут» [10, с. 189]. Економіст переко­нує своїх «слухателів» в тому, що саме «купечеством больше народы скрепляются и соединяются, нежели каким другим средством. Доказательством неоспоримым есть целая Европа, в которой ныне совсем невозможно победителю овладеть целым государством или разорить оное вконец, ибо прочие державы, будучи в взаимном между собою купечестве, и пре­жде объявления войны восстают против зачинающего» [10, с. 191]. Наскільки актуально звучать ці слова сьогодні, в час протиставлення усього Західного світу російському вторгненню на Схід України, – немає потреби обґрунтовувати. Та й не маємо жодних підстав заперечити С.Десницькому в тому, що товарно-грошові комбінації об'єднують людей, а солдат зі своєї натури «не терпит продолжительных и трудных исследований в тяжёбных и криминальных делах; у него короткий раздел и решение в обоих случаях» [10, с. 193]. Підтримка С.Десницького молодіої буржуазії Російської імперії і його розуміння свободи як вільної господарської діяльності – це слово на захист Н.Сеземова.

Підтримав його і І. А. Третьяков у доповіді «Міркування про причини багатства і повільного збагачення держав як у давніх, так і в сучасних народів» (1772), в якій прямо проголосив необхідність комерції, банків для економічного процвітання суспільства. За свою прямоту економіст був переслідуваний. Проте економічних законів не змінити. К.Поппер упевнений, що «...торгівля, комерційна підприємливість, певно, є однією з небагатьох форм, у якій *особиста ініціатива та незалежність* [шрифт – Л.З.] можуть укріпитися навіть у суспільстві, де й досі переважає племінний лад» [17, с. 200], або за російською термінологією – община.

Після війни з Наполеоном Бонапартом пояснення законів ринкової економіки стає популістським. Економіст М. Тур­гєнев у книзі «Досвід теорії податків» (1818) описує негативний образ відкупника на тлі безумовно позитивної діяльності держави. Якщо уряд віддає збір податків на відкуп, то, на його думку, «откупщик ни на что более не смотрит, как только бы выручить должную сумму денег, не заботясь о том, может ли человек, отдающий ему последнее сего дня, быть в состоянии платить налог в последствии; разорение тысячи семейств не причинит ему никакого убытка. Откупщикам всегда казались не довольно строгими законения против неисправных плательщиков. /.../Если правительство собирает доход от налогов посредством своих чиновников, то оно для собственных своих выгод должно поступать с неисправными плательщиками гораздо человеколюбивее, нежели откупщики, зная, что если подданный разорится от налога сего дня, то завтра он ничего ему не заплатит. Впрочем самое дурное правительство чувствует болем сострадания к народу, нежели сколько можно ожидать от откупщика» [22, с. 221–222]. Отже, уряд гуманніший, ніж відкупник... У такому висновку М. Тургєнева не обійшлося без автоцензури і народництва. Не дивно, що в середині ХІХ ст. з'являться художні твори, у яких герой-підприємець є винятково об'єктом сатири. Відкупник Н.Сеземов переводив кошти з місця витрати на місце прибутку; діяв на перспективу. Чи не «господарська свобода» підприємця і необхідність законослужності суспільства відлякувала М. Тургєнева, вихованого в атмосфері патронату?

Позиція М. Тургєнева поєднується із головною ідеєю роману «Остап Бондарчук» Ю. І. Крашевського – створити образ героя, котрий не може (чи не повинен?!) скористатися із вигідної життєвої ситуації; має талант підприємливості, але проявляє його лише в епізодах служіння господарям; на загал цілковито пасивний і меланхолійний. Фабула роману полягає на тому, що соціальна опірність лікаря-кріпака, який студював у Берлінському університеті, знижена до мінімуму. Головний герой Остап мучиться сумнівами щодо свого маргінального місця у житті, втрату ідентичності чи неможливість ідентифікувати себе. Тим не менше, служить своїм панам самовіддано, рятує їх від хвороби, злиднів, сирітства. Чинить це до останньої глави роману як призначення долі й особисте волевиявлення.

Якщо порівняти фабулу роману із епізодами біографії Н. Сеземова, то отримаємо повну протилежність людських натур. Обидва маргінали, але літературна модель перебуває у стані тотальної пригніченості й самозаперечення. Якими засобами досягав ефекту художньої правди такого героя Й. І. Крашевський? Письменник скористався своїм талантом художника, тому звернемо увагу на такий засіб поетики як портрет. З іншого боку, це зробить наше дослідження симетричним – портрет історичної особи порівняємо із портретом персонаж.

У пролозі роману – сліди війни 1812 року, зруйнована Волинь. Перший портрет Остапа читач бачить очима графині, яка щойно дізналася про втрату коштовностей і відчула страх бідності. Кріпацький хлопчик в руїнах палацу викликає в неї материнський інстинкт: «Ze łzami spojrzała na dziecko hrabina. Było to dziecię wieśniacze, nędzne, żółte, wybladłe, sześć lub siedem lat mieć mogące, a tak odarte, że połowa ciała przez łachmany poczepiane świeciła. Siernieżka jego zlepiona z najróżniejszych szczętołw, ledwie piersi i biodra okrywała; nogi bosc, ręce nagie, głowa nie okryta była; a na bladej twarzy, pomimo przestachu, cierpienia, śladów schorowania i wyniszczenia głębokiego, ujmujący wyraz łagodności panował. Siwe oczy we łzach pływały, a ściśnięte usta, kształtne, wąskie, choć sine, choć we wpadłych policzkach, nie śmiejąc wzywać litości, zarysowały przymuszony uśmiech, uśmiech biednych co za obowiązek sobie mają, pokrywać nim cierpienie i prosić miłosierdzia. Pomimo odarcia i przerażającej nędzy, błaдоści, wyśnienia, dziecię jeszcze było piękne, tą smętną pięknoscią zeschniętych kwiatów, co się rozkwitną na gałązce rośliny zwarzonej jesienią. Twarz uciekającego dziecięcia uderzyła hrabinę i tak już rozczuloną widokiem zniszczenia, myślą o sobie i swoim dziecięciu» [24, с. 16–17]. Портрет емоційно обрамлений зворушенням графині, тому знаходиться у її естетичному полі сприйняття. Тобто портрет априорі не може містити натуралістичних деталей, відштовхувати брудом, гнійними виразками на обличчі, ковтунами у волоссі, вошами, хоча сирота жив, як тварина, більше року. Навпаки, автор намагається встановити зв'язок між людьми протилежних класів і на цьому зв'язку втримати увесь сюжет: у пролозі малий Остап викаже злодія, у наступних розділах він буде закохуватися, рятувати, турбуватися за своїх панів. Таким чином письменник конструює суспільство соціальної злагодки: з боку підлеглих – лицарське самозречення васала, з боку власників – потреба у захисті сюзерена.

Г.Бондаренко схильна вважати цей портрет сентименталістським і «жалість» графині пояснювати «поривом серця» [3, с. 174]. Західноєвропейська сентиментальна проза ХVІІІ ст. акцентувала на душевному багатстві соціальних низів, а не верхів. На наш погляд, письменник мотивує співчуття графині спільною бідною.

Далі сюжет розгортається через років 15–20, з волинського села переходить в Берлін. Миською вулицею йдуть двоє молодих чоловіків: «Po jasnych włosach, a więcej jeszcze po charakterystycznych rysach, poznać było łatwo, że słowiańska krew płynęła w ich żyłach, że wśród germańskiego świata, byli przybyszami i gośćmi. Lecz należało do jednego plemienia, dwaj młodzi widocznie, nie pochodzili z jednej narodu klasy» [24, с. 21]. Відокремивши персонажів з миського натовпу за расовим принципом (поширений постромантичний стереотип мислення), автор переходить до класового принципу і перший портрет графа Альфреда подає саме з таких позицій. Втома, виснаження, в'ялість, блідість і дещо презирлива задумливість – це традиційні ознаки аристократії. Навіть skarłowacenie (дослівно стати карликом) Альфреда, – не є сатирою, а натяком на тендітність.

Портрет Остапа створено за контрастом до графа: «Drugі, obok siedzący, barczysty, słuszniejszy, biały, rumiany, zbudowany na olbrzymia, rozrosły jak dąb na dobrej ziemi, z długim włosom blond i niebieskim okiem, z malinowymi usty; tęskno także, choć

wcale inaczej patrzył. Jego milczenie więcej daleko mówiło. Zrzucony kapelusz, rozpięzchłe włosy, zdarta rękawiczka, zgięty kij w rękę silnym, dowodziły gry namiętnej wewnątrz. Oczy błędziły po przechadzce, a każde odebrane wrażenie pisało się wyraźnie, jasno, na niezastygłym jeszcze obliczu. Co uczył, to wyrażał w tej chwili, całym sobą» [22]. Риси обличчя передані фольклорними образами, типовими для казкового богатиря. Романіст готував ефект невпізнанності дорослого героя. Але, щоб потрапити із молодим графом у Берлін і могли там студіювати разом з ним в університеті, Остап повинен був багато вчитися, а не фізично напрацьовувати мускулатуру. Революційний стрибок із кріпаків у студенти письменник не простежує. Тому читач не знає, яка самосвідомість сформувалася у головного героя. Не вносить ясності вказівка на рухливу міміку Остапа – читач не бачить, на що реагує герой.

Суттєва частина портрету – одяг аристократа і маргінала. Він різниться не стільки вказаними фірмами і специфічними деталями тодішньої моди, як способом носіння одягу. Альфред – бездоганно припасований, укладений, зав'язаний, зашнурований. «Drugi, przeciwnie zaniedbanym ubraniem, przypominał Bursza, dość gruba, białości śnieżnej koszula, buchasto, dobywała się z pod długiej czarnej, niedbale spiętej kamizelki; chustka a la Colin, ledwie z lekka obwijająca szuję żyłastej i muskularnej struktury. Ręce, z których jedna obnażona była, nie nosiły na sobie śladów tego pieszczonego starania, z jakim ludzie wyższego świata, zwykli się z nimi obchodzić» [24, с. 23]. Як вказує оповідач, манерою носіння одягу герой нагадує буржуа. Від такого персонажа читач очікує вільнотумних чи принаймні утилітарних ідей. Остап виливає душевне сум'яття: «Я – парія...», – і занурюється в глибокий сум. Його думи скеровані на майбутнє.

Студентських маркерів в одязі обох молодих чоловіків не було, тому згадка про їх навчання в університеті є наступною несподіванкою, тим більшою, наскільки автор бездоганно відтворює етикетне спілкування двох друзів. Статус студентів не підкріплено ні жаргоном, ні професійною лексикою. Коло спілкування обох волинян в університеті без сумніву розширилося, а враження таке, наче вони знаходилися в ізоляції. Питання ідентичності: хто я, – котре ставить Остап, тут потребує спеціального пояснення, чому перебування в університеті не підказало героєві жодної відповіді. Університетське оточення повинно було би в якісь міри сформувати свідомість індивіда, самореалізацію, самостійність вибору. До цього також зобов'язував фах лікаря. Письменник штучно завішує героя у стані «поміж»: ні селянин, ні аристократ. Так ніби в Західній Європі не існувало «третього класу» чи різночинців в Російській імперії. «Конфліктність дилеми «свій-чужий» [11, с. 17], на яку вказує М. Жулинський, на нашу думку, потрібна для підтримки постійного стану меланхолії.

Повернемося до лакун соціальної мобільності героя. Щоб могли вчитися в університеті, мало церковно-приходської школи; потрібне знання природничих дисциплін, німецької мови, і як ще виявилось пізніше, Остап бездоганно володів французькою. Для кріпака це було доступним лише за певних умов, котрі автор не розкриває. Побіжною згадкою Остапа про його навчання у школі не достатньо. Ю. І. Крашевський укладає м'який, дуже вразливий характер свого героя-маргінала. Щоб опанувати медицину, потрібна стійка психіка, а не вразливість, елементи матеріалістичного світогляду. На 1847 рік університет був величезним досягненням для молодого людини. Цього успіху і сприятливої суспільної тенденції для себе герой не усвідомлює.

Історичний контекст натомість свідчить про масову демократизацію науки. З 1810 р. у берлінському університеті на посаді професора анатомії працює зоолог і ботанік К.А. Рудольфі (1771–1832). Його учень, за походженням син шевця Й. П. Мюллер (1801–1858) у 1833 р. займає кафедру анатомії і фізіології, стає директором Анатомічного театру при берлінському університеті до кінця свого життя. Період діяльності К. А. Рудольфі та Й. П. Мюллера хронологічно співпадає із перебуванням в берлінському університеті персонажів Ю.І.Крашевського – Остапа і Альфреда. Міщанин-сирота Ф. Гоппе-Зейлер (1825–1895) в 1850 р. отримав у Берліні звання доктора. У майбутньому він стане відомим професором фізіологічної хімії. Позитивіст і матеріаліст, засновник електрофізіології Е. Г. Дюбуа-Реймон (1818–1896) працює професором цього університету з 1855 р.

Атмосферу наукової співпраці і конкуренції професорів та студентів, атмосферу сенсаційних відкриттів зафіксовано в мемуарах І. Сеченова (1829–1905) «Автобіографічні записки» (1904). Він перебував у берлінському університеті з 1856 р.; працював у лабораторіях Й. П. Мюллера, Е. Г. Дюбуа-Реймона. Одного разу Й. П. Мюллер «завел речь на лекції о человеческих расах и угостил нас, своих русских слушателей, – пише І.Сеченов, – замечанием, что длинноголовая раса обладает всеми возможными талантами, а короткоголовая, в самом лучшем случае, – лишь подражательностью. Если при этом имелись в виду россияне вообще, то суждение было для немца еще милостиво, потому что в эти годы нам не раз случалось чувствовать, что немцы смотрят на нас, как на варваров. Да и могло ли быть иначе, – ни в науке, ни в промышленности россияне не проявляли еще самостоятельности» [19, с. 76]. Російський стажист без образи згадує стереотипи німецьких професорів, розуміючи їх причини. У Ю.І.Крашевського міркування про раси містить відчуження і слов'янофільські тенденції.

Є в «Автобіографічних записках» коротка згадка про відмінність ментальностей студентів з Російської імперії. У Відні І. Сеченов з'явився до професора К.Людвіга «и был первым москвитом, которого он увидел (впоследствии он умел различать в русских три типа, под названиями петербуржцы, москвиты и малороссы)» [19, с. 88]. Якими були українські студенти, мемуарист не деталізує.

І. Сеченов згадував, як у Берліні шукав лекції різних учених. Слухав курси в засновника наукового фізичного товариства Г. Г. Магнуса (1802–1870). І це в той час, коли уже був відкритий «ефект Магнуса». Відвідував курси аналітичної хімії Г. Розе (1795–1864), автора трактату «Ausführliches Lehrbuch der analytischen Chemie» (1851). Не без впливу цих учених І. Сеченов сконструював апарат – «кров'яну помпу» – і розвіяв міф про «нездібність короткоголової раси». Після повернення в Росію в 1859 р. І. Сеченов міг прочитати роман Ю. І. Крашевського «Остап Бондарчук» у російському перекладі. Складно передбачити його враження. Російські студенти Гейдельберзького університету обурювалися романом І. Тургенева «Батьки і діти» (1860–1861) – нігіліст Євгеній Базаров вражав нечуттєвістю. Остап Бондарчук – в ореолі святості, його останній портрет намальований на хуторі, де він став відлюдником-знахарем: «Sparty był otwartą książką. Ubrany po wieśniaczemu, z zapuszczoną złotawą brodą, z obnażoną prawie i wypętlą głową, z zapadłymi, bladymi policzki, dumał. Zestarzał się – odmienił» [24, с. 117]. Від університету до хутору – така дорога головного героя роману Ю. І. Крашевського, «моральної тіні» Базарова.

Висновки. Дітяч українського походження – Д. Левицький, С. Десницький, брати Я. і Я. Козельські та ін. проголошували ідеї демократії в часах потужної військово-державної машини. Вони підтримували «середній клас», котрий потребував реалістичного стилю мистецтва, господарської ідеології. Література, спираючись на «селективну народність», розвивала цінності самодержавної системи. У романі «Остап Бондарчук» Ю. І. Крашевський піддає сумніву соціальну мобільність героя; описує марність набутих знань в університеті, інтелектуального спілкування, здобуття репутації чи загалом життєвого успіху. Процес дозрівання особистості у творі упушено. Письменник моделює суспільство соціальної злагоди на основі феодального культу лицаря і сюзерена, капіталістичну ініціативність знижує до мінімуму.

Література:

1. Баженова С. Е. Ю. І. Крашевський і Україна [Текст] : монографія / Стефанія Баженова. – Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2012. – 155 с.
2. Бенуа А. История русской живописи XIX века [Текст] : монографія / А. Бенуа. – М. : Республика, 1995. – 448 с.
3. Бондаренко Г. Руссоистські мотиви в повісті Ю. І. Крашевського «Остап Бондарчук» / Волинь-Житомирщина. Універсум Ю. І. Крашевського. – Вип. 25. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – С. 172–178.
4. Валицкая А. П. Дмитрий Григорьевич Левицкий 1735–1822 [Текст] : монографія / А. П. Валицкая. – Л. : Художник РСФСР, 1985. – 96 с.
5. Василенко В. Крашевский в Российской империи 1812–1863–1917 [Текст] : монографія / В. Василенко. – Poznań : Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, 2002. – 401 с.
6. Василенко В. Пройти Україну... : Ю. Крашевський і польський образ нашого краю / Пам'ять століть. – 2005. – № 6. – С. 79–97.
7. Глинка Н. И. Дмитрий Григорьевич Левицкий, 1735–1822 / Беседы о русском искусстве. XVIII век. – СПб., 2001. – С. 181–212.
8. Гершензон-Чегодаева Н. М. Дмитрий Григорьевич Левицкий [Текст] : монографія / Н. М. Гершензон. – М. : Искусство, 1964. – 458 с.
9. Грика І. Українське село в селянському циклі повістей І. Крашевського / Питання слов'янської філології. – Вип. І. – Львів : Вид-во Львівського ун-ту, 1960. – С. 65–72.
10. Десницкий С. Слово о прямом и ближайшем способе к научению юриспруденции / Избранные произведения русских мыслителей второй половины XVIII века: В 2 т.- Т. 1. – М. : Госиздат пол. лит., 1952. – С. 187–193.
11. Жулинський М. Парадигма «Іншого» у творах волинського циклу Ю. І. Крашевського / Волинь-Житомирщина. Універсум Юзефа Ігнація Крашевського. – Вип. 25. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – С. 5–20.
12. Кирчів Р. Юзеф Крашевський і Україна / Радянське літературознавство. – № 8. – 1968. – С. 75–85.
13. Кузнецов С. Неизвестный Левицкий. Портретное искусство живописи в контексте петербургского мифа [Текст] : монографія / С. Кузнецов. – СПб. : Логос-СПб, 1996. – 160 с.
14. Маркина Л. «Мастерство твое потомков поздних удивляло» // Искусство. – 1985. – № 11. – С. 61–67.
15. Молева Н. М. Дмитрий Григорьевич Левицкий [Текст] : монографія / Н. М. Молева. – М. : Искусство, 1980. – 232 с.
16. Писарев Д. И. «Остап Бондарчук». Роман И. Крашевского. – Режим доступа : http://az.lib.ru/p/pisarew_d/text_1858_bdch.shtml
17. Поппер К. Відкрите суспільство та його вороги / К. Поппер. – К. : «Основи». – Т. 1. – 1994. – 444 с.
18. Радишевський Р. Ю. І. Крашевський: діалог з Україною [Текст] : монографія / Р. Радишевський. – Вінниця : ППТД«Едельвейс і К», 2012. – 159 с.
19. Сеченов И. М. Автобиографические записки / И. М. Сеченов. – М. : Изд-во Академии Наук СССР, 1945. – 177 с.
20. Смирнова Н. В. Образ героя-философа в русской литературе второй половины XVIII века: типология и поэтика. – Автореф. спец. 10.01.01. русская лит. – Нижний Новгород, 2012. – 22 с.
21. Столбов В. П. «Капиталисты» крестьяне-старообрядцы... – Режим доступа : <http://krotov.info/history/18/3/stolbov.htm>
22. Тургенев Н. Опыт теории налогов / Н. Тургенев. – СПб., 1818. – 368 с.
23. Франко І. Польський селянин в освітленні польської літератури / Іван Франко. Збір. тв.: У 50-ти т. – Т. 27. – К. : Наук. думка, 1980. – С. 66–94.
24. Kraszewski J. I. Ostap Bondarczuk / J. I. Kraszewski. – Lwów-Warszawa, 1875. – 120 s.

УДК 811.161.1'34

А. А. Зернецкая,

Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова, г. Киев

ФОНОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ ФОНЕТИЧЕСКИХ ЧЕРЕДОВАНИЙ В РУССКОМ ЯЗЫКЕ

В статье рассматривается одна из проблем, нарушающая научную систему теории фонетики и фонологии – адекватность и оптимальность терминологии. В связи с этим автор предлагает пересмотр подход к рассмотрению терминологии подсистемы фонетики – «Фонетические чередования». С точки зрения формальной логики верно утверждение, что фонетические чередования звуков – это взаимоисключающая замена звуков, принадлежащих одной фонеме (аллофонов), в различных фонетических позициях. По мнению автора, более корректными названиями данного фактора являются (а) «позиционные синтагматические факторы (условия/причины) фонетических чередований» и (б) «позиционно-комбинаторные синтагматические факторы (условия/причины) фонетических чередований». В результате рассмотрения данной проблемы автор приходит к выводу, что все фонетические чередования по степени уточнения учитываемых факторов, явлений и процессов имеют три уровня характеристик: (1) характеристика и перечень фонологических синтагматических факторов, которые создают условия возникновения мен/изменений; (2) характеристика и перечень фонологических парадигматических явлений, происходящих в результате влияния обуславливающих факторов синтагматического уровня; (3) характеристика (артикуляционно-акустическая) и перечень (редукция, ассимиляция, аккомодация и др.) фонетических процессов, которые происходят на парадигматическом уровне, обусловленном фактами синтагматического уровня.

Ключевые слова. Фонетика, фонология, фонетические чередования звуков, позиционная мена, позиционное изменение, позиционно-комбинаторная мена, позиционно-комбинаторное изменение.

ФОНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ФОНЕТИЧНИХ ЧЕРГУВАНЬ У РОСІЙСЬКІЙ МОВІ

У статті розглядається одна з проблем, що порушує наукову систему теорії фонетики і фонології – адекватність і оптимальність термінології. У зв'язку з цим автор пропонує перегляд підхід до розгляду термінології підсистеми фонетики – «Фонетичні чергування». З точки зору формальної логіки вірним є твердження, що фонетичні чергування звуків – це взаємовиключна заміна звуків, що належать одній фонемі (аллофонів), в різних фонетичних позиціях. На думку автора, більш коректними назвами даного фактору є (а) «позиційні синтагматическі фактори (умови/причини) фонетичних чергувань» і (б) «позиційно-комбінаторні синтагматическі фактори (умови/причини) фонетичних чергувань». В результаті розгляду даної проблеми автор приходять до висновку, що всі фонетичні чергування по мірі уточнення факторів, явищ і процесів, які враховуються, мають три рівня характеристик: (1) характеристика та перелік фонологічних синтагматических факторів, які створюють умови виникнення якісних/кількісних змін; (2) характеристика та перелік фонологічних парадигматических явищ, що відбуваються в результаті впливу обумовлюючих факторів синтагматического рівня; (3) характеристика (артикуляційно-акустична) і перелік (редукція, асиміляція, акомодация та ін.) фонетических процесів, які відбуваються на парадигматическому рівні, обумовленому фактами синтагматического рівня.

Ключові слова. Фонетика, фонологія, фонетичні чергування звуків, позиційні кількісні зміни, позиційні якісні зміни, позиційно-комбінаторні кількісні зміни, позиційно-комбінаторні якісні зміни.

PHONOLOGICAL ASPECT OF PHONETIC ALTERNATIONS IN RUSSIAN

The article highlights one of the problems that violates the phonetics and phonology theory scientific system: the terminology adequacy and optimality. In this regard, the author proposes a revision approach to dealing with phonetics terminology subsystem – «Phonetic alternation». From the formal logic point of view is more valid to say that the phonetic sounds of alternation – a mutual exclusion replacement sounds belonging to one phoneme (allophones), in various phonetic positions. In author's view, more correct names of these factors are (a) «positional syntagmatic factors (/conditions/reasons) phonetic alternations» and (b) the «position-combinatorial syntagmatic factors (/conditions/reasons) phonetic alternations». As a result of consideration of this issue, the author concludes that all phonetic alternations have three levels of performance in accordance with the degree of refinement factors considered, phenomena and processes: (1) characteristics and list of syntagmatic phonological factors that create conditions for the appearance of the quality/quantitative changes; (2) characteristics and list of phonological paradigmatic phenomena occurring as a result of the influence of the syntagmatic level factors; (3) characteristics (articulatory-acoustic) and a list (reduction, assimilation, accommodation, etc.) of the phonetic processes that occur on the paradigmatic level, conditioned by the syntagmatic level factors.

Keywords: *Phonetics, phonology, sounds phonetics alternation, positional quantitative change, positional quality change, position-combinatorial quantitative change, position-combinatorial quality change.*

Любое теоретическое построение, тем более сделанное и в рамках фундаментальных наук, должно быть логично и непротетиворечиво, как отмечал Караулов, «независимо от того, что бралось за основу – состояние ли научных знаний и представлений соответствующей эпохи или философско-идеологические посылки» [6, с. 35]. Одной из проблем, нарушающих любой научной системы, была и остается актуальной сейчас – адекватность и оптимальность терминологии. По истечению времени с изменением подходов, накоплением новых знаний или просто в результате обобщения и систематизации данного накопленного знания возникает необходимость корректировке уже устоявшихся понятий и терминов. Это необходимо поскольку устаревшие трактовки будут создавать трудности как для дальнейшего развития теории данной науки, так и для использования их в прикладных целях. В связи с этим периодически происходит пересмотр терминологической базы и филологических наук. С некоторыми проблемами неточности в определении понятий в теории фонетики и фонологии столкнулись и мы как при разработке содержания психолингвистического понятия коммуникативной компетенции в части лингвистической компетенции, так и при написании учебника по теоретической фонетике русского языка.

В настоящей статье мы хотели бы рассмотреть терминологию фонетики и фонологии русского языка в части учения о чередовании для уточнения некоторых дефиниций.

Отметим, что автор придерживается взглядов московской фонологической школы, т.к. считает, что теория и классификационные системы, разработанные в её рамках, не только последовательно и аргументировано объясняют фонетические явления и процессы современного русского языка, но и логично связывают устную и письменную речь. А это принципиально важно и не только для научных целей воссоздания стройной модели языка и речи, сколько для прикладных целей: речевого общения и процесса обучения русскому языку, как носителей языка, так и, особенно, тех, для кого русский не является родным.

Фонетические чередования – это подсистема фонетики. И как всякое системное явление она подчиняется системным правилам позиций и переходов, и правилам формальной логики. С точки зрения иерархизации понятия чередования можно построить следующий трехчастный перечень типов чередования в рамках традиционного рассмотрения темы «Чередования» (см. Таблица 1).

Таблица 1.
Фонетические чередования

по причинам чередований	Позиционные чередования	Комбинаторные чередования	
	Позиционная мена	Позиционная мена	Позиционные изменения
по фонетическим процессам	Редукция гласных (качественная и количественная)	Ассимиляция	Аккомодация гласных
	Оглушение звонких согласных	Диссимиляция	Аккомодация согласных
		Диэреза	

Если мы принимаем, что

- «чередование – это парадигматическое отношение между однородными единицами языка (единицами одного уровня), способными заменять друг друга в составе более крупных единиц при определенных условиях» [9, с. 580].

- «Единицы, связанные отношением чередования (или альтернативы), должны быть структурно конгруэнтными, т. е. занимать одно и то же место в структуре одной и той же единицы более высокого ранга, которая при этом выступает в своих разных фонетических или грамматических формах» [9, с. 580].

- «Чередование свойственно, прежде всего, единицам звукового строя – звукам и фонемам, для которых правило структурной конгруэнтности означает, что они в качестве альтернатив должны занимать одно и то же место в составе одной и той же морфемы» [9, с. 580].

То и фонетическое, и нефонетическое чередование звуков – это закономерное различие звуков в вариантах одной и той же морфемы; а

- при нефонетическом чередовании происходит чередование фонем,
- при фонетическом – вариантов и вариаций фонем.

Тогда, с точки зрения формальной логики верно утверждение, что **фонетические чередования звуков** – это взаимозаменяемая замена звуков, принадлежащих одной фонеме (аллофонов), в различных фонетических позициях.

Лингвистический энциклопедический словарь гласит: «При фонетическом чередовании альтернативами являются звуки, взаимно исключающие друг друга в различных фонетических позициях, т.е. принадлежащие одной фонеме; такие чередования изучаются в фонологии и служат основой для определения фонем в языке. Фонетические чередования **всегда позиционные**» (выделение наше. – А.З.) [9, с. 580].

В научной литературе перечисляются разные виды и типы фонетических чередований: позиционные чередования, комбинаторные чередования, комбинаторные изменения звуков, позиционные мены, позиционные изменения и проч.,

также, в связи с чередованиями, рассматриваются фонетические процессы. Причем встречается множество различных толкований, как самих понятий, так и системных отношений между ними [1, 2, 3, 4, 7, 8, 10, 11, 12].

Однако общим является деление (1) на чередование в зависимости от причин (позиционные чередования, комбинаторные чередования, комбинаторные изменения звуков) (авторы) и (2) в зависимости от содержания разных видов чередований (позиционные чередования, комбинаторные чередования, комбинаторные изменения звуков, позиционные мены, позиционные изменения, фонетические процессы) [1, 2, 3, 4, 7, 8, 10, 11, 12].

Мы не будем вдаваться в сравнительный анализ утверждений различных авторов, а остановимся на рассмотрении сути вопроса в наиболее частотных употреблениях.

(1) **Деление на чередование в зависимости от причин.** К причинам чередований обычно относят:

(1.1.) положение звука в слове (в конце, в начале или в середине слова, под ударением или нет, первая или вторая предупредительные позиции и т.д.), не связанное с влиянием звуков, находящихся рядом, называемое «*позиционным чередованием*» и

(1.2.) сочетание с другими звуками, связанное с влиянием одного звука на другой, называемое «*комбинаторным чередованием*».

Логичность и обоснованность группировки по содержанию факторов, устанавливающих причину чередований на синтагматическом уровне, не вызывает никаких сомнений. Основной проблемой являются названия этих двух групп причинных факторов, т.к.

(а) в терминах «*позиционные чередования*» и «*комбинаторные чередования*» не отражены ни их оппозиция, ни соотнесенность с классификационным уровнем;

(б) параллельно с термином «*позиционные чередования*» в учебниках и научной литературе функционируют как синонимичные термины: «*позиционная мена*» и «*позиционное изменение*».

Неточности и синонимия в терминологии приводит к путанице в понятиях, осложняет формирование состава коммуникативной компетенции.

С точки зрения соотнесенности с классификационным уровнем в терминах «*позиционные чередования*» и «*комбинаторные чередования*» слово «*чередования*» не должно фигурировать в качестве главного слова или согласованного определения главного слова, т.к. называемое ими явление – это перечень обуславливающих (причинных) факторов (или, попросту, условий, в которых происходят чередования), а не собственно чередований или их характеристик. Но обязательно упоминание о синтагматическом уровне возникновения условий для чередования.

На наш взгляд, более корректно название фактора

(1.1.) «*позиционные синтагматические факторы (/условия/причины) фонетических чередований*» и

(1.2.) «*позиционно-комбинаторные синтагматические факторы (/условия/причины) фонетических чередований*».

(2) **Деление в зависимости от содержания разных видов чередований** (позиционные чередования, комбинаторные изменения звуков, позиционные мены, позиционные изменения, фонетические процессы)

Если «*некомбинаторные (автономные) синтагматические факторы (/условия/причины) фонетических чередований*» и «*комбинаторные синтагматические факторы (/условия/причины) фонетических чередований*» – это синтагматический уровень рассмотрения чередования звуков, то «*позиционная мена*» и «*позиционное изменение*» – парадигматический.

В терминах «*позиционная мена*» и «*позиционное изменение*» происходит противопоставление по признакам внутреннего содержания фонемы: учета использования либо вариантов (мена), либо вариаций (изменение) фонемы, которые происходят в сигнификативно и перцептивно слабых или сильных позициях. Поэтому термины «*позиционная мена*» и «*позиционное изменение*» абсолютно корректно отражают сущность называемых фонетических явлений.

Если описанные выше два уровня рассмотрения и характеристики фонетических чередований относятся к фонологическому аспекту рассмотрения фонемы, то «*фонетические процессы*» относятся к собственно фонетическому аспекту. Поэтому термин «*фонетические процессы*» на наш взгляд, также адекватен.

Таким образом, все фонетические чередования по степени уточнения учитываемых факторов, явлений и процессов проходят три уровня характеристик:

1) характеристика и перечень фонологических синтагматических факторов, которые создают условия возникновения мен/изменений;

2) характеристика и перечень фонологических парадигматических явлений, происходящих в результате влияния обуславливающих факторов синтагматического уровня;

3) характеристика (артикуляционно-акустическая) и перечень (редукция, ассимиляция, аккомодация и др.) фонетических процессов, которые происходят на парадигматическом уровне, обусловленном фактами синтагматического уровня.

Описанную систему с предлагаемой заменой терминов уже можно сложить в стройную таблицу зависимостей позиций и переходов в соответствии с системным подходом теории информации (см. Таблица 2).

Таблица 2.

		Чередования						
		Нефонетические (исторические) чередования			Фонетические чередования			
		↓			↓			
Фонологический аспект	по причинам чередований	Позиционные чередования Позиционные синтагматические факторы фонетических чередований			Позиционно-комбинаторные чередования Позиционно-комбинаторные синтагматические факторы фонетических чередований			
	по сигнификативной/перцептивной сильной/слабой позиции	Позиционные мены		Позиционные изменения		Позиционно-комбинаторная мена		Позиционно-комбинаторное изменение
Фонетический аспект	по фонетическим процессам	Категорная редукция гласных		Категорная редукция согласных в конце слова		Ассимиляция		Диссимиляция
		Слабление звуков согласные в конце слова		Корректирующая редукция гласных		Дифференция		Аккомодация
						Гласные		Согласные

В заключение отметим, что целесообразнее (и это не противоречит содержательной стороне раздела фонетики) в разделе «Чередования»

(а) осуществить замену традиционно принятых терминов на синтагматическом уровне рассмотрения фонетических чередований с целью достижения соответствия названия и содержания;

(б) ввести схематическую форму подачи системы фонетических чередований в форму таблицы.

Созданная таким образом четкость и наглядность при рассмотрении фонетических чередований будет способствовать совершенствованию теории фонетики и фонологии и расширению ее прикладного потенциала.

Литература:

1. Акишина А. А. Русская фонетика [Текст] / А. А. Акишина, С. А. Барановская. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2011. – 104 с.
2. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов [Текст] / О. С. Ахманова. – 2-е изд., стер. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – 571 с.
3. Бернштейн С. И. Словарь фонетических терминов [Текст] / С. И. Бернштейн. – Москва: Издательская фирма «Восточная литература» РАН, 1996. – 175 с.
4. Бондарко Л. В. Фонетическое описание языка и фонологическое описание речи [Текст] / Л. В. Бондарко. – Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1981. – 199 с.
5. Зубкова Л. Г. Фонологическая типология слова [Текст] / Л. Г. Зубкова. – М.: Изд-во УДН, 1990. – 254 с.
6. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность [Текст] / Ю. Н. Караулов. – М.: Издательство ЛКИ, 2010. – 264 с.
7. Кодзасов С. В. Общая фонетика [Текст] / С. В. Кодзасов, О. Ф. Кривнова. – М.: Изд-во Российского государственного гуманитарного университета, 2001. – 592 с.
8. Кузнецов П. С. Проблема дифференциальных признаков в фонологии и разграничения различных типов их [Текст] / П. С. Кузнецов // Исследования по фонологии: сборник статей / [отв. ред. С. К. Шаумян]. – М.: Наука, 1966. – С. 199–216.
9. Лингвистический энциклопедический словарь [Текст] / [гл. ред. В. Н. Ярцева]. – М.: Сов. энциклопедия, 1990. – 685 с.
10. Реформатский А. А. Введение в языковедение [Текст] / А. А. Реформатский; под ред. В. А. Виноградова. – М.: Аспект Пресс, 1996. – 536 с.
11. Трубецкой Н. С. Основы фонологии [Текст] / Н. С. Трубецкой. – М.: Аспект Пресс, 2000. – 352 с.
12. Щерба Л. В. Раздел II. Фонетика [Текст] / Л. В. Щерба // Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность. – Ленинград: Наука, 1974. – С. 110–190.

УДК 821.163.41'06 – 31.09.

Т. М. Зуенко,

Конотопський інститут Сумського державного університету, м. Конотоп

ДОСЛІДЖЕННЯ ПОНЯТТЯ «ЛАКУНА» У ЛІНГВІСТИЦІ

У статті досліджено специфіку поняття «лакуна» з огляду на теоретичні бачення науковців, яке подається як різноваріантне лінгвістичне та культурне явище. Проаналізовано місце лакуни та її функціонування у лінгвістиці. Обґрунтована необхідність подальших досліджень та розвідок, оскільки термін «лакуна» у світлі лінгвістики має широку понятійну структуру та є складним лінгвістичним явищем.

Ключові слова: лакуна, лакунарність, локальна культура, лексема, лінгвістика.

ИССЛЕДОВАНИЕ ПОНЯТИЯ «ЛАКУНА» В ЛИНГВИСТИКЕ

В данной статье исследована специфика понятия «лакуна» ввиду теоретических видений ученых, которое подается как разновариантное лингвистическое и культурное явление. Проанализированы место лакуны и ее функционирование в лингвистике. Обоснована необходимость дальнейших исследований, поскольку термин «лакуна» в свете лингвистики имеет широкую понятийную структуру и является сложным лингвистическим явлением.

Ключевые слова: лакуна, лакунарность, локальная культура, лексема, лингвистика.

A STUDY OF THE NOTION «LACUNA» IN LINGUISTICS

When comparing the vocabulary of several languages can be identified gaps, white spots in the semantics of one of the languages. These gaps are called lexical lacunas and they appear as a result of no equivalent as a word to a word of another language. Lacunas can be revealed only by comparing and contrastive studies. All lacunas can be compensated by free and temporary phrases. In recent decades, the theory of lacunarity is actively growing, but domestic researchers in this aspect are not enough yet. Being in contact with other culture (othercultural text), the recipient intuitively perceives it through the prism of their local culture, thus misunderstanding of different kinds inevitably arises. In the science literature you can find a variety of concepts, terms that indicate differences in languages and cultures in general, from a purely scientific and accurate (nonequivalent vocabulary, occasional gaps, ethnoeydema), to less clear – dark places. The attempts to fix the differences in languages and cultures using the term «gar» (space) take place in the foreign literature. In domestic science the most interesting are attempts to describe these differences using the concept of «lacuna».

The phenomenon of lacunarity has been the subject of attention of researchers recently – in the last 3-4 decades. This is shown the lack of a unified methodological approach as well as the definition of the term «lacuna» that would satisfy all researchers. In this regard, the problem of representation of the term «lacuna» in linguistics is still actual.

This paper investigates the specific concept of «lacuna» in view of the theoretical vision of scientists, which served as various linguistic and cultural phenomenon. Analyzed the place of lacuna and its role in linguistics. Substantiated the necessity for further research and studies, as the term «lacuna» in the light of linguistics has a broad conceptual framework and is a complex linguistic phenomenon.

Key words: lacuna, lacunarity, local culture, lexeme, linguistics.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. При зіставленні лексики декількох мов можна виявити прогалини, білі плями в семантиці однієї з мов. Ці прогалини називаються лексичними лакунами і з'являються в результаті відсутності еквівалента у вигляді слова слову іншої мови. Тільки за допомогою порівняння та контрастивного дослідження можна виявити лакуни. Всі лакуни можна компенсувати вільними і тимчасовими словосполученнями. В останні десятиліття теорія лакунарності активно розвивається, але вітчизняних досліджень в даному аспекті поки ще небагато. Контактуючи з чужою культурою (іншокультурним текстом), реципієнт інтуїтивно сприймає її через призму своєї локальної культури, внаслідок чого неминуче виникає різного ступе-

ня нерозуміння. У науковій літературі можна знайти різноманітні поняття, терміни, що фіксують розбіжність у мовах та культурах в цілому: від суто наукових та точних (безеквівалентна лексика, випадкові лакуни, етноейдема), до менш чітких – темні місця. У зарубіжній літературі відомі спроби фіксації розбіжностей у мовах і культурах за допомогою терміна «gap» (пропуск). У вітчизняній науці найбільший інтерес представляють спроби опису таких розбіжностей за допомогою поняття «лакуна».

Дві національні культури ніколи не збігаються повністю. Це впливає з того, що кожна складається з національних і інтернаціональних елементів. Загальновідомо, що способом існування вербальної культури є національна мова, в основному її лексична система.

Національно-специфічні елементи в лексичних системах мов і культур в останні десятиліття широко досліджуються зарубіжними та вітчизняними науковцями в різних аспектах за допомогою найрізноманітніших термінів: лакуни (Ж. П. Віне та Ж. Дарбельне, В. Л. Муравйов), пробіл, лакуна (К. Хейл), антислова, пробіли, або білі плями на семантичній карті мови (Ю. С. Степанов), приклади неперекладного характеру (В. Г. Чернов), безеквіваленти, лексичний нуль, нульова лексема (І. А. Стернін), безеквівалентна або фонова лексика (Л. С. Бархударов), темні місця в текстах однієї мови та інші. Більшість досліджень, що розглядають розбіжності як в мовах, так і в культурах, віддають перевагу саме терміну «лакуна» (від лат. *lacuna* – заглибина, впадина, провалина, порожнина; від франц. *lacune* – порожнина). Визначення лакуни як філологічного терміну знаходимо у «Словнику іноземних слів», а саме пробіл, пропуск, недостатнє місце в тексті.

Тож, таке явище як лакунарність, стало предметом уваги дослідників не так давно – в останні 3–4 десятиліття. Про це свідчить також і відсутність як єдиного методологічного підходу, так і визначення самого поняття «лакуна», яке б задовольнило всіх дослідників. У зв'язку з цим, актуальною залишається проблема репрезентації терміна «лакуна» в лінгвістиці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Уперше термін «лакуна» був введений у наукове вживання канадськими лінгвістами Ж. П. Віне та Ж. Дарбельне, і вони визначають його як явище, яке відбувається кожного разу, коли слово однієї мови не має відповідника в іншій мові. В. Г. Гак пояснює лакуни як «пропуски в лексичній системі мови, відсутність слів, які, як здавалося б, мали бути присутніми у мові, якщо виходити з її відбиваючої функції (тобто її завдання позначати явища об'єктивної дійсності) та з лексичної системи мови» [3, с. 290]. І. А. Стернін зазначає «якщо в одній з мов лексична одиниця відсутня, то говорять про наявність лакуни в даній точці лексичної системи цієї мови; в мові зіставлення відповідна одиниця виявляється безеквівалентною» [7, с. 180]. Тобто під лексичною лакуною ми можемо розуміти відсутність у системі мови слова, що несе поняття, еквівалентне поняттю мови порівняння.

По-іншому потрактовують термін «лакуна» Ю. А. Сорокін та І. Ю. Марковіна. Вони вживають термін лакуна в широкому сенсі, відносячи всі явища, що вимагають додаткового пояснення при контакті з іншою культурою. Зазначені дослідники вважають за доцільне і методологічно виправданим застосування цього терміна при зіставленні не тільки мов, але і деяких інших аспектів культури. «Лакуни в найзагальнішому розумінні фіксують те, що є в одній локальній культурі, і чого немає в іншій», – вважає І. Ю. Марковіна [1, с. 212]. У свою чергу Ю. А. Сорокін стверджує, що «... художня література може бути розглянута як сукупність збігів і розбіжностей (лакун), що вимагають інтерпретації і є способом існування смислів (що реалізуються через подання), традиційно функціонуючих в тій чи іншій локальній культурі». Іншими словами, на думку дослідника, «... лакуни є наслідком неповноти або надмірності досвіду лінгвокультурної спільності» [2, с. 187]. Методологічний характер має зауваження В.Л. Муравйова, що стосуються того, що «лакуни необхідно досліджувати не тільки в синхронному плані, але і з точки зору історичного розвитку» [6, с. 95]. Є. А. Ейнуллаєва пропонує використовувати термін «лакуна» для позначення «усього комплексу розбіжностей у контактуючих мовах і культурах, що ускладнюють розуміння тексту реципієнтом іншої культури» [10, с. 167].

Формулювання цілей статті, постановка завдань. Мета даної публікації – дослідити специфіку поняття «лакуна» з огляду на теоретичні бачення науковців, проаналізувати його місце та функціонування у лінгвістиці. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення наступних завдань: аналіз та вивчення парадигми поняття «лакуна» у лінгвістиці; аналіз та співставлення репрезентації поняття «лакуна» різними науковцями; аналіз досліджень явища лакунарності у лінгвістиці та культурі.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Узагальнюючи розуміння лакун різними авторами (Ю. С. Степанов, В. Л. Муравйов, Л. С. Бархударов, Р. А. Будагов, Г. Д. Гачев та ін) слід виділити наступні основні ознаки лакун: незрозумілість, незвичність (екзотичність), незнайомість (чужість), неточність (помилковість). Ознаки лакун і не-лакун можуть бути представлені у вигляді наступних опозицій: незрозуміло – зрозуміло, незвично – звично, незнайоме – знайоме, неточно/помилково – вірно. Лакуни не стали допоки предметом відповідної уваги вітчизняних лінгвістів, хоча, безсумнівно, що ця лінгвістична реальність широко представлена в мові.

Лінгвістична сутність явища лакунарності полягає у семіотичній природі мови в цілому і слова як мовного знака, що володіє ідеальною і матеріальною сторонами. У плані вираження слово – лексема, у плані змісту – семема. Під лексемою, таким чином, слід розуміти лише звукову оболонку слова, під семемою – його зміст. Ю. Ю. Ліпатова наголошує, що «лакунарним може бути і будь-який компонент або навіть окрема сема лексичного значення, і конкретний предмет, і ще ширше – інформація, що супроводжує це явище у свідомості носіїв мови» [4, с. 159].

Таким чином, явище лакунарності справді феноменальне: з точки зору семіотики лексична лакуна означає однослівні найменування (нульова лексема, лексичний нуль); в аспекті семасіології – нематеріалізованих фонетично та графічно деякий конструкт (концепт), набір семем, позбавлений до пори до часу свого форматива; з опозицій ономазіології – ідеальний зміст, що передує його об'єктивації в новому слові; в ракурсі системи мови – це природна, незаповнена ніша в його лексичному ярусі, пролом, провал у семантичному просторі мови (системна, потенційна лакуна); з точки зору теорії комунікації – відсутність у мові з тих чи інших причин загальноживаної лексеми на позначення інформації, узагальнено відображає позамовної дійсності, тобто для найменування комунікативно значущих понять або предметів (комунікативні лакуни), причини появи яких лежать за межами самої мови і зумовлені впливом екстралінгвістичних факторів – традиціями, культурою, звичаями, історичними умовами.

Лакуни є помітними тільки при зіставленні мов, отже і причини появи лакун різні. Контактуючи з чужою культурою (іншокультурним текстом), реципієнт інтуїтивно сприймає її через призму своєї локальної культури, внаслідок чого неминує виникати різного ступеня нерозуміння. У зв'язку з цим можна констатувати потребу в своєрідному понятійно-термінологічному інструментарії. Поширення поняття «лакуна» на зіставлення як мов, так і інших аспектів культури, представляється доцільним і методично виправданим. З одного боку, таке розширення поняття «лакуна» ґрунтується на положенні про тісний зв'язок мови і культури, з іншого – виявлення поряд з мовними лінгвокультурологічних і культурологічних лакун сприяє встановленню деяких конкретних форм кореляції мови і культури. Лакуни в самому загальному їх розумінні

фіксують те, що є в одній локальній культурі і чого немає в іншій. У зв'язку з цим постає питання про співвідношення специфічного й універсального в окремих культурах.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. В результаті даного дослідження, вдалося домогтися поставленої мети – дослідити специфіку поняття «лакуна» з огляду на теоретичні бачення. Отже, проаналізувавши та відслідкувавши появу та функціонування поняття «лакуна» у дослідженнях науковців, віднаходимо різноаспектно репрезентовані розуміння специфіки «лакуни» як лінгвістичного, культурного поняття. У методологічних підходах дослідників (Ю. С. Степанов, В. Л. Муравйов, Л. С. Бархударов, Р. А. Будагов, Ю. А. Сорокін, І. Ю. Марковіна) термін «лакуна» подається як різноваріантне лінгвістичне та культурне явище, що відображає незрозумілість, неточність, помилковість, розбіжність. Більшою мірою національно-культурна своєрідність мови проявляється через соціокультурні лакуни – так звані «дірки» в системі, тобто відсутність лексеми на певному місці в структурі лексичної парадигми. Наявність лексико-семантичних лакун в різних мовах є причиною неможливості цілком адекватного перекладу з однієї мови на іншу. Таким чином, сучасна лінгвістика розглядає лакуни як національно-специфічні елементи культури, що знайшли відповідне відображення в мові носіїв цієї культури, які або повністю не розуміються, або недостатньо розуміються носіями іншої культури і мови в процесі комунікації.

Зіставляючи теоретичні бачення лакун того чи іншого дослідника, можемо підкреслити, що поняття «лакуна» у світлі лінгвістики, має широку понятійну структуру, є складним лінгвістичним явищем, яке потребує подальшого розгляду.

Література:

1. Марковіна І. Ю. Вплив національної специфіки мови та культури на процес міжкультурного спілкування: проблеми і перспективи / І. Ю. Марковіна. – М., 1983. – 257 с.
2. Сорокін Ю. А. Культурологічні та етнологічні ніші: визначення поняття та їх інтерпретація. Мовна картина світу: лінгвістичний і культурологічний аспекти / Ю. А. Сорокін. – Бійськ, 1998. – Т. 2. – 187 с.
3. Гак В. Г. Сравнительная типология французского и русского языка / В. Г. Гак. – Л.: Просвещение, 1983. – 290 с.
4. Липатова Ю. Ю. Лакуны в русском языке: диахроническое исследование на материале разновременных переводов английской литературы сер. XIX–XX вв.: дис. канд. филол. наук: 10.02.20 / Липатова Юлия Юрьевна. – Чебоксары, 2005. – 159 с.
5. Маслова В. А. Лингвокультурология: учеб. пособие [для студентов высших учебных заведений] / В. А. Маслова. – М.: Издательский центр «Академия», 2001. – 212 с.
6. Муравьев В. Л. Лексические лакуны (на материале лексики французского и русского языков) / В. Л. Муравьев. – Владимир: Изд-во ВлГПИ, 1975. – 95 с.
7. Стернин И. А. Когнитивная лингвистика / И. А. Стернин. – Воронеж: АСТ, 2007. – 18 с.
8. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация / С. Г. Тер-Минасова. – М.: 2000. – 147 с.
9. Тхорик В. И. Лингвокультурология и межкультурная коммуникация: учеб. пособие / В. И. Тхорик, Н. Ю. Фанян. – М.: ГИС, 2005. – 210 с.
10. Эйнуллаева Е. А. Лакуны в структуре языковой личности и их заполнение в межкультурной коммуникации (На примере английского и русского языков): дис. канд. филол. наук: 10.02.20 / Эйнуллаева Екатерина Александровна – Москва, 2003. – 167 с.
11. Лакуны в языке и речи [Текст] // Научный журнал. – Благовещенск, 2003. – 257 с.

УДК 811.112.2:81'27

Л. С. Івашкевич,

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут», м. Київ

СПОСОБИ ДОСЯГНЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ КОРЕКТНОСТІ ПРОФЕСІЙНИХ НАЙМЕНУВАНЬ У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Статтю присвячено опису способів досягнення політичної коректності у назвах сучасних німецьких професій. На основі корпусного дослідження вакансій про працевлаштування показано, що для найменувань професій у німецькій мові характерні гендерна коректність, що полягає в експліцитній візуалізації обох статей, та соціальна коректність, яка виражається у різних типах пом'якшення традиційних назв низькокваліфікованих професій.

Ключові слова: політична коректність, евфемізація, вакансія, професійні найменування, гендерна коректність.

ПУТИ ДОСТИЖЕНИЯ ПОЛИТИЧЕСКОЙ КОРРЕКТНОСТИ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ НАИМЕНОВАНИЙ В СОВРЕМЕННОМ НЕМЕЦКОМ ЯЗЫКЕ

Статья посвящена описанию способов достижения политической корректности в наименованиях современных немецких профессий. На основании корпусного исследования вакансий о трудоустройстве показано, что современным наименованиям профессий в немецком языке присущи гендерная корректность, которая состоит в эксплицитной визуализации обоих полов, и социальная корректность, выражающаяся в разных типах смягчения традиционных названий низкоквалифицированных профессий.

Ключевые слова: политическая корректность, евфемизация, вакансия, профессиональные наименования, гендерная корректность.

POLITICAL CORRECTNESS IN OCCUPATION TITLES IN THE MODERN GERMAN

The article deals with the description of the ways to reach the political correctness of the speech in the occupation titles in the modern German language. A corpus study of 250 000 recruitment advertisements was held. Basing on this corpus study it is shown, that for the modern occupation titles in German the gender correctness is characteristic, which includes the explicit visualization of both sexes. Besides, the German job titles feature special means of the social correctness, thanks to which the titles of low-qualified, not prestigious and low-paid jobs are formulated gentler. To such means belong, in particular, more general formulations, the usage of loanwords or loan lexical components, and the adding of an emotional lexical component like «-fee» or «-perle». General formulations intend to increase the objective value of the job. Loanwords make the job titles to look more modern. With the help of emotional lexical component, the employer tries to reach the stylistic softening by giving the high subjective estimation of the work. Gender correctness and social one are implemented by different means. While the gender correctness is often achieved via formal means and demands from the employer minimum speech efforts, social correctness more often requires changes to some semantically important parts of the titles.

Key words: political correctness, euphemism, recruitment advertisement, occupation title, gender correctness.

У сучасному західному суспільстві загалом та в Німеччині зокрема зростає значення явища політичної коректності мовлення. Політкоректність набуває характеру мовно-поведінкової категорії, стає одним із орієнтирів мовленнєвої діяльності сучасного суспільного життя [2]. Однією із сфер, що найбільшою мірою зазнають змін, пов'язаних із вимогою політичної коректності мовлення, є сфера професійної діяльності людини. Змінам у парадигмі назв професійних найменувань, зумовлених міркуваннями політичної коректності, присвячені праці Г. А. Вільданової [1], Чжан Чань [4], Е. В. Шляхтіної [6], Н. В. Кузнецової [3], Л. Н. Шапіної [5] та ін. Роботи перелічених авторів свідчать, що політкоректні тенденції у професійних найменуваннях є не поодинокими мовними явищами, а виявляють тенденцію до набуття системного характеру. Однак, зазначені праці реалізовані на матеріалі англійської, французької, російської, китайської мов. Що ж стосується німецького суспільства, то хоча тема евфемістичних змін у професійних найменуваннях досить гостро дискутується у ЗМІ та у відкритому комунікативному просторі, наукових праць, присвячених даній темі, майже не було виявлено.

Метою даної статті є спроба виявлення та опису способів досягнення політкоректності у сучасних німецьких професійних найменуваннях. Для даного дослідження було обрано ті професійні найменування, якими користуються роботодавці при формулюванні назв оголошень про працевлаштування, оскільки, на нашу думку, вони саме завдяки своїй спонтанності та відсутності чіткої регламентованості більшою мірою, ніж офіційні списки професій, відбивають тенденції, характерні для парадигми професійних найменувань. Отже, **матеріалом** емпіричного дослідження, на яке опирається дана стаття, стали два корпуси назв вакансій про працевлаштування, взяті із сайту однієї із найважливіших онлайн-бірж працевлаштування Німеччини *stellenanzeigen.de*. Обидва корпуси були сформовані методом суцільної вибірки таким чином: 01.01.2015 із зазначеного онлайн-ресурсу були викачені останні опубліковані роботодавцями 250 000 назв вакансій, після чого перший корпус (далі **корпус 1**), що нараховує останні із загального списку 1723 назв робочих місць, був оброблений вручну, а весь список із 250 000 назв вакансій (далі **корпус 2**) пройшов було опрацьовано з допомогою комп'ютерних програм.

Опрацьовуючи матеріал, ми ставили перед собою такі **завдання**:

1) виявити способи досягнення політично коректного формулювання найменувань людей за професією за допомогою ручної обробки корпусу 1;

2) перевірити поширеність цих способів на корпусі 2;

У ході ручної обробки корпусу 1 були виявлені такі типи політичної коректності формулювань:

– **гендерна коректність**, що полягає в експліцитній візуалізації обох статей: абсолютна більшість назв посад містить в тій чи іншій формі вказівку на обидві статі;

– **соціальна коректність**, що полягає в пом'якшенні традиційних назв низькокваліфікованих та малооплачуваних професій: для назв таких професій характерні, як правило, цілі низки синонімічних формулювань, утворених різними видами евфемізації.

Розглянемо детальніше зазначені тенденції та їх кількісну представленість у корпусі 2.

Гендерна коректність. На корпусі 1 було виявлено, що лише в 73 випадках, тобто 4,2%, роботодавці при створенні оголошення про працевлаштування не дали вказівку на обидві статі. Це були переважно (64 із 73 одиниць) такі випадки, коли назва вакансії була сформульована як «*Praktikum* (практика) ...» (наприклад, *Praktikum in der Prozessentwicklung*) або ж, значно рідше, «*Praktikant* (практикант) ...» (наприклад, *Praktikant im Bereich Infrastructure Support – 5* випадків), один випадок формулювання «*Ausbildung* (навчання на ...)» та один випадок формулювання «*Fachkraft Kasse/Info* (спеціаліст на касу/інформація)». Крім того, зустрілося два випадки формулювання назви вакансії у чоловічому роді: *Softwareentwickler / Developer* та *Fachinformatiker*. В інших 1650 випадках (95,8%) у назвах вакансій було вказано як чоловічу, так і жіночу форми. На обох корпусах була зареєстрована ціла низка **морфологічних, лексичних, синтаксичних засобів**, з допомогою яких здійснюється вказівка на стать кандидата, а саме:

1) суфікс -in або ж **-innen** у різних варіантах написання: *Servicetechniker/-in, Verkäufer/-innen, Außendienstmitarbeiter/in, Ärztinnen/Ärzte, Helferin/Helfer ma in*.

2) компоненти -frau та **-mann** у різних формах: *Hotelfachfrau / -mann, Bürokaufmann/Bürokauffrau, Fitnesskaufmann/frau*.

3) внутрішня «I», зустрілася у корпусі 1 у трьох вакансіях, це були такі назви професій: *ErzieherIn/SozialpädagogIn, ChefsekretärIn* та *AssistentIn*. У корпусі 2 внутрішня «I» зустрілася 293 рази у 239 вакансіях. Крім названих вище, це були такі професії як *TelefonistIn, TeamleiterIn, SoftwareentwicklerIn, BetriebswirtIn* та ін.

4) окремі лексеми на позначення чоловічого чи жіночого роду: **Dame, Herr, Mädchen, Bursch(e), Lady, Boy, Man, Junge: Bardame/Barman, Stubenmädchen/-bursche, Zimmermädchen/Roomboy, Zimmermädchen/-junge** та ін. Також були виявлені випадки вказівки на стать у таких опосередкованих лексичних формах: *Ersatz-Oma/Opa, Junge Mutter/Vater, Putzfee/Putzteufel*. Варто зазначити, що досить часто для вказівки на можливу чоловічу стать кандидата використовується запозичений з англійської мови аналог назви традиційно жіночої професії: так, *Housekeeper* використовується як чоловічий аналог для *Hausdame, Babysitter* – як відповідник до *Tagesmutter* та *Leihoma, Allrounder* – до *Haushaltsperte*.

5) прикметники weiblich чи **männlich: männlicher Assistent, Au Pair-männlich, männliche Küchenhilfe, Saisonkräfte männlich, weibliche Vollzeitkraft, Aushilfe (weiblich), Anprobemodell weiblich auf 450 Euro Basis** та ін. Як правило, така вказівка на стать супроводжує ті випадки, де стать кандидата має особливе значення.

6) скорочення m/w (тобто, *männlich/weiblich*), надане вкінці назви вакансії. Зустрічалось у різних формах: (*m/w*), (*w/m*), *m/w*, (*m/f*) (основним чином у повністю англійських назвах професій), (*M/W*) (переважно у назвах, повністю набраних великими літерами, однак, не тільки). На корпусі 2 було виявлено також 5 випадків повного вжитку таких вказівок у формах *männlich/weiblich* та *weiblich/männlich*. Очевидно, що єдності щодо правопису даного скорочення немає. Знаючи, що дану примітку логічно використовувати у випадках вжитку традиційного для німецької мови, як і для більшості європейських мов, «*generisches Maskulinum*», тобто чоловічого роду, що позначає обидві статі одночасно, наприклад, *Sachbearbeiter (m/w), Bauleiter m/w, Verkäufer Teilzeit (m/w)* і т.п. Однак, корпус 1 показав, що дана ремарка широко використовувалась і у гендерно нейтральних формулюваннях назв посад, які семантично включають обидві статі, наприклад: *Pflegefachkraft (m/w), Putzhilfe m/w, Teamassistent (m/w), Leitung m/w, Bedienung (m/w), Praktikum im Bereich Controlling (m/w)* та ін. На корпусі 2 таких випадків було виявлено: з компонентом «*kraft*» – 8314: *Küchenkraft (m/w), Teilzeitkraft m/w, Bürokraft m/w ma in.*; з компонентом «*hilfe*» – 4575: *Haushaltshilfe (m/w), Gartenhilfe (m/w), Aushilfe m/w* та ін.; з компонентом «*assistent*» – 600: *Teamassistent (m/w), Vertriebsassistent (m/w), Veranstaltungsassistent (m/w)* та ін.; з компонентом «*Leitung*» – 1704: *Wohnbereichsleitung (m/w), Ärztliche Leitung (m/w), Heimleitung (m/w)* та ін.; з компонентом «*Bedienung*» – 706: *Barbedienung m/w, Frühstücksbedienung (m/w), Aushilfsbedienung (m/w)* та ін.

Також на корпусі 2 було виявлено 34 випадки використання скорочення після назв вакансій, що вже містили вказівку на обидві статі у формі вжитку компонентів *-frau* та *-mann: Azubi Hotelfachfrau/-mann (m/w), Immobilienkaufmann/-frau*

(*m/w*), *Speditonskaufmann/-frau (m/w)*, *IT-Systemkauffrau/-mann (m/w)* та ін. Як бачимо, сума використання одних лише перерахованих вище випадків вжитку гендерно нейтральних форм складає 15933, і, звичайно, наведений список формувань, що логічно включають обидві статі, не є вичерпним. Тож можна стверджувати, що **надлишковість гендерної вказівки** є характерною рисою сучасних оголошень про працю в Україні. Показовими в цьому плані є, на наш погляд, і такі назви вакансій: «*(Projekt-)Assistent/in, Sekretär/in, Bürofachkraft, Kauffrau/Kaufmann (m/w)*», де в одному рядку використовуються 4 різні види вказівки на стать кандидата.

Крім цього, були виявлені випадки, коли вказівка «*m/w*» супроводжувала суто жіночі форми формувань: *Kinderfrau m/w, Putzfrau m/w*. На корпусі 2 було виявлено 893 таких випадки. Крім названих вище, це були такі назви вакансій як *Zugehfrau m/w, Hausfrau / Rentnerin m/w, Handtuchfrau m/w, Bürokauffrau m/w, Verkäuferin/Einzelhandelskauffrau m/w* та ін. У 113 випадках скорочення-вказівку на стать було вжито також після назви вакансії з компонентом *-dame*, наприклад: *Empfangsdame m/w, Frühstücksdame m/w, Reinigungsdame m/w, Hausdame (m/w), Rezeptionsdame m/w* та ін. Цей факт дозволяє говорити про те, що ремарка про можливість приналежності кандидатів до обох статей основним чином продиктована зовнішньою, юридичною необхідністю і носить суто формальний характер. Очевидно, роботодавці часто автоматично додають цю вказівку після назви посади, щоб уникнути можливих звинувачень у сексизмі, однак, саме формування назви посади «*Kinderfrau*», «*Putzfrau*» чи «*Rezeptionsdame*» чітко демонструє уявлення роботодавця щодо статі кандидата. До того ж, на корпусі 2 було зафіксовано 11 випадків очевидно випадкового помилкового вжитку вказівки на стать у формі «*m/w*» (5 випадків) та «*m/m*» (6 випадків). Ця, хоч і незначна, кількість наочно демонструє недбалість та формальний підхід у дотриманні вимоги щодо гендерної рівноправності у формуваннях назв вакансій.

Отже, підсумовуючи отримані дані щодо гендерної рівноправності у вакансіях про працевлаштування, бачимо, що у німецькому суспільстві вказівка на обидві статі є обов'язковою складовою соціально коректного формування назв професій, однак, ця вказівка нерідко здійснюється формально. Особливо часто формальний характер носить скорочення *m/w*, у той час як використання повних форм прикметників *weiblich* та *männlich*, а також використання нетипових для жанру вакансій лексем *Lady, Boy, Fee, Teufel* і т.п. з більшою ймовірністю свідчить про готовність роботодавця працевлаштувати кандидатів обох статей. Дуже поширеними є гендерно нейтральні формування назв вакансій (*Reinigungskraft, Haushaltshilfe, Vertriebsassistent* та ін.), які, однак, часто супроводжуються надлишковою вказівкою на можливість працевлаштування кандидатів обох статей.

Евфемія для досягнення соціальної коректності. Як відомо, евфемізація характерна передусім для назв низькокваліфікованих та соціально неprestижних професій. На досліджуваних корпусах ми виявили такі **типи евфемізації назв малопrestижних видів зайнятості**:

– евфемізація за рахунок **більш загального формування** назви професії: так, для традиційної назви *Putzfrau*, тобто «прибиральниці», більш загальними є формування з використанням компонентів, похідних від дієслів *reinigen* та *pflegen*, оскільки дієслово *putzen* за *Digitales Wörterbuch der Deutschen Sprache* [7] включає компонент механічної дії – «*etw. reibend, wischend blank machen*», в той час як обидва дієслова *reinigen* та *pflegen* мають більш абстрактне тлумачення («*etw. säubern, vom Schmutz befreien*» та «*etw. so halten, dass es sauber und ansprechend aussieht*» відповідно).

І дійсно, на обох досліджуваних корпусах спостерігаємо, що формування з компонентом «*Putz-*» витісняються спектром назв із компонентом «*Reinigungs-*»: *Reinigungskraft, Reinigungshilfe, Reinigungspersonal* (щось за зразок «персоналу з очищення»). Евфемістичну функцію виконує вже сам абстрактний компонент «*Reinigungs-*», що зумовлює появу таких назв як *Reinigungsfrau, Reinigungsdame*. На корпусі 1 ми зареєстрували компонент «*Reinigungs-*» 35 разів, «*Putz-*» – лише 3 рази. Вакансія *Putzfrau* у корпусі 1 зустрілася лише 1 раз, у той час як формування *Reinigungskraft* в однині та множині було вжите 30 разів. Прослідкувавши цю ж тенденцію на корпусі 2, ми виявили, що назва вакансії *Putzfrau* була вжита у 437 вакансіях, ще у 76 назвах вакансій були використані слова *Putzkraft* та *Putzkräfte*, у 951 випадку зареєстровано слово *Putzhilfe*, один раз було вжито слово *Putzdame*. Сума згаданих випадків складає 1465. Натомість, одні лише назви вакансій *Reinigungskraft* та *Reinigungskräfte* у корпусі 2 нараховують 5196 випадків; крім цього, 190 разів було вжите слово *Reinigungspersonal*, 53 рази – *Reinigungshilfe*, 36 разів – *Reinigungsfrau*, 7 разів – *Reinigungsdame*. Сума всіх цих випадків складає 5482. Синонімічний за змістом до слова *Putzfrau*, проте також абстрактніший евфемізм *Raumpfleger(in)*, що набув вжитку в німецькомовному просторі дещо раніше, зустрічається в корпусі 2 лише 319 разів, у корпусі 1 – жодного разу. Очевидно, тут має місце явище так званого «ступального колеса евфемізмів», коли кожен новий евфемізм з часом втрачає евфемістичність, і антецедент вимагає появи нових соціально прийнятних заміників.

Соціальної коректності надає більш загальний зміст також таким назвам професій як *Vertriebsmitarbeiter, Kundenberater, Handelsvertreter* чи *Assistenz des Vertriebssteams* замість *Verkäufer*; *Servicekräfte* замість *Zimmermädchen*, *Sicherheitsmitarbeiter* замість *Wächter* і т.д.

Варто зауважити, однак, що **тенденція до генералізації** назв професій подекуди пов'язана не лише з необхідністю підвищити їх соціальне значення, але і з об'єктивними змінами в організації робочого процесу, із технічним прогресом чи розвитком сфери надання послуг: так, формування *Reinigungskraft* може включати, наприклад, прибирання не лише приміщень, але і спеціального обладнання, *Vertriebsmitarbeiter* чи *Handelsvertreter* – не лише власне продаж, але і консультування чи виконання інших організаційних функцій, пов'язаних з продажем. Тобто, потрібно розрізняти ті випадки, коли відбувається суто мовленнєва евфемізація назв професій та ті випадки, коли зміна назви супроводжує певні реальні трансформації у спектрі завдань робітника, і провести чітку межу між цими двома випадками на основі одної лише назви вакансії дуже складно або й неможливо, адже часто лише дізнавшись коло завдань, що входять у вакансію, можна стверджувати, чи така загальна назва вживає семантично обгрунтовано чи суто з метою стилістичного пом'якшення.

– евфемізація за рахунок вжитку **іншомовного елементу**: так, на позначення професій, пов'язаних із прибиранням, вживається англійський компонент *cleaning* або ж *clean*: *Niederlassungsleiter Cleaning, Cleaning Manager, Cleanteam, Cleanteamleitung*; у корпусі 2 як чоловічий аналог до покоївки (*Zimmermädchen*) 129 разів вживається англійське запозичення *Roomboy*, і лише 4 рази – *Zimmerjunge*; замість німецьких слів *Pflege, Behandlung, Betreuung* часто використовується англійський компонент «*-care*»: *Healthcare Management, Mitarbeiter Marketing Healthcare, Koordinator/in – Palliative care, Produktmanager Homecare*; у сфері продажу дуже частотними є назви вакансій з компонентом «*sale*»: замість звичайного *Verkäufer* («продавець») вживаються такі формування як *Area Sales Manager, Sales Representative, Sales Expert, Sales Consultant, Head of Sales* або ж просто *Sales*, широко використовуються у цій сфері є і англіцизми *promoter* та *shop*: *Shop Assistant, Shopmanager*. Поширеними є англіцизми *Housekeeper* чи *Housekeeping* (89 випадків), *Babysitter* (59 випадків) (німецький аналог *Kinderfrau* було вжито 89 разів), не кажучи вже про такі англіцизми як *Manager* та *Management* (у корпусі 2 два слова разом вжито 11 324 рази) та *Service* (9 204 рази).

Часто англомовний компонент назви чи англомовний аналог доповнює чи супроводжує німецьку назву вакансії: *Shopleiter, Shop-Verkäufer, Babysitter / Kinderfrauen, Promoter / Verkaufstalente, Project Manager / Projektleiter, TelefonistInnen / Callcenter-MitarbeiterInnen, Personalsachbearbeiter / HR Generalist* та ін. На нашу думку, це свідчить саме про евфемічну функцію англомовного компоненту, адже якщо для тих вакансій, назви яких надано виключно англійською мовою, є можливість, що вони подані англомовними компаніями, у яких посади сформульовані саме таким чином, то у випадках змішаних англо-німецьких назв чи дублювання вакансії обома мовами запозичений компонент з великою ймовірністю виконує суто мовно-стилістичну функцію. Часто вжиток англомовного компоненту для підвищення соціального значення низькокваліфікованої професії сам по собі **зумовлює узагальнення значення**: так, *Sales Manager* чи *Sales Assistant* звучить загальніше, ніж просто *Verkäufer*, а *Call Center Agent* – загальніше, ніж *Telefonist*.

– евфемізація за рахунок **додавання емотивного компоненту**: на корпусі 2 були виявлені 153 випадки вжитку у назвах вакансій компоненту «-fee» саме для евфемістичного опису низькокваліфікованої роботи: *Putzfee, Reinigungsfee, Hausfee, Haushaltsfee, Kuchenbackfee, Küchenfee, Putz- und Gartenfee, Putz- und Bügelfee, Bürofee, Blumenfee, Frühstücksfee*. Позитивна конотація слова *Fee* покликана у наведених назвах компенсувати невисоку суспільну оцінку виконуваної роботи і таким чином досягти соціальної коректності формулювання. Таку ж функцію, очевидно, виконує і компонент «*Perle*», зареєстрований у корпусі 2 119 разів: *Putzperle, Hausperle, Haushaltsperle, Frühstückperle, Familienperle, Büroperle, Praxisperle, Perle für Haushalt, kinderliebe Perle* та ін. Також були виявлені випадки вжитку таких емотивних компонентів: «-teufel» – *Putzteufel* та навіть *Putzteufelchen* як чоловічий аналог до вакансії *Putzfee*; «*Vollblut*» – *Vollblutverkäufer, Vollblutvertriebler; nett – nette Bedienung, nette Kosmetikerin; leidenschaftlich – leidenschaftlicher Kuchenbäcker, lieb – kinderliebe Frau, liebevolle Hundebetreuung, liebe Omi* (як синонімічний варіант до *Kinderfrau*); *-talent: Verkaufstalente, Reinigungs- und Organisationstalent, Vertriebstalent; Hobby – Hobbykoch od. Köchin, Hobbygärtner/in, Hobby-Näherin, Hobbybäcker/-in* та ін.

Отже, досліджуваний матеріал свідчить, що евфемізація назв професій відбувається як **семантичним** шляхом – через трансформації у семантичному об'ємі слова, основним чином, генералізацію значення, так і з допомогою **зовнішньо-мовних засобів** як-то використання «трендових» англіцизмів та емоційно конотованих лексичних компонентів. Якщо перший спосіб спрямований на створення враження про **об'єктивну значимість** малопрестижних професій, то другий допомагає досягти стилістичного пом'якшення за рахунок високої **суб'єктивної оцінки** виконуваної роботи.

Підсумовуючи сказане, зазначимо, що проведене дослідження показало, що **політична коректність формулювання назв професій реалізується у двох напрямках – через гендерну коректність, притаманну абсолютній більшості назв вакансій, та через соціальну коректність, характерну основним чином для низькокваліфікованих видів зайнятості**. Для втілення обох видів коректності зафіксовано досить широкий спектр мовленнєвих засобів. Було встановлено, однак, що гендерна коректність значною мірою досягається формальними засобами з мінімальними затратами мовленнєвих зусиль, у той час як соціальна коректність найменувань непрестижних професій частіше вимагає змін семантично вагомих компонентів назв або назв загалом, і такі зміни виявляють тенденцію до парадигматичності. Подальших досліджень потребує порівняння способів та засобів реалізації згаданих форм політичної коректності професійних найменувань у різних галузях та сферах зайнятості, відкритим залишається і питання про прагматичний ефект описаних форм політкоректності формулювань.

Література:

1. Вильданова Г. А. Гендерный аспект эвфемизации (на материале английского языка): дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Вильданова Гузель Агзамовна; Бирская гос. соц.-пед. академия. – Бирск, 2008. – 194 с.
2. Кириллов А. Г. Эвфемия и политическая корректность как культурно-поведенческие и языковые категории (на материале английского языка) / А. Г. Кириллов, Я. С. Мязова // Высшее гуманитарное образование XXI века: проблемы и перспективы: Материалы IV международной научно-практической конференции. Т. 2. Филология и другие науки. – Самара : Изд-во ПГСГА, 2009. – С. 145–149.
3. Кузнецова Н. В. Перифраза как способ выражения политкорректности в профессиональной сфере французского языка / Н. В. Кузнецова // Ученые записки Комсом.-на-Амуре гос. техн. ун-та, № III – 2 (7), 2011. – С. 52–56.
4. Чжан Чань. Эвфемизация в русском и китайском языках: дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.20 / Чань Чжан; Волгог. гос. соц.-пед. ун-т. – Волгоград, 2013. – 208 с.
5. Шапина Л. Н. Эвфемизмы в социальных сферах деятельности: политкорректность и «деревянный язык» (на примере французского языка) [Электронный ресурс] / Л. Н. Шапина // Вестник Адыг. гос. ун-та. – (Серия 2: Филология и искусствоведение). – Вып. № 1 / 2008. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/evfemizmy-v-sotsialnyh-sferah-deyatelnosti-politkorrektnost-i-derevyannyy-yazyk-na-primere-frantsuzskogo-yazyka>
6. Шляхтина Е. В. Политкорректное наименование малопрестижных профессий (на материале английского и русского языков) // Фразеологизм и слово в национально-культурном дискурсе (лингвистический и лингво-методический аспект): Междунар. научно-практ. конф., посвящ. юбилею д.ф.н., проф. А.М. Мелерович. – Москва – Кострома, 2008. – С. 560–563.
7. Das Digitale Wörterbuch der deutschen Sprache des 20. Jh. [Электронный ресурс] / [Berlin–Brandenburgische Akademie der Wissenschaften]. – 1966–2012. – Режим доступа : <http://www.dwds.de/>

УДК 811.161.2:39

І. В. Ілійчук,

Національний Уханський університет, м. Ухань, Китай

КОНЦЕПЦІЯ «ТАБУ» В МІЖКУЛЬТУРНІЙ КОМУНІКАЦІЇ

Стаття розглядає питання табу в китайській традиційній культурі, їх важливість при вивченні китайської мови і культури. В статті також проводиться коротка порівняльна характеристика українського, англійського і китайського табу, їх відмінність і спорідненість.

Ключові слова: табу, табу в китайській мові, міжкультурна комунікація, порівняльна характеристика, евфемізми, студенти, китайська мова.

КОНЦЕПЦИЯ «ТАБУ» В КРОС-КУЛЬТУРНОЙ КОМУНИКАЦИИ

В статье рассматриваются особенности китайской культуры и значимость китайского табу при изучении китайского языка и культуры. В статье также сделана краткая сравнительная характеристика между украинским, английским и китайским языками, их сходства и различия.

Ключевые слова: табу, табу в китайском языке, сравнительная характеристика, студенты, китайский язык, крос-культурная коммуникация.

THE CONCEPT OF «TABOO» IN CROSS-CULTURAL COMMUNICATION

This article provides an overview of Chinese taboos and their cultural meaning as well as major modern approaches to teaching them. The author discusses the importance of learning taboos as part of Chinese studies by non-native speakers. The article also highlights the differences and similarities between authentic taboo phraseology in the Ukrainian, English and Chinese languages.

Key words: taboo, Chinese, Chinese taboos, analysis, taboos in the Ukrainian, English and Chinese languages, non-native speakers, Chinese studies, foreign students, importance, teaching, learning.

Постановка проблеми. Сучасний світ важко уявити без міжкультурної комунікації, а із різким економічним зростанням Китаю, все більше українських студентів почали вивчати китайську мову і прагнуть побачити «світ вивчаючої мови». Проте із-за недостатнього словникового запасу, граматики, неправильної вимови, а часто просто із-за некоректного володіння іноземною мовою виникають проблеми в міжкультурній комунікації. Цими питаннями займається окрема галузь науки прагматика, яка вважає, що мовлення є одночасно інтерактивною дією. Тому основним завданням даної статті є допомогти студентам уникнути міжкультурних непорозумінь.

Актуальність дослідження крос-культурної комунікації і вивчення китайської мови і культури набула особливого значення у період, коли глобалізація і міграція міжкультурної компетенції стали ключовими подіями 21 століття. Недостатнє освоєння китайської культури, її цінностей і табу збільшує ризик міжкультурного непорозуміння. Наприклад, в китайській мові є лише прізвище та ім'я (ім'я може складатися з одного або двох ієрогліфів), тому в Китаї не прийнято звертатися до викладача чи вищої посадової особи по імені, в такому випадку можна звернутися так: 李 老师 (вчителю Лі), де Лі – це прізвище, або 马 医生 (лікарю Ма).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На даний час порівняльних досліджень з українською мовою в цій сфері дуже мало, що доводить актуальність даної роботи. В Китаї 李楠楠, 张莹, 葛校琴, Duan Tingting, 李佳媛 здійснили порівняльну характеристику табу між Китаєм і західними країнами світу та вплив табу на міжнаціональну комунікацію [10;11]; є досить значна кількість досліджень 万建中, 王强, 李中生 щодо табу в 56-ти китайських національних меншинах; 张鑫 провів паралель табу між китайською і японською культурами; 张宗久 дослідив табу щодо правил етикету за столом, яке відіграє важливе місце в традиційній китайській культурі і вимагає окремого розділу дослідження.

Мета: допомогти студентам, які вивчають китайську мову і тим, хто просто цікавиться китайською мовою і культурою, краще зрозуміти китайський менталітет, а при крос-культурній комунікації уникнути непорозумінь.

Завдання:

1. Провести теоретичний аналіз табу в китайській культурі.
2. Здійснити порівняльну характеристику українсько-англійсько-китайського табу.
3. Проаналізувати особливості використання і значення табу в крос-культурній комунікації.

Всім відомо, що китайська культура значно відмінна від західної. В мові і культурі кожної нації є свої елементи табу, звичай вони заклалися ще декілька тисячоліть тому назад, ще за комунічної общини первинного ладу, за часів тотемізму. Слово «Табу» в китайській мові означає «заборонені слова і дії» [10, с.34]. В китайській атропології термін «табу» має два значення: 1) поклоніння священним речам; 2) заборона торкання нечистих речей. З лінгвістичної точки зору, табу також має два значення: 1) повага до божественних речей; 2) уникання невезучих речей [11:48], тобто розмову про неприємні, викликаючі небажані асоціації висловлювання, потрібно замінити іншими словами. Як-от, наприклад, ми, українці, часто уникаємо цифри «13», а в Китаї такою цифрою є «4», тому що «4» співзвучне зі словом «смерть», тому цю цифру стараються уникати в усіх сферах, навіть при купівлі телефонного номера, дешевший буде той, який містить цифру «4». Ось ще один власний приклад, коли автор йшла на могилу до свого вчителя, по нашим звичаям вирішила купити парну кількість квітів, але продавець сказала, що мертвим несуть непарну кількість, а парну дарують живим, що збило мене з пантелику, адже у нас, в Україні, все навпаки. Також треба пам'ятати, що в Китаї є речі, які не прийнято дарувати друзям, наприклад: наручний годинник 钟表, парасоль 雨伞 чи прикраси з яшми 玉珏, тому що вимова цих предметів в китайській мові схожа зі словами «кінець», «розходитися», «вичерпний», чого би не хотілося, щоб сталося із дружбою.

Іноземні студенти в Китаї, стикаючись з табу в китайській культурі, спричиняють чимало міжкультурних непорозумінь і неприязні. Тому обов'язково потрібно звертатися до евфемізмів. Та евфемізми в різних народах і в різних мовах мають свою систему вираження, і китайська мова також не виняток. Такі слова як: хвороба 疾病, екскреція 排泄, статевий зв'язок 性交, смерть 死亡 є широкоживаними і вимагають слів-виразів заміників для таких табу тем. Звичайно, потрібно звернути увагу на те, що слово-табу може бути одне і те ж, але в різних народах і мовах є значні відмінності, наприклад, в багатьох країнах не прийнято говорити на тему релігії, заробітної плати, подружнього життя, але в китайській мові це є звичайні теми для розмов. Вищезгадані теми-табу є дуже важливі для розуміння студентами, які вивчають китайську мову і культуру, тому розглянемо їх детальніше:

1. Хвороби (疾病).

Хвороби, а особливо серйозні захворювання, є забороненою темою в усіх культурах. В обох мовах, китайській та українській, є вислів «невеличкі хвороби» («不治之症»). Не є виключенням і англійська мова, де зустрічаються такі вислови, як «довга хвороба» або «стара хвороба» («long illness»). В англійській мові розумово відсталіх людей називають «особливими» («special»), а в китайській – «людьми з психічними порушеннями» («智力障碍»). В англійській мові про душевнохворих говорять «люди з дисфункцією» («dysfunction»), китайською мовою кажуть «нервовохворий» або «псих» («神经病»), але через негативне значення слова частіше вживають вислів «люди з проблемою» («有问题»).

2. Екскреція (排泄).

Китайською це вище звучить, як «сходити в туалет» («上厕所»), англійською – «pass water» («випустити воду»), «go to the bathroom» («піти до ванної кімнати»), «answer nature's call» («піти за покликом природи»), «wash one's hands» («помити руки»), «do one's business» (зробити свою справу), «powder one's nose» («припудрити носика»), «get some fresh air» («подихати свіжим повітрям»), «go to the little room» («піти до маленької кімнати»), «go to see a man about a dog» («зустрітися з кимось поблизу собаки»). В українській мові теж є свої відповідники: «відійти на хвилинку», «припудрити носика», «вийти на перекур» і т.д. В китайській мові є такі вислови, як «вставати вночі за потребою» («起夜»), «піти в кімнату номер 1» («去一号»), «піти по зручності» («去方便») і т.д. У зв'язку з цим навіть є жарт: «Коли мені буде «зручно», то краще не приходь!»

Деякі китайських одногрупників запросили на обід іноземця, який тільки приїхав до Китаю на навчання. Один з китайських друзів сказав: «Зачекайте хвилину, я сходжу по зручності». Іноземець не зрозумів цього вислову і тому друзі йому пояснили. Наступного разу одна дівчина сказала йому: «Я прийду до тебе в гості, коли тобі буде зручно!» Іноземець здивувався і швидко запротестував: «Ні, ні! Ти можеш приходити в будь-який час, але не тоді, коли мені зручно!»

3) Статеві стосунки (性爱).

Це досить приватна і чутлива тема, тому китайці, як і іноземці не обговорюють такі питання відкрито. У зв'язку з цим в різних мовах існує велика кількість евфемізмів. В англійській мові – це «make love» («займатися коханням»), «art of pleasure» («мистецтво насолоди»), «to approach» («наближатися») та інші; в українській мові – це «близькість», «займатися коханням», «насолоджуватися один одним» і т.д.; в китайській мові такі евфемізми ще більш замасковані – «гаряче любити» («亲热»), «подружнє життя» («夫妻生活»), «лягати в ліжко» («上床»), «скручувати простиралла» («滚床单»). Говорячи про вагітність, в англійській мові дуже рідко вживають слово «pregnant» («вагітна»), натомість використовують такі вислови, як «in the family way» («бути в сімейному положенні»), «in a delicate condition» («в делікатному стані»). Українською мовою можна напряму сказати «вагітна», а можна вжити евфемізму: «в сім'ї буде поповнення», «чекаємо поповнення», «буду мамою» і т.д. Китайською мовою кажуть «з'явився» («有了»), «мати гарні новини» («有喜了»), «скоро буду мамою» («快当妈妈了»). Про нетактовні статеві стосунки в англійській мові є такі вислови: «free love» («вільне кохання»), «love companion» («любобний товариш»); в українській – «мати когось на стороні»; в китайській мові висловлюються так: «утримувати коханку» («包二奶»), «васильок» («养小三»), «проблеми в шлюбі» («婚姻问题»), «мати на стороні» («外面有人»), «вплив» («作风问题»).

4). Смерть(死).

Смерть одна з найчутливіших тем в різних мовах і культурах. Безсумнівно більшість людей бояться смерті, тому і придумали багато евфемізмів, які б замінили це слово. В англійській мові існує багато подібних висловів: «pass away» («відійти»), «go to Heaven» («попасти на небеса»), «go to sleep» («заснути»), «go to see God» («побачитися з Богом»), «depart» («відбути»), «depart from the world» («покинути цей світ»), «be in Heaven» («бути на небесах»), «be with God» («бути з Богом»). В українській мові – «покинув цей світ», «відійшов», «пішов від нас», «піднявся на небо», «забрав Бог» тощо. В китайській мові існують такі вислови, як «покинути цей світ» («去世»), «стати жертвою» («牺牲»), «попрощатися зі світом» («谢世»), «пішов» («走了») і т.д. Але в давньокитайській мові існувало ще більше евфемізмів, ніж в сучасній, до того ж для різних соціальних статусів використовувалися різні вислови. Наприклад, коли помирав імператор, то про нього казали, що він «спочити» («薨»), про чиновників казали «померти» («歿»), про пересічних людей казали «сконати» («卒»), про воїнів говорили «пожертвувати собою» («捐躯»), а про смерть поганих людей або злочинців казали «протягнути ноги», «відправитися на той світ» («一命呜呼»), «попрощатися з життям», «випустити дух» («断气») тощо.

Отже, такі явища, як хвороби, екскреція, статеві стосунки або смерть стали причиною виникнення евфемізмів, які використовуються для тактичного та делікатного висловлення. Ці вирази стали невід'ємною частиною життя різних народів і національностей, тому у китайських евфемізмів є багато спільних властивостей з подібними висловами в інших мовах. Однак за допомогою порівняння ми можемо виявити і певні відмінності. Наприклад, етикет української і китайської мов доволі схожий: повага до старших і любов до менших (尊老爱少), стосунки між батьками та дітьми (父母与孩子关系), але китайці на відміну від українців щиріше зацікавлені один в одному, тому і способи привітання відрізняються. Іноді в Китаї питання про вагу можуть свідчити про те, що людина про тебе щиро піклується. Ми часто можемо почути: «Давно не бачилися! Щось це ти погладшала?» («好久不见, 怎么又发福了?»), «Щось ти не дуже добре виглядаєш, ти часом не захворіла?» («你气色不太好, 是不是病了?») тощо. Але такі питання можуть здатися європейцю грубими, тому що ожиріння – це чутлива і серйозна тема.

Вихідці з країн Європи та Америки, на відміну від китайців, не люблять обговорювати приватне життя, вік, заробітну платню, сімейне становище і т.д. Вони залюбки обговорять погоду, нове вбрання або зачіску. А от для китайців такі питання, як «Скільки тобі років?», «Скільки ти заробляєш?», «Ти вже заміжня?», «Ким ти працюєш?» є дуже звичними. Автор прожила довгий час в Китаї і тому вже звикла.

Висновки. Мова постійно оновлюється і розвивається, і завдяки тісному культурному обміну між Сходом та Заходом існує багато спільних евфемізмів, але є і чимало відмінностей. В англійській мові евфемізми мають релігійне забарвлення, а в китайській мові вони залежать від соціального положення, статусу, а також професії. Таким чином необхідно пам'ятати усі табу та відмінності між культурами, щоб уникнути непорозуміння і стати частиною китайського суспільства.

Автор вважає, що якщо людина живе в певному суспільстві, то вона не може уникнути традиційної культури та її безпосереднього впливу на мову. Це фактор, який мають усі іноземні студенти, які навчаються на території Китаю. Проживаючи в іншій країні, необхідно поважати місцеву культуру та звички, тільки таким чином можливо увійти в суспільство і стати його частиною.

Перспективи використання результатів дослідження. Порівняльна характеристика в цьому аспекті є перспективним напрямом сучасної лінгвістики, так як дозволяє розкрити специфіку компонентів різних мовних картин різних народів, в нашому випадку китайської. В зв'язку з цим виникає необхідність у професійній підготовці викладачів китайської мови, які б не тільки володіли китайською мовою, але й мали достатні знання ментальності, побуту, способу життя і специфіки китайського народу.

Література:

1. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация / С. Г. Тер-Минасова. – М. : МГУ, 2004. – 352 с.
2. Chen Jing. The influences of western culture on Chinese culture from the perspective of Chinese language variation and change: Southeast University, 2010.
3. 段新和. 对外汉语教学中的中国文化认知及融入策略研究: 湖北工业大学, 2009
4. 刘望. 在对外汉语教学中融入中国文化: 《文科爱好者》, 2010年5期3
5. 孙迪. 西方留学生的汉语交际文化教学研究: 黑龙江大学, 2012
6. 徐华英. 从文化对语言的影响到跨文化交际中的体现: 时代文学, 1010
7. 王潇潇. 外国留学生跨文化交际能力培养的策略研究: 沈阳师范大学, 2007
8. 宋丽丽. 俄罗斯留学生汉语委婉语学习情况调查研究: 武汉大学, 2010
9. 吉娜. 中乌跨文化冲突及适应对策 - 以乌克兰留学生在华经历为视角: 南京师范大学, 2001
10. 李佳媛. 英汉禁忌语及委婉语探讨[J]: 天津外国语学院学报, 2004
11. 葛琴琴. 英汉语言禁忌的深层文化映现[J]. 外语与外语教学, 2001
12. <http://calligraphyforgod.com/chineseculturetaboos.html>

І. Б. Карна,

Дрогобицький державний педагогічний університет імені І. Франка м. Дрогобич

ЧИННИК АДРЕСАТА В ЕЛЕКТРОННИХ ТЕКСТАХ YAHOO!ANSWERS

У статті здійснено огляд ситуацій інформаційного комфорту у віртуальній комунікації та умов, коли інформація сприймається у повному обсязі та відповідно до настанов автора електронного тексту. Ці характеристики є важливим свідченням урахування чинника адресата в електронних текстах інформаційно-довідкового сервісу Yahoo!Answers.

Ключові слова: адресант, адресат, віртуальна комунікація, електронні тексти Yahoo!Answers, інформаційно-довідковий сервіс.

ФАКТОР АДРЕСАТА В ЭЛЕКТРОННЫХ ТЕКСТАХ YAHOO!ANSWERS

В статье осуществлен анализ ситуаций информационного комфорта в виртуальной коммуникации и условий, когда информация воспринимается в полном объёме и в соответствии с установками автора электронного текста. Эти характеристики являются уважительным свидетельством учёта фактора адресата в электронных текстах информационно-справочного сервиса Yahoo!Answers.

Ключевые слова: адресант, адресат, виртуальная коммуникация, электронные тексты Yahoo!Answers, информационно-справочный сервис.

THE FACTOR OF THE ADDRESSEE IN ELECTRONIC TEXTS YAHOO!ANSWERS

The article reviews the situations of informational comfort in virtual communication and conditions when information is acquired in a full content and according to the author's attitude. These characteristics are the important evidence of consideration of the factor of the addressee in electronic texts of information-and-reference service Yahoo!Answers. Analysis of electronic texts in information-and-reference service Yahoo!Answers on the contextual basis proves the existence of two positions of the addressee – obscure position and open position. The addressee can share certain thoughts, uses citations and links, and provides arguments in order to demonstrate the validity or fallibility of one's assumptions. Obscure position of the addressee testifies the secondary role of the individual as the author of the electronic text, but the authoritative source of information, which one refers to, is in the foreground. In the open position the addressee is in the foreground, it is he / she who determines the conditions and the style of communication and sometimes even dominates the addresser. Important object of the article is the detection of different means of expression of the dominant status and the application of certain communicative tactics by the addressee for affirmation of one's open position.

Key words: addresser, addressee, virtual communication, electronic texts Yahoo!Answers, information-and-reference service.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Важливим чинником ефективності віртуальної комунікації є успішність цього процесу, а значить – методи впливу на адресата, засоби забезпечення ефективності спілкування. Відтак постає проблема передбачення адресантом свого співрозмовника, тобто конструювання висловлювання з урахуванням ситуації мовлення та соціально-психологічних характеристик адресата. Ефективність віртуальної комунікації в Yahoo!Answers визначається станом інформаційного комфорту адресата в умовах, які продукує середовище спілкування, та електронний текст, наданий для сприймання. Текст включає семантичні, стилістичні й синтаксичні моделі, що забезпечують інформаційний комфорт та інтенцію (інформаційну потребу адресанта, реалізовану в задумі), виражає його статус і формує уявлення про предмет мовлення.

Аналіз останніх досліджень. У пострадянському та зарубіжному мовознавстві визначені лінгвістичні особливості спілкування та організації гіпертексту в Інтернет-мережі (Н.Г. Асмус, О.Л. Доліна, О.О. Кармизова, Н.В. Коломієць, К.В. Лушнікова, D. Crystal), комунікативно-прагматичні аспекти Інтернет-комунікації (І.П. Біскуб, О.В. Дмитрук, Н.Г. Лукашенко, М.О. Столярова, П.В. Шкапенко), соціально-психологічні аспекти віртуальної реальності та Інтернет-дискурсу (Ю.Д. Бабаєва, О.Є. Войськунський, А.Є. Жичкіна; В.В. Красних, М.О. Носов, J.P. Brewer, M. Castels, V.H. Davis, P. Wallace). Незважаючи на вже отримані здобутки, чинник адресата в електронних текстах інформаційно-довідкового сервісу Yahoo!Answers залишається недослідженим, оскільки жанрові властивості, стратегічні аспекти та суто мовні закономірності віртуальної комунікації надто різняться від загальноприйнятих, традиційних видів спілкування.

Метою статті є виявлення чинників передбачення емоційної та інтелектуальної (логічної) реакції адресата в електронних текстах Yahoo!Answers.

Завдання: 1) вивчити закономірності реагування адресата на повідомлення; 2) виділити позиції адресата на ґрунті оперування контекстом.

Виклад основного матеріалу. За способом адресованості існує два типи вербальної комунікації: аксіальна (адресована конкретній особі чи особам) і ретіальна (адресована будь-кому) [3, с. 244]. Аналізуючи комунікацію в Інтернеті, Н. Г. Асмус доходить висновку про модель інтерактивного спілкування «Я – Ми», вказуючи на аксіальність комунікації та часткову її ретіальність, оскільки віртуальна комунікація адресована не всім, а лише тим, кого це стосується [4, с. 26]. Ретіальність та аксіальність (адресність) комунікаційної моделі є тими чинниками, що забезпечують інтерактивний характер спілкування [5, с. 89] і визначають доступність інформації для використання будь-яким користувачем Інтернету.

Текст в Інтернет-дискурсі набуває характеристики секундарної публічності [8, с. 90], відповідно до якої слід говорити про «транспонованого адресата» [4, с. 27] – будь-якого учасника інтерактивного спілкування, який безпосередньо визначений чи невизначений при звертанні, але узагальнений образ якого наявний у віртуальній комунікації.

Теоретичний підхід до позиції адресата передбачає виявлення різних позицій щодо врахування цього чинника в електронних текстах Yahoo!Answers. «Від ступеня збігу актуалізованої фігури адресата з її віртуальною моделлю, вбудованою в повідомлення, значною мірою залежить кінцевий комунікативний ефект» [7, с. 19]. Таким чином, функціональне поле адресата виявляється через створення маркерів декодування інформації (вказівок на однозначне трактування інформації – різного роду уточнень загальнозрозумілих знаків тощо, тобто тих засобів, якими адресант дає чітку вказівку, як розуміти ту чи іншу фразу – це може бути «смайлик» як знак іронічного ставлення чи, наприклад, виділення шрифтом), а інтерактивне середовище проявляє специфіку у формуванні умов для задоволення будь-яких запитів та інформаційних потреб.

Тому на рівні формулювання запиту функції адресанта (спрямувати спілкування визначити його характер, прогнозувати відповідь, змушувати до дії тощо) накладаються на функції адресата (сприймати, декодувати інформацію і реагувати

на неї) у людини, яка робить інформаційний запит, а вже потім, у процесі оцінки отриманих результатів і продовження комунікації, ці позиції (адресанта і адресата) варіюються, що свідчить про їхню рольову природу у віртуальній комунікації в Yahoo!Answers.

У теорії масової комунікації існує думка, що «текстотворення завжди спрямоване на читача» [2, с. 48]. Передбачення адресата – неодмінна умова формування електронних текстів, їхньої прагматичної спрямованості [1, с. 259]. Проблема сприймання в прагматичному осмисленні розкривається через моделі інтерпретації, які закладаються адресантом, і так чи інакше містяться у тексті. Наприклад, автор наступного повідомлення свідомо дає перелік фотокамер, які його цікавлять, щоб привернути увагу власників саме таких моделей до участі у спілкуванні. При цьому адресант вказує пріоритети, якими він керується при виборі фотокамери, що також визначає гіпотетичну модель адресата:

Richard. Which is better camera? I need a point and shoot for back up, choice coming down for me is this 4 camera (Fujifilm S8000fd, Panasonic Lumix DMC-TZ3, Kodak EasyShare Z812 IS, or Canon PowerShot SX100 IS? I need big zoom point and shoot that can shoot good video [12].

Тому, наприклад, у своєму повідомленні адресат після декодування запитання використовує стратегії інформування, що й демонструє така відповідь: *Out of all these i would never go for the Fujifilm S8000fd because of the lens they use. [...] I would suggest that you should go for Sony cyber shot DSC H7 Its is the best camera i have used so far.*

Реакція адресата є однозначною: з пропонованого списку *Fujifilm S8000fd*, на його думку, не вартий уваги (*i would never go for the Fujifilm S8000fd because of the lens they use*), натомість *Sony cyber shot DSC H7* з власного досвіду є найкращою фотокамерою (*Its is the best camera i have used so far*). Автор наводить аргументи для підтвердження своїх висновків, які досить жорстко регламентують виклад матеріалу. До того ж адресат використовує стратегії емоційного оперування, пропонуючи переглянути зразки фотографій, зроблених даною фотокамерою:

– If you want to see samples of pictuers that I have taken from my Sony Cyber Shot DSC H7, send me an email... and i will forward you the link in it. I am sure that 'll help. Good Luck! [12]

Водночас слід наголосити, що «рівність» адресата не завжди є визначальним компонентом створення вільної композиційної структури чи редукції у процесі інформаційного забезпечення соціальних або особистих потреб. Власне, реакція адресата може бути налаштована на процес впливу, на переконання, що змушує так організувати повідомлення, щоб воно було ефективним. У контексті дослідження віртуальної комунікації в Yahoo!Answers характер інтерпретації виявляється на різних рівнях – від розуміння знакової системи до можливості декодування додаткових смислів, яка зумовлюється розумінням ситуації мовлення та фоновими знаннями адресата. «У момент реалізації комунікативного акту гіпотетична модель адресата вступає у взаємодію з підсвідомістю конкретного реципієнта, запланована схема наповнюється індивідуальним змістом. Модель адресата перетворюється на власне фігуру адресата даного мовленнєвого акту + віртуальна модель» [7, с. 19].

Підсумовуючи все вищезгадане, услід за О. П. Воробйовою, слід зауважити, що адресованість реалізується через програму інтерпретації, яка міститься в тексті [6, с. 9]. Отже, людська сутність адресата визначає його інтерпретацію тексту, а також адресатної орієнтації тексту як рефлексії особливої комунікативної активності автора, текстову стратегію, яка втілює вписану в текст та ідентифіковану в ході його інтерпретації імовірну програму інтерактивності.

Власне стилістичні параметри позиціонування адресата в Yahoo!Answers виявляються через такі принципи: відповідність тематичній структурі комунікативного середовища (дотримання стилю попередніх повідомлень); формування власного ідіостилю як категорії «відображення реальності автором тексту властивою лише йому мовою, у якій реалізуються світогляд та спосіб мислення» [9, с. 320]. Осмислення Інтернет-дискурсу як глобальної системи пізнавального плану, спрямованість цього середовища дати відповідь на будь-яку потребу адресата передбачає свідоме нівелювання комунікантом домінуючої статусної позиції у тому випадку, коли йдеться про формування запитів, звертань за порадою. Цей інформаційний сегмент досить повно виражений у електронних текстах інформаційно-довідкового сервісу Yahoo!Answers.

Чинник адресата у віртуальній комунікації виявляється досить різнопланово, але важливим є розуміння того, що спілкування відбувається згідно з резонансною моделлю, отже, є тривалим лише тоді, коли приносить задоволення (воно може виявлятися у різних формах, зокрема, й у формі ствердження мовцем власної компетенції). Аналіз електронних текстів в інформаційно-довідковому сервісі Yahoo!Answers на ґрунті оперування контекстом дає підстави виділити такі позиції адресата:

1. Відображення прихованої позиції. Ця характеристика мовлення адресата передбачає продукування повідомлень, які містять певний зріз знань, думок, уявлень і не є його особистим досвідом. Поділяючи певну позицію та використовуючи цитати і посилання, адресат виявляє ставлення до неї, використовує аргументацію, більшою чи меншою мірою переконливо доводить істинність чи хибність певних поглядів. Розглянемо цю позицію на прикладі запитання в категорії *Religion & Spirituality*:

gunkedar. Why is Jesus Christ considered in «history» rather than in «mythology»? is «mythology» and «religion» same? if not «what's the difference» and why is Jesus Christ in history? and other religion gods r not in history but in mythology??

Наголошуючи на активності християнства в сучасному світі, звертаючись до загальних уявлень про релігію та міфологію, адресат все ж не може дати вичерпної відповіді, бо зі свого досвіду не має переконання, стійкої віри в існування Ісуса Христа:

b_plenge. Jesus Christ wasn't a myth, he existed and was a historical figure. Not all religious founders are in mythology, Budda and the gods of the Hindu religion were all actual people also [11]. У даному повідомленні компетентність автора також ставиться під сумнів, але тут чітко прослідковується розмежування між релігією і міфом.

Слід звернути увагу на те, як губиться «я» адресата у відповіді на запитання **How do you know you are saved? (Christian)?** [10], де виявляються тільки апелювання до вчення, до релігійної ідеології:

mountain. 1 John 5:12-14 (King James Version)

12He that hath the Son hath life; and he that hath not the Son of God hath not life. 13These things have I written unto you that believe on the name of the Son of God; that ye may know that ye have eternal life, and that ye may believe on the name of the Son of God [10].

2. Відображення відкритої позиції. У відкритій позиції адресат виступає на першому плані, саме він визначає умови і характер спілкування, іноді навіть домінуючи над адресантом. Відповідно до умов комунікації, сильною може бути позиція адресата, який не реагує на провокацію адресанта. Наприклад, своїм запитанням-заголовком **How do you know you are saved? ((Christian))?** [10] автор кидає виклик прихильникам християнства, запрошуючи їх до дискусії. У наступних відповідях співрозмовники в категорії *Religion & Spirituality* наводять приклади з власного життя, тим самим докладаючи зусиль з метою ствердження статусу домінування: † **PRAY** † *I still remember the day when I got saved & how I felt after God*

changed my way of thinking and I am so glad that he did. I could understand the Bible & I really liked to go to church & I had a desire to get the sin out of my life. Впевненість автора повідомлення у своїй правоті, пережитий досвід, який свідчить про існування Ісуса Христа, виводить його в домінуючу статусну позицію.

Pops how do i know I am saved? I know because after I excepted Jesus into my life, I felt the freedom, I felt the Love and I felt the peace which has been in me since I excepted Jesus. It never leaves you. It is something that this world or anyone in this world can never ever give you. And it is all beautiful to. Blessings. Домінування автора виражене у притаманним християнам спокої та розважливості, хоча його відповідь недостатньо аргументована. Дане повідомлення виражає відкриту позицію адресата, який не так явно стверджує свою домінуючість як попередній.

Актуальним для віртуальної комунікації процесом є створення певної авторської позиції, статусної для обраних умов спілкування, яка вже сама собою стає основою для подальшого розгортання комунікації. Підсумовуючи вищезгадане, слід зазначити, що відображення прихованої позиції адресата в Yahoo!Answers трапляється переважно в таких тематичних категоріях як *News & Events, Politics & Government, Society & Culture, Social Science*. Виділення цієї позиції мотивується тим, що автор електронного тексту як індивід є вторинним, на перший план виходить авторитетне джерело інформації, на яке він посилається, або статус ідеології. Відкрита позиція адресата в електронних текстах Yahoo!Answers реалізується у більшості решти тематичних категорій цього інформаційно-довідкового сервісу. Важливим у контексті статті є виявлення засобів вираження статусу домінування, використання адресатом певних комунікативних зусиль для ствердження своєї відкритої позиції, а відтак для якомога повнішої реалізації функцій електронного тексту.

Висновки. Як підсумок, слід наголосити на тому, що урахування чинника адресата у віртуальній комунікації в Yahoo!Answers свідчить про спрямованість автора на використання тактик впливу та маніпуляційних тактик. Створення ситуацій інформаційного комфорту у спілкуванні, тобто таких умов, за яких інформація сприймається в якомога повнішому обсязі і з тими настановами, що закладалися автором, є важливим свідченням урахування комунікативних характеристик адресата у тексті.

Література:

1. Потятиник У. О. Соціолінгвістичні та прагмастилістичні аспекти функціонування сленгової лексики (на матеріалі періодики США) : автореф. на здоб. наук. ступ. канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / У. О. Потятиник. – К., 2003. – 21 с.
2. Різун В. В. Аспекти теорії тексту / В. В. Різун, А. І. Мамалига, М. Д. Феллер // Нариси про текст. Теоретичні питання комунікації і тексту. – К. : РВЦ Київський університет, 1998. – С. 5–60.
3. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля. – К., 2006. – 716 с.
4. Асмус Н. Г. Лингвистические особенности виртуального коммуникативного пространства : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Асмус Нина Геннадьевна. – Челябинск, 2005. – 249 с.
5. Брудный А. А. Психологическая герменевтика : учебное пособие / А. А. Брудный. – М. : Лабиринт, 1998. – 336 с.
6. Воробьева О. П. Текстовые категории и фактор адресата / О. П. Воробьева. – К. : Вища школа, 1993. – 199 с.
7. Колегаева И. М. Текст как единица научной и художественной коммуникации / И. М. Колегаева. – Одеса : Обл. упр. по печати, 1991. – 121 с.
8. Нешищенко Г. П. Язык и культура / Г. П. Нешищенко // Язык как средство трансляции культуры. – М. : Наука, 2000. – С. 86–101.
9. Селиванова Е. А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации : монографическое учебное издание / Е. А. Селиванова. – К. : Брама, Изд. Вовчок О. Ю., 2004. – 336 с.
10. Сау. How do you know you are saved? (Christian)? [Електронний ресурс]. – 2009. – Режим доступу : http://answers.yahoo.com/question/index;_ylt=AsB9GgV2PjrQW1rXlJEibSwjzKIX;_ylv=3?qid=20091005200950AAonPYu.
11. Gunkedar. Why is Jesus Christ considered in «history» rather than in «mythology»? [Електронний ресурс]. – 2008. – Режим доступу : http://answers.yahoo.com/question/index;_ylt=ArTviEUUpETnuuhzzlVvk4Tb7BR;_ylv=3?qid=20071203023611AAGQrcF.
12. Richard. Which is better camera? [Електронний ресурс]. – 2008. – Режим доступу : http://answers.yahoo.com/question/index;_ylt=AopYfzcbB34L7J2ZfP_Y320xQt;_ylv=3?qid=20080220023714AAlokX2.

УДК 811.111

Н. П. Киселюк,

Луцький національний технічний університет, м. Луцьк

ВПЛИВ ЕМОЦІЙНОЇ СКЛАДОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ НА ЕКОЛОГІЮ СПІЛКУВАННЯ (НА МАТЕРІАЛІ ХУДОЖНЬОГО АНГЛОМОВНОГО ДИСКУРСУ)

У статті досліджується вплив емоцій на екологію мовлення, доводиться, що екологічність / неекологічність спілкування залежить від обраних комунікантами вербальних та невербальних засобів мовлення.

Ключові слова: еколінгвістика, емоції, індекс емотивності, екологічність / неекологічність комунікації.

ВЛИЯНИЕ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО КОМПОНЕНТА КОММУНИКАЦИИ НА ЭКОЛОГИЮ ОБЩЕНИЯ (НА МАТЕРИАЛЕ ХУДОЖЕСТВЕННОГО АНГЛОЯЗЫЧНОГО ДИСКУРСА)

В статье рассматривается влияние эмоций на экологию речи, доказывается, что экологичность / неэкологичность общения зависит от избранных коммуникантами вербальных и невербальных речевых средств.

Ключевые слова: эколлингвистика, эмоции, индекс эмотивности, экологичность / неэкологичность коммуникации.

INFLUENCE OF EMOTIVE COMPONENT OF ON ECOLOGY OF COMMUNICATION (ON THE MATERIAL OF ENGLISH FICTION DISCOURSE)

The article deals with the influence of emotions on ecology of communication. It is proved that communication may be ecological or non-ecological due to verbal and non-verbal means of communication chosen by communicators. The article covers such concepts as «ecolinguistics», «emotive ecolinguistics» and «ecological communication». Within the broad discipline of linguistics, various emerging sub-disciplines focus on a more detailed description and analysis of language, and are often organized on the basis of the school of thought and theoretical approach that they pre-suppose, or the external factors that influence them. Ecolinguistics is connected with a paradigm that views language to have an ecological context, and not just a historical, social or cultural context. The author attempts to identify communicative devices constituting the ecological / non-ecological communication space. The role of the emotional component in communication is discussed. The author also reveals the set of the conversation partner's emotional states programmed by the speaker's communicative

behavior. The article addresses the question whether there is a direct correspondence between polite / impolite behavior of the communication participants, on the one hand, and the ecological / non-ecological communication, on the other hand. The author proves that non-verbal means of communication influence greatly the ecology of communication. The article reveals the number of kinesic, prosodic, proxemic and other non-verbal means that influence the ecology of communication.

Key words: *ecolinguistics, emotions, index of emotivity, ecological / non-ecological communication.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Еколінгвістика, або лінгвоекотологія, розглядає взаємодію мови як з іншими мовами, так і з суспільством, тобто середовищем, в якій вона функціонує. Проблема еколінгвістики займалися такі вчені, як Е. Хауген, М. Філл, С. В. Іонова, Н. Г. Солодовнікова, В. І. Шаховський та багато інших. Процес взаємодії мови з середовищем є двовекторним: соціум впливає на мову, а мова, як головний компонент психосфери людини впливає на індивіда та на соціум у цілому, на рівень моральності та духовності суспільства [7, с. 4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Ейнар Хауген, з чім іменем пов'язують відродження еколінгвістики, визначив її як дослідження взаємодії будь-якої мови з її оточенням [9]. Основна ідея полягає в тому, що мова формується в результаті взаємодії людей, що живуть у певному середовищі. Впродовж століть мова пристосовується до навколишнього середовища так само, як тварини та рослини досягають рівноваги у своєму оточенні, займаючи відповідну екологічну нішу. До проблем дослідження еколінгвістики мови та мовлення слід додати емоційну складову, оскільки проблема дослідження процесів збереження мови через правильне її використання та розвиток, або ж процесів «псування» мови користувачами є **актуальною** у зв'язку з емоціоналізацією та експресивацією соціуму та розповсюдженням агресивності у багатьох сферах спілкування [8, с. 145].

Проблемами впливу емоцій на мовлення людини займалися такі дослідники, як В. І. Шаховський, С. В. Іонова, Н. Г. Солодовнікова, та багато інших. Так, зокрема, В. І. Шаховський досліджував зв'язок мовленнєвого перебування з екологічністю / неекотологічністю спілкування; Н. Г. Солодовнікова займалася питаннями екологічності емотивної комунікації.

Формулювання цілей статті, постановка завдань. Мова існує лише у свідомості мовців і функціонує лише при взаємодії з іншими мовцями та їхнім соціальним оточенням. Мета нашого дослідження – проаналізувати роль емоцій, як невід'ємного компонента будь-якої комунікації, з точки зору їхнього впливу на екологічність спілкування комунікантів та виявити особливості мовленнєвої поведінки учасників емоційної комунікації.

Виклад основного матеріалу. Оскільки у кожного з комунікантів існує своя власна прагматика одного й того ж слова, то не викликає сумніву той факт, що оптимізації спілкування заважає неконгруентність прагматики мовця (інтенціональної інтенції) та прагматики слухача (термінальної інтенції), а неконгруентна прагматика викликає емоційний дисонанс, некооперативність та неуспішність комунікації. Таким чином, негативні емоції (роздратування, гнів, злість, ненависть тощо), які виникають під час неконгруентної прагматики комунікантів, є причиною різноманітних комунікативних невдач, а отже – і конфліктів.

Для визначення екологічності мовлення С. В. Іонова пропонує використовувати поняття позитивного індексу емотивності, тобто дотримання етичних та емотивних норм використання мови [1, с. 115–122], оскільки відсутність належної емоційної та емотивної компетенції комунікантів призводить до ураження не лише раціональної, але й чуттєвої сфери адресата навіть при сприйнятті повідомлень суто інформаційного характеру. Аналіз емоційної та емотивної комунікації у різних категоріальних ситуаціях з точки зору екологічних позицій дав змогу виділити критерії екологічності та неекотологічності спілкування. На думку В. І. Шаховського, критерії неекотологічного спілкування є більш диференційованими, оскільки все негативне отримує в мові детальнішу репрезентацію [6].

Як вважає Н. Г. Солодовнікова, поняття «екологічне мовлення» тісно пов'язане з терміном «гарне мовлення» [6], оскільки «гарне мовлення» – це доцільне, успішне для адресанта та ефективне для адресата мовлення [5, с. 241–242]. У свою чергу неекотологічне мовлення пов'язане з терміном «негарне мовлення» [6], основними маркерами якого є емоційна неузгодженість, неадекватна тональність спілкування, відсутність толерантності, негативні оцінки, порушення комунікативного кодексу тощо. Наслідки неекотологічного спілкування можуть надовго закарбуватись в емоційній пам'яті адресата і навіть спричинити шкоду його здоров'ю, оскільки, як відомо, слово має як цілющу, так і руйнівну дію.

Виходячи з вищесказаного, до критеріїв екологічного спілкування можемо віднести ввічливість, доброзичливість, толерантність, кооперативність, створення комфортного емоційного середовища, а отже – стримування негативних емоцій, вияв емпатії та інтересу до співрозмовника. Для досягнення найбільш запланованого прагматичного результату комунікант намагається здійснювати комунікацію згідно з нормами, що історично склалися в певному мовному колективі з урахуванням психологічних механізмів впливу на адресата, а також використанням лінгвістичних засобів і способів реалізації такого спілкування. Отже, екологічне спілкування тісно пов'язане з культурою мовлення – таким набором і такою організацією мовних засобів, які в певній ситуації спілкування при дотриманні сучасних мовних норм та етики спілкування забезпечують найбільший ефект у досягненні поставлених комунікативних задач.

Безумовно, що стать, вік, освіта, світогляд, соціальний статус, культура, до якої належить мовець, психологічна характеристика (наприклад, темперамент), те в якій соціальній чи психологічній ролі він виступає зумовлюють його мовленнєву поведінку. Особливістю мовленнєвої поведінки учасників емоційної комунікації є використання мовцями відповідних невербальних компонентів спілкування.

Кожен етикетний невербальний компонент (НВК) є корелятом певного мовленнєвого акту [3, с. 101]. Так, посмішка є винятково важливим несловесним знаком етикетного спілкування [4, с. 110]. Вона є незамінною у створенні привабливого особистого іміджу, оскільки дає найкращі шанси на довірливі та дружні стосунки у спілкуванні. Поняття ввічливості передбачає увагу, зовнішній вияв доброзичливості до всіх, делікатність, такт. Тобто ввічливість зумовлює свідому демонстрацію радісного емоційного стану. Маніфестація радості за допомогою посмішки на фазі встановлення контакту сприяє досягненню цілей контактовстановлення. Наприклад:

'Morning, Mrs Andrew,' he said, giving me a big smile. 'It's lovely to have you back, by gum it is.'

'Thank you, Joe, I'm really glad we could come up for the weekend' (Bradford, p. 150).

У наведеному прикладі комунікант, дотримуючись стратегії ввічливості, і бажаючи справити позитивне враження на співрозмовника, окрім стандартної етикетної фрази (*Morning*), застосовує невербальний засіб комунікації (*a big smile*). Таким чином, НВК «посмішка», доповнюючи вербальну частину повідомлення, виконує функцію підтримки, чим робить це повідомлення більш експресивним і сприяє дотриманню етикетних норм спілкування. Отже, можемо вважати НВК «посмішка» показником екологічного спілкування.

Специфіка природи невербальних компонентів комунікації зумовлює їхній потенціал як засобу соціального спілкування і робить їх джерелом свідомих соціальних повідомлень, у тому числі неширих із погляду емоційного вияву. Оскільки етикет у цілому є засобом вираження емоційно значущих стосунків, то загальне етикетне правило, якому підпорядковується спілкування, полягає в «максимальному» піднесенні образу свого співрозмовника. Невербальні знаки на позначення радісного та доброзичливого емоційного стану відіграють провідну роль у реалізації стратегії ввічливості і виступають атрибутами мовленнєвого етикету. З їхньою допомогою комуніканти встановлюють контакт, підтримують доброзичливу тональність спілкування, підпорядковуючись певним правилам етикету. Одиниці мовленнєвого етикету різноманітних тематичних груп, як-от «знайомство», «зустріч», «похвала», «подяка» тощо, вимагають супроводження різноманітними кінесичними, фонаційними, проксемічними та іншими невербальними знаками. Наприклад:

- «знайомство»: «*Doris Crockford, Mr. Potter, can't believe I'm meeting you at last.*»
«*So proud, Mr. Potter, I'm just so proud.*» «*Always wanted to shake your hand – I'm all of a flutter.*»
«*Delighted, Mr. Potter, just can't tell you, Diggle's the name, Dedalus Diggle.*»
«*I've seen you before!*» said Harry, as Dedalus Diggle's top hat fell off in his excitement. «*You bowed to me once in a shop.*»
«*He remembers!*» cried Dedalus Diggle, looking around at everyone. «*Did you hear that? He remembers me!*»
Harry shook hands again and again (Rowling, p. 27).
- «зустріч»: «*Good day, Mistress Protheroe,*» he greeted her, and she returned his greeting with a smile (Brown, p. 86).
- «похвала»: *He came over to me and put his hand on my shoulder.* «*You've done very well, Sam.*» He grinned and walked off toward the gorge (George, p. 131).

• «подяка»: *Cal smiled at him gratefully.* «*That's good*» (Covington, p.148).

Як свідчать приклади, невербальні компоненти беруть участь у демонстрації задоволення та радості в різноманітних категоріальних етикетних ситуаціях заради досягнення головної мети – успішності комунікації. Таким чином, можемо зробити висновок про те, що всі НВК, спрямовані на оптимізацію спілкування є носіями позитивного індексу емотивності, а отже – виступають показниками екологічності мовлення.

Недосягнення комунікативної мети в ситуаціях конфліктної мовленнєвої взаємодії викликає появу негативних емоцій, під впливом яких поведінка комунікантів значно видозмінюється, гублячи раціональні підстави. При цьому мовленнєві інтенції досить легко підлягають переорієнтації через формування у свідомості конфліктуючих образу ворога. Ця переорієнтація йде в напрямку емоційного обміну негативною оцінкою. Мета такого спілкування полягає в «найбільшому ураженні опонента» [2, с. 132], тобто нанесені йому певної моральної шкоди. Найкращим чином цій меті відповідає образливе слово. При цьому комуніканти намагаються підвищити власний і принизити комунікативний статус адресата, зневажаючи рольові норми:

«*You are nothing but drunken beast who's been with bad women so long that you can't understand Ashley or me. You've lived in dirt too long to know anything else. You are jealous of something you can't understand*» (Michell, p. 952).

Вжиті у вищенаведеному прикладі інвективи, неадекватна тональність спілкування, емоційна неузгодженість свідчать про приниження комунікативного статусу адресата. Вони вражають чуттєву сферу адресата, а отже – є індикаторами неекологічного мовлення.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. Таким чином, можна зробити висновок про те, що екологічне спілкування тісно пов'язане з культурою мовлення, а екологічність / неекологічність мовлення прямо залежить від емоційної сфери комунікантів. На нашу думку, головним лінгвістичним показником екологічності / неекологічності комунікації є кількість позитивних та негативних емотивів у повідомленні, а також невербальних компонентів комунікації, які підсилюють вплив цих емотивів на емотивну екосферу мовців. Концентрація негативних емотивів свідчить про неекологічність спілкування, що принижує статус комунікантів. Отже, екологічність мовлення виявляється у наявності таких прийомів репрезентації інформації, які не викликають почуття дискомфорту та не спричиняють психологічної травми. Перспективним вбачається дослідження впливу амбівалентних емоцій на екологічність комунікації.

Література:

1. Ионова С. В. Содержание текста как предмет эколлингвистического мониторинга // Интеграционные процессы в коммуникативном пространстве регионов : материалы Междунар. науч. конф., г. Волгоград, 12-14 апр. 2010 г. – Волгоград : Изд-во ВолГУ, 2010. – С. 115–122.
2. Ключев Е. В. Речевая коммуникация / Е. В. Ключев. – М. : Приор, 1998. – 224 с.
3. Крейдлин Г. Е. Невербальная семиотика: язык тела и естественный язык / Г. Е. Крейдлин. – М. : Новое литературное обозрение, 2002. – 592 с.
4. Радевич-Вінницький Я. Етикет і культура спілкування : Навч. посіб. – 2-ге вид., перероб. і доп. / Я. Радевич-Вінницький. – К. : Знання, 2006. – 291 с.
5. Сиротинина О. Б. Разговорные типы речевой культуры и хорошая речь / О. Б. Сиротинина // Хорошая речь / под ред. М. Л. Кормилиной, О. Б. Сиротининой. – 3-е изд. – М. : Кн. дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – С. 241–242.
6. Солодовникова Н. Г. Терапевтическая функция языка [Электронный ресурс] / Н. Г. Солодовникова, В. И. Шаховский // Ecolinguistics : человек, язык и окружающая среда. – <http://ecolinguistics.ru/index.php>
7. Шаховский В. И. Лингвистическая теория эмоций / В. И. Шаховский. – Москва : Гнозис, 2008. – 416 с.
8. Шаховский В. И., Цой А. И. Речевой перебив как маркернеэкологичной бизнес коммуникации / В. И. Шаховский, А. И. Цой // Вестник ТГПУ (TSPU Bulletin). – 2012. – № 10 (125).
9. Haugen E. The Ecology of language. Essays by Einar Haugen / E. Haugen. – Standford : Standford University Press, 1972. – 256 p.

Ілюстративний матеріал:

1. Bradford B. T. Everything to Gain / B. T. Bradford. – L. : Harper Collins Publishers, 1995. – 381 p
2. Brown N. F. Cruel Coast / N. F. Brown. – Sussex : The Book Guild, 1987. – 135 p.
3. Covington V. Gathering Home / V. Covington. – N. Y. : Penguin Books, 1990. – 240 p.
4. George J. C. My Side of the Mountain / J. C. George. – N. Y. : Penguin Book, 1988. – 177 p.
5. Michell M. Gone with the Wind / M. Michell. – N. Y. : Avon Books, 1973. – 1024 p.
6. Rowling J. K. Harry Potter and the Sorcerer's Stone / J. K. Rowling. – N. Y. : Scholastic Inc., 1999. – 309 p.

Ю. Г. Ковбаско,

Прикарпатський національний університет імені В. Стефаніка, м. Івано-Франківськ

ГРАМАТИКАЛІЗАЦІЯ ЯК ПЕРЕДУМОВА ДЛЯ ФУНКЦІОНАЛЬНО-ГРАМАТИЧНОЇ ТРАНСПОЗИЦІЇ

Стаття присвячена вивченню явища граматикизації службових слів в сучасній англійській мові, на прикладі темпоральних та локативних прийменників. Визначено три основні групи прийменників – первинні граматичні, складені однослівні та комплексні багатослівні та схеми їх граматикизації. Встановлено зв'язок між процесами граматикизації та функціонально-граматичної транспозиції.

Ключові слова: граматикизація, лексикалізація, транспозиція.

ГРАМАТИКАЛИЗАЦИЯ КАК ПРЕДПОСЫЛКА ДЛЯ ФУНКЦИОНАЛЬНО-ГРАММАТИЧЕСКОЙ ТРАНСПОЗИЦИИ

Статья посвящена изучению явления грамматикализации служебных слов в современном английском языке, на примере темпоральных и локативных предлогов. Определено три основных группы предлогов – первичные грамматические, сложенные однословные и комплексные многословные. Установлена связь между процессами грамматикализации функционально-грамматической транспозиции.

Ключевые слова: грамматикализация, лексикализация, транспозиция.

GRAMMATICALIZATION AS PRECONDITION FOR FUNCTIONAL AND GRAMMATICAL TRANSPOSITION

The paper focuses on the phenomenon of functional words grammaticalization in Present day English. The object of investigation is represented by temporal and local prepositions. Three main groups of prepositions, namely primary grammatical, compound one-word and complex multi-constituent have been singled out. The relationship between the processes of grammaticalization and functional and grammatical transposition has been revealed. The higher the level of grammaticalization is, the lower the transpositional potential of the lexeme is and vice versa. The above-mentioned groups of prepositions occupy different places on the «transposition-grammaticalization» scale. Thus, primary prepositions are highly grammaticalized units and therefore their transpositional potential is quite low. On the contrary, the level of grammaticalization of compound one-word prepositions is low and their transpositional potential is high. Complex multi-constituent prepositions are still undergoing the process of grammaticalization and at this stage it is impossible to estimate probable level of their transpositional potential.

Key words: grammaticalization, lexicalization, transposition.

Вивчення будь-якого явища чи процесу у лінгвістиці передбачає проведення його комплексного аналізу як з точки зору діахронного підходу, так і з огляду на синхронно-описові методи дослідження. Поєднання синхронної та діахронної перспектив дає змогу сформувати цілісну картину становлення та функціонування мовної одиниці. Якщо «природу граматичних категорій мови слід розглядати з точки зору джерел, з яких вони розвиваються, а не кінцевого результату, до якого вони приходять після тривалого процесу граматикизації» [5, с. 303]. Водночас, утворені одиниці слугують відправною точкою для аналізу функціональних особливостей граматичних категорій у синхронному зрізі.

Саме значущість вивчення явищ у поєднанні синхронного та діахронного аспектів, та здатність одних граматичних процесів обумовлювати інші, що є важливим з огляду на діахронну перспективу, визначає **актуальність роботи**.

Предметом дослідження виступають функціональні та граматичні зв'язки, що поєднують процеси граматикизації та транспозиції в системі англійської мови.

Процес граматикизації, за своєю суттю, виступає незворотнім [5; 8; 15], тобто зміни, що мають місце на мовних рівнях утворюють однонаправлений вектор, який не може функціонувати у протилежному напрямі. Водночас, на синхронному етапі розвитку мови починають превалювати процеси протилежні граматикизації – спроби вже існуючих/щойно створених граматичних одиниць повернутися до своєї вихідної функції та ініціальної частини мови. Якщо граматикизація бере свій початок на морфологічному (поєднання афіксів тощо) та фонологічному (фонологічна ерозія тощо), а завершується на синтаксичному (утворення нової одиниці тощо) та семантико-прагматичному рівнях (набуття нового/уточнення старого значення), то зворотній процес, відповідно, розпочинається на синтаксичному та семантико-прагматичному рівнях, а закінчується на морфологічному та фонологічному.

Зокрема, процесом зворотнім до граматикизації прийнято вважати процес деграматикизації, коли одиниця втрачає граматичну функцію та набуває конкретного лексичного статусу, або коли граматична одиниця перетворюється назад у лексичну одиницю [16, с. 359], або ж коли залежний вираз отримує автономію [Lehman, 2002]. Відсутність чіткої типології процесу деграматикизації та виокремлення тільки її прикладів [6; 15] вказує на її гетерогенність як явища. Так, зустрічається отождолення процесів деграматикизації та лексикалізації [3, с. 69], чи синтаксичної лексикалізації та дифлексії [15, с. 277], чи експації [13, с. 141] тощо. На нашу думку, всі ці підходи є достатньо однобічними, адже вони фокусуються на остаточному переході одиниць зі службових частин мови до повнозначних, що ніяк не відповідає дійсності, оскільки існує значна кількість одиниць, що одночасно визначаються як службові, так і повнозначні. Ці підходи також спрямовані на аналіз лексичної одиниці саме на первинних рівнях – морфологічному та фонологічному (на перетворенні граматичної одиниці в лексичну), проте зворотній процес повинен розпочинатися там, де завершився процес граматикизації – на синтаксичному та семантико-прагматичному рівнях. Відповідно, зміни на цих рівнях слід визначати не як деграматикизацію чи лексикалізацію у їх традиційному розумінні (граматичний, лексичний чи морфологічний процеси), див. [7; 8], а радше як функціональний процес, який, перш за все, направлений на внутрішні семантичні (реалізація граматичною одиницею, функцій, притаманних іншим лексичним одиницям, зокрема самостійним частинам мови) та зовнішні синтаксичні зміни (використання службових частин мови у позиціях, властивих самостійним частинам) у вже граматикизованій одиниці.

Таким чином, увагу необхідно звертати не на зміну складу граматичної одиниці, що може зазнати структурної трансформації – перейти в іншу граматичну категорію та призвести до утворення нової лексичної одиниці у мові, а на функціональні зміни, що відбуваються на семантико-синтаксичному рівні та дають змогу одиниці одночасно реалізовувати функції як службової, так і повнозначної частини мови. Процесом, що охоплює такі зміни, на нашу думку, виступає функціональна транспозиція.

Явище транспозиції розглядається як «використання однієї мовної форми у функції іншої форми – її протичлена в парадигматичному ряді. У широкому розумінні, транспозиція – це перенос будь-якої мовної форми ..., у більш вузькому розумінні транспозиція, чи функціональна транспозиція, – це перехід слова (чи основи слова) з однієї частини мови в іншу чи його використання у функції іншої частини мови» [1, с. 519].

Метою роботи є дослідження взаємозв'язків між процесами граматикалізації та транспозиції саме в їх вузькому значенні, на основі двозначних темпоральних та локативних одиниць, що водночас визначаються як повнозначні (прислівники), так і службові частини (прийменники) мови, що й становитиме **об'єкт дослідження**.

Як процес граматикалізації, так і процес транспозиції у синхронно-діахронній перспективі, є тривалими, тобто належать до сфери діахронних досліджень, тоді як аналіз функціональних та граматичних зв'язків, що поєднують ці процеси, слід проводити з огляду на синхронний зріз. Робочою гіпотезою є припущення, що передумовою для виникнення функціонально-граматичної транспозиції на будь-якому синхронному етапі розвитку мови є діахронний процес граматикалізації лексичних одиниць [9, с. 27].

Дослідження прийменників як граматичних одиниць [2, 10, 11 та ін.] дають змогу виокремити три основні групи:

- первинні граматичні (PGP), наприклад: *in, to, by etc.*;
- складені однослівні (COWP), наприклад: *across, below etc.*;
- комплексні багатослівні (CMWP), наприклад: *in front of, in terms of etc.*;

Усі вони у тій чи іншій мірі зазнали впливу процесу граматикалізації. Рівень їх граматикалізації а у подальшому і транспозиції, безпосередньо залежить від шляхів та стадій граматикалізації.

Первинні граматичні прийменники – одиниці з існуючим граматичним значенням та функціями, тобто зазнали впливу виключно процесу «чистої» граматикалізації – модифікували/набули нові, послалили/послабили існуючі граматичні функції [2].

Загальна схема граматикалізації первинних граматичних прийменників виглядатиме наступним чином:



Рис. 1. Граматикалізація первинних граматичних прийменників

Загалом граматикалізація є діахронним процесом (**G(D)**) трансформаційні процеси якого відбуваються у різних синхронних періодах ($S_1 - S_N$). У мові в одному з синхронних зрізів виникає граматична одиниця – прийменник (**PGP**), який у ході розвитку мови зазнає впливу граматикалізації (**Transformations** MORPH-GRAM-FUNCT) – обов'язково – на функціональному-граматичному рівні, факультативно – на фонологічному та морфологічному рівнях. На одному з синхронних етапів мови така одиниця завершує процес граматикалізації та починає функціонувати вже у модифікованому вигляді (**PGP_{MOD}**), який встановлюється у мові, що є проміжним результатом процесу граматикалізації.

Незворотність граматикалізації не дає змоги одиниці повернутися до попередньої форми/функцій тощо, проте відкриває широкі перспективи розвитку. Так, процес граматикалізації може:

- a) **Ø** – зупинитися та остаточно зафіксувати модифіковану одиницю у мові;
- b) **GRAM** – продовжитися та надалі звужувати чи модифікувати граматичне значення одиниці (граматикалізація);
- c) **LEXICAL** – трансформуватися у лексикалізацію та сприяти виникненню нової лексичної одиниці у мові (лексикалізація);
- d) **TRANSP** – перейти у транспозицію та сприяти функціонуванню існуючої граматичної одиниці у функції іншої частини мови (транспозиція).

Існування ряду можливостей для подальшого розвитку первинних граматичних прийменників пояснюється тим, що вони є основною для творення інших одиниць, а не похідними від вже існуючих лексем [10, 11].

Первинні граматичні прийменники проходять процес «чистої» граматикалізації, оскільки у ході трансформації одиниці відсутні будь-які лексичні впливи з боку інших одиниць мови, адже зміни, що мають місце є або внутрішньо-структурними (напр. морфологічні), або залежать від зовнішньо-структурних чинників (напр. синтаксична позиція у реченні). Так, П.М. Фогель прослідковує чітку паралель між рівнем граматикалізації та рівнем кореляції лексеми та синтаксичного слоту – чим вищим є рівень граматикалізації, тим сильнішим є зв'язок між лексемою та слотом, і навпаки [14, с. 260]. Цей фактор, на наше переконання, підвищує рівень граматикалізації одиниці, однак знижує її здатність до транспозиції, тобто існує пряма взаємозалежність між рівнем граматикалізації одиниці та її транспозиційним потенціалом, див. Рис. 2.

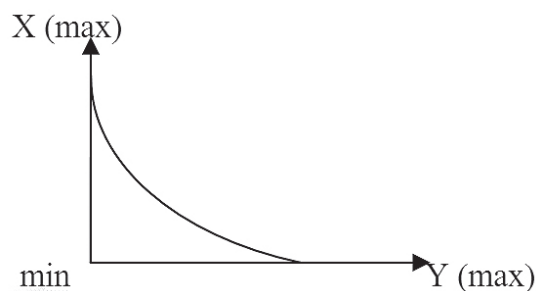


Рис. 2. Шкала «граматикалізації – транспозиції»

, де X – шкала на позначення рівня граматикалізації лексеми та її кореляції з синтаксичним слотом;

Y – шкала на позначення рівня здатності лексеми до транспозиції.

Можна зробити висновок, чим вище розташовується одиниця по шкалі X (чим більше відповідає всім характеристикам граматикалізації – рівень кореляції з синтаксичним слотом, втрата лексичного значення), тим ближче до мінімального значення вона розташовується на шкалі Y та навпаки. Невисока залежність одиниці від власної синтаксичної позиції у реченні, наявність ядерного семантичного компонента, здатність до поєднання сприяє розширенню транспозиційного потенціалу граматичної одиниці у мові.

Стосовно первинних граматичних прийменників та їхньої позиції на шкалі «граматикалізації-транспозиції», то їх формування шляхом «чистої» граматикалізації, існування чітко вираженого граматичного значення, морфологічна простота та ви-

ший рівень кореляції з синтаксичною позицією вказує на високий рівень граматикизації цих одиниць та незначний транспозиційний потенціал. Для прикладу, транспозиційний потенціал наявний у таких одиниць як *by, in, near, off, on, out, over, past, round, since, through, to, up* тощо [10; 11], а на шкалі «граматикизації-транспозиції» вони розташовуються вгору по осі X.

Складені однослівні прийменники – одиниці, що на сучасному синхронному етапі становлення мови розглядаються як однослівні лексеми, хоча з діахронної точки зору складаються принаймні з двох конститuentів. Провідним способом творення є процеси «паралельної» та «послідовної» граматикизації, які характеризуються підсиленням граматичного значення службової частини мови (конститuent 1) при поєднанні з повнозначною частиною мови (конститuent 2) [2].

Загальна схема граматикизації складених однослівних прийменників виглядатиме наступним чином:

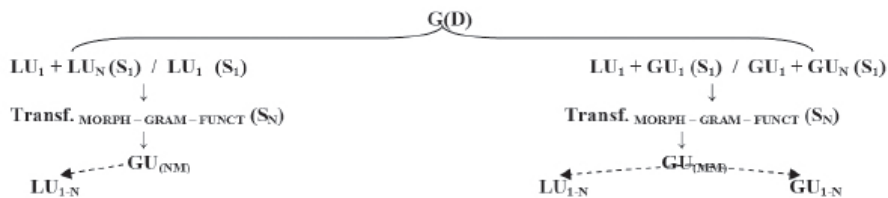


Рис. 3. Граматикизація складених однослівних прийменників

Граматикизація сучасних складених однослівних прийменників у мові відбувається двома шляхами: «послідовним» та «паралельним». При «послідовній» граматикизації у мові виникає повнозначна лексична одиниця (LU_1) або ж відбувається злиття кількох повнозначних лексичних одиниць, які на певному синхронному етапі (S_N) зазнають впливу граматикизації ($Transf. MORPH-GRAM-FUNCT$) – обов'язково – на функціонально-граматичному рівні, факультативно – на фонологічному та морфологічному рівнях. У результаті завершення процесу граматикизації виникає нова граматична одиниця з новим граматичним значенням ($GU_{(NM)}$). Лексичні одиниці, що брали участь у цьому процесі або ж зникають з мови або продовжують функціонувати поряд із новою граматичною одиницею. «Паралельна» граматикизація полягає у поєднанні лексичної та граматичної (GU_1) або ж двох граматичних одиниць з подальшою трансформацією на різних мовних рівнях у межах певного синхронного періоду (S_1). У результаті цього типу граматикизації виникає нова граматична одиниця з модифікованим граматичним значенням ($GU_{(MM)}$), а не новим як це у випадку з «послідовною» граматикизацією. Лексичні (LU_{1-N}) та граматичні (GU_{1-N}) одиниці, що брали участь у процесі граматикизації можуть виходити з ужитку чи продовжувати функціонувати у мові.

Новоутворені складені однослівні прийменники як і первинні граматичні прийменники можуть функціонувати без змін (\emptyset), зазнавати граматикизації ($GRAM$), трансформуючись у комплексні багатослівні одиниці, чи підпадати під дію функціонально-граматичної транспозиції ($TRANSP$), що є одним з найпоширеніших шляхом розвитку складених однослівних прийменників. Це, напевно, пояснюється тим, що в одиницях, які зазнали паралельної чи «послідовної» граматикизації, лексичне значення одного з конститuentів починає превалювати над граматичним значенням другого, а отже стає визначальним для всієї лексичної одиниці. Відповідно, рівень транспозиції безпосередньо залежить від граматикизації одиниці – превалювання лексичного значення над граматичним, низький рівень кореляції лексеми та синтаксичного слоту, значна здатність до когезії та подальшої універбації, вказує на високий рівень функціонально-граматичного потенціалу таких одиниць. На шкалі «граматикизації-транспозиції» складені однослівні прийменники розташовуються вздовж осі Y. Високим рівнем транспозиційного потенціалу характеризуються такі одиниці: *above, about, along, before, below, behind, down, within* тощо [10; 11].

Комплексні багатослівні прийменники – комплексні одиниці, що складаються з двох та більше окремих конститuentів, розглядаються як сталі цілісні граматичні одиниці та зазвичай формуються у відповідності до певних конструкцій [9, с. 3]:

2-конститuentні конструкції – LU/GU (adv./adj./conj) + GU (prep.): *upwards of, exclusive of, as for etc.*;

3-конститuentні конструкції – GU (prep.) + LU/GU (noun/not nominal element) + GU (prep.): *in view of, with regard to, in spite of, as far as etc.*;

4-конститuentні конструкції – GU (prep.) + GU (det.) + LU (noun) + GU (prep.): *in the light of, in the face of etc.*

Наразі комплексні багатослівні прийменники перебувають на етапі свого формування, тобто граматикизації. Про це свідчить відсутність у лінгвістиці спільного трактування цих конструкцій як єдино-цілісних граматичних одиниць з огляду на те що, кожен елемент такої конструкції все ще зберігає своє власне незалежне значення, що зазвичай не спостерігається в одиницях, які пройшли процес граматикизації.

Найбільш дослідженими є 3- конститuentні прийменники, що зазвичай відповідають структурі PNP конструкції. Ступінь граматикизації цих одиниць у порівнянні з 4-конститuentними конструкціями (й ті, й інші містять номінативний елемент) є значно вищим, оскільки складові 3-конститuentної конструкції практично втратили своє лексичне значення, на що вказує відсутність в їх структурі такого формального показника номінативного значення як означальний елемент (артикл), який все ще зберігається у 4-конститuentних прийменниках. Р. Квірк та ін. визначили 9 критеріїв, що сприяють розмежуванню комплексних 3-конститuentних прийменників від схожих «вільних» PNP конструкцій, а саме: *прийменник 2 змінюється, категорія числа іменника змінюється, іменник змінюється у відповідності до означального слова, прийменник 1, прийменник + доповнення змінюється на присвійний займенник, прийменник 2 + доповнення зникають, прийменник 2 + доповнення замінюються вказівним займенником, іменник замінюється іменником зі схожим значенням, іменник модифікується прикметником* [12, с. 671–672]. Ми вважаємо, що цей перелік модифікацій необхідно застосовувати і до 4-конститuentних конструкцій, оскільки використання принаймні однієї з них вказує на неостаточну втрату конструкцією, а зокрема номінативним елементом, свого лексичного значення, тобто процес граматикизації цих одиниць є ще незавершеним.

У процесі аналізу граматикизації 3- та 4-конститuentних комплексних багатослівних прийменників, зазначимо, що 3-конститuentні одиниці перебувають на завершальному етапі процесу граматикизації, адже вже пройшли такі стадії як втрата формальних показників лексичного значення, відповідно, превалювання граматичного значення над лексичним та універбація. Можемо припустити, що наразі вони перебувають на етапі злиття та фосилізації, що згодом призведе до їх перетворення у неподільну конструкцію – комплексні багатослівні прийменники є проміжною ланкою на шляху до виникнення нових однослівних прийменників

На противагу їм, 4-конституентні конструкції перебувають на початковій стадії граматикизації – починають втрачати формальні показники лексичного значення, звужувати його та підпорядковувати граматичному значенню. Подібна ситуація спостерігається також у 2-конституентних конструкціях, які, у своїй більшості, знаходяться на початковій стадії граматикизації, адже лексичне значення одного з компонентів превалює над граматичним значенням цілої конструкції тощо.

Як засвідчують факти, до остаточного завершення процесу граматикизації, як це відбулось у випадку зі складеними однослівними прийменниками, а саме до переходу граматичних одиниць з категорії комплексних багатослівних прийменників у категорію складених однослівних, відсутні будь-які передумови для подальшої транспозиції таких одиниць.

Перспектива подальшого дослідження полягає в аналізі інших груп службових слів, що є об'єктом граматикизації, а у подальшому й транспозиційних процесів. Важливим напрямом досліджень може стати вивчення функціональної та дискурсивної семантики цих одиниць у мові.

Литература:

1. Гак В. Г. Транспозиция / В. Г. Гак // Языкознание : большой энциклопедический словарь [гл. ред. В. Н. Ярцева]. – 2-е изд. – М. : Большая Российская энциклопедия, 2000. – С. 519.
2. Ковбаско Ю. Г. Лексикалізація та граматикизація як способи творення і функціонування локативних й темпоральних лексичних одиниць / Ю. Г. Ковбаско // Науковий вісник Чернівецького університету: збірник наукових праць. – Чернівці : Видавничий дім «РОДОВІД», 2015.
3. Маркарян Р. А. Грамматикализация и лексикализация / Р. А. Маркарян // Вестник РАН, № 6. – М., 1969. – С. 69–77.
4. Brinton L. J., Traugott E. C. Lexicalization and Language Change / L. J. Brinton, E. C. Traugott. – N.Y. : CUP, 2005. – 215 p.
5. Haspelmath M. From Purposive to Infinitive: a Universal Path of Grammaticization / M. Haspelmath // Folia Linguistica Historica. Volume 23, Issue Historica Vol. 10, 1–2. – Berlin : Mouton de Gruyter, 1989. – Pp. 287–310.
6. Haspelmath M. On Directionality in Language Change with Particular Reference to Grammaticalization / M. Haspelmath // Up and Down the Cline – The Nature of Grammaticalization. – Amsterdam : University of Amsterdam, 2004. – Pp. 17–44.
7. Heine B. Grammaticalization / B. Heine // The Handbook of Historical Linguistics, ed. by Brian D. Josef and Richard D. Janda. – Oxford : Blackwell, 2003. – Pp. 575–601.
8. Himmelmann N. P. Lexicalization and Grammaticalization: Opposite or Orthogonal? / N. P. Himmelmann // What Makes Grammaticalization? A Look from its Fringes and its Components, ed. by Bisang W., Himmelmann N. P., Wiemer B. – Berlin : Mouton de Gruyter, 2004. – Pp. 21–42.
9. Hoffman. Grammaticalization and English Complex Prepositions. A Corpus-based Study / S. Hoffmann. – London, N.Y. : Routledge, 2005. – 214 p.
10. Kovbasko Yu. H. Prepositions of Place from Historical Perspective and the Preconditions for Their Transposition / Yu. H. Kovbasko // Наукові записки. Серія: Філологія (мовознавство). – Вінниця: ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 2013. – Вип. 18. – С. 34–42.
11. Kovbasko Yu. H. Prepositions of Time from Historical Perspective and the Preconditions for Their Transposition / Yu. H. Kovbasko // Науковий вісник Чернівецького університету: збірник наукових праць. – Чернівці : Видавничий дім «РОДОВІД», 2014. – Вип. 690–691: Германська філологія. – С. 270–275.
12. Quirk R., Greenbaum S., Leech G., Svartvik J. A Comprehensive Grammar of the English Language / R. Quirk, S. Greenbaum, G. Leech, J. Svartvik. – N.Y. : Longman, 2000. – 1779 p.
13. Traugott E. C. Exaptation and Grammaticalization / E. C. Traugott // Linguistic Studies Based on Corpora. – Tokyo, Hituzi Syobo Publishing Co., 2004. – Pp. 133–156.
14. Vogel P. M. Grammaticalization and Part-of-Speech Systems / P. M. Vogel // Approaches to the Typology of Word Classes. – Berlin, N.Y. : Mouton de Gruyter, 2000. – Pp. 259–284.
15. Willis D. Syntactic Lexicalization as a New Type of Degrammaticalization / D. Willis // Linguistics 45(2). – 2007. – Pp. 271–310.
16. Wischer I. Grammaticalization versus Lexicalization: 'Methinks' There Is Some Confusion / I. Wischer // Pathways of Change: Grammaticalization in English. – Amsterdam : University of Amsterdam, 2000. – Pp. 355–370.

УДК 821.161.2 – 31 Копиленко.09

І. А. Коломієць,

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, м. Харків

ОБРАЗ БЛАЗНЯ: ДИНАМІКА РОЗВИТКУ В ТВОРЧОСТІ О. КОПИЛЕНКА 1920–30-Х РОКІВ

У статті проаналізовано художню реалізацію образу блазня у творчості О. Копиленка. На матеріалі романів письменника «Визволення» та «Народжується місто» досліджено особливості функціонування та смислової трансформації цього образу – від сміховинно-сатиричної традиції до проблематики юродивості та божевілля в літературі 1920–30-х років. Висновок про важливу символічну роль образу блазня в рамках літературного контексту доби надає можливість нового підходу до інтерпретації художніх творів цього періоду, їх ролі в соціалістичній парадигмі першої половини ХХ століття.

Ключові слова: динаміка образу, блазень, юродивий, виробничий роман, інтелектуальний роман, соціалізм.

ОБРАЗ ШУТА: ДИНАМІКА РАЗВИТИЯ В ТВОРЧЕСТВЕ А. КОПЫЛЕНКО 1920-30-Х ГОДОВ

В статье предпринята попытка анализа художественной реализации образа шута в творчестве А. Копыленко. На материале романов «Рождается город» и «Освобождение» исследованы особенности функционирования и смысловая трансформация этого образа – от юмористически-сатиричной традиции и до проблематики юродивости и сумасшествия в литературе 1920–30-х годов. Вывод о важности символической роли образа шута в рамках литературного контекста эпохи позволяет найти новый подход к интерпретации художественных произведений этого периода, их значения в социалистической парадигме первой половины ХХ века.

Ключевые слова: динамика образа, шут, юродивый, производственный роман, интеллектуальный роман, социализм.

THE IMAGE OF FOOL: DYNAMICS OF THE DEVELOPMENT IN ALEXANDER KOPYLENKO'S NOVEL FICTION

In the article the literary realization of the image of jester in creative activity of A. Kopylenko is analyzed. Based upon the content of writer's novels «Liberation» («Vyzvolennya») and «The City is Rising» («Narodjuyetsya misto») the both this image's features of functioning and transformation of meaning are studied within the frameworks of humor tradition and problematic of god's fool and madness in the literature of 1920–30th. In A. Kopylenko's literary activity was observed seman-

tic grading and dynamic of the popular at that time artistic image of a jester: revealing and radical trickster Antin changes to passive, inactive holy fool Vahrah. Writer managed by this symbolic episode to show the existential alienation and needlessness motif – Antin and Vahrah were in the position of «black sheep» because their views conflicted with generally accepted postulates of socialism building. Divergence of social development has caused a deep personal crisis, so these characters are endowed by clown features. The character of the earlier novel Antin tries to protest, but Vahrah which is character from the Socialist Realism oriented work differs humility bordering on madness. The conclusion about the significant symbolic sense of the jester's image in literary context of that time makes possible the new approach in the interpretation of fiction.

Key words: *the dynamic of image, trickster, jester, holy fool, manufacture novel, intellectual novel, Socialist Realism.*

Українська література 1920–30-х років у дискурсі сучасного гуманітарного знання представлена доволі різнобічно. Олександр Копиленко належить до когорти видатних письменників того часу, але, попри його читацьку популярність, особливо у сфері дитячої літератури, глибину творчої спадщини письменника досі не поціновано достатньою мірою.

Перший роман О. Копиленка «Визволення» став гучним явищем одразу з моменту опублікування в 1929 році. Так само швидко автор потрапив під тиск негативної критики, яка наполягала: «Слід підкреслити його неприйнятність для нас як твору, що об'єктивно сходить на рейки дрібно-буржуазно-міщанського висвітлення актуальних проблем, типів і стосунків сьогоднішнього життя» [7, с. 88]. В останні роки значно зростає інтерес учених до творчості О. Копиленка. Фахові дослідження зосереджено на складових його прози, що стосуються універсально-культурних категорій, урбаністичної тематики, міського простору, контрасту між містом і селом (В. Мельник, О. Пашник, М. Сподарець, Т. Тимошенко, Я. Цимбал та ін.).

Мета цієї статті – визначити особливості реалізації образу блазня у романах письменника «Визволення» (1929) та «Народжується місто» (1932), дослідити динаміку цього образу та його значення в контексті соцреалістичної парадигми 1920–50-х років. Матеріал двох творів автора, близьких за часом написання, але різнопланових за естетико-стильовою специфікою, настановлює на детальний аналіз двох епізодів, пов'язаних із появою в них образу блазня, а зокрема – комедіантського капелюха.

У літературній традиції різних народів, в тому числі європейських, розвиток великих епічних форм супроводжувався залученням до їх структури компонентів та фігур, походження яких стосується дрібних пародійних, сатиричних чи гумористичних фольклорних жанрів. Такою є й генеза образу блазня, крутія та дурня: «Крутії, блазень та дурень створюють навколо себе особливі світці, особливі хронотопи» [1, с. 309]. За М. Бахтіним, ці образи для літератури характеризуються набором ознак, згідно з якими вони: пов'язані з театральною традицією та видовищними масками; діють у переносному та навіть у протилежному значенні від того, яке безпосередньо передають; відображають певне інакше буття, набувають статусу «лицедіїв життя» [1, с. 309] і поза межами цієї ролі взагалі не існують.

Звернення літераторів 20–30-х років минулого століття до теми трагікомісності буття на межі з божевільям пояснюється суперечностями доби, що виникали в час зародження радянської ідеології, напередодні появи соцреалізму. Вторгнення політичної складової на арену мистецтва, пильне око офіційної критики створювали атмосферу напруженості у творчих колах. Про поширення образу божевільні в цей період Є. Гай зазначає: «Це метафоричний образ стану, в якому перебуває суспільство» [2, с. 49]. Показовою стала поява таких творів, як, наприклад, «Санаторійна зона» (1924) М. Хвильового, «Народний Малахій» (1927) М. Куліша, «Вуркагани» (1927) І. Микитенка; тобто суспільно-політичні умови сприяли продовженню розпочатого ще Л. Українкою, І. Франком, В. Винниченком зростання уваги до типажів особистості з роздвоєнням душі чи психічними відхиленнями. З цієї причини в художніх текстах виникають суміжні за функціональністю образи юродивого та блазня (або: дурня, клоуна, комедіанта, трикстера [3]).

Наприкінці роману «Визволення» апогеєм ідейного протистояння між двома героями стає сцена, в якій Петро Гамалія рушає на автомобілі центральною вулицею Харкова, а його брат Антін падає на брук у капелюсі клоуна: «Руками вп'явся в борт машини, ніби хотів затримати її. Саву здивувала зміна в Антоновій зовнішності, лахміття замість одягу і новий капелюх дивного фасону на голові. Такі капелюші носять церковні провінціальні комедіанти» [4, с. 185]. Із перших сторінок розгортається історія конфлікту між братами. Антін та Петро Гамалії обрали різні життєві шляхи, під час протистояння 1917 року долучилися до протилежних політичних таборів: «Обидва були в українських есерах. Старший брат став боротьбистом, поїхав панцерником з червоним прапором за свою Україну, Антін надіявся на жовто-блакитні легіони з вицвілими шликами» [4, с. 18]. Тема братерської ворожнечі є яскравим відтінком тогочасних суспільних процесів, втіленим у таких творах, як «Мати» М. Хвильового, «Вершники» Ю. Яновського, «Брати» І. Микитенка, «Залізниця» В. Сосюри.

Особливою гострото суперечка героїв набуває у ретроспективному епізоді, коли Петро, тодішній голова трибуналу, відмовляється відправити брата на смерть – розстріл Антонові замінили «десятьма роками в'язниці із суворою ізоляцією й позбавленням прав на п'ять років» [4, с. 18]. І хоч Антон переживав у цей час певне сум'яття, «бо набридло все, почали мучити сумніви, заплутався у власних поглядах, програмах, згубив шлях» [4, с. 18], однак він все ж убачав неминучість національної трагедії в більшовицькому режимі. Саме у вуста цього героя, що подає себе як вірного сина своєї вітчизни, в романі вкладено гарячі промови на захист патріотизму, необхідності самовизначення українців. Антін серед центральних персонажів у творі є чи не єдиним, хто, хоч і на словах, але відкрито протистійть радянському ладові. Проте назвати його однозначним сухим типом резонера національної ідеї не можна – інколи відчувається його особиста невпевненість у всьому, що він висловлює в своїх численних промовах.

Моральний занепад, нездатність до активних дій всупереч встановленій суспільній системі призводять Антона до злосливості, пияцтва, ненависного ставлення до представників влади, яких уособлює його брат Петро. Учасник громадянської війни на боці «червоних», нині Петро – партійний керівник, директор тресту. Він кинув у рідному селищі дружину й трьох дітей, отримав умови для кар'єри у новоутвореній столиці. Образ Петра чітко вписується у певні ідейно-політичні рамки доби, але з точки зору психологічного портрету є складним та неоднозначним. У Харкові Петро взяв за дружину молоду Мар'яну, дочку київських інтелігентів-патріотів. Раптово відкриваються деталі причетності Петра до смерті брата Мар'яни. Та попри хиткий статус у колі близьких (дружина зневажає, брат ненавидить, син збайдужілий і навіть змінив батькове прізвище), Петро виявляє себе як людина непорушна у суспільних ідеалах, пробує виправдати свою партію: «...А ми, господарі революції, каменярі нових, могутніх споруджень, ми діяли кожен сам по собі, відповідаючи за власний крок і прислухаючись до класової свідомості. Бо не було часу сидіти над книжками, а друзі всі носили через плече рушницю і кров'ю своєю залили степи. Так, молодь нас не осудить, бо ми хоч і робили багато помилок, але наші помилки не є закон, нам революція залишила порожні, дикі, і недосліджені простори» [4, с. 141–142].

Фінальний епізод із капелюхом має потужне смислове навантаження. Позбавлений права самореалізації, Антін пропадає по пивницях, більярних. Конфлікт із братом і всією політичною системою закінчується тим, що Антін втрачає сили

щось змінити, з'являється перед братом в образі блазня: «Я – славетний Сковорода наш, тільки навиворіт. Цієї ненависті навчив мене брат рідний, ти, що не розстріляв тоді, як я вірив у добро» [4, с. 185].

Ідентичним розглянутому є епізод у творі «Народжується місто». Проте інакший естетико-стильовий контекст другого роману відкриває нові грані в образі блазня, який вдруге яскраво виникає у творчості О. Копиленка.

Роман про побудову на околицях Харкова робітничого житлового містечка можна класифікувати як виробничий роман. На це вказує промислово-будівнича тематика, контраст між позитивною та негативною групою персонажів, де перші – «ідейно підковані» радянські люди, а другі – носії антибільшовицької свідомості. У романі «Народжується місто» відбувається мотивне дежавю: посеред гладкої траси, що пролягає від Харкова до новозбудованого Стальгорода, мчить автомобіль інженера будівництва Микити Павлюка, а посеред дороги опиняється постать: «Микита побачив перед собою високого незграбного чоловіка з бородою пірата, в пальті барахольщика і в капелюсі клоуна» [5, с. 143]. Філософ на прізвисько Вахрах – знайомий сімейства головної героїні Тані Кааб. Родичі Тані з підозрою сприймають суспільні перетворення. Батько-професор, мати-домогосподарка, їхні діти – Всеволод, що працює в тресті, і безробітна Галина – усі мають ідеологічні «вади», є потенційними ворогами соціалістичного ладу. Із цього приводу Таня постійно з ними сперечається. Вахрах часто гостює у Каабів, кожен його візит сповнений розлогими міркуваннями про пошуки істини – колись Вахрах справді викладав філософію: «Скоротила професора Вахраха революція. Ще в 1920 році студенти заявили: непотрібна філософія, яку викладав цей професор. Їм потрібна була філософія нова, на основі якої будеться соціалізм» [5, с. 31].

У романі «Народжується місто» Вахрах асоціюється з дореволюційним ладом – має поношений одяг, кошик замість портфеля, незмінні з роками звички й погляди. Письменник створює образ сестри Вахраха, єдиної його опори: «І ніколи Феня нікому не скаржилася, що вона утримує рятівника людства. Як же можна інакше думати про людину, яка не пішла працювати до комуністів, що без ніякого страху перед богом позакривали церкви? І Феня молилася за свого праведника-брата і за грішників-більшовиків. <...> Але дзвони познімали, з проповідей Фені поглузували біля церкви... Піонери сміялися з дивної тітки, що плакала над шматками міді...» [5, с. 33].

Близькою роману О. Копиленка за часом створення є п'єса М. Куліша «Народний Малахій» (1927), про головного героя якої відомо, що «Сакралізація його постаті, християнська символіка його імені, пророчий зміст його слів, численні біблійні ремінісценції настановлюють на думку про юродивий характер цього образу» [2, с. 49]. Вахрах, витворений у руслі сміховинної традиції, як і Стаканчик, має риси юродивого. Опис схиленого професора і його сестри пронизано насмішкою над двома диваками у руслі соціалістичного заперечення християнської віри, однак сцена біля дороги, клоунський вигляд із акцентом на юродивості приховують справжню трагедію особистостей, яку можна спроекувати на весь народ.

У контексті обох романів О. Копиленка й літератури цієї доби символ клоунського капелюха підпадає під смислову градацію. Спостерігаємо динаміку в образі блазня: у романі «Визволення» сатиричний образ патріота Антона означає активний опір, нещадне викривання химерних дій більшовиків напередодні масових розправ з незгодними в 30-х рр. Петро хоче допомогти братові, припрошує його до машини: «Ти – блазень! Ти – йолоп, п'яниця! Не збирай ярмарку, а, коли хочеш, сідай, поїдемо і поговоримо десь на дозвіллі...» [4, с. 186]. Антон лишається поза більшовицьким шляхом у «світле майбутнє». Ця тенденція до отримання представниками української інтелігенції статусу перебування «на узбіччі» життя відзначена Ю. Шерехом [15]: тривало усунення їх від суспільних процесів, що породжувало розчарування в національних ідеалах, особистих можливостях, передчуття недовільності їхнього фізичного існування.

Незважаючи на соцреалістичну спрямованість роману «Народжується місто», образ блазня тут можна розглядати як інтертекстуальний компонент. Професор Вахрах, як і Антін, має роль блазня, але з ознакою юродивості, що ставить його в особливі умови: «Відчужуючи себе від загалу, одягаючи ретязі юродивості, сподвижник нібито заручається дозволом викривати. Але він не закликає до змін; його протест не має нічого спільного з бунтом, радикалізмом або реформаторством. Юродивий не посягає на соціальний лад, він викриває людей, а не умови» [6, с. 156]. Антін зберігає сутність сатирика, злого викривателя, застосовує засоби сміху, іронії над Петром, більшовиками, над самим собою: «Сміх – не тільки щит проти гордині, проти перебільшення своїх заслуг перед богом, але й проти страху. <...> Гумор пом'якшує страх страждань» [6, с. 77]. А Вахраху навіть не надано часу на виклад його позиції: «Товаришу Павлюк! Коли ви візьмете в машину оце опудало, я пушу «бенца» в той рівчак і розіб'ю як горщик!» [5, с. 144].

Отже, втілений у Вахраху образ блазня уособлює невдачу у протистоянні соціалістичному будівництву, яке тоді набирало темпів. Дієвий протест національних сил із глузливою викривальністю та сатиричністю переростає у юродство, вимушене смирення і божевілля. Такі смислові відтінки характеризують градацію образу блазня в романах О. Копиленка «Визволення» та «Народжується місто» як один із способів трактування сутності тодішнього переломного моменту в історії українського суспільства. Аналіз ключових образів та інших художніх компонентів прози письменника відкриває перспективу для подальших досліджень у контексті вивчення вітчизняної літератури 1920–30-х років.

Література:

1. Бахтин М. М. Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет / М. М. Бахтин. – М.: Худож. лит., 1975. – 504 с.
2. Гай Є. Божевільний, юродивий, блазень як модус співіснування митця і суспільства у літературі 20-х – початку 30-х років ХХ ст. (На прикладі драматургії Миколи Куліша) [Електронний ресурс] / Євгенія Гай // Літературознавчі обрії. Праці молодих учених. – Вип. 18. – К.: Ін-т літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України, 2010. – С. 48–54. – Режим доступу: http://www.ilnan.gov.ua/Lit_obr/18-lit_obr.pdf.
3. Керень К. Трикстер и Древнегреческая мифология / Карл Керень [Електронний ресурс] // Трикстер. Исследование мифов североамериканских индейцев с комментариями К. Г. Юнга и К. К. Керень / П. Радін. – СПб., 1999. – 288 с. – Режим доступу: <http://ec-dejavu.net/t-2/Trickster-3.html>.
4. Копиленко О. І. Буйний хміль: Роман; повість; оповідання / упоряд. та післям. Л. О. Копиленка / Олександр Копиленко. – К.: Дніпро, 1990. – 416 с.
5. Копиленко О. І. Вибране / Олександр Копиленко. – К.: Рад. письменник, 1948. – 256 с.
6. Лихачев Д. С., Панченко А. М. «Смеховой мир» Древней Руси / Д. С. Лихачев, А. М. Панченко. – Л.: Изд-во «Наука», 1976. – 204 с.
7. Овчаров Г. «Визволення» О. Копиленка / Г. Овчаров // Критика. – 1930. – № 7-8. – С. 64–89.
8. Пастушок Г. Символіка середньовічного блазня в семіотично-релігійному контексті «бестіарію» / Галина Пастушок // Вісник Львівського ун-ту. Серія: Іноземні мови. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка. – Вип. 18. – С. 211–219.
9. Шерех Ю. Людина і люди: («Місто» Валеріана Підмогильного) / Юрій Шерех // Вибрані праці: У 2 кн. Кн II. Літературознавство / Юрій Шевельов; упоряд. І. Дзюба. – К., 2008. – С. 369–381.

О. В. Константінова,
м. Рівне

ГІПЕРО-ГІПОНІМІЧНІ ВІДНОШЕННЯ ТЕРМІНІВ ОПОДАТКУВАННЯ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

У статті досліджується сутність лексико-семантичної категорії гіперо-гіпонімії на матеріалі англійської термінологічної оподаткування. Вивчаються гіперо-гіпонімічні відношення термінологічних одиниць, які сприяють упорядкуванню ієрархічної організації термінів та оптимізації термінографічної роботи. Аналізуються моноієрархічні та поліієрархічні зв'язки понять, що їх демонструє термінологічна лексика оподаткування. Встановлюється, що експлікаторами гіпонімії в терміносистемі оподаткування виступають відношення структурно-семантичної похідності та наявність інтегральної семи в значеннях термінів.

Ключові слова: гіперонім, гіпонім, гіперо-гіпонімічні відношення, термін

ГИПЕРО-ГИПОНИМИЧЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ ТЕРМИНОВ НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

В статье исследуется сущность лексико-семантической категории гиперо-гипонимии на материале англоязычной терминологии налогообложения. Изучаются гиперо-гипонимические отношения терминологических единиц, которые способствуют упорядочению иерархической организации терминов и оптимизации терминографической работы. Анализируются моноиерархические и полииерархические связи понятий, демонстрируемые терминологической терминологией. Устанавливается, что экспликаторами гипонимии в терминотерминологии налогообложения выступают отношения структурно-семантической производности и наличие интегральной семы в значениях терминов.

Ключевые слова: гипоним, гипероним, гиперо-гипонимические отношения, термин.

HYPER-HYPONYMIC RELATIONS OF TAXATION TERMS IN THE ENGLISH LANGUAGE

The article deals with hyper-hyponymic relations of terminological units, and studies essential features of this lexico-semantic category on the basis of the English taxation terms. Hyper-hyponymy of terminology, reflecting hierarchical organization of its elements, is one of the basic paradigmatic relations of special lexicon. In this paper we attempt to consider the concept of hyper-hyponymy from the terminologist's point of view; to determine the explicators of terminological hyper-hyponymic relations; to study the types of hyper-hyponymic relations in the English taxation terminology. The linguistic units under study are 697 tax terms belonging to such conceptual term groups as «tax», «taxation system elements», «tax policies elements». Hyponymic relations of terms are close to synonymic ones, but it is the internal hierarchical organization of the term system and the definitions of the terms which reveal the category-specific character rather than synonymic nature of their relations. The explicators of hyponymy within the terminology are relations of structural and semantic derivation between the terms, and the existence of the integral seme in the meaning structure of the terms. Hyper-hyponymic relations synchronously reflect all changes in scopes of the concepts and their re-subordination. Hyper-hyponymic structuring of special lexicon represents the results of cognitive and classificatory activity of man.

Key words: hyperonym, hyponym, hyper-hyponymic relations, term.

Постановка проблеми. Сучасна лінгвістична наука приділяє значну увагу термінознавчим дослідженням, оскільки потужні процеси створення новітніх понять на позначення нових науково-технічних, суспільних, фінансово-економічних процесів, об'єктів, явищ та їхніх якостей і характеристик з одного боку, та інтенсифікація процесів обміну інформацією, зокрема в царині спеціалізованого перекладу, з іншого боку, вимагають усунення проблеми дефіциту одно- і двомовних друкованих та електронних термінологічних джерел для прикладних цілей. Термінографічна робота завжди ґрунтується на упорядкуванні понять і мовних знаків у межах певної терміносистеми, що потребує застосування інтегрованого ономазіологічно-семасіологічного підходу до вивчення термінів. До базових парадигматичних відношень в термінології відносять гіперо-гіпонімію – ієрархічну організацію елементів терміносистеми [2].

Огляд останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми. Питання термінологічної гіпонімії у різних аспектах досліджували А. С. Герд, С. В. Гринев-Гриневич (у розрізі вимог до повного лексикографічного визначення терміна), Ю. І. Голуб (з точки зору вдосконалення параметризації словникової статті на матеріалі англійської мови), Г. Ю. Князева (з позицій вивчення гіперо-гіпонімічної структури лексики як способу пізнання мовної картини світу), О. І. Павлова (в зіставному аспекті на матеріалі музичної терміносистеми в чотирьох європейських мовах), І. М. Кочан, Г. П. Мацюк, Т. І. Панько (на матеріалі української спеціальної лексики), А. Л. Міщенко (з точки зору перекладача спеціалізованих текстів на матеріалі німецької мови), А. В. Суперанская (у загальнотеоретичному аспекті вивчення термінологіки) та багато інших лінгвістів.

Метою нашої статті є вивчення особливостей організації гіперо-гіпонімічних відношень англійської термінологічної оподаткування.

Завдання статті: 1) розглянути сутність поняття «гіперо-гіпонімія»; 2) визначити експлікатори термінологічної гіперо-гіпонімії; 3) вивчити типи гіпонімії в англійській термінології оподаткування.

Матеріал дослідження – 697 термінологічних одиниць, що належать до концептуальних груп термінів «податок», «елементи системи оподаткування» та «елементи податкової політики», відібраних методом суцільної вибірки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Спеціальна термінологічна лексика будь-якої галузі може містити близькі за значенням одиниці, які в загальнонаціональній мові часто вважаються синонімічним рядом, а у вузькій термінології створюють сукупність термінів, яка відбиває внутрішню організацію терміносистеми і не залежить від близькості / віддаленості значень слів на позначення спеціальних понять [1, с. 215], наприклад, у термінології оподаткування: **tax allowance, tax credit, tax discrimination, tax holiday** – податкова пільга, **license tax, franchise tax, severance tax** – податок на монополні права і привілеї.

Близькість спеціальних понять, позначуваних такими одиницями, визначається їхнім змістом і внутрішньою ієрархічною організацією відповідної терміносистеми, яка простежується через дефініції термінів, наприклад: **tax discrimination** надання податкової пільги для стимулювання (експорту тощо), **tax credit** податкова пільга у формі зменшення суми податкового зобов'язання, **tax holiday** податкова пільга, тимчасове звільнення від сплати податків (на термін освоєння нових потужностей підприємства тощо), **license tax** податок, що стягується з того, хто отримує право займатися такими видами діяльності як продаж алкогольних напоїв, риболовля, полювання тощо, **franchise tax** податок на монополні права і привілеї, що стягується з того, хто отримує права займатися певним видом бізнесу, таким, наприклад, як керування громадським переробним заводом або автобусною лінією, **severance tax** податок на видобуток і переробку природних ресурсів, наприклад, деревини, природного газу, нафти.

Таким чином, простежуємо не синонімічні, а категоріально-специфікаційні відношення між термінологічними одиницями, які є не синонімами, а еквонімами, адже терміни **tax discrimination, tax holiday** позначають різні види одного родового поняття **tax privileges** податкові пільги підприємству, **tax credit, tax allowance** є різновидами більш широкого поняття **tax benefits** податкові пільги фізичним та юридичним особам, а терміни **license tax, franchise tax, severance tax** слугують для позначення видів родового поняття **excise [tax]** акциз.

Гіперо-гіпонімічні (родо-видові) відповідності лежать в основі ієрархічної структури всього лексикону шляхом реалізації відношень імплікації (когнітивного аналогу реальних зв'язків сутностей матеріального світу). Родо-видова ієрархія лексичних одиниць складається із підпорядковуючи-підпорядкованих елементів. Підпорядковуючий елемент, гіперонім, виконує функцію ототожнення, а підпорядкований елемент, гіпонім, – функцію диференціації. Гіпонімічна організація лексики зумовлює те, що ієрархічно вищий клас складається з меншої кількості одиниць з більшим обсягом значення. Причому кожен клас є видом по відношенню до вищого класу в ієрархічному ланцюгу і родом по відношенню до нижчого. У терміносистемі майже кожен елемент взаємопов'язаний відношеннями рід-вид з іншими елементами. Вважається, що чим вище ступінь складності і вивченості певної відображеної у термінології ділянки, тим більше рівнів узагальнення і, відповідно, ярусів у гіперо-гіпонімічному блоці. Родо-видові зв'язки по-різному проявляються на мовному рівні.

По-перше, експлікатором гіпонімії може бути відношення структурно-семантичної похідності, яке в матеріальній оболонці термінологічних одиниць віддзеркалює логіко-поняттєву системність термінології. Гіпонімія такого виду реалізується в термінології оподаткування через термінологічне словосполучення (ТС), які є согіпонімами по відношенню до родового терміна, вираженого монолексемною одиницею. Монолексемний термін, як правило, виконує функцію ядра підпорядкованих ТС, а атрибутивні елементи формально виражають значення диференційних (видових) сем, наприклад:

- **tax** податок (гіперонім) – **direct tax** прямиий податок, **indirect tax** непрямиий податок (гіпоніми);
- **income** дохід – **after-tax income** чистий дохід (дохід після сплати податків), **before-tax income** дохід до сплати податків;
- **taxation** [система] оподаткування – **excessive taxation** надмірне оподаткування, **explicit taxation** явне /відкрите оподаткування, **implicit taxation** неявне оподаткування, **indirect taxation** непряме оподаткування, **direct taxation** пряме оподаткування, **multiple taxation** багаторазове оподаткування.

По-друге, співвідношення гіпонімів можуть існувати лише на рівні сем [2], що виявляється шляхом співставлення дефініцій, наприклад: **customs** «*customary / regular payments for the imported goods*» мито, **duty** «*an obligatory payment / tax you pay on the import, export, manufacture, or sale of goods*» податок / мито / збір, **rates** ^{BrE} «*a tax on commercial land and buildings paid to a local authority*» місцевий податок, **tariff** «*a tax or duty to be paid on a particular class of imports or exports*» тариф / мито. Аналіз дефініцій свідчить про наявність в їхній семантиці інтегральної (родової) семи «податок», що дозволяє зробити висновок про співвідношення цих термінів з гіперонімом **tax**.

Гіперо-гіпонімічна організація термінолексики може відображати як моноієрархічні, так і поліієрархічні зв'язки понять [3, с. 146]. Моноієрархічна система понять створюється шляхом пошагової конкретизації єдиного вихідного поняття додаванням індивідуалізуючих ознак; кожне таке конкретизоване поняття має тільки один підпорядкований елемент. Поліієрархічна система понять передбачає, що вихідне поняття може стати родовим по відношенню до декількох одиниць за різними характеристиками, створюючи таким чином ряди нерівномірної підрядності.

Моноієрархічний тип гіпонімії можна проілюструвати наступними прикладами:

- tax** податок > **income tax** податок на доходи > **personal income tax** податок на доходи фізичних осіб;
- securities** цінні папери > **tax-exempt securities** цінні папери, доходи по яких не оподатковуються > **daily adjustable tax-exempt securities** неоподатковувані цінні папери із щоденною фіксацією процентної ставки;
- holding company** холдінг-компанія > **personal holding company** приватна холдінг-компанія > **foreign personal holding company** іноземна приватна холдінг-компанія.

Родо-видові відношення характеризують не тільки суб'єктивно окреслені терміносистеми, а й виходять за межі таких систем, зв'язуючи термінологічний лексикон у єдине семантичне ціле. У вищенаведених прикладах підкреслені гіпероніми належать до більш широкої фінансово-економічної терміносистеми.

Поліієрархічний тип гіпонімії є більш поширеним в англомовній термінології оподаткування через складні непрямолінійні зв'язки понять у цій терміносистемі. Наприклад, реалізація підвидів поняття **tax** «податок» на мовному рівні в залежності від ознаки в основі класифікації відбувається у таких напрямках:

- за формою оподаткування – **direct tax** прямиий податок, **indirect tax** непрямиий податок ;
- за економічним змістом об'єкта оподаткування – **taxes on income** податки на доходи, **taxes on expenditure** податки, пов'язані з матеріальними витратами, **taxes on capital** податки на капітал, **taxes on transactions** податки на продаж, послуги та привілеї;
- залежно від рівня державних структур, які встановлюють податки – **federal tax** федеральний податок, **state tax** штатний / державний податок, **national tax** загальнодержавний податок, **local tax** місцевий податок, **municipal tax** міський податок, **EC tax** податок Європейського Союзу;
- за методом стягнення податків – **tax at source** податок у джерела, **self-assessed tax** податок, сплачений згідно самооцінки по декларації.

Кожен термін з вищенаведених груп, у свою чергу, може бути гіперонімом по відношенню до різних за своїми характеристиками груп гіпонімів. Наприклад, термін «прямі податки» **direct taxes** в англомовній термінології оподаткування є гіперонімом наступних груп термінів залежно від:

- об'єкта оподаткування – **income tax** податок на доходи, **capital tax** податок на капітал, **death tax / duties** податок на спадщину;
- суб'єкта оподаткування – **personal / individual income tax** податок на доходи фізичних осіб, **corporate income tax / corporation tax** податок на доходи корпорацій.

Гіперо-гіпонімічні відношення термінологічних одиниць на мовному рівні відображають зміни у перепідпорядкуванні понять терміносистеми, яке відбувається через зменшення / збільшення обсягів понять, що віддзеркалюють екстралінгвальні явища галузі. Наприклад, термін **death tax** ^{AmE} / **duties** ^{BrE} гіпонім по відношенню до терміна **income tax**, в сучасній терміносистемі є гіперонімом низки термінів, що позначають податки на спадщину: 1) **estate duties** ^{BrE} / **estate tax** ^{AmE} податок на передачу спадка; майно, а не нащадки, обкладаються цим податком, 2) **inheritance tax** податок на привілей отримати спадок; стягується з нащадків, 3) **generation-skipping tax** додатковий податок на дарування та спадщину, стягується у випадках, коли цінності переходять у власність через покоління та більше. Зазначена ієрархічна схема відбиває синхронний стан цієї ділянки терміносистеми, але складалася вона протягом двох століть: у 1797 році в США було введено **death duty** –

податок на спадщину у формі гербового збору; у 1862 році Конгрес США ввів податок на спадщину у формі inheritance tax, який згодом було відмінено як антиконституційний; ще одну спробу ввести його було зроблено у 1898 році і знову невдало; з початку ХХ століття в країні діяв так званий federal estate tax, який згодом було закріплено податковою реформою 1986 року у сучасній формі; помітивши, що населення намагається уникнути цього податку шляхом передачі прав на майно за життя, в 30-х роках ХХ століття було введено gift tax – податок на дарування, який довго вважався різновидом податку на спадок; у 1976 році Конгрес ухвалив закон про generation-skipping tax, коли державою знову були помічені певні механізми ухилення від оподаткування спадку [8, с. 3–10]. Таким чином, вивчення гіпонімії термінолексики сприяє адекватному відображенню синхронних відношень між елементами терміносистеми і дозволяє відповідно класифікувати терміни у лексикографічних матеріалах, правильно орієнтуючи користувачів поясненнями видових понять через родові.

Отже ми можемо зробити **висновок** про те, що гіперо-гіпонімічна організація досліджуваної термінології відбиває різнорівневі родо-видові зв'язки понять, структуруючи термінолексику відповідно до тематичної ієрархічної організації термінологічної системи оподаткування. Експлікаторами гіпонімії є відношення структурно-семантичної похідності та наявності інтегральної семи в значеннях термінів. Поліієрархічний тип гіперо-гіпонімії домінує над моноієрархічним у вузько окресленій терміносистемі оподаткування; родо-видові відношення виходять за межі досліджуваної терміносистеми, зв'язуючи лексикон у єдине семантичне ціле, у нашому випадку більш широку фінансово-економічну терміносистему і підпорядковану їй терміносистему оподаткування. Гіперо-гіпонімічні відношення термінів на мовному рівні відображають зміни у перепідпорядкуванні понять терміносистеми, яке відбувається через зменшення / збільшення обсягів понять, що віддзеркалюють екстралінгвальні явища галузі. Гіперо-гіпонімічна структурація спеціальної лексики, основана на відношеннях домінування й диференціації, є не тільки методом дослідження системності термінологічних одиниць, а й результатом пізнавально-класифікаційної діяльності людини, важливим способом пізнання наукової картини світу.

Перспективою подальшого дослідження вважаємо створення тематичної ієрархічної класифікації англійських термінів оподаткування з урахуванням усіх концептуальних груп термінів, що входять до концептуального апарату галузі, а також з урахуванням інших видів парадигматичних відношень термінологічної лексики – синонімічних та антонімічних, які, як правило, реалізуються, всередині гіперо-гіпонімічної ієрархії.

Література:

1. Міщенко А. Л. Лінгвістика фахових мов та сучасна модель науково-технічного перекладу : монографія / А. Л. Міщенко. – Вінниця : Нова Книга, 2013. – 448 с.
2. Новиков Л. А. Гипонимия // Языкознание. Большой энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева. – 2-е изд. – М. : Большая Российская энциклопедия, 2000. – С. 104.
3. Суперанская А. В. Общая терминология : Вопросы теории / А. В. Суперанская, Н. В. Подольская, Н. В. Васильева. – М. : Наука, 1989. – 246 с.

Джерела ілюстративного матеріалу:

4. Константінова О. В. Глосарій термінів оподаткування американського і британського варіантів сучасної англійської мови / О. В. Константінова. – Рівне : РІС КСУ, 2004. – 112 с.
5. Офіційний сайт Служби внутрішніх доходів США. [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://www.irs.gov/>
6. Офіційний сайт Королівської податкової та митної служби Великої Британії. [Електронний ресурс] / Режим доступу : <https://www.gov.uk/government/organisations/hm-revenue-customs>
7. Словник фінансово-правових термінів / [за заг. ред. д. ю. н., проф. Л. К. Воронової]. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – К. : Алерта, 2011. – 558 с.
8. Peat W. L. Federal Estate and Gift Taxation: An Analysis and Critique / W. L. Peat, S. J. Willbank – St. Paul : West, 1991. – 265 p.

УДК 811. 111 ' 37 + 811. 133 ' 37

О. А. Крисенко,

Донецький національний університет, м. Донецьк

СМС-ПОВІДОМЛЕННЯ У ФРАНЦУЗЬКОМУ ТА АНГЛІЙСЬКОМУ МОЛОДІЖНОМУ АРГО: СТРУКТУРНИЙ ТА СЕМАТИЧНИЙ АСПЕКТИ

Стаття присвячена аналізу утворення й використання арготичних виразів, що започатковуються в СМС-меседжах. Об'єктом дослідження є лексичні особливості СМС-повідомлень у французькій та англійській мовах, які розглядаються в порівнянні структурних та семантичних особливостей арготичних одиниць. Особлива увага приділяється усеченим лексичним формам молодіжного арго. Систематизація словотворчих моделей та їх порівняння дає нам право говорити про те, що арготична лексика має в своїй структурі емоційний та оцінний компоненти, які роблять ці мовні одиниці яскравим способом вираження суб'єктивного ставлення молоді до сучасної дійсності.

Ключові слова: варіативність мови, смс-повідомлення, арготична лексика, структурні та семантичні особливості, експресивність, оцінність.

СМС-СООБЩЕНИЯ ВО ФРАНЦУЗСКОМ И АНГЛИЙСКОМ МОЛОДЕЖНОМ АРГО: СТРУКТУРНЫЙ И СЕМАТИЧЕСКИЙ АСПЕКТЫ

Данная статья посвящена анализу образования и использования арготических выражений, которые берут свое начало в СМС-сообщениях. Объектом исследования выступают лексические особенности СМС-сообщений во французском и английском языках, которые рассматриваются в сравнении структурных и семантических особенностей арготических единиц. Особое внимание уделяется усеченным формам слов молодежного арго. Систематизация словотворческих моделей и их сравнение дает нам право говорить о том, что арготичная лексика имеет в своей структуре эмоциональный и оценочный компоненты, которые делают такие языковые единицы довольно ярким способом выражения субъективного отношения молодежи к современной действительности.

Ключевые слова: вариативность языка, СМС-сообщения, арготичная лексика, структурные и семантические особенности, экспрессивность, оценочность.

SMS-MESSAGES IN THE FRENCH AND ENGLISH YOUTH ARGOT: THE STRUCTURAL AND SEMANTIC ASPECTS

This article is devoted to the research of argo use and forming in the French and English SMS-messages. The object of the study is the lexical features of SMS-messages in the compared languages, which are discussed in terms of their structural and

semantic peculiarities. Special attention is given to the clipped forms of the youth argot. The systematization of word-forming models and their comparison give us the right to think that argot has emotional and evaluative components in its structure that make such linguistic units rather striking to express the subjective attitude of young people to the modern reality. All the clipped forms that are used in the virtual communication (in sms-messages, chats, blogs etc.) can be divided into two main groups: lexical and graphical ones. This division proves the generally accepted classification.

The core role in the development of the young people's language belongs to the tendency to be laconic and true-to-fact but at the same time expressive and unique. That's why the number of the clipped forms in the virtual youth communication is continuously growing. More than that, having originated in the world wide web, these words begin to penetrate into everyday French and English.

Studying the lexicon of modern French and English youth social dialect seems to be perspective for forecasting the process of the French and English languages' enrichment, as far as within this process the transition of different social language units from one vocabulary rank into another takes place.

Key words: *language varieties, SMS-messages, argot, structural and semantic peculiarities, expressivity, evaluative characteristics.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Варіювання мови як об'єкт дослідження вміщує в себе дуже широке коло явищ: це й взаємозв'язок мови й мовлення, питання мовної норми й вільності в мові, розрізняльні ознаки окремих форм існування мови, взаємозаміна лінгвістичних одиниць, розрізняльні ознаки окремих форм існування мови тощо. Дослідження варіативності, як правило, обмежується лише описом самого явища, а не аналізом і виявленням його природи та джерел. Не підлягає, однак, сумніву, що вивчення не тільки основних якостей, але й шляхів виникнення варіантів, умов їх функціонування в мові могло б значною мірою сприяти з'ясуванню багатьох, до сих пір нерозпізнаних якостей і особливостей мовної структури, а також і розумінню багатьох глибоких мовних процесів. Сказане повною мірою торкається такого специфічного мовного варіанту як арго, який є одночасно яскравим продуктивним словотвірним явищем й інноваційним процесом, що часто порушує норми мови, відходить від визнаних понять варіантів й тим самим справляє стимулюючий вплив на розвиток сучасного словника. Одним із джерел поповнення сучасного мовлення стає така популярна сьогодні комунікація як СМС-повідомлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Цікавість до вивчення мови СМС-повідомлень сьогодні зростає. Є ряд досліджень, в яких детально аналізуються окремі аспекти даного мовленнєвого явища: розглядаються джерела і засоби формування СМС-лексики (А. Ю. Дрьоміна, О. М. Береговська, Т. І. Ретинська); СМС-комунікація вивчається з точки зору структурного аналізу (Л. В. Амінова), розглядається це явище з точки зору функціонального (С. Р. Маєрова) і соціального аспектів (E. Girard, B. Kernel, P. Merle, J.-P. Goudaillier, P. Certa). Однак до теперішнього моменту комплексного дослідження лексики СМС-повідомлень у порівнянні їх у СМС-комунікаціях французької та британської молоді не відбувалось. Цим, на нашу думку, і можна пояснити актуальність нашого інтересу до цього маловивченого явища як варіанта в галузі скорочених одиниць.

Формулювання цілей статті, постановка завдань. Дана стаття присвячена аналізу утворення й використання арготичних виразів у французьких та англійській СМС-повідомленнях, де особливу увагу ми приділяємо усіченим лексичним формам, тобто, скороченням, за допомогою яких, на нашу думку, найлегше побачити експресію молодіжного арго. Також ми зробимо спробу започаткувати порівняльний аналіз типів арготичної лексики й принципів використання скорочень, що виникають у досліджуваних мовах. Об'єктом дослідження є СМС-повідомлення в сучасних французькій та англійських мовах, а предметом – структурні та семантичні особливості усічених одиниць у СМС-повідомленнях французької та англійської молоді. Основна мета нашої статті полягає в описі видів скорочень і виявленні специфіки їх використання на матеріалі мови СМС-повідомлень, дослідженні семантичних особливостей функціонування мови СМС-повідомлень та в порівнянні їх структури в сучасних французькій та англійських мовах. Матеріалом для аналізу слугували лексичні одиниці сучасної мови СМС-комунікації, відібрані з французьких та британських молодіжних журналів, листувань і чатів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Завдяки тому, що мова СМС-повідомлень стає все більше поширеною й модною, зростає частотність вживання її елементів у повсякденному спілкуванні різних поколінь французів та британців. Для сучасного етапу розвитку будь-якої мови взагалі та французької і англійської мов зокрема, характерне значне поповнення словникового складу новими лексемами, які пов'язані зі змінами, що відбуваються в мовній свідомості французів [7; 8; 15] та британців [1; 2; 10].

Потреба збагатити мову новими виражальними засобами, яка виникає в суспільстві, веде до розвитку в мовленні елементів оцінювальності, експресивності, що веде за собою появу нестандартних лексичних одиниць, які дозволяють передати ці якості. Такі лексичні одиниці запозичуються носіями мови (в нашому аналізі – французької та англійської) з маси слів, які знаходяться на периферії мовної системи, зокрема, в молодіжній лексиці.

Характерними рисами молодіжної СМС-комунікації є невимушений, неформальний, жартівливий тон спілкування, високий ступінь емоційності, прагнення до самовираження, притаманні цій віковій групі, а «...необхідність постійно демонструвати свою приналежність до інших субкультур, що різною мірою характерно для представників будь-яких соціальних утворень, призводить до вироблення певного набору ідентифікуючих ознак, що підлягають демонстрації [5, с. 352].

Найбільш точним нам видається розглядати французьку та англійську мову смс-повідомлень як особливу функціональну спеціалізацію загальнонаціональних французької та англійської мов, що характерна для молодіжного середовища. Це особливий вид мовлення, який ґрунтується на спільній для всіх стилів системі фонетичних, граматичних та лексичних засобів, однак при цьому СМС-мова взаємодіє з іншими різновидами мовлення, такими, як просторіччя, кримінальне арго, професійні й соціальні жаргони і, насамкінець, цей вид мовлення проникає в літературну мову [5, с. 352]. Стиль СМС стає молодіжним сленгом, таким арго, що являється набором слів та виразів, який має специфічний відтінок. Французьке та англійське молодіжне арго характерне тим, що незважаючи на своє основне покликання – лаконічність та економію мовних засобів його утворення – воно все таки є яскравим засобом відтворення експресивності та емоційності сучасного відношення молоді до реалій світу. У поданій статті ми розглядаємо лише один вид лексичних словотвірних засобів, який сприяє основній меті використання арго, що ми згадували вище, і це – усічення лексичних одиниць.

Таким чином, мова СМС – це складна підсистема мови, яка відрізняється вибірковістю семантичних полів, зниженим стилем і обмеженістю кола носіїв [2; 6; 7; 10]. Вона слугує своєрідним уніфікуючим ланцюгом між ненормованими мовними явищами й літературною нормою, що сприяє збагаченню загальнонаціональних французької та англійської мов, бо в ненормованих пластах лексики закладені великі експресивні й словотвірні можливості.

Абревіація як спосіб словотворення представляє складне, багатогранне явище, а поширення абревіатур в молодіжному арго пов'язують з появою в реальній дійсності складних денотатів, що вимагають для свого позначення словосполучень

чи складних слів [9; 10; 11; 13]. Функція абрєвіатури в процесі СМС-комунікації полягає в більш економному вираженні думки та усуненні надмірності інформації. У абрєвіатурах інформація передається меншим числом знаків, тому «ємність» кожного знака більше, ніж у відповідних вихідних одиницях, що дає підставу розглядати абрєвіації як один з видів оптимізації мовного повідомлення. Щодо виявлених нами прикладів, то у СМС-повідомленнях, якими обмінюється французька та англійська молодь, ми знайшли такі види абрєвіацій них усічень:

- абрєвіатури ініціального типу (утворені з початкових букв кожного слова в складі словосполучення:

англійське арго: *BTW* = *by the way*; *LOL* = *laugh out loudly*; *BOB* = *bring own beverages*; *RIP* = *rest in peace*; *IMHO* = *in my humble opinion*; *BOT* = *back on topic*.

французьке арго: *SDF* = *sans domicile fixe*; *RMI* = *revenues minimum d'insertion*. CAD» (*c'est a dire*); *PT* = *pour toi*; *MP* = *message personnel ou privé*; *SDMS* = *suite dans message suivant*.

- абрєвіатури складові, утворені зі сполучення початкових частин слів, наприклад:

англійське арго: *SYSOP* = *system operator*.

французьке арго: *OULIPO* = *L'ouvroir de litterature potentielle*.

- телескопічні скорочення, утворені від початку і кінця, що складають слова:

англійське арго: *brunch* = *breakfast + lunch*; *alcopop* = *alcohol + pop*; *biopic* = *biography + picture*; *camcorder* = *camera + recorder*; *chexting* = *cheating + texting*; *faction* = *fact + fiction*; *fanzine* = *fan + magazine*; *flirtationship* = *flirting + relationship*.

французьке арго: *armatal* = *armature + metal*; *midinette* = *midi + dinette*; *livrel* = *livre + électronique*; *clavardage* = *clavier + bavardage*); *Centricois* = *person from the region Centre-du-Québec*.

Приклади, які ми відібрали для аналізу, було розподілено ще й за двома видами усічення: апокопою та аферезою. За ступенем продуктивності і в англійських, і у французьких СМС апокопа (скорочення кінцевого складу (або складів) без додавання суфіксів) займає перше місце:

англійське арго: *exposition* > *expo*; *demonstration* > *demo*; *advertisement* > *ad*; *lesson* > *les*; *husband* > *hus*; *condominium* > *condo*; *university* > *uni*; *extraordinaire* > *ordinaire*.

французьке арго: *cinéma* > *ciné*; *télévision* > *télé*; *imperméable* > *imper*; *écologiste* > *écolo*; *dictionnaire* > *dico*; *traduction* > *trado*; *bacalaléreat* > *bac*.

Набагато рідше в обох мовах спостерігається афереза, тобто усікання першої кореневої морфемі складного слова:

англійське арго: *autobus* > *bus*; *autocar* > *car*; *motorbike* > *bike*; *veterinarian* > *vet*; *dentist* > *dent*.

французьке арго: *anarchiste* > *chist*; *pitaine* > *capitaine*; *contrôleur* > *leur*; *Américain* > *ricain*.

У результаті дослідження було встановлено, що прості слова піддаються скороченню на складовому шві, наприклад, *doc* – *docteur*, причому апокопа – усічення останнього або декількох останніх складів – більше поширена в сучасній французькій мові, ніж афереза – усічення першого складу. В англійській мові навпаки – афереза є більш поширений прийом ніж апокопа. Таким чином, в більшості випадків скорочення проводиться з урахуванням складової структури вихідної одиниці. Процес скорочення не є довільним і підпорядковується певним закономірностям таких рівнів мови, як лексичний і фонетичний. Скорочення, як правило, проходить по морфемному або складовому швах або з урахуванням силабічної структури нової одиниці.

У зв'язку зі зростаючою популярністю SMS-мови, короткі текстові повідомлення починають формувати окремі й дуже оригінальні пласти лексики у досліджуваних мовах. Для нового способу утворення морфологічних неологізмів характерна не тільки економія графічних засобів, але і використання цифрових замінок окремих складів вихідного слова [9; 10].

Особливої уваги, на нашу думку, заслуговує ребусне письмо, приклади якого в великій кількості знайдені нами в обох мовах. Ребусне письмо – це поява слів і виразів із зображеннями предметів. Це – перехідна фаза від піктографічного до словесно-складового письма. Ребусне написання часто використовується в логотипах торгових марок. Наприклад, фірма «Starkey» передається за допомогою зображення зірки (star) і ключа (key).

Ребусне письмо полягає у використанні змішаних цифр, букв і різноманітних знаків, які повинні розшифруватися за допомогою їх значення, що служить для позначення предмета [9]:

англійське арго:

1. Me n mum wer lukin at d holiday brochures last nt n we found a really nice l in menorca. It b best hol eva n sumthin 2look 4ward 2. luvya. = Me and Mum were looking for the holiday brochures last night and we found one in Menorca! It'll be the best holiday ever and something to look forward to. Love you.

2. IM d UKs fastst, funkst, speedst, gr8st @ txtin! Ha I no ur v.ilus ov me! = I am the UK's fastest, funkiest, speediest, greatest at texting! ha, I know you are very jealous of me!

французьке арго:

1. SLT! ya koi 29? l te pass le bjr ZOZ,l ta di s ke tu px passé 2m1 je veu te voir...Ok big biz !a+= Salut! Il y a quoi de neuf? Elle te passe le bonjour ZOZO, elle te dit: «est-ce que tu peux passer demain je veux te voir...d'accord. Grosse bise ! A plus.

2. Slt ma cherie. j voulé te dire merci pr se ke tu a fé pr moi,c tro gentil 2 ta part,tu sé jé besoin juste d'une chose pr ne pas crevé tn. jtm = Salut ma chérie. Je voulais te dire merci pour ce que tu as fait pour moi. C'est trop gentil de ta part. Tu sais, j'ai besoin juste d'une chose pour ne pas crevé, c'est ton soutien. Bise. Je t'aime.

В даних прикладах в обох СМС-повідомленнях бачимо, що звуки і склади замінюються буквами чи цифрами. Ця техніка найбільш поширена в молодіжному СМС-арго в обох мовах.

Використання цифр замість букв чи слів є дуже популярним структурним засобом створення арготичної лексики, що бере зачаткування в СМС-повідомленнях, а потім проникає і у повсякденне використання молодих французів та британців. Наступні приклади свідчать про те, що кожна цифра має свою фонетичну цінність і використовується, зокрема, для економії, бо СМС-повідомлення не повинно перевищувати 160 знаків:

англійське арго: 1 = won, one; 2 = to, too, two; 4 = for; 8 = ate; tomorrow = 2mro or 2moro or 2mrw; today = 2day; before = b4; forget = 4get CU46 = see you for sex.

французьке арго: 1 = un, en, ain (dem 1); 2 = De, deux, demain «2 main»; 7 = Cette; Lui = l8», nuit «n8»; C4 = c'est fort; 2bib = toubib.

Використання різних знаків замість букв чи буквосполучень також є ознакою ребусного письма, що використовується молоддю в СМС-повідомленнях, фонетична цінність цих знаків при цьому відповідає вказаному слову.

англійське арго: T@YL = Talk to you later; ? = I have a question; X-mas = Christmas; X-ING = crossing.

французьке арго: Tu te malin = tu te crois malin; J t.apel a 9h. a + = Je t'appelle a 9 heures. A plus tard; CUI8R = culture.

Крім бажання бути лаконічними та швидко передавати та одержувати інформацію, є ще одна причина вживання скорочень, а саме прагнення до незвичайності, словесних нововведень. Народжуються вони в невимушеній мові, у вузькому соціальному середовищі, в нашому випадку, серед молоді як свідоме порушення норми, протест проти неї, коли відоме, часто вживане слово набуває загальної експресивності, новизни. Приваблює і певна свобода у створенні такого слова, звідси його близькість із жаргоном і просторіччям. Лексичним скороченням піддаються вирази, що виступають у мовленні в ролі вступних слів зі значенням відображення порядку думок і їх зв'язку; зауваження про способи оформлення думок; джерела повідомлення; цільової спрямованості повідомлення; і сполучення слів у ролі вступних пропозицій.

Таким чином, всі скорочення, які використовуються у віртуальній комунікації, зокрема у мові чатів, можуть бути розділені на дві загальні групи: лексичні та графічні, що відповідає традиційній класифікації. У групі лексичних скорочень виділяють шість підгруп відповідно до семантичного значення абрєвіації. У групі графічних скорочень виділяють три підгрупи: перша являє собою традиційні скорочення, використовувані в письмовій мові; друга – буквено-числові скорочення; до третьої підгрупи належить ідіоматичний лист.

Графіка СМС-повідомлення допомагає імітувати процес живого усного мовлення.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Як доводять представлені нами в цій статті приклади, французьке та британське молодіжне мовлення пройняте експресивністю й оціночністю. Якщо в мовленні старшого покоління експресивна функція не є панівною, а лише супроводжуючою, то в молодіжному мовленні вона домінує. Молодіжна комунікація є найбільш невимушеною, вона має високий ступінь емоційності, прагнення до самовираження, що знаходить відображення у мові й призводить до появи нових виражальних засобів, нестандартних лексичних одиниць.

Систематизація словотвірних моделей, за якими утворюються молодіжні лексеми, що мають у своїй структурі емоційно-оціночний компонент, дозволяє зробити висновок про те, що дані способи є достатньо ефективними і поширеними засобами вираження суб'єктивного ставлення до оточуючої дійсності. В основі словотворення молодіжної лексики лежить творчий підхід до використання загальнономовних ресурсів, в основному воно використовує традиційний інвентар мовних засобів, які характерні для загальнонаціональної французької та англійської мов.

Вирішальну роль у розвитку молодіжної лексики відіграє прагнення до мовної економії, яке знаходить своє відображення перш за все в збільшенні кількості усічених одиниць. Для сучасного молодіжного соціолекту характерний зріст кількості вживань редуплікативних утворень, які, функціонуючи в ньому, часто здобувають вторинні переносні значення.

Вивчення лексичного складу сучасного французького та британського молодіжного соціолекту є доцільним і край перспективним для прогнозування процесу збагачення французької та англійської мов, так як в цьому процесі відбувається постійний взаємоперехід елементів різних соціальних варіантів мови з одного словникового прошарку в інший.

Література:

1. Мельник Я. Г. Експресивність у молодіжному сленгу як спосіб вираження ставлення до навколишньої дійсності / Я. Г. Мельник, О. Б. Яценко [Електронний ресурс]. – 2009. – Режим доступу : <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/movoznavtvo/2010/119-106-9.pdf>.
2. Таран О. С. Функціональні особливості сленгів у текстових повідомленнях (смс) / О. С. Таран // Лінгвістичні дослідження: Зб. наук. праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. – 2013. – Вип. 35. – С. 179–185.
3. Тараненко О. О. Колоквіалізація, субстандартизація та вульгаризація як характерні явища стилістики сучасної української мови (з кінця 1980-х рр.) / О. О. Тараненко // Мовознавство. – 2003. – № 1. – С. 32–41.
4. Христенко О. С. Фактори впливу на становлення та розвиток молодіжної лексики / О. С. Христенко // Східнослов'янська філологія: зб. наук. праць. – 2006. – Вип. 11. : Мовознавство. – С. 123–128.
5. Бойко Б. Л. Молодежный жаргон как отражение взаимодействующих субкультур / Б. Л. Бойко // Встречи этнических культур в зеркале языка: (в сопоставительном лингвокультурном аспекте): Научный совет по истории мировой культуры. – М. : Наука, 2002. – С. 352–361.
6. Какорина Е. В. СМИ и интернет-коммуникация (область пересечения и проблемы взаимодействия) / Е. В. Какорина // Язык современной публицистики : сб. статей. – М. : Флинта: Наука, 2005. – С. 67–98.
7. Ретинская Т. И. Источники и механизмы формирования французского студенческого арготизма: Дис... канд. филол. наук / Т. И. Ретинская. – М., 2004. – 225 с.
8. Свиридонова В. П. Тенденции словотворчества в среде современной французской молодежи / В. П. Свиридонова // Межрегиональные научные чтения, посвященные памяти профессора Р. К. Миньяр-Белоручева: сб. ст. – Волгоград : Волгогр. науч. изд-во, 2006. – С. 169-175.
9. Anis J. Parlez-vous texto? / J. Anis. – Paris : Martin Livre, 2001. – 215 p.
10. Chiad M. O. Structural and Linguistic Analysis of SMS Text Messages / M. O. Chiad [Електронний ресурс] // Journal of Kerbala University. – Vol.6. – No.4 : Humaines. – 2008. Режим доступу: <http://http://www.iasj.net/iasj?func=fulltext&aid=50770>.
11. Merle P. Argot, verlan et tchatches / P. Merle. – Toulouse : Milan, 2000. – 63 p.
12. Slang // The Encyclopedia of Language and Linguistics. – UK : Pergamon Press, 1994.
13. SMS Language // Wikipedia [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://en.wikipedia.org/wiki/SMS_language.
14. Sourdout M. L'argotologie: entre forme et fonction II Linguistique / M. Sourdout. – P., 2002. – Vol. 38, fasc. 1. – P. 25–39.
15. Turpin B. Le jargon, figure du multiple II Linguistique / B. Turpin. – P., 2002. – vol. 38, fasc. 1. – P. 53–68.

УДК 81.111'373.611

О. Р. Круглій,

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки м. Луцьк

ВНУТРІШНЬОВАЛЕНТНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПОСТПОЗИЦІОНОВАНИХ КОМБІНУВАЛЬНИХ ФОРМ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Статтю присвячено вивченню внутрішньовалентних характеристик постпозиційованих комбінувальних форм у сучасній англійській мові. Розглянуто генетичні, морфологічні, семантичні особливості сполучуваності цих елементів у слові.

Ключові слова: комбінувальна форма, постпозиційована комбінувальна форма, внутрішня валентність, продуктивність.

ВНУТРЕННЕВАЛЕНТЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПОСТПОЗИЦИОНИРОВАННЫХ КОМБИНИРУЮЩИХ ФОРМ В СОВРЕМЕННОМ АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

Статья посвящена изучению внутренневалентных характеристик постпозиционированных комбинирующих форм в современном английском языке. Рассматриваются генетические, морфологические, семантические особенности сочетаемости этих элементов в слове.

Ключевые слова: комбинирующая форма, внутренняя валентность, продуктивность.

INNER VALENCE OF THE POSTPOSITIONAL COMBINING FORMS IN MODERN ENGLISH

The article deals with the distributive properties of the postpositional combining forms in modern English. The investigation studies genetic, morphological, semantic peculiarities of these elements as well as combinability in the word.

The postpositional combining forms are predominantly elements of classical origin and are divided into simple, complex and nominally complex formants. The structure of these elements determines their morphological character. They form nouns and adjectives. Such derivational elements can combine with combining forms, free base and prefixes. The derivational model *cf + cf* is characterized by the highest activity.

Key words: combining form, inner valence, productivity.

Постановка наукової проблеми та її значення. У світлі найновіших тенденцій лінгвістичної науки питання розвитку мовних ресурсів сучасної англійської мови, що орієнтовані на цілісне вивчення системних зв'язків, закономірностей виникнення і функціонування об'єктів мови, аспектів їх структурованості, неодноразово привертала увагу науковців (О. Л. Гармаш, С. М. Єнікєєва, Ю. А. Зацний, Н. Ф. Клименко, Л. Ф. Омельченко, М. М. Полюжин та ін.). У цьому контексті набуває важливості поглиблений аналіз внутрішньовалентних характеристик комбінувальних форм у сучасній англійській мові. Як свідчать результати проведеного нами дослідження, специфіка цих формантів полягає у *внутрішній валентності* – закономірностях «взаємозчеплення» компонентів, обмежених дистрибуцією безпосередніх складників у рамках дериватів.

Ми поділяємо думку тих науковців, які розглядають комбінувальні форми як словотвірні одиниці перехідного характеру (Л. С. Азарова, Л. Ю. Буянова, С. М. Єнікєєва, Ю. А. Зацний, Н. Ф. Клименко) та вважають, що вони є формою слова, яка трапляється в складних й похідних словах, і може сполучатися із іншими подібними дериваційними елементами або афіксами у словотвірній моделі [1; 2; 3; 4; 5]. У практичному розумінні комбінувальні форми розглядають як *кореневі морфемі специфічного типу*, що є компонентами лише дериватів.

Застосування загальноприйнятих принципів класифікації дериваційних формантів, аналіз дистрибутивних, валентних, структурно-семантичних характеристик досліджуваних елементів уможливили виділення серед них двох груп: *біпозиціонованих* та *монопозиціонованих* комбінувальних форм. Останні представлені *препозиціонованими* та *постпозиціонованими* формантами [6, с. 184].

Метою дослідження є аналіз внутрішньої валентності постпозиціонованих комбінувальних форм. Мета роботи зумовлює вирішення таких **завдань**: вивчення генетичних, морфологічних і семантичних ознак цих одиниць, аналіз дериваційної активності, дистрибутивних оточень і виявлення їх структурно-семантичних моделей у складі дериватів.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Загальна кількість проаналізованих комбінувальних форм, які знаходяться у постпозиції, складає 117 формантів або 17,6% від загального числа (648 одиниць) досліджуваних дериваційних елементів. Вони є формантами класичного походження; за винятком трьох одиниць, що запозичені з сучасних мов: *-eth*, *-crat*, *-tene*.

Щодо структури, то всі постпозиціоновані комбінувальні форми класифікуємо як прості: *-arch*, *-crat*, *-fest*, *-fid*, *-plast*, складні й умовно складні форманти: *-ectomy*, *-lalia*, *-lepsia*, *-opia*, *-nomy*. Усі складні форманти є одиницями суфіксального типу: *-blastic*, *-carpic*, *-dermis*, *-grapher*, *-logic*.

Особливість функціонування постпозиціонованих комбінувальних форм полягає у їх дистрибуції. Вони є регулярними лише як другий безпосередній складник дериваційної моделі. Серед цих елементів трапляються випадки омонімії. Наприклад: *-arch*¹ ‘ruler:leader’ (ecclesiarch) та *-arch*² ‘having (such) a point or (so many) points of origin’ (endarch); *-agogue*¹ ‘leading: directing: inciting’ (demagogue) та *-agogue*² ‘substance that promotes the secretion or expulsion of’ (emmenagogue). У нашому дослідженні зафіксовані полісемічні постпозиціоновані морфемі: *-cide* 1: ‘killer’ (insecticide) 2: ‘killing’ (suicide).

Усі прості постпозиціоновані комбінувальні форми є елементами субстантивного типу, які беруть участь у творенні дериватів-іменників. Загалом, як показав аналіз матеріалу, морфологічне вираження цих одиниць визначають афіксальні морфемі, що входять до складу складних формантів цієї групи. Наприклад, *-ous*, *-al*, *-ic* (*-carpous*, *-cercal*, *-colous*, *-genous*, *-morphic*) вважають комбінувальними формами ад'єктивного характеру; решту дериваторів цього типу: *-ia*, *-ium*, *-e*, *-y*, *-is* (*-algia*, *-cardia*, *-cardium*, *-carpy*, *-gamy*, *-geny*, *-dermis*) – субстантивного. Отже, всі постпозиціоновані комбінувальні форми є морфологічно однозначними, а морфологічне вираження цих одиниць зумовлює їх структура.

Постпозиціонованим комбінувальним формам властивий широкий діапазон словотвірної сполучуваності. Вони легко поєднуються із елементами, що мають аналогічний статус, та основами. Залежно від того, з якими формантами вони комбінуються, виділяємо чотири словотвірні моделі:

- 1) L + cf = N *emmenagogue*, *gabfest*, *meniscectomy*, *parasitology*, *songfest*;
- 2) prf + cf = N *epicardium*, *hypogyny*, *hypomorphic*, *hyperopia*, *procaine*;
- 3) cf + cf = N *ascomycete*, *cladogram*, *hagiography*, *paedophilia*;
- 4) cf + cf = Adj *cheliocentric*, *endodermic*, *isometric*, *rhombohedral*.

Аналіз структури основ, які виступають першим компонентом словотвірної моделі, дозволив виділити наступні структурні типи цих одиниць:

- L₁ = L *talk*, *motor*, *song*;
- L₂ = cf + cf *phytoestr*, *parapsych*, *metapsych*;
- L₃ = prf + cf *ametr*;
- L₄ = prf + L *amen*, *dysmen*.

Стратифікаційний аналіз дериваційних моделей із постпозиціонованими комбінувальними формами показав, що їм властива різна дериваційна активність. Малопродуктивними є 12 постпозиціонованих комбінувальних форм першого інтервалу, до продуктивних відносимо 98 формантів другого та третього інтервалів. Високопродуктивними є сім досліджуваних словотвірних елементів четвертого, сьомого та восьмого інтервалів (мають від 21 до 140 зв'язків): *-crasy*, *-ectomy*, *-graphy*, *-gram*, *-logy*, *-pod*, *-scopy* (див. табл. 1).

Таблиця 1
Шкала продуктивності постпозиціонованих комбінувальних форм

№ з/п	Продуктивність	Кількість формантів	Кількість дериватів	
			Сумарна	У відсотках
1.	1	12	12	6, 6
2.	2 – 10	82	481	81, 9
3.	11 – 20	16	257	8, 3
4.	21– 30	5	102	2, 2
5.	31 – 40	-	-	-
6.	41 – 50	-	-	-
7.	51 – 60	1	54	0, 5
8.	> 60	1	140	0, 5
Всього:		117	1046	100

Постпозиціоновані комбінувальні форми переважно однозначні й беруть участь у процесі найменування: а) осіб – *bibliophile, biologist, geographer, deicide*; б) наук, учень, понять, теорій, напрямків, шкіл – *agronomy, anthroposophy, histogeny, physiognomy*; в) речовин (біогенних, абіогенних) – *bacteriostat, erythromycin, ocnophil, somatotropin*; г) інструментів, механізмів, пристроїв, технічних приладів – *baroscope, kinetoscope, semaphore, spectroscopy*; ґ) мікроорганізмів, бактерій, вірусів, найпростіших організмів – *micrococcus, bacteriophage*; д) дій, процесів, станів – *athroscopy, laryngotomy, osteotomy, stenography*; е) хвороб (істот, тварин, рослин) – *albuminuria, dysplasia, hebephrenia, menorrhagia*; є) геометричних фігур – *pentahedron, rhombohedron*; ж) таксономічних категорій – *Metazoan, Protozoan, schisomycete*; з) хімічних елементів, їх сполучень, груп – *benzol, pyrrole*; и) локально-просторових одиниць – *aerodrome*. У таблиці 2 відображено наповнення ЛСГ іменників моделями постпозиціонованих комбінувальних форм.

Таблиця 2
ЛСГ іменників моделей постпозиціонованих комбінувальних форм

№ з/п	Модель ЛСГ	L + cf	cf + cf	prf + cf
1.	Особи	+	+	
2.	Науки, вчення, поняття, школи, теорії, напрямки	+	+	+
3.	Речовини (біогенні, абіогенні)	+	+	+
4.	Дії, процеси, стани	+	+	+
5.	Хімічні елементи, їх сполучення, групи	+	+	+
6.	Інструменти, механізми, пристрої, технічні прилади, знаряддя виконання дії	+	+	–
7.	Число, рахунок, одиниці виміру	+	+	–
8.	Рослини та їх частини	–	+	–
9.	Елементи будови клітин, тканин, органів істот, інших живих організмів	–	+	–
10.	Хвороби (істот, тварин, рослин)	+	–	+
11.	Мікроорганізми, бактерії, віруси, найпростіші організми	+	–	–
12.	Тварини, птахи	–	+	–
13.	Поняття мінералогії, геології	–	+	–
14.	Локально-просторові одиниці	–	+	–
15.	Геометричні фігури	–	+	–
Всього:		9	13	5

Як бачимо з таблиці 2, найбільш активною у сучасній англійській мові є дериваційна модель cf + cf (із постпозиціонованими комбінувальними формами), за якою створено деривати-іменники, що належать до 13 ЛСГ. Менша активність властива двом іншим зафіксованим дериваційним моделям іменників L + cf та prf + cf.

Структурно-семантичні моделі прикметників cf + cf = Adj та prf + cf = Adj вживають для позначення: а) фізичних, хімічних характеристик речовин, об'єктів, предметів – *monohydric, polyhydric, stylographic*; б) понять форми, величини, розміру – *actinomorphie, claviform, cruciform, endomorphic*; в) фізичних якостей, властивостей живих організмів, рослин – *prognathous, dopaminergic*; г) якостей, властивостей людей – *exogamous, monogynous* (див. табл. 3).

Таблиця 3
ЛСГ прикметників моделей постпозиціонованих комбінувальних форм

№ з/п	Модель ЛСГ	L + cf	cf + cf	prf + cf
1.	Ознаки процесів, явищ, станів	–	+	–
2.	Фізичні, хімічні характеристики речовин, об'єктів, предметів	–	+	–
3.	Фізичні якості, властивості живих організмів, рослин	–	+	+
4.	Властивості, якості, характеристики людей	–	+	–
5.	Пояття форми, величини, розміру	–	+	–
Всього:		0	5	1

Як бачимо, постпозиціоновані комбінувальні форми зафіксовано у 5 ЛСГ прикметників. Найвищою активністю у сучасній англійській мові відзначається дериваційна модель дериватів-прикметників cf + cf.

Висновки. Отже, як показав аналіз фактичного матеріалу, постпозиціоновані комбінувальні форми представлені 117 формантами, які переважно є дериваційними елементами класичного походження. Серед постпозиціонованих комбіну-

вальних форм виділяємо прості, складні та умовно складні форманти. Саме структура цих елементів визначає їх морфологічний характер. Усі постпозиційовані комбінувальні форми є морфологічно однозначними, беруть участь у творенні або іменників, або прикметників. Ці дериваційні елементи вільно сполучаються із комбінувальними формами, вільними основами та префіксами. Найбільшою неогенністю відзначається дериваційна модель $cf + cf$. Досліджувані форманти зафіксовано у 15 ЛСГ іменників і 5 ЛСГ прикметників.

Перспективи подальших досліджень. Отримані результати не вичерпують усієї проблематики. Перспективним видається розширення рамок дослідження за рахунок розробки комплексних методів вивчення цих дериваційних формантів, які функціонують у різних терміносистемах сучасної англійської мови.

Література:

1. Азарова Л. С. Структурна організація складних слів (концепція «золотої» пропорції) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Л. С. Азарова. – Вінниця, 2002. – 42 с.
2. Буянова Л. Ю. Термин как единица логоса / Л. Ю. Буянова – Краснодар : Кубанский госуд. ун-т, 2002. – 185 с.
3. Єнікєєва С.М. Системність і розвиток словотвору сучасної англійської мови : [монографія] / С. М. Єнікєєва; ДВНЗ «Запоріж. нац. ун-т» МОН України. – Запоріжжя : Запорізький нац. ун-т, 2006. – 303 с.
4. Зацний Ю. А. Сучасний англомовний світ і збагачення словникового складу / Ю. А. Зацний – Львів : Паіс, 2007. – 228 с.
5. Клименко Н. Ф. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі : [монографія] / Н. Ф. Клименко, С. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк – К. : Видавничий Дім Бурого, 2008. – 434 с.
6. Круглій О. Р. Про статус комбінувальних форм у сучасній англійській мові / О. Р. Круглій // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки : наук. журнал / гол. ред. Олексеюк І. Д. – Луцьк : РВВ «Вежа» ВДУ ім. Лесі Українки, 2004. – № 3. – Серія «Філологічні науки». – С. 183–187.

УДК 81-119

Н. С. Кудрявцева,

Херсонський національний технічний університет, м. Херсон

ЛІНГВІСТИЧНА ВІДНОСНІСТЬ БАЗОВИХ ДОМЕНІВ: ЧАС

Стаття висвітлює проблему впливу мови на мислення, втілювану гіпотезою лінгвістичної відносності, яка розташовується в парадигмі сучасної когнітивної лінгвістики. Специфіка мовного впливу розглядається на прикладі відмінних систем темпоральної референції, а також виявляється у пропонованому дослідженні часу як базової онтологічної категорії філософії, здійсненому шляхом застосування лінгвокогнітивних методів прототипного і фреймового аналізу до етимологічних значень філософських темпоральних термінів в індоевропейських мовах.

Ключові слова: лінгвістична відносність, час, система темпоральної референції, філософська категорія часу.

ЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ ОТНОСИТЕЛЬНОСТЬ БАЗОВЫХ ДОМЕНОВ: ВРЕМЯ

Статья освещает проблему влияния языка на мышление, воплощенную в гипотезе лингвистической относительности, которая размещается в парадигме современной когнитивной лингвистики. Специфика языкового влияния рассматривается на примере различных систем темпоральной референции, а также выявляется в предлагаемом исследовании времени как базовой онтологической категории философии, осуществленном путем применения лингвокогнитивных методов прототипического и фреймового анализа к этимологическим значениям философских темпоральных терминов в индоевропейских языках.

Ключевые слова: лингвистическая относительность, время, система темпоральной референции, философская категория времени.

LINGUISTIC RELATIVITY OF BASIC DOMAINS: TIME

The article deals with the problem of the language influence on thought embodied in the hypothesis of linguistic relativity which is placed into the contemporary cognitive paradigm. The details of the influence are instanced in the fact of diverse systems of temporal reference and the investigation of time as a basic ontological category of philosophy. The proposed study is done on the material of the Indo-European languages chosen as the principal languages of philosophical discourse. The cognitive methods of prototype and frame-based analyses are consistently applied to the etymological meanings of the philosophical temporal terms in Old Indian, Greek, Latin, English, German, Ukrainian and Russian. The frame for the philosophical category of time summarizes the results of the analyses and demonstrates the language-specific and universal conceptualizations of time as a metaphysical category of philosophy in the languages chosen. The conceptualizations thus defined are placed against the background of physical theories of time developed in antiquity and XVII century science as well as related to the cultural conceptions of time typical for the oriental and occidental civilizations.

Key words: linguistic relativity, time, system of temporal reference, philosophical category of time.

1. Вступ

У парадигмі сучасної когнітивної лінгвістики, яка найбільш інтенсивно розвивається протягом останніх трьох десятиліть і позначає новий етап розвитку науки про мову, головна увага приділяється проблемам зв'язку мовленнєвої та розумової діяльності. Мова при цьому розглядається як частина середовища, в якому постійно перебуває людина, і слугує не тільки засобом спілкування, збереження та передачі інформації, а й опосередковує пізнання, віддзеркалює та оформлює (shape) мислення індивіда. В окресленому контексті, мова вже не є тільки замкненою системою знаків, а й являє собою цілий світ, який формується у свідомості її носіїв. Як наслідок мова здатна не тільки встановлювати для її носія кордони сприйняття і пізнання оточуючого світу, а й уміщувати в собі історичний досвід, систему культурних норм та психологічних особливостей того народу, для якого вона є рідною. Таким чином, кожна національна мова постає унікальним світовим надбанням, джерелом специфічного, тільки їй притаманного уявлення про світ, одночасно вираженням і вмістилищем духу народу, який нею розмовляє.

2. Лінгвістична відносність – історія і сучасність

Теоретичним джерелом розуміння природної мови як носія унікального національно-культурного світогляду є лінгвофілософська концепція В. фон Гумбольдта (хоча засновки самої ідеї можна простежити, починаючи з філософських систем Платона і Аристотеля до концепцій німецьких мистиків Й. Гамана та Й. Гердера), який, підкреслюючи, що ставлення людини до предметів матеріального світу «цілковито зумовлене мовою», стверджував всеохоплюючу владу мови над

індивідом. На вітчизняному мовознавчому ґрунті імплікації досліджуваного питання можна віднайти в роботах видатного лінгвіста О.О. Потебні [3], який власне і приніс на вітчизняну наукову ниву «світоглядну теорію» В. Гумбольдта. Можна сказати, що О.О. Потебня вперше у світовій науці досить детально зосередився на тих когнітивних аспектах етнолінгвістики, що окреслюють відмінну категоризацію світу в різних мовах, шляхи чи напрями пізнавальних процесів у межах різних лінгвокультурних «світів», різну дистрибуцію й комбінування смислових одиниць, що по-різному моделюють схожі явища й об'єкти позамовної дійсності, відмінні, як їх називав О.О. Потебня, «прийоми мислення», які залежать від особливостей етнокультурного досвіду та різних мовних картин світу.

Разом з тим, своє перше формулювання *гіпотеза про те, що мова, якою ми розмовляємо, здійснює вплив на спосіб нашого мислення* отримала в роботах американського лінгвіста Бенджаміна Лі Уорфа і склала теоретичне ядро американської етнолінгвістики першої половини ХХ ст.: «The background linguistic system (in other words, the grammar) of each language ... is itself the shaper of ideas, the program and guide for the individual's mental activity, for his analysis of impressions... We dissect nature along the lines laid down by our native languages» [14, с. 212] (Основа лінгвістичної системи кожної мови (тобто, граматика) ... сама по собі є тим, що формує думку, програмою та керівництвом розумової діяльності індивіда, його аналізу вражень... Ми розчленовуємо природу в напрямку, який нам підказує наша рідна мова).

Питання про співвідношення мови і мислення, поставлене у межах сучасної когнітивної лінгвістики, набуває уточнення, виходячи з прийнятого в ній положення про здатність мови відображати специфічні патерни (patterns) мислення, а також слугувати засобом кодування і вираження думки. З огляду на символічну функцію мови, наразі вважається загальноприйнятним, що різні способи вираження і кодування думок у різних мовах репрезентують різні патерни мислення, а отже, вибір тієї чи іншої мовної «опції» для кодування конкретної думки може чинити вплив і на спосіб мислення в цілому [8, с. 98]. Обмеженням, яке накладається на мовне різноманіття виступає спільність способів сприйняття світу, яка є у рівній мірі притаманною усім людським істотам – спільна здатність до концептуалізації. Таким чином, згідно з позицією сучасної когнітивної лінгвістики, мова не тільки віддзеркалює концептуальну структуру, але і здатна до певної міри зумовлювати її, а різні способи «членування» і категоризації світу (пор. з вище наведеною цитатою Б. Уорфа), притаманні різним мовам, дійсно можуть по-різному впливати на невербальне мислення і поведінку їх носіїв [8, с. 101].

Лінгвістична відносність також являє собою одне з центральних понять етнолінгвістики і лінгвістичної антропології, які вивчають мову в її взаємовідносинах з культурою. Релятивізм у лінгвістиці тут трансформується у припущення про те, що чуттєве сприйняття дійсності визначається ментальними уявленнями людини, які знаходяться і можуть змінюватися під впливом мовних і культурних систем. Оскільки в конкретній мові і ширше, в конкретній культурі, концентрується історичний досвід їх носіїв, цілком логічно, що ментальні уявлення носіїв різних мов не обов'язково співпадатимуть.

3. Лінгвістична відносність базових доменів: час

Серед складових концептуальної системи будь-якої мови можна виокремити такі поняття, які, порівняно з іншими, визначатимуться як фундаментальні (базові домени). Вони вживаються у мовленні постійно і, при цьому, несвідомо, тому мають найбільший вплив на носія. Одним з найзагальніших прикладів таких понять, найбільш ґрунтовно досліджуваних сучасними релятивістами і антропологами, є час [див. 6].

Слід зазначити, що домен часу має особливе значення для гіпотези лінгвістичної відносності, адже класичним, і власне найпершим, прикладом його емпіричного вивчення є робота Б. Уорфа [15], присвячена співставленню розуміння поняття часу в англійській і хопі з огляду на граматичну структуру цих мов. Припущення про існування двох універсальних метафор часу (TIME PASSING IS MOTION [10] and THE FUTURE IS IN FRONT/THE PAST IS BEHIND [9], висунуте Дж. Лакоффом на етапі становлення сучасної когнітивної парадигми, було піддане обґрунтованому перегляду в зв'язку з результатами новітніх порівняльних досліджень різноманітних екзотичних мов, які чітко вказали на наявність декількох альтернативних концептуалізацій [див. 5; 13; 11; 12].

В останньому варіанті темпоральної типології В. Еванс [7] розвиває тезу про те, що системи концептуалізації часу, притаманні різним природним мовам, характеризуються трьома різними типами «скороминущості» й існують у трьох відмінних варіантах: 1) дійсна система відтворює класичні метафори часу, який рухається (MOVING TIME metaphor), (напр., *наближається Новий Рік*) і его, яке рухається (MOVING EGO metaphor) (напр., *ми наближаємося до Нового Року*); 2) лінійна система характеризується приписуванням руху подіям, які вишикуються у лінійній послідовності, за цілковитою виключеності его з системи темпоральної референції (напр., *за неділю йде понеділок*); 3) зовнішня система передбачає розуміння часу як однієї «безкінечної» події, всередині якої відбувається все інше, а темпоральна референція фіксується шляхом вказівки на певні зовнішні періоди (*час наближається до 11.00*).

Варто зауважити, що перші дві темпоральні системи базуються на просторовій метафорі часу. Це означає, що в таких мовах концептуалізація часу провадиться за аналогією з концептуалізацією простору, і в загальних рисах час завжди метафорично визначається як рух у просторі. Різниця між першою і другою системами полягає у прототипності: егоцентрична (укр., англ., рос. мови) vs. алоцентрична (куук тайорре (Австралія), м'ян (Папуа Нова Гвінея)). Третя система, вочевидь, співвідноситься з доволі рідкими непросторовими метафорами часу, які частіше за все асоціюються з природними циклами. У носіїв таких мов (юкатекська майа (Юкатан), йелі-дне (Папуа Нова Гвінея), амондава (Бразилія)) відсутнє уявлення про час як про дещо, що можна описати в абстрактних термінах. У них також немає календарів і годинників, так само як і характерного для нас уявлення про вік (кількість років) – перехід з дитинства до юнацтва і т. д. вони позначають зміною свого імені [див. 13].

Час є також базовою онтологічною категорією філософії, і його метафізичне осмислення невідривно поєднане з тим «буденним» сприйняттям часу, яке фіксується конкретними природними мовами. Розглядаючи те, як саме ті чи інші особливості природної мови впливають на оформлення основних філософських понять і формують філософський дискурс у цілому, розташовується на найвищому рівні лінгвістичної відносності – дискурсивному.

Спираючись на дані етимологічного дослідження [4] термінологічних позначень філософської категорії часу в давньоіндійській (*kālah, vēla*), грецькій (*χρόνος*) та латинській (*tempus*) мовах, ми представили кожний з указаних термінів як полісемантичну одиницю і піддали системи їх значень прототипному аналізу з позицій сучасної когнітивної лінгвістики [див. 8, с. 328-357]. Розглядаючи кожне термінологічне позначення як полісемантичну одиницю, ми маємо змогу предствити номінативне поле терміну (всі поняття, іменовані даною лексемою) як прототипну категорію, де центральними, тобто прототипними, значеннями виявляються ті, що найчастіше актуалізуються в різноманітних словотвірних процесах. Головним у даному підході є те, що значення прототипної категорії є конвенційними і містяться в довгостроковій семантичній пам'яті носіїв мови у вигляді певних природних сукупностей.

Співставлення результатів аналізу термінів в класичних мовах з даними прототипного аналізу їх відповідників в українській (*час*), російській (*время*), англійській (*time*) та німецькій (*Zeit*) мовах було реалізоване нами у вигляді побудови

фрейму філософської категорії часу (див. схему 1)¹. Фрейм у когнітивній семантиці є представленням схематизації досвіду (структурою знання), що існує на концептуальному рівні і зберігається в довгостроковій пам'яті індивіда. Фрейм поєднує елементи і сутності, асоційовані з певною ситуацією, і як ціле зумовлює значення кожного окремого слова, яке позначає той чи інший його елемент. У фреймі вирізняються атрибути, які описують аспекти деяких, але необов'язково усіх членів категорії, і смисли (values) – підтипи атрибутів [8, с. 222–229].

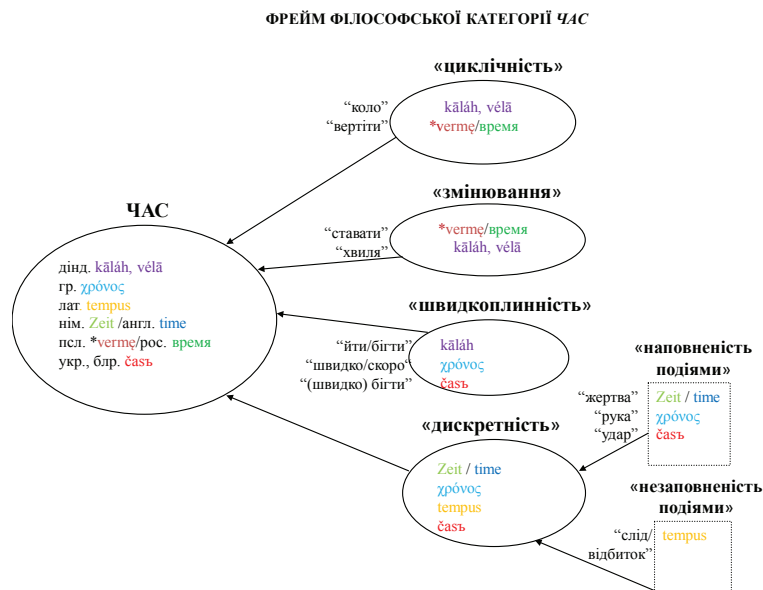


Схема 1. Фрейм філософської категорії час на тлі індоєвропейських мов

Виходячи з результатів проведеного концептуального аналізу, ми встановили, що на спільному тлі зазначених індоєвропейських мов філософському осмисленню часу притаманні такі атрибути, як «циклічність», «дискретність», «змінювання» і «швидкоплинність». Атрибуту дискретності властиві два підтипи: «наповненість подіями» і «незаповненість подіями». При цьому метафізичні концептуалізації часу в окремих мовах не збігаються. Метафізика часу, притаманна давньоіндійським діалектам, складається з уявлень про час як про циклічний, пов'язаний із змінюванням та швидкоплинний. Античне філософське розуміння часу, навпаки, поєднує атрибути дискретності у смислі часових відрізків, обов'язково асоційованих з певними подіями (пор. реляційна концепція часу Аристотеля), та швидкоплинності. Латиномовна метафізична концептуалізація часу також передбачає дискретність, але, судячи з етимологічних зв'язків (між гр. τόπος «порожнє місце» і лат. *tempus* «час»), тяжіє до аналогії з порожнім простором, тобто містить поняття про час як про нічим незаповнені інтервали (пор. концепція абсолютного часу І. Ньютона).

Співставлення з метафізикою часу, концептуалізованою сучасними мовами, дозволяє наблизити розуміння часу в германських мовах (англ., нім.), визначене атрибутом дискретності, до античного гр. χρόνος, так само як і поняття про час, фіксоване українським і білоруським позначеннями, яке поруч дискретності також включає швидкоплинність. Цікавою знахідкою стало те, що концептуалізація часу, трансльована праслов'янською основою **verme*, від якої походить відповідний російський термін рос. *время*, наближається до сприйняття часу, позначеного давньоіндійськими *kālāh, vēlā*, і містить атрибути циклічності і змінювання.

Зауважимо, що описана семантика філософської темпоральної термінології, яка стала підґрунтям для структурування представленої концептуальної схеми фрейму, цілком логічно вкладається в контекст так званих східного і західного уявлень про час: якщо ідея необоротного, лінійного і векторизованого часу характеризує західну культуру і цивілізацію, інтерпретація часу як циклічно повторюваної, нескінченної субстанції є типовою для культури буддиського сходу. Разом з тим це не означає, що ідея дискретизації часу була невідомою на Сході, так само як і уявлення про циклічність – чужим для Заходу [4, с. 70]. Поруч з цим, слід окремо наголосити, що описані концептуальні моделі, мотивовані семантикою проаналізованих філософських термінів, визначають саме метафізичні концепції часу, розвинуті в межах відповідних філософських систем [див. 1, 2].

4. Висновки

Таким чином, згідно з гіпотезою лінгвістичної відносності, кожна природна мова створює окремий унікальний світ у свідомості її носіїв, передбачаючи специфічність сприйняття і розуміння загальнолюдських понять (напр., час, простір, рух), а також створюючи особливі мовнокультурні концепти, що є характерними тільки для неї. Особливості конкретної мови впливають на особливості мислення людей, які нею користуються, і в результаті цього зміст думки, що виражена засобами однієї мови, в принципі не може бути повністю і вичерпно переданий засобами іншої мови. Лінгвістична відносність реалізується також на рівні окремих дискурсивних практик, зокрема філософського розділу метафізики, де специфічні особливості конкретної природної мови зумовлюють розуміння базової онтологічної категорії часу. Виявлені нами відмінності в концептуалізації метафізичної категорії часу в розглянутих природних мовах до певної міри вписуються у вищенаведену типологію темпоральних систем, де першій дійсничній системі відповідає осмислення часу, фіксоване латинським філософським терміном, лінійній – філософське поняття про час, мотивоване грецьким позначенням, а зовнішній – типове для Сходу метафізичне розуміння часу, визначене на тлі давньоіндійських діалектів.

¹ На схемі фрейму філософської категорії *час* в лапках указані прототипні значення кожного терміна, що склали підґрунтя для виокремлення відповідного атрибуту або підтипу в його загальній концептуальній структурі.

Література:

1. Аристотель. Сочинения. В 4-х т. Т. 3 / Перевод, статья и примеч. П. Д. Рожанского. – М.: Мысль, 1981. – 613 с. – (Филос. наследие. Т. 83).
2. Лукрецій Тит Кар. Про природу речей / Пер. А. Содомори. – К.: Дніпро, 1988. – 191 с.
3. Потебня А. А. Полное собрание трудов: Мысль и язык / Подгот. текста Ю. С. Рассказова и О. А. Сычева. Комментар. Ю. С. Рассказова. – М.: Лабиринт, 1999. – 300 с.
4. Харитоновна Т. А. Джерела філософської термінології / Т. А. Харитоновна – К.: Наукова думка, 1992. – 111 с.
5. Boroditsky L. Remembrances of times east: Absolute spatial representations of time in an Australian Aboriginal Community / L. Boroditsky, A. Gaby // Psychological Science. – 2010. – Vol. 21. – pp. 1635–1639.
6. Casasanto D. Whorfian Hypothesis / D. Casasanto. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: <http://oxfordbibliographies.com/view/document/obo-978019>
7. Evans V. Temporal frames of reference / V. Evans. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: <http://www.vyvevans.net/TFoRs.pdf>.
8. Evans V. Cognitive Linguistics: an Introduction / V. Evans, M. Green. – Edinburgh: Edinburgh University Press, 2006. – 830 p.
9. Lakoff G. Women, fire, and dangerous things / G. Lakoff. – Chicago: University of Chicago Press, 1987. – 631 p.
10. Lakoff G. The contemporary theory of metaphor / A. Ortony (ed.) // Metaphor and thought. – Cambridge: Cambridge University Press, 1993. – pp. 202–251.
11. Núñez R. With the future behind them: Convergent evidence from Aymara language and gesture in the crosslinguistic comparison of spatial construals of time / R. Núñez, E. Sweetser // Cognitive science. – 2006. – Vol. 30. – pp. 1–49.
12. Núñez R. Contours of time: Topographic construals of past, present and future in the Yupno Valley of Papua New Guinea / R. Núñez, K. Cooperrider, D. Doam, J. Wassmann // Cognition. – 2012. – Vol. 124 (1). – pp. 25–35.
13. Sinha C. When time is not space: The social and linguistic construction of time intervals and temporal event relations in an Amazonian culture / C. Sinha, V. Sinha, J. Zinken, W. Sampaio // Language and Cognition. – 2011. – Vol. 3. – pp. 137–169.
14. Whorf B.L. Science and Linguistics / J. B. Carroll (ed.) // Language, Thought and Reality: Selected Writings of Benjamin Lee Whorf. – Cambridge, Mass.: MIT Press, 1956. – pp. 207–219.
15. Whorf B.L. The relation of habitual thought and behavior to language / J.B. Carroll (ed.) // Language, Thought and Reality: Selected Writings of Benjamin Lee Whorf. – Cambridge, Mass.: MIT Press, 1956. – pp. 134–159.

УДК 811.14'367.623 Гомер

Х. І. Куйбіда,

Львівський національний університет ім. І. Франка, м. Львів

КАТЕГОРІЯ КІЛЬКОСТІ ТА ЇЇ ЛЕКСИЧНЕ ВИРАЖЕННЯ У ДАВНЬОГРЕЦЬКІЙ МОВІ (НА МАТЕРІАЛІ ГОМЕРІВСЬКОГО ЕПОСУ)

У статті розглянуто проблему вираження філософської категорії кількості в давньогрецькій мові. Значення квантитативності проаналізовано на основі критерію визначена-невизначена кількість на матеріалі лексичних одиниць гомерівського епосу, які належать до лексико-граматичних класів числівника, іменника, прикметника, займенника, дієслова та прислівника.

Ключові слова: кількість, квантитатив, нумеральність, сингулярність, сукупність, мультипліцитність, паукальність.

КАТЕГОРИЯ КОЛИЧЕСТВА И ЕЕ ЛЕКСИЧЕСКОЕ ВЫРАЖЕНИЕ В ДРЕВНЕГРЕЧЕСКОМ ЯЗЫКЕ (НА МАТЕРИАЛЕ ГОМЕРОВСКОГО ЭПОСА)

В статье рассматривается проблема выражения философской категории количества в древнегреческом языке. Значение квантитативности проанализировано на основе критерия определенно-неопределенно количества на материале лексических единиц гомеровского эпоса, принадлежащих к лексико-грамматическим классам числительного, существительного, прилагательного, местоимения, глагола и наречия.

Ключевые слова: количество, квантитатив, нумеральность, сингулярность, совокупность, мультиплицидность, паукальность.

CATEGORY OF QUANTITY AND LEXICAL MEANS OF EXPRESSING QUANTITATIVE MEANING IN ANCIENT GREEK (ON THE MATERIAL OF HOMER'S EPOS)

The article deals with the problem of expressing the philosophical category of quantity in ancient Greek. The quantitative meaning is analyzed on the base of criteria of definite-indefinite quantity through the lexical units of Homer's epos, belonging to the lexical-grammatical classes of numerals, nouns, adjectives, pronouns, verbs and adverbs. On the basis of the executed research we can make the conclusion that the direct meaning of certain quantity is expressed by numerals and adverbial numerals, in particular singularity is represented by cardinal numeral εἷς, μία, ἓν, ordinal numerals and pronouns. Uncertain quantity in the poems of Homer is expressed by substantives, adjectives, verbs and adverbs.

Key words: quantity, quantifier, numeration, singularity, totality, multiplicity, paucity.

Кількість належить до фундаментальних понять логіко-філософських категорій. Становлення та зміст категорії кількості, будучи об'єктивним відображенням світу, засвідчує значний прогрес у розвитку абстрактного мислення людини.

За традицією, яка бере свій початок ще з античності, категорія кількості розглядається з точки зору двох відносно незалежних понять: поняття власне кількості, яке відноситься до процесу лічби, та поняття величини, яке відноситься до вимірювання. Переважна більшість науковців та філософів пов'язують походження кількісних знань із первинними уявленнями про число. Першим, як вважають, визначення категорії кількості дав Аристотель: «Кількістю називається те, що можна поділити на складові частини, кожна з яких, дві їх чи більше, за своєю суттю є чимось одним певним» [15].

У лінгвістиці кількість представлена як єдність двох протилежних понять: визначеної та невизначеної кількості [14]. Визначену кількість пов'язують в першу чергу з числом, з позначенням точної кількості відповідних предметів. Під індефінітною (невизначеною) розуміється кількість, що не підлягає числовому визначенню (підрахунку або вимірюванню) і вербалізується одиницями відповідної семантики [6].

Категоріальна сутність кількості (квантифікації) реалізується по-різному: 1) у словах спеціальної частини мови (числівник), 2) в кількісних значеннях (таких, як тривалість, однократність / багатократність, інтенсивність) різних частин мови, 3) в кількісних категоріях (граматичне число, збірність, дистрибутивність).

З точки зору лінгвістики одним з перших описав кількісні відношення І. О. Бодуен де Куртене [3]. Походження числа, починаючи з джерел індоєвропейської прамови, та його мовну реалізацію вивчали О. А. Аргуткіна [1], В. Г. Таранець [12]. Квантитативи досліджували також: С. А. Бронікова [4], В. І. Дмитрук [5], Л. Х. Кабальєро Діас [7], С. О. Швачко [14] та ін. Детальний аналіз мовних засобів на позначення кількості знаходимо в колективній монографії «Категорія количества в современных европейских языках» [8]. Спроби лінгвістів проаналізувати квантитативи здійснено здебільшого на основі сучасних мов. Не достатньо досліджено залишилась ця категорія на матеріалі класичних мов, зокрема в гомерознавстві, що й зумовило актуальність обраної теми.

Наукова новизна представленої праці полягає у тому, що вперше на матеріалі гомерівського епосу здійснено дослідження лексичного вираження категорії кількості, яке формують одиниці, що безпосередньо позначають кількість, наприклад, числівники, і лексеми зі значенням кількості, які належать до інших частин мови – іменники, прикметники, дієслова, прислівники, займенники.

Основною диференційною ознакою лексем-квантитативів є вказівка на кількість, безпосередня чи опосередкована. Семантика кількості може визначатись на основі контексту або як конотативне нашарування.

Числівники як показники абстрактної математичної кількості є центральними репрезентантами квантитативної семантики [5].

Числівник – це частина мови, яка співвідноситься з натуральним рядом чисел, називаючи елемент цього ряду: окреме числове поняття, кількість предметів, порядок при лічбі – місце у лічильному ряді. Унікальність семантичної парадигми числівників виявляється в реалізації інваріантної, неускладненої семи числа, на відміну від інших одиниць, яким властивий «семантичний синкретизм» [11].

Кількісні числівники становлять стрижень числівникової системи та виконують дві номінативні функції: нумеративну (назви чисел та цифрових позначень) і квантитативну (вираження точної кількості чого- або кого-небудь) [2]. В поемах Гомера вживаються кількісні числівники: εἷς, μία, ἓν (один); δύο (два); τρεῖς, τρία (три); τέσσαρες, τέσσαρα (чотири); πέντε (п'ять); ἑπτά (сім); ὀκτώ (вісім); ἑννέα (дев'ять); δέκα (десять); δωδέκα (дванадцять); εἴκοσι (двадцять); δῶ καὶ εἴκοσι (двадцять два); τριῖκοντα (тридцять); τεσσαράκοντα (сорок); πενήκοντα (п'ятдесят); ἑξήκοντα (шістдесят); ἑνενήκοντα (дев'яносто); ἑκατόν (сто); ἑκατόν καὶ εἴκοσι (сто двадцять).

Читаємо в епосі: οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη· εἷς κοίρανος ἔστω, / εἷς βασιλεύς, ᾧ δῶκε Κρόνου πάϊς ἀγκυλομήτεω / σκῆπτρόν τ' ἠδὲ θέμιστας, ἵνα σφισι βουλεύῃσι (І ІІ, 204–206) – немає блага у многовладді, хай буде один державець, один володар, якому син хитромудрого Кроноса дав берло і закон, щоб над іншими владарював. Числівник εἷς, μία, ἓν (один), слід зазначити, первинна функція якого – вказівка на одиничність, позначає «сингулярність», інші кількісні числівники є носіями семи нумеральності. В «Іліаді» знаходимо також рядки: πλῆθὺν δ' οὐκ ἂν ἐγὼ μῆθησομαι οὐδ' ὀνομήνω/οὐδ' εἰ μοι δέκα μὲν γλῶσσαι, δέκα δὲ στόματ' εἶεν (І ІІ, 488–489) – воїнів всіх же ані полічити, ані назвати я не зможу, хоч би і десять я мав язиків, десять горлянок було. Числівник πέντε (п'ять) вживається як перший компонент складного слова, вказуючи на кількість того, що позначено другим компонентом: πενταέτηρος (п'ятирічний): Αὐτὰρ ὁ βοῶν ἱέρευσεν ἀναξ ἀνδρῶν Ἀγαμέμνον / πίονα πενταέτηρον ὑπερμενεί Κρονίων (І ІІ, 402–403) – однак приніс в жертву бика володар мужів Агамемнон гладкого, п'ятирічного, надмогутньому Кронію.

Порядкові нумеративи морфологічного класу числівника номінують одиничні об'єкти, що займають особливе (за порядком) місце серед подібних [13]: πρῶτος, η, ον (перший); δεύτερος, α, ον (другий); τρίτος, η, ον (третій); τέταρτος (четвертий); ἕκτος (шостий); εἵνατος (дев'ятий). У Гомера читаємо: τοῖσι δ' ἄμ' Εὐρύαλος τρίτατος κίεν ἰσῶθεος φῶς (І ІІ, 565–566) – з ними третім Евріал йшов, муж богорівний.

Одними з найбільш поширених в мові виразників квантитативності є займенники. Вони трактуються неоднозначно, що пов'язано зі специфікою вираження ними лексичних значень. В епосі Гомера вони позначають здебільшого сингулярність, зокрема в тих випадках, коли виступають «конкретизаторами предмета (особи, кількості чи ознаки), зосереджуючи увагу адресата саме на ньому або ж постають заміниками вже згаданого раніше власного імені» [8]. Наведемо приклад вживання займенників ὅς, ἧ, ὅν (він, вона, воно) та ὅδε, ἧδε, τόδε (цей, ця, це): εἶπ' ἄγε μοι καὶ τόνδε φίλον τέκος ὅς τις ὄδ' ἐστί (І ІІІ, 192) – ну ж бо скажи мені і про цього, любя дитино, він хто ось цей є? Або ж займенника οἷος (один, єдиний): Νέστορ οἷος ἔριζεν· ὁ γὰρ προγενέστερος ἦεν (І ІІ, 555) – Нестор один лиш сперечався, бо він був старший. Займенник ἕκαστος (кожен), що є цікавим, позначає сингулярність на тлі певної, не означеної точно, кількості: σοῖς ἀγανοῖς ἐπέεσσιν ἐρήτυε φῶτα ἕκαστον, / μῆδ' ἔα νῆας ἅλα δ' ἔλκεμεν ἀμφιελίσσας (І ІІ, 164–165) – своїми ласкавими словами стримуй кожного мужа, щоб свої кораблі крутобокi в море не тягнули.

Особливе місце серед лексем-квантитативів у гомерівському епосі займають іменники. В семантику субстантивів, як зазначають лінгвісти [5], закладено значення кількості з одночасним її називанням (функція квантитативної номінації). Іменникам, крім однини та множини як дистрибутивної множинності, характерне вираження значення сукупності [10]. Лінгвісти по-різному характеризують лексеми, що позначають сукупність, зокрема, І. І. Ковалик відносить до них слова, які позначають сукупність однакових (або подібних) осіб чи предметів як одне неподільне ціле, що протиставляється одиничності та множинності [9].

Виходячи з особливостей аналізованого матеріалу, виділяємо іменники на позначення: сукупності людей та сукупності тварин. Лексичні одиниці на позначення «сукупності людей» поділяємо на: іменники, що вказують на сукупність людей, пов'язаних спільним інтересом – ἡ ἀγορά (народні збори), ἡ πλῆθυσ (юрба), ὁ λαός (громада), ὁ δῆμος (народ, громада); іменники, що вказують на сукупність людей, які зібрані спонтанно – ὁ ὄμιλος, (натовп); іменники, що вказують на сукупність людей, пов'язаних родовими зв'язками – ὁ λαός (народ), то φύλον (плем'я), ἡ φρήτρη (рід), ὁ δῆμος (народ); іменники, що вказують на сукупність людей, об'єднаних спільною військовою діяльністю – ἡ φάλαγξ (фаланга, бойовий стрій піхоти), ἡ στίξ (ряд, стрій), ὁ στρατός (військо). Читаємо в епосі: οὐτε τίς ἀγγελίην στρατοῦ ἔκλυον ἐρχομένοιο (О ІІ, 42) – такої звістки я не чув, що військо приходить. А також: Ἀτρεΐδης δ' ἂν' ὄμιλον ἐφοῖτα θηρὶ εἰοικῶς (І ІІІ, 449) – Атрід же в натовпі метався, подібний до звіра.

Субстантиви на позначення сукупності тварин поділяємо на: сукупність різних тварин / комах – ἡ ποίμνη (кошара), τό ἔθνος (стадо, рій), τό μῆλον (коза, pl. дрібна худоба); сукупність кіз – τό αἰπόλιον (отара кіз); сукупність овець – τό πῶν (стадо овець). В «Іліаді» знаходимо: Ἦῦτε μνιάων ἀδινάων ἔθνεα πολλὰ / αἶ τε κατὰ σταθμὸν ποιμνήϊον ἠλάσκουσιν (І ІІ, 469–470) – наче мух, що збилися в купу, рої великі понад кошарою кружляють.

Гомерівські прикметники позначають як неозначено велику кількість (мультипліцитність) так і неозначено малу кількість (паукальність). Мультипліцитність найчастіше виражається прикметниками πολλός, πολλή, πολύ (численний); πας (ἅπας), πᾶσα, πᾶν (весь, цілий). Наприклад, у тексті: οὐ γὰρ Ὀδυσσεὺς οἷος ἀπώλεσε νόστιμον ἦμαρ / ἐν Τροίῃ, πολλοὶ δὲ καὶ

ἄλλοι φῶτες ὄλοντο (О I, 354–355) – бо не єдиний Одиссей втратив день повернення у Трою, а й інші *численні* мужі загинули. Або ж: δεῦτε, φίλοι, ἦια φερόμεθα: πάντα / γὰρ ἦδη ἀθρό’ ἐνὶ μεγάρῳ (О II, 410–411) – суди, друзі, принесемо припаси, бо *все* вже зібрано разом в домі.

Паукальність в проаналізованих поемах виражена прикметником παῦρος, ον (нечисленний, малий). Про Нірея, який очолював кораблі, що прибули до Трої, читаємо таке: ἀλλ’ ἀλαπαδνὸς ἔην, παῦρος δὲ οἱ εἶπετο λαός (I II, 675) – але слабкий був, *мало* привів народ.

Дієслово в епічних поемах виражає значення кількості рідше, ніж інші частини мови. Дієслова «кількості» на лексико-семантичному рівні проявляють синкретичність значення: вони позначають кількісні параметри дії, а також кількість актантів. Лінгвісти також ввели термін *verba pluralia tantum* для позначення дієслів, що імплікують невизначену множинність актантів [6], наприклад, в Гомера: «збиратись», «сходитись» – ἔλεσι; ἀγειρώ. Під процесом «зібрання» розуміємо, що число об’єктів, про які йде мова, збільшується. В «Іліаді» знаходимо рядки про велику кількість ахейських кораблів: χθιζὰ τε καὶ προῖξ’ ὄτ’ ἐς Αὐλῖδα νῆες Ἀχαιῶν / ἠγυρέθοντο κακὰ Πριάμῳ καὶ Τρωσὶ φέρουσαι (I II, 303–304) – вчора чи позавчора, в Авліді кораблі ахейців *зібравлись*, несучи зло Пріаму і Трої. Значення мультипліцитності безпосередньо виражається дієсловом ὀφέλλω (збільшувати): ἀλλ’ ὅ γε δέκτο μὲν ἱρά, πόνον δ’ ἀμέγαρτον ὀφέλλεν (I II, 420) – але він (Зевс) прийняв священну жертву, роботу ж тяжку *збільшив*.

Значення кількості (як означеної, так і неозначеної) в гомерівському епосі виражають також прислівники. Семантику точної кількості об’єктів визначають відчислівникові прислівники: τριχά, τριχθά, τετραχθά. Наприклад, читаємо про двобій Менелая з Парисом: Ἀτρεΐδης δὲ ἐρυσσάμενος ζήφος ... πλῆξεν ... κόρυθος φάλον’ ἀμφὶ δ’ ἄρ’ αὐτῷ / τριχθά τε καὶ τετραχθά διατρυφὲν (I III, 361–363) – Атрід же, витягнувши меч, вдарив по гребню шолома, разом з тим розбив (меч) *на три і на чотири частини*.

Гомерівські прислівники функціонують також для вираження великого, надмірного, повного ступеня або міри ознаки (πολλά; μάλα; μάλιστα) і реалізуються в основному з допомогою слів, з якими сполучаються. Лексема μάλα (дуже), наприклад, вживається здебільшого поряд з πολλά, підсилюючи значення великої кількості: ὅτι οἱ μάλα πολλά δίδουσιν / ἦρωες Δαναοί... (I II, 255–256) – тому що герої данайські *дуже багато* йому дають.

На основі проведеного дослідження можемо зробити такі висновки. Кількість належить до найбільш загальних відображень властивостей буття. Ця категорія є універсальною й необхідною з точки зору пізнання дійсності, адже всі об’єкти та факти володіють кількісними характеристиками. Домінантною ознакою квантитативності є рахованість / нерахованість об’єктів. Визначену кількість в гомерівському епосі безпосередньо позначають кількісні числівники, які вважаються мовним відображенням числа, та відчислівникові прислівники. При цьому сингулярність репрезентована кількісним числівником «є́йс, міа, є́ν», порядковими числівниками та займенниками. Невизначена кількість розглядається з точки зору «сукупності» та «оцінки неозначеної кількості» (відповідно до поділу на паукальність та мультипліцитність). Сукупність позначають іменники. Мультипліцитність у Гомера представлена такими частинами мови як: прикметник, прислівник, дієслово, паукальність – лише прикметником.

Результати та висновки здійсненого дослідження можуть слугувати основою для подальших вивчень засобів вираження квантитативності на різних мовних рівнях, на матеріалі інших авторів. Перспективно видається і можливість зіставного аналізу різноструктурних мовних засобів зі значенням квантитативності на основі різних мов, що допомогло б зрозуміти і порівняти специфіку відображення категорії кількості певною спільністю людей.

Література:

1. Аргуткіна О. А. Концептуально-семантичний і функціональний аспекти мікросистеми «число»: автореф. дис. ... канд. філол. наук / О. А. Аргуткіна. – Х.: ХДПУ ім. Г. С. Сковороди, 2001. – 18 с.
2. Арполенко Г. П. Числівник української мови / Г. П. Арполенко, К. Г. Городенська, Г. Х. Щербатюк. – К.: Наукова думка, 1980. – 244 с.
3. Бодуэн де Куртене И. А. Количественность в языковом мышлении: Избранные труды по общему языкознанию / И. А. Бодуэн де Куртене / Т. 2. – М.: Издательство АН СССР, 1963. – С. 311–324.
4. Бронікова С. А. Функціонально-семантичне поле квантитативності в сучасній українській мові: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / С. А. Бронікова. – Одеса, 2004. – 17 с.
5. Дмитрук В. І. Квантитативні слова в сучасній українській мові: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / В. І. Дмитрук. – Кіровоград, 1998. – 16 с.
6. Єгорова О. І. Рівнозначні маркери позначення невизначено-кількісної акційності (на матеріалі англійських дієслів) / О. І. Єгорова // Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. – 2010. – № 51. – С. 185–189.
7. Кабальєро Диас Л. Х. Принципи сопоставления функционально-семантических полей в неблизкородственных языках (на материале средств выражения неопределенно-большого количества в русском и испанском языках): Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – К.: Машинопис, 1984. – 246 с.
8. Категория количества в современных европейских языках: монография / Ред. кол.: В. В. Акуленко, С. А. Швачко, Е. И. Букреева и др. – К.: Наукова думка, 1990. – 284 с.
9. Ковалик І. І. Питання слов’янського іменникового словотвору / І. І. Ковалик. – Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1958. – Ч. I. – 155 с.
10. Лукінова Т. Б. Генезис і еволюція квантитативних імен у слов’янських мовах (порівняльно-історичний аналіз): Автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.03 / Т. Б. Лукінова. – К.: НАН України. Ін-т укр. мови., 2001. – 35 с.
11. Медвідь О. М. Номінативна функція числівників // Філологічні студії. – Луцьк: Волинський держ. ун-т. – 2000. – № 2. – С. 76–80.
12. Таранець В. Г. Походження поняття числа і його мовної реалізації (до витоків індоєвропейської прамови) / В. Г. Таранець. – Одеса, 1999. – 116 с.
13. Шабі С. В. Структура лексико-семантичного поля кількості у мові української казки / С. В. Шабі. – Х.: Видавництво ХНПУ, 2009. – С. 26–37.
14. Швачко С. О. Засоби квантифікації: лінгвокогнітивні аспекти: Монографія / Ред. С. О. Швачко. – Суми: СумДУ, 2007. – 204 с.
15. Aristotelis. De Arte Poetica Liber / Aristotelis; ed. R. Kassel. – London: Oxford Clarendon Press, 1965. – 79 pp.

Х. Б. Кунець,

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

БЕЗОСОБОВІ СИНТАКСИЧНІ СТРУКТУРИ ЯК ЕВІДЕНЦІЙНА СТРАТЕГІЯ В АНГЛОМОВНОМУ НАУКОВОМУ ТЕКСТІ ГУМАНІТАРНОГО СПРЯМУВАННЯ

У статті розглядаються безособові синтаксичні структури як реалізація евіденційної стратегії. Дослідження враховує теоретичні інтерпретації категорії евіденційності та зіставляє її з категорією модальності. Проаналізовано як граматичну, так інформаційну структуру речень; з'ясовано, що вона пов'язана з комунікативно-прагматичними інтенціями мовця. Аналіз базується на корпусі англomовних текстів з гуманітарних наук.

Ключові слова: безособові синтаксичні структури, евіденційність, евіденційна стратегія, модальність, інформаційна структура.

БЕЗЛИЧНЫЕ СИНТАКСИЧЕСКИЕ СТРУКТУРЫ КАК ЭВИДЕНЦИАЛЬНАЯ СТРАТЕГИЯ В АНГЛОЯЗЫЧНОМ НАУЧНОМ ТЕКСТЕ ГУМАНИТАРНОГО НАПРАВЛЕНИЯ

В статье рассматриваются безличные синтаксические структуры как реализация эвиденциальной стратегии. Исследование включает теоретические интерпретации категории эвиденциальности сопоставляет ее с категорией модальности. Проанализированы как грамматическая, так и информационная структуры предложений; выяснено, что она связана с коммуникативно-прагматическими интенциями говорящего. Анализ базируется на корпусе англоязычных текстов из гуманитарных наук.

Ключевые слова: безличные синтаксические структуры, эвиденциальность, эвиденциальная стратегия, модальность, информационная структура.

IMPERSONAL SYNTACTIC STRUCTURES AS AN EVIDENTIAL STRATEGY IN THE ENGLISH SCHOLARLY TEXTS IN THE HUMANITIES

In this paper we have analyzed impersonal syntactic structures as an evidential strategy. The research has been carried out on a corpus of scholarly texts in the Humanities, which are of special interest here as texts for which truth-conditions and source of information are of special significance. Firstly, the notion of the category of evidentiality has been clarified with reference to the previous studies on this topic, pointing out the difference between evidentiality proper (as a grammatical category) and evidential strategies. One of realizations of such strategies in English are impersonal syntactic structures, such as «it is said/reported/etc. that». Then, we have analyzed them both in terms of their grammatical and information structure, and it has been found, that their usage is triggered by the communicative aims of the author. Impersonal evidential constructions are placed in the left periphery of sentences, where they function as Mod heads (modifiers). Such constructions do not only express evidentiality, but also modality; both these elements of their meaning are close, but not identical. The paper presents a communicative approach to the academic texts, taking the peculiarities of their syntactic structure as a starting point. Science and the language of science are hardly separable, and it is important, due to the growing scientific communication, that scientific texts reach their communicative goals and communicate ideas successfully.

Keywords: impersonal syntactic structures, evidentiality, evidential strategy, modality, information structure.

В цій статті ми розглянемо безособові синтаксичні структури як евіденційну стратегію у наукових текстах з гуманітарних дисциплін, з метою з'ясування граматичних та прагматичних особливостей їх вживання у цьому значенні. Термін «евіденційність» вперше був вжитий Францом Боасом і далі поширений через працю Якобсона «Shifters, verbal categories and the Russian verb» [8], і остаточно затвердився в лінгвістиці після публікації матеріалів конференції під назвою «Evidentiality: The linguistic coding of epistemology». Якщо спочатку його застосовували тільки до граматичної категорії [3; 7], то з часом він став досить популярним у лінгвістичних дослідженнях і поняття евіденційності поширилося на будь-які вираження значення, що стосуються джерела інформації, невпевненості мовця в істинності інформації, включно з модальністю.

За різними визначеннями, евіденційність – це: лінгвістична категорія, першорядне значення якої – джерело інформації [3, с. 3], при цьому мовець міг бути свідком події, про яку повідомляє, робити висновки зі свідчень інших, передавати чужі слова тощо [2, с. 320]; свого роду свідчення, яке має особа для твердження фактів [4, с. 273]; інформація чи джерело знання за асерціями [7, с.340]. За Якобсоном, евіденційність – орієнтовна назва для вербальної категорії, яка враховує три події – наративну (пропозиція р), мовленнєву (мовленнєвий акт), і наративну мовленнєву (джерело інформації в р). Мовець здійснює висловлювання, доповідає про події/стан справ на основі чийогось висловлювання, здогадки, попереднього досвіду, спогаду тощо. [8, с. 135] Категорія евіденційності має особливе значення для наукового тексту, зважаючи на важливість для нього істинності, яка, у свою чергу, пов'язана із джерелом інформації, хоча напряму пов'язувати евіденційність з умовами істинності не зовсім коректно. Евіденційність є самостійною (дієслівною) граматичною категорією, і вона не мусить бути прямо пов'язаною з істинністю, так як і не є підкатегорією епістемічної чи іншої модальності. Модальність може вживатися поряд з евіденційністю [2, с. 320].

Є мови, в яких природа свідчення, на якому ґрунтується твердження, має бути визначена для кожного твердження – мовець бачив те, про що говорить, чув про це, може зробити про це непрямі висновки, дізнався від когось іншого тощо. Всі ці свідчення становлять окрему граматичну категорію у деяких мовах. Так, наприклад, у мові вінту, «ніколи не кажуть «це хліб». Кажуть, це виглядає-для-мене-як-хліб, я чув-що-це-хліб, це на-дотик-як-хліб... чи я-думаю-що-це-хліб, чи, навіть, згідно-з-моїм-досвідом-це-може-бути-хлібом» [9, с. 137]. І хоча не у всіх мовах евіденційність є граматичною категорією, вона може виражатися лексичними чи синтаксичними (чи обома водночас) засобами; такі евіденційні свідчення називають «евіденційними стратегіями» [3, с. 2], щоб відрізнити від евіденційності граматичної, і які є прагматичним продовженням (чи розширенням) терміна. Ми надалі говоритимемо саме про евіденційні стратегії.

Серед евіденційних стратегій розрізняють пряме свідчення (н.п. візуальне, звукове, яке є знанням першої особи) і непряме – з чужих слів, (знання других/третіх осіб) [14]. Така структура включає лексичний маркер евіденційності, а підрядне речення в плані змісту посиляється на третьорядне джерело. Однією з реалізацій евіденційних стратегій в англійській мові є безособові синтаксичні структури, як в прикладах (1a)–(1б), де «it is said», «it has been suggested» – непрямий дискурс, введений за допомогою безособового підмета.

(1) (a) *It is said* that under the two-aspect view of transcendental idealism 'we know real, mind independent objects (although not considered as they are in themselves)' [10, с. 62].

(б) *Recently it has been suggested* that modality can insightfully be regarded as a form of deixis with a spatial basis, with modals indicating the extent to which the speaker associates with or distances themselves from the proposition [6, с. 289].

Якщо мова реалізує два типи непрямих свідчень, найчастіше розрізняють свідчення без вказування на джерело інформації, і цитування (пряме чи непряме) із точно вказаним автором [2, с. 177]. Другий тип у реченнях з безособовими синтаксичними структурами можливий лише у пасивних конструкціях з експлікованим агентом дії, і зустрічається в проаналізованих текстах вкрай рідко (всього три випадки з шістдесяті на 797600 слів), тому можна стверджувати, що мотивом до використання евіденційних безособових конструкцій є усунення джерела інформації зі змісту висловлення. В німецькій мові, скажімо, такий тип евіденційності реалізовується також через модальні дієслова, як, наприклад, в (2a) та (2б).

(2) (a) Er will in den letzten Tagen viel gearbeitet haben.

(He says/he maintains that he has worked a lot recently)

(б) Er soll in den letzten Tagen viel gearbeitet haben

(They say/he is said to have worked a lot recently)

Щоправда, такі речення в німецькій несуть інформацію про те, чи джерелом знання є друга (2a), чи третя особа (2б). Але якщо джерело свідчення не вказане взагалі, як у реченнях з безособовими конструкціями, це не означає, що це вже не евіденційна стратегія (до такого висновку можна прийти зважаючи на те, що свідчення як такого немає), адже в такому разі евіденційна конструкція вказує принаймні на те, що джерелом знання пропозиції є не автор висловлення, або ж вносить у фокус інформацію про те, що автор намагається дистанціювати себе від пропозиції.

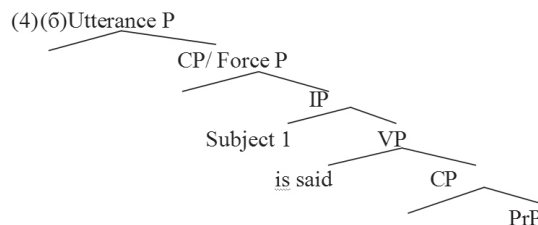
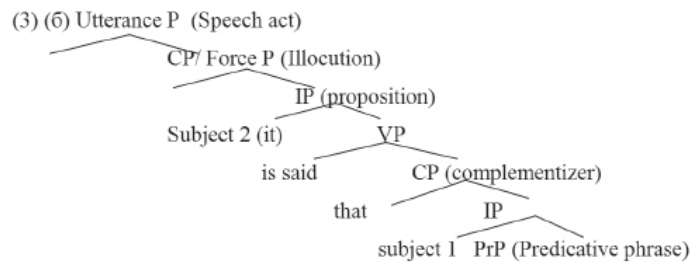
Отже, повертаючись до наукового дискурсу, кожна реалізація категорії евіденційності приховує чи вказує на джерело інформації, а оскільки метою будь-якого наукового дискурсу є встановлення реальної картини світу, то джерело інформації має для нього велике значення як інструмент інтерпретації його істинності. Автор наукового тексту може маніпулювати евіденційними конструкціями, коли сам не є джерелом знання, і або вказує його, посилюючись на інших, або стверджує лише, що джерелом інформації не є він сам, оминаючи референції на інші свідчення. Тоді постає питання, чому безособовість свідчення (фактично, відсутність реального джерела інформації) опиняється у фокусній позиції [1], і чи справді англійські безособові евіденційні структури мотивовані інформаційною структурою (зокрема, фокусом), чи обмеженнями граничної системи мови, де форми дієслова не дозволяють обійтися без такої синтаксичної структури. З іншого боку, пересування цілком дозволяє утворити граматичне речення з тією самою пропозицією, як в (3a)-(4a).

(3) It is claimed that the transcendental object... is proffered as that unified thing [McWherter, 71].

(3) (a) It is claimed [_{CP} that the transcendental object is proffered as that unified thing].

(4) (a) [_{CP} that the transcendental object is proffered as that unified thing] _ is claimed.

А тепер розглянемо уважніше їх структуру, зокрема й інформаційну:



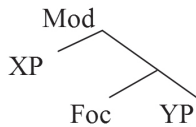
Або:

(3) (в) Force XP Foc/Mod(?) YP

(4) (в) Force Top Fin

Як видно зі структурних схем, при пересуванні евіденційний маркер втрачає іллокутивну силу і статус окремої пропозиції, разом з втратою позиції у лівій периферії висловлювання. Тому з точки зору інформаційної структури обидва висловлювання не є тотожними, і їх інтерпретацію не можна обмежувати термінами граматики.

Окремим питанням залишається зв'язок між евіденційністю та епістемічною модальністю [13; 5]. У багатьох мовах посилення на джерело інформації позначає також ставлення мовця до надійності цієї інформації, а в деяких має ще й граматичне вираження [7, с. 342-343]. В безособових конструкціях в англійській мові це особливо помітно. Так, речення, із конструкцією типу «It is said that...» мають одночасно три значення; вони говорять про те, що 1) мовець посилюється на інших осіб як джерело інформації; 2) мовець невпевнений в істинності інформації (модальне значення) – про це, зокрема, писав Палмер, який евіденційність розглядає як один із підтипів модальності [11]; 3) ухилання мовця від відповідальності за істинність інформації (що вказує на функціонування такої конструкції як хеджа). Однак такий зв'язок евіденційності з модальністю в англійській мові стосується тільки евіденційної модальності у класифікації Палмера, яка є під категорією пропозиційної, відмінною від епістемічної, що, в свою чергу, нагадує про нетотожність цих двох лінгвістичних категорій. А ось евіденційна модальність опиняється на межі категорій модальності та евіденційності, і за Ріцці [12], їх вираження в англійській мові через безособову конструкцію висуває їх у пріоритетну позицію у лівій периферії речення (висловлення), де вони функціонують як Mod head і проектує структуру речення:



де XP=modifier, YP=complement (який виражає пропозицію).

Отже, можна зробити висновок, що вживання безособових конструкцій як евіденційної стратегії є прагматично мотивованим, а граматична структура речень з такими конструкціями пов'язана з їх інформаційною структурою та комунікативно-прагматичними інтенціями мовця. Ще одна проблема, яку треба взяти до уваги, це розрізнення цитатності та інших евіденційних стратегій, адже в багатьох випадках обидва варіанти вираження пропозиції є можливими. Попри це, автором надається перевага одному над іншим, і він може як додавати лапки, наводячи чиїсь прями слова, так і забирати, повністю інтегруючи їх у власне висловлювання. Очевидно, що це має свої причини, гіпотетично – прагматичні. Але оскільки наша увага зосереджена на прагматичних властивостях саме безособових синтаксичних структур, питання цитатності поки що залишається поза полем цього дослідження.

Література:

1. Кунець Х. Б. Інформаційна структура речень з безособовими конструкціями (на матеріалі англomовних текстів з гуманітарних наук) / Х. Б. Кунець // Іноземна філологія, 127 (частина 1), 2014. – С. 45–53.
2. Aikhenvald A. Y. Evidentiality in grammar / A. Y. Aikhenvald // Volume 7 of Encyclopedia of Language and Linguistics, 2nd edition / edited by Keith Brown. – Elsevier: Oxford, 2006. – P. 320–325.
3. Aikhenvald A. Evidentiality in Typological Perspective / A. Aikhenvald // Studies in Evidentiality / A. Aikhenvald and R. W. Dixon (eds). – Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins P. C., 2004. – P. 1–31.
4. Anderson L. B. Evidentials, Paths of Change, and Mental Maps: Typologically Regular Asymmetries / L. B. Anderson // Evidentiality: the Linguistic Encoding of Epistemology / W. Chafe, J. Nicholas. – Norwood: Ablex, 1982. – P. 273–312.
5. Cruschina S., Remberger E.-M., Hearsay and Reported Speech. Evidentiality in Romance // Selected Proceedings of the 34th Incontro di Grammatica Generativa / edited by P. Benincà, F. Damonte & N. Penello. – Padova: Unipress (Special Issue Rivista di Grammatica Generativa, vol. 33), 2008. – P. 95–116.
6. Cruse A. Meaning in Language. An Introduction to Semantics and Pragmatics / A. Cruse. – Oxford University Press, 2000. – 424 p.
7. Dendale P. Introduction: Evidentiality and Related Notions / P. Dendale, L. Tasmowski // Journal of Pragmatics 33, 2001. – P. 339–348.
8. Jacobson R. Shifters, verbal Categories, and the Russian verb / R. Jacobson // Selected Writings, II: Word and Language. – Den Haag: Mouton, 1971. – P. 130–147.
9. Lee D. Freedom and Culture / D. Lee. – Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1959. – 179 p.
10. McWherter D. Transcendental Idealism and Ontological Agnosticism / D. McWherter // Kantian Review, Volume 17, Issue 01, 2012. – pp. 47–73.
11. Palmer Frank R. Mood and Modality / F. R. Palmer. – Cambridge University Press, 2001. – 236 p.
12. Rizzi L. Locality and Left Periphery / L. Rizzi // Structures and Beyond. The Cartography of Syntactic Structures / edited by A. Belletti, vol. 3. – NY: OUP, 2004. – P. 223–251.
13. Squartini M. Disentangling evidentiality and epistemic modality in Romance / M. Squartini // Lingua 114, 2004. – P. 873–895.
14. Willett, Th. A Crosslinguistic Survey of the Grammaticalization of Evidentiality / Th. Willett // Studies in Language 12/1, 1988. – P. 51–97.

УДК 811.111

К. О. Латушкіна,

Запорізький національний університет, м. Запоріжжя

ЛІНГВОКОНЦЕПТУАЛЬНІ ПАРАМЕТРИ ОБ'ЄКТИВАЦІЇ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ КАРТИНИ СВІТУ (НА МАТЕРІАЛІ ТЕЛЕСЕРІАЛУ «ELEMENTARY»)

Статтю присвячено концептуальній картині світу та особливостям її індивідуальної об'єктивациї в комунікативному процесі. Дослідження виконано на матеріалі англomовних діалогів телесеріалу «Elementary».

Ключові слова: картина світу, когніція, концепт, концептуальна картина світу, мовна картина світу.

ЛИНГВО-КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ПАРАМЕТРЫ ОБЪЕКТИВАЦИИ ИНДИВИДУАЛЬНОЙ КАРТИНЫ МИРА (НА МАТЕРИАЛЕ ТЕЛЕСЕРИАЛА «ELEMENTARY»)

Статью посвящено концептуальной картине мира и особенностям её индивидуальной объективации. Исследование выполнено на материале англоязычных диалогов телесериала «Elementary».

Ключевые слова: картина мира, когнитивия, концепт, концептуальная картина мира, языковая картина мира.

PECULIARITIES OF OBJECTIVIZATION OF THE INDIVIDUAL WORLDVIEW (ON MATERIALS OF THE TELEVISION SERIES «ELEMENTARY»)

The article deals with the conceptual picture of the world and with the singularities of its individual objectivization in the communicative process. The research has been made on the basis of English dialogues from the television series 'Elementary'.

The problem of picture of the world is one of the most popular modern linguistic research directions. Nevertheless, previous studies of native and foreign researches have shown that the issue of its mental and verbal representation patterns still remains controversial in academic circles. This determined the vector of our study. The theoretical part of the article is dedicated to the analysis and comparison of the notions of worldview, conceptual worldview and linguistic picture of the world, their peculiarities, structure, the character of their forming and the level of their interaction. The difference between these terms is stressed. The notions of concepts, their structure, features, classification and correlation with units of language are also examined. The practical part of our study includes the analysis of the communicative practice of the main hero of the television series 'Elementary'. Much attention is given to the peculiarities of the verbalization of the concepts that reflect his individual picture of the world. His accentuated linguistic personality provided unique linguistic material for our work and defined its scientific novelty.

The following conclusions of our study are drawn: individual worldview has a great impact on individual communicative process. The analysis of the communicative practice of our hero showed prevalence of some cognitive constructs (OBSERVA-

TION, METHODICALNESS, SENSE, CRIME, INFORMATION, HUMAN), what proves his distinctive conceptualization of the reality in view of his detailed and broad picture of the world. The results of the study can be applied to further linguistic researches on the issue of worldview and the lingual and cognitive parameters of its verbalization.

Key words: *picture of the world, cognition, concept, conceptual worldview, linguistic picture of the world.*

Постановка проблеми. Серед напрямів сучасних лінгвістичних студій особливе місце посідає проблема картини світу та її зв'язок із концептуалізацією навколишнього світу. Особливості відображення результатів когнітивних процесів у свідомості людини та параметри їх реалізації у комунікативній практиці досліджуються у руслі концептуальної та мовної картин світу. **Метою** цього дослідження є аналіз індивідуальної картини світу та лінгвальних параметрів її об'єктивації у мовленні акцентуованої мовної особистості головного героя телесеріалу «Elementary». **Об'єктом** аналізу виступають ключові концепти як одиниці концептуальної картини світу акцентуованої мовної особистості. **Предметом** дослідження є особливості вербалізації когнітивних конструктів у процесі комунікативної узуалізації. **Матеріалом** дослідження слугували оригінальні англійські діалоги телесеріалу «Elementary» обсягом 400 сторінок. **Наукова новизна** представленого дослідження полягає у спробі співвіднести, концептуальну та індивідуальну мовну картини світу акцентуованої мовної особистості на матеріалів діалогів головного героя сучасного серіалу «Elementary». У цій версії відомий класичний детектив Шерлок Холмс виступає акцентуованою мовною особистістю, а його індивідуальний когнітивний простір уявляє собою унікальне поле для лінгвістичних наукових досліджень.

Аналіз досліджень і публікацій. Перш за все, слід зазначити, що об'єктами дослідження більшості наукових розвідок та праць з когнітивної лінгвістики є процес *когніції*, тобто процес пізнання людиною дійсності та оточуючого світу із сукупністю різнопланових явищ, предметів та дій. Проблемі дослідження картини світу присвячена велика кількість наукових праць як у вітчизняних (А. А. Потебня, Г. А. Брутян, Г. В. Колшанський), так і в іноземних (Е. Сепір, Б. Л. Уорф, М. Вебер) наукових колах. Питання концептуальної картини світу істотного аналізу отримало у працях О. І. Смирницького, Г. Г. Слишкіна, М. Я. Блоха, В. І. Карасика та багатьох інших мовознавців. Паралельно досліджувались також мовна картина світу (І. Гердер, Ю. Д. Апресян, В. Н. Телія) та авторська картина світу (М. М. Бахтін, Б. А. Ларін, М. Б. Борисова та ін.).

Виклад основного матеріалу. Отож, у процесі поетапного аналізу когнітивних процесів було встановлено, що усі знання, отримані в результаті такого ознайомлення послідовно аналізуються, фіксуються та систематизуються в ментальному просторі людини. Ці розумові операції, у свою чергу, набирають індивідуальних рис, притаманних лише окремому індивіду. Відповідно здобуті в подальшому знання та уявлення про зовнішній світ репрезентуються в особливостях добору та аранжування мовних одиниць [10, с. 91].

Застосування міждисциплінарного підходу до вивчення вищезазначених когнітивних явищ уможливило формування так званої *картини світу* – глобального систематизованого уявлення про навколишній світ в окремого індивіда та соціуму загалом [2, с. 5; 6; 7, с. 171; 11, с. 76]. Тобто, картина світу – це система знань, що формується, розширюється та модифікується протягом усього людського існування під впливом різноманітних факторів, включаючи соціальну групу особи, її вікові та гендерні характеристики, історичну епоху, умови життєдіяльності, особливості логіки, розумових процесів та особисті риси, тощо [3, с. 2].

Слід наголосити, що картина світу є системним утворенням із певними рівнями організації. Складовими цих рівнів є концепти, одиниці ментального лексикону людини [14, с. 89–94]. Формування останнього є невід'ємним процесом опанування індивідом світу та засвоєння інформативного матеріалу. Такий внутрішній лексикон є ментальним прообразом людського мовлення, що за певних умов може замінювати фрагменти дійсності у когнітивному просторі людини. Подібно до того, як у процесі комунікації ми використовуємо мову лексичні одиниці як мінімальні смислові одиниці, у картині світу цю організаційну та комунікативну функції виконують концепти [12, с. 75].

Концепт слід розуміти як багатовимірне семантичне утворення на межі ментальних та психічних ресурсів процесу пізнання, що зберігаються у національній пам'яті у вербалізованому вигляді [1; 9, с. 8, 10; 11, с. 96–99]. Тобто, концепт знаходиться у тісному взаємозв'язку із людським мисленням, мовленням, культурою, внутрішнім лексиконом, пам'яттю та уявою, що у свою чергу детермінують його значною мірою [19, с. 218; 21, с. 14]. Про це свідчить також наявність різноманітних наукових поглядів на цей феномен, зокрема у різних наукових колах концепт відносять до культурної [2, с. 4; 19, с. 171], ментальної [18, с. 14; 19, с. 170–171], епістемічної [18, с. 13–14], аксіологічної [18, с. 15] та прагматичної [18, с. 15–16] сфер.

Різняться також погляди на властивості концепту, серед яких вважаємо за необхідне виділити наступні:

- багаточасова структура, тобто осново утворюючий актуальний признак, до якого приєднуються оціночні компоненти [1, с. 1; 4, с. 4; 11, с. 91; 14, с. 40–42; 18, с. 20–30];
- внутрішня розчленованість [1, 1];
- участь у розумовій та емоційній діяльності [11, с. 107; 14, с. 28];
- семіотична щільність, тобто властивість вступати у синонімічні та тематичні стосунки із іншими концептами на основі номінативної функції [4, с. 4; 11, с. 92];
- цілісність [1, с. 1];
- лексично-семантична опора [4, с. 4; 11, с. 91; 19, с. 265];
- мінливість та динамізм, зокрема, під впливом інших концептів [11, с. 108].

Все це свідчить про неоднорідність концептів. Зокрема, поряд із універсальними концептами (ПРОСТІР, ЧАС, СИМ'Я), що є єдиними для усього людського суспільства, є різновиди, обмежені функціонуванням у певній лінгвостільності (напр., PROCRASTINATION). Хоча єдина наукова концепція класифікації концептів відсутня, традиційно можна зазначити наступні типи концептів:

- За рівнявою структурою: однорівневі (складаються з ядра або номінативного поля та одного базового шару або ближньої периферії) та багаторівневі (мають ядро, базовий шар та додаткові абстрактні шари на дальній периферії) [1, с. 1];
- За розповсюдженістю: загальнонаціональні (стандартизовані), групові (притаманні лише окремій соціальній або віковій групі певної нації) та особисті (індивідуальні) [14, с. 69–74];
- За ступенем складності: прості, що включають уявлення (узагальнені чуттєво-наочні образи предметів чи явищ), поняття (образні концепти, що відтворюють найсуттєвіші риси предмета чи явища) і схеми (концепти у вигляді просторово-графічної чи контурної схеми), та складні, до яких входять фрейми (багатокомпонентні об'ємні стандартизовані уявлення чи знання про предмет чи явище), сценарій (стереотипні динамічні епізоди) і гешталти (комплексні цілісні впорядковані структури) [16, с. 69–74];

• За належністю до певного наукового напрямку культурні, лінгво-культурні, емоційні, наукові та когнітивні, відповідно до того, з якого аспекту їх розглядають [19, с. 166], тощо.

Усі ці концепти, різні за своїми параметрами, у поєднанні утворюють єдину систему – *концептосферу*, яка є структурною основою картини світу. Таким чином, йдеться про *концептуальну картину світу*, тобто про сукупність психоментальних знань про навколишній світ, що складається з концептів різних типів уявляє собою [2, с. 1; 11, с. 69; 17, с. 170; 17, с. 211].

Відповідно, цілком припустимим буде твердження про зв'язок між концептами, поняттями та вербальними засобами спілкування. При цьому, концептам належить посередницька роль між ідеальним та вербальним. Вони виконують функцію двостороннього зв'язку між цими двома площинами: за їх допомогою колективний та індивідуальний життєвий досвід через призму суб'єктивності знаходить вираження в мовному просторі, тобто концепти вербалізуються через лексико-фразеологічні, граматичні та синтаксичні мовні одиниці. У той же час через ці мовні одиниці, тобто через мову, структурований інформативний матеріал потрапляє в людську свідомість та фіксується в концептуальній картині світу [10, с. 91; 17, с. 16; 19, с. 23]. Інакше кажучи, особливості вербалізації концептуальної картини світу відтворені в *мовній картині світу*.

Глобальність цього мовного явища зумовлює наявність розгалуженої класифікації мовних картини світу. По-перше, за характером наповнюваності виділяють образний або художній та функціональний або інформативний різновиди мовної картини світу [5]. По-друге, як і образ світу, мовну картину світу традиційно розподіляють на колективну та індивідуальну, що обумовлено особливостями вербалізації картин світу мовних особистостей [5]. Особливе місце серед *індивідуальних мовних картин світу* займає мовна картина *акцентуованої мовної особистості*, адже індивідуальні риси характеру, ступінь їх прояву та особливості акцентуації значною мірою впливають на мовну та мовленнєву поведінку особистості, способи аранжування мовних ресурсів..

Такою акцентуованою мовною особистістю є головний герой телесеріалу «Elementary». Як відомо, ключовою характеристикою акцентуованих мовних особистостей є посилення певних рис характеру, що вирізняє особистість серед інших та впливає на її світосприйняття, процеси мислення, психічну рівновагу, взаємодію із суспільством та, звичайно, мовлення [10]. Такими рисами в обраного нами героя, на нашу думку, є спостережливість, уважність, логічність, методичність, нестандартність мислення, інтравертивність та схильність до дедукції. Усі ці риси створюють індивідуальну картину світу Шерлока, визначають особливості його концептів та специфіку їх вербалізації, що ми і пропонуємо простежити на наступних прикладах.

Аналіз мовного матеріалу дозволив виокремити наступні ключові концепти індивідуальної картини світу акцентуованої мовної особистості: слід почати з концепту OBSERVATION що, за нашим переконанням, є своєрідною когнітивною призмою в Шерлока, фільтром, через який проходить будь-яка інформація з навколишнього світу. Сам головний герой так пояснює свій метод аналізу дійсності: «*I don't guess. I observe. And once I've observed, I deduce*». Концепт OBSERVATION знаходить широку ситуативну реалізацію в комунікативній практиці. Зокрема, при знайомстві з Ватсон висновок Шерлока про її минулу медичну кар'єру базується на його аналізі зовнішнього вигляду рук Ватсона: «*You were a surgeon, judging by your hands. It [Hand] was soft, no calluses. You've obviously gone to lengths to maintain it. Your grip is steady, firm, precise, yet protective of the hand itself. Also it smelled faintly of beeswax*», а помічений листок паперу на підлозі вказав Шерлоку на засіб пересування Ватсон «*Is your car parked nearby? Parking ticket fell out of your purse when you dropped it. You incurred it two weeks ago near the corner of 86th or 3rd*».

Варто наголосити, що концепт OBSERVATION в Шерлока нерозривно пов'язаний із іншим концептом, концептом METHODOCALNESS, тобто з метою досягнення глобальних висновків причин тої чи іншої події герой вдається до поступового аналізу супровідних факторів та другорядних подій, вибудовування схеми зв'язків та алгоритму їх виконання. Чітке підсумовування отриманих результатів також є шляхом прояву цього концепту: «*We know three things about our killer: firstly, he was tall. Secondly, he was familiar to the victims. Thirdly, he was intelligent enough to conceal that familiarity by kicking the front door in after he killed her*».

Однак, можемо стверджувати, що влучність та точність дедуктивних висновків головного героя досягається не тільки його уважністю чи систематичністю, але й також застосуванням усіх можливих засобів у процесі розмірковування та аналізу предметів та явищ. Зокрема, Шерлок бере до уваги також сенсорну інформацію («*Stale cigarette smoke, cheap cologne, a whiff of existential despair...*») чи дослухається до своєї інтуїції та передчуттів («*Apparently, if my gut tells me I'm in danger, I probably am*»), що вказує на вербалізацію концепту SENSE.

Залучення відчуттів до розслідування злочинів обумовлено їх інформативною цінністю, що має велике значення для Шерлока, у якого важливу роль також відіграє концепт INFORMATION або INFORMATIVENESS. За логікою героя, повноцінне дослідження будь-якої події неможливе без аналізу наявних відомостей про кожну деталь людини, предмета чи явища, що мали місце. Так розслідувати одну зі справ детективу допомогли здобуті знання про властивості рису, що був знайдений на місці злочину: «*Rice is a natural desiccant. It can be used to absorb moisture from electronic devices that have been immersed in water*».

Широко розповсюдженим є також концепти CRIME та CRIMINAL, що в нашого героя є досить розгалуженими, що пов'язано із його професійною діяльністю. Ці концепти вербалізуються за допомогою мовних одиниць на позначення різновидів злочину та злочинців (*killer, arsonist, arson, robber, kidnapper, pickpocket, murderer, blackmail* тощо).

При цьому, концепт CRIMINAL в розумінні Шерлока багато в чому визначається індивідуальною концептуалізацією людини (HUMAN). Для нашого героя людина – це не просто біологічне створіння чи особистість серед суспільства, а безмежне поле для дослідження та вдосконалення, і розуміння психології злочинців, їх мотивів, почуттів та логіки мислення є запорукою розкриття злочину. «*It has its costs: learning to see a puzzle in everywhere. Once you start looking, it's impossible to stop. It just so happens that people and all the deceits and delusions that inform everything they do tend to be the most fascinating puzzles of all*».

Висновки. Отож, проаналізувавши лінгвоконцептуальні параметри об'єктивації індивідуальної картини світу акцентуованої мовної особистості, ми дійшли висновку про наявність специфічних відмінностей в характері концептуалізації дійсності, у порівнянні із узуальною картиною світу. Зокрема, широко концептуалізованими є такі когнітивні конструкти, як OBSERVATION, METHODOCALNESS, SENSE, INFORMATION та CRIME, що, на нашу думку, свідчить про деталізацію та об'ємність світогляду особистості мовця. Таким чином, проведено дослідження дає змогу зробити висновки, що індивідуальна концептуальна картина світу значною мірою визначає особливості комунікативної практики мовної особистості, зокрема впливає на вибір та використання лексичного та синтаксичного мовного матеріалу.

Література:

1. Сторчак О. Г. Структура лінгвокогнітивного та лінгвокультурного концепту // Четвертий міжнародний науковий форум. Сучасна лінгвістика: Традиції. Сьогодення. Перспективи. Тези доповідей / В. О. Самохіна. – Х. : Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна, 2011. – с. 112-113.
2. Бердникова Д. В. Языковая картина мира как часть концептуальной картины мира // Актуальные проблемы преподавания иностранных языков в неязыковых вузах (материалы Межфакультетской научно-методической конференции). – М. : Издательский дом НИУ ВШЭ, 2012. – С. 271–278.
3. Власова Е. А. Соотношение понятий «язык», «культура» и «картина мира». – Филологические науки. Вопросы теории и практики. – Тамбов : «Граммота», 2010. – № 7. – С. 61–64. – Режим доступа : http://scjournal.ru/articles/issn_1997-2911_2012_7-1_13.pdf
4. Воркачѳ С. Г. Концепт как «зонтиковый» термин // Язык, сознание, коммуникация. – Вып. 24. – М., 2003. – С. 5–12.
5. Воркачѳ С. Г. Лингвокультурный концепт: типология и области бытования / С. Г. Воркачѳ, Л. Э. Кузнецова, Л. Г. Кусов, Д. Ю. Полинченко, М. А. Хизова. – Волгоград: ВолГУ, 2007. – 400 с.
6. Гончарова Н. Н. Языковая картина мира как объект лингвистического описания. – Известия Тульского государственного университета. – Тула : ТулГУ, 2012. – № 2. Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/yazykovaya-kartina-mira-kak-obekt-lingvisticheskogo-opisaniya#ixzz3SD4meIf>
7. Гречко В. А. Теория языкознания: Учеб. пособие / В. А. Гречко. – М. : Высш. шк., 2003. – 375 с.
8. Жинкин Н. И. О кодовых переходах во внутренней речи // Жинкин Н. И. Язык – речь – творчество. – М. : Лабиринт, 1998. – С. 146–162. – Режим доступа : <http://www.philologoz.ru/zhinkin.transcode.html>
9. Калашникова Л. В. Лингвистическое понимание концепта // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – Тамбов : Грамота, 2008. – № 1. – С. 98–100.
10. Карасик В. И. О категориях лингвокультурологии // Языковая личность: проблемы коммуникативной деятельности : Сб. науч. тр. – Волгоград : Перемена, 2001. – С. 3–16.
11. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. – Волгоград : «Перемена», 2002. – 331 с.
12. Кубрякова Е. С. Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянов, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина. – М. : Филол. ф-т МГУ им. Л. В. Ломоносова, 1996. – 197 с.
13. Леонгард К. Акцентуированные личности / К. Леонгард. – М. : Эксмо, 2001. – Режим доступа : <http://www.e-reading.link/book.php?book=33638>
14. Маслова В. Лингвокультурология. Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / В. Маслова. – М. : Издательский центр «Академия», 2001. – 208 с. – Режим доступа : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Linguist/maslova/index.php
15. Пименова М. В. Языковая картина мира : учеб. пособие // М. В. Пименова. – М.: ФЛИНТА, 2011. – 108 с.
16. Попова З. Д., Стернин И. А. Очерки по когнитивной лингвистике. – Воронеж : Изд-во «Истоки», 2001. – 191 с.
17. Потебня А. А. Мысль и язык / А. А. Потебня. – М. : Лабиринт, 1999. – Режим доступа : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Linguist/poteb/index.php
18. Приходько А. Н. Концепты и концептосистемы / А. Н. Приходько. – Днепрпетровск : Белая Е. А., 2013. – 307 с.
19. Прохоров Ю. Е. Концепт, текст, дискурс в структуре и содержании коммуникации. – Екатеринбург : Ур. гос. ун-т им. А. М. Горького, 2006. – 38 с.
20. Рудакова А. В. Когнитология и когнитивная лингвистика / А. В. Рудакова. – Воронеж : «Истоки», 2004. – 80 с.
21. Слышкин Г. Г. От текста к символу: лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе. – М. : Academia, 2000. – 128 с.
22. Степанов Ю. С. Концепт // Константы: Словарь русской культуры. – М. : Академический проект, 2004. – С. 42–67.
23. Туркина О. А. Индивидуальная картина мира и возможности воздействия на неё. – Минск : Беларус. Гос. Ун-т, 2008. Режим доступа : http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/21803/1/turkina_BMW_2008.pdf
24. Телесериал Elementary. – Robert Doherty. – Режим доступа : <http://ororo.tv/shows/elementary>.

УДК 811.112.2'07

Ю. В. Лейба,

Сумський державний педагогічний університет ім. А.С.Макаренка, м. Суми

ЭТАЛОН ЯК ОБРАЗНА ОСНОВА ПОРІВНЯЛЬНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Стаття присвячена порівняльним фразеологічним одиницям німецької мови. Розглядається проблема національно-культурної специфіки фразеологічної одиниці. Аналізується образ-еталон як основа порівняльних фразеологізмів та типи фразеологічних порівнянь. Іншим важливим аспектом дослідження є ступінь мотивованості образної структури фразеологізму. Особливий інтерес становить процес актуалізації певних символів (образів, еталонів) в порівняльних фразеологізмах німецької та української мови.

Ключові слова: фразеологізми, порівняння, порівняльні фразеологічні одиниці, образ, еталон, символ.

ЭТАЛОН КАК ОБРАЗНАЯ ОСНОВА СРАВНИТЕЛЬНЫХ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА

Статья посвящена сравнительным фразеологическим единицам немецкого языка. Рассматривается проблема национально-культурной специфики фразеологических единиц. Анализируется образ-эталон как основа сравнительных фразеологизмов, а также типы фразеологических сравнений. Другим важным аспектом исследования является степень мотивированности образной структуры фразеологизма. Особый интерес представляет процесс актуализации определенных символов (образов, эталонов) в сравнительных фразеологизмах немецкого и украинского языка.

Ключевые слова: фразеологизмы, сравнение, сравнительные фразеологические единицы, образ, эталон, символ.

THE MODEL AS AN IMAGE-BEARING BASIS OF COMPARATIVE PHRASEOLOGICAL UNITS OF GERMAN LANGUAGE

The article is devoted to comparative phraseological units of German language. The problem of national and cultural specificity of phraseological units is analyzed. For the time being, phraseological system of any language is viewed as the most nationally-determined and specific phenomenon. Within linguistic-cultural approach to this question, national and cultural uniqueness of phraseological units is expressed in the presence of some extra-linguistic component in the meaning of a word. This component is always conveyed by some models, images or even symbols. It is caused by certain factors which are specific to a particular culture. They are: national traditions, customs, rituals, beliefs, history etc.

The article also dwells upon the analysis of image (model) as the basis of comparative phraseological units and upon the types of comparison, which are subdivided into «physiological» and «psychological» ones. The features of images (models) of comparative phraseological units are distinguished between motivated (determinative, characteristic) and non-motivated. Another very important aspect of this research is the degree of motivation of image-bearing structure of phraseological units.

The process of actualization of certain symbols (images, models) in comparative phraseological units of German and Ukrainian language is of particular interest.

Key words: *phraseological units, comparison, comparative phraseological units, image, model, symbol.*

Постановка проблеми. З розвитком лінгвістичної науки кінця XX – початку XXI ст., підвищується інтерес до виявлення національно-культурної своєрідності фразеологічної системи. Відтепер саме фразеологічна система мови розглядається як найбільш національно-детерміноване і самобутнє явище. У рамках лінгвокраїнознавчого підходу до вирішення даного питання, національно-культурна своєрідність фразеологізмів виражається у наявності в них позамовного компонента в значенні слова, зумовленого екстралінгвістичними чинниками, які є характерними для певної культури [4, с. 336–337]. Цей позамовний компонент досить часто виражений певним символом або еталоном, притаманним тій чи іншій культурі. Щоб зрозуміти, чому саме той чи інший еталон є образним компонентом порівняльної фразеологічної одиниці, потрібно досить добре володіти не лише мовою певного народу, а й знати його національно-культурну специфіку. Крім того, досить довгий час порівняльні фразеологізми розглядалися в загальному складі фразеологічних одиниць німецької мови як мовленнєві кліше. Таким чином, виникає потреба детальнішого дослідження образної основи порівняльних фразеологічних одиниць.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Філософські аспекти проблеми вивчення національно-культурної специфіки фразеологічної одиниці, закладені В. фон Гумбольдтом, О. О. Потєбнею, Е. Сепіром, нині ґрунтовно досліджуються такими лінгвістами, як Н. В. Дмитрієва, А. Г. Назарян, Д. В. Ужченко, К. І. Мізін, В. І. Школярєнко, Н. С. Ляшенко та ін., які вважають, що вибір певного образу-мотиву пов'язаний із загальним світосприйняттям і світорозумінням суб'єкта, і залежить від його картини світу, у тому числі й мовної. Незважаючи на ґрунтовне вивчення національно-культурного аспекту фразеологічної одиниці, проблема аналізу образу-еталону порівняльної фразеологічної одиниці німецької мови залишається широким полем для дослідження.

Постановка завдання. Оскільки порівняльні фразеологізми німецької мови достатньо довгий час залишалися поза увагою вітчизняних та зарубіжних мовознавців, виникає нагальна потреба в їх детальному дослідженні. Тож, *метою статті* є аналіз образу-еталону як невід'ємної основи порівняльних фразеологічних одиниць німецької мови.

Виклад основного матеріалу. Кожен народ у своїй мовній картині світу відтворює своєрідні, властиві йому образи, символи, стереотипи. Мова зберігає лише ті фразеологізми, які прямо або опосередковано співвідносяться з еталонами, стереотипами й міфологемами національної культури – як матеріальної, так і духовної. Культурний компонент мови на рівні фразеології певною мірою фіксує культуру народу – носія мови, оскільки фразеологічний фонд містить у своїй семантиці національно-культурний компонент. Цей компонент є повним відображенням усіх аспектів розвитку й існування певного суспільства й впливає на вибір образу-еталона.

Вважається, що саме образи-еталони є когнітивними центрами порівняльних фразеологізмів, оскільки головним методом різних рівнів суспільної свідомості, на думку І. І. Дубініна та Л. Г. Гусякової, найчастіше виступає метод порівняння, тобто пошук еталона. **Еталоном** вважається образна форма вираження властивостей людини або предмета певною реальною, значущою з погляду повсякденно-культурного досвіду, деякий ідеалізований стереотип, який на соціально-психологічному рівні виступає як вияв нормативних уявлень про людину, світ, суспільство. Еталонізуються можуть предмети, якості, дії, що виступають образною заміною властивостей інших реалій, стаючи їх знаком і таксонами культури [3].

Відомо, що для вибору певного еталона порівняння фразеологічної одиниці послугував мотив, пов'язаний з досвідом, історією і загальнокультурною специфікою народу. Дослідник К. І. Мізін стверджує, що мотивованість вибору того чи іншого образу-еталона зумовлюється тим, яка з ознак актуалізується в ньому [2, с. 7].

Н. В. Дмитрієва виокремила кілька ознак образів-еталонів порівняльних фразеологічних одиниць, в основу яких покладений ступінь мотивованості образної структури фразеологізму:

1) мотивовані ознаки, які поділяються на:

а) *визначальні* – певні ознаки безпосередньо відображені у визначенні образу-еталона: *wie ein Kaktus* – значення «колючий», виступає основою порівняння з неголеною людиною;

б) *характерні* – ознаки не відображені у визначенні образу-еталона, але входять до його навколоядерної значеннєвої зони і поділяються на: а) постійні (завжди присутні у значенні як невід'ємна властивість образу-еталона): *kühl wie ein Eisstrank* – беземоційний; б) ймовірнісні (ознаки не входять до складу значення образу-еталона): *traurig wie ein Huhn im Regen* – бути в пригніченому настрої;

2) немотивовані (предмет не має цих ознак, вони виходять за межі значення еталона): *dumm wie ein Ochse* (досл. дурний як віл) – дурний як осел. Німецькомовний соціум еталонізував цю тварину, надаючи їй характеристики дурної, розумово обмеженої, хоча в українській культурі віл виступає образом-еталоном виконавця важкої роботи [2, с. 8].

Проаналізувавши низку досліджень з даного питання, ми погоджуємося з дослідником К. І. Мізіним і приходимо до висновку що ознаки образу-еталона порівняльних фразеологічних одиниць, запропоновані Н. В. Дмитрієвою, актуалізуються в двох типах порівнянь. Перший тип – це, так звані, «**фізіологічні порівняння**», тобто ті порівняльні фразеологізми, у основу яких покладені сенсорні ознаки людської психіки, які поділяються відповідно до органів перцепції на: 1) зорові порівняння: *weiß wie Schnee* – білий як сніг; 2) слухові порівняння: *explodieren wie ein Luftballon* – дуже скипіти; 3) смакові порівняння: *süß wie Zucker* – дуже милий; 4) дотикові порівняння: *kühl wie ein Eisberg* – думати діловито; 5) нюхові порівняння: *es stinkt wie in einer Affenbude* – у приміщенні багато спертого повітря.

Другий тип характеризується повним не включенням сенсорних ознак у формування образів-еталонів порівняльних фразеологічних одиниць, що призводить до утворення «**психологічних порівнянь**», які є значно чисельнішими, ніж порівняння першого типу. У даному випадку актуалізується внутрішня подібність, а зовнішня нівелюється. Слід зазначити, що «психологічні порівняння» з самого початку є образними, оскільки в образі-еталоні вже відбулося переосмислення значення. У порівняльному фразеологізмі *wie eine Klette an j-n hängen* (розм. приставати до кого-небудь як реп'ях, як шевська смола) образною основою виступає *eine Klette*, яка навіть без процесу порівняння має метафорично-символічне значення, оскільки метафора й метонімія є найпоширенішими механізмами переосмислення в порівняльних фразеологізмах [3].

Як вже зазначалося, вербалізація національної специфіки у формі фразеологізму є також доволі поширеним явищем. Характерним прикладом цього явища є порівняльний фразеологізм *wie der Igel zum Handtuch*, який в уявленні українців має зовсім інше лексичне наповнення – «*як корові сідло*». На прикладі цих двох фразеологічних порівнянь спостерігаємо, як у них відобразилася національно-культурна специфіка двох народів. Для німців актуалізація ознак сильних, хижих

тварин з більш-менш позитивною конотацією (*їжак, ведмідь, вовк* тощо) в образі-еталоні є типовою, оскільки сама країна, враховуючи її історію, відзначається стійкістю й войовничістю.

Актуалізація такої тварини, як *корова* в українському варіанті фразеологізму пов'язана із певним символізмом, оскільки з давніх-давен корова у слов'ян – це годувальниця, яка рятує родину в найскрутніші часи, її ототожнюють з позитивними рисами, тоді як в Німеччині корову порівнюють з людьми, які повільно думають, не розуміють, погано знають свою справу: *soviel von etwas verstehen, wie die Kuh vom Sonntag* – знатись на чомусь, як сліпий на кольорах; *der Mensch ist wie eine Kuh, er lernt immer was dazu* – вік живи, вік учись; *dastehen wie die Kuh vor dem neuen Tor* – вирічатись як теля на нові ворота; *etwas passt jemandem hinein, wie eine Kuh in die Akademie* – щось пристало кому-небудь як свині наритники [1, с. 414]. Таким чином, в українській культурі образ-еталон актуалізується через іншу тварину (*теля, свиня*), яка не є настільки шанованою і може нести навіть негативну конотацію. У деяких випадках фразеологізм із зоонімічним компонентом, який є образом-еталоном в німецькій мові, не знаходить свого відповідника в українській мові і тому при перекладі цей компонент втрачається.

Досить часто образ-еталон втілює в собі певний символ, який і є визначальною одиницею порівняльної частини. Загальновідомо, що символ є невід'ємним компонентом фразеологічної одиниці. Символіка – поняття загальнолюдське і національно-специфічне, етногенетичне. Символ як явище, має універсальний загальнолюдський характер і водночас виражається на рівні національної свідомості народу і є його загальнокультурним надбанням, що передається з покоління до покоління. Саме в символах відбиваються національні традиції, звичаї, обряди, вірування, національні риси характеру, історія тощо. Словесна символіка народу виступає важливим чинником творення національно-культурної картини світу [4, с. 342].

Так, образ (символ) *свині* є досить суперечливим в обох культурах. В українців свиня асоціюється з фізичним брудом та моральною деградацією: *брудний як свиня; напився як свиня; підкласти комусь свиню* (завдати прикрощів, неприємностей, вчинити підступно, напакостити). Також свиня є символом жадібності, нахабства, впертості, нечистих, гріховних людських бажань і звичок: *посади свиню за стіл, а вона й ратиці на стіл; свині тільки рило просунути – а там і вся пролізе; якби свині роги – вона б людеі поколола*. І хоча в уявленні українців свиня також є символом плодючості й достатку, але у фразеології це не відобразилося.

У німців, з огляду на роль свині в житті давньонімецького населення та її відображення у звичаях країни й у мові, образ цієї тварини є перш за все символом достатку, щастя та удачі: *Schwein haben* – мати щастя, удачу; *Er hat großes Schwein gehabt!* (розм.) – Йому страшенно пощастило!; *Das nenne ich Schwein!* (розм.) – Оце так щастя привалило! Тим не менше, у німецькій мові чимало порівняльних фразеологізмів з компонентом «свиня», які мають негативну конотацію: *bluten wie ein Schwein* (груб.) – стікати кров'ю; *schwitzen wie ein Schwein* – сильно потіти; *wie das Schwein aus dem Stall fortlaufen* (wie die Schweine vom Troge aufstehen) – піти, залишивши повний безлад після себе; *voll (besoffen) wie ein Schwein* (груб.) – дуже п'яний; *schreien wie ein gestochenes Schwein* (груб.) – кричати як різаний тощо [5].

Висновки. Національно-культурна семантика особливо помітно виражена у фразеологічних одиницях. Фразеологізми не лише зберігають пам'ять про образну мотивованість значення й про мотиви вибору образу, а й здатні накопичувати й передавати цю пам'ять з покоління до покоління, тому без досліджень культурологічного компонента фразеологічного складу мови неможливо створити повне уявлення про культурно-національний менталітет. Національну мовну специфіку вказаних одиниць складають внутрішній образ, який лежить в основі одиниць, семантика і структура фразеологічної одиниці, лексичний склад і стилістичні характеристики. Цей внутрішній образ втілюється в стереотипи, символи, образи, еталони, зрозуміти які можна лише завдяки володінню не лише мовними, а й загальнокультурними знаннями. Саме еталон є тією невід'ємною частиною порівняльної фразеологічної одиниці, яка передає всю її образність. Кожен народ має свій, притаманний йому арсенал еталонів, в чому ми впевнилися на прикладі порівняльного аналізу німецьких й українських порівняльних фразеологізмів. Даний аспект є відкритим для подальшого вивчення, оскільки проблема пошуку спільного й відмінного у фразеологічній картині обох мов є недостатньо вичерпаною.

Література:

1. Гаврись В. І. Німецько-український фразеологічний словник: том 1-й / В. І. Гаврись, О. П. Пророченко. – К. : Рад. шк., 1981. – 416 с.
2. Мізін К. І. Компаративні фразеологічні одиниці сучасної німецької мови: шляхи утворення та ідеографія: автореф. дис. на здобуття наук. ст. канд. філол. наук: спец. 10.02.04 / Костянтин Іванович Мізін. – Київ : КНЛУ, 2004. – 19 с.
3. Мізін К. І. Проблеми фразеографічної фіксації німецьких усталених порівнянь у двомовному словнику [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eprints.zu.edu.ua/3685/1/05mkpids.pdf>
4. Школяренко В. І. Критерії встановлення національно-культурної специфіки фразеологізмів німецької мови VIII–XVII ст. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://otherreferats.allbest.ru/languages/d00211803.html>
5. Буренкова С. В. Зооморфные образы немецкой и русской фразеологии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/zoomorfnye-obrazy-nemetskoj-i-russkoj-frazeologii>

УДК 811.111'37'42

О. В. Луньова,

Чорноморський державний університет ім. Петра Могили, м. Миколаїв

ЛІНГВОДИСКУРСИВНІ ОСОБЛИВОСТІ ПУБЛІЧНИХ ВИСТУПІВ РОНАЛЬДА РЕЙГАНА

У пропонованій статті розглядаються лінгводискурсивні особливості публічних виступів Р. Рейгана. Аналізуючи промови президента США, виділяються основні теми його виступів, основні концепти та цінності, до яких він апелює, основні стратегії і тактики, якими користується для досягнення окремих цілей і задач.

Ключові слова: дискурс, мовна особистість, стратегії, тактики, лінгводискурсивні особливості, стилістика, імперія зла.

ЛИНГВОДИСКУРСИВНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ПУБЛИЧНЫХ ВЫСТУПЛЕНИЙ РОНАЛЬДА РЕЙГАНА

В предложенной статье рассматриваются лингводискурсивные особенности публичных выступлений Р. Рейгана. Анализируя речи президента США, выделяются основные темы его выступлений, основные концепты и ценнос-

ти, к которым он апеллирует, основные стратегии и тактики, которые он использует для достижения отдельных целей и задач.

Ключевые слова: дискурс, языковая личность, стратегии, тактики, лингводискурсивные особенности, стилистика, империя зла.

LINGUISTIC-DISCURSIVE FEATURES OF RONALD REAGAN'S PUBLIC SPEECHES

This paper deals with the linguistic-discursive features of Ronald Reagan's public speeches. While analyzing the USA president's speeches, the author determines the main topics of his discourse, the main concepts and values he appeals to, the main strategies and tactics he uses to reach his goals and tasks. Namely the verbalization of the significant role of the American people and America in the world order, the role of religion and moral, the image of the USSR in American society are described. Some parallels with other famous politicians are made.

Keywords: discourse, linguistic personality, strategies, tactics, linguistic-discursive features, stylistics, evil empire.

[...] I won a nickname, «The Great Communicator». But I never thought it was my style or the words I used that made a difference: it was the content.

I wasn't a great communicator, but I communicated great things [...].
R. Reagan

Дослідження в області комунікативної лінгвістики відкрили перспективи вивчення проблеми мовної особистості, як особистості, вираженої в мові (текстах) і через мову, і яка базується на понятті особистості, як суб'єкта відносин і свідомої спільної діяльності людей, яка визначається даною системою суспільних відносин, культурою і специфічними особливостями індивіда; як поглиблення, розвиток, насичення додатковим змістом поняття особистості взагалі.

Центральними в нашій роботі є поняття картини світу, мовної особистості, дискурсу, політичного дискурсу, а також комунікативних стратегій і тактик, які, не дивлячись на те, що інтерес до їх вивчення постійно зростає, представляють собою проблемні питання, які в достатній мірі не вирішені.

Дослідження дискурсу є порівняно недавніми та дискусійними за своєю природою. Серед різноманітних інтерпретацій та підходів до вивчення дискурсу немає жодного єдиного вірного. Багато дослідників (В. Н. Базилев, А. Н. Баранов, В. З. Дем'янков, В. І. Карасик, Ю. М. Караулов, Л. П. Крисін, П. Б. Паршин, Г. Г. Почепцов, Л. І. Скворцова, Ю. А. Сорокін, А. П. Чудінов, О. І. Шейгал та ін.) вважають, що мова, суспільство, політичне мислення, політична дія та мовленнєва форма знаходяться в тісній взаємодії, тим самим визнаючи політичний дискурс, жанрову різновидність дискурсу об'єктом міждисциплінарних досліджень. Так, вивченням політичного дискурсу займаються політологи, психологи, філософи, соціологи, економісти, спеціалісти з теорії комунікації, лінгвісти. Останні у своїх дослідженнях торкаються різних аспектів проблематики політичного та передвиборчого дискурсу: лексико-стилістичних особливостей промов [3; 4; 5], мовної системи в когнітивній парадигмі та феномену метафоризації в політичному дискурсі [1; 2], специфіки парламентських дебатів [2; 4], передвиборчого дискурсу програм новин [8], дискурсивного портрету політика [6; 9], когнітивних аспектів дискурсу влади [9; 7].

Актуальність дослідження обумовлена доцільністю аналізу дискурсу політичних лідерів США, зокрема Рональда Рейгана, в аспекті лингводискурсивного наповнення, що відбиває динаміку відповідних структурних складових англійської мови. Політичний дискурс у максимальній відповідності віддзеркалює мовні тенденції, що превалюють на певному етапі соціально-політичного, наукового та культурного розвитку.

Новизна дослідження визначається розглядом мовної особистості Р. Рейгана як складної цілісної єдності, як взаємопов'язаної сукупності різноманітних психолінгвістичних та лінгвокультурних характеристик, виявлених на базі його мовотворчої та суспільно важливої діяльності, яка свідчить про високий ступінь його риторичної компетенції. З точки зору теорії маніпуляції промови Рейгана розглянути як ефективний механізм управління державою в історично складний період.

Журнал «**Times**» назвав його одним з найуспішніших політичних лідерів та революціонерів ХХ століття поряд з Вінстоном Черчиллем, Махатма Ганді та Мартіном Лютером Кінгом. Багато політологів вважають, що жоден інший президент після Франкліна Д. Рузвельта не здійснив більшу кількість змін в американській політиці, ніж 40ий президент США. Біограф Рейгана Едмунд Морріс назвав його історичним романтиком. На початку свого першого президентського терміну Рейган заявив, що лібералізм потерпів банкрутство, держава перестала бути засобом для вирішення проблем, натомість сама перетворилася на проблему. Перетворення, які здійснив Рейган, часто називають «консервативною революцією», а економічні реформи «рейганомікою». В американському контексті консерватизм означає відміну державних замовлень, зниження витрат державного апарату, зниження податків, урівноважений державний бюджет, вільну гру ринкових сил. Однак така розважлива економічна політика неодмінно супроводжується поверненням до «доброї старої моралі», виступами проти абортів, гомосексуалізму та порнографії з неминучими перекосами під час «полювання на відьм».

Більш за інших президентів сучасності, Рональд Рейган намагався ефективно використовувати моральні важелі, виголюючи свої президентські промови. Він намагався переконати публіку, що його власні цінності та сприйняття особистої відповідальності та правильного суспільства були вірними. Іншими словами, він намагався змінити мораль американців.

Усі президенти приділяють належну увагу серцям та розуму американців, але в більшості випадків риторика для них є засобом лобювання своїх власних законодавчих ініціатив. Для Рональда Рейгана політика підпорядковувалася риторичі. Політика була важлива, тому що вона підсилювала ті моральні зміни, яких намагався досягти Рейган за допомогою сили слів. Рейган був переконаний, що саме підвищення морального рівня пересічних громадян Америки є запорукою подальшого розвитку США. Усі красномовні промови Рейгана, які певною мірою нагадували проповіді, мали центральну ідею, яка пояснювала усю діяльність президентської адміністрації. У Білла Клінтона такою ідеєю була економіка, у Франкліна Д. Рузвельта – політика «**Нового Курсу**». Центром промов Рейгана була мораль – особиста філософія, згідно з якою американці планували життя та цінності, на яких базувалася їхня поведінка та їхній життєвий вибір. Центральною ідеєю моральних переконань Рейгана було визнання людини як господаря власної долі. Для Рейгана, особиста свобода та відповідальність були основою надії, а надія була ключем до життєздатності та сміливості Америки.

Рональд Рейган був президентом з певною місією, яка полягала у розвіюванні песимізму та занепокоєння, яке панувало серед американців після бурхливих 60х та 70х років. Одного разу він написав начальнику свого штабу Джеймсу Бейкеру: «за останні чотири роки найважливіша річ, яку нам вдалося відродити у Америці, це відчуття оптимізму» [10].

Виключна роль американського народу в тогочасному світі є однією з ключових тез промов президента Рейгана. Він підносить значимість кожного громадянина через вказівку на те, що саме вони є запорукою процвітання, тим самим підпитуючи та примножуючи ту саму «велич» США: «[...] *we're too great a nation to limit ourselves to small dreams. [...] let us begin an era of national renewal. Let us renew our determination, our courage, and our strength. And let us renew our faith and our hope*». Використовуючи тактику заклику, Р. Рейган викликає у аудиторії позитивні емоції, що допомагає підсилити думку про важливість моральних цінностей та наслідування закону Господа.

Релігійність американців особливо важлива для Рейгана. Закликаючи відновити традицію молитви у школі, виступаючи за права ненароджених дітей, президент привносить до своїх промов певні риси проповідей. Бог – основа та джерело омріяної свободи, американці – нація, яка ходить під Богом («*We are a nation under God, and I believe God intended for us to be free*»). Не дивно, що промови Рейгана насичені біблеїзмами, оратор часто цитує Священний текст, переказує притчі та спонукає своїх слухачів до молитви.

Реалізуючи стратегію переконання через використання тактики ілюстрування, Рейган співставляє істинні цінності, на які орієнтуються американці, та дії, які більшість відхиляє та осуджує: «*One recent survey by a Washington-based research council concluded that Americans were far more religious than the people of other nations; 95 percent of those surveyed expressed a belief in God [...]. And another study has found that an overwhelming majority of Americans disapprove of adultery, teenage sex, pornography, abortion, and hard drugs. And this same study showed a deep reverence for the importance of family ties and religious belief*». Лексичний повтор одиниць «*religious*» та «*beliefs*», а також вигідне порівняння американців з іншими націями, яке підсилене вживанням прийменника «*far*» перед порівняльним ступенем прикметника «*religious*», допомагає укорінити у свідомості аудиторії думку про релігійність американців, а також викликати почуття гордості за свою країну. Посилання на авторитетне джерело – «*Washington-based research council*» – підвищує рівень довіри до своїх слів, які перетворюються на беззаперечні факти. Логічним підтвердженням думки є протиставлення понять, не сумісних з традиційними американськими цінностями (*adultery, teenage sex, pornography, abortion, hard drugs*) морально прийнятним (*family ties and religious belief*). Гіперболізація численності американців, які живуть за заповідями Божими (*a huge majority, an overwhelming majority*) створює гнітючий ефект та надає більш емоційного наповнення словам президента.

Особливою популярністю набула промова Р. Рейгана перед Національною асоціацією євангелістів США 8 березня 1983 року. В ній президент охрестив Радянський Союз «*Імперією зла*» і оголосив своєю головною задачею боротьбу з нею. Як і будь-яке політичне кліше ворогуючих політичних систем, даний вираз став пропагандистським прийомом психологічної війни між США та СРСР у розпал Холодної війни і тільки загострило боротьбу між ними. Метою даного виступу було налаштувати громадськість проти СРСР, як країни, яка переступає усі закони Господа, яка є осередком зла на землі і таким чином загрожує усьому світові.

Антитеза США – СРСР, яка представлена опозицією лексичних одиниць з позитивним (*pride, glory, equal rights, hopes fulfilled and dreams made into reality*) та негативним значенням (*the phenomenology of evil, the doctrine of sin, ethnic and racial hatred, aggressive impulses of an evil empire, annihilation*) дозволяє оратору підкреслити славне минуле США та на фоні позитивного образу контрастніше представити СРСР як осередок зла. Це дозволяє Р. Рейгану створити яскравий образ противника, викликавши у свідомості аудиторії велику кількість негативних асоціацій зі словами «гріх» та «зло» через негативну конотацію, яку ці слова мають.

Негативне ставлення до СРСР викликає також і метафоричний опис життя радянських громадян. Розглянемо наступний приклад: «[...] *let us pray for the salvation of all of those who live in that totalitarian darkness. Pray they will discover the joy of knowing God*». Лексичний повтор одиниць «*pray*» діє на аудиторію гіпноотично та навіює думку про те, що лише молитвами можна допомогти стражденим. Використання іменника «*salvation*» у поєднанні з перифразом, який означає радянський народ («*those who live in that totalitarian darkness*»), припускає, що радянські люди гинуть у власній державі. Перифраз «*totalitarian darkness*», який уособлює СРСР, володіє високою емоційною насиченістю через семантику лексичних одиниць, які його формують: «*totalitarian – a political system in which those in power have complete control and do not allow people freely to oppose them*» та «*darkness – from dark – arising from or showing evil traits or desires, evil*».

Разом з тим, на контрасті з безкінечною темрявою радянського життя, постає Америка та американський народ, які протистоять «злу», запалюючи «смолоскип свободи» для усіх людей на землі: «*Especially in this century, America has kept alight the torch of freedom, but not just for ourselves but for millions of others around the world*». Метафорична репрезентація духовної ролі Америки на світовій арені направлена на безпосереднє представлення глобальної мети США – сприяти розповсюдженню та підтриманню свободи в світі та моральному пробудженню. Опозиція «*свобода для себе*» – «*свобода для всіх*» підкреслює альтруїзм та глобальність цілей США, підвищуючи повагу аудиторії до своєї країни та цілей, які ставить перед собою уряд. Цікаво, що той самий метафоричний образ знаходимо у дискурсі прем'єр-міністра Великобританії Маргарет Тетчер. Звітуючи про виконання програми своєї партії, Тетчер заявляє про виключну роль Консервативної партії у зруйнуванні залізної завіси: «[...] *the torch we lit in Britain which transformed our country, the torch of freedom that is now the symbol of our Party, became the beacon that has shed its light across the Iron Curtain into the East*».

Тактика інтеграції, як складова стратегії кооперації, виражається у прагненні Рейгана показати, що саме єднання народу, уряду і президента – основа розквіту держави. Тут президент також робить акцент на релігії та моральних цінностях: «[...] *there were two great triumphs, two things that I'm proudest of. One is the economic recovery, in which the people of America created—and filled—19 million new jobs. The other is the recovery of our morale. America is respected again in the world and looked to for leadership*». Семантика використаних лексичних одиниць (*great triumphs, I'm proudest of*) несе потужний позитивний заряд та дозволяє слухачеві осягнути величезні масштаби успіху.

Іменник «*recovery*» часто застосовується політиками, коли йдеться про дієвість проведених ними реформ, внаслідок яких економіка країни виходить з кризи. Один з попередників Р. Рейгана, Ф.Д. Рузвельт способом для подолання глибокої економічної кризи запропонував політику «Нового курсу» («*New Deal*») і саме з початком свого президентства Рузвельт пов'язує початок періоду відновлення («*recovery*»): «*You all know the history of recovery, beginning in 1933, and progressing ever since*». Особливо цікавим видається той факт, що окрім терміну «*recovery*», який асоціюється саме з фізичним одужанням від хвороби, спостерігалася тенденція до вживання Рузвельтом, тривалий час хворої людини, великої кількості інших так званих медичних метафор.

Говорячи про власні успіхи і досягнення, а також висловлюючи плани на майбутній розвиток держави, політик застосовує тактику дискредитації опонента, критикуючи політику попередників за допомогою прийому гри слів або каламбуру. Так, далеко до свого президентства, займаючи лише крісло у Республіканській партії, у промові на підтримку кандидата у президенти Баррі Голдвотера «*A time for choosing*» (1964) програму попередників оратор називає «[...] *a program that takes from the needy and gives to the greedy [...]*». І додає: «*They've just declared Rice County, Kansas, a depressed area. Rice*

County, Kansas, has two hundred oil wells, and the 14,000 people there have over 30 million dollars on deposit in personal savings in their banks. And when the government tells you you're depressed, lie down and be depressed». Вживання лексичних одиниць з негативною конотацією («depressed»), їх багаторазові повтори, а також використання тактики ілюстрування за допомогою статистичних даних безумно виконують головну функцію: занижують рівень довіри виборця до опонента оратора.

Прийом каламбуру трапляється у нагоді Р. Рейгану і в іншій ситуації. Намагаючись виправдати свої дії з приводу відмови заморозити ядерні проекти, президент застосовує тактику апологізації, як складову стратегії позиціонування. Він аргументує це тим, що в 40-50х роках Захід відмовився від монополії на ядерну зброю та готовий підтримати ідею роззброєння. Відмова СРСР від скорочення озброєння, в тому числі ядерного, може поставити спокій усього світу та США під загрозу, зробивши їх беззахисними перед агресією Союзу. Це повністю виправдовує непримириму позицію США з цього приводу: «[...] it was the West that refused to use its nuclear monopoly in the forties and fifties for territorial gain and which now proposes 50-percent cut in strategic ballistic missiles and the elimination of an entire class of land-based, intermediate-range nuclear missiles». Оратор використовує стилістичну інверсію («it was the West») для акцентування уваги аудиторії на доповненні. Таким чином, оратор підкреслює, що саме Захід проявляв ініціативу з роззброєння. Президент використовує прийом градації, описуючи об'єми використання ядерної зброї – від «скорочення» («cut») до «повної ліквідації» («total elimination») для більш переконливого доказу благородних намірів Заходу. Метафоричне використання каламбуру в наступному прикладі в свою чергу підкреслює неможливість погодитися на роззброєння, що в котре виправдовує Рейгана перед аудиторією: «I would agree to a freeze if only we could freeze the Soviets' global desires».

Для дискурсу президента Рейгана характерне неодноразове використання наказового моального дієслова «must» («they must be made to understand»), «we must find peace through strength»), а також безапеляційного «never» в якості частини прийому синтаксичного повтору, що в свою чергу говорить про рішучий настрій уряду: «[...] we will never compromise our principles and standards. We will never give away our freedom. We will never abandon our belief in God. And we will never stop searching for a genuine peace». Історії відома інша історична промова «Never Give In, Never, Never, Never», виголошена Вінстоном Черчиллем, яка стала справжнім символом боротьби нації у війні. Безперечно, Рейган, який неодноразово цитував у власних промовах Черчилля, свідомо або підсвідомо наслідував свого великого попередника, чім гаслом і головним закликом було: «[...] never give in, never give in, never, never, never, never-in nothing, great or small, large or petty – never give in except to convictions of honour and good sense. Never yield to force; never yield to the apparently overwhelming might of the enemy».

Отже, у своєму дискурсі Р. Рейгана робить акцент на моральному аспекті життя громадян США, на більшій релігійності у порівнянні з людьми інших націй і, як результат, особливій ролі американського народу в збереженні миру, світла та добра. Використовуючи метафоричні порівняння, оціночну метафоричну номінацію, конотативно забарвлену лексику, прийоми антитези, каламбуру та посилення на авторитет у поєднанні з великою кількістю повторів, оратор досягає ефективного впливу на аудиторію. Результати дослідження можуть бути використані у рамках більш масштабного дослідження мовних особистостей політичних діячів у діахронічному аспекті.

Література:

1. Баранов А. Н. Введение в прикладную лингвистику / А. Н. Баранов. – М. : Едиториал УРСС, 2001. – 360 с.
2. Баранов А. Н. Парламентские дебаты: традиции и новации. Советский политический язык (от ритуала к метафоре) / А. Н. Баранов, Е. Г. Казакевич. – М. : Знание, 1991. – 42 с.
3. Блажевич М. В. Еристика чи мистецтво суперечки / М. В. Блажевич, А. Ф. Селіванов. – К. : Либідь, 1993. – 312 с.
4. Виноградов С. И. Выразительные средства парламентской речи / С. И. Виноградов // Русская речь. – 1994. – № 1. – С. 43–48.
5. Воробьева О. И. Политическая лексика. Ее функции в современной устной и письменной речи : Монография / О. И. Воробьева. – Архангельск : Пом. гос. ун-т, 2000. – 120 с.
6. Желтухина М. Р. Комическое как средство гармонизации в политическом дискурсе / М. Р. Желтухина // Вопросы языковой политики и языкового планирования в условиях информационного общества: Тезисы докладов международной научной конференции. – Иркутск : ИГЛУ, 2001. – С. 4–47
7. Лассан Э. Дискурс власти и инакомыслия в СССР: когнитивно-риторический анализ / Э. Лассан. – Вильнюс : Изд-во Вильнюс. ун-та, 1995. – 232 с.
8. Мартыненко Н. Г. Субъективизация новостийного дискурса аналитических программ ТВ / Н. Г. Мартыненко // Проблемы речевой коммуникации : Межвуз. сб. науч. тр. – Саратов: Изд-во Саратовского университета, 2000. – С. 113–118.
9. Шаховский В. И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка / В. И. Шаховский. – М.: Издательство ЛКИ, 2008. – 208 с.
10. Presidential speechwriting: from the New Deal to the Reagan revolution and beyond / edited by Kurt Ritter and Martin J. Medhurst, 2004. – p. 195.

УДК 371.315:811.111

К. С. Матвеева,

Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв

ОСОБЛИВОСТИ ДІЛОВОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЯК ОСНОВНОГО ЗАСОБУ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ ФАХІВЦІВ ЕКОНОМІЧНОГО ПРОФІЛЮ

У статті розглянуто особливості ділової англійської мови як основного засобу професійного спілкування фахівців економічного профілю, а саме специфіку лексики, граматики, синтаксису та дискурсу. Виділено особливі ознаки, що характеризують професійне спілкування фахівців економічного профілю. Встановлено мету та завдання іноземного професійного спілкування фахівців економічного профілю.

Ключові слова: ділова англійська мова, професійне спілкування фахівців економічного профілю, сфери професійного спілкування, іноземна комунікативна діяльність фахівців економічного профілю.

ОСОБЕННОСТИ ДЕЛОВОГО АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА КАК ОСНОВНОГО СРЕДСТВА ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБЩЕНИЯ СПЕЦИАЛИСТОВ ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПРОФИЛЯ

В статье рассмотрены особенности делового английского языка как основного средства профессионального общения специалистов экономического профиля, а именно специфику лексики, грамматики, синтаксиса и дискурса. Выделены особые признаки, которые характеризуют профессиональное общение специалистов экономического про-

філя. Установлена цель и задание профессионального общения специалистов экономического профиля на иностранном языке.

Ключевые слова: деловой английский язык, профессиональное общение специалистов экономического профиля, сферы профессионального общения, коммуникативная деятельность специалистов экономического профиля на иностранном языке.

PECULIARITIES OF BUSINESS ENGLISH AS A MAIN MEDIUM OF PROFESSIONAL COMMUNICATION OF ECONOMISTS

In the article the peculiarities of Business English as basic means of professional communication of economists are considered, namely peculiarities of vocabulary, grammar, syntax and discourse. The special features that characterize professional communication of specialists of economic field are distinguished. The aim and tasks of professional communication of specialists of economic field in English are set.

The basic types of communication of specialists of economic profile are: presentations, negotiations, business communication on the phone, writing reports, taking part in conferences, exhibitions, trainings and meetings, making presentations, informal intermingling with colleagues and clients, яснення of professional questions and processes, realization of acquainting excursions on an enterprise.

As a result of analysis and comparison of scientific research works professional activity of specialists of economic field was systematized in accordance with the types of international communication, and also problems that can arise up in the process of foreign professional activity are pointed out.

Organization of effective communicative cooperation in business environment by means of choosing the optimal form of communication is the key to mutual understanding between colleagues, partners or customers and high effectiveness of international activities of specialists of economic field.

Keywords: Business English, professional communication of economists, areas of professional communication, communicative activity of specialists of economic field in the foreign language.

Завданням вищих навчальних закладів є підготовка висококваліфікованих, компетентних фахівців з економіки, які готові до здійснення міжнародної професійної діяльності засобами іноземної мови. Безперечно, без професійної підготовки, без вільного володіння англійською як офіційною мовою міжнародного економічного співробітництва, фахівець не зможе самореалізуватися у професії. Саме тому виникає потреба охарактеризувати англійську мову яка використовується в сфері економічної діяльності, а саме ділову англійську мову, яка якнайповніше відображає специфіку вживання англійської мови для економічної сфери, має досить складну структуру та в різних дослідженнях може трактуватися по-різному [7, с. 68–69].

Ділова англійська мова (Business English) – це варіант англійської мови, який має яскраво виражену соціальну функцію для роботи в бізнес сфері в межах заданих цілей. Вивчення БЕ має на меті оволодіння комплексом мовних знань, комунікативних умінь та навичок, професійного змісту, управлінських умінь і навичок, міжкультурної обізнаності [4, с. 17].

Питанням дослідження цього феномену займалися такі вчені як П. Мастер [8, с. 32–33], який власне виділяє як самостійні ланки англійської мови для спеціальних цілей, що не входять до структури ділової англійської мови (далі БЕ), академічну, іноземну мову для сфери туризму, готельного бізнесу і т. п. Іншої позиції дотримуються учені Т. Dudley-Evans, М. John, С. Johnson, які розглядають поняття ділова англійська мова як узагальнене визначення для вузькоспеціалізованої ділової англійської мови для економістів (Business English for Specific Purposes) та загальної ділової англійської мови (General Business English).

На відміну від інших спеціальних підмов, БЕ має ряд істотних відмінностей, що знайшли відображення, в тому числі, й в структурі вмінь та навичок необхідних майбутнім фахівцям економічного профілю для ведення міжнародної професійної діяльності (далі МПД). До найважливіших можна віднести такі особливості:

1. Специфіка лексики БЕ:

а) загальна лексика (general vocabulary) набуває вузького значення. (Наприклад, «offer» в англійському (GE) означає «provide», але у БЕ має значення «quote», e.g. offer price = quote price);

б) активне використання простих слів, скорочень, аббревіатур з метою спрощення та прискорення комунікації. (Наприклад: A/C = Account, B/L = Bill of Lading, FOB – free on board);

в) інтенсивне використання сталих словосполучень та мовневих формул. (Наприклад, фрази-кліше для контракту: contract formula, hereafter, consignee і т.п. Або мовленнєві кліше характерні для комунікативних функцій головуючого на нараді: on the agenda, you'll see there are three items) [5, с. 59–61].

г) формування нової лексики. З прискореним розвитком економіки та комунікативних технологій створюються нові лексичні одиниці, наприклад, «euro», «e-business», «credit gap», «cash machine».

2. Синтаксичні особливості БЕ:

а) у БЕ широко використовуються складнопідрядні структури, особливо в контрактах і тендерних пропозиціях.

Наприклад, «It is mutually agreed that the certificate of quality and quantity or weight issued by the manufacturer shall be part of the documents for payment under relevant L/C».

«...the certificate of quality and quantity or weight issued by the manufacturer shall be part of the documents for payment under relevant L/C», – це головне речення, «It is mutually agreed that», – це складнопідрядне речення з формальним підметом «it» і використанням пасиву «It is mutually agreed», яке синонімічно з «both parties agree», але виражає вищу ступінь формальності [6, с. 71–72].

б) Використання активного \ пасивного стану дієслова.

У БЕ часто використовуються пасивні конструкції-кліше, наприклад, «it was suggested, it was requested», але коли мова йде про відповідальність і обов'язки сторін, треба уважно ставитись до вживання пасивних конструкцій. Наприклад, «The vendor shall deliver the goods to the vendee by June 15», – чітка вказівка відповідальності. «The goods should be delivered by June 15» – відповідальність сторін не зазначено.

3) Особливості дискурсу БЕ:

а) екстенсивне використання риторичних засобів. Оскільки БЕ – це не літературний стиль, і питання, які обговорюються мають чіткий та конкретний характер, використання риторичних конструкцій і складних видо-часових форм дієслова обмежене. Стиль БЕ – лаконічний та простий з використанням часів групи Simple як в активі, так і в пасиві.

б) лаконічний виклад змісту. Узагальнення та натяки провокують виникнення проблем у порозумінні між діловими партнерами, що може спричинити понесення фінансових збитків.

Так, наприклад, лист-підтвердження «We wish to confirm our telex dispatched yesterday» не є доречним, вірний варіант: «We confirm our telex of July 2nd 2009», оскільки другий зразок містить детальнішу інформацію [5, с. 108].

в) інтенсивне використання мовленнєвих формул ввічливості, що є однією з основних стилістичних характеристик ВЕ, особливо в діловому листуванні, яка демонструє бажання сторін налагодити продуктивні відносини з бізнес партнерами, а також є ефективним засобом створення ділового іміджу.

Ділова англійська мова виходить за рамки англійської мови для загальних цілей не лише за рахунок використання економічних термінів і професійної лексики, але і за рахунок застосування мовних засобів переважної більшості підмов спеціальностей. Це зумовлено розповсюдженням комерційних відносин на різні види людської діяльності: від виробництва до освіти та мистецтва. Як відмічають, О. Б. Гарнопольський і С. П. Кожушко, «в спільну ділову мову актуально або потенційно входять усі підмови спеціальностей, тобто вона покриває не лише мову для загальних цілей, але і залежні від неї підмови спеціальностей» [1, с. 29]. Отже, власне ділова англійська мова може розглядатися в двох основних значеннях: загальному та специфічному.

Серед особливих ознак, що характеризують мову за професійним спрямуванням та професійне спілкування виділяється:

– основна ситуація, що актуалізує використання іноземної мови, – спілкування в межах професійної сфери (наука, виробництво, медицина, дипломатія тощо). Професійна діяльність, спеціальні цілі комунікації спонукають фахівців вживати спеціалізовану мову;

– спілкування здійснюється за системою «людина – людина» (хоча не виключена також система «людина – машина – людина»). Йдеться про людину, яка професійно працює в певній галузі. Основною необхідною особливістю носія (споживача) цієї мови є професіоналізм, що потребує володіння понятійно-категоріальним апаратом певної сфери діяльності та системою термінів [2, с. 43].

У залежності від специфіки професійної діяльності визначається мовний та мовленнєвий матеріал необхідний фахівцю з економіки для міжнародної професійної діяльності, відповідність професійної підготовки державним стандартам ОКХ, ОПП підготовки спеціалістів економічної галузі.

Предметний зміст навчання англійської мови за професійним спрямуванням і формування відповідних мовленнєвих умінь та навичок студентів економічних спеціальностей зумовлюється потребами фахівців і рівнем їх бажаної іншомовної комунікативної підготовки [279, с. 145].

Одним із перших, хто займався питанням визначення взаємозв'язку професійної діяльності економістів і сфер професійної комунікації, був Т. Холден, який описав та систематизував десять основних видів комунікативної діяльності фахівців економічного профілю, вісім з яких – усні: презентації, переговори, ділова комунікація по телефону, продаж товару по телефону, написання звітів, написання ділових листів, участь у нарадах, виставках, тренінгах і конференціях, неформальне спілкування з колегами та клієнтами, пояснення професійних питань і процесів, проведення ознайомчих екскурсій на підприємстві [3, с. 145].

У результаті аналізу та порівняння наукової літератури було систематизовано професійну діяльність фахівців економічного профілю відповідно до видів іншомовної мовленнєвої діяльності, а також визначено проблеми, які можуть виникати в процесі іншомовної професійної діяльності (див. таблицю 1).

Таблиця 1

Іншомовна професійна комунікативна діяльність майбутніх фахівців економічного профілю

Професійно-орієнтована комунікативна діяльність фахівців економічного профілю	Проблеми, які можуть виникнути під час іншомовної комунікації у професійному середовищі
1	2
Говоріння	
<ul style="list-style-type: none"> – спілкування з клієнтами; – участь у нарадах; – робота з інформаційними запитамі; – спілкування з колегами та керівництвом; – ділова комунікація по телефону; 	<ul style="list-style-type: none"> – недостатня впевненість у собі; – неспроможність підібрати правильний мовний та мовленнєвий інвентар; – неспроможність організувати ідеї у єдине ціле; – вимова;
Читання	
<ul style="list-style-type: none"> – читання ділових листів; – запитів та повідомлень; – банківських документів; – внутрішньої документації; – звітів різних типів; – робочих інструкцій; – статей з періодичних видань; – матеріалів підготовки до іспиту зі спеціальності 	<ul style="list-style-type: none"> – слабо розвинуті навички читання; – обмежений лексичний запас; – слабо розвинуті навички роботи зі словником;
Письмо	
<ul style="list-style-type: none"> – ведення ділової документації зазначеної в секції читання; – оформлення телефонних повідомлень, оголошень; – заповнення форм; 	<ul style="list-style-type: none"> – навички правильного вживання граматичних структур; – підбір правильних фраз та слів відповідно до контексту комунікації;
Аудіювання	
<ul style="list-style-type: none"> – розуміння партнерів спілкування; – інструкцій та вказівок в усній формі; – запитів; – лекцій, тренінгових програм; 	<ul style="list-style-type: none"> – погіршення розуміння, якщо співрозмовник говорить у швидкому темпі.

Метою та завданням іншомовного професійного спілкування фахівців економічного профілю є обґрунтування запропонованих варіантів розв'язання економічних проблем, шляхів урегулювання та подолання кризових ситуацій, розроблення стратегій розвитку підприємства тощо. Організація ефективної комунікативної взаємодії у виробничих умовах шляхом вибору оптимальної форми спілкування є запорукою взаємопорозуміння між колегами, партнерами чи замовниками та високої результативності міжнародної діяльності фахівців економічного профілю.

Англійська, як засіб ведення міжнародної діяльності економістів – це мова, яка має свої характерні особливості та використовується фахівцями для спілкування та вирішення завдань професійної діяльності.

Визначення основних завдань фахівців економічного профілю в контексті їх міжнародної діяльності необхідно для розробки методики їх підготовки до ведення МПД засобами іноземної мови.

Отже, визначення ключових професійних завдань фахівців економічного профілю, місця ділової англійської мови в міжнародній професійній діяльності є тими важливими складовими, які необхідно визначити для підготовки майбутніх фахівців економічного профілю до ведення МПД у вищих навчальних закладах.

Література:

1. Тарнопольский О. Б. Методика обучения английскому языку для делового общения / О. Б. Тарнопольский, С. П. Кожушко. – К. : Ленвит, 2004. – 192 с.
2. Юкало В. Структура спеціальної мови і професійного спілкування / В. Юкало // Дивослово. – К., 2005. – № 12. – С. 43–47.
3. Brammer M. Business and Industry: Specific Purposes of Language Training / M. Brammer, C. S. Sawyer-Laucanno // Simulation, Gaming and Language Learning / [ed. by D. Crookall, R. L. Oxford]. – NY : Newbury House, 1990. – P. 143–150.
4. Brieger N. The York Associates Teaching Business English Handbook / Nick Brieger. – England : York Associates Publications, 1997. – 237 p.
5. Jones L. International Business English: Communication Skills in English for Business Purposes : Teacher's Book / L. Jones, R. Alexander. – CUP, 1989. – 313 p.
6. Master P. Responses to English for specific purposes. – San Jose State University, 1998. – 142 p.
7. Widdowson H.G. Teaching Language as Communication. – Oxford : Oxford Univ. Press, 1978. – 168 p.

УДК 821.112.2

М. І. Мельник,

Львівський національний університет ім. І. Франка, м. Львів

ФУНКЦІОНУВАННЯ ХУДОЖНЬОГО ПРОСТОРУ В РОМАНІ

У статті розглядаються поняття художнього простору як моделі світу, представлені автором у творі, його основні ознаки та особливості функціонування у міському романі. Художній простір як частина хронотопу відображає внутрішні структурно-композиційні особливості побудови художнього тексту, а також впливає на формування жанрових особливостей твору.

Ключові слова: простір, час, міський простір, відкритий простір, закритий простір, людина-простір

ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ПРОСТРАНСТВА В РОМАНЕ

В статье рассматриваются понятия художественного пространства как модели мира, представленной автором в произведении, его основные свойства и особенности, функционирование в городском романе. Художественное пространство как часть хронотопа отражает внутренние структурно-композиционные особенности построения художественного текста, а также влияет на формирование жанровых особенностей произведения.

Ключевые слова: пространство, время, городское пространство, открытое пространство, закрытое пространство, человек-пространство.

FUNCTIONS OF THE LITERARY SPACE IN THE NOVEL

The article deals with the understanding of the literary space as a model of the world presented in the literary work by the author as well as its main features and the way it functions in the novel. The literary space as a part of chronotopos reflects the internal structural peculiarities of literal text, and also impacts the formation of genre characteristics of the work. Crucial in this process is the way how the relationship human-space is built. The analysis of traditional approaches to the literary space, as well as modern ones like the theory of spatial turn allows us to see the main characteristics of the literary space. To the main ones belong anthropocentrism, or human orientation, circle structure with human in the centre, three-dimensionality, continuity, connection with time, subjective-objective character and others. These and some other characteristic features predominate the character of human-space relationship as well as genre characteristics of every literary work.

Key words: space, time, urban space, open space, closed space, human-space.

Дослідження художнього простору та часу в літературному творі є актуальною тенденцією в сучасному літературознавстві, адже ці дві універсальні категорії відображають внутрішні структурно-композиційні особливості побудови художнього тексту, що у свою чергу знаходить вираження в жанрових типологічних особливостях твору та в характерних ознаках індивідуального стилю того чи іншого письменника.

Метою статті є розгляд категорії художнього простору та його ознак і функціонування в тексті роману. Варто зауважити, що категорія простору у творі досить часто досліджується у своєму взаємозв'язку із художнім часом, а інколи й без чіткого розмежування цих понять, що дозволяє говорити про хронотоп літературного твору. Проблема художнього простору передусім передбачає вирішення наступних теоретичних питань: що таке літературний простір, чи є він суб'єктивною чи об'єктивною категорією, частиною композиції тексту чи екстратекстуального дискурсу, або ж категорією когерентності тексту; чи художній простір має межі у літературному творі і що їх визначає тощо.

Дослідженням художнього простору займалися як зарубіжні, так і вітчизняні науковці. Слід згадати дослідження часопросторової структури тексту Ю. Лотмана [5], хронотопну теорію М. Бахтіна та його аналіз функціонування просторових та часових відношень у тексті [2], часопросторові дослідження таких науковців, як Д. Лихачов [4], Н. Копистянська [3], опрацювання простору міста В. Топорова [6], а також здобутки дослідників К. Брингільдсфолля [8], Л. Бабенко [1], Г. Гофмана [10] та інших.

Поняття художнього простору базується на визначенні його як моделі світу, що представлена автором у творі та виражена мовою його просторових уявлень. Таку концепцію художнього простору знаходимо в теорії Ю. Лотмана [5]. Дослідник при цьому зауважує, що така модель не сформована виключно індивідуальними уявленнями автора, адже на нього впливають соціальні, історичні, суспільні, культурні тенденції. Дещо інше визначення знаходимо в німецького дослідника К. Брингільдсфолля, який під художнім простором розуміє все те, що «an Welthaltigkeit in das Werk eingegangen ist, darunter die Fülle der Wahrnehmungsobjekte und ihre vielfältigen Relationen zueinander, die zusammen einen Weltausschnitt

bilden» [8, с. 8]. Г. Гофман наголошує перед усім на тому, що простір є конститутивним елементом літературного твору, тобто частиною комунікативного коду: «ein Teil des kommunikativen Codes, der das Verständnis zwischen Autor und Leser als beiden gemeinsame Verhaltens- und Erkenntniskategorie erst mit ermöglicht» [10, 2]. Проте це взаємопорозуміння виникає на основі досвіду читача, що здатен сприймати модель реальності, створеної автором у літературному творі. Окрім традиційних підходів до вивчення цієї проблеми, варто згадати сучасне бачення художнього простору, що виявляється перед усім у теорії spatial turn, згідно якої художній простір визначається не тільки як місце дії, але й як носій культурного навантаження, і осмислюється не проблемою дискурсу, а власне соціальною конструкцією, при цьому художній простір уже не підпорядковується художньому часу, а виступає незалежною категорією [7, 284]. Отже, важливо зазначити, що художній простір це не лише сукупність фізичних предметів та локацій, а й носій соціальних, культурних та історичних понять фіктивного світу.

Спираючись на дослідження формальної структури художнього тексту та засади семіотики, Ю. Лотман особливу увагу застосує на понятті «межі» художнього простору, називаючи її диференційною ознакою елементів мови простору, які перед усім визначаються наявністю або відсутністю цієї ознаки, що дозволяє розрізнити відкритий та закритий простір [5]. Ю. Лотман вважає, що художній простір є певним вмістилищем персонажів, в якому відбувається перебіг подій. Герой твору діє іншим чином у залежності від того, в якому просторі він перебуває, але ця різниця продиктована власне відсутністю або наявністю межі. У просторі, що не визначений межею, герой не переміщається по певній траєкторії (як наприклад, герой «шляху»), а навпаки, його переміщення характеризується свободою та непередбаченістю (наприклад, герой «ступу»). При цьому, зазначає дослідник, переміщення героя у просторі пов'язане не з тим, що цей простір змінюється, а саме з тим, що герой реалізує внутрішній потенціал своєї особистості, виконуючи при цьому свою головну функцію – перехід межі [5]. Такий приклад бачимо у міському романі В. Генацино «Der Fleck, die Jacke, die Zimmer, der Schmerz (1989)», коли головний герой постійно переходить межу квартири та міста, реалізуючи при цьому свій внутрішній потяг до фланерства.

Такий дещо формалізований підхід до художньої моделі світу певним чином випускає з уваги важливість взаємовпливу простору та типу героя. Проте модель художнього простору необхідно розглядати не лише як знакову модель, але й у контексті взаємозв'язків з людиною. Тому у дослідженні романного простору більш доцільним є антропоцентричний підхід, що знаходить свій вияв перш за все в теорії М. Бахтіна, згідно з якою в тексті виникає двосторонній зв'язок між простором і людиною: з одного боку, зовні світ представлений як оточення людини, а з іншого, внутрішній світ виступає як світогляд людини. Важливо те, як вибудовуються відносини людина-простір. М. Бахтін використовує двовимірну модель хронотопу (час – простір), визначаючи її як «взаємозв'язок часових та просторових відносин, художньо освоєних у літературі» [2], беручи при цьому за першооснову хронотопу художній час. Модель М. Бахтіна варто доповнити ще одним елементом – суб'єктом: суб'єкт-час-простір, адже суб'єкт має бути першоосновою, бо він сприймає та осмислює навколишній світ, і лише завдяки йому можливе функціонування художнього простору та часу, що вибудовується на просторових та часових уявленнях людини.

У теорії М. Бахтіна знаходимо дещо схожий концепт «межі» художнього простору, який відіграє велику композиційну та фабульну роль, а особливо при переході з одного простору в інший. М. Бахтін говорить про хронотоп «порогу», що введений ним для характеристики зовнішнього локального та внутрішнього психологічного простору героя літературного твору [2]. Хронотоп «порогу» дозволяє виокремити свій та чужий простір, що є особливо важливим для типологізації героя та жанру літературного твору. Важливість цього зазначає у своєму дослідженні також Н. Копистянська [3], яка вважає розмежування свого та чужого простору одним із головних способів індивідуалізації та деіндивідуалізації героя, а також розкриття внутрішнього «я» автора [3]. На основі цього часто у творі виникає протиставлення, а інколи навіть і протистояння внутрішнього та зовнішнього простору. Доречним тут буде навести приклад із згаданого роману В. Генацино, у якому проходить чітке розмежування внутрішнього (свого) та зовнішнього (чужого) простору:

***Draußen**, vor dem Fenster, ein Schneegestöber, die Bewegung des Windes ist so stark, dass die Flocken fast waagrecht wie kleine Geschosse vorüberfliegen. **Ich sitze im Zimmer** und höre Mozarts Klavierkonzert Nr. 21 in C-Dur, eine Verlautbarung am Klavier, fern herüberkommend von einem Mann namens Mozart, der gewusst haben muss, dass Musik den zuhörenden Menschen sammelt und zusammenhält, minutenlang, stundenlang. **Draußen Schneegestöber, innen Mozart.** [9]*

*Ich beeile mich, wieder **nach draußen zu kommen**, wo es hupt, schepfert, schnippt, klingelt, brummt, schlägt, schabt und knallt. [9]*

*Spätnachts komme ich nach Hause **in mein Zimmer** [9]*

Але інколи трапляється так, що людині некомфортно у своєму просторі, тому вона рятує себе втечею у чужий простір. Наприклад, у того ж Генацино, знаходимо:

*Kurz nach halb zehn **schalten Straßenarbeiter die Maschine an**. Prasselnd schlägt der Lärm in mein Zimmer ein.... Ein Tag des Lärms ist angebrochen. Ich werde ihn nicht in meinem Zimmer verbringen können.... Der Lärm ist so stark, **dass ich nicht einmal die kleinen Geräusche meiner Flucht hören kann** [9].*

У контексті сприйняття героєм художнього простору варто згадати також про його характер, який є згідно Л. Бабенко [1], об'єктивно-суб'єктивний. Об'єктивність художнього простору виражається тим, що в тексті представлені уявлення автора про об'єктивний світ та речі в ньому. В той час як суб'єктивність художнього простору пояснюється тим, що ці уявлення автора та його знання вже визначені індивідуальними особливостями, суб'єктивною картиною світу автора, історичними та соціальними цінностями тощо. Л. Бабенко, окрім об'єктивно-суб'єктивного характеру художнього простору наводить у своєму дослідженні такі його інші ознаки як: антропоцентричність, що відображається у постійному зв'язку художнього простору із думаючим суб'єктом, який сприймає та осмислює навколишню дійсність; колоподібну організацію простору, у центрі якого знаходиться людина; предметність – простір завжди є заповненим або предметами, або ж інколи навіть і порожнечою; протяжність та тривалість простору, що знаходить свій вияв у часовому обрамленні художнього простору; різний ступінь віддаленості (наприклад, близько – далеко); горизонтальне та вертикальне спрямування простору, а також його трьохвимірність (зверху-знизу, попереду-позаду, справа-зліва) [1, 169].

Вищесказане дозволяє нам прослідкувати, яким чином художній простір функціонує у романі. Адже, як зазначає Н. Копистянська, кожен художній напрям та жанр характеризується особливим відношенням до простору, а також до протиставлення свого і чужого: «Відображення того, що в певну епоху вважається своїм або чужим і відношення до того, що сприймається чужим, сприяє не лише індивідуалізації, але і типізації, відтворенню для даного часу соціально, національно, морально типових персонажів, ситуацій» [3].

М. Бахтін, у свою чергу, зазначає, що функціонування хронотопу в романі дозволяє виділити три романи хонотопи на базі античної літератури (хоча дослідник головним чином зосереджує свою увагу на функціонуванні художнього часу

в цих типах хронотопів, проте просторові особливості теж беруться до уваги): авантюрний роман-випробування, в якому простір носить чисто технічний характер і органічно невписаний у розвиток дії. Для розвитку авантюри потрібно багато простору, проте він функціонує як співвідношення далечини та близькості, тобто простір тут виступає лише в ролі абстрактної екстенсивності; авантюрно-побутовий роман, в якому художній простір стає конкретним і насичується більш відчутними часовими рамками, при цьому простір наповнюється реальним життєвим змістом і виявляється в сталому відношенні до героя та його долі; біографічний роман, в якому образ героя зміщується в приватний простір, дещо інтимний, де розкривається його внутрішній світ, відмінний від зовнішнього прояву [2].

Раніше згаданий роман В. Генацино є модифікацією третього типу, де відбувається чітке розмежування публічного та приватного простору. Для даного твору, що належить до жанру міського роману, співіснування двох художніх просторів є особливо важливим. Тут бачимо особистий простір героя – його квартири, і чужий простір міста. Це у свою чергу виражається в певних характерних особливостях та вчинках героя під впливом різних просторів квартири та міста.

У залежності від типу героя змінюється і функціонування художнього простору. Також варто зазначити, що в романі найповніше проявляється художній простір, який зазвичай є поліфонічним – тобто поєднує в собі декілька просторових локацій, які протиставляються одна одній (наприклад, місто-квартира, вулиця – кафе тощо). Підсумовуючи, можна сказати, що у функціонуванні художнього простору чітко прослідковується зв'язок з людиною, його антропоцентричність. Хоча художній простір є створеною автором художньою моделлю дійсності, він формується під впливом типа героя, а також у сприйнятті читача. Тому завжди необхідно враховувати імпліцитне змістове навантаження художнього простору, що зазвичай виявляється у соціальних, культурних та історичних цінностях та попередньому досвіді реципієнта.

Література:

1. Бабенко Л. Г. Филологический анализ текста. Учебное пособие для высшей школы / Л. Г. Бабенко, Ю. В. Казарин. – М. : Академический проект, Екатеринбург : Деловая книга, 2004. – 400 с.
2. Бахтин М. М. Формы времени и хронотопа в романе / М. М. Бахтин // Вопросы литературы и эстетики. – М., 1975. – С. 234–407.
3. Діалогічні обертони : науковий збірник на пошану пам'яті професора Нонни Копистянської / Національна академія наук України, Інститут Івана Франка ; наук. ред. С. Маценка, відповід. ред. О. Левицька. – Л., 2014. – 416 с. – (Серія «Літературознавчі обрії»; Вип. 19).
4. Лихачев Д. С. Поэтика художественного времени. Поэтика художественного пространства / Д. С. Лихачев. – Поэтика древнерусской литературы. – М., 1979. – С. 209–351.
5. Лотман Ю. М. Художественное пространство в прозе Гоголя / Ю. М. Лотман // В школе поэтического слова: Пушкин, Лермонтов, Гоголь. – М., 1988. – С. 251–293.
6. Топоров В. Н. Пространство и текст / В. Н. Топоров // Текст: семантика и структура. – М. : Наука, 1983. – С. 227–285.
7. Bachmann-Medick D. Cultural Turns: Neuorientierungen in den Kulturwissenschaften / Doris Bachmann-Medick // rororo – 2014. – 432 S.
8. Brynhildsvoll K. Der literarische Raum. Konzeptionen und Entwürfe / Knut Brynhildsvoll // Beiträge zur Skandinavistik, hrg. v. Bernhard Glienke. Bd 11. – Frankfurt am Main : Lang, 1993. – 359 S.
9. Genazino W. Der Fleck, die Jacke, die Zimmer, der Schmerz / Wilhelm Genazino // rororo (6. Auflage) – 2004. – 224 S.
10. Hoffman G. Raum, Situation, erzählte Wirklichkeit. Poetologische und historische Studien zum englischen und amerikanischen Roman / Gerhard Hoffmann // Stuttgart, 1978. – 867 S.

УДК 811+81'33

В. О. Михайлець,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

СТАТИСТИЧНИЙ МЕТОД ВИЯВЛЕННЯ ЗАСОБІВ ІНТИМІЗАЦІЇ У ТЕКСТІ ЗМІ

Основною тезою дослідження є думка про можливість впливу автора статті в друкованому медіа на свого читача шляхом використання прийому інтимізації. Стаття присвячена визначенню частоти використання засобів мовного коду інтимізації в українськомовному публіцистичному тексті за допомогою статистичного пакету R, який забезпечує інфраструктуру, з допомогою якої здійснюється систематизація, трансформація та аналіз текстової інформації. На матеріалі україномовного тижневика «Український тиждень» за 2011 рік було створено корпус, який містить 959 текстів. За результатом аналізу текстів виявлено, що у якості прийому інтимізації найчастіше вживаються: дейктичні слова, теперішній нарративний час, займенник «ми», риторичні запитання, розповідь від першої особи, звертання до читача.

Ключові слова: мовний код інтимізації, статистичний пакет R.

СТАТИСТИЧЕСКИЙ МЕТОД ОПРЕДЕЛЕНИЯ СРЕДСТВ ИНТИМИЗАЦИИ В ТЕКСТЕ СМИ

Основным тезисом исследования является мысль о возможности влияния автора статьи в печатном медиа на своего читателя благодаря использованию приёма интимизации. Статья посвящена определению частоты использования средств языкового кода интимизации в украинскоязычном публицистическом тексте с помощью статистического пакета R, обеспечивающего инфраструктуру, с помощью которой осуществляется систематизация, трансформация и анализ текстовой информации. На материале украинскоязычного еженедельника «Український тиждень» создан корпус, содержащий 959 текстов. В результате анализа текстов показано, что в качестве приёма интимизации чаще всего используются: дейктические слова, настоящее нарративное время, местоимение «мы», риторические вопросы, рассказ от первого лица, обращение к читателю.

Ключевые слова: языковой код интимизации, статистический пакет R.

STATISTICAL APPROACHES FOR ASSESSING THE LANGUAGE CODE OF INTIMIZATION IN PRINTED MEDIA

The paper outlines some of the statistical methods, and illustrates their application to the analysis of the language code of intimation based on the corpora of journalistic texts. The main purposes of the research are to delineate the means used by authors to impose or impact on the reader by using the techniques of intimation in printed media. The technique of intimation means is not only limited by the creation of the perception of unceremonious text through the usage of spoken language or certain grammatical structures, but also suggests the usage of specific language means which may create

an impression of a sincere and direct communication between the author and the reader. The research was made in the R statistical package and based on 959 texts (after excluding the interviews) collected online from the ukrainian weekly magazine «The Ukrainian Week» for the 2011 year.

The special regular expressions along with stop words handling, data crawling, data preparation and data cleaning etc were defined to recognize the language means of intimidation. As a result of analysis it can be affirmed that the most used means of language code of intimidation in the ukrainian journalistic texts are: (1) deictic words, (2) praesens historicum, (3) pronoun «we», (4) rhetorical questions, (5) narration in the first person, (6) address of the author to the reader. The usage of text mining packages for R significantly increases the efficiency while analysing large volume of texts within the corpora. This is also important for discovering the presence of undesirable information in media from the law enforcement prospective.

Key words: language code of intimidation, R statistical package.

В античному світі побутувало прислів'я «Verba volant, scripta manent» – «Слова зникають, написане залишається», тобто розумно вимагати письмової обіцянки, і не записувати речі, які можуть тебе скомпроментувати. Сьогодні вислів про важливість написаного можна розуміти в аспекті впливу друкованих медіа на когнітивну сферу реципієнта.

Значне місце у формуванні світогляду сучасного повнолітнього українця відіграють періодичні видання соціально-політичного спрямування. Саме з них читач отримує нову інформацію або дізнається альтернативну точку зору на проблемне явище. Аналітична стаття соціально-політичного спрямування є моно- чи політематичним публіцистичним твором, своєрідною рефлексією журналіста або авторитетного громадського діяча над проблематикою, що має особливе для суспільства значення. Автор тут прагне, по-перше, привернути увагу аудиторії до своїх ідей та, власне, особистості, і, по-друге, (а це, як видається, мета важливіша) – спонукати читача до спостережень, роздумів та власних висновків. Та не слід забувати про те, що медіа формують спосіб мислення людей стосовно проблем завдяки тому, яким чином вони структурують їх (у форматі повноти/неповноти подачі інформації) [Bandura 1997, 504]. Іншими словами, ЗМІ не просто нав'язують спосіб мислення стосовно певної проблеми, а й нав'язують теми, над якими повинен замислюватися громадянин.

Актуальним для мовознавців, а також соціологів та психологів є вивчення способу викладу фактів у ЗМІ та можливості впливу інформації на громадську думку, а також можливі варіанти протидії такому впливу.

Із психології відомо, що доросла людина спочатку сприймає вхідну інформацію про об'єкт загалом. Потім вона починає розглядати його ближче. Далі людина рухається ще глибше: розшукує інформацію у різних джерелах – літературі або Інтернет, розпитує знайомих тощо. І вже після отримання глибоких знань про теоретичні аспекти об'єкта відбувається його використання для вирішення практичних завдань. Проте людина – істота інертна, для якої досить часто невластиво розбиратися у ситуації. Саме у небажанні щоразу аналізувати вхідні факти криється небезпека для свідомості людини, яка стає плацдармом для реалізації сугестії та маніпуляції [9].

Хоча спектр засобів (фото, відео, аудіо, прями включення, скайп тощо) сучасних ЗМІ вражають, в основі усіх них лежить мова як семіотична система, одиниці якої реально існують у мовленні. Мова є другою сигнальною системою, яка вирізняє людей від тварин. Нагадаймо, коли реально існуючий зовнішній подразник передує життєво важливому для організму явищу і це повторюється неодноразово, то поступово подразник набуває особливого значення, оскільки він сигналізує про наступне явище; тобто перша сигнальна система слугує для утворення умовних рефлексів (почувши грім, дитина лякається, відчувши запах смаженого шашлика, гості сходяться до вогнища) [2]. Друга ж сигнальна система надбудовується над першою, коли вже слово є сигналом (якщо я скажу – такий був страшений грім минулого тижня! або який же смачний шашлик ми приготували! – одразу людина уявить, як міг би гриміти грім і відчує слиновиділення). Саме тому при маніпуляції словом у медіа свідомість людини здатна активно реагувати на сказане або написане, створюючи в уяві надзвичайно яскраві образи.

В Україні лише 48% території мають покриття Інтернету, а решту території монополістично можуть покривати телебачення, радіо та друковані ЗМІ. Численні громадські, а також політичні організації направляють свої зусилля на роботу із молодими людьми, оскільки вважають їх провідною силою змін у суспільстві, іноді забуваючи про категорію громадян, до якої належать їхні батьки. Ця остання складає значну частину електорату, який великою мірою і визначає напрям розвитку країни. Не потрібно звертатися до аналітичних даних, щоб стверджувати, що люди у віковій категорії до 35 років частіше користуються Інтернет-джерелами, тоді як вікова категорія від 35 років надає перевагу телебаченню та радіо. Нас цікавитиме спосіб взаємодії автора з аудиторією у друкованій періодиці, а також засоби встановлення контакту, що сприятиме впливу на реципієнта.

Можна припустити, що homo sapiens піддається впливу стереотипів та пропаганди через медіа тому, що: 1) людина хоче бачити світ поясненим; тому якщо медіа допомагає прояснити невідоме – йому довіряють (принаймні до того часу, поки не знайдеться нове пояснення у іншого медіа); 2) людина з дитинства вірить в існування таємниці і з того ж часу прагне її відкрити; 3) людина прагне належати до більшості (бо у натовпі безпечніше), тому схильна вірити тому, про що говорять інші люди навколо; 4) людина хоче бути на боці справедливості, тому вона дослухається до тих медіа, які, як вона вважає, говорять / пишуть / показують правільне; 5) людина завжди намагається висловитися, а медіа допомагають сформулювати точку зору; внаслідок цього може відбуватися підміна: людина починає думати, що думки, взяті із журналів або телебачення, є її власними судженнями.

Ми вважаємо, що завдяки прийому інтимізації в аналітичних статтях авторами здійснюється вплив та сугестія на свого адресата. З точки зору обробки тексту не усі слова рівноцінні. На слова, що мають високу синтаксичну, семантичну або логічну важливість, виділяється багато часу за рахунок нехтуванням слів, що такої важливості не мають [3, с.408]. Визначення наявності використання прийому інтимізації та можливості його ідентифікувати засобами автоматизованої статистичної обробки складає практичне завдання, що є на часі.

Термін «інтимізація», що розглядався у контексті вибору мовних засобів (зокрема, займенників і звертань) для створення специфічних емоційно-експресивних відтінків розповіді, а також як особлива цільова настанова автора тексту, у мовознавчій студії впроваджений Л.А. Булаховським у 40-х роках ХХ ст. У сучасних працях вітчизняних та зарубіжних дослідників інтимізація розглядається у межах наратології і міжкультурної комунікації (А. В. Корольова, D. King, М. М. Донська, Т. А. Декшна, Н. П. Фурист), психології (А. Л. Палійчук) та текстології (Н. Д. Арутюнова, О. П. Воробйова, С. П. Денисова).

Проблеми прикладних методів опису та автоматичної обробки текстів цікавили дослідників із другої половини ХХ століття: Н. П. Дарчук, І. М. Кобозева, К. Маннінг, В. Г. Овчинников, Р. Г. Піотровський, І. Фейнерер, Р. Шенк та ін.

Інтимізація є цільовою авторською настановою на щире спілкування з реципієнтом, спрямованою на емоційний вплив [1], що сприяє скороченню дистанції між адресантом-автором і адресатом-читачем, завдяки використанню особливих засо-

бів. У художньому тексті автор зазвичай присутній у творі імпліцитно, а існування тексту у медійному просторі передбачає знання імені автора, усвідомлення його позиції як думок конкретної особистості і, одночасно, як представника певного інституту, а також можливості полемізувати з ним. У попередньому дослідженні ми виявили, що журнальні статті містять значну кількість інтимізованих зворотів, отже, основними мовними засобами інтимізації у публіцистичних текстах стали: 1) розповідь від першої особи; 2) використання займенника «ми»; 3) звертання; 4) розмовна лексика; 5) риторичні запитання; 6) дійктичні слова; 7) тропи, зокрема, метафора і персоніфікація; 8) *praesens historicum*, теперішній наративний час.

Новим у дослідженні є те, що вперше на кириличному тексті (українська мова) було здійснено статистичний аналіз засобів інтимізації у друкованому ЗМІ (українськомовний тижневик «Український тиждень»). У даному дослідженні на великому масиві текстів у корпусі (959 текстів) за допомогою статистичного пакету R було виявлено частоту використання авторами цих мовних засобів інтимізації. Була розроблена **методика** створення шаблонів інтимізації для української мови. Кожен шаблон містив набір слів або частин слів (основ іменників, займенників, закінчень дієслів тощо), за якими здійснювався пошук у корпусі. При роботі з українськомовним текстом існують складнощі, зумовлені самою природою мови: наявність відмінкових форм, необхідність узгодження іменника із прикметником у роді, числі та відмінку, розгалужена система дієслівного відмінювання, омонімія у закінченнях дієслів та іменників (*я беру / на гору*) і т.п. Тому процес удосконалення шаблонів був тривалим і складався з декількох етапів.

При виконанні якісного і кількісного аналізу текстів слід враховувати наступні обмеження: 1) у текстах наявна первинна категоризація лише за часом – 2011 рік (за тематикою, авторами тощо вона не здійснювалася); 2) до суцільної вибірки потрапило 1052 тексти, з них було відсіяно 93, що містять інтерв'ю і не є релевантними для нашого дослідження; таким чином до аналізу потрапило 959 текстів. Статистичний пакет R не обмежує дослідника у кількості текстів, таке обмеження було встановлене для цього окремого дослідження.

Із запропонованими обмеженнями процес аналізу можна представити у наступному вигляді: 1) Підготовка даних, що включає екстракцію текстів та мета-інформації (категорія, автор, опис тощо) із сайту журналу [6] та вилучення нерелевантних текстів. 2) Завантаження текстів в корпус для подальшого аналізу; 3) Очищення текстів корпусу (від стоп-слів, форматування скорочень тощо); 4) Визначення та опис шаблонів, що містять мовні засоби інтимізації; 5) Введення шаблонів та їх пошук у корпусі (з урахуванням можливих цитат в текстах); 6) Частотний аналіз вживання та порівняння.

У роботі представлений глибинний аналіз тексту шляхом використання статистичного пакету R [6]. Цей пакет забезпечує базову інфраструктуру, необхідну для систематизації, трансформації та системного аналізу текстової інформації [5, р.4].

Для кожного мовного засобу інтимізації було визначено можливі шаблони. Для того, щоб мати можливість здійснювати пошук у корпусі за регулярним висловленнями, корпус спочатку слід розбити на окремі тексти, а потім кожен текст на окремі речення. Розгляньмо у якості прикладу вигляд шаблону, що містить регулярні висловлення такого засобу інтимізації як «розповідь від першої особи». Емпіричним шляхом було визначено, що коли розповідь ведеться від першої особи, автор вживає: 1) займенник «Я», після якого йде дієслово, вжите у відповідній особі; 2) групи лексем «автор цих рядків», «журналіст»; 3) займенник «Я» у непрямих відмінках (мене, мені, мною); а також 4) присвійний займенник «мій» у всіх відмінках (мій, моя, моє, мого, мої тощо).

Наприклад, шаблон, за яким здійснювався пошук для кейсу 1 виглядає наступним чином:

`gegexr(«(.*?)\s(я|Я)\s(.*?)\s(ав|ив|ув|ула|ала|ила|бу|ву|ду|жу|ку|лу|му|ну|ру|су|ту|чу|шу|шу|аю|юю|ію|юю|лю)»)`, `согр`, де `gegexr()` – функція пошуку регулярного виразу в тексті [8];

`согр` – назва об'єкту – корпус із завантаженими текстами;

`(.*?)` – будь-яка кількість символів;

`\s` – пробіл («»);

`(я|Я)` – «я» або «Я» (на початку чи в середині речення);

`\s` – пробіл після заменника «я» («Я»);

`(.*?)` – будь-які символи, при цьому останнє слово має закінчуватися на -ав, -ала, -бу, -ву тощо.

`(ав|ив|ув|ула|ала|ила|бу|ву|ду|жу|ку|лу|му|ну|ру|су|ту|чу|шу|шу|аю|юю|ію|юю|лю)` – варіанти закінчень дієслів у 1 ос. однини.

За результатами глибинного аналізу корпусу шляхом пошуку регулярних виразів, а також на підставі частотного аналізу, отримано наступний розподіл прийомів інтимізації за частотою їх використання авторами:

1) дійктичні слова, які зустрічаються у кожному тексті та у великій кількості (21277 випадки у 959 текстах). Шаблон дійктичних слів за наповненням виявився найбільшим. Наприклад: *«Логічно, що своєю економічною цінністю ці активні люди з часом конвертували в політичну владу»*.

2) *praesens historicum* (теперішній наративний час) наближує читача до автора, створюючи ефект присутності (15522 випадки). Наприклад: *«Через те, що населення бачить у священниках авторитетних лідерів, це становить суттєву небезпеку»*.

3) займенник «ми» (1864 випадки), що створює ефект приналежності автора до тієї ж групи, що й читач. Наприклад: *«Зрозуміло, ми всі завжди залежимо від рівня розвитку країни, соціально-економічної ситуації в ній»*.

4) риторичні запитання складають значну частину арсеналу засобів інтимізації (1692 випадки) і є засобом діалогізації монологу та активізації уваги читача. Наприклад: *«Чи має така ідея право на життя в Україні, чи можуть соціальні організації здобути тут підтримку?»*

5) розповідь від першої особи (1212 випадків). Завдяки такому засобу дистанція між автором і читачем начебто зникає і створюється враження, що відбувається безпосередній діалог між автором і конкретним читачем у конкретний момент часу. Наприклад: *«Я натомість підтримував би діалог з усіма політичними партіями й залишав відкритими усі канали зв'язку»*, *«Автор цих рядків був обраний до Київської міськради зразка 1994-1998 років, тоді депутатський корпус столиці налічував 75 осіб»*, *«Як на мене, цікавішим є поділ не на східну і західну Німеччину, а на південну і північну, католицьку і лютеранську»*.

6) безпосереднє звертання автора до читача практично не зустрічається, натомість використовуються відмінкові форми займенника «ви» та дієслово в *imperativus* 1 або 2 ос.множини (794 випадки). Наприклад: *«Поміж скелястих виступів царівного Криму ви знайдете й турецьку архітектуру, і стародавній печери»*, *«Якщо припустити, щоби українська молодь виховувалася поза своєї ідентичності, просто уявіть, що вона кричати завтра під вашим вікном»*.

Створення шаблонів для розмовної лексики, яка включає також й іншомовні слова, передбачає порівняння лексики літературної української мови з лексикою, наявною у текстах. Для цього необхідно здійснювати пошук за морфемами. Лексеми, що не збігаються з поданими у шаблонах морфемами – і потрапляють у групу «розмовна лексика». Щодо метафор, то планується створення словника метафор, який містить найчастіше вживані лексеми зооморфного та колористичного мовного коду. Порівняння необхідно здійснювати із врахуванням контексту вживання назв тварин і кольорів.

Таким чином, за допомогою статистичного пакету R у дослідженні здійснено аналіз використання засобів інтимізації у корпусі, який складається із текстів (959) українського тижневика «Український тиждень» за 2011 рік. Із великим ступенем імовірності такий аналіз допомагає виявити закономірності та способи функціонування прийому інтимізації у сучасній українській публіцистиці. Найчастіше серед засобів інтимізації вживаються дійктичні слова, теперішній нарративний, час, займенник «ми» та риторичні запитання. Використання сучасної методології та систем роботи з великими масивами друкованих текстів дозволяє швидко та в автоматичному до певної міри режимі ідентифікувати присутність небажаної з точки зору, наприклад, правоохоронних органів для реципієнта інформації, що носить характер пропаганди, та вчасно зреагувати на неї і, за потреби, нейтралізувати.

Література:

1. Корольова А. В. Лінгвопоетичний і нарративний коди інтимізації в художньому тексті (на матеріалі української та російської прози другої половини XIX – першої половини XX століть) : автореф. дис. ... докт. філ. наук : спец. 10.02.01, 10.02.02 «російська мова» / Корольова Алла Валер'янівна. – Київ, 2003. – 35 с.
2. Павлов И. П. Лекции о работе больших полушарий головного мозга. – Издательство Академии наук СССР, 1949. – 483 с.
3. Шенк Р., Лебовиц М., Бирнбаум Л. Интегральная понимающая система // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 12. Прикладная лингвистика. – С. 401–448.
4. Bandura A. Self-efficacy. The exercise of control. – W.H. Freeman and company, 1997. – 610 p.
5. Feinerer I., Hornik K., Meyer D. Textmining infrastructure in R. // Journal of Statistical Software. – March 2008, Volume 25, Issue 5. – p. 4. Режим доступу : <http://www.jstatsoft.org/> [15.04.2015]
6. www.r-project.org
7. tyzhden.ua
8. <https://stat.ethz.ch/R-manual/R-devel/library/base/html/regex.html>
9. Koerth-Baker M. Crowds are not people, my friend. – The New York Times Magazine. – 18.12.2012.

УДК 811.105'334 (082:78-91)

Н. О. Михальчук, Е. Е. Івашкевич,

Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне

ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ РОЗМОВНОЇ ТА ПОБУТОВОЇ ЛЕКСИКИ В ПЕРЕКЛАДАХ РОМАНУ ДЖЕРОМА ДЕВІДА СЕЛІНДЖЕРА «НАД ПРІРВОЮ У ЖИТІ»

У статті проаналізовано особливості відтворення перекладачами Олексією Логвиненком та Рити Райт-Ковальовою розмовної та побутової лексики в перекладі роману Джерома Девіда Селінджера «Над прірвою у житті». Зазначено, що у перекладах роману зустрічаються різні стратегії перекладу. Зокрема, це – непрямий переклад із привнесенням авторського смислу, прямий переклад, прямий спрощений переклад, а також суто авторська стратегія перекладу.

Зроблено компаративний аналіз перекладів роману О.Логвиненка та Р.Райт-Ковальової. Зазначено, що у даних перекладачів перекладацька тактика не суперечить стилістичним уподобанням О.Логвиненка та й Р.Райт-Ковальової та авторському задуму, що концентрує просторічний стиль роману, увиразнює інтенсивність еквівалентної розмовної лексики тощо.

Як свідчать порівняння перекладів, переклад роману Джерома Девіда Селінджера «Над прірвою у житті» О.Логвиненка є більшою мірою, ніж переклад Р.Райт-Ковальової, авторським, непрямим, із використанням дотичної до змісту оригіналу побутової та розмовної лексики тощо.

Ключові слова: переклад, розмовна лексика, побутова лексика, стратегії перекладу, непрямий переклад, авторський смисл, авторська стратегія перекладу.

ОСОБЕННОСТИ ВОСПРОИЗВЕДЕНИЯ РАЗГОВОРНОЙ И БЫТОВОЙ ЛЕКСИКИ В ПЕРЕВОДАХ РОМАНА ДЖЕРОМА ДЭВИДА СЭЛИНДЖЕРА «НАД ПРОПАСТЬЮ ВО РЖИ»

В статье проанализированы особенности воспроизведения переводчиками Алексеем Логвиненко и Ритой Райт-Ковалёвой разговорной и бытовой лексики в переводе романа Джерома Дэвида Сэлинджера «Над пропастью во ржи». Отмечено, что в переводах романа встречаются различные стратегии перевода. В частности, это – косвенный перевод с привнесением авторского смысла, прямой перевод, прямой упрощенный перевод, а также сугубо авторская стратегия перевода.

Авторами статьи сделано компаративный анализ переводов романа А.Логвиненко и Р.Райт-Ковалёвой. Отмечено, что у данных переводчиков переводческая тактика не противоречит стилістическим предпочтениям А.Логвиненко и Р.Райт-Ковалёвой и авторскому замыслу, который концентрирует просторечный стиль романа, подчеркивает интенсивность эквивалентной разговорной лексики.

Как свидетельствуют сравнения переводов, перевод романа Джерома Дэвида Сэлинджера «Над пропастью во ржи» А.Логвиненко в большей степени, чем перевод Р. Райт-Ковалёвой, является авторским, косвенным, с использованием имплицитной по отношению к содержанию оригинала бытовой и разговорной лексики.

Ключевые слова: перевод, разговорная лексика, бытовая лексика, стратегии перевода, косвенный перевод, авторский смысл, авторская стратегия перевода.

THE PECULIARITIES OF PLAYBACK OF COLLOQUIAL AND CONVERSATIONAL LANGUAGE IN TRANSLATIONS OF JEROME DAVID SALINGER'S NOVEL «THE CATCHER IN THE RYE»

The article deals with the peculiarities of playback of colloquial and conversational language in translations of Jerome David Salinger's novel «The Catcher in the Rye» having been done by the translators Alexey Logvynenko and Rita Wright-Kovaleva. It was shown that in translations there are different strategies of translating. For example, it is indirect translation with the author's meaning, direct translation, direct shortened translation and the translation which is purely the author's one.

Translation is a kind of verbal mediation, which is fully focused on foreign-language original. In the scientific literature, foreign language translation is considered as a form of existence of the message is kept in the original and changes in the translated text by the mechanism of discourse.

In the process of translation certain relations between two texts are established. These texts were written in different languages (the original text and the translation of this text). Comparing these texts it becomes clear the internal mechanism of the translation that can detect equivalent text units and can emphasize the changes in the form and content which take place under conditions of changing units of the original text to the equivalent units of the translation.

The authors of the article made a comparative analysis of the translation of the novel having been done by A. Logvynenko R. Wright-Kovaleva. It was noted that this interpreters of different variants of translations used a tactic which does not contradict stylistic preferences of A. Logvynenko R. Wright-Kovaleva and the author's intention, which concentrates a vernacular style of the novel, emphasizes the intensity of the equivalent of colloquial and conversational language.

It was shown that the translation of Jerome David Salinger's novel «The Catcher in the Rye» done by A. Logvynenko is more author's, indirect, than the translation done by R. Wright-Kovaleva. In the translation A. Logvynenko uses indirect, implicit language in relation to the content of the original of the novel.

Keywords: translation, colloquial vocabulary, everyday vocabulary, translation strategy, indirect translation, the author's meaning, the author's strategy of the translation.

Переклад – це вид мовленнєвого посередництва, який повною мірою орієнтований на іншомовний оригінал. В науковій літературі переклад розглядається як іншомовна форма існування повідомлення, яка зберігається в оригіналі та дтскурсивно змінюється в тексті перекладу.

В перекладацькій діяльності встановлюються певні відносини між двома текстами, написаними різними мовами (текстом оригіналу і текстом перекладу). Порівнюючи такі тексти, зрозумілим стає внутрішній механізм перекладу, який дозволяє виявляти еквівалентні текстові одиниці, а також наголошувати на змінах у формі та змісті, які відбуваються за умов зміни одиниць оригіналу еквівалентними ним одиницями тексту перекладу.

Проналізуємо особливості відтворення перекладачами Олексою Логвиненком (переклад зроблений на українську мову) та Рити Райт-Ковальової (переклад на російську мову) розмовної та побутової лексики роману Джерома Девіда Селінджера «Над прірвою у житті», що й є *метою* нашої публікації. Слід зазначити, що іншого перекладача, крім Олекси Логвиненка, хто б зробив переклад цього роману на українську мову, на жаль, не існує, тому ми зробимо спробу порівняти переклади на різні мови, хоча таке завдання є досить непростим з огляду на особливості, зокрема, лексичного складу української та російської мов. Так, у перекладах роману зустрічаються різні стратегії перекладу, які ми опишемо в нашій статті.

Наприклад, «*lousy childhood*» [3, с. 1] перекладається О.Логвиненком як «*безголове дитинство*» [1, с.1]. Тоді як в словниках слово «*lousy*» означає «нікчемний», «відстій», «гальмо», «безглуздий», «мерзений» (розм. лексика). Як жаргон «*lousy*» перекладається «чмошний», «відстійний». Загальноприйнятими є такі значення цього слова: «вшивий», «низький», «паршивий», «гидотний», «дряний», «брудний», «непорядний», «мізерний» тощо. Лайливим є переклад даного слова – «херовий», а вульгаризмом вважається «огидний» [4]. Тому переклад даного словосполучення О. Логвиненком будемо вважати *непрямим перекладом із привнесенням авторського смислу*, адже прямим перекладом цього словосполучення мало б бути «нікчемне дитинство» чи «паршиве, «гидотне, «дряне дитинство» тощо. До речі, Р. Райт-Ковальова (переклад на російську мову) перекладає «*lousy childhood*» як «*дурацкое детство*» [2, с. 1], тобто використовує *прямий переклад* без привнесення авторського смислу.

До непрямого перекладу відносяться також наведені нижче приклади (мається на увазі переклад О.Логвиненка). Отже, використовуючи непрямий переклад перекладає О.Логвиненко «*all that David Copperfield kind of crap*» [3, с. 1] – «*всю оту муру в дуці Девіда Копперфілда*» [1, с.1]. Насправді «*kind of crap*» перекладається «якоюсь мірою», «кнібито», «на зразок», «неначе», «майже що», «декілька», «наполовину». Як просторіччя дане словосполучення має переклад «типу». Як розмовний вираз – переклад «різновид будь-чого», «свого роду», «в загальному», «типу як», «ніби як», «якось», «можна сказати», «декілька», «почасти ніби» [4]. В даному випадку аналогічну, непряму стратегію перекладу використовує Р.Райт-Ковальова: «*всю эту давид-копперфилдовскую муть*» [2, с. 1].

Вираз «*my whole goddam autobiography or anything*» [3, с. 1] перекладається О.Логвиненко як «*свою трикляту біографію*» [1, с.1], Р.Райт-Ковальовою – «*свою автобіографію и всякую такую чушь*» [2, с. 1] (в даному випадку обидва перекладачі використовують непрямий переклад із привнесенням авторського смислу). Слово «*goddam*» є розмовним та означає «будь я проклятий», «чортячий», «чортів» [4]. Тоді як вживання автором першотвору «*or anything*» наприкінці речення додає ефекту експресивності, емоційності, афективного наголосу. Слово «*goddam*» вживається Д. Д. Селінджером й в інших лексичних структурах, але при цьому його значення залишається незмінним, додаючи мові автора характеристик розмовного стилю та негативного відтінку. Наприклад, речення «*I was the goddam manager of the fencing team*» [3, с. 2] перекладається О.Логвиненко як «*Я, бачте, капітан тої, розтриклятої команди*» [1, с. 2], Р.Райт-Ковальовою – «*я капитан этой вонючей команды*» [2, с. 2] (в даному випадку обидва перекладачі також використовують непрямий переклад із привнесенням авторського смислу). Або інший приклад: «*on the goddam subway*» [3, с. 2] перекладається О.Логвиненко як «*у тому чортовому метро*» [1, с. 2], Р.Райт-Ковальовою – «*в вагоні метро*» [2, с. 2]. В останньому прикладі О.Логвиненко використовує непрямий переклад із привнесенням авторського смислу, Р.Райт-Ковальова – прямий спрощений переклад, адже слово «*goddam*», яке характеризує метро, залишається поза увагою перекладача.

Для підсилення емоційного ефекту висловлювання Д.Д.Селінджером вживається «*or something*». Наприклад, вираз «*if they're only scratching their arms or blowing their noses or even just giggling or something*» [3, с. 1] перекладається О. Логвиненком як «*хай навіть вони просто собі стовбичать, чухаються та шморгають носами чи хихотять*» [1, с. 2], Р. Райт-Ковальовою – «*ни чёрта не делают, только почёсываются, носы вытирают или хихикают*» [2, с. 2]. При цьому відповідника слову «стовбичать» в оригіналі не існує, «*scratching their arms*» перекладено розмовним «чухаються», «*blowing their noses*» – відповідно розмовним «шморгають носами». Лише лексему «*giggling*» перекладено загальноприйнятим варіантом «чихотіти», хоча існує й розмовний варіант «чиханьки та хатоньки», великою мірою подібний до загальноновживаного [4]. В цьому прикладі обидва перекладачі використовують непрямий переклад із привнесенням авторського смислу.

«*...corny-looking or something*» [3, с. 6] перекладається О.Логвиненком як «*...недорого вдягнена*» [1, с. 8], Р. Райт-Ковальовою – «*или смешно одета*» [2, с. 8]. Адаже пряме значення «*corny*» – це «хлібний», «зерновий». Сленг «*corny*» означає «малоосвічений», «сентиментальний», «плоско жартувати», «тупий». В американській розмовній мові «*corny*» перекладається як «слащавий», «несмачний» [3]. Вираз «*...corny-looking or something*» Олекса Логвиненко та Р.Райт-Ковальова переклали як розмовний, і до цього спонукало перекладачів сполучення «*or something*».

Для підсилення емоційного ефекту висловлювання Д. Д. Селінджером вживається «*and all*» наприкінці речення. Наприклад, вираз «*about Life being a game and all*» [3, с. 4] перекладається О.Логвиненком як «*життя, мовляв, – це гра й таке інше*» [1, с. 9], використовуючи розмовне слово «мовляв», виникнення якого й було нав'язано англійським словосполученням «*and all*». Р. Райт-Ковальова пропонує свій варіант перекладу – «*Что жизнь – это честная игра*» [2, с. 8]. Обидва перекладачі використовують непряму стратегію перекладу із привнесенням авторського смислу.

Речення «*It cost him damn near four thousand bucks*» [3, с. 1] перекладається О.Логвиненком як «*Вгитив у неї, кляту, мало не всі чотири тисячі*» [1, с. 1], Р.Райт-Ковальовою – «*выложил за неё чуть ли не четыре тысячи*» [2, с. 1]. Слово

«кляту», яке є розмовним, О.Логвиненко вживає з метою максимального наближення ситуації твору до розмовної української мови. В цілому вираз «it cost him damn» є американським сленгом, який позначає «дурень», «простак», «марнотрат», «сексапіл», «ультрамодний». В розмовному мовленні даний вираз також позначає «важливу особу», «квінтесенцію». Як лайливий вираз «it cost him damn» перекладається як «придурок» [4]. Отже, О.Логвиненко використовує непряму стратегію перекладу із привнесенням авторського смислу, тоді як Р.Райт-Ковальова – пряму.

У реченні «He wrote this terrific book of short stories...» [3, с. 1] словосполучення «**terrific book**» перекладається О. Логвиненком як «**екстракласна збірка оповідань**» [1, с. 1], Р.Райт-Ковальовою – «**мирову книгу рассказов**» [2, с. 1]. В цілому слово «terrific» має значення «страхотливий», «чудовий», «величезний», «неймовірний», «той, що створює неабияке враження». В розмовному мовленні прикметник «terrific» вживається у значенні «надзвичайний», «колючий», «приголомшливий», «страхотливий», «жахливий», «чудовий», «відмінний», «незрівнянний», «неможливий» (наприклад, «do a terrific job» – «чудово виконати задачу»). Як сленг прикметник «terrific» використовується для посилення значення іменника [4]. Обидва перекладачі використовують непряму стратегію перекладу із привнесенням авторського смислу.

Вираз «**some hotshot guy**» [3, с. 1] перекладається О.Логвиненком як сленг «**такий собі хвацький жевжик**» [1, с. 2], Р. Райт-Ковальова також використовує сленг – «**этакий хлюст**» [2, с. 2]. «Hotshot guy» означає «вогненний залп, мета якого – підпалити ворожий об'єкт», «той, що виявляє свої навички та здібності в яскравій формі», «ас», «людина, яка є майстерною та знає собі ціну», «джигіт». Як жаргон «hotshot guy» означає «вантажний склад», «швидкий поїзд». Іронічне значення цього словосполучення – «хвастун», «позер». Інші значення «hotshot guy» як сленгу – «шишка», «велика людина», «ін'єкція наркотика, яка є небезпечною для життя», «досвідчений», «останні новини», «самозакоханий», «електричний стілець», «юнак, який робить кар'єру», «той, хто знає», «пробивний», «чудовий», «туз». Як табуїрована лексика словосполучення «hotshot guy» перекладається як «дамський угодник», «непристойне фото» [4]. Обидва перекладачі використовують непряму стратегію перекладу із привнесенням авторського смислу.

Як розмовне перекладають О. Логвиненко та Р. Райт-Ковальова вираз «**the two teams bashing each other**» [3, с. 1] – «**обидві команди мотлошили одна одну**» [1, с. 2] та «**как обе команды гоняют друг дружку из конца в конец**» [2, с. 2]. Слово «bashing» перекладається як «нападки», а в розмовній мові – як «порка», і саме останнє використовує перекладач у перекладі роману на українську мову (до речі, переклад «bashing» як одиниця сленгу відповідає українським еквівалентам «критика», «наклеп», «прелюбодіяти»; значення слова «bashing» як табуїрованої лексичної одиниці – «проституція», «займатися проституцією») [4]. Обидва перекладачі використовують непряму стратегію перекладу із привнесенням авторського смислу.

В тексті є досить багато речень зі словом «bastard». Наприклад, «**Stradlater was a very sexy bastard**» [3, с. 14] перекладається О.Логвиненком як «**Стредлейтер жахливий розпусник**» [1, с. 20], Р.Райт-Ковальовою – «**он только всякой похабщиной интересовался**» [2, с. 19]. Слово «bastard» означає «гібрид», «ублюдок», «сволота». Як сленг «bastard» перекладається як «сучий син», «людина, яку всі зневажають», «лжива людина», «егоїстична людина». Як розмовне слово «bastard» має значення «негідник» [4]. Словосполучення «sexy bastard» перекладається О.Логвиненком як розмовне «жахливий розпусник», Р.Райт-Ковальовою – як «похабщиной интересовался», адже друге слово має негативне значення, а Д. Д. Селінджер, вживаючи «sexu», хотів зробити емоційний наголос на різко негативному значенні «bastard», що було досить вдало відтворене перекладачем. Обидва перекладачі використовують непряму стратегію перекладу із привнесенням авторського смислу.

Цікавими є також переклади речень з лексемою «slob». Наприклад, речення «...that Ackley was a slob in his personal habits?» [3, с. 12] перекладається О.Логвиненком як «...**що Еклі був жахливий нечупара?**» [1, с. 17], Р. Райт-Ковальовою – «**Экли был зверски нечистоплотен**» [2, с. 16]. Слово «slob» як загальноприйняте має значення «нехлюй», «тупиця», «недотепа», «грубія», як сленг – «той, що викликає неприязнь», «невдаха», «такий, як всі», «бруднуля» [4]. Переклад «a slob» як «жахливий нечупара», що також є сленгом, підвищує експресивність виразу. При цьому слід зазначити, що в даному разі перекладацька тактика не суперечить стилістичним уподобанням О.Логвиненка та й Р.Райт-Ковальової та авторському задуму, що концентрує просторічний стиль роману, увиразнює інтенсивність еквівалентної розмовної лексики тощо. Обидва перекладачі використовують непряму стратегію перекладу із привнесенням авторського смислу.

Речення «**Pencey was full of crooks**» [3, с. 2] перекладається О. Логвиненком як «**У Пенсі злодюг – аж кишить**» [1, с. 3] («crook» та «злодюга» – розмовні слова), Р.Райт-Ковальовою – «**в этой школе полно жуль**» [2, с. 3] («жуль» – це жаргон). Загальним значенням слова «crook» є «крюк», «крючок», «палиця з крючком». Австралійський сленг «crook» перекладається як «нечесна людина». В американській англійській мові «crook» має значення «афер юга», «злодій», «шахрай», «шарлатан», «злочинець». У сфері бізнесу також використовується сленг «crook» як «аферист». У розмовній мові «crook» має значення «шахрай», «протидивіт» [4]. Також слово «crook» перекладається як розмовне і в наступному реченні: «...**but it was full of crooks anyway**» [2, с. 2] – «**а злодюг у школі аж кишить**» [1, с.3] та «**в этой школе полно жуль**» [2, с. 3]. В цих прикладах перекладачі використовують непряму стратегію перекладу із привнесенням авторського смислу.

«**They made me cut it out**» [3, с. 2] перекладається О.Логвиненком «**Тут мені заборонили у рот брати сигарети**» [1, с. 3], Р.Райт-Ковальовою – «**тут, в санатории, заставили бросить**» [2, с. 3]. «Cut out» означає «витіснити», «робити вирізання», «виколовати», «пасувати», «присікати», «припинятися». Як американський сленг «cut out» є синонімом слова «leave», що означає «покидати», «залишати» (наприклад: It's late. I've to cut out). Як британський сленг «cut out» означає «стримуватися», «припинити», «уходити», «бігти», «швидко сезнути» [4]. Останні значення, а саме «стримуватися», «припинити», й використав О.Логвиненко у перекладі наведеного вище речення. На нашу думку, О.Логвиненко використовує непряму стратегію перекладу із привнесенням авторського смислу, Р.Райт-Ковальова – пряму.

Також в тексті Д. Д. Селінджера значно підсилюється значення за допомогою «sort of», що передається О. Логвиненком за допомогою слова «трохи»: «**She was sort of deaf**» [3, с. 3] – «**Місіс Спенсер трохи недочувала**» [1, с. 4] та «**она была немножко глуховата**» [2, с. 4]. В цих прикладах перекладачі використовують непряму стратегію перекладу із привнесенням авторського смислу. Іншим прикладом вживання «sort of» та відтворення його у перекладі є наступний: «...**and I sort of brushed my hair back with my hand**» [3, с. 3] – «...**а я тим часом прилизав долонею чуб назад**» [1, с. 4] та «**и я пригладил волосы ладонью**» [2, с. 4]. В даному випадку «sort of» спонукає О.Логвиненка вжити словосполучення «тим часом», тоді як Р.Райт-Ковальова використовує пряму стратегію перекладу. За цим же принципом «**just to be polite and all**» [3, с. 3] перекладається як «**просто з ввічливості, для годиться**» [1, с. 4] та «**просто из вежливости**» [2, с. 4]. В даному разі експресивність висловлювань підсилюють слова «just» та «and all». При цьому О.Логвиненко використовує непряму стратегію перекладу із привнесенням авторського смислу, тоді як Р.Райт-Ковальова – пряму.

І, навпаки, речення «**I was beginning to sort of hate him**» [3, с. 5] перекладаються О.Логвиненком та Р.Райт-Ковальовою в більш нейтральному (загальноприйнятому) значенні, а саме як «**У мене вже прокидалася до нього зненависть**» [1, с. 7] та «**я почти что ненавидал его в эту минуту**» [2, с. 7] (*прямий спрощений переклад*).

Цікавими є переклади речень з лексемою «heck»: «...**what the heck he was still living for**» [3, с. 3] перекладається О.Логвиненком як «...**на якого біса він живе?**» [1, с.4] та Р.Райт-Ковальновою «**за каким чёртом он ещё живёт**» [2, с. 4]. Слово «heck» в американському варіанті англійської мови означає «чорт забирай!» В розмовному мовленні воно перекладається як «покидьок», «нісенітниця», «чертовський», «диявольський». Наприклад, вираз «What the heck!» перекладається як «Чого вже там!», «Добре, чого вже там!», «Якого біса» [4]. Саме останнє було використано О.Логвиненком та Р.Райт-Ковальновою для перекладу речення з першотвору. Сленг «heck» перекладається як «пекло». В цьому прикладі перекладачі використовують непряму стратегію перекладу із привнесенням авторського смислу.

Умовні речення також перекладаються О.Логвиненком з використанням так би мовити «зайвої» розмовної лексики, якої немає в тексті оригіналу: «...**if I felt any better I'd have to send for the doctor**» [3, с. 3] перекладається як «...**якби мені стало бодай трохи краще**» [1, с. 5], тоді як Р.Райт-Ковальова використовує пряму перекладацьку стратегію: «**если бы я себя чувствовал лучше**» [2, с. 5]. В даному випадку слово «бодай» додає тексту розмовного стилю викладу, отже, О.Логвиненко використовує непряму стратегію перекладу із привнесенням авторського смислу.

«...**something sharp as a tack**» [3, с. 4] перекладається О.Логвиненком як «...**бозна-яке розумне й приємне**» [1, с. 6] та Р.Райт-Ковальновою як «**будто он сейчас скажет что-то очень хорошее, умное**» [2, с. 6]. Слово «sharp» означає «гострий», «відточений», «з гострим кінцем». Сленг «sharp» перекладається як «досить привабливий», «стильний», «кар'єрист», «модний», «розумний», «хитрий». Слово «tack» має еквіваленти «цвях з широкою шляпкою», «кнопка», «стібок», «курс», «політична лінія». Як сленг «tack» означає «сідло та інше знаряддя жокея під час скачек», «порадник в школі для хлопчиків», «барахло» [3]. На нашу думку, переклад «as a tack» як «приємне» та «очень хорошее, умное» було б нав'язне О. Логвиненку та Р.Райт-Ковальновій саме порівняльною конструкцією, а також позитивним значенням попереднього слова «sharp». Тому слово «tack» в перекладі роману (як і в його оригіналі) ми вважаємо одиницею сленгу зі значенням, запропонованим перекладачами (вони використовують непряму стратегію перекладу із привнесенням авторського смислу).

Речення «**The old bull**» [3, с. 6] перекладається О.Логвиненком як «**На таке я мастак**» [1, с. 8] та Р. Райт-Ковальновою як «**тут, конечно, я принялся наворачивать**» [2, с. 9]. Слово «bull» – це «бик», «самець». Жаргон «bull» має значення «хрін». Як сленг «bull» перекладається як «нісенітниця», «дурість», «говорити неправду» [4]. В даному прикладі О. Логвиненко та Р.Райт-Ковальова використовують останній варіант перекладу як одиниці сленгу (перекладачі використовують непряму стратегію перекладу із привнесенням авторського смислу).

Вираз «**but I don't feel like going into it**» [3, с. 1] перекладається із використанням *суто авторської стратегії перекладу*, а саме «**я не маю охоти закопуватись у той мотлох**» [1, с. 1] та «**но, по правде говоря, мне неохота в этом копать**» [2, с. 1]. Таким же чином автори перекладають «**that stuff bores me**» [3, с. 1] – «**все це мені остогидло, як гірка редька**» [1, с. 1] та «**во-первых, скучно**» [2, с. 1]. О.Логвиненко використовує у перекладі фразеологізм. Тоді як вираз «**that stuff bores me**» означає «ось», «підстави чогось» (вживається, як правило, після питального чи негативного головного речення), «тому, що», «хоча би», «з тим, щоб», «для того», «настільки», «про те, що». До табуированої лексики відносяться переклади «сексапіл», «фізично привабливий» [4].

Таким же чином перекладається «**my parents would have about two hemorrhages apiece**» [3, с. 1] – «**і батька, й матір моїх по двічі вхопив би грець кожного**» [1, с. 1] та «**а, во-вторых, у моих предков, наверно, случилось бы по два инфаркта на брата**» [2, с. 1]. Хоча сам по собі вираз «to have about two hemorrhages apiece» перекладається як «ось тобі на», «оце так!», «ну треба же!» [4]

Словосполучення «**madman stuff**» [3, с. 1] перекладається як «**ідіотська історія**» [1, с. 1] та «**сумасшедшая история**» [2, с. 1], тоді як слово «madman» означає «божевільний», «божевільник», «маніяк», «псих», «психопат», «зайдиголова». Застарілими варіантами перекладу є «схиблений», «божевільний». Фразеологічний зворот «run around like a madman», відповідно, перекладається «розриватися на частини». Прислів'я «fools and madmen speak the truth» перекладається «кожен правду знає, але не кожен її розповідає», «не все розповідай, що знаєш», «у дурня що на розумі, то й на язичі». Слово «stuff» має еквіваленти «річ» або «колектив» [4]. Отже, наведений переклади О.Логвиненка та Р.Райт-Ковальнової є суто авторськими варіантами перекладу.

Суто авторськими є також переклад О.Логвиненком «**I left Pencey Prep**» [3, с. 1] – «...**я чухнув із Пенсі**» [1, с. 2], тоді як Р. Райт-Ковальова використовує пряму стратегію перекладу – «**как я ушёл из Пенси**» [2, с. 2]. Так, слово «чухнув» відображує розмовний стиль викладу тексту О.Логвиненком, що аж ніяк не закладено в тексті оригіналу даного художнього твору.

В табл. 1 наводяться всі проаналізовані нами приклади з їхніми перекладами О.Логвиненком та Р.Райт-Ковальновою.

Таблиця 1
Приклади перекладу О.Логвиненком та Р.Райт-Ковальновою роману Джерома Девіда Селінджер «Над прірвою у житті»

Приклад оригінального тексту	Переклад О.Логвиненка	Переклад Р.Райт-Ковальнової
lousy childhood	безголове дитинство	дурацкое детство
all that David Copperfield kind of crap	всю оту муру в дуці Девіда Копперфілда	всю эту давид-копперфилдовскую муть
my whole goddam autobiography or anything	свою триклятушу біографію	свою автобиографию и всякую такую чушь
I was the goddam manager of the fencing team	Я, бачте, капітан тої, розтриклятої команди	я капитан этой вонючей команды
on the goddam subway	у тому чортовому метро	в вагоне метро
if they're only scratching their arms or blowing their noses or even just giggling or something	хай навіть вони просто собі стовбичать, чухаються та шморгають носами чи хихотять	ни чёрта не делают, только почёсываются, носы вытирают или хихикают
corny-looking or something	недорого вдягнена	или смешно одета
about Life being a game and all	життя, мовляв, – це гра й таке інше	Что жизнь – это честная игра
It cost him damn near four thousand bucks	Вгати у неї, кляту, мало не всі чотири тисячі	выложил за неё чуть ли не четыре тысячи
terrific book	екстракласна збірка оповідань	мировая книжка рассказов

some hotshot guy	такий собі хвацький жевжик	этакий хлюст
the two teams bashing each other	обидві команди мотлошили одна одну	как обе команды гоняют друг дружку из конца в конец
Stradlater was a very sexy bastard	Стредлейтер жакхливий розпусник	он только всякой похабщиной интересовался
that Ackley was a slob in his personal habits?	що Еклі був жахливий нечупара?	Экли был зверски нечистоплотен
Pencey was full of crooks	У Пенсі злодюг – аж кишить	в этой школе полно жулья
but it was full of crooks anyway	а злодюг у школі аж кишить	в этой школе полно жулья
They made me cut it out	Тут мені заборонили у рот брати сигарети	тут, в санатории, заставили бросить
She was sort of deaf	Місіс Спенсер трохи недочувала	она была немножко глуховата
and I sort of brushed my hair back with my hand	а я тим часом прилизав долоною чуб назад	и я пригладил волосы ладонью
just to be polite and all	просто з ввічливості, для годиться	просто из вежливости
I was beginning to sort of hate him	У мене вже прокидалася до нього зненависть	я почти что ненавидел его в эту минуту
what the heck he was still living for	на якого біса він живе?	за каким чёртом он ещё живёт
if I felt any better I'd have to send for the doctor	якби мені стало бодай трохи краще	если бы я себя чувствовал лучше
something sharp as a tack	бозна-яке розумне й приємне	будто он сейчас скажет что-то очень хорошее, умное
The old bull	На таке я мастак	тут, конечно, я принялся наворачивать
but I don't feel like going into it	я не маю охоти закопуватись у той мотлох	но, по правде говоря, мне неохота в этом копать
that stuff bores me	все це мені остогидло, як гірка редька	во-первых, скучно
my parents would have about two hemorrhages apiece	і батька, й матір моїх по двічі вхопив би гречь кожного	а, во-вторых, у моих предков, наверно, случилось бы по два инфаркта на брата
madman stuff	ідіотська історія	сумасшедшая история
I left Pencey Prep	я чухнув із Пенсі	как я ушёл из Пенси

Кількісне відображення використання перекладачами стратегій перекладу у проаналізованих нами прикладах наведено в табл. 2.

Таблиця 2

Кількісне відображення використання перекладачами стратегій перекладу у проаналізованих нами прикладах

Переклад роману Джерома Девіда Селінджера «Над прірвою у житті»	Непряма стратегія перекладу із привнесенням авторського смислу	Пряма стратегія перекладу	Прямий спрощений переклад	Суто авторський переклад
Український переклад О. Логвиненка	22 випадки	0 випадків	1 випадок	5 випадків
Російський переклад Р.Райт-Ковальнової	15 випадків	7 випадків	2 випадки	4 випадки

Отже, як свідчать дані табл. 2, переклад роману Джерома Девіда Селінджера «Над прірвою у житті» О.Логвиненка є більшою мірою, ніж переклад Р.Райт-Ковальнової, авторським, непрямим, із використанням дотичної до змісту оригіналу побутової та розмовної лексики тощо.

В наступних наших публікаціях проаналізуємо особливості функціонування та перекладу американського та українського сленгу в романі Джерома Девіда Селінджера «Над прірвою у житті».

Література:

1. Селінджер Дж.Д. Над прірвою у житті : [повісті, оповідання] / Джером Девід Селінджер // [в укр. перекладі Олекси Логвиненка]. – К. : Молодь, 1984. – 272 с.
2. Селінджер Дж.Д. Над пропастью во ржи : [роман] / Джером Дэвид Селинджер // [в рос. переводе Риты Райт-Ковальной]. – М. : Худ. Лит-ра, 1955. – 101 с.
3. Salinger J.D. The Catcher in the Rye / Jerom David Salinger. – OCR & Spellcheck : Aeries, 2003. – 91 p.
4. <http://www.multitran.ru>

І. Г. Мірошніченко,

Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту ім. академіка В. Лазаряна

СИНТАКСИЧНІ ЗАСОБИ СТВОРЕННЯ СТИСЛОГО ТЕКСТУ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКИХ МАС-МЕДІА)

У статті розглянуто синтаксичні засоби лінгвістичної компресії (стиснення тексту) на матеріалі текстів українських мас-медіа. У сучасному українському мас-медійному дискурсі використовується багатий арсенал засобів мовленнєвої конденсації, серед яких еліпсис, контамінація, односкладні речення, неповні речення, парцеляція, безсполучниковість. Більш компактні та економічні моделі вираження думки відповідають сучасним установкам суспільства: тенденціям економії часу та зусиль для передачі та отримання інформації.

Ключові слова: лінгвістична компресія інформації, синтаксичні засоби компресії, еліпсис, парцеляція, неповні речення, односкладні речення.

СИНТАКСИЧЕСКИЕ СРЕДСТВА СОЗДАНИЯ СЖАТОГО ТЕКСТА (НА МАТЕРИАЛЕ УКРАИНСКИХ МАСС-МЕДИА)

В статье рассмотрены синтаксические средства лингвистической компрессии (сжатия текста) на материале текстов украинских масс-медиа. В современном украинском масс-медийном дискурсе используется богатый арсенал средств речевой конденсации, среди которых эллипсис, контаминация, односложные предложения, неполные предложения, парцелляция, бессоюзие. Более компактные и экономные модели выражения мысли соответствуют современным установкам общества: тенденциям экономии времени и усилий для передачи и получения информации.

Ключевые слова: лингвистическая компрессия информации, синтаксические средства компрессии, эллипсис, парцелляция, неполные предложения, односложные предложения.

SYNTACTIC METHODS OF LINGUISTIC TEXT COMPRESSION (ON THE BASIS OF UKRAINIAN MASS-MEDIA TEXTS)

The article deals with the syntactic methods of linguistic compression (compressed text) on the basis of Ukrainian mass-media texts. The issues of rational representation and pragmatic approach to information are relevant today because of information space overload in mass-media. The problems of compressed text are very important for modern Ukrainian mass-media discourse. The Ukrainian syntactic structure has various means for text condensation: ellipse, incomplete structure sentences, parcelling, asyndeton, infinitive-sentences, sentences without subject, nominative sentences. These syntactic means serve for decreasing of sentence formal structure and help to condense the semantic and communicative aspect of expression.

Means of syntactic compression assist in reducing efforts, time and space for making a text in mass-media discourse. Further investigations should deal with analyses of other syntactic constructions as means of text condensation.

Key words: linguistic information compression, syntactic means of text condensation, ellipse, parcelling, incomplete structure sentences, sentences without subject.

Серед лінгвістичних проблем сучасності велику увагу вчених привертає принцип економії мовних засобів, що реалізується у лінгвістичній компресії інформації. Лінгвістична компресія як мовно-комунікативне явище полягає у скороченні структури мовних одиниць без втрати смислового наповнення повідомлення. Скомпресовані тексти більш інформаційно насичені, ніж їхні розгорнуті відповідники, що досягається використанням різноманітних засобів конденсації [5; 22]. На думку вчених, проявляючись на всіх мовних рівнях, це явище має системний характер і є стилістично немаркованим. Лінгвістичну компресію як закономірне явище функціонування мови активно досліджували і зарубіжні, і вітчизняні вчені: Е. Я. Аляньська, Ш. Баллі, Ю. С. Бернадська, Н. С. Валгіна, О. П. Василевський, Т. Г. Винокур, Н. О. Гетьман, Б. П. Дюндик, Ю. М. Емдіна, М. В. Зеліков, Н. Г. Калашник, Л. Н. Мурзін, О. І. Панченко, Л. В. Сахарний та інші. Особливе місце явище стиснення тексту займає у мас-медійному дискурсі. Сучасна перевантаженість медійних засобів інформацією вимагає від упорядників її прагматичної та раціональної репрезентації, що проявляє себе, в першу чергу, в стислій її подачі споживачеві, таким чином полегшуючи сприймання та запам'ятовування, а, отже, сприяючи здійсненню основних функцій ЗМІ – інформування та впливу.

Мова ЗМІ давно стала предметом дослідження лінгвістів, соціологів, філософів, журналістів, медійників, психологів. Дослідженнями особливостей мови в сфері мас-медіа займалися вітчизняні (М. А. Жовтобрюх, А. П. Коваль, А. О. Капелюшний, О. Д. Пономарів та ін.) та зарубіжні вчені-лінгвісти (J. Aitchison, A. Bell, L. Manovich, F. Presbrey, A. Swaan, В. Г. Костомаров, С. І. Сметаніна, О. І. Соколова, Г. Я. Солганік та інші). Але широке коло питань, пов'язаних із проблемною компресією текстів в українських мас-медіа, все ще залишається невирішеним. Метою даного дослідження є виявлення основних синтаксичних засобів лінгвістичної компресії та їх функціонування на матеріалі текстів українських мас-медіа.

Лінгвістична компресія на **синтаксичному рівні** полягає у вилученні з тексту тих другорядних елементів (слів, словосполучень і частин речення), які свідомо чи підсвідомо здаються мовній особистості – творцеві тексту – другорядними, малозначущими у смислового, структурного, комунікативного плані. До видів синтаксичної компресії у сучасній лінгвістиці відносять: еліпсис, граматичну неповноту, безсполучниковість, членування (парцеляцію і приєднання), контамінацію, спрощення та ін.

Еліпсис як синтаксичний засіб компресії текстів полягає в опущенні логічно необхідних членів речення. Завдяки тому, що пропущений член (чи кілька членів) легко відновлюється завдяки ситуації мовлення (бо неповнота еліптичного речення ситуативна, відносна), еліптичні структури – найпоширеніший засіб компресії як усного, так і письмового мас-медійного тексту.

У сучасній лінгвістиці дискутуються проблеми, пов'язані з синтаксичними, граматичними та семантичними особливостями еліптичних конструкцій та їх класифікацією. Існує тенденція розмежування еліпсиса від суміжних явищ: односкладних речень, неповних речень. Одночасно з високою продуктивною здатністю до мовної економії еліптичні речення слугують для реалізації таких стилістичних прийомів, як посилення динамічності висловлювання, гіперболізація подій, активізація уяви споживача інформації: 1) «Океанським щитом» – по корсарам («Україна молода», № 138 від 25.10.2013). Смісл даного речення прозорий без контексту: споживач інформації, спираючись на свої фонові знання, зрозуміє, що організовується військова операція під назвою «Океанський щит», мета якої – боротьба з морськими піратами. 2) *Потрібна моментальна допомога? Супермомент* (інтерпретація змісту реклами очевидна: клей «Супермомент» моментально допоможе у скрутній ситуації); 3) *Довжина безвізового коридору з України у Словаччину – 700 метрів* (СТБ, Вікна-новини, 30.09.2013); 4) *Спілці художників – 75!* (Газета «День» від 10.10.2013). У наведених прикладах пропущені члени домислюються без контексту на основі загальних знань і досвіду, а самі висловлювання звучать сконденсовано.

Близькою за граматичним вираженням до еліпсиса є **контамінація**, що являє собою видозміну граматичної функції та синтаксичного зв'язку висловлювання, за якої, не дивлячись на пропуск внутрішньої ланки конструкції, зберігаються перший і крайній компоненти структури, не втрачаючи смислу. Контамінація трактується як синтаксична конструкція, що утворилася внаслідок сполучення двох різних структур, що може іноді навіть сприйматися як відступ від мовної норми. Такий засіб спрощує поверхневу структуру повідомлення за рахунок підвищення інформативності тих мовних одиниць, що залишилися у моделі: 1) *Провідні українські мистецтвознавці – тепер і на Facebook! У даному прикладі опущена ланка легко домислюється: тепер сторінки, присвячені роботам провідних українських мистецтвознавців, можна знайти і у соціальній інтернет-мережі Facebook. Завдяки стислості, яскравості та динамізму повідомлення синтаксичні структури з контамінацією широко використовують рекламна індустрія.*

Членування речення (парцеляція) як один із прийомів стиснення тексту виявляє себе в тому, що частини речення – парцеляти (члени речення, підрядні речення), – відокремлюються або приєднуються до основного речення, схожі за граматичною і синтаксичною будовою до односкладних чи двоскладних структур і – що головне – не можуть існувати самостійно, без основного речення. Роль парцельованих конструкцій можуть виконувати відокремлені члени речення, звичайні члени речення, однорідні члени речення, частини складного речення. У текстах ЗМІ показником розчленування слугує крапка або інший знак кінця речення, який приводить до особливого інтонування речення, коли виникає неочікувана пауза, що створює різні ефекти: підкреслення деталі, посилення контрасту, подовження тривалості дії. Без додаткових компонентів за рахунок пауз відбувається конденсація інформації. Парцельовані конструкції поділяють на підвиди, беручи за відмінну ознаку їх місцезнаходження стосовно основної частини речення: парцеляти у препозиції (стоять перед основним реченням) та парцеляти у постпозиції (стоять після основної частини): 1) *На превеликий жаль, ні того, ні іншого у Кам'янці немає. Поки що* («Голос України» № 178 від 25.09.2013); 2) *Більшість висловлювали думку про те, що створити нові підприємства і робочі місця можуть лише інвестиційні проекти. Як внутрішні, так і зарубіжні* («Голос України», № 178 від 25.09.2013); 3) *Спецслужба...нід підозрою* («Україна молода», № 149 від 15.10.2013) 4) *Моторошні історії для...дітей* («Україна молода», № 149 від 15.10.2013); 5) *Фотомитець ...у рясі* («Голос України», № 178 від 25.09.2013). Часто парцельована конструкція – функціонально і комунікативно найважливіший член речення, що виражає основний елемент повідомлення і вміщує всю значущість сказаного, повністю відповідаючи при цьому критеріям стиснення тексту.

Широко розповсюдженою, майже обов'язковою конструкцією стислих мас-медійних текстів усіх жанрів та форм існування виступають **неповні речення** – речення з пропущеним одним або кількома членами, які можна відновити з контексту чи мовної ситуації, але поза мовною ситуацією чи контекстом вони незрозумілі; у лінгвістиці вони вважаються семантично неповними, на відміну від односкладних та еліптичних речень, які вчені відносять до граматично неповних: 1) *За нормами ЮНЕСКО, такий статус надають затонулому об'єкту через 100 років, за нормами України – через 44 роки* («Україна молода», № 144 від 4-5.10.2013); 2) *У свою чергу, 69,61% акцій «Ірпіньмашу» належить «Київському спеціалізованому ремонтно-будівельному товариству», а ще 16,86% – Петру Мельнику* («Україна молода», № 138 від 25.09.2013). Зміст другої частини наведених складних речень можемо відновити лише з контексту, без якого інформація буде або малозрозумілою, або незрозумілою зовсім.

До компресивних засобів (за дослідженнями В. Г. Гака, М. В. Зелікова та ін.) відносять **односкладні речення**: односкладні підметові (номінативні), односкладні присудкові (особові, неозначено-особові, узагальнено-особові, безособові) – та різні види **інфінітивних** речень. Активно такі синтаксичні моделі використовуються і в різних жанрах ЗМІ: 1) *Ясно без слів* («Україна молода», № 144 від 4-5.10.2013); 2) *Днями також змінено редакторів обласних газет «Чернігівщина» та «Сіверщина»* («Голос України», № 178 від 25.09.2013); 3) *У Запоріжжі в машинах швидкої допомоги встановлюють «тривожні кнопки»* («Голос України», № 178 від 25.09.2013); 4) *Запрошуємо гостей Криму 28 та 29 вересня на яскраве видовище* («Голос України», № 178 від 25.09.2013); 5) *Купіть символ Америки!* («Україна молода» № 144 від 4-5.10.2013). Особливе місце у мас-медійному просторі займають номінативні речення завдяки своєму експресивному потенціалу: 1) *Квітка пустелі* («Український тиждень», № 114-115 від 15-21. 01.2010); 2) *Каштанові гроші* («Україна молода», № 144 від 4-5.10.2013); 3) *Невизначеність* («Український тиждень», № 36 від 20-26. 09.2013); 4) *Наскрізний спротив* («Український тиждень», № 36 від 20-26. 09.2013); 5) *Сланець із преференціями* («Україна молода», № 145 від 8.10.2013).

Значущими конденсаторами мас-медійного тексту виступають дієприслівникові та дієприкметникові звороти, що замінюють розгорнуті конструкції – підрядні речення [3; 285]: 1) *На Вінниччині через знецінення гривні бізнес отримав друге дихання, годуючи сусідню Молдову* (tsn.ua від 11.04.15); 2) *Аналізуючи ситуацію, у якій опинилася «Укрзалізниця», мимоволі задаєш собі запитання – чому?* («Газета по-українськи» від 21.03.15); 3) *На заходах, проведених у рамках екологічних акцій, здійснюють прибирання несанкціонованих смітників і непотребу, висадження дерев і кущів* («Голос України», № 234 від 10.12.2013).

Безсполучниковий зв'язок конденсує мовлення, надає йому компактності та динамічності. Завдяки відсутності мовного сполучникового зв'язку та наявності зв'язку формального – просодичних засобів: інтонації, пауз, ритму, темпу, наголосу, висоти тону, сили звучання – безсполучникові структури більш виразні, експресивніші, емоційніші, ритмічніші, яскравіші: 1) *Мексика не залишає стихія: зсуви ґрунту забрали життя 15-х людей* (Перший національний, 20.09.2013); 2) *Стрільщина в Чикаго: невідомі відкрили вогонь на спортивному майданчику поблизу парку* (Перший національний, 20.09.2013); 3) *Рік минув зі стрільщини в Каравані: справу закрили, питання лишилися* (СТБ, Вікна-новини від 18.09.2013); 4) *Новий законопроект: пожертвував гроші – заплати нотаріусові* (СТБ, Вікна-новини від 18.09.2013). До безсполучникових конструкцій також належать речення з прямою і непрямою мовою: 1) *Кость Бондаренко: «Опозиція радо здала б Юлю німцям «на збереження»* («Україна молода», № 144 від 4-5.10.2013); 2) *Екс-міністр оборони Литви Раса Юкнявічене: «Литовську армію на початку 1990-х ми відновлювали з нуля, з чистого аркуша»* («Український тиждень», № 41 від 11-17. 10.2013); 3) *Микола Азаров: «Нічого не обвалиться!»* («Голос України», № 178 від 25.09.2013). Як бачимо, пропуск дієслова у словах автора сприяє стисненню структури речення, робить його динамічнішим. Скомпресовані речення з прямою мовою у мас-медійних текстах найчастіше мають структуру безсполучникових: 1) *У Нацбанку констатують: українці дедалі менше користуються готівкою* («День», № 167 від 18.09.2013); 2) *Адвокати Слюсарчука: у матеріалах справи «Доктора Пі» є сфальсифіковані документи* («ПіК» від 25.09.2013).

Отже, компресія (стиснення тексту) виступає однією з основних специфічних рис текстів українських мас-медіа. Синтаксична структура сучасної української мови володіє багатим арсеналом можливостей для того, щоб конденсувати інформаційну насиченість тексту, скорочуючи кількість мовних одиниць. Стиснення мас-медійних текстів різних жанрів зумовлюється стремлінням до економії мовних засобів, часу, інформаційного простору та прагненням їхніх творців подавати інформацію раціонально та прагматично. В українському мас-медійному дискурсі з метою стиснення (компресії) текстів використовуються

різноманітні синтаксичні засоби: еліпсис, контамінація, односкладні речення, неповні речення, парцеляція, безсполучниковість. Більш компактні та економні моделі вираження думки відповідають сучасним установкам суспільства: тенденціям економії часу та зусиль на передачу та отримання інформації. Спираючись на ці причини, можемо стверджувати, що існує обґрунтована потреба у детальному подальшому дослідженні проблеми стиснення тексту в українському мас-медійному дискурсі.

Література:

1. Валгина Н. С. Теория текста / Н. С. Валгина – М. : Логос, 2003. – 280 с.
2. Василевский А. П. О компрессии речи на разных уровнях / А. П. Василевский, Ю. М. Эмдина // Уровни языка и их взаимодействие. – М., 1967. – С. 37–38.
3. Дюндик Б. П. Компрессия и некоторые вопросы перевода. / Б. П. Дюндик // Бизнес-образование и эффективное развитие экономики. – Иркутск : ИГУ, 2007. – С. 282–288.
4. Єрмоленко С. Українська мова: Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С. Єрмоленко, С. Бибик, О.Тодор; за ред. С. Єрмоленко – К. : Либідь, 2001. – 224 с.
5. Панченко Е. И. Лингвистика сжатого текста (на материале современного русского языка) : дис... д-ра филол. наук: 10.02.02 / Е. И. Панченко. – Днепропетровск : ДГУ, 1998. – 380 с.
6. Толстолюцкая Е. В. Компрессия информации в текстах малого формата (на материале французской прессы) / Е. В. Толстолюцкая // Межкультурная коммуникация и современные лингвистические теории / Отв. ред. О. Ф. Родин. – Нижний Тагил, 2008. – Ч. 2. – С. 127–131.

УДК 811.11-112.2:81'37

Н. О. Моїсєєва,

Національний Технічний Університет України «КПІ», м. Київ

СЕМАНТИЧНІ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ НІМЕЦЬКИХ КОНТАМІНОВАНИХ ЛЕКСЕМ

Статтю присвячено розгляду німецьких лексичних одиниць, утворених в результаті контамінації. Автор зосереджує свою увагу на семантичних зв'язках між компонентами контаміната та загальній семантиці новоутворення в цілому. Крім того, у статті проаналізовано причини виникнення та функціональні можливості контамінатів у процесі спілкування.

Ключові слова: контамінат, контамінована лексема, семантичний компонент, словотвір, функціональні особливості.

СЕМАНТИЧЕСКИЕ И ФУНКЦИОНАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ НЕМЕЦКИХ КОНТАМИНИРОВАННЫХ ЛЕКСЕМ

Статья посвящена рассмотрению немецких лексических единиц, образованных в результате контаминации. Автор сосредоточивает свое внимание на семантических связях между компонентами контамината и общей семантике новообразования в целом. Кроме того, в статье анализируются причины возникновения и функциональные возможности контаминатов в процессе общения.

Ключевые слова: контаминат, контаминированная лексема, семантический компонент, словообразование, функциональные особенности.

SEMANTIC AND FUNCTIONAL FEATURES OF GERMAN CONTAMINATED LEXEMES

The article is devoted to the German lexical units, formed as a result of word-building potential of contamination. The author focuses on the semantic relationships between the single components of a contaminated unit and the overall semantics of the innovation in general. In addition, the paper analyzes the causes for the derivation and usage of contaminated lexemes, as well as their functionality in the communication process.

Keywords: contamination, contaminated unit, semantic component, word-building, functional peculiarities.

Словотвір є, мабуть, тією сферою, у якій найважливіше проявляється мовна творчість та фантазія представників кожної нації. Одним з найяскравіших продуктів цієї словотворчості в німецькій мові можна з впевненістю назвати контаміновані лексеми. Вони не лише сприяють концентрації інформації в повідомленні, і, маючи високий ступінь еліптичності, відповідають тенденції сучасної мови до раціонального скорочення та обмеження надмірних мовних засобів, але й виконують номінативну функцію, виступаючи у якості засобу формування нових понять. Крім того, контамінати, які часто реалізують згорнуті словосполучення або навіть речення, є осередками концентрації змісту, в тому числі й емотивно-оцінного, а тому відіграють у системі комунікації важливу текстоутворюючу та комунікативну роль і надають когерентності мовленнєвому продукту.

Дослідженню контамінації як особливого типу словотвору, а також контамінатів як кінцевого продукту цього процесу присвятили свої праці такі видатні науковці: О. А. Земська, Р. Ю. Намітокова, М. М. Шанський, Г. Пауль, Г. Веллман, В. Тойберт, І. Барц, В. Фляйшер, Г. Шмід, М. Шульд, М. Баумгарт, Е. Доналіс та ін.

Однак у площині дослідження контамінатів семантика все ще залишається тією сферою, де виникає більшість проблем, оскільки контамінації неможливо однозначно класифікувати з огляду на їх зміст. Відсутність єдності у поясненні значення контамінацій обумовлена в першу чергу тим, що в останній час у дослідженнях на перший план виходить їх форма. За таких умов аналіз семантичного аспекту явища контамінації підтверджує **актуальність** нашого дослідження. Таким чином ми ставимо собі за **мету** визначити семантичні особливості та функціональне навантаження німецьких контамінатів в процесі комунікації, для чого ставимо перед собою **завдання** визначити зв'язок між базовими елементами контаміната та власне новоутворенням, а також причини, які спонукають комунікантів утворювати та вживати контаміновані лексеми.

Словотвір нових лексичних одиниць відбувається за вже існуючою структурною та семантичною аналогією. При розгляді семантичної аналогії необхідно зважати на те, що семантика слів, що створюються, визначається значенням вихідних елементів. При створенні слова-контаміната відбувається зміна плану вираження вихідних слів, так що при словозлитті, як правило, хоча б один з елементів виступає у деформованій усіченій формі (*Kleptokratie = Klepto(manie) + (Demo)kratie*).

Зміна формальної сторони вихідних слів відбувається в результаті свідомого або несвідомого прагнення мовців віднайти нові засоби для номінації нового явища або предмета, або створення нового найменування для вже існуючих явищ з більшою питомою вагою конотативного компонента значення з метою підвищення ступеня експресії висловлювання.

Зміна форми неминує тягне за собою зміну змісту певного слова. Оскільки значення контамінованої лексеми не завжди зводиться до суми значень її компонентів, то план її змісту є більш складною одиницею.

Як відмічає Комісаров, «зміст висловлення є взаємодією інформації, що закріплена за одиницями мови (їх «значення-ми»), і додаткової інформації, яка передається конкретними умовами вживання цих одиниць» [2, с. 48]. Співвідношення значень вихідних слів і нового створеного контамінація по-різному проявляється у типах слів, що досліджуються.

У компонентах контамінації відбувається процес пересмислення певної частини слова, перенос значення, котре виражалось раніше цілим словом, на «залишок» цього слова. І якщо у вихідному слові цей «залишок» не містить інформації, закладеної в слові в цілому, то, стаючи частиною контамінація, він повністю зберігає значення вихідного слова і починає виступати як двостороння одиниця.

Оскільки основою для створення контамінованих лексем є вже існуючі у мові морфеми та слова, то таке нове слово як структурно, так і семантично пов'язане із морфемами або словами, що слугували для його створення. Тому значення нового слова у більшій мірі обумовлено смисловими відношеннями між новоутворенням та його базовими елементами.

Інформація, яку містить «залишковий» елемент, виражається в залежності від того, з яким елементом (основою чи «залишком» іншого слова) він поєднується.

З'являючись у незвичному оточенні, «залишковий» елемент розкриває властиве йому, але не виявлене раніше, значення, яке нашаровується на значення другого компонента контамінованої лексеми. Нерегулярність або нестандартність «залишкового» елемента, що визначаються його унікальним положенням, коли він не зустрічається в інших оточеннях, свідчить і про певну нерегулярність, нестандартність значення цього елемента, який поза контамінованою лексемою, в ізольованому вигляді характеризується високим ступенем непередбачуваності [3, с. 101]. Однак це не означає, що унікальний «залишковий» елемент є семантично порожнім: беручи участь у створенні плану вираження нової лексичної одиниці, він також бере участь і у створенні плану змісту.

Семантичні відношення між елементами нового, створеного шляхом контамінації слова видаються більш різноманітними, ніж просте поєднання двох понять, явищ чи предметів. В залежності від характеру співвідношень значень компонентів контамінація можливо виділити наступні семантичні групи цих слів.

1. Значення контамінація визначається сумою значень його компонентів: *Merkozy* = *Merkel* + *Sarkozy* → *Меркель* та *Саркозі*; *Eurasien* = *Europa* + *Asien* → *Європа* та *Азія*.

2. До другої групи відносяться контаміновані лексеми, значення яких хоча і складається із значень компонентів, що їх утворюють, але не є тотожним їх простій сумі. Нове значення є більш складним, воно ширше суми значень компонентів контамінація і містить додаткову інформацію про предмет або явище, що позначається. Так, *Politainment* = *Politik* + *Entertainment* є не просто політичною розвагою, а також означає поєднання політики, журналістики та культури розваг.

3. Значну групу складають слова, значення яких є сумою значень компонентів, однак семантичне навантаження цих компонентів різне. Один з компонентів (як правило другий) виступає як базовий елемент контамінованої лексеми, а інший доповнює чи визначає його. Наприклад, *Teuro* = *teuer* + *Euro* означає *дороге євро*, що, власне, і закладене вже у структурі базових елементів.

При аналізі семантики нових мовних одиниць необхідно брати до уваги також той факт, що семантика лексичних одиниць, окрім характеристики властивостей і ознак певних предметів та явищ дійсності, включає також ставлення мовця до них. Оскільки саме прагнення передачі емоційно-оцінного ставлення особи до дійсності часто є одним з факторів, що призводять до створення нових слів.

Оцінка, що передається зі значенням слова, може бути позитивною (схвальною) та негативною (несхвальною), може носити системний та оказіональний характер. Іноді конотативне значення лексем може змінюватися із плином часу. Так, контамінація *Mainhattan* для позначення Франкфурту-на-Майні раніше мало негативну оцінку, а потім набуло позитивної конотації.

Контамінація є досить поширеними у текстах всіх стилів. Як окремі узуальні утворення вони з'являються в літературній мові, при чому, як правило, вони не сприймаються як стилістично забарвлені, оскільки їх форма більше не свідчить про їх походження (*Motel* = *motorway* + *Hotel*, *Smog* = *smoke* + *fog*). Вони зустрічаються у чисельних, особливо наукових лексиконах (*Morphonemik* = *Morphologie* + *Phonemik*), що підтверджує гіпотезу про те, що контаміновані лексеми можуть вважатися ознакою наукового стилю [8, с. 69; 5, с. 29]. Хоча стосовно наукового стилю думки вчених дещо різняться. Так деякі науковці стверджують, що контамінація можуть бути використані «як в легких, так і в серйозних текстах», і сприймаються вони переважно як «мовні жарти, що впадають в очі» [9, с. 32], а вживання утворень по типу *Phänomenologie* в офіційних або наукових текстах не буде доцільним. Натомість автори публіцистичних есе або рекламних текстів є вільними у виборі використання контамінацій [6, с. 21].

У багатьох випадках контаміновані лексеми розглядаються однак як фамільярні форми і притаманні здебільшого розмовному стилю [11, с. 67].

Перш за все у сфері так званої «трендової» та сленгової мови використовуються переважно англійські, ті, що мають в собі компоненти декількох мов, або створені за англійським зразком контамінація, які на перший погляд здаються запозиченими. Насамперед йдеться здебільшого про жартівливі утворення, що вживаються в розмовному стилі: *Brainiac* (*brain* + *maniac*), *Cybotage* (*cyber space* + *sabotage*). Окрім того помітними є контамінація і в мові молоді і студентів: *Site-Seeing-Tour* (*site* + *Sight-Seeing-Tour*). У сім'ї, в колі друзів і колег контамінація використовують в якості прізвиськ для знайомих: *Snobbi* (*Snob* + *Nobbi* (*Norbert*)), *Wambo* (*Wampe* + *Rambo*). У розмовній мові контамінація можуть виступати у ролі лайливих висловів: *Videot* (*Video* + *Idiot*), *E-Diot* (*e-(electronic)* + *Idiot*).

Функції, що виконують контамінація, є досить різноманітними і майже не відрізняються в різних мовах. Контамінація створюються з прагматичних причин, щоб дати назву новим продуктам, винаходам, ідеям або соціокультурним явищам. Слід також зазначити, що контаміновані лексеми використовуються для позначення тих речей, понять тощо, які потребують об'ємного опису, за допомогою більш конкретної, лаконічної або короткої форми.

Окрім вищезгаданого контамінація часто створюються з естетичних причин [8, с. 69]. Як «мовотворчі» структури вони свідчать про креативну роботу з мовними елементами [12, с. 290]. Кеннон класифікує контамінацію як «одну з найбільш особисто-творчих з усіх словотвірних категорій» [7, с. 750].

Частіш за все контамінація є грою слів. Нерідко – перед усім у гаплогічних утвореннях – достатнім приводом для виникнення контамінація є однакове або подібне звучання двох вихідних слів [10, с. 135].

У багатьох випадках контамінація є можливістю вираження експресивності задля досягнення комічного, іронічного ефекту. Але слід зазначити, що досить часто такі словоутворення мають не лише жартівливий характер, а можуть мати сатиричне, полемічне або пародійне, навіть цинічне забарвлення.

Часто контамінації створюються з прагматичних причин, якщо в цьому виникає комунікативна необхідність. Щоб позначити нові явища та аспекти життя максимально точно та однозначно, потрібно знаходити такі найменування, що легко запам'ятовуються.

Потреба у нових загальних іменах з точки зору культурних, соціальних, економічних, технічних та політичних змін та з точки зору прогресу в окремих науках є досить великою. Контамінації уможливають усунення лакун. Окрім того, саме в контамінаціях інформація може бути сконцентрована і чіткіше виражена.

Найважливішими функціями [1, с. 93], які виконують лексеми, створені способом контамінації, у процесі мовного мислення та спілкування є:

1) скорочення звукового ланцюга, яке дозволяє збільшити кількість повідомлень, переданих за одиницю часу: *Cyborg* = *cyber organism*;

2) десигнація логічних понять, більш складних, ніж ті, які позначаються звичайним словом, при збереженні мотивування значення: *Bionomie* = *Biologie* + *Ökonomie*. Великий обсяг змісту передається коротким словом, а елементи *Bio-* й *-nomie* легко можна розпізнати як позначення біології та економіки;

3) десигнація лінгвокультурних концептів: *Coca-Colonisation* = *Coca-Cola* + *Kolonisation* – цей контамінат виражає ідею світової експансії продукції *Coca-Cola* і за допомогою своєї форми передає думку агресивності завоювання ринків збуту;

4) мовна гра: *Oktopel* = *Oktober* + *Opel* – утворення на основі гри слів у авто-календарі, в якому назва місяця *Oktober* комбінується із назвою марки автомобіля *Opel*;

5) створення комічного ефекту: *Schimpanium* = *Schimpanse* + *Gymnasium* – зневажлива назва для учбового закладу, в якому, як вважається, дають погані знання, а учні мають погану поведінку;

6) поетичність: *verwehrt* = *verkehrt* + *Welt* – дієслово для позначення того, що в світі все перебуває в хаосі;

7) сугестивна функція (у рекламі, у політичних промовах тощо контамінати привертають увагу, закарбовуються в пам'яті і емоційно впливають на слухачів, читачів): *Winternet* = *Winter* + *Internet* – реклама спеціальних тарифів на Інтернет на зимовий період;

8) моделююча функція (семантичне злиття частин контаміната відтворює позначається об'єкта в його істотних рисах): *Econotel* = *economy class* + *Hotel* – позначення готелів економ-класу;

9) кумулятивна функція (ідіоматичність контаміната збільшує його смислову ємність): *denglisch* = *deutsch* + *englisch* – зневажливе позначення німецької мови перенасиченої англіцизмами.

Крім того, можна також виділити наступні функції [4, с. 127–128]:

– створення іронічної модальності: в німецькому дискурсі можна зустріти контамінації зі словом «термінатор», які, як правило, вживаються для номінації осіб, які інтенсивно беруться за справу, дуже енергійні в своїх діях. Так, наприклад, міністра фінансів, Вольфганга Шойбле, опозиція через його реформи управління іронічно називає *Sparminator* = *sparen* + *Terminator*;

– продукування алюзій: *Mappusconi* = *Mappus* + *Berlusconi*, утворене в контексті демонстрацій протесту проти реалізації проекту перебудови транспортного сполучення «Stuttgart 21» прізвисько прем'єр-міністра Мампуса, яке асоціативно пов'язує його з колишнім прем'єр-міністром Італії, Сильвіо Берлусконі, правління якого вважалося комбінацією політичного впливу, влади грошей та контролю за мас-медіа і відповідно зневажанням суспільною думкою;

– оцінність: *Globürokratisierung* = *Globalisierung* + *Bürokratisierung* є неологічним контамінатом з інгерентним пейоративно-оцінним компонентом значення, що характеризує явище світової глобалізації не як джерело можливостей всебічного розвитку світових спільнот, а як масштабне розширення кабінетів, відомств, комісій управлінь, тобто бюрократичного апарату, який його гальмує;

– генерування атмосфери абсурду: *Demokratrur* = *Demokratie* + *Diktatur*, негативно забарвлений контамінат, значення складових лексем якого є взаємовиключними поняттями. Вживається для позначення обмежених можливостей впливу на політичні рішення обраних демократичним шляхом представників народу.

Отже, контаміновані лексеми виконують цілу низку функцій, але здебільшого використовуються для скорочення мовленнєвого ланцюга, надання повідомленню емоційності та оцінності. Цей факт обумовлює вживання контамінатів в першу чергу в публіцистиці, художній літературі та розмовно-побутовому спілкуванні, хоча не можна заперечити той факт, що контамінація є тим способом словотвору, який знаходить застосування у багатьох сферах комунікації.

Література:

1. Жукова А. Н. Семантические и прагматические характеристики лексической контаминации в современном английском языке: диссертация... кандидата филологических наук: 10.02.04 / Жукова Анна Николаевна. – Самара, 2010. – 155 с.
2. Комиссаров В. Н. Теория перевода: Лингвистические аспекты / В. Н. Комиссаров. – М.: Высш. шк., 1990. – 253 с.
3. Лашкевич О. М. Семантика слов-слитков в современном английском языке [Электронный ресурс] / Лашкевич О.М. // Вестник Удмуртского университета (филологические науки). – 2005. № 5 (2). – С. 99–103. – Режим доступа до ресурсу – http://vestnik.udsu.ru/2005/2005-05_2/vuu_05_052_16.pdf
4. Моисеева Н. О. Аксіологічний потенціал лексичних інновацій у німецькомовному публіцистичному дискурсі: дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / Моисеева Наталья Олеговна. – К., 2013. – 242 с.
5. Barz I. Neologie und Wortbildung. Zum Neuheitseffekt von Wortneubildungen/ Irmhild Barz // Neologie und Korpus. –Tübingen: Gunter Narr Verlag, 1998. – S. 11–30.
6. Baumgart M. Die Sprache der Werbung. Eine linguistische Analyse aktueller Werbeslogans// Manuela Baumgart. – Heidelberg: Physica-Verlag, 1992. – 342S.
7. Cannon G. Blends in English Word Formation / Garland Cannon// Linguistics. – 1986. – № 24. – S. 725–753.
8. Davy D. Shortening Phenomena in Modern English Word Formation: An Analysis of Clipping and Blending / Dennis Davy // Franco-British Studies. – 2000. – № 29. – S. 59–76.
9. Donalies E. Die Wortbildung des Deutschen. Ein Überblick / Elke Donalies. – 2. überarbeitete Auflage. – Tübingen: Gunter Narr Verlag, 2005. – 192 S.
10. Hansen K. Wortverschmelzungen. / Klaus Hansen // Zeitschrift für Anglistik und Amerikanistik. – 1963. – № 11. – 117–142 S.
11. Olsen S. Wortbildung im Deutschen. Eine Einführung in die Theorie der Wortstruktur / Susan Olsen. – Stuttgart: Alfred Kröner Verlag, 1986. – 143 S.
12. Wellmann H. Deutsche Wortbildung in europäischen Bezügen – Auswertung einer Bibliographie zur historischen Wortbildung / Hans Wellmann // Praxis- und Integrationsfelder der Wortbildungsforschung. – Heidelberg: Winter, 2000. – S. 281–298.

У. Р. Мочарська,

Тернопільський національний педагогічний університет імені Василя Гнатюка, м. Тернопіль

ВПЛИВ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ УМОВ ТА РОЗВИТКУ ПРЕСИ НА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ ТА МОВИ

У статті проведено огляд суспільно-політичних умов в яких опинилися українці Галичини на початку ХХ століття. Проаналізовано вплив цих умов на формування української культури та поширення української мови на всі сфери суспільного життя. Зокрема здійснено аналіз ряду документів, які визначали статус українських земель, що опинилися під польським пануванням. А також проаналізовано роль і місце періодичних видань того часу у формуванні суспільної думки. Таке вивчення важливих аспектів суспільно-політичного життя української нації даного періоду надає можливість узагальнити досвід державотворення і провести певну аналогію з культурними процесами сьогодення.

Ключові слова: періодика, культура, формування, суспільство, статус, мова.

ВЛИЯНИЕ ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИХ УСЛОВИЙ И РОЗВИТИЯ ПРЕССИ НА ФОРМИРОВАНИЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ И ЯЗЫКА

В статье проведен обзор общественно-политических условий в которых оказались украинцы Галичины в начале ХХ века. Проанализировано влияние этих условий на формирование украинской культуры и внедрение украинского языка на все сферы общественной жизни. Проведен анализ ряда документов, которые определяли статус украинских земель, что оказались под властью Польши. А также осуществлен анализ роли и места периодических изданий в формировании общественного мнения. Такое изучение важных аспектов общественно-политической жизни украинской нации данного периода дает возможность обобщить опыт построения державы и провести некоторую аналогию с культурными процессами сегодня.

Ключевые слова: периодические издания, культура, формирование, общество, статус, язык.

THE INFLUENCE OF PUBLIC LIFE AND DEVELOPMENT OF PERIODICALS PRINTING ON THE FORMATION OF NATIONAL CULTURE AND LANGUAGE

The article provides an overview of political life which made an effect on the formation of Ukrainian culture and defined the status of Ukrainian language in public life. And also carried out an analysis of the role and place of periodicals in the formations of public mind.

So in the first half of the XX century it underwent a process formation of Ukrainian nation and normalization of the Ukrainian language, which is primarily concerned lexical stock language. As for the spread, this process has encompassed most educated strata, however, and many farmers where Ukrainian language was used «natural», joined it. Mostly it was in those areas where farmers are faced with Polish settlers.

Thus, examining the problems of formation and development of the Ukrainian nation and language, we see that the formation of linguistic identity depends on the socio- historical context and linguistic development of the society. The combination of oppression and some freedom, legal obligations and self-will of Polish administration, expanded network of periodicals, including dedicated to the language questions, facilitated the establishment of national conscious individual.

The study of important aspects of social and political life of the Ukrainian nation provides opportunities to generalize the experience of the state creation and to make a certain analogy with the historical processes of the early twentieth century. Today, as in the early twentieth century, defending the idea of unity of the Ukrainian lands was and remains imperative for Ukrainian people.

Key words: periodicals, culture, formation, public life, status, language.

Пізнання історії становлення сучасної української національної культури та мови в усіх її функціональних різновидах – одне із актуальних завдань сучасної культурології та мовознавства. Для дослідників, які вивчають історію українського суспільства, одним з важливих багатопланових історичних джерел є періодичні видання.

Детальний аналіз періодичної преси початку ХХ століття дає можливість зрозуміти процеси, що відбуваються на сучасному етапі розвитку суспільства, зокрема, з'ясувати деякі проблеми становлення сучасної суспільної думки.

Вивчення ж мови періодичної преси певного періоду має істотне значення і для аналізу історії розвитку української літературної мови взагалі. Стильова багатожанровість мови преси дозволяє простежити на її матеріалі важливі процеси і закономірності, показави для певного етапу розвитку мови, зокрема поповнення літературного словника новими лексичними елементами, поступову зміну семантики та стилістичного забарвлення окремих слів, становлення лексичних та словотвірних норм. Крім того, мова газети як одна з форм масової комунікації характеризується своїми специфічними рисами (її загальнодоступність, особливий характер образності, тісне поєднання елементів різних стилів) і, в першу чергу, своїм підкреслено соціальним характером.

Періодичні видання виступають також засобом формування громадської думки, виховання та духовного розвитку особистості, а також є свідченням культурного рівня нації. Вони відіграють одну з основних ролей у розбудові громадянського суспільства та в процесі державотворення.

Дослідження періодичних видань як історичного джерела стають все більш поширеними в сучасній історичній науці. Різним аспектам проблеми посвячено наукові праці О. Анікіної, Н. Барановської, О. Богуславського, А. Бойко, О. Вішки, О. Коновця, М. Романюка, Г. Рудого, Л. Сакади, Н. Сидоренко та ін.

Основою для вивчення україномовної західноукраїнської періодики є праці А. Животка, Ю. Тернопільського. Проблема розвитку галицьких часописів 20-30-х рр. ХХ ст., тематичної змістовності, формування бібліографічних відомостей часописів краю частково розв'язується дослідниками Науково-дослідницького центру періодики Львівської наукової бібліотеки імені В. Стефаника, зокрема – М. Романюком, О. Дроздовською, М. Галушко та іншими. Але, на жаль, увагою дослідників все ще оминається значний масив періодичних видань, а також вивченню підлягають не всі її аспекти.

Вивчення важливих аспектів суспільно-політичного життя української нації надає можливість узагальнити досвід державотворення і провести певну аналогію з культурними процесами початку ХХ ст. Сьогодні, як і на початку ХХ ст., оборона ідеї соборності українських земель була і залишається нагальною потребою українського народу. Як на початку ХХІ ст. світове суспільство спостерігало за подіями в Україні, так і сьогодні вся Європа стежить за вирішенням українського питання. Відтак, можна простежити певну паралель сучасних процесів із тими, що відбувалися на українських землях початку ХХ ст., зокрема в Галичині.

На прикладі Галичини початку ХХ століття, розглянемо вплив суспільно-політичних умов та розвитку періодичних видань на формування національної культури та мови. Після закінчення Першої світової війни проблема галицьких земель набула гостроти на міжнародній арені. Польська влада проводила усі можливі заходи з метою приєднання цих територій до своєї держави. Будь-які прояви українцями національної ідентичності, наражалися на утиски і знаходилися під пильним контролем польської адміністрації. Особлива увага приділялася українській періодиці, адже саме вона, охоплюючи широкі маси населення, могла стати і ставала тим рупором, який висвітлював антиукраїнські дії польського уряду. Як вважав З. Пеленський, автор статті «Покликання української газети» (Свобода 1937), українська газета не повинна була тільки інформувати і формувати, а й об'єднувати українство, що проживало в «границях чотирьох різних держав і в десятках країн нашої національної еміграції», навчати, тобто «давати масам знання світа, людей обставин», а ще «поширювати грамотність та українську цивілізованість».

Традиційно історики поділяють роки польського панування на українських землях на три періоди:

- 1919 – 1923 рр.;
- 1923 – 1926 рр.;
- 1926 – 1939 рр..

Нам видається, що найкраще можна охарактеризувати напружені стосунки періоду 1919–1923 рр., що склалися у Східній Галичині між українською більшістю та новою польською адміністрацією, виразом «взаємне невизнання та невизначеність». Українці Галичини відмовлялися визнати польську державу своїм законним урядом, доки Рада послів Антанти у Версалі не прийняла відповідного рішення.

28 червня 1919 р. на Паризькій мирній конференції Польща зобов'язалася перед державами Антанти гарантувати українському населенню автономію. Згідно з актом, проголошеним на цій конференції, Польща зайняла територію до річки Збруч, начебто з метою захисту цих територій від більшовиків та без права політичного управління тут. Однак, як ми бачимо з подальшого дослідження українсько-польських взаємин, поляки інтерпретували це як дозвіл постійного володіння Східною Галичиною і провадили тут свою внутрішню адміністративну політику методами терору.

З самого початку захоплення Галицьких земель 1919 року, вони не приховували своїх намірів щодо українців. Всі українські землі слід було розглядати як польську колонію, а українці повинні бути «полонізовані». Не очікуючи юридичного дозволу, поляки негайно встановили тут свою адміністрацію. Цього ж року Варшавський сейм прийняв рішення про заборону використання назви Галичина, замінивши її на «Західна Малопольща». Це було зроблено з метою стирання будь-яких історичних зв'язків з Галицьким князівством. Назву українці також замінили на «русини».

Польська конституція, прийнята 17 березня 1921 року, гарантувала право українців на рідну мову в публічному житті та навчанні у початкових школах. А прийнятий 26 вересня 1922 року закон надавав право самоврядування всім трьом областям Галичини: Львівській, Станіславській і Тернопільській. Але ці гарантії так і залишилися на папері. Водночас вони відіграли певну роль в остаточному вирішенні долі західноукраїнських земель Радою послів Англії, Франції, Італії і Японії 14 березня 1923 р. у Парижі, яка визнала суверенітет Польщі над Східною Галичиною.

Саме цей день став початком нового етапу українсько-польських взаємин, який тривав протягом 1923 – 1926 рр. Влучно нам бачиться характеристика даного етапу, як етапу політичного «пресу».

У цей період при владі в Польщі перебували народові демократи (ендеки), які в українському питанні відстоювали «інкорпораційну» програму. Суть цієї програми полягала в тому, щоб окупувати західні землі України, Білорусії і Литви, домогтися визнання нових східних кордонів Польщі, а потім шляхом примусової асиміляції поневоленних народів створити однопольську державу. Тобто польська влада намагалася придушити усі прояви національної культури.

Після приходу до влади Ю. Пілсудського у травні 1926 року розпочався третій етап в історії польського панування на українських землях, який можна було б охарактеризувати як етап «пошуку компромісу». Ю. Пілсудський здійснив державний переворот, в наслідок якого в Польщі був встановлений режим, відомий під назвою «санациї». У його планах було відновлення Польщі «від моря до моря». Підготовка до широкомасштабних зовнішніх акцій вимагала стабілізації внутрішнього становища в країні, зокрема, на території національних меншин. Цим і пояснюється зміна акцентів офіційної політики в українському питанні. На зміну політиці тиску приходить гнучкіша політика певних поступок, пошуку компромісів (іноді імітації поступок і компромісів) з метою створення у поневоленого населення ілюзії ліквідації національного гніту. «Інкорпораційна» політика ендеків витісняється «федералістичною» програмою пілсудчиків.

Суть нової політики полягала у відмові від національної асиміляції, перш за все мовної, яка здійснювалася шляхом примусу. Натомість було запропоновано державну асиміляцію. Для здійснення цієї програми при міністерстві внутрішніх справ 1926 р. створюється спеціальний відділ національностей, а в березні 1934 р. при Президії Ради міністрів Польщі почали діяти Національний комітет і Бюро національної політики.

Надіючись на швидку асиміляцію народів поляки арештовували тисячі активних українських патріотів, велика частина з яких висилалась у заслання. Згідно зі статистикою Червоного Хреста на 1919 рік більше ніж 23 тисячі українців знаходились у польських тюрмах та концтаборах. До 1920 року це число зросло до 70 тисяч. Нейтралізація української інтелігенції була основним завданням поляків. Жорстоке поводження з політичними в'язнями у польських тюрмах стало предметом обговорення на сторінках багатьох газет Франції та Великобританії. Проте жодна з них не потрапила на польську територію.

Політичні партії та культурні організації активно виступали проти полонізації краю. Вони організовували численні демонстрації з метою пробудження патріотичних почуттів у населення. Українці намагалися своїми ж ресурсами покращити свій національний, економічний та культурний стан. Ініціативу взяли в свої руки такі партії: Робітничая партія, Українська соціальна радикальна партія, соціал-демократична партія. Найвпливовішою була Робітничая партія, яка відновила публікацію «Діла», однієї з найпопулярніших українських газет.

Українська преса – важливе історичне джерело усіх сфер державного життя. Особливістю преси як історичного джерела є її поліфонізм. Адже у часописах, крім матеріалів, втілених у власне газетних формах (статтях, замітках, кореспонденціях та ін.), містяться і численні тексти-джерела (законодавчі акти, статистичні матеріали, мемуарно-епістолярні пам'ятки та ін.) [5].

Українська преса Східної Галичини виступала речником захисту національних інтересів у боротьбі з Польщею за панування на цих територіях. Одночасно з цим вона виступала ґрунтом для об'єднання українських земель та національно-культурної ідентичності. У період коли будь-які прояви громадського життя активно придушувалися польським урядом, періодичні видання були чи не єдиним способом самоствердження галицьких українців. За мінімуму демократії і політичних свобод українська преса виступала важливим структурним елементом у розбудові українського громадянського

суспільства в усіх вагомих ланках суспільно-політичного, соціально-економічного, культурно-освітнього, літературно-наукового і мистецького життя [1, с. 66].

Загалом впродовж міжвоєнного двадцятиліття та території Східної Галичини виробилась стійка система національних періодичних видань. Водночас ця система постійно оновлювалася за своїми кількісними і якісними параметрами і все ж виборолла право на функціонування і розвиток.

Саме завдяки цій системі, не зважаючи на національний і соціальний гніт польського уряду, розвиток української культури не зупинився. Особливе зацікавлення і гордість викликало в українців Наукове товариство імені Т. Шевченка, чимала заслуга якого полягає у багаточисельних наукових та історичних публікаціях. До його складу входило понад 200 науковців, серед яких були історики І. Крип'якевич, С. Томашівський, літературознавці М. Возняк, К. Студинський, археолог Я. Пастернак, фольклорист і музикознавець Ф. Колесса. Членство у цьому товаристві було обов'язковим для всіх українських вчених через його унікальну і цінну бібліотеку.

Ще однією організацією, яка сприяла підтримці українських культурних і освітніх закладів, була «Просвіта». Тут діяли народний театр, хори, самоосвітні круги.

Щоб протистояти польській політиці у сфері освіти було сформовано українське освітнє товариство «Рідна школа», яким до 1928 року було засновано 17 приватних гімназій, 9 Педагогічних училищ, 4 професійні школи і 31 початкову школу.

Слід звернути увагу на те, що всі ці освітні заклади могли функціонувати лише завдяки великодушності українських людей, які не будучи багатими, надзвичайно поважали і цінили роботу цих закладів. Були сотні прикладів, коли навіть найбідніші селяни і вдови жертвували кошти для «Рідної школи» чи «Просвіти», а вчителі викладали за низьку заробітню плату. Саме це і зробило можливим функціонування українських навчальних закладів, не зважаючи на часті «придирки» польської адміністрації.

У Львові, Тернополі та інших містах виникали українські музеї. Не занепало і музичне мистецтво, за яке дбало Товариство імені М. Лисенка. Крім того, відновили діяльність міщанські «Братства», «Бесіди», товариства професорів, учителів, адвокатів, лікарів, священників [6].

Щодо Літературної діяльності українських письменників, то вона тісно перепліталася з їх політичними поглядами. Письменники відповідно до своїх ідеологічних уподобань поділялися на три напрями:

- націоналістичний (Д. Донцов, О. Ольжич, О. Теліга);
- пролетарський – про радянський (Я. Галан, П. Козланюк, С.Тудор);
- ліберальний (І. Вільде, Б. Лепкий, Н. Королева) [4, с. 331].

Важких переслідувань зазнавала українська мова та всі, хто вважав її своєю рідною. Оголошення, вивіски, повідомлення на будинках, театральні афіші, заяви до комунальних і державних установ, рахунки в ресторанах, кав'ярнях і т.п. повинні були бути лише на польській мові. Український священник міг потрапити до в'язниці лише за те, що читав молитву за український народ [2, с. 253–254]. Крім того, карали польські суди українських священників і за те, що видаючи метрики вони вписували туди прізвища з українськими закінченнями «ий» а не польськими «і».

Нам видається цілком зрозумілими причини через які поляки виступали проти освіти українців, адже інтелігенція є лідером у політичному, культурному та економічному житті.

Реагуючи на полонізацію освіти, свідомо українська інтелігенція заснувала у Львові таємний Український університет (1921–1925). Масштаби діяльності цього підпільного (сучасники назвали його «катакомбним»), навчального закладу вражають. У період свого піднесення він мав три факультети (філософський, правничий та медичний) і 15 кафедр. Майже 1500 студентів навчалися під керівництвом 54 професорів.

Таємний Український університет був не лише осередком збереження і розвитку української культури, а й центрами формування нової генерації національної еліти.

Відповіддю населення західноукраїнських земель на асиміляторський державний курс стала активна протидія, що виявилася в різних формах та широкому спектрі засобів боротьби за свої права. Найвпливовішими чинниками, які забезпечили українському народові збереження національних ознак, були легальні партії, українське представництво в польському сеймі – легітимні (законні) центри захисту інтересів народу; кооперативний рух – знаряддя самоврядування та економічного самозахисту; греко-католицька церква – духовний посередник між владою і українським народом; робітничий та селянський рух, що були не тільки виявами невдоволення широких народних мас, а й демонстрацією потенціальних можливостей протидії антинародній політиці; ОУН – чинник, який дестабілізував внутрішню ситуацію в Польській державі та підтримував у народі

Таким чином, як ми бачимо, концепція побудови однонаціональної польської держави передбачала асиміляцію національних меншин шляхом політичного тиску на громадян: позбавленням ряду свобод, обмеженням дозволу прийому на роботу, запровадженням мережі польських та утравістичних шкіл, розпорошенням та заміною української інтелігенції поляками.

Ідеологія ендеції силкувалася довести відсутність єдиного українського народу, трактуючи населення західноукраїнських земель як етнос, якому відводилася роль складової польської нації. Звідси посилені натиск на етнімі «русини», вилучення слова «українець» з офіційної термінології, запровадження назви «Східна Малопольща» замість «Східна Галичина».

Проте незважаючи на важкі умови існування українці все ж не втратили своєї національної самосвідомості, а навпаки, шляхом створення українських товариств, кооперативів, політичних організацій, послаблювали колонізаторські зусилля польської держави та сприяли духовному, економічному та соціальному поступу української нації.

Саме періодика відігравала особливу роль у збереженні української культурної та мовної ідентичності в умовах польської влади. Упродовж міжвоєнного двадцятиліття українськомовна періодика виступала чи не єдиним речником захисту національних інтересів, чи не єдиним засобом прояву українського життя.

Література:

1. Галушко М. Українська преса Львова 20–30 рр. : умови, основні показники й тематико-типологічні аспекти розвитку / М. Галушко // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики. – Львів, 2003. – Вип. 11. – С. 66–88.
2. Кулеша Н. Українсько-польські відносини у 20-х рр.. XX ст. (за матеріалами української емігрантської періодики у Німеччині) / Н. Кулеша. – С. 245–259.
3. Лановик Б. Історія України: Навч. Посіб. – 3-тє вид., випр. і доп. / Б. Лановик, М. Лазарович. – К. : Знання-Прес, 2006. – С. 394–399.
4. Політична історія України. Посібник. – К. : Видавничий центр «Академія», 2002. – С. 328–338.
5. Романюк М. Історія української преси: проблеми періодизації / М. Романюк // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики. – Львів, 1993. – Вип. 1. – С. 12.

6. Третій український статистичний річник 1935 р. – Львів, 1935. – С. 162.
7. Храбатин Н. «Пацифікація» в Західній Україні 1930 року у вітчизняній історіографії / Н. Храбатин // Галичина. – С. 325–328.
8. Швагуляк М. «Пацифікація». Польська репресивна акція у Галичині 1930 р. і українська суспільність / М. Швагуляк. – Львів, 1993. – С. 5–41.

УДК 81'373.23: 659.131:66.12

С. В. Насакина,*Одесский государственный аграрный университет, г. Одесса*

СПЕЦИФИКА ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ХРОНОНИМОВ В РЕКЛАМНЫХ ТЕКСТАХ ФАРМАЦЕВТИЧЕСКИХ ПРЕПАРАТОВ

В статье рассмотрено функционирование хрононимов в рекламных текстах фармацевтических препаратов. Исследован потенциал хрононимов как весомых единиц, которые усиливают выразительные возможности медиа-текстов. Анализируется качественный и количественный состав хрононимов в рекламных текстах фармацевтических препаратов на материале украинского, английского и русского языков.

Ключевые слова: хрононим, фармацевтические препараты, рекламные тексты, собственные имена.

СПЕЦИФИКА ВИКОРИСТАННЯ ХРОНОНІМІВ У РЕКЛАМНОМУ ТЕКСТІ ФАРМАЦЕВТИЧНИХ ПРЕПАРАТІВ

У статті розглянуто функціонування хрононімів у рекламних текстах фармацевтичних препаратів. Досліджено потенціал хрононімів як вагомих одиниць, що увиразнюють мову медіа-текстів. Простежується якісний та кількісний склад хрононімів у рекламних текстах фармацевтичних препаратів на матеріалі української, англійської та російської мов.

Ключові слова: хрононім, фармацевтичні препарати, рекламні тексти, власні назви.

SPECIFIC NATURE OF USING CHRONONYMS IN PHARMACEUTICAL ADVERTISING TEXTS

The article deals with the chrononyms in pharmaceuticals advertising texts. Chrononyms' potentiality as expressive means in media-texts are researched. Qualitative and quantitative structure of chrononyms in Ukrainian, English and Russian pharmaceuticals advertising texts are determined.

Key words: chrononym, pharmaceuticals, advertising texts, proper names.

Сегодня среди исследователей, занимающихся рекламой, продолжаются споры по поводу её сущности, силы воздействия, манипулятивного потенциала. Одна группа учёных считает, что реклама обращена не к разуму, а к эмоциям человека, их противники полагают, что ни одна реклама в мире не может заставить без желания адресата совершить покупку, поэтому можно говорить исключительно о функции информирования [8, с. 550]. Согласно третьему подходу, в рекламных сообщениях присутствуют как элементы информации, так и убеждения [6, с. 522].

Междисциплинарный подход в интерпретации **рекламы** позволяет проанализировать это явление с разных сторон. В настоящее время внимание отечественных и зарубежных лингвистов привлекают различные аспекты рекламных текстов: лингво-стилистический, коммуникативно-прагматический, прагмасемантический (Е. И. Зелинская, В. В. Зирка, Ю. Б. Корнева, Н. Н. Кохтев, Т. В. Крутько, В.И. Охрименко, Н. В. Попок, Д. Э. Розенталь и др.). Однако, несмотря на разработанность **маркетинговой, культурологической и лингвистической** концепции, исследование онимного пространства рекламных текстов остаётся ещё не полностью реализованным, поэтому изучение потенциала собственных имён в современных рекламных текстах представляется **актуальным** и перспективным. **Цель** настоящей статьи состоит в анализе использования **хрононимов** в рекламных текстах фармацевтических препаратов. Наша **задача** – определить специфику функционирования **хрононимов** в исследуемом материале.

Объектом рассмотрения в данной статье являются рекламные тексты фармацевтических препаратов. Отметим, что, несмотря на большое количество работ, посвящённых исследованию рекламного текста, рекламные тексты лекарств ещё не подвергались тщательному анализу лингвистов. В качестве **предмета** исследования избраны хрононимы в рекламных текстах фармацевтических препаратов.

Материалом для нашей статьи послужила печатная реклама, размещённая на рекламных флаерах, в буклетах и каталогах. Анализу подверглись 600 рекламных текстов на украинском, английском и русском языках.

Реклама фармацевтических препаратов, вероятно, появилась уже с того момента как человек начал лечить и создавать лечебные средства. Приступая к исследованию **рекламы фармацевтических препаратов**, необходимо априори учитывать двойственное отношение к ней в социуме: одна часть общества считает её необходимой и полезной, другая считает её опасной и вредной. Например, из истории известны случаи, когда мошенническая медицинская реклама приносила вред, в то же время рекламирование безболезненного лечения зубов было полезно для пациента [7, с. 1]. Заметим, что в Украине в 1215-1230 годах монахи Киево-Печерской Лавры Симон и Поликарп составили «Киево-Печерский патерик», в котором было описано действие лекарств, способы лечения и случаи исцеления [3, с. 15], что, на наш взгляд, весьма условно, но можно считать как проторекламой лекарств в Древней Руси. Заметим, что представленная схема «лекарство – способ лечения – исцеление, как результат лечения данным лекарством» является лучшим способом рекламирования.

Собственные имена (Nomina propria) представляют собой имена, которые даются конкретному объекту, лицу для выделения его (её) из ряда одинаковых или подобных [2, с. 62]. Исследователи выделяют в онимном пространстве такие классы собственных имён, как антропонимы, топонимы, космонимы, зоонимы, хрононимы, хрематонимы, идеонимы, теонимы, эргонимы, прагматонимы.

Хрононим, согласно Словарю украинской ономастической терминологии, представляет собой собственное имя исторически важного периода, эпохи, праздника, определённой даты [2, с. 190]. Все ономастические единицы в рекламных текстах фармацевтических препаратов значимы и системно организованы, и таким образом составляют онимное пространство, однако **хрононимы**, по причине их редкого использования играют второстепенную роль в исследуемом материале и находятся на периферии ономастического пространства. В то же время они играют значительную роль в формировании идеи отдельного рекламного текста, поскольку удачный выбор собственного имени во многом определяет смысловую и эмоциональную заданность текста.

Причини виникнення і закріплення в свідомості різних народів **хрононимів** різні і залежать в багатьох від історичного розвитку країни. По думці дослідників, **хрононими** є «зображенням культурної спадщини визначеної етносу» [5, с. 57], наприклад:

Міконазол-Дарниця

У видатного воїна Троянської війни Ахілеса був лише один фатальний недолік: його п'ята... Досить часто люди, які мають мікотичні ураження ступнів страждають від власних міфів, одним з яких є те, що такі проблеми пов'язані з поганою гігієною і лише косметичним дефектом. Для уникнення зараження мікозом ступнів рекомендується постійне застосування зовнішніх противірусних препаратів, зокрема Міконазол-Дарниця

Введення в рекламний текст **хрононима Троянська війна** не тільки концентрує на собі увагу адресата, добуваючи додаткові значення, але і збільшує маніпулятивний вплив реклами.

Хрононими і культура суспільства перебувають у тісній взаємозв'язці, при цьому вони служать в рекламних текстах повністю визначеної цілям: а) вони допомагають привернути увагу визначеної аудиторії, б) з їх допомогою валіруються справжні наміри рекламистів, а іноді створюється ефект свята, наприклад:

Окювайт Компліт

Придбайте Окювайт Компліт!

Гарантовані подарунки до Бабусиного Дня з Окювайт

Включення **геортонимів** – виду хрононимів, власного імені кожного свята, пам'ятної дати, торжества, фестивалю [2, с. 69] буде важливим для визначеної цільової аудиторії. Так, включення в рекламний текст релігійних свят приверне увагу визначеної аудиторії, наприклад:

Антраль

Наступила довгождана весна, яка разом з весняним сонечком і співом птахів, принесла світлий святий святий святий Пасхи. Особливе значення надається пасхальному столу. Вже правдиві християни в час Великого Поста, передшлюбного Пасхи, утримуються не тільки від алкоголю, але і не їдять м'ясних і молочних страв. Але в момент застолья, ви вдруг можете почувати важкість і біль в правому боці, слабкість – це перші сигнали о тому, що вашій печінці потрібна допомога. Препарат «Антраль» від компанії «Фармак» всього за 3-4 тижні відновить її клітини і функції, захистить від дії токсинів...

В вищезгаданому прикладі власні імена **Пасха** і **Великий пост** виступають в певному роді культурним знаком, тобто мають значення для визначеної цільової аудиторії, знайомої з традиціями і обрядами християнства, що посилює рекламний вплив на адресата. **Геортоними** конструюють картину реальності, до якої причастен реципієнт і тим самим впливають на емоційну складову людського свідомості, наприклад:

Diet 360

This year, forget about making a New Year's resolution- start a weight loss.

Підкреслимо, що **хрононими** є інформаційно-знаковими тільки для певної аудиторії, яка знайома з ними і не має ніякого значення – для тих, хто зустрічає дане власне ім'я вперше. Так, небагато представників України знають геортоними – власними іменами свят, які відзначають в США, наприклад: *National Boss Day*, *Columbus Day* або в Канаді: *Civic Holiday*, *Remembrance Day*. Також, не кожному жителю США відомі фольк-геортоним *Зелені свята* або клерикал-геортоним *Покрова Пресвятої Богородиці*.

Хрононими можуть виконувати в рекламних текстах культурно-символічну функцію. Вперше на символічну функцію в стосовно топонімів вказав засновник Одеської ономастическої школи Ю. А. Карпенко, вважаючи, що топонім «не тільки передає географічну і історичну інформацію, але і створює образ, лаконічно виражаючи цілий комплекс, пов'язаний з відповідною реальністю представлений і понять» [4, с. 38]. На наш погляд, **хрононими** не тільки закріплюються в свідомості людей, але і виступають ядром несвідомого у великої кількості людей, що проживають на визначеної території тривалий період часу, наприклад:

Граммидин

Лічить болізне горло!

В час Великої Отчезвенної війни, в Москві видаючийся біолог Георгій Гаузе разом з хіміком Марією Бражниковою синтезували оригінальний антибіотик Грамицидин С.

С тих пор видаючийся досягнення світової науки – Грамицидин С успішно використовується в медицині багатьох країн світу.

Грамицидин С використовується як активний компонент в новому препараті для лікування ангіни, фарингіту і інших захворювань горла – Граммидин

В свідомості кожного народу закріплені певні символи, при згаданні яких виникає стійка асоціативна зв'язь з образом батьківщини, історії свого народу. **Хрононим Велика Отчезвенная війна** в наведеному прикладі, буде виступати експресивним-символом для визначеної цільової аудиторії, являючись «важливим фактором створення національно-культурної картини світу» [1, с. 107].

Отже, рекламна продукція впливає на різноманітні сфери людських контактів – ідеологію, релігію, культуру. В кожному мові існують тільки йому власні імена, в яких накопичено духовний досвід народу, при цьому вони тісно пов'язані з менталітетом, культурою, традиціями народу. **Хрононими** в рекламних текстах фармацевтичних препаратів служать додатковим джерелом виразливості, виконуючи крім номінальної функції також емоційно-експресивну, естетико-просвітельську і стимулювальну функції. В кількісному відношенні **хрононими** представлені наступним чином: 0,3% в українській мові, 0,4% в російській і 0,3% в англійській мові, що підтверджує тезис про розміщення даного розряду онімів на периферії онімного простору в досліджуваному матеріалі.

В перспективі планується дослідження лінгвокультурної складової онімного простору рекламних текстів фармацевтичних препаратів на матеріалі української, англійської і російської мов.

Література:

- Бойко Н. І. Українська експресивна лексика: семантичний, лексикографічний і функціональний аспекти: [монографія] / Н. І. Бойко. – Ніжин: ТОВ «Видавництво Аспект-Поліграф», 2005. – 552 с.
- Бучко Дмитро, Ткачова Наталія Словник української ономастическої термінології / [уклад. Д. Г. Бучко, Н. В. Ткачова]. – Х.: Ранок-ІТ, 2012. – 256 с.
- Ганіткевич Я. Історія української медицини в датах та іменах / Я. Ганіткевич. – Львів, 2004. – 368 с.

4. Карпенко Ю. А. Символічна функція власних назв у поезіях Т. Шевченка / Ю. А. Карпенко // Літературна ономастика: Збірник статей. – Одеса : Астропринт, 2008. – С. 37–39.
5. Неклесова В. Ю. Когнітивна природа власних назв на позначення часу: дис... канд. філол. наук : 10.02.19 / Неклесова Валерія Юріївна. – Одеса, 2010. – 230 с.
6. Berkowitz E. N. Marketing / E. N. Berkowitz, R. A. Kerin, S. W. Hartley, W. Rudelius. – The Irving/McGraw-Hill, 2000. – 736 p.
7. Hess H.W. Productive Advertising / Hess H.W. – Philadelphia : J. B. Lippincott, 1915. – 404 p.
8. Mc Connell C. R. Economics: Principles, Problems and Policies / C. R. Mc Connell, S. L. Brue. – McGraw-Hill Publishing Company, 1990. – 866 p.

УДК 811. 111'42

I. В. Недайнова,

Луганський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Луганськ

КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ АНТИГЛОБАЛІЗАЦІЙНОГО ДИСКУРСУ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ)

У статті крізь призму дискурсного аналізу розглянуто відношення між двома реальіями сучасної картини світу – глобалізацією та антиглобалізацією – як такими, що формують певний концептуальний прошарок, сукупність двох споріднених, але при цьому і відмінних один від одного, концептів ГЛОБАЛІЗМ та АНТИГЛОБАЛІЗМ. Об'єктом нашого аналізу виступає антиглобалізаційний дискурс, а предметом дослідження є його комунікативно-прагматичний потенціал в умовах сучасної дійсності. Метою обраного аналізу є опис комунікативно-прагматичних намірів адресантів антиглобалізаційного дискурсу, що знаходить свою реалізацію в площині комунікативного блоку «Економіка».

Ключові слова: глобалізм, антиглобалізм, концепт, антиглобалізаційний дискурс, комунікативно-прагматичний потенціал, комунікативний блок.

КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ АНТИГЛОБАЛИЗАЦИОННОГО ДИСКУРСА (НА МАТЕРИАЛЕ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА)

В представленной статье через призму дискурсного анализа рассмотрены отношения между двумя реальіями современной картины мира – глобализацией и антиглобализацией – как такими, что формируют определенный концептуальный пласт, совокупность двух родственных, однако при этом и отличающихся друг от друга, концептов ГЛОБАЛИЗМ и АНТИГЛОБАЛИЗМ. Объектом нашего анализа выступает антиглобализационный дискурс, а предметом исследования является его коммуникативно-прагматический потенциал в условиях современной действительности. Цель нашей статьи – описание коммуникативно-прагматических намерений адресантов антиглобализационного дискурса, которые находят свою реализацию в коммуникативном блоке «Экономика».

Ключевые слова: глобализм, антиглобализм, концепт, антиглобализационный дискурс, коммуникативно-прагматический потенциал, коммуникативный блок.

COMMUNICATIVE AND PRAGMATIC POTENTIAL OF THE ANTI-GLOBALIZATION DISCOURSE (A CASE STUDY OF THE ENGLISH LANGUAGE)

In the present article, in terms of the discourse analysis, the relationship between the two realities of the modern world picture – globalization and anti-globalization – is examined such as those that form a certain conceptual layer, i. e., a combination of two related, but at the same time different from each other concepts of GLOBALISM and ANTI-GLOBALISM. The object of our analysis is the anti-globalization discourse, and the subject of this study is its communicative and pragmatic potential in today's reality. The purpose of this article is to describe the communicative and pragmatic intentions of the anti-globalization discourse addressers, and these intentions of implementing their pragmatic goals lie in the economic setting which we call «Economy Communicative unit».

The constitutive characteristics of the anti-globalization discourse are viewed within the communication that has its signals, real communication functioning, its distant degree relationship between its communicants, the sufficient degree of the addressers' objectives and a special level of the communicants' ethics. Pragmatics of this type of discourse is realized through achieving of countering goals and strategy.

These performed criteria allow us to verify the status of GLOBALISM and ANTI-GLOBALISM as the conceptual correlates operating within a particular type of discourse, which has a unique, peculiar only to it, pragmatic communicative potential.

Key words: globalism, anti-globalism, concept, anti-globalization discourse, communicative and pragmatic potential, communicative unit.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасні наукові дослідження свідчать про те, що глобалізація сьогодні виступає основним вектором розвитку цивілізації і має свої стійкі характеристики в економічній, політичній, соціальній та культурологічній сферах (Бауман З., Бебик В., Гидденс Е., Даниленко В. П., Backhaus N., Ceglowski J., Held D., McGrew A.). Представлена світу як новий рівень його процвітання, глобалізація має за мету інтенсифікацію науково-технічного прогресу, укріплення демократії, поліпшення рівню життя людини та культурний розквіт тощо. Однак, факти, що спостерігаються в різних сферах сучасного життя (наприклад, волонтаристська діяльність керівників деяких могутніх країн, гегемонія політичних та економічних країн-лідерів, диктат певних міжнародних інститутів, небезпечний для навколишнього світу індустріальний розвиток та інші), говорять про дещо інші результати. Зафіксовані факти сприймаються світовою громадськістю та окремими індивідами неоднозначно, вони викликають полеміку, в якій піднімаються запитання про сутність глобалізації, про те, що очікуваний її сенс упорядкувати світ в прогресивному напрямку не спрацьовує та призводить до деполітизації та дерегуляції різних сфер глобального суспільства, про те, що вона руйнує традиційний системно-політичний світовий устрій, заснований на принципах державного суверенітету та національно-культурній інтеграції [3; 9; 10]. На наш погляд, саме такий стан сучасного суспільства і викликає до життя ряд практичних завдань, що потребують певних рішень. Ці рішення можуть знайти свою реалізацію в окремому дискурсивному просторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні роки в академічній науці зростає кількість праць, пов'язаних з проблемами дискурсу-теорії взагалі та аналізом різних видів дискурсу зокрема. Наше дослідження засновано на роботах відомих вітчизняних та зарубіжних вчених, таких як Дем'янюк В. З., Карасик В. І., Кубрякова О. С., Левицький А. Е., Потапенко С. І., Радзівської Т. В., Степанова Ю. С., Chouliaraki L., Dijk T.A. van, Fairclough N., Kintch W., Oral Y. та інших. Однак зауважимо, що робіт з аналізу саме антиглобалізаційного дискурсу в лінгвістиці до сьогодні не існує.

Формулювання цілей статті, постановка завдань. Актуальний дискурс, який виникає в одній з площин співвідношення двох концептів сучасної дійсності – ГЛОБАЛІЗМУ та АНТИГЛОБАЛІЗМУ, викликав наш науковий інтерес перш за все з причин малої вивченості їх дискурсивних просторів. Об'єктом нашого аналізу виступає антиглобалізаційний дискурс, а предметом дослідження є його комунікативно-прагматичний потенціал в умовах сучасної дійсності. Метою обраного аналізу є опис комунікативно-прагматичних намірів адресантів антиглобалізаційного дискурсу, що знаходить свою реалізацію в сфері економіки. Завданнями нашої розвідки є виявлення зон кореляції вищезначених концептів, окреслення їх дискурсивного простору, опис комунікативних характеристик та прагматичних намірів учасників цієї комунікації та виявлення ознак, що роблять цю комунікацію окремим видом дискурсу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Результатом різноманітних контрадикторних дій між двома елементами в окремому концептуальному прошарку сучасної картини світу – глобалізацією та антиглобалізацією, які проявляються в різноманітних семантичних взаємовідносинах в мовній системі, стають численні дискусії про їх відносини та ступені зіткнення інтересів. В свідомості мовця ці відносини реалізуються в бачення невід'ємності відношень між цими реаліями як такими, де актуалізація одного з них неодмінно передбачає актуалізацію іншого. Ми називаємо такі відношення корелятивними, тобто такими, що відбуваються між двома концептами в одному концептуальному прошарку сучасної картини світу та мають певні зони пересічення з іншими концептами. Наші попередні розвідки [1] привели до висновку, що когнітивними передумовами формування концепту АНТИГЛОБАЛІЗМ є вербальна передача інформації про глобалізаційні процеси та фіксація непогодженості між процесуальними моделями і очікуваними позитивними результатами при їх реалізації, які зберігалися в колективній свідомості. Здібність людини навчатися новим моделям поведінки через спостереження і аналіз непрямого досвіду (поведінка інших людей та її наслідки) [2; 5] і привела, на наш погляд, до формування нового досвіду, який окреслюється у відповідно новій концептуальній репрезентації. В когнітивному ракурсі ми розуміємо глобалізацію як сигнал для особистості переосмислити когнітивний елемент ГЛОБАЛІЗМ та як чинник, що викликав виникнення нового концепту сучасної картини світу АНТИГЛОБАЛІЗМ у вигляді інтегративної сутності, що має свою реалізацію в сучасному англомовному дискурсі. В сучасній картині світу формується концептуальний прошарок – сукупність двох споріднених, але при цьому і відмінних один від одного, концептів ГЛОБАЛІЗМ та АНТИГЛОБАЛІЗМ, при чому останній все більше претендує на свою самостійність.

В аспекті такого аналізу ми виділяємо комунікативні блоки, що стикаються з окресленими нами пересіченими зонами в концептуальному прошарку, де констатується інформація про когнітивний дисонанс між глобалізацією як прогресивним процесом та антиглобалізацією як джерелом опору негативним наслідкам глобалізаційної динаміки. В даній статті ми ведемо аналіз в площині комунікативного блоку «Економіка», що бачиться нам як функціонально-смыслова текстова одиниця, яка представляє собою вербальну презентацію одної чи декількох комунікативно-пізнавальних подій.

У комунікативному блоці «Економіка» зоною концептуальної кореляції концептів, що піддаються аналізу, виступає економічна сфера, в якій принципи економічного інтернаціоналізму, за думками певної частини населення світу, призводять до нерівноправного розвитку економік окремих держав і, як слідство, до знедолення простих людей [3; 7; 8]. Однак, специфіка антиглобалізаційного дискурсу і полягає саме в тому, що розгортаючись в певній площині та керуючись певними прагматичними настановами, комунікативні практики поширюються та починають проникати і в інші дискурси.

Один з прикладів нашої розвідки показує, як розвиток дискурсивної практики в економічному комунікативному блоці неодмінно торкається політичних питань, які тягнуть за собою підняття проблем соціально-культурної сфери.

Канадська газета «Huff Post» в статті «Davos 2012: World Economic Forum Hit By Igloo-Building Protesters» представляє матеріал про захід, який проводили антиглобалісти з організації «The Occupy movement» в Давосі (Швейцарія), де проходив Всесвітній Економічний Форум [6]. В аспекті комунікативних агентів ми виявляємо *суб'єкт протидії (the Occupy Davos movement – недержавну організацію, що представляє рух «Occupy Davos») («Захопи Давос»)*, яка організовує акції протесту на кожному ВЕФ, та *об'єкту протидії (the World Economic Forum – Всесвітній Форум – економічних питань, що кожного року збирається в Давосі для обговорення міжнародного економічного становища, та big bosses of business and world politics – лідери держав та представники крупних корпорацій і банків, які обговорюють не стільки економічні, скільки політичні питання в аспекті розвитку світу)*. Проблемою комунікативного конфлікту виступає нерівноправний розвиток економік країн – сильні економіки розвиваються за рахунок слабкіших, слабкі країни стагнують (... *Many in Europe and the U.S. – especially those without work – feel betrayed by solutions that they feel favoured the very bankers and financial players blamed for the crisis. In rich and developing economies, income inequalities are on the rise ...* [6]), а прагматичною метою суб'єктів протидії є продовження всесвітньої акції «Occupy Wall Street», що направлена проти гегемонії великих корпорацій та на привертання уваги до незадоволення економічним станом розвитку світу, за який, за думкою антиглобалістів, несуть провину лідери країн та економічні уми, що зібралися в Давосі.

«Емоційно-стильовий формат спілкування» [4, 385] виражається у взаємодії, де мають бути враховані реакції комунікантів, що задіяні в дискурсі. Саме тому ми звертаємо нашу увагу на репрезентації через мову глобалізаційних характеристик як на опис таких впливових сил, що вирішують майбутнє світу та налаштовані одержати певні бонуси, перш за все, на свою користь. Це – політики США та інших могутніх країн, три впливові світові економіки (США, Росія, Франція): ... *Politicians from the U.S. and other countries will be seeking investment in their districts, investors will be hunting out promising young entrepreneurs, and everyone will be looking for the year's next big gadget ...; ... That's a particularly potent message for three world powers facing elections this year – the U.S., Russia and France – as well as for the Arab world after its string of uprisings ...* [6]. Решта висловлювань репрезентує слабкі позиції глобалізації та недоліки в економічному розвитку світу, задля рішення яких і зібрався цього разу Форум – багаті економіки, на думку антиглобалістів, виживають за рахунок бідних країн – в багатьох країнах світу перспективи процвітання стають дедалі хрупкішими, довіра до державних інституцій та президентства падає, нерівність між багатими країнами та тими, що розвиваються, стає вражаючою, економічні ринки не мають стабільності, а виклики єврозони не ясні: ... *In many countries, prospects for prosperity are increasingly fragile. Trust in presidents and CEOs, and the systems they represent, is drying up. Uncertainty lurks for the eurozone, and for Afghanistan, Syria and North Korea as well ...; ... In rich and developing economies, income inequalities are on the rise ...; ... The overarching question for many government leaders will be how to restore growth despite rising debts and sinking market confidence ...* [6].

Зафіксовані в цих прикладах проблеми підтверджують зону конфлікту, що активується в комунікативній ситуації між акцією антиглобалістів та глобальним інститутом – Всесвітнім Економічним Форумом. Комунікація відбувається дистанційно: табір протестувальників розташовано поряд з фешенебельним готелем, де живуть учасники Форуму та багатії на відпочинку. Встановлення на снігу вігвамів та юрт, щоб привернути увагу світових лідерів до реального стану, в якому живе більшість простих людей, виступають яскравими застереженнями можновладцям: ... *An igloo protest camp sprouting*

up amid \$500-a-night hotels and security cordons at the Swiss resort of Davos seems to serve a warning to the world's rich and powerful gathering here: Beware, or you might be sleeping in the snow next year, too... [6].

Особливої уваги заслуговує той факт, що організатори економічного заходу і його учасники (а це близько 40 керівників держав та 18 представників центральних світових банків) визначають основний посыл форуму як «It's the perfect barometer of the temperature of the world» («Даний Форум – ідеальний барометр, що визначає температуру світу!»). На це визначення антиглобалісти представляють своє поняття цієї небезпечної «температури світу» та оснащують свій табір плакатами зі своїм баченням ситуації: «Beware, or YOU might be sleeping in the snow next year, too» (Завтра і ТИ теж можеш спати на снігу!)

Конституційні ознаки даного виду дискурсу, який ми називаємо антиглобалізаційним, знаходяться в межах комунікації, що має свої сигнали (розташування табору перед очима можновладців, скандування антиглобалізаційних викликів та слогани «Beware, or you might be sleeping in the snow next year, too!» та «If voting could change anything it would be illegal.»), реальне спілкування (розмови з людьми, що проявляють зацікавленість, та вимушене обговорення поведінки антиглобалістів організаторами форуму й міською владою з метою уникнення прямого фізичного конфлікту), дистантність (опосередкована комунікація об'єктів та суб'єктів протидії), достатня ступінь посилу мети організаторів акції, комунікативна етика (і протестуючі, і учасники форуму, і влада Давосу дотримуються певних правил поведінки по відношенню до всіх сторін комунікації). Прагматика даного виду дискурсу полягає в наявності мети та стратегії протидії ... an igloo-and-yurt camp and anti-capitalist entreaties ready to greet the big bosses of business and world politics ... та ... «We'll make small actions in the village, we're going to disturb things a little bit,» said organizer David Roth, a Swiss leftist politician camped out for the week ... [6]. Така стратегія та тактики, застосовані в рамках комунікативної взаємодії концептів ГЛОБАЛІЗМ та АНТИ-ГЛОБАЛІЗМ, призводять до досягнення прагматичної настанови, що знаходить реалізацію в межах антиглобалізаційного дискурсу: учасники форуму мають піднімати питання, замовчування яких викликає таке жваве обурення антиглобалістів та змушує їх жити на снігу: ... Business leaders will hold private panels on how to employ more young people, restore faith in leadership, make cleaner energy more economically appealing, and profit from new technology... [6].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Проаналізовані відносини між об'єктами сучасної картини світу ГЛОБАЛІЗМОМ та АНТИГЛОБАЛІЗМОМ можна узагальнити в наступному: представлені концепти належать до одного концептуального прошарку, мають означені зони пересічення, в яких проявляється певна опозиційність їх ціннісних ознак; вони характеризуються взаємозалежністю в актуалізації та мають єдину інтегральну складову – глобальне управління. Ці критерії дають нам право підтвердити статус ГЛОБАЛІЗМУ і АНТИ-ГЛОБАЛІЗМУ як концептуальних корелят, що функціонують в межах певного виду дискурсу. В цій дискурсивній площині АНТИГЛОБАЛІЗМ має своєрідний, притаманний лише йому комунікативно-прагматичний потенціал. Перспективним нам бачиться аналіз комунікативно-прагматичного потенціалу антиглобалізаційного дискурсу в комунікативному блоці «Соціально-культурний простір».

Література:

1. Недайнова І. В. Когнітивний дисонанс як причина виникнення нових концептів / І. В. Недайнова // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – Філологічні науки. – № 14 (273). – Луганськ : Видавництво ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. – С. 52–58.
2. Бандура А. Теория социального научения / А. Бандура ; [пер. з англ.]. – СПб. : Евразия, 2000. – 320 с.
3. Даниленко В. П. Глобалистская картина мира, или глобалистика, глобализм, антиглобализм, глобализация и антиглобалистская борьба. [Електронний ресурс] / В. П. Даниленко. – Режим доступу : <http://www.islu.ru/danilenko/articles/sepirkart.htm>.
4. Карасик В. И. Языковые ключи: монография / В. И. Карасик. – М. : Гнозис, 2009. – 40 с.
5. Солсо Р. Л. Когнитивная психология / Р. Л. Солсо; [пер. з англ.]. – М. : Тривола, 1996. – 600 с.
6. Davos 2012: World Economic Forum Hit By Igloo-Building Protesters [Електронний ресурс]. – Huff Post. – Jan. 23, 2012. – Режим доступу : http://www.huffingtonpost.ca/2012/01/23/davos-2012-world-economic-forum-igloo_n_1223444.
7. Klein N. NO LOGO [Електронний ресурс] / N.Klein. – Режим доступу : http://www.tcnj.edu/~allyn/nologo/naomi_klein.pdf.
8. Mertes T. A Movement of Movements: Is Another World Really Possible? / T. Mertes, B. Cassen, J. Bove / [ed. by T. Mertes] [Електронний ресурс]. – 2004. – Режим доступу : http://www.amazon.com/Movement-Movements-Another_Really_Possible/dp/1859844685/ref.
9. Morse C. Theory of the Anti-Globalization Movement / C. Morse // New Formulation. – No. 1. – V.2. – 2003 [електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.flag.blackened.net/nf/1antiglobalization.htm>.
10. Starr A. Naming the Enemy: Anti-Corporate Movements Confront Globalization / A. Starr. – N.Y. : Zed Books, 2001. – 288 p.

УДК 811 – 111'373.7

Л. М. Нікітюк,

Національний університет «Острозька академія», м. Острог

СОЦІО- ТА ЕТНОЛІНГВОКУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ З ТОПОНІМІЧНИМ КОМПОНЕНТОМ У БРИТАНСЬКОМУ ТА АМЕРИКАНСЬКОМУ ВАРІАНТАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті розглянуто соціо- та етнолінгвокультурне значення фразеологічних одиниць з топонімічним компонентом в англійській мові, проаналізовано спільні та відмінні характеристики фразеологічних одиниць з топонімічним компонентом у британському та американському варіантах англійської мови.

Ключові слова: фразеологічні одиниці з топонімічним компонентом, лінгвокультурні особливості, британський варіант англійської мови, американський варіант англійської мови.

СОЦИО И ЭТНОЛИНГВОКУЛЬТУРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ С ТОПОНИМИЧЕСКИМ КОМПОНЕНТОМ В БРИТАНСКОЙ И АМЕРИКАНСКОМ ВАРИАНТЕ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

В статье рассматривается социо- и этнолингвокультурное значение фразеологических единиц с топонимическим компонентом английского языка, анализируются общие и различные характеристики фразеологических единиц с топонимическим компонентом в британском и американском вариантах английского языка.

Ключевые слова: фразеологические единицы с топонимическим компонентом, лингвокультурные особенности, британский вариант английского языка, американский вариант английского языка.

SOCIAL AND ETHIC LINGUO-CULTURAL PECULIARITIES OF PHRASEOLOGICAL UNITS WITH TOPONIMIC COMPONENT IN BRITISH AND AMERICAN VARIANTS OF THE ENGLISH LANGUAGE

This article investigates social linguo-cultural and ethnic linguo-cultural peculiarities of phraseological units with toponimic component. It also analyses common and different peculiarities of phraseological units with toponimic component in British and American variants of the English language. The article investigates that territorial peculiarities of phraseological units with toponimic component of these variants define their role in the development of a language and society. Through the comparison of phraseological units with toponimic component in British and American variants of English language there were also defined their main linguo-cultural aspects that are represented by historical events and places, in peculiarities of geographical objects, traditions and symbols, economical development and industry. These factors are the basis of individuality of phraseological units with toponimic component in both variants of the English language.

Key words: phraseological units with toponimic component, linguo-cultural peculiarities, British variant of English language, American variant of English language.

Зважаючи на той факт, що англійська мова є однією з найпоширеніших мов світу, не дивно, що у науковців-мовознавців виникає низка проблем для дослідження англійської мови загалом та її варіативності зокрема. Науковці виділяють декілька варіантів англійської мови, основними з яких вважаються британський та американський варіанти, тому що умови їх виникнення тісно переплітаються історично.

Метою нашої розвідки є вивчити та проаналізувати соціо- та етнолінгвокультурологічні особливості фразеологічних одиниць з топонімічним компонентом у британському та американському варіантах англійської мови. Ми звертаємо увагу саме на фразеологічні одиниці з топонімічним компонентом, оскільки у них найбільш відображені етнокультурні риси носіїв мови та їх територіальні особливості, а топонімічні компоненти, які є складовою частиною фразеологізмів підкреслюють та поглиблюють їхнє значення.

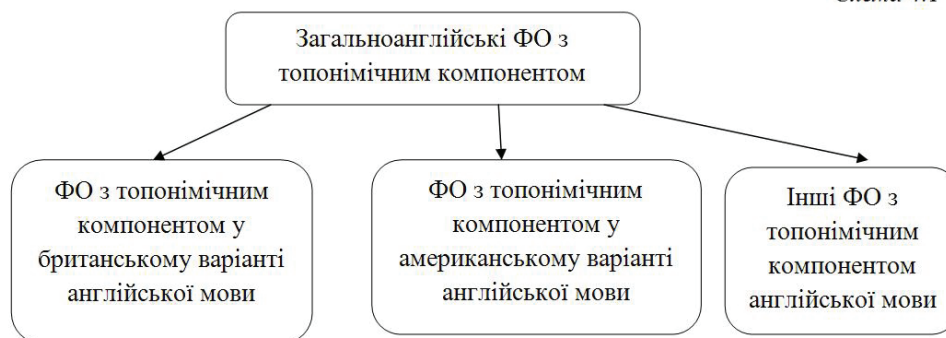
Проблемою територіальної варіативності англійської мови займалися як вітчизняні, так і зарубіжні науковці та дослідники, зокрема Ю.А. Зацний, М.В. Томенчук, О.Д. Швейцер, Л. Бауер, Д. Кристал, П. Траджилл. Деякі науковці досліджували фразеологічні одиниці на основі окремих варіантів англійської мови. Наприклад, дослідженням британського варіанту англійської мови займалися Нагорна О. О. та П'єрні П., а американський варіант англійської мови досліджували Бріль В. Ф. та Соткіна К. Ю. Ми у нашому дослідженні хочемо прослідкувати спільні та відмінні риси соціальної та етнокультурної сфер життя британської та американської націй, виражених у найбільш маркованих одиницях мови – фразеологічних одиницях з топонімічним компонентом.

Фразеологія, на думку більшості лінгвістів, є найбільш специфічною та національно маркованою галуззю мови. Специфіка ФО часто зумовлена позамовними факторами, які, за словами О.В. Куніна, «консервуються в їх образності» [1, с. 64]. Фразеологічна скарбниця містить у собі не тільки багатство мовного фонду, але й культурно-історичні особливості кожної нації. Завдяки фразеологічним одиницям науковці досліджують важливі та цікаві факти про носіїв мови. Щоб вжити фразеологізм у своєму мовленні не завжди достатньо знати лише цей фразеологізм, треба знати, що за ним стоїть, треба розглядати його у зв'язку з культурою країни та її історією.

Географічні назви – також частина історії та культури народу, оскільки вони представляють собою реалії, які відображають національні особливості країни. Тому ми можемо сказати, що фразеологічні одиниці з топонімічним компонентом несуть у собі подвійну цінність та відображають повну картину та відповідність ментальності тієї чи іншої країни чи місцевості.

Зосередивши увагу на аналізі ФО з топонімічним компонентом у англійському та американському варіантах англійської мови, ми можемо зобразити територіальний поділ ФО з топонімічним компонентом такою схемою:

Схема 4.1

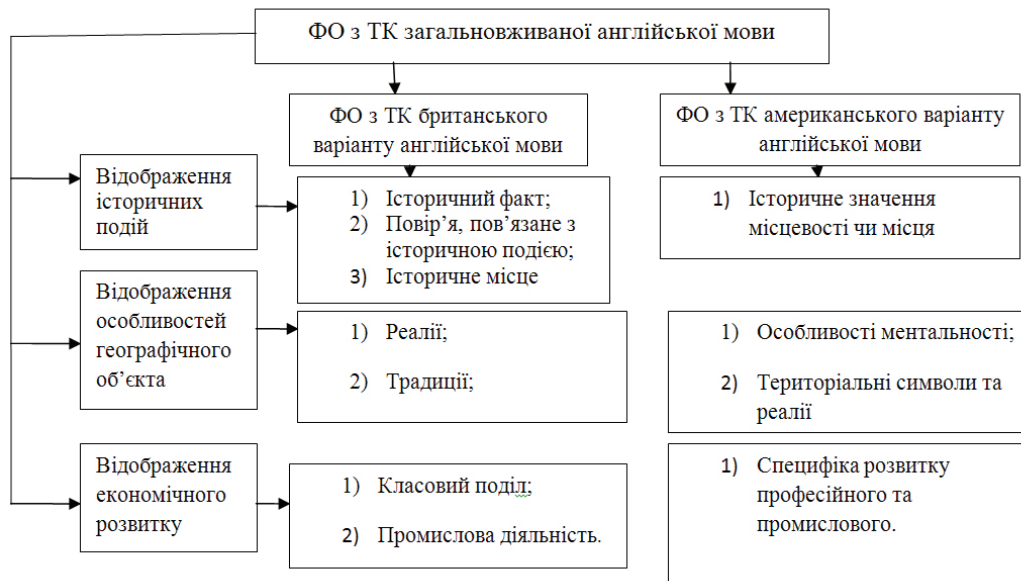


У зв'язку з розвитком суспільного життя, міжнародних зв'язків та розповсюдження інформації, передачі досвіду у тій чи іншій сфері у словниках досить рідко зазначається територіальна приналежність ФО з топонімічним компонентом, тому її дуже важко визначити.

Проаналізувавши класифікацію фразеологічних одиниць з топонімічним компонентом англійської мови загалом, ми зосереджуємо свою увагу на аналізі та порівнянні ФО з топонімічним компонентом у британському та американському варіантах англійської мови, оскільки вони є найбільш спорідненими та пов'язаними. Для того, щоб зробити порівняльний аналіз ФО з топонімічним компонентом британського та американського варіантів англійської мови ми беремо за основу класифікацію ФО з топонімічним компонентом загальної англійської мови продемонстрованої вище.

У нашому дослідженні ми визначили, яку саме інформацію закодовано у фразеологізмах з топонімічним компонентом британського та американського варіантів англійської мови та визначили національні особливості цих варіантів мови. Усю цю інформацію можна показати такою схемою:

Схема 4.2



ФО з топонімічним компонентом британського варіанту англійської мови

Мовна спадщина англійської мови, зокрема британського її варіанта є досить потужною, адже історія її створення довга та сповнена рядом подій. Саме британський варіант англійської мови вважається початковим та основним джерелом англійської мови як такої.

Фразеологізми, як дзеркала, що відображають життя країни та нації в усіх її аспектах є першочерговими та універсальними носіями інформації. У кожній мові є власні фразеологічні одиниці, і вони є не порівнюваним та унікальним явищем кожної мови та кожного народу.

Фразеологічні одиниці з топонімічним компонентом здатні відкрити найглибші таємниці нації та розкрити особливості усіх сфер діяльності країни. Крім того, ФО з топонімічним компонентом є джерелом розкриття історичних фактів та подій тієї чи іншої країни.

З огляду на те, що Велика Британія має багату та насичену історію, то стає зрозумілим, що це не могло не відобразитися у ФО, у склад яких входять топоніми, які підкреслюють особливість відповідної місцевості.

Так, наприклад, у британському варіанті англійської мови можна знайти ФО з топонімічним компонентом, які відображають історичний факт певної територіальної ділянки:

Black as Newgate's knocker – (UK) If things are as black as Newgate's knocker, they are very bad. Newgate – сумнозвісна в'язниця в Англії, в якій стук дверного молотка віщував біду [6].

У фразеологічних одиницях з топонімічним компонентом часто закодована інформація про повір'я, які пов'язані з відповідною територією чи її населенням. Наприклад:

Queer street – бути в боргах, знаходитись у скрутному становищі. Ця фразеологічна одиниця відноситься до XIX століття і заснована на повір'ї, що бідняки мешкають на вулиці з такою назвою і означає «бідність» [4, с. 446];

З фразеологічних одиниць з топонімічним компонентом ми також можемо дізнатися особливості певного місця та його значення в історії:

To meet your Waterloo – бути розгромленим, зазнати поразки (фраза походить від проведеної битви у 1815 році в місті Ватерлоу, де нарешті Наполеон Бонапарт зазнав поразки від військ герцога Велінгтона) [6]. Цей фразеологізм швидко розповсюдився, позначаючи ситуацію, з якою важко впоратись.

З розвитком суспільства розвивається й мова, відповідно з'являються нові фразеологізми, які відображають суспільне життя та устрій. Прикладом може слугувати наступний фразеологізм з топонімічним компонентом:

Brummagem button – фальшива монета, підробка (особливо мідна). [Brummagem перекинуто Birmingham, де в XVII столітті підробляли срібні монети в 4 пенса] [4, с. 139].

Особливе місце у мові займають ФО з топонімічним компонентом, які несуть за собою традиції та звичаї певного народу на відповідній території:

take coals to Newcastle – «робити щось непотрібне» інтерпретуються як місцевість, де існує велика кількість (у цьому випадку вугілля) [4, с. 495].

Крім того, що ФО з топонімічним компонентом пояснюють реалії та описують традиції та звичаї певних територій та народностей, вони ще й визначають територіальні особливості місцевості:

Scotch mist – щось надумане. У цьому виразі відображені особливості кліматичних умов місцевості, зокрема Шотландії, які властиві лише її території.

Також у ФО з топонімічним компонентом британського варіанта англійської мови знаходять відображення особливості матеріального та професійного життя населення відповідних територій. Яскраво відображений класовий поділ районів Лондона:

On Carey Street – If someone is on Carey Street, they are heavily in debt or have gone bankrupt [6];

Man / woman on the Clapham omnibus „звичайна людина, беручи до уваги її погляди на життя” – термін вперше був вжитий у 1900 році. Жителі Clapham (район Лондона), які регулярно користувалися громадським транспортом вважалися середнім класом [3, с. 250];

Get your work into Friday Street – (houses usually apart from the village, Suf) get behindhand with it, пасти задніх, відставати [6].

Фразеологічні одиниці з топонімічним компонентом інформують нас також про трудову та промислову діяльність населення певної території Великої Британії:

Yeoman's service – допомога в скрута, бездоганна служба [6];

Square Mile – позначає фінансову частину Лондона [5].

Важливість територіальних особливостей фразеологічних одиниць з топонімічним компонентом у британському варіанті англійської мови зумовлена особливостями інформування та відображення життя відповідних територій та регіонів Великої Британії про різні періоди та сфери життя населення британців. Такі ФО з топонімічним компонентом є, зазвичай, визначниками походження та містять закодовану інформацію.

ФО з топонімічним компонентом американського варіанта англійської мови

Визначення національно-культурних особливостей мови відбувається у процесі розвитку та діяльності відповідної нації, у створених ними побутових, культурних та історичних цінностях, а віддзеркалюються вони у таких мовних явищах, як фразеологізми, безпосередньо у їхній семантиці.

Хоча землі США були відкриті досить пізно порівняно з іншими регіонами, але розвиток населення цієї країни відбувався стрімко та успішно. Крім того, що країна співпрацювала з іншими державами та переймала чужий досвід, вона за досить короткий період часу вийшла вперед за розвитком новітніх технологій, економічній та культурній сферах. Це все, звичайно, має відображення і на розвиток національної мови. Вагомими особливостями фразеологізмів американського походження є відображення у них розвитку історичних подій. Це все пов'язано з недовгою та активною історичною лінією розвитку цієї нації. Прикладом таких фразеологізмів може бути:

The black hole of Calcutta – темне, задушливе та закинута приміщення чи місце без будь-яких здібностей. (випадок в Індії у 1756 році, коли велика кількість англійських в'язнів були зачинені у маленькому приміщенні на ніч, бугуто з яких померли) [2, с. 68]. (*Upset? I'm not upset. I just want to get the hell of this black hole of Calcutta*).

The Wild West – західні землі Сполучених Штатів приблизно середини 19 століття, коли вони ще були на початковому рівні розвитку та не мали стабільного уряду [2, с. 590].

ФО з топонімічним компонентом американського варіанта англійської мови також характеризують населення певних територій Америки:

Whistling Dixie – якщо когось називають *whistling Dixie*, то це говорить про те, що ця особа описує події кращими чим вони є насправді;

I'm from Missouri show me, I'm not easily persuaded. (Жителі Міссурі мають репутацію скептиків), бути скептиком [6].

Через ФО у вигляді територіальних символів в американському варіанті також відображені міста, регіони і навіть штати:

Big Apple – так називають Нью-Йорк [5].

Big Easy – Новий Орлеан, Луїзіана [5].

Також у ФО з топонімічним компонентом закодовані місцеві особливості:

Arkansas lizard – вош [4, с. 64];

Bird of Washington (розмов.) – американський орел (державний герб США) [6].

Завдяки своєму розвитку економічному, суспільному та промислового, у мові американців з'являються мовні одиниці, які несуть у собі інформацію про особливості цього розвитку. За ФО з топонімічним компонентом можна визначити чим відомі певні міста чи регіони території Америки у їх економічній та професійній сферах:

Tin Pan Alley – вид популярної музики 20-го століття у Америці. Так називають регіон Нью Йорку, де такий вид музики був поширений [2, с. 557];

A Philadelphia lawyer – (висококваліфікований професіонал, який знає свою), а також *as smart as a Philadelphia lawyer, enough to puzzle a Philadelphia lawyer*. З історії одного адвоката із Філадельфії, який здобув своє визнання завдяки виправданню газетного видавця, якого звинуватили у наклепі [6].

Усталення американського варіанта в Америці зумовили соціальний, політичний і економічний розвиток нового суспільства. Специфічні американські природні умови і політичні обставини спричинили виникнення певних урядових і економічних структур та реалій, які знайшли своє відображення у мові нації. Хоча фразеологічний фонд американського варіанту англійської мови, зокрема з топонімічним компонентом не дуже багатий, у зв'язку з тим, що країна є відносно молодою та при її створенні мала великий вплив інших країн та культур.

Література:

1. Аракин В. Д. Вопросы фразеологии и фразеоматики / В. Д. Аракин. – Межвузовский сборник научных трудов / Министерство просвещения РСФСР. Московский государственный пед. институт им. Ленина. – М., 1983. – 196 с.
2. Cowie A. P. Oxford dictionary of English idioms (Volume 2) / A. P. Cowie, R. Markin, R. McCaig. – 1993. – 421 p.
3. Chambers Dictionary of Idioms: English-Ukrainian Semibilingual [ред. В.В. Руденко]. – К. : Всеуито, 2002. – 475 с.
4. Wilkinson P. R. A Thesaurus of English Metaphor / P. R. Wilkinson. – London and New York, 1992. – 777 p.
5. The Free Dictionary. – Режим доступу до джерела : <http://www.thefreedictionary.com/phraseological>
6. Idioms. – Режим доступу до джерела : http://www.learn-english-today.com/idioms/idiom-alphalists/alpha_list_A/id_A2-ach-alarm.html.

УДК 811.111

О. Б. Новосадська,

Чернівецький Національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ ОСНОВИ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ І ПРЕЦЕДЕНТНОСТІ

У статті розглядається проблема інтертекстуальності і прецедентності. Особлива увага приділяється дослідженню інтертекстуальності, прецедентності та лінгвокультурному типажу, як елементів художнього тексту.

Правильність, адекватність сприйняття художнього тексту у великій мірі залежить від попередніх, фонових знань читача (знань реалій, культури). Ця проблема актуальна при перекладі художнього тексту на іншу мову і при сприйнятті текстів літератури.

Ключові слова: інтертекстуальність, інтертекст, текст в тексті, прецедентність, прецедент.

ЛИНГВОКУЛЬТУРНЫЕ ОСНОВЫ ИНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТИ И ПРЕЦЕДЕНТНОСТИ

В статье рассматривается проблема интертекстуальности и прецедентности. Особое внимание уделено исследованию интертекстуальности, прецедентности и лингвокультурного типажа как элементов общей структуры художественного текста.

Правильность, адекватность восприятия художественного текста во многом зависит от предварительных, фоновых, знаний читателя (знаний реалий, культуры). Эта проблема актуальна при переводе художественного текста на другой язык и при восприятии текстов литературы.

Ключевые слова: интертекстуальность, интертекст, текст в тексте, прецедентность, прецедент.

LINGUOCULTURAL BASES OF INTERTEXTUALITY AND PRECEDENCE

The article is devoted to the general ideas of intertextuality and precedence. Special attention is paid to the research of intertextual and precedent-setting texts and linguocultural character.

Correctness and adequacy of perception of fiction texts in many respects depends on the preliminary background knowledge of the reader (the knowledge of realities and culture). This problem becomes acute while translating fiction into other languages and also while perceiving texts of the literature.

Key words: intertextuality, intertext, text in text, precedence, precedent.

Процес сприйняття художнього тексту представляє собою активну мовно-смыслову діяльність інтерпретатора (читача), яка завжди супроводжується мобілізацією його соціального та мовного досвіду, його інформаційного тезауруса. Попередні знання, які дають можливість адекватно сприймати художній текст прийнято називати фоновими знаннями [3, с. 80]. Ці знання реальні, культурні, історичні фактів. Художній текст – один з способів накопичення знань про світ.

В художньому тексті є багато невизначених фокусів, пов'язаних з можливими лакунами в лексиці мовної особистості, які не дають змоги адекватно сприймати текст. Яскравим прикладом сформованості культурної компетентності є релевантне сприйняття інтертекстів, прецедентних текстів та лингвокультурних концептів. Актуально залишається проблема виявлення спільних ознак між інтертекстуальністю та прецедентністю.

Мета статті полягає у висвітленні різних підходів до трактування інтертекстуальності та прецедентності у сучасній лінгвістиці. Серед завдань дослідження зазначимо: простежити історію формування поняття інтертекстуальності й прецедентності; визначити лингвокультурні основи інтертекстуальності й прецедентності; проаналізувати лингвокультурний типаж як зв'язковий елемент інтертекстуальності й прецедентності у художній літературі.

Поняття інтертекстуальності, яке існувало «безіменно» ще з часів Сократа та Аристотеля, як термін було введено в науковий світ відносно недавно – (у 1967) Ю. Крістевою, представницею французької літературної школи та теоретиком – для позначення спільних властивостей тексту, що виражаються в наявності між ними зв'язків, завдяки яким вони можуть багаторізними способами явно чи неявно посилатись один на одного: «будь-який текст будується як мозаїка цитат та трансформація будь-якого іншого тексту» [7, с. 167]. Термін «інтертекстуальність» витіснив інші, близькі за значенням терміни: «вплив», «традиції», «текст у тексті», «текстові ремінісценції» та ін. Під постструктуралізмом, як відомо, розуміють спільну назву для різних наукових течій, які поєднані за принципом більш або менш єдиного науково-методологічного підходу до усвідомлення культури, де текст розглядається як частина постійного процесу змістообміну з культурним середовищем.

Ідеологія інтертекстуальності бере свій початок з філософського діалогізму античності, представленою в роботах М. Бахтіна, де він стверджував, що будь-яке розуміння є співвідношення даного тексту з іншими текстами. Дослідження М. Бахтіна про універсальність діалогічного характеру мови, про те, що будь-який текст виникає як відповідь на інший вже створений текст, лежить в основі інтертекстуальності. Для того, щоб в діалозі, відбувалась комунікація, необхідно, щоб «диктальна», референціальна частина повідомлення («те, про що іде мова») в учасників діалогу співпадала. Це і буде в певному сенсі «інтертекстом». «Два висловлювання, віддалені один від одного і в часі, і в просторі, виявляють діалогічні відношення, якщо між ними є хоч якась змістова конвергенція» [2, с. 116]. Не можна не погодитись з аргументованим твердженням окремих дослідників (М. Кожина, С. Смольников) про те, що найбільш важливою категорією художнього дискурсу можна вважати інтертекстуальність, бо дискурс художнього тексту, не обмежується рамками одного оповідання, він включає інші попередні тексти, обмін думками. Отже, інтертекстуальність є неодмінною структурною ознакою художніх текстів і як *текстова категорія* в процесі функціонування забезпечує прирощення смислу художнього твору.

У дослідженнях міжтекстових зв'язків виділяють декілька провідних напрямків. Перш за все, згідно «широкого» розуміння інтертексту вивчається структурна, мовножанрова схожість обох частин інтертексту – його «архітекстуальності» в термінології Ж. Женетта [5, с. 110]. В той самий час «вузьке» розуміння інтертексту обмежує його дослідження вивченням «матеріальної» схожості частин інтертексту як віднесення до основного тексту інших текстів або їх фрагментів «у вигляді цитат, ремінісценцій та алюзій» [11, с. 53].

Згідно ступеня впізнавання включеного тексту вивчаються «фігури інтертексту»: цитування, ремінісценції, алюзії та різні імітації авторського стилю (пародії, наслідування) [8, с. 240].

Згідно комунікативного напрямку розрізняються пародії та наслідування, з одного боку, де основною умовою комунікативної успішності виступає впізнаваність імітованого тексту та плагіат, умовою успішності якого виступає завуальованість запозиченого тексту, чого будь-яким способом намагаються досягти плагіатори.

Важливо зазначити, що розширене розуміння інтертекстуальності дозволяє віднести в число інтертекстів утворення, які схожі не тільки за структурою, також і за «матеріальною частиною», які характеризуються цілісністю схожості (ізоморфізмом). У цьому випадку туди відносяться переклади, як міжмовні (з однієї мови на іншу) так і міжсеміотичні (театральні постановки літературних творів, екранізації, інтерпретації, рیمейки).

Особливе місце серед таких інтертекстів займає продовження – вторинні тексти, створені професіоналами на основі популярних творів іншого автора чи фольклору, в яких дія продовжується у вже створеному «уявному світі». Наприклад, роман *A. Рінлі «Скарлет»*, створений на основі роману «Віднесені вітром» *М. Мітчел*, або кіноцикл «*Бондіана*», створений різними авторами на основі романів про *Джеймса Бонда* вже після смерті *Яна Флемінга*.

Інтертекст утворюється явною та неявною присутністю в тексті «мінімальної пари». З одного боку виявляємо «інтертекст» – текст, включений в основний текст; з іншого боку – пре-текст (пред-текст, про-текст, протекст, прецедентний текст, «текст-донор», якому уподібнюється і з яким пов'язаний асоціативний інтекст). У вивченні інтертекстуальності дослідницький фокус зосереджений головним чином на інтексті, виходячи з якого вивчаються його зв'язки з «зовнішніми» джерелами. З поняттям інтертекстуальності переплітається поняття прецедентності.

Термін «прецедентний текст» був уперше введений у наукову практику Ю. М. Карауловим у доповіді «Роль прецедентних текстів у структурі і функціонуванні мовної особистості» на VI Міжнародному конгресі викладачів російської

мови і літератури в 1986 р. Науковець наголошує, що особливістю кожного прецедентного тексту є те, що він «виступає як цілісна одиниця позначення», власне як знак, що відсилає до тексту-джерела і репрезентує його за метонімічним принципом «частина замість цілого». Прецедентність визначається як популярність, хрестоматійність, «попит» на цей текст як для мовної особистості, так і мовних груп [5, с. 111]. Водночас Г. Г. Слишкін розуміє прецедентні тексти ширше, знявши деякі обмеження, зазначені Ю. М. Карауловим. По-перше, на думку Г. Г. Слишкіна, можна говорити про прецедентні тексти для вузького кола людей – для малих соціальних груп (сімейний прецедентний текст, прецедентний текст студентської групи і т. д.). По-друге, існують тексти, що стають прецедентними на відносно короткий термін і не тільки невідомі попередникам цієї мовної особистості, але і виходять з ужитку раніше, ніж зміниться покоління носіїв мови (наприклад, рекламний ролик, анекдот) [10, с. 101]. Прецедентний текст – це текст, що є елементом культурної пам'яті народу і регулярно використовується в інших текстах. Вживання в усній і письмовій мові прецедентних текстів сприяє поживленню і поновленню накопиченого культурного фонду.

Прецедентні феномени відрізняються від прецедентів взагалі як явищ або фактів, які відбувалися раніше, перш за все, своєю культурною значимістю [4, с. 27]. По відношенню до слова прецедентні феномени розподіляються на два класи: вербалізовані – прецедентні висловлювання та прецедентні імена; ті які можуть бути вербалізованими – прецедентні тексти та прецедентні ситуації, які зберігаються у свідомості носіїв мови у «згорнутому», мінімалізованому вигляді, у формі інваріанта свого сприйняття [4, с. 190].

Інтертекстуальність та прецедентність в якомусь інтервалі абстракції виглядають як різноіменні поняття, схожі на ідеографічні синоніми, які відрізняються лиш внутрішньою формою представлення ідентичного семантичного змісту: це відношення між двома культурно важливими явищами, які відображенні у свідомості, одне з яких відбувається раніше. Одночасно у лінгвістичному розумінні прецедентні феномени ширші за (інтер)текст, оскільки включають в себе крім вербальних одиниць (імені та висловлювання) одиниці, які можуть бути вербалізованими (текст і ситуацію). Якщо у вивченні інтертекстуальності фокус дослідницької уваги спрямований, у першу чергу на інтекст у складі текста-реципієнта, то дослідження прецедентних зв'язків відбувається у протилежному напрямку: від прецедентного тексту (пре-текста) до інтексту. Спільною рисою інтертекстуальності і прецедентності є, їх приналежність до властивостей «культурних предметів».

Поняття інтертекстуальності виникло в постмодерністській текстології та зосереджено на дослідженні взаємодії тексту з семіотичним культурним середовищем, і представляє собою один з способів трансляції коду культури.

Поняття прецедентності пов'язано з колективними уявленнями у свідомості «культурних предметів», а базовою одиницею лінгвокультурології є концепт, який при будь-якому тлумаченні, зводиться до сукупності суттєвих ознак предметів [3, с. 75]. Бачимо що, «спільним показником» інтертексту, прецедентних феноменів та лінгвокультури виступає культура, яка робить майже неминучою зустріч досліджень інтертекстуальності та прецедентності з лінгвокультурологією та їх евристичне поєднання в теорії «культурної концептології», оскільки «інтертекст» – середовище культурних концептів» [3, с. 82].

Культура в цілому, як матеріальна, так і, перш за все, духовна – прецедентний феномен: технології, соціальні та духовні норми складають «соціогеном», забезпечуючи її розвиток від покоління до покоління.

Однією з найбільш яскравих точок сполучення інтертекстуальності, прецедентності та лінгвокультури є лінгвокультурний типаж, так як в ньому присутні етно та соокультурні властивості людей, які реально існують або які існували в певні історичні періоди.

Лінгвокультурний типаж як ментальна сутність представляє собою абстракцію середнього рівня, що перебуває між абстрактними якістьми та відчуттями (кохання, щастя, справедливість і т. д.) і прототипами окремих предметів. Як будь-яка абстракція, що стоїть за мовним знаком, для лінгвокультурної спільноти лінгвокультурні типи існують, перш за все, у вигляді «багатомірних та недискретних образів», в яких втілюються ці абстракції. Лінгвокультурний типаж має своє ім'я, що співпадає з домінуючою відповідною синонімічному ряду, яка виділяється на основі таких ознак, як частотність, стилістична нейтральність, ступінь синтаксичної свободи, полісемантичність та вживаність в якості семантичного множника при лексикографічному описі цього концепта. Проте лінгвокультурний типаж крім свого основного дискурсивного імені, має і «друге» ім'я, за допомогою якого конкретизується абстракція. Цим другим ім'ям лінгвокультурного типажу може бути ім'я людини, яка колись існувала або є реальною на сьогоднішній день, й ім'я вигаданого персонажа або героя художнього твору.

Наше дослідження показало, що лінгвокультурний типаж детектива в американській лінгвокультурі представлений цілою низкою прецедентних імен (*Nat Pinkerton, lieutenant Colombo, commissaire Maigret*); в англійській літературі – *Miss Marple, Sherlock Holmes, Hercule Poirot*.

Ще довший синонімічний ряд таємних агентів (шпигунів) відкриває, безумовно, *Джеймс Бонд, агент 007*, створений уявою Яна Флемінга.

Отже, інтертекстуальність представляє собою один із способів трансляції коду культури, поняття прецедентності пов'язане з колективною уявою у свідомості «культурних предметів», а базовою одиницею лінгвокультури є концепт. Спільною ознакою інтертексту, прецедентних феноменів та лінгвокультури виступає культура, що дає змогу досліджувати інтертекстуальність та прецедентність разом з лінгвокультурологією. Лінгвокультурний типаж є яскравим прикладом втілення ознак інтертекстуальності, прецедентності й лінгвокультури.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в аналізі прецедентних феноменів в художній літературі британських авторів.

Література:

1. Арнольд И. В. Семантика. Стилистика. Интертекстуальность : [сб.ст.] / И. В. Арнольд ; [науч. ред. П. Е. Бухаркин]. – СПб. : Изд-во С.-Петербург. гос. ун-та, 1999. – 443 с.
2. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. – М. : Искусство, 1986. – 444 с.
3. Воркачев С. Г. Лингвоконцептология и межкультурная коммуникация : истоки и цели / С. Г. Воркачев // Филологические науки. – М., 2005. – № 4. – С. 76–83.
4. Гудков Д. Б. Прецедентное имя и проблемы прецедентности / Д. Б. Гудков. – М. : МГУ, 1999. – 238с.
5. Караулов Ю. Н. Роль прецедентных текстов в структуре и функционировании языковой личности / Ю. Н. Караулов // Научные традиции и новые направления в преподавании русского языка и литературы : доклады. – Москва : Русский язык, 1986. – С. 105–126.
6. Кристева Ю. Бахтин, Слово, Диалог и Роман / Ю. Кристева. // Вест. Моск. ун-та. Сер. Филология. – 1995. – № 1. – С. 97–124.
7. Кристева Ю. Избранные труды : разрушение поэтики / Ю. Кристева. – М. : РОС-СПЭН, 2004. – 350 с.
8. Лотман Ю. М. К построению теории взаимодействия культур / Ю. М. Лотман // Избранные статьи / Ю. М. Лотман. – Таллин : Александра, 1992. – Статьи по семиотике и типологии культуры. – Т. 1. – 479 с.

9. Слышкин Г. Г. От текста к символу : лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе / Г. Г. Слышкин – М. : Academia, 2000. – 138 с.

10. Слышкин Г. Г. Лингвокультурные концепты и метакоцепты : [монография] / Г. Г. Слышкин. Волгоград : Перемена, 2004. – 340с.

11. Солодуб Ю. П. Интертекстуальность как лингвистическая проблема/ Ю. П. Солодуб // Филологические науки. – 2000. – № 2. – С. 51–57.

УДК 81'37:34

В. К. Омельчук,

Національний університет «Острозька академія», м. Острог

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ТЛУМАЧЕННЯ ЮРИДИЧНИХ ТЕРМІНІВ (НА ПРИКЛАДІ СУДОВИХ РІШЕНЬ ВЕРХОВНОГО СУДУ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ)

Стаття присвячена дослідженню семантичних особливостей юридичної термінології на прикладі судових рішень Верховного Суду Великобританії. Автор аналізує визначення та ознаки юридичного терміна, його місце в загальній системі термінознавства та роль у розвитку юридичної лінгвістики. Здійснено семантичний аналіз юридичних термінів, виявлених у судових промовах.

Ключові слова: юридичний термін, терміносистема, судове рішення, лексема, юридичний дискурс, семантика.

Семантические особенности юридических терминов британского варианта английского языка (на примере судебных решений Верховного суда Великобритании)

В статье исследуются семантические особенности юридической терминологии на примере судебных решений Верховного Суда Великобритании. Автор анализирует определения и особенности юридического термина, его место в общей системе терминоведения и роль в развитии юридической лингвистики. Произведено семантический анализ юридических терминов, определенных в судебных речах.

Ключевые слова: юридический термин, терминсистема, судебное решение, лексема, юридический дискурс, семантика.

Semantic Features of British English Legal Terms (on the Example of the UK Supreme Court Judgments)

The article is devoted to the research of semantic features of legal terminology on the example of judgments of the United Kingdom Supreme Court. The author has analyzed definitions and features of a legal term, its place in the general terminology science system and the role in legal linguistics development. Besides, the examples of semantic features of legal terms and reasons of their emergence have been depicted. The types of legal terms of the British English according to the semantic features have been classified. The semantic analysis of legal terms revealed in the UK Supreme Court judgments has been conducted. Taking into account that the legal text is the main element of the legal discourse that is the reason of social and legal development, the author takes into consideration the fact that legal texts stem from professional lawyers who create those texts paying attention to the peculiarities of community functioning. The fact that law status is very high and its language determines the culture level of law creators is undeniable. Functioning as a cognitive and ordering element, legal texts obtain the features of an academic text as well as the features of instruction. Therefore, this has served as a profound source for the linguistic research. Having studied the semantic peculiarities of British English legal terms, approximately 300 lexemes have been analyzed. Consequently, legal terms have been divided into intentional and extensional, and into polysemantic, monosemantic and nominative. This classification has provided an opportunity to study a semantic derivation of legal terminology in detail, and has contributed to the appropriate usage of terms within legal discourse.

Key words: legal term, terminology system, judgment, lexeme, legal discourse, semantics.

Постановка проблеми. В умовах розвитку міжнародних відносин та адаптації українського законодавства до законодавства Європи, все більшої актуальності набуває вивчення юридичного дискурсу. Історично консервативна судова система Великобританії стала об'єктом для реформування після входження країни до Європейського Союзу [11, с. 99]. Створення Верховного Суду ухвалою Парламенту означало передачу повноважень і юрисдикції, яку раніше мав Апеляційний комітет Палати Лордів. Такі реформативні та інтеграційні процеси зумовлюють розширення юридичного дискурсу, зокрема використання певної термінології різними правовими інститутами. Використання мови права у судових процесах вимагає чіткої структурованості, семантичної та лексичної однорідності, а також знання різноманітних юридичних контекстів для правильного вживання лексичних одиниць на позначення юридичної термінології. Таким чином, вважаємо актуальною тему дослідження семантичних особливостей британських юридичних термінів.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Дослідження юридичної термінології привертає увагу ряду науковців, як вітчизняних, так і зарубіжних. Специфіка англосовного законодавчого дискурсу вивчається І. А. Семьонкіною у її праці «Специфіка англосовного законодавчого дискурсу в аспекті перекладу» [4], Н. В. Атрикуцою (праця «Основи вчення про юридичний термін і юридичну термінологію») [3], російськими науковцями С. П. Хижняком у праці «Семантические свойства юридического термина» [5], Г. Х. Шамсеевою у дослідженні «Специфіка английской юридической терминологии» [6] та ін. Закордоном аналізу юридичного дискурсу та термінології присвячено праці М. А. Руїз Моневи (Іспанія), Б. Альбі, А. Варо, Б. Г'юза (Великобританія) та ін. [13]. Ґрунтовними є дослідження іспанських науковців, а саме порівняльний аналіз судових рішень Верховних Судів Великобританії та Іспанії. Зокрема, М. Козма звертає велику увагу на перекладацький підхід до трактування юридичного дискурсу [8].

Завдання дослідження полягає у дослідженні термінології в межах юридичного дискурсу, аналізі семантичних особливостей юридичної термінології, вивчення впливу контексту на значення юридичних лексичних одиниць.

Матеріалом дослідження слугують тексти судових рішень Верховного Суду Великобританії, зокрема аналіз юридичних лексичних одиниць, використаних стороною захисту (2014-2015 рр.).

Виклад основного матеріалу. Відповідно до визначення Н. В. Артикуци, юридичний термін – це «слово або словосполучення, що виражає поняття з правової сфери суспільного життя і має визначення (дефініцію) у юридичній літературі (законодавчих актах, юридичних словниках, науково-правових працях). Юридичний термін співвідноситься з правовим поняттям як першоелементом правового знання і слугує його знаковою (мовною) моделлю, репрезентованою у звуковій і літерній формах» [3, с. 35]. Логіко-смысловую основою для термінологічного значення, що має вигляд дефініції і уза-

гальное найосновніші ознаки і співвідношення правового явища, є сукупність поняття, його внутрішнього змісту, обсягу і структури. Статус і місце юридичного терміна в термінологічній системі разом із його класифікаційними ознаками зумовлюється поняттєвою сутністю. Серед характеристик терміну права знаходимо загально-юридичні, галузеві, міжгалузеві, та суміжні з іншими галузями діяльності [9, с. 167].

Якщо у нормативно-правових актах існує визначення терміна, він вважається кодифікованим та є нормою для використання у всіх подальших законодавчих актах та сфері правової комунікації. Термін, який створюється і функціонує у юридичній науці, хоч і часто не фіксується у законах, але має науковий характер [7, с. 12]. Наукова література пропонує декілька наукових дефініцій юридичного терміна, що презентуються різними науковими школами і підходами. У нашому дослідженні ми керуємось дефініцією, запропонованою Н. В. Артикудою, та під юридичним терміном розуміємо одиницю термінологічної системи права, що входить до загального термінологічного фонду національної мови [3, с. 37].

Невід'ємною ознакою юридичного дискурсу є комунікативна ситуація в юридичній сфері. У поєднанні з екстралінгвістичними факторами вона визначає його відмінні мовні ознаки. Сучасне термінознавство визначає ознаки терміна, що дають змогу відрізнити його від загальнонавчальної лексики: системність, точність, прагнення до однозначності, відносна незалежність від контексту, наявність дефініції, функціональна усталеність, конвенціональність, офіційність, стандартизованість, лаконічність, суворість нормативності, стилістична нейтральність, відсутність експресивності, коректність. Це важливо брати до уваги з метою формування уявлення про нормативні і ненормативні вживання термінів у юридичному мовленні [11, с. 211].

Основним елементом юридичного дискурсу є текст юридичного документа, що зумовлює суспільний соціально-правовий розвиток. Джерелом юридичних текстів є професіонали-юристи, що створюють ці тексти, зважаючи на особливості суспільного устрою. Статус права є надзвичайно високим, його мова визначає рівень культури законодавців. Юридичний текст виконує пізнавальну та наказову функції, маючи ознаки як наукового тексту, так і тексту інструкції [5, с. 104].

Головними джерелами закону Великобританії є загальне право, прецедентне право, акція, законодавство, Закон Європейського союзу, і Європейська конвенція з прав людини. Загальне право, відповідно до визначення Оксфордського словника англійської мови, – це написаний закон Англії, яким управляють Судді Короля, і який походить із давнього та універсального вжитку. Прецедентне право базується на рішеннях, що приймаються судами вищої інстанції та блокують рішення судів нижчої інстанції. Письмове законодавство охоплює закон, створений законодавчим органом та парламентські акти [8, с. 62].

Ми поділяємо думку С. П. Хижняка, що юридична термінологія в своєму становленні пройшла два етапи (донауковий і науковий), і у зв'язку з тим, що в ній об'єктивно присутні терміни, що мають дефініцію, та терміни, що не мають дефініцію, слід визнати, що і співвідношення термінологічного та нетермінологічного значень може бути різним, що дає можливість оцінювати термінологічність як певну семантичну якість, що характеризується більшою або меншою мірою. Наявність у терміна дефініції, яка закріплює термінологічне значення за мовним знаком, можна вважати більш високим рівнем прояву термінологічності. Можна припустити, що саме відсутність дефініції у ряді юридичних термінів спричинила той порядок, при якому термін, як і закон, підлягає різним видам тлумачення [5, с. 108].

З семантичної точки зору, функціонуючі юридичні терміни є неоднорідними. Дотримуючись класифікації С. П. Хижняка, можна виділити такі групи юридичних термінів:

1) терміни, що володіють інтенціональним типом значення (наприклад, покарання – *punishment*), в якому закріплені ознаки, складові внутрішнього змісту слова, тобто його сигніфікації;

2) терміни з екстенціональним типом значення, в якому більш чітко представлене денотативного значення в силу того, що в ньому закріплюється не зміст поняття, а його обсяг, який позначає безліч речей, денотатів, з якими співвідноситься поняття [5, с. 109].

Екстенціональне значення мають терміни, що вживаються в широкому і вузькому значеннях. Наприклад, термін *offence* в широкому значенні позначає образ, порушення, правопорушення, напад; відповідно до Оксфордського словника права, у вузькому значенні цей термін означає лише злочин. Подібний тип значення притаманний термінам, в семантичній структурі яких закладена альтернатива, яка сприяє його ситуативному вжитку, а також багатозначним термінам. Альтернатива міститься в дефініціях низки юридичних термінів: *злочин (crime)* – «діяння, або бездіяння, що визнається статутом або законом неправомірним, і карається державою відповідно до кримінального законодавства»; *вирок суду (sentence)* – «рішення суду, що проголошує покарання для обвинуваченої особи, що визнала себе винною у злочині, або ж була визнана винною рішенням присяжних» [12; 14].

Характер співвідношення інтенціонального та екстенціонального типів значень в загальнолітературній лексиці і в термінології різний. У термінології інтенція слова збільшується внаслідок уточнення та спеціалізації його значення, тенденції до однозначного вживання слова [10, с. 169]. Відповідно в термінології скорочується екстенція слова – кола предметів, до якого воно застосовано. Так, під терміном *апелянт (appellant)* в праві розуміють лише «особу, що подає апеляцію» [5, с. 112; 14].

Англійську юридичну термінологію, що використовується у юридичних текстах, можна класифікувати відповідно до трьох груп.

Перша група характеризується однозначністю, або ж моносемією, що визначає ознаки технічного словникового набору. Наприклад, Оксфордський словник права подає дефініцію лексеми *prosecutor* як особи, що порушує кримінальні провадження та керується законом в ім'я Королеви [12, с. 390]. Українським відповідником попередньо згаданої лексичної одиниці є «обвинувач», що знаходимо в англо-українському словнику Балла [2, с. 174].

Друга група включає напівтехнічний вокабуляр, який, незважаючи на використання у повсякденному мовленні, набуває особливої семантики, яка обмежується певною галуззю знання. До прикладу, лексема *defense* в юридичному контексті має значення «захист», «промова захисника». Однак, використовуючи Оксфордський словник англійської мови, можна прослідкувати ряд інших значень цієї ж лексеми, а саме: (1) «опір проти нападу», (2) «військовий захист», (3) «захист у спорті», (4) «фортифікаційна споруда» [1, с. 273].

Часто один і той же термін вживається з різними значеннями в різних галузях права. Наприклад, термін *застава* має різні значення в цивільному праві та в кримінальному процесі (*lien, bail*). Такого роду полісемію можна розглядати як внутрішньо-системну галузеву багатозначність, обмежену відношенням терміна до того чи іншого термінологічного макрополя, тобто термін зберігає свою однозначність у межах одного термінологічного поля права.

Третя група юридичної термінології є номінативною та охоплює ті лексичні одиниці, що зберігають те ж значення, яким оперують у повсякденному житті. Наприклад, лексична одиниця *privacy* означає «приватність» у різних контекстах [12, с. 383].

Висновки та перспективи. Отже, дослідивши та проаналізувавши семантичні особливості юридичних термінів британського варіанту англійської мови загалом було проаналізовано близько 250-ти одиниць. Ми дійшли висновків, що юридичні терміни поділяються на інтенціональні та екстенціональні (за неоднорідністю значення), а також на багатозначні, однозначні та номінативні. Така класифікація дає змогу більш детально вивчати семантичну деривацію юридичної термінології, а також сприяє правильному вжитку термінів в межах юридичного дискурсу.

Література:

1. Англо-український словник. Том I. А-М. – Склав М. І. Балла. – Київ, 1996.
2. Англо-український словник. Том II. N – Z. – Склав М. І. Балла. – Київ, 1996.
3. Артикуца Н. В. Основи вчення про юридичний термін і юридичну термінологію / Н. В. Артикуца. // Українська термінологія і сучасність: 36. Наук. Праць КНЕУ. – 2005. – № 6. – С. 35–42.
4. Семьонкіна І. А. Специфіка англомовного законодавчого дискурсу в аспекті перекладу / І. А. Семьонкіна. // Вісник ХНУ. – 2010. – № 896. – С. 181–185.
5. Хижняк С. П. Семантические свойства юридического термина / С. П. Хижняк // Известия высших учебных заведений. Поволжский регион. – 2007. – № 2. – С. 104–112.
6. Шамсеева Г. X. Специфика английской юридической терминологии / Г. X. Шамсеева. // Вестник ИГЛУ. – 2009. – С. 180–182.
7. Alcaraz Varó E. Legal Translation Explained / E. Alcaraz Varó, B. Hughes. // Manchester: St. Jerome. – 2002. – 25 p.
8. Cozma M. Semantic peculiarities in the legal discourse: a translation-oriented approach / Mihaela Cozma. // Professional communication and translation studies. – 2010. – № 3. – P. 61–66.
9. Gibbons J. Forensic Linguistics. An Introduction to Language in the Justice System / Gibbons. – Oxford: Blackwell, 2005. – 211 p.
10. Gibbons J. Language and the Law / J. Gibbons. // Annual Review of Applied Linguistics. – 1999. – № 19. – p. 156–173.
11. Mellinkoff D. The Language of the Law / D. Mellinkoff. – Boston: Little, Brown and Co., 1963. – 526 p.
12. Oxford Dictionary of Law – Oxford: Oxford University Press, 2001. – 551 p. – (Fifth Edition).
13. Ruiz Moneva Á. Cognition and context of legal texts: Spanish and English judgments compared / Ángeles Ruiz Moneva // Revista de Lingüística y Lenguas Aplicadas. – 2013. – № 8. – P. 76–92.
14. The Supreme Court of the United Kingdom. Decided cases. [Електронний ресурс] : <https://www.supremecourt.uk/decided-cases/index.shtml>.

УДК 811. 111' 374:659'1

Т. З. Оршинська,

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

СОЦІАЛЬНІ ТА ПРАГМАТИЧНІ ПАРАМЕТРИ АНГЛІЙСЬКИХ ВИГУКІВ

У статті розглядаються соціальні та прагматичні аспекти вигуків сучасної англійської мови – слів, які ще мало привертають увагу науковців, проте широко застосовуються в комунікації, що свідчить про їх важливе і суспільно усвідомлене значення. Аналіз проведено на матеріалі живого мовлення героїв американського серіалу «Друзі», який пропонує широкий спектр комунікативних ситуацій, які й визначають мовленнєву поведінку та лексичну варіативність спілкування.

Ключові слова: комунікативна ситуація, суспільна ідентичність, перемикування коду, гендерні аспекти, соціолінгвістичний аналіз.

СОЦИАЛЬНЫЕ И ПРАГМАТИЧЕСКИЕ ПАРАМЕТРЫ АНГЛИЙСКИХ МЕЖДОМЕТИЙ

В статье рассматриваются социальные и прагматические аспекты междометий современного английского языка – слов, которые редко исследуются наукой, несмотря на их высокий коммуникационный потенциал и общественно осознанное значение. Анализ проведен на материале живой речи героев американского сериала «Друзья», в котором предлагается широкий спектр коммуникативных ситуаций, которые и определяют речевое поведение и лексическую вариативность общения.

Ключевые слова: коммуникативная ситуация, социальная идентичность, переключение кода, гендерные аспекты, социолингвистический анализ.

SOCIAL AND PRAGMATIC PARAMETERS OF ENGLISH INTERJECTIONS

The article deals with social and pragmatic aspects of interjections in Modern English – words that are not often the object of the research notwithstanding the fact that are widely used in communication and are socially relevant. The analysis was conducted on the material of the live communication of the Friends sitcom serial, which offers a wide range of communicative situations determining their speech behavior and lexical variation of communication. The author proves that interjections are gender oriented and can serve as the markers of the person's social identity. In speech interjections demonstrate a wide range of pragmatic meanings.

Key words: communicative situation, social identity, code switching, gender aspects, sociolinguistic analysis.

Так склалося історично, що вигукам нерідко відводяться маргінальні позиції у мові. Ще в латинських граматиках їх описували як явище, що не відноситься до слів, незалежне від синтаксису (з латинської *interjection* – кинутий поміж), проте здатне передавати почуття або стани. У XIX столітті лінгвісти вважали цей клас слів паралінгвістичним або, навіть, нелінгвістичним явищем: «прірва між вигуком і словом є настільки широка, що дозволяє нам стверджувати, що вигук – це заперечення мови [7, с. 295], більше того, «де закінчуються вигуки – починається мова» [7, с. 366].

Подібні твердження все ще зустрічаються в сучасній літературі, зокрема Квірк, Грінбаум та ін. описують вигуки як «винятково емотивні слова, які не вступають у семантичні зв'язки» [12, с. 853], а Крістал поділяє цю думку, називаючи вигук «словом або звуком, кинутим у речення для того, щоб виразити почуття» [8, с. 207].

Серйозною справою змінити суть справи на краще став когнітивний підхід до опису семантики та прагматики вигуків, представлений у роботах А. Вежицької та її послідовників [15; 16; 7; 17; 5; 3], оскільки адекватне сприйняття вигуку можливе лише за умови пізнання явища від функції до суті, а від неї – до перевірки знову виявлених функцій через практику, тобто прагматику [1, с. 2].

Концептуалісти пропонують трактувати значення вигуків за допомогою метамови семантичних примітивів. Однак, їх спроба застосувати декомпозиційний аналіз до семантики вигуків, тобто представити їх структуру метамовою семан-

тичних примітивів, або набором певних універсальних блоків значення, створених для того, щоб передати внутрішні, приховані, іманентні елементи значення, не завжди виявлялась успішною. Адже вигукам притаманна «тонка контекстна чутливість», що зв'язує зміст речення з мовцем [1, с. 8]. Це особливо стосується непохідних, первісних вигуків, які є найдавнішими у мові. Розчленувати їх значення неможливо, оскільки їх семантика є розмитою, дифузною і залежить від цілої низки чинників. Так, вигуки *oh, ah, well, eh, hell, shit, really, why, God, Christ, dear, dear me, I see* та інші на синтагматичному рівні демонструють зовсім різні, нерідко протилежні відтінки значення.

Ще одна проблема простежується при спробі з'ясувати ступінь або міру емоційного забарвлення, що передається за допомогою того чи іншого вигуку. Адже існують різні психічні стани, як приємні, так і неприємні для сприйняття, що відрізняються інтенсивністю вираження. Проілюструємо це на прикладі вигуків, які передають різні модуси сумніву, подиву, здивування.

«*Oh, my God! Is that mine?*» – приємне здивування, несподіванка, що приносить радість.

«*Oh, my God! I've never expected you to be so mean!*» – неприємна несподіванка, неочікуване розчарування.

Сюди ж можна віднести й інші вигуки, що передають значення несподіванки, неочікуваності, раптовості, сюрпризу, як приємні, так і неприємні: *ah!, bless me!, blow it!, dear!, dear me!, eh!, (by) George!, Christ!, God!, gracious!, good gracious!, Good heavens!, hell!, go to hell!, Lord!, oh my Lord! Good Lord! My!, my-o-my!, Oh!, oho!, really!, I see!, well, I never!, why!*

Зазвичай мовленнєва енантіосемія поєднується з особливим інтонаційним оформленням і використовується для досягнення іронічного або саркастичного ефекту: «*I'm sorry... Sorrier than I can say... We can still be friends*». «*Oh, rather*». Інтонація тут є невід'ємним компонентом висловлювання, вона реалізує його комунікативну природу, сприяє ефективності мовленнєвої комунікації. Інтонаційне забарвлення висловлювання, поруч з темпом мовлення, наголосом, жестами та іншими паралінгвальними компонентами визначає його комунікативну спрямованість.

За своїми структурними особливостями вигуки – дуже різноманітна, гетерогенна частина мови, оскільки вона включає одиниці різних рівнів мовної структури – слова, словосполучення, речення клішованого характеру. Усі ці одиниці здатні бути самостійними висловленнями. Межі цієї частини мови нечіткі, «розмиті», оскільки існує значна кількість перехідних одиниць.

Вигуки характеризуються комунікативно зумовленою семантикою, тому що їхнє значення виявляється здебільшого в процесі комунікації.

Об'єктом нашого дослідження є вигуки-експресиви та вигуки-директиви, що вживаються у живому спілкуванні представників різних соціальних груп та мовленнєвій ситуації, що породжують їх вживання на матеріалі серіалу «Друзі» – популярного американського ситкому, що протягом десяти років демонструвався у різних країнах світу і підкорив серця мільйонів глядачів. Цей серіал, попри його яскраво виражений «попсовий» характер, розкриває серйозні соціальні категорії сучасного американського суспільства, такі, як особистісні характеристики, поведінка, захоплення, інтереси, професійні заняття, освітні спеціальності, сексуальні та міжособистісні стосунки чоловіків та жінок, а мовлення його персонажів відображає новітні тенденції та характерні риси живого неформального спілкування.

Ми поставили за мету проаналізувати, чи є вигуки маркерами суспільної ідентичності героїв фільму, і, якщо так, то яку роль відіграють вони у соціальній взаємодії та якими способами передають соціальне значення. Додатково ми намагалися з'ясувати, наскільки комунікативна ситуація (стать, вік комунікантів, їх соціальні ролі, обставини, за яких відбувається розмова) здатна визначати мовленнєву поведінку та лексичну варіативність спілкування.

Так, залежно від ситуації деякі вигуки, що належать до групи вигуків-експресивів, окрім основного значення можуть набувати інших, відмінних, іноді протилежних відтінків. Наприклад, слова *excuse me, pardon, pardon me, I beg your pardon* за своїм основним значенням передають семантику ввічливого вибачення. Але у певному ситуативному використанні вони можуть виконувати іншу функцію, зовсім не пов'язану з мовленнєвим етикетом і виражати обурення, протест, незгоду, вживатися у ролі дискурсних маркерів для перемикання коду чи привертання уваги. При цьому, поряд з іншими паралінгвальними засобами, значну роль відіграє інтонація з якою вони виголошуються. Наприклад: «*I am sorry not to have phoned you, do excuse me... the shift, you know...*». У цьому контексті вигук актуалізує своє денотативне значення – вибачення – і виголошується з інтонацією прохання. А вже в наступному діалозі: «*Excuse me, sir! You're in my office! Look, I have made a lot of cash for this company. Okay? I am taking big bucks! Pesos! Yen! Rubles! You make one little mistake. How dare you say so?*» – вираз *excuse me* виражає незгоду з адресатом, цілковите неприйняття його токи зору, а вигук *okay*, вимовлений з висхідним тоном, про що свідчить знак питання у кінці речення, використовується для вираження застереження, попередження, погрози.

Таким чином, інтонаційне оформлення висловлювання сприяє зміні модусу вигуків, які, за термінологією Р. Харвега, окрім конвенційно-обумовленого прагматичного значення набувають контекстно-обумовлених значень [4, с. 59]. Окрім того, такі вигуки можуть вживатися для організації спілкування, а саме – привертання уваги, встановлення мовленнєвого контакту чи його розмикання. При цьому інтонаційна палітра висловлювань може бути різною – від нейтральної до емоційно забарвленої.

Проілюструємо це на прикладі вигуку *Hi!*, який у словнику тлумачиться як: *Hi/hai/interjection informal (used as a greeting), hello: Hi! How are you?* [11, с. 671]. Аналіз транскриптів до фільму «Друзі» виявив, що, окрім привітання, цей вигук вживається з метою:

а) привертання уваги:

Phoeby: «*Hi! Stop! You're fired! (mimes the cut again)*».

б) встановлення мовленнєвого контакту:

Rachel: «*Oh honey, come on. I am sorry... I don't mind playing my dues, you know, it's just how much am I gonna learn about fashion by walking Mira, the arthritic seamstress to the bathroom*».

(A guy at the end of the table starts laughing). Rachel: (to him) «*Hi! Is my mystery amusing to you?*»

в) продовження перерваного спілкування:

Phoebe: «*All right. (Gets up and walks out)*».

Chandler: *Hi! Sorry. I didn't mean to hurt you. We have something to talk about*».

с) прощання:

Joey: *Oh, I am going for a walk in the rain.*

Rachel: *Ohhh, yeah, me too. Hi!*

Як бачимо, у мовленні вигук *Hi!* проявляє широкий спектр прагматичних значень, інколи навіть протилежних (привітання – прощання), кожне з яких виголошується з відповідною інтонацією, мімікою, жестами тощо. У мовленні розуміння опирається на ці та інші ситуаційні категорії (термін Аргайла) – ключові ознаки дискурсу, якими можуть бути елементи

поведінки, формальні та соціальні ролі учасників спілкування, оточення, фіксовані жести, типові (ритуалізовані) дії тощо [14, с. 36]. Серед соціальних факторів важливими є, насамперед, суспільний контекст розмови, а саме: соціальний статус співрозмовників, тема розмови, місце, де відбувається бесіда – усе це виявляється важливим для вибору лексики у багатьох різновидах мовної спільноти.

Проводячи соціолінгвістичне дослідження, ми не могли оминати гендерні та вікові особливості учасників комунікації, адже вік та стать особи є тим, що найбільше кидається у вічі при першому знайомстві. Багато дослідників дискурсу вивчають гендерні ролі в межах ширшої теорії феміністичних студій. Якщо перші з них фокусують свою увагу на наслідках залежної позиції жінок та її відображення у мові, таких, як використання прийомів хеджингу [10], то інший, більш перспективний напрям визначає гендерні відмінності у спілкуванні з огляду на набуті лінгво-культурологічні відмінності між чоловіками та жінками, які є результатом їх різного повсякденного досвіду [13]. Ми намагалися уникати гендерних узагальнень, усвідомлюючи, що «існує більше відмінностей між жінками нижчого і вищого суспільних прошарків, ніж між жінками середнього класу та чоловіками середнього класу або між різностатевими представниками однієї професії чи будь-якої спільноти» [14, с. 18].

Серед героїв фільму є приблизно однакова кількість осіб жіночої та чоловічої статі. Статистичний аналіз частотності вживання вигуків, попри очікування, не засвідчив, що емоційно-експресивні вигуки (*oh, ah, well, eh, hell, wow, really, why, Oh, my God, Christ, dear, dear me* тощо), вживаються у мовленні жінок частіше, ніж у представників протилежної статі. Отримані результати можуть свідчити як про прагматичне варіювання та прагматичний синкретизм емоційно-забарвлених вигуків, так і, очевидно, про результати гендерної конвергенції, яка спостерігається у сучасному суспільстві.

Для чоловіків характерне використання неввічливих, непристойних, вульгарних та лайливих слів (*Oh, fudge! I've left my wallet at home! Damn it!*), які несуть конотації маскулітності та грубості, таким чином підсилюючи їх мачизм. Мова жінок є більш наближена до норми, вони уникають лайливих слів та вульгаризмів. Згідно з дослідженнями Дженет Холмз, жінки, зазвичай, мають нижчий суспільний статус, отже, у прагненні досягти суспільного визнання, вони змушені вживати більш стандартизовані мовні норми. До того ж соціум покладає на жінку функцію берегині суспільних цінностей, отже, він схильний сприймати їх кращими, ніж чоловіків (мова жінок є моделлю, зразком для мови їх дітей). Не на останньому місці є соціальна роль жінки – традиційно вона (як і діти), є залежними від чоловіків у суспільстві, тому їм не рекомендовано вживати ненормативну лексику, щоб не спровокувати агресію останніх [9, с. 43].

У мовленні жінок превалюють вигуки, що декодують негативні симптоматичні ситуації, а саме:

1) Вигуки, що передають неприємні почуття, відчуття: *Oh Lord!, phew!*

«*Phew! Isn't it disgusting?*»

Симптоматичною ситуацією в цьому випадку є реакція на фізичну взаємодію, безпосередню небезпеку, страх, тощо.

2) Вигуки на позначення жалю, хвилювання, неспокою, каяття, розчарування: *ah!, bless me!, I say!, well.*

«*Well, we used to have a lot of fun!*»

Таким чином виражається реакція мовця на невдачу у діяльності, на результат дій, що виявився невідповідним очікуваному.

3) Слова, що передають відчуття збентеженості, хвилювання, неспокою: *ah!, aha!, eh!, haw!, hell!, bless!, pardon me!*

«*Ah! I didn't mean to do that! I didn't mean to hurt anybody.*»

Тут спостерігається реакція на збій, певну помилку в діяльності, що може спричинити негативні наслідки.

4) Лексеми на позначення фізичного болю, страждання: *ah!, o!, oh!, ugh! wow!*

«*Ugh! This injection is painful!*»

Навіть на перший погляд цілком очевидним є те, що група вигуків на позначення негативних симптоматичних ситуацій чисельно переважає. Цей факт слід розглядати як конкретний прояв загальної закономірності словникового складу мови, що зумовлює інтенсивніший розвиток негативно означених семантичних сфер стосовно сфер позитивної конотації.

Ще одним результатом гендерного аналізу виявилось те, що у мові жінок частіше трапляються «порожні» лексеми (*really, I see, oh, no, you know, well*), так звані «pause-fillers», які виконують функції маркерів дискурсу [6, с. 4]. Вживаючи ці одиниці в розмові, комуніканти уникають небажаних пауз і одночасно мають час, щоб обміркувати й чітко сформулювати свою думку. З цією метою вживаються як первісні, непохідні одиниці (*m-ur, m...er...*), так і вторинні, похідні вигуки (*I mean, let me see/think, what can I say, you know*), причому аналіз показує, що первісні, непохідні одиниці більш характерні для спілкування комунікантів однакового соціального статусу, яке відбувається в неформальних ситуаціях. Їхнє вживання часто вказує на невпевненість, сумнів, вагання мовця, наприклад, «*We'll meet... er... at six*». Вживаючи вигук *er* мовець вирає час, обмірковуючи зміст висловлення і одночасно даючи змогу співрозмовникові зрозуміти те, що висловлення ще не завершено і що він вагається у виборі часу зустрічі. Вторинні, похідні вигуки – це відносно незалежні синтаксично лексеми, які мають розпливчате, нечітке значення, вони не міняють суті висловлювання, а їх активне використання у мовленні жінок вказує на те, що вони при розмові прагнуть уникати різких оцінок, конкретних суджень, а це засвідчує, що жінки більше схильні до кооперації у спілкуванні, ніж чоловіки.

Одним із завдань дослідження було виявити параметри соціальної варіативності вигуків. Логічно припустити, що різні соціальні статуси мовців диктують використання різних мовних форм. Соціальний статус залежить від багатьох чинників, таких, як вік, посада, стать, рівень заможності тощо. Звідси, особа вищого соціального статусу має право вибору стосовно того, який рівень формальності чи неформальності (солідарності) обирати, звертаючись до співрозмовника з нижчим соціальним статусом. Це добре видно на прикладі вигуків-привітань та вигуків-прощань, як нейтральних – *Hello! Good afternoon! Bye!*, так і стилістично-маркованих – *Hey! Hi! Howdy! How's tricks! Ciao! Adieu! mouço.*

Вжите самостійно, привітання виконує функцію простого акту ввічливості. Тональність привітання знаходиться в безпосередній залежності від паралінгвістичних, невербальних засобів мови, зокрема від інтонації, з якою вимовлене те чи інше привітання, від жести, що супроводжує привітання, від погляду, від прихильності комунікантів один до одного, від ситуації, в якій відбувається спілкування тощо.

Цікаво простежити еволюцію неформального вигуку *Hi!*, який у фільмі частіше звучить в американському варіанті *Hey!*, або в його варіанті *Hey, guys!*, що поєднує вигук та іменник-звертання. Вигук *Hi, guys!*, який ще недавно був маскулінно-маркованим (на протигагу *Hi, girls*) останнім часом втратив цю маркованість і в молодіжному сленгові вживається як звертання не тільки до хлопців та змішаних компаній, а й до дівчат. Сцени з фільму переконливо свідчать, що вигук – вітання *Hi, guys!* набув гендерно-нейтрального статусу і є еквівалентним фразі *Hi, everyone!* Цей мовний зсув є результатом феміністичної революції та вимогою політкоректності, яку диктує сучасне суспільство.

У складних мовленнєвих актах вигуки-привітання та прощання вживаються як і засіб організації мовленнєвого спілкування (привертання уваги, встановлення контакту, для його підтримання, стимулювання уваги тощо). Наприклад,

вигуки-привітання поєднуються з іншими видами експресивної лексики, які характерні для початкової фази мовленнєвої взаємодії і утворюють складні мовленнєві акти. Серед них виділяються:

1) питання про стан справ, здоров'я:

Hey, guys. How's it going?

Hi, how are you doing?

У цьому складному мовленнєвому акті простежується одночасне використання різних вигуків – привітання *hey* й етикетного питання *how's it going*;

2) мовленнєвий акт знайомства:

«*Hi. Pleased to meet you. Pleased to meet anyone, quite frankly*». У цих словах поєднується вигук *hi* – привітання, *pleased to meet, how are you doing* етикетні формули ввічливості, що їх використовують під час знайомства;

3) зауваження:

«*Good morning, it's a nice day today, isn't it?*»

Тут для початку розмови використовується складений мовленнєвий акт, першою частиною якого є привітання *good morning*, а другою – зауваження про погідний день;

4) повідомлення:

Phoebey: «*Hi, Rachel! I just had the worst anniversary ever!*»

2) вираження радості:

«*Hey, good to see you! You're looking so good! I am so proud of you!*»

Тут мовленнєва взаємодія починається з привітання та мовленнєвого акту вираження радості, що налаштовує адресата на добрий гумор, прихильне ставлення до співрозмовника.

Було помічено, що різний соціальний статус мовців може бути причиною комунікативних невдач. Проілюструємо це на прикладі сцени «У солярії». Росс Геллер – молодий вчений-палеонтолог, що має ступінь кандидата наук, працює в Нью-Йоркському Музеї історії природи, вирішує відвідати солярій. Між ним та молодим асистентом, який показує йому принцип роботи кабінки, відбувається така розмова:

Assistant: *Well, you catch on quick.*

Ross: *Well, I have a PhD, so...* (Assistant walks out not impressed by his statement).

Ross: *OK! Let's start.* (He takes his bathrobe off and enters the tanning booth).

У цьому епізоді, вживаючи вигук *well* Росс не наближається, а, навпаки, намагається протиставити себе асистентові, підкреслюючи свою соціальну роль. Проте, не отримавши очікуваного захоплення асистента, до системи цінностей якого, очевидно, не входить поняття PhD, Росс зазнає комунікативної невдачі і переводить розмову на інше, для перемикування коду використовуючи дискурсний маркер *OK!*

Нерідко перемикування коду є сигналом до солідарності, до кооперативності спілкування. Наприклад, Аманда – американка, що жила певний час у Великобританії, говорить з британським акцентом, що дратує Моніку, яка ревнує її до Росса. Проте після вечірки, де з'ясується, що Аманда закохана в іншого, Моніка змінює своє ставлення до неї і прощається: «*Cheerio, Amanda! Thanks for having us!*» Прощаючись Моніка вживає вигук *Cheerio*, який має експресивні переваги над іншими розмовними вигуками цього класу, до того ж він характерний для Британського варіанту англійської мови, який так імпонує Аманді. Завершується прощання вигуком-вказівкою на наступну зустріч (*Be seeing you!*) який не тільки розмикає мовленнєвий акт, а й додає ввічливості мовленнєвому етикетові прощання та засвідчує скорочення дистанції при спілкуванні співрозмовників.

Перемикування коду може бути не тільки сигналом до солідарності, а й маркером етнічної ідентичності співрозмовників. Так, Джо Трібіані, виходець з сім'ї італоамериканців, які прибули до Нью Йорку у середині 60-х. Впродовж дня він перемикає код щонайменше тричі: у численних бесідах з друзями він послуговується неформальною лексикою, на роботі – Джо влаштувався екскурсоводом в Музеї історії природи – він веде екскурсії, послуговуючись формальним вокабуляром, а в розмовах зі своєю бабусею він вживає чимало італійських слів, у тому числі вигуки-привітання та вигуки-прощання. Таким чином, його мовний репертуар включає варіативні форми вигуків – від неформальних до формалізованих та запозичених, які нерідко у мовленні використовуються для перемикування коду.

Проведений аналіз переконливо засвідчив, що мова – це соціальна поведінка, а значення слів – це соціальний феномен. А це означає, що мова – це не індивідуальне надбання чи здатність, мова «живе» винятково у соціальній взаємодії, значення формується і «вibraє» у мовному середовищі, а, отже, значення слова потрібно вивчати з урахуванням соціального оточення. Подальше дослідження вигуків доцільно пов'язувати з вивченням їх як об'єкта соціолінгвістики, враховуючи їх прагматичні особливості та зв'язок з паралінгвальними, невербальними засобами, що проливає світло на заплутану проблему декодування значення та ролі цих лексем у мовленні.

Література:

1. Арутюнова Н. Д. Истоки, проблемы и категории прагматики / Н. Д. Арутюнова, Е. В. Падучева // Новое в зарубежной лингвистике: Лингвистическая прагматика. Вып. XVI. – М., 1985. – С. 3–42.
2. Вежицкая А. Семантика междометий / А. Вежицкая // Семантические универсалии и описание языков. – М., 1999.
3. Каптюрова О. В. Вигуки сучасної англійської мови (системний та дискурсний аспекти): автореф. дис... канд. філол. наук / О. В. Каптюрова. – К., 2005.
4. Харверг Р. Стилистика и грамматика текста / Р. Харверг // Новое в зарубежной лингвистике – М. : Прогресс, 1980. – Вып. 9. – С. 50–61.
5. Шаронов И. А. Толкование эмоциональных междометий как знаков восприятия / И. А. Шаронов // Russian Linguistics. Т. 26, № 2. – Kluwer Academic Publishers. 2002. – С. 235–254 <http://dialog-21.14./2007/sharonov.htm>.
6. Abraham W. Discourse particles / W. Abraham. – Amsterdam : John Benjamins, 1991.
7. Ameka F. Interjections: The universal yet neglected part of speech / F. Ameka // Journal of Pragmatics, № 18 – North-Holland, 1992. – P. 101–118.
8. Crystal D. The Cambridge Encyclopaedia of Linguistics / D. Crystal. – Cambridge : Cambridge University Press, 1995.
9. Holms J. An Introduction to Sociolinguistics / J. Holms. – London and New York : Longman, 1992.
10. Lakoff G. Language and women's place / G. Lakoff. – New York : Holt, Rinehart and Winston, 1975.
11. Longman Dictionary of Contemporary English (LDOCE). – Longman, 2003.
12. Quirk R. S. Greenbaum J. Leech and Svartik (eds.) A Comprehensive Grammar of the English Language / R. S. Quirk, J. Greenbaum – London : Longman, 1985.
13. Tannen D. You just don't understand: Women and men in conversation / D. Tannen. – New York : William Morrow, 1990.

14. Van Dijk, Teun A. Society and Discourse. How Social Contexts Influence Text and Talk / Teun A. van Dijk. – Cambridge : Cambridge University Press, 2009.
15. Wierzbicka, A. The semantics of interjection / A. Wierzbicka // Journal of Pragmatics. № 18, 1992 – P. 119–158.
16. Wierzbicka, A. Semantics: Primes and Universals / A. Wierzbicka. – Oxford : Oxford University Press, 1999.
17. Wilkins D. P. Interjections as deictics / D. P. Wilkins // Journal of Pragmatics. № 18, North-Holland, 1992. – P. 101–118.

УДК 811.111'25'366.593+162.2'25'366.593 (045)

К. А. Отрішко,
Національний авіаційний університет, м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ НАКАЗОВОГО СПОСОБУ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

У статті представлено порівняльну характеристику моделей монофункціональних та поліфункціональних спонукальних конструкцій в українській та англійській мовах, а також визначено, які комунікативно-прагматичні типи мовленнєвих актів існують в англійській та українській мовах. Особлива увага приділена недостатньо дослідженим, поліфункціональним засобам вираження спонукання (спонукальним конструкціям із перформативними і модальними дієсловами, дієсловами у формі дійсного, умовного способу та конструкціям з неособовими формами дієслова).

Ключові слова: імператив, категорія способу, комунікативно-прагматичні типи мовленнєвих актів, монофункціональні та поліфункціональні спонукальні конструкції, прескриптиви, сугестиви, менасиви, реквестиви, синтетичний імператив, перформативний імператив, аналітичний імператив.

ОСОБЕННОСТИ ПОВЕЛИТЕЛЬНОГО НАКЛОНЕНИЯ В АНГЛИЙСКОМ И УКРАИНСКОМ ЯЗЫКАХ

В статье представлена сравнительная характеристика моделей монофункциональных и полифункциональных побудительных конструкций в украинском и английском языках, а также определено, какие коммуникативно-прагматические типы речевых актов существуют в английском и украинском языках. Особое внимание уделено малоизученным полифункциональным способам выражения побуждения (побудительным конструкциям с модальными глаголами, глаголами в форме изъявительного, сослагательного наклонения и конструкциям с неличными формами глагола).

Ключевые слова: императив, категория способа, коммуникативно-прагматические типы речевых актов, монофункциональные и полифункциональные побудительные конструкции, прескриптивы, сугестивы, менасивы, реквестивы, синтетический императив, перформативный императив, аналитический императив.

PECULIARITIES OF IMPERATIVE MOOD IN ENGLISH AND UKRAINIAN

The article deals with the comparative characteristic of models of monofunctional and polyfunctional imperative constructions in Ukrainian and English. One also have defined what kinds of communicative and pragmatic types of speech acts appear in English and Ukrainian. The problem of the ways of expressing inducement in the contrasted languages has been outlined. The main function of the first type consists in expressing of inducement. Incentive constructions with modal verbs, verbs in the indicative and subjunctive moods, and constructions with non-finite forms of the verbs represent the polyfunctional constructions. Expressing inducement is not the only function for the above-mentioned constructions. Another important result of investigation concerns the contrastive analysis of the incentive speech acts (directive and menacive). Special attention has been paid to the analysis of incentive constructions from the point of view of the doer of the action.

There has been provided a detailed description of the ways of expressing these acts in English and Ukrainian. It has been found out that incentive speech acts are expressed not only with the help of imperative sentences, the most universal and specialized way of expressing inducement, but also by means of non-imperative and interrogative sentences.

Key words: imperative, category of mood, communicative and pragmatic types of speech acts, prescriptive, suggestive, menacives, requestives, synthetic imperative, performative, imperative, analytical imperative.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими завданнями. Наказовий спосіб вважається однією з актуальних та малодосліджених тем, що і викликає загальний інтерес до проблеми порівняльного вивчення функціонально-семантичного і комунікативно-прагматичного аспектів англійської та української мов. Результати дослідження можуть бути використані у подальшому вивченні окремих теоретичних питань функціонального і комунікативного аспектів синтаксису і семантики досліджуваних мов, а також під час перекладу спонукальних конструкцій, враховуючи значення комунікативно-прагматичних типів мовленнєвих актів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дієслово – це частина мови, яка виражає граматичне значення дії. Граматичне значення дії розуміється широко: це не тільки діяльність у власному розумінні цього слова, а й стан і просто вказівка на те, що даний предмет існує, що він відноситься до певного класу предметів. Граматичні категорії англійського та українського дієслова є предметом численних робіт з теорії та історії граматичного ладу англійської та української мов [6, с. 89].

В англійській мові дослідженням даної проблеми докладно займалися такі видатні дослідники-лінгвісти як Л. С. Бархударов, Б. А. Ільш, А. І. Смирницький, а в українській К. С. Аксаков, В. В. Виноградов, І. І. Давидов, О. В. Ісаченко, О. М. Пешковський та багато інших. Категорія способу дієслова по-різному тлумачиться у лінгвістичній науці. Різноманітність поглядів обумовлена тим, наскільки автори враховували форму та зміст, наскільки вони знаходилися під впливом аналогії інших мов, та яка їхня позиція у питанні граматичної омонімії [1]. І.Б. Хлебнікова окреслює поняття способу дієслів як граматичну категорію, що виражає модальність у формі дієслова [8, с. 10]. Під модальністю вона розуміє понятійну категорію, що відображає комплекс значень, котрі мають різні рефлексії у мові та реалізуються, головним чином, у присудку та у способі дієслова [8, с. 7]. Спосіб – це морфологічна категорія, яка виражає у протиставленні форм дійсного, наказового і умовного способів відношення дії до дійсності. Як в українській, так і в англійській мовах розрізняють три способи дієслова: дійсний, умовний і наказовий, що протиставляються один одному за позначенням реальності (дійсний спосіб) – нереальності (умовний і наказовий способи) дії.

Відповідно до функцій, які виконує імператив, вчені виділяють монофункціональні та поліфункціональні спонукальні конструкції. До монофункціональних входять спонукальні конструкції з синтетичним, аналітичним та перформативним дієсловом. Серед поліфункціональних спонукальних конструкцій вчені-лінгвісти виділяють спонукальні конструкції з модальним дієсловом, з дієсловом у формі умовного та дійсного способів, із неособовими формами дієслова та бездієслівні спонукальні конструкції [2].

Якщо говорити про комунікативно-прагматичні типи мовленнєвих актів наказового способу в англійській та українській мовах, то у мовознавстві ХХ століття здійснено декілька спроб покласифікувати висловлення спонукальної семантики (І. Андрєєва, Л. Бірюлін, О. Володін, Г. Дрінко, М. Косілова, А. Маслова, М. Мілих, С. Мясоедова, О. Нарушевич-Васильєва, А. Немешайлова, К. Неустров, О. Петрова, Ц. Саранцацрал, Л. Фоміна, С. Харченко, В. Храковский тощо) [2].

Специфіка семантики спонукальних конструкцій насамперед визначається функціональним призначенням імператива. У кожному конкретному мовленнєвому акті волевиявлення зазвичай присутня оцінка повідомлюваного як мовцем, так і слухачем (слухачами). Повідомлюване відповідно може розцінитися як прохання, порада, дозвіл, побажання, інструкція тощо. Проте всі спонукальні конструкції мають спільний смисловий компонент – значення волевиявлення. Розуміючи складність розв'язання проблеми, спробуємо відзначити типи спонукальних конструкцій, які були виділені в класифікаціях, розроблених у дисертаційних дослідженнях українськими та російськими лінгвістами в останні роки. Так, Л. Фоміна, аналізуючи різні типи директивних мовленнєвих актів, виділяє серед них прохання, клопотання, наказ, вимогу, пораду, застереження, пропозицію та запрошення [5, с. 15].

Г. Дрінко розподіляє спонукальні речення за чотирма основними типами мовленнєвих актів, виділених у теорії мовної комунікації: прескриптивні, реквестивні, сугестивні та менасивні мовленнєві акти. На її думку, прескриптивами є команда, наказ (розпорядження), вимога, дозвіл, заборона; реквестиви – це прохання (благання); сугестиви – порада, пропозиція; менасиви – застереження, погроза [2].

Метою дослідження є контрастивний порівняльний аналіз особливостей спонукальних конструкцій в англійській та українській мовах. Мета дослідження визначає конкретні **завдання** роботи:

- сформулювати загальні відомості про категорію способу як в англійській, так і в українській мовах;
- визначити способи утворення наказового способу в англійській та українських мовах;
- порівняти комунікативно-прагматичні типи мовленнєвих актів в англійській та українській мовах;
- описати та порівняти моделі монофункціональних та поліфункціональних спонукальних конструкцій в українській та англійській мовах;

Виклад основного матеріалу. В англійській та українській мовах спонукальні конструкції мають однакове значення, але виражаються за допомогою різних конструкцій. На відміну від української мови, де наказовий спосіб у другій особі однини й множини має різні закінчення (читай – читайте), в англійській мові є лише одна форма наказового способу, яка збігається з інфінітивом, без частки *to*: *to come* – *Come!*

Конструкції з дієсловом *let*, які спонукають третю особу до дії, прийнято називати аналітичними [7, с. 104]: «*Let him be ever silent on this point*» [9, с. 140].

Також слід згадати про конструкції з перформативними дієсловами, які чітко та однозначно виражають спонукання. Наприклад, речення «Я наказую вам стояти», означає тільки наказ.

Щодо поліфункціональних конструкцій, для яких вираження спонукання є вторинною функцією, то до них входять спонукальні конструкції з модальними дієсловами: *must*, *have to*, *should*, *ought to*, *be to*, *need* та інші, спонукальні конструкції з дієсловами у формі умовного способу, які представлені такими конструкціями, як: *Pron.(N)'d better + V inf.*; *want + complex object*; *Pron.(N) + would rather + V inf.*; *if I were you*; *I'd like*, спонукальні конструкції, у яких дієслово вживається у формі дійсного способу, спонукальні конструкції з неособовими формами дієслова (інфінітив, герундій, дієприкметник) та бездієслівні спонукальні конструкції – це, насамперед, адвербіальні конструкції які вказують на те, як треба здійснювати дію або напрямок руху та конструкції із вигуком.

А.П. Ярещенко зауважує, що формальною сферою вираження спонукання до виконання дії є наказовий спосіб – імператив, який відрізняється від інших способів спеціальним модальним значенням, емоційно-спонукальною насиченістю, експресією, інтонаційним оформленням, своєрідністю формоутворення та структури. Визначення наказового способу, яке існує в сучасному українському мовознавстві, не відбиває, на думку дослідника всіх специфічних характеристик волевиявлення цієї граматичної категорії: у ньому акцентується увага лише на категоричності волевиявлення. Він вважає, що правильніше називати наказовий спосіб «вольовим» [1].

В українській мові, дієслова наказового способу змінюються за числами та особами, а форми утворюють морфологічну парадигму, що складається з трьох особових синтетичних форм: 2-ї особи однини, 1-ї і 2-ї особи множини.

У сучасній українській мові виступають три різновиди форм наказового способу:

а) з нульовою флексією у 2-й особі однини в дієсловах з основою на приголосний 0 (0)⁺ читай, знай, чіпай, надсилай, вимагай; у 1-й особі множини ці дієслова мають флексію -ймо, а в 2-й особі множини – флексію -те: читаймо, знаймо, чіпаймо;

б) з нульовою флексією у 2-й особі однини в дієсловах з кінцевим твердим приголосним [ж], [ч], [б], [п], [в], [м] та [р] (ріж, плач, насип, вір) та з м'яким приголосним [з'] [с'] [дг], [л'], [н'] (злізь, винось, сядь, дозвольть, стань); у 1-й особі множини виступає флексія -мо: ріжмо, плачмо, вірмо, злізьмо, виносьмо, сядьмо, дозвольтьмо, станьмо; у 2-й особі множини – флексія -те: ріжте, плачте, вірте, злізьте, виносьте, сядьте, дозвольтьте, станьте;

в) флексією -и у 2-й особі однини (вези, кажи, зроби, простуди), та в дієсловах, що мають збіг приголосних у кінці основи (тягни, торкни, увімкни); у 1-й особі множини виступає флексія -імо рідше -ім : везімо, кажімо, зробімо; у 2-й особі множини – флексія -іть (або рідше -іте): везіть, кажіть, зробіть, простудіть, тягніть, торкніть, увімкніть [4, с. 13].

Засоби вираження прескриптивних мовленнєвих актів репрезентовані двома групами речень: імперативними та неімперативними.

1) імперативну групу складають речення із синтетичним та аналітичним імперативом. Синтетичний імператив є основним засобом вираження наказу в мовах, що зіставляються: англ.: «*Give my love to Colonel Forster*» [9, с. 340]; укр.: «Поштривай, щось скажу!» [3, с. 84].

2) до групи неімперативних речень входять:

а) речення з модальними дієсловами: англ. «*You must therefore allow me to follow the dictates of conscience on this occasion, which leads me to perform what I look on as a point of duty*» [9, с. 120]; укр.: «Стрілець мусить стріляти» [3, с. 85].

б) бездієслівні речення: англ.: «*Silence! Silence!*» [9, 98].; укр.: «– Руки вгору!.. – блиснула сталь пістолета, наставленого сторч» [3, с. 202].

в) в українській мові широко вживаються речення з дієсловом в інфінітиві: «– Боже мій, Боже! Бідолашний, не сповні вже... Що теє лихо з людьми робить!... «Тікати! Тікати!» – поривається в нім усе, але він удає спокійного, байдужого» [3, с. 57].

г) речення з дієсловами у формі дійсного способу: укр.: «Та облиш, синку: то не чоловіцьке діло» [3, с. 87];

У групі неімперативних речень домінуючим засобом вираження наказу в англійській мові є бездієслівні речення. Характерними для української мови є речення з дієсловом у формі інфінітива. Питальні речення для передачі наказу не вживаються в обох мовах.

Реквестивні мовленнєві акти до яких відноситься «прохання» («благання»), є найбільш частотним типом мовленнєвого акту в англійській та українській мовах.

У мовах, що зіставляються, для вираження прохання вживаються три типи речень: імперативні, неімперативні та питальні.

1) до групи неімперативних речень у мовах, що зіставляються, входять:

а) речення з дієсловами у формі умовного способу: англ. «It would be much better to wait till Jane was well» [9, с. 56];

б) реченнями з дієсловами у формі дійсного способу: англ. «I really advise you to make your purchase in that neighborhood» [9, с. 47]; укр.: «Та поцілуйся, поцілуйся вже з ним, Марійко!» [3, с. 102];

в) реченнями з модальними дієсловами: англ.: «You must confess that he didn't speak so well of Wickham as he formerly did» [9, 339]; укр.: «Тобі треба піти туди, глянути, побачити батька, побачити матір» [3, с. 226];

г) реченнями з перформативним дієсловом to ask 'просити': англ.: «I ask you only believe me, my gratitude is warmly excited by such affectionate» [9, с. 151]; укр.: «Я прошу вас повернутися» [3, с. 147];

ґ) бездієслівними реченнями: англ.: «A carriage, please» [9, с. 157]; укр.: «По черзі» [3, с. 82].

Спонукальні висловлення «порада» та «пропозиція» належать до сугестивних мовленнєвих актів. Наприклад, в англійській мові: «Mr. Collins, you must marry. A clergyman like you must marry» [9, с. 130].

В українській мові порада виражається реченнями з аналітичною формою імператива Нехай (Хай) + дієслово: «Нехай скалозублять, прохвости. Все одно то ті, що або вже там бували, або кандидати...» [3, с. 33]. Поширеним засобом вираження поради в англійській мові є речення з модальними дієсловами: «You need not distress yourself» [9, с. 446].

Групу менасивних мовленнєвих актів становлять застереження та погрози, які мають практично подібну прагматичну спрямованість, тобто містять обіцянку виконати несприятливі для адресата дії у випадку погрози або попередити про несприятливі наслідки таких дій у випадку застереження, як, наприклад, в українській мові: «Слухайте, коли приказують! Ви заарештовані! Следуйте за мною.» [3, с. 36].

Розглянемо структурно-семантичні моделі спонукальних одиниць в англійській та українській мовах. Усі спонукальні конструкції, виходячи із функцій, поділяються на монофункціональні та поліфункціональні.

У монофункціональних спонукальних конструкціях центральне місце посідають конструкції з дієсловом у формі синтетичного імператива. В англ. мові: «Come,» – cried her father as she appeared [9, с. 137]; в укр.: «– Заспокойся! – потішав розгублений супруг» [3, с. 21].

Конструкції з аналітичним імперативом у зіставлюваних мовах спрямовані переважно на спонукання до дії 3-ї особи: англ. «Let him be ever silent on this point» [8, с. 140]; укр.: «Нехай собі пере» [3, с. 70]; «– Мені ніколи, дочко. Нехай он Грицько допоможе» [3, с. 77].

Перформативні конструкції, на відміну від неперформативних, чітко й однозначно виражають спонукальність. Особливість перформативних речень полягає в тому, що вони не описують певну дію, а безпосередньо є цією дією. Ось наприклад речення: «Я наказую вам зупинитися», означає тільки наказ.

Спонукальні конструкції, для яких вираження спонукання є вторинною функцією, належать до поліфункціональної групи. До неї входять спонукальні конструкції з модальними дієсловами, з дієсловами у формі умовного способу, конструкції, у яких дієслово вживається у формі дійсного способу, з неособовими формами дієслова, бездієслівні спонукальні конструкції.

Спонукального значення можуть набувати речення, до складу яких входять спонукальні конструкції з модальними дієсловами в англійській мові: must, can, ought to, need, should, would, may, might та ін.; в українській мові: вміти, могли, мусити, слід/треба, мати (маєш знати), сміти: англ. «You must not expect such girls to have the sense of their father and mother» [9, с. 37]; укр. Ви мусите поспішати [3, с. 121].

У процесі аналізу спонукальних конструкцій виявлено, що конструкції, у яких дієслово має форму умовного способу, в англійській мові трохи більше в процентному відношенні, ніж в українській мові. В українській мові існує одна модель цього типу – вона утворюється за допомогою частки би (б), що додається до форм дієслова минулого часу дійсного способу: «– Ти б пішов погуляв де, синку.» [3, с. 70]; «– Ти б послушав, що ти молов тут пять днів, кидаючись, як божевільний» [3, с. 61].

В англійській мові виявлені такі моделі конструкцій з дієсловами у формі умовного способу: Pron.(N)'d better + V inf.; want + complex object; Pron.(N) + would rather + V inf.; if I were you; I'd like. Найбільш поширеною конструкцією є Pron.(N) + had better, яка реалізує значення спонукання в реченнях, підмет у яких виражений займенником you: «You had better go on horseback, because it seems likely to rain» [9, с. 38].

Поліфункціональні спонукальні конструкції також вживаються з дієсловами у формі теперішнього, майбутнього або минулого часу дійсного способу: укр. «– Ти ліпше поясни, що то таке «солонці» і з чим його їдять, – попросив Григорій» [3, с. 92].

В українській мові спонукальне значення при певній інтонації мають спонукальні конструкції з дієсловом у формі минулого часу. Існує відносно невелика група дієслів, у якій форми минулого часу одержують імперативне значення та вживаються в спонукальних реченнях. Це, насамперед, дієслова руху, наприклад: піти, поїхати, побігти, наприклад: Хлопці пішли, пішли до НКВД! [3, с. 187]; «– Пішли по молоко!» [3, с. 82]; «– Ходім, Грицьку, пошукаєм» [3, с. 99]

Неособові форми дієслова входять до спонукальних конструкцій та розрізняються за своїм складом. В англійській мові – це герундій: «Don't keep coughing so, Kitty, for Heaven's sake!» [9, с. 9]. В українській мові часто вживаються спонукальні інфінітивні конструкції: «А це з чорних, а чорні, ті коли здуріє, то мов сатана робиться. Утікати!». [3, с. 65].

Бездієслівні спонукальні конструкції входять до складу особливого типу речень – бездієслівних: укр. «Швидше вже!» [3, с. 58]; «Далі, далі!» [3, с. 43].

Конструкції із вигуком в українській мові вживаються частіше, ніж в англійській, уживання яких у функції спонукання до дії обумовлено значною кількістю вигуків в українській мові, а також ступенем їхньої інтенсивності. Наприклад, в укр.: «– Ну цить же, цить, – схилиється материн голос, як материнка в полі, горнеться до немовляти...» [3, с. 177]; «– Тпру-у! – скомандував дід» [41, с. 96] та в англ.: «Tuts, girls» [9, с. 137].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, наказовий спосіб – імператив, який відрізняється від інших способів спеціальним модальним значенням, емоційно-спонукальною насиченістю, експресією, інтонаційним оформленням, своєрідністю формоутворення та структурою.

В залежності від того, що означає та до чого спонукає імператив, в лінгвістичній науці існує поняття комунікативно-прагматичних типів мовленнєвих актів, які поділяються на: прескрептивні, реквестивні, сугестивні та менасивні. Відповідно до функцій, які виконують імперативні конструкції, вони є двох типів: монофункціональні та поліфункціональні.

Монофункціональні спонукальні конструкції – це конструкції, які виконують єдину функцію. Серед них переважають імперативні конструкції, які спрямовані на спонукання 2-ї особи. В обох мовах існують непоширені та поширені імперативні конструкції.

Окрім монофункціональних спонукальних конструкцій, вчені-лінгвісти виділяють ще поліфункціональні, у яких спонукання виступає як вторинна функція. Ця група репрезентована конструкціями з дієсловами у формі дійсного та умовного способів, конструкціями з неособовими формами дієслова, бездієслівними спонукальними конструкціями та конструкціями з модальними дієсловами. Відмінності між мовами полягають у тому, що в англійській мові домінують конструкції з модальними дієсловами, в українській мові – конструкції з дієсловами у формі дійсного способу.

Література:

1. Даскалюк О. Семантико-граматична характеристика імператива сучасної української мови: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.17 / О. Л. Даскалюк. – Чернівці, 2005. – 20 с. – Режим доступу <http://disser.com.ua/contents/5713.html>.
2. Дрінко Г. Г. Спонукальні конструкції в українських та англійських мовах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.17 «Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство» / Г. Г. Дрінко. – Донецьк, 2005. – 21 с. – Режим доступу : <http://avtoreferat.net/content/view/12799/31/>.
3. Іван Багряний. Тигролови : [роман] / Іван Багряний. – К. : Наукова думка, 2001. – 242 с.
4. Мясоедова С. В. Категорія спонукання і її вираження в непрямих висловленнях сучасної української мови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / С. В. Мясоедова. – Харків, 2001. – 16 с. – Режим доступу : <http://www.lib.ua-ru.net/inode/p-2/3975.html>.
5. Фоміна Л. В. Комунікативна організація безсполучникового складного речення спонукального типу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Л. В. Фоміна. – Харків, 2000. – 49 с. – Режим доступу : <http://www.stationline.org.ua/filologiya/52/7255-problema-stvorenniya-klasifikacii-sponukalnih-konstrukcij-v-ukraïnskij-movi.html>.
6. Шевчук І. Л. Про статус імператива в українській мові / І. Л. Шевчук // Актуальні проблеми української лінгвістики: Теорія і практика. – Вип. 10. – К. : Київ. ун-т, 2004. – С. 87–95.
7. Шевчук І. Л. Становлення аналітичних імперативних форм староукраїнської мови / І. Л. Шевчук // Вісник Черкаського університету. Серія «Філологічні науки». – Вип. 42. – Черкаси, 2002. – С. 103–107.
8. Хлебникова И. Б. Сослагательное наклонение в английском языке / И. Б. Хлебникова // Теория и практика: учеб. пособие. – 2-е изд., перераб. и доп. – Саранск : Красный октябрь, 1994. – 176 с.
9. Jane Austen. *Pride and Prejudice* [роман] / Jane Austen. – Санкт-Петербург : Каро, 2011. – 480 с.

УДК- 811.133.1

В. П. Палій, О. М. Яницька,

Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне

АНАЛІЗ ФУНКЦІОНАЛЬНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ ПРИСЛІВНИКА *BEAUCOUP* (НА МАТЕРІАЛІ КОРПУСУ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ)

*У статті розглядаються сучасні методичні можливості нової галузі мовознавства – корпусної лінгвістики. Висвітлено методичний аспект застосування новітньої технології у вивченні лінгвопрагматичних властивостей інтеракції французького прислівника *beaucoup* серед текстів літературних, газетно-журнальних та усних корпусів французької мови, загальнолінгвістичні та специфічні принципи, форми, методи і прийоми функціонування аналізованого прислівника та можливості використання корпусу текстів у процесі вивчення іноземної мови.*

Ключові слова: корпусна лінгвістика, прислівник ступеня, багатофункціональна природа, інтенсифікатор, модифікатор, лінгводидактика, інноваційна технологія, текст-корпус.

АНАЛИЗ ФУНКЦИОНАЛЬНЫХ СВОЙСТВ НАРЕЧИЯ *BEAUCOUP* (на материале корпуса французского языка)

*В статье рассматриваются современные методические возможности новой отрасли языкознания – корпусной лингвистики. Отражен методический аспект применения новейшей технологии в изучении лингвопрагматических свойств интеракции французского наречия *beaucoup* среди текстов литературных, газетно-журнальных и устных корпусов французского языка, изучены общелингвистические и специфические принципы, формы, методы и приемы функционирования анализируемого наречия и возможности использования корпуса текстов, в процессе изучения иностранного языка.*

Ключевые слова: корпусная лингвистика, наречие степени, многофункциональная природа, интенсификатор, модификатор, лингводидактика, инновационная технология, текст-корпус.

ANALYSIS OF FUNCTIONAL PROPERTIES OF ADVERB *BEAUCOUP* (on material of French corpus)

*The article deals with the methodical possibilities of new branch of linguistics – corpus linguistics. This method can be used for the investigation of many kinds of linguistic questions and it has become one of the most wide-spread methods of linguistic investigation in recent years. The methodical aspect of application of the technology is reflected in the study of linguistic and pragmatic properties of interaction of the French adverb *beaucoup* in literary, newspaper-magazine and verbal French corpora. With the proper analytical tools, the researchers discover not only the patterns of language use, but the extent to which they are used, and the contextual factors that influence variability. In this article, the researchers analyze general linguistic and specific principles, forms, methods and approaches of adverb's functioning and possibility of text corpora's use in learning and teaching of foreign languages. Research was conducted using an electronic database «Contextes», (author J. Véronis) and different types of corpora: literary, newspaper-magazine and verbal. Research material is organized in three stylistic categories (mass-media discourse, colloquial and narrative prose). It is noticed in research, that the use of adverb *beaucoup* and its multiple functions are often predefined by the pragmatic necessities of speaker. Obviously, an adverb has a tendency to compatibility with other adverbs of similar nature like *mais, pas, peu*, which became discourse markers with different values.*

Key words: corpus linguistics, adverb of degree, multifunctional nature, intensifier, index word, linguistic didactics, innovative technology, text corpus.

У наш час ми є свідками нової мовної політики, яку активно проводять вітчизняні університети та кафедри іноземних мов. Очевидною є необхідність змінити традиційне опанування мовним матеріалом іншими видами та формами мовленнєвої діяльності. Багатоаспектність і асиметричність мовних явищ є відображенням неперервного розвитку мовної системи. Перехідні випадки є свідченнями мовних змін, які відображають процес розвитку мовної системи. На даному етапі поширеним є навчання з вибірковою аспектуалізацією, різними інтенсивними методами вивчення мовних явищ. Такий тип навчання дає можливість актуалізувати певний елемент, сегмент, рівень мовної системи з подальшим засвоєнням саме тієї сфери, яка необхідна учневі або ж студенту для практичної діяльності. На часі актуальними є новітні методичні технології різнотипових підходів до вивчення іноземної мови, а саме висвітлення лінгводидактичних можливостей корпусної лінгвістики, розкриття її сутності та практичного використання у навчальному процесі із застосуванням інноваційної технології. Поєднання різноаспектних підходів у процесі вивчення іноземної мови обов'язково повинне призвести до прагматичного користування текстами-корпусами.

Актуальність даної розвідки зумовлена тим, що сучасна дидактика французької мови все ще не оперує терміносполученням «корпусна методика мови», що передовсім пояснюється певною невпровадженістю напряму корпусної лінгвістики в традиційні дослідження французької мови вітчизняними методистами та лінгвістами. Тенденція побудови корпусів текстів природних мов привела до виникнення окремого напрямку корпусної лінгвістики, метою якого є розроблення теоретичних засад і практичних прийомів побудови, електронного опрацювання та експлуатації лінгвістичних даних, оформлених як корпус текстів, використовуваних при вивченні філологічних дисциплін та методики іноземної мови. Цей лінгвістичний напрям сьогодні активно розвивається фактично в усіх національних мовознавчих науках, і, як стверджує білоруський лінгвіст Л. Ричкова, чинники, що мотивують стрімку динаміку розвитку корпусної лінгвістики, очевидні – це впровадження до лінгвістичного вжитку спеціально обробленого матеріалу, що «дозволяє не лише оптимізувати й об'єктивізувати лінгвістичні дослідження, але й по-новому окреслити багато традиційних лінгвістичних понять» [1, с. 189].

Мета дослідження полягає в тому, щоб проаналізувати структурно-компонентні та синтаксичні ознаки прислівника французької мови *beaucoup*, на базі основних положень корпусно-орієнтованого підходу. Корпусно-орієнтований підхід при вивченні частин мови базується на наукових висновках таких дослідників як В.А. Захаров, М.В. Хохлова, М. Benson, M. Netzlaff, J. Sinclair. Дослідженню прагматичних аспектів підсилювальних прислівників приділяли багато уваги в лінгвістиці протягом останніх років О. Демська-Кульчицька, У. Френсіс і Г. Куцера, Л.В. Ричкова, М. Bilger.

Об'єктом статті обрано прислівник французької мови *beaucoup*, як інтенсифікатор дієслів, прислівників, прикметників та іменників. Досліджується також оцінна сутність та реальне значення слова, яке модифікується даним прислівником, типи підрядного речення із цією одиницею, її місце стосовно службових частин мови та найчастіша сполучуваність. Такі прислівники формують частину дієслівної площини більшості мов; їхнє значення та використання зумовлені прагматичними чинниками. Значний інтерес до цієї наукової ділянки вчення зумовлений декількома причинами. По-перше, прислівники-інтенсифікатори є дуже різнобічними у використанні; по-друге, вони безпосередньо пов'язані з особистими емоціями; по-третє, вони перебувають у вільній позиції в реченні та модифікують будь-яке слово чи вираз. На думку А. Вермера, підсилювальні частки являють собою значний обсяг лексичних одиниць та сполучень, формуючи відкритий клас прислівників [6, с. 20].

Складністю та високою частотністю прислівника *beaucoup* можна пояснити різноманітні перспективи та підходи, прийняті в літературі для його тлумачення. Проаналізувавши різні граматичні довідники з французької мови як другої іноземної, ми дійшли висновку про недостатній обсяг інформації саме по прислівниковій формі *beaucoup*. Ця лексична одиниця, на перший погляд, не виглядає лінгвістично привабливою та, здавалося б, не заслуговує на увагу, проте може комутовати з різними мовними одиницями (дієсловами, прикметниками, іменниками, іншими прислівниками, реченнями) на різних рівнях слова, фрази та дискурсу/тексту, а також виражати різні смисли. Жоден підручник не відображає всі функції цієї форми французької мови крім «Nouvelle Grammaire du Français» [6], який пропонує значно більше кількості всіх форм прислівника. Решта довідників обмежуються кількома пунктами або реченнями. Незважаючи на значний об'єм матеріалу, корпус не в змозі представити всю різноманітність існуючих мовних варіантів, хоча, на думку Джона Синклера, «Корпус – це колекція мовних одиниць, які відібрані та класифіковані за чіткими лінгвістичними критеріями та виконують функцію мовних зразків» [4, с. 4].

Дослідження проводилося за допомогою електронної бази даних «Contextes», (автор J. Véronis) та з різними типами корпусів: літературні, газетно-журнальні та усні. Матеріал дослідження організовано згідно з трьома стилістичними категоріями (мас-медійний дискурс, розмовна проза та нарративна розповідь). Наше дослідження стосується вживання прислівникової форми *beaucoup* в усних та письмових корпусах французької мови, що дало можливість проаналізувати дану форму через призму опрацьованих мовних корпусів та виконати відповідні порівняння між ними. Для проведення необхідних досліджень ми розмежували різні варіанти вживання даної форми за такими категоріями: форма *beaucoup* в якості прислівника, неозначеного займенника, неозначеного прикметника та називного іменника.

Отже, прислівник *beaucoup* може виражати значну кількість або високу ступінь інтенсивності в залежності до якого члена речення він відноситься. Прислівник має здатність модифікувати іменник, який набуває форму множини, наприклад: *Lors du débarquement de l'Empereur, beaucoup de bruits avaient couru dans le pays sur cette auberge des Trois-Dauphins* [7]. Інколи, під впливом даного прислівника, іменник набуває форму однини, виражає фізичну або ментальну властивість, почуття, моральну якість або зовнішні ознаки, виступаючи більшою частиною єдиного цілого: *Je lui devais donc mes premières élégances et mes premières amours et lui en avait beaucoup de reconnaissance* [7]. Як один із варіантів прислівник створює варіант заміни іменника неозначеним займенником *autres*, неозначеним займенником в препозиції замість іменника у множині або в однині, відносним займенником *dont*. Наприклад: *Lire tous ces vers et beaucoup d'autres encore; Des palais et des ruines, j'en ai retrouvé beaucoup; ... du talent, il en a beaucoup; Un réseau (...) de règles et de contraintes, dont beaucoup nous sont insensibles!* [7]. Спостерігаються випадки, коли іменник замінюється особовим займенником, отже, *beaucoup d'elle* набуває значення *beaucoup de choses d'elle*. У більшості випадків іменник вводиться прикметником *de*, однак якщо іменник означений додатком, відносним реченням або виражає ідею частковості, вживаються артиклі *du, de la, de l', des*. Наприклад: *Je conçus en même temps qu'il devait y en avoir beaucoup des comme lui dans notre armée, des comme lui mis pour des gens comme lui* [3, с. 256].

Під впливом прислівника *beaucoup* деякі іменники можуть вживатися не лише з артиклями, але й з вказівними або присвійними прикметниками та займенниками: *La physionomie de beaucoup de ces femmes; ... beaucoup de celles-là; ... beaucoup des nôtres* [8]. Присутність артикля, вказівного або присвійного займенника дає можливість замінити прикметник *de* прикметником *entre; ... beaucoup entre ces hommes* [7]. Разом з тим, бачимо, що особові займенники не можуть вводитися

безпосередньо прийменником *de*, а лише прийменником *d'entre* або його синонімом *parmi*:...*beaucoup d'entre nous*...;...*beaucoup parmi eux*... [8]. Досить рідко вживається конструкція *pas beaucoup de*, яка є синонімом прислівника *peu*: ... *ce que nous lisons, avec pas beaucoup de plaisir* [7]. Аналізований прислівник може функціонувати також як підмет, додаток або означення, комуруючи в сполученні *beaucoup de* + *substantif*. Досить часто цей прислівник зустрічається в якості означення, додатку та дієслівного додатку. Наприклад: *Quatre ans d'austérité, quatre ans à ne s'occuper que des autres: c'est beaucoup, c'est trop. L'erreur de beaucoup est de s'imaginer que la philosophie naît d'une sorte d'échec de la science et a pour but d'y remédier... c'était une femme très aimable, très bonne et très belle, à qui beaucoup devaient certainement beaucoup* [7]. Окрім цього, у межах прислівникових та прикметникових речень, *beaucoup* може змістово модифікувати іменники та іменникові конструкції, інтенсифікуючи їх значення. В такому разі він вживається з прийменниками *à, après, chez, contre, de, envers, par, pour* і т.д.: *Honneur à celui qui fut seul contre beaucoup* [8].

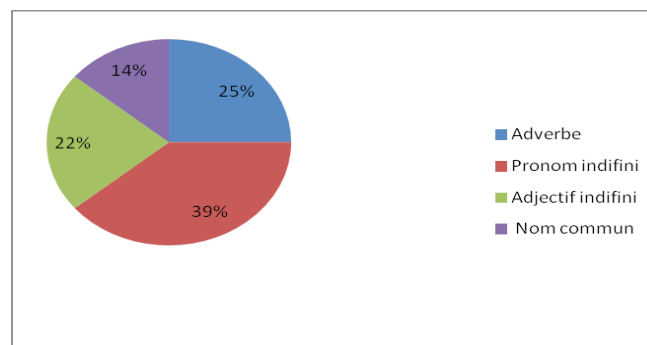
Спостерігаємо вживання прислівника *beaucoup* замість іменника-неособи після дієслів *être, compter, contribuer, entrer* та в еліптичному реченні, де він функціонує як окрема фраза, як відповідь на попереднє твердження чи запитання. Таке використання прислівника є відносно поширеним в усному мовленні, де він виступає у таких контекстах як релевантний відокремлювач. Наприклад: *Bien qu'il eût plusieurs fois mérité la Croix de la Légion d'honneur, elle ne lui fut jamais offerte. Son père était pour beaucoup (pour une grande part) la cause de cette injustice...*; *Combien de gâteaux? – Beaucoup, de toutes les sortes, une grande quantité, tous les gâteaux que vous avez...* [8].

Слід звернути увагу на вживання *beaucoup*, який може виступати синонімом прислівника *peu*, демонструючи варіативну смислову насиченість та означаючи як іменники-особи, так і неособи незалежно від типу полярності попереднього речення: *Pas beaucoup ne t'aimeront autant que Rouart et que moi; ... j'ai aperçu un peu de fumée, oh pas beaucoup!* [7]. Досить цікавим є вживання прислівника у складі деяких ідіоматичних зворотів, (*à beaucoup près, à beaucoup de choses près*) (*être loin de*), модифікуючи значення цілого висловлювання. Наприклад: *Après le dîner, MM. de Locmaria et Coëtlogon dansèrent (...), d'un air que les courtisans n'ont pas à beaucoup près...* [8]. Такі сполучення, як...*il s'en faut beaucoup, il s'en faut de beaucoup* раніше відрізнялися між собою тим, що перший позначав певну якість, а другий кількість. Надалі ці звороти набули паралельного вживання, хоча зараз у мові використовується *il s'en faut beaucoup*:... *d'ailleurs il s'en faut beaucoup (être loin du compte) qu'il soit toujours désirable que l'action soit si soudaine et si rapide* [8].

Іноді досить важко визначити, який ступінь інтенсифікації виражає прислівник *beaucoup*, оскільки таке використання може бути зумовлене контекстуальними та просодичними чинниками. У наголошеній позиції прислівник зазвичай має значення максимізатора, де акцентовано увагу на *beaucoup* за допомогою інтонації та протиставного сполучника *mais*. Наприклад: *...et, en effet, je l'aime beaucoup, mais beaucoup!* [8]. Таким чином, на письмі виникають певні труднощі для звукової інтерпретації слова, тому що не є доступною інформація про наголос та інтонацію. У прикладі *Tous appartiennent à des familles juives. Diamantaires, c'est... peut-être beaucoup dire* [7] ми спостерігаємо, як аналізований прислівник наближається за значенням до прислівника *trop* і може модифікувати дієслівну фразу, підсилюючи саме дієслово. Значні можливості прислівника *beaucoup* можемо підтвердити на прикладі набуття ним просторового значення з дієсловами руху. Наприклад: *Cette pratique a les plus grands inconvénients en ce qu'elle attire machinalement tous les acteurs vers le trou, bien que ce qu'ils ont dit dût au contraire les en éloigner souvent beaucoup* [8].

У двох корпусах усного мовлення ми визначили відповідно 23 і 20 одиниць, у корпусах газетних текстів 20 і 19 одиниць, у літературних корпусах 25 і 22 одиниці. Дослідивши форму прислівника *beaucoup* серед зазначених корпусів, ми нарахували загалом 38 показників. Проведений зіставний аналіз одиниць в корпусах автора J. Véronis та в корпусі Corpus Grantext дозволяє зробити висновок про конкретну кількість та функціональні властивості прислівника *beaucoup*, які представлені в діаграмі 1.

Діаграма 1



<i>Adverbe</i>	33	25%
<i>Pronom indéfini</i>	50	39%
<i>Adjectifs indéfinis</i>	29	22%
<i>Nom commun</i>	17	14%

Загальний відсоток частоти вживання форми *beaucoup* у аналізованих корпусах показує, що даний прислівник найчастіше вживається у якості неозначеного займенника (50 одиниць, тобто 39%), як прислівник (33 одиниці, тобто 25%), в якості неозначеного прикметника (29 одиниць, тобто 22%), і, нарешті, досить рідко як називний іменник (17 одиниць, тобто 14%).

Отже, наше дослідження робить певний внесок у вивчення багатофункціональності прислівника *beaucoup* у світлі нових сучасних даних. На наш погляд, *beaucoup* потрібно розглядати як слово модифікатор, хоча існують випадки, коли цей прислівник функціонує як певний еквівалент реченнєвого прислівника або ж маркера дискурсу. Інакше кажучи, головною властивістю *beaucoup* є прагматична функція максимізатора чи модифікатора, проте іноді послуговує для вираження й інших значень, які зумовлені контекстуальними, ситуаційними чи граматичними чинниками. В ході роботи з електронними базами даних ми зосередилися на дистрибуції та зв'язку між частотою цього прислівника та особливими текстовими категоріями. Увагу приділяли також ступеню формальності речень із прислівником. У дослідженні помічено, що вживання

прислівника *beaucoup* та його багатофункціональність часто зумовлені почуттями та прагматичними потребами мовця. Очевидно, що прислівник у світлі наших досліджень виявляє тенденцію до сполучуваності з іншими прислівниками та прийменниками подібної природи на зразок: *mais, pas, peu*, які пройшли процес лексикалізації та стали дискурсивними маркерами з різними значеннями.

Література:

1. Рычкова Л. В. Проблема састанных аб'екта у корпусах славянскамоу і лінгвістычных базах дадзеных // Мовознаўства. Літэратура. Культуралогія. Фалькларыстыка. ХНІ Міжнародны з'езд славыстау. Доклады беларускай дзлегфцыі. – Мінськ, 2003. – С. 184–195.
2. Bilger, M. & Tyne, H. Speaking style and oral text construction in second language French. In *Le français parlé au XXIe siècle: Normes et variations dans les discours et en interaction*, M. Abecassis et al. (eds), Paris, L'Harmattan, 2008. – p. 173–190.
3. Sinclair J. *Corpus, Concordance, Collocation*. – Oxford: Oxford University Press, 1991. – 200 p.
4. Y. Delatour, D. Jennepin, M. Léon-Dufour, B. Teyssier. *Nouvelle Grammaire du Français*, Hachette 2004, p. 256–367.
5. Vermeire Antoine R. *Intensifying Adverbs [Microform]: A Syntactic, Semantic and Lexical Study of Fifteen Degree Intensifiers, Based on an Analysis of Two Computer Corporuses of Modern English / Antoine R. Vermeire*. – Boston Spa: The British Library, Document Supply Centre, 1979. – 128 p.
6. Veronis Jean and Nancy Ide. *La Structure des Dictionnaires Electroniques: TEI and TLF. Colloque sur l'informatisation du Tresor de la Langue Francaise*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.u-picardie.fr/LESCLaP/reu/reyc_biblio.pdf
7. *Frantext Moyen Français [Електронний ресурс]*. – Режим доступу: <https://www.google.com.ua/webhp>

УДК 811.112'2:373.7.

I. I. Передерій,

Сумський державний педагогічний університет ім. А.С.Макаренка, м. Суми

КЛАСИФІКАЦІЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ З ЗООНІМНИМ КОМПОНЕНТОМ У НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Стаття присвячена розгляду різних підходів до класифікації й опису фразеологічних одиниць німецької мови з зоонімним компонентом в наявних дослідженнях. Звернено увагу на окремі характеристики фразеологічних одиниць із зоонімним компонентом, описано різні підходи до класифікації досліджуваних фразеологізмів, а також проаналізовано зоокомпоненти німецької мови. Робиться висновок про необхідність подальшого дослідження шляхів і способів утворення зоонімних фразеологічних одиниць та їх характеристик в німецькій мові.

Ключові слова: фразеологія, фразеологічні одиниці з зоонімним компонентом, символи, зоосема, зоонім, стереотип, концепт.

КЛАССИФИКАЦИЯ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ С КОМПОНЕНТОМ-ЗООНИМОМ В НЕМЕЦКОМ ЯЗЫКЕ

Статья посвящена рассмотрению различных подходов к классификации и описанию фразеологических единиц немецкого языка с компонентом-зоонимом в имеющихся исследованиях. Обращено внимание на отдельные характеристики фразеологических единиц с компонентом-зоонимом, описаны различные подходы к классификации исследуемых фразеологизмов, а также проанализированы зоокомпоненты немецкого языка. Делается вывод о необходимости дальнейшего исследования путей и способов образования зоонимных фразеологических единиц и их характеристик в немецком языке.

Ключевые слова: фразеология, фразеологические единицы с компонентом-зоонимом, символы, зоосема, зооним, стереотип, концепт.

CLASSIFICATION OF THE PHRASEOLOGICAL UNITS WITH ZOONYM COMPONENT IN THE GERMAN LANGUAGE

The article is devoted to the investigation of the peculiarities of the German phraseology with zoonym component. The studying of this problem is fulfilling by the subject classification of the phraseology and by the investigation phraseology synonyms and variants with zoonym component in the modern German language. We also proposed the possibly classification of the studied idioms, they are divided into six groups: zoophraseology, ornitophraseology, etnomophraseology, ihtiphraseology, reptiliphraseology, amfibiophraseology. Zoophraseology and ornitophraseology is divided into the phraseology with the names of the wild animals and phraseology with the names of the domestic animals. There are some theoretic problems of the phraseology, which have their choosing in the article, for example it is actual for the identification methods of the phraseology and proverbs in the modern German language. The article considers different approaches to the classification and description of phraseological units of the German language with zoonym component in existing studies. Attention was drawn to the individual characteristics of phraseological units with zoonym component and description of the different approaches to the classification of the studied idioms, and analyzed zoonym component of the German language. The paper sums up the necessity of further study and description of phraseological units and their characteristics in the German language.

Key words: phraseology, phraseological units with zoonym component, symbols, zooseme, zoonym, stereotype, concept.

Постановка проблеми. Фразеологічний компонент будь-якої сучасної мови великий і різноманітний, і кожен аспект його дослідження, безумовно, заслуговує на належну увагу. Останнім часом у лінгвістиці дослідження національної специфіки семантичних особливостей фразеологічних систем тих чи інших мов набувають все більшого поширення. Слід зазначити, що особлива увага приділяється взаємозв'язку фразеологізмів з мовними картинами світу та культурами народів. Більшість дослідників у цьому руслі намагаються вибрати якусь певну тематичну групу сталих виразів у відповідності до домінуючого компоненту фразеологізму, щоб охарактеризувати тип мотивації та етнонаціональні особливості фразеологічного пласту цієї групи.

Актуальність нашого дослідження зумовлена тим, що попри значну кількість наукових робіт у галузі німецької фразеології, на сьогодні залишаються недостатньо вивченими ФО з точки зору особливостей їх національно-культурного змісту. Вибір такого ракурсу дослідження обумовлений необхідністю вивчення різних способів вираження культурних цінностей та культурних асоціацій носіїв мови за допомогою зоокомпонентів. Дослідження фразеологізмів із зоокомпонентами в семантичному й етнокультурологічному аспектах зумовлене потребою з'ясувати механізм творення фразеологічних одиниць із зооморфізмами, встановити специфіку символічного змісту та його вплив на семантику фраземи.

Тому, вважаємо необхідним в даній роботі проаналізувати та описати різні підходи до класифікації фразеологічних одиниць німецької мови з зоонімним компонентом. Сподіваємося, що це допоможе краще розуміти та використовувати фразеологічні одиниці в мові та розкриє ширші можливості для вивчення зоонімного компоненту та його особливостей в німецькій мові та культурі.

Аналіз актуальних досліджень. Зоофрази, як одна з найчисленніших груп фразеологічного фонду, відображають багатомісний спостереження людини за зовнішніми ознаками та поведінкою тварин, що становлять культурно-інформаційний фонд мови. Мовний концептуалізація тваринного світу в німецькій фразеосистемі характерні процеси переважно антропоморфної аналогізації предметного світу у свідомості людини, ґрунтовані на використанні знань про ознаки, поведінку тварин, зв'язок їх із людиною, а також на аксіологічних та емотивних стереотипах етносвідомості.

Незважаючи на широку лінгвістичну продуктивність зооморфізмів, є лише невелика кількість робіт, у яких простежено використання висловлювань із назвами тварин. У цих наукових розвідках найчастіше проаналізовано дослідження: 1) присвячені вивченню конотативних значень зоонімів (В. І. Жельвіс, С. О. Гутман, П. О. Литвин, К. М. Гюльмянд, О. О. Корнілов); 2) об'єктом яких є вивчення зоонімів як складових компонентів фразеологізмів у ідеографічному аспекті (С. В. Белкіна, Г. М. Добролюбова, А. І. Кузнецова, Д. Т. Мальцева, Н. Д. Петрова, О. О. Селіванова, Д. В. Ужченко); 3) об'єктом яких є класифікація фразеологізмів із компонентом-зоонімом на окремі групи відповідно до назви тварини (І. О. Голубовська, О. П. Левченко, О. Г. Назарян).

Тож фразеологізми, до складу яких входять назви тварин, викликають значний науковий інтерес не лише у слов'янській лінгвістиці. Так, наприклад, Б. М. Ажнюк досліджував зооніми на матеріалі англійської мови, А. Т. Назарян – на матеріалі французької мови, О. А. Корман – на іспанському матеріалі, І. Л. Покровська, В. О. Гордлевський та Й. Буоккулту – у контексті турецької мови, В. М. Лемська здійснила порівняльне дослідження турецьких та англійських ФО, Д. О. Добровольський займається вивченням особливостей ФО німецької мови.

Метою статті є аналіз та опис різних підходів до вивчення класифікації зоонімного компоненту фразеологічних одиниць німецької мови.

Виклад основного матеріалу. Фразеологізми, у співвідношенні з реаліями тваринного світу, дослідники називають по-різному: «фразеологічні одиниці з анімалістичним компонентом» (В. М. Мокієнко), «фразеологічні одиниці з зооморфізмами» (С. О. Гутман, П. О. Литвин), «фразеологія живої природи» (Н. Д. Петрова), «зоофразеологія» і «зоофразеологізми» (Д. В. Ужченко), «зоосемічні фразеологічні одиниці», «фразеологізми із зоосемізмами» (І. О. Голубовська), «фразеологічні одиниці з зоосемічним компонентом», «зоосемічна фразеологія» (А. Семотюк), «фразеологічні одиниці з анімалістичним компонентом» (В. Бойко).

Розгалуженість фразеологічної системи, зокрема варіантність фразеологічних одиниць, сформованих упродовж історичного розвитку, з одного боку, свідчить про їхню семантичну «гнучкість» (ідеться про здатність образу набувати найрізноманітніших форм, різної внутрішньої форми в різноманітних етнокультурах), з іншого – ускладнюють системний опис фразеологічного корпусу, не дають змоги бачити первинної, інваріантної фразеосхеми за величезною кількістю фразеологічних репрезентантів [6, с. 295].

У семантиці етнокультурного контексту завжди присутній символізм, який у мовному середовищі перебуває у прихованому стані та, власне, активізується в говірковому мовленні в переносно-метафоричних образах, якими і є фразеологічні одиниці. Аналіз фразеологічної символіки засвідчує, що фразеологічний символ може відповідати структурним частинам різних концептів. Доведено, що фразеосимволіка навіть близькоспоріднених мов має значні етномарковані масиви, а звідси випливає, що й концептам притаманна національна специфіка [2, с. 242].

Фразеосистема німецької мови містить значний корпус одиниць, в основі яких лежать відомі назви тварин, які виступають засобом образної характеристики людини, набуваючи при цьому різної символіки. Окремі тварини стали уособленням тієї чи тієї риси характеру людини.

У дослідників фразеологічного складу досліджуваної мови є безліч думок про те, що таке фразеологізм, причому спостерігається різниця у поглядах на те, який склад таких одиниць у кожній з мов. Найбільш відомі класифікації фразеологізмів Є. Агріколи, І. І. Чернишової, А. Роткегель, Г. Л. Пермякова. Автори по-різному визначають віднесені до фразеологізмів різних груп словосполучень і ступінь стійкості словосполучень. Так, наприклад, Г. Л. Пермяков до складу фразеологізмів включає прислів'я, приказки, крилаті слова, афоризми [4]; а Є. Агрікола до фразеологізмів відносить прості фразеологічні сполучення, фразеологічні єдності та ідіоми [8].

Тео Шиппан у книзі «Лексикологія сучасної німецької мови» за фразеологізмом розуміє «сталу єдність, що складається більш ніж з одного слова». Основна сфера фразеологічного складу мови характеризується його відтворваністю, стійкістю, лексикалізацією, ідеомагічністю [11].

Вольфганг Фляйшер також в якості основних критеріїв фразеологічності виділяє лексикалізацію і ідеомагізацію, як, наприклад, у словосполученнях: *in Bausch und Bogen, klipp und klar, für jmdn. durch Feuer gehen*, які сприймаються лише як фразеологічні єдності. Далі, у фразеологічних зворотах, типу: *mit Mann und Maus* неможлива заміна одного з конститuentів іншим словом, як наприклад: *mit Frau und Maus, ohne Mann und Maus*; тому значення даного фразеологізму «mit allen» не може бути витлумачено з значень «Mann» або «Maus». Однак, як зазначає В. Фляйшер, не всім фразеологізмам притаманні перелічені ознаки; у деяких фразеологізмів спостерігається стійка тенденція до вільних словосполучень: *Antwort geben, Fragen stellen, Zweifel hegen*. В. Фляйшер розглядає фразеологізми і з точки зору синтаксису. Вони являють собою: а) непередикативні словосполучення, наприклад: *zwischen Tür und Angel; die Flinte ins Korn werfen*; б) стійкі передикативні конструкції, напр.: *Ihn sticht der Hafer*; в) стійкі пропозиції, напр.: *Da beißt die Maus keinen Faden ab* [10].

Зустрічаються різні класифікації фразеологічних одиниць. Найбільш традиційною є класифікація В. В. Виноградова, який поділяє ФО на три види: фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності і фразеологічні сполучення [1]. Досить відома також етимологічна, стилістична та семантична класифікації.

Етимологічна класифікація передбачає угруповання фразеологічних одиниць за ознакою їх походження. На жаль, вагомих робіт, спеціально присвячених такій класифікації німецьких фразеологізмів, на даний час немає ні у закордонній, ні у вітчизняній лінгвістичній літературі. Деяку спробу дати етимологічну класифікацію англійських ідіом можна розглянути у книзі Л. П. Сміта «Слова і ідіоми». [5]

Стилістична класифікація пояснюється за допомогою перифраза й синонімів і супроводжуються зазначенням на стиль їх споживання. Н. М. Шанський виділяє такі групи фразеологічних зворотів із погляду на їх стилістичні якості [7]: 1. Міжстильові звороти; 2. Розмовно-побутові звороти; 3. Книжкові звороти; 4. Архаїзми; 5. Історизми.

Стилістична диференціація фразеологізмів включає оціночно-емоційно-експресивні особливості, що розвиваються ними (фразеологізмами) унаслідок їх пріоритетного та навіть виняткового вживання у тих, чи інших системах і областях людського спілкування.

Міжстильові фразеологічні звороти – це стійкі поєднання слів, які є досить відомими, вживаються та переважають у всіх стилях мови.

Розмовно-побутові фразеологічні звороти – це стійкі поєднання слів, переважно чи винятково вжиті в мовленні. Вони мають образний характер і відрізняються експресивно-стильовим забарвленням (лайливим, іронічним, презирливим, жартівливим тощо).

Книжкові фразеологічні звороти – це стійкі поєднання слів, переважно чи винятково вжиті в письмовій промові. Вони відрізняються сферою вживання (письмова мова) і підвищеним експресивно-стильовим забарвленням (книжковим, урочистим, поетичним та інших).

Фразеологічні історизми – це фразеологічні звороти, що вийшли з активного вживання у зв'язку з втратою відповідного явища дійсності.

Фразеологічні архаїзми – це фразеологічні звороти, що вийшли з активного вживання в зв'язку з витісненням їх іншими стійкими поєднаннями чи окремими словами, які виявилися більш зручними для висловлення відповідних понять.

Семантичну класифікацію фактично можна проводити в двох напрямках. По-перше, за ознаками кола понять, які висловлюють фразеологічні одиниці. По-друге за семантичними ознаками як фразеологічних одиниць так і слів. Семантична класифікація наявна у великому словнику В.Мюллера. Таку семантичну класифікацію, яка є власне лінгвістичною, можна використовувати під час упорядкування різних лексикографічних робіт (довідників, фразеологічних словників тощо).

Ми пропонуємо таку класифікацію фразеологізмів з зоонімним компонентом – власне класифікація фразеологізмів з компонентами тваринними: тварина, птах, риба, комаха, видовими назвами тварин відповідно до наведених нижче груп, назвами частин тіла тварин, – зоопартонімами, що беруть активну участь в утворенні фразеологічного складу мови.

Фразеологізми з зоонімним компонентом варто, на нашу думку, розподілити на шість окремих груп, а деякі з груп – ще й на окремі підгрупи. Дану класифікацію можна зобразити таким чином:

1. Власне зоофразеологізми:

1.1. Фразеологізми з назвами диких тварин (schlau wie ein Fuchs – хитрий як лисиця, hungrig wie ein Bär – голодний як вовк, böse wie ein Wolf – злий, як собака, ein Wolf im Schlafpelz – вовк в овечій шкурі, Die Arbeit ist kein Hase, läuft nicht in den Wald – робота не вовк, в ліс не втече).

1.2. Фразеологізми з назвами свійських тварин (stark wie ein Pferd – сильний як кінь, störrisch wie ein Esel – впертий як осел, dastehen wie die Kuh vorm neuen Tor – втупитися як баран на нові ворота, Perlen vor die Säue werfen – метати бісер перед свинями, Die Katze läßt das Mäusen nicht – як вовка не годуй, він все в ліс дивиться, Wer sich zur Kuh macht, der wird gemolken – з вовками жити – по вовчому вити, Die Katze weiß, wo sie genascht hat – букв.: Кішка знає, де вона поласувала, Wer keine Kuh hat, muß die Katze melken – букв.: не маючи корови змушений доїти кішку або ж на безриб'ї і рак риба, die Katze im Sack kaufen – купувати kota в мішку).

2. Орнітофразеологізми:

2.1. Фразеологізми з назвами диких птахів (schwarz wie ein Rabe – чорний як ворон, schwätzt wie eine Elster – тріщить як сорока, essen wie ein Spatz – є як горобець, Ein alter Rabe krächzt nicht ohne Grund – старий ворон не каркне задарма, Lehre nicht die Fische schwimmen und die Tauben fliegen – букв.: Не вчи риби плавати, а голубів літати, Man soll nicht mit Kanonen auf Spatzen schießen. – з гармати по горобцях не стріляють, Die gebratenen Tauben fliegen einem nicht ins Maul – без праці не виймеш і рибку зі ставка (букв.: Смажені голуби самі в рот не влетять), das schwarze Schaff, ein weißer Rabe – біла ворона).

2.2. Фразеологізми з назвами домашніх птахів (das erste Huhn bekommt das erste Korn – рання пташка дзьобик чистить; jemandem den roten Hahn aufs Dach setzen – пустити червоного півня (влаштувати пожежу, підпалювати що-небудь).

3. Ентомофразеологізми:

3.1. Фразеологізми з видовими назвами комах (Besser eine Mücke auf der Suppe als gar kein Fett – краще комар в супі, ніж зовсім без жиру, Wenn grosse Spinnen herumkriechen, kommt binnen drei Tagen Regen – якщо повзають великі павуки – буде дощ, Alte Bienen geben wenig Honig – старі бджоли дають мало меду).

4. Іхтіофразеологізми (schwimmt wie ein Fisch – плаває як риба, glatt wie ein Aal – слизький як вугор).

5. Рептиліофразеологізми (Die Schlange ist bunt, aber sie hat ein scharfes Gift – змія хоч і кольорова, а яд має).

6. Амфібіофразеологізми (rot wie ein Krebs – червоний як рак).

Класифікація дозволяє зробити висновок, що фразеологічні одиниці відіграють істотну роль в акті комунікації. Опанувати фразеологію іноземної мови – значить домогтися високого рівня володіння мовою, тому що фразеологія є одним з найбільш складних аспектів вивчення іноземної мови. Для людини, що вивчає іноземну мову, фразеологізми чужої мови завжди представляють значні труднощі, особливо в тому випадку, якщо в рідній мові комуніканта немає аналогічної за образом і значенням фразеологічної одиниці.

Висновки. Отже, нами було розглянуто різні підходи до класифікації й опису фразеологічних одиниць німецької мови з зоонімним компонентом. Ми також запропонували власну класифікацію досліджуваних фразеологізмів, за якою вони поділяються на шість груп відповідно до варіантності того чи іншого компоненту. Найбільшої уваги заслуговують фразеологізми, у яких варіюється назва тварини, оскільки таким чином виявляється національна специфіка мислення німецького етносу. Досить часто зооніми, що варіюються, є синонімічними між собою, випадки ж, коли зооніми не є синонімами, а назвами абсолютно різних тварин свідчать про різне сприйняття одно і того явища суспільного життя та відмінні, самобутні асоціації німецького народу. Вважаємо, що існує потреба в подальших дослідженнях шляхів і способів утворення зоонімних фразеологічних одиниць та їх характеристик в німецькій мові, адже зоофразеологія являє собою численну, активно функціонуючу фразеологічну групу, яку потрібно постійно вивчати й досліджувати.

Література:

1. Виноградов В. В. Про основні типи фразеологічних одиниць на російській мові // Академік О. А. Шахматов (1864–1920): [Сб. У розділі ст.] / Під. Ред. С. П. Обнорського. – М.–Л., 1974(а). – 154 с.
2. Левченко О. П. Символи у фразеологічних системах української та російської мов: лінгвокультурологічний аспект : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.01 – українська мова, 10.02.02 – російська мова. – К., 2007. – 242 с.
3. Німецько-український фразеологічний словник : У 2 т. / Уклад.: В. І. Гавриш, О. П. Пророченко. – К. : Рад. шк., 1981. – Т. 1: А-К. – 416 с., Т. 2: L-Z. – 382 с.
4. Пермяков Г. Л. 300 загальноживаних російських прислів'їв та приказок / Г. Л. Пермяков. – М. : Рос. яз., 1985. – 387 с.
5. Савицька С. М. Фразеологічні одиниці з модальним значенням в сучасній англійській мові / С. М. Савицька. – Київ, 1961. – 132 с.
6. Ужченко Д. Східноукраїнські зоофразеологічні репрезентанти структурно-семантичних моделей / Д. Ужченко // Діалектологічні студії. 4: Школи, постаті, проблеми. – Львів : Ін-тут українознавства ім. І. Крип'якевича, 2004. – 568 с.

7. Шанский М. М. Основні властивості і прийоми стилістичного використання фразеологічних обортів за російській мові / М. М. Шанський. – 1957. – 176 с.
8. Agricola, E. Semantische Relationen im Text und im System. 3. Aufl. Halle, 1975. – 243 S.
9. Duden Deutsches Universalwörterbuch. – Mannheim-Leipzig-Wien-Zürich : udenverlag. – 1989. – 1816 S.
10. Fleischer, W. Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache. – 2., Durchges. und erg. Aufl. – Tübingen : Niemeyer, 1997. – 231 S.
11. Schippan, T. Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache. – Tübingen : Niemeyer, 1992. – 284 S.

УДК 811.214.21'373.7

В. Г. Перішко,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

І. В. Перішко,

Рівненський державний гуманітарний університет

ХАРАКТЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ТА ПРОБЛЕМА ЇХ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ МОВИ ГІНДІ)

Стаття присвячена проблемі диференціації фразеологічних одиниць і їх відмінності від вільних словосполучень та слів на прикладі фразеологізмів мови гінді. Розглянуто також характерні особливості фразеологічних одиниць.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, словосполучення, стійкі сполучення, характерні особливості фразеологізмів, фразеологізми гінді.

ХАРАКТЕРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ И ПРОБЛЕМА ИХ ДИФФЕРЕНЦИАЦИИ (НА МАТЕРИАЛЕ ЯЗЫКА ХИНДИ)

Данная статья посвящена проблеме дифференциации фразеологических единиц и их отличия от свободных словосочетаний и слов на примере фразеологизмов языка хинди. Рассмотрены также характерные особенности фразеологических единиц.

Ключевые слова: фразеологическая единица, словосочетание, устойчивые сочетания, характерные особенности фразеологизмов, фразеологизмы хинди.

CHARACTERISTICS OF PHRASEOLOGICAL UNITS AND THE PROBLEM OF THEIR DIFFERENTIATION (WITH EXAMPLES IN HINDI)

The article deals with the problem of differentiation idioms and their differences to free phrases and words with examples of phraseological units in Hindi. The characteristics of idioms are considered. The issue of the article is differentiation of a phraseological unit as a complex entity. Theoretical research in phraseology demonstrates that a phraseological unit is more complicated entity than a word or phrase. The characteristic features of a phraseological unit are its reproducibility, integrity and indivisibility. In modern literary Hindi there are many fixed word combinations and their semantics is not based on the meaning of words, their components. Word combinations are considered as the basis for the formation of idioms, as only some of these combinations that differ lexical indivisibility, can be phraseological units. The conclusion has been drawn that all the phrases can be divided into normal, which are not related to phraseology and indivisible lexical – phraseological units. Phraseological units should be distinguished from lexical, syntactically indivisible phrases.

Key words: phraseological unit, word combination, fixed combinations, characteristic phraseology, Hindi phraseological units.

Проблематика цієї статті представлена питанням диференціації фразеологічної одиниці як складного утворення.

Актуальність дослідження зумовлена тим фактом, що характерні особливості фразеологічних одиниць та їх відмінність від вільного словосполучення, зокрема у мові гінді, мало вивчені.

Фразеологічна одиниця, її основні ознаки та особливості вживання неодноразово ставали об'єктом лінгвістичних досліджень (В. В. Виноградов, М. Шанський, О. О. Тараненко, Д. Х. Баранник, В. М. Мокієнко, В. Г. Костомаров, Б. О. Коваленко, І. О. Соболева, А. А. Смерчко, М. О. Алексєєнко, Б. М. Ажнюк, О. А. Стишов та ін.).

Теоретичні дослідження в галузі фразеології переконливо демонструють, що фразеологічна одиниця є складнішим утворенням, ніж слово або змінне словосполучення. І. Р. Гальперін називає фразеологічні одиниці «поєднанням слів, в яких значення цілого домінує над значенням складових частин або, іншими словами, значення цілого передане не зовсім точно, а іноді і зовсім не передається сумою складових частин» [1, с. 169].

Значення фразеологізму, відоме носіям мови, не завжди можливо зрозуміти через значення його складових. Даний факт викликає труднощі адекватного сприйняття, розуміння і перекладу фразеологічної одиниці. У самому фразеологічному значенні є дві сторони: план змісту і план вираження, тобто матеріальна оболонка фразеологічної одиниці. Отже, двосторонній характер значення фразеологізму поєднує його зміст і форму.

У наявних роботах (Л.П. Сміт, Р. Мун та інші) не досліджуються такі фундаментальні питання, як науково обґрунтовані критерії виокремлення фразеологічних одиниць, співвідношення фразеологізмів і слів, системність фразеології та ін.

Деякі дослідники (І.В. Арнольд, В.Н. Телія, Н.М. Шанський, Л. П. Сміт та інші) відносять до складу фразеології всі стійкі сполучення, інші (А.І.Смирницький, О.В. Кунін, М.М. Амосова та інші) – тільки певні групи. Разом з тим залишається суперечливим питання про включення до складу фразеологізмів сполучень, утворених за типовою моделлю із зв'язаним значенням слів, а також про її відмінність від вільного словосполучення та слова. На думку О.Г. Ульциферова основними питаннями, пов'язаними з фразеологічною системою сучасної літературної мови гінді, є: 1) дослідження семантичних і граматичних особливостей фразеологічних одиниць, які дозволяють відмежовувати їх від а) вільних словосполучень (लाल रंग «червона фарба» і लाल पगड़ी «червоний тюрбан», тобто «поліцейський») і б) стійких сполучень हरी खादी «зелені добрива», कष्ट देना «спричиняти труднощі»); 2) виявлення основних типів фразеологічних одиниць і принципів їх розмежування між собою; 3) встановлення джерел поповнення та способів розвитку фразеологічних одиниць; 4) характеристика фразеологічних одиниць з точки зору їх належності до різних стилів мови [4, с. 55].

Наша стаття присвячується проблемі диференціації фразеологічних одиниць і їх відмінності від вільних словосполучень та слів на прикладах мови гінді.

Характерні особливості фразеологічної одиниці – її відтворюваність, цілісність і неподільність. Фразеологічні одиниці не створюються в конкретному акті мовлення, а відтворюються в готовому вигляді. Стійкість їх структури обумовлює

їх синтаксичну функцію в реченні. Значення вільних синтаксичних словосполучень будується на основі складових їх компонентів. Таку ж семантичну сутність мають багато стійких словосполучень. Однак у сучасній літературній мові гінді зустрічається чимало таких стійких словосполучень, семантика яких не заснована на значенні слів, їх складових. Ці стійкі сполучення мають цілком певне, закріплене за даним словосполученням, смислове значення. За рідкісним винятком вони складаються зі слів, що існують у сучасній літературній мові гінді та функціонують поруч із звичайними сполученнями з цих же слів в інших непов'язаних значеннях. Такі сполучення можна назвати лексично неподільними словосполученнями.

Таким чином, всі словосполучення можуть бути поділені на звичайні, які не відносяться до фразеології, і лексично неподільні – фразеологічні одиниці. Наприклад: हाथ धोना а) «мити руки» і б) «втратити» पर मुझे भय है क और वलिब करने में शायद मानी से हाथ धोना पड़े «Але я боюся, що як би через подальше зволікання не довелося втратити гроші» [3, с. 1040]; सरि झुकाना а) «схилити голову»; б) «визнати поразку» यहाँ कबीर की बुद्धि भी सरि झुकाती है «Тут навіть розум Кабіра визнає поразку» [3, с. 985]; в) «погоджуватися» इच्छाओं के इनकी आगे सरि झुकाना हमारा धर्म है «Наш обов'язок визнати їх бажання» [9, с. 201]; लाल पगड़ी (लाल साफ़) а) «червоний тюрбан» і б) «поліція» ये लाल साफ़े खड़े मुंह ताकते रह जायें «Ці поліцейські нічого не наважаться зробити» [3, с. 926].

Фразеологічні одиниці слід відрізнити від лексичних, синтаксично неподільних словосполучень. Лексичні іменникові словосполучення пов'язані з утворенням термінів і назв: हरा मटर «зелений горошок»; सफ़ेद रीछ «білий ведмідь», गुरुत्वाकर्षण शक्ति «сила тяжіння», उत्पादन साधन «засоби виробництва».

У дієслівних лексичних словосполученнях, особливо в сполученнях «іменник/прикметник + дієслово करना дієслівний компонент виступає у функції «показника дії»: काम करना «робити справу», «працювати»; कोशिश करना «робити спробу», «намагатися»; शुरू करना «робити початок», «починати»; पूरा करना «робити повним», «наповнювати»; अपना करना «робити своїм», «привласнювати»; एक करना «робити єдиним», «об'єднувати» тощо. Дієслівне словосполучення втрачає здатність при поділу на частини позначати єдине поняття, проте синтаксично не всі вони стають лексично неподільними. Словосполучення із залежним компонентом, вираженим абстрактним іменником, можуть виступати дистантно: भाइयों की जो मदद हो सकती है करता हूँ [8, с. 268] «Я допомагаю братам, чим можу»; पतिमह स्याही का उपयोग केवल अंगूठा लगाने के लिये करते थे [6, с. 13] «Дідусь використовував чорнила тільки для того, щоб прикладати великий палець (змащений ним)». Подібні словосполучення відносяться до постсинтаксичних конструкцій [4, с. 314].

Якщо залежний компонент виражений прикметником (санскритським дієприкметником), займенником або числівником, словосполучення стають синтаксично неподільними і, як правило, виступають в контактній позиції. Такі конструкції О.Г. Ульциферов називає синтаксичними дієслівними монолітами, які для своєї реалізації вимагають приєднання другого залежного компонента. До дієслівних монолітів відносяться і словосполучення, залежний компонент яких, виражений іменником, втратив під впливом мовної практики свої морфологічні ознаки, виступаючи тільки лексичним наповнювачем дії. Однак і ці словосполучення не втрачають своє лексичної неподільності, оскільки всі компоненти словосполучення виступають у прямому значенні: वृद्ध ने हाथ ऊँचा करके कहा [7, с. 10] «Старий, піднявши руку (букв. «зробивши руку високою»), сказав...»; महापुरुष ने दोनों हाथ ऊँचे कर... भक्तों को आर्शीवाद दिया... [7, с. 11] «Велика людина, піднісши обидві руки (букв. «руки високі зробивши»), благословила віруючих»; उसने... तलवार ऊँची करके कहा... [7, с. 9] «Піднявши шаблю, він сказав...».

Якщо словосполучення «іменник + дієслово करना», як правило, не викликають труднощів щодо віднесення їх до стійких нефразеологічних одиниць мови, то подібні сполучення з іншими дієсловами мають певну складність для класифікації. Сюди насамперед належать словосполучення з дієсловами खाना «їсти», मारना «бити», लेना «брати», देना «давати», मचाना «піднімати», छेड़ना «починати», रखना «класти», які виступають у функції опорних компонентів. Поєднання з дієсловами खाना, मारना і लेना найчастіше виступають у складі фразеологічних одиниць: चोट खाना а) «бути побитим», б) «отримувати удар» (букв. «є удар») नीलमि ने कुछ चोट खाये स्वर में उससे कहा... «Ніліма сказала пригніченим голосом...» [2, с. 106]; झपट्टी मारना а) «нападати», б) «хапати з нальоту» (букв. «бити напад») थाली ढाककर ले जाओ नहीं तो चील झपट्टा मार लेगी «Накрій тачку і віднеси її, бо шуліка підхопить (їжу)» [3, с. 423]; झपकी लेना (खाना) «дрімлати», «кловати носом» (букв. «брати (є) дримоту»); सुबह से ही तुम झपकी लेने लगे, कमाल है यार! «З самого ранку почав кловати носом, чудеса та й годі, друже!» [3, с. 423].

Сполучення з дієсловами मचाना і छेड़ना знаходяться на межі фразеологічного фонду. Вони поєднуються з дуже обмеженим колом іменників, але характеризуються лексичною і граматичною самостійністю складових компонентів: शोर (हंगामी) मचाना «піднімати шум (скандал)»; बात (चर्चा) छेड़ना «зав'язувати розмову», लड़ाई (युद्ध) छेड़ना «розв'язувати війну». Словосполучення з дієсловом देना можна поділити на а) лексично неподільні: धोखा देना «обманювати» (букв. «давати обман») हमको मंत्री ने धोखा दिया, इसी से सब कुछ ख बैठे «Нас обдурих міністр, тому ми все втратили» [5, с. 344]; सवाल देना «порушувати справу в суді» (букв. «давати запитання») यदि वह नहीं मानेगा तो सवाल देना पड़ेगा «Якщо він не погодиться, змушені передати справу в суд» [3, с. 959] і б) лексично подільні: सहायता देना «надавати допомогу», कष्ट देना «заподіювати незручності». Останні словосполучення можна віднести до лексичних стійких сполучень.

Значення фразеологічної одиниці може зводитися до окремого позначення поняття, що співвідноситься із словосполученнями. Це в першу чергу стосується фразеологізмів з переосмисленням тільки частини складових їх компонентів: लाठी से राज करना «правити за допомогою сили» (букв. «правити за допомогою палиці»), गरम बाज़ार «жвавий базар» (букв. «гарячий базар»), कुत्ते की मौत मरना «вмирати собачою смертю», आशा बाँधना «плекати надії». Стійкість словосполучення, що виникло в результаті набування лексичного значення, відмінна від стійкості фразеологічних одиниць, тобто фразеологічну стійкість слід відрізнити від лексичної.

Таким чином, всі словосполучення можуть бути поділені на звичайні, які не відносяться до фразеології, і лексично неподільні – фразеологічні одиниці. Отже, не всі стійкі сполучення є фразеологічними одиницями, більшість з них – звичайні словосполучення за своєю семантичною структурою. Стійкі сполучення можна вважати основою для утворення фразеологічних одиниць, оскільки лише частина цих сполучень, що відрізняються лексичною неподільністю, переходять у фразеологізми.

Стаття не вичерпує всіх аспектів розглянутої проблеми. Важливим залишається питання детального вивчення щодо виявлення основних типів фразеологічних одиниць і принципів їх розмежування між собою.

Література:

1. Гальперин И. Р. Очерки по стилистике английского языка / И. Р. Гальперин. – М. : Изд-во литературы на иностранных языках, 2004. – 459 с.
2. Жмотова О. Д. Именные признаки инфинитива в хинди и урду / О. Д. Жмотова // Языки Индии. – М. : ИВЛ, 1961. – С. 60–76.

3. Липеровский В. П. Именные части речи языка хинди / В. П. Липеровский. – М. : Наука, 1978. – 167 с.
4. Ульциферов О. Г. Практическая грамматика современного литературного языка хинди / О. Г. Ульциферов. – Изд-ва : АСТ, Восток-Запад, 2005. – 752 с.
5. Hook P. E. Compound verbs in Hindi / P. E. Hook// The Michigan Series in South and Southeast Asian Languages and Linguistics. – 1974. – № 1.
6. Matilal B. K. Indian Theorists on the Nature of Sentence (vakya) / B. K. Matilal. – FL. – 1966. – Vol. 2, № 4.
7. अवाप्रसाद «सुमन», हृदि के अनुस्वार प्रयोग: सुझाव और समाधान, भाषा, अंक 3, 1968।
8. उलत्सफिरोव ओ। गे।, हृदि वाक्यवनियाम, कतिबघर प्रकाशन, नई दिल्ली, 2002।
9. देवीप्रसाद शर्मा, हृदि की प्रथम मौलिक कहानी, भाषा, अंक 3, 1969।

УДК 81-115'27'373

Н. М. Печко,

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ДОМІНАНТИ ЯК ОСНОВА МЕНТАЛІТЕТУ ЕТНОСУ

Стаття досліджує концептуальні домінанти як основу менталітету етносу. Порівняльний аналіз здійснено на прикладі концептуальних домінант українського, російського, британського та німецького етносів. Проаналізовано специфіку та національну маркованість концептуальних домінант. На прикладі концепту СВОБОДА / FREEDOM доведено наявність спільних та відмінних смислових зон цих когнітивних утворень.

Ключові слова: концепт, концептуальна домінанта, національний менталітет, лінгвокультурна спільнота, мовна картина світу етносу.

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ДОМИНАНТЫ КАК ОСНОВА МЕНТАЛИТЕТА ЭТНОСА

Статья исследует концептуальные доминанты как основу менталитета этноса. Сравнительный анализ проанализирован на примере концептуальных доминант украинского, российского, немецкого и британского этносов. Проанализирована специфика и национальная маркированность концептуальных доминант. На примере концепта СВОБОДА / FREEDOM доказано наличие общих и отличительных смысловых зон этих когнитивных образований.

Ключевые слова: концепт, концептуальная доминанта, национальный менталитет, лингво-культурная общность, языковая картина мира этноса.

CONCEPTUAL DOMINANTS AS A MENTALITY BASIS

The article deals with the conceptual dominants which constitute the grounds for ethnic mentality. Taking into account contemporary research works the author singles out key lexical units and specifies conceptual constructions which determine the outlook of a certain lingual-cultural community and build up the linguistic picture of the world of some ethnic group. The comparative analysis has been carried out on the basis of conceptual dominants of the Ukrainian, Russian, German and English ethnic entities. Specific features and the national colouring of the conceptual dominants which lay the foundation for some ethnic mentality have been highlighted in the paper. Analyzing the concept FREEDOM / SVOBODA it has been proved that despite its universal nature different linguistic communities comprehend it through common (similar) and divert (unlike) semantic space zones.

Key words: concept, conceptual dominant, national mentality, lingual-cultural community, ethnos, linguistic picture of the world.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень. Динамічне зростання мульти-культурної інтеграції сучасного світу неодмінно ставить перед дослідниками лінгвістичних та когнітологічних студій новітні вимоги щодо визначення змістової специфіки та особливостей функціонування концептуальної системи конкретної лінгвокультурної спільноти. На важливість та актуальність цього питання вказують численні лінгвістичні розвідки у царині лінгвокультурології (А. Вежбицька, О. В. Голубовська, У. Б. Марчук, А. М. Приходько), етнолінгвістики (В. І. Кононенко, В. А. Маслова) та когнітивної лінгвістики (О. В. Городецька, І. Г. Саєвич, О. О. Селіванова). Ґрунтовне дослідження цих аспектів має не лише вагомий теоретичний значення, виявляючи базові когнітивні основи менталітету різних національних утворень, що складають «картину світу» соціуму, а й суттєве практичне значення, оскільки такі дослідження проливають світло на комунікативну специфіку різних національно-культурних спільнот.

Метою цієї статті є порівняльний аналіз концептуальних домінант українського, російського, німецького та британського етносів, виявлення спільних та відмінних рис цих мовно-культурних спільнот.

Виклад основного матеріалу. Концептуальна система є важливим когнітивним чинником, що виявляє схожість різних мовних спільнот, забезпечуючи можливість міжкультурної комунікації. Водночас, ядро кожної концептуальної системи можуть складати відмінні концепти, формуючи цим самим національно-культурну ідентичність та самобутність етносу та визначаючи особливості його світосприйняття та лінгвального кодування світу, що закладає основи менталітету кожного етносу у вигляді його концептуальних пріоритетів.

Питання визначення сутності національно-специфічного концепту є досить суперечливим у лінгвістичних колах. Численні дискусії з цієї проблематики породили багато понять, термінологічних одиниць та їх трактувань. Представники лінгво-культурологічного напрямку розглядають концепт як «згусток культури у свідомості людини; те, у вигляді чого культура входить у ментальний світ людини; і те, за допомогою чого людина, рядова, звичайна людина, не «творець культурних цінностей» – сама входить у культуру, а в деяких випадках і впливає на неї» [1, с. 40].

Більшість дослідників (А. Вежбицька, С. Г. Воркачов, І. О. Голубовська, О. В. Городецька, О. П. Левченко, А. М. Приходько, Н. В. Уфимцева) сходяться на тому, що в основі визначення національно-культурних концептів має лежати **аксіологічний підхід**. Саме він вказує на ключову значущість духовних, моральних, естетичних цінностей у формуванні концептуального ядра суспільної свідомості нації та його безпосередній зв'язок із соціальними та культурними чинниками. Тобто, основою національних та культурно-мовних спільнот є **ціннісна** складова. Слідуючи цьому принципіві, можна виокремити «ключові слова» певної мовної спільноти – значимі та культурно-марковані мовні одиниці. Вони повинні відповідати умовам загальновоживаності, частотності використання у певній семантичній сфері, наявності значної кількості фразеологізмів з цим словом, широкого використання у прислів'ях, висловах, популярних піснях, назвах книжок, тощо [1, с. 36]. У цьому зв'язку надзвичайно цікавим видається експериментальне асоціативне дослідження, здійснене низкою

вчених – Н. В. Уфимцевою, Г. О. Черкасовим, Ю. М. Карауловим та Є. Ф. Тарасовим, яке, як результат, лягло в основу «Славянського асоціативного словаря». Керуючись можливостями вільного асоціативного експерименту, укладачі цього словника з'ясували ментальні доміанти росіян, українців, білорусів і болгар. Було визначено ті мовні одиниці, які формують ядро мовної свідомості цих етносів. Зокрема, ядро мовної свідомості українців складають лексеми *життя, людина, радість, друг, добре, дім, любов, щастя, спокій, гроші, чоловік, кохання, розум, гарний, надія, смерть, сила, робота, дитина, світ, великий, погано, краса, товариш, зло, жінка, світло, добрий, праця, дівчина*. Для порівняння суть мовної свідомості росіян формують лексеми *жизнь, человек, хорошо, друг, дом, любовь, радость, счастье, нет, есть, плохо, свет, деньги, большой, ребенок, мир, я, добро, жить, красивый, смерть, сила, всегда, сильный, много, все, зло, любить, время, день*. Як бачимо, спостерігається значний відсоток збігу ядерних лексем у мовній свідомості українців та росіян [10, с. 252–253; 13]. Цікавими, з точки зору етнолінгвістичного аналізу, постають лексичні одиниці, що випадають із загального кола збігу та тотожності, а відтак можуть вважатись такими, що визначають національну ідентичність етносу. Так, відмінними в ядрі мовної свідомості українців і росіян відповідно є такі лексеми: українці – *спокій, розум, надія, робота, краса, жінка, дівчина, праця*; росіяни – *я, всегда, сильный, много, все, время, день, нет, есть*.

Проте, основними віхами менталітету етносу, так званими «опорними пунктами» мовної свідомості лінгво-культурної спільноти залишаються **концептуальні доміанти (КД)**. КД – це сукупність ціннісних орієнтацій лінгвокультури у вигляді системи, в якій можуть бути виокремлені доміантні (основні) та другорядні характеристики. Сума таких характеристик притаманна всім без виключення народам і людству в цілому, але їхня пріоритетність і специфічна комбінаторика дозволяють говорити про етнічну неповторність тієї чи іншої культури. Закріплюючись у мові, ці характеристики набувають статусу своєрідного оцінного коду й визначають поведінку носіїв відповідної лінгвокультури, їхню самооцінку та оцінку з боку інших етносів [9, с. 14].

Концептуальні доміанти складають засади національного менталітету та світосприйняття, відтворюючи ціннісну категоризацію світу певною лінгво-культурною спільнотою чи етносом. Так, фаталістичний світогляд росіян та їх відповідний менталітет А. Вежицька описала за допомогою чотирьох концептуальних доміант – ДУША, ТОСКА, СУДЬБА, АВОСЬ, основним серед яких є концепт ДУША [2]. Ці концепти викликають найбільше асоціації та різноманітні інтерпретації у національній літературі, а також забезпечуються великою частотністю вживання на побутовому рівні. Нерідко лінгвісти пов'язують визначення КД з пошуком національної ідеї. У цьому контексті Д. А. Шмельов ідентифікує «російську душу» через набір інших концептуальних доміант – СПРАВЕДЛИВОСТЬ, ПРАВДА, ДОБРО, СУДЬБА, ВОЛЯ, ТОСКА, УДАЛЬ [12]. Такий когнітивний вибір автора видається досить суб'єктивним та непідкріпленим верифікованою емпіричною базою, особливо, якщо брати до уваги сучасний етап розвитку російського етносу. Серед культурних доміант російської ментальності також названі ВОЛЯ, ПРАВДА, ПУСТОТА, СУДЬБА, УДАЛЬ, ТОСКА [3, с. 29], ПРОСТОРА, ПРИВОЛЬЕ, УЮТ, УДАЛЬ, ПОДВИГ, ХОХОТ, РАДУШІЕ, НЕПРИКАЯННОСТЬ, МАЯТА [8, с. 231].

Концептуальними доміантами українського етносу та основою його ментальності, на думку окремих вчених, є концепти ВОЛЯ, ДОЛЯ, ЛИХО [3, с. 29], ЗЕМЛЯ, МАТИ, ХАТА, ХЛІБ, ДОЛЯ [6, с. 64], РУШНИК, КАЛИНА, ХАТА, ЧУМАК [14, с. 295]. Останні, на наш погляд, є вираженням радше національно-специфічних концептів або ж етно-культурних доміантів. Крім того, варто зауважити, що незважаючи на спорідненість окремих концептів, зокрема, концепту ВОЛЯ як КД в ментальності російського та українського етносів, його змістова наповненість у мовній свідомості цих лінгво-культурних спільнот відрізняється, що підтверджується лінгвістичними дослідженнями (А. Вежицька, І. О. Голубовська).

Домінуючими концептами української та британської картин світу є ВОЛЯ / СВОБОДА і FREEDOM / LIBERTY відповідно. Вони належать до концептуальних доміант та визначальних лінгвокультурних конструктів українського та британського етносів. Попри наявну семантичну уподібненість та вербалізацію відповідними лексичними еквівалентами зазначені концепти мають суттєву лінгвокогнітивну специфіку в українській та британській системі концептуальних координат.

Прикметно, що А. Вежицька у своєму дослідженні «Understanding Cultures Through Their Key Words» (1997), порівнюючи специфіку англійського, російського та польського мовомислення, вказує на те, що концепт FREEDOM не є культурно-універсальним поняттям навіть на європейських теренах. Його змістова наповненість визначається культурно-історичним становленням кожного етносу та важливими віхами його історичного розвитку. Відтак культурно-історичні відмінності накладають свій відбиток на категоризацію та концептуалізацію світу конкретної нації. Тому концептуальна наповненість українських ВОЛЯ / СВОБОДА має конкретні розбіжності з англійськими FREEDOM / LIBERTY. Цікаво, що в японській концептуальній системі такі відповідники є менш значимі. Натомість в японській картині світу домінують такі концепти як *ofamae* ('loving dependence') – *любов до залежності*, *enryo* ('nonassertiveness') – *відсутність самоутвердження*, *on* ('infinite indebtedness to others') – *безмежна відданість іншим*, чи *giri* ('obligation to others') – *зобов'язання перед іншими* [16, с. 153].

Щодо українських концептів ВОЛЯ і СВОБОДА, то вони теж мають свою специфіку. По-перше, за структурою асоціативних полів домінує концепт СВОБОДА (він має 17 смислових зон) порівняно з концептом ВОЛЯ, якому властиві 13 смислових зон. Це доводить зростаючий асоціативний потенціал концепту СВОБОДА в сучасному українському дискурсі. Шляхом асоціативного експерименту дослідники також доводять безпосередній зв'язок концепту ВОЛЯ з концептом ДОЛЯ (*Без долі немає волі. Без волі, як без долі*), що також вважається одним із ключових концептів української культури. Обидва концепти перетинаються у смисловій зоні «боротьба за незалежність», що займає однакову першу позицію в обох концептах [3]. Загалом обом концептам притаманні спільні десять смислових зон, що засвідчує те, що їхні лексичні відповідники у більшості випадків функціонують в мові як семантичні синоніми.

Концепт СВОБОДА в українській картині світу асоціюється, насамперед, з «незалежністю держави», «правом на державні та соціальні гарантії» (наприклад, *свобода слова, свобода совісті, свобода підприємництва*, тощо), «правом бути вільним і діяти вільно» (наприклад, *свобода вибору, свобода пересування*), «відсутністю будь-яких обмежень». Остання смислова зона балансує на межі позитивної та негативної конотації, остання з яких наближує її до концепту СВАВІЛЛЯ. До прикладу: *«Свобода сама по собі – без обмежень, накладених законом і традицією, – це дорога до анархії та хаосу, де править закон сили»*. [7]. Як зазначалося раніше, концепт ВОЛЯ співзвучний названним смисловим зонам, окрім концептуальних координат *«конституційні права, державні та соціальні гарантії»*. Порівняльний аналіз доводить існування специфічних для концепту ВОЛЯ смислових зон, а саме: *«особиста незалежність від гніту»*, *«духовна та фізична сила»*, *«божественна сила»*, *«бажання та прагнення діяти»*, *«заявлене/задеклароване бажання»*, *«устремління до поставленої мети»*. Наприклад: *«Вся енергія, ресурси й політична воля спрямовувалася на внутрішній конфлікт, а не на послідовну та наполегливу реалізацію своїх політичних програм та зобов'язань перед виборцями»*; *«Але чи є у нас воля до цих вдосконалень?»*; *«На все воля Божа»* [7].

Незважаючи на те, що концепт FREEDOM / СВОБОДА можна розглядати як універсальний лінгвокультурний концепт, в англійській лінгвокультурній спільноті він має свої національно-марковані особливості. FREEDOM, зокрема, трактується як «американський ідеал та стиль мислення». Цей концепт містить смислову зону «особиста свобода», що включає такі асоціати, як *independence, to be independent, being yourself, yours*. Однак «freedom» – це не всюдозволеність, а свобода діяти згідно зі своїми правами, не порушуючи при цьому прав інших (*limited with freedom of others*). Це не те саме, що бути вільним (*Freedom is not free*), вона не дається задарма, а пов'язана з вільною волею (*free will*) [1]. *Freedom* – це свобода вибирати та обирати, що передбачає певний ступінь особистої автономії [16, с. 154]. Концепт LIBERTY в англійській лінгвокультурі, зокрема британській асоціюється зі смисловою зоною «символіка» (*the Statue of Liberty*), наступною за семантичною значущістю є смислова зона «конституційні та громадянські права», «особиста свобода обирати та діяти». У цих смислових зонах британський концепт LIBERTY перетинається з українським концептом СВОБОДА. Наприклад: «*The most depressing aspect he had found had been the neglect of the fundamental issue of liberty raised by MPs' proposals to prevent what they regarded as abuses by the press*» [15].

Дослідження корпусу сучасної британської мови, а також публікацій, датованих кінцем XX століття, що мають ретроспективну спрямованість, дозволяють стверджувати, що домінуючими в британському суспільстві є цінності, які відображені концептами – PROSPERITY (ПРОЦВІТАННЯ), CLASS (КЛАС), FREEDOM (СВОБОДА) та INDIVIDUALISM (ІНДИВІДУАЛІЗМ) [5]. Концепт SELF (САМ) визначається науковцями як національно-специфічний концепт англо-американської культури, котрий втілює ідею самосвідомості та самопізнання особистості. Він імплікує уявлення про людину як про самодостатню та незалежну сутність [3]. «Носій *self* має постійно піклуватися про розвиток своїх сил і здібностей, культивувати *self-esteem* («самоповагу»), щоб чогось досягти в житті. Це слово має безпосередні кореляції зі словами *individualism* – «індивідуалізм» і *privacy* [4, с. 131].

Раціоналізм німецького менталітету Б. Нусс описує за допомогою концептуальних домінант німецької мовної картини світу, як LEBENSDRANG / життєва сила (STREBEN / спрямованість, UNRUHE / занепокоєння, ENERGIE / енергійність), PRINZIPIEN / ПРИНЦИПОВІСТЬ (ORDNUNG / ПОРЯДОК, ERNSTHAFTIGKEIT / СЕРЬОЗНІСТЬ, *Beharrlichkeit* / наполегливість), *Sinn fur Methodische* / почуття методичного (Organisation / організація, *Genauigkeit* / точність, *Fleiß* / старанність), *Weltschmerz* / світовий біль (*Ungewibheiten* / невизначеність, *Angste* / страхи, *Allzuirdisches* / приземленість). Можна припустити, що сукупність таких домінант утворює загальний контур концептуальної картини світу німецької етнокультури. У його центрі знаходиться концепт ORDNUNG [9, с. 15]. Серед інших виокремлюють такі концептуальні домінанти німців як: FLEIß, PÜNKTlichkeit, OBRIGKEITSDENKEN та SPARSAMKEIT. Ці концепти мають велике мотиваційне та ціннісне підґрунтя, що дозволяє їм знаходитись у центрі концептуальної картини світу німецького етносу та впливати на організацію інших концептів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Викладене доводить, що лінгво-когнітивну основу національного менталітету складають концептуальні домінанти, що уособлюють субстрат ціннісної категоризації світу тим чи іншим етносом. Водночас, численні дослідження лінгво-культурологів, когнітологів та лінгвістів вказують на те, що не існує єдиних сталих критеріїв у визначенні КД у концептуальній картині світу певної лінгво-культурної спільноти. Відтак їх список може варіюватися та доповнюватися залежно від методологічного підходу дослідника та хронометрії дослідження, оскільки історична еволюція соціуму безумовно накладає свій відбиток на концептуалізацію його мовної свідомості.

Література:

1. Вежицкая А. Понимание культур через посредство ключевых слов / А. Вежицкая. – М. : Языки славянской культуры, 2001. – 288 с.
2. Вежицкая А. Сопоставление культур через посредство лексики и прагматики / А. Вежицкая. – М. : Языки славянской культуры, 2001. – 272 с.
3. Голубовська І. О. Етноспецифічні константи мовної свідомості : автореф. дис. на здобуття наук ступеня докт. філол. наук : спец. 10.02.15 «Загальне мовознавство» / І. О. Голубовська. – К., 2004. – 38 с.
4. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу : [монографія] / І. О. Голубовська. – Київ : Логос, 2004. – 283 с.
5. Городецька О. В. Національно-марковані концепти в британській мовній картині світу XX століття : автореф. дис.... канд. філол. наук : 10.02.04 «Германські мови» / О. В. Городецька. – Київ : нац. ун-т ім. Т.Шевченка, 2003. – 21 с.
6. Кононенко В. І. Мова і народна культура / В. І. Кононенко // Мовознавство. – 2001. – № 1. – С. 62–69.
7. Корпус української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mova.info/corpus.aspx?11=209>
8. Маслова В. А. Homolingualis в культурі : [монографія] / В. А. Маслова. – М. : Гнозис, 2007. – 320 с.
9. Приходько А. М. Етнічний менталітет і концептуальні домінанти лінгвокультури // Наукові записки. Серія : Філологічні науки. Випуск 75 (4) / А. М. Приходько. – Кіровоград, 2008. – С. 11–16.
10. Сасвич І. Г. Ключові концепти культури: критерії виокремлення // Матеріали Міжнародної наукової конференції «Слово і речення: синтактика, семантика, прагматика», 10–12 жовтня 2013 р., м. Київ / І. Г. Сасвич. – Київ, 2013. – С. 249–255.
11. Степанов Ю. С. Словарь русской культуры. Опыт исследования. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1997. – 824 с.
12. Шмелев А. Д. Русский язык и неязыковая действительность : [монографія] / А. Д. Шмелев. – М. : Языки славянской культуры, 2002. – 496 с.
13. Уфимцева Н. В. Языковое сознание и образ мира славян [Электронный ресурс] // Языковое сознание и образ мира : Сб. научных статей / Отв. Ред. Н. В. Уфимцева / Н. В. Уфимцева. – 2000. – Режим доступа : http://www.iling-ran.ru/library/psylingva/sborniki/Book2000/html_204/4-2.html.
14. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологія сучасної української мови : [навчальний посібник] / В. Д. Ужченко. – К. : Знання, 2007. – 494 с.
15. British National Corpus (BNC) [Electronic resource]. – Access mode : <http://bnc.bl.uk/saraWeb.php?qy=freedom&mysubmit=go>
16. Wierzbicka A. Understanding Cultures through Their Key Words / A. Wierzbicka. – New York, Oxford : Oxford University Press, 1997. – 317 p.

Л. А. Пилипюк,

Луцький національний технічний університет, м. Луцьк

РЕАЛЬНО-ТОПОГРАФІЧНИЙ ПРОСТІР У ТВОРЧОСТІ ОНОРЕ ДЕ БАЛЬЗАКА

Актуальність теми дослідження проблеми реально-топографічного простору в теорії літератури є надзвичайно важливою і є складовою структури образу міста. Митець у своєму творі, відтворюючи реальний простір, разом з тим формує певний художній простір, в якому відбуваються події. Образ міста в літературі є важливим показником авторської позиції, є цікавим полем для аналізу і потребує подальшого розгляду.

Ключові слова: *топос, топографічний простір, реальний простір, художній простір, міський простір, міський текст, простір героя, час, образ міста, світ.*

РЕАЛЬНО-ТОПОГРАФИЧЕСКОЕ ПРОСТРАНСТВО В ТВОРЧЕСТВЕ ОНОРЕ ДЕ БАЛЬЗАКА

Актуальность темы исследования проблемы реально-топографического пространства в теории литературы чрезвычайно важна и является составной структуры образа города. Художник в своем произведении, воспроизводя реальное пространство, вместе с тем формирует определенное художественное пространство, в котором происходят события. Образ города в литературе является важным показателем авторской позиции, является интересным полем для анализа, и требует дальнейшего рассмотрения.

Ключевые слова: *топос, топографическое пространство, реальное пространство, художественное пространство, городское пространство, городской текст, пространство героя, время, образ города, мир.*

REALLY TOPOGRAPHIC SPACE IN THE WORKS OF HONORÉ DE BALZAC

The theme of research the problem of real-topographic space in the theory of literature is extremely important and is part of the structure of the image of the city. The artist in his work, recreating real world, however, creates an art space, in which events are occurred. The image of the city in the literature is an important indicator of the author's position is an interesting field for analysis and requires further consideration. The transformation of real space in a work of art and the formation of space caused by a number of factors: features of social relations of era, character of depicted events, writer's outlook and his attitude to the events, specific material used in various directions of art.

The writer in the text represents a real space-time relationship, creating new – conceptual space that becomes a form of execution of the author's ideas.

The artistic space of the work is inextricably linked to the inner world of the writer, his feelings, impressions, reflections. Transformed in the mind of the author, real space is reproduced as art, which is unique in each writer, not like the others. Sustainable urban concept text considered urban topoi, which are topoi of space as the human environment and associated with the construction of a certain image of the city as the macrocosm, which determines the nature of human existence.

Balzac was one the first who transformed the vision of the image of the city in Western literature. In the writer's works, the city actually acquires human traits, gaining the status of an individual character, which is clearly a role in the text.

Keywords: *topos, topographical space, real space, art space, urban space, urban text, space of hero, time, image of the city, world.*

Постановка проблеми. Реально-топографічний простір та часово-просторові координати художнього твору посідають важливе місце у колі наукових зацікавлень літературознавців. Дослідження авторської оцінки, дій та думок персонажів у вимірах часу і простору, трансформація реального простору у творі і формування художнього простору сприяють глибшому розумінню художньої природи літературного твору. Наявність достатньо чітко визначеної проблематики і широкого кола пов'язаних із нею питань розцінюємо як доказ складності і багатогранності проблеми простору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Художній простір активно вивчався в літературознавчій науці такими вченими, як Д.Ліхачов, Ю.Лотман, В.Топоров, М.Бахтін, М.Гей та ін., де організуюча функція часу та простору розглядається як основна для прозового виду літератури. М.Бахтін для характеристики типології простору в прозових творах виділяє ідилічний тип, ознаками якого вчений вважає органічну прикріпленість, зрощення життя і його подій із місцем – рідною країною, усіма її куточками, рідним домом [4, с. 234–407]. Письменник у своєму тексті репрезентує реальні просторово-часові зв'язки, створюючи новий – концептуальний простір, який стає формою виконання авторської ідеї. М.Бахтін писав, що митцю властиве «вміння бачити час, читати час у просторовому цілому світі й сприймати наповнення простору не як нерухомий фон, а як виникаюче ціле, як подію» [4, с. 234–407].

Ю.Лотман, навпаки, перевагу віддає простору – «сукутності однорідних об'єктів, між якими наявні відношення, подібні звичайним просторовим» [8, с. 266] – як головному засобу осмислення дійсності. При цьому художньому простору надається роль основи для побудови «картини світу» – цілісної моделі, притаманної даному типу культури.

На думку М.Гея, «категорії буття, часу та простору увійшли в будь-який літературний твір раніше, ніж художник чи дослідник стали задумуватися над ними. Ці три параметри обов'язкові в мистецтві, але й обов'язково відрізняються від реальної дійсності» [6, с. 254]. Дослідник характеризує простір як категорію граничного узагальнення, у якій об'єднуються реальність, людина, текст і слово [6, с. 254].

Формулювання цілей статті, постановка завдань. Розв'язання даної проблеми зумовлено низкою об'єктивних факторів: особливостями суспільних відносин епохи, характером зображуваних подій, світоглядом письменника і його відношенням до подій, специфікою матеріалу, який використовується у різних напрямках мистецтва.

Мета нашого дослідження – проаналізувати реальні просторово-часові зв'язки, представити концептуальний простір Бальзака, який став формою виконання авторської ідеї і нерозривно пов'язаний із внутрішнім світом письменника, його відчуттями, враженнями, рефлексіями. Підтвердити унікальність художнього простору Бальзака.

Виклад основного матеріалу дослідження. Місто, місце перебування людини як складний, безперервно мінливий продукт людської діяльності, здавна привертало до себе увагу дослідників. Будучи місцем найбільш щільного скупчення людей, центром матеріальної і духовної культури, вузлом переплетення соціальних і економічних відносин, місто ставало предметом осмислення різноманітних галузей знань: історії та філософії, політології та соціології, економіки, географії.

Такі міста, як Лондон, Париж, Рим набувають особливого символічного значення, уособлюють спосіб буття, культуру, моду, політику, ведуть до бажання осмислити місто як категорію культури, як символічний, цілісний простір. На думку Л.Чернейко, «показати, описати простір в художньому творі можна, описавши речі, предмети, субстанцію» [13, с. 59]. У сучасній філології простір міста, як зазначає А.Бобраков-Тимошкін, є природним генератором культурних, в тому числі і літературних міфів [5, с. 49].

Стійким концептом міського тексту вважаються міські топоси, які являють собою топоси простору як середовища проживання людини і пов'язані з побудовою образу міста як певного макрокосму, який зумовлює характер людського буття. Міські топоси вбирають в себе ряд локусів публічного життя – вулиці, будинки, театри, проспекти, храми, ринки, кладовища і т. п. Найважливішою функцією міських топосів є текстовий зв'язок на рівні «місто – людина».

Міська тематика закріплює свої позиції в другій третині XIX ст. і отримує все більше значення в літературі з розвитком промислового капіталізму. Виникає жанр «фізіологія» міст: «Фізіології» Бальзака. Тема міста розгорталася в реалістичній літературі в розрізі критики нового соціально-економічного укладу, розкриття його негативних сторін; підкреслювалися контрасти міських злиднів і розкоші; міський пейзаж вимальовувався в сіро-брудних, похмурих тонах; зображення міста отримувало часом гротескний характер.

Важливо підкреслити, що місто як простір є об'єктом естетичного сприйняття, чуттєвого осягнення реальності, образом соціального середовища, що формує характер людини, безпосередньо впливає на його душу.

Париж – місто з великою історією, який пережив за своє існування чимало змін. Його образ із своїми соціальними контрастами, моральними законами, вже привертав увагу письменників. Найповніше розкрив цей образ Оноре Бальзак, у творах якого Париж – «це місце-маяк провінційних честолюбців, що злітали до нього, як метелики на вогонь» [2, с. 671].

Париж Бальзака – це перш за все місто, пов'язане з трагічними долями його героїв. В атмосфері цього примарного міста зароджуються божевільні думки, дозрівають задуми злочинів. Все сконцентровано навколо людини, яка «відірвалася від божественних першооснов». Потрапляючи в Париж Бальзака, читач опиняється в дуже незвичайному духовному просторі: жорстокому, фантастичному і реальному водночас. Бальзак вважав, що велике місто – це диявольський винахід цивілізації – має на душу людини згубний вплив. Це нежива матерія, яка пригнічує, поневолює людину, що задихається в цих кам'яних байдужих великих будівлях.

Місто Париж, яке так дивовижно відчував і описував Бальзак, є привид, породжений людиною в її відступництві та блуканні. Бальзак уважно вдивлявся в навколишню дійсність, йому хотілося зрозуміти, як і чим живуть мешканці цього міста. Пейзажні картини Парижа, сцени його вуличного життя, інтер'єри – створюють загальне враження міста, яке вороже людині, тіснить, чавить його, створює атмосферу безвиході, штовхає на скандали. Міський пейзаж у творах органічно пов'язаний з душевним станом автора, з внутрішнім світом його героїв.

Париж Бальзака – трагічне та фантастичне місто водночас. Це не просто столиця Франції, а, швидше за все, столиця світу, в якій вирішується доля людства. Місто письменника живе власним життям та впливає на почуття, вчинки, думки людей. Інколи воно виявляється ілюзією, міражем, сном, який зникне після пробудження.

В.Бахмутський, розглядаючи роман «Батько Горію», зіставляє два світи, що панують у Парижі – низ і гору, розкіш і злиденність – і укладає, що ці два полюси взаємопов'язані, вони торкаються один одного, один від одного залежать, «низом і верхом управляють одні й ті самі закони» [3, с. 50].

У авторській передмові до першої частини «Втрачених ілюзій» Оноре де Бальзак зазначав: «...звичаї, за якими живуть у провінційній глушині Давид Сешар та його дружина, становлять різницю протилежність звичаям життя паризького» [2, с. 229]. Ця «разюча протилежність» полягала не лише у формі, вона була значно глибшою, – відмінністю на культурному рівні. Бальзак не тільки скурпульозно відтворює картину французького суспільства, максимально подаючи найрізноманітніші літературні типи-характери, – за кожного його постаттю стоїть окрема унікальна культура, на пограниччі яких виникають головні колізії творів. Тому невіддільним елементом його творчості є зіткнення цих різних культур – міської та сільської.

Місто породжує відчуття непевності, невизначеності, короткочасності, чого у сільському просторі, чи сільській свідомості немає. Ось чому місто досить часто усвідомлюється, розуміється, як щось штучне, тоді ж коли село вважається справжнім.

Бальзак був одним із перших, хто трансформував бачення образу міста у західноєвропейській літературі. У творах письменника місто обростає фактично людськими рисами, набираючи статусу окремого персонажа, якому чітко відведено своя роль у тексті і з яким вже змушені рахуватися інші герої. Місто постійно проступає крізь поетичні образи, адже самотність – є атрибутом міста.

У «Людській комедії», максимально подавши картину усього суспільства із соціально-психологічним розрізом, місто стає повноправним героєм, не наслідком самого себе, а приводом до певних історій.

Роман «Батько Горію» поклав початок зображенню Парижа, його блиску і злиднів одночасно. Долі героїв, випадковості їх біографій, особливості характерів, звичаїв, індивідуальностей, при всій їхній неординарності, не зможуть порушити залізної необхідності законів буржуазного світу, які видаються героям майже непереборним роком, а боротьба з ним призводить до їхньої загибелі, як батька Горію, або до компромісу, як Растиньяка, або проникнення в саму структуру, яка творить ці закони, приклад цього – Вотрен. Дія роману розгортається в бідному передмісті Парижа, пансіон пані Воке. Автор відмічає тут, що в Парижі немає кварталу більш жахливого ніж ця вулиця Нев-Сен-Женев'єв.

Бальзак – майстер точних деталей, проводить нас по заплутаних лабіринтах царства бідності. Пансіон Воке – це ошатний Париж, де живе дрібний міський люд. Б.Реізов зазначає з цього приводу, що «драма роману розвивається у паризькому «пеклі», де є непристойність і просто злидні» [11, с. 92]. Характеристика пансіону Воке підкреслює застарілість, старомодність речей, які переповнюють собою пансіон. Тут є меблі «поміщені сюди, як поміщають відходи цивілізації до лікарні для невиліковних»; «мерзотні гравюри, до яких пропадає апетит». Тут носять «немодні, перефарбовані і знову вицвілі сукні», хизуються в «зношеній білизні». Тут, нарешті, безперервно зустрічаються згаслі, вицвілі очі, «зморщені» особи, тіла, які зберегли лише «залишки краси». Згадайте опис кімнати пансіону, де живе один із героїв роману «Батько Горію»: «Підлога сира і у пилу (...) погана конторка; крісла із солом'яним сидінням і два стільця завершували злиденну обстановку» [2, с. 92].

І ця загальна атмосфера бідності, холоду пансіону погіршується нудотним запахом, що стоїть тут. «У ньому відчутно затхлість, цвіль, гниль; віддає їдальною, де скінчили обідати» [2, с. 8]. Автор змальовує обстановку, змушуючи нас вдихнути сперте, отрутне повітря, яким дихають мешканці пансіона. Опис дому Воке закінчується узагальненням: «Інакше кажучи, тут царство злиднів, де немає натяку на поезію» [2, с. 9].

Дія роману проходить не тільки в пансіоні пані Воке, а постійно переноситься то на паризькі вулиці, то в театр, то в салони віконтеси де Босеан і баронеси Дельфіни Нусінгем, то в ігрові і поліцію або навіть на кладовище. Однак головні події розгортаються саме у вітальні пані Воке. Пансіон пані Воке перетворюється в символ втрачених ілюзій і розбитих сердець, де життя безжалісно перемелює, як зерно жорна млина, слабких і дарує примарну надію сильним, стати власником чотирьох мільйонів франків.

Якщо розглядати роман «Батько Горіо» відносно образу Растіньяка, то життя Парижа розкривається Растіньяку як арена боротьби. «Життя у Парижі – безперервна битва, – пише він матері, – в якій маю виступити на похід» [2, с. 6]. Але він іде на боротьбу за особистий свій успіх. Растіньяк входить у «групу» і визнає її «правила» непорушними, міцно засвоює мораль господарів життя, відчинею самою дійсністю. Можливо Растіньяк так швидко не пройшов би свій розвиток, якби у нього не було таких здібних вчителів, досвідчених і своєрідних. Вони відчули внутрішню гнучкість Растіньяка і вміло впливаючи на його слабкості, зуміли підштовхнути його на компроміс із самим собою і світом. І ось за кілька творів Бальзака ми зустрічаємо барона де Растіньяка, пера Франції. Куди ж дівся честолюбний студент, його негатив щодо несправедливості «вищого світу»? Він переріс під впливом Парижа, ствердів і закам'янів. Людина або гине, або капітулює, або розбещується в Парижі.

Що стосується батька Горіо, то він є представником тих людей, які одержимі пристрастями, які справедливо називають бальзаківськими. Батько Горіо – звичайний провінціал, він просто батько, який в своїй неймовірній пристрасті до дочок піднімається до величчя страждань шекспірівського Ліра. Невблаганний розвиток цих пристрастей веде до повного краху особистості, яка стала їх жертвою, – одна із самих характерних рис мистецтва Бальзака. Автор показує як це почуття пристрасті, яке володіє батьком Горіо, розростається, роз'їдає його душу, і в кінці кінців подавляє всі інші почуття.

Але для того, щоб весь цей світ сприймався читачем, як реальний, одних діючих осіб недостатньо. Потрібні декорації, які Бальзак замінює детальними описами. Переробляти світ – не його справа, він тільки змальовує. Бальзак раз у раз зіставляє ці два світи. Знаходячись у салоні віконтеси, Растіньяк згадує пансіон: «Думка Ежена в одну мить перенесла його знову на сімейний пансіон, – їм опанував глибокий жах (...)» [2, с. 85], а в пансіоні Растіньяк думає тільки про вищий світ.

Злидні і розкіш, верх і низ у Бальзака один із одним торкаються, відбиваються, один від одного залежать – ніби становлять подвійний образ. Нагорі розкіш, оскільки внизу злидні, внизу злидні, оскільки нагорі розкіш. Тема «пансіону» й «світла» у романі постійно перегукуються, а до кінця сплітаються в одне ціле. Низом і верхом управляють одні й ті самі закони. Смерть Горіо виростає у грандіозний символ загального неблагополуччя світу.

У романі «Втрачені ілюзії» читач дихає справжньої атмосферою Парижа, проти нього відкривається вся таємниця суспільної відповідальності і приватного життя, виворіт ділових та політичних махінацій. І на основі цих жорстоких сутічок – жадібний, егоїстичний інтерес, що породжує честолюбство, прагнення до наживи. «Париж, – пише Бальзак у своїй передмові до роману, – подібний до зачарованого замку, на який кидаються всі молоді провінціали». Одним із таких героїв – провінціалів у романі виступає Люсьєн Шардон – юний поет, який мріє завоювати славу і багатство у Парижі за допомогою свого таланту. Він метушливо приглядається до Парижу і відчуває «прірву, що відмежовує його від цього світу» [2, с. 147]. Але він давав собі клятву «пожертвувати всім, аби утвердитися у великому світі».

Але сказана гонитва за багатством і славою захоплює на свій вир і Люсьєна. Паризьке життя сповнене спокуси, і Люсьєн нездатний його перебороти. У Парижі, цьому серці Франції, «все продається, все фабрикується» і лише золото – єдина сила, перед якою схиляється світ. Людська думка, обдарування стали предметом брудної торгівлі. Літературна слава перетворилася на «блудницю»: «на низах літератури вона – жалюгідна шльондра, що мерзне на панелі, у літературі посередній – утриманка, яка вийшла з вертепів журналістики (...), у літературі процвітаючій – вона блискуча і нахабна куртизанка» [2, с. 214].

Ще більшу відразу викликає паризька журналістика. «Журналістика – справжнє пекло, прірва беззаконня, брехні, зрадицтва (...), коли всі газети стануть віроломні, лицемірні, безчесні, брехливі, смертоносні: вони будуть занашувати думки, доктрини, людей» [2, с. 269].

Типовим представником цього дивного світу є журналіст Етьєн Лусто. Характерним є опис його холостяцької кімнати. Тут є «огидний збір... дірявих чобіт... старих панчо... недопалених сигар, брудних носових хусток, розірваних сорочок» [2, с. 219]. Усе «брудно» і «плачевно», все свідчить про життя, «яке не знає ні спокою, ні гідності». Всі ці картини та описи набувають символічного значення. Вони підкреслюють атмосферу багн і каліцтва, яка просочує все паризьке життя. Париж постає двошаровим за своєю структурою – в нього вродлива оболонка і водночас потворна сутність. Культурне життя використовують лише для прикриття, маскуванню справжніх занять паризької людини, розбещеної суспільством. Діями людей керує лише одне – жага наживи, придбання грошей. Гроші – підґрунтя всіх людських справ.

Роман «Блиск та злидні куртизанок» тематично продовжує «Втрачені ілюзії». «Тут особливо ясно виступає прагнення письменника показати не «парадний фасад», який споруджується у будинку буржуазної цивілізації, а зворотній бік, його темні, потаємні куточки» [9, с. 163]. Цей світ злочинців, повій, кримінальних елементів, «покидьків суспільства», знедолених і «бунтарів», постає не як аномалія, відхилення від «норми», а як неминуче породження, необхідна умова і зворотний бік суспільного ладу Парижа.

Тут Люсьєн, який чекає «свого часу», поставлений у складні зв'язки й відносини з оточуючими, що дають уявлення про «незбагненну гнучкість» його натури і змістовність набутого ним досвіду. Його оточують аристократи і «кулюбленці каторги», банкіри і куртизанки... він – за межею світу офіційного статусу стоїть поза законом – належить тим і тим. У ньому є щось таке, що властиве кожному з цих світів.

Присутність у текстах більшості творів одного й того ж локалізованого простору, – прийом, відкритий Бальзаком: його персонажі, переходячи із роману в роман, створювали ілюзію єдиного світу, крім того, виникала ще одна ілюзія – часу, що перебігає. У світовому літературознавстві це явище отримало назву «роман поштової марки».

Отже, Париж – це місце-світоч, центр культури, якого прагнуть всі провінціали, одержимі пристрастю показати свій хист і завоювати світ. Якесь сила викидає їх із провінції, з їхніх рідних місць, до Парижа. Велике місто є одночасно цивілізатором і розбещувачем. Париж подібний до їдкою кислоти, одних він розкладає, роз'їдає, інших змушує осісти на дно, одні зникають, як Люсьєн де Рюампре, інші, навпаки, викристалізуються, тверднуть і кам'яніють, як Ежен Растіньяк.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Об'єктивна дійсність існує і рухається незалежно від поглядів і смаків, оцінок і побажань художника як суб'єкта творчості. Бальзак несе певну відповідальність за те, що і як він відображує. Кожному художнику потрібна «провідна нитка», щоб він був у складному плетиві подій і явищ у житті людини, бо не знаючи соціального життя і його законів, не можна стати справді масштабним письменником.

Проведене дослідження дозволяє визнати, що проблема реально-топографічного простору в теорії літератури є надзвичайно важливою і є складовою структури образу міста. У творах Бальзака Париж – це місто самотніх, хворих, покинутих людей, місто людей без душі. Образ міста в літературі є важливим показником авторської позиції, є цікавим полем для аналізу і потребує подальшого розгляду.

Література:

1. Копистянська Н. Хронотоп як аспект вивчення слов'янського романтизму (на матеріалі західнослов'янських літератур у європейському контексті) / Нона Копистянська // Слов'янські літератури : Доповіді. XII Міжнародний з'їзд славистів (Краків, 27 серпня – 2 вересня 1998). – К., 1998. – С. 57–74.
2. Бальзак Оноре де. Собрание сочинений [Текст] : в 10 т. Т.1 : Человеческая комедия. Предисловие к «Человеческой комедии». Этюды о нравах. Сцены частной жизни / Оноре де Бальзак. – М. : Художественная литература, 1982. – 671 с.
3. Бахмутский В. Я. «Отец Горио» Бальзака [Текст] / В. Я. Бахмутский. – М. : Художественная литература, 1970. – 110 с.
4. Бахтин М. М. Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет [Текст] / М. М. Бахтин. – М. : Художественная литература, 1975. – 502 с.
5. Бобраков-Тимошкин А. Е. «Пражский текст» в чешской литературе конца XIX – начала XX веков // Дис. ... канд. филол. наук : 10.01.03. – Москва, 2004. – 322 с.
6. Гей Н. К. Художественность литературы. Поэтика. Стиль / Н. К. Гей. – М. : Наука, 1975. – 470 с.
7. Кучборская Е. П. Творчество Бальзака [Текст] / Е. П. Кучборская. – М. : Высшая школа, 1970. – 255 с.
8. Лотман Ю. М. Структура художественного текста / Ю. М. Лотман // Об искусстве. – СПб. : «Искусство – СПб», 1998. – 702 с.
9. Муравьева Н. И. Оноре Бальзак [Текст] : очерк творчества / Н. И. Муравьева. – 2-е изд. – М. : Учпедгиз, 1958. – 203 с.
10. Пелипенко А. А. Городской миф о городе (в эволюции художественного сознания и городского бытия) // Город и искусство: субъекты социокультурного диалога / Составитель Степугина Т. В. – М. : Наука, 1996. – 286 с.
11. Рензов Б. Г. Бальзак [Текст] : сборник статей / Б. Г. Рензов; Ленингр. ордена Ленина гос. ун-т им. А. А. Жданова. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1960. – 330 с.
12. Топоров В. Н. Пространство и текст / В. Н. Топоров // Текст: семантика и структура. – М. : Художественная литература, 1983. – С. 227–284.
13. Чернейко Л. О. Способы представления пространства и времени в художественном тексте / Л. О. Чернейко // Филологические науки. – 1994. – № 2. – С. 58–70.

УДК [81'42: 347.78.031]: 821.111

Т. С. Піндосова,*Херсонська державна морська академія, м. Херсон***ЦИТАТА ЯК ФОРМА «ЧУЖОГО СЛОВА»**

У статті розглядається проблема цитати як форми інтертекстуальності. Особлива увага приділяється вивченню цього поняття у літературознавстві та мовознавстві, а також створенню уточненої класифікації цитати в текстах сучасної англомовної літератури.

Ключові слова: цитата, цитация, алюзія, ремінісценція, функція, класифікація.

ЦИТАТА КАК ФОРМА «ЧУЖОГО СЛОВА»

В статье рассматривается проблема цитаты как формы интертекстуальности. Особенное внимание уделяется изучению этого понятия в литературоведении и лингвистике, а также созданию уточненной классификации цитаты в текстах современной англоязычной литературы.

Ключевые слова: цитата, цитация, алюзия, реминисценция, функция, классификация.

CITATION AS A FORM OF «ALIEN WORD»

The article deals with the problem of citation as an intertextuality form. Particular attention is paid to the study of this concept in literary and linguistics, as well as the creation of an updated citation classification in the texts of modern English literature.

Keywords: citation, allusion, reminiscence, function, classification.

Постановка проблеми. У другій половині XX стол. широкого розвитку набула теорія інтертекстуальності, що стало причиною зацікавлення вітчизняних та зарубіжних дослідників проблемою цитування. Питання розбіжності поглядів вчених залишається злободенним, оскільки практично відсутні дослідження, в яких розглядаються відносини цитати й інтертексту (найчастіше одне поняття замінюється іншим), немає остаточної думки щодо типології та моделі функціонування цього виду «чужого слова» (М.Бахтін) в текстах сучасної літератури. Таким чином, недостатня вивченість проблеми цитати та її місця в сучасній культурній свідомості визначають актуальність теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням поняття інтертекстуальності займалися М.М. Бахтін, Ю. Крістева, Р. Барт, М. Ріффатер, Ж. Женнет, Ю.М. Лотман, Ж.С. Фомічова, І.Р. Гальперін, Н.О. Фатєєва, П.Х. Тороп, М. Зубрицька. Серед новітніх напрямків вивчення проблеми цитати слід відзначити праці наступних лінгвістів, літературознавців і культурологів: А. Вержбицької, Н. Арутюнової, В. Лукіна, І. Арнольд, І. Фоменко, Н. Білозерової, М. Гаспарова, Г. Денисової, А. Жолківського, Є. Козицької, Н. Кузьміної, Г. Лушнікової, Н. Павлович, І. Силантьєва, Р. Тіменчіка, І. Смирнова, І. Толочина, М. Ямпольського.

Метою статті є створення уточненої класифікації цитати в текстах сучасної англомовної літератури, зокрема – в сучасному англомовному детективі.

Реалізація поставленої мети вимагає розв'язання таких завдань:

- 1) проаналізувати дослідження поняття «цитати» у філології;
- 2) на основі здобутків літературознавців та мовознавців створити уточнену класифікацію цитати в текстах сучасної англомовної літератури.

Наукова новизна дослідження. На відміну від попередніх публікацій, в даній статті вперше пропонується класифікація цитати в текстах сучасного англомовного детективу.

Методологічне або загальнонаукове значення статті полягає в тому, що її результати поглиблюють наукове уявлення про цитату як форму «чужого слова», вносять певний вклад у вирішення проблеми аналізу цитати у тексті сучасного англомовного детективу.

Виклад основного матеріалу. На думку І.В. Фоменко та дослідників його школи (наприклад, Н. Семенова), цитата – це родове поняття для різних її проявів (цитата, алюзія, ремінісценція). Вчені прагнуть охопити одним терміном різні форми «чужого слова». Зі збільшенням числа досліджень з теорії інтертексту широке поняття «цитата» вживається по-

ряд з новою термінологією. Цитатою називається будь-яка форма текстової (мовної) переклички (потоки кодів, жанрові зв'язки, парафрази, асоціативні посилання, алюзії) [4, с. 3].

У «Літературознавчому словнику-довіднику» знаходимо таке визначення цитати – «ще дослівний уривок з іншого твору, вислів, що наводиться письмово чи усно для підтвердження або заперечення певної думки з дотриманням усіх особливостей чужого висловлення та з посиланням на джерело. Цитатами можуть бути й афоризми, прислів'я, крилаті слова. Використовуються цитати і в епіграфах до творів для підсилення авторської ідеї» [2, с. 722].

У деяких лінгвістичних роботах термін «цитатія» закріплюється за ситуацією усного спілкування, а «цитування» розглядається як «введення в текст фрагментів інших текстів» [1, с. 50]. В інших випадках виявлення специфіки термінів цитатій є несуттєвим. В. Губайловський вважає, що так як у романі найчастіше важко провести межу між такими явищами, як цитата, ремінісценція, алюзія, більш зручним є використання терміну, який об'єднує ці поняття, – цитатність. З терміном «цитата» корелює, а часто і підміняє його термін «алюзія».

У цілому, при «цитатії» автор переважно експлуатує реконструктивну інтертекстуальність, реєструючи спільність «свого» і «чужого» текстів, а в разі алюзії на перше місце виходить конструктивна інтертекстуальність, мета якої – організувати запозичені елементи таким чином, щоб вони виявлялися вузлами зчеплення семантико композиційної структури нового тексту» [5, с. 129]. Проте, на відміну від умов реалізації алюзії, потенціалом до цитування володіє тільки вербалізована частина концепту художнього тексту, що зберігається в пам'яті читача. Оскільки в пам'яті концепт художнього тексту представлений перш за все невербально, а також оскільки будь-які цитати вимагають досить точного відтворення і часто атрибуції, даний вид інтертексту зустрічається значно рідше за алюзії. Максимально загальною сказане, можна стверджувати, що алюзії посилають реципієнта до концепту прецедентного тексту як одиниці концептуальної картини світу, а цитати – до прецедентного тексту як частини мовної картини світу; інтеграція в текст-приймач цитат здійснюється за рахунок комбінаторної та іншої пам'яті слова, тоді як алюзії інтегровані в текст на смислому рівні.

Цитати виконують різні функції і мають різний «радіус дії»: є більш чи менш значущі включення «чужого слова». Визначити значення цитати може тільки безпосередній аналіз кожного конкретного випадку.

На думку А. Якуткіної, у відповідності до своєї функції цитата може додатково охарактеризувати побут героїв, їх літературні або музичні уподобання; може (виступивши в ролі прислів'я, крилатого вислову) алегорично охарактеризувати сюжетну ситуацію або епізод; може приховано, розширити межі сюжетного плану розповіді чи наші уявлення про героя, перенести їх на новий, більш глибокий рівень; нарешті, за допомогою цитати автор може з більшою або меншою мірою відкритості вести діалог з попередниками, погоджуючись або полемізуючи з ними [7, с. 8].

Дослідниця Т.Смирнова виділяє наступні функції цитати, що реалізуються безпосередньо в тексті: 1) цитата – засіб самовираження автора, спосіб вираження культурно-семіотичних орієнтирів, прагматичних установок творця; за рахунок будь-якого виду цитування автор може затвердити свою оригінальність, вказати/ приховати еволюційне ставлення до попередника; 2) цитата встановлює контакт між текстами; в її системі очікувань – певний адресат; 3) цитата зацікавлює і розважає читача: впізнання цитатних посилань постає як захоплююча гра; 4) в поезії твору: функція передбачення (натяку) та створення образу; відсилання до претексту; знакова, характерологічна функції; 5) безперервне підтримання літературного процесу, історико-літературних зв'язків [4, с. 11].

На думку З.Г. Мінц, цитата – сигнал звернення до «чужого тексту». Тому в певних випадках цитатам функціонально тотожні різноманітні перефразування «чужого тексту», що зберігають значення сигналів про звернення до цього тексту. Ознака ж точності / неточності виявляється нерелевантною. Таким чином, цитатами, або ремінісценціями (дослідниця ототожнює ці поняття), можуть бути:

1. Цитати у власному розумінні – точно відтворені уривки «чужого тексту»;
2. Перефразування «тексту-джерела»;

3. Скорочені знаки-вказівки на той чи інший «чужий текст», в кожному з яких у згорнутому вигляді укладений і «текст-джерело». Знаки ці, з точки зору їх функції в структурі «тексту-джерела», можуть бути, наприклад, такого типу:

Імена. Мова йде не тільки про власні імена героїв, перенесених з чужого тексту, а й взагалі про всі «імена художнього тексту». Це, зокрема, «вічні образи» типу Дон-Жуана в «Кроках командора», висхідні одночасно до багатьох джерел, або ж персонажі, що мають більш конкретні літературні чи культурні адресати: демон, «лицар бідний», Беатріче, Марія Магдаліна, Мері (у першій згадці образ має відсилання до «Бенкету під час чуми» О.Пушкіна) тощо.

Художні предикати. Тут маються на увазі не предикати у вузькому сенсі слова, а слова і словосполучення, що вказують на сюжетні чи інші відносини між «іменами художнього тексту».

Атрибути. Тут мова йде не стільки про запозичення епітетів та інших визначень, скільки про перенесення з певного тексту будь-яких ознак імен (персонажів або їх оточення). Характерним в цьому плані є опис оточення героїв «Снігової маски» (О. Блок): світ тут має сферичну і круговий будову (тому, наприклад, поняття «верху» і «низу», «попереду» і «заду» в ньому амбівалентні); герої «проносяться в сфері хуртовин», «в сріблястому місячному колі». Ця ознака сферичності, «кіл», так само як і ознака крижаного холоду, виявляється точним відтворенням атрибутивних характеристик дантового пекла.

Міфемі. Відтворюється у згорнутому вигляді може і вся сюжетна ситуація (тобто і відносини персонажів, і їх імена). Тут найлегше уловлюються «чужі слова» – «впливи» [3, с. 362–388].

Типологія З.Г. Мінц укладається в будь-яку класифікацію текстових взаємодій і актуальна при аналізі тексту. Вона не викликає суперечок учених, єдине, що піддається сумніву – чи можна відносити «вічні образи» літератури до цитат-знакам. Дослідниця Т. Смирнова переконана, що цитата-ім'я «вічного образу» є індивідуальною: нехай пов'язана з широко відомим текстом або прецедентною ситуацією, але функціонує спочатку з набором ознак, відомих тільки з першоджерела.

Т.Смирнова пропонує свою класифікацію цитати:

1. Точна цитата – цитата у власному розумінні – точне (дослівне) відтворення слів джерела. Як правило, точна цитата відповідно маркується в тексті, завдяки чому завжди розпізнається.

2. Прецедентна ситуація (ПС) – певна «еталонна», «ідеальна» ситуація, пов'язана з набором певних конотацій, диференціальні ознаки якої входять до когнітивної бази; ПС можуть бути прецедентне висловлювання або прецедентне ім'я (наприклад, Ходинка, Смутні часи) або не прецедентний феномен (яблуко, зваблення, пізнання, вигнання – як атрибути однієї ситуації).

3. Неточна цитата – нетотожне відтворення слів джерела зі збереженням структури висловлювання. Неточною може бути: 1) «забута» цитата, що не розпізнається як така суб'єктом і, відповідно, не розрахована на впізнання (випадковий збіг, ненавмисне цитування); 2) цитата з нетотожним відтворенням джерела, зі змінами: граматичних форм, що необхідні через новий контекст вживання; 3) цитата, яка відіграє роль «забутої», реалізує акт пригадування суб'єктом «чужого» слова.

4. Цитата-висловлювання – текстова одиниця зі структурою речення, яка виступає в «чужому» контексті у функції знака-вказівки на джерело. Має стійку структуру, але в контексті допускає порушення цілісності, зміну граматичного ладу, скорочення або заміну елементів, які не змінюють «прихованого» значення, обумовленого джерелом. Цей вид цитати заміняє собою або концентрує складний образ, втілений у художньому творі.

5. Цитата-парафраза – перефразування слів джерела (буквально – переказ своїми словами «чужого» тексту). Як різновид – ремінісценція.

6. Цитата-знак – текстова одиниця, в яку потенційно закладено у згорнутому вигляді весь текст-джерело. В якості знака тексту можуть виступати: 1) номінації – імена власні і загальні, які слугують для називання предметів, явищ, якостей, дій, а також виступають заміниками цілого тексту: ім'я персонажа як знак конкретного твору (наприклад, Акакій Акакійович, дядя Ваня); специфічні індивідуально-авторські деталі, предмети, явища, що виступають як символи; їх можна назвати цитати-артефакти; 2) атрибути – ознаки імен, що відсилають до конкретного тексту; 3) ситуація – відтворення всієї сюжетної ситуації, тобто і стосунків персонажів, і їх імен (як варіант – «міфемі»).

7. Цитата-заголовок або цитата-епіграф виділяється на тій підставі, що така цитата володіє потенціалом, який визначається особливим становищем щодо цілого тексту – сильною позицією. Цитата-заголовок не завжди точно відтворює заголовок, але її завжди можна впізнати.

8. Цитата-тема – слова і словосполучення, що вводять індивідуально-авторську тему або мотив.

9. Слова-цитати представлені авторськими неологізмами або літературними найменуваннями, пов'язаними з іменем певного автора. За ними стоїть відомий текст, ситуація (історична, культурна, художня). Цей вид цитат не відноситься тільки до лексичного рівню тексту – одиниці граматичного, словотвірного рівнів цитуються і виступають знаками чужого стилю або прийому [4, с. 9–10].

Дослідниця Р. Чорновол-Ткаченко створила наступну класифікацію цитати: 1) атрибутовані/ неатрибутовані, тобто приведені в тексті-приймачі з/ без вказівки даних (назви, автора та ін.) прецедентного тексту-джерела (явні або приховані); 2) повні/ усічені (розгорнені/ згорнуті; цілісні/ фрагментарні), тобто які повністю/ неповністю відтворюють фрагмент прецедентного тексту джерела; 3) точні/ неточні, тобто які точно/ неточно відтворюють мовностилістичне оформлення фрагмента прецедентного тексту-джерела; 4) ті, що затверджують текст-приймач/ ті, що полемізують із ним. За місцем реалізації можна виділити інтертекст, реалізований в заголовку, епіграфі та в основному тексті [6, с. 4].

Дослідивши матеріал, наведений вище, нам здалося за необхідне запропонувати власну класифікацію цитати, в якій були відкориговані певні позиції у зв'язку з ускладненням форм і механізмів цитування в текстах сучасної англійської літератури кінця XX – початку XXI стол. В основі виділення нами різновидів цитати лежать такі ознаки: позиція цитати стосовно тексту; присутність/відсутність графічного виділення (лапки, курсив); присутність/відсутність посилання на автора і/або джерело цитати; точність/неточність відтворення первинного тексту:

– передтекстові цитати (заголовок, епіграф);

– внутрішньотекстові (цитують мовлення персонажів у авторській мові);

– міжтекстові – чужі висловлювання, які вводяться з посиланнями на джерело (неприхована цитата), або ж без посилань (прихована цитата);

– точні (дослівне відтворення слів джерела зі збереженням структури висловлювання) та неточні цитати (перефразування);

– прецедентна цитата (парафраза, алюзія, ремінісценція, стилізація, травестія, пародія);

– цілісні/ фрагментарні, тобто які повністю/ неповністю відтворюють уривок прецедентного тексту джерела;

– цитата-знак – текстова одиниця, в яку закладено зміст всього тексту-джерела (ім'я, характеристика, ситуація).

Висновки. Отже, запропонована нами класифікація дозволяє зробити акцент на позиції цитат в тексті сучасного детективу, відкриває перспективи до всебічного та більш детального аналізу цитати у контексті художнього твору в порівнянні з попередніми класифікаціями. Цитата є однією з форм інтертекстуальності у літературних творах, вона є запорукою смислотворення тексту та вимагає ґрунтовних досліджень у галузі філології.

Перспективами цієї теми можуть стати подальші дослідження цитати як форми інтертекстуальності в текстах сучасної англійської літератури.

Література:

1. Арутюнова Н. Д. Диалогическая цитация: К проблеме чужой речи / Н. Д. Арутюнова // Вопросы языкознания. – 1986. – № 1. – С. 28–41.
2. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. – К.: ВЦ «Академія», 2006. – 752 с.
3. Минц З. Г. Функции реминисценций в поэтике А. Блока. / З. Г. Минц // Труды по знаковым системам. Сб. ст. / Отв. ред. К. Лотман. – Выпуск 6. – Тарту, 1973. – С. 362–388.
4. Смирнова Т. А. Типология и функции цитаты в художественном тексте (на материале романов А. Битова «Пушкинский дом»), В. Маканина «Андеграунд, или Герой нашего времени»: автореф. дис. ... к. филол. н.: специальность: 10.01.08 – Теория литературы. Текстология / Т. А. Смирнова // Московский гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. – М., 2005. – 20 с.
5. Фатеева Н. А. Контрапункт интертекстуальности, або інтертекст в світі текстів / Н. А. Фатеева. – М.: Агар, 2000. – 280 с.
6. Чорновол-Ткаченко Р. С. Роль інтертекстуальності в іншомовному спілкуванні фахівців у сфері державного управління / Р. С. Чорновол-Ткаченко // Теорія та практика державного управління: зб. наук. пр. – Харків: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2009. – Вип. 1 (24). – С. 1–10.
7. Якуткіна А. С. Художественная функция и типология цитат в произведениях А.П. Чехова: автореф. дис. ... к. филол. н.: специальность: 10.01.01 – Русская литература / А. С. Якуткіна // Московский пед. гос. ун-т. – М., 2013. – 20 с.

УДК 82-313.2 – 82.09

І. О. Полигач,

Тернопільський національний економічний університет, м. Тернопіль

НЕГАТИВНА УТОПІЯ В РЕЦЕПЦІЇ НІМЕЦЬКОГО ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА

Стаття присвячена вивченню негативної утопії в німецькому літературознавстві. Розглядаються концепції «чорної утопії» Р. Заге, дослідження повесної антиутопічної літератури Й. Ябковської, наукові розвідки Г. У. Зеєбера, А. Гайєра, Ш. Майєра та ін. Прослідковуються причини появи негативної утопії та її бурхливого розвитку у ХХ

столітті. Приділяється увага термінологічним проблемам, зокрема питанню диференціації понять «антиутопія» та «дистопія». Аналізуються структурні ознаки, тематичні та мотивні зміни жанру.

Ключові слова: негативна утопія, діалектична зміна, антиутопія, дистопія, утопія-попередження.

НЕГАТИВНАЯ УТОПИЯ В РЕЦ НЕМЕЦКОГО ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЯ

Статья посвящена изучению негативной утопии в немецком литературоведении. Рассматриваются концепции «черной утопии» Р. Зааге, исследования послевоенной антиутопической литературы, Й. Ябковской, научные изыскания Г.У. Зеебера, А. Гайера, Ш. Майера и др. Отслеживаются причины возникновения негативной утопии и ее бурного развития в XX веке. Уделяется внимание терминологическим проблемам, в частности вопросу дифференциации понятий «антиутопия» и «дистопия». Анализируются структурные элементы, тематические и мотивные изменения жанра.

Ключевые слова: негативная утопия, диалектическое изменение, антиутопия, дистопия, утопия-предупреждение.

NEGATIVE UTOPIA IN RECEPTION OF THE GERMAN LITERARY CRITICISM

The article deals with the anti-utopian genre. It is based upon the scientific researches of the German literary critics. The conception of the R. Saage's «black utopia», J. Jabłkowska's investigations of the post-war anti-utopian literature, scientific studies of H.U. Seeber, A. Heyer, S. Meyer and other. There are retraced reasons of the appearance of negative utopia. There are several grounds of its tremendous up growth in XX century such as critic of human progress based only on scientific and technological advance, inability to bear responsibility for new capabilities, world war, Russian revolution and socialism.

The objects of the study are also terminological problems, particularly the differentiation of the concepts of «anti-utopia» and «dystopia». Anti-utopia is directed intentionally against utopia, it denies utopian thought fundamentally. Dystopia is the opposite of utopia, depicting fictional societies in which the living is bad and imperfect caused by human misery, poverty, tyranny and terrorism. Creators of dystopian fictions explore worst possible scenario, highlighting sense of fear in order to show that a perfect society is not possible.

Structural elements, thematical and motif changes of the time of stage are examined in the paper. Early negative utopias denied the impossibility of the utopian visions, the modern dystopias critic internal conflicts of utopia realization.

Key words: negative utopia, dialectical change, anti-utopia, dystopia.

У цій статті ми звернулися до літературного жанру, який сьогодні користується великою популярністю. Відгукуючись на важливі політичні події, технологічні та суспільні зміни, негативна утопія викликає ряд дискусій та неоднозначних оцінок, привертає до себе увагу дослідників в усьому світі. Метою цієї статті є спроба висвітлити погляди німецьких літературознавців на проблему антиутопії. Здійснюючи огляд, ми не намагались охопити всю існуючу критичну літературу з даної теми, а лише праці, які стали базою теоретичних досліджень та можуть бути імпульсом подальших наукових розвідок у вітчизняному літературознавстві.

Один із найбільш знаних німецьких дослідників утопії Ріхард Зааге є автором багатьох праць. Зокрема його перу належать часто цитовані «Політичні утопії нового часу» (1991) та фундаментальне чотирьохтомне видання «Утопічні профілі» (2001–2004). Р. Зааге називає появу негативної утопії поворотним пунктом в історії утопічної думки. Хоча експансія антиутопії та дистопії припадає на початок XX століття, антиутопічна думка з'явилася у літературі не раптово.

У цьому контексті Р. Зааге стверджує, що позитивна утопія вже на своїх початках містила центральні елементи негативної, «чорної утопії» (термін Р. Зааге) [12, с. 269]. Повного свого розквіту ця негативна традиція досягла лише в XX столітті. Чому вона конкретизувалася лише в той час, позбавивши тим самим утопії її значення, обгрунтовують Р. Зааге («Політичні утопії нового часу» 1991) та Ф. Ріхерт («Безкінечний шлях утопії» 2001). У XIX ст. змінюється оцінка техніки та прогресу, частіше звучала критика, яка наголошувала на негативних наслідках на протигагу сліпому оптимізму і вірі у можливість вирішення проблем людства за допомогою техніки. Виникають сумніви, чи може людський поступ базуватися лише науково-технічному розвитку. Цей скептицизм щодо техніки охопив після I Світової війни більшу частину європейської цивілізації, коли проявила себе жадлива нищівна сила високотехнічної воєнної машини і викликала як сум'яття, так і відчай на фоні індивідуального безсилля. [12, с. 264–265; 10, с. 126–128].

Другою причиною для панування антиутопії слід вважати Жовтневу революцію 1917 р. в Росії та соціалізм, що перетворився у технократичну реальність насильницького панування. Це викликало хвилю зворотних реакцій та привело у літературу жадливі сценарії регламентованого суспільства та тоталітарних систем [12, с. 265–268; 10, с. 129–130].

Останньою причиною вчені називають напружене відношення між прогресуючими науково-технічними можливостями людини та неадекватно визначеною реальною можливістю її відповідальності і здатністю гуманно використовувати досягнення науки. «Нова людина», яка мала б взяти відповідальність за нові технічні та економічні можливості, так і не з'явилася [10, с. 121]. Ці фактори вплинули на антиутопічний та дистопічний дискурс XX ст., спричинивши діалектичну зміну від позитивної до негативної утопії.

Дослідниця сучасної німецькомовної літератури Йоанна Ябковська, констатує втрату утопії в німецькій післявоєнній літературі. Наприкінці XIX ст. разом з формулюванням соціальних утопій чітко зрозумілими стали проблеми, які можуть виникнути із реалізацією утопічних програм, проте твердження, що дистопія замінила утопію, може розглядатися як не правильне. Тому що ані людство не досягло того стану, про який мріяли утопісти попередніх століть, ані XX ст. не було кращим за минулі. Дослідниця вбачає втрату утопічного не як зміну матеріального становища, а як зміну свідомості. Аналізуючи літературні візії кінця світу, Й. Ябковська зазначає, що новим досвідом став екзистенційний страх перед остаточним знищенням людства, який до XX століття не закріпився в свідомості, і по причині технічного розвитку був просто незатребуваним [5, с. 105–118].

Літературознавець Ганс Ульріх Зеебер наголошує, що навіть в класичних дистопіях міститься позитивна утопія. Обидва жанри виходять з критики сучасного автору суспільства, але дистопісти проєктують жадливу картину, а утопісти – евтопічну пропозицію. При цьому дистопісти виходять із думки, що екстраполяція негативних тенденцій також апелює до змінення свідомості людини, і є тим самим позитивно налаштованою. [13, с. 223–235]

Важливим є тематичне зміщення: якщо література першої половини XX ст. цікавиться виключно проблемами влади та свободи індивідуума, головним інтересом літератури другої половини XX ст. є питання, чи людство взагалі має шанс на виживання. Як приклад – мотив глобальної катастрофи – Г. Грас, Ф. Дюрренматт, А. Клюге. М. Фріш, К. Вольф та ін.

Іншою важливою тезою є твердження про те, що жанр утопії знаходиться в процесі зникнення [1, с. 16]. Це заперечує той факт, що структурні ознаки, символіка або фрагменти утопічного дискурсу прослідковуються в літературі XX ст.: символи острова і корабля, мотив подорожі, форма діалогу чи суперечки, передбачення майбутнього у сновидінні, опис структури суспільства та ін. [5, с. 35].

«Чорні» утопії не заперечують утопічну думку, але вони змінюють її тим, що критична саморефлексія стає її невід'ємною частиною. Одночасно вони встановили стандарти, без дотримання яких утопічна думка втратить будь-яку правдоподібність [11, с. 13].

Й. Явковська вважає особливістю сучасної літератури, що утопічні фрагменти цитуються, але не набувають при цьому логічно структурованої форми. У сучасній літературі не йдеться про продовження традиції, а зонайбільше про лінійне спростування або заперечення утопічного мислення загалом. Результатом «негації надії» став пошук нових мистецьких засобів вираження: література, яка перейняла традицію утопічної оповіді, часто супроводжується апокаліптичними картинками [5, с. 36].

У німецьких літературознавчих дослідженнях антиутопія та дистопія розглядаються як підвиди утопічного дискурсу, а утопія характеризується як позитивне відображення критикованого рідного автору суспільства.

Літературні утопії виявляють чималу самокритику традиційного жанру. Критика утопії як конститутивна складова утопічної літератури з XVIII ст. стає домінуючим елементом. Літературним результатом автореферентного самокритичного мислення є дистопія, в якій утопічні ідеї виявилися кошмарними картинками [14, с. 1943].

Послідовник Р. Зааге Андреас Гайер у своїй праці «Стан актуальних німецьких досліджень утопії» чітко відрізняє антиутопію від дистопії. Антиутопія характеризує такі твори, які інтенційно спрямовані проти утопії, тобто автор повинен чітко висловлювати аргументи проти утопії. Використання терміну антиутопія допускається лише тоді, коли тоталітаризм можна інтерпретувати як спотворення утопії або як генуїну структурну ознаку утопії, і саме конкретної утопії [4, с. 49]. По цій причині А. Гайер наголошує, що дистопії та антиутопії не можуть вживатися як синоніми, що частково має місце в літературознавстві. Наприклад, Штефані Цех у дослідженні «Застереження перед всесильною державою. Руйнування мови та літератури у творах Оруелла та Бредбері» вживає терміни антиутопічний та дистопічний без будь-якого врахування можливої диференціації [15].

Автор найбільш ґрунтовної праці останніх десятиліть «Антиутопічна традиція: ідейно-історичний нарис проблеми» (2001) Штефан Майер схоже формулює дефініцію: «у своєму безпосередньому відношенні до утопічної традиції антиутопічна критика може прояснити, що утопічна думка, звичайно, більше не має на меті гуманність, а раціональний і заснований на приматі суспільного блага, ворожий до суб'єкта функціоналізм утопій повинен призводити до чіткого нормування та суворого регулювання. Антиутопія, отже, є регулятивом, що працює за допомогою утопічних засобів, «модель фальсифікації» утопічно сформульованого тотального планування ідеальної держави, тим самим окремі антиутопії є одночасно відтинком історії рецепції утопічного мислення» [7, с. 11].

За А. Гайером антиутопія та дистопія відрізняються тим, що вони зображають підходи, в яких утопії критикуються їх власними засобами, змістом та стилістичними ознаками. Однозначне віднесення ускладнюється тим, що утопічні та антиутопічні елементи можуть бути поряд.

Тексти, які відносять до традиції антиутопії, орієнтуються на топос класичного поняття утопії. Є атрибути, які приписуються утопічному дискурсу, і на які орієнтується антиутопічна лінія аргументації. Зчаста тематизуються певні ознаки: ізоляція та усамітнення утопічного ідеалу, підкреслення статичності як знак недостаті змін, відношення індивідуального та колективного, акцентування гомогенності та уніфікація, політика у справах сім'ї та демографічна політика, заходи еugenіки, опис тоталітарних систем, формування каст та еліт суспільства, утиски культури, генерування «нової людини», створення апарату санкцій [4, с. 80].

У той же час класичний філолог Бернгард Кютцлер, вивчаючи утопічне мислення у античній літературі, бачить вирішальну відмінність із сучасними дистопіями: античні тексти мають за мету зовнішню абсурдність, сміховинність, неможливість утопічних візій – сучасні ж виступають проти внутрішніх конфліктів реалізації утопії, проти придушення індивідуального щастя на користь маніпульованого задоволення мас [6, с. 57].

Дистопії послуговуються можливостями утопії та критикують її в рамках утопічної думки. Тим самим вони будуються як частина самокритики утопічного дискурсу. Дистопія подібна у своїй критиці до утопії, проте не пропонує позитивного альтернативного проекту, а демонструє, що відбувається, коли певні тенденції сучасності розвиваються і надалі.

Класичними дистопіями вважають твори Хакслі, Оруелла та Замятіна, в яких був осмислений тоталітарний досвід XX ст. Дистопічні твори критикують класичні і закриті системи утопії, а сама критика проявляється як частина утопічної думки і ти самим є автореферентної природи.

Ш. Майер у своїй праці вказує на термінологічні проблеми, що стає зрозумілим з наступного перелічення: *pessimistische Utopie*, *apokalyptische Utopie*, *Schreckensbilder*, *Groteskutopie*, *Schreckutopie*, *negative Utopie*, *Mätopie*, *Antiutopie*, *kritische Utopie*, *Dystopie*, *Cacoutopia*, *Warnutopie*, *Gegenutopie* [7, с. 49]. Цей список не претендує на повноту, але стає очевидним, що багато дослідників стають жертвами власних суб'єктивних концепцій і не залишають можливостей для узагальнення.

Г. У. Зеебер пропонує вирішення – відмовитись від термінологічних проблем: замість поняття антиутопії вживати «сучасна утопія» [4, с. 57; 13, с. 234]. Хоча перевагою цієї пропозиції є можливість врахування усієї багатогранності новітніх утопічних підходів, проте таке збірне поняття не буде адекватно відображати особливості новітньої утопічної літератури.

Австрійський американіст Арно Геллер, співвидавець «*Utopian Thought in American Literature*» (1988) намагається розробити дефініцію дистопії, здійснюючи контрастивне зіставлення утопії та дистопії, виділяючи спільне та відмінне. Структурно-формальні збіги він вбачає в тому, що обидва з одного боку критикують сучасність, з іншого – протиставляють цій дійсності модель, розміщену в майбутньому. Як значущу відмінність А. Геллер виділяє те, що утопія зображає замкнутий у собі кращий ідеал, «дорікає» ним критикованій реальності, в той час як дистопія виходить з того, що утопічні конструкції для підтримки своєї ідеальності схильні до насилля. Характеризуючись принциповою недовірою до всіх утопічних мрій, дистопія базується на тому, що між раціональною ідеальністю та структурним насиллям існує причинно-наслідковий зв'язок. Тому у дистопічних проектах майбутнього відчутні побоювання, що у прагненні вдосконалення людської спільноти постраждає свобода та гідність людини. А. Геллер позиціонує дистопію лише в середині XX ст., оскільки класичні дистопії зобразили цілі системи, тоді як новочасні твори викристалізують та аналізують мотив критикованої сучасності із власних умов [4, с. 61; 3, с. 185–204].

У новій американській дистопічній літературі від 40-х років до сьогодні центральну роль відіграє суперечність між індивідуалізмом та колективізмом або між консервативним гуманізмом, що притримується певної ідеології та технократичною вірою у прогрес. На відміну від найбільших європейських класиків цього жанру – Замятіна, Хакслі, Оруелла – замість антиутопічного проекту світу та держави все частіше виступає звуження до певних окремих аспектів суспільної реальності, що сприймаються негативно [3, с. 187].

Вирішальну ознаку дистопії, що має також значення у німецькомовній традиції, дослідник-утополог Дірк Отто вбачає в тому, що вона могла виникнути лише в той момент, коли «технічний прогрес підготує можливості викривлення дер-

жавних утворень», наприклад, розробка атомної бомби, яка відкрила можливість знищення людства [9, с. 119; 4, с. 72]. Німецький та британський соціолог та філософ, засновник теорії цивілізації Норберт Еліас теж дотримується такої думки: «Не дивно, що у літературних втіленнях фантазійних картин, які зображають можливі рішення сучасних соціальних проблем, в утопічних творах XX ст. рішення, що навіюють страх, виступають частіше, ніж бажані, «чорні» утопії переважають на «білими». [8, с. 146]

Дослідниця новітньої німецької літератури Гільтруд Гнюг також констатує, що в другій половині XX ст. у німецькомовній літературі немає позитивних утопій. Правда, не можна також виділити дистопій у сенсі абсолютно сформованого негативного проекту держави. Інший вид утопії – утопія-попередження (Warnutopie) – був розроблений перед усім німецькими авторами в 50-х рр.. Такі письменники як Арно Шмідт («Республіка вчених»), Фрідріх Дюренматт («Фізик») чи Гайнар Кіпгард («Справа Роберта Оппенгеймера») вбачали у атомному геноциді екзистенційну загрозу. Досвід другої Світової війни, яка залишила за собою зруйновану, розділену Німеччину, і катастрофа в Хіросімі не лише радикально поставила під сумнів будь-який технологічний оптимізм, а й зробила можливим уявлення про масове знищення людства. Думка, що один відповідальний може загнати світ у тотальну руйнівну війну, знайшла своє вираження, як вважає Г. Гнюг, у новому жанрі дистопічної літератури [2, с. 172].

Отже, негативна утопія трактується у німецькому літературознавстві як діалектична зміна утопічного дискурсу. Вивчаючи причини експансії негативних утопій в XX ст. німецькі дослідники намагаються вияснити природу та специфіку жанру, констатують при цьому появу у літературі нових мотивів та засобів вираження антиутопічної думки. Праці німецьких дослідників утопії та антиутопії можуть посприяти теоретичному переосмисленню даної проблеми у вітчизняному літературознавстві.

Література:

1. Erzgräber W. Utopie und Anti-Utopie in der englischen Literatur. / W. Erzgräber – München: W. Fink Verlag, 1985. – 214 S.
2. Gnüg H. Utopie und utopischer Roman / H. Gnüg–Stuttgart: Reclam, 1999. – 269 S.
3. Heller A. Die literarische Dystopie in Amerika mit einer exemplarischen Erörterung von M. Atwoods The Handmaid's Tale» / A. Heller // Utopian Thought in American Literature. – Tübingen : Gunter Narr Verlag, 1988. – S. 185–204.
4. Heyer A. Der Stand der aktuellen deutschen Utopieforschung – Bd. 2 / A. Heyer – Hamburg: Verlag Dr. Kovač, 2008. – 204 S.
5. Jabłkowska J. Verlust der Utopie in der deutschen Nachkriegsliteratur / J. Jabłkowska // Das Mythische und Utopische in der deutschsprachigen Literatur der Gegenwart – Lublin, 1991. – S. 105–117.
6. Kytzler B. Utopisches Denken und Handeln in der klassischen Antike / B. Kytzler // Der utopische Roman – Darmstadt : Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1973. – S. 45–68
7. Meyer S. Die anti-utopische Tradition. Eine ideen- und problemgeschichtliche Darstellung / S. Meyer – Frankfurt a. M. : Peter Lang, 2001. – 641 S.
8. Norbert E. Thomas Morus' Staatskritik. Mit Überlegungen zur Bestimmung des Begriffs Utopie / E. Norbert // Utopieforschung. Interdisziplinäre Studien zur neuzeitlichen Utopie – Stuttgart: Metzler, 1982. – S. 101–150.
9. Otto D., Das utopische Staatsmodell von Platons Politeia aus Sicht von Orwells Nineteen Eighty-Four / D. Otto. – Berlin : Duncker & Humblot 1994. – 341 S.
10. Richert F. Der endlose Weg der Utopie. Eine kritische Untersuchung zur Geschichte, Konzeption und Zukunftsperspektive utopischen Denkens / F. Richert – Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2001. – 621 S.
11. Saage R. Die konstruktive Kraft des Nullpunkts. Samjatins «Wir» und Zukunft der politischen Utopie / R. Saage // Utopie kreativ – Heft 64 2 / 1996 – S. 13–24.
12. Saage R. Politische Utopien der Neuzeit / R. Saage – Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1991. – 364 S.
13. Seeber H.U. Bemerkungen zum Begriff 'Gegenutopie' / H.U. Seeber // Die Selbstkritik der Utopie in der angloamerikanischen Literatur – Münster: Lit Verlag, 2003. – S. 223–235.
14. Voßkamp W. Utopie / W. Voßkamp // Das Fischer Lexikon Literatur, Bd. 3 N – Z – Frankfurt a. M: Fischer Taschenbuch Verlag, 1996. – S. 1931–1954.
15. Zech S. Warnung vor dem übermächtigen Staat. Die Zerstörung von Sprache und Literatur in Orwells 'Nineteen Eighty-Four' und Bradburys 'Fahrenheit 451' – Wetzlar, 1995. – 98 S.

УДК 81'373

О. С. Полішук,

Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне

ОЦІННА СТРУКТУРА ОНОМАСІОЛОГІЧНОЇ ПАРАДИГМИ «ЛЮДИНА ЗА ОЗНАКОЮ ЇЇ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ХАРАКТЕРИСТИК»

Стаття присвячена вивченню аксіологічної специфіки лексичних і фразеологічних одиниць номінаційної сфери «людина за ознакою її інтелектуальних характеристик» в англійській, чеській, українській та російській мовах. Проведено аналіз оцінної структури ономасіологічної парадигми. Систематизовано групи номінантів на позначення інтелекту людини відповідно до їх структурних та граматико-функціональних особливостей.

Ключові слова: інтелект, ономасіологічна парадигма, оцінка, цінність.

ОЦЕННОЧНАЯ СТРУКТУРА ОНОМАСИОЛОГИЧЕСКОЙ ПАРАДИГМЫ «ЧЕЛОВЕК ПО ПРИЗНАКУ ЕГО ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫХ ХАРАКТЕРИСТИК»

Статья посвящена изучению аксиологической специфики лексических и фразеологических единиц номинационной сферы «человек по признаку его интеллекта» в английском, чешском, украинском и русском языках. Проведен анализ оценочной структуры ономасиологической парадигмы. Систематизированы группы номинантов обозначающих интеллект человека в соответствии с их структурными и грамматико-функциональными особенностями.

Ключевые слова: интеллект, ономасиологическая парадигма, оценка, ценность.

EVALUATIVE STRUCTURE OF THE ONOMASIOLOGICAL PARADIGM «HUMAN BEING ON THE BASIS OF ITS INTELLECT»

The phenomenon of human intelligence and its reflection in the vocabulary and phraseology attracted attention of linguists from different countries. There are a lot of studies devoted to semantic, pragmatic, motivational, axiological and other aspects of this problem. These researches were conducted with a view to conceptology, cultural linguistics, ethnolinguistics

(O. L. Berezovich, I. M. Malinina, Ju. O. Pis'menna, O. V. Burusina, L. B. Nikitina, L. M. Steblin-Rudjakova), paremiology (N. P. Potapova, T. V. Leont'eva, T. V. Balaushhenko, A. P. Djus'kina, N. G. Med), contrastive linguistics (O. M. Morozova, N. D. Tkachenko, M. A. Sokolova, Fan Dzin) etc. But there are several uncertain moments in this issue and they still require their solution. That is why axiological analysis of language units which designate intellectual characteristics of a person is still topical. This research deals with the axiological specific character of lexical and phraseological units which designate intellectual characteristics of a human being in English, Czech, Ukrainian and Russian languages. The main task of this article is analysis and systematization of the evaluative structure of onomasiological paradigm «human being on the basis of its intellect» and its semantic and grammatical special features. Suggested approach removes a whole number of questions during axiological analysis and allows conducting full-scale description of any conceptual fragment in any language.

Key words: intellect, onomasiological paradigm, axiology, valuation, value.

Постановка проблеми, її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями та аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Феномен людського інтелекту і його відображення у лексиці та фразеології – сфера активної зацікавленості мовознавців, про що свідчить багата традиція вивчення одиниць інтелектуальної сфери. Семантичні, прагматичні, мотиваційні, аксіологічні та інші аспекти аналізу представляють численні праці та дисертаційні дослідження (Т. М. Вороніна, Л. М. Ковшова, Ю. А. Кривошапова, Л. Є. Кругликова, С. А. Кошарна, О. П. Левченко, Л. Б. Нікітіна, А. О. Мішин, І. В. Кирилова, А. Б. Бакмансурова), виконані як на матеріалі окремих мов з концептологічного, лінгвокультурологічного та етнолінгвістичного погляду (О. Л. Березович, І. М. Малініна, Ю. О. Письменна, О. В. Бурусіна, Л. Б. Нікітіна, Л. М. Стеблін-Рудякова), так і на регіональному матеріалі з урахуванням нелітературних варіантів загальнонаціональної мови, даних фольклору, регіонального паремійного фонду (Н. П. Потапова, Т. В. Леонт'єва, Т. В. Балащенко, А. П. Дюська, Н. Г. Мед). У зівставному плані маємо праці на матеріалі східнослов'янських мов (О. М. Морозова), української, російської та англійської мов (Н. Д. Ткаченко), російської та іспанської мов (М. А. Соколова), російської, англійської та німецької (О. В. Шамина, А. О. Мішин, А. Л. Кормільцева), російської і болгарської (В. В. Глушкова), російської і китайської (М. Д. Мамедова, Р. І. Головня, Фан Дзин), російської та чеської (І. В. Кирилова). Дослідженню інтелектуальних характеристик людини за ознакою її статі присвячено праці А. Л. Кормільцевої та С. О. Кошарної. І попри наявність значної кількості розвідок, звернених до проблеми вербального втілення інтелектуальних характеристик людини, зокрема й з погляду картини світу, у висвітленні цього питання залишається багато нез'ясованого. Тому аналіз аксіологічного аспекту функціонування системних угруповань номінантів на позначення інтелектуальних характеристик людини лексичного і фразеологічного рівня вважаємо **актуальним**.

Метою даної роботи є вивчення аксіологічної специфіки лексичних і фразеологічних одиниць на позначення інтелектуальних характеристик людини у чотирьох мовах. **Завданням** даної розвідки є аналіз та систематизація оцінної структури та семантико-граматичної особливостей ономазіологічних парадигм сфери людського інтелекту. **Об'єктом** дослідження стали лексичні та фразеологічні одиниці на позначення інтелектуальних характеристик людини, представлені у літературному варіанті кожної із досліджуваних мов як загальнонаціональних. **Предмет** дослідження – ономазіологічні парадигми як системно організовані сукупності різнорівневих одиниць інтелектуальної сфери з огляду на їх концептуально універсальність та своєрідну деталізацію спільного понятійного базису, формально-мовну своєрідність. **Матеріал дослідження** склали 275 одиниць англійської мови, 314 української мови, 291 російської мови, 335 чеської мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ключовим поняттям аналізу є ономазіологічна парадигма (ОП), під якою спираючись на праці М. А. Алексєєнко і А. М. Архангельської [1, с. 175–184; 2, с. 203–214] розуміємо системно структуровану сукупність різнорівневих мовних одиниць на позначення людини за ознакою її інтелектуальних характеристик.

Складники ОП на позначення людини за її інтелектуальними характеристиками як одиниці вторинної номінації буквально просякнуті оцінками, адже вони створені людиною не стільки для того, щоб описувати світ, скільки для того, щоб його інтерпретувати, оцінювати та виражати своє ставлення до нього [9, с. 269]. Т. В. Леонт'єва зауважує, що дурні й розумники отримують величезну кількість найменувань, оскільки процес їх називання завжди пов'язаний із певним сплеском емоцій [7, с. 3]. На цій ділянці номінативної системи в усіх мовах спостерігаємо високу номінаційну щільність – у лексиці звичайно активно ословлюється те, що є актуальним для людини.

Наявність розумових здібностей – найголовніша умова як існування homo sapiens. Перевага за розумовими здібностями є перевага за самою суттю людини. Дурень – це не лише інтелектуальний, але й соціальний тип, його поведінка розуміється як неналежна. Суб'єкт-номінатор вкладає у номінант індивідуальні й суспільно узагальнені уявлення про цінності, загальноновизнані у певному лінгвокультурному колективі. У нашому випадку йдеться про *універсальні ціннісні норми*, втілені у національно-специфічному мовному позначенні розумного – нерозумного (дурня) на рівні складників ОП. Оцінка безпосередньо відображається у лексичному значенні аналізованих номінантів і спрямовує на номіната-адресата однозначні, загальноновизнані у колективі носіїв мови оцінні уявлення про об'єкт, перетворюючи їх на одиниці номінативно-характеризувальні.

Оцінка є спосіб реалізації цінності в процесі взаємодії людини з навколишнім світом. Оцінка здійснюється на підставі системи цінностей, об'єднаних у рамках аксіології – філософського вчення про природу цінностей як смислотвірних основ людського буття, що скеровують і мотивують людське життя та діяльність. Відповідно, оцінку можна визначити як позитивну чи негативну характеристику предмета, пов'язану з визнанням чи невизнанням його цінності з позицій певних ціннісних критеріїв [13, с. 128–134]. Таким чином, цінність як позитивна значимість, норма буття речей проектується на норму певних якостей, відносин, поведінки тощо та бажаність – ідеал, максимум ціннісних показників, що відбивається у мовному (системному) значенні номінативної одиниці, яка здатна накопичувати кваліфікативно-прагматичний ілюкутивний заряд. Цінність (аксіологічність) завжди зберігає момент належної норми, бажаності, тому складники ОП на позначення інтелектуальних характеристик людини можна вважати свого роду регулятивами.

Ономазіологічна парадигма як системна сукупність номінантів на позначення людини за ознакою її інтелектуальних характеристик структурується передусім за аксіологічною доміантою. Першим таксономічним кроком поділу множини таких мовних одиниць на підмножини у нашому випадку буде оцінне судження: наявність розумових здібностей (*розумний*) – норма, бажане → оцінний «плюс»; відсутність (недостатність) розумових здібностей (*дурень*) – аномалія, небажане → оцінний «мінус». Таким чином, ономазіологічна парадигма буде *поліцентричною* – вона матиме два ядра.

Дослідники вважають: позитивна оцінка може позначати як відповідність нормі, так і її перевищення, натомість негативна оцінка завжди позначає відхилення від норми. Оцінна поляризація у досліджуваних нами парадигмах є досить чіткою: негативна інтелектуальна характеристика, як зауважує В. І. Карасик, ніколи не переходить у позитивну частину шкали, натомість у інших випадках така закономірність може порушуватися (наприклад, у ряду характеристик *боязливість*

– *сміливість* – *відчайдушність*, де відсутність сміливості оцінюється так само негативно, як і її надмірна наявність). Про надмірний розум говорять лише в іронічному сенсі. Дурням протиставляються розумники, всезнайки – ті, хто претендує на особливий розум і особливі знання, але насправді їх не мають. Володіти знаннями – це позитив, тому тут під сумнів ставиться або сама наявність знань, або їх якість. Проте такі люди вважають, що вони розумніші за інших. У межах кожної із оцінок протилежних угруповань ОП можна говорити лише про певну градацію, різну міру інтенсивності ознаки у напрямку її підсилення до рівня генералізації: *pinhead* («a rather stupid person»); *imbecile* («a very stupid person») [5, с. 273].

У інтелектуальних характеристиках *розумний* – *дурень* потенційно не закладена ідея амбівалентності. Позитивно-оцінна ознака може лише дещо модифікувати свій знак: **англ.** *egghead, too keen by half, wise guy, wise head*, **рос.** *умник, заумник, мудрила*, **укр.** *мудрій, мудрагель, мудрагень, мудрак, філософ*, **чес.** *mudrák, mudroch, přemysl, rozumář, rozumovác, rozumbrada, rozumrata*. Така людина визначається суспільством як дивак, своєрідна людина, але не як дурень: це мрійник, філософ, схильний до роздумів, схилений, який має надзвичайну пристрасть до розмірковування.

Негативна оцінка є більш стабільною. З-поміж номінантів дурня практично немає амбівалентних одиниць ані з погляду семантики, ані з погляду амбівалентної оцінки цієї характеристики представниками різних культурно-мовних суспільств: дурень в усіх мовних іпостасях – це погано. Тому номінанти розумного, що знаходяться на позитивному полюсі шкали оцінки, та номінанти дурня, що знаходяться на протилежному, можна, услід за В. І. Карасиком, вважати відповідно *тонтологічними меліоративами* і *онтологічними пейоративами*. Номінанти дурня вчений залучає до статусно-оцінних найменувань, визначаючи їх як образливі слова, чи інвективи. Під образою він розуміє будь-яке визнання неспроможності людини, зокрема й до інтелектуальної діяльності. Інвектива *Ти дурень!* констатує, на його переконання, безумовно нижчий соціальний статус адресанта порівняно з адресатом. Суб'єкта іменування переповнюють почуття неповаги до людини, яка вербально оцінюється як розумово неповноцінна. Форма таких вербалізованих оцінок – це експресивно висловлене звинувачення у розумовій неповноцінності, неспроможності, що є сильним засобом прагматичного впливу [5, с. 291–292].

Системи найменувань дурня є за своїми семіотичними параметрами знаками ілюкції, спрямованими на перлюкутивний ефект. Тут важливою виявляється роль номінатора – людини, що таке найменування «створила». Сам вибір порівнюваного (номінат та його образ) здійснюється з певним номінаційним і прагматичним завданням – інтенсифікувати у номінанті потенційний позитивний чи негативний смисл з надією на перлюкутивний ефект. Прагматична інтенція номінатора у такого типу найменуваннях, на думку А. М. Архангельської, – через пошук відповідного імені на позначення свого почуття-ставлення спонукати номіната до самопереоцінки та відповідних дій з приводу бачення себе у своєму дзеркальному відображенні. Образ самого себе спонукає адресата до певного почуття-реакції «у відповідь» саме через стимулювальний вплив образного представлення позначуваного [2, с. 273]. Прагматична інтенція номінатора може бути відторгнута у процедурному записі (як його бачить В. М. Телія): знай, що Х інтелектуально неспроможний (ти знаєш, що це погано), уяви, що Х – **англ.** *feather-brain, Tom fool, poor fish*, **укр.** *баран, довбешика, осел, розмазня, лантух з соломкою, осляче вухо*, **рос.** *дебил, дерево, козел, лапоть, чурка, олух на двух копытах, пень в два обхвата*, **чес.** *buvol, buchta, dřevák, hovado, chomout, karoun, jelito krouřovú, dutá palice, telecí mozek*, порівняй своє почуття-ставлення до цього уявлення з почуттям-ставленням номінатора – відчуй відразу до самого себе – не будь таким!

Виходячи із специфіки досліджуваного матеріалу, доцільним є визнання тези Ш. Баллі про денотативну (об'єктивну) та емоційну (суб'єктивну) оцінку. Тим більше, що вчений, розглядаючи поняття суб'єктивної оцінки та її різновидів, залучає до її розуміння й елементи об'єктивної оцінки [3, с. 208]. Як уже зазначалося, складники ОП на позначення людини за ознаками її інтелектуальних характеристик буквально просякнуті оцінками, які є по суті аксіологічними. У межах таких одиниць можна говорити про два типи ціннісних відношень.

Аксіологічне ціннісно-оцінне відношення виявляється через зв'язок з його характеристикою, що оцінюється позитивно чи негативно на підставі суспільної думки соціуму про хороше і погане. Оцінка у такому разі займає верхню позицію у семантиці найменування. *Аксіологічне емотивно-оцінне відношення* є свого роду двовершинним. Це оцінка вже оціненого, так би мовити, «додатковий смисл» [11, с. 42], що нашаровується на об'єктивний зміст денотата. Тут суміщуються два види оцінного відношення: одне – аксіологічне, нормативно ціннісне відношення до ознаки адресата іменування, виділеної об'єктивно, інше – почуття-ставлення у тій же площині, але за ознакою, виділеною як внутрішня форма. Емоційно-оцінне відношення корелює з асоціативно-образним компонентом, імплікованим внутрішньою формою, яке і є тією «додатковою» ознакою до ознаки, що потрапляє у фокус об'єктивної оцінки. Обидва типи відношень можуть проектуватися як на клас предметів, так і окремі ознаки представників класу. Водночас на рівні складників ОП маємо виразну взаємодію раціонального, об'єктивного (емоційно-логічне відношення) та емоційного: мотивом номінації може виявлятися й об'єктивна ознака із подальшою її емоційною оцінкою.

На таких засадах на підставі аналізу складників ОП «людина за ознакою її інтелектуальних характеристик» у досліджуваних мовах виокремлюємо два типи оцінки.

Аксіологічна оцінка за об'єктивною ознакою. Цей тип номінантів зорієнтований на раціональну оцінку, яку дослідники традиційно пов'язують з поняттям стереотипа, використовуваного у логічних теоріях оцінки [4], – «сприйманого у даній мовній культурі семіотично значущого еталона, чи зразка норми» [11, с. 25]. За О. А. Івіним, стереотипи – це сукупності емпіричних властивостей, які повинні бути притаманні речам або подіям у їх ідеальному чи принаймні нормальному стані [4, с. 38]. Стереотипи каузують оцінку, що має у такому разі раціональні підстави. У нашому випадку йдеться про аксіологічне нормативно-ціннісне бачення *розумного* як норми та *дурня* як анти-норми їх проявів у об'єктивному світі. Ознака, покладена у даному разі в основу іменування, є ознакою, *внутрішньо властивою об'єкту* (вродженою чи набутою). Оцінне значення є похідним від дескриптивного. Оцінність тут визначається суспільною думкою та її елементом – аксіологічним судженням: те, що складає цінність для суспільства – позитивне, те, що не складає такої цінності – негативне.

До першої групи належать *антропонізви за якітативною аксіологічно оцінною об'єктивною ознакою*. Вони містять:

- ознаки-властивості, що корелюють із семантичними сферами, дотичними до як до сфер «розум», «інтелект», «мислення»: **англ.** *sage, a wise man, a man of wisdom, intellectual*, **укр.** *місливець, розумець, розумник*, **рос.** *мыслитель, разумник, умник, умница*, **чес.** *hloubal, hloubavec, chytrák, mudrc, rozumář, rozumec, rozuma*, так і до протилежних сфер на шкалі оцінок: **англ.** *fool*, **укр.** *глухак, дурень, дурило, дурко, дурнило, недоумок, нетяма, придурок, тупець, тупиця*, **рос.** *глупец, дурак, дуралей, дурачина, дурень, придурок, тупец*, **чес.** *blb, blboun, hlupák, hlupec, nerozuma, pitomec, tupec*.

- ознаки-властивості, пов'язані із вродженими надстандартними розумовими здібностями (**англ.** *genius, phenomenon, a child prodigy, a wonder boy*, **укр.** *вундеркінд, геній, талант*, **рос.** *вундеркінд, гений, самородок, феномен*, **чес.** *genius, inteligent, talent*);

• ознаки-властивості, пов'язані із вродженими чи набутими душевними вадами, що унеможливають наявність чи розвиток розумових здібностей (**англ.** *moron, imbecile*, **укр.** *дебіл, дурник, ідіот, кретин, недоумок, недоносок*, **рос.** *дебил, дурачок, идиот, кретин, примитив, юродивый, блаженный*, **чес.** *blázen, idiot, jurodivý, kretén, bloud, pošetilec*).

• ознаки-властивості, що експлікують освіченість/неосвіченість як причину високих/недостатніх розумових здібностей (**англ.** *a man of wide reading, a man of science (learning)*, **укр.** *інтелектуаліст*, **рос.** *интеллектуал*, **чес.** *intelektuál* ↔ **англ.** *ignorant, illiterate*, **укр.** *неук, невіглас*, **рос.** *неуч, недоучка*, **чес.** *ignorant*);

• ознаки-властивості, що мотивують наявність належних розумових здібностей унаслідок літнього віку та відсутність (недостатність) унаслідок недорослого: **англ.** *lose your marbles*, **укр.** *недоросток*, **рос.** *недоросль, несмышлennyш*.

• ознаки-властивості, що мотивують відсутність належних розумових здібностей соціальним чи психологічним чинником: **англ.** *crazy as loon*, **укр.** *селяк, селях, простак*, **рос.** *деревенщина, деревня, простак, наивняк*, **чес.** *otezelenec*).

Окрему групу тут творять *антропоназви за квантитативно-квалітативно аксіологічно оцінною об'єктивною ознакою*, оцінювані з погляду зміщення наявності розумових здібностей та проявів поведінки розумного у бік нестандартності, нестереотипності, «дивності». У порівнюваних мовах людина, схильна до надмірного розмірковування, мудрування – **англ.** *philosopher*, **укр.** *мудрій* ірон., *мудрагель* ірон., *мудрагень* ірон., *мудрак* ірон., *філософ* ірон., **рос.** *умник* ірон., *заумник, мудрила* ірон., **чес.** *tudrák, tudroch, přemysl, rozumář, rozumováč, rozumbrada, rozumrata*. Цікаво, що в усіх мовах маємо виразне явище «перетину класів», коли один і той самий номінант у його семантично близьких значеннях з наявними чи відсутніми стильовими маркерами *ірон.* опиняється у різних окреслених вище групах назв. Тут суб'єкт іменування, оцінюючи людину взагалі щодо її інтелектуальних характеристик з огляду на нормативно-ціннісні детермінанти як систему раціональних оцінок, може виражати і своє суб'єктивне ставлення до об'єкта з огляду на ці детермінанти. Так на власне ідентифікацію «людина за відношенням до «нормальних» інтелектуальних характеристик» нашаровується суб'єктивна оцінка «дивний».

Другу групу складають *антропоназви за емоційно оцінною об'єктивною ознакою*. У цьому типі одиниць оцінка виявляється об'єктивованою і включеною в об'єм денотації, унаслідок чого логічна частина виявляється врівноваженою частиною емоційною: пор. **рос.** *титан* перен. *высок*. «человек огромных умственных и творческих способностей». Ознакою-властивістю (вродженою чи набутою), що мотивує наявність чи відсутність надзвичайних розумових здібностей, у даному випадку виявляються

• назви людини за професією, що передбачає наявність високого/низького рівня знань та вмінь (**англ.** *a past master, a Philadelphia lawyer*, **укр.** *майстер, метр, рос. *мэтр, маэстро, чес. *metr, mistr*);**

• назви людини за видом інтелектуальної (розумової) діяльності (**англ.** *sage, philosopher*, **укр.** *мудрець, філософ*, **рос.** *мудрец, мыслитель, чес. *filozof, mudrc, učiněný mudrc*);*

• назви антропних міфічних, казкових істот із надзвичайними властивостями чи осіб з реальними об'єктивними інтелектуальними характеристиками (**англ.** *the admirable Crichton*, **рос.** *гигант (ума, мысли), исполин, колосс, титан*, **чес.** *Děd Vševed*);

• назви предметів особливої цінності (**англ.** *to have (have got) the good*, **укр.** *талант*, **рос.** *талант, самородок, дарование, чес. *talent*);*

Номінативні одиниці такого типу виявляють оцінність через ознаки, що спираються на *асоціативні* зв'язки. Це передусім

• ознаки-властивості, які асоціюються з поняттям «розум», «мудрість» (**якісними** його характеристиками *бистрий, великий, твердий, високий, зрілий, меткий, світлий, ясний, хороший, свій, здоровий, тверезий* тощо; **кількісними** (багато): **англ.** *to be of common sense, in one's sober senses*, **укр.** *бистрий на розум, людина твердо розуму, розуму (ума) палата, рос. *дальнего ума человек, светлый ум, кладезь ума, ума палата, чес. *studnice moudrosti*);**

• ознаки-властивості, пов'язані із соматичним «верхом» (мозком, головою, лобом, очима): **англ.** *level-headed, clear head, pointy-head, wise head, a brain box, to have a good head for something, to be weak in the head, cock-eyed*, **укр.** *золота голова, метикована голова, повний лоб, рос. *светлая голова, хорошая голова, семи пядей во лбу, чес. *bystrá hlava, chytrá hlava, hlava otevřená, velký mozek*);**

• ознаки-властивості, асоціативно пов'язані з об'єктами (предметами, особистостями тощо), які безпосередньо асоціюються з розумом, знаннями, інтелектом: **англ.** *(as) wise as Solomon, a mine of information, the admirable Crichton*, **укр.** *ходячий (живий) довідник, рос. *ходячая энциклопедия, чес. *chodící slovník, Sokrates, Šalamoun*);**

Аксіологічна оцінка за суб'єктивною ознакою. У цьому типі оцінки провідна роль належить емоційному компоненту: на вже оцінене тут нашаровується власне суб'єктивна оцінка позначуваного, відтак вже оцінена об'єктивна ознака оцінюється ще раз, суб'єктивно. Йдеться про сплав ознаки та її оцінки, на якій «виростає», за В. М. Телією, інша оцінка – суб'єктивна, емоційна. У основі іменування опиняється не об'єктивна (вроджена чи набута), а суб'єктивна, *приписувана* об'єктові ознака, відома в рамках даної лінгвокультури. Суб'єктивна емоційна оцінність у цьому типі номінантів теж виростає з аксіологічної, проте у семантиці мовної одиниці не врівноважується з дескриптивною її частиною, а стає основною.

Як справедливо зазначає В. М. Карасик, семантичні відмінності між номінантами зі значенням «дурень, тупак» майже невлімові (пор. приклади «перехресного» дефінування у СУМ **укр.** *бовдур* лайл. «про грубу, нерозумну людину; дурень, недотепа, йолоп, гевал»; *надобень* лайл. «про нерозумну, безтолкову людину; бовдур, телепень»; *телепень* перев. лайл. «нерозумна, вайлувата людина; дурень, недотепа, вайло, тухтій») і пов'язані, за його переконанням, головним чином із семантикою та прагматикою внутрішньої форми найменування: **англ.** *log-head* «бовдур», досл. «колода», *mutt* (sl.) «бовдур», досл. «овеча голова», **рос.** *остолоп* пренебр. бран. «глупец, болван» (етимологічно «стовп, колода») і *болван* пренебр. бран. «глупый человек, неуч» (питомо – уламок каменя, стовп) [5, с. 273].

Цей тип номінантів зорієнтований на *емоційну* оцінку, яку дослідники традиційно пов'язують з поняттям квазістереотипа як сукупності ознак, які номінантор хоче представити як стереотипні. За О. Ф. Лосевим, квазістереотипи є «неістинними», оскільки вони – символи, а не знаки [8, с. 62–64], вони не позначають, а відсилають. Саме ця властивість квазістереотипів уможливає формування суб'єктивного емоційно-оцінного відношення. Вибір форми тут здійснюється *образно-асоціативно*, із використанням образного прототипа, що стає, за В. М. Телією, засобом «емотивної провокації».

У межах цього типу оцінки представлені як позитивно, так і негативно оцінні номінанти, що вербалізують розумово повноцінну й неповноцінну людину. Образне асоціювання тут полягає у фіксації ознак-властивостей, пов'язаних з квазіоб'єктом порівняння, що лежить у площині поза межами семи «розумові здібності». Такі *приписані* людською уявою й фантазією образні ознаки-властивості корелюють із головним чином неантропними сферами, що стає вагомим підставою для суб'єктивної емоційної оцінки. Головними з-поміж них є:

• ознаки-властивості, образно пов'язані із соматичною не-людською сферою: **англ.** *bonehead, have a bird brain*, **укр.** *голова капустия, ялова голова, осляче вухо, мідний лоб, курячий мозок, рос. *баранья голова, еловая голова, мякинная голова, толоконный лоб, чес. *hovězí mozek, gypsová hlava, zabedněná hlava*);**

• ознаки-властивості, співвідносні як із соматизмами, так і предметами, образно пов'язані з семантикою заповненості чи незаповненості, пустоти, нестачі тощо: **англ.** *to be a full bottle of something, not the fool shilling, a little bit of the top, a sandwich (two sandwich) short of picnic, a brick short of a load*, **укр.** *повний лоб, пуста (порожня голова), пустий лоб*, **рос.** *пустоголов, чес.* *plná nádoba, prazdná hlava, dutá hlava, trouba, prazdný rýtel*);

• ознаки-властивості, образно пов'язані із тваринною та рослинною сферою: **англ.** *wise (knowing) old bird, hare-brained, like a stuffed calf, poor fish, horse sense, mutt, ass, gander*, **укр.** *баран, дурне теля, осел, тумак*, **рос.** *козел, лопух, осел на двух копытах*, **чес.** *buvol, hovado, jelen, kapoun, korunovaný osel, kůň, kořen, macek, mezek, mrkva, mul, osel oslovatý, sliva, tele, tulipán, trubec, velbloud, výr*;

• ознаки-властивості, образно пов'язані з «дерев'яною» семантикою: **англ.** *wooden-head, thick as two (short) planks, log-head, blockhead, brush*, **укр.** *довбня, колода, м'яло, патика, пеньок, стовп неотесаний*, **рос.** *дубина стоеросовая, дерево, пень в два обхвата, полено, столб, чурбак*, **чес.** *boží dřevo, dřevák, dub dubovská, klacek, pařez*.

Унаслідок дії закону про обернений характер співвідношення сфери вживання знака та його емоційно-оцінного змісту [6, с. 25], такі одиниці, оцінюючи вже оцінене, набувають нових емоційно забарвлених значень.

Проведений нами аналіз дає підстави говорити про наступні **висновки**. Врахування у оцінній класифікації одиниць на позначення розумного і дурня об'єктивного та суб'єктивного чинника оцінки є доцільним. Воно дає змогу зняти ті суперечності, які виявлено нами у праці Л. Б. Нікітіної. Аналізуючи образ homo sapiens у російській мовній картині світу, дослідниця говорить про два типи лексем, що набувають оцінності у різний спосіб, виокремлюючи *пряме* та *переносне оцінне значення*. Пряме оцінне значення авторка виявляє у одиниць *дурак, дурень, дуралей, пустоголов, бестолочь, недоумок, кретин, олух, идиот, балда*. Переносне, приміром, у *пень, лопух, тормоз, Митрофанушка, чукча, интелектуал, мыслитель, деревеница, ум, талант, шизофреник, дебил, даун*. За такого підходу важко пояснити, чому, скажімо, за Л. Б. Нікітіною, *кретин* та *идиот* – це один тип оцінки, а *дебил, даун, шизофреник* – інший. Теж саме стосується і номінантів *балда* (пряме оцінне значення) і *чурбан* (переносне оцінне значення) [9].

У **перспективі** запропонована модель аксіологічного аналізу, спрямована на вивчення ономаціологічної парадигми як динамічної системної єдності номінаційного простору, що розвивається і варіює у загальнокультурному та національно-культурному мовному просторі та часі, може стати базовою у вивченні вербалізації будь-якого понятійного фрагмента дійсності як у одномовному, так і в міжмовному планах.

Література:

1. Алексеенко М. А. Полиноминантность как ономаціологическая категория текста / М. А. Алексеенко // Słowo-Tekst. Czas II. – Szczecin : WNUS, 1997. – S. 175–184.
2. Архангельська А. Чоловік у слов'янських мовах : монографія / А. Архангельська. – Рівне : РІС КСУ, 2007. – 447 с.
3. Балли Ш. Французская стилистика / Ш. Балли ; пер. с фр. – М. : Изд-во иностр. лит-ры, 1961. – 394 с.
4. Ивин А. А. Основания логики оценок / А. А. Ивин. – М. : Изд-во Москов. ун-та, 1970. – 230 с.
5. Карасик В. И. Язык социального статуса / В. И. Карасик. – М. : Ин-т языкознания АН СССР, Волгоград. пед. ин-т, 1991. – 495 с.
6. Левицкий В. В. Этимологический словарь германских языков / В. В. Левицкий. – Т. 1. – Винница : Нова Книга, 2010. – 616 с.
7. Леонтьева Т. В. Интеллект человека в русской языковой картине мира : монография / Т. В. Леонтьева. – Екатеринбург : Изд-во ГОУ ВПО «Рос. гос. проф.-пед. ун-т», 2008. – 280 с.
8. Лосев А. Ф. Знак. Символ. Миф / А. Ф. Лосев. – М. : Изд. МГУ, 1982. – 479 с.
9. Маслова В. А. Лингвокультурология : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. Язык и культура : проблемы взаимодействия / В. А. Маслова. – М. : «Академия», 2001. – 208 с.
10. Никитина Л. Б. Образ Homo sapiens в русской языковой картине мира / Л. Б. Никитина. – Омск : ОмГПУ, 2003. – 188 с.
11. Телия В. Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц / В. Н. Телия. – М. : Наука, 1986. – 143 с.
12. Телия В. Н. Экспрессивность как проявление субъективного фактора в языке и ее прагматическая ориентация / В. Н. Телия // Человеческий фактор в языке. Языковые механизмы экспрессивности. – М. : Наука, 1981. – С. 5–35.

УДК 821.111.091(73)

Л. В. Потапенко,

Черкаський інститут банківської справи, м. Черкаси

ПОСТКОЛОНІАЛЬНИЙ КРИТИЧНИЙ ДИСКУРС У ПРАЦІ Е. САЇДА «СВІТ, ТЕКСТ І КРИТИК»

У статті аналізується праця Е. Саїда «Світ, текст і критик» з позиції порівняльного літературознавства, постколоніальної літературної критики та теорії.

Ключові слова: *постколоніалізм, літературознавча компаративістика, центральна та маргінальна література, текст, інтердисциплінарність.*

ПОСТКОЛОНИАЛЬНЫЙ КРИТИЧЕСКИЙ ДИСКУРС В ТРУДЕ Э. САИДА «МИР, ТЕКСТ И КРИТИК»

В статье анализируется труд Э. Саида «Мир, текст, критик» с позиции сравнительного литературоведения, постколониальной литературной критики и теории.

Ключевые слова: *постколониализм, литературоведческая компаративистика, центральная и маргинальная литература, текст, интердисциплинарность*

POSTCOLONIAL CRITICAL DISCOURSE IN «THE WORLD, THE TEXT, AND THE CRITIC» BY E. SAID

In the middle of the XX century the comparative literature studies are characterized by an exploration of the literary theory of postcolonialism and postcolonial literary criticism, that «re-examines» and «re-reads» colonial literature, especially concentrating upon the social discourse, between the colonizer and the colonized, that shaped and produced the literature. Edward Said is considered to be one of the founders of the postcolonial theory. The theory is mainly based on what Said considers the false image of the Orient fabricated by Western thinkers as the primitive «Other» in contrast with the civilized West. His «Orientalism» is the most influential and widely read postcolonial criticism paper containing structural analysis of postcolonial theory. «The World, the Text, and the Critic» is a continuation of «Orientalism», where Edward Said demonstrates that modern critical discourse has been impressively strengthened by the writings of J. Derrida and M. Foucault, and by such influences as Marxism, structuralism, linguistics, and psychoanalysis. He argues, however, that the various methods and

schools have had a crippling effect through their tendency to force works of literature to meet the requirements of a theory or system, ignoring the complex affiliations binding the texts to the world. Referring to some works of colonial and postcolonial novelists, Said shows how being free from the repression of imperialism, the natives could, eventually, produce their own literature, build their own image, and write their history outside the frame they have for long been put into. One of Said's key ideas is that critic must maintain a distance both from critical systems and from the dogmas and orthodoxies of the dominant culture. He advocates freedom of consciousness and responsiveness to history, to the exigencies of the text, to political, social, and human values, to the heterogeneity of human experience. Said argues for an «affiliated» sort of criticism – for accepting literary texts as «dynamic fields». He gives new meaning to the enterprise of criticism in modern society.

Keywords: postcolonialism, comparative literature studies, central and marginal literature, text, interdisciplinarity.

У порівняльному літературознавстві середини ХХ ст. розпочалося переосмислення літератури та культури народів, які перебували під імперським впливом. У зв'язку з цим до наукового обігу ввійшло поняття «постколоніалізм». Місце «культового тексту» у процесі становлення постколоніальних студій по праву зайняла праця Е. Саїда «Орієнталізм», яка задала основний вектор їхнього розвитку та окреслила основні проблеми дослідження. Едвард Саїд – американський літературний критик та літературознавець палестинського походження, професор Колумбійського університету, президент Американської Лінгвістичної Академії, член американської Академії наук та мистецтв, член Королівського Літературного Товариства та Американського Філософського Товариства.

В «Орієнталізмі» Едвард Саїд підкреслює, що всі дискурси, особливо культурний та літературознавчий мають ідеологічний характер, а тому незалежно від свого об'єкта підпорядковуються певній ідеологічній програмі.

Продовженням наукового дослідження Е. Саїда в царині компаративістики, постколоніальної літературної критики та теорії є його праця «Світ, текст і критик» («The World, the Text, and the Critic») [9], що була написана у 1983 році. У цьому ж році праця була відзначена нагородою Американської асоціації компаративної літератури ім. Рене Веллека.

Праця складається із 14 самостійних нарисів. Найвагомими в плані розвитку постколоніальної теорії є нариси «Вступ. Секулярна критика» та «Мандрівна теорія» (traveling theory), які тісно переплітаються із працями «Орієнталізм» та «Культура й імперіалізм». Дослідниця Ребека Сандерс, яка активно займається дослідженням біографії та наукового доробку Е. Саїда, вказує на той факт, що робота над працями «Орієнталізм» та «Світ, текст і критик» велась майже одночасно, тому «ми спостерігаємо перетікання думок із однієї праці в іншу, та повторення деяких висновків» [10, с. 323].

У монографії «Світ, текст і критик» Е. Саїд наголошує на такій формі критики, яка є фундаментально опозиційною і прямо протилежною до «панівної» культури, підкреслюючи, що критик має право втручатися у процес формування культури, яким сьогодні опікується влада. У цьому сенсі особливої ваги набуває критика з позиції маргінальності.

За Саїдом, усі тексти «занурені» у певну історичну ситуацію. Дослідник наполягає на світськості тексту, що презентує його як соціальний, культурний і, навіть, економічний феномен, акцентуючи виняткову роль текстUALності та спростовуючи ідеї нової критики. Для нього текст – це історично та матеріально щось вагомніше, ніж об'єкт критики, це соціальна, політична та історична пам'ятка.

Проте, незважаючи на таке сприйняття тексту, критик не погоджується з теорією М. Бахтіна про діалогічність тексту, зокрема з ідеєю про те, що кожен текст має автора і адресата [3, с. 412] та діалогічно орієнтований на конкретну аудиторію [2, с. 305].

Саїд не вважає текст «гетероглосним», оцінюючи дискурсивну ситуацію тексту як нерівні стосунки колоній та імперії, зазначаючи, що більшість текстів характеризується «бажанням влади» [9, с. 102]. Самовпевнена влада колонізатора може легко домінувати та придушувати голоси Інших. У письмовому дискурсі, як і у фізичному світі, колонізатор накладає власні закони, змушуючи обставини впливати на текст.

Сучасна література повинна намагатись знаходити методи подолання монополії панівного класу та протистояти моноцентризму шляхом сприяння та підтримки маргінальних голосів. «А літературна критика завжди повинна бути на боці маргінальності, тоді вона політично та історично компетентніша та відповідальніша», – робить висновок Саїд [9, с. 45].

Нарис Е. Саїда «Секулярна критика», опублікований у 1983 році як вступ до праці «Світ, текст і критик», – це вид маніфестаційного вираження власного розуміння автором соціальної ролі літератури та ключової ролі критика-інтелектуала в оцінці літератури й суспільства взагалі.

Саїд живає термін «секулярний» більше в значенні «світський», ніж у значенні «антирелігійний». Він красномовно виступає за соціальне і політичне значення літератури та літературної критики, обстоюючи концепти і висновки, що досить повно були досліджені та описані в праці «Орієнталізм». Дослідження «Світ, текст і критик» поєднує літературні та культурні терміни в єдину систему. Крім того, вдале запровадження літературно-критичних термінів ученого та його концепцій «секулярної» критики створили нові проблеми, з якими мають справу критики сучасності. Майже тридцять років тому більшість праць з вивчення літератури мали досить традиційний характер, а критики працювали в руслі традиційних методів вивчення літератури, навіть компаративісти, на думку Саїда, займались літературою в основному європейських країн. Досліджуючи англійський роман, учений у першу чергу аналізує його політичний підтекст і прослідковує характер взаємовідносин колоній та імперії. Саїд був одним із перших літературних критиків, які запропонували відходити від традиції євроцентризму та включати в компаративні дослідження, так звані, «маргінальні» літератури. Дослідник проілюстрував приклад детального та контрапунктового прочитання текстів, яке сьогодні може слугувати одним із дієвих компаративних методів дослідження. Висновки Саїда до сьогодні викликають бурхливі суперечки та дискусії. Найкращий спосіб зрозуміти хід роздумів критика – це використання його ідей, термінів, способів та методів дослідження у нових історичних умовах.

Саїд зазначає: «Літературна критика практикується сьогодні в чотирьох основних формах» [9, с. 1]. Це, по-перше, практична критика, що застосовується для аналізу книг та літературного журналізму; по-друге, вивчення академічної історії літератури; по-третє, літературна оцінка та інтерпретація (поле діяльності викладачів літератури) і, по-четверте, теорія літератури (порівняно нова дисципліна). Над працею «Світ, текст і критик» учений працював упродовж дванадцяти років. Науковець акцентує, що під час роботи, він використовував усі чотири форми літературної критики, але основна мета була вийти за межі цих форм і збагатити літературну критику новим баченням та новими підходами в дослідженні.

Дослідник критикує американську школу компаративістики, вказуючи, що наприкінці 1970-х років вона потрапила в «лабіринти текстуальності» [9, с. 3]. слідом за європейською школою літератури. «Текстуальність – це певною мірою містична тема теорії літератури» [9, с. 3], яка, на думку Саїда, стала принциповою антитезою і заміщенням того, що називається історією. Дослідник пропонує замінити термін текстуальність терміном історизм. Містичність текстуальності критик пояснює тим, що вона «існує і не існує одночасно. Вона ніким ніколи не створюється. Можна читати й інтерпре-

тувати, припускаючись при цьому помилок» [9, с. 4]. Такий стан речей, як вважає дослідник, у результаті призводить до того, що читач критичного тексту отримує знання, які виражаються тільки в рамках певної термінології і не стимулюють подальший розвиток критичної думки. За словами Ребеки Сандерс, ця ідея ученого «реалістично описує стан американської літературної критики в 1970-х – 1980-х роках, коли вона опинилася у своїй власній ізоляції» [10, с. 324].

Американська школа компаративістики спирається на незалежну від обставин та подій текстуальність, яка «нібито надає літературознавству методологічну незалежність, жертвуючи при цьому реальною ситуацією у світі» [9, с. 146]. Позиція Саїда в тому, що всі тексти є світськими та світовими, причому, що всі тексти «є подіями» [9, с. 4]. Тексти є частиною суспільного життя, людського буття та частиною історичних подій, яким вони присвячені. Саїд зазначає, що всі нариси в його праці «Світ, текст і критик» підтверджують зв'язок тексту із сучасними реаліями людського життя, політикою, владою, розвитком суспільства, подіями. «Все це робить тексти можливими, доносить їх до читача», – пише він [9, с. 5].

На його думку, сьогодні лише нова літературна критика, опозиційна до старої націоналістичної має право на існування. Вчений наполягає на тому, що сучасна компаративістика повинна мати інтердисциплінарний характер і не виділяти літературу з загальної системи культури. Автор літературного тексту є частиною культури, а сам текст – дзеркальним відображенням цієї культури. На інтердисциплінарності сучасної компаративістики акцентують і вітчизняні вчені, зокрема, Д. Наливайко у працях «Взаємозв'язки і взаємодії літератури й інших мистецтв в аспекті компаративістики» [4], «Література в системі мистецтв як галузь компаративістики» [5], а в «Інтродукції» до монографії «Національні варіанти літературної компаративістики» він зазначає: «Наприкінці ХХ століття компаративістика входить у новий етап розвитку, який означився появою нового розуміння її об'єкта і новими методами його дослідження. Щодо самого об'єкта, то відбулося, сказати б, його подвоєне розширення: вивчення міжлітературних відносин доповнилося вивченням взаємовідносин літератури з іншими мистецтвами й іншими видами духовно-творчої діяльності (гуманітаристики). Окрім всього іншого, це є одна з істотних форм інтегрування літературознавства в культурологію» [6, с. 15].

Саїд наполягає на тому, що з позиції компаративістики текст повинен сприйматись не лише як те, що він семантично представляє, а і як продукт змагання між соціальними та економічними факторами життя суспільства. У цьому полягає завдання компаративного аналізу тексту як світського та світового феномену. Як приклад, дослідник наводить аналіз творчості відомого поета Метью Арнолда (пізніше це дослідження знайде продовження у праці «Культура й імперіалізм»). Критик «перепрочитав» «Культуру і анархію» Арнолда. Він вважає, що Арнолд розумів літературу не тільки як центральну силу суспільства, не тільки у значенні «всього найкращого, що було створене», але і в значенні опозиційної до існуючої влади сили [9, с. 10]. На думку Саїда, Арнолд розумів суспільство як об'єкт, який «можна скеровувати, контролювати, навіть володіти ним» [9, с. 10] за допомогою культури. Домінуюча культура передбачає владу над Іншим.

Саїд убачає недолік деяких сучасних компаративних методів у їх сприйнятті «відносин між промовцем та слухачем, між автором та читачем» [9, с. 47], у яких часто можна побачити проєкцію відносин між європейським та не-європейським, Заходом та Сходом. Дослідник підкреслює, що компаративісти повинні врахувати реалії сучасного постколоніального світу при аналізі будь-якого тексту. Окреслюючи завдання сучасної компаративістики та літературної критики, вчений вживає терміни «приналежність» та «дистанція» та пов'язаний із ними термін Чужий, який трактується із двох різних перспектив. Перше значення, яке вкладає у нього вчений – це один із об'єктів постколоніального дослідження, а друге, нове і несподіване, – критик повинен спробувати стати Чужим для своєї власної культури і літератури з метою об'єктивності їх оцінювання.

У «Секулярній критиці», як, утім, і впродовж усієї своєї кар'єри, Саїд звертається до концепції літератури Е. Ауербаха. Працю «Мімесис» [1], [7] він називає «однією із найзахоплюючих та найвпливовіших книг літературної критики, які коли-небудь були написані» та «монументальною працею літературного інтелекту» [9, с. 5]. Аналізуючи працю Ауербаха, дослідник говорить про свій дитячий досвід біженця та вигнанця [9, с. 8]. Він підкреслює, що Ауербах уводить поняття «місця», коли сам відчував себе «без місця, вигнанцем та чужинцем» [9, с. 8]. Саїд вважає синонімом фрази «вдома», «на місці» слово «культура», як середовище, в якому ідеї індивіда набувають свого вираження, хоча «ідея культури набагато ширша» [9, с. 8].

Саїд запроваджує у літературно-компаративну критику поняття філіація (filiation) – відгалуження, встановлення походження, спорідненості (від латинського filialis – синівський) та аффіліація (affiliation) – приєднання, приналежність (від французького affiliatio – з'єднання). Як приклад наводить працю Ауербаха: «Ауербах знаходиться за межами Європи, проте його розвідка повністю присвячена реаліям Європи. Специфічні умови його вигнання зумовили певне критичне «відновлення» Європи. В Ауербахові ми маємо приклад як філіації з його рідною культурою та з вигнанням, так і аффіліації з критичною свідомістю та науковою роботою» [9, с. 16].

В основі нової критики, на переконання Саїда, повинен бути взаємозв'язок філіації та аффіліації. На його думку, прикладів такого взаємозв'язку в сучасній літературі достатньо [9, с. 16]. Дослідник ілюструє це творчістю Дж. Конрада та його сучасників Т. Лоуренса і Дж. Джойса, які яскраво зображують «розрив зв'язків із родиною, домівкою, класом, країною, традиціями як необхідними етапами досягнення духовної та інтелектуальної свободи» [9, с. 19]. Цей взаємозв'язок полягає у «переході від втрачених ідей чи можливостей філіації до іншої компенсаторної сутності, будь то партія, інституція, культура, вірування» [9, с. 19], тобто до того, що вчений називає «аффіліацією, яка по суті є новою системою» [9, с. 19].

Інший приклад, на якому Саїд пояснює перехід від філіації до аффіліації полягає у вивченні літератури в університетах, де студентам викладають класичні тексти, що втілюють традицію [9, с. 21]. Натомість з'явилися нові культури та літератури. Аффіліація проявляється у літературній формі репрезентації, при якій все Своє – «позитивне», «прийнятне», а все, що пов'язано з Іншим, часто випадає з поля зору.

Саїд піддає сумніву два аспекти у вивченні теорії літератури та порівняльного літературознавства. Перший – це їх європоцентричний характер, вся неєвропейська література змушена виборювати місце під Сонцем. Другий – закладено в тому, що основні відносини репрезентації «базуються на оволодінні та привласненні» [9, с. 23]. Репрезентація та оволодіння навіть у реалізмі (як приклад дослідник наводить романи Дж. Остен) «набувають статусу результату боротьби, яка включає гроші та владу» [9, с. 23]. Вчений вважає це «екстраполяцією вербального відлуння, що вчувається між словами «філіація» та «аффіліація» [9, с. 23], яка була спровокована розвитком теорій критики, як комплексного результату модернізму. «Філіація породжує аффіліацію», водночас «аффіліація стає формою репрезентації філіаційного процесу» [9, с. 23].

У розділі «Мандрівна теорія» праці «Світ, текст і критик» Саїд досліджує один із аспектів сучасної компаративістики, а саме, як ідеї та теорії «мандрують» з одного місця до іншого, і що з ними трапляється в цьому процесі. «Ідеї та теорії, як і люди, мандрують – від людини до людини, від ситуації до ситуації, від одного періоду до іншого» [8, с. 195]. Вчений не погоджується із загальною думкою про те, що теорії розвиваються у відповідь на певні історичні події чи соціальні причини. Проте, коли вони переміщуються з місця своєї появи, влада та непокоя владі ослаблюють їх, у такий спосіб

«одомашнюючи» та асимілюючи їх до нової ситуації у локальному просторі. Дослідник зазначає: «Переміщуючись у просторі й часі, ідея чи теорія або набуває, або втрачає свою силу, тому одна й та сама теорія в одному історичному періоді та національній культурі стає зовсім іншою в іншому періоді чи ситуації» [8, с. 196]. Він додає, що часто із теоріями та ідеями відбуваються важливі трансформації, особливо коли вони переміщуються із однієї культури в іншу, наприклад, коли східні ідеї про трансцендентність перемістилися у Європу на початку XIX століття, чи європейські ідеї про суспільство перемандрували на Схід у кінці XIX століття. Такий рух ніколи не зупиниться, але «він завжди залучає процеси репрезентації та інституалізації» [8, с. 196].

Саїд виділяє чотири умовні стадії процесу переміщення ідей та теорій. Перша – це момент та умови появи ідеї. Друга – «нова» поява цієї ж ідеї в інший час або в іншому місці, коли під тиском певних обставин вона набуває нового звучання та нової популярності. Третя стадія – це поява обставин двох видів: сприйняття та протистояння. І четверта стадія проявляється у повній акомодатії ідеї до нових обставин, місця та часу.

У світлі теорії про переміщення ідей Саїд по-новому бачить і завдання літературного критика. «Поділ інтелектуальної праці, який означає збільшення спеціалізацій, руйнує розуміння того, що насправді входить у поле дослідження літератури» [8, с. 198]. На думку вченого, введення у літературний дискурс великої кількості термінів семіотики, постструктуралізму та психоаналізу розширило цілісність літературної критики до невпізнанності. Він не заперечує факту, що сучасний критичний дискурс був значно «укріплений» працями Ж. Дерріди та М. Фуко та впливом марксизму, структуралізму, лінгвістики та психоаналізу. Проте, наголошує на тому, що різні методи та школи мають дещо деформуючий ефект через свою тенденцію змушувати літературні твори відповідати вимогам тієї чи іншої теорії, ігноруючи складний аффіліативний зв'язок між усіма текстами у світі. Сучасний розвиток літературознавства Саїд називає «риторичними стратегіями в дебатах про те, якими мають бути література та літературна критика замість уточнення дефініцій стосовно того, якими вони є фактично» [8, с. 196]. У своїх працях Е. Саїд наголошує на тому, що одне із завдань порівняльного літературознавства в період постколоніалізму – зближення центральних і маргінальних літератур.

Праці Саїда до цього часу викликають бурхливі суперечки між прихильниками та противниками його ідей. Проте факт існування таких суперечок тільки підкреслює неординарність дослідження вченого та важливість його висновків для розвитку сучасної компаративістики.

Література:

1. Ауэрбах Э. Мимесис. Изображение действительности в западноевропейской литературе / Ауэрбах Э. – М. : ПЕР СЕ ; СПб. : Университетская книга, 2000. – 511 с.
2. Бахтин М. М. Проблема речевых жанров // Автор и герой. К философским основам гуманитарных наук / М. М. Бахтин. – СПб., 2000. – С. 301–308.
3. Бахтин М. Висловлювання як одиниця мовленнєвого спілкування / М. Бахтин // Слово. Знак. Дискурс : антологія світової літературно-критичної думки XX ст. / [за ред. Марії Зубрицької]. – Львів : Літопис, 1996. – С. 406–415.
4. Наливайко Д. С. Взаємозв'язки і взаємодії літератури й інших мистецтв в аспекті компаративістики / Д. С. Наливайко // Літературний дискурс : генезис, рецепція, інтерпретація (літературознавчий, культурологічний і методичний аспекти). – К. : УАВЗЛ, 2003. – С. 3–25.
5. Наливайко Д. С. Література в системі мистецтв як галузь компаративістики // Теорія літератури і компаративістика / Д. С. Наливайко. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – С. 9–37.
6. Національні варіанти літературної компаративістики / [Д. С. Наливайко, Т. Н. Денисова, О. В. Дубініна та ін.] ; Нац. акад. наук України; Ін-т літ-ри ім. Т. Г. Шевченка. – К. : Вид. дім «Стилос», 2009. – 750 с.
7. Auerbach E. Mimesis : The Representation of Reality in Western Literature / Erich Auerbach ; [Willard R. Trask (translation), Edward W. Said (introduction)]. – Princeton, New Jersey : Princeton University Press, 2003. – 616 p. – (Fiftieth Anniversary Edition).
8. Said E. W. The Edward Said Reader / Edward W. Said. – London : Vintage books, 2000. – 472 p.
9. Said E. W. The World, the Text, and the Critic / Edward W. Said. – Cambridge : Harvard University Press, 1983. – 327 p.
10. Saunders R. Risky Business: Edward Said as Literary Critic / Rebecca Saunders // Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East. – Vol. 25 (No.3). –New York: Duke University Press, 2005. – P. 323–342.

УДК 811.111

В. И. Рахуба,

Брестский государственный технический университет, г. Брест, Беларусь

СЕМАНТИКА ДЕНОТАТИВНОГО ПРОСТРАНСТВА ЦВЕТОНАИМЕНОВАНИЯ 'BROWN'

В статье анализируются единицы лексико-семантической группы «цвет» с центром 'brown' в современном английском языке. Рассматриваются характеристики цветообозначений этой части спектра в отношении заключенных в их семантике значений оттенка цвета, его интенсивности и насыщенности.

Ключевые слова: цветонаименование, денотативное пространство, перцептивный признак, цветовой континуум.

СЕМАНТИКА ДЕНОТАТИВНОГО ПРОСТОРУ ЦВЕТОНАИМЕНОВАНИЯ 'BROWN'.

У статті аналізуються одиниці лексико-семантичної групи «колір» з центром 'brown' в сучасній англійській мові. Розглядаються характеристики цветообозначеній цієї частини спектру щодо ув'язнених в їх семантиці значень відтінку кольору, його інтенсивності і насиченості.

Ключові слова: цветонаименование, денотативное пространство, перцептивный признак, цветовой континуум.

SEMANTICS OF THE COLOUR TERM 'BROWN' DENOTATIONAL SPACE.

The article analyzes the units of the lexico-grammatical group 'colour' in the denotational space of perceptive attributes with the center 'brown' in Modern English. The author gives the characteristics of the colour terms of this part of spectrum as to their semantic structure.

Key words: colour term, denotational space, perceptive attribute, colour continuum.

Возможность зрительного восприятия объектов окружающего мира является важной перцептивной способностью людей. На протяжении всей истории их развития цветовой спектр постоянно сопровождал человека и имел для него большое значение.

Вопрос цвета и цветоименования является предметом рассмотрения во многих науках, и языкознание не является исключением. Интерес лингвистов к исследованию цветообозначений объясняется не только тем, что они активно функционируют в языке. Их интересует, каким образом цветовые категории отражены в человеческом сознании. Кроме этого, рассмотрение прилагательных цветоименований оказывается частью более широкой проблемы соотношения содержания и формы языкового знака.

Данное исследование направлено на содержательный анализ единиц лексико-семантической группы «цвет» в денотативном пространстве перцептивных признаков в современном английском языке с центром 'brown'.

В лингвистике прилагательные, обозначающие цвет, получили различную трактовку: иногда их включают в группу качественных прилагательных, которые называют «абсолютный, не зависящий от его оценки говорящим» признак [1, с. 72], но при этом допускают образование степеней сравнения и не имеют антонимов, и которые по отдельным характеристикам они сближаются с параметрическими прилагательными.

Носителями любого языка четко осознается комплексный характер понятия «цвет», в котором заключены три характеристики: само название оттенка (hue), его интенсивность (lightness) и насыщенность (saturation). Первый компонент – оттенок – естественным образом ассоциируется с цветом и представляет собой то качество, которое позволяет отличать один цвет от другого. А.Г. Мунсел замечает по этому поводу: 'It is a quality by which we distinguish one color from another, as red from yellow, green from blue and purple. It is specifically and technically that distinctive quality of colouring in an object or on a surface; the respect in which red, yellow, green, blue, and purple differ from one another; that quality in which colours of equal luminosity and chroma may differ' [9, с. 15]. В языке указание на любое изменение в отношении этого параметра достигается при помощи другого термина цветообозначения. В большинстве случаев это производный знак с исходом на *-ish*: *reddish purple, yellowish green*.

Исследователи определяют интенсивность как 'quality by which we distinguish a light color from a dark one' [9, с.15], которая позволяет нам, к примеру, отличить светлый цвет от темного. В речи при необходимости указать на эту особенность цвета мы используем слова *dark* или *pale*: они присутствуют в словарных дефинициях *bronze, maroon, puce, sepia, mahogany, ochre, umber, nut-brown*.

Насыщенность представляет собой 'quality of a color by which we distinguish a strong color from a weak one; the degree of departure of a color sensation from that of white or gray; the intensity of a distinctive hue; color intensity' [9, с. 16]. Посредством этого параметра мы различаем насыщенный и слабый цвета. Носители языка прибегают к использованию в речи слов *dull* или *grayish, vivid* или *bright* для обозначения низкой или высокой насыщенности цвета. Так, *dun* в словаре определяется как 'greyish brown'; *khaki* трактуется как 'dull greenish or yellowish brown'.

Важный этап в изучении терминологии связан с выходом работы Б.Берлин и П. Кей «Basic Colour Terms» [7]. Охватив своим исследованием девятно языков, они доказали ложность утверждения о произвольном характере цветоименования, и пришли к выводу, что в основе обозначения цветового спектра лежит идея об универсальности. Их заслугой стало выделение основных терминов ('basic color terms'), значение которых невыводимо из морфемного состава цветообозначения (ср. с группой прилагательных с «внутренним прототипом»), и которые применимы для характеристики большого количества объектов [3, с. 158]. Они обратили внимание на то, что внутри отдельной категории цвета наблюдается своего рода градация признака, что позволяет выделить фокус данной категории: '[When] we speak of color categories, we refer to the foci of categories, rather than to their boundaries or total area' [7, с. 13].

Число цветовых градаций, различаемых человеком, значительно превышает количество слов, используемых для цветообозначений. Оказывается, что каждый из одиннадцати основных оттенков соотносится не с какой-то отдельной точкой видимого спектра, а представлен континуумом оттенков, переходящих один в другой. Психологические эксперименты позволили сделать вывод, что значения прилагательных цвета характеризуются большей или меньшей размытостью, и они частично накладываются друг на друга. Так, например, коричневый цвет может соединяться с красным, желтым, золотистым, зеленым, серым.

Целью нашего исследования является анализ семантики терминов цветообозначения с фокусом 'brown' на основе рассмотрения словарных дефиниций знаков, денотатом которых является часть цветового спектра. Методом сплошной выборки были выделены 26 единиц, в семантике которых центральное место занимает компонент 'brown'.

В области цветоименований выделяется область максимальной концентрации данного признака (т.н. первичные цветообозначения и производные от них). Эти цветоименования обнаруживают ассоциативные связи с «эталонными» обладателями данного цвета (прилагательные с внутренним прототипом). Эти единицы образуют фокус, центр цветовой области данной категории. У носителей английского языка значения прилагательных *blue, green, grey, red, white* прочно ассоциируются с цветом *неба, моря, растущей травы, листьев, пепла, крови, губ, огня, снега, поваренной соли, молока* соответственно.

В дефинициях *black, white, red, green, yellow, blue, brown, grey* используется отсылка к хорошо известным природным объектам, а не по отношению к другим цветообозначениям. А. Вежбицкая отмечает, что их значения включают 'fundamental and usually salient features of human environment: the sky, the sun, vegetation, fire, the sea, the naked earth, the earth covered with snow' [2, с. 330], что находит подтверждение в словарных дефинициях. Во всех словарях, которые привлекались к данному исследованию, даются более или менее аналогичные дефиниции, указывающие на фокус каждой из одиннадцати категорий основных цветообозначений. Так, центру цветовой области со значением 'brown' соответствует четкий референт, указание на который приводится в словарных дефинициях нескольких лексикографических источников: (having) the colour of earth [5], of earth or coffee [9], of toasted bread, or coffee mixed with milk [6]. Наблюдаемое здесь некоторое расхождение в выборе прототипа объясняется стремлением составителей словарей дать указание на такой объект, который позволил бы наиболее точно представить данную категорию, быть своего рода «элементом коллективной памяти всех носителей языка».

Расхождения в дефинициях нарастают по мере необходимости дать характеристику оттенку, который появляется в результате наложения цветов. Так, *maroon* определяется как 'red brown' [5] и как 'brownish red' [6]; *bronze* – 'goldish brown' [6] и 'reddish brown' [5]; *puce* – 'brownish purple' [5] и 'reddish purple' [8]; *mahogany* – 'dark brown' [6] и 'reddish brown' [8]. Нечеткость в дефиниции наблюдается даже в пределах одного словаря: *umber* интерпретируется как 'dark brown or yellowish brown colour' [8].

Семантическое поле категории «brown» в английском языке включает в себе единицы, в которых выражена интенсивность данного признака. Так, цветоименования *sepia, mahogany, nut-brown, umber* представляют более темную область ядра категории, нежели это зафиксировано в значениях слов *hazel, caramel, ecru*. Присутствие в дефинициях цветообозначений слова *dark* свидетельствует о более темной области по сравнению с *brown*. Наличие *light* сигнализирует об

ослабленні цього признака (*amber, ochre, fawn*). Все це слова являється підтвердженням думки про те, що весь кольоровий спектр представляє собою континуум відтінків, а не окрему точку на кольоровій шкалі, де спостерігається часткове накладення відтінків, перекривання ділянок, що в результаті призводить до розширення кольорової гамми і, відповідно, до збільшенню кількості кольоропозначень.

Результати, які представлені на схемі, показують область кольорового спектра з фокусом «brown».

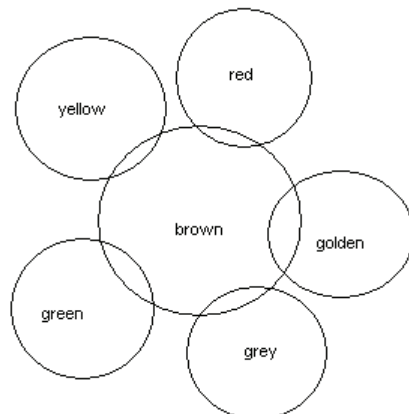


Схема 1. Семантичні зв'язки прикметельних категорій 'brown'

Круг в середині представляє собою власне фокус даної категорії, в яку входять одиниці, в значенні яких виявляється ступінь інтенсивності цього кольору – від меншої в словах *hazel, caramel, ecru* до більшої, виявляється в значеннях колоронімів *sepia, mahogany, nut-brown, umber*. Додавання жовтого, червоного, зеленого, золотистого, сірого кольорів до коричневого різноманітні кольорову гамму з фокусом «brown», яка в мові представлена колоронімами різної ступеня інтенсивності *khaki, beige, fawn*.

Базові кольоропозначення займають важливе місце в загальній системі кольоропозначень англійської мови. Вони виконують організуючу роль фокусних точок на кольоровому континуумі, навколо яких формується денотативне простір кольору.

Вся сукупність кольоропозначень в англійській мові може бути представлена в формі денотативного простору з строгою системою його організації. Денотативне простір прикметельних кольорів формується навколо ядерних центрів, виражених базовими кольоропозначеннями. Кожен з них утворює своє субпростір з нечіткими розмитими межами і перехідними зонами.

Література:

1. Буланін Л. Л. Трудні питання морфології: Посібник для вчителів. – М.: Просвіщення, 1976. – 208 с.
2. Вежицька А. Мова. Культура. Знання. – М.: Російські словари, 1996. – 416 с.
3. Леман Ф. Лексическе значення і граматическі функції імені прикметельного / Ф. Леман // Слово в тексті і словарі: сб. к 70-літтю акад. Ю. Д. Апресяна. – М.: Язика рус. культури, 2000. – С. 153–162.
4. Ожегов С.И. Словарь русского языка. – Изд. 12-е, стереотип. – М.: Російський мовний, 1978. – С. 272.
5. Словарь активного засвоєння лексики англійської мови. – М.: Рос. яз., 1988. – 710 с.
6. Учебний словарь сучасного англійської мови: Спец. изд. для СССР / А. С. Хорнбі при участі К. Роз. – М.: Просвіщення, 1984. – 769 с.
7. Berlin B., Ray P. Basic Color Terms: Their Universality and Evolution. – Berkley: University of California Press, 1969. – 200 p.
8. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English / Seventh Ed. – Oxford: Oxford Univ. Press, 2005. – 1780 p.
9. Steinvall A. English Colour Terms. – Umeå: Umeå universitet, 2002. – 275 p.

УДК 808.51

В. В. Ригус,

Київський університет імені Бориса Грінченка м. Київ

ПОЛІТИЧНИЙ ДИСКУРС ЯК ОСОБЛИВИЙ ВИД ДИСКУРСУ

У статті систематизовано основні напрямки у дослідженнях політичного дискурсу, проаналізовано теоретичні засади його вивчення, ступінь впливу мовця на слухача за умов політичної комунікації, позначені тенденції подальшого розвитку. Також розглядаються різні підходи до трактування поняття «дискурс», та проблеми, пов'язані з особливостями та функціями політичного дискурсу.

Ключові слова: політичний дискурс, комунікативні стратегії, засоби переконання у політичному дискурсі.

ПОЛИТИЧЕСКИЙ ДИСКУРС КАК ОСОБЫЙ ВИД ДИСКУРСА

В статье систематизированы основные направления в исследованиях политического дискурса, проанализированы теоретические основы его изучения, степень воздействия говорящего на слушателя в условиях политической коммуникации, обозначены тенденции дальнейшего развития. Также рассматриваются различные подходы к определению понятия «дискурс» и проблемы, связанные с особенностями и функциями политического дискурса.

Ключевые слова: политический дискурс, коммуникативные стратегии, средства убеждения в политическом дискурсе.

POLITICAL DISCOURSE AS A SPECIAL TYPE OF DISCOURSE

The present article considers political discourse as the key notion of political linguistics, reviews its definitions and types, provides an overview of the most significant studies on the subject. This article seeks to analyze main tendencies in the

studies of political discourse, the theoretical foundations of this type of discourse, the impact of the speaker on the listener in conditions of political communication, also the main tendencies for further development are marked. The article deals with different approaches to the definition of the term «discourse» and the problems connected with the peculiarities and functions of the political discourse. Relevance of the paper is to study the political discourse, as a special kind of discourse, because there is a need for objective scientific substantiation of this phenomenon, although there is still no consistency in understanding political discourse by the various sciences. In the article the specific features of the political discourse are defined within the frame of general definition of the notion «discourse», as well as to point out some common approaches to political discourse analysis in the process of its formation in United States of America.

Keywords: *political discourse, communication strategies, means of influence in political discourse.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Інтенсивний розвиток політичних технологій, зростаюча роль засобів масової інформації, все більша актуалізація політичної діяльності сприяють підвищенню уваги суспільства до теорії та практики політичної комунікації.

Актуальність статті у дослідженні політичного дискурсу, як особливого виду дискурсу, адже об'єктивно існує потреба в науковому обґрунтуванні даного феномена, хоча й досі не існує узгодженості щодо розуміння політичного дискурсу представниками різних наук.

Тому, **метою статті** є розглянути питання моделювання політичного дискурсу – виявлення механізмів створення і функціонування політичних текстів, характеристика мовленнєвої поведінки політика, вивчення вербальних і риторичних стратегій у політичній діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання про сучасний стан політичного дискурсу в тій чи іншій мірі розглядається такими вченими як: А. Н. Баранов, М. В. Гаврилова, А. П. Чудінов, Є. І. Шейгал, П. Б. Паршин та ін. Серед деяких останніх робіт можна також назвати книгу П. Чілтон «Аналіз політичного дискурсу» (2004), підручник Н. Ферклау «Аналіз дискурсу» (2003), статті та монографії Міхальнової О.Л. «Політичний дискурс як сфера реалізації маніпулятивного впливу» (2005), «Політичний дискурс – специфіка маніпулятивного впливу» (2009).

Виклад основного матеріалу. Деякі дослідники розглядають політичний дискурс як мову публічної сфери, наголошуючи на тому, що політична функція характерна практично для всіх публічних висловлювань. Таким чином, політичний дискурс – це актуальне використання мови в соціально-політичній сфері спілкування.

Т. Ван Дейк вважає, що політичний дискурс – це сукупність жанрів, обмежений соціальною сферою, а саме – політикою. Урядові обговорення, парламентські дебати, партійні програми, промови політиків – це ті жанри, які належать до сфери політики. Політичний дискурс – це дискурс політиків. Обмежуючи політичний дискурс професійними рамками, діяльністю політиків, вчений зазначає, що політичний дискурс в той же час є формою інституційного дискурсу, адже висловлювання повинно бути побудоване мовцем у його професійній ролі політика. Таким чином, дискурс є політичним, коли він супроводжує політичний акт в політичній обстановці [10].

Австрійський лінгвіст Р. Водак стверджує, що політичне мовлення перебуває ніби між двома полюсами – функціонально-обумовленим спеціальним мовленням і жаргоном певної групи з властивою їй ідеологією. Тому політичне мовлення має виконувати суперечливі функції, зокрема бути доступним для розуміння (відповідно до завдань пропаганди) і бути орієнтованим на певну групу (через історичні та соціально-психологічні причини) [3, с. 49].

Аналізуючи структуру політичного дискурсу, Є.І. Шейгал виявляє його перетин з іншими видами дискурсів: юридичним, науковим, дискурсом ЗМІ, педагогічним, рекламним, релігійним, побутовим, художнім, спортивно-ігровим, військовим. Дослідник визначає такі структурні ознаки політичного дискурсу як: інформативність, смислова невизначеність, фантомність, дистанційованість, авторитарність [8].

Багато лінгвістів визнають, що переконуюча функція є основною функцією політичного дискурсу. Р.М. Блакар зазначає: «Будь-який текст впливає на свідомість адресата з семіотичної точки зору. Але для політичного тексту мовленнєвий вплив є основною метою комунікації, на досягнення якої орієнтується вибір лінгвістичних засобів» [2, с. 143].

В основі лінгвістичних досліджень політичного дискурсу лежать дві тези: про систему і про текст. Відповідно до першої з них, мова політичних текстів не тотожна повсякденній мові, причому специфіка її полягає не стільки у використанні будь-яких особливих формальних засобів, скільки в такій зміні співвідношення між позначувальним і позначуваним, при чому, одиниці добре знайомої мови отримують дещо незвичну інтерпретацію, а добре знайомі ситуації підводяться під дещо несподівані категорії: речі перестають називатися своїми іменами. Друга теза пов'язана з першою: а саме твердження про те, що в політичному тексті може бути виявлений деякий неекспліцитний зміст, відмінний від буквального і, можливо, прямо протилежний йому. Часто вважається, що цей неекспліцитний зміст і є саме тим істинним змістом політичного тексту.

В ідеологічній і політичній літературі вибір слів і виразів є надзвичайно важливим інструментом для структурування тієї дійсності, про яку йде мова. Створення нових слів і виразів пояснюється, з одного боку, появою нових реалій в суспільно-політичному житті країни, з іншого боку, появою причин для зміни імені вже існуючого явища. [2].

Основним критерієм для виділення політичного дискурсу серед низки інших стилів, може служити тематичний визначник його мети, а саме – «боротьба за владу», так як при такому багатому жанровому та стильовому розмаїтті всі інші критерії лише уточнюють основний і варіюються залежно від контексту. У зв'язку з цим можна зробити висновок про те, що всі комунікативні стратегії переконання в рамках політичного дискурсу слугують для досягнення єдиної мети – боротьби за владу.

Інтенція боротьби за владу – це специфічна характеристика політичного дискурсу. Вона присутня у всіх жанрах:

- 1) агітаційна мова;
- 2) дебати в парламенті;
- 3) дискусії;
- 4) політичне інтерв'ю.

Інтенція боротьби за владу знаходить відображення в такій властивості політичного дискурсу, яка називається агональною (від грец. Агон «змагання»), «боротьба двох ідей, які захищають конкуруючі сторони, причому боротьба азартна, пристрадна». Таким чином, мова може бути зрозуміла і здійснена як боротьба, причому боротьба і перемога складають головну мету спілкування [5].

Є. І. Шейгал виділяє два типи відносин:

- 1) гармонізуючий (основу якого складають істина і згода);
- 2) агональний (в основі – боротьба і перемога).

У політичній комунікації, у зв'язку з цим, мовлення може стати засобом боротьби. Політика, якщо її розуміти як боротьбу заради завоювання і утримання влади, – це, безумовно, переважно сфера агонального мислення, сфера агональних мовленнєвих ідеалів. Отже, політичний дискурс являє собою демонстрацію боротьби [8].

Політична комунікація характеризується такими складовими:

- Наявністю опонуючих сторін
- Наявністю адресата-спостерігача.

За умов наявності опонуючих сторін, мовець змушений обрати такий план оптимальної реалізації мовленнєвих намірів, в результаті застосування якого можна максимально зменшити значущість статусу співрозмовника, тобто розвінчати позиції свого політичного противника і максимально збільшити значимість свого статусу, тобто підняти себе.

Наявність же адресата-спостерігача зумовлює можливість «гри на глядача», яким є потенційний виборець. Мовець прагне зробити процес спілкування більш видовищним, викликати емоційний відгук і тим самим залучити адресата-спостерігача, у процес «гри», зробити його «співучасником» [1].

Найчастіше реальні мотиви дій політиків не можуть бути відкритими для широкої аудиторії, оскільки здатні викликати негативну реакцію більшої частини виборців. Тому політичне мовлення переповнене евфемізмами.

Наприклад, цитата Джона МакКейна: «We need to know the full extent of Senator Obama's relationship with ACORN, who is now on the verge of maybe perpetrating one of the greatest frauds in voter history in this country, maybe destroying the fabric of democracy» [11]. За цим евфемізмом приховано конкретну дію цієї асоціації.

Також цікавим є висловлювання Барака Обама про зародження життя:

«To answer when human life begins was above my pay grade» [11]. (Евфемізм замість «I do not want to answer what I really think because it might get me in trouble with my pro-abortion base of supporters»).

Британський лінгвіст В. Бенюйт вважає, що в англійській мові одиниця, піддаючись номіналізації і перетворюючись з дієслова в іменник, «стає абстрактним поняттям...», тоді як її дієслово-донор позначає «конкретну дію з безпосередніми наслідками» [9]. Номіналізація дієслів є тим самим, що вживання евфемізмів – вона допомагає відвернути увагу адресата від реальї, пов'язаних з актуалізацією слова, і не викликає відповідних асоціацій:

Цікавим є висловлювання Хілларі Клінтон:

«We need a fundamental change in this country, and that's what I'd like to bring» [11].

(Номінація a change в евфемізмі fundamental change є більш абстрактним поняттям, ніж пряме change completely).

Іншою яскравою особливістю саме американського політичного дискурсу є велика значимість кількох основоположних понять, таких, як democracy, law, unity, freedom, liberty, homeland, security, safety, future, strength, growth, faith, prosperity, love та ін. І тому, саме цим пояснюється їх широке використання в маніпулятивних цілях. «And we are here because we love our homeland too much to let the next four years look just like the last eight». [11]

Ці поняття часто використовуються урядом для виправдання своїх дій перед суспільством. Ці вирази міцно увійшли в словник політиків різних переконань, і, хоча така аргументація часто виглядає непереконливо, нав'язливе спекулювання цим набором понять і їх багаторазове повторення продовжує позитивно впливати на найширші маси суспільства.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, кожна стратегія політичного дискурсу реалізується завдяки використанню певного набору тактик, тобто сукупністю прийомів, що обумовлюють застосування тих чи інших засобів притаманних цьому стилю.

Дискусійним залишається питання про вплив дискурсу на формування соціально-політичної реальності. Позиції в даному питанні коливаються від розгляду політичного дискурсу як засобу побудови соціальної практики до заперечення настільки перебільшеної ролі, або деякого нейтралітету.

Теоретико-методологічний огляд робіт, присвячених політичному дискурсу, ставить перед нами нові питання, пов'язані з впливом феномена на конкретні соціально-політичні процеси та практики, а багатий теоретичний фундамент дає плідний ґрунт для постановки нових завдань і подальшого наукового пошуку.

Література:

1. Баранов А. Н. Введение в прикладную лингвистику : учебное пособие / А. Н. Баранов. – 2-е изд., испр. – М. : Едиториал УРСС, 2009. – 360 с.
2. Блакар Р. М. Язык как инструмент социальной власти (теоретико-эмпирическое исследование языка и его использования в социальном контексте // Язык и моделирование социального взаимодействия: Сб. ст. / общ. ред. Петрова В. В. – М. : Прогресс, 1987. – С. 88–121.
3. Водак Р. Язык. Дискурс. Политика / Р. Водак. – Волгоград : Перемена, 1997. – 139 с.
4. Карасик В. И. О категориях дискурса / В. И. Карасик // Языковая личность: социолингвистические и эмотивные аспекты: Сб. науч. тр. – Волгоград-Саратов: Перемена, 2000. – 197 с.
5. Михалева О. Л. Политический дискурс: способы реализации агональности / О.Л. Михалева. – М. : Academia, 2009. – 158 с.
6. Михалева О. Л. Политический дискурс: специфика манипулятивного воздействия / О.Л. Михалева. – М. : Academia, 2009. – 256 с.
7. Паршин П. Б. Лингвистические методы в концептуальной реконструкции / П.Б. Паршин // Системные исследования. – М. : Наука, 1987. – С. 398–423.
8. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса / Е. И. Шейгал. – М. : Гнозис, 2003. – 326 с.
9. Benoit W. L. Campaign '96: A functional analysis of acclaiming, attacking, and defending / W. L. Benoit, J. R. Blaney, P. M. Pier. – New York : Praeger, 1998. – 211 p.
10. Van Dijk, Teun A. Political discourse and ideology. // Paper for Jornadas del Discurso Político, UPF, Barcelona. Second draft. – April 29, 2001. – P. 15–27.
11. Zeedy G. The Twilight of the Presidency / G. Zeedy. – NY : World, 1970. – 290 p.

В. О. Рубан,

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

ОСНОВНІ ЧИННИКИ ЛЕКСИЧНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ

У статті розглядаються основні чинники лексичних запозичень. Особливу увагу звернено на розподіл чинників за категоріями. Робиться спроба схарактеризувати мовні та позамовні чинники поповнення словникового складу за допомогою елементів іноземного походження на сучасному етапі розвитку мов.

Ключові слова: запозичення, лексичне запозичення, чинники, позамовні чинники, мовні чинники, словниковий склад, іншомовні елементи.

ОСНОВНЫЕ ФАКТОРЫ ЛЕКСИЧЕСКИХ ЗАЙМСТВОВАНИЙ

В статье рассматриваются основные факторы лексических заимствований. Особенное внимание уделяется распределению факторов на категории. Делается попытка охарактеризовать языковые и внеязыковые факторы пополнения словарного фонда за счёт элементов иностранного происхождения на современном этапе развития языков.

Ключевые слова: заимствование, лексическое заимствование, факторы, внеязыковые факторы, языковые факторы, словарный фонд, элементы иностранного происхождения.

MAIN FACTORS OF LEXICAL BORROWINGS

The article deals with the main factors of lexical borrowings. Borrowing is one of the main ways of enrichment of the language. Recently, this process has become much more intense, and it makes the topic of factors contributing to the use of foreign elements in the language very urgent and interesting to learn.

The vast majority of linguists distinguish intralinguistic factors that are due to the internal processes and social or extralinguistic factors caused by historical, geographical, social, political reasons, etc. But all these factors are very closely interrelated that's why they can't be studied separately.

The category of internal or lingual factors of lexical borrowing from foreign languages includes: 1) lack of adequate lexeme to name the concepts and things in the recipient language; 2) tendency to brevity which involves replacing the long expressions containing several words by one word; 3) elimination of polysemy and homonymy of lexical elements in the language; 4) need in specialization of concepts which is caused by the lack of specific lexico-semantic groups; 5) communicative need in the concept; 6) stylistic needs of the speaker, etc.

Speaking about the extralinguistic factors of borrowings scientists consider: 1) historical international contacts between a donor language and a recipient language; 2) political authority of the country of the source language; 3) bilingualism; 4) perception of lexemes of foreign origin as more prestigious, so-called linguistic snobbery; 5) innovation of the nation in certain areas; 6) social and economic changes in the country of language that borrows, etc.

Keywords: borrowing, lexical borrowing, factors, extralinguistic factors, intralinguistic factors, lexical fund, foreign elements.

Процес запозичення, як зазначав відомий мовознавець Шарль Баллі, завжди був природною частиною лінгвістичного життя будь-якої мови на її шляху до поповнення свого словникового складу [2, с. 348]. Останнім часом цей процес став значно інтенсивнішим, що й зумовлює актуальність дослідження чинників, які сприяють потраплянню та вживанню в мовні нових елементів іноземного походження. Метою розвідки є уточнення основних мовних та позамовних факторів поповнення словникового складу мов на сучасному етапі їх розвитку за рахунок іншомовних елементів. Об'єктом дослідження виступають лексичні запозичення. Предметом – фактори запозичення іншомовних лексем у процесі розвитку мов.

Вітчизняні та зарубіжні вчені, які досліджували явище лексичних запозичень у різних мовах, досить докладно вивчали й чинники цього процесу. Так, переважна більшість мовознавців виділяють *внутрішньомовні*, або, як їх іще називають, *внутрішні*, або *інтралінгвальні* чинники, які зумовлені внутрішньомовними процесами та *позамовні*, *зовнішні*, *соціальні*, або *екстралінгвальні*, викликані історичними, географічними, соціальними, політичними причинами тощо [1; 3; 4; 6; с. 171; 7; 8; 14; с. 18; 16; 17, с. 34; 18]. А оскільки функціонування мови, як зазначав І. О. Бодуен де Куртене, можливе лише в людському суспільстві, то вивчення мовних чинників запозичення вимагає врахування позамовної дійсності [3].

Дійсно, причини появи іноземного слова в мові та його подальша доля багато в чому залежать від сучасної мовної ситуації, що відображає існуючі соціально-економічні умови життя суспільства. Мовна ситуація та комунікативні відносини, що з нею пов'язані, історично зумовлені, вони впливають із ситуацій та історії попередніх періодів, а також несуть у собі елементи перспектив майбутнього розвитку [21, с. 204].

В іспанському мовознавстві нашу увагу привернула думка Е. Аларкоса Льорача щодо взаємозв'язку двох значених категорій чинників. Учений, який займався дослідженням мовних змін, зазначав, що позамовні фактори є факторами, що порушують рівновагу в системі мови, а лінгвальні – реакцією на відновлення цієї рівноваги [22, с. 119]. Саме тому вивчення одних неможливо без дослідження інших.

До категорії внутрішньомовних, або лінгвальних, чинників запозичення лексичних одиниць з іноземної мови мовознавці [1; 4; 6; 8; 13; 14; 17] найчастіше відносять: 1) відсутність лексичного належного відповідника для найменування понять і речей у мові-реципієнті (часто на позначення запозичених іноземних реалій); 2) тенденцію до лаконічності, яка полягає в заміні довгих багаточленних виразів одним словом, тенденцію, яку О. М. Мороховський називає «номінативною безвихіддю», коли використання іноземних елементів необхідне для уникнення описового звороту [13, с. 22]; 3) усунення випадків полісемії та омонімії лексем мови-реципієнта, диференціація понять за допомогою іншомовних слів; 4) необхідність спеціалізації понять, яка викликана недостатньою кількістю у мові-реципієнті певних лексико-семантичних груп (фінансова, економічна, політична лексика тощо); 5) комунікативну актуальність позначуваного поняття; 6) стилістичні потреби мовця тощо.

При всьому розмаїтті праць і наукових підходів до питання запозичень, поза увагою дослідників залишилися такі важливі аспекти даного питання, як когнітивно-комунікативні мотиви використання запозичень, вплив різних мотиваційних факторів на процес звернення мовців до іншомовних лексичних одиниць у плані їх дискурсної доцільності. Отже, при вивченні проблеми лексичних запозичень науково перспективне звернення до когнітивно-дискурсного підходу до вивчення мовних явищ. Один із теоретиків цього напрямку, російська дослідниця О. С. Кубрякова, звертає увагу вчених на інтенційність мовлення людини, а тому вважає необхідним перш ніж розглядати форми вираження думки, з'ясувати цілі, що ставляться при цьому перед дискурсом. У всіх моделях породження мови, які вона аналізує, першим етапом є мотив, тому, як пише О. С. Кубрякова, у дослідженнях треба йти від мотиву, який породжує певну думку, до її оформлення [9].

Висловлена дослідницею думка цілком стосується також явища іншомовних запозичень, тому дослідження мотиваційного аспекту використання мовцями іноземної лексики в рідній мові, на нашу думку, в теорії запозичень основоположне.

Генетично запозичення – це факт мовлення, воно народжується в процесі обдумування майбутнього висловлення. Мовець, формулюючи зміст думки, яку має намір висловити, не знаходить у кодовій системі рідної мови потрібного елемента, який би відповідав його задуму, тому, знаючи іншу кодову систему (англійську мову, наприклад), він звертається по допомогу до її елементів, щоб найточніше й найповніше висловити те, що обдумав. Без певних знань іншої кодової системи запозичення як таке не відбулося би. З'явившись в іншій кодовій системі, запозичення не стає одразу фактом мови, воно взагалі може ним і не стати в генетично чужій йому мовній системі. Щоб бути фактом мови, воно має спочатку стати фактом мовлення, тобто використовуватися іншими мовцями в актах комунікації, при цьому його функціонування може зумовлюватися різними комунікативними намірами користувачів мови: показати свою обізнаність, ерудицію, оригінальність, заангажованість і т. д. [5]. Саме цей етап використання запозичень розглядається дослідниками найбільш суперечливо, оскільки залишається незрозумілим, чи є використовуваний елемент чужої мови запозиченням, якщо він ще не став фактом мови, тобто не набув у словниковому фонді мови статусу окремої мовної одиниці. Однозначної відповіді на дане запитання немає, тому що при вивченні запозичень недостатньо враховується дихотомічне відношення мови й мовлення. Це відношення найгрунтовніше й найповніше висвітлено у праці Густава Гійома *Принципы теоретической лингвистики*. Учений зазначає, що мова та мовлення – це конструкції різних часових планів, оскільки мова являє собою минуле та завершене, тобто вже надбані та закріплені знання, а мовлення – те, чим послуговуються в конкретний момент спілкування мовці будуть робити в теперішній момент за допомогою засобів, які їм надає усталена мова. Завдання мовлення полягає у правильному використанні засобів, наданих мовою, для вираження думок у процесі комунікативного акту. Якщо в мові, яка дає загальне уявлення про бачення світу народом, що її створив, відсутнє певне поняття, яке необхідне мовцю в момент висловлювання, то він починає шукати потрібні лексичні одиниці в інших мовах, інших картинах світу, використовуючи запозичені слова. З чого можна зробити висновок, що мовлення відбиває сучасний етап розвитку мови, основні тенденції, які в майбутньому можуть закріпитися в її системі або ні, виходячи з потреб мовців, що її використовують. А отже, факти мовлення, навіть якщо вони ніколи не стануть фактами мови, також становлять її історію. Тому, на нашу думку, вживання мовцями будь-якої іноземної лексичної одиниці у процесі комунікації варто кваліфікувати як запозичення, незважаючи на те, як часто та довго воно буде вживатися мовною спільнотою [5].

Розглядаючи позамовні чинники у загальномовній інтерпретації, слід зазначити, що взаємовідношення мови, людини та суспільства є одним з базових понять у сучасній лінгвістиці. Тому останнім часом при вивченні процесу мовних запозичень учені чимраз частіше звертаються до питання соціолінгвістичної природи запозиченого слова, як одного з виявів цих взаємовідносин. Так, російський мовознавець Ф. П. Філін писав, що в мові немає ні соціального, ні асоціального, бо найважливішою її функцією є комунікація (спілкування між людьми) та відображення знання про оточуючий світ, а отже, у мові все соціальне [19, с. 296]. Ось чому науковці ХХ століття констатують вплив позамовної дійсності на розвиток лексики іноземного походження в мові, не забуваючи, звичайно, і про внутрішні структурні процеси, що перманентно в ній відбуваються.

До початку ХХ століття мовні та позамовні причини запозичень іноземної лексики розглядалися мовознавцями синтетично, зокрема у працях Ш. Баллі [2]. Але з появою наукових досліджень І. О. Бодуена де Куртене [3], Б. О. Ларіна [11] та інших процес лексичного запозичення починає вивчатися з теоретичних позицій соціолінгвістичного напрямку. Так, Б. О. Ларін зазначає, що «трьома основними чинниками визначається доля мови: її культурним значенням, характером соціальної бази та втручанням політичних сил» [11, с. 192–193].

Видатний російський мовознавець-славист І. О. Бодуен де Куртене до нелінгвістичних причин відносить історичне споріднення контактуючих мов; спорідненість, що спирається на схожість рис мов сусідніх народів, пов'язаних спільним географічним субстратом; загальнолюдські риси схожості та відмінності. І в усіх трьох випадках, як підкреслює вчений, мовні факти мають розглядатися як у поєднанні з історією та географією, так і у поєднанні з психологією народу [3, с. 342].

З появою соціологічних досліджень у мовознавстві основними причинами запозичень починають вважати причини нелінгвістичного характеру. На розвиток лексики тієї чи іншої мови впливає поява в ній нових слів, спричинених новими явищами дійсно ті, які постійно укорінюються у словниковому складі сучасної мови, збагачуючи та вдосконалюючи її [15, с. 29]. Російський лінгвіст Е. В. Кузнецова зазначає, що причини та характер запозичених слів, спосіб їх засвоєння, особливості функціонування неможливо зрозуміти поза тими соціально-історичними умовами, в яких відбувається їх включення до словникового складу мови [10, с. 88].

Про значущість нелінгвістичних або, як їх ще називають, екстралінгвальних факторів, при вивченні питання запозичення іноземної лексики стверджували також А. Мартіне [12], Е. Хауген [20], В. Ю. Розенцвейг [16], які розглядали питання мовних контактів і змішування мов. Як зазначає А. Мартіне, мова перемагає своїх суперників не завдяки внутрішнім якостям, а тому, що її носії більш фанатичні, більш культурні (з правомірністю цього пункту можна посперечатися), більш винахідливі. На його думку, ніщо в характері латинської, арабської, іспанської та англійської мов не сприяло їх поширенню за свої початкові межі [12, с. 81–82.]. Е. Хауген наголошує на історичному характері запозичень та на необхідності вивчення самого процесу та доведення, що «елемент А не міг з'явитися у мові Б у процесі самостійного розвитку мови Б» [20, с. 345]. Отже, сучасні дослідники вважають екстралінгвальні причини запозичення (престиж мови, високий економічний та культурний розвиток, історичні умови і т.д.) у процесі взаємовпливів мов визначальними. Те, наскільки зміниться мова, контактуючи з іншими мовами, якими будуть напрямом і швидкість цих змін (чи, навіть, зникнення однієї з мов), залежить в основному від соціально-історичних умов, у яких відбуваються ці процеси [16, с. 11].

Узагальнюючи різні погляди на це питання, зазначимо, що основними *позамовними* чинниками процесу запозичення вчені вважають: 1) історичні міжнародні контакти між мовою-донором та мовою-реципієнтом; 2) політичний авторитет країни мови-джерела; 3) білінгвізм та володіння іноземною мовою; 4) сприйняття лексеми іноземного походження як більш престижної, так званої мовний снобізм; 5) новаторство нації в певних сферах діяльності; 6) соціальні та економічні зміни всередині країни мови, що запозичує, тощо [6; 8; 14, с. 18; 16; 17, с. 34].

З огляду на вищесказане, зазначимо, що вивчення впливу однієї мови на розвиток інших мов у певний історичний період неможливе без вивчення соціального контексту цього процесу та його наслідків для суспільства. Феномен лексичного запозичення – це питання настільки ж лінгвістичне, наскільки й політичне. І, як уже зазначалося, будь-який глибокий аналіз мовної ситуації передбачає вивчення соціального та політичного контекстів минулого та теперішнього цієї країни.

Література:

1. Аристова В. М. Англо-русские языковые контакты / Валентина Михайловна Аристова. – Л. : Наука, 1978. – 150 с.
2. Балли Ш. Французская стилистика / Шарль Балли. – М. : Иностран. лит., 1961. – 394 с.
3. Бодуэн де Куртенэ И. А. Проблемы языкового родства / И. А. Бодуэн де Куртенэ // Избранные труды по общему языкознанию. – М. : Изд-во АН СССР, 1963. – Т. 2. – С. 342–347.
4. Бурмасова С. И. Процесс лексического заимствования и влияющие на него факторы [Электронный ресурс] / С. И. Бурмасова. – Режим доступа : www.psu.ru/psu/files/0912/03_Burmasova.doc
5. Гийом Г. Принципы теоретической лингвистики : монография / Гюстав Гийом. – М. : Прогресс, 1992. – 222 с.
6. Демченко К. В. Функціонування іншомовних лексем у текстах публіцистичного стилю / К. В. Демченко // Культура народів Причорномор'я. – Симферополь, 2005. – № 69. – С. 170–172.
7. Клименко А. С. Социолингвистический аспект англо-американских заимствований в современном французском языке новейшего периода: к вопросу о нормализации англицизмов : дис. ... кандидата филол. наук : 10.02.05 / Клименко Александр Сергеевич. – К., 1995. – 242 с.
8. Крысин Л. П. Иноязычные слова в современном русском литературном языке / Леонид Петрович Крысин. – М. : Наука, 1968. – 206 с.
9. Кубрякова Е. С. Эволюция лингвистических идей во второй половине XX века / Елена Самуиловна Кубрякова // Язык и наука конца XX века / под ред. Ю. С. Степанова. – М. : РАН, 1995. – С. 144–238.
10. Кузнецова Э. В. Русская лексика как система / Эра Васильевна Кузнецова. – Свердловск, 1980. – С. 88.
11. Ларин Б. А. К лингвистической характеристике города / Б. А. Ларин // История русского языка и общее языкознание. – М. : Просвещение, 1977. – С. 189–199.
12. Мартине А. Распространение языка и структурная лингвистика / Андре Мартине // Новое в лингвистике. – М. : Прогресс, 1972. – Вып. 6. – С. 81–85.
13. Мороховский А. Н. Избранные труды : монография / Александр Николаевич Мороховский ; [сост., общ. ред. и вступ. статья О. П. Воробьевой]. – КНЛУ : Изд. центр КНЛУ, 2011. – 590 с.
14. Попова Н. О. Структурно-семантичні особливості новітніх запозичень з англійської мови в українську (90-ті рр. XX ст. – поч. XXI ст.) : дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.01 / Попова Наталія Олександрівна. – Х., 2004. – 196 с.
15. Радченко А. А. Новые явления в лексике современной газетной публицистики / А. А. Радченко. – М. : Университет Дружбы народов, 1975. – С. 29.
16. Розенцвейг В. Ю. Основные вопросы теории языковых контактов / Виктор Юльевич Розенцвейг // Новое в лингвистике. – М., 1972. – Вып. 6. – С. 5–22.
17. Рудакова Т. М. Функціонування соціально-економічної лексики англійської мови походження в українських засобах масової інформації кінця XX – початку XXI ст. : дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.01 / Рудакова Тетяна Миколаївна. – Слов'янськ, 2009. – 475 с.
18. Стишов О. А. Динамічні процеси в лексико-семантичній системі та в словотворі української мови кінця XX ст. (на матеріалі мови засобів масової інформації) : дис. ... доктора філол. наук : 10.02.01 / Стишов Олександр Анатолійович. – К., 2003. – 597 с.
19. Филин Ф. П. Истоки и судьбы русского литературного языка / Федот Петрович Филин. – М., 1981. – С. 296.
20. Хауген Э. Процесс заимствования / Э. Хауген // Новое в лингвистике. – М. : Прогресс, 1972. – Вып. 6. – С. 344–382.
21. Языковые ситуации и взаимодействие языков / [отв. ред. Ю. А. Жлуктенко]. – К. : Наук. думка, 1989. – 204 с.
22. Alarcos Llorach E. Fonología española / E. Alarcos Llorach. – Madrid : Gredos, 1983. – 290 p.

УДК 811.11 : 8142:379.158

К. М. Ружин,

Запорізький національний університет, м. Запоріжжя

КОМПЕНСАТОРНА КОМПЕТЕНЦІЯ І СТРАТЕГІЇ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ЯК ДРУГОЇ НА МОВНИХ ФАКУЛЬТЕТАХ

У статті досліджується сутність понять «компенсаторна компетенція», «стратегічна компетенція» та компенсаторні/стратегічні вміння. Автор обґрунтовує ефективність формування компенсаторних умінь з другою іноземною мовою в опорі на сформовані вміння з першої іноземною мовою студентами мовних факультетів.

Ключові терміни: комунікативна компетенція, компенсаторна / стратегічна компетенція, стратегічні вміння, співставний підхід.

COMPENSATORY COMPETENCE AND STRATEGIES OF ITS IMPLEMENTATION IN THE PROCESS OF LEARNING A SECOND FOREIGN LANGUAGE AS A SECOND AT THE PHILOLOGICAL FACULTIES

In the article the essence of the concepts «compensatory competence», «strategic competence» and compensatory / strategic skills is studied. The author proves the effectiveness of compensatory skills formation of a second foreign language using the formed students' skills of first foreign language.

Key terms: communicative competence, compensatory / strategic competence, strategic skills, comparative approach.

COMPENSATORY COMPETENCE AND STRATEGIES OF ITS IMPLEMENTATION IN THE PROCESS OF THE STUDYING OF FOREIGN LANGUAGE AS A SECOND AT THE PHILOLOGICAL FACULTIES

The article deals with the problem of the concepts of «compensatory competence», «strategic competence» and compensation / strategic skills. The author proves the effectiveness of compensatory skills formation of a second foreign language using the formed students' skills of first foreign language.

Key terms: communicative competence, compensatory / strategic competence, strategic skills, comparative approach.

Нові тенденції, нові підходи до розуміння ролі іноземної мови як важливого невід'ємного фактора соціально-культурного, економічного і професійного становлення особистості та її інтеграції в загальноєвропейський і міжнародний простір

спонукає всіх, хто покликаний навчати іноземної мови в загальноосвітніх навчальних закладах і в вищій школі, до пошуку нових методів, прийомів, стратегій вирішення проблеми – озброїти учнів і студентів універсальними компетенціями, які мають бути не лише результатом навчання, але й джерелами їх подальшого розвитку, пов'язаного з багатомовністю і мультікультурністю майбутніх громадян.

Сучасні вимоги навчати учнів двох іноземних мов уже в шкільному віці, загальна тенденція вищих навчальних закладів включити до навчальних планів немовних факультетів дисципліни «Іноземна мова професійного спрямування» для всіх студентів і вивчення двох (іноді трьох) іноземних мов на спеціальних мовних факультетах з отриманням кваліфікації вчитель/викладач/, перекладач основної і другої іноземної мов – все це ставить перед дидактикою іноземних мов нові задачі, які обумовлені новим більш широким розумінням іншомовної комунікативної компетенції. При цьому необхідно відмітити, що вимоги до комунікативної компетенції знаходять своє відображення в офіційних державних і директивних документах, у змісті яких просліджується певний універсальний підхід до виділення складових комунікативної компетенції: мовна (лінгвістична) компетенція, мовленнєва компетенція, соціокультурна/соціолінгвістична компетенція. При цьому відмінним є підхід до визначення у структурі змісту комунікативної компетенції (далі КК) таких компонентів: дискурсивна, компенсаторна і стратегічна компетенції, їх взаємозв'язок з комунікативною компетенцією в цілому, а також із зазначеними вище її складовими [1; 4].

Аналіз методичних робіт останніх десятиріч свідчить, що дійсно в них відсутній єдиний підхід до визначень змісту та ролі кожної з компетенцій, зокрема, компенсаторної і стратегічної, і їх кореляції з комунікативною компетенцією. Окремі автори методичних робіт розглядають стратегічну компетенцію як окрему складову комунікативної компетенції поряд з мовною, мовленнєвою і соціолінгвістичною компетенціями, інші – як самостійну компетенцію, яка входить до кожної із складових КК [3; 5].

Певна неоднозначність має місце також у вживанні термінів «стратегічна компетенція», «компенсаторна компетенція», «компенсаторні стратегії». У визначенні окремих авторів зазначені терміни вживають як синонімічні (Є. Азімов), у інших – як взаємопідпорядковані (М. Горанська), що в деякій мірі складає певні труднощі не стільки у сприйнятті теоретичних робіт, скільки впливає на цілеспрямовану розробку методичних посібників і практичну реалізацію компенсаторної і стратегічної компетенції як в процесі навчання основної (першої) іноземної мови (далі ІМ1), так і другої іноземної мови (далі ІМ2).

Як було зазначено вище, переважна більшість дидактів розглядають компенсаторну компетенцію (далі КтК) як складову КК. Аналіз методичної літератури з проблеми змісту КК дає підставу для тлумачення КтК за функцією, суть якої заключається і зводиться до уміння компенсувати дефіцит мовних засобів в процесі спілкування в усіх видах мовленнєвої діяльності (Є. Азімов, І. Бім, Л. Карєва, М. Корєнєва, І. Леонтьєв, А. Тихонова і інші). В дослідженнях зазначених авторів відзначається, що КтК посідає провідне місце в складі КК, вона присутня і взаємодіє з кожною із компетенцій на всіх рівнях оволодіння іноземною мовою (ІМ).

Актуальність більш детального розгляду проблеми про роль і місце КтК в структурі КК обумовлена, з одного боку, важливістю формування КК, а з іншого – відсутністю розробленої відповідної методики формування КтК стосовно оволодіння ІМ в різних типах навчальних закладів.

В своїх дослідженнях зазначені вище автори ототожнюють зміст і призначення «компенсаторної компетенції», «стратегічної компетенції» і розглядають ці терміни як синонімічні. Так, прикладом синонімічного тлумачення цих термінів може бути підхід до їх визначення Є. Азімова та А. Шукіна, за яким, «компенсаторна компетенція» – це є здатність того, хто навчається, в умовах недостатнього володіння мовою, яка вивчається, залучати наявні знання, уміння користуватись рідною або іноземною мовою, а також здатність відновити у процесі спілкування дефіцит знань мови та попереднього мовленнєвого і соціального досвіду спілкування іноземною мовою [1, с. 295]. Компенсаторна компетенція (поряд надається термін «стратегічна компетенція») є важливою складовою комунікативної компетенції [1, с. 107]. Аналогічного підходу до тлумачення значення термінів дотримується і автор І. Бім [2, с. 8–9].

Оскільки основу функціонування компенсаторної компетенції складає діяльнісний підхід, то це слугує підставою виділити в його структурі наступні компоненти: знання, стратегії і уміння. Для реалізації КК найбільш важливими елементами в структурі КтК є компенсаторні стратегії і компенсаторні уміння. Стратегічна компетенція (далі СтК) – це діяльність по реалізації певної кількості цілей і задач, яка призводить до досягнення головної мети – компенсації перерваного процесу комунікації внаслідок дефіциту мовних ресурсів. Стратегічні компетенції розглядаються як синонім «вміння вчитися» і охоплює знання різноманітних стратегій мовленнєвої діяльності у говорінні, аудіюванні, читанні і письмі.

Стратегічна компетенція аналогічно компенсаторній стратегії характеризується і розкривається також в таких термінах як: знання, навички, уміння, тобто в термінах діяльнісного підходу до вивчення ІМ.

Аналіз методичної літератури [2; 3; 5] дозволяє представити зміст СтК, конкретизувавши види знань і умінь, які є їх складовими:

1) знання основ граматики, лексики, фонетики, синтаксису і здатність використовувати їх на практиці; знання словотворчих елементів і особливостей побудови словосполучень в текстах (усних, письмових); знання національно-культурних особливостей країни, мова якої вивчається; знання вербальних та невербальних засобів комунікації, коректне їх використання в комунікативних ситуаціях;

2) навички і уміння користуватись прийомами подолання мовних і мовленнєвих бар'єрів; володіння достатнім лексичним мінімумом загальноживаного, суспільно-політичного і професійно спрямованого характеру; володіння мовленнєвими формулами і кліше, які необхідні для встановлення контакту і взаєморозуміння між іншомовними партнерами по спілкуванню; навички і уміння користуватись різноманітними словниками, укладати та вести власні словники, граматичні довідники і інше.

В процесі аналізу методичної літератури з проблеми компенсаторної/стратегічної компетенцій встановлено, що до проблеми класифікації стратегій автори також мають неоднозначні підходи. Так, М. Горанська з позицій практичної спрямованості всі стратегії об'єднує у дві групи:

– лінгвістичні стратегії, які включають прийоми використання синонімів, антонімів, слів-субститутів, словоутворень, використання слів з інших іноземних мов, транслітерація слів з рідної мови, перифрази і інше;

– екстралінгвістичні стратегії, які об'єднують прийоми графічно-експресивного оформлення тексту, вставки малюнків і графіків, використання допоміжних засобів (словники, довідники, взірці листів, комп'ютерні програми та інше [3, с. 12–18].

До класифікації компенсаторних стратегій дещо по іншому підходять І. Бім, М. Корєнєва, Т. Фоменко [2; 6; 10]. На основі аналізу підходу авторів з урахуванням власного досвіду доцільним є об'єднання всіх стратегій в наступні групи за їх змістом і призначенням:

– *Лінгвістичні стратегії*, що слугують для компенсації мовних і мовленнєвих планів продукування і сприйняття тексту. Лінгвістичні стратегії включають стратегії апроксимації, переносу, прогнозування. Апроксимація передбачає володіння умінням, яке базується на приблизній, наближеній передачі ідеї; перенос включає уміння опори на попередньо засвоєні знання іноземної мови, на попередні знання рідної мови (понятійні і фактичні), знання із досвіду вивчення першої іноземної мови, аналітичні знання соціокультурного і країнознавчого характеру; прогнозування, яке базується на умінні прогнозувати значення слів в опорі на певні структурні елементи слова, складові складного слова (мотивована мовна здогадка), прогнозування смислу речення, параграфу, завершення сюжету тексту і інше);

– *Аналітичні стратегії*, які включають до свого змісту уміння виділяти в структурі слова їх складових змістовних елементів, і які базуються на наступному: аналіз відомих елементів (префікси, суфікси, основа) в структурі слова і співвіднесення їх із лексико-граматичним значенням; знання допоміжних слів і вміння розпізнати їх основне значення для розуміння змісту речення; розпізнання слів – запозичень, або подібних слів різної мови і ІМ1 (при вивченні ІМ2);

– *Невербальні стратегії* – включають усі позаомовні явища і засоби, характерні для певного виду мовленнєвої діяльності (для говоріння, аудіювання, читання, письма).

З метою більш успішного практичного спрямування методики формування мовленнєвої компетенції з позицій використання компенсаторної компетенції, відповідно до видів мовленнєвої діяльності, пропонується розробка стратегій, використання яких дає можливість:

– *при читанні* – прогнозувати зміст тексту за його назвою, жанром, заголовком книги; здогадатися про значення незнайомих слів в опорі на контекст, тему, ситуацію; при зверненні до словника вибрати правильне значення слова, що шукається, перевіряючи за контекстом; здогадатися про значення незнайомого слова за знайомими елементами в його структурі (корінь, суфікси і інші);

– *при аудіюванні* – здогадатися про значення слова, фрази в опорі на адитивний контекст; звернутися до партнерів за допомогою, попросити повторити раніше сказане слово й інше, при безпосередньому контакті; налаштувати себе не «зациклюватися» на незнайомому і продовжувати слухати, виділяючи основний зміст за ключовими словами; поставити уточнюючі питання, попросити повторити слово (фразу), розтлумачити названі прізвища, географічні, історичні назви (при безпосередньому контакті);

– *при говорінні* – використовувати синоніми, уточнювати назви, дії і інші мовленнєві явища; звертатися до співрозмовника, переключати розмову на іншу тему, використовуючи відповідні вербальні засоби при діалогічному мовленні; спростити фразу, використовуючи відомі слова, взірці мовлення і структури її побудови при монологічному мовленні; вносити в своє мовлення самовиправлення, використовуючи фразу типу «вибачте, я скажу/запитаю по-іншому»; використовувати інтонацію, паузи як засіб виділення значущого слова або фрази; використовувати паралінгвістичні засоби (міміку, жести);

– *при письмовому мовленні* – використовувати вербальні засоби (слова і їх позначення), щоб бути правильно зрозумілим; слова і поруч їх синоніми або антоніми; фрази-вислови: «я не знаю точно, як це пишеться, яке слово краще підійшло б» і інше; використовувати невербальні засоби, як-то пропуски, підкреслення, зміна шрифту та інше; цифрові позначення, малюнки, нумерація; додаткові орфографічні знаки (знак оклику, питальний знак, багато крапки).

В методиці викладання іноземних мов уміння розглядається як здатність того, хто вивчає ІМ, брати участь в усіх видах мовленнєвої діяльності на основі здобутих знань і сформованих навичок. Уміння характеризуються усвідомленістю, самостійністю і продуктивністю [10, с. 135].

В контексті проблеми даної статті доцільно зупинитися на розгляді такої складової стратегічної компетенції як стратегічні уміння, які, за визначенням І. Бім, є діями в системі компенсаторної діяльності. Стратегічні уміння базуються на уміннях виходити із становища при відсутності іншомовних засобів для того, щоб поновити чи продовжити процес комунікації [2, с. 8–12]. При цьому важливо також відзначити, що в процесі навчання ІМ розмежовують дві групи умінь: навчальні і стратегічні, що обумовлює необхідність формувати компенсаторні уміння. До стратегічних умінь відносяться лінгвістичні та екстра лінгвістичні уміння [18, с. 27–32].

Стратегічні компенсаторні уміння, які необхідні для оволодіння рецептивними та репродуктивними видами мовленнєвої діяльності, не є одно типовими і вони не є абсолютно новими, тобто тими, які відсутні у мовленнєвому досвіді того, хто навчається. З цього випливає необхідність цілеспрямованої опори на використання умінь, які є в попередньому досвіді того, хто навчається, кого навчають. Виходячи з вищезазначеного, стратегічні компенсаторні уміння не формуються заново, а збагачуються новим мовним матеріалом з урахуванням рівня володіння іноземною мовою і видів мовленнєвої діяльності.

Зважаючи на все більш масовий характер, який набуває вивчення іноземних мов в середній школі, актуальними для навчальних закладів, які готують майбутніх фахівців з двох іноземних мов, є пошук прийомів навчання, які у процесі навчання студентів сформували б у них не лише відповідну двомовну іншомовну компетенцію, але й навчили їх використовувати більш раціональні і ефективні прийоми оволодіння другої ІМ в опорі на знання першої іноземної мови, яку вони, як правило, вивчали протягом попередніх майже 10 років.

В якості диференційного принципу навчання ІМ2 в порівнянні із провідними принципами навчання ІМ1, як зазначено в Концепції вивчення другої іноземної мови, є використання компаративного (зіставного, порівняльного) принципу. Методологічною платформою для більш успішного навчання ІМ2, зокрема, на спеціальних мовних факультетах, є уміле застосування компаративного (зіставного, порівняльного) принципу, як одного з провідних принципів навчання саме ІМ2 для формування компенсаторних стратегій переносу [6; 7]. Суть компаративного підходу у навчанні ІМ2 полягає в усвідомленні тими, хто вивчає мову, істотних подібностей та певних відмінностей у лексичній, граматичній, фонологічній і орфоепічній системах ІМ1 та ІМ2 і формування стратегії позитивного переносу [9, с. 24].

Базуючись на розглянутих аспектах проблеми змісту компенсаторної компетенції та стратегій для її реалізації, вважаємо можливим виробити узагальнення і припущення, що КтКі її формування при вивченні ІМ2 має опиратися на результати компаративного підходу, який передбачає використання як попереднього досвіду вивчення ІМ1, так і формування стратегічних умінь лінгвістичного переносу-опори на знання ІМ1.

Передумовами успішного використання компаративного підходу і формування на цій основі компенсаторних стратегій переносу має бути усвідомлення наступних положень: цілеспрямоване і обґрунтоване урахування факту подібності і відмінності ІМ2 і ІМ1 на всіх рівнях мови – фонетичному, семантичному, граматичному, орфографічному; обґрунтована опора на попередній лінгвістичний досвід студентів; використання фактів подібності/відмінності на соціокультурному рівні – знання історичних традицій, державного устрою, повсякденних традицій, звичаїв носіїв – жителів країн, мови яких вивчаються [8, с. 27–32]. При використанні компаративного підходу в процесі навчання ІМ2 доцільно також звертати

увагу на такі фактори: рівень володіння студентами ІМ1, домінуюча роль якої по відношенню до ІМ2 є більш впливовою на першому етапі оволодіння ІМ2 (І-ІІ курси); протяжність періоду, який відділяє вивчення ІМ2 від вивчення ІМ1; індивідуальні аналітичні уміння тих, хто вивчає ІМ2, загальні навчальні уміння вчитися; відсутність обґрунтованої загальної методичної концепції особливостей навчання другої іноземної мови (за виключенням відомої роботи Б. Лапідуса і А. Шепілової) стосовно середньої загальноосвітньої школи і спеціальних мовних факультетів; відсутність навчальних посібників, які за змістом і методичною концепцією призначені для навчання ІМ2 з урахуванням опори на ІМ1.

Вище зазначене слугує аргументом доцільності і необхідності подальшого вивчення теоретичних аспектів проблеми компенсаторної компетенції і стратегій її формування та розробки практично спрямованих робіт і рекомендацій по формуванню стратегій оволодіння як ІМ1, так і стратегічних умінь переносу попереднього досвіду вивчення ІМ1 на вивчення ІМ2. При цьому необхідно прийняти до уваги важливу особливість, яка визначає специфіку навчання ІМ2, яка і заключається в тому, що навчання студентів ІМ2 відбувається в умовах, коли вони володіють уже однією іноземною мовою на достатньо високому рівні – фактично вони є білінгвами, що полегшує і прискорює процес засвоєння ІМ-2. Зокрема, студенти володіють певними загально навчальними і компенсаторними стратегіями вивчення ІМ1: лінгвістичними стратегіями апроксимації, переносу, прогнозування, аналітичними стратегіями, а також, екстралінгвістичними. Вони знають свої «слабкі місця»: для одного це – оволодіння фонетичною системою, для іншого це – засвоєння та оволодіння часовою системою, яка є достатньо відмінна від рідної, «слабким місцем» для багатьох студентів є засвоєння широко вживаних службових слів і інше. Крім цього, важливою платформою для позитивного переносу є достатньо міцно сформовані загально дидактичні стратегічні уміння, як-то: робота з двомовними і одномовними словниками, з комп'ютерними програмами, ведення конспектів, зошитів-словників, зошитів-вправ та інше.

Актуальність розгляду проблеми пошуків ефективних шляхів поліпшення навчання ІМ2 за рахунок опори на засвоєні знання і сформовані мовні і мовленнєві уміння в ІМ1 і формування компенсаторних стратегій міжмовного переносу пояснюється фактором відсутності свого роду методологічної концепції навчання ІМ2 в усіх типах навчальних закладів. Досвід навчання ІМ2 на мовному факультеті свідчить, що для практичного використання у навчанні студентів, які отримують спеціальність з двох мов, відсутні методичні посібники (підручники) для навчання ІМ2 (французької, німецької, іспанської) в опорі на мовний і мовленнєвий досвід володіння англійською мовою. Як наслідок, в процесі навчання викладачі включають певні вправи на формування компенсаторних умінь в контексті самої ІМ, а також приклади формування стратегій міжмовного переносу.

Таким чином, розгляд основних положень даної статті зводиться до наступних висновків: компенсаторна компетенція є складовою комунікативної компетенції, яка є провідним компонентом змісту і мети навчання іноземних мов; формування компенсаторної компетенції здійснюється завдяки цілеспрямованому використанню стратегій і відповідних їм стратегічних умінь стосовно видів мовленнєвої діяльності; використання стратегій має на меті подолання певних мовних, лінгвокраїнознавчих і мовленнєвих труднощів за рахунок використання певних знань і умінь у мовному досвіді того, хто вивчає іноземну мову; оволодіння другою іноземною мовою може бути більш раціональним і ефективним завдяки формуванню стратегій позитивного переносу знань і умінь з досвіду оволодіння першою іноземною мовою, методичною платформою при цьому має бути спів ставний підхід на всіх рівнях другої і першої іноземних мов, що доцільно враховувати при підготовці навчальних посібників з другої іноземної мови як для учнів, так і для студентів мовних факультетів.

Література:

1. Азимов Э. Г. Новейший словарь методических терминов (теория и практика обучения языкам) / Э. Г. Азимов, А. И. Щукин. – М. : Изд-во «Икар», 2009. – 448 с.
2. Бим И. Л. Некоторые особенности обучения немецкому языку как второму на базе английского / И. Л. Бим // ИЯШ. – 1997. – № 4. – С. 5–12.
3. Горанская М. Н. Формирование компенсаторной компетенции в иноязычной письменной деловой речи студентов неязыковых вузов: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. пед. наук / М. Н. Горанская. – Петрозаводск, 2011. – 24 с.
4. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Науковий редактор українського видання доктор пед. наук, проф. С. Ю. Ніколаєва. – К. : Ленвіт, 2003. – 273 с.
5. Коренева М. Р. Методика формирования компенсаторных умений говорения у студентов языкового вуза (2 курс, французский язык) : автореф. дис. канд. пед. наук / М. Р. Коренева. – Улан -Удэ, 2003. – 24 с.
6. Лапидус Б. А. Обучение второму иностранному языку как специальности: учебное пособие для студентов пед. Институтів / Б.А. Лапидус – М.: «Высшая школа», 1980. – 175 с.
7. Ружин К. М. Реалізація зставного підходу при вивченні другої іноземної мови в загальноосвітніх навчальних закладах / К. М. Ружин // Вісник Запорізького національного університету. – 2011. – № 3 (16). – С. 69–74.
8. Фоменко Т. М. Компенсаторные умения при обучении информативному чтению на французском языке как втором иностранном / Т. М. Фоменко, А. Л. Тихонова // ИЯШ. – 2002. – № 1. – С. 27–32.
9. Щепилова А. В. Реализация сопоставительного подхода при обучении французскому языку как второму иностранному (на базе английского) / А. В. Щепилова // ИЯШ. – 2000. – № 2. – С. 24–23
10. Щукин А. Н. Обучение иностранным языкам. Теория и практика / А. Н. Щукин. – М. : Филоматис, 2006. – 476 с.

УДК 811.111'342:801

О. О. Русавская,

Одесская морская национальная академия, г. Одесса

НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ ВАРИАТИВНОСТИ ГЛАСНЫХ В КАНАДСКОМ АНГЛИЙСКОМ

Данное исследование посвящено анализу особенностей вокализма в спонтанной речи носителей канадского варианта английского языка. Результаты проведенного аудиторского анализа вариативности гласных в канадском английском наглядно продемонстрировали определенные трудности по восприятию монофтонгов в консонантном окружении, как в позиции перед веляризированным [J], так и после него.

Ключевые слова: канадский, восприятие, монофтонги, консонантный, гласный.

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ВАРІАТИВНОСТІ ГОЛОСНИХ У КАНАДСЬКІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ

Дослідження присвячено аналізу особливостей вокалізму у спонтанному мовленні носіїв канадського варіанту англійської мови. Результати проведеного аудиторського аналізу варіативності голосних наочно продемонстрували певні труднощі в сприйнятті монофтонгів у приголосному оточенні, як в позиції перед велиривованим [l], так і після нього.

Ключові слова: Канадський, сприйняття, монофтонг, приголосний, голосний.

SOME PECULIARITIES OF VARIABILITIES IN CANADIAN ENGLISH

The given investigation is dedicated to the analysis of vowel peculiarities in Canadian English spontaneous speech. English being the state language in Canada is under the influence of American English as some linguists say. According to David Crystal English speaking Canadians are against their language being considered as American variant. It is also necessary to admit that the problem of contemporary English status in Canada is only possible to decide on the basis of studying its differentiating features on all the language levels – phonological, morphological, syntactic, lexical and semantic. That is why due to the appearance of different variants of English linguists underline the necessity of describing their typology, likeness and difference. The problem of allophonic variation in Canadian English remains understudy, so it stipulates the actuality of the chosen theme. The system of Canadian vowels differ from that of American and the results of the conducted auditory analysis of vowel variation demonstrated definite difficulties of monophthongs' perception in consonant surrounding, both in the position before velar [l] and after it.

Key words: Canadian, perception, monophthong, consonant, vowel.

Англійський, которым пользуется население Канады, представляется возможным считать вариантом английского языка. Это означает, что канадскому варианту английского языка присущи свои нормы, так как, по В.Н. Ярцевой, «варианты английского литературного языка являются нормой для стран, где они употребляются» [6, с. 250]. Канадский английский не вполне правильно считать диалектом американского английского, поскольку характерные особенности канадского английского осознаются и поддерживаются в пределах англоязычной части канадского общества. По мнению Д. Кристала, англоязычные канадцы выступают против причисления их типа речи к американской разновидности английского [2, с. 63]. Кроме того, было бы не совсем верно утверждать, что две страны – Канада и США – используют одну и ту же языковую норму.

Вслед за Л. Г. Поповой, необходимо признать, что решение вопроса о статусе современного литературного английского языка в Канаде возможно лишь на основе изучения его различительных признаков на всех уровнях – фонологическом, морфологическом, синтаксическом и лексико-семантическом [3, с. 18].

Таким образом, в связи с возникновением различных вариантов английского языка появилась необходимость их типологического описания, описания их сходств и различий. Обращение к канадскому варианту английского языка обусловлено тем, что исследование особенностей его фонологической системы носит фрагментарный характер, а проблема аллофонного варьирования в канадском английском в целом остаётся малоизученной.

Актуальность настоящего исследования определяется необходимостью дать системное описание гласных фонем канадского варианта английского языка, установить пределы аллофонного варьирования гласных.

Целью предпринимаемого исследования является анализ реализации гласных в спонтанной речи. Для достижения поставленной цели необходимо решить следующие задачи:

- 1) дать характеристику системы гласных SE;
- 2) проанализировать модификации и чередования гласных [i] и [i:] в спонтанном монологе на основании слухового анализа;
- 3) составить таблицы частотности гласных фонем.

В качестве предмета данного исследования была выбрана спонтанная монологическая речь SE, а объектом послужили гласные SE.

В ходе работы применялся аудиторский метод исследования с привлечением аудиторов канадцев.

Полученные данные имеют прикладное значение. Они могут быть использованы в преподавании теоретической и практической фонетики английского языка, в разработке спецкурсов по фонетике разговорной речи, региональному варьированию.

Английский язык, являющийся, наряду с французским, официальным языком Канады, с самого начала представлял собой достаточно сложное явление. В отличие от франкоканадцев, англоязычное общество складывалось в постоянном всестороннем контакте и иммиграции со стороны исторической родины – Великобритании и англоязычных США. Между тем, основой англоканадской нации в конце 19 века стали «лоялисты», иммигрировавшие из США, которые во время войны за независимость Северной Америки остались преданными британской армии, а после её поражения заселили свободные территории в оставшейся за Британской империей Канаде. Их влияние на функционирование английского языка в Канаде, по мнению некоторых учёных, оказалось первостепенным. В этот же период увеличивалось число иммигрантов из Англии, Ирландии, Шотландии, которые говорили на различных британских диалектах, что оставило отпечаток на канадском английском [3, с. 75].

Таким образом, в силу смешения двух потоков иммиграции в речь жителей Канады проникает немало различительных элементов разных диалектов английского языка, на которых говорили, с одной стороны – лоялисты – в основном, жители северных районов США, прилегающих к канадской границе, а с другой стороны, иммигранты из Великобритании. Дальнейшая история развития Канады показывает, что, несмотря на то, что Канада оставалась с 1867 г. доминионом Великобритании, она находилась, прежде всего, под политическим и экономическим влиянием США [там же].

Принимая во внимание особенности территориального расселения, а также факторы политического, экономического, социально-культурного характера, практически все учёные – исследователи Канады – придерживаются мнения, что по своей фонетике, лексике и орфографии канадский вариант английского языка (далее SE) занимает промежуточное положение между британским («оксфордским») и американским, но ближе к последнему, особенно в приграничных областях [5, с. 99].

Рассматривая проблему статуса SE, М.В. Бондаренко отмечает, что современный английский язык в Канаде характеризуется однородностью национального стандарта на всей территории страны [1, с. 64].

В настоящей работе рассматривается система вокализма общеканадского английского (General Canadian), на котором говорит большинство жителей Канады: от Виктории и Ванкувера на западе до Торонто, Оттавы и говорящего на английском меньшинства в Монреале на востоке. Попытка рассмотреть современное состояние и основные тенденции SE на фонологическом уровне представляется важной ещё и потому, что в последние десятилетия велико влияние на канадскую речь американского английского. Возможность замены отличительных черт элементов SE элементами GA исследователи связывают с огромным культурным и экономическим влиянием США на культурную и хозяйственную жизнь Канады [7, с. 151].

Аудиторський експеримент, результати якого представлені в даному параграфі, направлений на в'яснення особливостей сприйняття монофтонгов і дифтонгов СЕ аудиторями-канадцами. Представляється інтересним також в'яснити, наскільки сприйняття гласного залежить від фонетического контекста, і будуть ли співпадати перцептивні і акустическі характеристики пред'являемих гласних.

При обробці результатів експеримента були определены абсолютні значення і процентне співвідношення випадків правильного і ошибочного сприйняття гласних в предлагаемых для опознання стимулах. Эти данные представлены в табл. 1.

Таблиця 1
Правильное и ошибочное восприятие гласных (%)

Гласный	Аудиторы-канадцы	
	правильное	ошибочное
i	73,2	26,8
I	85,5	14,5
F	72,7	27,3
x	73,1	26,9
Q	73,8	26,2
P	58,7	41,3
O	100,0	0,0
V	71,4	28,6
u	85,7	14,3
A	57,1	42,9
E	100,0	0,0
FI	93,4	6,6
aI	77,8	22,2
aV	57,1	42,9
OV	78,5	21,4
OI	100,0	0,0
Все монофтонги	73,1	26,9
Все дифтонги	83,7	16,3

В таблице жирным шрифтом выделены случаи, когда процент правильного опознания гласных был менее 70%.

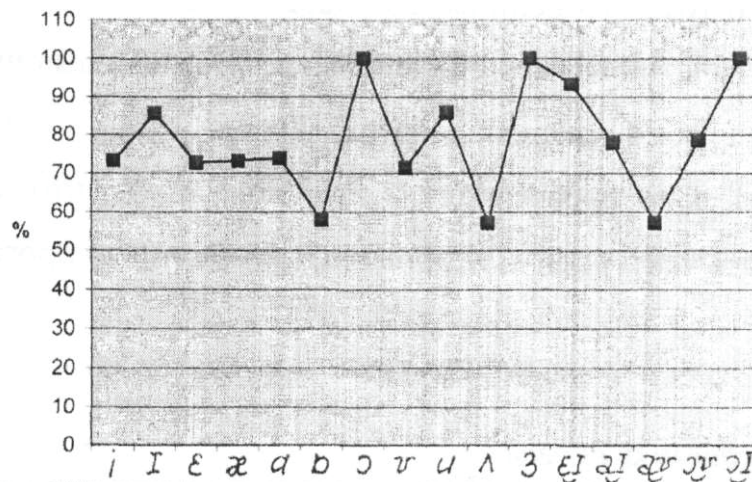


Рис. 1. Правильное опознание гласных (%)

Как видно из табл. 1 рис. 1. монофтонги опознавались несколько хуже, чем дифтонги: 73,1% случаев правильного восприятия монофтонга соответственно 83,7% случаев правильного восприятия дифтонгов.

Наиболее уверенным (85 % случаев и выше) было опознание монофтонгов /l/ (85,5 %), /u/ (85,7 %). Самый высокий процент опознания приходится на монофтонги /O/ и /E/ – 100 %. Достаточно уверенно опознавались аудитором – канадцами монофтонги /i/ (73,2 %), /F/ (72,7 %), /x/ (73,1 %), /Q/ (73,8 %), /V/ (71,4 %). Хуже опознавались монофтонги /P/ (58,7 %), /O/ (57,1 %), /A/ (57,1 %).

Дифтонги, как отмечалось выше, опознавались аудитором канадцами несколько лучше. Количество правильного восприятия сужающихся дифтонгов с i-глайдом было выше 90 %: /Fi/ (93,4%), /ai/ (77,8%), /Oi/ (100%). Однако второй обязательный аллофон [Ai] для фонемы /ai/ опознавался хуже, аудиторы опознали этот аллофон только 57,1% случаев. В группе дифтонгов с V-глайдом правильное опознание было достаточно высоким у дифтонга /OV/ (78,5%). Что касается дифтонга /aV/, то оба его обязательных аллофона [aV] и [AV] опознавались верно менее чем в 60% случаев (57,1% по обоим аллофонам).

Наибольшие затруднения аудиторы испытали при опознании слов, в которых гласный находится перед веяризованным /l/, например, стимул [sx1] из слова salad: south (3), soul (1), Sal (1), sell (1). Также необходимо отметить довольно низкую степень опознания низкочастотных слов и тенденцию их замены более частотными словами, например, [pFp] – per (1), rap (3), car (1), gab (1). Цифра в скобках рядом с обозначением стимула означает количество аудитором – канадцев, обозначивших так услышанное звуко сочетание.

Восприятие гласных аудитором-канадцами характеризовалось следующими моментами.

Опознаваемость фонемы /i/ испытуемыми составила более 70 % (73,2 %). Данный монофтонг в позициях после переднеязычного смычного /t/ (стимул № 82 – [ti]) и лабиализованного /tS/ (стимул № 14 – [tSi]) опознавался всеми аудитором верно.

В позиции абсолютного конца слова (стимул № 3 – [bi]) монофтонг был правильно опознан в 5 случаях из 7. В 2-х случаях аудиторы распознали гласный в стимуле как /l/ и /Fi/. Подобное восприятие монофтонга /i/ отражает его реализацию диктором D3 как довольно открытого гласного.

В позиции после ретрофлексного (стимул № 21 – [‘Antri]) опознавался верно пятью аудитором. В двух случаях варианты обозначения гласного были интерпретированы как /l/. Восприятие /i/ как /l/ является следствием реализации этого гласного диктором D3 как довольно широкого по подъёму.

В препозиции к латеральному /l/ (стимул № 44 – [mil]) монофтонг /i/ не был правильно опознан в 2-х случаях, когда аудиторы восприняли /i/ как /l/ и /Fi/, проиллюстрировав его словами mill и nail. Подобное восприятие /i/ можно объяснить влиянием последующего веяризованного /l/. Значительно хуже гласный /i/ опознавался под влиянием предшествующего веяризованного /l/ (стимул № 2 – [lis]). Здесь монофтонг был верно опознан только в 1 случае из 6. Большинство аудитором распознали гласный в этой позиции как /l/, например: bliss (2), bit (1), lit (1), kiss (1), quit (1), что объясняется расширяющим влиянием веяризованного /l/ на качество последующего гласного [4, 23].

В позиции после губного (стимул № 57 – [pip]) /i/ был достоверно опознан аудитором-канадцами в 5 случаях из 7. Остальные аудиторы для графического обозначения услышанного гласного предлагали варианты [‘V], [‘u]. Возможно на опознание /i/ как дифтонгоидной реализации гласного заднего ряда повлияла фонетическая позиция – положение между губными согласными.

Опознаваемость фонемы /l/ аудитором составила более 85 % (85,5 %).

Восприятие этого монофтонга было правильным во всех фонетических позициях, за исключением препозиции к латеральному /l/ (стимул № 14 – [tSi]). Ни в одном случае в этой позиции гласный не был воспринят правильно. В качестве графического обозначения гласного предлагались абсолютно неадекватные замены – /O/, /OV/, /A/, например: cholt (5), chole (1), chulp (1), из чего можно сделать вывод, что положение гласного перед веяризованным /l/ в значительной степени ухудшает его восприятие.

В позиции после губного сонанта /m/ (стимул № 46 – [mIn]) монофтонг /l/ в 1 случае из 7 был опознан как /A/, например: pur. Аналогично воспринимался /l/ в позиции после заднеязычного смычного /g/ – только один аудитор из семи опознал гласный из данного стимула как /A/, например: uр.

Таким образом, сравнивая полученные результаты по восприятию монофтонгов /i/ и /l/, можно заключить, что, в целом, /l/ воспринимается носителями языка значительно лучше, чем /i/. Его опознаваемость испытуемыми затруднена лишь в препозиции к веяризованному /l/, в то время как при опознании /i/ аудитором-канадцы испытывали затруднения в тех случаях, когда монофтонг находился не только перед веяризованным /l/, но и в позиции после него, а также в позициях абсолютного конца слова, после ретрофлексного, между губными.

Литература:

1. Бондаренко М. В. Фонетическое описание языка и фонологическое описание речи / М. В. Бондаренко. – Л., 1981. – 276 с.
2. Кристал Д. Английский язык как глобальный / Д. Кристал. – М. : Издательство «Весь мир», 2001. – 240 с.
3. Попова Л. Г. Лексика английского языка в Канаде / Л. Г. Попова. – М., 1978. – 117 с.
4. Торсуев Г. П. Строение слога и аллофоны в английском языке (в сопоставлении с русским) / Г. П. Торсуев. – М., 1975. – 278 с.
5. Шахбагова Д. А. Фонетическая система английского литературного языка (на материале британского, американского, австралийского, канадского вариантов английского языка) / Д. А. Шахбагова, Л. Г. Попова, М. В. Бондаренко. – М., 1992. – 284 с.
6. Ярцева В. Н. Развитие национального литературного языка / В. Н. Ярцева. – М. : Наука. 1969. – 286 с.
7. Woods H. B. A Synchronic Study of English Spoken in Ottawa. Is Canadian Becoming More American? // Focus on Canada. Edited by Sandra Clarke. John Benjamin’s publishing company. Amsterdam/Philadelphia. 1993. – p. 151–175.

Розанна Рядська,

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

СЕМАНТИКО-ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ АСЕРТИВНИХ ДІЄСЛІВ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Стаття присвячена вивченню семантико-функціональних особливостей дієслів на позначення ствердження. Зроблено спробу виявити семантичну спорідненість досліджуваних дієслів та встановити чинники, від яких залежить реалізація дієсловами їхнього перформативного потенціалу.

Ключові слова: перформативне дієслово, перформативний предикат, асертивне дієслово, асертивний мовленнєвий акт.

СЕМАНТИКО-ФУНКЦИОНАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ АСЕРТИВНЫХ ГЛАГОЛОВ В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

Статья посвящена изучению семантико-функциональных особенностей асертивных перформативных глаголов. Сделана попытка выявить семантическое родство исследуемых глаголов и установить факторы, способствующие или препятствующие реализации глаголами их перформативного потенциала.

Ключевые слова: перформативный глагол, перформативный предикат, асертивный глагол, асертивный речевой акт.

SEMANTIC AND FUNCTIONAL PECULIARITIES OF ASSERTIVE VERBS IN ENGLISH

The article is concerned with the semantic and structural peculiarities of assertive performative verbs in English. It sets out to explore the semantic contiguity of verbs under investigation and determine the factors which favour or impede the realization of performative potential.

Key words: performative verb, performative predicate, assertive verb, assertive speech act

Завданням статті є розкриття особливостей мовного втілення й мовленнєвої реалізації асертивності у їх діалектичній єдності. Згідно поставленого завдання дослідження проводиться на лексематичному рівні, шляхом дефініційного аналізу епідігматичної структури перформативних дієслів на позначення ствердження, і актомовленнєвому рівні, за допомогою вивчення функціонування асертивів як експліцитних маркерів іллокутивної сили висловлення. Відтак, кожне з досліджуваних дієслів розглядається як статичний компонент структурованого системного угруповання, і як динамічний компонент синтагматичного ланцюжка, в якому автореференційний предикат взаємодіє з іншими компонентами відповідно до реалізації ним своєї граматичної й синтаксичної валентності.

Група асертивних дієслів є найчисельнішою і найбільш суперечливою у парадигмі перформативних дієслів з декількох причин. Серед широкого загалу праць, присвячених вивченню функціонально-семантичних параметрів мовленнєвих актів, не існує єдиного погляду на асертивний мовленнєвий акт, від невизнання асертиву як іллокутивного акту взагалі [20] до твердження про те, що всі експліцитні перформативи є в своїй основі асертивними [19]. Передусім, серед дослідників і досі немає єдності щодо трактування асертивності як лінгвістично-релевантної категорії та можливості реалізації асертивної комунікативної настанови мовця за допомогою експліцитних перформативних висловлень.

Серед існуючих підходів до перформативного функціонування асертивних дієслів варто зупинитися на трьох основних: констативному, декларативному й асертивному. Згідно першого, експліцитні перформативні висловлення в канонічній формі (першої особи однини теперішнього часу дійсного способу, з можливістю вживання прислівника *hereby*), попри розповідну форму граматичного оформлення, не можуть бути засобом вираження асертивної інтенції (інтенції ствердження), оскільки їх іллокутивною силою є виконання дії, а не повідомлення чи заява про неї, які носять виключно описовий характер [16; 17]. Метою експліцитного перформативу є експлікувати дію, факт виконання якої збігається з фактом вислову, що не тотожне описовому чи констативному твердженню стосовно цієї дії. Представники декларативного підходу кваліфікують експліцитні перформативи як декларації [21; 23]. Акт декларування, таким чином, рівнозначний виконанню асертивного мовленнєвого акту [23, р. 549–550]. Експліцитне перформативне висловлення, на думку Франсуа Реканті, є бі-іллокутивним, оскільки суб'єкт мовлення одночасно виконує два іллокутивні акти: акт проголошення виконання певної дії й акт виконання задекларованої ним дії [21, р. 175]. Дослідники, які виходять з асертивного трактування експліцитних перформативів, розглядають їх як непрямі мовленнєві акти, прагматичне значення яких декодується адресатом з прямих асертивних висловлень, які містять відповідний перформативний префікс. Звідси слідує, що перформативні акти обіцянки, поради, вибачення, застереження, тощо, є непрямыми й вторинними відносно прямих, первинних актів ствердження [19, р. 98].

Поняття асертивності є ключовим у філософії мови, оскільки ствердження слугують засобом вираження когнітивного досвіду мовця у процесі спілкування. Відтак можна вважати, що асертивність як певна іманентна риса лежить в основі будь-якого мовленнєвого акту незалежно від засобів вираження іллокутивної мети (прямих, непрямих; експліцитних, імпліцитних) і є невід'ємною частиною перформативного дискурсу. Це ставить під сумнів правомірність виділення в традиційній таксономії мовленнєвих актів асертивного мовленнєвого акту як окремого типу, оскільки різні за своїм семантико-функціональним наповненням мовленнєві акти зводяться до єдиного, асертивного типу. Наприклад, здійснюючи директивний акт, мовець стверджує свій комунікативний намір спонукати адресата до дії у формі прохання, поради, наказу; виконання експресивного (бехабітивного за Дж. Остіном) акту еквівалентне ствердженню мовцем свого наміру вибачення, подяки, привітання. Тому можна припустити, що асертивна сема разом із локутивною та іллокутивною семами становить обов'язковий компонент значеннєвої структури дієслів, що забезпечує їх функціонування як дієслів мовлення, у широкому розумінні, і як перформативних, у вузькому розумінні. Власне асертивні дієслова характеризуються суміщенням іллокутивної й асертивної сем. Спільність парадигматичних сем перформативів виявляється шляхом аналізу смислових опозицій на лексичному рівні й дає змогу виділити певний інтегральний компонент, на основі якого дієслова об'єднуються в одну групу.

У сучасній лінгвістичній літературі побутує широке трактування терміну «перформатив» як еквіваленту перформативного дієслова, перформативного речення, перформативного висловлення, перформативного мовленнєвого акту, що призводить до хибного ототожнення функціонально-семантичних ознак одиниць, які знаходяться на різних рівнях мовної ієрархії. О. В. Падучева розмежовує поняття «перформативне дієслово» й «перформатив» як опозицію іллокутивної дієслівної лексеми, потенційно наділеної здатністю до перформативного вживання, як фрагменту семіотичної системи мови,

й іллокутивного дієслова в його перформативному вживанні в рамках мовленнєвого акту [9, с. 161]. Ми поділяємо думку О.В.Падучевої, однак, вважаємо за необхідне уточнити поняття «перформативу»: воно є значно ширшим за «перформативне дієслово» і може мати, окрім дієслівного, інше частини мовне вираження (іменникове, прикметникове, прислівникове). Поряд з семантичними перформативами, виділяються висловлення на позначення почуттів, емоцій, волевиявлень мовця, які мають якісно іншу комунікативну природу й кваліфікуються як прагматичні перформативи. Типовими засобами їх вираження є вигуки й частки [3, с. 135–136]. На наш погляд, більш слушним видається визначення перформативності як ознаки автореферентних предикатів, які становлять організаційну основу перформативного висловлення [15, с. 124]. За таким принципом ми розрізняємо асертивне дієслово, асертивний предикат і асертив.

Асертивний предикат виступає засобом експлікації епістемічного (ментального, когнітивного) модусу висловлення, складовими якого є думка, знання, незнання, сумнів, припущення, здогад, оцінка істинності, загальна аксіологічна оцінка [2, с. 109]. Реалізуючи асертивний перформативний мовленнєвий акт, адресант стверджує свій намір представити певний стан речей як істинний і змусити адресата в цю істинність повірити [6]. При цьому мовець як суб'єкт мовлення й мовленнєвої дії, названої відповідним перформативним дієсловом, бере на себе епістемічний обов'язок виступати гарантом істинності стверджуваної пропозиції [9, с. 263]: *I maintain that the general public loves to look at, and discuss, photos of the Royal Family* [BNC APK 92]; *I acknowledge that not all will be appropriate, but some will be* [BNC HHX 13479]; *I predict he will be a breath of fresh air for the business community.* [BNC AKD 204].

Вживання асертивного дієслова у пасивному стані в безособових конструкціях призводить до «об'єктивації» або «імперсоналізації» модусу [2, с. 109]: *It is maintained that the courts, in particular, view young females as in need of 'protection'.* [BNC B17 915]; *It is acknowledged that the deadline of this April will largely be achieved, if only on paper.* [BNC FT4 1889]; *It is predicted that such developments will gain common ground in the elaboration of the GUI concept as it has in the computer-aided design world, but will quickly diversify in terms of the actual products which emerge* [BNC BIG 729].

Асертив як тип мовленнєвого акту покликаний передавати певний тип інформації (відомої або невідомої), націлений на розширення спільного для адресанта й адресата інформаційного фонду [8; 14; 24]. Згідно класифікації В.В.Богданова в рамках асертива виділяється афрматив і констатив [4]. На думку дослідника, асертив відноситься до неспонукальних мовленнєвих актів. У запропонованій К. Бахом і Р. Гарнішем класифікації мовленнєвих дій асертиви зараховуються до групи констативів разом з іншими суміжними категоріальними типами, які виражають різновиди ствердження: предиктиви, ретродиктиви, дескриптиви, аскриптиви, інформативи, конфірмативи, концесиви ретрактиви, асентиви, дисентиви, диспутативи, респонсиви, сугестиви, супозитиви [18].

Головною синтаксичною моделлю вираження асертивності є розповідні речення. Іntenційне наповнення асертивних висловлень є надзвичайно емким і може включати широкий спектр комунікативних цілей мовця, таких як прагнення попередити або застерегти адресата, висловити припущення, наголосити на певній інформації, відстояти свою точку зору.

У проблемному полі асертивності знаходиться питання можливості зарахування дієслів на позначення припущення (*assume, conjecture, deduce, doubt, guess, gather, infer, imply, presume, surmise*), відомих як ментальні перформативи [11], до складу досліджуваної групи. За своїми аспектуальними характеристиками вони відносяться до дієслів стану, що суперечить таким основним критеріям перформативності як еквівалентність, еквітемпоральність та автореферентність [1; 4; 16].

Морфологічним маркером перформативності традиційно вважається перформативний фрейм «I do», який обмежує морфологічну парадигму іллокутивного дієслова формою першої особи теперішнього часу індикативу активного стану. Аспектуальні характеристики дієслів досі несправедливо залишаються поза увагою, тоді як, на наш погляд, саме вони можуть не лише допомогти у розв'язанні певних двозначностей у трактуванні перформативності, але й розширити рамки самого поняття перформативності. Ми вважаємо, що як акціональні, так і станові іллокутивні дієслова здатні вживатися перформативно, й пропонуємо розділяти їх на перформативи дії й перформативи стану відповідно. Динамічні перформативи, які входять до складу висловлень, рівнозначні дії, яка виконується в момент мовлення. Статичні в свою чергу поділяються на перформативи мисленнєвого та психо-емоційного стану, і характеризуються збігом факту вислову та факту перебування суб'єкта на поточний момент у позначеному дієсловом стані. На думку Н. К. Рябцевої ментальні перформативи характеризуються авторефлексивністю, тобто здатністю експлікувати думки суб'єкта мисленнєвого стану, актуальні на момент здійснення мовленнєвого акту [11]. Ця ж риса, на наш погляд, характеризує і перформативи психо-емоційного стану. Однак, необхідне чітке розмежування перформативних дієслів як одиниць системи номінацій і перформативних предикатів, які реалізують весь набір своїх категоріальних ознак і валентний потенціал на рівні висловлення. Виходячи з цього, поділ перформативів на динамічні і статичні є системним і проводиться з врахуванням їх лексичних аспектуальних характеристик, тоді як будь-які морфологічні параметри визначають форму, яка забезпечує функціонування перформативних предикатів як маркерів іллокутивної сили висловлення в перформативному дискурсі.

Аналіз фактологічного матеріалу дозволяє виділити наступні типи комунікативних інтенцій асертивних дієслів: заяви (*declaration*), запевнення (*assurance*), визнання (*acknowledgement*), припущення (*assumption*), передбачення (*prediction*), застереження (*warning*). Відповідно до цього ми розділяємо дієслова-асертиви на шість груп, які відрізняються одна від одної не лише лексичною наповненістю та прагматичною спрямованістю, але й мірою інтенсивності асертивної іллокуції. Функціонування асертивів різного ступеня інтенсивності становили об'єкт дослідницької уваги цілої низки дослідників. Зокрема, Дж.Серль пов'язував відмінності між асертивами із способом досягнення іллокутивної мети [22]. Дж.Турі пропонує виділяти клас алетичних мовленнєвих актів і класифікувати їх за показником ступеня ймовірності (*credibility index*), необхідного для успішного виконання відповідного акту. За цим критерієм розрізняються слабкі асертиви (*conjecturing*), сильні асертиви (*quaranteeing*) й нейтральні асертиви (*asserting*), які можна вважати інваріантним, немаркованим типом [25, р. 85].

Ми розглядаємо заяви й запевнення як асертиви високої міри інтенсивності, тоді як визнання, припущення, передбачення та застереження характеризуються середньою та низькою мірою інтенсивності ствердження. Категоричність заяв і запевнень обумовлена наявністю в їх значеннєвій структурі наступних обставинних сем способу дії, що відображено в їхніх словникових дефініціях.: *to assert* – ‘to state very firmly that something is true’; *to swear* – ‘to say very firmly that what you have said is the truth’; *to emphasize* – ‘to say something in a strong way’; *to protest* – ‘to state very firmly that something is true, when other people do not believe you’; *to insist* – ‘to say firmly and often that something is true, especially when other people think it may not be true’. Решта асертивних дієслів виражають ствердження в пом'якшеній або нейтральній формі різного ступеня впевненості, від найвищого, характерного для визнання та застереження, до найнижчого, характерного для передбачення й припущення. Таку градацію ми вважаємо системною, парадигматично мотивованою, на відміну від контекстуальної, синтагматичної, згідно якої міра інтенсивності асертивного висловлення може коливатися в бік посилення або ослаблення під впливом контекстуальних факторів. У цьому випадку мова йде не про асертивні дієслівні лексеми, а про асертивні предика-

ти, які функціонують як експліцитні маркери іллокутивної сили висловлень і становлять номінативну основу асертивних мовленнєвих актів. В рамках конкретного синтагматичного оточення, наприклад наявності в реченні модального чи емпатичного дієслова, можна спостерігати інтенсифікацію слабких і нейтральних асертивів: *Monetary policy will remain tight; I must emphasize that I will not make a further reduction in interest rates until I am sure that it is safe and prudent to do so.* [BNC KRT 5905]; *Colleagues, colleagues, let me remind you once more, they need us more than we need them.* [BNC HUC 277]; *To put it into perspective, let me point out that since 1988 the German economy has grown by 10 per cent.* [BNC HHV 20892]

Як і більшість перформативних дієслів, асертивні дієслова є багатозначними. Винятком є дієслова *to conjecture, to forecast, to predict, to prophesy, to foretell*. Прагматично-функціональне навантаження, яке несе дієслово, вимірюється не лише однією – домінуючою, але й супутніми іллокуціями, внаслідок чого дієслово стає прагма-поліфункціональним. Окрім асертивної семи, якій відводиться домінуюча роль, вони можуть містити й інші, вторинні прагмасеми, що дає їм можливість виражати, поряд з асертивною, й інші іллокутивні інтенції. Прагматична полі-функціональність асертивів призводить до їх прагматичної конвергентності з директивним та комісивним, зокрема промісивним, угрупованнями перформативів, і появи прагмасемантичних синонімів в рамках гіперпарадигми перформативних дієслів. Це явище відоме в лінгвістиці як «прагматичне суміщення» [5; 10; 12] або «іллокутивний синкретизм», суть якого полягає в поєднанні в одному висловленні двох або кількох дискретних іллокутивних сил [7, с. 36]. При міграції перформативного дієслова з одного угруповання в інше відбувається заміщення центральної, інваріантної семи однією з периферійних сем, що призводить до транспонування іллокутивного значення й появи маргінальних іллокутивних типів, які допускають dvojake трактування з огляду на свій таксономічний статус. У таких випадках доречно говорити про перформативи змішаного типу (асертивно-директивні, директивно-асертивні, асертивно-комісивні, тощо). Перформативні дієслова, які входять до інших угруповань і є засобом реалізації асертивної інтенції, кваліфікуються як ситуативно стверджувальні [13].

Вивчення формально-змістової та функціональної природи асертивних дієслів у їх перформативному вживанні доводить, що вони утворюють самостійний тип в рамках функціонально-семантичного класу перформативних дієслів. Як засвідчують результати наших спостережень, значна частина асертивних перформативних мовленнєвих актів є синкретичними й характеризуються суміщенням принаймні двох комунікативно-прагматичних функцій: асертивної й директивної або асертивної й комісивної. Явище перетину різних за семантико-прагматичним навантаженням перформативних угруповань не свідчить про вади чи недостатньо чіткі критерії таксономічного поділу. Радше, це доводить факт парадигматичної співвіднесеності та функціональної totoжності усіх перформативних дієслів в рамках однієї гіперпарадигми.

Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо у з'ясуванні взаємозв'язку між семантико-функціональними особливостями асертивного предикату й характером пропозитивного компоненту перформативних висловлень, а також парентетичного вживання асертивних дієслів. Більш докладного вивчення, на наш погляд, потребує взаємодія епістемічного й деонтичного модусних значень у перформативних висловленнях із складним типом асертивного дієслівного предикату.

Література:

1. Апресян Ю. Д. Перформативы в грамматике и словаре // Ю. Д. Апресян. Изв. АН СССР. Сер. лит. и яз. 1986. – Т. 45. – № 3. – С. 208–223.
2. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт / Н. Д. Арутюнова. – М. : Наука, 1988. – 339 с.
3. Бацевич Ф. С. Нариси з лінгвістичної прагматики : монографія / Ф. С. Бацевич. – Львів : ПАІС, 2010. – 336 с.
4. Богданов В. В. Речевое общение: прагматические и семантические аспекты / В. В. Богданов. – Л. : Изд-во Ленингр. гос. ун-та, 1990. – 88 с.
5. Ключко Л. І. Висловлювання похвали в комунікативно-діяльній парадигмі спілкування (на матеріалі англійської мови): автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови» / Л. І. Ключко. – Харків, 2004. – 22 с.
6. Ліпська Є. Л. Перформативні висловлення в сучасній німецькій мові: семантичний і когнітивно-прагматичний аспекти: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук / Є. Л. Ліпська. – Чернівці, 2010 – 20 с.
7. Медведева Л. М. Мовленнєвий акт і контекст / Л. М. Медведева // Мовознавство. – 1988. – № 2. – С. 31–37.
8. Падучева Е. В. Высказывание и его соотносительность с действительностью: референциальные аспекты семантики местоимений. – М. : Наука, 1985. – 272 с.
9. Падучева Е. В. Семантические исследования: Семантика времени и вида в русском языке. Семантика нарратива / Е. В. Падучева. – М. : Языки русской культуры, 2010. – 480 с.
10. Приходько А. М. Складносурядне речення в сучасній німецькій мові / А. М. Приходько. – Запоріжжя : ЗДУ, 2002. – 291 с.
11. Рябцева Н. К. Мысль как действие, или риторика рассуждения / Н. К. Рябцева // Логический анализ языка. Модели действия. – М. : Наука, 1992. – С. 60–69.
12. Старикова Е. Н. Проблемы семантического синтаксиса / Е. Н. Старикова. – К. : Вища школа, 1985. – 124 с.
13. Сулейманова Ю. М. Перформативный глагол как средство экспликации асертивной интенции / Ю. М. Сулейманова // Вестник ОГУ. – № 11 (117). – 2010. – С. 90–93.
14. Сусов И. П. Лингвистическая прагматика / И. П. Сусов. – Винница : Нова Книга, 2009. – 272 с.
15. Формановская Н. И. Речевое общение: коммуникативно-прагматический подход / Н. И. Формановская. – М. : Русский язык, 2002. – 216 с.
16. Austin J. L. How to Do Things with Words / J. L. Austin. – London : Clarendon Press, 1962. – 167 p.
17. Austin J. L. Performative utterances / J. L. Austin // Philosophical papers, ed. by J.O. Urmson and G. J. Warnock. – Oxford : Oxford University Press, 1979. – P. 220–239.
18. Bach K. Linguistic Communication and Speech Acts / K. Bach, R. M. Harnish. – Cambridge, Mass. : MIT Press, 1979.
19. Bach K. How Performatives Really Work: A Reply to Searle / K. Bach, R. M. Harnish // Linguistics and Philosophy : 1992. – Vol. 15. – P. 93–110.
20. Capellen H. Against Assertion / H. Capellen // in J. Brown and H. Cappelen (eds.), Assertion: New Philosophical Essays. – Oxford: Oxford University Press, 2011. – P. 21–48.
21. Récanati F. Meaning and Force: The Pragmatics of Performative Utterances / F. Récanati. – Cambridge University Press, 1987. – No 41. – P. 150–169.
22. Searle J. R. A Classification of Illocutionary Acts / J. R. Searle // Language in Society. – Cambridge University Press, 1975. – No 5. – P. 1–26.
23. Searle J. R. How Performatives Work / J. R. Searle // Linguistics and Philosophy: 1989. – Vol. 12. – P. 535–558.
24. Stalnaker R. Assertion / R. Stalnaker // Syntax and Semantics, Vol. 9, Pragmatics. New York : New York Academic Press, 1978. – P. 315–332.
25. Turri J. Epistemic invariantism and speech act contextualism / J. Turri // Philosophical Review: 2010. – Vol. 119, No. 1. – P. 77–95.
26. Longman Dictionary of Contemporary English / ed. by Della Summers. – New ed., 2003. – 1949 p. (LDCE)
27. The British National Corpus, version 3 (BNC XML Edition). 2007. Distributed by Oxford University Computing Services on behalf of the BNC Consortium. URL: <http://www.natcorp.ox.ac.uk/>

В. В. Самаріна,

Харківський національний автомобільно-дорожній університет, м. Харків

В. В. Самарін,

Харківська приватна спеціалізована школа І-ІІІ ступенів «Харківський колегіум», м. Харків

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОМУНІКАТИВНОЇ СТРАТЕГІЇ САМОПРЕЗЕНТАЦІЇ ВІДОМИХ ОСОБИСТОСТЕЙ У ТВИТТЕРІ

У статті розглядається один з нових інтернет-жанрів твітінг, який забезпечує спілкування за допомогою інтернет-сервісу Твіттер, та який є формою електронної комунікації, що актуалізується в медіа-середовищі. У роботі також запропоновано аналіз комунікативно-прагматичних засобів, які реалізують комунікативну стратегію самопрезентації у Твіттері, та виконано лінгвопрагматичний опис комунікативної стратегії самопрезентації твітінга.

Ключові слова: інтернет-жанр, твітінг, стратегія самопрезентації, комунікативна тактика.

ВЕРБАЛИЗАЦИЯ КОММУНИКАТИВНОЙ СТРАТЕГИИ САМОПРЕЗЕНТАЦИИ ИЗВЕСТНЫХ ЛИЧНОСТЕЙ В ТВИТТЕРЕ

В статье рассматривается один из новых интернет-жанров твиттинг, который обеспечивает общение с помощью интернет-сервиса Твиттер, и который является формой электронной коммуникации, которая актуализируется в медиа-среде. В работе также предложен анализ коммуникативно-прагматических средств, которые реализуют коммуникативную стратегию самопрезентации в Твиттере, и лингвопрагматическое описание коммуникативной стратегии самопрезентации твиттинга.

Ключевые слова: интернет-жанр, твиттинг, стратегия самопрезентации, коммуникативная тактика.

VERBALIZATION OF COMMUNICATIVE SELF-PRESENTATION STRATEGY OF WELL-KNOWN PERSONALITIES IN TWITTER

The article considers Twitter as a form of electronic communication which is actualized in mass media. The paper also analyzes communicative-pragmatic means which implement communicative self-presentation strategy in Twitter and the means of their linguistic implementation. Self-presentation is an important communicative strategy of personal discourse. It fully satisfies the general purpose of Twitter's users to present themselves in the most favorable light and to secure their communicative, ideological, political or other dominance. The communicative strategy of self-presentation in twitting is implemented using the following communicative tactics: 1. in the tactics of self-promotion; 2. the tactics of consolidation with the recipient; 3. the tactics of justification; 4. the tactics of exemplification; 5. the tactics of identification.

Key words: digital genre, twitting, self-presentation strategy, communicative tactic.

Постановка проблеми. Новітні ІКТ та соціально-комунікативні практики, що формуються на їх основі, з кожним днем усе більше усталюють свої позиції у всіх сферах нашого життя, роблячи комп'ютерне спілкування одним із провідних способів комунікації. Вміння втілювати в життя свої цілі, розвивати власні компетенції і запам'ятовуватися відіграють далеко не останню роль (а можливо, навіть головну) для досягнення бажаного успіху. Самопрезентація є однією з фундаментальних соціальних потреб особистості мати «своє обличчя», запам'ятовуватися іншим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Новий вид комунікації, що отримав назву комп'ютерно-опосередкованої комунікації (КОК), увійшов в активний науковий побут в англослов'янському науковому просторі в 90-х роках ХХ сторіччя й, природно, відразу ж привернув увагу багатьох вітчизняних і закордонних вчених-лінгвістів [1; 5; 7; 9; 10].

Виникнення нового виду комунікації призвело також і до появи мови, що обслуговує цю сферу спілкування. Дослідженням її функціонування стала займатися нова галузь мовознавства – інтернет-лінгвістика. Одним з її напрямків є віртуальне жанрознавство, завданням якого є опис інтернет-жанрів [1, с. 107]. Прикладом одного з нових інтернет-жанрів є твітінг – інтернет-жанр, що забезпечує спілкування за допомогою інтернет-сервісу Твіттер.

Актуальність роботи зумовлена необхідністю дослідження способів реалізації комунікативної стратегії самопрезентації, важливістю вивчення дискурсу Інтернету і його жанрів, недостатністю освітлення прагматичних особливостей твітінга.

Об'єктом цього дослідження є твітінг як форма електронної комунікації, що актуалізується в медіа-середовищі. **Предметом** аналізу є комунікативно-прагматичні засоби, які реалізують комунікативну стратегію самопрезентації у Твіттері.

Твітінг, як і інші інтернет-жанри, має багато функцій. Цей жанр об'єднав у собі інформативну та фатичну функції, які вказують на мету здійснення комунікації у цьому жанрі. Також виділяють наступні функції ведення блогів: 1) комунікації, 2) саморепрезентації, 3) розваги, 4) утримання соціальних зв'язків, 5) мемуарів, 6) саморозвитку або рефлексії, 7) психотерапевтична функція [7].

Історія наукового дослідження проблеми самопрезентації починається з 50-х рр. ХХ ст. Одним із засновників та автором найбільш глибокої розробки проблеми вважають американського соціолога І. Гоффмана [2]. Його послідовниками стали М. Снайдер [8], А. Басс, С. Бріггс, Д. Майерс [6], які вважали самопрезентацію загальною особливістю соціальної поведінки.

За Т.А. ван Дейком, стратегія передбачає організацію послідовності дій і включає до себе цілі взаємодії. З допомогою стратегії здійснюється вибір, що дозволяє досягти таких цілей. Оптимальний вибір дозволяє досягти найбільшу кількість цілей [3]. О.С. Іссерс глумачить мовленнєву стратегію як «комплекс мовленнєвих дій, спрямованих на досягнення комунікативної мети» [4, с. 54]. Кінцевою метою будь-якої мовленнєвої стратегії є корекція моделі світу реципієнта [4, с. 109].

Під комунікативною стратегією самопрезентації ми маємо на увазі комплекс мовленнєвих дій мовця, спрямованих на створення певного враження про себе. Враховуючи те, що самопрезентація включає в себе поведінку в межах прийнятих норм спілкування (дотримання принципу ідеалізації), необхідно відзначити, що важливою умовою ефективного реалізації комунікативної стратегії самопрезентації є дотримання норм комунікативної поведінки певного соціуму. В результаті аналізу літератури нами встановлено, що комунікативна стратегія самопрезентації в твітінгу реалізується за допомогою наступних комунікативних тактик і технік: 1. Тактика самопросування: а) техніка демонстрації професійних чеснот; б) техніка просування продукту професійної діяльності; 2. Тактика солідаризації з адресатом, тобто створення враження спільності поглядів, інтересів, прагнень, відчуття «психологічного співзвуччя» мовця й аудиторії: а) техніка створення «свого кола»; б) техніка прояву дружелюбності; 3. Тактика виправдання; 4. Тактика екземпліфікації: а) техніка демонстрації суспільної значущості; б) техніка демонстрації моральних якостей; 5. Тактика ототожнення з ким-небудь або чим-небудь, тобто демонстрація належності до певної соціальної, статусної чи політичної групи.

Тактика самопросування передбачає демонстрацію власних знань і умінь адресантом. Ця тактика реалізується в інтернет-сервісі Твіттер за допомогою технік демонстрації професійних чеснот і просування продукту професійної діяльності, наприклад:

1. **Jennifer Lopez** @JLo · 17.11.14

Thank you! RT @HollywoodLife: Congrats! @JLO's new book #TrueLove is officially a NY Times bestseller!

2. **Cristiano Ronaldo** @Cristiano · 28.10.14

This is a big moment for me. I won the awards for Best Forward, Best Goal, Best Player in La Liga 2013-14. Very happy.

Обидва адресанти підносять себе (свої вміння, успіхи) з найкращого боку, висвітлюючи саме ті якості особистості, які говорять про те, що вони є професіоналами своєї справи, що володіють певним набором позитивних якостей. Тактика самопросування реалізується за рахунок комплексу комунікативно-прагматичних засобів: емотивної лексики (наприклад, What a night!), найвищого ступеня прикметників (best), розмовної лексики (Congrats!), окличних речень (Thank you. Неодмінним атрибутом цієї тактики є особистий займенник я (I).

Тактика солідаризації з адресатом, тобто створення враження спільності поглядів, інтересів, прагнень, відчуття «психологічного співзвуччя» мовця і аудиторії, передбачає вміння адресанта ідентифікувати себе, свої цільові установки з передбачуваними намірами адресата, бути прихильним, доброзичливим і ввічливим, привабливим в очах інших, бажаним для інших, таким чином, створювати сприятливе враження про себе і підтримувати доброзичливі взаємини з учасниками комунікації. Тактика солідаризації реалізується за допомогою техніки створення свого кола і техніки прояву дружельності. Наступні приклади представляють реалізацію тактики солідаризації за допомогою обох технік:

3. **Stephen Harper** @pmharper · 24.10.14

As Canadians gather to show our respect for the fallen, we continue to demonstrate to the world why Canada is the best place to call home.

4. **David Cameron** @David_Cameron · 2.10.14

Together, we'll secure a better future for Britain. Play your part by backing our plan today: <http://www.conservatives.com/ourplan>

Тактика солідаризації з адресатом актуалізується за допомогою вживання займенників «ми» (we), «наш» (our), «канадці» (Canadians), для створення враження єднання і згуртування; формулювання висловлювання від першої особи (I, we), що має більш конкретний і емоційно-виражений характер; прийомів пом'якшення через суб'єктивізацію (використання засобів суб'єктивної модальності для підкреслення вагомості власної думки), наприклад, «Together, we'll secure a better future for Britain».

Тактика виправдання передбачає визнання негативної події, прийняття відповідальності та демонстрацію наміру поліпшити ситуацію. Вона також заснована на пред'явленні аудиторії труднощів, недоліків, проблем, з якими адресант намагається впоратися нерідко на благо інших людей. Наприклад:

5. **Barack Obama** @BarackObama · 21.11.14

«We're not giving up. We're going to keep working with members of Congress to make reform a reality». –President Obama #ImmigrationAction

6. **David Cameron** @David_Cameron · 7.11.14

I said we wouldn't pay £1.7bn on December 1st. We've now halved the bill and will pay nothing until next July. We're delivering for Britain.

У прикладах, вдаючись до тактики виправдання, Барак Обама, Девід Кемерон інформують адресатів про труднощі подолання фінансової кризи, але тим не менше з пошуком вирішення цієї проблеми, тобто, незважаючи на необхідність витратити сили і фінанси, підкреслюється можливість і бажання владних сил подолати кризу, щоб у підсумку порадувати аудиторію, світову громадськість. Тактика виправдання реалізується за допомогою вживання інтенсифікаторів (We're not giving up), лексики з семантикою наміру (We're going to keep), інфінітивних конструкцій (to make reform), форм продовженого часу (We're delivering for). Модальність пом'якшення категоричності висловлюваних думок актуалізується за рахунок суб'єктивізації (We've now halved the bill), адресант мінімізує похвалу себе і максимізує незадоволеність, але акцентує увагу на своїх намірах (will pay nothing until next July).

Тактика екземпліфікації (пояснення прикладом) близька до тактики самопросування, але сконцентрована на демонстрації значущості своєї особистості через пред'явлення здатності бути прикладом, гідним наслідування, в тому числі прикладом моральних якостей. Ця тактика реалізується за допомогою технік демонстрації суспільної значущості і демонстрації моральних якостей. У прикладі (19) адресант, реалізуючи техніку демонстрації суспільної значущості, представляють себе людиною, яка дбає про майбутнє суспільства і робить багато для його добробуту:

7. **Stephen Harper** @pmharper · 30.10.14

Today, I announced new measures to help make life more affordable for Canadian families. #cdnpoli

Більшість таких твітів характеризується гіпертекстуальністю. Наприклад, є посилання, які запрошують перейти до різноманітних і численних текстів, пов'язаних з вирішенням проблем, що порушуються адресантами, демонструючи суспільну значимість.

Тактика ототожнення з ким-небудь або чим-небудь, тобто демонстрація належності до певної соціальної, статусної чи політичної групи є також досить популярною тактикою самопрезентації.

8. **Ben Affleck** @BenAffleck · 13.02.14

@EasternCongo is important to me and @Water is important to Matt. That's why we decided to do this: <http://bit.ly/HangWithBenAndMatt> ...

У цьому прикладі адресант посилається на відому особистість, яка, як і він, цікавиться значущими для всього суспільства проблемами. Тактика ототожнення переважно реалізується за допомогою прийомів «зближення за властивостями».

Серед найбільш актуальних напрямків подальшого дослідження можна виділити вивчення вербалізації комунікативної стратегії в інших типах тексту.

Література:

1. Горошко Е. И. Виртуальное жанроведение: устоявшееся и спорное / Е. И. Горошко, Е. А. Жигалина // Вопросы психолингвистики. – 2010. – № 12. – С. 105–124.
2. Гоффман И. Представление себя другим в повседневной жизни / И. Гоффман. – М. : Канон-Пресс, 2000. – 124 с.
3. Дейк Т. А. ван. Стратегии понимания связного текста / Т. А. ван Дейк, В. Кинч // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1988. – Вып. 23. – С. 153–212.

4. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи : Текст / О. С. Иссерс. – М. : Едиториал УРСС, 2003а. – 284 с.
5. Компанцева Л. Ф. Интернет-лингвистика: когнитивно-прагматический и лингво-культурологический подходы / Л. Ф. Компанцева. – Луганск : Знание, 2008. – 528 с.
6. Майерс Д. Дж. Социальная психология / Дэвид Дж. Майерс; пер. З. Замчук. – СПб. : Питер, 2013. – 800 с.
7. Полякова Т. Л. Лінгвостилістичні характеристики жанру твітінг в англомовній політичній інтернет-комунікації [Текст] : автореферат... канд. філол. наук, спец.: 10.02.04 – германські мови / Т. Л. Полякова. – Х. : Харківський нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, 2014. – 20 с.
8. Снайдер М. Когда вера создает реальность: самоподтверждающееся влияние первых впечатлений на социальное взаимодействие / М. Снайдер // Пайнс Э. Практикум по социальной психологии / Э. Пайнс, К. Маслач. – СПб. : Питер, 2001. – 528 с.
9. Crystal D. Language and the Internet. – Электронный ресурс / D. Crystal // www.davidcrystal.com/darticles/Internet2/pdf – 2005.
10. Herring S.C. A Faceted Classification Scheme for Computer-Mediated Discourse // Language@Internet. 2007. – Nr. 4. Article 1. – P. 1–37. – http://www.languageatinternet.de/articles/2007/761/index_html/. – 12.11.2010.
11. <https://twitter.com>

УДК 811. 112.2:378.016

Л. Й. Семенюк,

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк

МІЖМОВНА ІНТЕРФЕРЕНЦІЯ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ ПРИ ВИВЧЕННІ ДРУГОЇ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті проаналізовано вплив міжмовної інтерференції на ефективність оволодіння студентами другою іноземною мовою (німецькою після англійської) та окреслено шляхи подолання цього негативного впливу.

Ключові слова: міжкультурна комунікація, міжмовна інтерференція, трансференція, соціокультурна інтерференція, мовні універсалиї, контрастивний підхід, лінгвістична компетенція.

МЕЖЪЯЗЫКОВЫЕ ИНТЕРФЕРЕНЦИИ И ПУТИ ЕГО ПРЕОДОЛЕНИЯ ПРИ ИЗУЧЕНИЕ ВТОРОГО ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА

В статье анализируется влияние межъязыковой интерференции на эффективность овладения студентами вторым иностранным языком (немецким после английского) и намечены пути устранения этого негативного влияния.

Ключевые слова: межкультурная коммуникация, межъязыковая интерференция, трансференция, социокультурная интерференция, языковые универсалии, контрастивный подход, лингвистическая компетенция.

CROSS LANGUAGE INTERFERENCE AND WAYS OF THEIR OIVERCOMING WHILE STUDING THE SECOND LANGUAGE

The article is devoted to the investigation of interlingual interference, and namely, its impact on the effectiveness of students' mastering German as the second foreign language after learning English as the first foreign language. Typical mistakes caused by different types of interference such as: phonetical, grammatical, lexical, socio-cultural and others, due to overlapping the new language skills which are being formed (the German language) the existing ones (native language and English) have been considered. The ways of eliminating the negative influence of lingual and cultural interference and creating conditions for positive transference in the process of teaching German as the second foreign language have been outlined.

Key words: intercultural communication, interlingual interference, transference, socio-cultural interference, lingual universals, contrastive approach, linguistic competence.

Інтернаціоналізація усіх сфер життєдіяльності суспільства в умовах глобалізаційних та євроінтеграційних процесів створює підвищений попит на спеціалістів, що володіють кількома іноземними мовами і, відповідно, підвищує мотивацію студентів в оволодінні іноземними мовами як інструментом міжкультурної професійної взаємодії. Мовні бар'єри, які долаються за допомогою міжкультурної комунікації та перекладу, постійно ускладнюються інтерференційними процесами, поява яких є неминучою внаслідок особливостей психофізичної діяльності мозку, яка контролює процеси породження і сприйняття мовлення. Оволодіння другою іноземною мовою (далі ДІМ) в умовах контактування трьох мов: рідної (далі РМ), першої іноземної (далі ПІМ) та ДІМ викликає як позитивний перенос попереднього лінгвістичного досвіду – трансференцію (транспозицію), так і негативний вплив з боку вивчених мов – інтерференцію. Вивчення особливостей прояву інтерференції та розробка шляхів нейтралізації цього негативного явища мають велике наукове і практичне значення у зв'язку з необхідністю оптимізації процесу навчання ДІМ.

Дослідженню явища міжмовної інтерференції присвячено чимало праць як вітчизняних, так і зарубіжних авторів, таких як В. В. Алімов, С. М. Верещагін, Н. І. Жинкін, В. Н. Комісаров, Р. К. Мін'яр-Белоручев, Н. А. Любимова, У. Вайнрах, Е. Хауген, М. Рост-Рот та інші. Зокрема, С. М. Верещагін, Н. І. Жинкін, О. О. Залевська, О. А. Шаблій досліджували психологічні механізми міжмовної інтерференції у процесі вивчення ПІМ і/або ДІМ. В. В. Алімов, В. Н. Комісаров, Р. К. Мін'яр-Белоручев, Й. Хольц-Ментері вивчали вплив лінгвістичної інтерференції на процес перекладу. Наукові праці Б. А. Лapidус, Б. С. Лебединської, А. Л. Бердичевського, М. Рост-Рота, Г. Нойнера присвячені методиці навчання ДІМ та аналізу труднощів у засвоєнні її окремих аспектів (лексика, граматики, фонетики). Більшість науковців пропонують своє визначення терміна «міжмовна інтерференція» та дають різні класифікації цього явища з точки зору його походження, характеру прояву, лінгвістичної природи тощо. Окремі дослідники (С. В. Полуяхтова, А. В. Щепилова, І. Б. Смирнов) розглядають не лише лінгвістичні, а й соціокультурні аспекти інтерференції.

Метою статті є проаналізувати негативний вплив лінгвокультурної міжмовної інтерференції на ефективність оволодіння студентами другою іноземною мовою (німецькою після англійської) та визначити шляхи подолання цього впливу. Досягнення даної мети передбачає вирішення наступних завдань: дати визначення поняття лінгвокультурної інтерференції; розглянути типові помилки, спричинені різними видами лінгвістичної та соціокультурної інтерференції; окреслити шляхи послаблення впливу і подолання інтерференції при вивченні другої іноземної мови.

Існує безліч визначень інтерференції як лінгвістичного явища. Р. К. Мін'яр-Белоручев описує інтерференцію як накладання сформованих навичок на нові навички, що формуються, зі знаком мінус, тобто негативний перенос [4, с. 37]. Н. Б. Мечковська розглядає інтерференцію як часткове ототожнення і змішування двох мовних систем, що призводить

до помилок у мовленні, іноді в одній, а часом і в обох мовах [3, с. 12]. Класичним вважається визначення інтерференції, запропоноване В. А. Виноградовим: «Інтерференція – взаємодія двох мовних систем в умовах двомовності, що створюється або при контактах мовних, або при індивідуальному освоєнні нерідної мови; виражається у відхиленнях від норми і системи другої мови під впливом рідної» [2, с. 168]. Донедавна дослідження інтерференції зосереджувалося переважно на вивченні її лінгвістичної природи, але не менш важливою є соціокультурна складова цього явища, яка призводить до помилок, викликаних не системою мови, а неправильною інтерпретацією культури, яку ця мова відображає. Тому більш повним доречно вважати визначення Н. П. Федорової, яка розглядає інтерференцію як «конфліктну взаємодію когнітивно-мовленнєвих механізмів, що проявляються у вторинній мовної особистості у вигляді відхилень від мовних, дискурсивних, соціокультурних норм однієї лінгвокультури під впливом іншої» [7, с. 3].

Інтерференція охоплює усі аспекти мови: фонетичну систему, лексичний склад і граматичну структуру. У. Вайнрах, наприклад, виділяє фонетичний, лексичний і граматичний рівні інтерференції [1, 3]. Н. Б. Мечковська, крім лексичного і фонетичного, називає у своїх роботах ще морфологічний, синтаксичний і словотворчий рівні. На думку Н. П. Федорової інтерференційні явища спостерігаються на таких рівнях мови як: лінгвістичний, дискурсивний та соціокультурний. Отже, розглянемо основні види рівневої інтерференції та типові помилки студентів, спричинені інтерференційним впливом як з боку РМ, так і з боку ПМ.

Фонетична інтерференція проявляється у неправильній артикуляції звуків, помилках у розстановці словесного і фразового наголосу, неправильному інтонаційному оформленні різних комунікативних типів речень. Якщо в англійській мові відсутні твердий приступ перед початковим голосним і оглушення кінцевого приголосного, то у німецькій – навпаки. Типовими помилками є підміна німецького зубно-губного [v] англійським губно-губним [w], німецького передньоязикового або щільного [r] англійським постальвеолярним звуком. Під впливом РМ студенти часто ставлять неправильний наголос у схожих за написанням і значенням словах, напр.: *'Taxi, 'Kurort, 'Kino, Au'gust*.

Впливом граматичної інтерференції пояснюються помилки у порядку слів у реченні: рамкова конструкція в німецькій та ланцюжкова в англійській мові, напр.: *Er hat ein interessantes Buch gelesen.* – *He has read an interesting book.* У німецькій мові, подібно до української, порядок слів вільніший, ніж в англійській, через наявність системи відмінків. Тому інверсія в німецькій мові є досить поширеним явищем, тоді як в англійській – це вже стилістичний прийом чи емпфаза. Типовою помилкою студентів є неправильне місце присудка у реченнях з інверсією. Німецьке модальне дієслово *will* (1, 3 ос. одн. від *wollen*) помилково асоціюється з англійським допоміжним дієсловом, що утворює форми майбутнього часу.

В обох іноземних мовах є артикль, але правила його вживання не завжди співпадають, наприклад у німецькій мові, на відміну від англійської, перед назвою професії артикль відсутній: *Sie ist Lehrerin.* – *She is a teacher.* Якщо в англійській мові всі іменники-назви неістот починаються особовим займенником *it*, то у німецькій (у зв'язку з наявністю категорії роду) – відповідним особовим займенником (*er, sie es*). До граматичних помилок призводить також відмінність у керуванні дієслів, де спостерігається інтерферуючий вплив рідної мови, напр.: *telefonувати комусь (Давальний відм.) – jemanden (Akkusativ) anrufen / mit jemandem (Dativ) telefonieren*

Лексична інтерференція, тобто втручання лексики однієї мовної системи в іншу, призводить до буквализму. Це зокрема стосується псевдоінтернаціональної лексики, тобто слів, що мають схоже написання і/або звучання в кількох мовах, але різні значення, напр.: *magazine – Magazin* (ілюстрований журнал, а не магазин). В англійській та німецькій мовах схожі слова *come – kommen* (*приходити, прибувати*), тому студенти за аналогією помилково отожднюють похідні від цих слів, але різні за значенням *become (ставати) – bekommen (отримувати)*. В англійській мові слово *bank* має значення «банк» або «берег річки», тоді як схожі німецькі слова-омоніми *die Bank* перекладаються «банк» або «лавка».

Лінгвокраїнознавча інтерференція, тобто неправильне осмислення фонової лексики, визначається як «конфліктне явище, що виникає в комунікації на основі заміщення відсутніх чи неповних концептів іншомовної культури (внаслідок їх незнання, незрозуміння чи неправильної інтерпретації) концептами власної культури, що виражається у мовленнєвій діяльності» [5, с. 3]. Наприклад: *перший поверх – the ground floor* (а не *the first floor*) – *das Erdgeschoß* (а не *das erste Stock*).

Соціокультурна інтерференція виникає через те, що учасники міжкультурної комунікації часто мають різні комунікативні очікування, викликані соціальним і дискурсивним досвідом своєї рідної культури, а також стереотипами стосовно партнерів по комунікації, що належать до чужої культури. В українській і німецькій мовах слово *будь ласка – bitte* вживається у відповідь на подяку, тоді як англійському *please* таке вживання невластиве.

Щодо особливостей комунікативної поведінки представників різних культур, то англійці схильні до більш детальних і надміру ввічливих формул вибачення, прощання, вираження прохання, тоді як німецькі фрази, вживані у даних комунікативних ситуаціях, є більш чіткими і стислими.

Для нейтралізації інтерференції при вивченні ДІМ необхідний цілеспрямований педагогічний вплив, спрямований на досягнення позитивного переносу навичок з РМ чи ПМ на ДІМ. Полегшенню засвоєння ДІМ сприяє наявність мовних універсалій, тобто компонентів, притаманних більшості мовних систем світу (однина/множина, ствердження/заперечення, суб'єкт/об'єкт, тощо), що сприяє формуванню лінгвістичних знань. Студенти філологічних факультетів вивчають широкий спектр теоретичних і практичних лінгвістичних дисциплін, що дає їм змогу виробити лінгвістичне мислення, а саме: здатність здійснювати лінгвістичний аналіз різних мовних явищ і фактів, зіставляти їх і робити відповідні висновки. Щодо студентів немовних спеціальностей, таких, наприклад, як міжнародні відносини чи туризм, то їм доводиться важче у плані вироблення лінгвістичного мислення, до того ж деякі студенти мають низький рівень компетенції з РМ, що значно ускладнює процес оволодіння як ПМ, так і ДІМ. При правильній організації навчання і застосуванні контрастивного підходу, який допомагає виявити схожі і відмінні риси у трьох мовах, можна звести інтерференцію до мінімуму. Контрастивний або зіставний метод є особливо ефективним у вивченні близькоспоріднених мов, оскільки їх контрастні ознаки чітко виявляються на тлі подібних ознак. Тому при вивченні відмінювання іменників та займенників доцільно провести аналогію з РМ і проаналізувати у чому схожість, а в чому відмінність між обома мовами. Пояснюючи ж артикуляцію звуків, фонетичні явища, часові форми дієслова, артикль, інфінітив, дієприкметник, доречно порівняти обидві іноземні мови – англійську та німецьку, оскільки ці германські мови мають багато спільних мовних універсалій.

Стосовно доцільності застосування перекладу при вивченні іноземних мов то, якщо донедавна використання рідної мови у навчанні іноземної вважалося порушенням законів безпосередньої комунікації, то зараз, як зазначає І. Б. Смирнов «вчені-методисти раптом виявили, що пояснення рідною мовою стратегій і тактик навчання мови не лише не заважає учням, але й допомагає їм зрозуміти, як найбільш ефективно застосовувати уже сформовані при вивченні першої іноземної мови способи і прийоми навчальної діяльності у вивченні другої іноземної мови» [6; 2]. Отже, подолання різнорівневих перешкод в іншомовній комунікації здійснюється завдяки міжмовним співставленням і контрастивним вправам,

коригуючому перекладу, завданнями на корекцію аналізованих інтерфераційних явищ.

Створення ситуацій міжкультурного спілкування з використанням закріплених за ними мовленнєвих формул, що дозволяють студентам ідентифікувати комунікативні інтенції їх учасників; опрацювання спеціально відібраних автентичних текстів для розуміння комунікативної поведінки представників іншомовного соціуму та засвоєння певного мінімуму фонові інформації, яка є обов'язковою умовою адекватного взаєморозуміння комунікантів, – все це забезпечить більш ефективне вивчення та використання іноземної мови і дасть корисні знання про культуру, особливості поведінки і спілкування в країні, мова якої вивчається. Розробка спеціального комплексу вправ і рекомендацій, спрямованих на подолання як лінгвістичної, так і соціокультурної інтерференції може стати предметом подальшого дослідження.

Література:

1. Вайнрайх У. Одноязычие и многоязычие / У. Вайнрайх // Новое в лингвистике. – М., 1972. – Вып. 6. – С. 25–60
2. Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. – М. : Большая рос. энциклопедия, 2002. – 709 с.
3. Мечковская Н. Б. Социальная лингвистика / Н. Б. Мечковская. – М. : Аспект-Пресс, 1994. – 207 с.
4. Миньяр-Белоручев Р. К. Методический словарь. Толковый словарь терминов методики обучения языкам / Р. К. Миньяр-Белоручев. – М. : Изд-во Мос. гос. ин-та им. Е. Р. Дашковой (МГИ), 1996. – 144 с.
5. Полуяхтова С. В. Феномен интерференции в иноязычной профессиональной межкультурной коммуникации [Электронный ресурс] / С. В. Полуяхтова // Педагогическое образование в России. – Вып. № 1. – 2012. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://journals.uspu.ru/attachments/article/112/Полуяхтова_Феномен%20интерференции.PDF
6. Смирнов И. Б. Некоторые дидактические особенности освоения второго иностранного языка / И. Б. Смирнов. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : pedsovet.org/forum/index.php?act=attach&type=post&id=160
7. Федорова Н. П. Преодоление лингвокультурной интерференции в процессе обучения иностранному языку студентов неязыковых вузов (на материале английского языка) : автореф. дис.... канд. пед. наук : 13.00.02. Н. Новгород, 2010. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.lunn.ru>

УДК 821.161.282

В. Ю. Сікорська,

Одеський національний політехнічний університет, м. Одеса

КОНТИНУАЛЬНА ТА ПРОСТОРОВА ВІЗІЯ ХРОНОТОПУ ДОМУ-ДЕРЕВА У РОМАНІ «ФРІДА» МАРИНИ ГРИМИЧ

Роботу присвячено дослідженню проблеми часу і простору в романі «Фріда» Марини Гримич. Розглянуто категорію хронотопу в його співвіднесеності з часопростором через призму філософського, психологічного та культурного сприйняття у межах одного тексту. Хронотоп Дому осмислено як континуальну та просторову ознаку тексту. Психологізацію середовища потрактовано як одну з форм образного узагальнення. З'ясовано значення зовнішнього топосу у відображенні внутрішнього простору героїні.

Ключові слова: континуальність, простір, топос, хронотоп.

КОНТИНУАЛЬНАЯ И ПРОСТРАНСТВЕННАЯ ВИЗИЯ ХРОНОТОПА ДОМА-ДЕРЕВА В РОМАНЕ «ФРИДА» МАРИНЫ ГРИМИЧ

Работа посвящена исследованию проблемы времени и пространства в романе «Фрида» Марини Гримич. Рассмотрена категория хронотопа в его соотносительности с часопростором через призму философского, психологического и культурного восприятия в пределах одного текста. Хронотоп Дома осмысленно как континуальный и пространственный признак текста. Психологизирование среды трактованы как одну из форм образного обобщения. Выяснено значение внешнего топоса в отражении внутреннего пространства героини.

Ключевые слова: континуальность, пространство, топос, хронотоп.

CONTINUUM AND SPATIAL IMAGE OF THE CHRONOTOPE OF THE HOUSE-TREE IN THE NOVEL «FRIDA» MARINA GRIMICH

The work is devoted to the study the problems of time and space in the novel «Frida» by Marina Grimich. The category of the chronotope is considered through the prism of philosophical, psychological and cultural perceptions within the same text. The chronotope is used to denote holistically unified concept, where there is a dominant one of these forms (with M. Bakhtin).

It focuses on the topos of the Ukrainian town with a specific rhythm of life that is not only spatial background of events, but also versatile backdrop aimed inside himself. Psychological environment is interpreted as a form of imaginative synthesis where space is constructed by the writer in the system of conflicts. Where is used the stream of character's consciousness in internal monologues, dreams, letters, lost documents, retrospective plans of image.

The full interdependence of temporal and spatial interpretation and psychological sensations of time and space the main character have been discovered, which is always localized in the space of the House. The feature of the topos that gets symptoms aluminet and becomes a carrier of existential-life reflection of the character has been investigated. It was found that art topos becomes a place of rapid change of events and forms chronotope experiences. It have been discovered the chronotope of the House contributes to the formation of the overall structure of the novel and has a metaphorical coloring the top – bottom, Heaven – Earth – Hell.

Accented that the art world in the novel «Frida» by Marina Grimich is an «encrypted» ontologically-existential model of the universe, where available tragic conflict of the ideal and the reality. Investigated continually and spatial vision of the chronotope as an expression of individual style of the author.

Key words: continual nature, space, topos, the chronotope.

Однією із найбільш характерних тенденцій світової культури останніх десятиліть та її наукової рефлексії постає зміна парадигм світосприйняття, яка характеризується переходом від традиційного до новаторського образу, що спричинила переворот у мистецтві, яке сьогодні переймається кризою ідентичності людини, тому спонукає останню до безперервних духовних шукань. Унаслідок зіставлення художньої дійсності з реальною виникають все нові інтерпретації художніх рішень. «І лише практика мистецтва може показати, яким чином кожне з цих рішень допомагає чи шкодить художньому опануванню світу» [10, с. 200].

Мистецтву слова безперечно належить вагоме значення, адже літературний твір, акумулюючи в собі певну частку ду-

ховної енергії, згодом проектує її на емоції читача. Саме художній текст, викликавши в серці людини відповідні почуття, спонукає її до активних дій, благородних вчинків. Тому через художнє слово ми входимо в духовний світ, одержуючи від всього цього величезне естетичне задоволення та емоційний заряд.

Осмислюючи зміст культурно-мистецького надбання різних народів, сучасна літературознавча наука дійшла висновків, що в художньому творі майже завжди присутні константи, повторювані не лише в різних текстах, а й у різножанрових [3, с. 4]. Такими константами стають архетипи, концепти, символи, топоси, хронотопи, сприйняті як спосіб розгортання тексту, підтексту і надтексту, що тісно переплетені з проявом колективного несвідомого чи колективного досвіду (за Фройдом і Юнгом).

Поняття «хронотоп» було введено в літературознавство А. Ухтомцевим, який наголошував на «...надзвичайному надбанні людської думки в такому точному і, водночас, яскраво конкретному понятті, як «хронотоп», який прийшов на зміну застарілим поняттям «часу» й «простору» [2, с. 36]. До зазначеного М. Бахтин додав, хронотоп у художньому творі – це єдність художньої правди у її відношенні до реальної дійсності. Вчений тісно пов'язував хронотоп із жанровими властивостями твору та формуванням образної системи, акцентуючи увагу на тому, що «образ завжди істотно хронотопічний» [2, с. 122].

У певній сюжетній схемі або жанрі окреслений термін сприймається як органічний і невід'ємний елемент його семантичної логіки, тому може виконувати функцію образу, мотиву, метафори, символу, алегорії тощо, проте сам по собі не тотожний їм, адже існує поза твором, у позаособистісних глибинах літературного процесу [5]. Хронотоп досить міцно утвердився в науці й широко використовується в сучасних літературознавчих розвідках (С. Барабаш, Р. Снукідзе, Т. Нікітіної, Г. Рудковської, В. Спивачук, Н. Тодчук, Т. Філат, В. Хархун, О. Шупти-В'язовської та ін.). Але так і залишається «чимось невловимим і важко визначеним» (Аристотель «Фізика»), навколо якого позначився ряд невирішених питань.

Багатоманітність тлумачення терміну й різні його аспекти не є предметом нашого дослідження, тому, вважаємо за доцільне дати визначення, яким користуватимемося у нашій роботі. Вважаємо, що категорія хронотоп не є тотожною поняттю простору й часу в художній літературі. Використання цього терміна є доцільним на позначення цілісно єдиного поняття, де є домінанта однієї з зазначених форм. Ми зосередимося на розгляді хронотопу в його співвіднесеності з часопростором через призму філософського, психологічного та культурного сприйняття у межах одного тексту.

Літературний твір є мистецькою структурою, в якій моделюється авторське сприйняття дійсності, її письменницька візія, що формує внаслідок творчої діяльності нову естетичну реальність – художній світ. Тому текст – «це своєрідна фікція», що, конкретизуючись у читацькому сприйнятті «певною мірою відбиває об'єктивну дійсність крізь призму суб'єктивного світу» [8, с. 408]. А оскільки суб'єктивний світ творця і реципієнта неминуче акумулює в собі світогляд (світосприймання, світовідчуття, ставлення до світу та його явищ і проявів), то, очевидно, мають рацію ті вчені, які вважають літературу своєрідною формою філософії, а аналіз художніх творів здійснюють у рамках тієї чи іншої філософської парадигми.

Художня література на межі ХХ–ХХІ ст. виявляє особливий інтерес до філософського змісту існування, до життя взагалі та людини зокрема, яке реалізується на ідейно-тематичному та поетикальному рівнях. Письменники за допомогою різноманітних літературних жанрів і форм по-своєму розв'язують назрілий конфлікт людини з соціумом, де у центрі кожного мистецького твору завжди знаходиться Особистість, котра перебуває в боротьбі за власне існування, вдаючись до того чи іншого вибору.

Саме такою письменницею є науковець-етнолог, продюсер літературних проєктів, член національної Спілки письменників України, головний редактор видавництва «Дуліби» Марина Гримич, у творчому доробку якої оригінальні упізнавані романи – «Ти чуєш, Марго?», «Варфоломієва ніч», «Егоїст», «Мак червоний в росі...», «Магдалинка», «Second life/Друге життя», «Острів білої сови». Кожна її книга – це оригінальний, новаторський твір, створений за допомогою поєднання конкретно історичних і позачасових категорій, зіткнення парадоксальності й нормативності, при якому нормативність часто виглядає парадоксом. Письменниця уміє надати, на перший погляд, мелодраматичним конфліктам трагічного чи, навпаки, іронічного звучання, використати найрізноманітніші засоби зображення людини і її буття. Марина Гримич належить до числа популярних і яскравих письменниць сьогодення. Авторка знаходиться в постійному пошуці нових форм, тем, засобів виразності, іноді гіперболізує певні якості персонажів, іноді використовує неординарні сюжетні повороти. Проте її творчість залишається поки ще малодослідженою.

Роман «Фріда» – це шостий прозовий твір письменниці, де за усіма «законами» сучасної жіночої прози головна героїня – жінка, яка знаходиться у внутрішній опозиції до зовнішнього простору через трансформацію традиційного світогляду, не відтісняючи його, а вступаючи з ним у взаємодію. Але нас цікавить особлива роль у художньому вираженні концепції «сильної героїні» через реінтерпретацію міфологічних сюжетів, мотивів і образів, що сприяє формуванню єдиного естетичного простору, в якому образ жінки-героїні представлено в усьому багатоманітті зв'язків із навколишнім простором, що тягне за собою надмірне заглиблення в психоаналітичні теорії. Тому читач увесь час знаходиться в полоні гри, яка націлена на співпереживання, взаєморозуміння, роблячи його активним учасником, а розворушуючи в його душі співчуття, мисленнєву підтримку і т.д.

Сюжет роману починається з істеричної сцени на роботі головної героїні Ірини, що переривається дивно трагічною телефонною звісткою про смерть подруги дитинства Фріди. Саме це спонукає жінку «усе кинути і стрімголов помчати до рідного містечка» [4, с. 8]. Далі події роману відбуваються у Бердичеві, що уособлює провінцію в цілому, де «в чудернацький спосіб перепелися різні культури, різні звичаї, різні долі» [4, с. 150] українців, євреїв, росіян, поляків, вірменів. Топос маленького українського містечка зі специфічним ритмом і укладом життя є не лише просторовим фоном подій, а й універсальним тлом, що спрямоване наче вглиб самого себе.

Психологізація середовища в романі, тобто показ місця дії через внутрішнє сприйняття персонажа, – одна з форм образного узагальнення. Образ простору конструюється письменником в системі зображуваних конфліктів. Його завдання – виявити не гармонію, а дисгармонію зображеної дійсності, включити реалії зовнішнього, об'єктивного світу у вирішення свого мистецького задуму, зробити їх знаряддям аналізу глибинних тенденцій життя, людської душі, природи. Аналізована літературознавцями [1; 6; 11] проблема «людина й середовище» у Марини Гримич виявляється переосмисленою і тісно поєднаною з категорією простору. Поставивши ряд завдань і відтворивши їх у глибинному змісті твору, автор вдається як до зображення зовнішнього простору, так і відтворення внутрішнього світу героїні – особистісного простору.

М. Гримич звужує зображальне тло містечка до дворика на Торговій, 4, чим творить просторовий текст, фокусуючись на іманентно-виражальній потужності «справжнього» провінційного українського топосу: «Цей дворик являв собою невеличкий квадратний майданчик... Власне, місцеві мешканці стверджували, що дворик складається з чотирьох прибудованих один до одного будинків, однак Ірці завжди здавалося, що то один будинок-хімера з внутрішнім двориком і виходом через арку у зовнішній світ. Торгова, 4 була якоюсь просторовою фантазмагорією, це був виклик архітектурній науці і

законам фізики» [4, с. 14].

Головна героїня постійно знаходиться в конкретному локалізованому просторі, який безпосередньо впливає на її екзистенційну ауру. Простір двору зі своєю аркою є межею між світами – чужим, зовнішнім і своїм, внутрішнім, де топос набуває ознак олодженості та стає носієм екзистенційно-життєвої рефлексії героїні («На неї дивилися сліпі вікна і беззубі сходи» [4, с. 17]; «Зараз будинок-дерево немов завмер, напружено дослухаючись до того, що робить у його лоні, серед його химерно переплетених гілок, невізнана істота: будинок пригнувся, зчитував інформацію, прислухався та придивлявся до загадкової незайомки» [4, с. 22]). Як просторовий елемент дім становить замкнений, відгороджений мікросвіт екзистенції героїв, якому протистоїть зовнішній світ. Для героїні він є своєрідним світом справжнього життя, стиснутий простір, де дія обмежена максимально вузькими, локальними межами, що дає можливість розкрити життя і психологію героїв в їх соціальних модифікаціях, саме з цією метою письменниця вводить елементи ретроспекції.

Тому центром досліджуваного тексту – є мотив спогаду, самодослідження, самокатування, доходження до самої суті та віднаходження самої себе. У тексті наявна зрима межева ситуація між життям і смертю, що завжди передбачає відтворення опозиційного простору, де межева свідомість сприяє розв'язанню питання самоідентифікації жінки: «Попередне свідоме життя Ірини, життя після смерті Фріди, розсипалося за останню добу на дрібні друзки... Яка сила привела її сюди? Хто примусив її порпатися в минулому – своєму і не своєму?» [4, с. 149–150].

Художній простір у «Фріді» допомагає письменникові створити той особливий психологічний діапазон, у якому розкривається характер. Географічний простір дому-химери повністю накладається на внутрішній стан, слугує відправною точкою початку і кінця часу існування героїні, що нібито утворене часопросторове коло. Успішна київська бізнес-леді Ірина в кінцевому результаті виявляється Фрідою, яка за певних об'єктивних обставин змушена жити чужим життям: «А все ж могло бути саме так! Якби Берта Соломонівна «за старим торговельним звичаєм» не відвезла б до Києва нову «волгу» і не оформила б дачу на ректора дуже престижного інституту; якби Ірена Жевуська, караючись докорами сумління за Фрідин аборт, не продала свої смарагдові сережки і не доклала своєї частки до тієї суми, за яку Берта Соломонівна купила машину; якби Мойсей Давидович не позичив Берті Соломонівній решту грошей, яких не вистачало, щоб купити машину, і які Берта Соломонівна так і не встигла віддати...» [4, с. 149].

Панівною в тексті є власне суб'єктивна сфера героїні роману. Відтворюючи складні психічні процеси, Гримич моделює гнітючий загадковий, здебільшого замкнений простір, де основна увага зосереджена на художньому дослідженні однієї людської долі через призму відтворення долі мешканців міфічного дому («Вона знала змалечку – для цього будинку нормою є ненормальні речі» [4, с. 34]; «Дверцята! Адже двері – суттєвий елемент дому-дерева. В ньому було багато дверей, але ще більше – потаємних дверцят» [4, с. 44]). Простір у романі не виступає тим невинним і стандартним простором звичайного опису інт'єру: він набуває ознак агресивності, перетворюючись із реально-повсякденного в метафоричний, поетично-умовний, відповідає настрою героїні.

Незважаючи на одноманітність, художній топос стає місцем бурхливої зміни подій, переростаючи звичайні межі. Він утворює хронотоп переживання, де простір перебування окреслюється як психологічний і розмежується на чужий і свій.

Письменниця зосереджується на питаннях взаємин людини і суспільства, що знаходяться в опозиції один до одного. Тому характерною особливістю тексту є надмірне заглиблення в психоаналітичні теорії та концепції. Зі сторінок виринають найрізноманітніші несвідомі комплекси жіночого психічного життя, де автор зуміла представити читачеві власний «оголений» життєвий досвід, не співвідносячи його з жодним із патріархальних стереотипів. Потрапивши до дому свого дитинства, до Ірини приходять усвідомлення того, що вона не полишала рідного простору усе своє життя, оскільки будувала по міфічних законах Дому: «У ній пробуджувалося дерево, яке довгі роки спало в зимовій слячці, так довго, що Ірина вже забула про його існування» [4, с. 182]; «Вона має все, про що мріяли мешканці дому-дерева: ломбард як пам'ять про покійну Берту Соломонівну, швейну фабрику на пам'ять про покійного Мойсея Давидовича, казино для покійного Збігнева, антикварний салон як пам'ять про покійну Ірену... Так вимагає дерево, що живе в ній» [4, с. 160].

Відсутність формальних ознак і стереотипів, за якими б можна було класифікувати потік сучасних жіночих текстів, спонукає нас до окреслення особливого змісту героїні, яка має відображати новий тип мислення і сприйняття. «Контекст феміністичних ідей служить своєрідним «дзеркалом» для образу жінки в сучасній жіночій прозі, яка веде діалог з феміністичною теорією» [12, с. 19]. Тому і простір сприймається через призму жіночого бачення. Слід підкреслити і своєрідність часопросторових параметрів у дослідженому романі, які емоційно, ціннісно забарвлені (М. Бахтін).

Але центральним образом роману все ж таки виступає не жінка, а символічний простір дому, у якому розгортаються усі колізії – «це був не будинок. Це було міфологічне світове дерево з трьома ярусами – піднебесним, земним і підземним» [4, с. 15]. У трактуванні топосу дому наявна ідея особливої психо-ментальної реальності, яка базується на своєрідному філософському сприйнятті-співвіднесенні людських стосунків із просторовим наповненням.

«На верхньому ярусі жили його святі – кушнір Мойсей Давидович, Рафік Варданян – директор Бердичівського ринку, Берта Соломонівна – відома в широких торговельних колах Бердичева, Бессарабки й Подолу комісiонниця, Жевуські – люди хоч і без певного роду заняття, проте дуже заможні й авторитетні.

На земному ярусі мешкали земні люди – військово-освітнянсько-чиновницькі різночинці Соболеви, Альперовичі й Ковалі, а також коти, собаки і таргани. А підземний ярус був найтаємничішим, найзагадковішим. До нього належали не лише підвали, де витали різні духи..., а й кілька напівпідвальних кімнаток, куди періодично вселялися і звідки так само періодично зникали всі бердичівські маргінали – жебраки справжні, жебраки-симулянти, крадії, лжепророки тощо» [4, с. 15].

Образ дому, в якому просторова парадигма є домінуючою, сприяє формуванню загальної структури твору, де переважало моральна, емоційна сторона, що має метафоричне забарвлення верху – низу, Раю – Землі – Пекла. В міфопоетичній моделі світу така триєдність символізує не лише внутрішнє наповнення стосунків мешканців будинку Торгової, 4, а й моделювання загальнолюдських взаємин. Поділ на яруси не є однозначним: Верх, Рай і Святі – це зовні позитивний, «ідеальний» простір, Середина, Земля – нейтральний і безликий простір, а Низ, Пекло і грішники – негативний і таємничий. Яруси проживання в домі сприяли формуванню не лише соціального статусу мешканців, а породжували ще злість і ненависть мешканців один до одного. Витворивши таку структурно-диференційовану колізію обмеженого простору будинку, який в арифметичній прогресії наповнюється все новими змістами, названий автором «домом-деревом», набуває одночасно якісно полярної семантики, втілюючи трактування світобудови та її недосконалості. Хронотоп дому виступає у певних часо-просторових зв'язках (відтворено події протягом століття), соціальних позиціях, поліфонічних узагальненнях.

Зовні просторовий вимір не передбачає логічної прямої рухової напрямленості, але всередині «це був єдиний цілісний організм, ізольований від решти світу, така собі маленька держава в державі» [4, с. 16], що співвідноситься з увлеченнями про інший, паралельний світ з безконечними лабіринтами-ходами та привидами минулого. Головна героїня, повертаючись

у цей «часо-просторовий клубок» [4, с. 18] прагнула не зовнішньої гармонії, яка на перший погляд була досягнута (Ірина Ревуцька була успішною бізнес-леді), а синкретизму внутрішнього світовідчуття та самоусвідомлення жінки в реальному зовнішньому світі. Тому Марина Гримич вдається до руху по спіралі, де просторовий компонент детермінує вертикальну площину світового дерева, де «будинок-химера» [4, с. 35] є інваріантом цього сакралізованого осердя і виступає певною символічною площиною виміру психологічних, етико-естетичних градацій – «Торгова, 4 – це ключове місце її життя, навіть його матриця» [4, с. 48], «це дім-дерево, який живе в ній, підказує правильні рішення» [4, с. 157].

Внутрішня структура твору позначається все більшим психологізмом, драматичною насиченістю, ретроспективністю, спробою осмислити такі категорії, як добро і зло, злочин і кара, гріх і спокута, вірність і зрада, особистісне і суспільне. Головна героїня Ірина, потрапивши назад у свій простір, віднаходить втрачену Фріду. Вона зображується в постійному напруженні, і прозаїк щоразу знаходить способи відчутно й зримо передавати це існування «на грані». Жінка, несучи в собі паросток дому-дерева, інтуїтивно все свідоме життя слідувала правилам і законам, що були закладені в будинку на Торговій, 4 – «У ній пробуджувалося дерево, яке довгі роки спало в зимовій сплячці, так довго, що Ірина вже забула про його існування» [4, с. 182].

Блукаючи ходами дому-химери, вона йшла лабіринтами власної пам'яті і прагнула віднайти втрачену колісь внутрішню рівновагу. Героїня міркує над пройденим етапом, намагаючись об'єктивно оцінити власну позицію й визначити майбутній шлях. У структурі тексту поєднано початок дистанції, етапи її проходження та становлення, результати, досягнення і втрати. Тому для збагачення художньої думки, осмислення дійсності в її суперечностях Марина Гримич використовує такі засоби: потік свідомості героїні, внутрішні монолози, сни, листи, загублені документи, ретроспективний план зображення, що не лише сприяє цілісності структури тексту, але й увізразнює особистісний простір героя.

У романі «Фріда» дії локалізуються до вже означених нами «вертикальних» символічних образів. Для Фріди-Ірини топос дому – це усвідомлення власного Я. Оскільки дім у системі символічно-екзистенційних вимірів буття людини в світі концентрує в собі все розмаїття значень, пов'язаних із сімейним життям, подружнім коханням, любов'ю батьків до дітей та дітей до батьків, спільною працею та життям у всіх його буденних та святкових виявах за стінами, що бережуть родинне тепло [7], то, втративши його, Фріда автоматично втрачала можливість прожити повноцінне життя.

Таким особливим локальним топосом у романі «Фріда» представлено не реальний географічний простір української провінції, а відтворено особливий настрій, що наповнював цей простір. Тому можемо говорити, що простір у творі «моделює різні зв'язки картин світу: часові, соціальні, етичні тощо» [9, с. 622]. Але письменниця пішла далі в просторових возях, розширивши їх до психологічних та філософських меж.

У тексті хронотоп Дому посідає неоднозначне місце, еволюціонуючи в свідомості головної героїні до трансцендентних меж. Олюднюючись він переходить від однієї якості до іншої: спочатку це свій простір спогадів, потім – чужий, ворожий, мертвий, а вкінці роману – знову свій повернений. Шлях, який долає Ірина-Фріда, має ініціаційне значення, оскільки будинок стає не лише світосприйняттям головної героїні, а й відкриванням таємниці колишніх мешканців, завдяки старим бухгалтерським книгам та листам. Тому простір отримує духовне наповнення й образне вираження людського відчуття, а відтак стає формою образного переживання.

Тому дослідження часопросторових зв'язків у творчості Марини Гримич потребує подальших наукових досліджень, що дасть можливість побачити самотність цієї непересічної письменниці в представлений нею вербально-естетичній картині світу, оцінити її внесок у систему художніх засобів, визначити загальні закономірності й провідні тенденції розвитку сучасної української літератури.

Отже, художній світ у романі «Фріда» становить собою «зашифровану» онтологічно-буттєву модель універсуму, де наявний трагічний конфлікт ідеалу та дійсності.

Література:

1. Бахтин М. М. Формы времени и хронотопа в романе. Очерки по исторической поэтике / М. М. Бахтин // Литературно-критические статьи. – М. : Художественная литература, 1986. – С. 121–291.
2. Бахтин М. М. Эпос и роман / М. М. Бахтин – С-П. : Алтейя, 2000. – 301 с.
3. Булгакова А. А. Топика в литературном процессе : пособие / А. А. Булгакова. – Гродно : ГрГУ им. Я. Купалы, 2008. – 107 с.
4. Гримич М. Фріда : [роман] / Марина Гримич. – К. : Дуліби, 2012. – 188 с.
5. Западное литературоведение XX века [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.intrada-books.ru/mahov/topos.html>
6. Левченко М. Эпос і людина. Літературно-критичний нарис / М. Левченко – К. : Радянський письменник, 1967. – 256 с.,
7. Лівінська О. В. До свого дому не пізно й опівночі, або архетип дому в українській художній літературі [Електронний ресурс] / О. В. Лівінська // Мультиверсум. Філософський альманах. – К. : Центр духовної культури, 2004. – № 44. – Режим доступу : http://www.filosof.com.ua/Jornel/M_44/Livinska.htm
8. Літературознавчий словник-довідник / Ред. Р. Т. Громяк та ін. – К. : ВЦ «Академія», 1997. – 750 с.
9. Лотман Ю. М. Художественное пространство в прозе Гоголя / Ю. М. Лотман // О русской литературе: статьи и исследования (1958–1993): История русской прозы. Теория литературы. – С-Пб. : Искусство, 1997. – С. 621–658.
10. Мотылева Т. Л. О времени и пространстве в современном зарубежном романе / Т. Л. Мотылева // Ритм, пространство и время в литературе и искусстве. – Л. : Наука, 1974. – С. 186–200.
11. Успенский Б. Поэтика композиции / Б. Успенский. – С-Пб. : Азбука, 2000. – 348 с.
12. Філоненко С. Концепція особистості жінки в українській жіночій прозі 90-х років XX століття: [монографія] / С. Філоненко. – Ніжин : ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2006. – 156 с.

УДК 82.0:811.112.2

В. Б. Стернічук,

Луцький національний технічний університет, м. Луцьк

ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ ЯК АСПЕКТ СТРУКТУРНОЇ САМООРГАНІЗАЦІЇ НІМЕЦЬКОМОВНИХ ТВОРІВ (НА ПРИКЛАДІ ТВОРЧОСТІ Ф. ДЮРРЕНМАТТА)

У статті розглядається інтертекстуальний аспект творчості Фрідріха Дюрренматта, становлення літературного та епістолярного діалогів, діалогізму художніх творів. Діалогізм творчості Фрідріха Дюрренматта – це елемент текстової та життєвої організації. Інструментом впливу для розв'язання та висвітлення стосунків зі

світом автор обрав театр гротеску. Фрідріх Дюрренматт створив складну діалогічну конструкцію гри із читачем. Високий рівень інтертекстуальності творчості швейцарського письменника, нетрадиційність викладу створюють ефект полілогу авторського Я та суспільства, головного Я-героя та читачів.

Ключові слова: комунікація, діалог, творчість, інтертекстуальність, театр, автор, адресат, читач.

ИНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТЬ КАК АСПЕКТ СТРУКТУРНОЙ САМООРГАНИЗАЦИИ ПРОИЗВЕДЕНИЙ Ф. ДЮРРЕНМАТТА

В статье рассматривается интертекстуальный аспект творчества Фридриха Дюрренматта, становление литературного и эпистолярного диалогов, диалогизма художественных произведений. Диалогизм творчества Фридриха Дюрренматта – это элемент текстовой и жизненной организации. Инструментом воздействия для решения и озвучивания проблем автор выбрал театр гротеска. Фридрих Дюрренматт создал сложную диалогическую конструкцию игры с читателем. Высокий уровень интертекстуальности творчества швейцарского писателя, нетрадиционность повествования создают эффект полилога авторского Я и общества, главного Я-героя и читателей.

Ключевые слова: коммуникация, диалог, творчество, интертекстуальность, театр, автор, адресат, читатель.

INTERTEXTUALITY AS AN ASPECT OF THE STRUCTURAL SELF-ORGANISATION OF F. DURRENMATT'S WORKS

The article deals with the intertextuality aspect of works Friedrich Durrenmatt, the forming category of epistolary and literature dialogues, dialogic of fiction. Dialogue of creativity by Friedrich Durrenmatt – it is an element of textual and vital organization. The author has chosen theatre of grotesque as an instrument for solving and scoring problems. Friedrich Durrenmatt has created complicated dialogical construction of games with the reader. The high level intertextuality of works by Swiss writer, non traditional nature of narration create an effect of polylogue with author and the society, the main hero and readers. All the works of the writer is a continuation and addition of previous arguments, it is polylogue of separate mosaics with only one entity. In this connection, the writer addresses the reader with a request to read carefully between the lines, do not miss the details, read in a strictly fixed sequence. Intertext changes the role of the latter and since that time the reader is a co-author of contents of the work of art. Besides intertext is forming another method of reading that destroys text linearity so long as each intertextual reference is a place for alternative: to go on reading or to apply to the text-primary source, thus the reader behaves as a player. The author is also a player, which besides playing with the addressee is playing with other authors, that is why intertext has some character of competition.

Key words: communication, dialogue, creation, intertextuality, theatre, author, addressee, reader.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими завданнями. Швейцарська німецькомовна література повоєнного періоду розвивалася в умовах політичної кризи у країні, яка в роки Другої світової війни фактично була закритою територією і дотримувалася позиції нейтралітету. Завданням письменників та письменництва стала пропаганда політичного успіху й «гармонії» німецької Швейцарії. Її ізоляція та політичний вакуум пробудили в інтелігенції нові сили, щоби виступати проти нав'язаної політичної ідеології, проти стійкої традиції, яка відкидала все нове. Тому не видається дивним, що саме в ці роки письменство в Швейцарії стає поважною професією. Адже тільки в такий спосіб можна було вести бесіду із суспільством, задля пошуку спільного конструктивного діалогу.

Творчість видатного швейцарського митця Фрідріха Дюрренматта (Friedrich Dürrenmatt, 1921–1990) є підтвердженням цієї тези. Саме він своєю екстраординарністю у прозовій творчості та використанням жанру посів чільне місце на олімпі західноєвропейського літературного письменства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З огляду на багатогранність, неоднозначність, самодостатність творчості Дюрренматта у німецькомовному літературознавстві створено цілий корпус дюрренматтознавства. Проблеми ідентичності, філософії, психоаналізу, поетику драматургії у творчості письменника розглядали у своїх працях Г. Л. Арнольд, Е. Брок-Зульцер, Г. Люті, М. Крафт, Г. Кнапп, Я. Кнопф, М. Зальцман та багато інших німецькомовних літературознавців. Дослідженню власне біографії Дюрренматта, головних векторів його творчості присвячені монографії Яна Кнопфа «Ф. Дюрренматт» (1976, 1988), «Драматург Фрідріх Дюрренматт» (1987), аналіз драматургії був здійснений Гансом Бенцігером («Фріш та Дюрренматт», 1960). Питаннями філософських аспектів прози письменника, її інтертекстуальності займалися П. Бюлер, М. Вебер, І. Вірц, Р. Грім, Р. Пробст, П. Рустергольц.

В Україні із творчістю Фрідріха Дюрренматта пов'язані наукові зацікавлення Євгенії Волощук [1], Зої Кучер[3], Дмитра Затонського [2].

Мета та завдання статті – дослідити інтертекстуальні зв'язки німецькомовних творів Дюрренматта, прослідкувати становлення життєвого та літературного діалогів, діалогізму прози та форми вираження.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. Постає швейцарського класика Фрідріха Дюрренматта у спілкуванні зі світом літератури, своїм власним Его, способами самовираження та самореалізації власного творчого потенціалу видається неоднозначною та багатогранною. Його перші літературні спроби були, на думку Г. Бенцігера, сміливими та рішучими, а творчий потенціал – мультижанровий (прозаїчні твори, комедії, трагедії, есеї, радіоп'єси, детективи), багатогранний та репрезентативний [4, с. 157]. «Він одночасно легкий та важкий. Важкі маси рухаються загалом повільно. У Дюрренматта вони мають швидкість легкості. Цей факт робить його мистецтво для самого себе та для нас небезпечним. ... Міщ селянина поєднується у нього зі жвавістю інтелектуала, однак не завжди миролюбно. Інтелектуал у ньому іноді імпонує селянину, а селянин мстить за це інтелектуалу. Однак, де вони зустрічаються, там виникає щось надто особисте та швейцарське» [Брок-Зульцер, цит за: 4, с. 136].

Розглядаючи творчість швейцарського письменника Дюрренматта крізь призму діалогічності, у першу чергу потрібно звернути увагу на ранню прозу. Короткі оповідання «Різдво» («Weihnacht», 1943), «Кат» («Der Folterknecht», 1943), «Ковбаса» («Wurst», 1943), «Син» («Der Sohn», 1943), «Старий» («Der Alte», 1944/45), «Образ Сізіфа» («Das Bild des Sisyphos», 1945), «Директор театру» («Der Theaterdirektor», 1945), «Пастка» («Die Falle», 1947), «Пілат» («Pilatus», 1947), «Місто» («Die Stadt», 1947), «Собака» («Der Hund», 1951), «Тунель» («Der Tunnel», 1952), «Із записів охоронця» («Aus den Papieren eines Wärters», 1952) вражають своєю фабулою, формою, мовними засобами тощо. Уже в самих назвах творів реалізується комунікативний задум письменника – вразити читача, звернути увагу на свій біль, який є універсальним для людини, що відчуває себе відчуженою в суспільстві. Зацікавлений читач гіпотетично потрапляє в складний лабіринт-пастку – модель дійсності за Дюрренматтом, у якій відбуваються абсурдні речі, що призводять до людської деградації.

Варто наголосити на тому, що модель лабіриту у творчості швейцарського письменника слугує «одним із принципів організації тексту» (З. І. Кучер). Він (лабіринт) всюди переслідує своїх героїв як неминучий фатум (тунель, місто, камера тортур, катакомба), як перешкода на шляху до самого себе, свого втраченого Я. Письменник пояснює у своєму есеї «Драматургія лабіриту» (1972) власне розуміння цього концепта, тим самим «позатекстово» допомагає читачеві розкрити свої

наміри, а це ще один зі способів налагодження діалогу із читачем. Показовим видається і той факт, що оселя Дюрренматта чимось нагадувала лабіринт. Саме у своєму лабіринті-оселі за допомогою власноруч змайстрованого телескопа письменник спостерігав за планетами та сузір'ями. Дюрренматтівська любов до астрономії знайшла відображення у п'єсах «Портрет планети» (1970), «Янгол приходять у Вавилон» (1953) тощо.

Гротескні мотиви ранньої прози Дюрренматта доповнювали експресивні графічні роботи автора. Вони були своєрідною репрезентативною авторською передмовою до творів. Графічні супроводи можна вважати, на думку Георга Герстера, повноцінними, однак експериментальними «писемними творами» («Schreibstücke»). На наше переконання – це ще один із прийомів налагодження конструктивного діалогу з читачем, що перегукується із фрїшівською «кольоровою корекцією» щоденників.

Отже, ранні твори Ф. Дюрренматта виконують роль «тематичної афіші». Вони називають головних героїв («Romulus der Grosse»), їхню діяльність («Die Physiker»), події («Die Ehe des Herrn Mississippi»; «Der Besuch der alten Dame») тощо. Дотримання принципу інтригуючого небагатослів'я у назвах разом з авторською графікою створюють ефект передтекстового діалогу із читачем та посилюють читацьку інтенцію.

Авторське Я письменника та драматурга Дюрренматта у діалозі з читачем, публікою, дійовими особами п'єс, персонажами інших творів завуальоване. Заперечуючи факт голого документу та біографії у відтворенні дійсності, письменник відсторонюється від неоромантичної традиції та, замість «відтворювати», моделює дійсність по-своєму. Дійсність, за Дюрренматтом, виявляється в парадоксі. Змішування міфічних сюжетів, біблійних мотивів, історичних фактів та гротескна манера їхньої подачі створюють високий ступінь інтертекстуальності творів швейцарського класика. Інтертекстуальні відсилання розширюють семантичні межі тексту, а головне, що інтертекстуальні форми – алюзія, ремінісценція, парафраза, наслідування, стилізація, травестія, пародія – у Дюрренматта віддзеркалюють «чужі слова», які насправді є вираженням авторської думки у творі та способом комунікативного акту.

Дюрренматтівські алюзії, ремінісценції тощо формують у читача «ігрове ставлення до тексту» (С. Жигун), випробовують інтелект читача. Прикладами міжтекстових зв'язків, себто діалогу, слугують: повість «Грек шукає гречанку» («Grieche sucht Griechin», 1955), де образ давньогрецького поета та воїна Архілоха у Дюрренматта «приміряє на себе» службовеця Архілохос; оповідання «Пілат», де використано біблійний мотив розп'яття Христа; в оповіданні «Різдва» – легенда про народження Христа, алюзія причастя; в основу «Мінотавра» покладено відомий давньогрецький міф і т. д.

На перший погляд складається враження, що Дюрренматт уникає експліцитного втручання у власні тексти та що діалоги із читачем – це репрезентовані діалоги, почуті нами з уст алегоричних героїв драматичних творів. Однак високого ступеня автореферентності (відсилання до самого себе) набули у письменника коментарі, або ж «постремарки» (О. Срьоменко). Автор стає ще й коментатором власних творів. Хоча свої ремарки Дюрренматт вибудовує тезисно й лаконічно, вони почасти носять характер словникової або ж звучать як крилаті вирази, але їхню текстоорганізуючу та комунікативну роль важко переоцінити. Ми можемо їх розцінювати як необхідний зв'язок із читачем, як своєрідну «інструкцію для читання Дюрренматта», за допомогою якої читач буде правильно інтерпретувати текст.

Такі Anmerkung'и Дюрренматта містять «Ромул Великий», «Співучасник», «Візит старої дами», «Метеор», «Фізика» тощо. У ремарках до «Метеора» (20 ремарок) та у передмові до твору письменник міркує про ідею комедії: *«Im Mittelpunkt steht ein sterbender Mensch von heute. Das Bewusstsein des nahen Todes verleiht ihm eine ungeheure Kraft, eine Kraft der Zerstörung. Angesichts des Todes übersteigt sich sein Individualismus, jede gesellschaftliche Bindung fällt dahin. Ich zeige, dass Nihilismus keine Lehre, sondern eine Haltung des Menschen ist. Der Meteor heißt das Stück. Ein Meteor wird bekanntlich, wenn er in die Lufthülle der Erde eintritt, ungeheuer erhitzt, und er entwickelt einen phantastischen Glanz, ehe er erlöscht!»*¹ [5, с. 25] При цьому зауважує, що критичні відгуки та дискусія щодо твору можливі тільки після вдумливого читання позатекстових або ж передтекстових ремарок, написаних ним же.

Настанови-ремарки Дюрренматта для читачів та критиків виявляються доречними, оскільки всі вони (ремарки) взаємопов'язані на текстовому рівні та виконують функцію додаткового джерела для розкриття особистості письменника і його творчих задумів. Часом такі коментарі можуть займати в декілька разів більше обсягу, ніж сам твір, як скажімо, у п'єсі Дюрренматта «Mitmacher» («Співучасник»).

Ще однією особливістю текстів Дюрренматта є їхня взаємоперехідність, циклічність та схематичність. Письменник часто звертається до попередніх сюжетів для того, щоб надати їм нового змісту, нової інтерпретації та використати в новому жанрі. У такий спосіб виникали «блукуючі сюжети», які були окремими елементами мозаїк вміло сконструйованого інтертексту. Однак літературний прийом Дюрренматта часто викликав звинувачування у творчій бездіяльності та переписуванні попередніх творів, що було безпідставним.

Перш ніж потрапити до редакції, твори письменника випробовувалися сценою. Процес інсценізації був лакмусовим папірцем у сприйнятті твору майбутнім читачем та моментом живого діалогу драматурга з публікою. Новаторські ідеї щодо сценічних жанрів (трагедії та комедії) Дюрренматта знайшли своє відображення у його першій теоретичній роботі «Театральні проблеми» («Theaterprobleme», 1954). Письменник не вважав себе теоретиком жанрів та стверджував, що літературно-критичні статті пише виключно задля захисту від нападів критиків. У «Театральних проблемах» Дюрренматт назвав можливості та способи реалізації сценічної гри. Вирізняючи з-поміж усіх жанрів комедію, драматург писав до драматичних творів блискучі діалоги, які долали монологічність та спонукали до нової комунікативної ситуації, до провокацій та експерименту: *«Muss der Dialog aus einer Situation entstehen, so muss er in eine (andere) Situation führen. Der dramatische Dialog bewirkt ein Handeln, eine neue Situation und somit ein neuer Dialog, usw. <...> Sinn des Dialogs ist es nicht nur den Menschen zum handeln oder erleiden zu bringen, sondern auch in die große Rede zu münden, in die Erklärung seines Standpunktes»*² [5, с. 39].

Сцена завжди була для Дюрренматта найкращим інструментом письменницького впливу. Він вважав художню прозу ілюстрацією світогляду та набутих наукових знань, де автор втрачає свій суверенітет. Комедія ж, на його переконання, не спотворює дійсність, як це робить белетристика, а тільки дозволяє людині бути самою собою, почуватися вільно, як у розмові із другом. Тим самим комедія відновлює довіру читача (глядача), залучає до співучасті, викликає сміх (а сміх, за

¹ «У центрі оповіді – чоловік, який помирає. Усвідомлення близької смерті додає йому дивовижної сили, сили знищення. Перед обличчям смерті підвищується його індивідуалізм та розривається суспільний зв'язок. Я демонструю, що нігілізм – це не вчення, а самовладання людини. Твір має назву «Метеор». Метеор, як відомо, утворюється тоді, коли потрапляє в атмосферу землі, сильно розжарюється, утворює фантастичний блиск, доки не згасне».

² «Якщо ж діалог повинен виникати із ситуації, то він має і призводити до іншої ситуації. Драматичний діалог сприяє вчинкам, новій ситуації, а отже, і новому діалогу. Сенс діалогу не тільки в тому, щоб спонукати до дії та до страждання, але й у тому, щоб вливатися в розмову, у поясненні своєї позиції».

Дюрренматтом, – це свобода людини), суспільну дійсність перетворює на театральну, створює провокацію і, як результат, – отримує комунікативний вияв у відповідь – реакцію глядача (сміх чи сльози).

Драматичним творам швейцарського письменника притаманна багаторівнева форма діалогічності. Наслідуючи традиції класичної драми, Дюрренматт створив потрібну дистанцію для взаємної та близької комунікації автора й читача, героїв та глядача тощо. Самопредставлення дійових осіб, введення персонажів-коментаторів, залучення хору, авторські репліки (ремарки), запитальні звертання героїв до глядача (читача) – всі ці елементи єдиної діалогічної мозаїки мають сигналізувати одне: автор не хоче залишити байдужим жодного глядача, у пріоритеті – доля окремої людини.

Ф. Дюрренматт працював для сцени, жонглюючи власною драматургією, створював особливі драматургічні «законо», переглядав їх та відкликав, іноді відчував себе дійовою особою, іноді теоретиком жанрів. Однак, як зауважив Ганс Бенцігер, «він писав німецькою в країні, в якій не всі розмовляють німецькою, а здебільшого діалектом; а це те ж саме, що битися головою об стіну; однак робив він це палко, із пристрастю, вважаючи, що стіни для того й пристосовані» [4, с. 217].

Вважаючи письменництво професією (Schriftstellerei als Beruf), на відміну від Фріша (для якого письменництво було покликанням), Дюрренматт застерігав колег, що немає нічого гіршого, як переоцінювання ролі мистецтва. На його переконання, у письменника маленької держави низький поріг сприйняття реалістичної дійсності, позаяк він (письменник) отримує для творення маленький простір та схожі характери. Тому і змушений революційним шляхом за посередництва театру, рампи та критичної публіки створювати нову модель світу. Головним інструментарієм впливу та конструктивного діалогу Дюрренматт обрав театр, телебачення та радіо. Замість спостерігати за дійсністю, він конструював її, показував людей, а не маріонеток, зображав світ, а не алегорію.

Дюрренматт був переконаний, що письменники своїми серйозними творами не в змозі зачепити тиранів планети, бо насправді тирани бояться лише одного – глузування й іронії. А він саме той автор, хто суспільну дійсність людини перетворює на карнавальне театральне дійство, анонімну публіку – на спільників тощо. Таким чином, будучи, за словами самого письменника, тільки діагностиком, а не терапевтом, він знаходив свої засоби й форми для спілкування та впливу. Абстрагуючись від презентації власного «Я» та переписування фактів, Дюрренматт відкрив можливість проникнути у світ нових візій, «дозволив зазірнути за куліси» парадоксів, абсурду, іронії, сарказму, пародій, балаганних жартів. Усе для того, щоб жоден читач (глядач) у дистанційній розмові зі своїм автором не залишився наодинці, тримаючи на собі особистий та суспільний тягар.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок. Отже, творчість Ф. Дюрренматта – це елемент текстової та життєвої організації. Дюрренматт знайшов своє покликання в театрі гротеску. Тільки завдяки «die Kunst der Moralisten» (мистецтву моралістів) знаменитий драматург отримав важелі суспільного впливу, однак ніколи не намагався змінити людей та суспільство. В його діалозі – сподівання «песимістичного гуманіста» Дюрренматта на те, що за стіною лабіринту продовжує існувати життя. Людство має шанс знайти вихід, мандруючи тунелями лабіринту, однак допоки для цього, на думку класика, суспільству «потрібна лише діста, а не операція».

Література:

1. Волощук С. У пошуках утраченого гуманізму: нарис про драматургію Ф. Дюрренматта / Євгенія Волощук // Вікно в світ. Зарубіжна література: наукові дослідження, історія, методика викладання. – К., 2002. – № 1. – С. 87–98.
2. Затонский Д. В наше время. О зарубежной литературе XX в. / Дмитрий Затонский. – М.: Сов. писатель, 1979. – 431 с.
3. Кучер З. І Особливості поезики та проблематика прози Ф. Дюрренматта : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.04 – л-ра зарубіж. крайн / Кучер Зоя Іванівна ; Дніпропетровський нац. ун-т. – Д., 2003. – 169 с.
4. Bänziger H. Frisch und Dürrenmatt / Hans Bänziger. – 7., neubearb. Aufl. – Bern ; München u.a. : Francke Verlag, 1976. – 312 S.
5. Christman P. Fridrich Dürrenmatt mit besonderer Betonung seines dramatischen Werkes («Romulus der Große», «Die Physiker», «Ein Engel kommt nach Babylon», «Der Meteor», «Der Besuch der alten Dame», «Die Panne», «Der Richter und sein Henker» und «Theaterprobleme») / Patrick Christman. – München : GRIN Verlag, – 2004. – 71 S.

УДК 811.111'38:801.6:328(410)

О. В. Стингач,

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова, м. Одеса

ЛЕКСИКО-СТИЛИСТИЧНІ ТА ПРОСОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МОНОЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ БРИТАНСЬКИХ ПАРЛАМЕНТАРІВ

Подане дослідження присвячене комплексному аналізу лексико-стилістичних та просодичних (темпоральних) особливостей монологічного мовлення британських парламентарів у Палаті громад з урахуванням гендерного фактору. У роботі описано характерні ознаки стилю усного політичного виступу (ораторського стилю). Виділено найбільш частотні лексико-стилістичні засоби, які сприяють підвищенню ступеня впливу на адресата. Методом перцептивного аналізу досліджено темпоральні особливості чоловічого та жіночого парламентського мовлення, зокрема вивчено частотність, характер та тривалість пауз.

Ключові слова: лексико-стилістичні засоби, просодичний, темпоральний, перцептивний аналіз, гендерний фактор.

ЛЕКСИКО-СТИЛИСТИЧЕСКИЕ И ПРОСОДИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ МОНОЛОГИЧЕСКОЙ РЕЧИ БРИТАНСКИХ ПАРЛАМЕНТАРИЕВ

Данное исследование посвящено комплексному анализу лексико-стилистических и просодических (темпоральных) особенностей монологической речи британских парламентариев в Палате общин с учетом гендерного фактора. В работе описаны отличительные характеристики стиля устного политического выступления (ораторского стиля). Выделены наиболее частотные лексико-стилистические средства, усиливающие степень воздействия на адресата. Методом перцептивного анализа исследованы темпоральные особенности мужской и женской парламентской речи, в частности изучены частотность, характер и длительность пауз.

Ключевые слова: лексико-стилистические средства, просодический, темпоральный, перцептивный анализ, гендерный фактор.

LEXICO-STYLISTIC AND PROSODIC PECULIARITIES OF MONOLOGUE SPEECH OF THE BRITISH PARLIAMENTARIANS

The article is devoted to a complex analysis of lexico-stylistic and prosodic (temporal) peculiarities of the British parliamentarians' monologue speech in a gender aspect delivered in the House of Commons. The immediate research study

is intended to reveal the distinctive features of the political oratorical style. The main characteristic of oratorical style is persuasion achieved by means of both logical argumentation and emotional appeal. Political speech, which belongs to the publicistic (oratorical) functional style, normally combines features of conversational, academic and declamatory styles. Modern linguists refer to this phenomenon as «style blending», which is aimed at influencing the listener, for instance, through creating an illusion of informal and friendly conversation. The carried out investigation also allows to define the predominant lexico-stylistic means, which contribute to producing a more powerful impact on the addressee. As far as lexico-stylistic devices are concerned, different types of parallelism and metaphors prevail in the speech of both male and female parliamentarians. The conducted perceptive analysis was aimed to investigate the temporal peculiarities of male and female parliamentary discourse, namely: frequency, character and duration of pauses. With regard to temporal peculiarities, the most frequent are syntagmatic pauses of short and medium duration. Male MPs have been proved to employ temporal means more effectively, than female ones, to produce communicative impact (higher percentage of logical and pragmatic pauses; almost no pauses of hesitation). Female parliamentary speech can be characterized as more emotional and faster.

Key words: *lexico-stylistic means, prosodic, temporal, perceptive analysis, gender aspect.*

Проблема эффективности речевой коммуникации и речевого воздействия является многогранной и чрезвычайно актуальной в современной науке: лингвистике, социологии, психологии, риторике и философии. Во многом это связано с интенсивным и экстенсивным развитием политических, экономических и межкультурных отношений в современном мире, а также со стремлением современного общества к усовершенствованию и развитию эффективности человеческой деятельности во всех отраслях.

В последние несколько лет появился целый ряд диссертационных исследований в области английской ораторской и политической речи (А.В. Сотников [8]; Н.А. Коваль [6]; Г.Л. Жуковец [5]; О.И. Голошумова [3]; Е.Н. Ступакова [9] и др.).

Актуальность данной работы обусловлена необходимостью более глубокого и комплексного изучения влияния лексико-стилистических и просодических (темпоральных) характеристик британского парламентского дискурса на эффективность речевой коммуникации с учетом гендерного фактора.

Объектом настоящего исследования являются монологические выступления британских политиков (Крис Эванс, Дэвид Милибэнд, Брайан Бинли, Стелла Кризи, Кэролайн Флинт, Аннет Брук) в Палате общин Великобритании в период с 2011 по 2014 гг.

Предмет исследования составляют лексико-стилистические и просодические (темпоральные) особенности монологической речи британских парламентариев.

Целью данного исследования является описание лексико-стилистических и просодических (темпоральных) средств организации британского политического дискурса с акцентом на гендерный аспект его восприятия.

В соответствии с целью были поставлены следующие конкретные **задачи**:

- описание отличительных черт стиля устного политического выступления;
- изучение лексико-стилистических особенностей речи британских парламентариев;
- проведение перцептивного анализа темпоральных особенностей речи британских политиков, направленного на исследование частотности, характера и длительности пауз с учетом гендерного фактора.

Материалом исследования послужили аудиозаписи и стенограммы монологических речей британских парламентариев, произнесенных в Палате общин Парламента Великобритании (2011 – 2014 гг.). Общий объем звучащего исследовательского материала составил 1 час 20 мин. Общий объем письменного материала составил 30 страниц сплошного текста.

Научная новизна нашего исследования состоит в том, что в работе впервые проводится комплексный анализ лексико-стилистических и просодических (темпоральных) особенностей речи британских парламентариев с учетом гендерного фактора.

Политическая речь понимается в данном исследовании как тексты, объединённые регистром устной политической публицистической речи, входящие в публицистический стиль и являющиеся одним из видов устной презентации. При этом политическая речь имеет свои, отличающие ее от других видов публичной речи, особенности. Известный американский исследователь в области ораторского искусства Э. Джей [2, с. 30] отмечает, что политическое выступление – это не просто передача информации и идей, характерная для других видов ораторской речи, политик должен убедить группу людей: 1) пересмотреть свою позицию; 2) принять или изменить мнение; 3) предпринять какое-либо действие или, напротив, воздержаться от него.

Стиль публичного выступления (ораторский стиль) представляет собой устную разновидность публицистического стиля. Этот стиль характерен для выступлений на политические и социальные темы, а также для торжественных выступлений во время особых случаев (награждения, презентации и т. д.). Политические речи, в свою очередь, могут быть парламентскими дебатами, конгрессами, выборными кампаниями [1, с. 37].

Отличительной чертой стиля публичных выступлений является совокупность двух компонентов: а) аргументация, то есть умение выступающего убедить аудиторию, логично построив свою речь с учетом психологических особенностей аудитории; б) эмоциональное воздействие путем использования определенных стилистических средств языка.

Политическая публичная речь представляет собой *регистр* публичной речи, входящий в публицистический стиль. При этом под регистром, вслед за исследователем Е.В. Яковлевой [10, с. 54], в настоящей работе понимается стиль речи, обусловленный ситуацией. Основным для английской политической речи является ораторский стиль. Однако, она может включать и элементы других стилей речи.

Главной характеристикой стиля публичных выступлений является воздействие и убеждение через аргументирующее и эмоциональное влияние, поэтому оратор старается сделать свою речь предельно организованной и понятной. Как известно, убеждение является также одной из основных характеристик *академического* стиля и *художественной* литературы. Отличие, с нашей точки зрения, состоит в том, что во время публичных речей убеждение достигается не только путём аргументации, как в академическом стиле, или путём эмоционального влияния, как в стиле художественной прозы, но и с помощью прямого ораторского обращения к аудитории, которое часто принимает характер представления.

По мнению И.Р. Гальперина [2], наиболее типичными лингвистическими особенностями устного публичного политического выступления являются: 1) параллелизм (фонетический, лексический, синтаксический); 2) повторение (простое, синонимическое); 3) метафоры и метонимии; 4) использование книжной лексики; 5) использование официальных устойчивых обращений типа: «*My Lords*», «*My hon*», «*Mr. Chairman*», «*Madam Deputy Speaker*».

Вместе с тем, необходимо подчеркнуть, что выступление, в котором использованы лишь традиционные фразы, клише, не может оказывать желаемого воздействия на аудиторию. На наш взгляд, воздействующая сила речи возрастает тогда,

когда она становится неординарной, а правильное сочетание индивидуального и традиционного придаёт политической речи большую убедительность.

В качестве иллюстрации приведём фрагмент из монологической речи представителя Лейбористской партии Британского Парламента, Дэвида Милибэнда (David Miliband 2012), произнесенной в Палате общин: *«I believe, Madam Deputy Speaker, that our absolute requirement in the light of the risks we face, real and serious risks, is to pitch policy – fiscal policy, monetary policy, industrial policy and banking policy – against the tide of the economic cycle. We should be embracing President Hollande, not snubbing him. We should be anti-austerity and pro-reform. That is the right position for Europe and the right position for Britain, because there are no islands in the modern economy»*.

Данный фрагмент маркирован высокой частотностью использования различных стилистических приемов воздействия, что в определенной степени сближает стиль ораторской политической речи со стилем *художественной* прозы. А именно наблюдаются:

– фонетический (*pitch – policy; tide – cycle*), лексический (*risks, policy*) и синтаксический (*We should be embracing... We should be anti-austerity... ; That is the right position for Europe and the right position for Britain*) параллелизм, что делает речь более динамичной и придает ей ритмичность;

– метафоры (*against the tide of the economic cycle; there are no islands in the modern economy*), при помощи которых оратор создает яркие образы и, таким образом, привлекает дополнительное внимание аудитории к излагаемой проблеме реформирования банковского сектора экономики;

– антитезы (*embracing... not snubbing; anti-austerity and pro-reform*), которые также нацелены на стимулирование воображения адресата и, к тому же, могут иметь выраженный иронический эффект;

– стилистический приём обособления, сопровождающийся лексическим повтором (эпифора), направлен на придание особой значимости обособленным элементам (... – *fiscal policy, monetary policy, industrial policy and banking policy – ...*).

Вместе с тем, использование метафоры: *«there are no islands in the modern economy»*, сопровождающееся специальным подъёмом «accidental rise» в середине синтагмы (*mo-*), переносит смысловой центр высказывания и служит в данном случае *индивидуальной* речевой характеристикой Дэвида Милибэнда.

В целом, анализ лексико-стилистических средств показал, что в речи британских парламентариев как мужского, так и женского пола преобладают различные виды (фонетический, лексический, синтаксический) параллелизма (мужчины – 43 %; женщины – 40 %) и метафоры (мужчины – 12 %; женщины – 15 %).

Помимо традиционных свойств публичной речи, перечисленных выше, следует обратить внимание на наличие элементов как *разговорной* речи, так и элементов *академического* (научного) стилей [7]. Современный исследователь М.Ю. Сейранян говорит о «смешении стилей» в рамках ораторской речи, подразумевая имитацию разговорности в устном публичном выступлении [7, с. 132]. Такая имитация вызывает у аудитории иллюзию естественного непринужденного общения, спонтанности выступления, хотя оно тщательно подготовлено [9, с. 68]. На наш взгляд, точнее будет говорить не о «смешении стилей», а о наличии элементов различных стилей внутри одного (публицистического) стиля речи.

Проиллюстрируем фрагмент из монологической речи представителя Консервативной партии Парламента Великобритании Брайана Бинли (Brian Binley 2012), в котором гармонично сочетаются элементы характерные для разговорного и академического стилей речи: *«Oh, it's never gonna happen again. It won't happen on my watch. Sovereign debt might not be limited to the eurozone, but its constraints within the EMU have exacerbated the crisis. Our first priority must be to resist any financial transaction tax»*.

Как видно из примера, говоря о долговых обязательствах Британии и финансовом кризисе в Еврозоне, политик использует комбинацию нескольких стилей речи с целью усиления воздействующей функции на аудиторию: неформальную (разговорную) лексику (*it's never gonna happen; on my watch*) и элементы академического стиля (*Sovereign debt; constraints; have exacerbated; financial transaction tax*).

Таким образом, в политическом выступлении, помимо признаков публицистического стиля речи, могут присутствовать и характеристики разговорного, академического стилей, а также стиля художественной прозы. Такое сочетание позволяет политику сделать свою речь более экспрессивной и, следовательно, повысить эффективность речевой коммуникации.

При проведении перцептивного анализа акцент в данной работе был сделан на исследование особенностей синтагматического членения монологических речей представителей Палаты общин Парламента Великобритании, а именно изучены такие просодические (темпоральные) характеристики, как частотность, характер и длительность пауз с учетом гендерных особенностей речи.

Одним из наиболее важных интонационных компонентов публичных, и в частности политических, выступлений является *пауза*. В современной лингвистической литературе пауза трактуется чаще всего как *временный разрыв* звукового взаимодействия в речевом континууме [1].

По функциональным признакам выделяют синтаксические, логические, эмфатические паузы, а также паузы колебания (гезитации).

Основная функция синтаксической паузы заключается в синтагматическом членении предложения, а логической – в выделении смысловых элементов высказывания. Например: *«As the world demand grows, | so our production should grow»*. (Stella Creasy 2011). Данный пример ярко иллюстрирует взаимодействие грамматических (синтаксических) и интонационных (пауза) средств при передаче смысла речевого высказывания.

Паузы колебания наблюдаются либо когда говорящего перебивают, либо когда он колеблется в выборе языковых средств.

Существует также особый класс преднамеренных пауз, которые по своей природе и функциям не тождественны синтаксическим, логическим паузам и паузам колебания. Подобные паузы называются в литературе прагматическими [1; 11]. Это лингвистически релевантные паузы, реализация которых обусловлена коммуникативной интенцией говорящего и ориентирована на выполнение функции воздействия. Прагматическая пауза не может быть определена лишь как перерыв в звучании определенной длительности, поскольку несет смысловую нагрузку (утверждение, ирония, привлечение внимания и т.д.). В отличие от психологически обусловленной паузы колебания, прагматические паузы являются запланированными и сознательно распределенными в тексте. Примером может служить следующий отрывок из парламентской речи Анетт Брук: *«My honourable friends, | I am not here to criticize your steps but help»*. (Annette Brooke 2013). Прагматическая пауза в этом обращении несет смысловую нагрузку привлечения внимания слушателей, кроме того, употребляя паузу вместе с нисходящим терминальным тоном, оратор подчеркивает свое уважение к аудитории и настраивает на восприятие важной информации.

Итак, согласно результатам перцептивного анализа, представленным в таблице 1, соотношение вышеуказанных видов пауз в монологических выступлениях британских парламентариев с учетом гендерного фактора является следующим:

Таблица 1

Соотношение пауз в монологической речи британских парламентариев с учетом гендерного фактора, в %

Характер паузы	Гендерный фактор	
	Мужчины	Женщины
Синтагматические	51	58
Логические и прагматические	46	35
Хезитационные	3	7

Как свидетельствуют данные таблицы 1, в речи британских политиков как мужского, так и женского пола доминируют синтагматические паузы (51 % и 58 % соответственно). Отметим, что достаточно высокая частотность употребления логических и прагматических пауз в речи парламентариев (мужчины – 46 %; женщины – 35 %), а также незначительный процент хезитационных пауз (мужчины – 3 %; женщины – 7 %) говорит о высокой подготовленности парламентской речи (выступление происходит с опорой на письменный источник).

В целом, исследование частотности и характера пауз позволяет сделать вывод о большей направленности речи мужчин на коммуникативное воздействие посредством использования такого темпорального компонента интонации, как паузация (частотность употребления логических и прагматических пауз (46 %) выше по сравнению с женским дискурсом; практически отсутствуют паузы хезитации (3 %)). Более высокий процент хезитационных пауз в женской речи (7 %) связан, на наш взгляд, с ее повышенной эмоциональностью, что может приводить к потере тематической линии предыдущего отрезка речи.

Также в задаче перцептивного анализа входило изучение длительности пауз в речи британских политиков с учетом гендерного фактора. Полученные результаты представлены в таблице 2.

Таблица 2

Длительность пауз в монологической речи британских парламентариев с учетом гендерного фактора, в %

Длительность паузы	Гендерный фактор	
	Мужчины	Женщины
Короткие	52	62
Средние	39	31
Длинные	9	7

Данные, представленные в таблице 2, выявили схожую динамику, а именно: преобладают короткие (мужчины – 52 %; женщины – 62 %) и средние (мужчины – 39 %; женщины – 31 %) паузы, что объясняется достаточно быстрым темпом речи парламентариев и самой спецификой парламентских выступлений: время выступления ограничено и проходит с опорой на письменный текст. Подчеркнем, что женская парламентская речь характеризуется значительным доминированием коротких пауз (62 %) по сравнению с мужской (52 %), что говорит о более быстром темпе речи.

Итак, полученные результаты комплексного анализа шести фрагментов монологических речей британских парламентариев, общей продолжительностью звучания 1 час 20 мин., позволяют сделать вывод, что наиболее частотными лексико-стилистическими средствами, способствующими реализации функции воздействия на адресата, являются различные виды (фонетический, лексический, синтаксический) параллелизма и метафоры. К темпоральным особенностям парламентской речи относим доминирование синтагматических пауз, а также коротких и средних по длительности пауз. Высокая частотность употребления логических и прагматических пауз в мужской речи (46 %), по сравнению с женской, и практическое отсутствие пауз хезитации (3 %) позволяет говорить о большей направленности речи мужчин на коммуникативное воздействие посредством использования такого темпорального компонента интонации, как паузация. Женская парламентская речь характеризуется более высоким процентом хезитационных пауз (7 %), что связано, на наш взгляд, с ее повышенной эмоциональностью, а также доминированием коротких пауз (62 %), что свидетельствует о более быстром темпе женской речи.

К **перспективам** дальнейшего исследования можно отнести изучение мелодических особенностей речи британских парламентариев в сочетании с темпоральными параметрами и громкостью речи.

Литература:

1. Антипова А. М. Система английской речевой интонации / А. М. Антипова. – М. : Высшая школа, 1979. – 310 с.
2. Гальперин И. Р. Стилистика английского языка / И. Р. Гальперин. – М. : Высшая школа, 1991. – 316 с.
3. Голошумова О. И. Роль интонации и других языковых средств в формировании и оптимизации имиджа политического лидера (на материале публичных выступлений американских политических деятелей) : автореф. дисс.... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / О. И. Голошумова. – М., 2002. – 16 с.
4. Джей Э. Эффективная презентация / Пер. с англ. / Э. Джей. – Минск. : «Афалей», 1996. – 102 с.
5. Жуковец Г. Л. Лінгвориторичні особливості сучасного лейбористського дискурсу Великої Британії : дис.... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Г. Л. Жуковець. – Київ, 2001. – 216 с.
6. Коваль Н. О. Просодичні іміджеві характеристики політичної ораторської промови (експериментально-фонетичне дослідження на матеріалі британського варіанту англійської мови) : автореф. дисс.... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Н. О. Коваль. – Одеса, 2010. – 18 с.
7. Сейранян М. Ю. Роль просодии в реализации риторической ориентированности академической публичной речи (фонетическое исследование на материале британских публичных выступлений) : дисс.... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / М. Ю. Сейранян. – М., 2003. – 202 с.
8. Сотников А. В. Просодичні засоби актуалізації комунікативно-прагматичних інтенцій у британській політичній промові (експериментально-фонетичне дослідження) : дис.... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / А. В. Сотников. – Київ, 2012. – 274 с.
9. Ступакова Е. Н. Национально-культурная специфика взаимодействия просодических и невербальных средств в реализации лекционного текста (на материале британских и американских лекций) : дисс.... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Е. Н. Ступакова. – М., 2002. – 173 с.
10. Яковлева Е. В. Просодические образы в английской речи : дисс.... доктора филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Е. В. Яковлева. – М., 2002. – 404 с.
11. Bolinger D. Intonation and its Parts: Melody in spoken English / D. Bolinger. – Stanford : Stanford University Press, 1986. – 221 p.

Н. С. Стирнік,

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, м. Дніпропетровськ

Д. Г. ЛОУРЕНС – КОМУНІКАТИВНИЙ ПРОВОКАТОР ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті розглядається не мени суперечлива та провокуюча, ніж літературна, публіцистична діяльність Д.Г. Лоуренса на сторінках відомих англійських періодичних видань початку ХХ століття, таких як: «The English Review», «The Evening News», «The Daily Express», «Sunday Dispatch», «Vanity Fair», тощо. Також йдеться про епітажні для того часу думки письменника, який завжди кидав виклик суспільству своїми творами, до якого б жанру вони не належали.

Ключові слова: публіцистика, стаття, преса Англії, масова преса, вечірні газети.

Д.Г. ЛОУРЕНС – КОМУНІКАТИВНИЙ ПРОВОКАТОР НАЧАЛА ХХ ВЕКА

В статье рассматривается не менее противоречивая и провокационная, чем литературная, публицистическая деятельность Д.Г. Лоуренса на страницах известных английских периодических изданиях начала ХХ века, таких как: «The English Review», «The Evening News», «The Daily Express», «Sunday Dispatch», «Vanity Fair» и других. Освещаются также неординарные высказывания писателя, который всегда бросал вызов обществу своими произведениями, к какому бы жанру они не принадлежали.

Ключевые слова: публицистика, статья, пресса Англии, массовая пресса, вечерние газеты.

D.H. LAWRENCE – COMMUNICATIVE PROVOCATEUR AT THE START OF THE XXth CENTURY

The article deals with contradictory and provocative (along with literary) D.H. Lawrence's publicistic activity on the pages of famous English periodicals: «The English Review», «The Evening News», «The Daily Express», «Sunday Dispatch», «Vanity Fair», etc. D.H. Lawrence's career as a journalist started rather late but it was saturated. The writer constantly received the orders from the editors. Successful cooperation with the evening newspaper «The Evening News» excited interest to D.H. Lawrence as a journalist in another printed press such as: «The Atlantic Monthly», «The Vanity Fair», «The Daily Chronicle», «The Metropolitan Magazine», «The Eleventh Commandment», etc. In his articles D.H. Lawrence wrote about the relationships between man and woman, the writer brought up controversial questions: who is right and who is not? whose opinion is important and whose is not? who is the master in the family? who is the main person in the family: man or woman? Moreover, he gives his own answers, a certain food for thought, he made his reader think. The article highlights extraordinary writer's statements who challenged the society with his works no matter what genre they belong to.

Key words: publicism, article, English press, mass press, evening newspapers.

Having been acquainted with the critical heritage (both English and Ukrainian literary criticism) of D. H. Lawrence's creative work, we can agree up to a point that, probably, it was he, the modernist writer, the most discrepant and inconsistently appreciated, the most scandalous and earth-shattering personality among the English literary artists at the beginning of the XXth century. A. Fernihough fairly noted that D. H. Lawrence's «reputation, both literary and personal, has undergone extraordinary vicissitudes, fluctuating more wildly than that of any other twentieth-century British author» [3, p. 1]. Probably none of the artist in England at the turn of the century had such a great number of indignant critics, dirty judgements and comments, constant censures, prolonged assizes of the literary works as D. H. Lawrence, the writer with «erotic reputation» [9, p. xxii]. For critics he was a certain target for attacks because, to their point of views, he was «an enemy for modern civilization» [4, p. 215]. At the start of the twenty-first century D.H. Lawrence was named «once again the outsider he was during his lifetime» [9, p. xxiv], although «he enjoyed being shocking, playing the terrible enfant, adopting the role of the cultural outsider subverting the establishment» [7, p. 10]; probably because of that fact that «he had always felt horribly uncomfortable in the world of literary insiders» [9, p. xxi]. D.H. Lawrence determined his position as «nowhere» [9, P. xxi], in other words the writer held an intermediate position both in literary world and in his small mining village of native Midland. A. Fernihough supposes that D. H. Lawrence «never really belonged to any specific social class, nor indeed to any literary or artistic group» [3, p. 2]. Writer's personality provoked interest also in the circles of the intellectual London, the literary society of which, was rather cruel, the writer did not get proper attention and was disclaimed, «he received nothing but kindness and some slightly patronizing (though helpful) interest» [8, p. 9]. D.H. Lawrence realized that his origin and profession were serious obstacles on the way to this society, «he never became the writer of acknowledge reputation which his early books had suggested he might be» [9, p. xxi].

It is significant that such a wide variety of judgements and opinions about D. H. Lawrence of indignant critics is not surprising. The writer positioned himself as a bold one who threw down a challenge to the society (like teasing the public) with his works and it does not matter what genre they belonged to. He wrote about himself: «I know I'm in a cage, I know I'm like a monkey in a cage. But if anyone puts a finger in my cage, I bite – and bite hard» [7, p. 10]. J. Worthen pointed out D. H. Lawrence himself did not want to be like everybody, he liked being shocking.

In spite of a huge variety of D.H. Lawrence's literary heritage and voluminous Lawretian, there are almost no any researches as for artist's publicistic activity among Ukrainian literary critics. Thereupon we must mention detailed scientific work by foreign honourable scholars as James T. Boulton, M.H. Black, L. Vasey and well-known writer's biographer J. Worthen. We must accent that the rest of D. H. Lawrence's creative work researchers mention and name the writer's essays and articles but there are almost no their wide analyses as the artist's novels, short stories and other works. As the researchers pointed out: «Lawrence's relationship with «journalism» was always problematic» [2, p. xix]. When he wrote as essayist and journalist his «manuscripts frequently reveal considerable rewriting, interlinear additions, the weeding out of repeated words and phrases, and a conscious (usually successful) attempt to meet an editor's request for a specific number of words» [2, p. xx]. Along with D. H. Lawrence's opponents, those who criticized his journalistic work, there were his supporters, those who liked his creative works, who considered artist as a journalist, those who thought about him as a master of literary word of the first rate and as a pattern for both young and skilled journalists: «the articles might well serve as models for young journalists – also for old journalists ... Lawrence was a first-rate journalist» [2, p. xx]. F. M. Ford, the editor of «The English Review», «the finest literary periodical in England, an extraordinary forum of publishing work by Henry James, Tolstoy, Conrad, Hardy and H.G. Wells» word-for-word shouted there were genius in D. H. Lawrence and «asked to see Lawrence in person» as for his texts' publication [8, P. 9-10]. A. Harrison, F. M. Ford's successor in ruling «The English Review», in his letter to the writer wrote that he: «hopes he will continue sending his work» to the magazine [8, p. 11]. «Hymns in a Man's Life», one of the most vivid and memorable of Lawrence's journalistic writings» – it will be written by the literary editor of «The English Review» about last D.H. Lawrence's article «Red Trousers» («Oh! For a New Crusade» – editor's

correction) sent from Switzerland by the writer [2, p. xxiv]. According to D.H. Lawrence's agent Nancy Pearn, he «has gone and been and hit it – meaning the journalistic market» [2, p. 86].

It is also worth mentioning that shocking narrator, D.H. Lawrence was sometimes refused in publishing his articles. Thus, some editors were afraid of printing uncommon for that time articles because of their frankness and sometimes the harshness of the expressions. Even his friend J.M. Murry noticed that «the suppression of the one book made publishers fearful of accepting work from him» [4, p. 215].

Although D.H. Lawrence's career as a journalist started rather late, he constantly received the orders from the editors. Thus, successful cooperation with the evening newspaper «The Evening News» excited interest to D.H. Lawrence as a journalist in another printed press such as «The Atlantic Monthly», «The Vanity Fair», «The Daily Chronicle», «The Metropolitan Magazine», «The Eleventh Commandment», etc. Having a reputation as an obscene writer who challenged social norms, D.H. Lawrence was invited to be published in «The Daily Chronicle», as editorial staff regarded him a «brilliant novelist and short story writer» [2, p. 82]. In May 17th Nancy Pearn (D. H. Lawrence's representative from London literary office) informed the writer that «The Daily Chronicle» was planning to publish series of the articles written by men under the title «What Women Have Taught Me». Editorial board invited D. H. Lawrence to be among six honorable authors (Compton Mackenzie, Andre Maurois, Francis Brett Young, William Gerhardie, Archibald Marshall) who were offered to lead the column in the newspaper. D. H. Lawrence proceeded to work immediately: «he wrote quickly; the manuscript shows signs of haste» [2, p. 81]. In four days D. H. Lawrence will write to Nancy Pearn: «I send a little article for the What Women Have Taught Me series. Maybe they won't like it. Maybe too much tongue in the cheek. But try it on 'em. As you say, it's fun» [2, p. 81]. Thus, in June 15, 1928 D. H. Lawrence's article «That Women Know Best» was accepted to be printed by the editorial staff of «The Daily Chronicle».

It is worth saying that it was something like the competition among editors for having and placing remarkable D.H. Lawrence's works. Thus, the editor of «The Evening News» A. Olley and D.H. Lawrence came to an agreement that «he would not publish with «any other paper» until he had completed five articles for the News» [2, p. 81]. The editorial board of «The Vanity Fair», after publication «Pornography and Obscenity» (1929) «... are keen to discuss a contract for a year [entailing] the delivery of probably one article a month on subjects to be agreed upon, at a sum in the neighbourhood of 40 pounds» [2, p. xxvii]. In its turn, «The Daily Chronicle» attracted and informed the readers about the beginning of the publication on the pages of the newspaper «unique series of Confessions by writers famous for their acute presentation of the character of women» [2, p. 81]. Among these writers there was D. H. Lawrence. Each writer's article in the column about women was preceded by opening address. The fourth article by D. H. Lawrence was presented in such a way: «That Woman Knows Best» is the gist of Mr. D.H. Lawrence's penetrating analysis of woman and the sex relationship. «The only vivid and lively power which is left on the earth – the power of earnest women, is his tribute» [2, p. 82].

In the article «That Woman Knows Best» the writer brings up gender question, also it is said about the relationships between man and woman: who is right and who is not? whose opinion is important and whose is not? whose hands are the reins of power in? D.H. Lawrence's article was based on his parent's relations memoirs. It is said also about men's strength and their intellect. But along with this, in author's opinion, in spite of men's strength, women are more powerful, let it not be physically but morally they are higher, they win and rule men. The writer shared with the reader his child memoirs when he thought that «women and very small children should by nature tremble at the sound of the approaching wrath of the lord and master» [2, p. 83]. He remembered his father (Arthur Lawrence) yelled to his mother (Lydia Lawrence) she had to tremble and be afraid of the sounds of his steps. D.H. Lawrence's mother was an imperious lady and having smiled, she only asked: «Which boots will you wear?» [2, p. 83]. Elder D.H. Lawrence's brother was very clever, he knew Latin and French, was perfect at football and successful in his work. Young ladies adored him. But in spite of such the intellectual superiority, manliness and strong character he was timid before one lady: «he caved in in a minute before mother» [2, p. 84]. In a certain way D.H. Lawrence disturbed British moral norms telling in his articles that «clergymen pretended to be ministers and administrators, but they are in the hands of women» [2, p. 84]. The writer asked the question: how can women manipulate men? If they really have definite mysterious gift, inner voice which shows them how to behave? But subsequently D.H. Lawrence came to the conclusion that women «they don't know the secret of power», «they put up such a superb bravado» [2, p. 84–85]. The writer gives the answer to the question: «there is no absolute right or wrong». In other words, there are no those men or women who are right and who are wrong. Expressing his own point of view, the writer provokes the reader with his opinion, believing that «perhaps the things that one can unlearn from women are more effective than the things one can learn» [2, p. 85].

It is worth mentioning that D. H. Lawrence did not demur so strictly about editor's proofs in his articles (but one may not say this about writer's short stories). Corresponding with Nancy Pearn, D. H. Lawrence wrote he was not against editor's changing the titles of his articles, he even: «made no protest – not even a comment – about the new title» (writer's manuscript variant «When She Asks «Why?» was changed by editor into «The «Jeune Fille» Wants to Know») [2, p. xxi]. But we should not think he was not serious about his publicistic work, just the contrary, he was: «as meticulous in «journalism» as in «creative writing» [2, p. xxi]. Having analysed some of his articles («That Women Know Best» (June 1928, «The Evening News»), «Insouciance» (also «Over-Earnest Ladies», July 1928, «The Evening News»), «Master In His Own House» (August 1928, «The Evening News»), etc. we suppose D. H. Lawrence was an outstanding master of the word in each genre he created in and in the publicistic as well. In his articles we can note a lot of repetitions: separate words, phrases and the whole sentences. We share H. Schvey's point of view that D. H. Lawrence «depicts the relationship between the sexes in mystical terms, often using quasi-biblical language filled with repetition and exclamation to underline the ecstatic tone» [5, p. 126]. In the article «Master in His Own House» emotional influence the reader and D.H. Lawrence's conviction of the truth of his words were achieved by the repetition of the sentence: «A man must be a master in his own house» almost in each extract of the article. To show the reader real men's indifference and insouciance, throughout all the article it is repeated the following phrases: «he doesn't really care», «it doesn't inspire him», «the man is helplessly indifferent about it», «man doesn't want to», «it is indifference on the man's», «men don't really care» [2, p. 99–101]. The key sentence in the article: «Men leave the field to women» sounds like a summerising phrase of men's indifference and reflects the full men's insouciance. Thus, in «Master In His own Home» the author tells the reader all people live following the definite patterns, stereotypes and conventionalities. Generally known phrases: «A man must master in his own house. An Englishman's home is his castle. Two servants are better than one. Happy is the bride who has her own little car in her own little garage» are in our mind and people follow them even without considering the real truth and reality [2, p. 99]. D. H. Lawrence told that «we are born so woolly and swaddled up in mass ideas, that we hardly get a chance to move, to make a real move of our own» and attempted to make the reader not to think as a herd and the whole faceless mass [2, p. 99]. Being a perfect writer, D. H. Lawrence was also a subtle connoisseur of human nature. In the articles he described some situations in different people'

lives, reflecting, may be, the same situation in readers lives. And in such a way D.H. Lawrence made his readers think, he helped them to look at themselves as though from the outside and find the proper way in solving some questions and find the gist.

On the pages of the newspapers D. H. Lawrence brightened controversial questions: «Who is the master in the home?» «Who is the main person in the family: man or woman?» «When does the indifference arise?» Moreover, he gives his own answers, a certain food for thought. It is well-known fact that the key topics of D. H. Lawrence's attention are feelings and love. It did not matter what topic he depicted, one way or another, in the majority cases it was spoken about man-woman relationships. His articles (as the majority of the short stories) were not the exception. The second part of the XIX and the beginning of the XX century was the period of suffragists, women movements for their right to vote. This question was not omitted by D. H. Lawrence. According to some researchers, he was blamed for pejorative attitude to women (for instance, Kate Millet's work «Sexual Politics» (1970)). Speaking about men-women supremacy, D. H. Lawrence is not against «women's bossiness» [2, p. 101]. He is not against women being everywhere she wants and to run the show if she wants and she can do it but he stresses that all her forefront status is only then when men do not care about this point. Showing the reader men's position in the article «Master of His Own House», the author, expressing men's thoughts, tells the following: To be master of his wife, now «his desire is curiously non-existent», «being master of the cool Julia somehow doesn't inspire him, he doesn't really care» [2, p. 101]. And further he goes on: to be master in his own home «is today no problem», «woman bosses the show, it is because man doesn't want to» [2, p. 100]. If women are in Parliament, «it will be simply for the reason that men, energetic men, are indifferent, they don't care anymore about being Member of Parliament and making laws» [2, p. 100]. According to D. H. Lawrence, the problem is deeper: such disharmony and misunderstanding between men and women lies «not in the women's bossiness, but in the men's indifference» [2, p. 101]. The author tells us that we pay our attention and do concentrate our power and emotions on the wrong things. Hence, there is men's indifference, when ladies are too eager to reach their goals and «flood in to fill the vacuum» and «settle like silky locusts» [2, p. 100, 103].

D. H. Lawrence confirmed that young man of that time was not afraid of being ruled by lady, he is afraid of being womanish: «being swamped, turned into a mere accessory of bare-limbed, swooping woman. Swamped by her numbers, swamped by her devouring energy» [2, p. 103]. Having read his another article «Matriarchy» (October 1928, «The Evening News») we may think that Lawrence treated badly towards women, comparing them with insects, locusts and ants. By this comparison the author told there were a lot of women everywhere: «they settle like silky locusts on all the jobs, they occupy the offices and the playing fields like immensely active ants, they buzz round the coloured lights of pleasure in amazing bar-armed swarms» [2, p. 103]. It is D. H. Lawrence's opinion that «we are in for the monstrous rule of women, and a matriarchy» [2, p. 104]. He conducts some historical excursus into ancient times and pointed out that then «in the ancient dawn of history there was nothing but matriarchy» [2, p. 104]. Further the author continues describing matriarchy with all its peculiarities and when men were nameless. He portrays woman cracking the whip, when «the poor trained dog of a man jumps through the hoop», «monstrous regimen of women» as a real «nightmare» [2, p. 104]. And in reader's imagination of woman the portrait of monster is appeared. It can seem women rule, men obey, men are bad and women are good, they concern about everything and men are indifferent. It is on the first sight, but if we look deeper, we can understand that women loaded with all this themselves, they wanted to rule, to be boss, to surpass and men became bad. It is also significant that D. H. Lawrence, almost in all his articles, reflects both sides of the coin. He tries to find the balance in men-women relations. Lawrence proposes not to praise women and humiliate men or vice versa, he suggested returning men's freedom and women's independence. As it is necessary for life of a healthy society, «to keep us organically vital, to save us from the mess of industrial chaos and industrial revolt» [2, p. 106].

Lawrence appealed to live harmonious life without trying to change your partner. In the article «Women Are So Cocksure» (it is unknown if this article was offered for publication in the newspapers but it «may have been a trial run for the published article «Cocksure Women and Hen-Sure Men» (1928) he says: «When woman tries to be too much mistress of fate, particularly of other people's fates, what a tragedy!» [2, p. 117]. The writer gave the reader real examples. His mum, who had been fighting with «the cardinal sin» (alcohol) for all her life, when author's father came back home «in tipsy, she was scarlet» [2, p. 116]. She was too anxious about this problem that D.H. Lawrence and his brothers were sent to the Band of Hope (organization promoting total abstinence from alcohol). She was strict, imperious and «the moral force in the household» [2, p. 117]. She had been fighting with sin for all her life and only at fifty, when «the best part of life was gone», she realized it was for nothing, «she ought not to have been so cocksure» [2, p. 117]. In this article author pointed out not only women should not be self-confident but also «it is dangerous for anybody to be cocksure» [2, p. 117]. D. H. Lawrence addressed to the human beings' instincts and saw a successful men-women co-existence not to be opinionated both men and women as well. The writer believed in his own religion and told: «My great religion is a belief in the blood, the flesh, as being wiser than the intellect. We can go wrong in our minds. But what our blood feels and believes and says, is always true» [1, p. 34].

On the pages of periodicals the writer raised important and burning topics for the discussion by the British society. Expressing his own attitude to the problem, D. H. Lawrence's articles rather often ended with a rhetorical question, giving the opportunity to the readers to think and draw their own conclusion. He was some kind of communicative provocateur, offering not new topics to be discussed in the literary world but new ones in journalism of British periodicals. It is also worth noting D. H. Lawrence's presentation of his literary and journalistic works. They were highly perceptive, psychological and emotional. He made his own innovations. His unusual, conflicting and sometimes shocking articles liberated British people consciousness at the beginning of the XX century. Lawrence's articles were some threat to moral, social and cultural values of puritanical society. Despite that fact that D. H. Lawrence started his journalistic activity in 1928, it was too rich. While his one article was being published in one newspaper, his literary agent negotiated with literary editors from another periodical. Knowing D. H. Lawrence's fame as a scandalous, shocking, extraordinary writer who was not afraid of expressing his rebellious thoughts, newspapers' editors invited the writer to place his articles namely in his issues to get readers' audience, increase their popularity and profit, and also to promote the development of the British mass evening press at the turn of the century.

At first sight, Lawrence's articles could seem as clear and obvious ones. But such a manner of presentation, style of narration that is his distinguishing feature: seeming clearness, when it only seems that everything is realizable. However, later the perception comes that at seeming simplicity of the narration the feeling that something is beyond the comprehension is left and it is worth returning to the reading. Being the skillful master of the word at the beginning of the twentieth century, up to now D. H. Lawrence remains original and complicated author and a certain provocateur in British literary world, challenging and opposing himself to «the G[reat] B[ritish] P[ublic]» [2, p. 81].

References:

1. Black M. D. H. Lawrence : The Early Fiction. Macmillan. – 1986. – 280 p.

2. Boulton J. The Cambridge Edition of the Works of D. H. Lawrence. Late Essays and Articles. – Cambridge University Press. – New York, 2004. – 465 p.
3. Fernihough A. The Cambridge Companion to D. H. Lawrence. Cambridge University Press. – 2001. – 292 p.
4. Murry M. Twentieth-Century Literary Criticism / Ed. by Poupard D. Gale Research Company Book Tower. – 1983. – 602 p.
5. Schvey H. Lawrence and Expressionism / Ed. by Heywood C. D. H. Lawrence. New Studies. London. Macmillan Press. – 1987.
6. Widmer K. The Art of Perversity. D.H. Lawrence's Shorter Fictions. – University of Washington Press. – 1962. – 258 p.
7. Worthen J. D. H. Lawrence. Modern Fiction. – London. – 1991. – 136 p.
8. Worthen J. D. H. Lawrence. A Literary Life. – The Macmillan Press Ltd., 1989. – 196 p.
9. Worthen J. The Life of Outsider. – Penguin Books, 2005. – 518 p.
10. [http://en.wikipedia.org/wiki/The_Evening_News_\(London_newspaper\)](http://en.wikipedia.org/wiki/The_Evening_News_(London_newspaper))

УДК 802.0-56 (075.8)

И. П. Суима,

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, г. Дніпропетровськ

ЭКСТРАЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ ОБУСЛОВЛЕННОСТЬ РЕСПОНСИВНЫХ ПРЕДЛОЖЕНИЙ В ДИАЛОГИЧЕСКОЙ РЕЧИ (НА МАТЕРИАЛЕ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА)

Статья посвящена рассмотрению основных экстралингвистических факторов, влияющих на формирование респонсивных предложений – вербальной реакции на разного рода сообщения – на материале английского языка. Особое внимание уделяется определению понятия респонсивное предложение, которое описывается как специфический тип синтаксических единиц, для которых характерно их особое коммуникативное задание. Рассмотрено влияние экстралингвистических факторов на структуру и семантику респонсивных предложений в диалогической речи.

Ключевые слова: респонсивное предложение, коммуникативное задание предложения, диалогическое единство, вербальная реакция, лингвистические и экстралингвистические факторы.

Екстралінгвістична обумовленість респонсивних речень в діалогічному мовленні (на матеріалі англійської мови)

Стаття присвячена розгляду основних екстралінгвістичних факторів, що впливають на формування респонсивних речень – вербальної реакції на різного типу висловлювання – на матеріалі англійської мови. Особлива увага приділяється визначенню поняття респонсивне речення, що описується як специфічний тип синтаксичних одиниць, що мають їх особливе комунікативне завдання. Розглянуто вплив екстралінгвістичних факторів на структуру та семантику респонсивних речень у діалогічному мовленні.

Ключові слова: респонсивне речення, комунікативне завдання речення, діалогічна єдність, вербальна реакція, лінгвістичні та екстралінгвістичні фактори.

Extralinguistic argumentation of the responsive sentence within the dialogic speech (on the material of the English language)

The article deals with the main extralinguistic factors influencing the structure and meaning of the responsive sentences – verbal reactions to the any types of statements. Among them in the proposed article are considered the following ones: the emotional condition of the speakers, the relations between speakers, having or not having an intention to answer the question, a wish to give more information, then the speaker asks for, a personality of the individual you ask a question, having or not having information you asks for, a situation itself, an intention to bewilder the speaker, to avoid answering the question and, sometimes, a wish to get even some information from the speaker, lack of time for conversation. Particular attention is drawn to the metalinguistic interpretation of the notions «responsive» and «responsive sentence». Responsive sentence is considered as a specific type of sentence according to its communicative task. These speech units have a wide range of differential features, based on the lexical content, functional loading and communicative orientation of the corresponding constructions. To sum up, the responsive sentences are influenced with the extralinguistic factors as well as with linguistic ones during all stages of communication: establishing contact or introducing an issue for a discussing, continuation of the conversation and its logical development, concluding of the communication, presenting of final arguments, drawing to the conclusion.

Key words: responsive sentence, communicative task of the sentence, dialogical entity, verbal reaction, linguistic and extralinguistic reasons.

Респонсивные предложения – функционально значимые синтаксические единицы с коммуникативным заданием вербальная реакция на сообщение любого типа (повествование, вопрос, императив) – в диалогической речи характеризуются тесной связью с предыдущей, инициирующей репликой и их зависимостью от определенных лингвистических и экстралингвистических факторов: *If you finish with this picture today it's going to be a lot less work. – A lot less work for you!; Would you like the galleries and the exhibitions or the sights? – the sights; What are you doing here? – Is it already 3:00?* и т.п.

Согласно Словарю лингвистических терминов, диалог – разновидность (тип) речи, при которой происходит обмен взаимообусловленными высказываниями-репликами. Реплика, которая дает начало разговору, определяет его тему и цель, строится относительно свободно. Эта реплика называется стимулом, так как побуждает собеседника к ответной реплике или действию. Ответная реплика, реплика-реакция, по своему лексическому составу и синтаксической структуре зависит от реплики-стимула. Диалог обычно состоит из чередующихся реплик-стимулов и реплик-реакций. По характеру реакции определяются соответствующие типы диалогов: Д.-противоречие, Д.-синтез (Е. М. Галкина-Федорук), Д.-спор, Д.-объяснение, Д.-ссора, Д.-унисон (А.К.Соловьева), Д.-сообщение, Д.-обсуждение, Д.-беседа (О. И. Шаройко) [5]. Единицей диалога является диалогическое единство – структурно-смысловая общность, текст двух или более участников речи, обеспечивается наличием одной темы, согласием или несогласием собеседников; последовательность взаимосвязанных реплик, объединенных: **1)** накоплением информации по данной теме; **2)** мотивированностью форм; **3)** сцеплением, опорой на предыдущую или последующую реплики. В частности, лингвистами рассматривается специфика вопросно-ответного единства, одного из типов диалогического единства, – структурной разновидности диалогического единства, а именно: фрагмента диалога, состоящего из двух или более информационно связанных реплик, в одной из которых содержится вопрос, а в следующей(-их) – ответная реакция на этот вопрос в соответствии с его содержанием [7, с. 112]. При изучении диалога особое внимание, как правило, уделяется репликам-стимулам [8; 9; 10], особенно, если они являются вопросительными по своему коммуникативному заданию, а не репликам-реакциям. Стимулирующая ре-

плика определяет характер коммуникации, является более независимой, но, реплика-реакция, несмотря на тесную связь с иницирующей репликой, информативнее стимулирующей фразы и характеризуется стилистическим, семантическим, структурным и функциональным разнообразием. Реплика реакция, в большинстве случаев, является не сколько ответом, сколько именно реакцией на вопрос или высказывание и может быть квалифицирована как респонсивное предложение или респонсив – особая синтаксическая единица с особым коммуникативным заданием, выражающая вербальную реакцию на иницирующую реплику. Респонсивное предложение (вербальная реакция) практически всегда обусловлена целым рядом лингвистических и экстралингвистических факторов.

Согласно словарю-справочнику «Термины и понятия лингвистики», экстралингвистические факторы это параметры внеязыковой социальной действительности, обуславливающие изменения в языке как глобального, так и частного характера [6]. Применительно к респонсивным предложениям, можно выделить следующие экстралингвистические причины, обуславливающие структуру и семантику рассматриваемых синтаксических единиц:

– Эмоциональное состояние собеседников (как говорящего, так и «реагирующего», отвечающего на иницирующую реплику): *Hello! How are you? – Let's speak about it tomorrow!; Help me with my home task, please! – Oh, with pleasure!;*

– Характер отношений говорящих между собой: *Nice to meet you! – Nice to meet you too!; And, I am waiting for your interesting story about yesterday's events! – Don't bother me!*

– Отношение собеседников к теме разговора: *Have you ever been at theatre? – I hate it!; What can you tell about this singer? – She sings better than dances!*

– Желание или нежелание отвечать на поставленный вопрос или предоставить запрашиваемую информацию: *And where have you been? – Nowhere, Did you count heads? Eleven, including me; What's your address? – Sorry, but that's strictly confidential.*

– Попытка предложить больше\меньше информации, чем требует собеседник: *Excuse me. Are your parents here? My parents live in Paris., Nothing to Chicago? There's nothing to Chicago, New York, Nashville*

– Особенности характера собеседников: *Can you, please, explain this term again? – I don't like repeating the sane things for several times!; I saw your classmate yesterday? – Really? Who it was? Where? Why did not you tell me earlier?;*

– Знание или незнание запрашиваемой информации: *Any idea how this happened? – No; How late's the restaurant open?- 8:30 every night; Can you show me the way to the nearest bank? – I am not a local citizen, sorry!*

– Ход самой коммуникативной ситуации: *Change 150. Quarters or nickels? – Quarters are fine. You said we'd go for ice cream. – I lied!*

– Желание избежать ответа на вопрос, перевести разговор на другую тему, а иногда, даже и узнать что-то у собеседника: *Did you watch the news this morning? – Have they said something important?; Are you tired? – Why do you always ask me so stupid questions?; What are you doing here? – What do you think?*

– Ограниченность собеседников (или хотя бы одного из них) во времени: *What are you doing? Don't move. – Can I talk to you for a minute? – Quickly*

Рассмотрим подробнее перечисленные выше факторы. В качестве одного из основных экстралингвистических факторов мы выделяем эмоциональное состояние говорящих, что, безусловно, значительно влияет на процесс коммуникации. В зависимости от указанной причины, ответные реплики (респонсивные предложения) в приведенных нами примерах могут быть самые разные: 1) *Hello! How are you? – Let's speak about it tomorrow!; I don't have a duty to write for you a report about it!; Fifty-fifty; It's better not to speak about it!; Great, thank you! And how are you?; Never better* и т.д. 2) *Help me with my home task, please! – Oh, with pleasure!; I have no time!; I don't know how to do it!; I don't remember the information you need!; Ok, please, show what should I do!; Ok, let's see what can I do for you* и т.д. Многое зависит и от особенностей иницирующей реплики и того, как она построена: *I say! – I have no time!; Excuse me, can I ask you one question? – Of course, please!*

Еще одним важным фактором является характер отношений говорящих между собой: как личные, так и социальные. Социальные отношения проявляются лишь в определенных видах взаимодействий между людьми, а именно – социальных, в процессе которых эти люди воплощают свои социальные статусы и роли в жизнь, а сами статусы и роли имеют достаточно четкие границы и весьма жесткие регламентации. Общественные отношения придают взаимную определенность социальным позициям и статусам. Например, отношения в торговле между основными факторами – это взаимная определенность продавца и покупателя в процессе осуществления сделки (купли-продажи). Таким образом, социальные отношения тесно связаны с социальными взаимодействиями, хотя это не тождественные понятия, обозначающие одно и то же. С одной стороны, социальные отношения реализуются в социальных практиках (взаимодействиях) людей, с другой стороны, социальное отношение представляет собой предпосылку социальных практик – устойчивую, нормативно закрепленную социальную форму, через которую становится возможной реализация социальных взаимодействий [1; 2]. Отсюда, характер отношений между людьми определяет и в какой-то степени регламентирует их общение и даже то, как они реагируют на вопросы и сообщения друг друга. Например, если подчиненный собеседника говорит: *Please, can you go to the business trip instead of me?* то, говорящий, скорее всего, ответит что-то вроде: *I have another duties in this company!; We had definite reasons to let you to go there!; No, I can't* и т.п. Но, если точно такой же вопрос задаст начальник говорящего, то он вынужден будет согласиться поехать, или, хотя бы, привести разумные аргументы почему нет.

Во многих случаях одним из ведущих факторов является и сама тема разговора и отношение к ней говорящих. По-разному собеседник может воспринимать заявления говорящего, касающиеся политики, религии, традиций, отношений в семье и т.п. Реакция на такого рода сообщение может быть как одобрительной – собеседник выразит свою поддержку и добавит еще что-то к уже сказанному, так и нейтральной, неодобрительной, и, даже может послужить началом словесной перепалки: *Have you seen the last film? It is terrible! Nothing to look at! – Don't think that you are aware of the art of cinema!; These new reforms of the British parliament are so unnecessary! – And, maybe you can explain why, the great politician?!*

Желание\нежелание собеседника отвечать на поставленный вопрос или высказывать свое мнение по какому-либо поводу также является одним из основополагающих факторов, обуславливающих респонсивные предложения. В ответных репликах в таких случаях часто применяется так называемый «коммуникативный саботаж», или другими словами – попытка уйти от разговора. Основой коммуникативного саботажа является скрытое противодействие, внутреннее сопротивление адресата, которое в итоге сводится к нарушению принципа кооперации [1,3,4].

Таким образом, экстралингвистические факторы, наряду с лингвистическими, определяют характер и структурные особенности респонсивных предложений в диалогической речи.

Література:

1. Андреева В. Ю. Особенности скрытого противодействия в разных типах дискурса / В. Ю. Андреева // Актуальные проблемы лингвистики и лингводидактические аспекты профессиональной подготовки переводчиков: материалы II научно-практической Интернет-конференции с международным участием. – Тула : Изд-во ТулГУ, 2013. – С. 6–10.
2. Вишневецкая А. В. Конфликтология: курс лекций [Электронный ресурс]. – URL : <http://www.humanities.edu.ru/db/msg/46607>.
3. Меньшиков И. И. Типология респонсивных предложений в современном русском языке / И. И. Меньшиков // Избранные труды по лингвистике. – Днепропетровск : Новая идеология, 2012. – С. 85–100.
4. Половинко Е. А. Типы отношений между репликами вопросно-ответных конструкций / Е. А. Половинко // Вісник Дніпропетровського університету. – 2007. – Вип. 10. – № 4/1. – С. 238–244.
5. Словарь-справочник лингвистических терминов. Изд. 2-е. – Д. Э. Розенталь, М. А. Теленкова. – М. : Просвещение, 1976. – Электронный ресурс. – Режим доступа : <http://dic.academic.ru/dic.nsf/lingvistic/диалог>
6. Термины и понятия лингвистики: Общее языкознание. Социоллингвистика : Словарь-справочник. – Назрань : ООО «Пилигрим». Т. В. Жеребило. 2011. – Электронный ресурс. – Режим доступа: http://sociolinguistics_dictionary.academic.ru/825/undefined / Экстралингвистические факторы
7. Третьякова В. С. Речевой конфликт и аспекты его изучения / В. С. Третьякова // Юрислингвистика-5: Юридические аспекты языка и лингвистические аспекты права: межвуз. сб. науч. ст. – Барнаул : Изд-во Алтайского гос. ун-та, 2004. – 357 с. – С. 112–120.
8. Bloomfield L. Language / L. Bloomfield. – New York : Henry Holt and Company, 1933. – 580 p.
9. Crystal D. Cambridge Encyclopedia of the English language / D. Crystal. – Cambridge : Cambridge University Press, 1995. – 491 p.
10. Encyclopedia of language and linguistics / edited by Keith Brown. – 2-nd edition, Elsevier Science, 2005. – 9000 p.

УДК 81'42:811.111

Г. С. Сухомудь,

Київський університет ім. Б. Д. Грінченка, м. Київ

ТУРИСТИЧНИЙ ДИСКУРС ТА ПІДХОДИ ДО ЙОГО АНАЛІЗУ

Стаття присвячена описові досліджень туристичного дискурсу та дискурсивного аналізу мови туризму сучасними англомовними вченими. В даній роботі розглянуто найвагоміші дослідження туристичного дискурсу та підходи до вивчення мови туризму.

Ключові слова: дискурс, дискурсивний аналіз, туристичний дискурс, мова туризму.

ТУРИСТИЧЕСКИЙ ДИСКУРС И ПОДХОДЫ К ЕГО АНАЛИЗУ

Статья посвящена описанию исследований туристического дискурса и дискурсивного анализа языка туризма современными англоязычными учеными. В данной работе рассмотрены основные исследования туристического дискурса и подходы изучения языка туризма.

Ключевые слова: дискурс, дискурсивный анализ, туристический дискурс, язык туризма.

TOURISM DISCOURSE AND APPROACHES TO ITS ANALYSIS

The article is devoted to tourism discourse and discourse analysis of language of tourism by modern English-speaking scholars. This paper analyzes the most significant investigations of tourism discourse and approaches to studies of language of tourism in the works of J. Urry, G. Dann, C. Thurlow, A. Jaworski, and S. Francesconi. Discussing current view on language used in tourism as a specific kind of language, that fulfills multiple functions due to the specific position of tourism in the current society, the article attempts to study significance of tourism texts and their role in symbolic transformation of destinations. The paper brings together discourse and tourism. Although both fields gained critical and theoretical bases in their own right, the ways of their interaction received much less attention. The study of tourism discourse is interdisciplinary in nature and deals with relation of traveler / tourist to space, representations of the tourist experience, mobility-related identities, or ways of enacting the tourist experience. The article aims to overview different theoretical and methodological approaches to tourism discourse, opening perspectives for further practical investigation of tourism texts, printed and digital.

Keywords: discourse, discourse analyses, tourism discourse, language of tourism.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Дослідження туризму та дискурсу окремо віддавна є предметом пильної уваги дослідників, проте шляхи їх перетину та взаємодії отримали значно менше уваги. Дослідження туристичного дискурсу виходить за рамки конкретних дисциплін, привертаючи увагу спеціалістів різних галузей, таких як лінгвістика, соціологія, культурна та критична географія, економіка, дослідження комунікації та нових медіа. **Актуальність статті** зумовлена необхідністю висвітлення туристичного дискурсу саме у руслі лінгвістичних досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблеми сутності, структури, функціонування і типології дискурсу є одним з основних напрямів світової лінгвістики, що підтверджується значною кількістю праць вітчизняних та зарубіжних вчених (Н.Д. Артюнова, В.І. Карасик, Р. Богранд, Т. ван Дейк, Я. Іфверсен, Н. Ферклаг, М. Фуко та ін.). Стаття спирається на дослідження саме туристичного дискурсу такими дослідниками як Г. Данн, С. Францесконі, К. Терлоу, А. Яворський, Дж. Уррі, Р. Хелеті та Дж. Каплан-Вінгер та присвячується систематизації лінгвістичних досліджень туристичних текстів.

Мета статті є висвітлення підходів до вивчення туристичного дискурсу у руслі лінгвістичних досліджень сучасними англомовними вченими.

Мета досягається шляхом виконання наступних завдань: окреслити специфіку туристичного тексту; проаналізувати сучасний англомовний доробок праць з питання туристичного дискурсу; визначити підходи до вивчення туристичного дискурсу.

Виклад основного матеріалу. Туристичний дискурс входить до найпоширеніших публічних дискурсів глобального характеру, що об'єднує мільйони людей, які беруть участь у його формуванні входячи у безліч комунікативних ситуацій. Культура, історія, ідентичності, традиції стають об'єктами туристичного дискурсу. Міжнародною мовою туризму визнається англійська мова; фактично всі міжнародні офіційні документи і нормативні акти у сфері туризму написані англійською мовою, більшість комунікацій пов'язаної з подорожами та туризмом відбувається англійською мовою, рекламні брошури, путівники, буклети, незалежно від країни походження друкуються англійською, що відкриває широкі можливості для дослідників. Ставлячи у центр дослідження туризму мову, дискурс і комунікацію, дослідники намагають-

ся розкрити зв'язки мови та ідентифікації місця, туриста та приймаючої сторони, проаналізувати засоби репрезентації конкретних місць призначення та жанрову специфіку туристичних текстів.

Туристичні тексти мають важливе значення для туристів через нематеріальну та експериментальну природу туризму і через часовий проміжок, що існує між покупкою і споживанням, так як продукт, тобто досвід і місце призначення, зазвичай оплачуються до прибуття на місце. Так туристичну поїздку відносять до групи покупок з високим ризиком, що включає наявний прибуток та часові витрати. Пошук інформації, як до покупки, так і під час поїздки, допомагає зменшити ризики. Туристи звертаються як до внутрішніх, так і зовнішніх джерел інформації при плануванні відпустки. Внутрішні джерела – це знання і переконання, набуті в минулому через особистий досвід у місці призначення або у подібному місці. Якщо туристи не відвідують те ж саме місце знову і знову, їхні знання через досвід з перших рук обмежені. Тому туристи звертаються до зовнішніх джерел інформації, тобто отримуючи досвід опосередковано від друзів, через туристичні тексти та засоби масової інформації. Традиційно туристи звертаються за допомогою до посередників, таких як туристичні агентства, буклети та путівники, Інтернет та соціальні медіа [8, с. 3].

Туристичні напрями не просто існують, а можуть бути описаними як такі, що перебувають у процесі символічної трансформації. Місця туризму створені і відтворюються туристичними текстами. Листівки, буклети, сувеніри, туристичні журнали, веб-сайти, реклама і путівники відіграють свою роль у цих процесах. Туристичні тексти наповнюють місця значенням і створюють пам'ятки, які необхідно побачити. Ці набуті значення певних місць можуть бути частиною більш широкої сфери культури і відтворювати зображення або ідеї з літератури, кіно та засобів масової інформації. Такі процеси символічної трансформації, або «сакралізації» перетворюють звичайні місця в туристичні, обов'язкові для відвідування («*must-see-sights*») [8, с. 2].

Важливість туристичних текстів не обмежується допомогою туристам у виборі пункту призначення. Ці тексти також створюють очікування щодо певного місця, і таким чином можуть впливати на задоволення від поїздки, направляючи туриста по певному місцю, не просто описуючи місце, а встановлюючи нормативну програму [8, с. 4]. Директивність туристичних текстів демонструється через експліцитні рекомендації та вказівки туристу відвідати певну місцевість, або імпліцитно через відбір і розміщення інформації, яка може зацікавити туриста. Таким чином туристичні тексти впливають на практику туризму. Вплив туристичних текстів на поведінку туристів розглядається як герменевтичне коло [7, с. 129] і ілюструється концепцією «репрезентативного кола». Туристичні тексти, чи то офіційні чи авторські у блогах та засобах масової інформації проєктують уявлення про місця, які приваблюють потенційних туристів. Таким чином туристичні тексти створюють образи, які туристи мають зустріти та пережити. На місці призначення, туристи відвідують пам'ятки та місця, що зазначені в туристичних текстах, фіксують свій досвід через фотографії та соціальні мережі, у такий спосіб продовжуючи відтворення усталених образів та уявлень і впливаючи на майбутній досвід інших потенційних туристів.

Зв'язок між мовою і туризмом частково розглянутий у працях Д. Маккенел [5] та Дж. Уррі [7], який зазначає, що туристичний дискурс конструює і визначає досвід туриста за допомогою мови, що передає конкретні образи місця, таким чином впливаючи на те, що турист має побачити і програмуєчи у цільовій аудиторії передчуття інтенсивного задоволення («*anticipation of intense pleasures*») [7, 3]. У своїй книзі «Погляд туриста» Дж. Уррі фактично формує сучасну туристичну теорію, розглядаючи туризм через практику фукіанського погляду лікаря. Теоретизуючи, Дж. Уррі заміною лікаря М. Фуко гідом, який направляє погляд туристів і вказує їм як інтерпретувати дані знаки, у той час як жителі та визначні місця виконують роль пацієнтів під наглядом лікаря. Як лікарі, споглядаючи пацієнтів, туристи бажать сприймати оригінальні місця та людей, як такі що різко відрізняються від традиційного для них оточення. Для Дж. Уррі погляд туриста є парадоксальним, бо він одночасно і трансформує навколишнє середовище і сам трансформується під його впливом [7, с. 5].

Першим значним дослідженням мови туризму є робота Грема Данна «Мова туризму», в якій автор стверджує, що туристична індустрія використовує мову не лише для приваблення потенційних туристів, але й для контролю їх туристичного досвіду. Вивчаючи мову туризму, з соціолінгвістичної перспективи, Г. Данн розкриває стратегії впливу туристичного дискурсу і класифікує туристичні процеси. Практика туризму та її лінгвістичний аспект вивчається у ракурсі чотирьох соціологічних поглядів на туризм: автентичності, новизни (*strangerhood*), гри і конфлікту [1, с. 6–32]. Постійний пошук автентичності, новизни та екзотики знаходить своє відображення і у мові туризму.

Робота Г. Данна дає поштовх соціолінгвістичним дослідженням туризму, які нині сконцентровані навколо таких проблем, як, по-перше, взаємодія туриста / споживача та приймаючої сторони; по-друге, мова як продукт споживання; по-третє, лінгвістична / семіотична репрезентація простору; і, нарешті, вираження туристичного досвіду у засобах масової інформації, он-лайн відгуках, через нові медіа (Facebook, Flickr, Youtube, Instagram).

Найбільш ґрунтовно питання туристичного дискурсу досліджене К. Терлоу та А. Яворським (C. Thurlow, A. Jaworski), які представляють детальний аналіз – і нове розуміння – ролі усного, писемного та візуального дискурсу в становленні туризму як глобальної культурної індустрії [6]. Досліджуючи символічні та економічні засади глобальної мобільності, книга презентує емпірично обґрунтовану дискусію відображення ідеології в мові. Автори розглядають різноманітні туристичні жанри: бортові журнали, торгові знаки і візитні картки, листівки, повідомлення туристів, телевізійні святкові шоу, газетні подорожі і глосарії путівників.

Іншим підходом є вивчення туристичного дискурсу як фахової мови (*Language for specific purposes*) [2, с. 25]. Не зважаючи на фрагментарність вивчення туризму як дисципліни з невизначеним об'єктом, туристичний текст є легко пізнаваним і його мова може вважатись професійною у певній сфері. Відтак мова туризму має і тематичний і комунікативний компонент. У комунікативній площині, мова туризму – це мова посередництва між професіоналами і потенційними туристами, яка може значно варіювати, в залежності від цілі цієї комунікації (інформувати, переконати). Комунікативний компонент має першорядне значення на будь-якому рівні туристичного процесу і його текстової реалізації. Адресат та адресант відіграють важливу роль у туристичному дискурсі, визначаючи ціль комунікації та стратегію її досягнення. Тематичний компонент відноситься до різних професійних сфер і може варіювати від географії, економіки, соціології, психології, до особливостей транспортної та туристичної інфраструктури, включаючи рекламу. Говорячи про реєстр мови туризму у сенсі повторюваності тем в туристичному дискурсі, Г. Данн виокремлює «ностальгійний» («*old talk*», *nostalgia tourism*), «гастрономічний» («*gastrolingo*», *food and drink*) і екологічний туризм («*Green speak*» *eco-tourism*) [1, с. 211]. Цей реєстр туристичного дискурсу зазвичай не представлений маркованою лексикою яку б можна було назвати специфічно туристичною. Завдяки різноманітності туристичного досвіду, зв'язок між тематичним компонентом туризму і повсякденністю є тісним, відтак терміносфера туризму не сприймається технічною. Проте, спеціалізація дисципліни та диференціація професійних кліше дозволяють ідентифікувати широку лінгвістичну сферу, яка відноситься до туристичної галузі і яка характеризується специфічними текстуальними особливостями.

С. Хадсон і Р. Бренд [4] роблять дослідження реклами у засобах масової інформації, зосереджуючись на ролі фільму як рекламного засобу в популяризації туристичних напрямків. Набувають популярності дослідження мови туристичного дискурсу у нових медіа. Р. Хелет та Дж. Каплан-Вінгер [3] досліджують конструювання і просування ідентичності туристичних місць розробниками офіційних сайтів таких напрямків як Сантьяго-де-Компостела, Іспанія; Балтійські держави Латвії та Естонії; Новий Орлеан, Луїзіана і Гері, штат Індіана; М'янма / Бірма. Аналіз має на меті з'ясувати як туристичні сайти заохочують до соціальної активності, а отже, сприяють (ре)конструкції націй та інших громад через різноманітні стратегії сприяння переосмисленню, відродженню, відтворенню, патріотизму. Визначаючи, що туристичні тексти можуть функціонувати одночасно і як засіб конструювання і як засіб втілення ідентичності місць, дослідження використовує критичний аналіз дискурсу, мультимодальний аналіз дискурсу та візуальний семіотичний аналіз у дослідженні веб-текстів і зображень [3, с. 7].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, дослідження туристичного дискурсу має міждисциплінарний характер. Сучасні наукові розвідки туристичного дискурсу ведуться у соціолінгвістичному, культурологічному, етнографічному напрямках, вивчаючи рекламні стратегії дискурсу, досвід подорожувачого, питання мови і ідентичності, відносини глобального і локального. Більшість емпіричних досліджень присвячені аналізу друкованих видань, таких як рекламні буклети, журнали, путівники, і лише останнім часом з'являються дослідження туристичного дискурсу у нових медіа, які набувають все більшого значення у наш час. Нові медіа починають виконувати функцію гйда і путівника для туриста, тому актуальними є дослідження цих текстів як частини туристичного дискурсу. Зважаючи на брак робіт, які зосереджуються на репрезентації України в туристичному дискурсі, перспективними є дослідження англомовних туристичних текстів з погляду локального контексту та їхньої структури, стилістики, прагматики з метою виокремлення особливостей представлення України.

Література:

1. Dann G. The language of tourism: A sociolinguistic perspective / Dann G. – Wallingford : CAB International, 1996. – 304 p.
2. Francesconi S. Reading Tourism Texts: A Multimodal Analysis / Francesconi S. – Bristol : Channel View, 2014. – 200 p.
3. Hallett R. W. Official tourism websites: A discourse analysis perspective / Richard W. Hallett, Judith Kaplan-Weinger. – Bristol : Channel View, 2010. – 129 p.
4. Hudson S. Promoting destinations via film tourism: An empirical identification of supporting marketing initiatives/ Hudson S., Brent R. JR. // Journal of Travel Research – 2006 – № 44. – P. 387–396.
5. MacCannell D. The Tourist. A new Theory of the Leisure Class / MacCannell D. – New York : Schocken Books, 1976. – 231 p.
6. Thurlow C. Tourism discourse: language and global mobility / C. Thurlow, A. Jaworski. – Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2010. – 288 p.
7. Urry J. The tourist gaze, leisure and travel in contemporary societies / J. Urry. – London : Sage, 1990. – 192 p.
8. Van Corp B. Guidebooks and the Representation of 'Other' Places / Van Corp B. // Strategies for Tourism Industry, micro and macro perspectives – Croatia : InTech, 2012. – P. 1–31.

УДК 821.111.09'06 (71)

І. М. Тимейчук,

Національний університет «Острозька академія», м. Острог

ГЕНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РОМАНІВ М. ЕТВУД «ІСТОРІЯ СЛУЖНИЦЬ», «ОРИКС І КРЕЙК» ТА «РІК ПОТОПУ»

У статті проаналізовано жанрові дефініції антиутопії й дистопії у зіставленні з літературною утопією та запропоновано визначення центрального жанру романів «Історія Служниць», «Орикс і Крейк» та «Рік Потопу».

Ключові слова: дистопія, антиутопія, утопія, устопія, критична дистопія, еутопія

«ГЕНОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ РОМАНОВ М. ЭТВУД «РАССКАЗ СЛУЖАНКИ», «ОРИКС И КРЕЙК», «ГОД ПОТОПА»»

В статье проанализированы жанровые дефиниции антиутопии и дистопии в сопоставлении с литературной утопией и предложено определение центрального жанра романов «Рассказ Служанки», «Орикс и Крейк» и «Год Потопу».

Ключевые слова: дистопия, антиутопия, утопия, устопия, критическая дистопия, эутопия

«GENOLOGICAL ASPECTS OF MARGARET ATWOOD'S NOVELS THE HANDMAID'S TALE, ORYX AND CRAKE AND THE YEAR OF THE FLOOD»

The article analyses the problem of genre definition of Margaret Atwood's novels The Handmaid's Tale (1985), Oryx and Crake (2003) and The Year of the Flood (2009). Since the 1980-s Canadian writer Margaret Atwood has been raising the burning issues of nowadays, underlying the problems of totalitarianism, authoritarian mind, theocratic fundamentalism, the consequences of scientific experiments, power, freedom, colonization, apocalyptic catastrophic, the problems of women in a patriarchal society, the environment and so on. Therefore, her literary works combine features of different genres and her novels The Handmaid's Tale, Oryx and Crake and The Year of the Flood are not exceptions. Western scholars (Mouda A. S., Kouhestani M., Bouson J. B., Howells C. A., Cole A, Freeman J. and so on) mostly define the main genre of the above mentioned texts as dystopia. Nevertheless, some Ukrainian literary critics classify these novels as anti-utopias, since this term is more common to be used for such kind of texts. Furthermore, scholars Baccolini R., Labudová K., Wilson S. R. etc. underline the presence of both utopian and dystopian features, which Raffaella Baccolini from her perspective regards as a sign of a critical dystopia. Margaret Atwood, on the other hand, defines such combination of utopian and dystopian genres in her novels The Handmaid's Tale, Oryx and Crake and The Year of the Flood as ustopia. The term 'ustopia' which first appeared in Atwood's book In Other Worlds: SF and the Human Imagination (2011) is used by the author to denote the imagined perfect society and its opposite.

Key words: dystopia, antiutopia, utopia, ustopia, critical dystopia, eutopia.

Творчість канадської письменниці Маргарет Етвуд, поза сумнівом, – одне з найцікавіших літературних явищ кінця ХХ – початку ХХІ століття, що має беззаперечний вплив на розвиток сучасного культурного процесу загалом. Цьому сприяють, з одного боку, невичерпна глибина проблематики творів письменниці, а з іншого, оригінальність структури апока-

ліптичного світу, створеного художньою свідомістю авторки на основі її романів – «Історія Служниці» (1985), «Орикс і Крейк» (2003) та «Рік Потопу» (2009).

Для всіх прозових творів М. Етвуд характерна фрагментарність, що притаманна для постмодерністичної свідомості і на структурному рівні проявляється в різних формах жанрової дифузії. Літературознавці (Н. Овчаренко, М. Воронцова, Г. Бутирчик, К. Е. Гоуллз та інші) зазначають, що М. Етвуд пише на «перехресті» романних жанрів, тому «жанрову приналежність психологічної прози письменниці однозначно визначити важко» [10, с. 46], адже у творах вона поєднує риси соціально-психологічного, історичного, детективного, інтелектуального, урбаністичного роману, художньої автобіографії та роману-дистопії.

Романам «Історія Служниці», «Орикс і Крейк» та «Рік Потопу» також властива поліжанровість. Серед західних дослідників переважно панує однаковість щодо визначення центрального жанру романів «Історія Служниці», «Орикс і Крейк» та «Рік Потопу». Так, А. С. Моуда, М. Коугестані, Дж. Б. Боусон, К. Е. Гоуллз, А. Коул, М. Люїс, Дж. Фріман та інші дослідники зараховують ці твори М. Етвуд до жанру дистопії. Однак, зауважимо, що в українському літературознавстві однаковість немає, позаяк деякі дослідники (Н. Овчаренко, Ю. Жаданов) характеризують ці твори письменниці як жанровий різновид антиутопії. Таким чином, мета статті – розглянути жанрові дефініції антиутопії й дистопії у зіставленні з літературною утопією, аби запропонувати чітке визначення центрального жанру романів «Історія Служниці», «Орикс і Крейк» та «Рік Потопу».

Термін «утопія» використовується на позначення літературних творів, у яких описано ідеальний, хоча й неіснуючий політичний та соціальний спосіб життя досконалої держави [15, с. 413]; це «твір, в якому йдеться про вигадку, нездійсненну мрію» [9, с. 688]. У літературознавстві існує два основні терміни для позначення жанру, протилежного літературній утопії: антиутопія і дистопія. Традиційно вважають, що поняття «дистопія» (*dystopia*) для позначення протилежного ідеальному суспільству утопії та як термін літературного жанру вперше використали Г. Неглі і М. Патрик в антології «В пошуках утопії» (*The Quest for Utopia*, 1952). Термін «антиутопія» (*anti-utopia*) з'являється всередині 1960-х рр. спочатку в радянській, а згодом і в західній науковій літературі [4, с. 26]. Відтоді існує дві тенденції: отождолення понять, переважно в західному літературознавстві (М. Р. Гіллегас, К. Кумар, В. Фортунаті, Р. Труссон та ін.) та їх розрізнення, здебільшого у пострадянській літературній критиці. При цьому термін «дистопія» в західній науковій літературі використовується ширше, ніж «антиутопія», тоді як у пострадянських країнах перевагу надають останньому терміну.

У західному літературознавстві дистопію визначають як неприємний уявний світ, в проекті якого втілені зловісні тенденції нашого сучасного соціального, політичного та технологічного строю, що зрештою призводять до катастрофи (М. Абрамс)¹ [15, с. 414]. Дистопія – це країна, у якій жителі – це жертви пригноблення й маніпуляцій зловісного і тоталітарного уряду [20]. Науковець Р. В. Чемберз розглядає дистопію як «погане, нещасливе місце», що є антитезою утопії – «безтурботного раю, проблемою якого є неможливість реального досягнення бажаного ідеалу» [19, с. 149].

Тенденція до розрізнення термінів у західному літературознавстві представлена в роботах таких науковців, як: Л. Т. Саргент, Р. Бакколліні, Т. Мойлан, А. Баласопоулос, Ф. Джеймсон, Д. Савін та ін. Вони визначають антиутопію як твір, у якому описано неіснуюче суспільство, яке, за задумом автора, сприймається читачем як критика утопіанізму (utopianism) чи певної еутопії², в той час як дистопія (негативна утопія) – це твір, у якому описано неіснуюче суспільство, яке читачем сприймається як негативне та гірше за реальність [27, с. 9; 18, с. 5].

В українській літературознавчій думці термін «антиутопія» вживаний ширше, ніж «дистопія». За визначенням літературознавчої енциклопедії, антиутопія – «альтернативне фантомному прогресизму зображення в художній літературі небезпечних наслідків, пов'язаних із безвідповідальним, іноді злочинним експериментуванням над людством задля його «поліпшення», застосування ілюзорних, зовні принагідних соціальних, педагогічних ідеалів» [8, с. 75]. Відповідно, дистопія – це «філософсько-художній жанр у літературі ХХ ст., у творах якого змальовувалося суспільство, що пододало насичені механічними ідеалами схематичний світ утопії та їх патологічних втілень у вигляді комуністичного режиму і перетворилося на позбавлену пам'яті безлику масу людей» [8, с. 285]. За визначенням Р. Гром'яка, антиутопія, або негативна утопія, може трактуватись як заперечення утопічних проектів [9, с. 48]. Водночас визначення дистопії в літературознавчому довіднику Р. Гром'яка немає.

Український літературознавець Ю. Попов вирізняє три етапи еволюції антиутопічних поглядів: 1) контр-утопія – полеміка з тією чи іншою утопією, інша утопічна конструкція, зовсім не обов'язково негативна; 2) негативна утопія (какотопія, дистопія) – розвінчування, критика певного утопічного постулату, застерження від однозначно оптимістичного сприйняття ідеї прогресу, викриття «гніхових» сторін утопічного ідеалу; 3) антиутопія – принципове заперечення власне самої ідеї утопії, «повне неприйняття будь-якої насильницької зміни суспільства за попередньо продуманим планом» [6, с. 26]. Співзвучною Ю. Попову є позиція Л. Романчук, яка визначає дистопію «як зображення ідеально поганого суспільства, зображення ще не існуючого соціального зла, зла чисто житейського, глибоко особистісного», а антиутопію – як таку, що «завичай направлена на розвінчування утопічних тенденцій» [11].

Натомість літературознавці Ю. Жаданов та О. Дашко притримуються інших поглядів. Так, Ю. Жаданов зауважує, що ці терміни синонімічні і що під терміном «антиутопія» мається на увазі й «дистопія» [4, с. 26]. А дослідниця О. Дашко пропонує контрверсійну думку, що в утопіях та антиутопіях описуються майбутні події, тобто вони є своєрідним прогнозом, а романи-дистопії пропонують читачеві «максимально точний діагноз негативних явищ дійсності» [3, с. 44].

Хоча в російському літературному енциклопедичному словнику терміни «антиутопія», «дистопія» і «негативна утопія» першочергово було подано як синоніми [7, с. 29], більшість літературознавців розрізняють використання цих термінів. Зокрема, літературознавець Е. Геворкян розрізняє три градації поділу: «утопія – так зване ідеальне суспільство, дистопія – «ідеально» погане і антиутопія, яке розташоване десь посередині». Антиутопію Е. Геворкян означає як «пародіювання утопії, доведення до абсурду її постулатів, полеміку з нею». Таким чином, в його розумінні повість Дж. Орвелла «Скотоферма» – це антиутопія, а романи С. Зам'ятіна «Ми» й О. Гакслі «Дивний новий світ» – дистопії [2, с. 7].

Протилежну позицію зайняв учений-американіст Е. Баталов. Він виділяє два основні терміни на протигагу літературній утопії: це «негативна утопія (какотопія, дистопія)» – «зображення небажаного, хворого світу, при цьому вона може функціонувати як контр-утопія, а може і не функціонувати»; та «антиутопія» – «заперечення самої ідеї утопії, самої утопічної орієнтації» [1, с. 127].

¹ Як приклади дистопій М. Абрамс наводить твори: О. Гакслі «Дивний новий світ», Дж. Орвелл «1984», М. Етвуд «Історія Служниці», У Ле Гуїна «Знедолені».

² Еутопія (позитивна утопія) (eutopia or positive utopia) – нереальне суспільство, яке існує в часі та просторі і яке за задумом автора читач розглядає як значно краще, ніж реальне [27, с. 9].

Дещо співзвучна до позиції Е. Баталова думка В. Чаликової. Вона розглядає антиутопію як «ідеально правильне і тому нелюдяне суспільство»; відтак до антиутопічних романів, на її думку, належать твори «Ми» Є. Замятіна та «Дивний новий світ» О. Гакслі. Дистопію В. Чаликова визначає як «ідеально неправильне і тому нелюдяне суспільство» [13], прикладом якої є «1984» Дж. Орвелла. Різницю вона вбачає у тому, що герої О. Гакслі та Є. Замятіна змудились від «примусового щастя», тоді як Дж. Орвеллу «не до нудотного благополуччя, тому що і в теперішньому, і в майбутньому він бачив лише обмеження і страждання» [14]. Відтак, антиутопія, за словами В. Чаликової, «висміює нудний, одноманітний, прісний, не войовничий світ єдиної світової держави» [13], іншими словами – утопії, а дистопія натомість зображає пекло [14].

Для повноти аналізу порівнюємо ознаки, які дослідники наводять як характерні риси жанру антиутопії та дистопії. Основними жанровими ознаками антиутопії, на думку дослідниці О. Дашко, є: а) постановка проблеми людина–суспільство, що реалізується за допомогою низки мотивів (опору, втрати духовності, моралі, кохання тощо); б) протиставлення природи міському життю, яке оголює ненормальність законів нової політичної системи, заснованої на страху, ненависті, викривленому світосприйнятті; в) виказування авторами занепокоєння щодо розвитку тоталітарних систем, які нищать мораль і моральність людини [3, с. 46].

Критик Б. Ланін виділяє такі ознаки жанру антиутопії: 1) ритуалізація життя; 2) алегоричність; 3) зіставлення утопії й антиутопії; 4) опис реальніших речей у порівнянні з науковою фантастикою; 5) обов'язкова обмеженість простору; 6) страх як внутрішня атмосфера [5].

Літературознавець І. Тузовський серед основних рис жанру виділяє такі: перенаселення, триумф тоталітарної держави, деградація культури, споживацький апофеоз, соціальний страх перед ядерною війною, відчуження людського в людині, зникнення особистісного компоненту соціального буття, «машинізація» соціальних відносин. Усі зазначені домінанти виллюються, за словами І. Тузовського, у соціальну стагнацію, негативні соціально-політичні реформи, мутацію соціальних інститутів і деформацію відносин (зникнення інституту сім'ї), репресивний характер соціуму (страхи, стеження), домінування політичної ідеології в соціальному житті [12, с. 143–144].

До основних жанрових ознак дистопії літературознавці (Р. Бакколіні, Т. Мойлан, Ф. Джеймсон) відносять уже перелічені ознаки антиутопії, а також такі: 1) у дистопії увагу зосереджено на персонажі, а не на дистопійному ладі; 2) протагоніст ставить філософію дистопійного суспільства під сумнів; 3) протагоніст є представником дистопійного суспільства, але він /вона почувається у ньому, як у пастці; 4) мова – це ключовий інструмент держави–дистопії; 5) опір персонажів виражено через відкидання мови дистопійного суспільства; 6) у творі наявні два рівні оповіді – оповідь гегемонії та контр-оповідь опору (протагоніста); 7) протагоніст викриває недоліки дистопійного світу [18, с. 5; 22, с. 56; 21].

Щоправда магістральною ознакою дистопії літературознавці називають встановлення дистопійного контролю. Вони виокремлюють чотири його види: а) корпоративний (суспільством керує корпорація, яка впроваджує свій контроль через певну продукцію, рекламу і засоби масової інформації); б) бюрократичний (країною очолюють некомпетентні урядовці, які продукують безглузду тяганину та невпинно впроваджують нормативні нововведення); в) технологічний (контроль здійснюється за допомогою комп'ютерів, роботів та інших наукових винаходів); г) філософський / релігійний (країна живе за законами певної філософії або релігії, яка нав'язується суспільству диктатурою або теократичним урядом) [21].

Відтак, бачимо, що визначальна риса, яка відрізняє жанр антиутопії від жанру дистопії, – це полеміка антиутопії з утопією або утопічним задумом.

Магістральними рисами проекту держави–дистопії романів «Історія Служниці», «Орикс і Крейк» та «Рік Потопу», на думку критиків, є відсутність свободи, відчуття постійного нагляду, наявність підпільного руху (Д. Кеттерер, А. Лафлен), встановлення суспільної ієрархії, офіційної тоталітарної мови, єдиної релігії та контролю над інформацією (М. Коугестані) [23; 26; 24]. Окрім зазначених виокремимо також інтелектуальний тоталітаризм, проблему божевільного вченого, ідеального люда та людини (науковий дискурс) та протистояння людини і природи (екологічний аспект).

Наявність дистопійних рис, а також той факт, що нам не відомі західні дослідники доробку авторки, які протиставляють терміни і визначають романи «Історія Служниці», «Орикс і Крейк» та «Рік Потопу» як антиутопії, дозволяє нам класифікувати ці твори як дистопії. Нам імпує позиція як західних, так і російських та українських дослідників, які тлумачать антиутопію як заперечення утопії, а дистопію – як зображення «ідеально неправильного» суспільства. У творах М. Етвуд суспільство є тоталітарним, а отже, художні картини романів – дистопійні, а не антиутопічні.

Проте не оминаємо увагою позицію науковців (Р. Бакколіні, К. Лабудова, Ш. Р. Вілсон та ін.), які простежують наявність рис утопічно-дистопійної двожанровості в романах «Історія Служниці» «Орикс і Крейк» та «Рік Потопу» [25, с. 28; 29, с. 1]. Зокрема Р. Бакколіні (2007), котра першою відзначила у творі «Історія Служниці» риси дистопії та водночас елементи утопії, стверджує, що він належить до жанру критичної дистопії [17, с. 105]. Р. Бакколіні опирається на визначення, що критична дистопія (critical dystopia) – це твір, у якому детально описано нереальне суспільство, яке існує в часі та просторі, що автор навмисно вписує як гірші, ніж ті, у якому існує сучасне суспільство. Відмінною рисою критичної дистопії є наявність утопічних краплень (Р. Бакколіні, Т. Мойлан), еутопічної (eutopic) спільноти або ж суспільства, яке існує в межах дистопійного проекту (Л. Т. Саргент), а також відкритого оптимістичного фіналу, який дає читачеві надію, що дистопійний режим буде повалено [18, с. 7; 28, с. 222]. Зважаючи на те, що у дистопіях М. Етвуд наявні утопічні проекти та оптимістичний відкритий фінал, використання терміну «критична дистопія» на позначення піджанру творів вбачаємо слушним.

Однак М. Етвуд у праці «В Інших світах: наукова фантастика і людська уява» (*In Other Worlds: SF and the Human Imagination*, 2011) нашарування утопічно–дистопійного світосприйняття в літературі та своїх творах визначає як «устопію» (ustopia)¹ – симбіоз «уявного ідеального суспільства та протилежного йому», які є «латентною формою один одного» [16, с. 66].

Термін «устопія», на нашу думку, хоча й належить авторці аналізованих романів, проте його застосування стосовно них не зовсім виправдане, адже у цих творах немає рівнозначного використання двох жанрів. Дистопійний жанр чітко переважає, оскільки, по–перше, основний акцент авторка робить на змалювання дистопійних суспільств; по–друге, протагоністи творів є представниками дистопійних суспільств. Відтак, використання терміну «устопія» було би слушним за умови більшої кількості утопічних проектів.

Таким чином, розглянувши теорії різних дослідників щодо визначення жанру романів «Історія Служниці», «Орикс і Крейк» та «Рік Потопу» М. Етвуд, ми визначили, що ці твори належать до жанру дистопії, яка реалізується авторкою як кри-

¹ Зазначимо, що до публікації своєї праці 2011 року власні романи «Історія Служниці», «Орикс і Крейк» та «Рік Потопу» М. Етвуд однозначно визначає як дистопії.

тична дистопія, а сформульована нами позиція стане подальшим рушієм для аналізу роману М. Етвуд «МеддАддам» (2013).

Література:

1. Баталов Э. Я. В мире утопии: Пять диалогов об утопии, утопич. сознании и утопич. Экспериментах / Э. Я. Баталов. – М. : Политиздат, 1989. – 319 с.
2. Геворкян Э. Антиутопии XX века: Евгений Замятин, Олдос Хаксли, Джордж Оруэлл / Э. Геворкян. – М. : Кн. палата, 1989. – С. 5–12.
3. Дашко Е. Л. Жанр антиутопии в английской литературе первой половины XX в.: рекомендации по изучению темы в ВУЗе / Е. Л. Дашко // Культура народов Причерноморья. – 2004. – № 56. – Т. 2. – С. 43–47.
4. Жаданов Ю. А. Антиутопия второй половины XX века: творческий поиск новых перспектив жанра / Ю. А. Жаданов // Вісник СевНТУ: зб. наук. пр. – Севастополь : Вид-во Севастоп. нац. техн. ун-ту, 2010. – № 102: Філологія. – С. 26–31.
5. Ланин Б. А. Анатомия литературной антиутопии [Электронный ресурс] / Б.А. Ланин // Общественные науки и современность. – М., 1993. – № 5. – Режим доступа : http://www.ecsocman.edu.ru/data/120/386/1217/017_LANIN.pdf
6. Лексикон загального та порівняльного літературознавства / за ред. А. Волкова, О. Бойченко, І. Зварича, Б. Іванюка, П. Рихла. – Чернівці : «Золоті литаври», 2001. – 636 с.
7. Литературный энциклопедический словарь / Под общ. ред. Кожевникова В. М., Николаева П. А. – М. : Советская энциклопедия, 1987. – 752 с.
8. Літературознавча енциклопедія у 2-х томах / [авт.-укладач Ю. І. Ковалів]. – Київ : «АКАДЕМІЯ», 2007. – Том 1. – 607 с.
9. Літературознавчий словник-довідник / [за ред. Р. Т. Гром'яка]. – [2-е вид.]. – К. : Видавничий центр «Академія», 2007. – 751 с.
10. Овчаренко Н. Ф. Романи-антиутопії Маргарет Е. Етвуд / Н. Ф. Овчаренко // Слово і час. – 2006. – № 2. – С. 46–53.
11. Романчук Л. Утопии и антиутопии: их прошлое и будущее [Электронный ресурс] / Л. Романчук // Порог. – 2003. – № 2. – С. 49–53. – Режим доступа : <http://roman-chuk.narod.ru/1/Utopi.htm>
12. Тузовский И. Д. Светлое завтра? Антиутопия футурологии и футурология антиутопий / И. Д. Тузовский; Челябин. гос. акад. культуры и искусств. – Челябинск, 2009. – 312 с.
13. Чаликова В. А. «Предсказания» Дж. Оруэлла и современная идеологическая борьба [Электронный ресурс] / В. А. Чаликова // Серия «Критика буржуазной идеологии, реформизма и ревизионизма». – М. : ИНИОН РАН, 1986. – Режим доступа : <http://chalikova.ru/predskazaniya-dzh-oruella-i-sovremennaya-ideologicheskaya-borba.html>
14. Чаликова В. А. Джордж Оруэлл : Философия истории [Электронный ресурс] / В. А. Чаликова. – Режим доступа : <http://chalikova.ru/dzhordzh-oruell-filosofiya-istorii.html>
15. Abrams M. H. A Glossary of Literary Terms / Abrams M. H., Harpham G. – [11th edition]. – Emeritus : Cornell University, 2014. – 448 p.
16. Atwood M. In Other Worlds: SF and the Human Imagination / Atwood M. – NY : Nan A. Talese, 2011. – 260 p.
17. Baccolini R. Finding Utopia in Dystopia: Feminism, Memory, Nostalgia, and Hope / Baccolini R., Moylan T. (eds.) // Utopia Method Vision – The Use Value of Social Dreaming. – Bern : Peter Lang AG, International Academic Publishers, 2007. – P 159–190.
18. Baccolini R. Introduction : Dystopia and Histories / Baccolini R., Moylan T. (eds.) // Dark Horizons: Science Fiction and the Dystopian Imagination. – Psychology Press, 2003 – P. 1–12.
19. Chambers R. W. «The Meaning of Utopia». Utopia : Sir Thomas More / Chambers R. W.; [ed. and trans. Robert M. Adams]. – New York: Norton, 1975. – P. 148–154.
20. Dystopia [Electronic resource] // Literary Terms and Definitions. – Mode of access: http://web.cn.edu/kwheeler/lit_terms_d.html
21. Dystopias: Definition and Characteristics [Electronic resource] // Read, Write, Think • International Reading Association • National Council of Teachers of English. – Mode of access: http://www.readwritethink.org/files/resources/lesson_images/lesson926/DefinitionCharacteristics.pdf
22. Jameson F. The Seeds of Time / Jameson F. – NY : Columbia University Press, 1996 – 214 c.
23. Ketterer D. Margaret Atwood's The Handmaid's Tale: A Contextual Dystopia / Ketterer D. // Science Fiction Studies. – 1989. – Vol. 16, № 2. – P. 209–217.
24. Kouhestani M. Disciplining the Body: Power and Language in Margaret Atwood's Dystopian Novel The Handmaid's Tale / Kouhestani M. // MCSER Publishing, Rome-Italy Journal of Educational and Social Research. – 2013 – Vol. 3, № 7. – P. 610–613.
25. Labudová K. Paradise Redesigned: Post-Apocalyptic Visions of Urban and Rural Spaces in Margaret Atwood's MaddAddam Trilogy / Labudová K. // Eger Journal of English Studies. – 2013. – Vol. XIII. – P. 27–36.
26. Laflen A. From a Distance It Looks Like Peace: Reading Beneath the Fascist Style of Gilead in Margaret Atwood's The Handmaid's Tale / Laflen A. // Studies in Canadian Literature. – 2007. – № 32 (1). – P. 82–105.
27. Sargent L. T. Three Faces of Utopianism Revisited / Sargent L. T. // Utopian Studies. – 1994. – Vol. 5. – № 1. – P. 1–37.
28. Sargent L. T. US Eutopias in the 1980s and 1990s: Self-Fashioning in a World of Multiple Identities / Sargent L. T. // Literary Utopias and National Cultural Identities: A Comparative Perspective. / Ed. Paolo Spinuzzi. – Bologna : COTEPPRA / University of Bologna, 2001. – P. 221–232.
29. Wilson S. R. Utopian, Dystopian, Utopian, Science Fiction, and Speculative Fiction / Wilson S. R. // Women's Utopian and Dystopian Fiction / ed. by Wilson S. R. – Cambridge Scholars Publishing, 2013. – P. 1–10.

УДК 811.11-112:316:77:3МІ

І. В. Тирон,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАСОБІВ ПАРАГРАФЕМІКИ У МІКРОБЛОГАХ СУЧАСНОГО МЕДІЙНОГО ДИСКУРСУ

Стаття присвячена аналізу засобів параграфеміки у мікроблогах сучасного медійного дискурсу. Були досліджені особливості повідомлень англомовних засобів масової інформації в Твіттері. У роботі аналізуються комунікативні та прагматичні функції засобів параграфеміки.

Ключові слова: *геіттер, мікроблог, медійний дискурс, параграфемні засоби, Твіттер.*

КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ СРЕДСТВ ПАРАГРАФЕМИКИ В МИКРОБЛОГАХ СОВРЕМЕННОГО МЕДИЙНОГО ДИСКУРСА

Статья посвящена анализу средств параграфеміки в микроблогах современного медийного дискурса. Были исследованы особенности сообщений англоязычных средств массовой информации в Твиттере. В работе анализируются коммуникативные и прагматические функции средств параграфеміки.

Ключевые слова: *медийный дискурс, микроблог, параграфемные средства, Твиттер, хэштег.*

COMMUNICATIVE AND PRAGMATIC PARTICULARITIES OF PARAGRAPHEMIC MEANS IN MICROBLOGS OF CONTEMPORARY MEDIA DISCOURSE

The article deals with the analysis of paragraphemic means in microblogs within the framework of contemporary media

discourse. The media convergence and digitalization opened new perspectives in the investigation of contemporary media discourse. The functioning of contemporary media discourse in the Internet resulted into the emergence of new media forms of making news online – blogging and microblogging. In particular, Twitter, a free microblogging service, is used by modern mass-media to broadcast news. The limited size to 140 signs of text in Twitter resulted into the new mode of broadcasting news. It helps people to keep pace with the news within 24 hours.


The purpose of this scientific exploration is to analyze the specific representation of paragraphemic means in microblogs within the framework of contemporary media discourse. The net's potential provides microblogs with a great variety of paragraphemic means. Paragraphemic means are effectively utilized to bring the reader's attention to the important chunk of the text and add emphasis to it.

The special emphasis is laid upon the usage of hashtags in microblogs. This study analyses the peculiarities of hashtags taken from mass-media Twitter accounts such as @nytimes, @cnnbreakingnews, @bbcnews, @washingtonpost, @guardian, @cosmopolitan.

Key words: hashtag, media discourse, microblog, paragraphemic means, Twitter

Лінгвістичні розвідки, присвячені мові ЗМІ (*media language*) відкривають широкий спектр можливостей для низки дисциплін, зокрема лінгвістики, соціолінгвістики, дискурсивного аналізу, семіотики, соціології та соціальної психології [8, с. 2]. Поява нових комп'ютерних технологій і глобалізація світового інформаційного простору здійснюють великий вплив на процес творення і розповсюдження слова [4, с. 3]. Активний розвиток Інтернет-ЗМІ (*e-media*) є логічним, оскільки відображає динамічність та мобільність сучасного світу. Поступово, але впевнено веб-сайти ЗМІ, соціальні мережі та інтернет-портали, за допомогою яких висвітлюються новини, стають більш популярними та зручнішими для будь-якої людини XXI століття. Перегляд новин в мережі Інтернет (від блогів – до відеохостингу Youtube) кардинально змінюють «інформаційну екологію» (*information ecology*) [9, с. 100]. Забезпечення ефективності мовленнєвої діяльності у нових формах реалізації медійного дискурсу зумовлюють *актуальність* дослідження.

Twitter (від англ. *tweet* – «цвірінкати», «шебетати»), відома соціальна мережа, набирає все більше обертів не лише як засіб міжособистісної комунікації, а і як засіб масової інформації. Провідні медіа-компанії («The New York Times», «Washington Post», «The Guardian», «The USA Today», «CNN», «BBC» та ін.) створюють власні сторінки (або акаунти – *accounts*) в Twitter, що пояснюється специфічністю й унікальністю мікроблогу. 140 знаків – це максимальна кількість знаків у повідомленні в Twitter. Вважається, що лаконічність повідомлень в Twitter, або *meimie* (*tweets*) сформувалася під впливом СМС-комунікації. Окрім текстового матеріалу, твіт може мати гіперпосилання до текстового, аудіо- та відео-матеріалу, наприклад:

 *The New York Times @nytimes*

How Trevor Noah's comic sensibilities were shaped by South Africa's legacy of apartheid <http://nyti.ms/1P64Xkh> [18]. Це текстове повідомлення є прикладом поширення інформації в мікроблозі відомого американського видавництва «The New York Times». Гіперпосилання «<http://nyti.ms/1P64Xkh>» надає змогу читачеві перейти до статті, що знаходиться на офіційній веб-сторінці «The New York Times», та детальніше ознайомитися з інформацією у твіті. Фірмовий логотип, назва компанії («The New York Times») та назва ЗМІ (@nytimes) є невід'ємними структурними елементами будь-якої сторінки в Twitter. Таким чином, новини, що передаються за допомогою Twitter, повинні бути лаконічними, але водночас інформативними та такими, що відразу привертають увагу читача, заохочуючи його до подальшого ознайомлення.

Можливість Twitter шохвилино (а то й щосекундно) відправляти повідомлення сприяють актуальності тієї чи іншої інформації. Активне залучення мікроблогу Twitter сучасними ЗМІ свідчить про глобалізацію та демократизацію англо-мовного медійного дискурсу.

Мовні особливості повідомлень в Twitter є предметом багатьох досліджень в сучасній лінгвістиці. Так, австралійська вчена-лінгвіст М. Заппавінья (M. Zappavigna) створила корпус HERMES, у якому зібрано 100 мільйонів слів, що найчастіше зустрічаються в Twitter, та Obama Win Corpus, у якому представлено 45 тисяч повідомлень (*tweets*) із лексичною одиницею *Obama* [13].

У статті британського лінгвіста Р. Пейдж (R. Page) «The linguistics of self-branding and micro-celebrity in Twitter» досліджено особливості популяризації акаунтів корпоративних організацій (*corporate accounts*), відомих особистостей (*celebrity practitioners*) і «звичайних» учасників Twitter (*ordinary Twitter members*) [11, с.188].

Також приділяється увага лексичному наповненню у твітах з гендерної точки зору [7].

В українському мовознавстві активно вивчаються жанрові характеристики Twitter та особливості ведення міжособистісної комунікації [3; 5; 6].

Всесвітня популярність Twitter визначила майже нереальну кількість користувачів, серед яких багато відомих осіб, зокрема політиків, зірок шоу-бізнесу, журналістів. За даними соціологічних досліджень, станом на 2013 рік перше місце в ТОП-Twitter у США отримав мікроблог американського співака Дж. Бібер, активними читачами (*followers*) якого стало 33,774,785 людей [13]. Мікроблог президента США Б. Обама налічує 26,624,073 читачів та посідає почесне п'яте місце [16].

Характерним для повідомлень в Twitter є «креативне використання пунктуації з метою позначення користувачів (*users*) та щоденних загальних тем (*tag common topics*)» [12, с. 790]. В Twitter равлик «@» використовується перед власними назвами інформаційних агентств: @nytimes, @cnnbreakingnews, @bbcnews, @washingtonpost, @guardian, @cosmopolitan. Окрім того, назва користувача (*username*) пишеться без пробілів та з маленької літери. Інший знак – # (*hashtag*) – гештег (або хештег) у Twitter сприяє виокремленню слів чи словосполучень за окремими темами: #music, #news, #Mention15PrettyPeople, #Obama та ін. Схематично будь-який гештег має форму «# + tag name».

Гештег розглядається як засіб створення ідентичності користувача Twitter (*mean of constructing the identity of Twitter members*) [11, с. 186]. Безсумнівно, англо-мовні ЗМІ в Twitter є джерелом різноманіття гештегів. В першу чергу, це гештеги, що використовуються на позначення специфіки того чи іншого ЗМІ. Наприклад, гештег #CNNBreakingNews спеціалізується на «гарячих новинах», #CNNPolitics – на політичних новинах, #CNNOpinion – на авторитетності думок з приводу якоїсь події. Гештеги можуть складатися з одного слова (#BBC, #CNN), з двох (#BBCNews, #BBCTrending), з трьох (#Newyorktimes, #NYTIMES) та, навіть, з більшої кількості слів (#EconomicsForTheRealityBasedReader). В будь-якому разі, власна назва ЗМІ в гештегі слугує засобом просування та популяризації власного бренду у віртуальному просторі.

Популярність того чи іншого гештегу залежить від актуальності подій. Важливість гештегів полягає в їхній здатності за мінімальних мовних затрат зробити повідомлення максимально публічним, що сприяє інтерактивному обміну інформацією, популяризації значущої інформації серед онлайн-читачів. Наприклад, у 2010 році під час пандемії свинячого

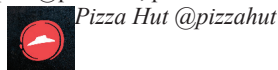
грипу найбільш запитуваним був гештег #swineflu. А у 2012 році під час президентських перегонів у США популярністю користувалися гештеги на позначення головних претендентів на пост президента: #Obama2012, #RomneyCampaigns, #Election2012, #GOP та ін. Характерним є те, що гештеги автоматично є гіперпосиланнями та, як правило, підлягають кольоровому виокремленню, що, водночас, актуалізує ту чи іншу інформацію. Таким чином, онлайн-читачі натискаючи, наприклад, на гештег #Obama2012 мали можливість більш детально ознайомитися з інформацією про компанію майбутнього президента. Окрім того, однією з переваг використання Twitter сучасними ЗМІ, є надання можливості читачам обговорити ту чи іншу подію в режимі онлайн. Це свідчить, зокрема, про інтерактивність (*interactivity*) сучасного англomовного медійного дискурсу.

У 2013 році світ сколихнула радісна новина – народження наслідника британського престолу. Як результат, в Twitter з'являється новий гештег #Royalbaby. За даними Twitter UK гештег #Royalbaby згадувався біля 90 000 разів. Окрім того, популяризації #Royalbaby сприяли низка торгівельних компаній таких як: «Coca-Cola», «Oreo Cookies», «Charmin», «Johnsons and Johnsons» та інших світових брендів. Прикметник «royal» став ключовим словом у твітах, що створювалися відомими компаніями: «*Time for a Royal Celebration!*» (твіт від компанії Coca-Cola), «*Prepare the royal bottle service*» (твіт від компанії Oreo Cookies), «*Get the throne ready! There is a new cub in the Royal family!*» (твіт від компанії Charmin), «*Congrats to the Royal Family!*» (твіт від компанії Play-Doh).



Зважаючи на широкий розголос події, гештег #Royalbaby стає невід'ємною частиною реклами того чи іншого бренду. Так, з нагоди народження принца торгівельна компанія «Coca-Cola» заохочує всіх до «королівського» святкування з солодким напоєм. Твіт у вигляді окличного речення «*Time for a Royal Celebration!*» підкріплюється малюнком, на якому зображені дві пляшки. А на пляшках, замість назви відомого бренду, викарбувані імена принца Вільяма та його дружини Кейт.

Безсумнівно, гештег #Royalbaby в рекламах слугує засобом виразності та стає частиною інформації про продукт з метою його просування. Цікаво, що гештег #Royalbaby у інших рекламах відсутній, однак малюнки, що супроводжують кожне повідомлення, влучно використання прикметника *royal* імпліцитно вказують на цю подію. Наприклад, торгівельна марка @pizzanut, робить вигідну пропозицію своїм клієнтам – безкоштовний шматок піци або десерт:



Introducing our very own royal #bundleofjoy: free side or dessert to any medium or large pizza through 7/25. Code: ROYALOFFER [17].

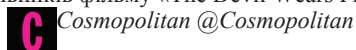
Виразність «королівської» пропозиції досягається використанням капіталізації ROYALOFFER та представлення двох слів (*royal ma offer*) як одного. Капіталізація, як один із засобів параграфеміки, сприяє, перш за все, візуальному виокремленню певної інформації. Особливістю цього твіту є те, що гештег #bundleofjoy є частиною словосполучення *royal #bundleofjoy* ('*royal bundle of joy*'). Про різні граматичні функції гештегів цікавою є думка, висловлена в статті «Ambient affiliation: a linguistic perspective on Twitter». Автор статті М. Заппавінья, на прикладі гештегу #Obama, описує їх функціональні можливості у реченнях і пропонує поділити їх за такими групами: «Classifiers», «Thing» та «Process» [12, с. 792].

В сучасному світі гештеги перетворюються на популярний засіб творення рекламних повідомлень провідних компаній: «*WE WILL #MAKEITCOUNT*» (реклама спортивного одягу Nike); «*Audi. Truth in Engineering. #ProgressIs*» (реклама автомобіля Audi); «*Mercedes-Benz. #YouDrive*» (реклама автомобіля Mercedes-Benz); «*#AmazonCart. Add it now. Buy it later*» (реклама інтернет-магазину Amazon); «*#hallday. #allnight. #theflatwalk*» (реклама theflatwalk.com). Звичайно, оформлюючи рекламні повідомлення таким чином, світові бренди показують свою актуальність, пластичність та готовність виконувати забаганки будь-якого клієнта. Реклама, безперечно, приваблює сучасних, креативних і рішучих людей.

Цікавим є те, що знак «#», який характерний для віртуального простору, активно використовується в сучасних друкованих ЗМІ. Так, наприклад, в глянцевому жіночому журналі російськомовного видання «Elle» назви підрозділів статті, що присвячені опису ідеального образу жінки, оформлені наступним чином: «Сумка#bally», «Кольцо#cartier», «#Золото» [Elle 2015, с. 34–37]. Очевидним є те, що таким чином автори друкованих видань намагаються надати оригінальності та сучасності мовному повідомленню.

Формат повідомлень у Twitter вимагає додаткових засобів візуального впливу на онлайн-читача. Оригінальне і, подекуди, незвичайне викладення інформації в твітах пов'язано, в першу чергу, з використанням різних засобів параграфеміки. Деякі вчені розмежовують три групи параграфемних засобів: синграфемні (варіювання пунктуаційних знаків), супраграфемні засоби (шрифт) і топографемні засоби (синтагматика) [1, с. 43]. До засобів параграфеміки також відносять графічну сегментацію тексту і його розташування, шрифт, колір, засоби іконічної мови, незвичайні надписи, та нестандартне використання пунктуаційних знаків [2, с. 43].

Використання параграфеміки превалює у мікроблогах англomовних ЗМІ розважального характеру, передусім розрахованих на жіночу аудиторію: @Cosmopolitan, @Glamour, @HelloStyle та ін. Так, оригінальне графічне представлення прикметника *eXciTiNg* у мікроблозі «Cosmopolitan» відображає намагання автора наголосити на тому, що новина для прихильників фільму «The Devil Wears Prada» є дійсно захоплюючим:



eXciTiNg*~ news for fans of «The Devil Wears Prada» 🎉 [15].

Довільне чергування маленьких і великих літер називається «змішаною капіталізацією» (*mixed capitalization*) [10, с. 87]. Грайливість графічної презентації прикметника eXciTiNg створює атмосферу невимушеності та легкості. Значок на позначення хлопавки для вечірок та сполучення знаків *~ слугують «окрасою» в повідомленні, впливаючи на почуття читача. Засоби параграфеміки сприяють виразності викладення інформації, емоційності та активізації впливу на онлайн-читача.

Враховуючи лімітований об'єм повідомлень у 140 знаків, ЗМІ розважального характеру використовують капіталізацію, що слугує компактним та, водночас, виразним параграфемним засобом. В першу чергу, за допомогою капіталізації виокремлюються комунікативно-значеннєві елементи, наприклад:

C Cosmopolitan @Cosmopolitan

The REAL reason the «Fifty Shades» movie is so disturbing: <http://cosm.ag/60150um7> [15]. Капіталізація прикметника REAL привертає увагу онлайн-читача, якому стає дійсно цікава реальна причина ажітажу навколо фільму «Fifty Shades».







Використання смайликів (*smiles*) у мікроблогах ЗМІ розважального характеру свідчить про емоційність та експресивність повідомлень:

Cosmopolitan @Cosmopolitan

OMG you HAVE to see what Angelina Jolie's daughter Zahara looks like now (spoiler: gorgeous 😍) <http://cosm.ag/6015NXND> [15]. Виразність повідомлення також досягається завдяки використанню аббревіатури OMG на початку повідомлення та капіталізації дієслова HAVE.

Окрім звичних для віртуального простору смайликів, все більшою популярністю у мікроблогах користуються так звані «стікери» (*stickers*) та «меми» (*memes*):

C Cosmopolitan @Cosmopolitan

Pretty   the street Pretty  the kind I like to  Pretty  I believe you, you're  the truth No one could look as  as you,  [15].

Таким чином, за допомогою візуальних засобів можливо виразити думку, яка б могла мати вигляд цілого абзацу. «Компактний» формат «стікерів» та «мемів» є логічним поясненням активного залучення до текстів мікроблогів. Мода на «стікери» та «меми», які урізноманітнюють віртуальне спілкування, пов'язана з бурхливим розвитком соціальних мереж, а також з активним використанням Viber, програми, що дозволяє безкоштовні дзвінки між смартфонами.

Отже, використання параграфемних засобів у мікроблогах сучасного англійського медійного дискурсу забезпечує виразність викладення думок, здатне наділяти повідомлення емоційністю, а також слугує засобом просування власного бреду. Результати дослідження відкривають *перспективу* подальших наукових розвідок, зокрема вивчення експресивного потенціалу параграфемних засобів у взаємодії з лексичними та синтаксичними.

Література:

1. Баранов А. Н. Воздействующий потенциал варьирования в сфере метаграфеміки / А. Н. Баранов, П. Б. Паршин // Проблемы эффективности речевой коммуникации. – М.: ИНИОН, 1990. – С. 41–155.
2. Белова А. Д. Лингвистические аспекты аргументации: дис. ... доктора филол. наук: 10.02.04 / Алла Дмитриевна Белова. – К., 1998. – 443 с.
3. Горошко Е. И. «Чирикающий» жанр 2.0 Твиттер или что нового появилось в виртуальном жанроведении / Е. И. Горошко // Вестник Тверского государственного университета. – Тверь, 2011. – № 3. – С. 11–21.
4. Добросклонская Т. Г. Медиалингвистика: системный подход к изучению языка СМИ: современная английская медиаречь / Татьяна Георгиевна Добросклонская. – М., 2008. – 203 с.
5. Каптюрова В. В. Структурная организация сообщений в англоязычных микроблогах / В.В. Каптюрова // Лингвистика XXI столетия: новые исследования и перспективы. – К.: Логос, 2011. – С. 164–171.
6. Яхонтова Т. В. Жанры электронной научной коммуникации: период Web 2.0. / Т.В. Яхонтова // Одеський лінгвістичний вісник: науково-практичний журнал. – Одеса, 2014. – № 4. – С. 313–317.
7. Vamman D. Gender Identity and Lexical Variation in Social Media [Електронний ресурс] / D. Vamman, J. Eisenstein, T. Schnoebelen // Journal of Sociolinguistics. – Режим доступу: <http://www.cc.gatech.edu/~jeisenst/papers/jos-submission-main-joined.pdf>
8. Bell A. The Language of News Media [Електронний ресурс] / Allan Bell // Oxford: Basil Blackwell, 1996. – 269 p. – Режим доступу: http://www2.media.uoa.gr/lectures/linguistic_archives/mda0405/notes/Bell_Media_and_Language.pdf
9. Coleman S. The Media and the Public / Stephen Coleman, Karen Ross. – Oxford: Wiley-Blackwell, 2010. – 188 p.
10. Crystal D. Language and the Internet / David Crystal. – Cambridge: Cambridge University, 2001. – 272 p.
11. Page R. The Linguistics of Self-Branding and Micro-Celebrity in Twitter: the Role of Hashtags / Ruth Page // Discourse and Communication, 2012, 6 (2). – P. 181–201.
12. Zappavigna M. Ambient affiliation: a linguistic perspective on Twitter / Michele Zappavigna // New Media and Society. – USA, 2011. – № 13 (5). – P. 788–806.
13. Zappavigna M. The discourse of Twitter and Social Media. Continuum discourse / M. Zappavigna. – London, New York: Continuum International Pub. Group, 2012. – 227 p.

Джерела ілюстративного матеріалу:

14. Viber J. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://twitter.com/justinbieber>
15. Cosmopolitan [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://twitter.com/cosmopolitan>
16. Obama B. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://twitter.com/barackobama>
17. Pizza Hut [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://twitter.com/pizzahut>
18. The New York Times [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://twitter.com/nytimes>

О. В. Тупахіна,

Запорізький національний університет, м. Запоріжжя

КОМПОНЕНТНИЙ АНАЛІЗ СЛОВА В ТЕОРІЇ ВТОРИННОЇ НОМІНАЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ НЕОЛОГІЗМІВ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ)

У статті розглядається процес реструктуризації семантичної єдності слова в будові нового лексико-семантичного варіанта. Основними типами семантичних змін, що ведуть до формування похідних значень аналізованої лексики, є метафоричні транспозиції, які утворюються внаслідок зміни архісеми вихідного значення, а також шляхом актуалізації прихованої периферійної, функціональної або асоціативної сем, додавання / зміни / випадіння / вилучення диференційних сем.

Ключові слова: семантична деривація, метафора, архісема, денотативна / периферійна / диференціальна / функціональна / асоціативна семи.

КОМПОНЕНТНИЙ АНАЛІЗ СЛОВА В ТЕОРІЇ ВТОРИННОЇ НОМІНАЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ НЕОЛОГІЗМІВ НІМЕЦЬКОГО ЯЗЫКА КОНЦА ХХ – НАЧАЛА ХХІ ВЕКА)

В статті розглядається реструктуризація семантичного єдинства слова при утворенні нового лексико-семантичного варіанта. Основними типами семантичних змін, що ведуть до формування похідних значень аналізованої лексики, є метафоричні транспозиції, які утворюються внаслідок зміни архісеми вихідного значення, а також шляхом актуалізації прихованої периферійної, функціональної або асоціативної сем, додавання / зміни / випадіння / вилучення диференційних сем.

Ключевые слова: семантическая деривация, метафора, архисема, денотативная / периферийная / дифференциальная / функциональная / ассоциативная сема.

COMPONENT ANALYSIS OF WORDS IN THE SECONDARY NOMINATION THEORY (BASED ON THE GERMAN SINCE THE END OF XX – TO THE BEGINNING OF XXI CENTURY)

The article deals with the basic principles and reasons of formation of semantic neologisms. Main directions of development of functional-semantic lexicon are analyzed. The article explores the restructuring of the word's semantic unity within the construction of a new lexical and semantic variant. The basic types of semantic changes generating derived meanings of the lexics under analysis comprise metaphorical transpositions created either by changing the central meaning's archiseme, or by actualizing hidden periphery, functional or associative seme as well as by adding / changing / dropping out / excluding the differential one. The productive types and patterns of metaphorical transpositions, the frequency of their use and the factors that caused their appearance in the lexical-semantic subsystem of German since the end of XX – to the beginning of XXI century are defined here. Metaphorization is considered as creative cognitive process, which is subjected to influence of the language and mentation of its native speakers, as an important way of the cognition and conceptualization of reality. Modern approaches to the explanation of metaphorisation process are described and prospects of its further research are outlined.

Key-words: semantic derivation, metaphor, archeseme, denotative / peripheral / differential / functional / associative seme.

Сучасні мовознавчі студії спрямовані на інтегративне вивчення лінгвокреативної діяльності людини та динаміки розвитку словникового складу мови в цілому, адже саме слово є її центральною одиницею [9, с. 130]. У зв'язку з цим, невпинний інтерес науковців викликають семантичні та словотворчі характеристики похідних слів, закономірності утворення нової лексики [2; 3; 4; 10] та механізми семантичного перетворення [1; 6; 13].

У цьому зв'язку особливої уваги й актуальності набуває вивчення вторинної номінації та її моделювання, що допомагає простежити, як саме відбувається фіксація діяльнісного досвіду людини на лексико-семантичному рівні і що зумовлює вибір тих чи інших дериваційних механізмів.

Найпродуктивнішим креативним засобом збагачення німецької мови та виявом мовної економії є метафора. На думку Н. Арутюнової, зростання наукового інтересу до метафори зумовлене збільшенням її присутності в різних видах текстів, що сприяє зверненню уваги науковців не тільки на її естетичну цінність, а й на утилітарну перевагу [12, с. 388].

В основі дії механізму метафоризації знаходяться головні мотивуючі ознаки переносного значення: образність, оцінність та емоційно-експресивний компонент. Під час реструктуризації семантичної єдності слова в будові нового лексико-семантичного варіанта (ЛСВ) обов'язково відбувається зміна *архісеми* (АС). Цей процес є характерним для метафоричних номінацій і утворює основу «руху» *денотативних сем* (ДС) [1, с. 471; 5, с. 61]. В деяких випадках основою для метафоричного переносу є також актуалізація прихованої периферійної семі, додавання / зміна / випадіння / вилучення диференційних сем, актуалізація функціональної або асоціативної семі [5, с. 76].

Отже, уявлення про непізнаний об'єкт дійсності стає частиною окремої схеми за схожістю ознак, функцій, властивостей або порівнюється з прототипічним наочно-чуттєвим об'єктом [11, с. 96]. У системній організації сем, які утворюють семему, можна простежити принцип синтагматичної супідрядності ознак, тобто їх певну впорядковану залежність [7, с. 27].

Близькість цієї класифікації до класичної типології семантичних переносів свідчить про те, що номінаційний процес поєднує в собі вибір бази для номінації (сфери-донора, області-джерела в теорії когнітивної метафори Дж. Лакоффа та М. Джонсона), номінаційної ознаки денотата та сфери-реципієнта. Їх вибір обумовлений загальними законами мислення, мовними універсалами та етнокультурними стереотипами світосприйняття.

На етапі інтеріоризації відбувається не тільки мотивація за ознакою, а й за всім змістом, що дозволяє нам класифікувати процес когнітивно-семантичної деривації на основі гештальт-мотивації та мотивації за конкретною ознакою в рамках наступних моделей.

Модель «зміна архісеми + актуалізація прихованої периферійної семі» є найактивнішою (28,5%) серед зазначених. Про це свідчить група слів, сучасної німецької мови, в яких відбулася зміна семантичної структури.

Розглянемо функціонування механізму дії цієї моделі на прикладі слова *die Konversion*. Ця лексема функціонує в термінологічному апараті лінгвістики, фізики, медицини, релігієзнавства тощо. Останнім часом під впливом екстралінгвістичних факторів це слово стало використовуватися й у політичному контексті, означаючи «*Umnutzung von ehemaligen militärischen Anlagen für zivile Zwecke*» [22, с. 369]. У цьому випадку переосмислення відбувається на основі імпліцитного елемента АС вихідного значення «переходити, перетворюватися, змінювати свою внутрішню сутність». У новому значенні ця сема актуалізується, набуваючи статусу ядерної диференційної семі (ЯДС).

Подібну семантичну зміну можна простежити і в іменнику *der Schläfer*. У словнику *Deutsches Universalwörterbuch* видавництва *Duden* (2002) зафіксовано два значення цього слова: 1) «*jmd., der schläft, Schlafender*»; 2) «*Bilch*» [17, с. 1322].

У словнику неологізмів до них додані ще два лексичних значення (ЛЗ): 1) (*Jargon*) «*Perspektivagent*»; 2) «*auf Einsatz wartender Terrorist*» [22, с. 515].

Наприкінці ХХ століття в німецькій мові увійшов до активного вжитку похідний ЛСВ слова *der Nesthocker* – «*meist männliche Person im Alter etwa zwischen 25 und 30, die noch bei der Mutter bzw. bei den Eltern wohnt*» [21]. Зіставлення нової семантичної структури із вихідним значенням «*in unvollkommen entwickeltem Zustand geborenes Tier, das noch besonderer Pflege im Nest bedarf*» [17, с. 1071] підтверджує той факт, що метафоризація відбулася шляхом зміни АС вихідного значення *das Tier* на АС *die Person*, а також за рахунок переходу ПС *besondere Pflege* в ЯДС похідного.

За допомогою моделі «зміна архісеми + актуалізація прихованої периферійної семи» відбувається метафоризація за конкретною ознакою, в процесі якої поняття переходить зі сфери-донора до сфери-реципієнта.

Семантичні модифікації за моделлю «зміна архісеми + актуалізація асоціативної семи» спричинили утворення цілої низки нових переносних значень (23,4%). Так, наприклад, лексична одиниця *der Silberling* фіксується в тлумачному словнику у значенні «*Silbermünze*» [17, с. 878]. Проте останнім часом слово набуло нового тлумачення – «*CD*» [18, с. 307]. Зіставлення цих двох значень свідчить, що такий розвиток семантики спричинила схожість за формою, а також диференційна сема (ДФС) вихідного значення «блискучий», яка стала асоціативною семою (АС) похідного значення.

Можна виділити ознаку, яка стає основою для метафоричної деривації іменника *der Scheibenwischer*, «сама семантична релевантність якої визначається цим переносом» [14, с. 231]. Похідний ЛСВ «*Hin-und-her-Bewegung einer mit der Handfläche nach innen gerichteten Hand vor dem eigenen Gesicht, mit der das Verhalten einer Person (in einer bestimmten Situation) als nicht normal abqualifiziert wird*» [21] утворився шляхом зміни АС *die Windschutzscheibe* на *die Handbewegung*, актуалізації асоціативної ознаки *Hin-und-her-Bewegung* та появи нової ДФС *nicht normal*.

За дериваційно-семасіологічними характеристиками можемо кваліфікувати утворення неологізму *die Stutenbissigkeit* як асоціативне переосмислення первинного значення «*Rangauseinandersetzungen unter den Stuten*» [21]. Внаслідок метафоризації з'явився новий ЛСВ «*aggressives, zickiges Verhalten einer Frau gegenüber einer anderen (mit ihr besonders beruflich in Konkurrenz stehenden) Frau*» [21], де архісема *die Pferde* змінилася на *die Frauen* та актуалізувалися АС *aggressiv, zickig*. Асоціативною ознакою, яка поєднує обидва значення цього слова, є сема *die Konkurrenz*.

Транстермінологізація за асоціативним принципом відбулася в семантичній структурі іменника *der Klammeraffe* (@) шляхом зміни АС *der Affe* на *das Zeichen* та актуалізацією АС «зовнішня ознака». Цей графічний знак викликає різноманітні асоціації в носіїв німецької мови, чим обумовлене функціонування таких лексем: *der Affenschwanz*, *der Schweineschwanz*, *das Affenohr*.

Виділяючи зв'язки, які лежать в основі метафоризації у цьому випадку, можна стверджувати, що «... це не елементи власне значення слова, а стійкі асоціації, пов'язані з уявленням про явище, що позначається словом. Будучи основою для трансформації мовних значень, вони тим самим стають фактами мови, – ці асоціації утворюють тематичні поля, залучаючи в сферу свого впливу цілі групи слів і тим самим визначаючи потенційну спрямованість їх «переносного» вживання» [14, с. 193].

Асоціації та зв'язки з навколишнім світом, які сприяють появі семантичних неологізмів цієї групи, різноманітні. Участь у переносі найменувань беруть слова (терміни) з різних сфер: медицини, техніки, спорту, політики тощо. Ці лексеми утворюють певні асоціативні поля.

Наприклад, асоціативне поле «світ тварин» представлене найкolorитнішими назвами. Такі слова як *der Drache*, *der Tiger* позначають нові індустріалізовані країни Східної Азії (Південна Корея, Сингапур, Малайзія, Тайвань), які характеризуються активним економічним зростанням.

Для розуміння метафор цього порядку дуже часто потрібна наявність у реципієнтів фонових знань, на яких ґрунтується денотативне значення цих метафор і за допомогою яких можна декодувати їх смисл.

Виділення асоціативних полів сприяє репрезентації метафоричного значення на пропозиційному рівні, який суттєво відрізняється від образно-асоціативної сфери [8, с. 145]. Реконструкція метафоричного смислу на пропозиційному рівні можлива в тому разі, коли нові одиниці збереження та репрезентації знань про світ, що метафорично осмислюється національною мовною свідомістю, утворюються в рамках конвенціональних концептуальних метафор, які побудовані як пропозиції.

Велика кількість зооморфізмів у рамках цієї моделі свідчить про актуальність біоморфного архетипу світосприйняття та наявність у ментальному лексиконі людини концептуальних метафор *MENSCHEN SIND TIERE* та *MENSCHEN SIND PFLANZEN*.

Когнітивно-семантична деривація в межах цієї моделі відбувається, як правило, за первинною оцінкою цього об'єкта на основі гештальтної, тобто цілісної мотивації. Сферами-донорами для такої номінації є: 1) артефакти; 2) біосфера; 3) жива природа.

Метафоричне переосмислення за моделлю «зміна архісеми + актуалізація функціональної семи» відбувається на основі функціональної схожості. Показовим прикладом інновації цієї групи є слово *der Zahnwechsel* «*Durchbruch von Zähnen aus dem Kiefer in die Mundhöhle*» [20]. В основу модифікації його первинного значення лягла АС *der Zahn*, яка змінилася на *der Sexualpartner*, а також функціональна сема (ФС) *Durchbruch*. Функція, яка відображена у цьому формальному варіанті, асоціативно пов'язується з характеристикою особи. Певні мовні ситуації стимулювали появу нового значення слова «*Wechsel von Sexualpartnern*» [16].

Дієслово *parken*, первинне значення якого «*vorübergehend an einer Straße od. auf einem Platz abstellen*» [17, с. 1122] набуло нового ЛЗ «*mit jemand Sex haben*» [23, с. 78]. Розширення значення шляхом метафоризації відбулося за допомогою актуалізації ФС *verkehren* за аналогією до утворення узуального слова *der Verkehr* – статеві зносини.

Під час проведення семантико-етимологічного аналізу можна виявити той факт, що за ідентичною моделлю відбувається метафоризація слова *der Wurm*. Це слово походить від індогерманської основи *ǵer-* «крутити, гнути, обвивати, плести». Сьогодні ця лексема набула нового значення «*ein Computerprogramm oder Skript mit der Eigenschaft, sich selbst zu vervielfältigen, nachdem es ausgeführt wurde*» [16].

У разі залучення до аналізу екстралінгвістичних знань виникають сумніви щодо віднесення лексеми *der Wurm* саме до функціональної метафоризації, адже з точки зору біології у структурі будь-якого вірусу міститься спіраль РНК, завдяки якій він розмножується в клітині. Саме ця спіраль за своєю формою і нагадує хробака, що свідчить про те, що ця лексема за структурою може належати й до моделі «зміна архісеми + актуалізація асоціативної семи».

Шляхом аналогічного семантичного зрушення відбувається й метафоризація дієслова *herausschreiben*. Останнім часом слово все більше вживається в переносному значенні «*eine Figur aus dem Drehbuch einer Fernsehserie inhaltlich motiviert eliminieren*» [16].

Аналізуючи вищенаведені приклади можна дійти висновку, що метафоризація у сфері дієслівної лексики відбувається здебільшого за однією регулярною моделлю, коли перенесення найменування здійснюється за подібністю функцій, що пояснюється загальнограматичним значенням процесуальності дієслова як частини мови.

Отже, мотиваційною ознакою всіх наведених прикладів, утворених у межах цієї моделі, є «функція, призначення», а для метафоричного переосмислення в німецькій мові активно використовуються такі сфери-донори, як: 1) техносфера; 2) антропосфера; 3) артефакти та їх дія.

Модель «збереження архісеми + зміна (вилучення) диференційних сем» проявляє особливу активність у досліджуваному матеріалі, про що свідчить значна кількість семантичних неологізмів цього типу (18,25%).

Розглянемо, наприклад, механізм трансформації лексичної семантики у слові *das Archiv*. Для цього проаналізуємо семантичну структуру описуваної одиниці. Початкове значення цієї лексеми – «*Einrichtung zur systematischen Erfassung, Erhaltung und Betreuung von Schriftstücken, Dokumenten, Urkunden, Akten, insbes. soweit sie historisch, rechtlich, oder politisch von Belang sind*» [17, с. 139]. Шляхом поділу на мінімальні смисли обох ЛСВ (вихідного та похідного) з'ясовано, що компоненти вихідної семантичної величини – АС на позначення того, що зберігається в архівному матеріалі, – містяться і в смислового обсязі нової семіми: «*Daten auf der Festplatte in komprimierter Form gespeichert sind*» [16]. У процесі семантичної модифікації значення слова збагатилося семіми-спеціалізаторами: нова ДФС «диск» перевела це слово до розряду інформаційних термінів.

В рамках цієї моделі відбувається семантичне зрушення у структурі слова *die Partnerschaft* – «(oft gute od. intime) Beziehung, die man zu einem Partner hat» [19, с. 771]. У досліджуваній період розвитку німецької мови ця лексема набула значення «*standesamtlich geschlossene eheähnliche Verbindung zwischen gleichgeschlechtlichen Partnern*» [21]. Метафоризація відбулася шляхом зберігання АС вихідного значення *Beziehung*, та зміною диференційних сем *gut, intim* на *eheähnlich, gleichgeschlechtlich* та *standesamtlich geschlossen*.

Шляхом аналогічного семантичного зрушення утворюється неологізм *die Adresse*, де вихідне значення «*Angabe von jmds. Namen und Wohnung*» [17, с. 81] звузилося за допомогою диференційної семіми-конкретизатора *im Internet*. За аналогією відбувається й метафоризація слова *die Seite*.

Висока продуктивність цієї моделі та домінуюча роль техносфери серед реципієнтних областей знань свідчать про появу в німецькій мові «технократичної номінації», а отже – і технократичного стереотипу світосприйняття [13, с. 259].

Модель «зміна архісеми + додавання (зміна, випадіння) диференційних сем». Ця дериваційна парадигматична модель метафоричного переосмислення може бути проілюстрована за допомогою семантичного неологізму *die Tafel*, який з'явився на сучасному етапі розвитку німецької мови. Вихідне значення цієї лексичної одиниці «*das Speisen, festliche Mahlzeit*» [17, с. 1508] модифікувалося в «*durch private Spenden, Sponsoren und ehrenamtliche Kräfte getragene Ausgabestelle für Lebensmittel an Obdachlose und Menschen mit nachgewiesener Bedürftigkeit*» [21]. У семантичній структурі відбулася зміна АС *das Speisen* на *Ausgabestelle*, а ДФС *das Lebensmittel*, яка властива вихідному номінативному значенню, стала ядерною у похідному. Окрім того, додалася нова сема-конкретизатор *für die Obdachlosen*.

Ця модель лягла в основу семантичного перетворення в процесі термінологізації. У такий спосіб, наприклад, розширилися межі семантичної структури лексеми *der Administrator*, вихідне значення якої «*der Verwalter*» [17, с. 80]. Процес семантичної трансформації слова призвів до звуження його вихідного значення через збільшення кількості смислових компонентів – у комп'ютерній мережі та комп'ютерна база даних, мережа. Лексема розвинула термінологічне значення за допомогою спільного смислового компонента первинного та вторинного значень «той, що керує». Особливістю цього ЛСВ є те, що внаслідок процесу термінологізації відбулася функціональна метафоризація зі зміною АС вихідного значення «людина» на АС «пристрій».

Впродовж останніх десятиліть в умовах наростаючих темпів науково-технічної революції спостерігається активізація функціональних переосмислень за ознакою мотивацією типу «людина» – «машина (прилад)» [13, с. 110].

Фактичний матеріал дослідження засвідчив, що метафоризація є домінантою в процесі семантичної деривації. Цей феномен можна пояснити тим, що, виконуючи характеризуючу функцію в образному мовленні, метафора є продуктивним джерелом нових компонентів у семантичній структурі вже існуючих лексичних одиниць. Розглядаючи трансформації, основою яких є метафора, можна простежити таку залежність: чим багатозначнішою, інформативно насиченішою є лексема, тим легше вона метафоризується. Цьому процесу сприяє також і «розмитість» семантичного контура, яка збільшує ймовірність того, що другорядний емоційно-оцінний компонент виявиться основним у метафоричному значенні.

Моделі утворення неологізмів німецької мови кінця ХХ – початку ХХІ століття не є вичерпними, а залишають місце для подальших наукових розвідок. Зокрема, доцільним є з'ясування та порівняльне вивчення процесу неологізації у різних лінгвокультурних середовищах та аналіз прагматичного потенціалу новотворів у різних дискурсивних формаціях.

Література:

1. Гак В. Г. Языковые преобразования / В. Г. Гак. – М. : Языки русской культуры, 1998. – 768 с.
2. Єнікєєва С. М. Системність і розвиток словотвору сучасної англійської мови / С. М. Єнікєєва. – Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2006. – 303 с.
3. Зацний Ю. А. Розвиток словникового складу англійської мови в 80ті – 90ті роки ХХ століття: дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови» / Ю. А. Зацний // Запорізький державний університет. – Запоріжжя, 1999. – 405 с.
4. Калиущенко В. Д. Словообразовательные универсали // Человек и его язык (К 75-летию проф. В. П. Недалякова): Филологический сборник. – Кемерово, 2003. – Вып. 4. – С. 26–33.
5. Кудрявцева Л. А. Моделирование динамики словарного состава языка / Л. А. Кудрявцева. – К. : ИПЦ «Киевский университет», 2004. – 208 с.
6. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем / Дж. Лакофф, М. Джонсон / Под ред. и с предисл. А. Н. Баранова. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 256 с.
7. Ніколаєва Л. Б. Типологія термінів спорідненості (Типологічні, з'ясовані, діахронічні дослідження) / Л. Б. Ніколаєва. – Донецьк: ДонНУ, 2006. – Т. 3. – 255 с.
8. Петров В. В. Метафора: от семантических представлений к когнитивному анализу // ВЯ. – 1990. – № 3. – С. 135–146.
9. Полюжин М. М. Диахронно-семантический аспект префиксального словообразования в английском языке: дисс.... доктора филол. наук: 10.02.04. – Москва – Ужгород, 1993. – 416 с.
10. Розен Е. В. На пороге ХХІ века. Новые слова и словосочетания в немецком языке / Е. В. Розен. – М.: Менеджер, 2000. – 192 с.
11. Селиванова Е. А. Когнитивная ономазиология (монография). – К. : Изд-во украинского фитосоциологического центра, 2000. – 248 с.
12. Селиванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. О. Селиванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.

13. Тропина Н. П. Семантическая деривация: мультипарадигмальное исследование (монография) / Н. П. Тропина. – Херсон : Изд. ХГУ, 2003. – 336 с.
14. Шмелев Д. Н. Проблемы семантического анализа лексики / Д. Н. Шмелев. – М. : Наука, 1973. – 280 с.
15. Bartsch R. Metaphor and metonymy / R. Bartsch // Metaphor and metonymy in comparison and contrast / By R. Dirven, R. Pörrings. – Berlin. – New York : Mouton de Gruyter, 2003. – P. 49–75.
16. Die Wortwarte [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.wortwarte.de.
17. Duden: Deutsches Universalwörterbuch. – Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich : Dudenverlag, 2002. – 1816 S.
18. Herberg D., Kinne M., Steffens D. Neuer Wortschatz: Neologismen der 90er Jahre im Deutschen. – Berlin : Walter de Gruyter, 2004. – 351 S.
19. Langenscheidt: Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache Dieter Götz, Günther Haensch, Hans Wellmann : Berlin, München, Wien, Zürich, New York: Langenscheidt, 2003. – 1253 S.
20. Mydict Deutsch Wörterbuch [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dede.mydict.com>.
21. Online-Wirtschafts-Informationssystem-Deutsch [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.owid.de>.
22. Questhoff U. Deutsches Neologismenwörterbuch. – Berlin, New York: Walter de Gruyter, 2007. – 690 S.
23. Wörterbuch der Jugendsprache / Blockside H., Staats A., Villard G., Wollenweber A. – Ernst Klett Verlag: Stuttgart, 2006. – 124 S.

УДК 811.133.1:81'373.7

Т. Н. Удилова,

Запорожский национальный университет, г. Запорожье

ХАРАКТЕРИСТИКА ПОРІВНЯЛЬНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ З КОМПОНЕНТОМ ЗООНИМОМ У ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ

*Категорія компаративності є однією з базових категорій нашого буття. Універсальна по суті, вона має свої способи актуалізації в конкретній культурі і мові. Одним із способів виразити порівняння є компаративні фразеологічні одиниці (КФО). КФО з компонентом зоонімом вживаються для характеристики людини, її дії. Їх структура має три елементи: основу (переважно дієслівну або прикметникову), корелятор (сполучник *comme*), компарат (зоонім), який є символом дії або риси характеру. Більшість з них мають негативну оцінку.*

Ключові слова: категорія компаративності, компаративні фразеологічні одиниці (КФО), зоонім, структура, основа, компарат, корелятор.

ХАРАКТЕРИСТИКА СРАВНИТЕЛЬНЫХ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ С КОМПОНЕНТОМ ЗООНИМОМ ВО ФРАНЦУЗСКОМ ЯЗЫКЕ

*Категория компаративности является одной из основных категорий нашего бытия. Универсальная по сущности, данная категория имеет свои способы актуализации в конкретной культуре и языке. Одним из способов выражения сравнения в языке являются компаративные фразеологизмы. Компаративные фразеологические единицы (КФЕ) с компонентом зоонимом употребляются для характеристики человека, его действий. Их структура состоит из трех элементов: основания (преимущественно глагола или прилагательного), коррелятора (союза *comme*) и компарата зоонима, являющегося символом действия или качества характера человека. Большинство из них выражают отрицательную оценку.*

Ключевые слова: компаративные фразеологические единицы, зооним, структура, компарат, коррелятор.

DESCRIPTION OF COMPARATIVE PHRASEOLOGISMS WITH A ZOONYM COMPONENT

*Comparative category is basic in human life. As a universal category it has its ways of actualization in a specific culture and language. Comparative phraseology is one of the ways to express comparison. A comparative phraseologism with a zoonym is used to characterize people and their actions. Their structure includes three elements: base (mainly a verb or an adjective), correlator (conjunction *comme*) and a comparative zoonym, which symbolizes an action or a trait of character. Most of them have a negative connotation.*

Key words: comparative category, comparative phraseological units, zoonym, structure, base, comparison, correlator.

Человеческое понимание окружающего мира базируется на сравнении, поэтому категория компаративности считается одной из базовых категорий нашего сознания. Являясь универсальной по сути, категория компаративности актуализируется в языке, исходя из языковой картины мира конкретного народа, носителя конкретной культуры. Кроме того, способы выражения категории компаративности разнообразны. Одним из способов выражения данной категории являются сравнительные фразеологизмы. Их изучению на материале разных языков в различных аспектах посвящено немало работ. Определено, что их структура содержит 2-4 компонента [5, с. 90; 10], одним из которых обязательно является объект сравнения (компарат), который может означать: этническую принадлежность, библейский персонаж, исторический или литературный персонаж, профессию, животное, растение, часть тела, различные явления природы, предметы повседневной жизни. Языковые единицы с данными значениями могут входить в состав не только компаративных фразеологических единиц, а в более широкий круг фразеологизмов. Изучению названных групп фразеологизмов, в том числе фразеологизмов с компонентом зоонимом, в разных языках посвящено немало работ. Однако, исследований, посвященных анализу компаративных фразеологических единиц с компонентом зоонимом, недостаточно, особенно на материале французского языка. Цель данной статьи – рассмотреть один из способов выражения категории компаративности во французском языке – компаративные фразеологические единицы, включающие компонент зооним. Компаративные фразеологические единицы (КФЕ) понимаются как структурно-семантические образования, имеющие свойства свободноорганизованных словосочетаний и предложений, но характеризующиеся стабильностью синтаксического значения и лексического наполнения, базирующегося на сопоставлении предметов, явлений, процессов [6].

Предлагаемое исследование может помочь понять различные аспекты анималистического символизма в картине мира франкофонов и специфику образности сравнения человека с представителями мира фауны.

Употребление сравнения в речи придает высказыванию личностный, субъективный, оценочный характер, отражая отношение говорящего к собеседнику/объекту [9]. Фразеологические единицы также являются носителями оценочности, экспрессивности, эмоциональности. Можно предположить, что сравнительные фразеологизмы передают данные коннотативные значения более интенсивно.

Процесс сравнения происходит в двух направлениях: поиск тождества, сходства / поиск различия, несходства. КФЕ, в том числе с компонентом зоонимом однонаправлены: сравнение происходит в направлении сходства.

Синтаксическая структура КФЕ может включать 4, 3, 2 элемента: компарант (субъект сравнения или сравниваемый объект, реально существующий, фр.: *le comparé*), компарат (объект сравнения, с которым сравнивается, образный элемент, фр.: *le comparant*), основание (общий признак для утверждения их сходства/различия, фр.: *le point de comparaison*), компаратор или коррелятор (средство выражения компаративного значения, фр.: *l'outil de comparaison*), во французских сравнительных фразеологизмах это всегда союз *comme* [5, с. 90; 10] Французские КФЕ с компонентом зоонимом имеют трехэлементную структуру: основание, коррелятор и компарат.

В структурном плане основанием может выступать глагол, глагольное выражение, прилагательное, причастие, употребляемое в функции прилагательного, существительное (субстантивированное прилагательное). Т.е., можно разделить все КФЕ с компонентом зоонимом на две группы: глагольные и адективные. Исследование показало, что глагольные структуры в количественном отношении несколько преобладают (52% против 48%). Коррелятором в данных структурах, как и в других КФЕ, всегда выступает союз *comme*. Зооним выступает в функции компарата.

В семантическом плане основание может означать определенные действия человека, его состояние или его качественные характеристики (внешность, характер, привычки), компарат зооним является их символом.

Символизм значения названных действий и черт человека вытекает из качеств и действий, которые человек наблюдал у соответствующих животных, причем, представители разных культур оценивали у одного и того же животного различные качества или действия, кроме того, одно и то же качество или действие в разных культурах оценивалось неодинаково. В процессе эволюции общества и языка символическое значение могло трансформироваться за счет того, что образ действия, состояние или качество не только наблюдались, но и приписывались носителями определенной культуры данному животному, кроме того, менялось отношение к ним. Если сравнить, то можно пронаблюдать, что в разных культурах и языках идентичный зооним может быть символом разных человеческих качеств и действий, причем, как заметила Н.Д.Петрова, данное качество распространялось на весь фразеологический ряд [7, с. 19].

Исследование показало, что во французском языке в составе КФЕ с зоонимами отражены:

– в глагольной группе: действия, характерные для человека в повседневной жизни, связанные с ритмом жизни (*souffler, manger, se coucher, dormir, bailler*), звуковые сигналы (*crier, parler, jaser, rire*), практические действия и умения (*agir, chanter, jouer, écrire*), образ деятельности (*vivre, travailler, être*), отношения с другими (*s'accorder, s'entendre, recevoir, s'en soucier, traiter*), передвижение (*courir, glisser, passer, (re)tomber, (re)tourner*), смерть (*abattre, enterrer, tuer, mourir*).

– в адективной группе: черты характера (*brave, fier, bavard, quinteux, hâbleur, poltron*), внешность (*fort, mince, laid, maigre*), глупость (*bête, sot, ignorant, couillon*), отношение к человеку (*connu, décrié*), состояние (*gai, amoureux, triste, malheureux*), пьянство (*soul*), ловкость, нежность (*doux, souple, agil*), (не)опрятность (*propre, pur, sale, crotté*), материальный достаток (*gueux, nu, pauvre*), манера одеваться (*rembourré, fichu, foutu*), цвет (*blanc, noir, rouge*).

Употребление зоонимов в фразеологических единицах является результатом культурно-исторических традиций народа, древних поверий, тотемизма, языческого культа, трансляцией эталонов и стереотипов национальной культуры, порождающих мифологические и символические образы [2; 3; 4; 8].

Зоонимы, входящие в состав КФЕ, разнообразны, однако, ограничены. Вполне естественно, что в состав фразеологических единиц вошли те представители мира фауны, которых человек встречает в повседневной жизни и деятельности. Количество фразеологизмов, в состав которых они входят, и частотность их употребления зависят от значимости данного животного для человека, представителя определенной культуры. Исследование показало, что во французском языке чаще всего встречаются названия (перечислены вертикально и горизонтально в порядке убывания):

– домашних животных (*chien, chat, âne, boeuf, cochon, cheval...*),

– домашних птиц (*coq, poule, dindon, canard...*),

– рыбы (*poisson, carpe, anguille...*),

– диких животных (*loup, lièvre, singe...*),

– диких птиц (*merle, pinson, pie, corbeau...*),

– другие виды (*homard, ver, pou, tique...*).

В количественном плане доминирует группа КФЕ с зоонимом-названием домашнего животного. Причем, некоторые названия животных входят в состав нескольких КФЕ, например: *chien, chat, âne, coq, poule, loup*. Группа, включающая названия диких птиц, разнообразна, однако каждый зооним входит чаще всего в состав лишь одного КФЕ.

Названные зоонимы символизируют чаще всего:

– **chien**: несчастье, одиночество, разгул, плохое отношение (*Enterrer qn comme un chien. Mourir comme un chien. Vivre comme un chien. Traiter qn comme un chien.*)

– **chat**: повадки, привычки, неблагодарность, безразличие (*Ingrat comme les chats. Friand(e) (gourmand) comme un chat(ie). Ecrire (griffonner) comme un chat.*)

– **âne (mule, mulet)**: непосильный труд, глупость, упрямство (*Etre chargé comme une mule. Bête comme un âne. Tête comme un âne.*)

– **boeuf (vache)**: сила, напряженный труд (*Fort comme un boeuf. Travailler comme un boeuf.*)

– **cochon**: грязь, тучность, неаккуратность (*Gras comme un cochon. Manger comme un cochon.*)

– **coq (poule)**: гордость, привычки (*Fier comme un coq. Se coucher comme des poules.*)

– **loup**: жадность, свирепость (*Manger comme un loup.*)

– **singe**: внешняя непривлекательность, бедность (*Laid comme un singe. Nu comme un singe.*)

– **poisson (carpe)**: – сдержанность в словах, неумение говорить, глупость (*Muet comme une carpe. S'ennuyer comme une carpe. Bête comme une carpe.*),

– комфорт в своей среде и дискомфорт в чуждой среде (*Etre heureux comme un poisson dans l'eau. Etre comme un poisson hors de l'eau.*)

Если речь идет о взаимоотношении, взаимопонимании, то в одной КФЕ употребляются два зоонима: *S'accorder (s'entendre, être, vivre) comme (un) chien et (un) chat.*

Иногда, одному животному придают различные качества: *Soûl comme un cochon. Sale comme un cochon. Gras comme un cochon.*

Иногда символом одного качества, обычно привычного, распространенного, являются различные животные: *Bête comme un âne / une carpe / un rhinocéros / une oie / un hareng saur / une grenouille / un dindon.*

КФО с компонентом зоонимом всегда оценочны. Причем, абсолютное большинство передает отрицательную оценку: среди вербальных КФО с компонентом зоонимом около 80% с отрицательной оценкой (*Tuer qn comme un chien. Servir comme une taupe dans un pré.*), а среди адъективных чуть меньше – около 70% (*Bavard comme une pie. Bête comme une oie. Laid comme un crapaud.*). КФО с положительной оценкой характеризуют человеческие черты и действия, которые считаются положительными во французской культуре, например: *Doux comme une colombe. Léger comme un papillon. Heureux comme un poisson dans l'eau.* Положительная оценка должна восприниматься человеком как «нормативная», желаемая, не привлекающая внимания. Возможно, результатом именно данного восприятия является относительно небольшое количество КФЕ с положительной оценкой.

Из сказанного видно, что КФЕ с компонентом зоонимом во французском языке включают в свой состав преимущественно названия животных, значимых для деятельности человека, в первую очередь *chien, chat, âne, bœuf, coq, loup, carpe*, характеризующие человеческие качества, состояния и действия. Одни и те же зоонимы могут употребляться с различным символическим значением. Большинство КФЕ с зоонимами имеют отрицательную оценку. Оценочное значение многих КФЕ с зоонимами проявляется лишь актуализируясь в речи, в определенном контексте. Влияние контекста/ситуации на оценочное значение КФЕ является задачей дальнейшего исследования.

Литература:

1. Абдулкадырова П. М. Компаративные фразеологические единицы даргинского и русского языков с компонентом зоонимом. // П. М. Абдулкадырова // Журнал Мир науки, культуры, образования. – Выпуск № 3 / 2014 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/komparativnye-frazeologicheskie-edynitsy-dargin-skogo-i-russkogo-yazykov-s-komponentom-zoonimom> (20.04.2015).
2. Адамович С. В. Компаративные фразеологизмы с компонентом-зоонимом в современном немецком языке / С. В. Адамович // Лингвистика и методика в высшей школе. Вып. 4 : сб. науч. ст.: 80-летию Виктора Александровича Хорева посвящается / Гродненский гос. ун-т им. Я.Купалы; отв. ред. В. С. Истомин; редкол.: Д. Г. Богущевич, С. Мусиенко, Д. С. Вадюшина. – Гродно : Типография Зебра, 2012. – С. 82–86 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.elib.grsu.by/doc/5401> (18.04.2015).
3. Каримова Р. Х. Семантика зоонимов во фразеологии немецкого и русского языков / Р. Х. Каримова // Журнал Политическая лингвистика – Выпуск № 16 / 2005 [Электронный ресурс]. – Режим доступ а: <http://cyberleninka.ru/article/n/semantika-zoonimov-vo-frazeologii-nemetskogo-i-russkogo-yazykov> (19.04.2015).
4. Киндря Н. А. Английские и русские фразеологизмы с компонентом-зоонимом в свете истории культуры. Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.20. / Н. А. Киндря. – Москва, 2005. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://cheloveknauka.com/angliyskie-i-russkie-frazeologizmy-s-komponentom-zoonimom-v-svete-istorii-kultury> (20.04.2015).
5. Конюшкович М. И. Категория сравнения и ее место в системе языка / М. И. Конюшкович // Вопросы функциональной грамматики. Сборник научных трудов. – Выпуск 4. – Гродно : ГГУ, 2002. – С. 82–91.
6. Мізін К. І. Компаративні фразеологічні одиниці сучасної німецької мови: шляхи утворення та ідеографія Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.04 / К. І. Мізін; Київ, нац. лінгв. ун-т. – К., 2004. – 19 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.lib.ua-ru.net/inode/p-2/4027.html> (18.04.2015).
7. Петрова Н. Д. Фразеосемантическое поле зоосемантики в современном английском языке. Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. / Н. Д. Петрова. – Киев, 1983. – 22 с.
8. Сакаева Л. Р. Фразеологизмы с компонентами зоонимами, описывающие человека как объект сопоставительного анализа русского и английского языков / Л. Р. Сакаева // Журнал Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена – Выпуск № 62 / 2008 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/frazeologizmy-s-komponentami-zoonimami-opisyvayushchie-cheloveka-kak-obekt-sopostavitelnogo-analiza-russkogo-i-angliyskogo-yazykov> (18.04.2015).
9. Трегубчак А. В. Семантика сравнения и способы ее выражения: диссертация... канд. Филол. наук : 10.02.01 «русский язык» [Место защиты: Моск. гос. обл. ун-т]. / А. В. Трегубчак – Рязань, 2008. – 221 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://209.85.129.132/search?q=cache:jl-lASyPa0J:www.avtoref.mgou.ru/> (13.06.2012).
10. Le grand dictionnaire terminologique // [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.gdt.oqlf.gouv.qc.ca/Resultat.aspx> (08.06.2012).

УДК 81'25:808.51:32(045)

І. Л. Фесенко,

Національний авіаційний університет, м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ПОЛІТИЧНИХ ПРОМОВ ТА ТЕКСТІВ

Стаття присвячена всебічному дослідженню перекладацьких прийомів і стратегій відтворення мовних засобів експресії сучасного англомовного політичного дискурсу на матеріалі політичних промов. Також визначені деякі способи перекладу неологізмів. Охарактеризовано деякі лексичні та синтаксичні трансформації, запропоновано шляхи перекладу фразеологізмів. Перекладаючи тексти політичного змісту, перекладач має відтворювати не тільки зміст сказаного, а й емоційне забарвлення виступу. Аналіз перекладів політичної лексики у різних типах політичних текстів, особливо газетних статей, дозволив визначити основні перекладацькі стратегії і тактики.

Ключові слова: Політичний дискурс, політичні терміни, політичні реалії, неологізм, експресивна функція мови.

ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА ПОЛИТИЧЕСКИХ ВЫСТУПЛЕНИЙ И ТЕКСТОВ

Данная статья посвящена всестороннему исследованию переводческих приёмов и стратегий отображения языковых средств экспрессии современного англоязычного политического дискурса на материале политических речей. Также определены некоторые способы перевода неологизмов. Охарактеризованы некоторые лексические и синтаксические трансформации, предложено методы перевода неологизмов. Переводя тексты политического содержания, переводчик должен отображать не только смысл сказанного, но и эмоциональность выступления. Анализ переводов политической лексики в разных видах политических текстов, в особенности газетных статей, помог определить основные стратегии и тактики перевода.

Ключевые слова: Политический дискурс, политические термины, политические реалии, неологизм, экспрессивная функция языка.

SOME FEATURES OF TRANSLATION POLITICAL SPEECHES AND TEXTS

This article studies the political lexis in terms of theory and practice of translation. The thesis is dedicated to the comprehensive research of techniques and strategies of rendering the expressive linguistic means of modern English political

discourse into Ukrainian. It was found that some translation solutions contain several stylistic modifications. We give some examples of political neologisms and political occasional coinages. It articulates functional differences for diverse groups of political lexis in different political text-types and correlation between the lexical elements of a political text and ways of their translation. While translating political texts, a translator should express not only the message of a text, but speaker's emotions. As an object of translation political lexis consists of political terms, political realia and political symbols. Concurrently, we observe an adequate transfer of the author's ideological positions, argumentative strategies and linguistic world image into another system of signs. According to the content analysis, linguistic pragmatics and rhetorical criteria that together provide a high expressiveness, effective linguistic manipulation of this type of discourse and its perlocutionary effect are predominantly reflected in the Ukrainian translation.

Key words: political discourse, neologism, political terms, political realia, means of linguistic expression.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Політичні виступи належать до тих політичних текстів, які часто перекладають. Однак, виходячи тільки з назви тексту оригіналу й перекладу, часто важко встановити, до якого типу належить той або інший виступ. Крім того, у заголовку політичного виступу не завжди міститься назва типу тексту, і перекладач може вдатися до додавання або інших трансформацій, щоб заповнити дану інформацію. При цьому вказівка на тип тексту в перекладі часто здійснюється під впливом суб'єктивних факторів, тільки на підставі досвіду перекладача.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що з кожним роком зростає кількість політичних текстів, які підлягають перекладу – від промов до документів, мемуарів політичних діячів. Незважаючи на те, що проблеми перекладу й функціонування окремих груп політичних термінів, політичних реалій тощо вже розглядалися у наукових працях Ю. А. Зацного, Р. П. Зорівчак, В. І. Карабана, Т. Р. Кияка, В. Н. Комісарова, В. М. Крупнова, С. С. Максимова, Г. Э. Мирама, О. В. Ребрія, Л. М. Черноватого та інших учених, відтворення політичних реалій як цілісної системи лишається малодослідженим.

Метою цієї статті є висвітлення характерних рис перекладу текстів, документів політичної сфери, промов політиків. Також визначення основних прийомів при перекладі. Наша мета – зробити комплексний аналіз шляхів відтворення мовних засобів експресії політичних промов сучасних політичних діячів США та Великої Британії та зіставлення експресивного потенціалу текстів оригіналу та текстів перекладу, а також визначення стратегії збереження експресивного заряду тексту оригіналу.

Виклад основного матеріалу Ми можемо розділити політичні тексти на такі типи: виступи, заяви, звертання, промови, тощо. Якщо порівнювати тексти в різних традиціях, то може бути відзначена симетрія й асиметрія в межах одного типу тексту. Симетрія показує, що перекладач може вдатися до власне перекладу, а асиметрія вказує на адаптацію, тобто перекладачеві треба адаптувати даний текст. Якщо ми говоримо про структурні ознаки, то під адаптацією мається на увазі відтворення структурних змін. Крім того, залежно від того, на що орієнтується перекладач – на адекватне сприйняття у своїй культурі, або на те, щоб зберегти специфіку й відтворити текст для іншої аудиторії, буде залежати вибір між власне перекладом і перекладом-адаптацією. Тобто, залежно від зорієнтованості на свою або на чужу культуру, перекладач може визначити зону власне перекладу й зону адаптації в межах структурних компонентів конкретного типу тексту.

На відміну від нейтральної мови науково-технічного тексту, мова політичних статей та листівок часто емоційно насичена, що наближає її до мови художньої літератури. Ми зустрічаємо в ній образні порівняння, метафори, ідіоми, елементи гумору, сарказму, іронії й т.д.

Повноцінний переклад політично-агітаційного матеріалу, крім фактично точної передачі змісту, має донести до читача й всі емоційні елементи, укладені в оригіналі, так само як і його політичну спрямованість. Цим політичний текст і відрізняється від науково-технічного [2, с. 76].

У той час, як технічна термінологія має порівняно вузьку сферу вжитку й, в основному, не виходить за межі окремої спеціальності, до якої вони саме стосуються, політичні терміни мають значно більше поширення: вони проникають в усі області життя й стають загальним надбанням.

Як відзначає Г.С. Соловей в своїй праці, перекладаючи політичні терміни, можна виділити такі три основні групи: 1) політичні терміни (*coalition forces, outlaw regime, органи місцевого самоврядування, виборчі перегони, парламентська коаліція*); 2) політичні реалії (*the White House, State of the Union, Clear Skies legislation, Верховна Рада, «Регіони»*); 3) політичні символи (*Nation's Founders, The Cold War, Голодомор*) [4, с. 8].

Політичний дискус є одним із основних джерел неологізмів. В українську мову з англійської прийшла велика кількість слів, які стосуються політики. Тому при їх перекладі можна використати слово-відповідник мови перекладу. Ось приклади таких слів: *президент, прем'єр, спікер, депутат, євродепутат, парламент, балотуватися, інаугурація, коаліція, піар, плюралісти*. Але протягом останніх років українські вчені прагнуть замінити якумога більше іноземних термінів українськими відповідниками. Але на даному етапі це не є завжди можливим, тому іноді перекладач може допуститися описового методу при перекладі неологізмів. Тобто можливі два такі переклади: «Камерон заявив, що не буде балотуватися на пост прем'єра третій раз поспіль» і «Камерон заявив, що не буде висувати свою кандидатуру на пост прем'єра третій раз поспіль». Це залежить від того, якої концепції перекладу дотримується перекладач. Якщо це концепція «відчуження», тоді використає перший варіант, якщо «одомашнення», тоді другий.

В світлі останніх політичних подій на Україні в різних мовах з'являється все більше і більше неологізмів, які пов'язані з українськими політичними реаліями. Досліджуючи публікації газети The Times та BBC news були виявлені такі неологізми, як *Maydan, Berkut, Titushky*. Такі терміни можуть передаватися тільки транслітерацією, або описово, як можна зустріти в кількох джерелах.

У залежності від формально-структурної приналежності, засоби вираження експресивності традиційно поділяються на фонетичні, лексичні, словотвірні, морфологічні й синтаксичні. Для письмового перекладу актуальними є три способи. *Словотвірні* засоби включають передусім словотвір, у т. ч. й широкий діапазон пестливих і демінутивних афіксів. (Зазначимо, що такі афікси характерні більше для української мови). *Морфологічні* експресивні засоби охоплюють шар слів різної частини мовної приналежності (характерні вигук, підсилюючі частки, допоміжні дієслова, займенники), питомим для яких – окрім їх предметно-логічного значення – є ще й оцінний компонент. *Лексичні* експресивні засоби представлені експресивно зарядженими словами та сталими виразами, що вже за своєю природою несуть у собі позитивну чи негативну оцінку. На рівні *синтаксичної* системи мови експресія досягається, переважно, за допомогою інверсії, тобто зміни звичного порядку слів у реченні, шляхом використання еліптичних (неповних) синтаксичних конструкцій, у яких вилучено той чи інший член речення, а також завдяки *тонікалізації*, тобто відособленню елементу тематичного характеру. Водночас зазначимо, що близькою нам є позиція російської дослідниці Г. В. Вахітової, котра розрізняє поняття мовної й

мовленнєвої експресивності. *Мовну* експресивність вона розуміє як сукупність узятих поза контекстом конотацій мовних одиниць; *мовленнєву* – як особливу організацію мовних засобів, котра створює загальну забарвленість мовлення і певну функціональну експресивність. *Мовні засоби вираження експресивності* становлять експресивні засоби, питомі для самої системи. Під *мовленнєвими засобами вираження експресивності* маються на увазі експресивні засоби, котрі стають такими лише в контексті конкретної ситуації мовленнєвого акту [1, с. 25]

У політичному дискурсі використання фразеологізмів чи їх частин дуже часто відбувається у комплексі з іншими експресивними засобами мовлення, кожен з яких вимагає окремої уваги при перекладі, як, наприклад, у наступному контексті: *So while Mr. Putin basks in his sleight-of-hand attempt to sustain the unsustainable by becoming Prime minister until he is anointed Czar for life, let him be reminded that those who live by the sword die by the sword* («The Times»). Тому, зараз коли Путін радіє своїм спритним і успішним трюкам по збереженню того, що неможливо зберегти, готуючись зайняти прем'єрське крісло, щоб потім пройти обряд помазання і стати довічним царем, йому слід нагадати, що той, хто приходиться з мечем, від меча і гине (пер. С. Смірнова, газета «Таймс»). У даному реченні автор вживає прислів'я «Those who live by the sword die by the sword», яке при перекладі замінено близьким за значенням аналогом «той, хто приходиться з мечем, від меча і гине», що відповідає вимогам прагматичної еквівалентності перекладу; при перекладі збережено семантику фрази та її емоційно-експресивну складову; паралогічний лексичний засіб «to sustain the unsustainable», який у даному контексті виконує емоційно-оцінну функцію, замінено близьким за змістом виразом «збереження того, що неможливо зберегти». Явище, яке спостерігається у наведеному прикладі, отримало назву «нанизвання» (в одному реченні) кількох експресивних засобів, яке засвідчує, що образність мовлення є складною, багатогранною категорією, яка при перекладі неодмінно потребує відтворення усіх складових [5, с. 87–89].

Також дуже яскравою постаттю в історії є політичний діяч СРСР Микита Сергійович Хрущов, експресивні промови якого стали цілою проблемою для його перекладачів. Ідіома «кузькина мати» привернула до себе значну увагу 12 жовтня 1960 після виступу М. С. Хрущова на 15-й Асамблеї ООН. Перекладач Хрущова виконав буквальный переклад – «Kuzma's mother», який викликав незрозуміння у слухачів. Сенс фрази був абсолютно незрозумілий, і від цього загроза набула зовсім негативний характер. Втім, надалі незрозуміле «Kuzma's mother» перекладачі замінили на іншу фразу, яку використовував Хрущов щодо Заходу: «Ми вас поховасемо» (англ. «We'll bury you»). Так як цей вираз вживався під час Карибської кризи і наступних випробувань термоядерної бомби, вираз «кузькина мати» використовувався також для позначення атомних бомб СРСР.

Висновок полягає у тому, що на теперішній час існує лише невелика кількість систематизованого теоретичного матеріалу щодо перекладу політичної літератури з англійської мови на українську та навпаки. У громаді зростає інтерес до політичної тематики у зв'язку з надзвичайно динамічним характером розвитку політичного життя у сучасному світі, підвищенням вимог до рівня освіченості та культури населення, процесами глобалізації у світі, розвитком інформаційних технологій та ін. Оскільки політичний переклад займає одну з центральних позицій серед тематичних розділів перекладацької діяльності, то комплексний підхід до аналізу лексичних особливостей перекладу є досить актуальним за сучасних умов. Виступи політиків насичені експресивною лексикою, що підкреслює емоційний стан, переконання, виразами, що є характерними для окремої культури чи країни. Для їх перекладу перекладачеві слід вживати лексичні та стилістичні трансформації, підбирати еквіваленти у мові перекладу, враховувати факт міжкультурного варіювання.

Література:

1. Алексеева І.С. Професійний тренінг перекладача / І. С. Алексеева. – СПб. : «Союз», 2001. – 288 с.
2. Карабан В. І. Переклад англійської наукової та технічної літератури: частина 2. Лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні труднощі / В. І. Карабан. – Вінниця: Нова книга, 2001. – 304 с.
3. Лобода Ю. А. Відтворення експресивних засобів політичних промов українською мовою (на матеріалі публічних виступів політиків Великої Британії та США): автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.16 / Ю. А. Лобода ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2011. – 19 с.
4. Соловей Г. С. Політична лексика як об'єкт перекладу (на матеріалі текстів політичних заяв, звернень, промов, статей та анекдотів) : автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.16 / Ганна Сергіївна Соловей. – Х., 2011. – 20 с.
5. Шепель Г. С. Виразні можливості фразових оказіоналізмів в сучасній англійській мові / Г. С. Шепель // Мова, мовлення, мовна комунікація: І Міжнар. наук.-практ. конф. Дніпропетровськ, 1–15 листопада 2004 р. – Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2004. – Т. 71. – 467 с.

УДК 811.111'42'366.5

Т. Я. Фітьо,

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ОПОЗИЦІЇ «МИ» – «ВОНИ» У ДИСКУРСІ РОСІЙСЬКОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ АГЕНЦІЇ RUSSIA TODAY

Стаття присвячена аналізу засобів, що вербалізують ідеологічну опозицію «ми» – «вони» у дискурсі російської інформаційної агенції Russia Today. Основна увага присвячена аналізу вербалізації концептів США, Сполученого Королівства, України та Росії та утворенню загального сценарію презентації подій в Україні. Описано структуру сайту та згадано екстравербальні засоби, оскільки вони теж відіграють значну роль.

Ключові слова: політичний дискурс, критичний дискурс-аналіз, опозиція «ми» – «вони», ідеологія, інтертекстуальність, мультисенсорність

ВЕРБАЛИЗАЦИЯ ОПОЗИЦИИ «МЫ» – «ОНИ» В ДИСКУРСЕ РОССИЙСКОГО ИНФОРМАЦИОННОГО АГЕНТСТВА RUSSIA TODAY

Статья посвящена анализу средств, вербализующих идеологическую оппозицию «мы» – «они» в дискурсе российской информационного агентства Russia Today. Основное внимание уделяется анализу вербализации концептов США, Соединенного Королевства, Украины и России и формированию общего сценария презентации событий в Украине. Описана структура сайта и экстравербальные средства из-за их важной роли.

Ключевые слова: политический дискурс, критический дискурс-анализ, оппозиция «мы» – «они», идеология, интертекстуальность, мультисенсорность

VERBALIZATION OF THE OPPOSITION «WE» – «THEY» IN THE DISCOURSE OF RUSSIAN INFORMATION AGENCY RUSSIA TODAY

The article analyses the means of verbalizing basic ideological opposition «we» – «they» as represented on the site of Russia-funded information agency Russia Today. The method of analysis is critical discourse-analysis developed by N. Fairclough. The analysis suggests that the basic opposition is represented by the USA, the UK and Ukraine on the one side, and the RF and Eastern Ukrainian militia on the other side. Verbal and also extraverbal means are employed in order to influence the formation of the concepts of the above mentioned states in the mental sphere of readers, which correspond with the policies of the Russian authorities. Based on these concepts, general scenarios are developed, so that they easily include news facts. The formation of concepts includes the use of linguistic means, the manipulation with information, thematic organization of the information, multisensory accompaniment of the given texts, and invoking presuppositions and appeal to stereotypes by way on intertextual references. The main themes relating to each of the mentioned countries are analyzed, and examples of other techniques, employed by the journalists of Russia Today, are provided.

Key words: postmodern novel, inner states, stylistic device of enumeration, lexical and syntactic repetitions, syntactic parallelism.

Постановка наукової проблеми та її значення. Важливість дослідження політичного дискурсу як такого, що конструює реальність, і тому є потужним засобом впливу на суспільство, відзначається вже давно. Чи не найкращим підтвердженням тому є активний розвиток окремої лінгвістичної дисципліни – політичної лінгвістики, про яку говорять такі визнані авторитети як Р. Водак, Н. Феркло, Т. ван Дейк та інші. Історичні обставини, у яких знаходиться наша держава, змушують відзначити ще й важливе прикладне значення таких досліджень, адже власне дискурсна презентація подій визначає ставлення соціумів, а відповідно і дії їх політичних лідерів. Одним із фундаментальних понять, що пов'язують дискурс та соціум є ідеологія. В соціальному вимірі ідеологія координує соціальні практики всередині групи в контексті відношень із учасниками інших груп, і реалізується у стратегіях диференціації «свого» та «чужого», чи опозиції «ми» та «вони».

Мета даної статті – аналіз лінгвістичних засобів та дискурсних практик, що використовуються міжнародною інформаційною агенцією Russia Today у представленні та конструюванні реальності. Матеріалом для дослідження є сайт цієї агенції. Вона, попри те, що має офіси у Нью Йорку та Лондоні, повністю фінансується Росією, і, відповідно, пропагує політику Російської Федерації із розрахунком на англомовну аудиторію.

Аналіз досліджень проблеми. Специфіка сучасної політичної мови активно дискутується різними дослідниками [1; 2; 8; 9; 10]. Основною метою політики є боротьба за владу, і власне цій меті підпорядковується політична діяльність. Величезну роль в цій діяльності відіграє комунікація; недаремно деякі дослідники наголошують, що політична діяльність зводиться до діяльності мовленнєвої [9; 10; 11]. Політична мовленнєва діяльність – це і інформування суспільства, і переконання опонентів та громадськості в перевазі тої чи іншої точки зору, і законодавча діяльність, тобто цілий набір дій, спрямований на боротьбу за владу. Ми вживаємо в даній статті поняття політичного дискурсу вслід за В. Вовк в широкому розумінні «фундаментальної умови вербального і, тому, практичного структурування реальності (у тому числі політичної) через комунікативну взаємодію людей, взагалі – реальності, в якій люди стверджують волю до влади, свої владні інтенції» [2, с. 53]. Політичний дискурс розуміємо як інструмент, за допомогою якого здійснюється вплив на способи та структуру мислення громадськості. Пізнання, що здійснюється за допомогою мови, сприяє створенню картини світу, яка є цілісною інтерпретацією дійсності. Іншими словами, це процес побудови особливої концептуально-інформаційної моделі дійсності в масовій свідомості, яка в першу чергу є адресатом політичної комунікації.

Методом дослідження є критичний дискурс-аналіз, розроблений Н. Феркло. Теоретичну базу цього методу підсумовують С. Тічер та Р. Водак із співавторами: культура і суспільство формуються дискурсом, але і конструюють дискурс; дискурси вбудовані в ідеологію, культуру та історію; зв'язок між текстом та суспільством не прямий, а опосередкований соціально та когнітивно (це представлено в соціально-психологічній моделі розуміння тексту Р. Водак); відповідно, дискурс будується владними відносинами, виражає їх, а також формує їх [6, с. 118–120].

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. Аналізуючи матеріали сайту, ми брали до уваги не лише лінгвістичні, але й екстралінгвістичні чинники, які спільно формували ідеологічну презентацію об'єктів, процесів, подій, інститутів і т.д. Сайт структурований таким чином, що спочатку подаються основні новини – те, відбулось у різних куточках планети, із посиланням на детальніші статті на кожному із тем. Крім того, є стрічка коротких новин. Три наступні секції – це новини США, новини Сполученого Королівства та новини Російської Федерації. І, нарешті, є кілька авторських рубрик, які пропонують точки зору працівників та дописувачів стосовно останніх та давніших новин. В одній із них, In Motion, пропонуються лише відео, в іншій, In Vision, – фотографії. Крім того, є авторська рубрика Op Edge, у якій пропонуються думки журналістів, блогерів та ін. Частим дописувачем є, скажемо, британський журналіст Ніл Кларк, відомий своїми лівими поглядами.

Як доводить аналіз, організацією матеріалу, мовною презентацією та мультисенсорним (фото та відео) супроводом, сайт спрямовано формує певні стереотипи про США та Сполучене Королівство, а також про Росію. На відміну від презентації політичної картини світу кількарічної давності, важливу роль відіграє також Україна. Зупинимось детальніше на презентації кожної із держав. Загальним спостереженням стосовно усіх чотирьох держав є тематичний відбір матеріалів та презентація таким чином, щоб у сукупності викликати та акумулювати певні стереотипні уявлення про кожну із них.

Основними темами, що описують США, є неефективна внутрішня політика (виражається, наприклад заголовком *Obamacare drops number of uninsured to lowest level in 15 years – CDC*), влада обманує свій народ (*'I kind of feel left out': Top US legislators deny Israelis briefed them on Iran talks*) агресивна зовнішня політика (*Will they ever leave? US to keep 9,800 troops in Afghanistan in 2015*), а також порушення прав людини, особливо, у стосунку до таких тем, як боротьба із тероризмом та злочинністю (*Bill approving nitrogen gas executions advances in Oklahoma Senate*).

Основними тематичними блоками, які характеризують Сполучене Королівство є моральний занепад (*British royal pedophile allegations dropped in police cover-up, ex-cop claims*) та расистські настрої (*Oxford Union invites Islamist preacher Anjem Choudary to debate 'radicalism in UK' чи Racism 'widespread' in English football, investigation reveals*).

Значна частина новин та інших матеріалів сайту присвячена презентації подій, що відбуваються в Україні та ролі України, Росії, США та Сполученого Королівства у них. Вживання цілої групи лексем (які О. Шейгал та В. Ключев називають їх лексемами із референтом, який можна трактувати по-різному та лексемами із абстрактним референтом, занадто широким та неіснуючим референтом [3; 7]) у новому оточенні та з новими відтінками значення створили нові фрейми та утворили стійкі асоціації у масовій свідомості. Можна також стверджувати, що створені сценарії опису подій в Україні так, що кожен епізод вписується у потрібний сценарій. Це відбувається за допомогою образів та стереотипів. Складови-

ми сценарію є образи України (найчастіше представлені лексемою *Kiev*), українців, ополченців, яких називають *East Ukrainian militia*, Росії та світової спільноти. Це маніпуляція шляхом подвійного впливу: поряд з повідомленням, яке відсилається відкрито, адресату надсилається «закодований» сигнал, який має розбудити у свідомості адресата потрібні суб'єкту впливу образи. Цей прихований вплив спирається на «неявне знання», яким володіє адресат, на його здатність створювати у своїй свідомості образи, які впливають на його почуття, думки й поведінку. Завдяки стереотипам можуть відбутися необхідні скорочення у сприйнятті інших інформаційних та ідеологічних процесів у свідомості.

У сценарії, Україна представлена як агресивна, войовничо настроєна держава. Згідно з інтерпретацією, вона становить загрозу ополченням та цивільним жителям Донбасу. Для формування образу України вживаються фрази *Kiev steps up censorship, Kiev trying to invalidate the weapons withdraw plan, a gross violation by Ukraine of its commitments to ensure journalists' security, regime in Kiev, which took power after an armed coup in February 2014, pro-government forces are not looking for peace, Kiev dragging its feet?*

Протилежністю до войовничого ківського режиму є ополченці, названі словом *militia*, та Росія. Варто зазначити два факти: при згадуванні керівництва ДНР та ЛНР постійно відбуваються спроби легітимізації їх у свідомості світової спільноти. Одним із можливих варіантів такої легітимізації, є скажімо цитування Захарченка в одному контексті із згадкою про слова світових лідерів.

При позиціонуванні росіян та Росії застосовуються дві технології: наголошується ідея Росії як сильної країни, яка здатна захистити своїх громадян у всьому світі, та виділяються ті цінності, яким загрожують офіційний Київ та західні партнери, що його підтримують. Основними складовими образу Росії є ідея сили (*Putin demands respect for Russia, pledges never to become US vassal, Russia to give Tajikistan multi-billion military aid to fight ISIS*), ідея збереження традицій (*Activists urge ban on realistic toy guns, to prevent America-style tragedies, Youth agency develops new 5-year program to boost patriotism*) та ідея духовної чистоти, моральності та законності (*MP advocates tougher penalties for animal cruelty, Don't smoke and drive: Russian NGO seeks tougher traffic smoking rules*).

Таким чином найзагальніший сценарій має два складові елементи – дія української влади, протидія терористів та намагання Росії досягти миру. Відповідно, його можна подати таким чином:

KIEV REGIME ATTACKS DONBASS.

DONBASS MILITIA TRY TO DEFEND CIVILIANS.

RUSSIA WANTS TO ESTABLISH PEACE.

Всі складові цієї схеми подані узагальнено. Постійними залишаються *Kiev regime, Donbass (militia), Russia*. Скажемо, замість *attack* може вживатися багато інших лексем: *threat, kill, murder, destroy, crush, massacre, terrorize* та ін. Замість *defend* можна вжити *help, protect, support, give, supply, save* та ін.

Як вже згадувалось, дискурсне конструювання реальності здійснюється не лише лінгвістичними, але й іншими засобами. Зокрема це виражається у таких рисах дискурсів як інтертекстуальність та мультисенсорність. Інтертекстуальність, тобто «багатовимірний смислово-змістовий зв'язок між дискурсами як у межах одного цілого дискурсу (окремий випадок міждискурсної взаємодії у вигляді посилань, цитат і т.д.), так і в межах єдиного смислового простору, заповненого дискурсами, що мають одне концептуально-смислове та тематичне спрямування» [4, с. 19]. Інтертекстуальність культурна, наприклад спостерігається у наступному прикладі. У рубриці *Op Edge* протягом місяця залишалась стаття *Russians Take Epiphany IceDip Challenge*, яка спрямована на усталення у світогляді західного читача поняття про росіян як надзвичайно релігійних людей. Вона супроводжувалась багатьма фотографіями, на яких симпатичні росіяни різного віку та статі купаються в ополонці на Водохрещі.

Мультисенсорність – поєднання текстів (у філософсько-культурологічному сенсі), які апелюють до різних органів чуття. Прикладів мультисенсорного тексту є багато – як правило статті супроводжуються фотографіями та відео. Візьмемо, наприклад, реакцію *Russia Today* на висловлювання одного із американських чиновників про агунцію як загрозу для американської держави. У відповідь на це вони підготували кілька статей, що супроводжувалися відео, фотографіями та цитатами із Твіттера та Фейсбук. Під час начитки частини тексту програвалось відео, де показувалась робота працівників агенції. Серед них – дівчатка у платтях у горошок (символ безтурботності), хоча сам начитуваний текст був досить агресивним.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. «Політична» картина світу, представлена на сайті російської інформаційної агенції *Russia Today* у плані ідеології чітко презентує поділ на «ми» (що ототожнюється з Росією та росіянами) та «вони», поняттям, яке останнім часом включає США, Сполучене Королівство, а також Україну. Застосовуючи різноманітні засоби, в тому числі лінгвістичні та екстралінгвістичні, працівники агенції створюють спрощені образи та сценарії, які інтерпретують події у світі та Україні в такому ідеологічному світлі, яке вигідне російській владі. Досягається ця мета за допомогою підбору та модифікації інформації, що подається читачам, тематичної організації новин, підбору лінгвістичних засобів та дискурсивних технік. Подальші напрямки аналізу передбачають детальніше дослідження та типологізацію засобів, які використовуються для маніпуляції масовою свідомістю, легітимізації дій російської влади, а також для пропаганди певних ідей.

Література:

1. Баранов А. Н. Политическая аргументация и ценностные структуры общественного сознания / А. Н. Баранов // Язык и социальное познание. – М. : Центр. сов. филос. (методол.) семинаров при Президиуме АН СССР, 1990. – С. 166–177.
2. Вовк В. Дискурс політики у масовій комунікації / В. Вовк // Політологія посткомунізму. Політичний аналіз посткомуністичних суспільств. – Київ : «Політична думка», 1995. – С. 41–65.
3. Клюев Е. В. Фатика как предмет дискуссии / Е. В. Клюев // Поэтика. Стилистика. Язык и культура. Памяти Т. Г. Винокур. – М. : Наука, 1996. – С. 31–46.
4. Королева Н. В. Средства и способы реализации интертекстуальности в научном дискурсе: Дис. на соис. учен. степ. канд. филол. наук / Н. В. Королева. – Пятигорск, 2004. – 171 с.
5. Почепцов Г. Г. Информационные войны / Г. Г. Почепцов. – М., 2000. – 213 с.
6. Тичер С. Методы анализа текста и дискурса / С. Тичер, М. Мейер, Р. Водак, Е. Веттер / Пер. с англ. – Х. : Изд-во «Гуманитарный Центр», 2009. – 356 с.
7. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса / Е. И. Шейгал. – М. : ИТДГК «Гнозис». – 324 с.
8. Edelman M. Constructing the Political Spectacle / Edelman M. – Chicago : University of Chicago Press, 1988. – 192 p.
9. Fairclough N. Analysing discourse / N. Fairclough. – London : Routledge, 2004. – 270 p.
10. Russia Today. – [Electronic resource]. – Retrieved from <http://rt.com/>
11. Van Dijk T. Discourse and Power / N. van Dijk. – Palgrave Macmillan, 2008. – 308 p.

Є. М. Хайдер,

Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

НЕВЛАСНЕ-ПРЯМА МОВА ЯК ІДІОСТИЛЬОВА ТЕКСТОТВОРЧА СТРАТЕГІЯ Г. ГЕССЕ В СВІТЛІ ТРАНСЛАТОЛОГІЇ

Стаття присвячена вивченню ідіостилевих особливостей німецького письменника Г.Гессе у світлі перекладознавчих сучасних студій. Однією з визначних текстотворчих стратегій автора виявлено форми невласне-прямої мови, які є ідіостилевою характерною рисою. Відтворення їх у цільовій мові повинно спиратися на комплекс дій, передбачених перекладацькими стратегіями, серед яких важливими є фаза передперекладацького аналізу й застосування методик всебічного лінгво- й літературознавчого аналітичного вивчення твору художньої літератури.

Автор статті звертається до питань проблеми художнього перекладу й висвітлення її у вітчизняному й зарубіжному транслатологічному науковому досвіді. Для перекладацької практики надзвичайно важливими є чинники текстотворчої авторської концепції (у лексико-семантичному й синтаксичному аспектах зокрема), які вимагають експресивної та імпресивної еквівалентності.

Ключові слова: ідіостиль, текстотворча стратегія, транслатологічна стратегія, невласне-пряма мова.

НЕСОБСТВЕННО-ПРЯМАЯ РЕЧЬ КАК ИДИОСТИЛЕВАЯ ТЕКСТОБРАЗУЮЩАЯ СТРАТЕГИЯ Г. ГЕССЕ В СВЕТЕ ТРАНСЛАТОЛОГИИ

Статья посвящена изучению идиостилевых особенностей немецкого писателя Г. Гессе в свете современных транслатологических исследований. Одной из текстообразующих стратегий автора выявлены формы несобственно-прямой речи, которые являются идиостилевой характерной чертой. Воспроизведение их в целевом языке должно опираться на комплекс действий, предусмотренных переводческими стратегиями, среди которых важны фаза передпереводческого анализа и применения методик всестороннего лингво- и литературоведческого аналитического изучения произведения художественной литературы.

Автор статьи обращается к вопросам проблемы художественного перевода и освещения ее в отечественном и зарубежном транслатологическом научном опыте. Для переводческой практики чрезвычайно важны факторы текстообразующей авторской концепции (в лексико-семантическом и синтаксическом аспектах в частности), которые требуют экспрессивной и импресивной эквивалентности.

Ключевые слова: идиостиль, текстообразующая стратегия, транслатологическая стратегия, несобственно-пряма речь.

QUASI-DIRECT SPEECH AS IDIOSTYLICAL TEXT-CONSTITUTING STRATEGY OF H.HESSE IN RELATION OF TRANSLATOLOGY

The article is devoted to the study of German writer H.Hesse idiostyle features in relation of modern translational researches. One of the main text-constituting strategies of the author are the quasi-direct speech forms, they also are the idiostyle features. Their reproduction in the target language should be based on a package of measures provided by the translational strategies. Such important phase as foretranslational analysis and practicing of the comprehensive techniques of linguo- and literary analytical study of fictional literatures works are among them. The author of the article refers to the issues and problems of the literary translation and interpretation in the native and foreign translational scientific experience. The factors of the text constituting conception (in lexical-semantic and syntactic aspects in particular) that require expressive and impressive equivalence are critical for the translational practical aspects.

Keywords: idiostyle, text-constituting strategy, translational strategy, quasi-direct speech.

Однією з найбільш активно еволюціонуючих тенденцій розвитку сучасного перекладознавства, зокрема у сфері художнього перекладу, є вивчення художньо-стильових та жанрових властивостей перекладного тексту у зарубіжних та вітчизняних дослідженнях (Л. Алексєєва, Е. Бальцежан, С.Бараньчак, В. Коллер, В. Комісаров, М. Лановик; С. Радчук; М. Кшиштофяк; П. Франк та ін.). **Теоретичну основу** дослідження склали праці з теоретичної поетики (Р. Барт, М. М. Бахтін, Н.С. Болотнова, І. Гальперін, В. В. Виноградов«Ю. В. Казарін, В. Р. Шмід, О. Якобсон та ін.), а також когнітивні й психосеміотичні теорії перекладу (Л. М. Алексєєва, Ю. А. Сорокін, А. Леґежинська, О.І. Москальська, В.А. Кухаренко, Е.Я. Кусько та ін.). Ідіостиль Г.Гессе зазвичай вивчається переважно в площині літературознавства, а в транслатологічних студіях твори письменника з'являються рідко. Особливо мало уваги приділялося текстотворчим стратегіям, зокрема використанню форм невласне-прямої мови. Саме цей чинник визначає **актуальність** нашої розвідки, яка становить частину ширшого дисертаційного дослідження. **Метою** є з'ясування специфіки форм невласне-прямої мови оригінального твору/творів, для подальшої їхньої трансляції до приймаючої мови. **Об'єктом дослідження** є ідіостиль Г. Гессе, а **предметом** – особливості відтворення основних складових ідіостилу письменника мовами перекладу. **Матеріалом** дослідження слугують три романи Г.Гессе «Паломництво на Схід», «Сіддхартха», «Гра в бісер» та їхні переклади українською та російською мовами. Твори перекладені С.Аверінцевим (Паломничество в страну Востока, 1984), С.Аптом (Игра в бисер, 1984), Б.Прозоровською (Сиддхартха, 1924), Д. Каравкіною та Вс. Розановим (Игра в бисер, 1969 г.) О. П. Логвиненком (Сиддхартха, 1981), Є.Поповичем (Гра в бісер, 1978).

Відтворення філософського, сповідального модусу нарації, як найбільш характерної риси ідіостилу письменника є першочерговим завданням для перекладача. Шлях до вдалого відтворення цієї риси – **опанування специфічних функцій форм внутрішнього мовлення й невласне прямої мови**, що є характерним прийомом нарративних стратегій Г. Гессе, полягає **наукова новизна**, а також винесення для аналізу творів, що поєднані спільною «східною» тематикою.

Традиційний підхід розглядає форми внутрішнього мовлення, або невласне-пряму мову (далі – НПМ) як атрибут художньої літератури. Серед вчених, які присвятили свої роботи дослідженню НПМ, можна відзначити М. М. Бахтіна, Н. Хомського, Ш. Баллі, а також М. Фладернік, Р. Паскаля і Е. Бенфілд. Серед термінів, що позначають дане явище, зустрічаються «Free Indirect Discourse» (на даний момент найпоширеніший, найбільш близький до французького «Style Indirect Libre», запропонованому Ш. Баллі в 1912 р), «Represented speech and thought», «Third person point of view». Специфічною ознакою НПМ є «двоїстий голос» (термін «dual voice» був введений Р. Паскалем в 1977 р), через який читачеві не завжди ясно, хто є автором вислову: оповідач або ж персонаж. У цьому зв'язку при вивченні природи НПМ особливого значення набуває поняття точки зору, перспективи (що відбивається в одному з термінів, який позначає це явище: «third person point of view» в англійській мові – точка зору третьої особи). Спочатку термін «точка зору» було запозичено з образотворчого мистецтва, для якого поняття перспективи принципово важливе: будь-який предмет, у взаємодії з навколишнім

світом, обов'язково займає ту чи іншу позицію по відношенню до свого оточення. Зайнята позиція визначає доступний йому візуальний простір. При такому підході будь-яка точка зору є обмеженою, але обійтися без неї не є можливим: ще Ф. де Соссюр писав, що «точка зору створює самий об'єкт» >>> [8, с. 33]. За Е. Бенфілд, подібна метафора, що позначає суб'єктивність, переноситься на мову. Поняття точки зору стосовно мови є не граматичним, а прагматичним. У лінгвістиці апріорично прийнято вважати, що точка зору знаходиться «в авторі» висловлювання [13, с. 68]. Автор і реципієнт висловлювання також є обов'язковими атрибутами. Р. Барт писав, що в лінгвістичній комунікації «я» і «ти» припускають існування один одного; так само як і розповідь неможлива ані без оповідача, ані без читача [13, с. 68]. З формальної точки зору невласне-пряма мова визначається як один із способів передачі чужої мови, при якому деякі граматичні характеристики (часи, займенники, прислівники місця) оформляються як в непрямій мові, а лексичне наповнення – як у прямій: «Невласне-пряма мова – це уривок оповідного тексту, що передає слова, думки, почуття, сприйняття або тільки смислову позицію одного з зображуваних персонажів, причому передача тексту оповідача не маркується ані графічними знаками (або їх еквівалентами), ані вводними словами (або їх еквівалентами)» [11, с. 225]. Багато дослідників сходяться на думці, що оптимальний спосіб дати визначення НПМ міститься в порівнянні її з прямою і непрямими мовами [2; 5; 16]. Невласне-пряма мова зберігає, як і пряма мова, запитальний або окличний лад речення, а також лексичну наповнюваність: у ній дослівно відтворюється мова персонажа таким чином, якби вона реально звучала. У той же час НПМ має деякі характеристики непрямой мови: відбувається заміна форм теперішнього часу на форми минулого, можуть змінюватися займенникові форми, відсутні лапки. Багато дослідників виділяють два різновиди невласно-прямой мови: пряму мову (передає усне мовлення персонажа) і відображене внутрішнє мовлення (передає думки, не висловлені вголос). НПМ – відомий з античності стилістичний прийом, що набув поширення в європейській літературі з початку XIX ст. У XX ст. цей прийом стає одним із ключових прийомів письменників-модерністів: в першу чергу, Дж. Джойса та В. Вульф. Але цей прийом цілком характерний й для більшості творів Г. Гессе. Як зазначає в своїх дисертації Е. Кусько [2], використання форм НПМ як прийому в німецькій художній літературі сягає давньоверхньонімецького та середньовісньонімецького періодів, а з початком XX століття НПМ набуває певної автономності, перетворюється з форми художньо-стилістичного засобу драматизації нарративу, «психологічної мотивації» героїв на виважений художньо-літературний прийом, спосіб трансляції чужої мови й емоційного стану.

Отже, очевидно, що становлення в німецькій літературі невласно-прямой мови як мовно-стилістичного і художнього прийому та способу відтворення чужої мови пов'язане насамперед з національними художніми традиціями. До того ж в німецькомовній літературі XX століття, зокрема у творчій спадщині Германа Гессе, простежується еволюція функцій НПМ. Твори, які ми розглядаємо, зокрема «Сіддхартха», вирізняються побудованою особливим способом нарацією (бахтінівська поліфонія), в якій, окрім з голосу автора, присутні голоси людей з минулого (чи майбутнього), пізнаємо світ через призму їхнього сприйняття. Цей ефект досягається завдяки використанню німецьким письменником НПМ як текстотвірної стратегії. Цей ідіостильовий прийом слугує (стратегічно) побудові картини світу в подвійній перспективі: з одного боку, це об'єктивізована авторська оповідь, а з іншого – це зображення з погляду головного героя твору, його особисте сприйняття барв, звуків, природи й людей з навколишнього світу.

Модель оформлення НПМ, що склалася на початку XX ст. практично не відрізняється від сучасної, не включає її графічного маркування (наприклад, лапок); однак часові ознаки дієслова часто зберігаються в тому вигляді, в якому вони представлені в прямій мові (тобто тепер. час не замінюється на минулий). Також не завжди опускається мова автора, характерна для прямої мови (er sagte і т. п.). У подібних пограничних випадках часто лише модальне і лексичне наповнення висловлювання дозволяють визначити форму передачі мови як НПМ. За Г. Г. Ярмоленко, наприклад, саме ці два чинники історично виступають як визначальні для НПМ: «Невласне-пряма мова сформувалася шляхом переплетення авторського оповідання та діалогу, тобто шляхом проникнення в авторську оповідь окремих елементів мовлення героїв» [12, с. 310]. І. Р. Гальперін зазначав, що поява НПМ в її сьогоденському вигляді стала можливою завдяки тому, що в письмову мову почали проникати елементи розмовної, тобто те, що зараз називають маркерами усного мовлення або маркерами мови персонажа (знижена або експресивна лексика, граматичні відхилення від норми і т. д.) [14]. Стосовно художнього тексту, НПМ може протиставлятися більшій кількості форм вираження мовлення. Наприклад, А. Нюнніг наводить таблицю [15], порівнюючи формальні характеристики й функції прийомів передачі мови:

Приєм	Формальні ознаки	Ефект
Пряма мова	лапки; вводна авторська мова (необов'язково); переважання форм теп. часу	Точне відтворення мови
1. Внутрішній монолог (більш довгі партії прямої мови)	Персонаж говорить від першої особи; переважання форм теп. часу; синтаксичні правила дотримані частково	Може використовуватися для Передачі потоку свідомості персонажа; високий ступінь природності, безпосередності (immediacy).
2. Непряма мова (як усна, так і подумки)	Грамаітично оформлена як непряма мова	Може створювати відчуття дистанції; подача матеріалу через призму цитованого персонажа
3. Невласне-пряма мова (narrated monologue)	Про персонажа оповідач згадує в третій особі; переважання минулого часу; синтаксис не суворо формальний – можливі вигуки, еліптичні конструкції.	Оповідач подає матеріал в стилі персонажа: двоїтий голос (термін Р. Паскаля «dual voice») може створити ефект як безпосередності, так і іронії. Також можливе вживання для передачі потоку свідомості персонажа..

Для обраних для аналізу творів Г. Гессе найбільш характерні прийоми передачі внутрішньої мови (ВМ) 1-го та 2-го типів, збереження яких прослідковується в перекладних творах.

У словнику лінгвістичних термінів О.С. Ахманової ВМ визначається як «неозвучена, невербалізована, німа мова, звернена до її суб'єкту (до самого себе); процес, зворотний до утворення «зовнішньої», або власне мови...» [1, с. 386]. Для лінгвістів виходом у цій ситуації і одним з основних джерел вивчення внутрішньої мови можуть служити авторські щоденники, внутрішні монологи і діалоги героїв художнього твору, де мислення за допомогою ВМ вербально експлікована. Проте слід визнати, що в художньому тексті ВМ зазнає значної трансформації, оскільки, як цілком справедливо зазначає

В.А. Кухаренко, письменнику важливо не тільки ввести читача в чужий внутрішній світ, але зробити його зрозумілим для стороннього, на що ВМ по природі своїй не розрахована [3, с. 162]. Мислення і мова являють собою два нерозривно пов'язаних між собою процеси, а ВМ займає проміжне положення в цьому ланцюжку і є своєрідною сполучною ланкою. Необхідно зазначити, що вибір автором того чи іншого різновиду ВМ для зображення розумового процесу і внутрішнього світу героїв багато в чому обумовлений не тільки жанром твору, а й емоційним станом героя, його ставленням до подій. Прийнято вважати, що серед вживаних різновидів НПМ форми внутрішнього мовлення найбільш часто вживаний засіб передачі емоційного стану героя. На другому місці стоїть власне внутрішній монолог. Що ж стосується малих вкраплень внутрішньої мови, вони представлені в мінімальній кількості.

Найбільш обґрунтованою перекладацькою стратегією на сьогоднішній день є стратегія, скерована на максимальне збереження функцій тексту (насаперед комунікативної та естетико-креативної функцій), а отже перекладачеві слід пам'ятати про цільову аудиторію і про вибір засобів впливу на цю аудиторію, еквівалентних тексту-оригіналу. При роботі ж з художнім текстом перевагу слід віддавати збереженню імпресивної – формально-естетичної – еквівалентності. Семантико-структурна еквівалентність повинна бути максимальною, але вона поступається функціональній стороні перекладу, на думку Н. А. Фененко, яка особливо підкреслює комплексний характер перекладу. Н. А. Фененко розрізняє два основних види еквівалентності – експресивну і імпресивну [10]. Експресивна еквівалентність включає в себе денотативну, конотативну, жанрову і прагматичну еквівалентність. Імпресивна еквівалентність полягає в збереженні впливу на читача і являє собою формально-естетичну еквівалентність. Аналізовані нами тексти є художніми, і, отже, дуже важливу роль при їх трансляції відіграє стратегія на досягнення імпресивної еквівалентності. Відтак, враховуючи параметри імпресивної еквівалентності, при вивченні засобів, за допомогою яких досягається еквівалентність, ми звертаємо особливу увагу на формальну сторону перекладу. А це означає, що при передачі особливих елементів ідіостилію письменника слід дотримуватися максимального збереження їх зовнішнього – формального – ладу. У нашому випадку увага сконцентрована навколо особливості функціонування форм НПМ як текстотворчих ідіостильових параметрів творів Г.Гессе, які водночас є й структурно-композиційним елементом картини світу його романів та повістей.

У дослідженнях проблеми художнього перекладу лише деякі теоретики перекладу використовують поняття моделі світу, уявного світу, картини світу [Болотнова, Лотман, Кшиштофяк, Бараньчак и др.]. Розглядаючи твори Гессе «Сіддхартха», «Паломництво...» та «Гра в бісер», ми традиційно орієнтуємося на т.зв. узагальнену «картину Сходу», імпліцитно присутню в цих творах. При цьому ми обов'язково враховуємо увесь комплекс проблем культурно-філософського характеру, без якого неможливо зрозуміти авторський задум письменника. Художній твір слід розглядати як систему кодів. Ми дотримуємося точки зору сучасних дослідників і відносимо до числа основних кодів, які проявлені в художньому тексті, *нарративний код*. У цьому коді міститься нарративна перспектива твору, формується позиція оповідача, визначаються лексико-граматичні, синтаксичні та інші форми нарративу. Внутрішній світ героїв у творах Гессе представлено 2 способами: 1) непрямо – через дії або діалоги персонажів, з яких ми можемо здогадатися про їхні почуття (східна оповідна традиція). 2) Безпосередньо – через внутрішній монолог та інші форми внутрішнього мовлення (невласне-пряма мова), за допомогою яких автор описує не тільки почуття, а й роздуми персонажа (західна традиція). Невласне-пряма (НПМ) мова як стилістичний прийом і спосіб репродукції мови (фактичної або уявної) персонажа (персонажів або оповідача-персонажа) є невід'ємним компонентом ідіостилію Германа Гессе. Відтак, на особливу увагу заслуговує наратологічна концепція форм внутрішнього мовлення. Так, відомий науковець В. Шмід, досліджуючи специфіку текстів наратора та текстів персонажів як форм нарації в прозових творах світової художньої літератури, впроваджує низку термінологічних та категоріально-поняттєвих одиниць. Це, наприклад, такі поняття як дієгетичний таратор та недієгетичний таратор, пара фіктивний наратор-фіктивний читач, абстрактний/ідеальний читач [11, с. 83, с. 93–97]. Ці визначення наратора важливі для типологізації способів нарації та нараторів, а відтак й форм переказу авторської думки за допомогою ПМ чи НПМ у творах Г.Гессе, що аналізуються, зокрема особливого значення набуває така типологізація в романі «Гра в бісер».

Наступним важливим моментом типології В. Шміда є розмежування форм ПМ та НПМ на підтипи (різновиди): пряма мова й прямий внутрішній монолог, непряма мова-невласне пряма мова – вільна непряма мова, невласне авторська оповідь, а насамперед – інтерференція текстів наратора та персонажів [11, с. 82–83, 191, 207–217]. Ми апріорично приймаємо як вихідні ці визначення за Шмідом, з усім комплексом теоретико-літературних уваг, висловлених дослідником.

Розуміння лінгвістичної природи невласне-прямої мови та з'ясування мовних засобів, за допомогою яких вона утворюється, допоможе як на стадії передперекладацького аналізу, так і в подальшій порівняльній практиці. Науковці як найбільш вагомі, вирізняють синтаксичні особливості НПМ. На думку дослідників (К. Я. Кусько., О. Москальська, О. А. Сенічева, Г. Я. Солганік., Г. М. Чумаков, О. Ягода та ін.), синтаксична особливість невласне-прямої мови далі вимагає глибших досліджень. Серед численних думок, висловлених науковцями щодо цієї проблеми, найбільш усталеною є позиція К. Я. Кусько, яка вважає, що «констатувати наявність НПМ, виходячи з її певних синтаксичних властивостей, не тільки можна, а й важливо для розуміння її стилістичної дієвості» [2, с. 131–133]. Ідіостильове функціонування форм НПМ у творах Г. Гессе ґрунтується на її згаданих особливостях та граматичній специфіці: а) тенденція до вживання протиставлень в прономінальній системі «я – ти», «я – ми», що відображають процес самоаналізу й самовдосконалення, а також є ідіостильовим текстотворчим конструктом семантичної опозиції «двомірності» в текстах; б) переважання форм теперішнього часу в темпоральній системі; в) використання емоційно-експресивних слів. Найбільш характерними для невласне-прямої мови в романах Г. Гессе типами речень є складні розповідні речення та риторичні питання. Вони являють собою ідіостильову синтаксичну основу НПМ і становлять ефективний прийом психологізації нарративу, заглиблення у складний механізм інтелектуальних процесів та прихованих емоцій. Частіш за все вони властиві для НПМ внутрішнього типу.

Наприклад:

«Einen Menschen sah ich, dachte Siddhartha, einen einzigen, vor dem ich meine Augen niederschlagen musste».	«Я побачив людину, – міркував Сіддхартха, – єдину на світі людину, перед якою мусив опустити очі»	«Одного только человека видел я, – продолжал свои размышления Сиддхартха: – одного единственного, перед которым я должен был опустить глаза».
---	---	---

Формальні ознаки авторської непрямої мови збережено при перекладі, тому не втрачено інтенцію автора психологізувати оповідь за рахунок впровадження форм НПМ. За допомогою внутрішніх рефлексій та риторичних питань автор характеризує головного героя як людину задумливу, яка постійно шукає відповіді на питання буття:

Langsamer ging der Denkende dahin und fragte sich selbst: «Was nun ist es aber, das du aus Lehren und von Lehrern hattest lernen wollen, und was sie, die dich viel gelehrt haben, dich doch nicht lehren konnten?»	<i>Замислившись, Сіддхартха уповільнив ходу і спитав себе: «Однак що ж воно таке – те, чого ти хотів навчитись в учені та вчителів і чого вони, ті, хто тебе так багато вчив, усе ж не змогли тебе навчити?»</i>	<i>«И, еще более замедля свои шаги, погруженный в свои мысли Сиддхартха спрашивал себя: – Чему же, собственно, ты хотел научиться от учителей и из их учений, и чему именно, сколько тебя ни учили, они все-таки не сумели научить тебя?»</i>
---	--	---

Аналізуючи перекладні твори Г.Гессе, ми спостерігали при транслюванні тенденцію до збереження авторського стилю (принаймні, на рівні синтаксичному форм ВМ), особливістю якого є функціональна навантаженість варіантів НІМ як засобу психологізації оповіді й характеризації діючих осіб. Основною функцією дослідники вважають стилістичну функцію, а в нашому випадку – це додаткова функція виявлення ідіостилістичних рис авторського письма Гессе, зокрема особливість стилю письменника, що полягає у свідомому зіткненні планів автора/наратора й героя/героїв. Серед найважливіших функціональних рис виділяється три основні різновиди викладу: 1) НІМ, виявляючи точку зору персонажа зі збереженням авторської оцінки, може виступати як засіб «показати духовний розвиток героя» й «виявити сутність його характеру»; 2) НІМ, передаючи оцінку автора, може виступати як «сюжетно-композиційний засіб для виділення головних думок в творі»; 3) НІМ при оформленні зіткнень точок зору автора та героя може виступати як засіб створення певних смислових чи стилістичних ефектів, таких як а) розмовність стилю, б) жива й легка оповідь для дітей, в) гумористичне чи сатиричне забарвлення стилю оповіді, г) історична чи історико-літературна стилізація [11, с. 224]. Для нашого дослідження суттєвими є *функція стилізації* історико-літературної природи, до якої вдається Гессе в романі «Гра в бісер», а також функції першого та другого типів, проявлені в творах «Паломництво...» та «Сіддхартха». Зважаючи на той факт, що у повістях «Паломництво...» та «Сіддхартха» наратор дієгетичного типу, а в романі «Гра в бісер» – недієгетичний, форми мовлення персонажів та наратора суттєво різняться. Опускаючи, за браком місця, масив літературознавчих фактів аналізу цих творів, ми стверджуємо, що роман «Гра в бісер» є своєрідною еволюцією не лише особистості Гессе, а й Гессе-письменника: адже перехід до більш складної та багаторівневої наративної структури відобразив й деякі зміни в ідіостилі письменника, а отже вимагає від перекладачів більш ретельної уваги до відтворення текстотворчих стратегій автора, оскільки ці твори становлять нерозривну образно-філософську єдність.

Формулюючи попередні висновки, ми бачимо, що в наведених прикладах, як і в значному масиві перекладних текстів, які неможливо викласти в форматі розвідки, перекладачам вдалося повністю зберегти філософську риторичну письменника. Таким чином, максимально досягнуто прагматичну та імпресивну еквівалентність.

У перспективі ця розвідка може бути використана з навчально-методичною метою на практичних заняттях з практики художнього перекладу.

Література:

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М. : Издательство «Советская Энциклопедия», 1969. – 608 с.
2. Кусько Е. Я. Несобственно-прямая речь в современной немецкой литературе: Дисс. ... д.филол.н. / Е. Я. Кусько. – Львов : ЛГУ, 1976. – 347 с.
3. Кухаренко В. А. Интерпретация текста [Текст] / В. А. Кухаренко. – М. : Просвещение, 1988. – 192 с.
4. Москальская О. И. Грамматика текста / О. И. Москальская. – М. : Высшая школа, 1981. – 183 с.
5. Рецкер Я. И. Теория перевода и переводческая практика / Я. И. Рецкер. – М. : Международные отношения, 1974. – 216 с.
6. Сенічева О. А. Засоби вираження внутрішнього мовлення в художньому тексті: дис. кандидата філол. наук: 12.02.15 / Ольга Анатоліївна Сенічева. – Донецьк, 2005. – 198 с.
7. Солганик Г. Я. Стилистика текста / Г. Я. Солганик. – М. : Флинта, 2001. – 253 с.
8. Соссюр Ф. де. Курс общей лингвистики / пер. с фр.; под ред. и с прим. Р. И. Шор. – 3-е изд., стереотип. – М. : КомКнига, 2006. – 256 с.
9. Чумаков Г. М. Чужая речь как лингвистическая категория и проблемы грамматики, лексикологии, стилистики : автореф. дисс. ... д.филол.н. / Г. М. Чумаков. – Днепропетровск : ДГУ, 1977. – 47 с.
10. Н. А. Фененко. – Воронеж : ВГУ, 2001. – 140 с.
11. Шмид В. Наратология / В. Шмид. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Языки славянской культуры, 2008. – 304 с.
12. Ярмоленко Г. Г. Анализ художественного прозаического текста как системы типов изложения / Г. Г. Ярмоленко // Ученые записки Таврического Национального ун-та. – Т. 19 (58). – № 4. – Симферополь, 2006. – С. 308–312.
13. Banfield A. Unspeakable Sentences: Narration and Representation in the Language of Fiction / A. Banfield. – London : Routledge & Kegan Paul, 1982. – 340 p.
14. Galperin I. R. Stylistics / I. R. Galperin. – М. : Higher School, 1977. – 332 p.
15. Manfred J. Expandable Ladders and Widening Horizons: On the Methodological and Practical Impact of Monika Fludernik's The Fictions of Language and the Languages of Fiction: the Linguistic Representation of Speech and Consciousness. – 1994. – [Електронний ресурс] режим доступу : URL: <http://www.uni-koeln.de/~ame02/jahn94c.htm>
16. Redeker, G. Voices in Journalistic Discourse, 1995 // Invited plenary talk at the Fourth International Cognitive Linguistics Conference, Albuquerque, NM, July 16–21, 1995.

Ілюстративний матеріал:

17. Гессе Г. Сіддхартха: Повість; Степовий вовк: роман. / Пер. з нім. Олекса Логвиненко. – К. : Молодь, 1992. – 256 с.
18. Гессе Г. Паломничество в страну Востока (пер. С. Аверничева). – [Електронний ресурс] режим доступу : lib.meta.ua
19. Гессе Г. Сиддхартха. Перевод: Б. Д. Прозоровская. – Изд. : «Библиотека Флорентия Павленкова», Биографическая серия, т.3, «Будда Шакьямуни. Конфуций. Мухаммед. Франциск Ассизский: Биограф. Повествования» Челябинск «Урал LTD», 1997г. OCR: Окагьева Анна – [Електронний ресурс] режим доступу : <http://lib.meta.ua/>
20. Hesse H. Siddhartha. – [Електронний ресурс] режим доступу : www.franklang.ru
21. Hesse H. Die Morgenlandfahrt. – [Електронний ресурс] режим доступу : <http://librius.net>

І. В. Цюцьмаць,

Івано-Франківський національний медичний університет, м. Івано-Франківський

І. В. Онушканич,

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, м. Івано-Франківський

М. В. Штогрин,

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, м. Івано-Франківський

ОСОБЛИВОСТІ ТА СПОСОБИ ПЕРЕКЛАДУ ЖАРГОНІЗМІВ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ТЕКСТІВ СФЕРИ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Дослідження стосується труднощів, з якими стикається перекладач під час перекладу слів вузькоспеціалізованої лексики текстів сфери комп'ютерних технологій. У статті здійснено спробу розмежувати та охарактеризувати проблему співвідношення професіоналізмів та жаргонізмів, що разом становлять поняття спеціальної субмови; встановити особливості перекладу професійної лексики та жаргонізмів у науково-технічних комп'ютерних текстах. Встановлено основні способи перекладу вузькоспеціалізованої комп'ютерної лексики українською мовою.

Ключові слова: професійна лексика, вузькоспеціалізована лексика, фахова мова, професіоналізм, жаргонізм, термін.

ОСОБЕННОСТИ И СПОСОБЫ ПЕРЕВОДА ЖАРГОНИЗМОВ НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКИХ ТЕКСТОВ СФЕРЫ КОМПЬЮТЕРНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Исследование касается трудностей, с которыми сталкивается переводчик при переводе слов узкоспециализированной лексики текстов сферы компьютерных технологий. Сделана попытка разграничить и охарактеризовать проблему соотношения профессионализмов и жаргонизмов, вместе составляющих понятия специального субязыка; установить особенности перевода профессиональной лексики и жаргонизмов в научно-технических компьютерных текстах. Установлены основные способы перевода узкоспециализированной компьютерной лексики на украинский язык.

Ключевые слова: профессиональная лексика, узкоспециализированная лексика, профессиональная речь, профессионализм, жаргонизм, термин.

PECULIAR FEATURES AND WAYS OF TRANSLATION OF JARGONISMS IN COMPUTER SCI-TECH TEXTS

The study concerns the difficulties translator faces while translating highly specialized vocabulary of sci-tech texts in the field of computer technology. Main classes of special professional vocabulary have been determined. An attempt was made to define and characterize the problem of the correlation of professionalism and jargon, which together make up the concept of special sublanguage; define the features of translation of professional vocabulary and jargon in scientific and technical computer texts. It was determined that professional vocabulary and professional jargon point to the place of the concept in the scientific system, and identify the most characteristic features of the object that is nominated, as well as function as equivalents for the terms in the subsystem under consideration. Different approaches to the translation of highly specialized vocabulary of scientific and technical texts of computer texts gave been considered. As for the translation of highly specialized units of vocabulary, it was concluded that while translating non-standard vocabulary interpreters do not often consider the requirement of «appropriateness» of the proposed solutions to the specific situation and norms. Descriptive translation has turned out to be the most suitable means of translation of professionalisms and jargonisms in the scientific and technical texts of computer sphere.

Keywords: professional language, highly-specialized vocabulary, professionalisms, jargon, terms.

Постановка наукової проблеми та її значення. Стрімкий розвиток науки і техніки зумовив формування термінологічної бази сфери комп'ютерних технологій, яка має специфічну терміносистему. Поряд із загальнонавчальною лексикою, значну увагу приділяють фаховій мові, яка відіграє важливу роль у науково-технічних текстах. Фахова мова – це сукупність термінів, які обслуговують сферу комп'ютерних технологій. Слід зауважити, що професійне спілкування неможливе без використання термінів. Проте, крім загальнонаукових та міжгалузевих термінів, у мовленні фахівців широко розповсюджені є вузькоспеціалізовані терміни, характерні лише для певної галузі, до яких відносять професіоналізми та жаргонізми.

Аналіз останніх досліджень із цієї теми. Проблема співвідношення термінів та професійної лексики була предметом дискусій упродовж тривалого часу, проте, однозначного вирішення цього питання немає й досі. Деякі дослідники, такі як В. Д. Бондалетов, В. М. Жирмунський, М. Д. Степанова, розмежовують професійну лексику та термінологію, інші – О. С. Ахманова, М. М. Шанський, ототожнюють ці два поняття. Окремі учені та мовознавці – О. В. Калінін, В. М. Прохорова, Н. І. Фоміна, С. Д. Шелов, констатуючи наявність значної спільної частини цих лексичних шарів, можуть пояснити й існування інших, які не збігаються. Проблема диференціації термінологічної лексики та професіоналізмів ускладнюється ще й тим, що деякі науковці не обмежуються поділом спеціальної лексики на термінологічну та професійну, а намагаються членувати професійну лексику ще на ряд підрозділів [5, с. 184].

Професіоналізми виступають як еквіваленти відповідних термінів у просторіччі. Вони виражають спеціальні поняття і є семантично близькими до термінів, проте, не можуть вважатися повноправними термінами через нестандартний спосіб вираження понять, який відрізняється від норми. Серед ознак, спільних для термінів і професіоналізмів, учені відокремлюють спеціалізацію значення і утворення на цій основі особливих, відмінних від загальної лексики-семантичних систем, обмеження кількості користувачів зазначеними одиницями і сфери їхнього використання. Найбільше інформації професіоналізми несуть тоді, коли ними користуються фахівці. Терміни – це узаконені назви будь-яких спеціальних понять. Професіоналізми вживаються як їхні офіційні заміники лише в обмеженому спеціальною тематикою мовленні осіб, пов'язаних між собою за професією [8, с. 84].

За визначенням С. Д. Шелова, професіоналізми – це слова та мовленнєві звороти, характерні для мови людей певних професій. Професіоналізми, на думку ученого, є результатом метафоричного перенесення, тому їм властива експресивність. Професіоналізми, на відміну від термінів, не мають чіткого наукового визначення, тому не становлять цілісної системи. Професіоналізми належать до конкретних понять, оскільки диференціюють предмети та дії, що пов'язані з конкретною сферою діяльності чи професією [12, с. 76].

Лінгвіст В. Д. Бондалетов стверджує, що основними диференційними ознаками професіоналізмів, що відрізняють їх від термінів, є наявність емоційно-експресивного забарвлення та обмежена сфера застосування, оскільки професіоналізми належать до розмовної мови спеціалістів певної галузі. Учений виділяє професіоналізми як окрему групу спеціальної лексики, внаслідок їх експресивних, ареальних, нормативних та стилістичних особливостей [1, с. 64].

Жаргонізм (фр. – *jargon*, від галло-романськ. – *базікання*) – це мова, перемішана довільно дібраними або перекрученими формами слів, якою, переважно усно, користуються окремі групи людей. Жаргонний характер притаманний мовленню людей певного роду занять, професій, які фахову лексику і вислови переносять у побутову сферу [2, с. 514].

Жаргонізм, за твердженням Ставицької Л., має достатньо відкритий характер, оскільки ним послуговуються порівняно великі групи носіїв мови, об'єднаних за певними суспільними чи професійними ознаками. Цю лексико-фразеологічну підсистему застосовує та чи інша соціальна група з метою відокремлення від решти соціальної спільноти. Жаргонізм – це, як правило, емоційно-оцінні експресивні утворення, серед яких переважають знижені, негативні номінації [9, с. 169].

За матеріалами В. М. Прохорової, жаргонізмам властива груба експресія. Крім цього, автор стверджує, що названі одиниці не становлять самостійних мовних підсистем за своїми граматичними властивостями, а є лексичними комплексами, порівняно обмеженими і кількісному відношенні. Якщо складним завданням є відмежування термінів від професіоналізмів, то знайти критерії розрізнення жаргонізмів від професіоналізмів практично неможливо [8, с. 125].

Мета статті – детально проаналізувати переклад професійної лексики та жаргонізмів у науково-технічних текстах сфери інформаційних технологій. Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: виокремити та описати основні класи спеціальної лексики; проаналізувати основні способи перекладу професіоналізмів та жаргонізмів у науково-технічних текстах комп'ютерного дискурсу.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження. Мова професійного спілкування – це функціональний різновид літературної мови, яким послуговуються у професійно обмеженій сфері комунікації, з метою забезпечення порозуміння між людьми, які працюють у певній галузі виробництва, професії. Професійна мова характеризується насамперед специфічною термінологією та характерним для певної галузі функціонуванням загальнозвживаної лексики. Усі лексичні одиниці фахових текстів поділяються на чотири різновиди: 1) терміни певної галузі, що мають власну дефініцію; 2) міжгалузеві загальнонаукові термінологічні одиниці; 3) професіоналізми; 4) професійні жаргонізми [11, с. 376].

Фахова мова комп'ютерної сфери характеризується окремим прошарком професіоналізмів та жаргонізмів – напів-офіційних слів або словосполук, які найчастіше поширені в розмовному мовленні серед людей певної професії, але не є строгими науковими позначеннями понять [6, с. 54].

Основою професійної мови людей, зайнятих у ІТ сфері, все-таки є пласт термінів – спеціальних слів або словосполучень, покликаних за допомогою дефініції адекватно відображати поняття певної предметної області, значення яких уточнюється за допомогою контексту [4, с. 83]. Сьогодні, завдяки зростанню використання комп'ютерних технологій у всіх сферах життєдіяльності людини, комп'ютерна лексика вийшла за межі вузького вжитку працівниками галузі і поширилася у повсякденний лексикон. Такі слова, як *інфа*, *юзер*, є більш популярними серед користувачів, ніж їхні літературні еквіваленти інформація, користувач. Слова, як наприклад, *мейл* – електронна пошта; *хакер* – програміст-зламник; *жук* – помилка в програмі, вірус; *вінт* – вінчестер; *юзер* – користувач; *вінда* – операційна система Windows і т.д., широко використовується не тільки серед програмістів, а є зрозумілими і для звичайних користувачів комп'ютерних технологій.

Під час перекладу професійної лексики, яка, як уже було зазначено, включає професійні слова та жаргонізми, найчастіше використовуються такі способи перекладу:

- словниковий відповідник;
- варіативний відповідник;
- транскодування;
- калькування;
- контекстуальна заміна;
- описовий переклад [3, с. 27–28].

В. Крупнов наголошує, що застосування таких лексичних прийомів як транслітерація, калькування, семантична модифікація, опис та пояснення належать до ефективних способів перекладу слів вузькоспеціалізованої лексики, зокрема, професіоналізмів та жаргонізмів. Автор наголошує на тому, що найдоцільніше при перекладі професійної лексики та жаргонізмів використовувати описовий метод або метод коментування, оскільки професіоналізми не входять до складу загальнозвживаної лексики. За допомогою буквального перекладу, на думку дослідника, неможливо відобразити смислове навантаження та емоційне забарвлення таких слів [7, с. 137].

Американський розробник програмного забезпечення Джефф Етвуд, співзасновник веб-сайту питань-відповідей щодо широкого спектру тем по комп'ютерному програмуванню, склав список з тридцяти найновіших жаргонізмів у сфері програмного забезпечення. У нашій науковій розвідці ми спробували перекласти ці лексичні одиниці українською мовою і виявилось, що у багатьох випадках переклад професійної лексики та жаргонізмів комп'ютерної тематики з англійської мови на українську становить надзвичайну складність. В процесі дослідження було проаналізовано способи перекладу найбільш звживаних одиниць фахової мови, зокрема, увагу було акцентовано на способах передачі жаргонізмів з англійської мови на українську. У результаті дослідження найдоцільнішим способом передачі цих лексичних одиниць виявився описовий переклад, адже, окрім того, що це жаргонні терміни, вони є новими для української мови, в якій просто немає слів для передачі їх англійських відповідників. Наприклад, *Jimmy* – недосвідчений розробник програмного забезпечення, який думає, що все знає; *duck* – позначка, зроблена з єдиною метою привернення уваги до себе зі сторони керівництва для подальшого її видалення без необхідності проведення жодних змін в програмі. Або *bug* – вірус, який не можливо вивести, помічений тільки однією людиною; *hot potato* – так жартома називають <http://> та <https://>; *hydra* – помилка, при видаленні якої з'являється дві інші; помилка, виправити яку неможливо; *mad girlfriend bug* – коли ви бачите, що відбувається щось дивне, але програмне забезпечення каже, що все гаразд;

Таким чином, в процесі дослідження було встановлено, що до найважливіших чинників, що пов'язані з порушенням адекватності перекладу, належать такі: використання маловідомих відповідників, що не можуть вважатися адекватними варіантами, тому вимагають від перекладача обізнаності у сфері, корекції, розкриття денотативного значення слова, описового перекладу та додаткових роз'яснень; неналежна передача змісту оригіналу; нівелювання експресивного та емоційного характеру професіоналізмів та жаргонізмів; невідповідність обраного засобу мовного вираження тій суспільно-практичній сфері, яку покликаний обслуговувати текст.

Висновки. На підставі аналізу професіоналізмів та жаргонізмів термінологічної підсистеми комп'ютерної сфери можна зробити висновок, що, хоча зазначеним лексичним одиницям і не притаманна наукова точність, вони задовольняють потреби комунікації фахівців даної сфери. Професійна лексика та професійні жаргонізми вказують на місце поняття у науковій системі, виявляють найбільш характерні ознаки предмету, що номінується, виконують функцію влучних еквівалентів для термінів досліджуваної підсистеми.

Що стосується перекладацького аспекту одиниць вузькоспеціалізованої лексики, то можна підсумувати, що при перекладі нестандартної лексики перекладачі часто не враховують вимоги «доречності» запропонованих рішень конкретній ситуації та нормам. Крім цього, в текстах, окрім термінологічних одиниць, часто з'являються спеціальні слова фахової мови або, як їх по-іншому називають, слова вузькоспеціалізованої лексики, значення яких перекладач недостатньо розуміє або не знає їх відповідників взагалі. Тому, ми вбачаємо перспективу подальших розвідок у дослідженні проблем перекладу вузькоспеціалізованої мови комп'ютерної сфери, яка постійно динамічно розвивається.

Література:

1. Бондалетов В. Д. Социальная лингвистика / В. Д. Бондалетов. – М.: Просвещение, 1987, – 160 с.
2. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Авт., керівник проекту та гол. ред. В. Т. Бусел. – К. : Ірпінь : Перун, 1998. – 1440 с.
3. Гусь А. Відтворення професійного мовлення доктора Хауса в українському дубляжі [Електронний ресурс] / А. Гусь. – С. 27–29. – Режим доступу: http://www.logopedu.com.ua/article/762_Osoblivosti_zasvoennya_sklad
3. Д'яков А. С. Основи термінотворення: семантичні та соціолінгвістичні аспекти / А. С. Д'яков, Т. Р. Кияк, З. Б. Куделько. – К. : Academia, 2000. – 217 с.
4. Клепуц Л. Стратегії класифікації ненормативної лексики [Електронний ресурс] / Л. Клепуц. – С. 182–185 : Режим доступу. – <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/6678/1/30.pdf>
5. Клименко О. Л. Основні труднощі адекватного перекладу нестандартної лексики англійської мови [Електронний ресурс] / О. Л. Клименко. – С. 49–56. – Режим доступу : <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/10328>
6. Крупнов В. Теоретические и практические проблемы перевода / В. Крупнов. – М. : Р. Валент, 1987. – 427 с.
7. Прохорова В. Н. Об эмоциональности термина. Лингвистические проблемы научно-технической терминологии / В. Н. Прохорова. – К. : Наука, 1970. – 312 с.
8. Ставицька Л. Український жаргон / Л. Ставицька. – К. : Критика, 2005. – 496 с.
9. Червоненко О. М. Професіоналізми у музичному та навколо музичному дискурсі (на матеріалі англійської мови) [Електронний ресурс] / О. М. Червоненко. – С. 114 – 119. – Режим доступу. – <http://www.repository.hneu.edu.ua/jspui/bitstream>
10. Шевчук С. В. Українська мова за професійним спрямуванням. Підручник / С. В. Шевчук, І. В. Клименко. – К. : Алерта, 2012 – 696 с.
11. Шелов. С. Д. Терминология, профессиональная лексика и профессионализмы / С. Д. Шелов – М. : Астрель, 1984. – № 5. – С. 76–77.

УДК 811.111'37

О. М. Червоненко,

Черкаський державний технологічний університет, м. Черкаси

ВИСЛОВЛЮВАННЯ ВИБАЧЕННЯ ЯК ПРЯМИЙ І НЕПРЯМИЙ МОВЛЕННЄВИЙ АКТ

У статті запропоновано результати аналізу висловлювання вибачення як прямого так і непрямого мовленнєвого акту. Висловлювання вибачення були розглянуті з точки зору прагматики мовленнєвого акту, синтаксичної будови та лексичного наповнення. Проаналізовані висловлювання вибачення були об'єднані у функціонально-семантичне поле на підставі понятійної спільності, центральні та периферійні члени якого були визначені згідно кількісної ознаки вживання.

Ключові слова: мовленнєвий акт, прагматика мовленнєвого акту, прямий та непрямий мовленнєвий акт, функціонально-семантичне поле.

ВЫСКАЗЫВАНИЕ ИЗВИНЕНИЯ КАК ПРЯМОЙ И НЕПРЯМОЙ РЕЧЕВОЙ АКТ

В статье предложены результаты анализа высказывания извинения как прямого так и непрямого речевого акта. Высказывания извинения были рассмотрены с точки зрения прагматики речевого акта, синтаксического строения и лексического наполнения. Проанализированные высказывания извинения были объединены в функционально-семантическое поле на основании понятийной общности, центральные и периферийные члены которого были определены согласно количественному признаку употребления.

Ключевые слова: речевой акт, прагматика речевого акта, прямой и непрямой речевой акт, функционально-семантическое поле.

THE UTTERANCE OF APOLOGY AS DIRECT AND INDIRECT SPEECH ACT

The aim of the article is to study functional semantic field of the verbal forms of apology. The topicality of the study is conditioned by the general trend of modern linguistics to study the functional aspect of language and analysis of verbal influence. The utterance of apology has not been studied before, therefore it needs further investigation. We analyzed 140 extracts which contain the utterance of apology and which were taken from the works of contemporary writers. The presents the results of the analysis of the utterance of apology as direct and indirect speech act. In our study we have come to the conclusion that the direct speech act contains a lexical unit with the meaning of apology, unlike the indirect speech act, which may be identified as such only from the context. Indirect speech acts are very few in our material. The utterances of apology have been analyzed from the point of view of pragmatics of the speech act, syntactic construction and lexical content. The analyzed utterances of apology have been grouped into functional semantic field based on the conceptual community. The central and peripheral members of the functional semantic field were determined according to the quantitative criteria of usage.

Key words: speech act, pragmatics of the speech act, direct and indirect speech act, functional semantic field.

Предметом запропонованої роботи є висловлювання вибачення в сучасній англійській мові. **Метою** дослідження є вивчення функціонально-семантичного поля вербальних форм вибачення. **Актуальність** обраної теми обумовлена загальною спрямованістю сучасної лінгвістики на вивчення мови у її функціонуванні та аналізу такого суттєвого аспекту комунікації, як мовленнєвий вплив.

Мовленнєвий вплив та висловлювання досліджувалися такими лінгвістами як М.М. Бахтін [2], Д.Карнегі [3], А. Р. Лурія [4] та інші науковці, які вивчали різноманітні аспекти цих явищ, одним із яких є різноманітні групи висловлювання. Висловлювання вибачення не вивчалось раніше, тому потребує дослідження. **Матеріалом даного дослідження** слугували 140 фрагментів, що містять висловлювання вибачення. Відбір прикладів проводився шляхом суцільної вибірки з художніх творів сучасних американських та англійських авторів, загальний обсяг яких становить понад 2050 сторінок.

У мовленнєвому акті розмежують семантичний та прагматичний компоненти. Семантика мовленнєвого акту безпосередньо залежить від значення лексичних одиниць, що використані для його утворення. Прагматика мовленнєвого акту – це те, що мовець має на увазі, коли продукує мовленнєвий акт [5, 247]. Іншими словами, значення мовленнєвого акту не зводиться до значення його пропозиційного змісту. Одна і та сама пропозиція може входити до різних мовленнєвих актів. У прямих мовленнєвих актах прагматичний та семантичний компоненти співпадають, і значення такого мовленнєвого акту є прямим або буквальним. Наступний приклад є прямим мовленнєвим актом вибачення:

'I really need to know. The manuscript I gave you. Have you –'

'Robert, I'm sorry. I know I said I'd send the edits out to you this week, but I'm so swamped. Next Monday, I promise' (8, 211).

Непрямими називаються такі мовленнєві акти, семантичний та прагматичний компоненти яких не співпадають. Наведений мовленнєвий акт трактується як вибачення лише у конкретній комунікативній ситуації:

'I had wanted to free you earlier,' the servant apologized, 'but it was impossible with the police arriving at Chateau Villette and then at Bigging Airport, this was the first possible moment. You understand, don't you Silas?' (8, 255)

Перенесення значення одного прагматичного типу висловлювання на інше називається транспозицією [1, с. 247]. Оскільки транспозиція залежить від комунікативної інтенції мовця, то одне й те саме висловлювання може реалізувати різні комунікативні інтенції [1, с. 248]. Наведений вище приклад в іншому контексті міг мати іншу іллокутивну силу: надання інформації про перебіг подій.

Результати аналізу фактичного матеріалу свідчать про те, що вибачення може передаватися за допомогою прямих і непрямих мовленнєвих актів. До прямих належать висловлювання, що містять такі лексичні одиниці як прикметник *sorry*, дієслово *apologize*, *excuse* і *forgive*, іменники *apology* та *pardon*. Проте ці мовні засоби можуть використовуватись не лише для формування висловлювання вибачення.

Найчисленніша група прямих мовленнєвих актів вибачення, утворена повними та еліптичними реченнями, що містять прикметник *sorry*. Наприклад:

'I don't know what to say,' Langdon said, coming up behind her. 'Your grandfather is obviously trying to tell us something. I'm sorry I'm so little help' (8, 38).

Їх слід відрізнити від мовленнєвих актів співчуття, як то: *I feel sorry for your defeat*.

Перформативне дієслово *apologize* використовується у прямих мовленнєвих актах у 20 випадках вживання (14,3%). Наприклад:

Dazed, Langdon looked at the bedside clock. It was 12:30 a.m.. He had been asleep only an hour, but he felt like dead. 'This is a concierge, monsieur, I apologize for this intrusion, but you have a visitor. He insists it is urgent' (8, 5).

Вжите в іншому, не перформативному, висловлюванні типу *You should apologize* це дієслово, не реалізує мовленнєвий акт вибачення і має іншу іллокутивну мету – поради.

Наступна за чисельністю група прямих мовленнєвих актів представлена наказовими реченнями з дієсловом *forgive* і складає 17 випадків вживання (12,1%):

There was a long pause on the line. 'Lieutenant, I have another call coming in. Please forgive me. I will call you later.' He hang up (8, 238).

Якщо це дієслово використовується у формі теперішнього часу дійсного стану із займенником першої особи однини, воно реалізує мовленнєвий акт вибачення: *I forgive you*.

Десять випадків вживання (7,1%) містять наказові речення з дієсловом *excuse*. Наприклад:

Olivetti leaned closer. 'Might I ask who you are? What is your position at CERN?'

'I'm a senior member of the research staff & appointed liaison to the Vatican for crisis.'

'Excuse me for being rude, but if this is indeed a crisis, why am I dealing with you & not your director? And what disrespect do you intend by coming into Vatican City in short pants?' (7, 82)

Якщо висловлювання містить речення іншого комунікативного типу з дієсловом *excuse*, воно може функціонувати, наприклад, як (не)виправдання: *His lack of experience does not excuse his terrible behavior*.

Прямий мовленнєвий акт може включати іменник *apology*, вжитий з присвійним займенником першої особи *my* (сім випадків вживання – 5%). Наприклад:

'Almost ready, sir,' he called in a British accent. 'My apologies for the delay, but you took me by surprise and –' He stopped short as the group unloaded (8, 213).

Висловлювання, яке включає іменник *apologies* із присвійним займенником другої чи третьої особи, має іншу іллокутивну силу, наприклад, поради: *Under such circumstances you should accept his apologies*.

Прямі мовленнєві акти, що містять іменник *pardon* зафіксовані у восьми випадках вживання (5,7%) і представлені мовленнєвим кліше. Наприклад:

'You are from CERN?' the guard asked, arriving before them. His voice steely. 'I beg your pardon, madam, do you have any other clothing?' He motioned to her legs. 'Short pants are not permitted inside Vatican City' (7, 72).

Прямі мовленнєві акти, що містять іменник *forgiveness*, не є чисельними у нашому фактичному матеріалі – чотири випадки вживання (2,9%). Наприклад:

At the Mortati's feet was a golden urn, heavy with ashes. Mortati had gathered the ashes himself and brought them here.

'Give me a chance for forgiveness,' he said to his Holiness (7, 346).

Вибачення може бути виражене і непрямими мовленнєвими актами. У нашому фактичному матеріалі зафіксовано лише чотири випадки їх вживання (2,9%). Наприклад:

'Crossed signals?' Langdon demanded.

'You know damn well –'

'It was my fault,' Rocher said, stepping forward, sounding contrite. 'I had no idea you were in the archives. Portion of our zones are cross-wired with that building. We were extending our search. I'm the one who killed power. If I had known...' (7, 219)

У наведеному висловлюванні вибачення констатується факт визнання мовцем своєї провини, подається пояснення причин образливих вчинків мовця і його розкаяння у заподіяному: *'If I had known...'*

У наступному прикладі мовець теж пояснює причини своєї поведінки і намагається переконати адресата, що його провини в тому, що трапилось, немає:

'I had wanted to free you earlier,' the servant apologized, 'but it was impossible with the police arriving at Chateau Villette, and then at Bigging Hill Airport, this was the first possible moment. You understand, don't you. Silas?' (8, 255)

Наступний фрагмент також ілюструє непрямий мовленнєвий акт вибачення. Дівчина так зосереджено молилась, що не звернула увагу на запитання колеги; щоб не здатися неввічливою, вона пояснює причину своєї поведінки, і тим самим вибачається за неувагу:

'I'm praying,' Vittoria apologized.

'No, I just...'

'Certainly you must debate issues of faith with your classes' (7, 68).

Таким чином, переважна кількість мовленнєвих актів вибачення – прямі.

Проаналізувавши мовні засоби вираження вибачення, які відіграють важливу роль у реалізації як прямих, так і непрямих мовленнєвих актів вибачення, ми об'єднали їх у функціонально-семантичне поле на підставі понятійної спільності. За теорією прототипів [6, 31] понятійна категорія містить прототип, або центральний член, який є найкращим представником цієї категорії, периферійні та маргінальні члени, що знаходяться на перетині двох полів і мають ознаки обох. Існує три способи визначення прототипу: 1) центральний член категорії першим спадає на думку, коли йдеться про цю семантичну категорію; 2) при кількісних підрахунках, він має найбільшу частотність; 3) прототип використовується при поясненні значень інших членів цієї категорії. Ми визначили центральні та периферійні члени функціонально-семантичного поля вибачення згідно кількісної ознаки вживання. Центральний член функціонально-семантичного поля „вибачення” – це речення *I'm sorry*. Близько до центру розташовані речення *Forgive me, I apologize, Excuse me*. Мовленнєве кліше *I beg your pardon* і субстантивне словосполучення *my apology* є менш частотними у нашому фактичному матеріалі. На периферії знаходиться субстантивне словосполучення *my forgiveness*, що відзначається найменшою частотністю вживання.

Висловлювання вибачення є одним із засобів збереження лиця адресата, оскільки у комунікативній ситуації вибачення адресат – це комунікант, що постраждав певним чином від дій мовця, і мовець перепрошує, щоб зберегти таким чином лице адресата. При цьому мовець використовує і стратегію негативної ввічливості (*I'm sorry, I apologize*) і стратегію позитивної ввічливості (наказові речення *Forgive me, Excuse me*). Кожна з цих стратегій дає можливість адресатові обирати лінію поведінки (пробачати чи ні), тому не загрожує адресатові втратою його іміджу.

Отже, проаналізувавши матеріали нашого дослідження, ми прийшли до **висновку**, що вибачення може передаватися прямими та непрямими мовленнєвими актами. У нашому фактичному матеріалі зафіксовано лише чотири випадки вживання непрямого мовленнєвого акту вибачення. Висловлювання вибачення є засобом збереження образу адресата у комунікації. Оскільки висловлювання вибачення є засобом впливу мовця на адресата, висловлювання вибачення та його ситуативна обумовленість – актуальна проблема, що потребує подальшого вивчення.

Література:

1. Перебийніс В. С. Методи дослідження / В. С. Перебийніс // Статистичні параметри стилів. – К. : Наукова думка, 1968. – С. 23–43.
2. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. – М. : Искусство, 1979. – 424 с.
3. Карнеги Д. Как приобретать друзей и оказывать влияние на людей // [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.uatur.com/html/interesno/karn_friend2.htm
4. Лурия А. Р. Язык и сознание / А. Р. Лурия. – М. : Изд-во МГУ, 1979. – 230 с.
5. Селиванова Е. А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации: Монографическое учебное пособие / Е. А. Селиванова. – К. : Брама, 2004. – 336 с.
6. Dirvin R. Cognitive Exploration of Language and Linguistics / R. Dirvin & M. Vispour. – Amsterdam/Philadelphia : John H. Benjamin Publishing company, 1998. – 300 p.
7. Brown D. Angels and Demons / D. Brown. – Bristol, Pennsylvania: Pocket Star, 2001. – 329 p.
8. Brown, D. The Da Vinci Code / D. Brown. – N.Y. : Doubleday, 2003. – 354 p.

УДК 811.133.1'42:659.4:316.77

А. О. Чернова,

Институт филологии КНУ ім. Тараса Шевченка, м. Київ

ТИПОЛОГИЯ СУЧАСНОЇ ФРАНЦУЗЬКОЇ СОЦІАЛЬНОЇ РЕКЛАМИ

Статтю присвячено дослідженню критеріїв класифікації соціальної реклами, а саме аналізу різних типологій, запропонованих вітчизняними та зарубіжними вченими. Акцент зроблено на неспівпадінні термінологічного апарату, оскільки термін «соціальна реклама» використовується лише в межах пострадянського простору, натомість зарубіжні науковці оперують поняттями «суспільна» та «некомерційна» реклама. Також особливу увагу було приділено спробі створення власної типології за тематичним критерієм. Кожен підвид соціальної реклами проілюстровано конкретним прикладом французького рекламного повідомлення.

Ключові слова: соціальна реклама, типологія, французький рекламний дискурс.

ТИПОЛОГИЯ СОВРЕМЕННОЙ ФРАНЦУЗСКОЙ СОЦИАЛЬНОЙ РЕКЛАМЫ

Статья посвящена исследованию критериев классификации социальной рекламы, а именно анализу различных типологий, предложенных отечественными и зарубежными учеными. Акцент сделан на несовпадении терминологического аппарата, поскольку термин «социальная реклама» используется только в пределах постсоветского пространства, зато зарубежные ученые оперируют понятиями «общественная» и «некоммерческая» реклама. Также особое внимание было уделено попытке создания собственной типологии по тематическому критерию. Каждый подвид социальной рекламы проиллюстрирован конкретным примером французского рекламного сообщения.

Ключевые слова: социальная реклама, типология, французский рекламный дискурс.

TYOLOGY OF MODERN FRENCH PUBLIC ADVERTISING

The article is devoted to the research of the classification criteria of public advertising and to the analysis of various typologies offered by domestic and foreign scholars. The focus was made on noncompliance of terminology, because the term «social advertising» is used only within the former Soviet Union, while foreign scientists use the term «public» and «non-commercial» advertising. Moreover, special attention has been focused on tentative to create our own typology based on the thematic criteria. Each type of public advertising is illustrated by concrete example of the French advertising message.

Key words: public advertising, typology, French advertising discourse.

Соціальна реклама є не тільки інформаційним феноменом, а й важливим інструментом у формуванні цивілізованого суспільства. Вона одночасно є видом мистецтва, компонентом соціальної політики та механізмом впливу на формування громадської думки, саме тому феномен соціальної реклами є дуже актуальним у наш час, а проблема типології сучасної французької соціальної реклами потребує ґрунтовного дослідження та визначення її підвидів.

Наукова новизна даної статті полягає у спробі створення власної типології сучасної французької соціальної реклами, аналізу кожного з її підвидів та їх ілюстрації конкретними прикладами рекламних повідомлень.

Проблематику соціальної реклами як окремого виду комунікації у своїх роботах піднімали вітчизняні та зарубіжні вчені: В. Л. Музикант [4], Н. Паршенцева [6], О. О. Савельєва [9], Н. В. Старих [11], В. В. Ученова [11] та інші. Крім того, теоретичним підґрунтям для статті стали роботи К. Л. Бове [1], В. В. Зірки [2], Г. Г. Почепцова [7], та Є. В. Ромата [8].

Є різні підходи до визначення видів реклами. Вітчизняний учений Є. В. Ромат пропонує наступні критерії класифікації реклами:

– *тип спонсора реклами*: реклама від імені виробника, торгових посередників, приватних осіб, державних та інших суспільних інститутів. Соціальна реклама може бути ініційована та профінансована будь-яким із перерахованих спонсорів;

– *тип цільової аудиторії*: направленість на сферу бізнесу чи індивідуального споживача. Соціальна реклама зазвичай розрахована на загал пересічних громадян, тому в такому поділі їй місця немає;

– *сконцентрованість на певному сегменті аудиторії*: селективна (вибіркова) та масова реклама. Соціальна реклама повністю підпадає під таку диференціацію, оскільки може бути спрямована або на окремі категорії громадян (водіїв, пішоходів, молодих мам, молодь тощо), або на всіх членів спільноти;

– *територія, охоплена рекламною діяльністю*: локальна, регіональна, загальнонаціональна та міжнародна. Стосовно соціальної реклами, то вона переважно є національною чи регіональною, рідше – міжнародного та місцевого значення;

– *суб'єкт рекламної діяльності*: реклама конкретного товару, фірми, певної ідеї тощо. Останнє є основою соціальної реклами;

– *мета рекламної кампанії*: формувати попит, збут, сприяти позиціонуванню та перепозиціонуванню товару тощо. У цьому критерії соціальний аспект відсутній, хоча в загальноприйнятій класифікації саме за ним соціальна реклама окреслена як окремий вид реклами;

– *спосіб впливу* (за Б. Геклом): зорова, слухова, візуально-нюхова, візуально-слухова реклама. Більшість способів цілком прийнятні для просування реклами соціального спрямування;

– *характер впливу*: жорстка та м'яка реклама. «М'яка» реклама викликає позитивні емоції, формує внутрішню готовність до дії, а потім саму дію та розрахована на довгострокий результат; «жорстка» – має агресивний характер, шокує, показує соціальне явище з негативного боку, тому спонукає споживача соціальної реклами на швидку реакцію. Соціальна реклама може бути реалізована як у різкій, так і делікатній формі;

– *засоби передачі рекламного звернення*: друкована (поліграфічна), газетна, журнальна, радіо-, телевізійна, реклама на транспорті тощо. Засоби поширення реклами соціального спрямування постійно доповнюються, оскільки вони є результатом науково-технічного прогресу суспільства [8, с. 112–115].

Варто зазначити, що у вітчизняній та зарубіжній літературі підходи до класифікації соціальної реклами суттєво відрізняються. Вітчизняні дослідники, враховуючи найбільш поширений критерій класифікації реклами, а саме – «мета реклами», поділяють рекламу на комерційну, політичну та соціальну. А у зарубіжній літературі (європейській, американській) за цим показником розрізняють комерційну та некомерційну рекламу. Принципова різниця між ними полягає в тому, що комерційна – спонукає людей більше купувати товари, послуги задля отримання прибутку, а некомерційна стимулює пожертвування та переконання громадськості відстоювати певну суспільно важливу точку зору [1, 610–611].

До некомерційної відносять соціальну та політичну рекламу. Термін «соціальна реклама» – дослівний переклад з англійської «public advertising». Однак, у Франції йому відповідають поняття некомерційної («publicité noncommerciale») та суспільної реклами («publicité sociétale»). Некомерційна реклама передбачає оплачені суспільними некомерційними інститутами або в їхніх інтересах рекламні заходи щодо стимулювання пожертвувань, закликати голосувати за конкретного кандидата або надати громадську підтримку. Суспільна ж реклама спрямовується на пропаганду позитивних для суспільства явищ і, як правило, розміщується у ЗМІ безоплатно. Мета такого типу реклами – «змінити ставлення публіки до певної проблеми, а в довгостроковій перспективі – створити нові соціальні цінності».

Поняття «суспільна» та «некомерційна реклама» Г. Г. Ніколайшвілі об'єднала в одне – «соціальна реклама», оскільки в них однакова мета – змінити поведінкову модель суспільства [5].

За Г. Ніколайшвілі, соціальна реклама є ширшим поняттям, ніж некомерційна. Російська дослідниця за суб'єктом реклами виділяє чотири підвиди соціальної реклами: некомерційна, суспільна, державна, власне соціальна.

Некомерційна – це реклама, яку спонсорують некомерційні інститути (лікарні, церкви, різні благодійні фонди) або яку здійснюють у їхніх інтересах. Вона стимулює пожертвування, закликає голосувати на чийсь користь або привертає увагу до проблем суспільства.

Суспільна – передає повідомлення, пропагує яке-небудь явище. Її створюють професіонали на безоплатній основі. Місце та час проходження реклами в ЗМІ також надають безкоштовно або зі значною знижкою.

Державна – реклама державних інститутів (таких як армія, військово-повітряні сили, податкова) і просування їхніх інтересів.

Власне соціальна – вид комунікації, орієнтований на залучення уваги до найактуальніших проблем суспільства та його моральних цінностей, спрямований на актуалізацію проблем суспільства. Її призначення – гуманізація суспільства та формування його моральних цінностей. Стратегічна мета соціальної реклами – зміна поведінкової моделі суспільства.

Деякі фахівці за вибором способів і прийомів досягнення поставленої суспільно значимої мети розрізняють такі підвиди соціальної реклами:

1) реклама, покликана впроваджувати або закріплювати конкретні правила та норми (набір певних дій);

2) реклама, яка виховує за допомогою змальовання ідеального світу, пропонованого для наслідування, у структуру якого передбачувані правильні дії «вбудовуються» як логічний елемент [5, с. 78–79].

Оскільки рекламувати можна як суспільно значимі цінності, так і конкретні соціальні програми, послуги, організації, то за предметом рекламування соціальну рекламу поділяють на рекламу цінностей, інформаційну, яка не потребує присутності брэнда творця, у цьому випадку інформація має односторонній характер, та яка обов'язково повинна мати зворотний зв'язок із зазначенням телефонів, сайту, інших контактів для того, щоб споживачі інформації могли відреагувати на неї, висловити своє ставлення до описаної ситуації, взяти участь у певній соціальній кампанії.

Усю соціальну рекламу Н. М. Лисиця характеризує як побутову та поділяє її на інформативно-культурну, інформативно-професійну, інформативно-запрошувальну, інформативно-виховну й інформативно-освітню [3, с. 161].

Цільову аудиторію соціальної реклами визначає мета проведення кампанії. Оскільки реклама соціального спрямування розрахована на масове відтворення певних моделей поведінки, то зазвичай об'єктом реклами є широкий загал. Проте є теми вузького спрямування: наприклад, соціальна реклама проти вживання алкоголю за кермом розрахована на водіїв, заклик вигодувати немовлят материнським молоком стосується лише жінок, які нещодавно народили. Тому за вибором цільової аудиторії соціальна реклама буває масова, розрахована на всі категорії населення, і вибіркова, адресована певній соціальній групі.

Соціальна реклама може апелювати до розуму, раціонально-логічного мислення людини, викликати певні емоції, діяти через моральні та соціальні переконання індивіда (звернення до почуття справедливості й порядності). Відповідно за характером впливу розрізняють наступні мотиви соціальної реклами: раціональні, емоційні, моральні, та соціальні [2, с. 7].

Цілями соціальної реклами є: створення позитивних асоціацій, соціально значимих для кожного члена суспільства; утвердження та пропаганда моральних принципів (доброта, любов до ближнього, порядність, турбота про тварин та екологічні проблеми людства); схвалення благодійних акцій; удосконалення системи освіти, культурного рівня; формування смаків нації [3, с. 161].

Ми погоджуємося з усіма вищеперахованими класифікаціями, однак у нашому дослідженні ми будемо використовувати власну типологію, основним критерієм якої є тематика французької соціальної реклами. Проаналізувавши ринок соціальної реклами у Франції, ми прийшли до висновку, що французів найбільше хвилюють наступні проблеми: проблема екології та захисту тварин, проблема безпеки на дорогах, насильства у родині та расизму, боротьба із різними типами залежностей (тютюнопаління, алкоголізм та наркоманія), боротьба із такими хворобами як ВІЛ/СНІД та захист прав людей з обмеженими можливостями.

Відповідно до даної проблематики ми створили наступну типологію, за якою французьку соціальну рекламу розподілили на шість підпунктів:

- реклама, що бореться зі шкідливими звичками (проти куріння, алкоголю, наркотиків);
- реклама безпеки дорожнього руху;
- реклама, що пропагує здоровий спосіб життя та чистоту навколишнього середовища (проти хвороб, захист тварин);
- реклама проти расизму;
- реклама, що відстоює права інвалідів (приймати інвалідів на роботу);
- антиреклама.

На сьогодні тютюнопаління є однією з найпоширеніших проблем французького суспільства. Дуже багато постерів соціальної реклами закликають людей покинути цю шкідливу звичку. Однак для ілюстрації цього підвиду соціальної реклами ми обрали постер, який справив на нас найбільше враження. Це рекламне повідомлення, що зображує підлітка з цигаркою в зубах, який стоїть навколішках перед дорослим чоловіком, що поклав руку йому на голову. Напис, яким доповнюється це зображення, сформульовано надзвичайно чітко та лаконічно: «**Fumer, c'est être l'esclave du tabac**».

Іншим прикладом соціальної реклами, основна мета якої попередити виникнення катастрофічної ситуації, є реклама правил безпеки дорожнього руху. Це державна реклама, оскільки в правому нижньому кутку рекламного постеру зображений французький прапор. На цьому соціальному постері перед нашими очима постає велосипед, який лежить розтрощений під колесами легкового автомобіля. Ця картина супроводжується написом: «**Vous êtes juste passé à l'orange, il passera juste sa vie à l'hôpital**». Це рекламне повідомлення є наочним прикладом вживання стилістичного засобу сарказму в рекламі, який підсилює ефект впливу реклами на її цільову аудиторію. Така реклама змушує людей ще раз замислитися над їх поведінкою на дорозі.

Іноді творці соціальної реклами, залучають до процесу рекламування відомих особистостей думку яких поважають у суспільстві. Наприклад, постать відомого французького дизайнера Карла Лагерфельда було використано під час рекламування світовідбиваючих жовтих жилетів для безпечної їзди на велосипеді. На рекламному постері відомий дизайнер зображується у дорогому смокінгу, поверх якого вдягнутий цей жовтий жилет. Ця картина доповнюється написом: «**C'est jaune, c'est mouche, ça ne va avec rien, mais ça peut vous sauver la vie**».

Вагоме місце серед французької соціальної реклами посідає реклама, що пропагує здоровий спосіб життя та чистоту навколишнього середовища. Яскравим прикладом соціальної реклами цього підвиду є повідомлення, що закликає захищати тварин та не купувати вироби з натурального хутра. На рекламному постері рекламісти зображують живого ведмеда, з тіла якого наполовину зняли скальп. Таке криваве видовище не залишить байдужою жодну людину і змусить кожного добре обміркувати всі за і проти перед наступною покупкою шуби з натурального хутра.

Для того, щоб привернути увагу громадськості, соціальна реклама повинна бути не лише мистецькою, яскравою й нестандартною, а й мати певну родзинку. Наприклад, творці французької соціальної реклами, яка заохочує вживати тільки натуральні продукти, тобто ті, що не містять генетично модифікованих організмів, на своєму рекламному постері зображують чоловіка і жінку, які настільки сильно обросли шерстю, що виглядають страшніше за снігову людину Етті. Таке шокує зображення супроводжується наступним текстом: «**Le maïs transgénérique est vraiment sans danger (et bon pour le poil)**».

Іншим яскравим прикладом соціальної реклами, яка пропонує нам спосіб розв'язання проблеми, є реклама, яка закликає протистояти расизму. Проблема расизму є однією з найнагальніших у сучасній Франції, яка вже давно відкрила свої кордони для вихідців з колишніх французьких колоній, населенням яких є переважно араби та африканці. Автори цього соціального рекламного повідомлення зображують на своєму постері маленьку арабську дівчинку, яка плаче та африканського хлопчика, який, намагаючись заспокоїти дівчинку, цілує її в щок. Ця картина супроводжується написом: «**Ma grande soeur m'a dit que tu étais différente, mais moi je t'aime comme ça!**».

Гарним прикладом соціальної реклами, що відстоює права інвалідів є постер, на якому зображено ввічливий смартфон, який працює незважаючи на розбите скло. Це неоднозначне зображення доповнюється написом: «**Imparfait, mais intelligent. Donnez-leur une chance**». Це рекламне повідомлення є певним нагадуванням для суспільства, що не дивлячись на те, що у людини можуть бути певні фізичні вади, вона може володіти гарним інтелектом і бути дуже ефективним працівником. Її тільки треба дати шанс проявити себе.

Останнім часом у Франції набуває популярності такий підвид соціальної реклами як антиреклама. Оскільки комерційна реклама підстерігає звичайного громадянина на кожному кроці і займає вагому частину його життєвого простору, французи вирішили звільнити себе і її тягара і почали розповсюджувати антирекламу. Яскравим прикладом французької

реклами є постер, що зображує усміхнену жінку, яка тримає в руках людський мозок. Ця певною мірою шокуюча картина супроводжується написом: «**Chaque matin je lave mon cerveau avec la pub**».

Таким чином, ми бачимо, що перевагою соціальної реклами є її психотерапевтична дія в масштабах суспільства шляхом гуманізації та залучення громадян до участі в громадському житті. Недоліком реклами соціального спрямування є те, що її результати важко передбачити наперед. Її наслідки можуть проявитися як найближчим часом, так і в наступному поколінні, оскільки цей вид комунікації формує не миттєву одноразову дію, а стійку, тривалу соціально значиму поведінку.

Отже, у нашій статті ми прийшли до висновку, що соціальна реклама не тільки об'єднує, впливає на більшість, зміцнює зв'язки між різними соціальними групами, а й сприяє формуванню бережливого ставлення до національних традицій, культурної та природної спадщини. Вона є окремим видом комунікації, який постійно розвивається, виконуючи свою головну функцію – зробити світ кращим.

Література:

1. Бове К. Л. Современная реклама / К. Л. Бове, У. Ф. Арнс; [пер. с англ.]. – Тольятти : Довгань, 1995. – 704 с.
2. Зирка В. В. Лексика рекламы: учеб. пособ. / В. В. Зирка. – Днепропетровск : ДУЭП, 2006. – 196 с.
3. Лисица Н. М. Реклама в современном обществе: монография / Н. М. Лисица. – Харьков: Основа, 1999. – 272 с.
4. Музыкант В. Л. Реклама: функции, цели, каналы распространения. Курс лекций / В. Л. Музыкант. – М. : МНЭПУ, 1997. – 104 с.
5. Николайшвили Г. Г. Социальная реклама: теория и практика : учеб. Пособие для студентов вузов / Г. Г. Николайшвили. – Режим доступа: www.gd-obshchestvo.ru/
6. Паршенцева Н. Социальная реклама / Н. Паршенцева. – М. : Аспект Пресс, 2008. – 191 с.
7. Почепцов Г. Г. Коммуникативные технологии двадцатого века / Г. Г. Почепцов. – М. : Рефл-бук; К. : Ваклер, 1999. – 352 с.
8. Ромат Е. Реклама в системе маркетинга / Е. Ромат. – Харьков : Студцентр, 1995. – 229 с.
9. Савельева О. О. Введение в социальную рекламу / О. О. Савельева. – М. : РИП-холдинг, 2007. – С. 11–12.
10. Ученова В. В. Социальная реклама : учеб. пособие / В. В. Ученова, Н. В. Старых. – М. : Индек

УДК 811.112.2 : 81'373 (81'276.3 – 053.6)

Т. С. Шавловська,

Ізмаїльський державний гуманітарний університет, м. Ізмаїл

ТЕМАТИКО-ІДЕОГРАФІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА МОЛОДІЖНОГО ЛЕКСИКОНУ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Статтю присвячено дослідженню молодіжного лексикону сучасної німецької мови. Матеріалом дослідження слугує вибірка з лексикографічних джерел. У статті здійснено тематико-ідеографічний опис емотивних одиниць сучасного німецького молодіжного лексикону, охарактеризовано лексико-семантичні засоби вираження емотивності. Суттєву частину лексики словників класифіковано у 7 тематичних полів, які відображають життєві цінності представників німецької молодіжної культури.

Ключові слова: емотивність, молодіжний лексикон, емотивна лексика, тематико-ідеографічний опис, класифікація.

ТЕМАТИКО-ИДЕОГРАФИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА МОЛОДЁЖНОГО ЛЕКСИКОНА НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА

Статья посвящена исследованию молодежного лексикона современного немецкого языка. Материалом исследования служит выборка из лексикографических источников. Выполнено тематико-идеографическое описание эмотивных единиц современного немецкого молодежного лексикона, охарактеризованы лексико-семантические средства выражения эмотивности. Существенная часть словарных единиц распределена по 7 тематическим группам, отражающим жизненные ценности представителей немецкой молодежной культуры.

Ключевые слова: эмотивность, молодёжный лексикон, эмотивная лексика, тематико-идеографическое описание, классификация.

THEMATIC-IDEOGRAPHIC CHARACTERISTICS OF THE GERMAN YOUTH LEXICON

This article deals with the investigation of the youth lexicon's emotiveness in the modern German language on the basis of lexicographic sources. It focuses on the problem of emotiveness, expressivity and emotional-evaluative relations based on modern youth version of the German language. The ways of the youth lexicon's formation, the lexical means of emotiveness are defined and analyzed. Ideographic description of emotive vocabulary of contemporary German youth lexicon is worked out. A substantial part of lexical units, which expresses life values of German youth culture representatives, is distributed into 7 thematic groups. The first group includes lexical units, which call an object – positive or negative traits of persons by varying feature; the second place of the thematic group is occupied with «drugs and alcohol»; the third group under the code name «sex» includes the names of human body parts, genitals, intercourse, contraception; the fourth group presents metaphorical names of money, names of persons on the basis of presence or absence of material resources; thematic group «music» contains the name of music, performers, musical instruments; the sixth group «car, vehicles» is presented by the names of vehicles according to a certain criteria; the least frequency group under the code name «state of nervous tension» contains the following meanings: «mind losing» and «temper losing».

Keywords: emotiveness, youth lexicon, emotive vocabulary, thematic and ideographic description, classification.

Постановка проблеми. Лексико-семантична система будь-якої мови тісно пов'язана з довкіллям і безпосередньо відображає зміни, що відбуваються в реальному світі. Словниковий склад перебуває у постійному русі, поповнюється словами та значеннями, необхідними для позначення нових реалій і понять і, навпаки, звільнюється від тих лексичних одиниць, які втрачають свою актуальність [1, с. 13]. Розвиток молодіжного лексикону відбувається під впливом інших соціолектів, змін у політичному, соціальному житті суспільства, за рахунок інших мов, що виявляється передусім через проникнення іноземних слів у мову.

Однією з найважливіших ознак системності лексики є можливість послідовного опису словникового складу мови шляхом розподілу його лексичних одиниць на семантичні поля, тематичні та лексико-семантичні групи з загальним лек-

сичним значенням або з загальною змістовною семою. Кожна одиниця лексичної системи включається у певні семантичні поля за схожістю свого змісту, аналогією, асоціацією [1, с. 14].

Актуальність дослідження лексико-семантичної системи молодіжного лексикону зумовлена загальною спрямованістю сучасних лінгвістичних досліджень на вивчення проблеми вираження емоцій засобами мови, мінливістю й нестабільністю соціолекту, що знаходиться під постійним впливом низки екстралінгвальних факторів і потребує нових досліджень через певні інтервали часу.

Методологічне та практичне значення проведеного дослідження вбачається у можливості використання його результатів у сучасних розвідках з комунікативної лінгвістики при визначенні емотивності з огляду комунікативного підходу, лексикографії при вивченні принципів укладання словників молодіжного лексикону та інших соціолектів.

Німецькі лінгвісти – дослідники німецького молодіжного лексикону Х. Хенне [5], Х. Еманн [4] та інші виділяють три етапи розвитку німецької мови молоді: перший етап включає період з XVII до 30-х років XX століття; другий етап визначається 50-ми – початком 70-х років XX століття; третій – 80-ми – 90-ми роками минулого століття.

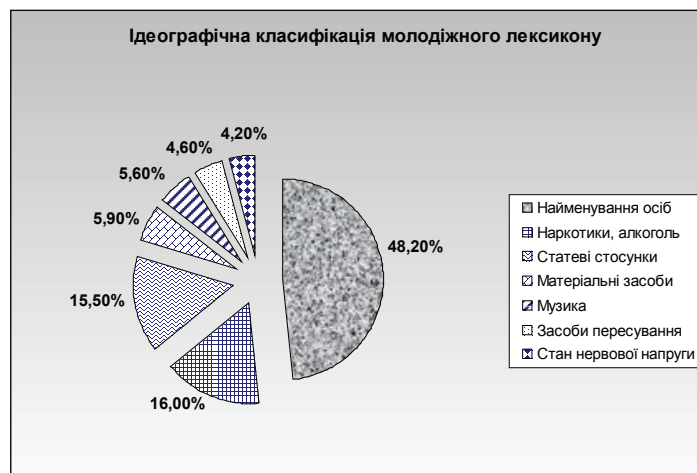
Однак будь-який період часу, будь-яка громадська система залишає свій слід у мові, який є «віддзеркаленням часу» [7, с. 13]. Передусім йдеться про вибір слова, лексикон, хоч граматику і синтаксис також з часом змінюються. Слова і поняття з'являються в мові, змінюються, стають архаїзмами і зникають. Мова знаходиться в постійному русі. Тому ми вважаємо за доцільне продовжити дослідження німецького молодіжного лексикону на сучасному етапі.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в ньому вперше розкрито особливості формування емотивного молодіжного лексикону та здійснено його ідеографічний опис

Тематико-ідеографічний опис емотивної лексики німецького молодіжного сленгу розуміється як класифікація лексем, що посідають емотивний потенціал. Використовуючи ідею, відому як закон притягання синонімів С. Ульмана [2, с. 250–299], проведемо дослідження ідеографічної класифікації молодіжного лексикону сучасної німецької мови. Сутність названої ідеї полягає у визначенні важливості тих аспектів молодіжної культури, назви яких мають ряд синонімічних еквівалентів у мові.

Під час проведення експериментального дослідження за допомогою методу суцільної вибірки зі словників молодіжної німецької мови [6; 7; 8; 9] було проаналізовано 3275 слів та висловлювань. Суттєву частину лексики словників (1241 лексичні одиниці) можна об'єднати у 7 тематичних полів, які відображають життєві цінності представників німецької молодіжної культури. Ці поля являють собою «філософське» коло диференційованих за багатьма ознаками визначень молоді всього того, що представляє для них певний інтерес.

До першого поля входять лексичні одиниці, що називають об'єкт – позитивні або негативні найменування осіб за тією чи іншою ознакою (598 одиниць, 48,2 %); наступне за кількістю маніфестованих у словниках лексичних одиниць тематичне поле «наркотики, алкоголь» (199 одиниць, 16 %); третє поле з умовною назвою «статеві стосунки» включає в себе найменування частин тіла людини, статевих органів, статевого акту, засобів контрацепції (192 одиниці, 15,5 %); у четвертому полі «матеріальні засоби» (73 одиниці, 5,9 %) поєднано метафоричні назви грошей, осіб за наявністю або відсутністю останніх; наступне тематичне поле «музика» (70 одиниць, 5,6 %) містить найменування музичних напрямків, виконавців, музичних приладів; шосте поле «автівка, засоби пересування» (57 одиниць, 4,6 %) представляють назви засобів пересування за певними ознаками; найменш частотне тематичне поле з умовною назвою «стан нервової напруги» (52 одиниці, 4,2 %) складають лексеми зі значенням «втратити розум», «утрачати самовладання» (див. діаграму 1).



Діаграма 1. Ідеографічна класифікація молодіжного лексикону

Кількісне співвідношення одиниць, які представляють дані сфери, не є випадковим, воно певною мірою віддзеркалює субкультурну вагу вказаних реалій. Перевага номінацій, які містять перше поле «найменування осіб», наголошує, на наш погляд, пріоритети молодіжної субкультури, в якій головним є критичне ставлення до осіб, подій, явищ навколишнього середовища, оцінка людей з метою виділитися з натовпу, довести власну значущість.

У першому тематичному полі «найменування осіб» виділено тематичні групи, пов'язані з:

- (1) негативною / позитивною характеристикою чоловіка;
- (3) негативною / позитивною характеристикою жінки;
- (5) найменуванням осіб, старших / молодших за мовця;

Найбільш детально лексикалізованим є зміст тематичної групи «негативна характеристика чоловіка»: у дослідженому матеріалі це 331 лексема (55,3%) із значенням «нерозумний, неадекватний чоловік» – *Tulpe, B.v.K. (Brett vom Kopf), Konfusi, Schrulle, Daffel*, «слабак» – *Bettnässer, Milchschnittenfresser, Seifenbücker, Sauna-Unten-Sitzer*. Друга тематична група «позитивна характеристика чоловіка» поєднує 101 лексичну одиницю (16,8%) – насамперед найменування молодих людей, які мають авторитет серед однолітків, за певними ознаками є лідерами обмеженого колективу підлітків –

Spruchvogel, Schneckenchecker, Insider, Upstyler, Coolman, Eiskaltduscher. Тематична група (3) «негативна характеристика жінки» – 76 одиниць (12,7%) – містить лексеми, які несуть негативну суб'єктивну оцінку осіб жіночої статі з урахуванням зовнішньої привабливості / непривабливості: *Plotze, Gruselute, Sumpfhuhn, Eule, Besen, BMW (Brett mit Warzen)* або розумові здібності: *Pförtnerkind, Bordsteischwalbe, Blondie, die nicht checkt*. Маніфестація змісту тематичної групи (4) «позитивна характеристика жінки» включає 43 одиниці (7,1%) із значенням «приваблива, гарна дівчина» – *Puppe (Honigpuppe, Zuckerpuppe), Katze (Schmusekatze, Tigerkatze), Gerät, Braut, Blume*. Окремої уваги, на наш погляд, заслуговують тематичні групи (5) «найменування осіб, старших за мовця» і (6) «найменування осіб, молодших за мовця», представлені 28 (4,6%) і 19 (3,1%) досліджених лексем. Усі вони виражають негативне (презирливе) ставлення до суб'єкта – *Fossil(ie), Skeletti, Gerippe, Dino(s), Ötzi* та *Nabelküsser, Bonsai, Ableger, Teppichratte, Kniebeißer*, оскільки ці люди знаходяться поза межами соціальної групи «молодь», не належать до молодіжної субкультури, тобто є чужими, зайвими, та, як «іншорідні» об'єкти, не заслуговують на доброзичливе до себе ставлення.

Тематичне поле «найменування осіб» можна розподілити й за іншими ознаками:

- (1) характеристика особи – 474 лексеми (79,2%) – *Burner, Zonk, Schnelldurchblicker* (кмітлива, весела людина), *Randalo* (хуліган), *Raffi* (дотепна особа);
- (2) професійна приналежність, вид діяльності – 69 одиниць (11,5%) – *Wennie* (поганий програміст), *Torero, Halbtagsboss* (директор школи), *Nervenklempler* (психіатр), *Müslifresser* (представник Гринпіс);
- (3) вікова приналежність – 46 одиниць (7,6%): *Frischling, Kurzer, Furzknoten, Kleigemüse* (дитина), *Mumien, Kalkleisten, Kompostie, Mack* (батьки, дорослі);
- (4) національна, расова приналежність – 9 одиниць (1,5%): *Ikeakind* (швед), *Überlichteter* (чорношкірий), *Ittaker* (італієць), *Inselauffe* (англієць).

Тематичне поле «наркотики, алкоголь» налічує 199 лексем і може бути описана за допомогою таких тематичних груп:

- (1) процес (вживання спиртних напоїв або наркотичних речовин);
- (2) вид (спиртних напоїв або наркотиків);
- (3) стан (алкогольного чи наркотичного сп'яніння);
- (4) найменування осіб (наркомани, алкоголіки);
- (5) угода (процес здобуття наркотичних засобів).

Перша група «процес» представлений у нашій картотечі 67 лексичними одиницями (33,6%) із значенням «вживати алкогольні напої» – *kübeln, dröhnen, pietschen, ölen alken*, «вживати наркотики» – *grasen, eine Bahn nehmen, rotzen, sich die Nase pudern, fixen*, «курити цигарки» – *blunten, paffen, eine ins Gesicht stecken, rußen, stummelbumsen*.

Тематична група «вид» маніфестована 48 одиницями (24,1%), що називають спиртні напої та наркотики: *Acid* (горілка), *Schampus* (шампанське), *Destillensaft, Klärchen* (шнапс); *Blume* (наркотик для куріння), *Dippe, Fluppe, Lungenbrötchen* (цигарка).

Тематична група (3) «стан алкогольного чи наркотичного сп'яніння» – 46 одиниць (23,1%) – містить лексеми і фразеологізми із значенням «п'яний, сп'янілий від наркотиків»: *high, betrieft, einen Django in der Birne haben* (п'яний), *Filme fahren, die Optik schieben* (мати видіння після прийому наркотиків), *verstrahlt sein, zu sein, auf Pille sein* (стан наркотичної ейфорії).

Наступна тематична група «найменування особи (алкоголік, наркоман)» налічує 23 лексеми (11,5%): *Saugnaffel, Drücker, Tablettenfreak, Pusher, Spritkopp, Süffler*.

До тематичної групи «угода» – 13 одиниць (6,5%) входять лексеми із значенням «здобути наркотики»: *einen Deal machen, sich einen Schuß setzen*, «купувати спиртні напої»: *antanken*. Крім того, активізуються додаткові групи «найменування осіб – торгівців наркотиками»: *Dieler, Pusher, Vercheher*, «місце продажу»: *Destille, Tanke, Knilchbar*. Цікавим є той факт, що додаткова тематична група «припинити вживати наркотики» представлена лише однією лексичною одиницею: *clean sein*.

Тематичне поле «статеві стосунки» складається з наступних тематичних груп:

- (1) знайомство;
- (2) частини тіла (статеві органи);
- (3) статевий акт;

Тематична група «знайомство» представлена 28 лексемами (14,5%) і містить два полярні субполя – 1) зав'язувати стосунки – 21 одиниця (10,9%): *aufreissen, eine nehmen, fette Schnitte ziehen* (знайомитися з дівчиною), *ransegeln, abschleppen (снокушати), Fickgemeinschaft haben, schieben, blümeln* (зустрічатися з дівчиною) та 2) розривати стосунки – 7 одиниць (3,6%) *schwitchen, Beziehung beenden* (розійтися), *stranden, abgelenkt werden, eine Abfuhr kriegen* (отримати відмову).

Тематична група «частини тіла» маніфестована у дослідженому матеріалі 53 лексичними одиницями (27,6%) із значенням «найменування чоловічих та жіночих статевих органів»: *Klöppe, Hupen, Theke* (жіночі груди), *Furche, Möse, Zapfsäule* (вагіна), *Besenstiel, Lümmel, Prengel, Mordslatte* (чоловічий член).

Наступна тематична група «статевий акт» складається з 56 одиниць (29,1%), які означають процес «здійснення статевого акту»: *poofen, den Towaritsch machen, ablaichen, bürsteln, knuspern*. Крім того, дана група активізує 13 лексем (6,7%) із значенням «стан сексуального збудження»: *Zapfen brennt, Hammer haben, rallig sein*, 22 (11,4%) найменування засобів контрацепції (презерватив): *Überzieher, Knebeltüte, Blasrohr*, 3 (1,5%) найменування сексуального партнера: *Bock, Stecher, Bettwärmer* та найменування осіб нетрадиційної сексуальної орієнтації, так званих сексуальних меншин – 15 одиниць (7,8%): *Transi* (трансвестит), *Wärmling, Puderant, Detlef, Erich* (гомосексуаліст), *warme Schwester* (лесбіянка).

Тематичне поле «матеріальні засоби» являє собою когнітивну галузь, яка маніфестується за допомогою номінацій грошей (купюри, номіналу, кількості, наявності або відсутності) і розподіляється на такі тематичні групи:

- (1) найменування грошових одиниць – 38 лексем (52%): *Mehl, Kohlenpulver, Eier, Geldo, Moos*;
- (2) процес здобування або витрачання грошей – 17 одиниць (23,2%): *fett werden, Papp machen; klunkern, veruschen*. Даний слот представлений також 3 лексемами (4,1%), що мають значення «дорогий»: *häppig, Härtepreis* і «дешевий»: *aldi*.
- (3) найменування матеріально забезпечених осіб – 15 одиниць (20,5%): *Geldigel, Lappenwirt, Snobiety* та фінансових інституцій: *Kieskneipe* (банк).

Важливу роль у житті молодого покоління відіграє музика. Тематичне поле «музика» посідає у нашій картотечі п'яту позицію за кількістю наявних лексем 69 (5,7%). Структура поля «музика» складається з таких тематичних груп:

- (1) музичні напрямки;
- (2) дискотека.

Тематична група «музичні напрямки», представлена 40 лексемами (57,9%), є головною в ієрархії, саме вона диктує параметри інших груп. Дана тематична група включає в себе найменування певних музичних течій: *Techno-Shit*, *Coverversion*, пісень: *Killersound*, *Ohrwurm*, *Brett*, виконавців: *Kreischmudel*, прихильників певних музичних груп чи течій: *Scooterfreak*, *Metalldepp* та активізує тематичні субгрупи «музичний інструмент»: *Spucktüte*, «гра на музичному інструменті»: *dreschen*.

Тематична група «дискотека» маніфестований 18 лексемами (26%) із значенням «місце для танців»: *Zappenschuppen*, *Soundtempel*, *Schnellficktreff*. Разом з тим, дана група активізує субполя «музична техніка» – 10 одиниць (14,4%): *Kasi*, *Boombox* (магнітофон), *Turntable* (програвач вінілових платівок), *Gehörgangwärmer* (навушники) та «танцювати»: *räven*, *abzappeln*. Людина, яка відповідає за музичний супровід на дискотеці, представлена лише двома найменуваннями (2,8%): *Plattenpräsident*, *Rhythmuspräsident*.

Наявність засобу пересування, передусім автівки, автоматично підвищує шанси представника молодого покоління бути визнаним у колі однолітків. Тому тематичне поле «засоби пересування» слід розглянути окремо. Воно представлено такими тематичними групами:

(1) засіб пересування;

(2) керування автівкою.

Перша група складається з 40 лексем (70,1%) і містить найменування автівок, мотоциклів, велосипедів, залежно від певних негативних або позитивних характеристик: *Plastikbombe*, *Bohrkrücke*, *Blechhaufen*, *Rostlaube* (автомобіль у поганому стані), *nobelster Luxusschlitten*, *satte Orgel* (дорогий автомобіль нової моделі).

Тематична група (2) маніфестується 14 лексемами (24,5%) із значенням «керувати автомобілем, їздити»: *bügelnd*, *Bleifuß machen*, *bohren* (вести автівку на максимальній швидкості). Однак, дана група додатково активізує субгрупи «транспортна поліція», представлену у нашій картотечі лише двома одиницями (3,5%): *Trachtengruppe*, *Poli i* «водій» – однією лексемою (1,7%): *Schneckenlenkung* (жінка за кермом).

Останнє тематичне поле з умовною назвою «стан нервової напруги» розподілимо на 2 групи:

(1) втратити розум – 36 лексем (69,2%): *Programmabsturz haben*, *einen in der Waffel haben*, *sich etwas abreißen*, *rumzicken*, *schneipfen*, до цієї тематичної групи входять також найменування осіб, які втратили розум: *Schizzo*, *Softwarefehler*;

(2) утрачати самовладання – 16 одиниць (30,7%): *anpesen*, *bläken* (нагримати на співрозмовника), *zereiern*, *rasseln*, *Welle machen* (роздратуватися).

Пов'язуючи ідеографічну класифікацію німецького молодіжного сленгу з можливою локалізацією одиниць емотивного лексикону, наслідуючи Г. В. Цибулевську [3, с. 72], пропонуємо трьохкомпонентне маркування виділених фрагментів мовної картини світу: це зони емотивності 1, 2, 3. До умов, які маркують зони емотивності, належать: 1) ступінь облігаторності оцінки значення лексеми; 2) співвідношення номінативного та експресивно-емотивного компонентів значення; 3) докладність лексикалізації фрагменту молодіжної картини світу [3, с. 72]. Зона емотивності 1 представлена лексемами, що маніфестують зміст тематичних груп, які відповідають усім трьом названим параметрам. До зони емотивності 2 належать лексичні одиниці, що маніфестують зміст тематичних груп, які відповідають першим двом параметрам. Зона емотивності 3 містить одиниці з амбівалентною оцінкою. В даному випадку вирішальним стає другий показник.

Висновки. Проведення дослідження дозволило нам системно описати емотивний молодіжний лексикон, визначити його одиниці, охарактеризувати лексико-семантичні засоби вираження емотивності, здійснити ідеографічний опис емотивних одиниць. На основі результатів дослідження та наших власних спостережень можна стверджувати, що вживання емотивних одиниць у мовленні молодого покоління здійснює значний вплив на формування емотивності національної мови, оскільки молодь вважається відкритою соціальною групою суспільства, а її представники є одночасно учасниками інших субкультур. Будь-які емотивні одиниці молодіжного лексикону, потрапляючи до національної мови, збагачують її словниковий склад.

Перспективи використання результатів дослідження. Проведений у роботі аналіз емотивного молодіжного лексикону сучасної німецької мови відкриває перспективи подальших досліджень, які можуть бути пов'язані з виявленням диференційних особливостей різних соціальних діалектів у когнітивному, психолінгвістичному, лінгвокультурологічному, гендерному аспектах з вивченням їх у різних мовленнєвих ситуаціях.

Література:

1. Ищенко Н. Г. Словообразовательная синонимия в современном немецком языке: моногр. / Нина Григорьевна Ищенко. – Киев., 1999. – 348 с.
2. Ульман С. Семантические универсалии / С. Ульман // Новое в зарубежной лингвистике. – 1970. – С. 250–299. – (Вып. 5.: Языковые универсалии).
3. Цибулевская А. В. Эмотивный арготический лексикон: дис.... кандидата филол. наук: 10.02.19 / Анна Васильевна Цибулевская. – Ставрополь, 2005. – 176 с.
4. Ehmman H. Jugendsprache und Dialekt. Untersuchungen zum Phänomen der Regionalismen in der Jugendsprache / Hermann Ehmman. – München, Wiesbaden : Westdeutscher Verlag Opladen, 1992. – 167 S.
5. Henne H. Jugendsprache und Jugendgespräche / Helmut Henne // Schriften des Instituts für deutsche Sprache. – Düsseldorf: Dialogforschung, 1980. – 246 S.

Довідкова література:

6. Коломиец Е. А. Русско-немецкий словарь современного молодёжного жаргона: около 2000 слов и выражений / Евгений Александрович Коломиец. – М. : АСТ Восток-Запад, 2005. – 326, [10] с.
7. Ehmman H. Affengeil: ein Lexikon der Jugendsprache / Hermann Ehmman. – München : Beck, 1994. – 154 S. – (Orig.-Ausg.).
8. Ehmman H. Voll konkret: das neueste Lexikon der Jugendsprache / Hermann Ehmman. – München : Beck, 2003. – 159 S. – (Orig.-Ausg.).
9. Ehmman H. Endgeil: das voll korrekte Lexikon der Jugendsprache / Hermann Ehmman. – München : Beck, 2005. – 178 S. – (Orig.-Ausg.).

М. Ю. Шевченко,

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, м. Дніпропетровськ

ПОЗИЦІОНУВАННЯ АВТОРСЬКОЇ ІНСТАНЦІЇ В МЕДІЙНОМУ ДИСКУРСІ ІНФОРМУВАЛЬНОГО СПРЯМУВАННЯ

У статті розглядаються основні комунікативні іпостасі мовця у висловленні в сучасному французькому медійному дискурсі з інформувальною домінантою. Констативна позиція забезпечує фактографічність висловлень автора. Позиція оповідача-спостерігача ситуації дозволяє передати суб'єктивне сприйняття дійсності людиною. На позиції комунікативного медіатора автор опиняється при введенні чужого мовлення. Позиція аргументатора є більш рідкісним явищем для статей інформувального спрямування і дозволяє автору зробити помітною свою присутність у тексті статті завдяки висунуттю тези та її аргументації.

Ключові слова: медійний дискурс інформувального спрямування, авторська інстанція, констатація, медіація, аргументація.

ПОЗИЦИОНИРОВАНИЕ АВТОРСКОЙ ИНСТАНЦИИ В МЕДИЙНОМ ДИСКУРСЕ ИНФОРМАЦИОННОЙ НАПРАВЛЕННОСТИ

В статье рассматриваются основные коммуникативные ипостаси автора в высказывании в современном французском медийном дискурсе информационной направленности. Констатирующая позиция обеспечивает фактографичность высказываний автора. Позиция повествователя-наблюдателя ситуации позволяет передать субъективное восприятие действительности человеком. На позиции коммуникативного медиатора автор оказывается при введении чужой речи. Позиция аргументатора есть более редким явлением для статей информационной направленности и позволяет автору сделать заметным свое присутствие в тексте благодаря выдвигению тезиса и его аргументации.

Ключевые слова: медийный дискурс информационной направленности, авторская инстанция, констатация, медиация, аргументация.

THE POSITIONING OF AN AUTHOR'S SUBJECT IN THE INFORMATION KIND OF MEDIA DISCOURSE

The paper discusses main communicative author roles in the modern French information media discourse. There were analyzed the positioning types of an author's subject in the information kind of articles. The constation position assures factual character of the author propositions. The narrator-observer position lets transmit author's subjective perception of the reality. The author's subject appears on the communicative mediator position introducing the speech of the others. Its implicit presence can be revealed at the level of the introductive verbs choice for the quotation sequence and also in the use of the verbalization of performative orientation of the other person speech. The argumentation position is more rare for the information articles and lets the author make his presence in the text more visible thanks to the thesis introducing and its argumentation.

Key words: information media discourse, author instance, constation, mediation, argumentation.

Функціонально-рольові іпостасі мовця, зокрема, у дискурсі мас-медіа, досліджувались такими науковцями як В. Б. Бурбело, Т. Г. Добросклонська, А. О. Негришев, Г. Я. Солганік, П. Шародо, Д. Менгено та ін. Зокрема, медійний дискурс з інформувальною домінантою представляє з цієї точки зору окремий науковий інтерес. Адже з огляду на лінгвокомунікативні особливості, що визначають його як такий, даний різновид медійного дискурсу накладає певні обмеження на можливість авторського урізноманітнення власної комунікативної ролі. Тому актуальною постає необхідність описання лінгвопрагматичних особливостей позиціонування авторської інстанції у статтях інформувального спрямування. Новизна даного дослідження полягає у виділенні основних ролей мовця у висловленні в сучасному французькому медійному дискурсі з інформувальною домінантою.

У медіадискурсі з інформувальною домінантою автор зазвичай не з'являється в різноманітних іпостасях, у його розпорядженні лише кілька універсальних позицій, які забезпечують способи подачі інформації, що різняться фокусом зору на ситуацію. Тож в тексті статті автор може себе виявляти як звичайний констататор факту, оповідач-спостерігач ситуації, комунікативний медіатор або аргументатор.

1. Позиція констататора факту. Медійний дискурс з інформувальною функцією вирізняється з-поміж інших домінуванням у ньому змістово-фактуальної, об'єктивної інформації. Власне такий зміст мовлення і визначає його форму, яка має бути констативною, стандартизованою і безособовою. Ці фактори змушують автора стерти сліди будь-якої своєї присутності, щоб максимально відповідати делокутивній позиції констататора факту.

Це класична позиція для автора статті інформувального спрямування, визначена рамками жанру. Вона складає основу фокусу, в якому розташована вся нарративна матриця статті, тому що це єдина допустима позиція для безстороннього представлення змістово-фактуальної інформації, яка характеризується експліцитністю, моносемічним значенням, істинною, несуперечливою структурою судження. Саме з позиції констатування, або твердження, автор може екстеріоризувати відносно об'єктивні пропозитивні знання про певну подію і надати їм модально нейтрального мовленнєвого втілення.

Під констатацією ми розуміємо мовленнєву актуалізацію пропозитивної структури відносно об'єктивного знання про подію чи ситуацію, яка найчастіше набуває форми стверджувального суб'єктно-предикатного речення, як-от: *A l'aéroport de Lyon-Saint-Exupéry, 24 vols (14 au départ et 10 à l'arrivée pour Clermont-Ferrand, Lorient, Venise, Biarritz, Milan, Bologne, Metz, Bruxelles) sont d'ores et déjà annoncés annulés pour vendredi* [3].

Констативний тип мовлення забезпечує фактографічність авторських висловлень, при цьому має бути задоволена дуже важлива умова – речення повинні бути вільними від суб'єктивного модусу. Оскільки кожне фактографічне висловлення знаходиться в об'єктивній модусній рамці «Відомо, що...», то ця модальність передбачає неопцінність як обов'язкову ознаку фактографічних висловлень [2].

Даному типу позиціонування автора зазвичай надається перевага у певних елементах статті, таких як заголовки і лід. Для заголовку як пропозитивної есенції дійсно найбільше пасує констативна форма: *Microsoft enregistre la première perte trimestrielle de son histoire* [6]. Автор майже завжди виступає у якості констататора факту також у ліді, функція якого – компресувати в собі головний зміст подій, про які повідомляється: *La sonde Mars Express de l'Agence spatiale européenne vient d'effectuer, le 9 janvier 2011, un survol à moins de 100 kilomètres de Phobos, l'une des deux «lunes» de la planète Rouge* [8].

Також це єдиний стандартизований тип мовлення, який допускається в депешах інформаційних агентств.

2. Позиція оповідача-спостерігача ситуації. Дискурс інформувального спрямування має бути позбавленим ознак хронотопу мовця, але іноді автор навмисне вводить у текст елементи, що свідчать про його особисту присутність при

перебігу подій, про які йдеться. Зазвичай це прийом спеціальних кореспондентів, які по завданню редакції побували на певному місці подій для особистого здобування інформації. Тому маркерами даної авторської позиції є елементи суб'єктивного сприйняття дійсності людиною, яка особисто спостерігала конкретні дії, ознаки предметів навколишнього середовища за схемою «*moi – ici – maintenant*». Це обов'язкова наявність лексики, що позначає видиме, чуване, сприймане дотиком сторону позамовної дійсності. Наприклад: *C'est un brouhaha d'arbres déracinés, de feuillages écrasés et de moteur vrombissant. Dans cette parcelle de Saint-Vincent de Paul, bourgade des Landes, une abatteuse est à l'œuvre : d'un coup sec, l'immense main articulée de l'engin, équipée de lames, couteaux et rouleaux, saisit le tronc d'un pin maritime et le sectionne à la base. Puis, en un tour de rotor, elle l'incline, l'ébranche et le tronçonne en morceaux réguliers. Une minute plus tard, les grumes – troncs d'arbres sans branches, mais avec l'écorce – gisent au sol, tandis que la machine se dirige déjà vers un autre cible* [7].

Спеціальний кореспондент Одрі Гаррік, яка особисто вирушила на лісозаготівче підприємство до містечка Сен-Венсан де Поль з тим, щоб з'ясувати, у чому полягають проблеми даного сектору, виражає свою точку зору на ситуацію за допомогою сигналів присутності автора: лексики слухового сприйняття: *un brouhaha d'arbres déracinés, de feuillages écrasés, le moteur vrombissant, un coup sec*; дієслів, що позначають конкретні дії, які спостерігає автор тут і зараз: (*une abatteuse*) *saisit, sectionne, incline, ébranche, tronçonne, se dirige*.

Кореспондент, що був присутній на дефіле Діор, також передає не логічно осмислену ситуацію, а ту, яку він спостерігав. Тут більшу роль відіграє зорове сприйняття: *Lunettes noires, talons hauts et tenues extravagantes étaient de rigueur vendredi après-midi au 79 rue de Varenne* [9].

Автор використовує прикметники, що позначають емпіричні ознаки, які ним спостерігаються, тобто колір, форму, розмір, матеріал предмету тощо. Лексика, що відображає сферу спостереження, свідчить про присутність автора і при описанні зовнішності людей, які прийшли на показ: *Igor, 21 ans, venu tout spécialement habillé en peau de bête, perché sur des talons hauts et une pancarte «The King is gone» à la main* [9].

Всі ці елементи безумовно носять суб'єктивно-оцінний характер і виконують експресивну функцію в тексті. Автор статті інформувального спрямування в ролі оповідача-спостерігача намагається візуалізувати для адресата своє фізичне бачення ситуації, мале зображення людей і предметів, але суб'єктивне.

3. Позиція комунікативного медіатора. За логіко-лінгвістичною традицією пропозиція розглядається як бінарна структура, яка має два логічних компоненти, концепцію яких запропонував Ш. Баллі : диктум – об'єктивна константа і модус – суб'єктивний оцінний елемент [1]. Не дивлячись на те, що медіадискурс інформувального спрямування переважно орієнтовано на об'єктивізацію висловлень, у ньому все ж знаходять відбиток і елементи соціальної та особистісної оцінності, щоправда, їхня роль є другорядною. Суб'єктивна позиція автора може виражатися вербальними, а також невербальними засобами. Наприклад, відбір матеріалу для статті відбувається вже під впливом певної прагматичної настанови з боку автора.

Сліди модусу або «відтінків волі та почуттів» автора можна виявити на різних рівнях тексту, наприклад, лексичному. Навіть у такому здавалося б непридатному для введення оцінних елементів відрізу медіатексту як секвенція цитування можна знайти сигнали присутності автора. Ми виділили наступні основні маркери авторської присутності у секвенції цитування: інтродуктивні дієслова, що вводять мовлення іншого, та прийом вербалізації перформативного спрямування висловлення іншого.

Вводячи мовлення іншої людини, автор самостійно обирає інтродуктивне дієслово на позначення типу мовленнєвого акту, тим самим задаючи вектор сприйняття аудиторією слів мовця. Це такі дієслова як *prévenir, conclure, ajouter, se réjouir* etc. Зокрема, нами було виділено певні групи, а саме рефлексиви, декларативи, риторитиви і експресиви. Семантика цих ввідних дієслів розкриває справжню прагматичну інтенцію мовця або вказує на його емоції.

Авторська присутність може виявлятися також у самостійному резюмуванні чужого мовлення безпосередньо перед цитацією. Автор ніби конденсує зміст мовленнєвого акту іншої людини у власному висловленні. Цей прийом вербалізує перформативне спрямування мовленнєвого акту іншого, уточнює його комунікативну мету, підводить його перформативний підсумок:

Takfarinas Chabane écarte le soupçon de non objectivité: «Les questions sont basées sur 30 entreprises réelles qui ont relocalisé leur production, par le cabinet Sémaphores. Si c'est contre l'intérêt de la société, le logiciel expliquera que ce n'est pas le moment de relocaliser» [5].

4. Позиція аргументатора. Іноді автор, інформуючи про певний стан речей, висловлює якусь тезу і старається підкріпити її аргументами. Цей прийом більш властивий аналітичній журналістиці, але, як показало спостереження, до його використання вдаються і в статтях інформувального спрямування. Звичайно, оскільки будь-яка аргументація є суб'єктивною, це робить експліцитним присутність автора в тексті статті.

У наступному прикладі після презентації тези *La couronne d'Angleterre paraît plus solide aujourd'hui qu'elle ne l'a jamais été* автор розгортає аргументацію, яка має підтвердити і довести цю тезу:

La couronne d'Angleterre paraît plus solide aujourd'hui qu'elle ne l'a jamais été. Tout d'abord, les efforts de modernisation lancés dans la foulée de la mort tragique de la princesse Diana, le 31 août 1997, ont porté leurs fruits. La mutation de la monarchie s'est accompagnée d'une réforme institutionnelle visant à une plus grande démocratisation. La fin de la primogéniture masculine dans l'accession au trône, la séparation grandissante de l'Eglise et de l'Etat, la levée des interdits pesant sur la minorité catholique et la rénovation de la Chambre des Lords témoignent de cette transformation [4].

Обґрунтовуючи тезу про те, що позиції англійської монархії здаються такими міцними як ніколи, автор наводить цілий набір аргументів: влада була модернізована, було проведено інституційну реформу задля демократизації суспільства, перестало діяти чоловіче першорядне право вступати на трон, відбулося розділення держави й церкви, оновились палата лордів. Все це є об'єктивні зміни в житті суспільства, але висновки з них є суб'єктивними, бо належать автору. Тобто теза несе в собі ознаки суб'єктивності, тим паче в контексті вживання модального дієслова *paraître*.

У тому і полягає різниця між висунанням тез в аналітичній та інформаційній журналістиці: журналіст-аналітик може представляти різноманітні суб'єктивні гіпотези про стан суспільства і не обґрунтовувати їх, у рамках аналітичних жанрів такі здогадки мають право на існування. Зовсім по-іншому це відбувається в інформаційних статтях. Щоб інформувальний текст міг повністю відповідати рамкам жанру, автор, по-перше, має висувати тезу, максимально наближену до реального стану речей, і, по-друге, одразу ж наводити беззаперечні аргументи на її підтвердження.

Подальші перспективи наукового пошуку вбачаємо у вивченні лінгвопрагматичних особливостей позиціонування авторської інстанції в інших жанрах медійного дискурсу та інших різновидах дискурсу.

Література:

1. Балли Ш. Французская стилистика / Ш. Балли. – М. : УРСС, 2001. – 392 с.
2. Дроняева Т. С. Информационный подстиль / Т. С. Дроняева // Язык СМИ как объект междисциплинарного исследования : [уч. пособие] / под ред. М.Н. Володина. – М. : Изд-во МГУ, 2003. – С. 290–326.
3. 20 minutes. Préavis de grève dans le transport aérien français [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.20minutes.fr>.
4. La Croix. Le Monde Royaume-Uni : les Windsor, ou l'art de se réinventer. [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.la-croix.com>.
5. La Croix. Le gouvernement propose un logiciel pour inciter les patrons à relocaliser. [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.la-croix.com/Actualite/Economie-Entreprises/Economie/Le-gouvernement-propose-un-logiciel-pour-inciter-les-patrons-a-relocaliser-2013-07-23-989663>.
6. Le Monde du Jeudi 19.07.12. Microsoft enregistre la première perte trimestrielle de son histoire.
7. Le Monde du Lundi 21.07.14. La France exporte de plus en plus son bois en Chine.
8. Libération. Lundi 24.01.11. Mars Express zoome sur Phobos.
9. Libération. Vendredi 4.03.11. Galliano? Dommage qu'il n'ait pas eu un copain pour lui dire: «Il faut que tu te soignes».

УДК 821.111(73)-31.09

Н. Ю. Шиян,

Днепропетровский национальный университет имени О. Гончара

ОТЧУЖДЕНИЕ КАК ПРИЧИНА РАЗРУШЕНИЯ ВНУТРЕННЕГО МИРА ГЕРОЕВ У. ФОЛКНЕРА

В статье рассматривается проблема отчуждения героев романов У. Фолкнера. Делается комплексный анализ изучаемой проблемы на примере нескольких ранних романов: «Шум и ярость», «Когда я умираю», «Свет в августе». Изучаются причины возникновения отчуждения каждого из героев, анализируется, какое влияние оно оказывает на их внутренний мир и к каким последствиям приводит.

Ключевые слова: проблема, отчуждение, герой, внутренний мир, роман.

ВІДЧУЖЕННЯ ЯК ПРИЧИНА РУЙНУВАННЯ ВНУТРІШНЬОГО СВІТУ ГЕРОЇВ У. ФОЛКНЕРА

У статті розглядається проблема відчуження героїв романів У. Фолкнера. Робиться комплексний аналіз досліджуваної проблеми на прикладі декількох ранніх романів: «Шум та ярость», «Коли я помирала», «Світло в серпні». Вивчаються причини виникнення відчуження кожного з героїв, аналізується, як воно впливає на внутрішній світ фолкнеровських персонажів та до яких наслідків призводить.

Ключові слова: проблема, відчуження, герой, внутрішній світ, роман.

DISPOSSESSION AS THE REASON OF DESTRUCTION THE INNER WORLD OF HEROES IN U. FOLKNER

The article deals with the problem of estrangement of the heroes in the novels by W. Faulkner. It focuses on some early novels, which were published in late 1920s-1930s. : «The Sound and the Fury», «As I Lay Dying», «Light in August». The complex analysis of the problem under consideration is done. The author studies the sources of the estrangement of a wide variety of characters and analyses to what extent it affects their life, their nature and their inner world and what it results in. The conclusion is made that all Faulkner's heroes are alienated in their own way. The reasons vary from being victimized by racial or sexist prejudice to basking in the peaceful feeling of being estranged. The estrangement can exist within families or can extend to an entire community. Some heroes are not able to cope with it, and it eventually leads to their death, and others seem to enjoy its beneficial effect.

Key words: problem, estrangement, hero, inner life, novel.

Представленная статья посвящена изучению проблемы отчуждения героев в произведениях выдающегося американского писателя XX века Уильяма Фолкнера на материале романов «Шум и ярость» (1929), «Когда я умираю» (1930), «Свет в августе» (1932).

Творчество У. Фолкнера – явление выдающееся не только в американской литературе, но и в мировой. Его изучением занимались такие ученые как Г. Злобин, А. Зверев, Н. Анастасьев, П. Палиевский, А. Савуренко, Б. Грибанов, Р. Орлова, Т. Мотылева, С. Браун, Т. Макхани, П. Палиевский, А. Долинин, А. Николокин, и другие. В последнее десятилетие опубликовано несколько работ, посвященных творчеству Уильяма Фолкнера в США. Достаточно глубокий анализ творчества Фолкнера в целом представлен в книгах Клинта Брукса и Дэниэла Хоффмана. Однако, в современной отечественной литературе, творчеству У. Фолкнера уделяется недостаточно внимания. В Украине практически нет научных публикаций, посвященных творчеству писателя.

Вопрос отчуждения в современном мире приобрел очень большое значение и стал большой проблемой. Чаще всего одиночество пугает человека более всего в жизни, но одновременно все люди в обществе стремятся иметь личное пространство. Все чаще проблема нарушения личной территории воспринимается столь болезненно, что это приводит к разрушению психики и внутреннего мира человека. Этим определяется **актуальность** статьи. Исследование этой проблемы в творчестве У. Фолкнера носило фрагментарный характер. **Научная новизна** данной статьи обусловлена необходимостью комплексно изучить данный аспект, анализируя целый ряд образов героев различных романов Фолкнера, и систематизировать полученные результаты исследования. **Цель** настоящей работы – анализ специфики феномена отчуждения в романах У. Фолкнера – предполагает выполнение следующих **задач**: изучить причины возникновения отчуждения героев, проследить его влияние на внутренний мир фолкнеровских героев, сравнить особенности проявления отчуждения у различных персонажей.

Отчуждение – «социальный процесс, ... характеризующийся превращением деятельности человека и её результатов в самостоятельную силу, господствующую над ним и враждебную ему» [4, с. 472]. Истоки отчужденности – в относительном обособлении индивидов. Отчуждение получает психологическое выражение в сознании индивида (разрыв между ожиданиями, желаниями человека и нормами, предписываемыми социальной структурой, восприятие этих норм как чуждых и враждебных личности, чувство изоляции, одиночества, разрушение норм поведения и т. п.). Многие литературоведы отмечали, что в американской литературе проблема духовного отчуждения человека перед лицом враждебных социальных сил в обществе занимает одно из центральных мест, а «южный материал», который У. Фолкнер использовал в своём творчестве, «был благодатной почвой для воплощения темы отчуждения» [3, с. 84]. Проблема отчуждения характерна для творчества Фолкнера в целом, но наиболее ярко она проявляется в образах героев его ранних романов.

В романе «Шум и ярость» все члены семьи Компсонов чужие друг для друга и для окружающего их мира. У каждого из них это проявляется по-своему. Причиной отчуждения главы семейства является его социопатический характер. Джейсон Компсон III не принимает никакого участия в жизни своей семьи. Он гордится своей фамилией и историей семьи Компсонов, но не предпринимает никаких действий, чтобы поддержать её честь. Он совершенно игнорирует своих детей даже тогда, когда они очень нуждаются в его помощи и поддержке. Его жена Кэролайн Компсон выполняет свои родительские обязанности не лучше. Она делегировала свои полномочия по воспитанию детей служанке Дилси, которая и вырастила их. Она не любит и презирает своего слабоумного младшего сына Бенджи, в то время как её любимчиком является средний сын Джейсон, который настолько циничен, что совершенно не готов отвечать взаимностью на чью-то любовь. «Джейсон моя плоть и кровь а они чужие не мои совсем я боюсь их» [5, с. 87] – так она говорит об остальных своих детях. То, что родители Компсоны не в состоянии проявить любовь и внимание к своим детям, приводит к цепной реакции отчуждения.

Источник отчуждения Квентина, которое в итоге приводит его к самоубийству, находится в том, что он чувствует предательство со стороны членов его семьи. Безразличие отца к нему, его братьям и сестре и равнодушие матери приводит Квентина к депрессии, которая становится причиной суицида. Миссис Компсон любит только Джейсона, и в результате Квентин, которому не хватает материнской любви, находит ей замену в любви своей сестры Кэдди. В детстве брат с сестрой были очень близки, и теперь Квентину невероятно трудно принять мысль о порочности сестры и ее беременности вне брака. Когда Кэдди забеременела, его отец снова самоустраивается. Он считает, что «женщинам вообще чужда девственность. Непорочность – состояние негативное и, следовательно, с природой вещей не совместима» [5, с. 97]. Мало того, что он проявляет равнодушие к дочери, он также не обращает никакого внимания на то, какой душевной катастрофой становится беременность Кэдди для его старшего сына Квентина. Для него важнее, чтобы сын получил образования в Гарварде, которое, как он считает, повысит престиж их семьи. Тем не менее, в Гарварде Квентин не в состоянии преодолеть депрессию. Он мучается мыслями о распущенности Кэдди, равнодушии его матери и безысходности судьбы его брата Бенджи. Он отгораживается от своих товарищей по колледжу и даже затевает драки с теми, кто, по его мнению, оскорбил его моральные ценности. И такие неоспоримые достоинства Квентина как порядочность и непоколебимая преданность своим моральным принципам делают его уязвимым для себя самого. Ему не к кому обратиться, он доведён до отчаяния, беспомощен и одинок. Это безнадежное отчуждение, приводит его к самоубийству.

Джейсон Компсон младший – еще один отчужденный персонаж. Однако его отчуждение возникает из-за его тяжелого характера. Ещё будучи ребёнком, Джейсон относился к другим людям жестоко, унижал слабых, таких как его брат Бенджи. Это и привело к той обособленной жизни, которую он ведёт теперь. Став взрослым, Джейсон берет на себя роль главы семьи Компсонов, но это злобный тиран, а не уважаемый всеми человек, какими были его предки: «Он полностью лишён способности любить и сострадать» [1, с. 99]. Он отказывается позволить своей сестре Кэдди вернуться домой, потому что он винит ее в своих неудачах в банке. Он готов принять ее дочь Квентину только потому, что это может быть выгодно для него. Он жесток и деспотичен с ней, что заставляет ее бунтовать и толкает на тот же порочный путь, по которому пошла её мать. Он ненавидит своего брата Бенджи. Он считает его позором семьи и планирует отправить в сумасшедший дом. Джейсон – единственный ребенок, которого любит его мать. Это то главное, чего всегда не хватало Квентину, но Джейсон не чувствует никакой признательности за это. Он отвергает ее любовь а позже привыкает пользоваться ею. Он, например, присваивает деньги, которые Кэдди отправляет для Квентины. Слепая любовь к Джейсону мешает матери увидеть реальное обличье её возлюбленного сына. Из-за своей гордыни и злобы Джейсон отворачивается и отделяется от всей своей семьи, становится отчужденным, циничным человеком и полным неудачником в жизни.

Кэдди Компсон, пожалуй, самый отчужденный персонаж романа. Несмотря на то, что в романе нет повествования от её лица, её образ постоянно присутствует во всех частях романа и то, как описывают события братья Компсоны, даёт возможность читателю воссоздать в своём воображении полноценный завершённый образ героини, представить себе её характер и её чувства. Уже то, что она женщина и живёт на юге, ставит её в определённые рамки, установленные обществом. Ей приходится постоянно бороться с существующим отношением к женщине как к существу более низкому, чем мужчина. Единственной надеждой повысить статус является замужество. Ей это почти удаётся, она выходит замуж за молодого банкира Герберта Хеда, но он вскоре разводится с ней, когда узнаёт, что она беременна чужим ребенком, – это начало этапа отчуждения Кэдди. Она становится разочарованной для её старшего брата Квентина, причиной провала для брата Джейсона, который потерял потенциальную работу мечты из-за её развода, и позором для всей семьи. Она была вынуждена покинуть дом и отказаться от ребёнка, оставив его на воспитание в своей семье. Несложно представить себе, насколько одинокой может чувствовать себя женщина, оторванная от своей семьи и своего ребёнка.

Главные герои произведения «Свет в августе» одиноки и отвергнуты обществом. В этом и заключается источник их отчуждения. У каждого из них своя история, своё прошлое: «человек не существует сам по себе, он – порождение собственного прошлого... И потому человек являет собой всё то, что сделало его именно таким» [2, с. 9].

Джо Кристмас чувствовал себя изгоем с рождения. То, что у него предположительно темнокожий отец сделало Джо, человеком без права на место в обществе. Он стал сиротой в младенчестве и попал в приют, где его оставил его дед в канун Рождества, даже не дав ему имени. Не только дети в приюте, но и работники издеваются над ним, потому что чувствуют в нём черную кровь. Не менее жестоко ведёт себя с мальчиком и приёмный отец. Он постоянно беспощадно избивает его, пытаясь таким чудовищным способом привить Джо свои религиозные ценности. Эти издевательства сделали Кристмас озлобленным и жестоким, что привело к трагическим последствиям. Он становится одиноким и нелюдимым, отгораживаясь от всех и причиняя боль даже тем людям, которые заботятся о нём, например своей приёмной матери миссис Макихерн. Повзрослев, Джо избирает путь бродяги. Даже когда он вступает в романтические отношения, как например с Джоанной Бёрден, он остается холодным и замкнутым.

Другую героиню романа Лину Гроув к отчуждению привело то, что она имела несчастье связаться с неким Лукасом Берчем (Джо Брауном) и забеременеть от него. Нельзя было ожидать, что южная общественность поддержит девушку, оказавшуюся в таком сложном положении. Семья также отталкивает её. Лина отправляется в путь одна, чтобы найти сбегавшего Джо Брауна. Во время своего путешествия она обращается к незнакомым людям за помощью и поддержкой. Такое поведение отличает её от других отчужденных героев, которые обычно отталкивают от себя окружающих. Однако её положение одинокой беременной молодой женщины не может не привести к осуждению общества, а, следовательно, к отчуждению. Некоторые добрые люди, такие например как Армстид, соглашаются пустить её в свой дом переночевать и даже предлагают ей немного денег, но требуют, чтобы она утром ушла: «Как солнце встанет, запрягай и вези её отсюда» [5, с. 273]. Отчуждение продолжается до тех пор, пока она не встречает на своём пути Байрона Банча.

Байрон не такой как все. Его отчуждение – это его выбор. Он предпочёл уйти в себя, много работать и не ввязываться ни во что, что могло бы причинить ему неприятности. Однако подсознательно он жаждет полноценных отношений. Ситуация наконец-то меняется, когда Лина заходит на лесопилку, где Байрон работает. Байрон немедленно проникается симпатией к девушке и впервые готов нарушить свой обычный распорядок, чтобы помочь ей. Хотя он старается помочь Лине встретиться с Джо Брауном, перед ним встаёт моральная дилемма, вытекающая из неопределённости его намерений. Он знает, что он любит эту девушку, но вопреки своим личным желаниям, помогает ей найти пропавшего отца её ребенка. В конце концов, Байрон находит решение, этой дилеммы. Он, наконец, перешагивает через себя, отказывается от такой привычной и безопасной роли отчуждённого трудяги и показывает, что он способен на поступок. Он вступает с Джо Брауном в драку, в результате которой оказывается избитым, а Браун убегает из города. Поражение Байрона можно расценивать скорее как его моральную победу и кроме того он заслуживает благодарность и любовь Лины. Оба героя остаются отчужденными от общества, они продолжают жить, кочуя с места на место, но их личной изоляции, однако, наступают конец, поскольку теперь они не одиноки, они есть друг у друга.

Единственный друг Байрона Банча, преподобный Гейл Хайтауэр – четвертый отчужденный персонаж романа «Свет в августе». Его отчуждение является следствием его неудач в качестве священника, а также скверной репутации его жены. Его проповеди были неспособны помочь прихожанам. Его жена имела внебрачные связи, которые Хайтауэр пытался прикрыть ради сохранения своей репутации; однако, когда она была найдена мертвой в отеле с другим мужчиной, церковь уже не могла более закрывать глаза и была вынуждена отстранить его от выполнения его обязанностей. Для общества он также стал изгоем. Хайтауэр смиряется с этой ролью и вместо того, чтобы уехать и попытаться начать всё с начала, решает остаться жить в Джексоне и живёт там ещё двадцать лет отчужденный от остального общества. Когда его единственный друг, Байрон Банч, приходит к нему за помощью желая разобраться в своей ситуации с Линой, Хайтауэру удаётся дать ему полезные советы, таким образом, он достигает успеха в том деле, в котором когда-то потерпел неудачу в качестве духовного советника.

В романе «Когда я умирала» читатель также может увидеть целый ряд отчужденных персонажей. По сути, в семье Бандрен все одиноки и отчуждены, несмотря на то, что семья очень большая и состоит из семи человек. Некоторые отчуждены от остальных членов семьи, другие от всего общества. Наиболее ярким примером такого отчуждения является Дарл Бандрен, второй сын в семье. Вначале Дарл кажется наиболее здравомыслящим человеком в семье, хотя в нём есть нечто, что заставляет его братьев, сестру и соседей держать с ним определённую дистанцию. Дарл обладает невероятной интуицией, благодаря которой он знает вещи, о которых он не должен и не может знать. Соседка Бандренов, Кора Талл, считает, что в нём есть что-то странное и тревожащее. Хотя он никогда никому не причиняет зла, в нём окружающие видят потенциальную угрозу, поскольку у каждого есть тайны, которыми они не хотели бы делиться. Например, он знает истину о беременности своей сестры Дьюи Делл и её связи с Лейфом. Он также в курсе того, что Джул – это не его полный брат; что он рождён в результате внебрачной связи их матери. Кроме него об этом никто больше не знает. Из-за этого люди боятся сблизиться с ним и предпочитают держаться от него подальше. В этом причина отчуждённости Дарла. Именно эта отчуждённость приводит Дарла к психическому расстройству. Ближе к концу книги, когда он сжигает сарай Гиллеспи, его семья отправляет его в психиатрическую больницу. Хотя он действительно кажется, до некоторой степени теряет рассудок, но это, скорее всего, становится предлогом, которого они все так долго ждали, чтобы избавиться от человека, который представляет собой угрозу их личным тайнам.

Адди и Анс Бандрен, несмотря на то, что они женаты, не имеют духовной связи ни друг с другом, ни со своими детьми. В то время как большинство матерей чувствуют себя счастливыми, когда рождаются дети, для Адди рождение детей – это лишь нарушение ее личного пространства. Дети делают её зависимой и лишают её покоя, и возможности побыть одной, о которых она мечтает. Она предпочитает быть отчуждённой. еобходимо, как правило. Она не испытывает привязанности к кому-либо из детей, кроме своего внебрачного ребенка, который рождён от другого человека, а потому не напоминает ей о её нелюбимом муже. Кроме того Адди вероятно подсознательно чувствует, что Джул также стремится к отчуждению и не помешает ей своей ответной любовью. По иронии судьбы, даже после смерти Адди не получает того, к чему она всегда стремилась – покоя и уединения. Десять дней, дети несут гроб с её телом в Джефферсон, где собираются похоронить мать, по её просьбе, и снова они становятся помехой её покою.

Анса Бандрена, кажется, презирают все. Он не имеет никаких отношений со своей неверной женой, дети не уважают его, и горожане видят в нем неудачника. Он мало заботится о своих детях, и когда всё же делает попытки, чтобы помочь им, это не приводит ни к чему хорошему. В конце книги он показывает верх неуважения к своей семье, сразу после похорон он представляет своим детям новую миссис Бандрен. Его безответственное поведение и пренебрежение к семье приводят к отчуждению. Вероятно он, как и его жена, сам стремится к отчуждению, поскольку оно принесёт освобождение от презирающей его семьи и возможно изменит его жизнь.

Итак, мы видим, что Фолкнер в своих произведениях создал целый ряд образов отчуждённых героев. К такому положению их привели разные причины. Это ненависть, страх, половая и расовая дискриминация, предательство, пред-рассудки, алчность, умственные расстройства, равнодушие и насилие в семье. Отчуждение героев может ограничиваться членами семьи или персонаж оказывается отчуждённым от всего общества. Некоторые не могут справиться с тяжёлым бременем одиночества, и это в конечном итоге приводит их к гибели, в то время как другие очевидно вполне довольны своим положением и не желают, чтобы кто-то им помешал и нарушил их покой.

Литература:

1. Бернацкая В. И. Распавшийся порядок / В. И. Бернацкая // Вопросы литературы. – 1974. – № 3. – С. 85–101.
2. Палиевская Ю. В. Хозяин и владелец Йокнапаатофы / Ю. В. Палиевская // Уильям Фолкнер. Шум и ярость. Свет в августе. Романы. – М.: Правда, 1989. – С. 3–10.
3. Романов Ю.А. «Преступление и наказание» Ф.М.Достоевского – «Шум и ярость» У.Фолкнера: сквозь призму «подполья» / Ю. А. Романов // Вестник Международного Славянского университета. – Харьков: МСУ, 2001. –Т. 4. – № 1(4). – С. 81–84.
4. Философский энциклопедический словарь / Гл. ред. Л. Ф. Ильичёв, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалёв, В. Г. Панов. – М.: Советская энциклопедия, 1983. – 840 с.
5. Фолкнер У. Шум и ярость. Свет в августе. Романы / У. Фолкнер. – М.: Правда, 1989. – 608 с.

Д. О. Шрамко,

Сумський державний педагогічний університет ім. А.С.Макаренка, м. Суми

КОМПОЗИЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ НІМЕЦЬКИХ КАЗОК ПРО ТВАРИН

«Звірний епос» складає характерний цикл у казковому епосі Німеччини, адже саме в ньому знаходить своє широке відображення життя людини, різноманіття людських почуттів, емоцій і характерів. Казкові тексти є вербальними повідомленнями, які передають предметно-логічну, естетичну, образну, емоційну та оцінну інформацію, яка складає єдине ціле. У статті поданий матеріал про композиційні особливості німецьких казок про тварин, що є невід'ємною частиною у дослідженні лінгвокультурних особливостей німецьких казок про тварин.

Ключові слова: казка, композиційні особливості, зооморфний компонент.

КОМПОЗИЦИОННЫЕ ОСОБЕННОСТИ НЕМЕЦКИХ СКАЗОК О ЖИВОТНЫХ

«Звериний епос» составляет характерный цикл в сказочном эпосе Германии, ведь именно в нем находит свое широкое отражение жизнь человека, то есть широкое многообразие человеческих чувств, эмоций и характеров. Сказочные тексты являются вербальными сообщениями, которые передают предметно-логическую, эстетическую, образную, эмоциональную и оценочную информацию, которая составляет единое целое. В статье представлен материал о композиционных особенностях немецких сказок о животных, что является неотъемлемой частью в исследовании лингвокультурных особенностей немецких сказок о животных.

Ключевые слова: сказка, композиционные особенности, зооморфный компонент.

COMPOSITE FEATURES OF GERMAN FAIRY TALES ABOUT ANIMALS

The article deals with composite features of German fairy tales about animals. The fairy tale is epic magical-fantastical, allegorical and social character with a peculiar system of artistic means which are subordinated to the glorification positive, satirical exposure of the negative images, often grotesque image of their interaction. «Beast epic» is a typical cycle in a German fabulous epic because it finds its wide reflection of a person's life, with its passions, greed, deceit, stupidity and cunning and at the same time with friendship, love, loyalty, gratitude, then there is a wide diversity of human emotions and characters. The discourse of the fairy tale conveys conceptual information and expresses the values of a particular ethnic community. The fairy tale of the animals is considered as an independent genre, characterized by such features as pronounced start, the reliance on folklore, the presence of an image of the author and some others. Various genres of fairy tales of animals have the target audience. The fairy tale of the animals passed from retelling folk tales to refined literary short stories and fantastic fairy plays. The article presents the material of composition peculiarities of the German fairy tales about animals, which is an integral part in the study about their linguistic and cultural characteristics.

Keywords: fairy tale, composition features, zoomorphic component.

Постановка проблеми. Казки про тварин – це в історичному плані найдавніший пласт народного казкового епосу. Казки про тварин – це ті казки, в яких основним суб'єктом чи об'єктом розповіді є тварини. За таким принципом казки про тварин можуть відрізнитись від інших, наприклад від тих, де тварини грають лише допоміжну роль і не є героями розповіді. Німецький фольклор представлений великою кількістю зооморфних казок, тому вивчення композиційних особливостей казок про тварин є невід'ємною частиною дослідження тваринного казкового епосу Німеччини. Вважаємо, що наше дослідження допоможе більш ґрунтовно дослідити композиційні особливості німецьких казок про тварин, тому нашу статтю присвячено саме цьому питанню.

Аналіз актуальних досліджень. Вивчаючи німецькі казки про тварин, необхідно звернути увагу на ряд досліджень, які провели Г. В. Давиденко [3], О. Ю. Кириллова [5], В. Я. Пропп [6] у цій галузі. Естетичну функцію казкової фантастики досліджувала В. О. Бахтіна [2], а В. П. Анікіна зосередив свою увагу на дослідженні мистецтва психологічного зображення в казках про тварин [1]. Проте, слід звернути увагу на те, що композиційні особливості німецьких казок про тварин ще не були предметом спеціальних досліджень в Україні та за кордоном.

Метою статті є дослідження та висвітлення композиційних особливостей німецьких казок про тварин.

Вклад основного матеріалу. Казка як своєрідний жанр народної творчості здавна посідає важливе місце у фольклорі народів світу. На ній позначився вплив різних історичних епох, починаючи від первісного суспільства і до наших днів. Казці притаманна своєрідна внутрішня установка на вимисел, що органічно пов'язаний з іншою не менш характерною її ознакою – розважальністю. Якщо в легенді, або скажімо, в переказі основним є підкреслення «достовірності» чи «імовірності» того, про що йдеться у творі, то казка завжди розповідає якусь вигадку, яка цікава більш або менш прозорим натяком на якийсь конкретний випадок із життя людей і захоплює своєю алегоричністю. Це усвідомлюється як творцем казки так і слухачем. Проте цей основний принцип художнього методу казки не позбавляє її зв'язку з реальністю. Психологія характерів, ситуації, художні образи казкового епосу в своїй основі завжди історично конкретні, бо вони у специфічній формі відбивають життя, погляди, сподівання певного народу у певний час його історії.

Композиційна структура казки часто характеризується невизначеністю хронотопа та змальовує характерні риси німецького народу того періоду, реалії якого відображені у ній. В жанрі казки сформувалося своєрідне ставлення до дійсності, відтак – особливість часово-просторових зв'язків. Час, вік у казці – поняття умовні. Час відлічується лише дією героя, простір – теж величина умовна. У казці ми не знайдемо детальних описів природи, життя, оточення. Все це фон, на якому відбувається дія, що завжди знаходиться в центрі уваги.

Своєрідності казковому епосу надає повторення подібних епізодів – ретардація, що уповільнює дії персонажа, які поступово гіперболізуються, що навпаки надає казці динамічності. Особлива структура казки як жанру народної творчості виявляється за допомогою традиційних зачинів та кінцівок.

Принципом композиційної побудови текстів німецьких казок, особливо їхньої основної частини, є лінійна організація тексту, елементи якого розташовано у певній послідовності, зумовленій тісними причинно-наслідковими зв'язками між ними. Кожна наступна подія казки є логічним продовженням попередньої, що впливає на ефективність сприйняття ідеї тексту.

Встановлено, що 65% німецьких народних побутових казок мають композиційну схему близьку до структури чарівних казок. Переважна більшість німецьких казок про тварин (до 65%) мають стандартну композиційну схему. Інваріантна структура таких казок складається з чотирьох основних компонентів: 1) початкова ситуація, що фіксує певний негативний факт; 2) презентація протилежних за характеристиками персонажів; 3) ситуація випробування головного героя; 4) за-

кінчення. Головний герой отримує все відповідно до заслуг (досягає бажаного результату). При реалізації цієї структури в конкретному тексті компоненти інформативного мінімуму можуть бути розширені, трансформовані, проте за ними зберігається їхня значущість як опорних епізодів у розвитку сюжету.

Композиція німецької казки про тварин вкладається у схему з чотирьох взаємопов'язаних частин: заголовка, експозиції, основної частини (зав'язки, кульмінації) та фіналу. Інтерпретація тематизуючої функції свідчить, що переважно зустрічаються заголовки, які називають персонажів (30%), казкові атрибути чи об'єкти (27%), або дають характеристику особистим якостям персонажів казок про тварин (23%).

Також для композиції німецьких казок про тварин характерні єдиний початок (анафоризація), триразове повторення певних подій (ретардація) та градація дії – наростання ефекту. Тому починається казка своєрідним зачином – «буттєвою фразою», побудованою на лексичному повторі [4, с. 5–6].

Експозиція, зав'язка відразу привертають увагу читача до неймовірного, незвичного, ексцентрично-ірреального, вводять у фантастичний світ. Але попри всю важливість у казці формульних інгредієнтів, найвизначальнішою є дія. Фабульність – характерна ознака сюжетно-композиційної казкової споруди. Сюжетна основа казок ґрунтується на діях і вчинках персонажів [7, с. 10–12].

Казковий зачин динамічний, а за вступом відразу починається виклад подій. Зачин прокладає чітку межу між нашою повсякденною мовою і казковим оповіданням. У зачині визначаються герої казки, місце і час дії. Зазвичай у німецьких казках про тварин зачин починається словами автора. Проте ми не можемо сказати, що зачин кожної казки має свою установлену конструкцію або починається однаковими словами. Наприклад, у казці «Der Hase und der Fuchs» маємо такий зачин: «*Ein Hase und ein Fuchs machten im Winter eine Reise. Alles war mit Schnee bedeckt. Der Hunger plagte sie sehr*». У іншій казці «Katze und Maus in Gesellschaft» маємо наступний зачин: «*Eine Katze hatte Bekanntschaft mit einer Maus gemacht und ihr soviel von grosser Liebe und Freundschaft vorgesagt, die sie zu ihr trüge, dass die Maus endlich einwilligte, mit ihr zusammen in einem Haus zu wohnen und gemeinschaftliche Wirtschaft zu führen*», або у казці «Der Fuchs und die Katze»: «*Es trug sich zu, dass die Katze in einem Walde dem Herrn Fuchs begegnete, und weil sie dachte er ist gescheint und wohl erfahet, und gilt viel in der Welt, so sprach sie ihm freundlich zu...*» Якщо брати до уваги саме ці казки, ми помітили, що починаючи уже з зачину, ми маємо уявлення про головних героїв казки. Проте існують і інші особливості побудови зачину у німецьких казках про тварин, де головні герої розповіді на початку казки ще не відомі. Наприклад у казці «Der Hase und der Igel», яка починається словами: «*Diese Geschichte hört sich ziemlich lügenhaft an, Jungens, aber wahr ist sie doch, denn mein Großvater, von dem ich sie habe, pflegte immer, wenn er sie behaglich erzählte, dabei zu sagen: «Wahr muss sie doch sein, mein Sohn, anders könnte man sie auch gar nicht erzählen»*». Хоча традиційно величезна кількість німецьких казок може починатися зі слів: «*Es war einmal...*».

Німецькі казки мають і своєрідні кінцівки, які підводять підсумок розвитку казкової дії. Розв'язка часто увиразнюється результативними словами-сигналами. Цікаво, що ці лексичні монади в структурі казки відіграють надзвичайно важливу роль. Вони є фіксуєчими компонентами, що конституують гармонійність композиції. Адже, як ми уже зауважили, зав'язка ідентично маркується такими ж сигнальними знаками. Ці монади, еднаючи обидва субструктурні компоненти (зав'язку і розв'язку) з основною частиною, сигналізують у першому випадку – зав'язування дії, у другому – її завершення [7, с. 14–18].

Традиційно фінал казки символізує справедливість або перемогу добра над злом. Наприклад як у казці «Der Wolf und die sieben jungen Geißlein»: «*Als die Geißlein das sahen, kamen sie eilig herbeigelaufen und riefen laut: «Der Wolf ist tot! Der Wolf ist tot! Und sie fassten einander an den Händen und tanzten mit ihrer Mutter vor Freude um den Brunnen herum*». Хоча в німецькому фольклорі існують і казки, у яких чесний та довірливий герой стає жертвою хитрішого та безжалісного: «*«Ganz aus», hatte die arme Maus schon auf der Zunge. Kaum war es heraus, tat die Katze einen Satz nach ihr, packte sie und schlag sie hinunter. Siehst du, so geht's in der Welt*», як у казці «Katze und Maus in Gesellschaft».

Завершення твору часто ідентичне з початком своєю фіксацією стану сталості існування персонажів. Взагалі стан сталості існування героїв – своєрідний казковий орієнтир позаподійного фабульного каркасу. Це смислово-логічний позказник казкової формульної рами. Кінець сюжету має симетрично іманентний нерозривний зв'язок із зачином. Характерно, що формульний початок, який передає сталість існування у передминулому – своєрідна експозиція до розгортання дії. А в кінці твору фіксується ідентична сталість існування героїв, але уже в майбутньому, і утверджується часова одвічна сутність буття, що виливається в казковий епілог.

У багатьох казках можна помітити і віршовані частини. Більшість зачинів і кінцівок німецьких казок створено за допомогою вірша, який отримав назву розповідний. Розповідний вірш будується тільки за допомогою рівної кількості наголосів у віршах і нерідко рими; у віршах може бути різна кількість складів. Наприклад у казці «Der Wolf und die sieben jungen Geißlein»:

*«Was rumpelt und pumpelt
In meinem Bauch herum?
Ich meinte, es wären sechs Geißlein,
Doch sind's lauter Wackerstein»* [8].

Широко використовується у казках діалог – розмова між двома або декількома героями. Інколи казки повністю побудовані на діалозі («Der Fuchs und der Birkhahn»). Діалоги казок – живі діалоги. Вони передають природні інтонації мовців: улесливу мову лисиці чи грубу мову вовка. Діалогічна персоналізована мова, доповнена відповідними інтонаціями, а також театралізована дія (а саме вона є найбільш характерною для казок про тварин) в знаній мірі унаочнюють відображення дійсності в казках, надають їм певної динаміки і сценічності, що й робить їх легкими для сприймання. Читаючи, а тим паче слухаючи казку у виконанні майстра-оповідача, ми мимоволі уявляємо за кожним діалогом тих персонажів, які розмовляють, бачимо, як вони рухаються. Складається враження короткої п'єси, котру хороший казкар може розіграти сам. Тому нерідко казки про тварин дуже добре піддаються мультиплікації, екранізації, сценічному втіленню. У лялькових театрах найчастіше використовують саме казки про тварин, оскільки вони мають нескладну сюжетну будову, відзначаються гумором і дотепністю.

У казковому тексті широко використовуються загадки, прислів'я та приказки. Влучні вислови підкреслюють окремі риси характеру героя. Оцінюють певні явища, події. Загадки найчастіше виконують роль випробувань, які доводилось долати персонажеві.

Казки про тварин будуються на елементарному дійстві, що лежить в основі оповіді та представляє собою більш чи менш очікувану кінцівку. Ці найпростіші дії представляють собою явище психологічного порядку, чим і був викликаний

їх реалізм та наближення до людського життя. Так, наприклад, багато казок побудовані на підступній пораді і неочікуваному для партнера, але очікуваним для читача закінченні. Звідси ми бачимо жартівливий характер казок про тварин і необхідність у хитрому та підступному персонажі, наприклад, лисиця, та дурному, обдуреному, яким зазвичай виявляється вовк. («Der Wolf und die sieben jungen Geißlein», «Der Hase und der Fuchs», «Der Fuchs und das Pferd»).

На ґрунті систематизації зібраного матеріалу на початку XIX ст. казки про тварин можна поділити на кумулятивні казки про тварин; чарівні казки про тварин, байки (аполог) та сатиричні казки. В. Пропп розглядав казку, розбиваючи оповідь на синтагми, що прямують одна за одною і створюють єдиний сюжетно-фабульний лінійний ряд. Так розглядаючи кумулятивні казки про тварин він зазначив, що головний композиційний прийом цих казок полягає в багаторазовому повторенні, накопиченні однотипних дій, доки створена таким чином ланка не обривається або ж не розплітається у зворотньому напрямку [6]. Таким чином, особливою рисою кумулятивних казок є повторення одноманітних дій, яке утворює своєрідний ланцюг, який може раптово обірватись, при цьому зберігаючи комічну розв'язку.

Висновок. Досліджуючи композиційні особливості казок про тварин, ми дійшли висновку, що композиційно казка про тварин нескладна, в ній, як правило, осмислюється кілька анекдотичних епізодів. Вивчення композиційних особливостей німецьких казок про тварин показало, що існує два типи цих казок. Одні казки представляють собою дещо завершене, ціле, мають зачин, основну частину та розв'язку, і, як правило, не вступають у поєднання з іншими сюжетами, представляючи собою завершені твори. Проте слід зауважити, що таких казок меншість. Більшість німецьких казок не володіє сюжетною самостійністю, а лише деякою зв'язністю, тяжінням одна до одної, і хоча вони могли б розповідатися самостійно, проте фактично цього ніколи не відбувається.

Література:

1. Аникин В. П. Искусство психологического изображения в сказках о животных / В. П. Аникин // Фольклор как искусство слова. – 1967. – № 2. – С. 36–56.
2. Бахтіна В. О. Эстетическая функция сказочной фантастики. Наблюдения над русской народной сказкой о животных / В. О. Бахтіна. – Саратов: Саратовский университет, 1972. – 52 с.
3. Давиденко Г. В. Німецька народна побутова казка: тематичні, структурно-композиційні та лінгвокультурні характеристики : дис. канд. філ. наук: 10.02.04 / Г. В. Давиденко. – К., 2009. – 19 с.
4. Жук Т. В. Лексичний та синтаксичний повтор в українській народній творчості (на матеріалі українських народних казок) : автореферат дис. канд. філ. наук : спец. 10.02.01 / Т. В. Жук. – К., 2005. – 18 с.
5. Кирилова О. Ю. Языковые особенности современной немецкой литературной сказки / О. Ю. Кирилова. – Новгород, 2005. – 218 с.
6. Пропп В. Я. Исторические корни волшебной сказки / В. Я. Пропп., 1946. – 260 с.
7. Сабат Г. П. Казки Івана Франка як естетико-поетикальна система : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філ. наук : спец. 10.01.06 – теор / Г. П. Сабат. – Київ, 2009. – 25 с.
8. Grimms Märchen – [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.grimmstories.com/language.php?grimm=002&l=de&r=ru>

УДК 81'42:821.111.02

Ю. А. Шталтовна,

Запорізький національний університет, м. Запоріжжя

ПАРАДИГМА СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНИХ ПОЛІВ КОНЦЕПТУ «DEMOCRATIZATION» В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Стаття розглядає контекстуальні синонімічні та антонімічні фраземи денотата концепту «DEMOCRATIZATION», аналізує парадигматичні зв'язки між конститuentами лексико-семантичної групи слова DEMOCRATIZATION, які описують його контекстуальне семантичне поле в політичній та загальнофілософській картині буття.

Ключові слова: концепт «DEMOCRATIZATION», англomовна політична картина буття, англomовна філософська картина буття, парадигматичні відношення, синонімічні та антонімічні зв'язки, контекстуальне семантичне поле концепту «DEMOCRATIZATION».

ПАРАДИГМА СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧЕСКИХ ПОЛЕЙ КОНЦЕПТА «DEMOCRATIZATION» В СОВРЕМЕННОМ АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

Статья рассматривает контекстуальные синонимические и антонимические фраземы денотата концепта «DEMOCRATIZATION», анализирует парадигматические связи между конститuentами лексико-семантической группы слова DEMOCRATIZATION, которые описывают его контекстуальное семантическое поле в политической и общеполитической картине бытия.

Ключевые слова: концепт «DEMOCRATIZATION», англoязычная политическая картина бытия, англoязычная философская картина бытия, парадигматические отношения, синонимические и антонимические связи, контекстуальное семантическое поле концепта «DEMOCRATIZATION».

THE PARADIGM OF SEMANTIC FIELDS OF «DEMOCRATIZATION» CONCEPT IN MODERN ENGLISH

The article examines the contextual synonyms and antonymic phrases of the «DEMOCRATIZATION» concept, it analyzes the paradigmatic relations between lexical-semantic constituents of the word «DEMOCRATIZATION», describing its contextual semantic field in political and general philosophical picture of life. Having analyzed the synonymic analogy of the «DEMOCRATIZATION» concept, it becomes clear that it has two different spheres of use – political and philosophic, differing in connotations.

Keywords: concept «DEMOCRATIZATION», the English political picture of life, the English philosophical picture being paradigmatic relation, synonyms and antonymic links, contextual semantic field of the concept «DEMOCRATIZATION».

Постановка проблеми. Новостворені лексичні одиниці англійської мови, відображаючи світ об'єктивної дійсності та суб'єктивного відношення до цього світу її носіїв, створюють своєрідну систему. У статті досліджуються лінгвальні засоби репрезентації лінгво-когнітивних параметрів демократизації сучасної англійської мови з метою описати контекстуальне семантичне поле концепту «DEMOCRATIZATION» в політичній та загальнофілософській картині буття.

Актуальність дослідження зумовлена як важливістю дослідження взаємозв'язку лінгвального та екстралінгвального рівнів функціонування неологізмів в англословному дискурсі. Динаміка розвитку лексичного складу сучасної англійської мови як складної багатоаспектної системи охоплює усі структурні, лексико-семантичні процеси, результатом яких є постійне збагачення англійської мови новими словами, що функціонують у прощарку новотворів, як правило, паралельно із уже існуючими для певного поняття лексичними одиницями, або замінюють раніше вживані.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Синоніми досліджують традиційно з погляду лексичної парадигми, аналізуючи групу слів, близьких за значенням, або слів, які називають одне поняття. Подальші думки щодо синонімії розділяють мовознавців. Одні лінгвісти схильні вважати цю мікросистему суто мовним явищем, синонімічний ряд розглядають як певну лексичну підсистему, що входить до однієї лексико-семантичної групи слів [5, с. 47–54], інші доводять незамкненість синонімічного ряду на мовному, мовленнєвому, стилістичному рівнях [2, с. 8, 13], що дає змогу будувати ряди лексичних синонімів з урахуванням мовленнєвих і контекстуальних ситуацій. Існує думка, що компоненти синонімічного ряду утворюють синхронну підсистему в загальній мовній системі [4, с. 94–104].

Важливу роль на функціональному рівні лексико-семантичних груп відіграють парадигматичні відношення. Дослідження багатозначного слова в межах різних семантичних груп є одним із важливих способів визначення його загального смислового обсягу. А. Кузнецов зауважує, що це дає можливість кожного разу по-новому визначати місце окремого слова у вказаних лексичних підсистемах, його зв'язки з іншими одиницями групи [3, с. 149]. Чим більше значень акумулював полісемант, тим ширше він представляє різні сторони інтелектуальної та соціальної діяльності людини.

Зрозуміло, що в умовах контекстуального, мовленнєвого функціонування слів межі ряду встановити практично неможливо, оскільки міра семантичної близькості й конотативної диференціації між членами ряду далеко не однозначна. Тому одні лінгвісти схильні до обмеження синонімічних рядів межами явно виражених синонімічних відношень на лексико-семантичному, поняттєвому рівнях, на денотативній і конотативній засадах [4, с. 5], інші вважають, що синоніми мають властивість означати одне широке поняття, тому межі синонімічних рядів можна розширювати, оскільки це незамкнена відкрита мікросистема, що постійно перебуває в русі [2, с. 15]. Синонімічні відношення передбачають «збіг основних значень (звичайно при збереженні відмінностей у відтінках і стилістичній характеристиці) слів, морфем, конструкцій, фразеологічних одиниць і т. ін». [1, с. 407].

Отже, синонімічні відношення є категорією не тільки лексикологічною, вони властиві одиницям знакових рівнів мови. У структурі полісемантичного слова характер таких зв'язків може бути однією з диференціальних ознак, що відрізняють окремі лексико-семантичні варіанти. Відтак, **метою статті** є з'ясування ролі парадигматичних зв'язків між конститuentами лексико-семантичної групи DEMOCRATIZATION. Тому, аналізуючи синонімічні ряди зі словом DEMOCRATIZATION, **ставимо завдання** простежити смислову залежність слів, близьких за значенням до слова DEMOCRATIZATION, та тих, які називають одне поняття, але відрізняються відтінками значення, та співвідношення синонімічних зв'язків у структурі багатозначного іменника DEMOCRATIZATION.

Методологічне або загальнонаукове значення. Отримавши методом суцільної вибірки контекстуальні синонімічні ряди слова DEMOCRATIZATION, ми можемо виокремити кілька функцій його вживання – вживання фразових та контекстних синонімів абстрактних слів для більшої їх об'єктивації, вживання утворилися відносно нещодавно і потребують певної актуалізації в мовленні, такі які мають кілька значень, і автор намагається апелювати до окремої дефініції, а інколи до субдефініції, аби бути більш конкретним. Вочевидь використання синонімів у мовленні зумовлено прагненням конкретизувати зображуваний факт, передати його в певному експресивному аспекті. Автор прагне відшукати оптимальний варіант для реалізації виражальних можливостей слова. У зв'язку з цим перед дослідниками постає питання не лише структури синонімічного ряду, а також його семантичного обсягу, внутрішньої організації.

Синонімічна аналогія у сфері новоствореної лексики настільки сильна, що з часом набуває статусу продуктивного процесу. Процес синонімічної аналогії або синонімічної іррадіації проявляється в випадках, коли слово, на нашому прикладі DEMOCRATIZATION має кілька значень і відтінків значень, тому потребує більш точної номіналізації, в даному випадку через парадигматичні зв'язки. Отже, слово DEMOCRATIZATION (у значенні «процес демократизації об'єкта» розрізняємо за двома значеннями – одне належить до політичної сфери, друге до загальнофілософської) є домінантою двох синонімічних рядів:

DEMOCRATIZATION (general philosophy) – simplification, transparency, equality, accessibility, gender equalization, social and economic development, development, emancipation, strengthening civil societies, stability, welfare oriented processes, professionalisation, human rights, social change and progress in their own local communities тож бачимо різні контексти:

- симпліфікація, прозорість (*Simplification, democratisation and transparency of the EU legislative process*),
- рівноправність, доступність, спрощення (процедури, наприклад отримання вищої освіти – *The belief in equality of opportunity or in as it was sometimes called, accessibility or democratisation of higher education*),
- рівноправність (наприклад міжстаттева – *democratisation and gender equalisation in the Islamic message*),
- економічний розвиток, як наслідок демократизації (*ethnic fragmentation greatly complicates both democratisation and economic development; Partnership for Democracy and Development in Central America (PDD) is a multilateral forum to support democratisation and development in Central America;*
- посилення громадянського суспільства і стабільності (*why has no tangible progress been made to date in strengthening civil societies and tackling democratisation in the Arab partner states when both democratisation and stability are among the explicitly declared policy objectives?*)
- емансипація (*The present discourse on Lifelong Learning is marked by an erosion of this commitment for emancipation and democratisation. In spite of some similarities between the earlier and present concept, we can clearly see a shift there.*)
- загальний та фінансовий добробут (*The predominance of urban based movements for democratisation and welfare oriented processes*)
- підвищення рівня професіоналізму (*that increasing levels of both democratisation and professionalisation will be found in all the countries studied*)
- невід'ємні права людини (*The party was the most consistent advocate of human rights, democratisation in parliament*),
- соціальний прогрес та розвиток громадянського суспільства (*focused on the everyday lives of people working for social change, democratisation and progress in their own local communities*).

DEMOCRATIZATION (politics) – liberalization, decentralization, economic liberalization, globalization, decentralization, democratic consolidation, good governance, the proper role of the state and civil society, democratic consolidation, modernization, socio-economic reform, social and economic development, struggle against corruption вміщує в собі такі контекстні значення:

- лібералізація (*The state, democratisation, and Mozambique's unstable liberalization. pushing forward agendas of both democratisation and economic liberalisation; However, following signs of democratisation and economic liberalisation, Hillary Clinton, as Secretary of State, and others called for the mending of America's relations with Burma in 2011*),
- децентралізація і як наслідок економічна лібералізація (*This article critically evaluates hypotheses that attribute decentralisation in Latin America to democratisation and economic liberalization; both democratisation and decentralisation reforms were carefully calibrated to prevent Indonesia's fragmentation; the belief that the elimination of corruption as well as democratisation and decentralisation represent the precondition for successful development*),
- правильне управління, належну роль держави та суспільства (*what constitutes good governance, democratisation, and the proper role of the state and civil society in advancing development*) та хороше добре управління (*Good government, democratisation and traditional African political philosophy*),
- глобалізація (*both democratisation and globalisation have profound implications for the realisation of the goal of effective policy-making in Africa*),
- демократична консолідація (*it is abundantly evident that political parties are central to both democratisation and democratic consolidation*),
- модернізація (*to bring back the state and the political subject into the thinking on modernisation, democratisation and development*)
- соціально-економічні реформи та розвиток (*He hopes that the protest will strengthen the process of democratisation and socio-economic reform in Egypt; It adds that the aim of the courses «is to strengthen the freedom of opinion and the freedom of the press in the partner countries and thus improve the conditions for democratisation and social and economic development».*)
- боротьба з корупцією (*However, the Carthaginian nobility was upset by his policy of democratisation and struggle against corruption*).

Позначаючи різні відтінки значення, аналіз синонімічних фразем дозволяє описати контекстне поле денотата концепту «DEMOCRATIZATION», надаючи йому різних характеристик і повніше описуючи його властивості, таким чином разом з антонімічними зв'язками створюючи системно-структурну та функціональну організацію концепту «DEMOCRATIZATION».

Головні висновки. Проведений аналіз надав можливості з'ясувати семантику та функціонування та окреслити перетин синонімічних та антонімічних зв'язків, а також виявити стабільність семної структури, адже наведені зв'язки ґрунтуються на структурно-семантичній спільності. Зазначимо також, що наведені антонімічні пари підсилюють очевидність структурно-семантичних полів і точніше виокремлюють ядро і периферію синонімічного ряду, виокремлюючи віддалені за значенням від домінуючих синонімічного ряду. У діахронічному розвитку синонімічні ряди можуть змінюватись від периферії до ядра синонімічного ряду, набувати нових значень, чи втрачати семантичні трактування.

Підсумовуючи викладене вище, підкреслимо, що синонімічні та антонімічні відношення, відображаючи світ об'єктивної дійсності та суб'єктивного відношення до цього світу її носіїв, створюють своєрідну систему ще яскравіше і точніше описують **контекстуальне семантичне поле концепту DEMOCRATIZATION в політичній картині буття** як парадигматичну єдність значень групи семантичних компонентів: лібералізація, децентралізація і як наслідок економічна лібералізація, децентралізація і як наслідок економічна лібералізація, глобалізація, демократична консолідація, модернізація, соціально-економічні реформи та розвиток, боротьба з корупцією; **контекстуальне семантичне поле концепту DEMOCRATIZATION в загальнофілософській картині буття** як парадигматичну єдність значень групи семантичних компонентів: симпліфікація, прозорість, рівноправність, доступність, спрощення, рівноправність, економічний розвиток, як наслідок демократизації, посилення громадянського суспільства і стабільності, емансипація, загальний та фінансовий добробут, підвищення рівня професіоналізму, невід'ємні права людина, соціальний прогрес та розвиток громадянського суспільства.

Література:

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – [2-е изд., стер.]. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 571 с.
2. Брагина А. А. Синонимы в литературном языке / А. А. Брагина. – М. : Наука, 1986. – 127 с.
3. Кузнецов А. М. Структурно-семантические параметры в лексике (на материале английского языка) / А. М. Кузнецов. – М. : Наука, 1980. – 160 с.
4. Палевская М. Ф. Проблема синонимического ряда, его границ и возможностей выделения доминанты / М. Ф. Палевская // Лексическая синонимия. – М. : Наука, 1967. – С. 94–104.
5. Черняк В. Д. Функциональные аспекты синонимии и проблемы текстового воплощения языковой личности / В. Д. Черняк // Функциональная семантика слова. – Екатеринбург : Уральский гос. пед. ун-т, 1993. – С. 47–54.

УДК 81'33

В. А. Жук,

Одесский национальный университет имени И.И.Мечникова, м. Одеса

ДО ПИТАННЯ ПРО ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ

Стаття пов'язана зі сферою чоловічої та жіночої психології і їх ролі в суспільстві, відмінностей в сприйнятті почуття любові. В статті зроблений теоретичний аналіз матеріалів з цієї проблеми та вплив різних факторів на сприйняття почуття любові.

Ключові слова: любов, гендер, психологія гендеру, дружба, фемінізм, емоційність.

К ВОПРОСУ О ГЕНДЕРНЫХ СТЕРЕОТИПАХ

В статье раскрывается сфера мужской и женской психологии и их роли в обществе, отличия в восприятии чувства любви. Проведен теоретический анализ материалов по этой проблеме и влияние разных факторов на восприятие чувства любви.

Ключевые слова: любовь, гендер, психология гендера, дружба, феминизм, эмоциональность.

TO THE QUESTION OF GENDER STEREOTYPES

The article deals with the gender investigation in the sphere of man's and woman's psychology and their role in the society, gender differences in the perception of the filling of love. It was made the analysis of the materials on this theme. The

influence of different factors on the perception of the filling of love was described. The author of the article considers such notions as a concept (cultural, linguistic), a stereotype, and a national character. The author also considers classifications of these notions, their features and peculiarities, and their interconnection. The author substantiated the necessity of conducting the study of these notions not only by language experts but anyone interested in language. Gender differences in the perception of love are associated with gender psychology. Gender is a social life of men and women which is studied separately. The theory of gender (social relations between men and women) consider only those aspects of life that are not associated with love. Archives of psychology here are unconsidered because gender differences (differences between men and women) are large, and they often affect love relationships between people. Gender is one of the central and fundamental concepts of modern humanity which requires understanding, the relevance of which is obvious. Recently, gender has been viewed as a set of concepts. And the fact that gender has no final determination is not a deficiency or a problem, but rather a feature of the concept. Studying of male and female psychology and differences between sexes has been directly related not only to the person as such, but equally to the whole society. Issues related to the peculiarities of human sex and its psychological differences in recent years often are among the most actively discussed in society.

Key words: love, gender, psychology of the gender, friendship, feminism, emotionalism, stereotype, national character.

Гендерна демократія є системою виявлення двох статей – жінок і чоловіків у громадянському суспільстві як рівних у правах і можливостях, що законодавчо закріплені й реально забезпечені в усвідомленні політико-правових принципів, у діях, розбудові громадянських і державних структур з урахуванням гендерних інтересів і потреб. Тому актуальними й до кінця невирішеними залишаються проблеми: сприйняття почуття любові, вивчення відмінностей в сприйнятті почуття любові. Основним завданням статті є теоретичний аналіз матеріалів по цій тематиці. Потужна хвиля жіночого руху кінця 60-х – початку 70-х років дала поштовх розвитку досліджень, які тепер називаються гендерними. Визначення гендера як соціокультурної статі, мало що пояснює тим, хто спеціально не цікавився гендерним підходом в сучасних дослідженнях (в основному феміністських). Гендер – одне з центральних і фундаментальних понять сучасного людства – потребує осмислення, актуальність якого очевидна. Останнім часом гендер розглядають як цілий комплекс понять. І те, що гендер не має остаточного визначення не недолік або проблема, а швидше особливість самого поняття. Саме слово не має в російській мові адекватного перекладу, а її написання і вимова скальковане з англійського: «gender» –гендер «qu“–стать» [1, с. 156].

Галузь соціології, що вивчає закономірності диференціації чоловічих і жіночих ролей і статусів розподілу праці між статями, їх культурні символи, є соціально-психологічними стереотипами соціальної поведінки [3, с. 65]. Гендер – одне з основних понять сучасної соціології, яке означає ролеві соціальні очікування представників різної статі один від одного. У соціологічному енциклопедичному словник можна побачити, що «стать» має два значення: сукупність морфологічних і фізіологічних особливостей; комплекс семантичних, репродуктивних, соціокультурних і поведінкових характеристик, що обумовлюють особистий, соціокультурний і правовий статус чоловіка та жінки [2, с. 94]. Якщо стать детермінована біологічно, то гендер (рід) конструюється культурно. Існують, таким чином, дві статі (чоловіча і жіноча) і два гендера (маскуліний і фемінний).

Принципове питання полягає в тому, чи співвідноситься гендер як соціально сконструйований феномен з біологією або детермінується нею. В ХХ столітті припускали, що жіноча активність детермінується анатомічною будовою і функціями в процесі відтворення. Ці погляди пізніше спростували феміністи. Антропологи довели культурну специфіку уявлень про гендер, сексуальність і статеві ролі. Мід в крос-культурному дослідженні показала, що соціальні завдання, які покладаються чоловіками та жінками, надзвичайно розрізняються. Не існує єдиного для усіх громадського зв'язку між соціальними ролями і біологічною статтю. Соціальні психологи практикували гендерну ідентифікацію швидше як продукт дитячого сприйняття, ніж як біологічну заданість. На думку Столлера, гендер – це поняття, яке ґрунтується на психологічних і культурних поясненнях досить незалежних від тих, які трактують (біологічну) стать. Іншими словами, зовсім не обов'язково прямо зв'язувати буття жінки з буттям «жіночості» і буття чоловіка з «мужньою» поведінкою. Такий підхід в розгляді соціальної поведінки людей надалі був підтриманий багатьма соціологами, особливо феміністського напрямку, дістав назву «гендер» і заснував новий напрям соціальних досліджень – «гендерні дослідження».

Теоретичною основою для цих досліджень є гендерний підхід, який сконцентрований на тому, як специфічна поведінка і ролі набувають гендерного забарвлення, як розділяється праця, символічно підкреслюючи гендерні відмінності, і як різні соціальні структури відбивають гендерні цінності і переваги. Гендерний підхід в психології орієнтований на аналіз наслідків статевої диференціації та ієрархічності (чоловіче домінування і жіноче підпорядкування) в стосунках, що складаються між чоловіками і жінками, на можливостях їх особової самореалізації в сімейній та професійній сферах. Найбільш поширеною у рамках гендерного підходу є соціально-конструктивістська парадигма, яка задає рамки дослідження механізмів формування і відтворення мужності і жіночності, гендерної культури, «створення гендеру» в повсякденній, в публічній і приватній сферах, а також способи формування знання про них [4, с.100]. Тому конструювання гендеру як полярної дихотомії вимагає пригнічення природної схожості для соціальних цілей соціальними засобами. Оскільки активне пригнічення схожості та конструювання відмінностей вимагає соціальної влади, центральною в гендерній теорії виявляється проблема домінування.

Питання про з'ясування психологічних відмінностей між статтю не є актуальним у рамках соціально-конструктивістського напрямку. Значимішим є питання про оцінку існуючих відмінностей. У більшості індустріальних країн громадські структури, що розподіляють багатство, престиж і владу, симпатизують рисам вдачі, що сприймаються як ”мужні“: раціональність, логіка, агресивність, амбітність і незалежність. Риса, які асоціюються з жіночістю – інтуїція, емоційність, пасивність, слабкість, здатність до виховання дітей, готовність до самопожертвування – недооцінюються. В результаті жінки отримують менший, ніж чоловіки, доступ до влади і громадських ресурсів. Вітчизняних психологічних досліджень, проведених у рамках соціально-кон-

структивістського напрямку, поки украї мало. Як приклад можна привести роботи М.Бураковой, Н.Радиной та Г.Турецької. Соціальна ситуація в нашій країні останніми роками зазнала істотних змін. Не дивлячись на зміну соціальної ситуації і атмосфери наукової діяльності, вітчизняні учені все ще продовжують шукати психологічні відмінності між статтю, розглядаючи цю роботу як одне з головних завдань сучасної гендерної психології [5, с. 4].

Для обґрунтування отриманих даних про статеві відмінності найчастіше використовувалися ідеї, що розвиваються в концепціях двох учених: В.Геодакяна і К. Юнга. Спираючись на вчення про архетипи, яке розроблене в аналітичній психології К. Юнга, статеві відмінності пояснювалися впливом архетипів структур, детермінують і свідомість, і поведінка чоловіків і жінок. Але оскільки в аналізований період вітчизняні учені були добре знайомі зі змістом концепції В.Геодакяна, психологічні відмінності між статтю частіше пояснювалися біологічною обумовленістю. Такі посилки, звичайно, не сприяли розвитку ідей гендерного підходу, але вони мимоволі показували не перспективність вивчення психологічних проблем статі і міжстатевої взаємодії в запропонованому контексті. Слабкий і односторонній розвиток проблематики психології статі в нашій країні в даний період може бути пояснений і рядом об'єктивних причин.

Друге тисячоліття знаменувалося появою нового поняття у сфері прав людини – «гендер». Гендер не має остаточного визначення, його розглядають як цілий комплекс понять, що є не недоліком або проблемою, а швидше особливістю самого поняття. Гендерні дослідження асиметричні і носять політичне забарвлення. У англосаксонських країнах поняття «феміністські дослідження», «гендерні дослідження», «дослідження по проблемах жінок» часто вважаються синонімічними. На наш погляд, суспільство вже 2000 років не може досягти свого ідеалу з тієї причини, що чоловік і жінка не знайшли належної гармонії і єднання. Тенденція розвитку гендерних досліджень в соціології має бути в розгляді і вивченні чоловіка і жінки як єдиного об'єкту суспільства гармонійно взаємодіючого, доповнюючого, збагачуючого і розвиваючого один одного, тобто в єдності як дві «половинки» єдиного цілого [7, с. 4].

Вивчення психології чоловіка і жінки, їх відмінностей один від одного має безпосереднє відношення не лише до людини як до такої, але так само й до усього суспільства в цілому. Питання, пов'язані з особливостями статі людини і її психологічними відмінностями, останнім часом часто входять до числа найактивніше обговорюваних в суспільстві. Адже роль чоловіка і жінки в громадському середовищі сьогодні зазнає значних змін. Можна зазначити те, що останнім часом збільшилася кількість опублікованих робіт, в яких представлені результати вивчення психологічних відмінностей між представниками чоловічої та жіночої статі. Цінним в цих роботах є звернення до вивчення тих аспектів психології статі, які раніше не вивчалися (наприклад, статті С.Кудинова (1998), В.Романова (1997), Б.І. Хасан і Ю.Тюменевой (1997) [8; 10; 13]. Незважаючи на існуючі відмінності, чоловіки і жінки в психологічному сенсі дуже схожі один на одного. Можна назвати всього декілька прізвищ психологів-дослідників, які в даний період опублікували роботи, що відносяться до напрямку «психологія статі». Т.Ріпіна (1984) вивчала відмінності між хлопчиками і дівчатками в спілкуванні, робота В.В. Абраменкової (1987) присвячена вивченню статевої диференціації в міжособових стосунках в групах дітей, В.Каган (1987, 1989) досліджував стать установки і стереотипи мужності-жіночості у підлітків, І.Лунін (1986) вивчав культурно-історичні аспекти психології статі, а Т.Юферева (1985) – образи чоловіків і жінок у свідомості підлітків. Пізніше гендерними проблемами займалися О. Вілкова (2008), Т.Дороніна (2007), В. Знаков (2004), О. Кікеїнежди (2007), К. Корсак (2004), Л. Онопрієнко (2009), О.Пашкова (2005), В.Семиченко (2009), В.Соколов (2008), М.Ткалич (2011), В.Ященко (2008) та інші [3; 4; 6; 9; 11; 12; 15; 16].

Слабкий і односторонній розвиток проблематики психології статі в нашій країні в даний період може бути пояснений і рядом об'єктивних причин. Ці причини наступні: відсутність адекватних концепцій для аналізу проблем статевої диференціації; недолік зарубіжної психологічної літератури, виражене ідеологічне протистояння двох систем (соціалістичної і капіталістичної), які ускладнювали проникнення ідей і теорій фемінізму в Росію та Україну як теоретичних підстав для гендерних досліджень.

Чоловіче і жіноче – два основних життєвих начала. Саме їх з'єднання дає життя, а гармонія між ними складає щастя на землі. Начала ці багато в чому протилежні, ніщо не знищить психічних відмінностей чоловіків і жінок, закладених в генах. Співіснує на Землі як би дві цивілізації, залишаючись кожна сама собою і погано розуміючи природу один одного. Наслідки цього нерозуміння пригнічують. Першопричина ж більшості драм криється в нерозумінні природи статі, уявлення про нього через існуючі стереотипи. Наприклад, жінка погано розуміє здатність чоловіка вмщувати в собі повноту буття [14]. Жінка набагато більше віддається одному переживанню, що витісняє усе інше життя, весь світ. Усе буття ототожнюється жінкою з її станом. Жінка, що страждає від неподіленої любові, на питання, що таке буття, завжди відповідає: буття є неподілена любов. З цією особливістю жіночої природи пов'язано порівняно слабе почуття особи і велику залежність від часу, від переживань, що змінюються в часі. У чоловічій природі сильніше почуття особи і велика незалежність від станів, що змінюються в часі, велика здатність поєднувати повсякчас усю повноту духовного буття. У чоловічій природі є здатність переживати в собі незалежно від часу усю повноту духовного життя своєї особи, завжди почувати себе собою в повноті своїх сил. Чоловік не схильний віддаватися виключно і неподільно радості любові або стражданню від будь-якого нещастя. У нього завжди ще є його творчість, його справа, уся повнота його сил. У полі чоловічої свідомості щось виступає на перший план, інше відступає, але ніщо не зникає, не втрачає своєї сили, вона уся розчиняється в цьому одному, усю себе в це одно вкладає. Особа жінки вічно схильна до небезпеки розпаду на окремі переживання і жертвовного закладання себе в ім'я цього переживання. Тому жіноча природа така схильна до гіпнозу і до того, що бере. Жіноча істерія має зв'язок з цією особливістю жіночої природи, і корені її метафізичні. З цим пов'язано і усе високе в жінці і низьке в ній, жахлива відчуженість її природі чоловічій.

Жінка інакше переживає вічність, ніж чоловік. Чоловік ставить повноту духовних сил своєї особи в залежність від зими часу, від влади тимчасових переживань над повнотою особи. Жінка безсила опиратися владі тимчасових станів, але вона в тимчасовий стан вкладає усю повноту своєї природи, свою вічність. І глибоко різне чоловіче і жіноче відношення до любові. Жінка часто буває геніальна в любові, її відношення до любові універсальне, вона вкладає у любов усю повноту своєї природи. Чоловік буває швидше талановитий, чим геніальний в любові, його відношення до любові не універсальне, а диференційоване, він не усього себе вкладає в любов і не цілком від неї залежить [15].

Отже, гендерні відмінності в сприйнятті почуття любові пов'язані з гендерною психологією. Гендер – це соціальна сфера життя чоловіків і жінок, які вивчаються окремо один від одного. Теорія гендеру (соціальних взаємовідносин чоловіків і жінок) розглядає тільки ті сторони життя, які не пов'язані з любов'ю. Архіви психології тут необчислені, тому що гендерні відмінності (відмінності чоловіків і жінок) великі, і вони часто торкаються любовних стосунків людей.

Література:

1. Андреева Г.М. Психология социального познания: учебное пособие / Г. М. Андреева. – М. : Аспект-пресс, 2004. – 288 с.
2. Бендас Т. В. Гендерная психология : учеб. пособие / Т. В. Бендас. – СПб. : Питер, 2005. – 431 с.
3. Вілкова О. Сучасні моделі гендерної політики: сутність та особливості впровадження / О. Вілкова // Політичний менеджмент, 2008. – № 1. – С. 160–165.
4. Дороніна Т. Гендерна чутливість і гендерна культура / Т. Дороніна // Директор школи. Україна, 2007. – № 7. – С. 68–70.
5. Знаков В. В. Половые, гендерные и личностные различия в понимании моральной дилеммы / В.В. Знаков // Психологический журнал, 2004. – № 1. – С. 41–51.
6. Кікінеджи О. М. Формування гендерної культури молоді / О. М. Кікінеджи, О. Б. Кізь // Практична психологія та соціальна робота, 2008. – № 1.
7. Корсак К. До питання про гендерну культуру суспільства / К. Корсак // Управління освітою, 2004. – № 7. – С. 4–5.
8. Кудинов С. И. Полоролевые аспекты любознательности подростков / С. И. Кудинов // Психологический журнал. – 1998. – Т. 19. – № 1. – С. 26–37.
9. Онопрієнко Л. Гендерні відносини у сім'ї і суспільстві / Л. Онопрієнко // Соціальна психологія, 2009. – № 2. – С. 152–159.
10. Романов И. В. Особенности половой идентичности подростков / И.В. Романов // Вопросы психологии. – 1997. – № 4. – С. 48–57.
11. Семиченко В. Гендерні особливості самосприйняття студентів у контексті соціально-психологічних відносинах // Валентина Семиченко // Соціальна психологія. – 2009. – № 2. – С. 143–151.
12. Соколов В. Тенденції гендерної політики в Європі та Україні / В. Соколов, М. Саприкіна // Політичний менеджмент, – 2008. – № 1. – С. 120–127.
13. Ткалич М. Жіночі гендерні ролі: рольові моделі та норми / М. Ткалич // Соціальна психологія, 2011. – № 6. – С. 158–167.
14. Шон Б. Гендерная психология / Бурн Шон. – СПб : ПРАЙМ-Евразия, 2002. – 320 с.
15. Ященко В. Гендер і «держава загального добробуту» в країнах Західної Європи / Вікторія Ященко // Політичний менеджмент, 2008. – № 1. – С. 128–140.

ЗМІСТ

<i>Oksana Chaika</i> TERMINOGRAPHY VS LEXICOGRAPHY	3
<i>Svitlana Grynyuk</i> IN THE ERA OF GLOBAL ENGLISH MARKET	5
<i>Olesya Ladnytska</i> FORMAL AND FUNCTIONAL PECULIARITIES OF OCCASIONALISMS IN IAN MCEWAN'S NOVELS 'SATURDAY', 'ON CHESIL BEACH', 'SOLAR'	7
<i>L. V. Pet'ko, T. V. Goncharova, S. M. Babii</i> METAPHOR IN SHAKESPEARE'S TEXTS	11
<i>Y. S. Pravdivtseva</i> THE FUNCTIONAL PECULIARITIES OF ANTHROPNOMS OF THE ENGLISH LANGUAGE (ON THE MATERIAL OF ENGLISH FICTION LITERATURE)	16
<i>O. B. Андрущак</i> СТИЛІСТИКО-СИНТАКСИЧНІ ЗАСОБИ ВІДОБРАЖЕННЯ ВНУТРІШНІХ СТАНІВ ПЕРСОНАЖІВ У ПОСТМОДЕРНУ РОМАНІ (НА ПРИКЛАДІ РОМАНУ ДЖ. БАРНСА «АРТУР ТА ДЖОРДЖ»)	18
<i>Л. В. Артеменко</i> СЮЖЕТНО-СИТУАТИВНИЙ КОМПЛЕКС «ПОЕТ – ІНШИЙ ПОЕТ» У СЕМАНТИЧНІЙ ПЛОЩИНІ ВИЯВУ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЕТОЛОГІЧНОЇ ЛІРИКИ ХХ СТ.	20
<i>М. О. Биба</i> ІНТЕГРАТИВНІСТЬ ЯК ОСНОВА ДОСЛІДЖЕННЯ КОНЦЕПТІВ У ФОКУСІ ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЇ ТА КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ	24
<i>І. С. Бик, Г. Б. Кучик</i> КОМУНІКАТИВНІ МОДЕЛІ ТЕКСТІВ ДОКУМЕНТІВ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ	27
<i>Т. Г. Бондар, А. Ю. Шевчук</i> ПЕРЕКЛАД НАЦІОНАЛЬНО-СПЕЦИФІЧНОЇ ЛЕКСИКИ НА ПОЗНАЧЕННЯ КУЛЬТУРНИХ РЕАЛІЙ (НА МАТЕРІАЛІ ПЕРЕКЛАДУ Ф. ЛАЙВСЕЙ ПОВІСТІ Г. КВІТКИ-ОСНОВ'ЯНЕНКА «МАРУСЯ»)	29
<i>О. А. Бондарук</i> ОБРАЗ «ЗОЛОТОЇ ДІВЧИНИ» В ПОЕЗІЇ ЄЛИЗАВЕТІНСЬКОЇ ЕПОХИ: ЛІНГВОКУЛЬТУРНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ	31
<i>І. І. Вакулук</i> ФАХОВА ЛЕКСИКА У НАУКОВІЙ ПАРАДИГМІ АНАТОМІЧНИХ НАЙМЕНУВАНЬ	36
<i>Т. В. Валюкевич</i> ПОНЯТТЄВО-ЦІННІСНА СКЛАДОВА В СТРУКТУРІ КОНЦЕПТУ ЗОВНІШНІСТЬ ЛЮДИНИ	40
<i>М. І. Венгринюк, О. М. Мельник</i> КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ АНОТАЦІЇ ЯК ВТОРИННОГО НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО ТЕКСТУ	42
<i>О. К. Вільчинський</i> ТРАНСФОРМАЦІЯ РАЙОННОЇ ПРЕСИ ТЕРНОПІЛЬЩИНИ В ПЕРІОД СУСПІЛЬНИХ ЗМІН 1990-1991 РОКІВ	44
<i>А. А. Воскрес</i> КЛАУЗАЛЬНІ АДВЕРБІАЛІЇ СПОСОБУ ДІЇ ДАВНЬОАНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНОМУ ПОЛІ	47
<i>Д. В. Гайданка</i> СТАТУС ОКАЗІОНАЛЬНИХ УТВОРЕНЬ У СИСТЕМІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ	51
<i>Ю. О. Гайденко</i> ВЛАСТИВОСТІ ТА ОЗНАКИ СЛОВА	54
<i>О. М. Галинська</i> УКРАЇНСЬКА ТА АНГЛІЙСЬКА ХАРЧОВА ТРАДИЦІЯ У ДЗЕРКАЛІ ФРАЗЕОЛОГІЇ: ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ТА ЕТНОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТИ	57
<i>Т. Г. Гафу, І. В. Сапожник</i> ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ FOOD В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ	60
<i>Н. О. Гач</i> ТЕОРІЯ ДИНАМІЧНОГО ТЛУМАЧЕННЯ ЗНАЧЕННЯ ЯК ОСНОВА КОНЦЕПТУАЛЬНОГО АНАЛІЗУ	63
<i>Г. І. Глушук-Олея</i> ІМЕННИКИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ДРІБНИХ РЕЧЕЙ ЯК ПОСИЛЮВАЧІ ЗАПЕРЕЧЕННЯ	65
<i>Н. М. Гоца</i> СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДУ ЗАПОЗИЧЕНЬ В АНГЛОМОВНОМУ НАУКОВОМУ МЕДИЧНОМУ ДИСКУРСІ НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ	67
<i>Л. М. Грижжак</i> РЕКУРЕНТНІСТЬ ДОМІНАНТНИХ ОЗНАК У ПОРТРЕТНИХ ОПИСАХ ПЕРСОНАЖІВ	70
<i>М. М. Гузинець, Л. С. Козуб</i> СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДУ ТЕРМІНІВ В ПІДМОВІ АГРАРНОЇ ГАЛУЗІ	73
<i>Т. І. Гуменюк</i> СТАНДАРТИЗАЦІЯ В ТЕРМІНОЛОГІЇ: ЕКСТРАЛІНГВІСТИЧНИЙ ПОГЛЯД	75
<i>Т. А. Давиденко</i> КОЛЬОРАТИВ ЧОРНИЙ ЯК СУКУПНІСТЬ ТРАДИЦІЙНОГО ТА СУЧАСНОГО В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ: КОМПАРАТИВНИЙ АСПЕКТ	77
<i>Н. М. Дайнека</i> АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНУ КІБЕРБУЛІНГУ	79

О. П. Дмитренко ЗООМОРФНИЙ КОД КУЛЬТУРИ У ФРАЗЕОЛОГІЧНІЙ КАРТИНІ СВІТУ НІМЕЦЬКОЇ, АНГЛІЙСЬКОЇ, УКРАЇНСЬКОЇ ТА РОСІЙСЬКОЇ МОВ	83
О. В. Дмитрієва ФУНКЦІОНАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДІАЛОГУ КУЛЬТУР ЯК ЗАСОБУ ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ	86
У. В. Жорнокуй АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИКЛАДАННЯ КУРСУ ЛЕКСИКОЛОГІЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ	88
А. О. Жупник АНАЛІЗ АНГЛІЦИЗМІВ ЯК НАЙЧИСЛЕННІШОЇ ГРУПИ НЕОЛОГІЗМІВ СПОРТУ	90
К. А. Завертайло ДОСЛІДЖЕННЯ МОТИВАЦІЇ ВИВЧЕННЯ КИТАЙСЬКОЇ МОВИ УКРАЇНСЬКИМИ СТУДЕНТАМИ ТА ШВИДКІСТЬ ЇХ АДАПТАЦІЇ В НОВОМУ МОВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ	93
А. С. Загороднюк ПРОБЛЕМИ АНГЛО-УКРАЇНСЬКОГО ЮРИДИЧНОГО ПЕРЕКЛАДУ ЛАТИНІЗМУ «INSTITUTION» (НА МАТЕРІАЛІ «ЗВІТУ ГРОМАДСЬКОГО МОНИТОРИНГУ ВИКОНАННЯ ПОРЯДКУ ДЕННОГО АСОЦІАЦІЇ УКРАЇНА-ЄС»)	96
Л. В. Зелінська ВІДОБРАЖЕННЯ «СЕРЕДНЬОГО КЛАСУ» У МАЛЯРСТВІ ТА ЛІТЕРАТУРІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ДР. ПОЛ. XVIII – ПЕР. ПОЛ. XIX СТ.	98
А. А. Зернецкая ФОНОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ ФОНЕТИЧЕСКИХ ЧЕРЕДОВАНИЙ В РУССКОМ ЯЗЫКЕ	102
Т. М. Зусько ДОСЛІДЖЕННЯ ПОНЯТТЯ «ЛАКУНА» У ЛІНГВІСТИЦІ	105
Л. С. Івашикевич СПОСОБИ ДОСЯГНЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ КОРЕКТНОСТІ ПРОФЕСІЙНИХ НАЙМЕНУВАНЬ У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ	107
І. В. Ілійчук КОНЦЕПЦІЯ «ТАБУ» В МІЖКУЛЬТУРНІЙ КОМУНІКАЦІЇ	110
І. Б. Карпа ЧИННИК АДРЕСАТА В ЕЛЕКТРОННИХ ТЕКСТАХ YANOO!ANSWERS	113
Н. П. Киселюк ВПЛИВ ЕМОЦІЙНОЇ СКЛАДОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ НА ЕКОЛОГІЮ СПІЛКУВАННЯ (НА МАТЕРІАЛІ ХУДОЖНЬОГО АНГЛОМОВНОГО ДИСКУРСУ)	115
Ю. Г. Ковбаско ГРАМАТИКАЛІЗАЦІЯ ЯК ПЕРЕДУМОВА ДЛЯ ФУНКЦІОНАЛЬНО-ГРАМАТИЧНОЇ ТРАНСПОЗИЦІЇ	118
І. А. Коломієць ОБРАЗ БЛАЗНЯ: ДИНАМІКА РОЗВИТКУ В ТВОРЧОСТІ О. КОПИЛЕНКА 1920–30-Х РОКІВ	121
О. В. Константинова ГІПЕРО-ГІПОНІМІЧНІ ВІДНОШЕННЯ ТЕРМІНІВ ОПОДАТКУВАННЯ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ	124
О. А. Крисенко СМС-ПОВІДОМЛЕННЯ У ФРАНЦУЗЬКОМУ ТА АНГЛІЙСЬКОМУ МОЛОДІЖНОМУ АРГО: СТРУКТУРНИЙ ТА СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТИ	126
О. Р. Круглій ВНУТРІШНЬОВАЛЕНТНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПОСТПОЗИЦІОНОВАНИХ КОМБІНУВАЛЬНИХ ФОРМ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ	129
Н. С. Кудрявцева ЛІНГВІСТИЧНА ВІДНОСНІСТЬ БАЗОВИХ ДОМЕНІВ: ЧАС	132
Х. І. Куйбіда КАТЕГОРІЯ КІЛЬКОСТІ ТА ЇЇ ЛЕКСИЧНЕ ВИРАЖЕННЯ У ДАВНЬОГРЕЦЬКІЙ МОВІ (НА МАТЕРІАЛІ ГОМЕРІВСЬКОГО ЕПОСУ)	135
Х. Б. Кунець БЕЗОСОБОВІ СИНТАКСИЧНІ СТРУКТУРИ ЯК ЕВІДЕНЦІЙНА СТРАТЕГІЯ В АНГЛОМОВНОМУ НАУКОВОМУ ТЕКСТІ ГУМАНІТАРНОГО СПРЯМУВАННЯ	138
К. О. Латушкіна ЛІНГВОКОНЦЕПТУАЛЬНІ ПАРАМЕТРИ ОБ'ЄКТИВАЦІЇ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ КАРТИНИ СВІТУ (НА МАТЕРІАЛІ ТЕЛЕСЕРІАЛУ «ELEMENTARY»)	140
Ю. В. Лейба ЕТАЛОН ЯК ОБРАЗНА ОСНОВА ПОРІВНЯЛЬНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ	143
О. В. Луньова ЛІНГВОДИСКУРСИВНІ ОСОБЛИВОСТІ ПУБЛІЧНИХ ВИСТУПІВ РОНАЛЬДА РЕЙГАНА	145
К. С. Матвєєва ОСОБЛИВОСТІ ДІЛОВОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЯК ОСНОВНОГО ЗАСОБУ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ ФАХІВЦІВ ЕКОНОМІЧНОГО ПРОФІЛЮ	148
М. І. Мельник ФУНКЦІОНУВАННЯ ХУДОЖНЬОГО ПРОСТОРУ В РОМАНІ	151
В. О. Михайлець СТАТИСТИЧНИЙ МЕТОД ВИЯВЛЕННЯ ЗАСОБІВ ІНТИМІЗАЦІЇ У ТЕКСТІ ЗМІ	153

Н. О. Михальчук, Е. Е. Івашикевич ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ РОЗМОВНОЇ ТА ПОБУТОВОЇ ЛЕКСИКИ В ПЕРЕКЛАДАХ РОМАНУ ДЖЕРОМА ДЕВІДА СЕЛІНДЖЕРА «НАД ПІРВОЮ У ЖИТІ»	156
І. Г. Мірошніченко СИНТАКСИЧНІ ЗАСОБИ СТВОРЕННЯ СТИСЛОГО ТЕКСТУ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКИХ МАС-МЕДІА)	161
Н. О. Моїсєєва СЕМАНТИЧНІ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ НІМЕЦЬКИХ КОНТАМІНОВАНИХ ЛЕКСЕМ	163
У. Р. Мочарська ВПЛИВ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ УМОВ ТА РОЗВИТКУ ПРЕСИ НА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ ТА МОВИ	166
С. В. Насакіна СПЕЦИФИКА ІСПОЛЬЗОВАНИЯ ХРОНОНИМОВ В РЕКЛАМНЫХ ТЕКСТАХ ФАРМАЦЕВТИЧЕСКИХ ПРЕПАРАТОВ	169
І. В. Недайнова КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ АНТИГЛОБАЛІЗАЦІЙНОГО ДИСКУРСУ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ)	171
Л. М. Нікітюк СОЦІО- ТА ЕТНОЛІНГВОКУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ З ТОПОНІМІЧНИМ КОМПОНЕНТОМ У БРИТАНСЬКОМУ ТА АМЕРИКАНСЬКОМУ ВАРІАНТАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ	173
О. Б. Новосадська ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ ОСНОВИ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ І ПРЕЦЕДЕНТНОСТІ	176
В. К. Омельчук НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ТЛУМАЧЕННЯ ЮРИДИЧНИХ ТЕРМІНІВ (НА ПРИКЛАДІ СУДОВИХ РІШЕНЬ ВЕРХОВНОГО СУДУ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ)	179
Т. З. Оршинська СОЦІАЛЬНІ ТА ПРАГМАТИЧНІ ПАРАМЕТРИ АНГЛІЙСЬКИХ ВИГУКІВ	181
К. А. Отрішко ОСОБЛИВОСТІ НАКАЗОВОГО СПОСОБУ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ	185
В. П. Палій, О. М. Яницька АНАЛІЗ ФУНКЦІОНАЛЬНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ ПРИСЛІВНИКА BEAUCOUP (НА МАТЕРІАЛІ КОРПУСУ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ)	188
І. І. Передерій КЛАСИФІКАЦІЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ З ЗООНІМНИМ КОМПОНЕНТОМ У НІМЕЦЬКІЙ МОВІ	191
В. Г. Перішко, І. В. Перішко ХАРАКТЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ТА ПРОБЛЕМА ЇХ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ МОВИ ГІНДІ)	194
Н. М. Печко КОНЦЕПТУАЛЬНІ ДОМІНАНТИ ЯК ОСНОВА МЕНТАЛІТЕТУ ЕТНОСУ	196
Л. А. Пилипюк РЕАЛЬНО-ТОПОГРАФІЧНИЙ ПРОСТІР У ТВОРЧОСТІ ОНОРЕ ДЕ БАЛЬЗАКА	199
Т. С. Піндосова ЦИТАТА ЯК ФОРМА «ЧУЖОГО СЛОВА»	202
І. О. Полигач НЕГАТИВНА УТОПІЯ В РЕЦЕПЦІЇ НІМЕЦЬКОГО ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА	204
О. С. Поліщук ОЦІННА СТРУКТУРА ОНОМАСІОЛОГІЧНОЇ ПАРАДИГМИ «ЛЮДИНА ЗА ОЗНАКОЮ ЇЇ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ХАРАКТЕРИСТИК»	207
Л. В. Потапенко ПОСТКОЛОНІАЛЬНИЙ КРИТИЧНИЙ ДИСКУРС У ПРАЦІ Е. САЇДА «СВІТ, ТЕКСТ І КРИТИК»	211
В. І. Рахуба СЕМАНТИКА ДЕНОТАТИВНОГО ПРОСТРАНСТВА ЦВЕТОНАИМЕНОВАНИЯ 'BROWN'	214
В. В. Ригус ПОЛІТИЧНИЙ ДИСКУРС ЯК ОСОБЛИВИЙ ВИД ДИСКУРСУ	216
В. О. Рубан ОСНОВНІ ЧИННИКИ ЛЕКСИЧНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ	219
К. М. Ружин КОМПЕНСАТОРНА КОМПЕТЕНЦІЯ І СТРАТЕГІЇ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ЯК ДРУГОЇ НА МОВНИХ ФАКУЛЬТЕТАХ	221
О. О. Русавская НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ ВАРИАТИВНОСТИ ГЛАСНЫХ В КАНАДСКОМ АНГЛИЙСКОМ	224
Розанна Рядська СЕМАНТИКО-ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ АСЕРТИВНИХ ДІЄСЛІВ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ	228
В. В. Самаріна, В. В. Самарін ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОМУНІКАТИВНОЇ СТРАТЕГІЇ САМОПРЕЗЕНТАЦІЇ ВІДОМИХ ОСОБИСТОСТЕЙ У ТВІТТЕРІ	231
Л. Й. Семенюк МІЖМОВНА ІНТЕРФЕРЕНЦІЯ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ ПРИ ВИВЧЕННІ ДРУГОЇ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ	233

В. Ю. Сікорська КОНТИНУАЛЬНА ТА ПРОСТОРОВА ВІЗІЯ ХРОНОТОПУ ДОМУ-ДЕРЕВА У РОМАНІ «ФРІДА» МАРИНИ ГРИМИЧ	235
В. Б. Стернічук ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ ЯК АСПЕКТ СТРУКТУРНОЇ САМООРГАНІЗАЦІЇ НІМЕЦЬКОМОВНИХ ТВОРІВ (НА ПРИКЛАДІ ТВОРЧОСТІ Ф. ДЮРРЕНМАТТА)	238
О. В. Стингач ЛЕКСИКО-СТИЛІСТИЧНІ ТА ПРОСОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МОНОЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ БРИТАНСЬКИХ ПАРЛАМЕНТАРІВ	241
Н. С. Стирнік Д. Г. ЛОУРЕНС – КОМУНІКАТИВНИЙ ПРОВОКАТОР ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ	245
И. П. Суима ЭКСТРАЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ ОБУСЛОВЛЕННОСТЬ РЕСПОНСИВНЫХ ПРЕДЛОЖЕНИЙ В ДИАЛОГИЧЕСКОЙ РЕЧИ (НА МАТЕРИАЛЕ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА)	248
Г. С. Сухомудь ТУРИСТИЧНИЙ ДИСКУРС ТА ПІДХОДИ ДО ЙОГО АНАЛІЗУ	250
І. М. Тимейчук ГЕНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РОМАНІВ М. ЕТВУД «ІСТОРІЯ СЛУЖНИЦІ», «ОРИКС І КРЕЙК» ТА «РІК ПОТОПУ»	252
І. В. Тирон КОМУНІКАТИВНО-ПАРГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАСОБІВ ПАРАГРАФЕМІКИ У МІКРОБЛОГАХ СУЧАСНОГО МЕДІЙНОГО ДИСКУРСУ	255
О. В. Тупахіна КОМПОНЕНТНИЙ АНАЛІЗ СЛОВА В ТЕОРІЇ ВТОРИННОЇ НОМІНАЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ НЕОЛОГІЗМІВ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ)	259
Т. Н. Удилова ХАРАКТЕРИСТИКА ПОРІВНЯЛЬНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ З КОМПОНЕНТОМ ЗООНІМОМ У ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ	262
І. Л. Фесенко ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ПОЛІТИЧНИХ ПРОМОВ ТА ТЕКСТІВ	264
Т. Я. Фітьо ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ОПОЗИЦІЇ «МИ» – «ВОНИ» У ДИСКУРСІ РОСІЙСЬКОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ АГЕНЦІЇ RUSSIA TODAY	266
Є. М. Хайдер НЕВЛАСНЕ-ПРЯМА МОВА ЯК ІДІОСТИЛЬОВА ТЕКСТОТВОРЧА СТРАТЕГІЯ Г. ГЕССЕ В СВІТЛІ ТРАНСЛАТОЛОГІЇ	269
І. В. Цюцьмаць, І. В. Онушканич, М. В. Штогрин ОСОБЛИВОСТІ ТА СПОСОБИ ПЕРЕКЛАДУ ЖАРГОНІЗМІВ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ТЕКСТІВ СФЕРИ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ	273
О. М. Чередніченко ВИСЛОВЛЮВАННЯ ВИБАЧЕННЯ ЯК ПРЯМИЙ І НЕПРЯМИЙ МОВЛЕННЄВИЙ АКТ	275
А. О. Чернова ТИПОЛОГІЯ СУЧАСНОЇ ФРАНЦУЗЬКОЇ СОЦІАЛЬНОЇ РЕКЛАМИ	277
Т. С. Шавловська ТЕМАТИКО-ІДЕОГРАФІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА МОЛОДІЖНОГО ЛЕКСИКОМУ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ	280
М. Ю. Шевченко ПОЗИЦІОНУВАННЯ АВТОРСЬКОЇ ІНСТАНЦІЇ В МЕДІЙНОМУ ДИСКУРСІ ІНФОРМУВАЛЬНОГО СПРЯМУВАННЯ	284
Н. Ю. Шиян ОТЧУЖДЕНИЕ КАК ПРИЧИНА РАЗРУШЕНИЯ ВНУТРЕННЕГО МИРА ГЕРОЕВ У. ФОЛКНЕРА	286
Д. О. Шрамко КОМПОЗИЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ НІМЕЦЬКИХ КАЗОК ПРО ТВАРИН	289
Ю. А. Шталтовна ПАРАДИГМА СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНИХ ПОЛІВ КОНЦЕПТУ «ДЕМОКРАТИЗАЦІОН» В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ	291
В. А. Жук ДО ПИТАННЯ ПРО ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ	293

Наукове видання

Наукові записки
Національного університету «Острозька академія»
Серія «Філологічна»

Збірник наукових праць

Випуск 55

Головний редактор *І. Д. Пасічник*

Відповідальний за випуск *І. В. Ковальчук*

Укладачі: *І. В. Ковальчук, Л. М. Коцюк, С. В. Новоселецька*

Технічний редактор *Р. В. Свинарчук*

Комп'ютерна верстка *Н. О. Крушинської*

Художнє оформлення обкладинки *К. О. Олексійчук*

*За достовірність наведених фактичних даних, цитат,
власних імен, географічних назв та інших відомостей
відповідають автори.*

Формат 60x84/8. Ум. друк. арк. 35,11. Наклад 100 прим. Зам. № 61–15
Папір офсетний. Друк цифровий. Гарнітура «TimesNewRoman».

Оригінал-макет виготовлено у видавництві
Національного університету «Острозька академія»,
Україна, 35800, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи РВ № 1 від 8 серпня 2000 року.

Видавець СПД Свинарчук Р. В.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи РВ № 27 від 29 липня 2004 року.
Тел. (+38067) 771 28 70, e-mail: 35800@ukr. netРВ № 1 від 8 серпня 2000 року.